วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

(JMBR : Journal of MCU Buddhist Review)

ISSN 3027-7450 (Online)

ปีที่ 9 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม - สิงหาคม 2568)

Vol. 9 Issue 2 (May – August 2025)

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

79 หมู่ 1 ถ.พหลโยธิน ต.ลำไทร อ.วังน้อย

จ.พระนครศรีอยุธยา 13170 โทร. 092-556-4635

วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์
Journal of MCU Buddhist Review
ปีที่ 9 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม - สิงหาคม 2568)
Vol. 9 Issue 2 (May – August 2025)
ISSN 3027-7450 (Online)

วัตถุประสงค์ของวารสาร

1. เพื่อเผยแพร่ผลงานบทความวิจัย บทความวิชาการ บทความทั่วไป และวิจารณ์หนังสือที่เกี่ยวข้องกับหลักการ แนวคิด ทฤษฎีด้านพระพุทธศาสนา บาลี สันสกฤต ศาสนา ปรัชญา วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ สุขภาพบำบัด และแนวทางวิถีการดำเนินชีวิตพุทธเชิงบูรณาการให้แพร่หลาย

2. เพื่อส่งเสริมสนับสนุนผลงานวิชาการด้านพระพุทธศาสนา บาลี สันสกฤต ศาสนา ปรัชญา วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ สุขภาพบำบัด และแนวทางวิถีการดำเนินชีวิต เพื่อนำไปสู่การสร้างปัญญาการเรียนรู้ และการแก้ไขปัญหาหาทางออกแก่ชีวิตและสังคม

3. เพื่อเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ นวัตกรรมทางการวิจัยและวิชาการ ในสาขาที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา บาลี สันสกฤต ศาสนา ปรัชญา วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ สุขภาพบำบัด และแนวทางวิถีการดำเนินชีวิต เพื่อเป็นต้นแบบหรือแนวทางปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

บทความที่พิมพ์ในวารสารนี้ ผู้นิพนธ์ภายในจะได้รับการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกหน่วยงานที่จัดทำวารสาร ผู้นิพนธ์ภายนอกจะได้รับการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิภายภายในหน่วยงานที่จัดทำวารสาร และไม่มีส่วนได้ส่วนเสียกับผู้นิพนธ์ ซึ่งจะทำให้เกิดความเข้มข้นในการประเมินคุณภาพบทความก่อนออกตีพิมพ์เผยแพร่สู่สาธารณะ ในกรณีที่กองบรรณาธิการหรือผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งได้รับเชิญให้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิผู้ตรวจประเมินบทความมีความเห็นว่าควรแก้ไข กองบรรณาธิการจะส่งคืนเพื่อให้เจ้าของบทความแก้ไข โดยจะยึดถือข้อเสนอแนะหรือประเด็นของผู้ทรงคุณวุฒิผู้ตรวจประเมินเป็นเกณฑ์หลัก และหรือขอสงวนสิทธิ์ที่จะพิจารณาไม่ตีพิมพ์ ในกรณีที่รายงานการวิจัย บทความทางวิชาการหรือบทความวิจัยไม่ตรงกับแนวทางหรือรูปแบบของวารสาร หรือบทความไม่ผ่านการพิจารณาของกองบรรณาธิการหรือผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer Review) บทความจะถูกตรวจประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer Review) 3 ท่าน โดยจะมีการปิดบังรายชื่อของเจ้าของบทความและผู้ประเมิน ปัจจุบันทางวารสารได้ยกเลิกการเผยแพร่ในลักษณะรูปเล่มเอกสารวารสาร โดยจะเน้นการเผยแพร่ในระบบออนไลน์ ท่านสามารถดาวน์โหลดบทความฉบับสมบูรณ์ได้ที่ https : //so06.tci-thaijo.org/index.php/jmb

การได้รับการเผยแพร่บทความแบบออนไลน์ในวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ผู้เขียนบทความจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ รูปแบบบทความของทางวารสาร บทความวิชาการ หรือ บทความวิจัยต้องยึดตามหลักเกณฑ์แบบฟอร์มหรือเงื่อนไขของวารสารอย่างเคร่งครัด และต้องยึดหลักเกณฑ์จรรยาบรรณหรือจริยธรรมของการวิจัย ในขณะที่ส่งบทความเข้าสู่ระบบหรือกระบวนการของทางวารสาร ห้ามผู้เขียนส่งบทความไปที่วารสารอื่นๆ ผลงานที่ส่งมาจะต้องไม่เคยนำเสนอเผยแพร่ซ้ำซ้อนหรือกำลังอยู่ในระหว่างเสนอตีพิมพ์ในวารสารอื่นใดๆ มาก่อน ยกเว้นได้รับการยกเลิกเป็นลายลักษณ์อักษรจากทางวารสารเท่านั้นจึงจะนำบทความไปยื่นเสนอในวารสารอื่นๆ

ผลการศึกษาที่นำเสนอหรือที่ค้นพบ ทรรศนะความเห็น มุมมอง เนื้อหา หรือข้อความที่ปรากฏในบทความของผู้เขียนใดๆ ที่ได้รับการเผยแพร่สาธารณะแล้วให้ถือเป็นความยินยอม รับทราบและเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนบทความเท่านั้น และไม่ถือว่าเป็นความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์แต่อย่างใด

ขอบเขตของวารสาร

รับบทความที่เกี่ยวข้องกับหลักการ แนวคิด ทฤษฎี แนวทางด้านพระพุทธศาสนา บาลี สันสกฤต ศาสนา ปรัชญา วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ สุขภาพบำบัด แนวทางวิถีการดำเนินชีวิต การแสวงหาปัญญาเพื่อการเรียนรู้ และการแก้ไขปัญหาเชิงพุทธบูรณาการ เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

กำหนดออกเผยแพร่ 3 ปักษ์ทุกๆ 4 เดือน

ปักษ์ที่ 1 มกราคม-เมษายน **จำนวน 30 บทความ**
ปักษ์ที่ 2 พฤษภาคม-สิงหาคม **จำนวน 30 บทความ**
ปักษ์ที่ 3 กันยายน-ธันวาคม **จำนวน 30 บทความ**

ประเภทของบทความ

รับบทความเกี่ยวกับเนื้อหาในด้านสาขามนุษย์ศาสตร์และสังคมศาสตร์ ทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ ดังนี้

1. บทความวิจัย 2. บทความวิชาการ 3. บทวิจารณ์หนังสือ

สังกัดวารสาร

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เลขที่ 79 หมู่ 1 ถนนพหลโยธิน ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170 โทร. 035-248-000, 035-354-711 โทรสาร 035-248-006

บรรณาธิการ (Executive Editor)

รศ.ดร. ณัทธีร์ ศรีดี — Assoc. Prof. Dr. Naddhira Sridee

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย — Mahachulalongkornrajavidyalaya University

โทรศัพท์ : 084-451-9351 — E-Mail : Kratai_im@yahoo.com

หัวหน้ากองบรรณาธิการ (Chief Editor)

พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ, (ตุนิน) ผศ.ดร. — Phramaha Duangden Tunin, Assist.Prof. Dr.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย — Mahachulalongkornrajavidyalaya University

โทรศัพท์/Line : 092-556-4635 — E-Mail : Duangden.tun@mcu.ac.th

กองบรรณาธิการ (Editorial Board)

1. พระปัญญาวัชรบัณฑิต, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
2. พระมหาสุรศักดิ์ ปจฺจนฺตเสโน, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
3. พระเมธีวรญาณ, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
4. พระครูสิริรัตนบัณฑิต, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
5. พระมหายุทธนา นรเชฏฺโฐ, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
6. พระมหามงคลกานต์ ฐิตธมฺโม, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
7. พระมหาบุญเกิด ปญฺญาปวุฑฺฒี, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
8. พระมหาขวัญชัย กิตฺติเมธี, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
9. พระมหามฆวินทร์ ปุริสุตฺตโม, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
10. ศ.ดร. วัชระ งามจิตรเจริญ	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
11. รศ.ดร. กฤต ศรียะอาจ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
12. รศ.ดร. วุฒินันท์ กันทะเตียน	มหาวิทยาลัยมหิดล
13. รศ.ดร. สำเนียง เลื่อมใส	มหาวิทยาลัยศิลปากร
14. รศ.ดร. ธีรโชติ เกิดแก้ว	มหาวิทยาลัยหัวเฉียว เฉลิมพระเกียรติ
15. รศ.ดร. อำพล บุดดาสาร	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
16. รศ.ดร. วินิจ ผาเจริญ	มหาวิทยาลัยแม่โจ้
17. รศ.ดร. นิศานาจ โสภาพล	มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
18. ผศ.ดร. สมบัติ มั่งมีสุขศิริ	มหาวิทยาลัยศิลปากร

19. ผศ.ดร. มนตรี สิระโรจนานันท์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
20. ผศ.ดร. หอมหวล บัวระภา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
21. ผศ.ดร. ปราโมทย์ ยอดแก้ว มหาวิทยาลัยสวนดุสิต
22. ผศ.ดร. จิดาภา เร่งมีศรีสุข มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ
23. ดร. ภัทธิดา แรงทน ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI

ผู้ช่วยบรรณาธิการ (Assistant Editors)

1. พระจาตุรงค์ อาจารสุโภ, ผศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
โทรศัพท์ : 082-707-0588 E-Mail : Rong2553@yahoo.com
2. พระอนันต์ สุรเตโช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
โทรศัพท์ : 096-790-7373 E-Mail : anansuratecho@gmail.com

ออกแบบปก (Cover Designed)

พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ, ผศ.ดร. โทรศัพท์/Line : 092-556-4635

จัดรูปเล่ม (Content Designed)

พระอนันต์ สุรเตโช โทรศัพท์/Line : 096-790-7373

บทบรรณาธิการ

วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ (Journal of MCU Buddhist Review) ย่างเข้าสู่ปีที่ 9 และฉบับนี้เป็นปักษ์ที่ 2 (พฤษภาคม - สิงหาคม 2568) ซึ่งทางคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ดำเนินการจัดพิมพ์วารสารวิชาการทางพระพุทธศาสนาออกเผยแพร่สู่สาธารณชน โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ เพื่อเผยแพร่ผลงานทางวิชาการของผู้บริหาร คณาจารย์ และนิสิตระดับบัณฑิตศึกษาของคณะพุทธศาสตร์ และนิสิตของคณะอื่นๆ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตลอดจนนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาภายนอกของมหาวิทยาลัย ในวารสารฉบับนี้ประกอบด้วย บทความวิจัย และบทความวิชาการ ตัวอย่าง เช่น

บทความ เรื่อง **การวิเคราะห์ความเชื่อและวิธีปฏิบัติต่อท้าวเวสวัณในสังคมไทย ตามคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยผู้วิจัยได้แก่ คุณประยูร ป้อมสุวรรณ์ และคณะ** บทความวิจัยนี้ชี้ให้เห็นถึง ท้าวเวสวัณที่คนไทยนิยมเรียกว่า “ท้าวเวสสุวรรณ” ตามคำสอนพระพุทธศาสนา คือท้าวกุเวรผู้เป็นหนึ่งในท้าวมหาราชทั้ง 4 ผู้ปกครองสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา มียักษ์เป็นบริวาร และเป็นท้าวจตุโลกบาล ปกครองดูแลโลกประจำทิศเหนือ คำว่า “เวสวัณ” เป็นชื่อตำแหน่ง แต่งตั้งโดยท้าวสักกเทวราช ท้าวเวสวัณเป็นเทวดาที่มีรูปงาม ไม่ใช่ยักษ์ที่มีรูปร่างดุร้ายน่ากลัว และเป็นพระโสดาบันซึ่งเป็นพระอริยบุคคลอันเป็นรัตนะประการหนึ่งในพระรัตนตรัย มีบทบาทในการคุ้มครองดูแลพระพุทธเจ้าและพระสาวก พร้อมทั้งมนุษย์ทั่วไป คอยสอดส่องดูแลพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งที่เป็นบุญและเป็นบาปเพื่อรายงานต่อเทพในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ไม่มีวิธีปฏิบัติต่อท้าวเวสวัณโดยตรง ส่วนสังคมไทยเชื่อว่าท้าวเวสวัณมีสถานะเป็นยักษ์รูปร่างน่ากลัว เป็นพญายม เป็นพระเจ้าพิมพิสาร เป็นเทพแห่งความมั่งคั่งหรือเจ้าแห่งโชคลาภ และเป็นหัวหน้าของท้าวจตุโลกบาล ท้าวเวสวัณมี 3 บทบาทสำคัญ คือ บทบาทในฐานะโลกบาลหรือเทพผู้รักษาโลกด้านทิศเหนือ บทบาทในฐานะผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนาและพุทธสถาน และบทบาทในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง วิธีปฏิบัติต่อท้าวเวสวัณคือการกราบไหว้สักการบูชาเพื่อบนบานและขอพร การวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องท้าวเวสวัณในสังคมไทยตามคำสอนพระพุทธศาสนา พบว่า มีความแตกต่างกันในเรื่องรูปร่างและลักษณะ รวมถึงบทบาท และวิธีปฏิบัติต่อท้าวเวสวัณในสังคมไทยเน้นการบูชาท้าวเวสวัณในฐานะเทพผู้ปกป้องคุ้มครองภัยและเทพผู้ประทานความสำเร็จและความมั่งคั่ง ในขณะที่ในคำสอนพระพุทธศาสนาไม่ได้กำหนดวิธีปฏิบัติต่อท้าวเวสวัณไว้โดยตรง แต่การบูชาท้าวเวสวัณด้วยการทำความดีตามหลักการพระพุทธศาสนาสอดคล้องกับหลักเทวตาพลี การยึดมั่นในไตรสรณคมน์และการพึ่งตนเอง

บทความ เรื่อง **การศึกษาเปรียบเทียบบทเพลงธรรมคีตะในศาสนาพุทธนิกายเถรวาทและบทเพลงในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก โดยผู้วิจัยได้แก่ คุณคัมภีร์พรรณ ตันตระกูล และคณะ** บทความนี้ชี้ให้เห็นถึง บทเพลงธรรมคีตะในศาสนาพุทธนิกายเถรวาทมีลักษณะเป็นการถ่ายทอดธรรมะในลักษณะผสมผสานระหว่างเนื้อหา เสียงร้อง ทำนอง และจังหวะ ช่วยให้ผู้ปฏิบัติธรรมเข้าใจในคำสอนหรือธรรมะได้ง่าย ทำให้ใจสงบ ทำให้จิตมีความนุ่มนวลควรแก่งาน น้อมนำให้เกิดสติ สมาธิ ปัญญาต่อไป โดยเน้นความเรียบง่าย

และเหมาะสมกับการปฏิบัติธรรม บทสวดและบทเพลงที่ประพันธ์ขึ้นมีเนื้อหาเกี่ยวกับคำสอนทางศาสนาพุทธหรือคุณธรรม เช่น พุทธานุสสติ ธรรมานุสสติ สังฆานุสสติ และกรรมฐานต่างๆ รวมไปถึงคำสอนในพระไตรปิฎก ได้แก่ อริยสัจ 4 กฎแห่งกรรม สามารถเข้าถึงได้ง่าย สามารถนำจิตใจของผู้ฟังให้เข้าถึงสมาธิและเกิดปัญญาได้เช่นเดียวกับการฟังพระธรรมเทศนา บทเพลงในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก หรือที่เรียกว่า “บทเพลงศักดิ์สิทธิ์” มีบทบาทสำคัญในพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ เช่น พิธีมิสซา พิธีรับศีลศักดิ์สิทธิ์ และวันฉลองต่างๆ เนื้อหาสะท้อนถึงความเชื่อในพระเจ้า พระเยซูเจ้า ความรัก การให้อภัย และความหวังในชีวิตนิรันดร์ เพลงบางบทอิงจากพระคัมภีร์ไบเบิล บทเพลงธรรมคีตะในทั้งสองศาสนามีจุดร่วมสำคัญคือ เป็นเครื่องมือในการสื่อสารหลักธรรมและส่งเสริมภาวะจิตใจของผู้ศรัทธาให้สงบ สะอาด และสว่าง โดยอาศัยเสียงดนตรีเป็นสื่อกลาง ลักษณะของการใช้ภาษา วัตถุประสงค์ของการขับร้อง และบริบททางพิธีกรรม กล่าวคือ ธรรมคีตะในพุทธศาสนาเถรวาทเน้นการใช้เพื่อการเรียนรู้ธรรมะและปฏิบัติเพื่อให้จิตใจมีความนุ่มนวลควรแก่งาน น้อมนำให้เกิดสติ สมาธิ และปัญญา ในขณะที่บทเพลงในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกมีบทบาทสำคัญในพิธีกรรมหมู่คณะ และเน้นการสรรเสริญ ขอบพระคุณ ขอโทษ และวอนขอพระเป็นเจ้า

บทความ เรื่อง **ศึกษาวิเคราะห์บ่วงแห่งมารในปาสราสิสูตร โดยผู้วิจัยได้แก่ พระมหาขันทอง ถาวโร และคณะ** บทความนี้ชี้ให้เห็นถึง โครงสร้างปาสราสิสูตร ปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มที่ 12 ปาสราสิสูตรเป็นพระสูตรสำคัญที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ภิกษุ 500 รูป ณ พระเชตวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี โดยใช้อุปมาบ่วงดักสัตว์เปรียบเทียบกับบ่วงแห่งมาร และรวบรวมหลักธรรมสำคัญไว้อย่างครบถ้วน บ่วงแห่งมารในปาสราสิสูตรหมายถึงเครื่องผูกมัดที่ทำลายความดีและนำทุกข์มาให้ ได้แก่ กามคุณ 5 รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสทางกายที่ล่อใจให้สัตว์โลกหลงติดในวัฏสงสาร โทษของบ่วงแห่งมารเกิดจากการสัมผัสอารมณ์ที่น่าพอใจผ่านทวาร 6 ทำให้เกิดความเพลิดเพลิน ความติดใจ และความยึดมั่น เพราะขาดสติ ก่อให้เกิดภพชาติและทุกข์ การหลุดพ้นจากบ่วงแห่งมารต้องพัฒนาปัญญาและสติปัฏฐาน 4 เพื่อพิจารณากาย เวทนา จิต ธรรม ให้เห็นความไม่เที่ยง ทุกข์ อนัตตา การวิเคราะห์พบว่าบ่วงแห่งมารส่งผลต่อมนุษย์ทุกคนผ่านการยึดมั่นในกามโดยความหลง การหลุดพ้นต้องมีสติขณะรับรู้ตามอายตนะเมื่อมีผัสสะเกิดขึ้น โดยใช้การปฏิบัติสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานเป็นเครื่องมือผู้ปฏิบัติจนเข้าใจจะหลุดพ้นจากสังสารวัฏฏ์ได้ เรียกว่าการบรรลุธรรมหรือการหลุดพ้นจากบ่วงแห่งมาร

บทความ เรื่อง **การบูรณาการความเมตตาเพื่อปกป้องคุณค่าของพุทธศาสนา โดยผู้ศึกษาได้แก่ คุณอุไรวรรณ์ จิระวัฒน์พงศา และคณะ** บทความนี้ชี้ให้เห็นถึง การบูรณาการความเมตตาเพื่อปกป้องคุณค่าของพุทธศาสนาในโลกยุคใหม่ที่เผชิญกับความขัดแย้งทางสังคม วัฒนธรรม และศีลธรรม ความเมตตาถือเป็นคุณธรรมพื้นฐานในหลักธรรม “พรหมวิหาร 4” ที่แสดงออกผ่านภาคปฏิบัติของหลัก “สังคหวัตถุ 4” คือการให้ต่อกันด้วยน้ำใจ การใช้ถ้อยคำไพเราะ การส่งเสริมสนับสนุนช่วยเหลือเกื้อกูล และการวางตนเสมอต้นเสมอปลายไม่เอารัดเอาเปรียบกัน อันเป็นการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคม โดยการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์กรณีศึกษาและข้อมูลจากบทสัมภาษณ์ที่เผยแพร่ ศึกษากรณีประเทศรวันดาซึ่งใช้กระบวนการกาชาชา เน้นการให้อภัยและการฟื้นฟูศรัทธาในระดับชุมชนภายหลังโศกนาฏกรรมการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ ร่วมกับ

แนวคิดของท่านติช นัท ฮันห์ ที่เสนอ “การฟังอย่างลึกซึ้ง” และ “การพูดด้วยวาจาแห่งความรัก” ในการเยียวยาความขัดแย้งเพื่อสร้างสังคมแห่งสันติภาพ อีกทั้งศึกษาการบูรณาการเมตตาธรรมผ่านศาสตร์พระราชาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและโครงการพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ที่ประยุกต์หลักความเมตตาสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนทุกกลุ่มชาติพันธุ์ในสังคมไทย จากกรณีศึกษาของมูลนิธิพุทธะมหาเมตตา บทความยังนำเสนอการให้ทานเป็นยุทธศาสตร์ในการเผยแผ่พุทธศาสนาที่ดำเนินการใน 3 มิติ คือ วัตถุทาน อภัยทาน และธรรมทาน รวมถึงการบูรณาการความเมตตาผ่านบทเพลงธรรมคีตะในสังคมร่วมสมัย เพื่อเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่หลักธรรมและสร้างศรัทธา รวมทั้งการประยุกต์ใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการเผยแผ่พระธรรม ผลการศึกษาชี้ว่า ความเมตตาในบริบทต่างๆ เมื่อบูรณาการร่วมกับหลักกาลามสูตรและโยนิโสมนสิการในยุคสื่อสังคมออนไลน์ เป็นกลไกเชิงจริยธรรมที่ช่วยปกป้องคุณค่าของพุทธศาสนาและส่งเสริมสันติสุขอย่างยั่งยืน

บทความ เรื่อง **บทเพลงธรรมะสื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเถรวาทในสังคมไทยร่วมสมัย โดยผู้ศึกษาได้แก่ คุณปารจรีย์ ปรมัตถ์เศรษฐ์ และคณะ** บทความนี้ชี้ให้เห็นถึงแนวคิดการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยบูรณาการกับศาสตร์การทำเพลงที่ประกอบด้วยเนื้อร้องและทำนองดนตรี ที่สอดคล้องกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เพื่อนำมาใช้เป็นสื่อการเผยแผ่หลักธรรมให้เข้าถึงประชาชนในสังคมไทยร่วมสมัย และทำให้เข้าใจหลักธรรมได้ง่ายขึ้น ปัจจุบันการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเผชิญกับความท้าทายจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม และเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว บทเพลงธรรมะจึงถูกนำมาใช้เป็นสื่อสร้างสรรค์ผสานสาระทางศาสนาเข้ากับองค์ประกอบดนตรี ช่วยเสริมสร้างศรัทธา แรงจูงใจ และความสนใจในการเรียนรู้ธรรมะให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้ฟังทุกกลุ่มทุกวัย บทเพลงธรรมะนับเป็นเครื่องมือสำคัญเครื่องมือหนึ่งที่มีประสิทธิภาพในการหล่อหลอมและการแสดงออกทางความเชื่อ ศาสนา สังคม และอารมณ์ของมนุษย์อีกทั้งยังสามารถแทนที่เพลงประโลมโลกที่ทำให้คนหลงทางจากหลักธรรม เนื้อเพลงใช้ภาษาที่เข้าใจง่ายแต่มีสุนทรียภาพ พร้อมคำสัมผัส ท่วงทำนอง และการขับร้องที่สอดคล้องกับความหมายของหลักธรรม เนื้อหาในบทเพลงร้อยเรียงเรื่องราวทางพุทธศาสนาและหลักธรรม ทำให้ผู้ฟังเข้าใจและพิจารณาความหมายได้อย่างชัดเจน การถ่ายทอดธรรมะในรูปแบบนี้ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้อย่างยั่งยืน และสอดคล้องกับหลักอนุโลมเทศนาที่มุ่งสื่อสารธรรมให้เหมาะสมกับผู้ฟังในยุคสมัยปัจจุบัน

บทความ เรื่อง **การพัฒนาอารมณ์ด้วยหลักสมาธิในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยผู้ศึกษาได้แก่ คุณภัสชา รัตนอาภา** บทความนี้ชี้ให้เห็นถึง การพัฒนาอารมณ์ด้วยหลักสมาธิในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นกระบวนการฝึกจิตที่มุ่งเน้นการทำจิตใจให้สงบ เย็น และมีสติอยู่กับปัจจุบัน เพื่อให้สามารถควบคุมความคิด ความรู้สึก และพฤติกรรมได้อย่างเหมาะสม โดยมีเป้าหมายในการเปลี่ยนแปลงอารมณ์ด้านลบ เช่น ความอยากในรูปแบบของตัณหา ให้เป็นความใฝ่รู้ใฝ่ดีในรูปแบบของฉันทะ และเปลี่ยนจากความหลงในรูปของโมหะให้เป็นปัญญาอันรู้ชัดตามความเป็นจริง สมาธิในพระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่าเป็นเครื่องมือสำคัญในการฝึกจิตและพัฒนาอารมณ์ เป็นขั้นตอนกลางในไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ที่นำไปสู่การเกิดปัญญาอันเห็นแจ้ง การฝึกสมาธิทั้งในภาคทฤษฎี เช่น การเรียนรู้หลักธรรม อิทธิบาท 4 มรรค 8 และภาคปฏิบัติ เช่น การปฏิบัติ

สมาธิแบบพุทโธ, การเจริญอานาปานสติ หรือวิปัสสนากรรมฐาน ล้วนเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาอารมณ์ให้เกิดความสุขภายในและภายนอกอย่างมั่นคงและยั่งยืน การฝึกสมาธิเริ่มจากการตระหนักรู้ข้อมูลที่เข้าสู่จิตใจผ่านทางอายตนะ เช่น ตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง เป็นการเกิดขึ้นของวิญญาณ เมื่อรับรู้ก็เกิดการจำ (สัญญา) และเชื่อมโยงเข้ากับความคิด (สังขาร) นำไปสู่การสังเคราะห์วิเคราะห์ข้อมูลกลายเป็นความรู้ เมื่อความรู้ได้รับการสนับสนุนด้วยความเพียรจากอิทธิบาท 4 คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ก็จะก่อให้เกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้งและประสบการณ์ที่หลากหลาย นอกจากนี้ หลักมัชฌิมาปฏิปทา หรือการปฏิบัติอย่างพอดี ไม่สุดโต่ง ยังช่วยให้จิตอยู่ในทางสายกลาง เมื่อฝึกจนจิตมีความสงบและมั่นคง จะสามารถฟังเสียงจากภายนอก (ปรโตโฆสะ) ที่ดี เช่น คำแนะนำจากครูบาอาจารย์ และใช้การคิดแบบโยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นการใคร่ครวญตามเหตุและผล ด้วยปัญญาที่ตั้งอยู่บนสติ ส่งผลให้จิตโปร่งใส มีพลังในการเข้าใจชีวิตตามความเป็นจริง นำไปสู่การพัฒนาอารมณ์อย่างมีประสิทธิภาพ และช่วยสร้างสุขภาวะที่ยั่งยืนทั้งในระดับบุคคลและสังคม

โดยรวมทั้งหมดจัดว่าเป็นผลงานที่ผ่านการพัฒนาองค์ความรู้อย่างต่อเนื่องในเชิงวิชาการ ซึ่งสอดคล้องกับวิสัยทัศน์ที่มุ่งพัฒนามหาวิทยาลัย เป็นศูนย์กลางการศึกษาพระพุทธศาสนาระดับชาติและนานาชาติ โดยจัดการศึกษาและพัฒนาองค์ความรู้บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ให้นำไปสู่การพัฒนาจิตใจและสังคมอย่างยั่งยืน ในฐานะบรรณาธิการของวารสารมีความเชื่อมั่นว่า บทความที่พิมพ์เผยแพร่ในวารสารฉบับนี้ จะเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านทั้งหลายตามสมควร และจะได้รับความไว้วางใจ และความเชื่อถือของนักวิชาการ ดังจะเห็นได้จากบทความที่นำมาเผยแพร่เป็นบทความที่มาจากหลากหลายสถาบันหรือหน่วยงาน มีทั้งบทความทางวิชาการที่เป็นภาคภาษาไทย และภาษาอังกฤษ ซึ่งกองบรรณาธิการได้รับเกียรติจากผู้ทรงคุณวุฒิทางวิชาการจำนวนมากได้ร่วมส่งบทความทางวิชาการ เพื่อเข้าร่วมตีพิมพ์เพื่อเผยแพร่ในวารสาร

ในนามกองบรรณาธิการ **วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์** ขอขอบคุณเจ้าของบทความทุกท่าน ไม่ว่าจะเป็นผู้บริหาร คณาจารย์ นักวิชาการ ตลอดจนนิสิต นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยต่างๆ ที่ได้ส่งบทความวิจัย และบทความวิชาการ หรือบทวิจารณ์หนังสือเข้าร่วมตีพิมพ์เผยแพร่ และกองบรรณาธิการหวังอย่างยิ่งว่าเนื้อหาในวารสารฉบับนี้จะเป็นประโยชน์ต่อผู้อ่านทุกท่าน หากผู้อ่านจะมีข้อเสนอแนะในการปรับปรุงวารสารนี้ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น กองบรรณาธิการขอน้อมรับ ด้วยความยินดียิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

(รศ.ดร. ณัทธีร์ ศรีดี)

บรรณาธิการ

วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
วัตถุประสงค์วารสาร	ก
บทบรรณาธิการ	จ
สารบัญ	ฌ

บทความวิจัย : Research Articles

คติความเชื่อการทำบุญอุทิศในพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาบ้านนาแซงตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ : Beliefs about Making Merit and Dedicating in Buddhism : A Case study of Ban Na Saeng, Na Saeng Subdistrict, Lom Kao District Phetchabun Province	1-14
พระมหาทนงศักดิ์ สจฺจวโร (พันผง), อุดร จันทวัน และ จารุกิตติ์ พิริยสุวัฒน์ : Phramaha Thanongsak Satchawaro (Panphong), Udon Chantavan and Jarukit Phiriyasuvat	
การศึกษาวิเคราะห์การละสักกายทิฏฐิในจูฬเวทัลลสูตร : The Analytical Study of the Abandonment of Personality-view in Cūḷavedallasutta	15-27
พัทธอร รุ่งโรจน์, พระเมธีวรญาณ (สายเพชร วชิรเวที) และ สุเทพ พรมเลิศ : Phattaon Rungroj, Phra Methivorayān (Saipetch Vachiravethi) and Suthep Promlert	
การศึกษาเปรียบเทียบบทเพลงธรรมคีตะในศาสนาพุทธนิกายเถรวาทและบทเพลงในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก : A Comparative Study of Dhamma Music in Theravada Buddhism and Sacred Music in Roman Catholic	28-40
คัมภีร์พรรณ ตันตระกูล, พระมหาขวัญชัย กิตฺติเมธี และ แสวง นิลนามะ : Kampeepan Tantrakul, Phramaha Khwanchai Kittimetee and Sawaeng Nilnama	
ศึกษาวิเคราะห์บ่วงแห่งมารในปาสราสิสูตร : An Analytical Study of the Fetters of Death of Māra in the Pāsarāsisutta	41-53
พระมหาขันทอง ถาวโร และ ศุภกาญจน์ ชยาพัฒน์ : Phramaha Khanthong thavaro and Supakarn Chayapat	

การวิเคราะห์ความเชื่อและวิธีปฏิบัติต่อท้าวเวสวัณในสังคมไทยตามคำสอนทางพระพุทธศาสนา : An Analysis of Beliefs and Practices towards Vessavaṇa in Thai Society according to Buddhist Teachings 54-68

ประยูร ป้อมสุวรรณ์, ชาติเมธี หงษา และ วัชระ งามจิตรเจริญ : Prayoon Pomsuwan, Chatametee Hongsa and Watchara Ngamchitcharoen

การศึกษาวิเคราะห์สัญญา 10 ประการในคิริมานันทสูตร: สัญญา 10 ประการ หลักธรรมโอสถเพื่อบำบัดจิตในแนวพุทธ : An Analytical Study of the Ten Perceptions (Saññā) in the Girimānanda Sutta: The Ten Perceptions (Saññā) Buddhist Principles of Medicine for Mental Healing 69-85

พระพิชญา ทยาลุโก, อธิเทพ ผาทา, สุภาพรรณ เพิ่มพูน และ จักรรินทร์ อุ่นอบ : Phra Pitchaya Thayalooko, Atithep Phattha, Suphaphan Permpool and Jakkarin Aun-ob

รูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 เพื่อพัฒนาสุขภาพจิตผู้สูงอายุในจังหวัดนครสวรรค์ : A Model of Insight Meditation Practices Based on Four Satipatthana Teaching for Mental Health Development of the Elderly in Nakhon Sawan Province 86-102

ศรินรัตน์ ชิตะธรรมสิทธิ์ และ พระครูปลัดสมหวัง ฉนฺทสีโล : Sarinrattana Chitathammasit and Phrakhruphalad Somwang Chanthasilo

ศึกษาเปรียบเทียบชีวิตตามหลักอริยสัจในพระพุทธศาสนาเถรวาทและหลักปุรุษารถะในศาสนาฮินดู : A Comparative Study of Life in the Four Noble Truths of Theravāda Buddhism and the Purusārtha of Hinduism 103-115

สุรพล ศิวิไลกุล, ณัทธีร์ ศรีดี และ พระมหาขวัญชัย กิตฺติเมธี : Surapol Sivilaikul, Natthee Sridee and Phramaha Khwanchai Kittimetee

การศึกษาเปรียบเทียบหน้าที่ทางจริยธรรมของเยาวชนในพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก : A Comparative Study of Moral Responsibility of Youth in Theravada Buddhism and Cotholic Christianity 116-130

พระมหาณรงค์ชัย กิตฺติญาโณ, พระมหาขวัญชัย กิตฺติเมธี และ แสวง นิลนามะ : Phramaha Narongchai Kittiyano, Phramaha Khwanchai Kittimetee and Sawaeng Nilnama

การศึกษาวิเคราะห์อุดมคติของการดำเนินชีวิตในพระพุทธศาสนากับคริสตศาสนา : The Study Analysis between the Idealistic Views of Living our Life in Buddhism and Christianity **131-145**

สันติ ฉายศิลปรุ่งเรือง, พระมหามงคลกานต์ ฐิตธมฺโม และ คงสฤษฎ์ แพงทรัพย์ : Santi Chaisilaparungruang, Phramaha Mongkholkan Thitadhammo and Khongsaris Pangthrap

การศึกษาเปรียบเทียบการบูชาวัตถุมงคลในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและศาสนาพุทธเถรวาทที่ปรากฏในสังคมไทย : A Comparative Study of Worshiping Sacred Objects in Brahmin-Hinduism and Theravada Buddhism Appeared in Thai Society **146-158**

บรรฑณัฐ เต็มไชย, คงสฤษฎ์ แพงทรัพย์ และ แสวง นิลนามะ : Banthanat Temchai, Khongsaris Pangthrap and Sawaeng Nilnama

คุณค่าเชิงพุทธจริยศาสตร์เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตในสังคมยุคดิสรัปชัน : Buddhist Ethic Values for Life Quality Development in Disruption Age **159-172**

พระมหาวิชิต อคฺคชิโต (จันทร์สง่า) และ กฤตสุชิน พลเสน : Phramaha Wichit Aggajito (Chansanga) and Kitsuchin Ponsen

รูปแบบการพัฒนาจริยธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรีตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท : The Model of Ethic Development for Dhamma Practice Centers in Nonthaburi Province Based on Theravada Buddhist Philosophy **173-188**

พระปลัดธนา อคฺคธมฺโม (พิมพารัตน์), กฤตสุชิน พลเสน และ พระครูปลัดสุวัฒน-วิสุทธิสารคุณ (พระมหามฆวินทร์ ปุริสุตฺตโม) : Phrapalad Thana Aggadhammo (Pimparat), Kitsuchin Ponsen and Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun (Phramaha Maghavin Purisuttamo)

ศึกษาการใช้หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียนโรงเรียนเลยอนุกูลวิทยา อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย : A of Study the Use of the Tri-sikkha Principles in Buddhism to Develop Learning of Students of Loei Anukul Witthaya School, Mueang Loei District, Loei Province **189-200**

พระครูวิมลโพธิสาร (ลาน มูลที), จารุกิตติ์ พิริยสุวัฒน์, และอุดร จันทวัน : Phra Kru Vimolphothisan (Larn Multi), Jarukit Phiriyasuvat and Udon Chantavan

การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรสำนักงานเขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร : Application of Buddhist Principles to Promote Work Effciency of Wang Thonglang District Office Personnel Bangkok **201-211**

ประณยา วงษ์สวรรค์, สมบัติ นามบุรี และ พงศ์พัฒน์ จิตตรานุรักษ์ : Pranaya Wongsawan, Sombat Namburi and Phongphat Chittanurak

ตำนานเมืองฟ้าแดดสู่การสร้างสรรค์นาฏศิลป์ ชุดทวารวดีศรีฟ้าหยาดบูชาพระธาตุยาคู : **212-227**

รัชดาวรรณ เฉิดพันธุ์ และ โฆษิต แพงสร้อย : Ratchadawon Cherdpun and Kosit Phaengsoi

สมญานามของตัวละครสำคัญในรามายณะของวาลมีกิ : The Epithets of Principal Characters in the Vālmīki Rāmāyaṇa **228-244**

พระมหาอาทิตย์ เขียวสองห้อง และ สมบัติ มั่งมีสุขสิริ : Phramaha Arthit Kheawsonghong and Sombat Mangmeesuksiri

การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ในรายวิชาประวัติศาสตร์ ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยมหาสารคาม (ฝ่ายมัธยม) : Development of Local History Learning Activities Using Geographic Information Technology through the Participatory Process of a Professional Learning Community for Grade 10 0f Mahasarakham University Demonstration School (Secondary) **245-259**

คมกริช ชาญณรงค์, วิเชียร สุวรรณโชคอิสาน และ จิราวัตร จันทริมา : Komkrit Channarong, Wichian Suwannachokisan and Jirawat Jantarima

การพัฒนาหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์โดยใช้ชุมชนชาติพันธุ์ไทดำเป็นฐาน : Local Science Curriculum Development for Enhance learning of Science by Community-Based Learning of Tai Dam Ethnic **260-273**

ปิยะนุช เหลืองาม, วีระนุช แย้มยิ้ม และ บุญรอด เหลืองาม : Piyanuch luerngam, Weeranuch Yamyim and Boonrawd luerngam

ผลการพัฒนาการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการจรรยาบรรณวิชาชีพครูด้วยกระบวนการชุมชนแห่งการเรียนรู้ : Result of a Learning Management Development in Integrated for Teachers Ethics by Professional Learning Community **274-288**

บัณฑิต ฉัตรวิโรจน์, ธารณา สุวรรณเจริญ และ อุมาพร ฉัตรวิโรจน์ : Bandhit Chatwirote, Tarana Suwancharoen and Umaphon Chatwirote

The Inheritance, Development, and Innovation of Shenyang Folk Art Errenzhuan 289-298

Liang Cui and Phanat Phothibat

บทความวิชาการ : Academic Articles

การบูรณาการความเมตตาเพื่อปกป้องคุณค่าของพุทธศาสนา : Integrating Loving-Kindness to Protect the Values of Buddhism 299-316

อุไรวรรณ์ จิระวัฒน์พงศา, พระมหาขวัญชัย กิตฺติเมธี (เหมประไพ) และ พระมหาจรูญ กิตฺติปญฺโญ (ฤทธิทิศ) : Uraiwan Chirawatpongsa, Phramaha Khwanchai Kittimedhi (Hemprapai) and Phramaha Jaroon Kitthipanyo (Ritthithit)

บทเพลงธรรมะสื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเถรวาทในสังคมไทยร่วมสมัย : Dhamma Songs as a Medium for the Propagation of Theravada Buddhism in Contemporary Thai Society 317-328

ปารจรีย์ ปรมัตถ์เศรษฐ์, พระภาวนาวชิรสุนทร วิ. (กิตติเชษฐ์ เปรมสกุล) และ พระมหาขวัญชัย กิตฺติเมธี : Parajaree Poramataseth, Phra Bhavanavajirasundon Vi. (Kittiched Premsakul) and Phramaha Khwanchai Kittimedhi

การป้องกันประทุษวาจาในการสื่อสารออนไลน์ตามทรรศนะพุทธจริยศาสตร์ : Preventing Hate Speech in Social Media from a Buddhist Ethical Perspective 329-343

อุษา ฉัตรนรัตนกุล : Usa Chatnarattanakul

การพัฒนาอารมณ์ด้วยหลักสมาธิในพระพุทธศาสนาเถรวาท : Emotional Development Towards Concentration in Theravada Buddhism 344-359

ภัสชา รัตนอาภา : Paasachaa Ratanaarphaa

ศึกษาเรื่องหลักธรรมของท้าวมหาราชทั้ง 4 ที่ควรน้อมนำไปปฏิบัติ : A Study of the Principles of the Four Great Kings (Cātummahārājikā) that Should be Observed and Practice 360-375

ชฎาบุญ บุญสิริวรรณ, อธิเทพ ผาทา และ พลาดิศัย สิทธิธัญกิจ : Chadaboon Boonsiriwan, Atithep Patha and Paladisai Sitthithanakit

อนุคามิกนิธิ: ทรัพย์ภายในที่ชาวพุทธควรรู้ : Anukamika Nidhi : Internal Wealth Buddhists should know 376-389

อภัสนันท์ จิรสินธัญญรัฐ, อธิเทพ ผาทา และ นิวัตต์ น้อยมณี : Apussanan Jeerasinthunyarat, Atithep Phattha and Niwatt Noimani

พุทธปรัชญาเชิงสังคมกับการขจัดความยากจน : แนวทางแห่งการพัฒนาที่มีธรรมเป็นฐาน : Social Buddhist Philosophy and Poverty Alleviation : Toward a Dhamma-Based Development Paradigm **390-405**

พระมหาราชัน จิตฺตปาโล (มูลลา), ฐนยศ โล่ห์พัฒนานนท์ และ ชาดา เตรียมวิทยา : Phramaha Rachan Cittapalo (Moolla), Thanayod Lopattananont and Chada Triamvithaya

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัลผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ : The spread of Buddhism in the Digital Age through Online Platforms **406-417**

พระสมพาน ฐานวุฑฺโฒ : PhraSompan Tanawutto

หลักธรรมในพระไตรปิฎกเพื่อส่งเสริมสิทธิมนุษยชน : Dharma Principles in Tripitaka for Promotiong Human Rights **418-435**

ธรรมวลี ศรีแช่ม, พระครูสิริรัตนบัณฑิต (สุขสันติ์ สุขวฑฺฒโน) และ พระมหาลำพัน ปุญฺญามโน : Thammawalee Srichaem, Phrakhrusirirattanabundit (Sooksan Sukhawatthano) and Phramaha Lampan Puññāmano

ราสลีลาในภาควตปุราณะ: ลีลาการเต้นรำอันศักดิ์สิทธิ์ของพระกฤษณะ : Rāsalīlā in Bhagavata Purana : The Sacred Dance of God Krishna **436-450**

สุปรีชญา จับใจ และ สมบัติ มั่งมีสุขศิริ : Supreechaya Chabchai and Sombat Mangmeesukhsiri

ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดนิตินิยมของสำนักฟาเจีย : Study and Analyze the Legalism Concepts of the Fajia School **451-461**

กฤต ศรียะอาจ, ชาตรี ชุมเสน และ ธนาคม บรรเทากุล : Krit Sriya-at, Chatree Chumsen and Thanacom Bantaokul

บทวิจารณ์หนังสือ : Book Review

นิติศาสตร์แนวพุทธ : Buddhist Law **462-467**

โอภาส ศุภจิตเมตตา และ ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม : Ohpas Supajitmetta and Thanarat Sa-ard-iam

คติความเชื่อการทำบุญอุทิศในพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาบ้านนาแซง ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์

Beliefs about Making Merit and Dedicating in Buddhism: A Case study of Ban Na Saeng, Na Saeng Subdistrict, Lom Kao District Phetchabun Province

[1]พระมหาทนงศักดิ์ สจฺจวโร (พันผง), [2]อุดร จันทวัน และ[3]จารุกิตติ์ พิริยสุวัฒน์

[1]Phramaha Thanongsak Satchawaro (Panphong), [2]Udon Chantavan and[3]Jarukit Phiriyasuvat

[1,2,3]วิทยาลัยสงฆ์เลย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2,3]Loei Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[3]Corresponding Author's Email: jarukit.phi@mcu.ac.th

Received: April 12, 2025; **Revised:** June 5, 2025; **Accepted:** June 19, 2025

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาคติความเชื่อการทำบุญอุทิศในพระพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษารูปแบบคติความเชื่อการทำบุญอุทิศในพระพุทธศาสนา กรณีศึกษาบ้านนาแซง ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ 3) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ รูปแบบคติความเชื่อการทำบุญอุทิศในพระพุทธศาสนา บ้านนาแซง ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ผู้ให้ข้อมูล สำคัญกลุ่มตัวอย่างโดยใช้ตาราง Krejcie & Morgan จำนวน 33 ราย ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม โดยวิเคราะห์ข้อมูลเนื้อหาและนำเสนอ คติความเชื่อการทำบุญอุทิศในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในระไตรปิฎก ผลวิจัย พบว่า 1) คติความเชื่อการทำบุญอุทิศในพระพุทธศาสนา การทำบุญอุทิศ เชื่อสิ่งที่ ควรเชื่อ เชื่ออย่างมีเหตุผล ไม่เชื่ออย่างงมงาย เช่น เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว คือ เชื่อเรื่องกฎแห่ง กรรม หรือเชื่อเรื่องบุญและบาป ให้คุณให้โทษเชื่อว่า โลกนั้นยุติธรรมเสมอ 2) รูปแบบคติความเชื่อการทำบุญอุทิศในพระพุทธศาสนา การเซ่นไหว้หรือการแจกข้าวเครื่องอุปโภคบริโภคให้แก่ผู้ตาย เพื่อให้ผู้ตายได้รับประโยชน์แห่งความสุขในโลกหน้า ญาติพี่น้องจึงนำเสื้อผ้าเครื่องใช้ต่างๆ และมีคติความเชื่อว่าจะทำลูกหลานมีความสุขและความเจริญรุ่งเรืองในหน้าที่การงาน 3) วิเคราะห์ รูปแบบคติความเชื่อการทำบุญอุทิศในพระพุทธศาสนา พบว่า เป็นหลักยึดเหนี่ยว ควบคุม ในการสอนจริยธรรมแก่สังคม ทั้งยังเป็นการสร้างสรรค์จรรโลงชุมชน เป็นสื่อสัมพันธ์ของสถาบันครอบครัว กลุ่มเครือญาติสามัคคีระหว่างสมาชิกในครอบครัวและญาติมิตรรวมถึงสังคมในชุมชน

ถือว่าเป็นกิจกรรมที่แสดงออกถึงความดีความสามัคคีและน้ำใจอันเกื้อกูลต่อกันของคนในสังคม อันจะเป็นแรงที่ช่วยขับดันกิจกรรมของกลุ่มคนในสังคม ให้เป็นไปด้วยความเข้าใจและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

คำสำคัญ: คติความเชื่อ; ทำบุญอุทิศ; พระพุทธศาสนา

Abstract

This research aims to 1) study the belief in making merit in Buddhism 2) study the pattern of belief in making merit in Buddhism, a case study of Ban Na Saeng, Na Saeng Sub-district, Lom Kao District, Phetchabun Province 3) study and analyze the pattern of belief in making merit in Buddhism, Ban Na Saeng, Na Saeng Sub-district, Lom Kao District, Phetchabun Province. The key informants were the sample group using the Krejcie & Morgan table, totaling 33 individuals. The qualitative research methodology was in-depth interviews and focus group discussions. The content data was analyzed and the belief in making merit in Buddhism as stated in the Tripitaka was presented. The research found that 1) Beliefs in making merit in Buddhism Making merit in Buddhism, believing in what should be believed, believing with reason, not believing blindly, such as believing that good deeds bring good results, bad deeds bring bad results, that is, believing in the law of karma or believing in merit and sin, giving merit and demerit, believing that the world is always fair. 2) Forms of beliefs in making merit in Buddhism Making offerings or giving food and consumer goods to the deceased so that the deceased will receive the benefits of happiness in the next life, so relatives bring clothes and various items and have the belief that it will make their children and grandchildren happy and prosperous in their careers. 3) Analysis of forms of beliefs in making merit in Buddhism found that it is a principle of control in teaching ethics to society. It is also a creative and uplifting community, a medium of relationship between the family institution, the group of relatives, and the community. It is considered an activity that shows the goodness, unity and kindness that support each other of people in society, which will be a force that helps drive the activities of groups of people in society to be with understanding and helping each other.

Keywords: belief; dedicating; Buddhism

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งเหตุผล โดยมีความเชื่อความศรัทธา ตั้งอยู่บนรากฐานแห่งปัญญา ผู้ที่มีความเชื่อความศรัทธา ตามคำสอนในพระพุทธศาสนา สามารถนำไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิตได้ ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงหมายถึง วิถีแห่งชีวิตอันเป็นระบบแห่งการดำเนินชีวิต ที่เรียกว่า Way of life จึงทำให้พระพุทธศาสนา มีความแตกต่างจากศาสนาอื่นความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผลเรียกว่า การอุทิศบุญหรืออุทิศส่วนกุศล ถือเป็นหนึ่งในพิธีกรรมทางศาสนา ที่เกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยพระเจ้าพิมพิสารที่ได้ทำการอุทิศส่วนกุศลด้วยการใช้น้ำ เพราะในอดีตพระเจ้าพิมพิสารนับถือศาสนาพราหมณ์ที่กำหนดให้ผู้รับของต้องแบมือรับแล้วใช้น้ำรดลงบนมือ พระองค์จึงชินต่อการใช้ประเพณีของศาสนาพราหมณ์ เมื่อได้พบกับพระพุทธเจ้าและต้องทำการอุทิศส่วนกุศลจึงเลือกใช้วิธีการนี้ พระพรหมบัณฑิต (ประยูร) (2533) ความเชื่อและโลกทัศน์เกี่ยวกับผีสางวิญญาณ ที่สิงสถิตอยู่ในวัตถุและ ธรรมชาติ โดยมนุษย์จะแสดงความเคารพและบูชาสิ่งเหล่านี้ ในการศึกษาทางมานุษยวิทยา ความเชื่อ เรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติจะสัมพันธ์กับความเชื่อทางศาสนาและการแสดงออกทางพิธีกรรมต่างๆ สามารถพบเห็นได้ในสังคมชนเผ่าในในภูมิภาคต่างๆ ของโลก ความเชื่อเรื่องจิตวิญญาณซึ่งเป็น ความ เชื่อพื้นฐานของของสังคมไทยที่นับถือพระพุทธศาสนา ต่างก็มีความเชื่อเรื่องผีที่สืบต่อกันมานานและมีผลต่อวิถีชีวิตของคนไทย ทำให้เกิดวัฒนธรรมการนับถือผีหรือวิญญาณของบรรพบุรุษ พระพุทธศาสนาสอนให้เชื่อเรื่องกรรม ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึงอาศัย เราทำกรรมใดไว้จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น กรรมดีย่อมนำสุขมาให้กรรมชั่วย่อมนำทุกข์มาให้ขึ้นชื่อว่ากรรมชั่ว ไม่ทำเลยเสียจะดีกว่า ความเชื่อตามหลักพระพุทธศาสนานั้นต้องประกอบด้วยเหตุผลอันเป็นแนวทาง ในการปฏิบัติหวังให้เกิดผลได้ตามความปรารถนา ต้องเป็นศรัทธาที่มีความถูกต้องประกอบด้วยปัญญา

ดังนั้น การอุทิศบุญกุศลด้วยการใช้น้ำ การกรวดน้ำเป็นพิธีที่พัฒนามาจากประเพณีพราหมณ์ (พระธรรมปิฎก, 2539) เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทย จึงมีจุดเริ่มต้นมาจากศาสนาพราหมณ์ในสมัยของพระเจ้าพิมพิสาร นั่นเอง การอุทิศบุญของพุทธศาสนาจะเน้นเรื่องการอธิษฐานจิตและการเอ่ยชื่อของผู้รับอย่างชัดเจน เพื่อให้ผู้ที่ถูกเอ่ยชื่อนั้นได้โมทนาบุญ ก็จะถือว่าได้รับไปโดยตรง แต่ถ้าคุณได้ทำบุญหรือทำทานเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ไม่ได้อุทิศหรือตั้งอธิษฐานจิตถึงใคร ผู้ล่วงลับที่คุณต้องการให้รับบุญ กุศลและสิ่งของต่างๆ ที่ตั้งใจอุทิศไปให้ ก็จะไม่ได้รับรวมไปถึงการอนุโมทนาบุญแบบไม่จำเพาะเจาะจง ไม่มีการเอ่ยชื่ออย่างชัดเจน ผู้ที่คุณต้องการให้รับบุญก็จะไม่ได้ด้วยเช่นกัน แต่จะกลายเป็นการให้โดยรวม การอุทิศบุญและการทำบุญใส่บาตรให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว หรือแม้แต่การกรวดน้ำ จำเป็นที่จะต้องอธิษฐานจิต เพื่ออุทิศทั้งบุญกุศลและสิ่งของที่ถวายพระสงฆ์ไปสู่คนที่คุณต้องการให้ด้วยการเอ่ยชื่อแบบชัดเจน ถ้าจะให้ดีควรเอ่ยทั้งชื่อและนามสกุลครบถ้วน แต่ถ้าต้องการให้ผู้ล่วงลับในจำนวนที่มากขึ้นและเป็นญาติในวงศ์ตระกูลเดียวกัน ควรเอ่ยถึงโดยรวมว่าเป็นญาติพี่น้องในวงศ์ตระกูลเดียวกัน สายเลือดเดียวกันทั้งหมดตั้งแต่ต้นตระกูลลงมา ก็จะช่วยทำให้ญาติในสายเลือดเดียวกันกับคุณได้รับผลบุญด้วยเช่นกัน ดังนั้น การอุทิศบุญของพุทธศาสนาจะเน้นเรื่องการตั้งจิตเพื่ออธิษฐานให้เกิดความสมประสงค์หรือที่ถูกเรียกว่า การอธิษฐานบารมี

ดังนั้น ผู้วิจัย เป็นเจ้าอาวาส และได้มาศึกษาต่อ ในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาลัยสงฆ์เลย จึงมีความสนใจ ที่จะทำการศึกษา เรื่อง คติความเชื่อการทำบุญอุทิศในพระพุทธศาสนากรณีศึกษาบ้านนาแซง ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ว่าเป็นอย่างไร พุทธศาสนิกมีทัศนคติ การปฏิบัติที่ถูกต้องเหมาะสม จึงจะได้ชื่อว่าเป็นพุทธศาสนิกที่ดีและมีคุณค่าต่อทาง พระพุทธศาสนา สังคมและประเทศชาติต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาคติความเชื่อการทำบุญอุทิศในพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษารูปแบบคติความเชื่อการทำบุญอุทิศในพระพุทธศาสนา กรณีศึกษาบ้านนาแซง ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์
3. เพื่อวิเคราะห์ รูปแบบคติความเชื่อการทำบุญอุทิศในพระพุทธศาสนา กรณีศึกษาบ้านนาแซง ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องคติความเชื่อเรื่องการทำบุญอุทิศในพระพุทธศาสนา จากแหล่งปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539 และ เอกสารจากแหล่งทุติยภูมิ ได้แก่ การทบทวนเอกสาร ตำรา หนังสือ บทความวิชาการ และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยศึกษาเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อการทำบุญอุทิศในพระพุทธศาสนา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม (Focus group) ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในการวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านพื้นที่ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยการ สัมภาษณ์เชิงลึก (Structured In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus group) ผู้ให้ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยวิธีการสัมภาษณ์นักเรียนและครู โดยมี กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ชาวบ้านและพระสังฆาธิการ บ้านนาแซง ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ผู้ให้ข้อมูล สำคัญกลุ่มตัวอย่างโดยใช้ตาราง Krejcie & Morgan จำนวน 33 ราย ดังนี้ เจ้าคณะอำเภอ 1 รูป รองเจ้าคณะอำเภอ 1 รูป เจ้าคณะตำบล 1 รูป และ เจ้าอาวาส 5 รูป ผู้ใหญ่บ้าน 5 คน มัคนายก 5 คน ชาวบ้าน 15 คน รวมทั้งสิ้น จำนวน 33 รูป/คน

ขั้นตอนที่ 1 การสำรวจเอกสาร (Documentary Research) แนวคิดทฤษฎี การทำบุญอุทิศในพระพุทธศาสนา เป็นการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากชั้นทุติยภูมิ (Secondary sources) ทั้งเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เกี่ยวกับคติความเชื่อเรื่องการทำบุญอุทิศในพระพุทธศาสนา การนำไปประยุกต์ใช้และสภาพปัญหาและอุปสรรค ในปัจจุบัน

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษา การทำบุญอุทิศในพระพุทธศาสนา 1) ประสานกับพระสังฆาธิการและมัคนายกบ้านนาแซง ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า 2) ประสานกับผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้าน รวมถึงเก็บข้อมูลปัญหาคติความเชื่อเรื่องการทำบุญอุทิศในพระพุทธศาสนา ด้วยเครื่องมือวิจัยแบบมีส่วนร่วมผ่านเวทีและกิจกรรม

หลากหลายรูปแบบ เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview), การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group)

ขั้นตอนที่ 3 ประมวลวิเคราะห์ ความหมาย รูปแบบคติความเชื่อการทำบุญอุทิศในพระพุทธศาสนาและแนวคิดคติความเชื่อเรื่องการทำบุญอุทิศ ของชาวบ้านที่แตกต่างกัน ปัญหาและอุปสรรค แนวคติความเชื่อเรื่องการทำบุญอุทิศในพระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดแนวทางข้อปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา ชาวบ้านและพระสังฆาธิการ บ้านนาแซง ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อประโยชน์ของชุมชนที่ส่งเสริมวัฒนธรรมอันดีงามส่งต่อให้ลูกหลานสืบต่อไป

ขั้นตอนที่ 4 นำเสนอรูปแบบคติความเชื่อการทำบุญอุทิศในพระพุทธศาสนา แบ่งประเภทเปรียบเทียบ วิเคราะห์ สังเคราะห์สังเคราะห์ เป็นแนวทางการปฏิบัติและแนวคิดคติความเชื่อเรื่องการทำบุญอุทิศ เพื่อสร้างเสริมกิจกรรมในชุมชน บ้านนาแซง ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์อธิบายนำข้อมูลที่ได้มากำหนดเป็นกรอบออกแบบเพื่อเสริมสร้างกิจกรรมในชุมชน บ้านนาแซง ตำบลนาแซง และตีพิมพ์เผยแพร่ผ่านรูปเล่มเอกสาร หรือสื่อออนไลน์ต่อไป

ผลการวิจัย

1. คติความเชื่อการทำบุญอุทิศในพระพุทธศาสนา พบว่า การสื่อสารและการประยุกต์ใช้คติความเชื่อการทำบุญอุทิศในพระพุทธศาสนา อยู่บนพื้นฐานของการร่วมมือในการจัดการอย่างเป็นระบบให้มีประสิทธิภาพอย่างชัดเจนโดยให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วม แบ่งออกเป็น 6 ด้าน ดังนี้ 1) ด้านความเชื่อเกี่ยวกับพระสงฆ์ 2) ด้านความเชื่อเกี่ยวกับบุคคล 3) ด้านความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าภาพ 4) ด้านความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องไทยทาน วัตถุทาน 5) ด้านความเชื่อเกี่ยวกับการแจกข้าวเครื่องอุปโภคบริโภค ให้แก่ผู้ตาย 6) ด้านคุณค่าของประเพณีการทำบุญอุทิศ ความเชื่อในพุทธศาสนาหมายถึง เชื่อสิ่งที่ ควรเชื่อ เชื่ออย่างมีเหตุผล ไม่เชื่ออย่างงมงาย เช่น เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว คือ เชื่อเรื่องกฎแห่ง กรรม หรือเชื่อเรื่องบุญและบาป ด้วยความเชื่อว่า “โลกนั้นยุติธรรมเสมอ” และประการสำคัญความเชื่อทางศาสนาถือเป็นปทัฏฐานที่ สำคัญยิ่งต่อการปฏิบัติธรรมขั้นสูงต่อไป

2. รูปแบบคติความเชื่อการทำบุญอุทิศในพระพุทธศาสนา บ้านนาแซง ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า 1) ด้านความเชื่อเกี่ยวกับพระสงฆ์ การนิมนต์พระสงฆ์ สามเณรของผู้เป็นเจ้าภาพในการนิมนต์พระสงฆ์มาประกอบพิธีกรรมทำบุญอุทิศชาวบ้านมีความเชื่อว่า ถ้านิมนต์เจ้าภาพนิมนต์พระสงฆ์รูปใดก็ได้ไปประกอบพิธีกรรม ไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นพระสงฆ์ที่มีสมณะชั้นสูงหรือมีพรรษามาก พระสงฆ์ที่บวชใหม่สามารถเทศน์หรือสวดบทสวดต่างๆ ตามที่วินัยสงฆ์กำหนดไว้ก็ได้ แม้เป็นสามเณรก็สามารถนิมนต์ไปประกอบพิธีกรรมได้ซึ่งพระสงฆ์ สามเณร เป็นผู้นำบุญกุศลไปถึงวิญญาณของผู้ตายได้ เช่นกัน ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าบทเทศน์ บทสวดของพระสงฆ์และสามเณรก็คือบทเดียวกัน นอกจากนั้นการได้รับนิมนต์ให้ไปประกอบพิธีกรรมทำบุญอุทิศทุกครั้งเชื่อว่าพระสงฆ์จะได้รับบุญกุศลร่วมไปกับผู้ทำบุญและผู้ตายด้วยเนื่องจากเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมด้วยความตั้งใจและบริสุทธิ์ใจ 2) ด้านความเชื่อเกี่ยวกับบุคคล ด้านความเชื่อเกี่ยวกับ

บุคคล ครั้งที่มีการทำบุญอุทิศมรรคนายกเป็นบุคคลสำคัญอีกคนหนึ่งของงานที่จะขาดไม่ได้ เพราะมรรคนายกจะเป็นผู้กระทำพิธีทางศาสนาเชื่อมกับพระสงฆ์กล่าวคือจะเป็นผู้กล่าวนำคำอาราธนาต่างๆ ก่อนที่พระสงฆ์จะเทศน์หรือประกอบพิธีกรรมอื่นๆ รวมทั้งเป็นผู้บอกกล่าวถึงลำดับขั้นตอนให้เจ้าภาพแต่ละคนแต่ละงานได้ทราบการปฏิบัติว่าต้องทำอะไร ทำอย่างไร เมื่อไรจากการที่มรรคนายกเป็นผู้คลุกคลีกับการประกอบพิธีกรรมทำบุญอุทิศเป็นอย่างดีดังนั้นความเชื่อที่มีต่อประเพณีการทำบุญอุทิศของ มรรคนายก พอสรุปได้ว่าคนเรามีความเชื่อในเรื่องวิญญาณ โดยเฉพาะวิญญาณผีของบรรพบุรุษซึ่งหมายถึง วิญญาณของปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ หากบุคคลเหล่านี้ตายจากไปวิญญาณจะคงวนเวียนอยู่ใกล้ๆ ลูกหลาน เพื่อคอยปกป้องคุ้มครอง 3) ด้านความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าภาพ เมื่อชาวบ้านคนใดคนหนึ่งตายจากไป ผู้เป็นญาติพี่น้องต้องทำหน้าที่ทำบุญอุทิศไปให้ ซึ่งก่อนจะมีการทำบุญอุทิศเกิดขึ้นบรรดาญาติจะต้องประชุมปรึกษาหารือเพื่อกำหนดวันรวบรวมทุนทรัพย์ให้เพียงพอสำหรับการทำบุญ เมื่อถึงวัน เวลาที่กำหนดก็ประกอบพิธีกรรมขึ้นตามวิธีการและขั้นตอนทุกอย่าง แต่สำหรับบางรายญาติตายจากไปนานหลายปี ทุนทรัพย์ที่จะใช้สำหรับทำบุญก็ไม่พอ หรือไม่ญาติพี่น้องไม่สนใจที่จะทำ ในกรณีเช่นนี้ญาติอาจจะได้ 4) ด้านความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องไทยทาน วัตถุทาน สิ่งของที่จัดเป็นเครื่องไทยทาน สิ่งของที่จัดเป็นเครื่องไทยทานนั้นมีมาก ซึ่งประกอบด้วยอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย เครื่องนอน เครื่องใช้ในครัว เครื่องใช้ไฟฟ้า เครื่องให้สัญญาณและเครื่องใช้ที่จำเป็นแก่วัดเครื่องใช้อื่นๆ และจตุปัจจัยเมื่อเสร็จพิธีกรรมแต่ละขั้นตอนก็จะตีฆ้อง เพื่อเป็นการบอกให้รู้ว่าเสร็จไปอีกหนึ่งขั้นตอนแล้วและเชื่อว่าเสียงของฆ้อง กลอง ระฆัง ดังไปถึงสวรรค์ เพื่อบอกเทวดาให้รับรู้และเทวดาก็ลงมารับดวงวิญญาณของผู้ตายไปสวรรค์ ซึ่งเป็นการไปเกิดในภพใหม่และหากดวงวิญญาณอยู่นรก ยมทูตก็จะปล่อยให้ดวงวิญญาณขึ้นมารับกองบุญโดยจะกักกันไว้ไม่ได้ส่วนธรรมาสน์ เพราะเชื่อว่าผู้ตายจะได้มีที่อยู่ที่อาศัยที่งดงามเครื่องใช้อื่นๆ ได้แก่ สิ่งของที่จำเป็นต้องใช้ในชีวิตประจำวัน ประกอบด้วยสบู่ ผงซักผ้ายาสีฟัน ไม้ขีดไฟ เทียนไข ธูป ตู้เก็บ สิ่งของต่างๆ ในประเพณีทำบุญอุทิศจะพบว่า สิ่งของดังกล่าวนั้นเป็นสิ่งจำเป็นที่ขาดไม่ได้ที่จะต้องจัดหามาเป็นส่วนประกอบของสิ่งที่จะนำมาร่วมแจกข้าวส่วนกุศลไปให้ผู้ตาย ซึ่งเจ้าภาพจะจัดไว้รวมกันเป็นห่อเรียกว่า เครื่องบังสุกุล ซึ่งมีความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องใช้เหล่านี้ว่า ผู้ตายจะได้นำไปใช้ 5) ด้านความเชื่อเกี่ยวกับการแจกข้าวเครื่องอุปโภคบริโภค ให้แก่ผู้ตาย 6) ด้านคุณค่าของประเพณีการทำบุญอุทิศ การเซ่นไหว้หรือการแจกข้าวเครื่องอุปโภคบริโภคให้แก่ผู้ตาย เนื่องด้วยความห่วงใยอาลัยถึง เพื่อให้ผู้ตายได้รับประโยชน์แห่งความสุขในโลกหน้า ญาติพี่น้องจึงนำเสื้อผ้าเครื่องใช้ต่างๆ ตลอดทั้งอาหารไปวางไว้ที่หลุมฝังศพ เพราะคิดว่าผีก็เหมือนกับคนคือ ต้องใช้สิ่งของและต้องกินอาหารเช่นเดียวกับคน จากความเชื่อที่กล่าวมาทั้งหมดได้แสดงให้เห็นถึงความรักความห่วงใยที่ญาติพี่น้องเคยมีต่อกัน แม้ตายจากไปแล้วก็ยังห่วงและเกรงว่าญาติของตนจะลำบากและไม่มีความสุข จึงได้แจกข้าวสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ตลอดทั้งอาหารดังกล่าวข้างต้นไปให้แก่ผู้ตาย

3. วิเคราะห์ รูปแบบคติความเชื่อการทำบุญอุทิศในพระพุทธศาสนา บ้านนาแซง ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า ประเพณีดังกล่าวเป็นหลักยึดเหนี่ยว ควบคุม ซึ่งมีหน้าที่ในการสอนจริยธรรมแก่สังคม โดยยึดหลักธรรมของพุทธศาสนา จึงถูกนำมาใช้เป็นสื่อในการสอนหลักของการประพฤติตนและจริยธรรมอันสมควรกระทำแก่สังคม ซึ่งเน้นหนักในเรื่องของความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เช่น เรื่องของกฎแห่งกรรมการกระทำดีในชาตินี้เพื่อผลแห่งกุศลในชาติหน้า อันก่อให้เกิดความละอายชั่วกลัวบาป มีความ

กตัญญูต่อบรรพบุรุษผู้ทำกาลกิริยาล่วงลับไปโดยการให้ทาน รักษาศีล บำเพ็ญภาวนา แล้วทำการแจกข้าวไปให้เหล่าบรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปซึ่งจะส่งผลตอบแทนให้ทั้งตัวผู้แจกข้าวก็ดีผู้รับส่วนบุญก็ดีประสบกับความสุข ความเจริญและในทางกลับกันหากผู้ใดไม่ประกอบกุศล ทั้งยังไม่แจกข้าวไปให้กับญาติทั้งหลาย ก็ย่อมจะประสบกับความทุกข์ยากกันทั้งสองฝ่าย ผู้มีความศรัทธาในคำสอนของคัมภีร์เปตพลีจึงยอมรับนำมาเป็นกรอบและบทบัญญัติของสังคมและมุ่งมั่นที่จะประพฤติตามหลักธรรม เพื่อหวังที่จะเสวยผลแห่งความสุขที่ตนได้กระทำไว้นั่นเอง ก็ได้รับผลประโยชน์จากกิจกรรมนี้ด้วย โดยเฉพาะเหล่าภิกษุในพระพุทธศาสนา อันเป็นหนึ่งในพุทธบริษัท 4 จำพวกก็ได้รับประโยชน์ในฐานะผู้รับไทยธรรมจำพวกข้าวและน้ำ ปัจจัยสี่ที่เหล่าทายกทายิกาทั้งหลาย นำมาถวายเพื่อมุ่งทำการอนุเคราะห์ให้แก่หมู่ญาติทั้งหลายที่ล่วงลับไปแล้ว ดังนั้นภิกษุจึงนับเป็นส่วนหนึ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับกิจกรรมนี้โดยเฉพาะ ด้วยเหตุว่าโดยฐานที่สังคมมีอุดมคติเชื่อกันว่าเหล่าภิกษุทั้งหลาย เป็นผู้มีคุณสมบัติสำหรับรับของไทยทานต่างๆ อันเป็นปัจจัยให้ผู้ล่วงลับไปได้รับประโยชน์เมื่อได้ทำการอนุโมทนาบุญนั้นๆ เมื่อเหล่าภิกษุได้รับการอุปถัมภ์ด้วยไทยทานทั้งหลายผลที่ตามมา คือท่านจะมีพลังกายในการปฏิบัติตน ตามหลักของพระพุทธศาสนาและมีพลังกายพลังใจที่จะกระทำประโยชน์แก่พระพุทธศาสนาตลอดจนถึงสังคม ในด้านต่างๆ เช่นการแสดงธรรม บำเพ็ญสาธารณสงเคราะห์ต่างๆ แก่สังคม เป็นต้น ให้สมกับเป็นศาสนทายาทผู้สืบอายุของพระพุทธศาสนาทั้งยังเป็นผู้นำด้านจิตวิญญาณของสังคมด้วย เพราะหากภิกษุได้รับการถวายความอุปถัมภ์บำรุงเป็นอย่างดี เป็นการส่งเสริมตลอดจนถึงปลูกฝังจิตสำนึกให้กลุ่มผู้ที่ได้ฟังธรรมและให้ทาน มีความกตัญญูกตเวทีรู้จักบุญคุณ ของบรรดาญาติทั้งหลายที่ล่วงลับไป อันเป็นที่เคารพรักของตนและสังคม ทั้งยังเป็นการสร้างสรรค์จรรโลงชุมชน ให้กลุ่มคนในสังคมได้รู้จักคุณค่าของกันและกัน โดยคำนึงถึงฐานะอันสมควรของแต่ละบุคคลและเมื่อมีการแจกข้าวส่วนกุศล ผลตามมาจากกิจกรรมอันนี้คือการมีความพร้อมเพรียงกัน ของผู้ที่อยู่ในสังคมส่วนย่อย คือระดับครอบครัวหรือกลุ่มเครือญาติอันว่าความสามัคคีกลมเกลียวกันระหว่างสมาชิกในครอบครัวและญาติมิตร ถือว่าเป็นกิจกรรมที่แสดงออกถึงความดีความสามัคคีและน้ำใจอันเกื้อกูลต่อกันของคนในสังคม อันจะเป็นแรงที่ช่วยขับดันกิจกรรมของกลุ่มคนในสังคมให้เป็นไปด้วยความเข้าใจและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน กล่าวคือกิจกรรมอันนี้สามารถเป็นสื่อสัมพันธ์ของสถาบันครอบครัว อันเป็นส่วนประกอบของสถาบันทางสังคม จะส่งผลให้เกิดความมีเสถียรภาพทางสังคมอย่างไรก็ดีในระดับสถาบันครอบครัว ที่เป็นสังคมหน่วยแรกสุด ในโครงสร้างทางสังคมใหญ่นั้น มีประโยชน์ที่พึงจะได้รับจากกิจกรรม ของการทำบุญอุทิศอย่างมากมาย

อภิปลายผลการวิจัย

1. คติความเชื่อการทำบุญอุทิศในพระพุทธศาสนา บุคคล กระทำกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตามย่อมให้ผลแน่นอน ผลของกรรมดีต้องดีมีความสุข และผลของกรรมชั่วต้องชั่ว อยู่ร้อนนอนทุกข์ แต่ผลของกรรมนั้นไม่ใช่ว่าผู้กระทำจะได้รับตรงกับกรรมที่ตนทำไว้ เสียทีเดียว เพราะอาจมีปัจจัยอื่นที่เข้าไปเกี่ยวข้องและส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง อีกประการหนึ่ง ผลของกรรมที่เกิดขึ้นไม่ใช่เกิดเพราะกรรมเก่าทั้งหมด ผลที่เกิดขึ้นอาจเป็นเพราะกรรปัจจุบันเพราะ สิ่งแวดล้อมหรือเพราะปัจจัยอื่นๆ ได้สอดคล้องกับ พระสุทัศวัฒน์ จรณเมธี (หนุนสุวัฒนกุล) (2564) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับความเชื่อของสังคมไทย

ตามหลักกาลามสูตร” พบว่า ผลการวิจัยพบว่า ความเชื่อของสังคมไทยมีสาเหตุ ดังนี้ คือ 1) ความเชื่อจากมนุษย์เองเกิดจากความไม่รู้ 2) ความเชื่อจากพิธีกรรม 3) ความเชื่อจากพิธีกรรมทางศาสนา และ 4) ความเชื่อจากวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ และจากการวิเคราะห์แนวโน้มความเชื่อของสังคมไทยจากสื่อหนังสือพิมพ์ 3 ฉบับ จะเห็นได้ว่า มีการนำเสนอข่าวเน้นไปที่การทำมาหากิน และอาชีพ ลักษณะของคนและสัตว์ ศาสนาและโชคลางเป็นหลัก และมีการนำเสนอข่าวเกี่ยวกับฤกษ์ยาม นิมิต ฝน เคล็ดและการแก้เคล็ดและนรกสวรรค์ชาติ ภพ น้อยมาก ซึ่งเป็นการนำเสนอเกี่ยวกับการดำรงชีวิตของคนในสังคมเป็นหลัก จากการวิเคราะห์ความเชื่อของสังคมไทยตามหลักกาลามสูตรหรือหลักความเชื่อ 10 ประการนี้ สามารถวิเคราะห์ได้สภาพปัญหาความเชื่อของคนในสังคมไทยปัจจุบัน ดังนี้ คือ 1) ความเชื่อตามบรรพบุรุษ 2) ความเชื่อตามหลักศาสนา 3) ความเชื่อเรื่องโชคลาง 4) ความเชื่อเกี่ยวกับโรคภัยไข้เจ็บ 5) ความเชื่อเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง 6) ความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์เวทย์มนต์ 7) ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องฮวงจุ้ย 8) ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องเลขเด็ด และ 9) ความเชื่อเกี่ยวกับข่าวเท็จ ตื่นข่าว จากสภาพปัญหาความเชื่อในสังคมไทยดังกล่าว ผู้วิจัยจึงเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาความเชื่อของสังคมไทยตามหลักกาลามสูตรว่า หลักความเชื่อที่ถูกต้องและเหมาะสม ควรที่จะต้องมีตัวช่วยทำให้เกิดความชัดเจน เพื่อเป็นส่วนเสริมสร้างความเชื่อมั่นให้กับคนในสังคมไทยในปัจจุบัน คือ หลักสติ โยนิโสมนสิการและปัญญา เป็นส่วนเสริมสร้างสนับสนุนความเชื่อมั่นของหลักของกาลามสูตร เป็นปัจจัยที่เอื้อประโยชน์ต่อการตัดสินใจที่จะเชื่อต่อเหตุการณ์ต่างๆ เป็นการคิดในเชิงวิจารณ์หรือการประเมินและการตัดสินเรื่องราวที่เกิดขึ้น ที่เกิดมีข้อสงสัย หรือมีข้อโต้แย้ง แล้วพยายามแสวงหาคำตอบที่มีความสมเหตุและสมผลเพื่อสนับสนุนความเชื่อนั้นๆ ด้วยเหตุนี้เอง จะเป็นสร้างสังคมแห่งสัมมาทิฏฐิ เป็นสังคมแห่งความความเชื่อกำกับด้วยปัญญา มีความเชื่อ มีเหตุมีผลไม่งมงาย สามารถอยู่ในสังคมแห่งการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วนี้ได้อย่างมีความสุข

คติความเชื่อพิธีทำบุญอุทิศของชาวกรณีศึกษาบ้านนาแซง ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ผู้เข้าร่วมพิธีทำบุญอุทิศของชาวบ้านนาแซง ตำบลนาแซง อำเภอหล่ม มีมากมายหลายสถานะซึ่งได้แก่ มรรคนายก พระสงฆ์ เจ้าภาพและชาวบ้านทั่วไป ดังนั้น ผู้เข้าร่วมพิธีในที่นี้ หมายถึง ชาวบ้านนาแซง ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า ผู้มาช่วยเหลือในการจัดงานรวมทั้งชาวบ้านที่มาร่วมทำบุญชาวบ้านผู้มาช่วยเหลือในการจัดพิธีและชาวบ้านผู้มาร่วมทำบุญ มีความเชื่อเกี่ยวกับการทำบุญอุทิศ 2 ประการ คือ ความเชื่อเกี่ยวกับการได้มาร่วมพิธีโดยการช่วยเหลือในการจัดงาน เช่น ทำหน้าที่เป็นพ่อครัวแม่ครัว เป็นผู้จัดสถานที่หรือต้อนรับผู้มาร่วมพิธี เป็นต้นและความเชื่อเกี่ยวกับการมาร่วมทำบุญบริจาคทานสิ่งของ หรือจตุปัจจัยความเชื่อเกี่ยวกับกับการได้มาร่วมพิธีโดยการช่วยเหลือในการ จัดงาน ผู้มาร่วมพิธีโดยการช่วยทำงาน นอกจากแสดงออกถึงน้ำใจที่มีต่อเพื่อนบ้านแล้วยังมีความเชื่อว่า การได้มาช่วยเหลือทำงานสิ่งใดๆ ร่วมในพิธีทำบุญอุทิศตนจะได้บุญกุศลร่วมกับเจ้าภาพและผู้ตายด้วยเช่นกัน ด้วยเหตุนี้หากบ้านใดมีการทำบุญอุทิศ หรือการทำบุญอื่นๆ ชาวบ้านจึงชอบไปช่วยเหลือซึ่งกันและกันเสมอความเชื่อเกี่ยวกับการร่วมทำบุญบริจาคทานสิ่งของที่ผู้มาร่วมพิธีนำมาร่วมบริจาคทานได้แก่ ดอกไม้ประดิษฐ์ หมอน เงิน เป็นต้น ผู้บริจาคทานสิ่งของดังกล่าวนี้เชื่อว่า ตนผู้เป็นเจ้าของสิ่งของจะได้บุญกุศลร่วมกับเจ้าภาพด้วย นอกจากนั้นตนก็ได้ช่วยให้ผู้ตายได้รับส่วนบุญเพิ่มมากขึ้น และสิ่งของที่นำมาใช้ในการประกอบพิธีกรรม ประกอบด้วยเครื่องบูชา เครื่อง เช่น

เครื่องไทยทาน วัตถุทานภาชนะและวัสดุที่ใช้ใส่เครื่องบูชา เครื่องเซ่น เครื่องไทยทาน มหรสพธาตุรวมทั้งพลุและดอกไม้ไฟ

2. รูปแบบคติความเชื่อการทำบุญอุทิศในพระพุทธศาสนา กรณีศึกษาบ้านนาแซง ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ความเชื่อของชาวบ้านนาแซง ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ที่มีต่อคติความเชื่อการทำบุญอุทิศ เมื่อชาวบ้านคนใดคนหนึ่งตายจากไป ผู้เป็นญาติพี่น้องต้องทำหน้าที่ทำบุญอุทิศไปให้ ซึ่งก่อนจะมีการทำบุญอุทิศเกิดขึ้นบรรดาญาติจะต้องประชุมปรึกษาหารือเพื่อกำหนดวันรวบรวมทุนทรัพย์ให้เพียงพอสำหรับการทำบุญ เมื่อถึงวัน เวลาที่กำหนดก็ประกอบพิธีกรรมขึ้นตามวิธีการและขั้นตอนทุกอย่าง แต่สำหรับบางรายญาติตายจากไปนานหลายปี ทุนทรัพย์ที่จะใช้สำหรับทำบุญก็ไม่พอ หรือไม่ญาติพี่น้องไม่สนใจที่จะทำ ในกรณีเช่นนี้ญาติอาจจะได้ บุคคลได้สั่งสมกรรมอย่างใดไว้ ก็ย่อมได้รับผลกรรมที่ตนสั่งสมนั้น เมื่อกระแสแห่งกรรมนำไปสู่สภาพอย่างใด ย่อมได้รับสภาพอย่างนั้น เพราะผลของกรรมย่อมเป็นไปตามเงื่อนไขแห่งเหตุปัจจัย ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงสอนให้สั่งสมแต่กรรมดีเพื่อจะเป็นวิถีทางสู่ความสิ้นกรรม ดังพุทธพจน์ที่ว่า ถ้าเธอทั้งหลายกลัวต่อความทุกข์ ถ้าความทุกข์ไม่เป็นที่รักของเธอทั้งหลายแล้วไซร้ เธอทั้งหลายอย่าได้ ทำบาปกรรมทั้งในที่แจ้งหรือในที่ลับ ถ้าเธอจักทำ หรือทำอยู่ซึ่งบาปกรรมไซร้ เธอทั้งหลาย แม้จะหนีไปก็ไม่พ้นไปจากความทุกข์ได้เลย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.อุ. (ไทย); 25/44/259) ความเชื่อนี้เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมพื้นบ้านที่ผสมผสานกับหลักพระพุทธศาสนา สอดคล้องกับ ศรีพัฒน์ เทศารินทร์ (2560) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบและคติความเชื่อของฮางฮดในเขตอำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม” พบว่า 1) ประวัติความเป็นมามาของฮางฮดเป็นอุปกรณ์ที่สร้างขึ้น เพื่อประกอบในพิธีฮดสรงซึ่งเป็นประเพณีการแต่งตั้งสมณศักดิ์ให้กับพระสงฆ์ในประเพณีแบบโบราณของภาคอีสานที่ได้รับอิทธิพลมาจากเวียงจันทน์ โดยพระสงฆ์ที่จะได้รับการฮดสรงหรือเลื่อนสมณศักดิ์จะต้องได้รับประชามติจากพระผู้ใหญ่ ผู้นำชุมชน และประชาชนภายในชุมชน 2) รูปแบบของฮางฮด แบ่งได้ 2 แบบคือ 1) ฮางฮดแบบที่มีฐานตั้ง 2) ฮางฮดแบบที่ไม่มีฐานตั้ง แกะสลักโดยช่างที่มีฝีมือภายในชุมชนโดยมีทั้งพระสงฆ์และฆราวาส 3) คติความเชื่อของฮางฮด มีความเชื่อว่าฮางฮดสร้างขึ้นเพื่อเป็นอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบในพิธีฮดสรง นิยมแกะสลักเป็นรูปพญานาคโดยมีความเชื่อว่าพญานาคเป็นสัตว์ที่มีความศักดิ์สิทธิ์คอยค้ำจุนปกป้องพระพุทธศาสนา คติความเชื่อในการเลือกวัสดุในการสร้างฮางฮดจะนิยมใช้ไม้ที่มีชื่อเป็นมงคลเช่น ไม้ยอป่า ไม้คูน ไม้ขนุนมาแกะสลัก คติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการใช้งานฮางฮดในพิธีฮดสรง หรือพิธีเถราภิเษกถือว่าเป็นประเพณีที่มีความสำคัญต่อชุมชนเป็นอย่างยิ่งเพราะเป็นสิ่งที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์ของชุมชนที่มีต่อวัด และความเคารพเลื่อมใสศรัทธาที่มีต่อพระสงฆ์ในชุมชน ความเชื่อนี้เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมพื้นบ้านที่ผสมผสานกับหลักพระพุทธศาสนา เช่น งานของ พระครูโพธิรัตนคุณ (2550) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง ความเชื่อและพิธีกรรมการสะเดาะเคราะห์: กรณีศึกษา บ้านจาน ตำบลบ้านจาน อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า การสะเดาะเคราะห์ เป็นพิธีกรรมที่เกิดจากความเชื่อในสิ่งลี้ลับเหนือธรรมชาติ ภูตผีปีศาจ เทวดา ที่มีการสืบทอดกันมาจากบรรพชน บนพื้นฐานความเชื่อว่า เทวดาภูตผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์สามารถบันดาลให้คนได้รับอันตรายเจ็บป่วยจนถึงชีวิตได้ หรือสามารถขจัดปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายให้ออกไปจากวิถีชีวิต และสามารถที่จะบันดาลให้คนประสบกับความสุขได้ความเชื่อในพิธีกรรมการสะเดาะเคราะห์ เป็นความเชื่อที่ได้ผสมผสานระหว่างความเชื่อทางพุทธศาสนากับความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ที่มีการผสมผสานกันอยู่ อย่างกลมกลืนและพิธีกรรมการสะเดาะ

เคราะห์ได้กลายเป็นประเพณีที่สำคัญของชาวบ้านจานจาน ตำบลบ้านจาน อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์ที่มีการจัดทำพิธีกรรมสืบทอดมาเป็นเวลายาวนานพิธีกรรมการสะเดาะเคราะห์ของชาวบ้านจาน มี 3 ประเภท ได้แก่ 1) พิธีกรรมการสะเดาะเคราะห์แบบพราหมณ์ เป็นพิธีกรรมที่ผสมผสานความเชื่อในเวทมนต์คาถา ความเชื่อเรื่องผีสางเทวดาอิทธิฤทธิ์เทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์กับความศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาพุทธ 2) พิธีกรรมการสะเดาะเคราะห์แบบพุทธพื้นบ้านเป็นพิธีกรรมที่มีความคล้ายคลึงกับพิธีกรรมการสะเดาะเคราะห์แบบพราหมณ์แต่มีองค์ประกอบบางประการที่แตกต่างกัน กล่าวคือพิธีกรรมการสะเดาะเคราะห์แบบพุทธพื้นบ้านจะใช้บทสวดในพุทธศาสนาเป็นหลักและยังสามารถที่จะประกอบพิธีเองได้โดยไม่มีผู้นำพิธีและ 3) พิธีกรรมการสะเดาะเคราะห์หลวง ที่เป็นพิธีกรรมการสะเดาะเคราะห์ที่ใหญ่นิยมทำกันเป็นกลุ่มหรือทั้งหมู่บ้านในโอกาสสำคัญ อย่างไรก็ตามพิธีกรรมนี้สามารถทำเป็นปัจเจกบุคคลได้เช่นกัน

รูปแบบคติความเชื่อการทำบุญอุทิศในพระพุทธศาสนา บ้านนาแซง ตำบลนาแซง การเซ่นไหว้หรือการแจกข้าวเครื่องอุปโภคบริโภคให้แก่ผู้ตาย เนื่องด้วยความห่วงใยอาลัยถึง เพื่อให้ผู้ตายได้รับประโยชน์แห่งความสุขในโลกหน้า ญาติพี่น้องจึงนำเสื้อผ้าเครื่องใช้ต่างๆ ตลอดทั้งอาหารไปวางไว้ที่หลุมฝังศพ เพราะคิดว่าผีก็เหมือนกับคนคือต้องใช้สิ่งของและต้องกินอาหารเช่นเดียวกับคน จากความเชื่อที่กล่าวมาทั้งหมดได้แสดงให้เห็นถึงความรักความห่วงใยที่ญาติพี่น้องเคยมีต่อกัน แม้ตายจากไปแล้วก็ยังห่วงและเกรงว่าญาติของตนจะลำบากและไม่มีความสุข จึงได้ทำบุญอุทิศสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ตลอดทั้งอาหารดังกล่าวข้างต้นไปให้แก่ผู้ตาย

3. วิเคราะห์รูปแบบคติความเชื่อการทำบุญอุทิศในพระพุทธศาสนา กรณีศึกษาบ้านนาแซง ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ประเพณี การทำบุญอุทิศในพระพุทธศาสนา กรณีศึกษาบ้านนาแซง ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า นั้นมีคุณค่ามากมาย พอจะสรุปได้ดังนี้ประเพณีดังกล่าวเป็นหลักยึดเหนี่ยว ควบคุม ซึ่งมีหน้าที่ในการสอนจริยธรรมแก่สังคม โดยยึดหลักธรรมของพุทธศาสนา จึงถูกนำมาใช้เป็นสื่อในการสอนหลักของการประพฤติตนและจริยธรรมอันสมควรกระทำแก่สังคม ซึ่งเน้นหนักในเรื่องของความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เช่น เรื่องของกฎแห่งกรรมการกระทำดีในชาตินี้เพื่อผลแห่งกุศลในชาติหน้า อันก่อให้เกิดความละอายชั่วกลัวบาป มีความกตัญญูต่อบรรพบุรุษผู้ทำกาลกิริยาล่วงลับไปโดยการให้ทาน รักษาศีล บำเพ็ญภาวนา แล้วทำการแจกข้าวไปให้เหล่าบรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปซึ่งจะส่งผลตอบแทนให้ทั้งตัวผู้แจกข้าวก็ดีผู้รับส่วนบุญก็ดีประสบกับความสุขความเจริญและในทางกลับกันหากผู้ใดไม่ประกอบกุศล ทั้งยังไม่แจกข้าวไปให้กับญาติทั้งหลาย ก็ย่อมจะประสบกับความทุกข์ยากกันทั้งสองฝ่าย ดังนั้น กลุ่มชนผู้มีความศรัทธาในการที่ผู้ทำชั่ว ทั้งทางกาย วาจา ใจ ตายแล้วไปเกิดในสวรรค์นั้น เพราะผู้นั้นเคยทำกุศลกรรมไว้มากในชาติก่อนๆ และกุศลกรรมนั้นยังตามให้ผลอยู่ ซึ่งอกุศลกรรมที่เขาทำใหม่ยังไม่ให้ผล และการที่ผู้ทำดีทั้งทางกาย วาจา ใจ ตายแล้วไปเกิดในนรกนั้น เพราะผู้นั้นเคยทำอกุศลกรรมไว้มากในชาติก่อนๆ และอกุศลกรรมนั้นยังตามให้ผล นอกจากเหตุผลดังกล่าวแล้ว ในวัตถุปมสูตร ยืนยันถึงขณะเมื่อใกล้ตายว่า “เมื่อจิตเศร้าหมองย่อมเข้าถึงทุคติ เมื่อจิตไม่เศร้าหมองย่อมเข้าถึงสุคติ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.มู. (ไทย); 12/70/56) ในขณะที่จิตจวนจะดับ ถ้าจิตของผู้ใดนึกถึงและยึดมั่นอยู่ในกุศลกรรม ผู้นั้นตายแล้วจึงไปเกิดในสุคติภูมิ และถ้าจิตของผู้ใดนึกถึงและยึดมั่นอยู่ในอกุศลกรรม ผู้นั้นตายแล้วจึงไปเกิดในทุคติภูมิ ตามอำนาจของอาสันกรรมดังได้อธิบายแล้วสำหรับการให้ผลในการดำเนินชีวิตในชาติปัจจุบันนี้ ในจุฬกัมมวิภังคสูตร พระพุทธองค์ทรงจำแนกการให้ผลของกรรมที่เกิดขึ้นในการดำเนินชีวิตปัจจุบัน

(พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.อุ. (ไทย); 14/297/350-356) สอดคล้องกับ พระมหามนตรี ฉนฺทสีโล (แซ่โง้ว) (2561) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์หลักธรรมในประเพณีการทำบุญอุทิศของชาวพุทธในเขตเทศบาลตำบลหาดคำ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย” พบว่า การทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลหรือการแจกข้าวในทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้นมีพัฒนาการมาจากแนวความเชื่อเรื่องการอุทิศส่วนบุญในศาสนาพราหมณ์โดยเฉพาะในพิธีศารทซึ่งเราก็อาจจะเรียกว่านั้นเป็นการทำบุญอุทิศให้กับผู้ตาย เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นพระพุทธศาสนาก็ได้ปรับปรุงแนวคิดดังกล่าว จากการทำบุญให้พระเจ้าก็เปลี่ยนมาเป็นการฝึกฝนบุคคลให้รู้จักการให้ทาน รักษาศีลและเจริญภาวนาแทน โดยเฉพาะการอุทิศนี้มุ่งไปที่การให้บุญแก่ผู้ตาย การทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายได้เปลี่ยนชื่อตามวัฒนธรรมของชาวอีสานเรียกว่าการทำบุญแจกข้าว โดยมีแนวคิด หลักธรรมปรากฏในพิธีกรรมอยู่ หลายประการ ได้แก่ คำสอนเรื่องความกตัญญู เรื่องไตรสิกขา หรือเรื่องความสามัคคี เป็นต้นการทำบุญอุทิศหรือการแจกข้าว ของชาวพุทธในเขตเทศบาลตำบลหาดคำสามารถนำมาวิเคราะห์คุณประโยชน์ได้ 3 ประการคือ คุณค่าด้านการศึกษา คือ สนับสนุนส่งเสริมให้เกิดการศึกษาด้านสังคม คือสนับสนุนส่งเสริมให้ผู้คนมีความสามัคคีและเร่งเร้าในการสร้างคุณธรรม ด้านจิตใจ คือ สนับสนุนให้ผู้คนเห็นคุณค่าของการพัฒนาจิตใจได้ และ พระครูปลัดวัลลภ วชิรวโส (2565) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “คติความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาที่ปรากฏในประเพณีการทำบุญอุทิศในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสาน” พบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสานมีคติความเชื่อว่าคนเราเมื่อสิ้นชีพย่อมอาศัยผลแห่งบุญกรรมที่ตนเองสร้างไว้ หากไม่มีผลแห่งบุญก็ต้องอาศัยผู้ยังมีชีวิตอยู่ทำบุญอุทิศไปให้ ประเพณีทำบุญอุทิศ จึงเป็นประเพณีที่มีจุดมุ่งหมายสำคัญคือ (1) เพื่อแสดงความกตัญญูกตเวที (2) เพื่ออุทิศส่วนบุญให้กับเปรต (3) เพื่อแสดงความอาลัยรักผู้มีอุปการะหรือญาติผู้ล่วงลับไป (4) เพื่อเป็นกุศโลบายให้มีจิตใจเสียสละ (5) เพื่อสร้างความรักความสามัคคีในครอบครัวหมู่วงศาคณาญาติและชุมชน (6) เพื่อส่งเสริมความเป็นสิริมงคล และ (7) เพื่อเป็นบรรทัดฐานทางสังคม

การทำบุญอุทิศให้กับผู้ตาย มีอานิสงส์ช่วยให้ผู้ตายไปสู่ภพภูมิที่ดีขึ้นทางคติธรรม อย่างไรก็ดี การเกื้อกูลกันนั้น มีอยู่ด้วยกัน 2 อย่าง คือ เมื่อทั้ง 2 ฝ่ายยังมีชีวิตอยู่ และ เมื่อฝ่ายหนึ่งฝ่ายได้ได้เสียชีวิตไปแล้ว ซึ่งก็มีวิธีเกื้อกูลกันอยู่อย่างเดียวคือการทำบุญอุทิศส่วนกุศลส่งไปให้ ซึ่งการทำบุญอุทิศนั้น ก็อาจจะเป็นลักษณะที่ บุตร/ธิดาทำให้แก่บิดา มารดา (กตัญญูกตเวที), บิดา มารดาทำให้แก่ บุตร ธิดา (บุตรสังคหะ), อาจารย์ทำให้แก่ศิษย์ (ศิษย์สังคหะ), ศิษย์ทำให้แก่อาจารย์ (กตัญญูกตเวที), สามีทำให้แก่ภรรยา (ทารสังคหะ), ภรรยาทำให้แก่สามี (สามีสังคหะ), มิตรทำให้แก่มิตร (มิตรสังคหะ) หรือ เรียกรวมๆ อย่างง่ายว่า การตอบแทนคุณ บูชาคุณ ซึ่งการทำบุญอุทิศให้กันนั้น นอกจากจะเป็นการแสดงกตัญญูกตเวทีและสงเคราะห์กันแล้ว ยังเป็นโอกาสที่จะได้บำเพ็ญกุศลให้กับตนเองด้วย คุณค่าประเพณีทำบุญอุทิศในพระพุทธศาสนา คติความเชื่อชาวบ้านนาแซง ส่งผลให้สถาบันครอบครัว มีบทบาทที่ สร้างสมาชิกใหม่ เลี้ยงดูเด็กให้เจริญเติบโตเป็นสมาชิกที่สมบูรณ์และมีคุณภาพของสังคม อบรมปลูกฝังคติความเชื่อประเพณีทำบุญอุทิศในพระพุทธศาสนา แก่สมาชิกใหม่ สร้างแนวปฏิบัติประเพณีของศาสนา ซึ่งศาสนามีประโยชน์และมีหน้าที่ที่ดีต่อสังคม เช่น ช่วยประสานให้สังคมเป็นปึกแผ่นของสมาชิก เป็นสื่อใช้ในการอบรมให้รู้ระเบียบของสังคม พร้อมกับการควบคุมทางสังคมแบบแผนการดำเนินชีวิตที่ดีของชุมชน บ้านแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

คุณค่าประเพณีทำบุญอุทิศในพระพุทธศาสนา คติความเชื่อชาวบ้านนาแซง ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า พิจารณาบริบทของการประกอบพิธีการทำบุญอุทิศว่าสามารถที่จะนำมาเป็นสื่อสอนธรรมให้กับคนทั่วไปได้อย่างไร คติความเชื่อการทำบุญอุทิศในพระพุทธศาสนา ซึ่งการใช้ประเพณีการทำบุญอุทิศ ดังนี้

1. ด้านสังคม ในการจัดงานประเพณีการทำบุญอุทิศนั้นให้ข้อคิดหรือมีประเด็นในเรื่องการใช้เป็นสื่อสอนธรรมในด้านสังคมได้ทั้งนี้ก็สืบเนื่องจาก มนุษย์นั้นจะต้องอยู่ร่วมกันเป็นสังคมใหญ่การจัดงานบุญงานกุศลถือว่าเป็นกระบวนการหนึ่งที่จะสามารถที่จะทำให้ผู้คนมารวมตัวกันได้ หรือมาทำกิจกรรมเพื่อที่จะได้มีโอกาสสนทนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เริ่มมาจากการรวบรวมคนในสังคมระดับย่อยๆ คือ สังคมครอบครัวก่อนที่จะพัฒนาไปสู่สังคมที่กว้างขวางขึ้น เช่นสังคมระดับหมู่บ้านและชุมชนการรวมตัวกันทำกิจกรรมร่วมกันเช่นนี้ถือว่าเป็นการ ทำให้สังคมมีความมั่นคงคือมีความสามัคคีกันสามารถที่จะสร้างงานให้เกิดสร้างความเห็นอกเห็นใจให้เกิดขึ้นในที่สุดก็สามารถที่จะนำพาให้เกิดการพัฒนาสังคมขึ้น เพราะเมื่อบุคคลมารวมตัวกันด้วยกิจกรรมบุญอุทิศนี้ก็จะก่อให้เกิดคุณธรรมขึ้นในจิตใจเรียกว่าเป็นพรหมวิหารที่เกิดมาจากการเห็นอกเห็นใจและเข้าใจกันและกัน 4 อย่าง ต่อไปนี้

1) เมตตา ความรัก คือ ความปรารถนาดี มีไมตรี ต้องการช่วยเหลือให้ทุกคนประสบประโยชน์และความสุข

2) กรุณา ความสงสาร คือ อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ใฝ่ใจที่จะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของคนและสัตว์ทั้งปวง

3) มุทิตา ความเบิกบานพลอยยินดี เมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีสุข ก็มีใจแช่มชื่นเบิกบาน เมื่อเห็นเขาทำดีงามแระสบความสำเร็จก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ก็พลอยยินดีบันเทิงใจด้วย พร้อมที่จะช่วยส่งเสริมสนับสนุน

4) อุเบกขา ความมีใจเป็นกลาง คือ มองตามเป็นจริง โดยวางจิตเรียบสม่ำเสมอ มั่นคงเที่ยงตรงดุจตาชั่ง มองเห็นการที่บุคคลจะได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุที่ตนประกอบ พร้อมที่จะวินิจฉัย วางตนและปฏิบัติไปตามหลักการ เหตุผล และความเที่ยงธรรมเมื่อมีคุณธรรมภายในเป็นพื้นฐานจิตใจ

2. ด้านจิตใจ สำหรับการจัดกิจกรรมทำบุญอุทิศของชาว บ้านนาแซง ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ นั้นถือว่าเป็นกิจกรรมที่สามรถที่นำมาเป็นสื่อสอนธรรมในด้านจิตใจ กล่าวคือสามารถที่จะนำมาเป็นแบบในการคิดเพื่อปลงกับชีวิตได้ คือ ปลงว่าชีวิตเราไม่แน่นอนและสามารถนำมาเป็นสื่อสอนใจในเรื่องของการสร้างกำลังใจให้เกิดกับตนเองว่าเราได้ทำหน้าที่ในการเป็นญาติของผู้ที่จากไปได้ ถ้าผู้นั้นเป็นบิดามารดาเราก็ได้ทำหน้าที่ตามกรอบของความเป็นบุตรธิดาได้โดย1) ท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอน 2) ช่วยทำกิจธุรการงานของท่าน 3) ดำรงวงศ์สกุล 4) ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท 5) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่านซึ่งถือว่าเป็นหน้าทีที่เราเป็นบุตรวสามารถที่จะทำได้และควรทำเป็นออย่างยิ่งเนื่องจากการทำความดีนั้นเราสามารถที่จะทำได้อย่างหลากหลาย แต่ความดีที่จะทำตอบแทนบิดามารดานั้นถือว่าเป็นสิ่งที่ทำได้ยากและมีโอกาสที่จะทำได้ไม่มากนั่นเอง

พระพุทธศาสนา ได้วางรูปแบบการปฏิบัติที่เหมาะสมตามสถานภาพและบทบาททางสังคมของบุคคลกลุ่มต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับตัวเรา การปฏิบัติตนได้ถูกต้องและเหมาะสมกับสถานภาพถือเป็นรากฐานที่สำคัญของความสงบสุขในสังคม ถ้าบุคคลไม่ปฏิบัติต่อบุคคลในลักษณะที่ควรจะเป็นแล้วสังคมย่อมที่จะเกิดความวุ่นวาย ตัวอย่างเช่น หากบุตรธิดาไม่กตัญญูต่อบิดามารดา ไม่เลี้ยงดูยามแก่ชรา ย่อมทำให้บิดามารดาไม่ได้รับการอุปถัมภ์ดูแล กลายเป็นภาระสังคม หรือหากนายจ้างไม่ให้ความเมตตากรุณากับลูกจ้าง ย่อมเกิดการเอารัดเอาเปรียบ อันนำไปสู่การประท้วงต่อต้าน จนทำให้สังคมเกิดความเดือดร้อนวุ่นวาย พิจารณาเห็นถึงการรู้ “หน้าที่” ของคนในสังคมที่จะปฏิบัติต่อกันตามหลักคำสอนพระพุทธศาสนา การศึกษาในการจัดกิจกรรมทำบุญอุทิศขึ้นมาในสังคมหนึ่งสังคมใด การ “ทำบุญปราสาทผึ้ง” (บุญแจกข้าว) บ้านนาแซง ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ในบางท้องถิ่นมีความเชื่อกันว่า การทำปราสาทผึ้ง ดอกผึ้ง ทำเพื่อเป็นพุทธบูชาให้กุศลแก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว ดังนั้นเมื่อมีญาติพี่น้องเพื่อนฝูงในหมู่บ้านหรือผู้ที่ตนนับถือถึงแก่วายชนม์ลงจึงพากันไปช่วยงานศพ (ภาษาหล่มเก่า ใช้ คำว่า งันเฮือนดี) เท่าที่จะช่วยงานได้ เป็นต้น

สรุป

คติความเชื่อการทำบุญอุทิศในพระพุทธศาสนา ชาวพุทธมีความเชื่อว่า การทำบุญอุทิศ คือ ทำบุญอุทิศแจกส่งส่วนบุญให้ถึงดวงวิญญาณของญาติผู้ตายไปแล้ว เพื่อให้ผู้ตายได้รับผลบุญกุศลสนับสนุนให้ไปเกิดในภพหน้าที่ดีและนอกจากนั้น การทำบุญอุทิศยังสร้างหลักจริยธรรม คือ ความประพฤติปฏิบัติที่ดีงามและทำให้เกิดความรับผิดชอบชั่วดีของสังคม รวมทั้งความรู้สึกที่ดีงาม ชื่นชม สรรเสริญ เกลียดชังและตำหนิสิ่งที่ไม่ดีของสังคม ซึ่งแต่ละสังคม แต่ละเชื้อชาติ มีระเบียบประเพณีที่แตกต่างกัน เมื่อมีการทำบุญอุทิศ ก็ให้ยึดหลักจริยธรรมมากกว่าอย่างอื่น เช่น การฟังพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ฟังพระสงฆ์แสดงธรรม รักษาศีล เป็นต้น เพื่อให้กาย วาจาสะอาด ให้ยึดหลักจริยธรรมตามหลักประเพณี คือ เคารพพระสงฆ์ ผู้สูงอายุ ผู้มีคุณธรรม เจ้าภาพและสถานที่ เป็นการไม่ส่งเสริมการกระทำความชั่ว เล่นการพนัน ดื่มของมึนเมาในงาน ซึ่งเป็นการขัดต่อศีลธรรม แต่ยึดหลักความสงบเรียบร้อยดีงาม มีคุณธรรมและมีสติปัญญาดี เป็นการทำให้ผู้เรียนลดทุกข์สร้างสุขให้กับตนเอง ครอบครัว ชุมชนและสังคมต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเพื่อการนำไปใช้ประโยชน์

ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องควรนำผลการศึกษาวิจัยไปเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายในการปกครองส่วนท้องถิ่นต่างๆ โดยการออกแบบโครงการ หรือกิจกรรม ตลอดจนการสนับสนุนงบประมาณเพื่อดำรงรักษาประเพณีดังกล่าวให้เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการสร้างความสามัคคีในชุมชนและในเครือญาติต่างๆ และสถาบันการศึกษาควรทำการศึกษาวิเคราะห์และสร้างองค์ความรู้ในเรื่องดังกล่าวตลอดจนควรปลูกฝังให้เด็กและเยาวชนเห็นความสำคัญของประเพณีดังกล่าว

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัยฉบับนี้ มีข้อที่ควรจะนำไปศึกษาวิเคราะห์ ดังนี้

2.1 ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับค่านิยมในไทยในประเพณีต่างๆ ว่ายังคงมีความสำคัญต่อการสร้างสังคมเข้มแข็งหรือไม่

2.2 ควรศึกษาเกี่ยวกับการจัดระเบียบทางสังคมปัจจุบันตามแนวทางของประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น

2.3 การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง ประเพณีไทยที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของต่างประเทศ

บรรณานุกรม

พระครูปลัดวัลลภ วชิรว์โส. (2565). คติความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาที่ปรากฏในประเพณีการทำบุญอุทิศในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสาน, *วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์.* 6(2), 78-96.

พระครูโพธิรัตนคุณ. (2550). *ความเชื่อและพิธีกรรมการสะเดาะเคราะห์: กรณีศึกษา บ้านจาน ตำบลบ้านจาน อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์.* การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ครั้งที่ 1. มหาวิทยาลัยราชภัฏรีบุรัมย์.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2539). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.* พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: บริษัทสหธรรมิก จำกัด.

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร). (2533). *ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ไทย.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหามนตรี ฉนฺทสีโล (แซ่โง้ว). (2561). *วิเคราะห์หลักธรรมในประเพณีการทำบุญอุทิศของชาวพุทธในเขตเทศบาลตำบลหาดคำ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย.* วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระสุทัศวัฒน์ จรณเมธี (หนุนสุวัฒนกุล). (2564). *ศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับความเชื่อของสังคมไทยตามหลักกาลามสูตร.* วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ศรีพัฒน์ เทศารินทร์. (2560). *รูปแบบและคติความเชื่อของฮางฮดในเขตอำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม.* รายงานการวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.

การศึกษาวิเคราะห์การละสักกายทิฏฐิในจูฬเวทัลลสูตร

The Analytical Study of the Abandonment of Personality-view in Cūḷavedallasutta

[1]พัทธอร รุ่งโรจน์, [2]พระเมธีวรญาณ (สายเพชร วชิรเวที) และ[3]สุเทพ พรมเลิศ

[1]Phattaon Rungroj, [2]Phra Methivorayān (Saipetch Vachiravethi) and[3]Suthep Promlert

[1,2,3]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2,3]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: Phattaonrungroj@gmail.com

Received: May 16, 2025; **Revised:** July 23, 2025; **Accepted:** August 14, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาสาระสำคัญของจูฬเวทัลลสูตร 2) เพื่อศึกษาสักกายทิฏฐิในจูฬเวทัลลสูตร และ 3) เพื่อวิเคราะห์การละสักกายทิฏฐิในจูฬเวทัลลสูตร เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ วิเคราะห์เขียนบรรยายนำเสนอเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า 1) จากการศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาสาระสำคัญของจูฬเวทัลลสูตร พบว่า จูฬเวทัลลสูตร เป็นพระสูตรที่ 4 ของจูฬยมกวรรค ในพระไตรปิฎกเล่มที่ 12 มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ เป็นพระสูตรว่าด้วยการสนทนาธรรมที่ทำให้เกิดปัญญา สูตรเล็ก เนื้อหาสาระสำคัญของพระสูตรแสดงการถามตอบปัญหาระหว่าง วิสาขอุบาสกผู้ถามปัญหากับธรรมทินนาภิกษุณีผู้ตอบ มีหลักธรรมที่สำคัญหลายข้อ คือ อุปาทานขันธ์ 5 ตัณหา 3 อริยมรรคมีองค์ 8 อุปาทาน 4 สักกายทิฏฐิ 20 ขันธ์ 3 สติปัฏฐาน 4 สัมมัปปธาน 4 สังขาร 3 ผัสสะ 3 เวทนา 3 และอนุสัย 3, 2) จากการศึกษาสักกายทิฏฐิในจูฬเวทัลลสูตร พบว่า สักกายทิฏฐิ ได้แก่ อุปาทานขันธ์ โดยสามารถอธิบายออกเป็นสักกายทิฏฐิได้มากถึง 20 ประการ จัดเป็นกิเลสกลุ่มสังโยชน์ และมีวิธีการละแบบแยกย่อย 20 วิธีเช่นกัน เรียกว่า ตทังคปหานะ, 3) จากการวิเคราะห์การละสักกายทิฏฐิ พบว่าการละสักกายทิฏฐิเป็นกิจเบื้องต้นของพระโสดาบันผู้ได้เข้าไปพบกับพระอริยะหรือสัตบุรุษคือพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวก การละสักกายทิฏฐิมี 5 วิธี คือ ตทังคปหานะ (การละตามกรณี) วิกขัมภนปหานะ (ฌาน) สมุจเฉทปหานะ (มรรค) ปฏิปัสสัทธิปหานะ (ผล) และนิสสรณปหานะ (นิพพาน) ในจูฬเวทัลลสูตร อธิบายการละแบบตทังคปหานะโดยสัมพันธ์กับหลักอริยสัจ 4 คือ สักกายะ ในฐานะเป็นทุกข์ที่ควรกำหนดรู้ สักกายสมุทัยคือตัณหา ในฐานะเป็นเหตุที่จะต้องละ สักกายนิโรธ ในฐานะเป็นธรรมที่ต้องทำให้แจ้ง และสักกายนิโรธคามีนีปฏิปทา ในฐานะเป็นอริยมรรคมีองค์ 8 การศึกษาวิจัยนี้ ทำให้ได้รับองค์ความรู้ใหม่คือการละสักกายทิฏฐิมีขั้นตอนการปฏิบัติที่ละเอียดลึกซึ้งตามหลักปหานวินัย ซึ่งผู้ปฏิบัติสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการละกิเลสได้

คำสำคัญ: การละกิเลส; สักกายทิฏฐิ; จูฬเวทัลลสูตร

Abstract

The thesis is a documentary research with three objectives: 1) to study the structure and essential content of the Cūḷavedalla Sutta, 2) to study the Personality-view in the Cūḷavedalla Sutta, and 3) to analyze the abandonment of Personality-view in the Cūḷavedalla Sutta. The research uses a qualitative research method. The research findings are summarized as follows: 1) Structure and Essential Content of the Cūḷavedalla Sutta: The Chūḷavedalla Sutta is the 4th sutta of the CūḷaYamakavagga and is found in the Pali Canon, Volume 12, Mūla Pariyāya Vagga, Majjhima Nikāya. It is a sutta discussing Dharma dialogue that leads to wisdom. The content includes a question-and-answer interaction between Visākha Upāsaka, the questioner, and Dhammadhinnā Bhikkhunī, the responder. Important principles in this sutta include the five aggregates of attachment, three cravings, the Noble Eightfold Path, four attachments, twenty self-identity views, three aggregates, four foundations of mindfulness, four right efforts, three formations, three contacts, three feelings, and three latent tendencies.1) Personality-View in the Cūḷavedalla Sutta: The Personality-view refers to the five aggregates of attachment and can be elaborated into as many as twenty categories, categorized as defilements belonging to the ten fetters. There are also twenty specific methods for abandonment, known as Tadaṅgapahāna. 2) Analysis of the Abandonment of Personality-View: Abandoning the Personality-view is a fundamental task of a stream-enterer who has encountered an Arya or noble being, such as The Buddha, The Paccekabuddha, and an Arahant disciple. There are five methods for abandoning the Personality- view: Tadaṅgapahāna (case-by-case abandonment), Vikkhambhana Pahāna (through meditation), Samuccheda Pahāna (through the path), Patipassadhipahāna (fruition), and Nissaraṇa Pahāna (Nirvāna). The Chūḷavedalla Sutta explains the Tadaṅgapahāna method in relation to the Four Noble Truths: Personality or identity (sakkāya) as suffering that should be fully understood, the cause of suffering (sakkāya-diṭṭhi) as craving that must be abandoned, the cessation of identity (sakkāya-nirodha) as the truth that must be realized, and the path leading to the cessation of Personality (sakkāya-nirodhagāminīpaṭipadā) as the Noble Eightfold Path.This thesis provides new knowledge about the practice of abandoning Sakkāyaditthi (identity view). It details the steps of practice in accordance with the principles of Pahānavinaya. Practitioners can apply this knowledge to develop the removal of defilements (kilesa).

Keywords: Abandonment Defilements; Personality-View; Cūḷavedalla Sutta

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญา เป็นศาสตร์ของความเป็นจริง พระพุทธเจ้าทรงค้นพบสัจจธรรมด้วยการประพฤติปฏิบัติเป็นเวลาหลายอสงไขย จนบรรลุแจ้งสัจจธรรม ดับสิ้นอวิชชา กิเลส ตัณหา อุปาทาน ด้วยพระองค์เอง ทรงรู้แจ้งสิ่งทั้งปวงในโลกธาตุด้วยพระปัญญาอันไม่มีผู้ใดเปรียบ พระองค์ทรงเน้นถึงความสำคัญของการปลดเปลื้องความยึดมั่นใน "ตัวตน" (สักกายทิฏฐิ) ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นในการเดินเข้าสู่มรรคผลนิพพาน

พระพุทธเจ้าตรัสสอนว่าธรรมทั้งหลายเกิดจากเหตุ ความว่า “เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา เตสं เหตุ๎ ตถาคโต เตสญฺจ โย นิโรโธ จ เอวं วาที มหาสมโณ” ความหมายว่า“ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.ม. (ไทย); 4/60/73) ธรรมที่เกิดแต่เหตุคือขันธ์ 5 ได้แก่ตัวทุกข์ การยึดมั่นถือมั่นกับความเห็นผิดในรูปนามขันธ์ 5 ว่าเป็นบุคคล ตัวตน เรา เขา เรียกกว่ามิจฉาทิฏฐิ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ขุ. (ไทย); 25/70/427) ซึ่งความเห็นผิดที่สำคัญยิ่งที่เราจำเป็นต้องละเป็นเบื้องแรกคือ สักกายทิฏฐิ คือ ความเห็นผิดยึดมั่นในขันธ์ 5 ว่าเป็น ผู้หญิง ผู้ชาย เป็นตัวตน เรา เขา การยึดมั่นถือมั่นเช่นนี้ส่งผลให้เราทำสิ่งต่าง ๆ เพื่อตัวตนและพวกพ้องของตนอันก่อให้เกิดกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม และมักทำอกุศลมากกว่ากุศล

"จูฬเวทัลลสูตร" หนึ่งในพระสูตรสำคัญในมัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ ได้นำเสนอประเด็นที่เกี่ยวกับการละสักกายทิฏฐิในบริบทของการสนทนาธรรมระหว่างวิสาขอุบาสกกับธรรมทินนาภิกษุณี ซึ่งถือเป็นกรณีศึกษาที่ชี้ให้เห็นถึงวิธีปฏิบัติและผลลัพธ์จากการละความเห็นผิดนี้อย่างเป็นรูปธรรม เนื้อหาของพระสูตรนี้ชี้ชัดว่า การยึดมั่นในขันธ์ 5 (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) ว่าเป็นตัวตนนั้นเป็นเหตุสำคัญแห่งทุกข์ การละสักกายทิฏฐิจึงเป็นก้าวแรกที่สำคัญในการพัฒนาไปสู่ความหลุดพ้น

จูฬเวทัลลสูตร อยู่ในพระไตรปิฎกเล่ม 12 มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ ซึ่งส่วนใหญ่เนื้อหากล่าวถึงหลักธรรมที่ลึกซึ้ง จากการศึกษาเบื้องต้นพบว่าเนื้อหากล่าวถึงการสนทนาธรรมระหว่างวิสาขอุบาสก กับ ธรรมทินนาภิกษุณี ซึ่งเคยเป็นสามีภรรยากัน พระธรรมทินนาเถรี เกิดในตระกูลเศรษฐีในเมืองราชคฤห์ เมื่อเจริญวัยแล้วได้เป็นภริยาของท่านวิสาขเศรษฐี ผู้ซึ่งเป็นพระสหายของพระเจ้าพิมพิสาร แห่งพระนครราชคฤห์นั้นท่านวิสาขเศรษฐี ได้ไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าครั้งแรกโดยการชักชวนของพระเจ้าพิมพิสารและได้ร่วมฟังพระธรรมเทศนาด้วยกัน เมื่อจบพระธรรมเทศนาลงแล้ว วิสาขเศรษฐีได้บรรลุโสดาปัตติผล ต่อมาภายหลัง ได้ไปฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าอีก และได้บรรลุเป็นพระอนาคามี เมื่อได้เป็นพระอนาคามีแล้ว พอกลับมาสู่เรือน ท่าทีของวิสาขเศรษฐีต่อนางธรรมทินนาก็เปลี่ยนแปลงไป ไม่ยิ้มแย้ม กลายเป็นคนสงบอินทรีย์ ไม่จับมือ ไม่รับประทานอาหารหรือนอนห้องเดียวกันกับนาง ทำให้นางคิดว่าวิสาขเศรษฐีมีความปรารถนาข้างนอก(นอกใจ) หรือคงถูกคนคอยยุแหยให้แตกกัน หรือตัวนางเองมีความผิดอะไร จึงได้ถามวิสาขเศรษฐี วิสาขเศรษฐีคิดว่าโลกุตตรธรรมนี้เป็นภาระหนัก (อรรถกถามัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ ปปัญจสูทนี ภาค 2 ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.มู.อ. (ไทย); 2/460/255) ไม่ควรเปิดเผย แต่หากไม่บอกนางธรรมทินนา นางอาจจะหัวใจแตกตายได้ จึงเล่า

ว่าตนได้ฟังธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้วได้บรรลุโลกุตตรธรรม จึงไม่สามารถแสดงกิริยาอาการเหมือนอย่างปุถุชนทั่วไปในโลกได้ และจะยกทรัพย์ที่มีทั้งหมดให้นางจัดการ ให้นางอยู่ในตำแหน่งแม่ หรือน้องสาว หรือลูกสาว ส่วนตนจะขอเลี้ยงชีพด้วยก้อนข้าวที่นางให้เท่านั้น นางธรรมทินนาจึงถามว่าผู้หญิงสามารถบรรลุโลกุตตรธรรมได้หรือไม่ ซึ่งวิสาขเศรษฐีตอบว่า ผู้ที่เป็นนักปฏิบัติย่อมเป็นทายาทของธรรมนั้น ผู้ที่มีอุปนิสัยก็ย่อมได้รับธรรมนั้น เมื่อได้ยินดังนั้นนางธรรมทินนาจึงขอบวช

ตั้งแต่วันที่นางบวชเป็นภิกษุณีแล้ว ลาภสักการะก็เกิดขึ้น ทำให้นางยุ่งจนไม่มีโอกาสทำสมณธรรม ดังนั้นพระเถรีที่เป็นอาจารย์และอุปัชฌาย์จึงพานางไปชนบท แล้วให้เรียนกัมมัฏฐานตามชอบใจในอารมณ์สามสิบแปดอย่าง เริ่มทำสมณธรรมนางซึ่งเป็นผู้มีอภินิหารสมบูรณ์จึงลำบากไม่นานนัก เพียงสองสามวันเท่านั้นก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์หลังจากนั้นธรรมทินนาภิกษุณีได้พาภิกษุณีสงฆ์กลับมายังกรุงราชคฤห์ เพื่อให้พวกญาติได้ทำบุญ และภิกษุณีสงฆ์ก็ไม่ต้องลำบากด้วยปัจจัย เมื่อวิสาขะเศรษฐีทราบข่าวว่า ธรรมทินนาภิกษุณีกลับมา จึงไปหานางที่สำนักนางภิกษุณี ทั้งคู่จึงได้พบกันและได้มีการสนทนาธรรมกันตามข้อความในพระสูตรนี้ (อรรถกถามัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ ปปัญจสูทนี ภาค 2 ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.มู.อ. (ไทย); 2/460/255) จูฬเวทัลลสูตร มีประเด็นสำคัญที่น่าศึกษา ได้แก่ การละสักกายทิฏฐิ มีวิธีการละอย่างไร เรื่องมรรคมีองค์ 8 กับขันธ์ 3 มีความสัมพันธ์กันอย่างไร เรื่องสมาธิกับสังขาร มีความสัมพันธ์กันอย่างไร เรื่องการดับสัญญาเวทยิตนิโรธ และเรื่องเวทนา อวิชชา วิชชา วิมุตติ และนิพพาน

การศึกษานี้มีความสำคัญเชิงวิชาการและการปฏิบัติ เนื่องจากการละสักกายทิฏฐิไม่เพียงช่วยขจัดความยึดมั่นใน "ตัวตน" แต่ยังช่วยให้เข้าใจมรรคมีองค์ 8 ซึ่งเป็นแนวทางสู่การดับทุกข์ได้อย่างลึกซึ้ง อีกทั้งยังช่วยให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เช่น ขันธ์ 5 สังขาร สมาธิ และนิพพาน ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาว่าในจูฬเวทัลลสูตร มีโครงสร้างและเนื้อหาสาระอย่างไรโดยเฉพาะการละสักกายทิฏฐิมีวิธีปฏิบัติอย่างไร เป็นต้นด้วยหลักการและเหตุผลดังกล่าวมา การวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาวิธีการละสักกายทิฏฐิตามแนวทางที่ปรากฏในจูฬเวทัลลสูตร เพื่อสังเคราะห์ข้อเสนอเชิงปฏิบัติที่สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาจิตใจและชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม รวมถึงให้ข้อมูลที่ชัดเจนเกี่ยวกับประโยชน์ของการละสักกายทิฏฐิต่อการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชน โดยผู้วิจัยได้ตั้งคำถามวิจัยไว้ 3 ประเด็น ได้แก่ 1) โครงสร้างและเนื้อหาสาระสำคัญในจูฬเวทัลลสูตรเป็นอย่างไร 2) การละสักกายทิฏฐิในจูฬเวทัลลสูตรใช้วิธีการอย่างไรบ้าง และ 3) วิเคราะห์การละสักกายทิฏฐิในจูฬเวทัลลสูตรได้อย่างไร

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาสาระสำคัญในจูฬเวทัลลสูตร
2. เพื่อศึกษาการละสักกายทิฏฐิในจูฬเวทัลลสูตร
3. เพื่อวิเคราะห์การละสักกายทิฏฐิในจูฬเวทัลลสูตร

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่ง/เกี่ยวเนื่องกับวิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษาวิเคราะห์การละสักกายทิฏฐิในจูฬเวทัลลสูตร เป็นการศึกษาวิจัยเอกสาร (Documentary Research) มีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การกำหนดกรอบการวิจัย : กำหนดประเด็นและคำถามวิจัยโดยอ้างอิงจากวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ได้แก่ การศึกษาเนื้อหาสาระในจูฬเวทัลลสูตร ความหมายและลักษณะของสักกายทิฏฐิในพระไตรปิฎก และแนวทางการละสักกายทิฏฐิตามที่ปรากฏในจูฬเวทัลลสูตร

ขั้นตอนที่ 2 การรวบรวมข้อมูล : ข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources): ศึกษาคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539) โดยเฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้องกับจูฬเวทัลลสูตร ข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources): รวบรวมข้อมูลจากอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา หนังสือ บทความ เอกสารเชิงวิชาการ งานวิจัย และเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อวิจัย โดยใช้คำสำคัญคือการละกิเลส สักกายทิฏฐิ จูฬเวทัลลสูตร เป็นต้นเป็นเกณฑ์ในการคัดเลือกข้อมูลในการศึกษา ส่วนเอกสาอื่น ๆ เช่นวิทยานิพนธ์ เรื่อง รูปแบบและกระบวนการถอนทิฏฐิเจตสิกตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท (เจริญ มณีจักร, 2556) บทความเรื่อง แนวทางการปฏิบัติกรรมฐานเพื่อละสักกายทิฏฐิ ของศูนย์ปฏิบัติธรรมธรรมโมลี จังหวัดนครราชสีมา (พระพุทธบุตร ชวโน(วรมูลย์) และ อุทัย สติมั่น, 2566) และหนังสือเรื่อง สัมมาทิฏฐิ ตามพระเถราธิบายของท่านพระสารีบุตรเถระ (สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปรินายก (เจริญ สุวฑฺฒโน), 2556) เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์ข้อมูล : ศึกษาเนื้อหาของจูฬเวทัลลสูตรในแง่โครงสร้างและเนื้อหาสาระสำคัญสังเคราะห์ความหมายและลักษณะของสักกายทิฏฐิในจูฬเวทัลลสูตร พร้อมเปรียบเทียบกับแนวคิดในพระสูตรอื่นที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์การละสักกายทิฏฐิในจูฬเวทัลลสูตรกับหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง เช่น อริยสัจ 4 อริยมรรคมีองค์ 8 และอุปาทานขันธ์ 5

ขั้นตอนที่ 4 การสังเคราะห์ผลการวิจัย : สังเคราะห์ข้อมูลจากการวิเคราะห์เพื่อสรุปประเด็นสำคัญในรูปแบบที่ครอบคลุมทั้งเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติ เชื่อมโยงข้อค้นพบไปยังข้อเสนอแนะในการนำแนวทางการละสักกายทิฏฐิไปใช้ในบริบทชีวิตประจำวัน

ขั้นตอนที่ 5 การนำเสนอผลการวิจัย : จัดทำรายงานผลการวิจัยในรูปแบบที่เป็นระบบ มีการเชื่อมโยงข้อมูลจากแหล่งอ้างอิง และนำเสนอข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจ

ผลการวิจัย

การวิจัยนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาวิเคราะห์การละสักกายทิฏฐิในจูฬเวทัลลสูตร สรุปผลการวิจัยได้ดังต่อไปนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า จากการศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาสาระสำคัญในจูฬเวทัลลสูตร จูฬเวทัลลสูตร จัดอยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่ 12 มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ ในจูฬยมกวรรคซึ่งเป็นวรรคที่ 5 และเป็นพระสูตรที่ 4 ของจูฬยมกวรรค จูฬเวทัลลสูตรเป็นพระสูตรว่าด้วยการสนทนาธรรมที่ทำให้เกิดปัญญา

เนื้อหาสาระสำคัญของพระสูตรแสดงการถามตอบปัญหาเพื่อหาความรู้และความพอใจ ที่เรียกว่า เวทัลละ คือ การสนทนาถามตอบที่ทำให้เกิดผู้ถามเกิดความรู้เพิ่มขึ้นจนเป็นที่พอใจ แสดงถึงการสนทนาธรรมระหว่างวิสาขอุบาสกผู้ถามปัญหากับธรรมทินนาภิกษุณีผู้ตอบ มีหลักธรรมที่สำคัญหลายข้อ คือ อุปาทานขันธ์ 5 ตัณหา 3 อริยมรรคมีองค์ 8 อุปาทาน 4 สักกายทิฏฐิ 20 ขันธ์ 3 สติปัฏฐาน 4 สัมมัปปธาน 4 สังขาร 3 ผัสสะ 3 เวทนา 3 และอนุสัย 3 เป็นต้น และมีรายละเอียดปลีกย่อยในการถามตอบเพื่อให้เกิดความรู้อีกหลายประการตามลักษณะคำสอนประเภทเวทัลละ

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า จากการศึกษาการละสักกายทิฏฐิในจูฬเวทัลลสูตร สักกายทิฏฐิ ได้แก่ อุปาทานขันธ์ โดยสามารถอธิบายออกเป็นสักกายทิฏฐิได้มากถึง 20 ประการ จากการศึกษาประเด็นแนวคิดเกี่ยวกับการละสักกายทิฏฐิ พบว่า เป็นแนวคิดที่อยู่ในกระบวนการออกบวชที่เรียกว่า เนกขัมมะ หรือการบรรพชา ของพระพุทธศาสนา เป็นการศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับความพยายามในการหลุดพ้นจากการยึดมั่นถือมั่นเกี่ยวกับอัตตาของมนุษย์ การละสักกายทิฏฐิเป็นกิจเบื้องต้นของพระโสดาบัน ซึ่งจำเป็นต้องเข้าไปพบกับพระอริยะหรือสัตบุรุษ คือพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกของพระพุทธเจ้าเพื่อศึกษาธรรมในพระพุทธศาสนา ประเด็นความหมายของการละสักกายทิฏฐิ เป็นการละความเห็นผิดเกี่ยวกับกายของตน ประเด็นเกี่ยวกับประเภทของการละสักกายทิฏฐิ พบว่า มีการละ 5 วิธี คือ 1) ตทังคปหาน การละด้วยองค์ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์หรือตรงกันข้ามกัน 2) วิกขัมภนปหาน การละด้วยการข่มไว้ สะกดไว้ โดยเน้นการเข้าฌานสมาบัติ 3) สมุจเฉทปหาน การละด้วยการตัดให้ขาด ซึ่งเป็นไปในขณะแห่งการเกิดโลกุตตรมรรคทั้ง 4, 4) ปฏิปัสสัทธิปหาน การละด้วยการระงับไปของกิเลสในขณะแห่งโลกุตตรผลทั้ง 4 และ 5) นิสสรณปหาน การละด้วยการสลัดออกไปจากกิเลสทั้งหลาย ซึ่งมุ่งหมายเอานิพพาน อันเป็นบรมธรรมในพระพุทธศาสนา ประเด็นวิธีการรู้เพื่อการละสักกายทิฏฐิ พบว่า มีวิธีการละมากถึง 20 วิธี เท่ากับจำนวนของสักกายทิฏฐิ 20 ประการ

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิจัยพบว่า จากการศึกษาวิเคราะห์การละสักกายทิฏฐิด้วยตทังคปหานะนั้น สักกาย จัดเป็นทุกข์ที่จะต้องกำหนดรู้ โดยการแยกแยะด้วยนามรูปปริจเฉทญาณ โดยแยกรูปออกเป็นรูปขันธ์และนามขันธ์ หรือรูปกายกับนามกาย เน้นการละด้วยองค์นั้น ๆ คือ องค์ธรรมที่เกิดขึ้นเป็นกรณีๆ ไปในจูฬเวทัลลสูตร อธิบายการละแบบตทังคปหานะโดยสัมพันธ์กับหลักอริยสัจ 4 คือ สักกายะ ในฐานะเป็นทุกข์ที่ควรกำหนดรู้สักกายสมุทัยคือตัณหาในฐานะเป็นเหตุที่จะต้องละ สักกายนิโรธในฐานะเป็นธรรมที่ต้องทำให้แจ้ง และสักกายนิโรธคามีนีปฏิปทาในฐานะเป็นอริยมรรคมีองค์ 8 จากการศึกษาวิเคราะห์การละสักกายทิฏฐิด้วยวิกขัมภนปหาน พบว่าเป็นการละสักกายทิฏฐิด้วยการเข้าฌานข่มไว้ชั่วคราว ซึ่งสักกายทิฏฐิสามารถเกิดขึ้นได้อีก จากการศึกษาวิเคราะห์การละสักกายทิฏฐิด้วยสมุจเฉทปหาน พบว่าเป็นการละได้อย่างเด็ดขาด โดยอริยมรรค 4 คือ โสดาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตตมรรค เกิดขึ้นในขณะแห่งโลกุตตรมรรค จากการศึกษาวิเคราะห์การละสักกายทิฏฐิด้วยปฏิปัสสัทธิปหาน พบว่า เป็นการละที่เกิดจากการที่กิเลสสงบระงับไป เกิดขึ้นในขณะแห่งโลกุตตรผล จากการศึกษาวิเคราะห์การละสักกายทิฏฐิด้วยนิสสรณปหาน พบว่าเป็นการละด้วยการสลัดออกได้ มุ่งถึงนิพพานอันเป็นธรรมที่สลัดออกจากทุกข์ทั้งปวง

จากการศึกษาวิเคราะห์การละสักกายทิฏฐิด้วยขันธ์ 3 พบว่า การศึกษาเรื่องอริยมรรคมีองค์ 8 ผ่านระบบ สีลขันธ์ สมาธิขันธ์ ปัญญาขันธ์ ซึ่งเป็นระบบการศึกษาที่เรียกว่า ไตรสิกขา

อภิปรายผลการวิจัย

1. จูฬเวทัลลสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยการสนทนาธรรมที่ทำให้เกิดปัญญา เนื้อหาสาระสำคัญของพระสูตรแสดงการถามตอบปัญหาเพื่อหาความรู้และความพอใจ ที่เรียกว่า เวทัลละ ในพระสูตรนี้แสดงถึงการสนทนาธรรมระหว่างวิสาขอุบาสกผู้ถามปัญหากับธรรมทินนาภิกษุณีผู้ตอบ โดยมีการสอนทนาเกี่ยวกับหลักธรรมที่สำคัญหลายข้อ ได้แก่ อุปาทานขันธ์ 5 ตัณหา 3 อริยมรรคมีองค์ 8 อุปาทาน 4 สักกายทิฏฐิ 20 เป็นต้น จากการศึกษาเอกสารทางวิชาการอื่น ๆ พบว่า หลักธรรมเหล่านี้สอดคล้องกับบทความวิจัยเรื่อง “แนวทางการปฏิบัติกรรมฐานเพื่อละสักกายทิฏฐิ ของศูนย์ปฏิบัติธรรมธรรมโมลี จังหวัดนครราชสีมา (พระพุทธบุตร ชวโน (วรมูลย์), 2566) ที่อธิบายถึงการปฏิบัติธรรมเพื่อการละสักกายทิฏฐิในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ในประเด็นเกี่ยวกับการใช้สติปัฏฐานในการปฏิบัติเพื่อการละสักกายทิฏฐิ และมีความเกี่ยวข้องกับหลักธรรมหลายหมวดมีสติปัฏฐาน สัมมัปปธานเป็นต้น และสอดคล้องกับธรรมเทศนาของหลวงพ่อปราโมทย์ ปาโมชฺโช ในหนังสือ “ประมวลธรรมมเทศนา ของหลวงพ่อปราโมทย์ ปาโมชฺโช เล่ม 2 (สุรพล สายพานิช และคณะ, 2552) ที่อธิบายถึงหลักปฏิบัติของชาวพุทธ ในประเด็นการใช้สติปัฏฐาน 4 และสอดคล้องกับการศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการศึกษาวิเคราะห์สังโยชน์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ในประเด็นที่ว่าข้อปฏิบัติเพื่อละสังโยชน์มีอยู่หลายประการ ส่วนใหญ่เน้นด้านการเจริญจิตภาวนาโดยใช้สติเป็นที่ตั้งคือสติปัฏฐาน 4 ประการ (สานุ มหัทธนาดุลย์, 2553) เป็นต้น

2. สักกายทิฏฐิ โดยความหมายที่แท้จริง ก็คือ อุปาทานขันธ์ 5 แต่ก็สามารถแบ่งย่อยออกไปได้มากถึง 20 ประการ แนวคิดเกี่ยวกับการละสักกายทิฏฐิในพระพุทธศาสนา ถือเป็นจารีตที่ต้องปฏิบัตินับตั้งแต่การออกบวชที่เรียกว่า เนกขัมมะหรือการบรรพชา เป็นความพยายามในการละกามซึ่งเป็นวิถีของชาวบ้าน ปลดเปลื้องตนเองออกจากเครื่องผูกมัดที่เรียกว่า สังโยชน์ ผู้ที่ต้องการเป็นพระอริยบุคคลตั้งแต่พระโสดาบันเป็นต้นไปจะต้องทำการละสักกายทิฏฐิโดยถือเป็นกิจเบื้องต้นของพระโสดาบัน สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการวัดความเป็นพระอริยบุคคล (พศิน อินทรวงศ์, 2556) ที่อธิบายว่าพระโสดาบันจะต้องตัดสังโยชน์ให้ได้ 3 ข้อแรก ได้แก่ 1) สักกายทิฏฐิ ความเห็นว่าร่างกายนี้เป็นของเรา มีความยึดมั่นถือมั่นในกายนี้ 2) วิจิกิจฉา มีความสงสัยในคุณของพระรัตนตรัย คือพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ 3) สีลัพพตปรามาส ถือศีลโดยทำตาม ๆ กันไปอย่างงมงาย คิดว่าจะถึงการหลุดพ้นได้ด้วยศีล หรือนำศีลไปใช้เพื่อเหตุผลอื่น มิใช่เพื่อเป็นปัจจัยแก่การสิ้นกิเลส เช่น ถือศีลเพื่อใช้ข่มหรือด่าว่าคนอื่น หรือถือศีลเพราะอยากได้ลาภสักการะ กล่าวคือทั้ง 3 ข้อนี้เป็นคุณธรรมที่พระโสดาบันต้องละให้ได้ เป็นเชือก 3 เส้นที่จำเป็นต้องตัด และสอดคล้องกับหนังสือเรื่อง “สัมมาทิฏฐิตามพระเถราธิบายของท่านพระสารีบุตรเถระ” ที่ได้กล่าวถึงสักกายทิฏฐิว่าหมายถึงความยึดถือกายของตน เป็นสังโยชน์ข้อที่ 1 ในสังโยชน์ 10 (สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, 2556) และประเด็นเกี่ยวกับประเภทของการละสักกายทิฏฐิ พบว่า มีการละ 5 วิธี คือ ตทังคปหาน วิกขัมภนปหาน

สมุจเฉทปหาน ปฏิปัสสัทธิปหาน และนิสสรณปหาน สอดคล้องกับแนวคิดของพระอุปติสสเถระที่อธิบายว่า การละและทำลายอัตตานี้เสียได้ก็เป็นอันว่าทิฏฐิ 62 อันเริ่มต้นด้วยสักกายทิฏฐิชื่อว่าถูกทำลายเสียได้เช่นเดียวกัน (พระอุปติสสเถระ, 2560) และสอดคล้องกับการวิจัยเรื่องรูปแบบและกระบวนการถอนทิฏฐิเจตสิกตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท (เจริญ มณีจักร, 2556) เป็นต้น

3. พบว่า การละสักกายทิฏฐิด้วยตทังคปหานะนั้น ผู้ปฏิบัติควรเริ่มต้นด้วยการกำหนดรู้รูปนามโดยอาศัยนามรูปปริจเฉทญาณ การกำหนดรู้รูปนาม เป็นการแยกรูปขันธ์กับนามขันธ์หรือรูปกายกับนามกายออกจากกัน เพื่อไม่ให้เกิดอุปาทานว่า เป็นกายของตน(สักกายะ) และค่อย ๆ ละความยึดมั่นแล้วแต่กรณี ที่เรียกว่าตทังคปหาน คือ การละด้วยองค์นั้น ๆ เป็นการละอุปาทานเกี่ยวกับสักกายะที่เกิดขึ้นเป็นกรณี ๆ ไป ในจูฬเวทัลลสูตร อธิบายการละแบบตทังคปหานะโดยสัมพันธ์กับหลักอริยสัจ 4 คือ สักกายะ ในฐานะเป็นทุกข์ที่ควรกำหนดรู้ สักกายสมุทัยคือตัณหาในฐานะเป็นเหตุที่จะต้องละ สักกายนิโรธ ในฐานะเป็นธรรมที่ต้องทำให้แจ้ง และสักกายนิโรธคามีนีปฏิปทา ในฐานะเป็นอริยมรรคมีองค์ 8 กรณีการละสักกายทิฏฐิด้วยวิกขัมภนปหาน พบว่าเป็นการละสักกายทิฏฐิด้วยการเข้าฌานข่มไว้ชั่วคราว ซึ่งสักกายทิฏฐิสามารถเกิดขึ้นได้อีก สอดคล้องกับพระธรรมเทศนาของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกที่ว่า สักกายทิฏฐิที่ละได้นั้นไม่หมายถึงว่าละอุปาทานได้หมดและสักกายทิฏฐินั้นหากหมายถึงอุปาทานก็หมายถึงอุปาทานที่เป็นขั้นแรกหรือขั้นต่ำจึงเมื่อละได้ก็ทำให้ไม่ละเมิดศีล 5 ไม่มีอกุศลมูลคือโลภ โกรธ หลง อย่างแรงอันเป็นเหตุให้ละเมิดศีล 5 อันจะนำให้ไปอบาย แต่ก็ยังมีอุปาทานที่เป็นขั้นละเอียดที่จะต้องละต่อไป (สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, 2556) สอดคล้องกับคำอธิบายในหนังสือตามรอยอริยเจ้าเข้านิพพานของพศิน อินทรวงศ์ ที่ว่า เป็นพระโสดาบันตัดได้ 3 เส้นแบบไม่เด็ดขาดสิ้นเชิง เป็นสกิทาคามีตัดได้ 3 เส้นแบบเด็ดขาดสิ้นเชิง(พศิน อินทรวงศ์, 2556) การละสักกายทิฏฐิด้วยสมุจเฉทปหาน พบว่า เป็นการละได้อย่างเด็ดขาด โดยอริยมรรค 4 คือ โสดาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตตมรรค เกิดขึ้นในขณะแห่งโลกุตตรมรรค การละสักกายทิฏฐิด้วยปฏิปัสสัทธิปหาน พบว่า เป็นการละที่เกิดจากการที่กิเลสสงบระงับไป เกิดขึ้นในขณะแห่งโลกุตตรผล การละสักกายทิฏฐิด้วยนิสสรณปหาน พบว่าเป็นการละด้วยการสลัดออกได้ มุ่งถึงนิพพานอันเป็นธรรมที่สลัดออกจากทุกข์ทั้งปวง และการละสักกายทิฏฐิด้วยขันธ์ 3 แสดงถึงความสัมพันธ์ของระบบไตรสิกขา ซึ่งจัดเป็นขันธ์หรือกอง ได้แก่ สีลขันธ์ สมาธิขันธ์ และปัญญาขันธ์

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่ที่ผู้วิจัยค้นพบ คือ การละสักกายทิฏฐิสามารถนำเสนอในรูปแบบแผนภูมิตารางได้ดังนี้

วิธีการละ/ปหานะ	กิเลสที่ต้องละ	วิธีละ	ญาณที่ผู้ปฏิบัติบรรลุ
ตทังคปหานะ/การละด้วยองค์นั้น ๆ	สักกายทิฏฐิ	การกำหนดนามรูป	นามรูปปริจเฉทญาณ

	ทิฏฐิที่ไม่มีเหตุและมีเหตุไม่เสมอกัน	การกำหนดปัจจัย	ปัจจยปริคคหญาณ/ธัมมฐิติญาณ
	ความสงสัย	การข้ามความสงสัย (เพราะกำหนดปัจจัยได้)	กังขาวิตรณญาณ
	ความยึดถือว่า เรา ของเรา	การพิจารณากลาปะ (กลุ่ม, กอง),	สัมมสนญาณ
	สัญญาในธรรมที่ไม่เป็นมรรคว่าเป็นมรรค	การกำหนดมรรคและอมรรค	มัคคามัคคญาณ
	อุจเฉททิฏฐิ	การเห็นความเกิดขึ้น	อุทยญาณ
	สัสสตทิฏฐิ	การเห็นความเสื่อม	วยญาณ
	ความสำคัญว่าไม่น่ากลัวในสิ่งที่น่ากลัว	การพิจารณาเห็นภัย	ภยตูปัฏฐานญาณ
	ความสำคัญว่าชอบใจ (ยินดี)	การพิจารณาเห็นโทษ	อาทีนวญาณ
	การละอภิรติสัญญา (ความสำคัญว่าน่ายินดียิ่ง)	นิพพิทานุปัสสนา	นิพพิทาญาณ
	ความเป็นผู้ไม่อยากจะหลุดพ้น,	ญาณคือความเป็นผู้ใคร่จะพ้นไป	มุญจิตุกัมยตาญาณ
	การไม่เพ่ง	อุเบกขาญาณ	สังขารุเปกขาญาณ
	ปฏิโลมในธรรมฐิติและในพระนิพพาน	อนุโลมญาณ	อนุโลมญาณ/ สัจจานุโลมิกญาณ
	การละความยึดนิมิตในสังขาร	โคตรภูญาณ	โคตรภูญาณ
วิกขัมภนปหานะ/ การข่มไว้	นิวรณ์ 5	สมาธิ-อุปจารสมาธิ และอัปปนาสมาธิ	ฌาน 8
สมุจเฉทปหานะ/ การตัดขาด	กองกิเลสอันนับเนื่องในสมุทัย (ตัณหา)	มรรค 4 (โลกุตตรมรรค)	มรรคญาณ
ปฏิปัสสัทธิปหานะ/ การสงบระงับ	กิเลสที่สงบ	ผล 4 (โลกุตตรผล)	ผลญาณ
นิสสรณปหานะ/ การสลัดออก	ไม่มีกิเลสที่ต้องละ/สลัดออกจากกิเลสทั้งปวง	นิพพาน	ปัจจเวกขณญาณ

ตารางที่1: การละสักกายทิฏฐิ

จากแผนภูมิตารางนี้ อธิบายได้ว่า วิธีการละ กิเลสที่ต้องละ วิธีละ และญาณที่ผู้ปฏิบัติบรรลุ มีรายละเอียดมากมาย กล่าวคือ วิธีการละคือตทังคปหานะ (การละองค์นั้น ๆ) ต้องใช้วิปัสสนาญาณนั้น ๆ เพราะวิปัสสนาญาณแต่ละอย่าง เช่น นามรูปปริจเฉทญาณเป็นต้น เป็นปฏิปักษ์ของกิเลสที่จะต้องละโดยตรง มี

อุปมาเหมือนการกำจัดความมืด มีได้เพราะแสงสว่างแห่งประทีปเป็นต้น คำว่า องค์นั้น ๆ หมายถึง การละกิเลสที่เกิดขึ้นเป็นกรณี ๆ ไป

1. การละสักกายทิฏฐิ มีได้ด้วยการกำหนดนามรูป เมื่อกำหนดรู้รูปนามได้ เกิดความรู้ขึ้นเรียกว่า นามรูปปริจเฉทญาณ

2. การละทิฏฐิที่ไม่มีเหตุ(ความเห็นที่ไม่มีเหตุผล)และมีเหตุไม่เสมอกัน(ความเห็นที่มีเหตุผลแตกต่างกัน) มีได้ด้วยการกำหนดปัจจัย เกิดความรู้ขึ้นเรียกว่า ปัจจยปริคคหญาณ หรือธัมมฐิติญาณ(ญาณหยั่งรู้ความตั้งอยู่แห่งธรรม)

3. การละความสงสัยด้วยการข้ามความสงสัย จะเกิดหลังจากการกำหนดรู้ปัจจัยให้เกิดรูปนามได้อย่างชัดเจนแล้วเกิดความรู้เรียกว่า กังขาวิตรณญาณ คือญาณข้ามพ้นความสงสัย

4. การละความยึดถือว่าเรา ของเรา มีได้ด้วยการพิจารณากลาปะ (กลุ่ม, กอง) เกิดเป็นความรู้เรียกว่า สัมมสนญาณ คือ ญาณในการพิจารณา

5. การละสัญญาในธรรมที่ไม่เป็นมรรคว่าเป็นมรรค มีได้ด้วยการกำหนดมรรคและอมรรค เกิดเป็นความรู้เรียกว่า มัคคามัคคญาณ คือ ญาณหยั่งรู้ว่าเป็นทางนำไปสู่การตรัสรู้หรือมิใช่ทาง

6. การละอุจเฉททิฏฐิ มีได้ด้วยการเห็นความเกิดขึ้น ผู้เห็นการเกิดอยู่ ย่อมไม่ยึดมั่นอุจเฉททิฏฐิ เพราะความเกิดเป็นธรรมตรงกันข้ามกัน(ปฏิปักขธรรม)กับความดับ ความเกิดเป็นตทังคปหานะสำหรับละความเห็นว่าขาดสูญ เมื่อพิจารณาเห็นความเกิด จะเกิดเป็นญาณ เรียกว่า อุทยญาณ คือ ญาณหยั่งรู้การเกิดของสภาวะธรรมทั้งหลาย

7. การละสัสสตทิฏฐิ มีได้ด้วยการพิจารณาเห็นความเสื่อม สัสสตทิฏฐิ(ความเห็นว่าเที่ยงหรือยั่งยืน) ย่อมเกิดขึ้นแก่ผู้เห็นแต่ความเกิด เมื่อพิจารณาเห็นความเสื่อมซึ่งเป็นธรรมตรงกันข้ามกับความเกิด ก็จะเกิดญาณเรียกว่า วยญาณ คือญาณหยั่งรู้ความเสื่อม กรณีมีญาณแก่กล้า เรียกว่า ภังคญาณ คือญาณพิจารณาเห็นความดับ

8. การละความสำคัญว่าไม่น่ากลัวในสิ่งที่น่ากลัว มีได้ด้วยการพิจารณาเห็นภัย โดยปกติ สักกายะหรือรูป คือธรรมชาติที่ต้องแตกไปต้องย่อยสลายไป เป็นธรรมชาติที่เป็นภัย มีภัยซ่อนอยู่ในตัว แต่ปรากฏเป็นของสวยงามไม่น่ากลัวสำหรับปุถุชน เพราะปุถุชนมีความสำคัญผิดว่าไม่น่ากลัวในสิ่งที่น่ากลัว เมื่อพิจารณาเห็นภัยซึ่งเป็นธรรมตรงกันข้ามกับความไม่น่ากลัว ก็จะเกิดความรู้เรียกว่า ภยตูปัฏฐานญาณ คือ ญาณหยั่งรู้ในสังขารทั้งหลายที่ปรากฏเป็นของน่ากลัว

9. การละความสำคัญว่าชอบใจ (ยินดี) มีได้ด้วยการพิจารณาเห็นโทษ โดยปกติ รูปเป็นต้นเป็นธรรมชาติที่ต้องแตกสลายไป เป็นสิ่งที่ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ แต่ปุถุชนเห็นว่า เป็นสิ่งที่น่ารัก น่าใคร่ น่าพอใจ น่าชอบใจ เมื่อพิจารณาเห็นโทษที่เกิดจากความชอบใจในรูปนั้น ก็จะเกิดความรู้ขึ้นเรียกว่า อาทีนวญาณ คือญาณหยั่งรู้โทษของสังขารทั้งหลาย

10. การละอภิรติสัญญา (ความสำคัญว่าน่ายินดียิ่ง) มีได้ด้วยนิพพิทานุปัสสนา โดยปกติ ปุถุชนย่อมมีความสำคัญว่าน่ายินดียิ่งในกายของตน การพิจารณาเห็นว่า กายของตนเป็นสิ่งที่น่าเบื่อหน่าย เรียกว่า นิพพิทานุปัสสนา คือ การตามพิจารณาเห็นความเบื่อหน่ายในกายของตนอยู่เนือง ๆ

11. การละความเป็นผู้ไม่อยากจะหลุดพ้น มีได้ด้วยญาณคือความเป็นผู้ใคร่จะพ้นไป เมื่อพิจารณาจนเกิดความเบื่อหน่ายอยู่เนือง ๆ แล้ว จิตของผู้ปฏิบัติจะเกิดความเป็นผู้ใคร่จะพ้นไป จัดเป็นตทังคปหานะที่ทำให้เกิดการละความเป็นผู้ไม่อยากจะหลุดพ้นได้

12. การละการไม่เพ่ง มีได้ด้วยอุเบกขาญาณ เมื่อพิจารณาเห็นว่า รูปเป็นต้นตกอยู่ในไตรลักษณ์ คือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เป็นธรรมดา แม้จะเบื่อหน่ายเพียงใด เพ่งดูอยู่เพียงใดก็ไม่สามารถจะหลุดพ้นไปได้ เพราะเป็นธรรมที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปเป็นธรรมดา จิตจึงน้อมไปในการวางเฉยเสีย การฝึกฝนจนจิตเกิดความรู้ในการวางเฉยเสียได้ จึงเกิดอุเบกขญาณ คือ ญาณในการวางเฉยในสังขารทั้งหลาย บางที เรียกว่า สังขารุเปกขาญาณ

13. การละปฏิโลมในธรรมฐิติและในพระนิพพาน มีได้ด้วยอนุโลม คำว่า ปฏิโลม คือ ความเห็นที่ขัดแย้งกับสภาวธรรมที่ดำรงอยู่(ธรรมฐิติ) และนิพพาน ความเห็นที่คล้อยตามธรรมฐิติและนิพพาน เรียกว่า อนุโลม เมื่อเกิดความเห็นที่คล้อยตามสภาพความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย ผู้ปฏิบัติจะเกิดความรู้ขึ้น เรียกว่า อนุโลมญาณ หรือสัจจานุโลมิกญาณ(ญาณหยั่งรู้คล้อยตามอริยสัจธรรม)

14. การละความยึดนิมิตในสังขาร มีได้ด้วยโคตรภู เมื่อเกิดญาณหยั่งรู้อริยสัจแก่กล้าขึ้น ผู้ปฏิบัติเกิดความรู้เรียกว่า โคตรภูญาณ คือญาณที่ทำให้ปุถุชนก้าวข้ามโคตรหรือรากเหง้าของความเป็นปุถุชนขึ้นไปสู่โคตรคือความเป็นกลายพระอริยะ ย่อมสามารถละความยึดถือนิมิตในสังขารทั้งหลายได้ ทำให้ละสักกายทิฏฐิได้ แพราะไม่ยึดมั่นถือมั่นในสัตว์และสังขารทั้งหลาย

จากข้อมูลตามที่ผู้วิจัยได้ศึกษามาสามารถสรุปได้ว่า การละด้วยวิธีดังกล่าวมาทั้งหมดนี้ เรียกว่า ตทังคปหานะ ดังนั้นการละแบบตทังคปหานะ จึงมีรายละเอียดเกี่ยวข้องกับกิเลสที่ต้องละหลายประการ เป็นกรณี ๆ ไป

สรุป

สรุปโดยภาพรวมของเนื้อหาจากการศึกษาวิเคราะห์การละสักกายทิฏฐิในจูฬเวทัลลสูตร เป็นการศึกษาการละ สักกายทิฏฐิที่พบในการสนททนาธรรมระหว่างท่านวิสาขอุบาสก(สามี) กับธรรมทินนาภิกษุณี(ภริยา) เพื่อหาความรู้ ตรงกับหลักนวังคสัตถุศาสน์ที่เรียกชื่อว่า เวทัลละ ในการสนทนาดังกล่าวมีการถามตอบปัญหาโดยเฉพาะเรื่องการละสักกายทิฏฐิ ที่สัมพันธ์กับหลักธรรมอีกหลายข้อมีสติปัฏฐานเป็นต้น คำสอนในการละสักกายทิฏฐิในเวทัลลสูตร สะท้อนคุณค่า ประโยชน์ ของการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาที่มีความละเอียดอ่อนลึกซึ้ง เมื่อผู้ปฏิบัติใช้วิธีการที่ถูกต้องในการละสักกายทิฏฐิย่อมส่งผลให้บรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคล คือเป็นพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ชั้นใดชั้นหนึ่ง และวิธีการ

ละสักกายทิฏฐิที่ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์นั้นพบว่าสามารถนำมาเป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการปฏิบัติธรรม ให้สำเร็จมรรคผลได้อย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลจากการวิจัยพบว่า สักกายทิฏฐิเป็นสังโยชน์ข้อแรกที่พระอริยบุคคลคือพระโสดาบันจะต้องละด้วยการกำหนดรู้รูปนามและสามารถละให้ได้โดยเด็ดขาดเป็นสมุจเฉทปหานะด้วยองค์ธรรมคือโสดาปัตติมรรค ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติธรรม ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับการปรับทัศนคติขั้นพื้นฐานและการสร้างสัมมาทิฏฐิให้เกิดขึ้นในการศึกษาเรื่องรูปขันธ์และนามขันธ์ตามหลักการละสักกายทิฏฐิในคำสอนของพระพุทธศาสนา เพื่อให้การปฏิบัติเป็นไปตามหลักคำสอนเรื่องสัมมาทิฏฐิจึงจะเกิดผลดีในการปฏิบัติ

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นหัวข้อเกี่ยวกับ

2.1 เรื่องกระบวนการแสวงหาความรู้เพื่อให้ปุถุชนกลายเป็นกัลยาณชนและปัญญาชน เนื่องจากการศึกษาพบว่า ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ ไม่ได้รับคำสอนของพระอริยะ เป็นเหตุให้ไม่สามารถละอวิชชาได้ ส่วนผู้สดับ เคยพบพระอริยะจึงจะสามารถแสวงหาความรู้อย่างถูกต้องได้

2.2 กระบวนการเข้านิโรธสมาบัติของพระอริยบุคคล เนื่องจากกระบวนการเข้านิโรธสมาบัติขอพระอริยบุคคลเป็นองค์ความรู้ของพระพุทธศาสนาที่สามารถทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถเข้าถึงสันติสุขขั้นสูงได้

2.3 เรื่องกระบวนการทำงานของกายสังขาร วจีสังขาร และมโนสังขาร รวมทั้งการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอวิชชา วิชชา วิมุตติ และนิพพาน เป็นต้น ซึ่งหลักธรรมเหล่านี้มีความสำคัญในฐานะเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

เจริญ มณีจักร. (2556). *รูปแบบและกระบวนการถอนทิฏฐิเจตสิกตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพุทธบุตร ชวโน(วรมูลย์) และ อุทัย สติมั่น. (2566). แนวทางการปฏิบัติกรรมฐานเพื่อละสักกายทิฏฐิ ของศูนย์ปฏิบัติธรรมธรรมโมลี จังหวัดนครราชสีมา. *วารสาร มจร บาฬีศึกษาพุธโฆสปริทรรศน์.* 9(1), 37-49.

พระอุปติสสเถระ. (2560). *วิมุตติมรรค*. พระนครศรีอยุธยา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พศิน อิทรวงค์. (2556). *ตามรอยอริยเจ้าเข้านิพพาน.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สายธุรกิจโรงพิมพ์.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2561). *อรรถกถามัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ ปปัญจสูทนี ภาค 2 ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปรินายก (เจริญ สุวฑฺฒโน). (2556). *สัมมาทิฏฐิตามพระเถราธิบายของท่านพระสารีบุตรเถระ*. เชียงใหม่: นันทพันธ์.

สานุ มหัทธนาดุลย์. (2553). *การศึกษาวิเคราะห์สังโยชน์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สุรพล สายพานิช และคณะ. (2552). *ประมวลธรรมเทศนา ของหลางพ่อปราโมทย์ ปาโมชฺโช เล่ม 2*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ธรรมดา.

การศึกษาเปรียบเทียบบทเพลงธรรมคีตะในศาสนาพุทธนิกายเถรวาท และบทเพลงในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก

A Comparative Study of Dhamma Music in Theravada Buddhism and Sacred Music in Roman Catholic

[1]คัมภีร์พรรณ ตันตระกูล, [2]พระมหาขวัญชัย กิตฺติเมธี และ [3]แสวง นิลนามะ

[1]Kampeepan Tantrakul, [2]Phramaha Khwanchai Kittimetee and [3]Sawaeng Nilnama

[1,2,3]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2,3]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajaviddayalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: ying.tantrakul@gmail.com

Received: June 4, 2025; **Revised:** Augus 6, 2025; **Accepted:** August 14, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาบทเพลงธรรมคีตะในศาสนาพุทธเถรวาท 2) เพื่อศึกษาบทเพลงในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก และ 3) เพื่อเปรียบเทียบบทเพลงธรรมคีตะในศาสนาพุทธนิกายเถรวาทและศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก ซึ่งงานวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก คัมภีร์ใบเบิล เอกสารวิชาการ และการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ทรงคุณวุฒิ นักบวช และผู้ปฏิบัติงานด้านบทเพลงในศาสนสถาน ผลการวิจัยพบว่า 1) บทเพลงธรรมคีตะในศาสนาพุทธนิกายเถรวาทมีลักษณะเป็นการถ่ายทอดธรรมะในลักษณะผสมผสานระหว่างเนื้อหา เสียงร้อง ทำนอง และจังหวะ ช่วยให้ผู้ปฏิบัติธรรมเข้าใจในคำสอนหรือธรรมะได้ง่าย ทำให้ใจสงบ ทำให้จิตมีความนุ่มนวลควรแก่งาน น้อมนำให้เกิดสติ สมาธิ ปัญญาต่อไป โดยเน้นความเรียบง่ายและเหมาะสมกับการปฏิบัติธรรม บทสวดและบทเพลงที่ประพันธ์ขึ้นมีเนื้อหาเกี่ยวกับคำสอนทางศาสนาพุทธหรือคุณธรรม เช่น พุทธานุสสติ ธรรมานุสสติ สังฆานุสสติ และกรรมฐานต่างๆ รวมไปถึงคำสอนในพระไตรปิฎก ได้แก่ อริยสัจ 4 กฎแห่งกรรม สามารถเข้าถึงได้ง่าย สามารถนำจิตใจของผู้ฟังให้เข้าถึงสมาธิและเกิดปัญญาได้เช่นเดียวกับการฟังพระธรรมเทศนา 2) บทเพลงในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก หรือที่เรียกว่า "บทเพลงศักดิ์สิทธิ์" มีบทบาทสำคัญในพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ เช่น พิธีมิสซา พิธีรับศีลศักดิ์สิทธิ์ และวันฉลองต่างๆ เนื้อหาสะท้อนถึงความเชื่อในพระเจ้า พระเยซูเจ้า ความรัก การให้อภัย และความหวังในชีวิตนิรันดร์ เพลงบางบทอิงจากพระคัมภีร์ใบเบิล 3) บทเพลงธรรมคีตะในทั้งสองศาสนามีจุดร่วมสำคัญคือ เป็นเครื่องมือในการสื่อสารหลักธรรมและส่งเสริมภาวะจิตใจของผู้ศรัทธาให้สงบ

สะอาด และสว่าง โดยอาศัยเสียงดนตรีเป็นสื่อกลาง ลักษณะของการใช้ภาษา วัตถุประสงค์ของการขับร้องและบริบททางพิธีกรรม กล่าวคือ ธรรมคีตะในพุทธศาสนาเถรวาทเน้นการใช้เพื่อการเรียนรู้ธรรมะ และปฏิบัติเพื่อให้จิตใจมีความนุ่มนวลควรแก่งาน น้อมนำให้เกิดสติ สมาธิ และปัญญา ในขณะที่บทเพลงในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกมีบทบาทสำคัญในพิธีกรรมหมู่คณะ และเน้นการสรรเสริญ ขอบพระคุณ ขอโทษ และวอนขอพระเป็นเจ้า

คำสำคัญ: ธรรมคีตะ; บทเพลงในศาสนาคริสต์; เพลงธรรมะ

Abstract

This research article aims to 1) study Dhamma songs (Dhamma Gīta) in Theravāda Buddhism, 2) examine sacred songs in Roman Catholic, and 3) compare the characteristics of Dhamma songs in Theravāda Buddhism with those of sacred music in Roman Catholicism. This qualitative study gathered data through documentary research from the Tipiṭaka, the Bible, academic literature, and in-depth interviews with scholars, clergy, and music practitioners in religious contexts. The findings revealed that 1) In Theravāda Buddhism, Dhamma songs are a form of conveying the Dhamma through a blend of content, melody, voice, and rhythm. These songs help practitioners better understand Buddhist teachings or calm soothe the mind, and cultivate a peaceful and receptive state conducive to mindfulness, concentration, and wisdom. The compositions emphasize simplicity and appropriateness for meditation, featuring content related to Buddhist teachings and moral reflections such as recollections of the Buddha, Dhamma, and Saṅgha (Buddhānussati, Dhammānussati, Saṅghānussati), as well as meditation practices and core doctrines found in the Tipiṭaka especially the Four Noble Truths and the law of karma. These songs are accessible to people of all ages and backgrounds and serve as a spiritual medium that can lead the listener into concentration and insight, similar to hearing a Dhamma sermon. 2) In Roman Catholic, sacred music commonly known as “hymns” or “sacred songs” plays a vital role in liturgical ceremonies such as the Mass, sacraments, and feast days. These songs are structured with clear rhythm and composition, reflecting both religious significance and artistic beauty. The lyrics typically express belief in God and Jesus Christ, emphasizing love, forgiveness, and the hope of eternal life. Some hymns are directly based on biblical texts. 3) In comparison, both religious traditions use sacred music as a tool to communicate spiritual teachings and elevate the mental and emotional state of the faithful toward purity, peace, and illumination. Music functions as a medium that bridges doctrine and devotion. However, differences exist in linguistic style, intended purpose, and

ritual context. Dhamma Gīta in Theravāda Buddhism is primarily used for individual reflection and meditation, aiming to foster mindfulness, concentration, and wisdom. In contrast, Catholic hymns are central to communal worship and are oriented toward praising, thanking, repenting, and petitioning God.

Keywords: Dhamma Music; Sacred Music; Hymn

บทนำ

ในยุคสังคมปัจจุบันมีปัญหามากมายที่เต็มไปด้วยความวุ่นวาย ความเร่งรีบ และความเครียดสูง เช่น เพลงธรรมะสามารถมีบทบาทสำคัญในการ เยียวยาจิตใจ และส่งเสริมความสงบสุขในระดับบุคคลและสังคม โดยรวมได้อย่างลึกซึ้ง บทเพลงธรรมคีตะมีส่วนช่วยในการทำสมาธิหลายด้าน ทั้งทางกาย จิตใจ และอารมณ์ โดยเฉพาะในแง่ของการเตรียมใจให้สงบและมีสมาธิได้ง่ายขึ้น เพราะในบทเพลงธรรมะช่วยให้ผู้ฟังได้หยุดพักจากความเร่งรีบของชีวิต เพื่อกลับมาทบทวนตนเอง และมีสติรู้เท่าทันความคิด อารมณ์ และการกระทำของตน ทำให้มีสติ ความขัดแย้งและความรุนแรง และอยู่ร่วมกันอย่างมีเมตตาได้มากขึ้น

ในศาสตร์การแพทย์ทางเลือก การสวดมนต์บำบัดนับเป็นทางออกอย่างหนึ่งที่นำมาใช้ในการบำบัดรักษาโรคโดยไม่ต้องใช้ยา การสวดมนต์บำบัดไม่ใช่แค่รักษาโรคทางใจได้เท่านั้นแต่ ยังสามารถบำบัดโรคทางกายได้ผลดีด้วย ประโยชน์ของการสวดมนต์บำบัดในทางการแพทย์ คือหลักการหนึ่งของ Vibrational Therapy หรือ Vibrational Medicine คือ การใช้คุณสมบัติของคลื่นเสียงมาบำบัดความเจ็บป่วย โดยใช้หลักการทำให้เกิดคลื่นเสียงที่มีความสม่ำเสมอ เพื่อเข้าไปกระตุ้นร่างกายให้เกิดการเยียวยา ซึ่งการบำบัดด้วยกลไกดังกล่าวเริ่มต้นเมื่อหูของเราได้ยินเสียงบทสวด ซึ่งจะส่งสัญญาณ ต่อไปยังศูนย์การได้ยินที่อยู่บริเวณสมองกลีบ ขมับ ก่อนส่งไปบริเวณก้านสมอง ซึ่งเมื่อได้รับคลื่นเสียงช้า ๆ สม่ำเสมอประมาณ 15 นาทีก็จะหลั่งสารสื่อประสาทที่มีประโยชน์มากมาย (ธวัชชัย กมลธรรม, 2568)

พระพุทธศาสนามองเรื่องดนตรีอยู่ 2 ชนิด คือ 1) คีตดนตรี เสียงคำขับร้อง ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Vocal Music หรือ Music of Voices 2) วาทิตดนตรี เสียงเครื่องดีดสีตีเป่า ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Instrumental Music หรือ Music of Instruments และได้กล่าวถึงที่มาของดนตรี 2 ชนิดนี้ว่า คีตะ เกิดก่อนวาทิตะ แล้วอ้างชาดกเรื่องกินนรีชาดกที่มีกินนรและกินนรีขับกล่อมดนตรีบนหาดทรายอย่างไพเราะ โดยมีเครื่องดนตรีคือ เวฬุทัณฑกะ การบรรเลงไม้ไผ่ พร้อมทั้งร้องเพลงไปด้วย ซึ่งธนิต อยู่โพธิ์ ตั้งข้อสังเกตว่า ชาดกเรื่องนี้อาจถือเป็นหลักฐานแสดงถึงกำเนิดเครื่องดนตรีชนิดแรกของมนุษย์ในสมัยดึกดำบรรพ์ได้ และต่อมาจึงกลายมาเป็นวัฒนธรรมอันสูงส่งของชาวอินเดีย (ธนิต อยู่โพธิ์, 2518) การนำบทเพลงที่มีเนื้อหาคำสอนทางพุทธศาสนามาสื่อในทำนองประกอบดนตรี หรือเพลงขับที่ประกอบด้วยธรรม โดยนำมาใช้ในการปฏิบัติธรรมเพื่อใช้เนื้อหาเป็นสื่อให้ผู้ปฏิบัติได้เข้าใจคุณค่าในคำสอนซึ่งเน้นในการพัฒนาความสงบสุขและประสบความสุขในชีวิต ในทางพระพุทธศาสนาบทเพลงได้ถูกนำมาเพื่อทำให้เกิดจิตที่เป็นกุศลอันเป็นการวิธียกจิตใจสูงขึ้น

หากจะกล่าวถึงศาสนาคริสต์ ทุกคนจะเข้าใจกันดีว่า เพลงเป็นสื่อที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา รวมถึงเพลงนั้นเป็นของศักดิ์สิทธิ์ มีไว้เพื่อร้องเพลงเฉพาะวันอาทิตย์ภายในโบสถ์เท่านั้น เพลงเหล่านี้เป็นเพลงที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อแสดงความศรัทธาในหมู่ชาวคริสต์ พวกเขาร้องเพลงเพื่อสรรเสริญพระเจ้าพระองค์เดียว แต่มีความเป็นตรีเอกานุภาพ คือ พระบิดา พระบุตร และพระวิญญาณบริสุทธิ์ เพลงลักษณะดังกล่าว เรียกว่า เพลงนมัสการ การร้องเพลงเพื่อนมัสการพระเจ้านั้นเป็นขนบธรรมเนียมปฏิบัติมาอย่างช้านาน (ฐาปกรณ์ กระแสทิพย์, 2554)

คริสตจักรแต่ละแห่งมีความแตกต่างกันในเรื่องของการเลือกใช้บทเพลง หรือห่วงทำนอง แต่เป้าหมายเดียวกันคือเพื่อนมัสการและสรรเสริญองค์พระผู้เป็นเจ้า ดนตรีมีความสัมพันธ์กับการนมัสการอย่างมาก นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันดนตรีเปรียบเสมือน “ล้อ” ที่หมุนขับเคลื่อน การนมัสการไปข้างหน้าเป็นพระวจนะในภาษาแห่งสวรรค์เป็นประจักษ์พยานในอุตรภาพของพระเจ้าและพระราชกิจของพระองค์ในแผนการแห่งความรอด ดนตรีสามารถเป็นตัวกลางที่ช่วยให้เราสัมผัสการทรงสถิตของพระเจ้าได้แม้ในความลับลึกที่สุดของพระองค์ ยิ่งกว่านั้น ดนตรีเป็นองค์ประกอบที่มีส่วน เกื้อหนุนบรรยากาศ แห่งการนมัสการช่วยอุ้มเสียงที่ประชุมให้เสียงที่ร้องออกมานั้นไพเราะยิ่งขึ้นอีกด้วย สำหรับพิธีกรรมทางคริสต์ศาสนาที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาในประเทศไทยมีหลายพิธีกรรมตามแต่ระยะเวลาและโอกาสต่างๆ ที่จัดขึ้นในแต่ละปี รวมถึงพิธีกรรมที่จัดขึ้นเฉพาะบุคคลด้วย (พีระพงศ์ ชอบชื่นสุข, 2557)

การศึกษาเปรียบเทียบบทเพลงในศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์แสดงให้เห็นถึงความเหมือนและแตกต่างในเรื่องของวัตถุประสงค์ เนื้อหา รูปแบบ โดยที่บทเพลงธรรมคีตะในพระพุทธศาสนาเถรวาท เนื้อหาของบทเพลงจะเกี่ยวกับคำสอนหรือความรู้ต่างๆ ในศาสนา เนื้อหากล่อมเกลาจิตใจให้ประพฤติปฏิบัติในทางที่ดี สรรเสริญพระคุณของพระรัตนตรัย ให้มีความรัก ซาบซึ้ง ศรัทธาในพระพุทธเจ้า หรือบทเพลงที่ปลุกมโนธรรม กระตุ้นจิตสำนึกให้มีความกตัญญูรู้คุณต่อผู้มีพระคุณ รวมไปถึงการน้อมนำจิตใจให้เป็นสมาธิง่ายขึ้น

ดังนั้น การที่ผู้วิจัยศึกษาเรื่อง "การศึกษาเปรียบเทียบบทเพลงธรรมคีตะในศาสนาพุทธนิกายเถรวาทและบทเพลงในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก" เพราะ ผู้วิจัยเคยมีความสนใจในเรื่องของดนตรีและมีโอกาสใกล้ชิดกับสองศาสนานี้ มีความเห็นถึงความสำคัญของบทเพลงธรรมคีตะหรือเพลงในศาสนา เนื่องจากบทเพลงธรรมคีตะในทั้งสองศาสนาไม่ได้เป็นเพียงองค์ประกอบทางศิลปะ แต่ยังเป็นเครื่องมือในเผยแพร่คำสอนทางศาสนาและสร้างความรู้สึกทางจิตวิญญาณแก่ผู้ศรัทธา ในศาสนาพุทธนิกายเถรวาท ดนตรีธรรมคีตะมักใช้ในการทำสมาธิ การสวดมนต์ และการปฏิบัติทางจิตวิญญาณ โดยมีเป้าหมายเพื่อเสริมสร้างสติและความสงบในใจ ดนตรีในศาสนาพุทธมักมีความเรียบง่ายและเน้นสร้างบรรยากาศที่เหมาะสมต่อการทำสมาธิและจิตใจที่สงบ ส่วนศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกนั้นมีเพลงต่างๆมากมายที่ประกอบในเป็นที่น่าสนใจและศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทเพลงธรรมคีตะในศาสนาพุทธนิกายเถรวาท
2. เพื่อศึกษาบทเพลงในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก
3. เพื่อเปรียบเทียบบทเพลงธรรมคีตะในศาสนาพุทธนิกายเถรวาทและศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 รวบรวมเอกสารและวิจัยที่เกี่ยวข้อง 1) เอกสารปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 และพระคัมภีร์ไบเบิล ภาคพันธสัญญาเก่า และภาคพันธสัญญาใหม่ 2) เอกสารทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ เอกสาร บทความทางวิชาการหนังสือ ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 2 การสำรวจ เป็นการรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลโดยตรงเพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงตรงตามสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันโดยได้ใช้การสังเกตุการณ์ร่วมปฏิบัติการในพิธีกรรมไปด้วย

ขั้นตอนที่ 3 เลือกประชากรกลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วยการสัมภาษณ์แบบไม่จำกัดคำตอบ ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์ที่เป็นแบบปรายเปิด เป็นการคุยกันเพื่อหาความรู้และรวบรวมความคิดต่างๆของบุคคลในศาสนานั้นๆ เพื่อประกอบการวิจัย โดยแบ่งเป็น พระวิปัสสนาจารย์ จำนวน 3 รูป นักวิชาการ 1 คน ผู้ปฏิบัติธรรม 3 ตน สำหรับศาสนาคริสต์ ประกอบด้วย บาทหลวง 2 คน ผู้เชี่ยวชาญด้านดนตรีทางศาสนา 1 คน คริสตชน 3 คน

ขั้นตอนที่ 4 การรวบรวมข้อมูลโดยการปฏิบัติการสนาม โดยได้นำแบบสอบถามนั้นไปปฏิบัติการด้วยคนเอง โดยสัมภาษณ์ตามแบบสอบถาม

ขั้นตอนที่ 5 การเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล ขณะสัมภาษณ์มีการบันทึกเทปและจดบันทึกเพื่อความถูกต้องสมบูรณ์ของข้อมูล

ขั้นตอนที่ 6 การประมวลผลข้อมูล การวิเคราะห์ และการเสนอผลงานวิจัย

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า บทเพลงธรรมคีตะในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยมุ่งวิเคราะห์บทเพลงที่นำเสนอคำสอนทางธรรมผ่านศิลปะแห่งเสียงอย่างมีระบบและลุ่มลึก ธรรมคีตะถือเป็นรูปแบบการสื่อสารธรรมะที่ผสมผสานเนื้อหาธรรมะกับท่วงทำนองเสียงอย่างเหมาะสมเพื่อจุดมุ่งหมายทางจิตวิญญาณ มิใช่เพียงความบันเทิง แนวคิดพื้นฐานของธรรมคีตะตั้งอยู่บนหลักการที่ว่าเสียงสามารถส่งผลต่อสภาวะจิตของผู้ฟังได้ โดยหากมีลักษณะสงบ ไพเราะ และเนื้อหาถูกต้องตามพระธรรม ย่อมส่งเสริมกุศลธรรมและลดอกุศลธรรม

ทั้งนี้ ธรรมคีตะได้รับการรับรองทางพุทธบัญญัติในรูปแบบ “สรภัญญะ” ซึ่งเป็นการสวดเป็นทำนองโดยไม่เร้าอารมณ์ ธรรมคีตะมีองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ เนื้อหาที่ตั้งอยู่บนหลักธรรมหรือกรรมฐานต่างๆ รวมถึงการใช้เสียง จังหวะ และทำนองที่ช่วยเสริมสร้างสมาธิและปัญญา ไม่กระตุ้นราคะหรือนำไปสู่ความฟุ้งซ่าน มีลักษณะเป็น “เครื่องมือภาวนา” และ “สื่อกลางแห่งธรรม” ที่เข้าถึงได้ทั้งระดับปัจเจกบุคคลและสังคม ธรรมคีตะสามารถจำแนกตามเนื้อหาออกเป็น 5 ประเภท ได้แก่ 1) เพลงเกี่ยวกับพุทธานุสสติ 2) เพลงเกี่ยวกับธรรมานุสสติ 3) เพลงเพลงเกี่ยวกับสังฆานุสสติ 4) เพลงเพลงเกี่ยวกับกรรมฐานต่างๆ 5) เพลงธรรมะสอนใจ โดยแต่ละกลุ่มมีเป้าหมายในการพัฒนาจิตใจและพฤติกรรมตามหลักธรรม

คุณค่าของธรรมคีตะมีทั้งในระดับอุดมคติ (เผยแผ่ธรรมะอย่างมีพลัง), จิตใจ (ปลอบประโลมและจุดประกายปัญญา), และสังคม (สร้างบรรยากาศแห่งธรรมะในกิจกรรมร่วมสมัย) วิธีการประยุกต์ใช้ครอบคลุมทั้งระดับส่วนบุคคล เช่น การฟังเพื่อฝึกสติ และระดับสังคม เช่น การใช้ในกิจกรรมเยาวชน หรือแพลตฟอร์มดิจิทัล สรุปได้ว่า ธรรมคีตะเป็นนวัตกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ผสานศิลปะกับธรรมะอย่างกลมกลืน ทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมระหว่างคำสอนของพระพุทธเจ้าและชีวิตของผู้คน โดยมีพลังในการกล่อมเกลาจิตใจและส่งเสริมการเข้าถึงธรรมะอย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า บทเพลงธรรมคีตะในคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิกมีบทบาทสำคัญทั้งในด้านศิลปะและจิตวิญญาณ โดยเป็นองค์ประกอบหลักของพิธีกรรมเพื่อสรรเสริญ ขอบคุณ ขอโทษ วอนขอพระเจ้า และเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้ศรัทธากับพระผู้เป็นเจ้า บทเพลงเหล่านี้ได้รับการพัฒนาให้สอดคล้องกับหลักคำสอนในพระคัมภีร์ จารีตประเพณี และบริบททางวัฒนธรรมที่หลากหลายทั้งในอดีตและปัจจุบัน ลักษณะทางดนตรีของบทเพลงในศาสนาคริสต์ การใช้เสียงประสานจากคณะนักร้องและเครื่องดนตรี เช่น ออร์แกน หรือการร้องเกรกอเรียนแชนต์ (Gregorian Chant) แต่ปัจจุบันแต่ละสถานที่ได้มีการปรับเปลี่ยนดนตรีให้เข้ากับยุคสมัยมากขึ้น เพื่อสร้างบรรยากาศศักดิ์สิทธิ์ ส่วนลักษณะทางเนื้อหามักนำมาจากพระคัมภีร์โดยตรง เช่น เพลงสดุดี หรือคำสอนของพระเยซู โดยใช้ภาษาท้องถิ่นในแต่ละยุคเพื่อให้เข้าถึงผู้ฟังได้ง่าย บทเพลงสามารถจำแนกได้เป็น 6 ประเภทหลัก ได้แก่ 1) เพลงที่เกี่ยวกับพระเจ้า พระเยซู พระแม่มารีย์ 2) เพลงที่ใช้ในพิธีกรรม (มิสซา) 3) บทเพลงตามเทศกาล 4) บทเพลงตามพิธีกรรมเฉพาะ 5) บทเพลงเทเซ่ 6) บทเพลงละติน

คุณค่าของบทเพลงธรรมคีตะปรากฏใน 3 มิติ คือ 1) ด้านอุดมคติ ช่วยถ่ายทอดคำสอนในพระคัมภีร์ เสริมสร้างศรัทธา และย้ำเตือนเหตุการณ์สำคัญทางศาสนา 2) ด้านจิตใจ ช่วยปลอบประโลม สร้างสมาธิ และกระตุ้นการใคร่ครวญ 3) ด้านสังคม ส่งเสริมความสามัคคีในชุมชน สะท้อนวัฒนธรรมทางศาสนา และสร้างแรงบันดาลใจในวงกว้าง ทั้งนี้ บทเพลงในศาสนาคริสต์มิได้จำกัดอยู่เพียงในพิธีกรรม แต่ยังถูกประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันและกิจกรรมทางสังคม เพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า และระหว่างสมาชิกในชุมชนคริสตชนอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิจัยพบว่า การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบบทเพลงธรรมคีตะในบริบทของพระพุทธศาสนาเถรวาทและคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก โดยใช้กรณีศึกษาจากธรรมสถานมูลนิธิพุทธะ

มหาเมตตาและอาสนวิหารอัสสัมชัญในประเทศไทย การเปรียบเทียบแบ่งออกเป็นสามประเด็นหลัก ได้แก่ แนวคิดและหลักการ วิธีการ และเป้าหมาย ในด้านแนวคิดและหลักการ พบว่าทั้งสองศาสนาใช้บทเพลงธรรมคีตะเป็น “เครื่องมือ” (Tool) เพื่อสื่อสารหลักคำสอน สร้างแรงบันดาลใจ และปลูกฝังคุณธรรม โดยในพุทธศาสนาเน้นการใช้บทเพลงเพื่อส่งเสริมสติ สมาธิ และปัญญา โดยมีพระรัตนตรัยเป็นศูนย์กลาง ส่วนในคริสต์ศาสนาเน้นการนมัสการพระเจ้า การสรรเสริญ และการสร้างสายสัมพันธ์ทางจิตวิญญาณกับพระผู้เป็นเจ้า ทั้งสองศาสนายังถือว่าบทเพลงเป็น “ผลแห่งความดี” (End) ที่ช่วยให้ผู้ฟังเข้าถึงคุณค่าทางศีลธรรม และ “อัตลักษณ์” (Identity) ทางศาสนาที่สะท้อนความสงบ ศรัทธา และความกลมกลืนกับคำสอน ด้านวิธีการ พบว่า เนื้อหาเพลงของทั้งสองศาสนาเน้นสอดคล้องกับคัมภีร์และหลักคำสอน โดยในพุทธศาสนาเนื้อหามักเกี่ยวข้องกับไตรลักษณ์ เมตตาธรรม และสัจธรรม ส่วนคริสต์เน้นเนื้อหาจากพระคัมภีร์ เช่น บทสดุดีและคำสอนเรื่องความรัก ความหวัง และการไถ่บาป ด้านทำนอง ทั้งสองศาสนาใช้ดนตรีที่ฟังสบาย ไม่ซับซ้อน เพื่อส่งเสริมความสงบและการจดจ่อทางจิตวิญญาณ อย่างไรก็ตาม ทำนองของคริสต์ศาสนามีความหลากหลายตามวัฒนธรรม ขณะพุทธศาสนามักปรับให้สอดคล้องกับรูปแบบดนตรีท้องถิ่น

ในด้านเป้าหมาย ทั้งสองศาสนามีเป้าหมายเชิงบุคคลร่วมกันในการเสริมสร้างคุณธรรม ความสงบ และการพ้นทุกข์ โดยพุทธศาสนาเน้นการเจริญมรรคมีองค์แปด ส่วนคริสต์ศาสนาเน้นการมองโลกในแง่ดีและการยอมรับความทุกข์เป็นเครื่องพิสูจน์ศรัทธา ในระดับสังคม บทเพลงทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการสร้างความสามัคคี ยกระดับจิตวิญญาณของชุมชน และสะท้อนวัฒนธรรมทางศาสนาอย่างมีพลัง

สรุปได้ว่า แม้บริบททางศาสนาแตกต่างกัน แต่บทเพลงธรรมคีตะในทั้งสองศาสนามีคุณค่าทางจิตวิญญาณสูง และทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมระหว่างหลักคำสอน ศรัทธา และชีวิตประจำวันของผู้ศรัทธา พระพุทธศาสนาเถรวาท นำความจริงตามธรรมชาติมาแสดงและบอกทางปฏิบัติ ได้แก่ อริยสัจสี่ ไตรลักษณ์ กฎแห่งกรรม แสดงเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดทุกข์ทางกาย ทางใจ แก่คนบนโลกนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มรรคในอริสัจสี่ คือ มรรคมีองค์แปด ย่อได้เป็นไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ผู้ที่ศึกษาไตรสิกขาจนรู้แจ้งปฏิบัติจนเห็นจริง ยังมีทุกข์ทางกาย แต่หมดทุกข์ทางใจ เมื่อไม่มีทุกข์ทางใจ ไม่มีโรคทางใจ เป็นผลให้ไม่มีกิเลส เมื่อไม่มีกิเลส ก็ไม่ก่ออกุศลกรรม ไม่กระทำการเบียดเบียน กระทำแต่ประโยชน์ต่อส่วนรวม ประโยชน์ต่อสังคม ยังผลให้สังคมเกิดความสงบสุข สันติ เป็นผลให้คนในสังคมไม่เบียดเบียนกันและกัน มีภูมิต้านทานโรคทางใจไปจนถึงขั้นสูงสุดคือหมดทุกข์ทางใจ

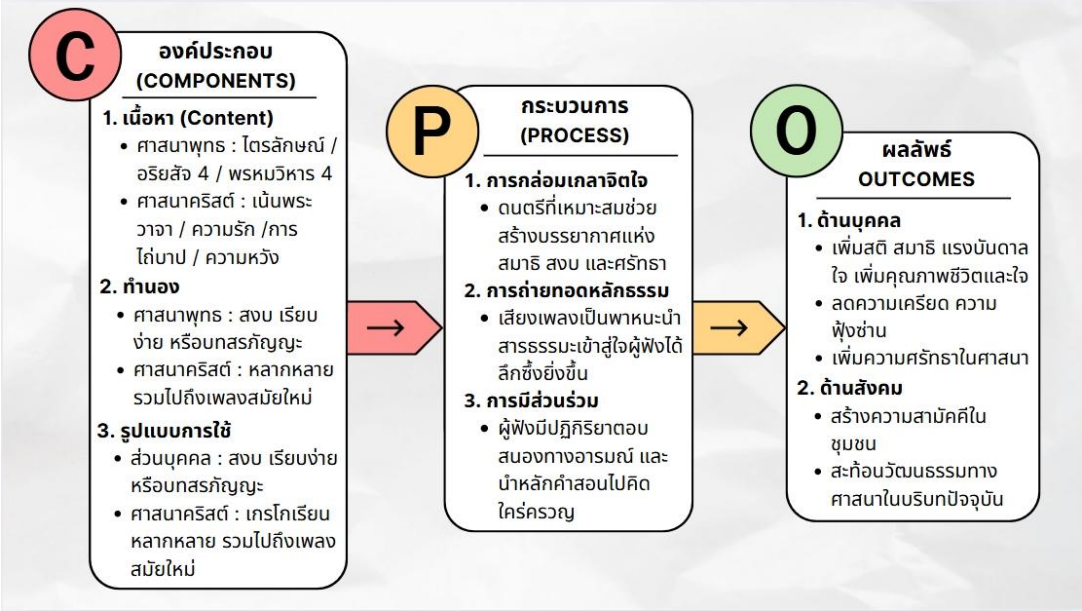

ภาพที่ 1: เปรียบเทียบบทเพลงธรรมคีตะในบริบทของพระพุทธศาสนาเถรวาทและคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก

อภิปรายผล

1. ธรรมคีตะในศาสนาพุทธนิกายเถรวาท ผลการวิจัยพบว่า ธรรมคีตะมีบทบาทสำคัญในการเป็นเครื่องมือถ่ายทอดธรรมะที่ผสมผสานระหว่างเนื้อหา เสียงร้อง ทำนอง และจังหวะ ทำให้สามารถเข้าถึงได้ง่ายทุกเพศ ทุกวัย และมีเนื้อหาตรงตามหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา เช่น พุทธานุสสติ ธรรมมานุสสติ สังฆานุสสติ อสุภะกรรมฐาน เป็นต้น ช่วยให้ผู้ฟังเกิดความสงบภายในและเข้าใจธรรมะได้โดยไม่รู้สึกว่ากำลังเรียนรู้จากตำรา ธรรมคีตะยังมีความหลากหลาย สามารถปรับเนื้อหาและทำนองให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย โดยเฉพาะเยาวชนหรือผู้ที่ไม่คุ้นเคยกับธรรมะมากนัก ทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นเรื่องที่ง่ายและเข้าถึงได้มากขึ้น นอกจากนี้ยังช่วยกระตุ้นให้เกิดการพิจารณาตนเองและนำหลักธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวัน เมื่อจำแนกธรรมคีตะตามเนื้อหา พบว่า มีหลากหลายประเภท เช่น เพลงที่เกี่ยวกับพุทธานุสสติ ธรรมนุสสติ สังฆานุสสติ รวมไปถึงกรรมฐานต่างๆ ข้อหลักธรรมะสอนใจ เช่น ความกตัญญู พรหมวิหาร 4 กฎแห่งกรรม เป็นต้น ซึ่งตอบสนองความต้องการทางจิตใจในแต่ละสถานการณ์ ช่วยปลุกจิตสำนึก สร้างแรงบันดาลใจ และลดความฟุ้งซ่านในใจผู้ฟังได้เป็นอย่างดี ผลที่เห็นได้ชัดคือ ธรรมคีตะสามารถส่งเสริมทั้งระดับปัจเจกบุคคล (เช่น การฝึกสมาธิ การฟังเพลงเพื่อปลอบใจตนเอง) และระดับสังคม (เช่น การใช้ในกิจกรรมกลุ่มเพื่อสร้างบรรยากาศแห่งธรรมะ) อีกทั้งยังช่วยรักษาและต่อยอดวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในรูปแบบที่ทันสมัย

กล่าวโดยสรุป บทเพลงธรรมคีตะในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นมากกว่าศิลปะด้านเสียง แต่เป็นสื่อธรรมที่ช่วยเปิดประตูสู่การเข้าใจและเข้าถึงธรรมะอย่างลึกซึ้ง เหมาะแก่การนำไปพัฒนาและประยุกต์ใช้ในบริบทต่าง ๆ ของสังคมปัจจุบัน สอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูปลัดสัมพิพัฒนธีราจารย์ (กิตติเชษฐ์ สิริวฑฺโก), (2566)

“ธรรมคีตะคือการใช้ดนตรีและเครื่องดนตรีในการสื่อถึงหลักธรรมของพระพุทธศาสนาโดยมุ่งเน้นการสร้างความสงบสุขและความเคารพต่อพระพุทธศาสนาผ่านเนื้อเพลงที่สวยงาม และสื่อความหมายของหลักธรรมของพระพุทธเจ้า ดนตรีจะช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจและสนใจในการศึกษาธรรมะ และปฏิบัติธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพผ่านสื่อออนไลน์ที่สะดวกและนิยมใช้งานอย่างแพร่หลาย” อีกทั้งยังตรงกับข้อเสนอของ ชัยวัฒน์ คุประตกุล (2548) ที่เห็นว่า “การสื่อสารธรรมะด้วยบทเพลงเป็นวิธีการหนึ่งของพุทธศาสนาในการปรับเข้ากับบริบทสังคมสมัยใหม่ โดยไม่ลดทอนสาระทางธรรม แต่ทำให้เข้าถึงได้ง่ายและลึกซึ้งในระดับจิตใจ”

2. บทเพลงในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก ผลการวิจัยพบว่า บทเพลงมีบทบาทสำคัญในฐานะหัวใจของพิธีกรรมทางศาสนา และเป็นสื่อกลางที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพระผู้เป็นเจ้า โดยบทเพลงมิได้ทำหน้าที่เพียงสร้างบรรยากาศทางศิลปะเท่านั้น แต่ยังสะท้อนจิตวิญญาณ ความศรัทธา และหลักคำสอนที่ลึกซึ้งของคริสต์ศาสนา เนื้อหาของบทเพลงในคริสต์ศาสนาเน้นไปที่การนมัสการ สรรเสริญ การสารภาพบาป และการแสดงความเชื่อในพระเจ้า ซึ่งสอดคล้องกับพระคัมภีร์และหลักเทววิทยา เช่น เพลง “Kyrie” (ขอพระเมตตา) และ “Gloria” (เพลงสดุดีพระเจ้า) โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ผู้ร่วมพิธีเข้าถึงพระคุณและเปิดใจรับการทรงสถิตของพระเจ้า

ลักษณะทางดนตรีของบทเพลงในนิกายโรมันคาทอลิกมีความหลากหลาย ตั้งแต่บทเพลงแบบดั้งเดิม อย่างเพลงเกรกอเรียน ไปจนถึงบทเพลงร่วมสมัยที่สามารถเข้าถึงคนรุ่นใหม่ได้ดี ความยืดหยุ่นในรูปแบบดนตรีนี้แสดงให้เห็นถึงความสามารถของศาสนาในการปรับตัวให้เข้ากับบริบทวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลง โดยไม่สูญเสียสาระสำคัญทางศรัทธา เมื่อพิจารณาในมิติของคุณค่า พบว่า บทเพลงมีคุณค่าทางอุดมคติในการสื่อสารคำสอน ความหวัง และศรัทธา คุณค่าทางจิตใจในการปลอบประโลมและกระตุ้นจิตวิญญาณ และคุณค่าทางสังคมในการสร้างความสามัคคี ความรู้สึกร่วม และอัตลักษณ์ของชุมชนคริสตชนที่สำคัญ บทเพลงยังเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ศาสนา โดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชน ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ค่ายศาสนา หรือพิธีในโบสถ์ ซึ่งช่วยให้ผู้เข้าร่วมได้ฝึกสมาธิ ฝึกศรัทธา และเข้าใจหลักคำสอนผ่านเสียงเพลงอย่างมีชีวิตชีวา โดยสรุปบทเพลงในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกมีพลังในการถ่ายทอดศรัทธาอย่างลึกซึ้ง ผ่านรูปแบบที่ผสมผสานศิลปะกับความเชื่อได้อย่างกลมกลืน และยังสามารถประยุกต์ใช้ในระดับบุคคลและสังคมเพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์กับพระเจ้าและพัฒนาชีวิตจิตวิญญาณได้อย่างยั่งยืน สอดคล้องกับงานวิจัยของ Joseph Gelineau (1963) นักเทววิทยาและนักดนตรีชาวฝรั่งเศส ซึ่งชี้ว่า “บทเพลงในพิธีกรรมของคริสต์ศาสนามิใช่เพียงการประดับตกแต่งศาสนพิธี แต่เป็นการสวดภาวนาด้วยเสียงเพลง นำพาจิตใจของสัตบุรุษให้มีส่วนร่วมอย่างลึกซึ้งในความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม” เช่นเดียวกับข้อเสนอของ Thomas Day (1990) ในหนังสือ Why Catholics Can't Sing ที่เน้นว่าบทเพลงในพิธีมิสซาคาทอลิกทำหน้าที่หล่อหลอมชุมชนแห่งความเชื่อ สร้างบรรยากาศแห่งการนมัสการร่วมกัน และถ่ายทอดหลักคำสอนในรูปแบบที่สัมผัสได้ทั้งทางอารมณ์และจิตวิญญาณ

3. การเปรียบเทียบธรรมคีตะในศาสนาพุทธนิกายเถรวาทและบทเพลงในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก ผลการวิจัยพบว่า แม้ทั้งสองศาสนามีรากฐานความเชื่อที่แตกต่างกัน แต่บทเพลงทางศาสนา

กลับมีบทบาทร่วมกันในการเป็น “สื่อกลาง” ระหว่างหลักคำสอนกับชีวิตของผู้ศรัทธา โดยใช้เสียงเพลงเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดธรรมะหรือพระวจนะให้เข้าใจง่าย เข้าถึงใจ และนำไปใช้ในชีวิตจริงได้ ทั้งสองศาสนาเห็นตรงกันว่าบทเพลงทางศาสนาไม่ใช่เพียงสิ่งสร้างความไพเราะ หากแต่เป็นเครื่องมือที่ทรงพลังในการสร้างสติ สมาธิ ศรัทธา ความสงบ ความรัก และคุณธรรม เช่นเดียวกันในระดับบุคคล บทเพลงช่วยให้ผู้ฟังผ่อนคลายจิตใจสงบ พร้อมเปิดใจรับหลักธรรม ส่วนในระดับสังคม บทเพลงมีบทบาทในการสร้างบรรยากาศของชุมชนแห่งศรัทธา ทำให้ผู้คนรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มอย่างลึกซึ้ง

ด้านเนื้อหา พบว่าในพระพุทธศาสนาเน้นเรื่องกรรมฐานต่างๆ เช่น พุทธานุสสติ ธรรมนุสสติ สังฆานุสสติ และกรรมฐานอื่นๆ รวมไปถึงหลักธรรมะสอนใจ เช่น กฎแห่งกรรม การเวียนว่ายตายเกิด ความเมตตา ขณะที่คริสต์ศาสนาเน้นเรื่องความรัก ความหวัง การสรรเสริญ ขอบคุณ ขอโทษ วอนพระเจ้า และความรอดพ้นผ่านพระคริสต์ ซึ่งแม้เนื้อหาจะแตกต่าง แต่จุดมุ่งหมายร่วมคือการพัฒนา “ภาวะภายใน” ของผู้ฟังให้เกิดความดีทางจิตใจ ด้านทำนอง ทั้งสองศาสนาใช้แนวดนตรีที่เรียบง่าย ฟังสบาย ไม่ซับซ้อน เพื่อให้จิตใจของผู้ฟังอยู่กับเนื้อหาและเกิดสมาธิ แต่มีความแตกต่างในรูปแบบ คือ พุทธศาสนามักปรับตามดนตรีท้องถิ่นหรือพื้นบ้าน และมีความร่วมสมัย ขณะที่คริสต์ศาสนาเน้นการปรับตามบริบทวัฒนธรรมของแต่ละชาติหรือยุคสมัย เช่น ใช้กลองในแอฟริกา หรือใช้ทำนองร่วมสมัยในกลุ่มเยาวชน นอกจากนี้ ยังพบว่าเป้าหมายของบทเพลงธรรมคีตะในทั้งสองศาสนา คือ การสร้างศีลธรรมและจริยธรรมให้เกิดขึ้นจริงในชีวิตประจำวัน โดยศาสนาพุทธเน้นการใช้บทเพลงเพื่อเจริญสติ ปัญญา และนำไปสู่การพ้นทุกข์ ส่วนศาสนาคริสต์เน้นการระลึกถึงพระเจ้าเพื่อเสริมศรัทธาในการดำเนินชีวิต กล่าวโดยสรุป บทเพลงของทั้งสองศาสนา แม้แตกต่างด้านแนวคิดและเนื้อหา แต่กลับมีแก่นร่วมในฐานะเครื่องมือจิตวิญญาณที่ช่วยเยียวยา แบ่งปัน และเสริมสร้างชีวิตที่ดี ทั้งในระดับจิตใจส่วนบุคคลและสังคมส่วนรวม จึงถือเป็นพื้นที่ร่วมของศาสนาที่สะท้อนคุณค่าทางมนุษยธรรมอย่างแท้จริง สอดคล้องกับงานวิจัยของ Jeremy S. Begbie (2000) นักเทววิทยาคริสต์ที่เสนอว่า “เสียงเพลงทางศาสนาเป็นพาหะของความหมายที่ลึกซึ้งกว่าการใช้ถ้อยคำล้วน ๆ เพราะสามารถสื่อสารความจริงทางจิตวิญญาณได้ทั้งในระดับปัญญา อารมณ์ และสังคม” (Theology, Music and Time) นอกจากนี้ยังตรงกับข้อเสนอของพรรณราย สุขะโต (2553) ที่ศึกษาเรื่องบทบาทของธรรมคีตะในสังคมไทย โดยพบว่า “ธรรมคีตะมิใช่เพียงบทเพลงเพื่อความไพเราะ แต่คือการนำหลักธรรมเข้าสู่ชีวิตของชาวพุทธผ่านพลังของเสียงเพลง ซึ่งช่วยให้ผู้ฟังเปิดใจ เข้าใจธรรม และเกิดศรัทธาได้ลึกซึ้งกว่าการสอนแบบปกติ” และงานของ สุรีพร ธรรมิกบวร (2560) ก็ระบุในทำนองเดียวกันว่า “บทเพลงศาสนาในทั้งพุทธและคริสต์ต่างมีพลังในการหล่อหลอมจิตใจบุคคล และเสริมสร้างชุมชนแห่งศรัทธาที่มีความรู้สึกร่วมทางจิตวิญญาณ”

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาการเปรียบเทียบระหว่างธรรมคีตะในศาสนาพุทธเถรวาทและบทเพลงในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก พบว่า บทเพลงทั้งสองศาสนามีโครงสร้างขององค์ประกอบ (Components) กระบวนการ (Process) และผลลัพธ์ (Outcomes) ที่มีความคล้ายคลึงกันในการส่งเสริมสุขภาวะจิตใจ โดยในด้าน

องค์ประกอบ เนื้อหาของธรรมคีตะศาสนาพุทธเน้นหลักธรรมสำคัญ เช่น กรรมฐานต่างๆ กฎแห่งกรรม ไตรลักษณ์ อริยสัจ 4 และพรหมวิหาร 4 ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อการเรียนรู้อย่างสงบและเข้าใจธรรมะ ส่วนเพลงคริสต์เน้นเนื้อหาที่กล่าวถึงพระเจ้า ความรัก การสรรเสริญ ขอบคุณ ขอโทษ วอนขอพระเจ้า การให้อภัย และความหวัง ซึ่งสะท้อนคุณค่าทางศีลธรรมและจิตวิญญาณของคริสต์ศาสนา ทั้งสองศาสนาใช้ทำนองที่มีลักษณะเรียบง่ายหรือสร้างสรรค์เพื่อส่งเสริมการจดจ่อและภาวนา และมีรูปแบบการใช้ที่เปิดโอกาสให้ทั้งส่วนบุคคลและกลุ่มสามารถเข้าถึงได้

ในกระบวนการของบทเพลง พบว่าทั้งสองศาสนาใช้เสียงดนตรีที่เหมาะสมเพื่อกล่อมเกลาจิตใจ สร้างบรรยากาศแห่งสมาธิ ความสงบ และศรัทธา โดยเสียงเพลงทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดคำสอนทางศาสนาให้ผู้ฟังเกิดการใคร่ครวญ เข้าใจ และซาบซึ้งถึงหลักธรรมมากยิ่งขึ้น อีกทั้งผู้ฟังยังสามารถมีส่วนร่วมทางอารมณ์ผ่านการสวด การร้อง หรือการน้อมนำคำสอนไปคิดพิจารณาในชีวิตตนเอง

ผลลัพธ์ของบทเพลงทั้งสองศาสนาส่งผลทั้งในระดับบุคคลและสังคม โดยในระดับบุคคล ผู้ฟังมีแนวโน้มเพิ่มสมาธิ ความสงบ ความเข้มแข็งทางใจ ก่อให้เกิดสติและปัญญา ลดความเครียดและความฟุ้งซ่าน อีกทั้งยังเพิ่มคุณภาพชีวิตและความศรัทธาในศาสนา ส่วนในระดับสังคม บทเพลงช่วยส่งเสริมความสามัคคีภายในชุมชน และสืบสานวัฒนธรรมทางศาสนาให้คงอยู่ในสังคมยุคปัจจุบันอย่างมีชีวิตชีวา

จากองค์ประกอบทั้ง 3 ประการนี้ องค์ความรู้ใหม่ที่ได้คือการเข้าใจถึงบทบาทของเสียงเพลงในฐานะเครื่องมือทางจิตวิญญาณที่สามารถเชื่อมโยงหลักธรรมของศาสนาพุทธและคริสต์เข้ากับการเสริมสร้างสุขภาวะภายใน และสามารถนำไปพัฒนาเป็นแนวทางบูรณาการในการส่งเสริมสุขภาพจิตแบบข้ามวัฒนธรรมได้อย่างสร้างสรรค์

สรุป

บทเพลงในศาสนามีบทบาทสำคัญในการสื่อสารหลักธรรมคำสอนและเสริมสร้างศรัทธาของผู้ปฏิบัติ ศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์ต่างมีการใช้บทเพลงเพื่อเป้าหมายดังกล่าว แม้จะมีรากฐานความเชื่อและพิธีกรรมที่แตกต่างกัน บทความนี้มุ่งวิเคราะห์เปรียบเทียบ "บทเพลงธรรมคีตะ" ในศาสนาพุทธเถรวาท กับ "บทเพลงศักดิ์สิทธิ์" ในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก โดยพิจารณาในสามประเด็นหลัก คือ แนวคิดและหลักการ วิธีการ และเป้าหมาย 1) เปรียบเทียบแนวคิดและหลักการในพระพุทธศาสนาเถรวาท การใช้บทเพลงธรรมคีตะมีพื้นฐานจากแนวคิดที่ว่าดนตรีสามารถเป็นสื่อกลางในการนำพาจิตสู่ความสงบ และเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่ธรรมะแก่สาธารณชน เนื้อหาของเพลงส่วนใหญ่เกี่ยวกับกรรมฐานต่างๆ รวมไปถึงหลักธรรมะสอนใจ อาทิ กฎแห่งกรรม การเวียนว่ายตายเกิด อริยสัจ 4 ไตรลักษณ์ พรหมวิหาร4 และหลักการดำเนินชีวิตอย่างมีสติและเมตตา ในทางตรงกันข้าม คริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก มีการใช้เพลงศักดิ์สิทธิ์เป็นส่วนหนึ่งของพิธีบูชาขอบพระคุณ (พิธีมิสซา) เพลงมีบทบาทในการยกจิตของผู้ศรัทธาให้ติดต่อกับพระเป็นเจ้าและพระเจ้า โดยเนื้อหามุ่งแสดงการสรรเสริญ ขอบคุณ ขอโทษ วอนขอพระเจ้า หรือบรรยายเกี่ยวกับพระเยซู พระแม่มารีย์ รวมไปถึงในพิธีเทศกาลต่างๆ 2) เปรียบเทียบวิธีการในด้านวิธีการ ธรรมสถานมูลนิธิพุทธะมหาเมตตาใช้

บทเพลงธรรมคีตะในบริบทที่หลากหลาย ทั้งในกิจกรรมอบรม สมาธิภาวนา และการเผยแผ่พระธรรมผ่านสื่อออนไลน์ เพลงมักมีทำนองร่วมสมัย ผสมผสานดนตรีไทยและตะวันตก มีการเลือกใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย และมีการใช้เสียงภาวนาที่เรียบง่าย เน้นความสงบและการใคร่ครวญ ในคริสต์ศาสนา เพลงมีโครงสร้างทางดนตรีที่มีระบบชัดเจน ใช้ทั้งภาษาไทยและละติน ท่วงทำนองมีทั้งอิงแบบเกรกอเรียนหรือเพลงศักดิ์สิทธิ์ร่วมสมัย มีการจัดคณะนักขับร้องประจำโบสถ์ (choir) ซึ่งผ่านการฝึกฝนอย่างเป็นระบบ เพลงถูกบรรจุในบทพิธีกรรมอย่างเป็นทางการ เช่น พิธีมิสซา 3) เปรียบเทียบเป้าหมาย เป้าหมายของการใช้เพลงในศาสนาพุทธเถรวาทคือการส่งเสริมการเจริญสติ ปัญญา และคุณธรรม โดยไม่เน้นพิธีกรรมที่เป็นแบบแผนตายตัว หากแต่เปิดพื้นที่ให้ผู้ฟังเข้าถึงธรรมะด้วยจิตที่เปิดกว้างและสงบ ในทางศาสนาคริสต์ เป้าหมายของบทเพลงคือ การสรรเสริญ ขอบคุณ ขอโทษ วอนขอพระเจ้า และเสริมสร้างความศรัทธาในพระเยซูคริสต์ เพลงถือเป็นส่วนหนึ่งของการแสดงออกทางศรัทธาในระดับบุคคลและส่วนรวม มีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมที่เป็นแบบแผนและสืบทอดมาหลายศตวรรษ

บทเพลงในทั้งสองศาสนาแม้จะมีบริบท รูปแบบ และเป้าหมายที่แตกต่างกัน แต่ต่างก็มีบทบาทสำคัญในการหล่อหลอมจิตวิญญาณของผู้ศรัทธา และเป็นสื่อกลางระหว่างหลักธรรมกับพระเจ้า กับปัจเจกบุคคล บทเพลงธรรมคีตะในพระพุทธศาสนาเถรวาทมุ่งเสริมสร้างจิตใจให้สงบและตื่นรู้ ก่อให้เกิดสติและปัญญา ส่วนบทเพลงในศาสนาคริสต์นั้น เน้นการเสริมสร้างศรัทธาและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1 ข้อเสนอแนะจากการวิจัย จากผลการวิจัย ผู้วิจัยเสนอแนะแนวทางการส่งเสริมบทเพลงธรรมคีตะในทั้งศาสนาพุทธและบทเพลงในศาสนาคริสต์เพื่อเป็นเครื่องมือในการหล่อหลอมจิตใจและเสริมสร้างศรัทธาในหมู่ศาสนิก โดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชน ควรส่งเสริมให้ศาสนสถานในทั้งสองศาสนาใช้บทเพลงธรรมคีตะประกอบกิจกรรมทางศาสนา และส่งเสริมให้ใช้บทเพลงธรรมคีตะและบทเพลงในศาสนาในชีวิตประจำวัน เช่น การสวดมนต์ การนมัสการ หรือกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรม เพื่อกระตุ้นความสนใจและความผูกพันต่อหลักคำสอน อีกทั้งควรประยุกต์บทเพลงธรรมคีตะให้สอดคล้องกับบริบทสมัยใหม่ เช่น การผลิตเป็นสื่อดิจิทัลหรือเผยแพร่ผ่านแพลตฟอร์มโซเชียลมีเดีย เพื่อเพิ่มการเข้าถึงในวงกว้างมากยิ่งขึ้น ควบคู่กับการจัดกิจกรรมด้านศิลปะระหว่างศาสนา เช่น เวทีแลกเปลี่ยนและบรรเลงบทเพลงธรรมะ ร่วมกันระหว่างชาวพุทธและชาวคริสต์ เพื่อส่งเสริมความเข้าใจ ความเคารพในความต่าง และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ สุดท้ายควรสนับสนุนให้ผู้ผลิตบทเพลงธรรมะในทั้งสองศาสนายึดมั่นในสาระเนื้อหาตามหลักคำสอน เพื่อธำรงคุณค่าทางจิตวิญญาณและไม่ให้บทเพลงกลายเป็นเพียงสื่อที่ขาดแก่นสารทางศาสนา

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นหัวข้อเกี่ยวกับ

2.1 ควรมีการศึกษาบทบาทของเพลงธรรมคีตะในศาสนาอื่นเพิ่มเติม เช่น ศาสนาอิสลาม ฮินดู หรือศาสนาพื้นเมือง เพื่อขยายขอบเขตการเปรียบเทียบและเข้าใจบทบาทของเสียงเพลงในหลากหลายศาสนา

2.2 ควรมีการวิจัยเชิงปริมาณหรือกึ่งทดลอง (quasi-experimental research) เพื่อวัดผลของการฟังเพลงธรรมคีตะต่อภาวะทางจิต เช่น ความเครียด ความสงบ หรือการพัฒนาคุณธรรม

2.3 ควรศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบการแต่งเพลง การใช้ภาษา และองค์ประกอบทางดนตรีของเพลงธรรมคีตะในแต่ละศาสนา เพื่อเข้าใจวิธีสื่อสารหลักธรรมผ่านสุนทรียศาสตร์อย่างลึกซึ้ง

2.4 ควรมีการเก็บข้อมูลเชิงชาติพันธุ์วรรณนา (ethnography) จากกลุ่มศรัทธาที่ใช้บทเพลงธรรมคีตะในชีวิตจริง เพื่อเข้าใจบทบาทของบทเพลงต่อการดำเนินชีวิตของศาสนิกชนในบริบทวัฒนธรรมต่าง ๆ

บรรณานุกรม

ชัยวัฒน์ คุประตกุล. (2548). *พุทธศาสนากับความงามทางศิลปะ.* กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.

ฐาปกรณ์ กระแสทิพย์. (2554). *การสื่อสารผ่านบทเพลงของคริสต์ศาสนานิกายโปรเตสแตนต์ในประเทศไทย.* วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ธนิต อยู่โพธิ์. (2518). *ดนตรีในพระธรรมวินัย*. กรุงเทพฯ: พิมพ์ในนามโรงเรียนพุทธจักรวิทยา วัดหัวลำโพง.

นพ.ธวัชชัย กมลธรรม. (2568). *อธิบดีกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทย. สวดมนต์บำบัดแบบไทย รักษาใจ ไม่ต้องใช้ยา*. สืบค้น 1 กุมภาพันธ์ 2568 จาก https://www.thaihealth.or.th

พรรณราย สุขะโต. (2553). บทเพลงธรรมคีตะกับการปลูกฝังคุณธรรมในเยาวชนไทย. *วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา*. 3(1), 55–68.

พระครูปลัดสัมพิพัฒน์ธีราจารย์ และคณะ. (2566). *การนำเสนอการพัฒนาสุขภาพจิตสำหรับผู้ปฏิบัติธรรมด้วยธรรมคีตะออนไลน์*. รายงานวิจัย. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พีระพงศ์ ชอบชื่นสุข. (2557). ศึกษาวัฒนธรรมดนตรีการนมัสการในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก: กรณีศึกษาวัดแม่พระลูกประคำกาลหว่าร์. *วารสารศิลปกรรมศาสตร์* มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 6(2), 199.

สุรีพร ธรรมิกบวร. (2561). พลังของเสียงเพลงในศาสนพิธี: การศึกษาข้ามศาสนา. *วารสารศาสนาและวัฒนธรรม.* 2(2), 91–103.

Begbie, J. S. (2000). *Theology, Music and Time*. Cambridge: Cambridge University Press.

Day, T. (1990). *Why Catholics Can't Sing: The Culture of Catholicism and the Triumph of Bad Taste*. New York: Crossroad Publishing

Joseph, G. (1963). *Voices and Instruments in Christian Worship*. London: Geoffrey Chapman

ศึกษาวิเคราะห์บ่วงแห่งมารในปาสราสิสูตร

An Analytical Study of the Fetters of Death of Māra in the Pāsarāsisutta

[1]พระมหาขันทอง ถาวโร และ [2]ศุภกาญจน์ ชยาพัฒน์

[1]Phramaha Khanthong Thavaro and [2]Supakarn Chayapat

[1]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[2]คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

[2]Faculty of Humanities and Social Sciences, Phranakhon Rajabhat University.

[1]Corresponding Author's Email: Khantong12345@gmail.com

Received: June 24, 2025; **Revised:** August 18, 2025; **Accepted:** August 23, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาสำคัญของปาสราสิสูตร 2) เพื่อศึกษาและวิเคราะห์แนวคิดเรื่องบ่วงแห่งมารในปาสราสิสูตรเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพแบบวิจัยเอกสารโดยการศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท และเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง สรุปวิเคราะห์ เรียบเรียง บรรยายเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า 1) โครงสร้างปาสราสิสูตร ปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มที่ 12 ปาสราสิสูตรเป็นพระสูตรสำคัญที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ภิกษุ 500 รูป ณ พระเชตวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี โดยใช้อุปมาบ่วงดักสัตว์เปรียบเทียบกับบ่วงแห่งมาร และรวบรวมหลักธรรมสำคัญไว้อย่างครบถ้วน บ่วงแห่งมารในปาสราสิสูตรหมายถึงเครื่องผูกมัดที่ทำลายความดีและนำทุกข์มาให้ ได้แก่ กามคุณ 5 รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสทางกาย ที่ล่อใจให้สัตว์โลกหลงติดในวัฏสงสาร โทษของบ่วงแห่งมารเกิดจากการสัมผัสอารมณ์ที่น่าพอใจผ่านทวาร 6 ทำให้เกิดความเพลิดเพลิน ความติดใจ และความยึดมั่น เพราะขาดสติ ก่อให้เกิดภพชาติและทุกข์ การหลุดพ้นจากบ่วงแห่งมารต้องพัฒนาปัญญาและสติปัฏฐาน 4 เพื่อพิจารณากาย เวทนา จิต ธรรม ให้เห็นความไม่เที่ยง ทุกข์ อนัตตา การวิเคราะห์พบว่าบ่วงแห่งมารส่งผลต่อมนุษย์ทุกคนผ่านการยึดมั่นในกามโดยความหลง การหลุดพ้นต้องมีสติขณะรับรู้ตามอายตนะเมื่อมีผัสสะเกิดขึ้น โดยใช้การปฏิบัติสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานเป็นเครื่องมือผู้ปฏิบัติจนเข้าใจจะหลุดพ้นจากสังสารวัฏฏ์ได้ เรียกว่าการบรรลุธรรมหรือการหลุดพ้นจากบ่วงแห่งมาร

คำสำคัญ: ปาสราสิสูตร; บ่วงแห่งมาร; กามคุณ 5

Abstract

The objectives of the thesis are 1) to study the structure and essence of the Pāsarāsi Sutta and 2) to study and analyze Māra's fetters of death in the Pāsarāsi Sutta. This is qualitative documentary research conducted by studying information from Theravada Buddhist scriptures and related documents, analyzing, compiling, and presenting through descriptive narration. The results of the research were: 1) The structure of Pāsarāsi Sutta appears in the Tripitaka, volume 12, that the Pāsarāsi Sutta is the great discourse that was delivered by the Buddha to an assembly of 500 monks at Jetavana Monastery in Sāvatthī. The Sutta is compared to snares for catching living beings to describe the Māra's fetters and comprehensively compiles important Buddhist principles. Māra's fetters in the Pāsarāsi Sutta refer to the fetters that obstruct virtue and lead beings into suffering. There are the five sensual pleasures—forms, sounds, smells, tastes, and tangible objects—which captivate beings and entangle them in the cycle of rebirth (Saṃsāra). The dangers of these fetters arise from contact with pleasant objects through the six sense doors, causing delight, attachment, and clinging due to lack of mindfulness, resulting in becoming, rebirth, and suffering. Liberation from Mara's fetters requires the development of wisdom and the Four Foundations of Mindfulness to contemplate the body, feelings, mind, and mental objects, seeing their impermanence, suffering, and non-self. Analysis found that Mara's fetter affects all humans through attachment to sensual desires driven by delusion. Liberation requires maintaining mindfulness while perceiving through the six sense bases when contact arises, using the practice of concentration meditation (Samatha) and insight meditation (Vipassanā) as tools. Practitioners who achieve understanding will be liberated from the cycle of Saṃsāra, which is called attaining the Dhamma or liberation from Mara's fetter.

Keywords: Pāsarāsi Sutta; fetters of death; Kamaguna

บทนำ

การเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์มีเป้าหมายหลักเพื่อนำพาเหล่าพระสาวกและสรรพสัตว์ให้พ้นจากกิเลสและทุกข์ในสังสารวัฏ ด้วยทรงตระหนักถึงความแตกต่างหลากหลายของมนุษย์ผู้รับคำสอน ดังพุทธพจน์ที่ว่า อนึ่ง ในเรื่องนี้เราคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลด้วย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.ม. (ไทย); 13/456/574) พระพุทธองค์จึงทรงแสดงธรรมตามความเหมาะสมแก่บุคคลและบริบทเฉพาะ ซึ่งสะท้อนผ่านการแสดงปาสราสิสูตรแก่ภิกษุ 500 รูป ณ สถานที่และเวลาที่จำเพาะเจาะจง ในพระพุทธศาสนา สิ่งที่ผูกมัดจิตมนุษย์ให้ติดข้องในสังสารวัฏและทำลายคุณความดี ถูกเรียกว่า "บ่วงแห่งมาร" (มารปาสะ) บ่วงแห่งมารนี้หมายถึงเครื่องผูกมัดที่นำมาซึ่งความทุกข์ ในปาสราสิสูตร บ่วงแห่งมารถูกระบุอย่างชัดเจนว่าได้แก่ กามคุณ 5 รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ซึ่งเป็นอารมณ์ที่น่าพึงพอใจ และ วัฏฏะ 3 กิเลสวัฏฏะ, กัมมวัฏฏะ, วิปากวัฏฏะ อันเป็นวงจรแห่งการเวียนว่ายตายเกิด รวมถึงกิเลสมาร ได้แก่ อวิชชา ตัณหา และอุปาทาน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ธ.อ. (ไทย); 2/118) โทษของบ่วงแห่งมารเกิดจากการที่สัตว์โลกเพลิดเพลินยึดติด และขาดสติในอารมณ์อันน่าพึงใจผ่านทวารทั้งห้า ซึ่งท้ายที่สุดนำไปสู่ภพชาติและทุกข์

ปาสราสิสูตร หรือ อริยปริเยสนสูตร เป็นพระสูตรสำคัญที่ใช้อุปมา “บ่วงดักสัตว์” เพื่อเปรียบเทียบกับ “บ่วงแห่งมาร” ได้อย่างชัดเจน พร้อมทั้งรวบรวมหลักธรรมสำคัญไว้ครบถ้วน ความพิเศษของพระสูตรนี้ยังอยู่ที่การนำเสนอพุทธประวัติในช่วงก่อนการตรัสรู้ของพระพุทธองค์อย่างละเอียดจากพระโอษฐ์ของพระองค์เอง ซึ่งเป็นข้อมูลหายากและมีคุณค่าอย่างยิ่งในการเป็นแบบอย่างการแสวงหาหนทางหลุดพ้น การศึกษาพระสูตรนี้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการทำความเข้าใจบ่วงแห่งมาร และเป็นแนวทางในการหลุดพ้นจากทุกข์ในบริบทปัจจุบัน การทำความเข้าใจบ่วงแห่งมารและการหลุดพ้นจากบ่วงนั้น จำเป็นต้องพิจารณาจากหลักการและแนวคิดเชิงวิชาการในพระพุทธศาสนา ในพระพุทธศาสนา "มาร" คือสิ่งที่ทำลายคุณความดีและขัดขวางการบรรลุผลสำเร็จอันดีงาม ดังคำกล่าวของ ส.มหาปัญโญภิกขุ (2550) การรู้ธรรมแบบรู้แจ้ง ได้อธิบายว่า มารคือขันธ์ห้า ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ บางคนมักเข้าใจว่าเป็นตัวเป็นตน เป็นที่ตั้งแห่งความสุข บำรุงรักษายิ่งๆ ขึ้นไป จนเป็นเหตุให้การปฏิบัติย่อหย่อน หยุดความเพียร รวมถึงความเจ็บป่วยด้วย มารจำแนกได้ 5 ประเภท ดังนี้ กิเลสมาร (Kilesamara) กิเลสที่ทำลายความดี เช่น ราคะ โทสะ โมหะ ซึ่งทำให้จิตเศร้าหมองและนำไปสู่ความพินาศ ตัวอย่างเช่น ความทะยานอยากในกาม, ความโกรธแค้น, ความหลงผิด ขันธมาร (Khandhamara) ขันธ์ 5 (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) ที่เป็นอุปสรรคและแปรปรวน ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่ตัวตน ทำให้ยึดติดในอัตตา ตัวอย่างเช่น ความเจ็บป่วย, ความชรา, การยึดมั่นในร่างกาย อภิสังขารมาร (Abhisankharamara) การปรุงแต่งกรรม (บุญ-บาป) ซึ่งคือเจตนาในการทำกรรมทั้งดีและชั่ว ที่นำไปสู่การเกิดใหม่ในสังสารวัฏ ตัวอย่างเช่น การสร้างบุญหรือบาปที่ยังยึดติดในผลเพื่อการเกิดใหม่ เทวปุตตมาร (Devaputtamara) เทพผู้ขัดขวาง (ท้าววสวัตตีมาร) ซึ่งเป็นเทพผู้มีฤทธิ์อำนาจที่คอยล่อลวงและขัดขวางการทำความดี ตัวอย่างเช่น การยั่วยวนด้วยลาภ ยศ สรรเสริญ สุขทางโลก มัจจุมาร (Maccumara) ความตาย ซึ่งคือการสิ้นสุดโอกาสในการทำความดีในภพชาตินั้นๆ และทำให้เวียนว่ายตายเกิด ตัวอย่างเช่น ความกลัวตายความประมาทในการดำเนินชีวิต

กามคุณ 5 รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ที่น่าปรารถนา เป็นบ่วงแห่งมาร ปัญหาไม่ได้อยู่ที่วัตถุภายนอก (วัตถุกาม) แต่อยู่ที่ปฏิกิริยาของจิตใจ (กิเลสกาม) ที่ยึดติดและปรุงแต่งอย่างขาดสติและปัญญา การเพลิดเพลินในกามคุณ 5 เช่น รูป (รูปารมณ์), เสียง (สัททารมณ์), กลิ่น (คันธารมณ์), รส (รสารมณ์), และโผฏฐัพพะ (โผฏฐัพพารมณ์) ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัดนั้น นำไปสู่ความเสื่อมและความพินาศ ก่อให้เกิดภพชาติและทุกข์ สอดคล้องกับคำกล่าวของ พุทธทาสภิกขุ (2542) ในหนังสือบางแง่มุมของกามในทัศนะพุทธทาสภิกขุว่า กิเลส คือ ตัวกามเป็นเหตุใคร่ วัตถุกามคือวัตถุหรืออารมณ์ที่จะมาเป็นเหยื่อความใคร่ เป็นที่ตั้งแห่งความมกำหนัด ความยินดี พอใจ สิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งวัตถุสิ่งของแห่งความยินดีและความรู้สึกเฉย ๆ ทั้งที่เป็นของประณีต ปานกลางละเลวซึ่งเป็นเหยื่อล่อให้มนุษย์และสรรพสัตว์ติดมัวเมาลุ่มหลง เกลียดชัง โดยเปรียบได้กับเนื้อป่าที่ติดบ่วงพราน ปฏิจจสมุปบาท หลักธรรมที่อธิบายการเกิดขึ้นของทุกข์เพราะอาศัยปัจจัย การติดบ่วงมารเชื่อมโยงกับวงจรนี้ โดยเฉพาะการยึดติดในอารมณ์อันน่ารักที่นำไปสู่ตัณหาและอุปาทาน อริยสัจ 4 ทุกข์ สมุทัย นิโรธมรรคคือแก่นธรรมที่นำไปสู่ความดับทุกข์ แม้ปาสราสิสูตรมิได้กล่าวโดยตรง แต่พุทธประวัติในพระสูตรสะท้อนโครงสร้างของอริยสัจ 4 อย่างชัดเจน ไตรลักษณ์ อนิจจัง

ทุกขัง อนัตตา คือลักษณะสามัญของสังขารทั้งปวง การหยั่งรู้ไตรลักษณ์นำไปสู่ความเบื่อหน่าย คลายกำหนัด และไม่ยึดมั่นถือมั่น ขันธ์ 5 กองแห่งรูปและนามที่เป็นส่วนประกอบของชีวิต การยึดมั่นในขันธ์ 5 เป็นทุกข์ การหลุดพ้นคือการละความยึดมั่นนี้ สติปัฏฐาน 4 การตั้งสติกำหนดพิจารณากาย เวทนา จิต ธรรม เพื่อความบริสุทธิ์หลุดพ้นเป็นหนทางเอกในการเห็นความไม่เที่ยง ทุกข์ อนัตตา และป้องกันการพัฒนาของกิเลส อริยมรรคมีองค์ 8 มัชฌิมาปฏิปทา (ทางสายกลาง) ประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นหลักสูตรที่ครอบคลุมและเป็นระบบในการบั่นทอนบ่วงแห่งมาร นำไปสู่พระนิพพาน ซึ่งประกอบด้วยองค์ธรรมดังนี้ หมวดปัญญา (Wisdom) สัมมาทิฏฐิ (Right Understanding) ความเห็นถูกต้องตามความเป็นจริงในอริยสัจ 4 และไตรลักษณ์ มีบทบาทสำคัญในการแก้ไขอวิชชา (ความไม่รู้แจ้ง) ซึ่งเป็นรากฐานของบ่วงมาร สัมมาสังกัปปะ (Right Thought) ความดำริที่ปราศจากโลภะ โทสะ โมหะ (ดำริในการออกจากกาม, ไม่พยาบาท, ไม่เบียดเบียน) มีบทบาทในการละความดำริในกามและตัณหา ซึ่งเป็นเครื่องมือของมาร หมวดศีล (Morality) สัมมาวาจา (Right Speech) การพูดที่ถูกต้อง ละเว้นวจีทุจริต 4 (พูดเท็จ, ส่อเสียด, คำหยาบ, เพ้อเจ้อ) มีบทบาทในการลดการสะสมกรรมชั่ว ซึ่งเป็นเชื้อเพลิงที่มารใช้ผูกมัดจิต สัมมากัมมันตะ (Right Action) การกระทำที่ถูกต้อง ละเว้นกายทุจริต 3 (ฆ่าสัตว์, ลักทรัพย์, ประพฤติผิดในกาม) มีบทบาทในการลดการสะสมกรรมชั่วและสร้างรากฐานแห่งความบริสุทธิ์ สัมมาอาชีวะ (Right Livelihood) การเลี้ยงชีพโดยสุจริต ไม่เบียดเบียนผู้อื่น มีบทบาทในการลดการสร้างกรรมอันเป็นบ่วง และส่งเสริมชีวิตที่ปราศจากโทษ หมวดสมาธิ (Concentration) สัมมาวายามะ (Right Effort) ความเพียรในการระวังละอกุศล และสร้าง รักษากุศล

บทบาทในการพยายามกำจัดกิเลสและบำรุงคุณธรรมเพื่อตัดโซ่ตรวนของมาร สัมมาสติ (Right Mindfulness) การมีสติระลึกรู้ในกาย เวทนา จิต ธรรม อย่างต่อเนื่อง มีบทบาทในการทำให้จิตตื่นรู้ ไม่ตกเป็นทาสของกิเลสที่มารส่งมา โดยเฉพาะการรับรู้ผัสสะ สัมมาสมาธิ (Right Concentration) การมีจิตที่ตั้งมั่น สงบผ่องใส บรรลุฌาน 4 มีบทบาทในการฝึกจิตให้เข้มแข็ง ไม่หวั่นไหวต่อสิ่งยั่วยุของมาร เพื่อพร้อมเจริญปัญญา พระพุทธองค์ทรงสอนวิธีสลัดออกจากกามคุณ 5 ด้วยการปฏิบัติ ด้วยการปฏิบัติสมถกรรมฐาน (ทำจิตให้สงบและตั้งมั่น) และวิปัสสนากรรมฐาน (พิจารณาเห็นไตรลักษณ์) การปฏิบัติทั้งสองเกื้อหนุนกัน สมถะสร้างความสงบเพื่อเป็นรากฐานให้วิปัสสนาหยั่งรู้ความจริงและถอนกิเลส อันนำไปสู่การหลุดพ้นจากบ่วงแห่งมาร การศึกษาบ่วงแห่งมารในปาสราสิสูตรมีความสำคัญอย่างยิ่งในบริบทสังคมร่วมสมัย แม้โลกจะก้าวหน้าทางเทคโนโลยี แต่ปัญหามนุษย์ยังคงติดข้องในบ่วงแห่งมาร (กามคุณ 5, อวิชชา, ตัณหา) ซึ่งนำไปสู่ความทุกข์ การไหลบ่าของข้อมูลข่าวสารและสิ่งยั่วยวนยิ่งเพิ่มความซับซ้อนของปัญหา การวิจัยนี้มุ่งทำความเข้าใจบ่วงมารเพื่อ “การอยู่กับโลกอย่างรู้เท่าทัน เห็นทั้งคุณและโทษ และสามารถใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขที่แท้จริง” กลุ่มเป้าหมายของการวิจัยนี้ครอบคลุมนักวิชาการ, นักศึกษา, ผู้ปฏิบัติธรรม, และบุคคลทั่วไปที่แสวงหาหนทางหลุดพ้นจากความทุกข์ การวิจัยจึงมิได้จำกัดเพียงการเพิ่มพูนความรู้ทางวิชาการ แต่ยังมุ่งเสนอแนวทางประยุกต์ใช้หลักธรรมเพื่อแก้ไขปัญหาสังคมที่เกิดจากการติดบ่วงแห่งมาร นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมอย่างยั่งยืน

ผู้วิจัยมีแรงจูงใจในการดำเนินการวิจัยเพื่อนำองค์ความรู้เกี่ยวกับบ่วงแห่งมารในปาสราสิสูตรไปเผยแพร่และประยุกต์ใช้ในการพัฒนาจิตใจและการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนในยุคปัจจุบัน การวิเคราะห์นี้มีความสำคัญในการชี้ให้เห็นว่าปัญหาทางสังคมหลายประการมีรากเหง้ามาจากการติดข้องในบ่วงแห่งมาร และการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้สามารถเป็นแนวทางแก้ไขที่ยั่งยืน การวิจัยนี้จึงมุ่งสร้างองค์ความรู้ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาปัญญาและสติปัฏฐาน 5 เพื่อให้ผู้ปฏิบัติเห็นความไม่เที่ยง ทุกข์ อนัตตา อันนำไปสู่การหลุดพ้นจากสังสารวัฏฏ์ ซึ่งจะช่วยลดความเครียดสะสมและส่งเสริมสุขภาวะที่ดีในสังคม พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2546) กล่าวไว้ใน “พุทธธรรม” ว่า อริยะสาวกละกามเพราะกามมีความสุขก็จริง แต่ยังปะปนด้วยทุกข์มาก และข้อสำคัญก็คือยังมีความสุขอื่นที่สุขยิ่งกว่าลึกซึ้งประณีตกว่าสุขที่เกิดจากกาม หรือ ความสุขที่เกิดจากการเสพเสวยรสอร่อยของโลกอย่างสามัญชน อริยะสาวกละกามก็เพราะประสบความสุขประณีตกว่านั้น

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาสำคัญของปาสราสิสูตร
2. เพื่อศึกษาบ่วงแห่งมารในปาสราสิสูตร
3. เพื่อวิเคราะห์บ่วงแห่งมารในปาสราสิสูตร

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากพระไตรปิฎกอรรถกถา แบบวิจัยเอกสาร(Documentary research) เป็นหลัก โดยมีขั้นตอนการดำเนินวิจัย ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ข้อมูลขั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่เอกสารอ้างอิงทางพระพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระไตรปิฎกเล่มที่ 12 พระสุตตันตปิฎกเล่มที่ 4 มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ อรรถกถา ฎีกา

ขั้นตอนที่ 2 รวบรวมเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ หนังสือ เอกสาร บทความ วารสาร งานวิจัย (Field Study) ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิเคราะห์บ่วงแห่งมารในปาสราสิสูตร โดยนำข้อมูลต่าง ๆ มารวมข้อมูลทำเป็นระบบการจดบันทึก นำมาวิเคราะห์กรอบแนวคิด วิเคราะห์ศัพท์ ศึกษาความหมาย และทำการศึกษาข้อมูลขั้นต่างๆ จากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ในตำราอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง และวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อกำหนดขอบเขตการวิจัย

ขั้นตอนที่ 3 รวบรวมเรียบเรียงวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารต่างๆ เพื่อตอบปัญหาการวิจัย สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ สรุปการวิจัยและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเอกสาร พร้อมทั้งนำเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ในงานวิจัยวิทยานิพนธ์ อีกทั้งแนะนำหัวข้อการวิจัยในครั้งต่อไป และข้อเสนอแนะที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ปาสราสิสูตร หรือ อริยปริเยสนสูตร มีโครงสร้างที่โดดเด่นและเนื้อหาที่เปี่ยมด้วยคุณค่าทางพุทธธรรม. พระสูตรนี้มิได้เป็นเพียงการนำเสนอหลักธรรมทั่วไป หากแต่เป็นพระสูตรที่พระพุทธองค์ทรงแสดงด้วยพระองค์เอง เพื่อตอบสนองบริบทเฉพาะของภิกษุ 500 รูป ณ อาศรมของรัมมกพราหมณ์ อันแสดงถึงพระปรีชาสามารถในการปรับวิธีการสอนให้เหมาะสมแก่ผู้ฟัง เนื้อหาสำคัญของพระสูตรนี้โดดเด่นด้วยการใช้อุปมา "บ่วงดักสัตว์" มาเปรียบเทียบกับ "บ่วงแห่งมาร" ได้อย่างชัดเจน ทำให้แนวคิดที่ซับซ้อนเข้าใจง่ายขึ้น นอกจากนี้ ความพิเศษของปาสราสิสูตรยังอยู่ที่การรวบรวมพุทธประวัติช่วงก่อนการตรัสรู้อย่างละเอียด โดยเฉพาะการแสวงหาหนทางหลุดพ้นของพระองค์เอง ซึ่งเป็นข้อมูลหายากและมีคุณค่ามหาศาล การที่พระพุทธองค์ทรงเล่าเรื่องราวจากประสบการณ์ตรงนี้ ทำให้พระสูตรมิใช่เพียงทฤษฎี หากแต่เป็นแบบอย่างที่ทรงพลังสำหรับการแสวงหาการหลุดพ้นการมีสองชื่อ"ปาสราสิสูตร" ที่เน้น "กองบ่วง" และ "อริยปริเยสนสูตร" ที่เน้น "การแสวงหาอันประเสริฐ" สะท้อนถึงการนำเสนอทั้งปัญหาและแนวทางแก้ไขไปพร้อมกัน ทำให้พระสูตรนี้เป็นคู่มือที่สมบูรณ์ในการทำความเข้าใจและหลุดพ้นจากบ่วงแห่งมาร

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า บ่วงแห่งมารที่ปรากฏในปาสราสิสูตรนั้นมีความครอบคลุมและลึกซึ้ง โดยหลักๆ ได้แก่ กามคุณ 5 (รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส) ซึ่งเป็นอารมณ์ที่น่าพึงพอใจ และ วัฏฏะ 3 (กิเลสวัฏฏะ, กัมมวัฏฏะ, วิปากวัฏฏะ) อันเป็นวงจรแห่งการเวียนว่ายตายเกิด บ่วงเหล่านี้ก่อให้เกิด กิเลสมาร อันได้แก่ อวิชชา ตัณหา และอุปาทาน ซึ่งเป็นรากฐานของการติดข้องในสังสารวัฏ นอกจากนี้ การวิจัยยังได้จำแนก "มาร" ออกเป็น 5 ประเภท ได้แก่

1. กิเลสมาร กิเลส (ราคะ โทสะ โมหะ) ที่ทำลายคุณความดีและนำไปสู่ความพินาศ
2. ขันธมาร ขันธ์ 5 (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) ที่เป็นอุปสรรคและแปรปรวน ไม่เที่ยง เป็นทุกข์
3. อภิสังขารมาร การปรุงแต่งกรรม (บุญ-บาป) ที่นำไปสู่การเกิดใหม่
4. เทวปุตตมาร เทพผู้ขัดขวาง (ท้าวสวัตตีมาร) ที่คอยล่อลวงให้ติดในกามสุข
5. มัจจุมาร ความตาย ที่ตัดโอกาสในการบำเพ็ญคุณความดี

การศึกษาพบว่าโทษของบ่วงแห่งมารเกิดจากการที่สัตว์โลกเพลิดเพลิน ยึดติด และขาดสติในอารมณ์อันน่าพึงใจผ่านทวารทั้งห้า ซึ่งท้ายที่สุดนำไปสู่ภพชาติและทุกข์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การแยกแยะระหว่าง "วัตถุกาม" (สิ่งภายนอก) และ "กิเลสกาม" (ปฏิกิริยาของจิต) เน้นย้ำว่าปัญหาที่แท้จริงมิได้อยู่ที่วัตถุภายนอก แต่เป็นที่ปฏิกิริยาของจิตที่ยึดติดและปรุงแต่งอย่างขาดสติและปัญญา

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิจัยพบว่าในการวิเคราะห์บ่วงแห่งมารในปาสราสิสูตร ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ประเด็นดังนี้ ในส่วนนี้มุ่งเน้นไปที่การทำงานของบ่วงแห่งมารและหลักปฏิบัติเพื่อละบ่วงมารตามนัยแห่งปาสราสิสูตร ผลการวิเคราะห์แสดงให้เห็นว่าบ่วงแห่งมารทำงานผ่านการยึดติดในกามคุณ 5 และวงจรแห่งวัฏฏะ 3 ซึ่งนำไปสู่การสร้างกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด โทษของการติดบ่วงมารเกิดจากการที่จิตขาดสติและปัญญา

ทำให้หลงระเริงไปกับความสุขชั่วคราว อย่างไรก็ตาม พระสูตรนี้มิได้เพียงชี้ให้เห็นปัญหา แต่ยังนำเสนอแนวทางที่ครอบคลุมเพื่อการหลุดพ้น โดยใช้หลักธรรมสำคัญดังนี้

ปฏิจจสมุปบาท แนวคิดนี้สะท้อนว่า “ไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้นโดด ๆ” ทุกอย่างล้วนมีเหตุและปัจจัย เช่น ความเครียดไม่ได้เกิดขึ้นเพราะงานหนักเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการพักผ่อนไม่พอ การคาดหวังสูง หรือการเปรียบเทียบตัวเองกับคนอื่น การมองเห็นความเชื่อมโยงนี้ช่วยให้เราไม่โทษสิ่งใดสิ่งหนึ่งเกินไป แต่หาทางแก้ปัญหาอย่างรอบด้าน เช่น จัดการเวลา พักผ่อน และฝึกใจให้ยอมรับความเป็นจริง

อริยสัจ 4 ในโลกยุคใหม่ที่เต็มไปด้วยปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม อริยสัจ 4 ให้กรอบคิดที่ยังทันสมัยเสมอ คือ

* ยอมรับความจริงว่ามีทุกข์ (เช่น ความกดดันจากงานหรือความเหลื่อมล้ำทางสังคม)
* ค้นหาสาเหตุที่แท้จริง (ไม่ใช่เพียงการโทษคนอื่น แต่พิจารณาระบบ ความคิด และพฤติกรรม)
* มุ่งหาทางดับทุกข์ (เช่น การปรับวิถีชีวิตหรือแก้ปัญหาเชิงโครงสร้างในสังคม)
* ลงมือปฏิบัติบนทางสายกลาง ไม่สุดโต่งทั้งการปล่อยตัวตามกิเลสหรือการกดข่มตนเองจนเกินไป

ไตรลักษณ์ การตระหนักว่า ทุกสิ่งไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่ของเรา ช่วยลดความยึดติด เช่น เมื่อเศรษฐกิจตกต่ำหรือสภาพสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลง หากเราเข้าใจไตรลักษณ์ ก็จะไม่จมอยู่กับความโกรธหรือความกลัว แต่ปรับตัวและมองหาหนทางที่เหมาะสม เช่น การใช้ชีวิตอย่างยั่งยืน ไม่ฟุ่มเฟือย และเคารพธรรมชาติ

ขันธ์ 5 เมื่อมองเห็นว่าร่างกายและจิตใจเป็นเพียงขันธ์ที่รวมกันชั่วคราว เราจะลดการยึดติดในรูปลักษณ์หรือความคิด เช่น ในสังคมออนไลน์ที่ผู้คนเปรียบเทียบกันตลอดเวลา หากเข้าใจขันธ์ 5 จะช่วยให้ไม่หลงไปกับภาพลักษณ์ภายนอก และไม่ทุกข์เกินไปเมื่อถูกวิจารณ์

สติปัฏฐาน 4 การฝึกสติให้รู้เท่าทันกาย เวทนา จิต และธรรม เป็นทักษะที่สำคัญในยุคดิจิทัล เพราะเราถูกกระตุ้นตลอดเวลา ไม่ว่าจะจากโซเชียลมีเดีย ข่าว หรือโฆษณา การมีสติช่วยให้หยุดคิดก่อนแชร์ ไม่ตกเป็นเหยื่อข้อมูลปลอม และไม่ถูกครอบงำด้วยอารมณ์ชั่ววูบ

อริยมรรคมีองค์ 8 ถือเป็น “คู่มือชีวิตที่ครบวงจร” ไม่ต่างจากคู่มือพัฒนาทักษะในศตวรรษที่ 21 เพราะรวมทั้งศีล (การอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีคุณธรรม) สมาธิ (การฝึกจิตให้นิ่ง ท่ามกลางความวุ่นวาย) และปัญญา (การคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล) หากนำมาประยุกต์ใช้ เราจะสามารถพ้นจากบ่วงมารสมัยใหม่ เช่น วงจรบริโภคนิยม วงจรข่าวปลอม หรือวงจรการทำงานแบบ “หมดไฟ” ได้อย่างมีทิศทาง นอกจากนี้ การวิเคราะห์ยังชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของสมถกรรมฐาน สมถกรรมฐาน (ทำจิตให้สงบ) และวิปัสสนากรรมฐาน (พิจารณาเห็นไตรลักษณ์) ในการสลัดออกจากกามคุณ 5 และบ่วงมาร โดยทั้งสองวิธีเกื้อหนุนกัน สมถะสร้างความสงบเป็นรากฐาน ส่วนวิปัสสนาช่วยให้หยั่งรู้ความจริงและถอนกิเลส

กล่าวโดยสรุป การวิเคราะห์ผลการวิจัยนี้ตอกย้ำว่าปาสราสิสูตรมิใช่เพียงการเล่าเรื่องราวในอดีต แต่เป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในบริบทสังคมร่วมสมัย ซึ่งมนุษย์ยังคงติดข้องในบ่วงแห่งมาร (กาม

คุณ 5, อวิชชา, ตัณหา) อันนำไปสู่ความทุกข์ การวิเคราะห์นี้มุ่งทำความเข้าใจบ่วงมารเพื่อ "การอยู่กับโลกอย่างรู้เท่าทัน เห็นทั้งคุณและโทษ และสามารถใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขที่แท้จริง" ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมอย่างยั่งยืน

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลการวิจัยพบว่า ปาสราสิสูตรมีโครงสร้างที่โดดเด่นและเนื้อหาที่เปี่ยมด้วยคุณค่าทางพุทธธรรม โดยเฉพาะการใช้อุปมา "บ่วงดักสัตว์" เปรียบเทียบกับ "บ่วงแห่งมาร" ได้อย่างชัดเจน และการนำเสนอพุทธประวัติช่วงก่อนตรัสรู้จากพระโอษฐ์ของพระพุทธองค์ ทำให้พระสูตรนี้เป็นคู่มือที่สมบูรณ์ในการทำความเข้าใจและหลุดพ้นจากบ่วงแห่งมาร การใช้อุปมาดังกล่าวสอดคล้องกับการศึกษาของ เสฐียรพงษ์ วรรณปก (2540) ที่พบว่าพระพุทธองค์ทรงใช้อุปมาเป็นเครื่องมือหลักในการสอนธรรม การใช้อุปมาอุปไมย วิธีนี้เป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าใช้บ่อยที่สุด แต่แตกต่างจาก Thanissaro (1997) ที่ศึกษาการใช้อุปมาเชิงสัญลักษณ์ ผลการวิจัยนี้พบว่าอุปมาบ่วงดักสัตว์มีลักษณะเฉพาะที่เปรียบเทียบกระบวนการทำงานของกิเลส ไม่ใช่เพียงสัญลักษณ์ทั่วไป การสอนแบบอุปมาอุปไมยนี้ยังแสดงให้เห็นถึงพุทธวิธีที่ทรงปรับการสอนให้เหมาะสมกับผู้ฟังแต่ละกลุ่มทั้งระดับสติปัญญา ภูมิหลัง และสถานะทางสังคม อีกทั้งยังคำนึงถึงจุดมุ่งหมายของการสอนที่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นการสร้างศรัทธา การสร้างความเข้าใจ การกระตุ้นให้เกิดการปฏิบัติ หรือการแก้ไขความเห็นผิด ชี้ให้เห็นความครอบคลุมเฉพาะของพระสูตรนี้

2. ผลการวิจัยพบว่า บ่วงแห่งมารที่ปรากฏในปาสราสิสูตรนั้นมีความครอบคลุมและลึกซึ้ง โดยหลักๆ ได้แก่ กามคุณ 5 (รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส) และวัฏฏะ 3 (กิเลสวัฏฏะ, กัมมวัฏฏะ, วิปากวัฏฏะ) ซึ่งเป็นรากฐานของการติดข้องในสังสารวัฏ การวิจัยยังได้จำแนกมารออกเป็น 5 ประเภท ได้แก่ กิเลสมาร ขันธมาร อภิสังขารมาร เทวปุตตมาร และมัจจุมาร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การแยกแยะระหว่าง "วัตถุกาม" (สิ่งภายนอก) กับ "กิเลสกาม" (ปฏิกิริยาของจิต) ได้ชี้ให้เห็นว่าปัญหาที่แท้จริงมิได้อยู่ที่วัตถุภายนอก แต่เป็นที่ปฏิกิริยาของจิตที่ยึดติดและปรุงแต่งอย่างขาดสติและปัญญา การจำแนกมาร 5 ประเภทสอดคล้องกับการศึกษาของ เธียรนันท์ (2551) ที่ได้อธิบายเกี่ยวกับเรื่องมารมีจริง ทำดีแค่ไหน หากเผลอใจก็เป็นมาร อันได้แก่ (1) เทวบุตรมาร (2) ขันธมาร (3) กิเลสมาร (4) อภิสังขารมาร (5) มัจจุมาร 5 ประเภทนี้ พบว่าเทวปุตตมารเป็นองค์ประกอบหลักในการขัดขวางการปฏิบัติธรรม ขณะที่ผลการวิจัยนี้พบว่ากิเลสมารเป็นรากฐานสำคัญที่สุดของการติดข้อง การแยกแยะวัตถุกามและกิเลสกาม พบว่าปัญหาเรื่องกามอยู่ที่การปฏิกิริยาของจิต ไม่ใช่วัตถุภายนอก ที่เน้นว่าวัตถุกามมีอิทธิพลต่อการเกิดกิเลสกาม ผลการวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่าวัตถุกามเป็นเพียงเงื่อนไขเท่านั้น

3. ผลการวิจัยพบว่า บ่วงแห่งมารทำงานผ่านการยึดติดในกามคุณ 5 และวงจรแห่งวัฏฏะ 3 ซึ่งนำไปสู่การสร้างกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด ทว่าพระสูตรนี้มิได้เพียงชี้ให้เห็นปัญหา แต่ยังนำเสนอแนวทางที่ครอบคลุมเพื่อการหลุดพ้น โดยใช้หลักธรรมสำคัญต่างๆ เช่น ปฏิจจสมุปบาท, อริยสัจ 4, ไตรลักษณ์, ขันธ์ 5, สติปัฏฐาน 4, อริยมรรคมีองค์ 8, และสมถะ-วิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งเป็นเครื่องมือในการ

สลัดออกจากบ่วงมารได้อย่างเป็นระบบ การนำเสนอแนวทางแบบบูรณาการสอดคล้องกับการศึกษาของลดาวัลย์ คำจันทร์ (2534) ได้กล่าวถึงสมถะ-วิปัสสนากรรมฐาน ได้แก่ ทำจิตให้สงบโดยการเพ่งอารมณ์ในกรรมฐาน 40 กอง ส่วนวิปัสสนากรรมฐาน ได้แก่ การเจริญสติปัฏฐาน 4 เป็นการพิจารณธรรม ว่าเส้นทางสู่การตรัสรู้ในพระพุทธศาสนาต้องใช้หลักธรรมหลายส่วนร่วมกัน ที่แยกสมถะและวิปัสสนาเป็นเส้นทางต่างหาก ผลการวิจัยนี้พบว่าสมถะ-วิปัสสนาต้องทำงานร่วมกันเพื่อจัดการกับบ่วงมารที่มีหลายมิติ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (2554) ตามธรรมที่ตรัสไว้ดีแล้ว คือ มรรค 4 ผล 4 นิพพาน 1 ให้ตั้งมั่น ให้ดำรงอยู่ในการเจริญสติปัฏฐาน 4 ประการ ประกอบด้วย กาย เวทนา จิต ธรรม ที่พบว่าสติปัฏฐาน 4 เป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาทั้งสมถะและวิปัสสนาพร้อมกัน การเน้นอริยมรรคมีองค์ 8 เป็นแนวทางหลักในการปฏิบัติละอกุศลทั้งหลาย อันเป็นเครื่องเศร้าหมองทั้งหลาย เป็นเครื่องข้องอยู่ใน วัฏฏะ ให้วนอยู่ในกามภพ อันเป็นบ่วงมารที่ข้ามได้ยาก ที่พบว่าอริยมรรคเป็นเส้นทางสมบูรณ์ที่ครอบคลุมการพัฒนาทั้งศีล สมาธิ และปัญญา พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2558) พระนิพพานอย่างง่ายดายมีขอบเขตนั่นเอง

องค์ความรู้ใหม่

การข่มจิตเพื่อให้เห็นถึงโทษของกามมารมณ์ตั้งแต่เรื่องเล็กน้อย เรียกว่า การประพฤติ พรหมจรรย์ซึ่งเป็นกระบวนการของการขัดเกลาจิตใจเพื่อจะพัฒนาตัวบุคคลทั้ง 3 ด้าน คือ ด้าน พฤติกรรม ด้านจิตใจและด้านปัญญาให้สอดคล้องกัน พระมหาวสันตการณพิรุณ ปญฺญาวโร (วงศ์กา) (2545) การรู้เท่าทันและสลัดบ่วงแห่งมารด้วยหลัก “สติ-ปัญญาบูรณาการ” พัฒนาจากการศึกษาปาสราสิสูตร เน้นการทำงานร่วมกันของสติและปัญญา เพื่อแก้ไขปัญหาการติดข้องในกามคุณ 5 และวัฏฏะ 3 สู่การหลุดพ้นอย่างยั่งยืน ลดความทุกข์ พัฒนาคุณภาพชีวิต และสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจสู่ความสุขที่แท้จริง มนุษย์เผชิญ "บ่วงแห่งมาร" (กามคุณ 5, วัฏฏะ 3) ซึ่งนำสู่ความทุกข์ การขาดสติและปัญญาทำให้บ่วงมีอิทธิพล ผู้วิจัยจึงสังเคราะห์ "กระบวนการรู้เท่าทันและสลัดบ่วงมารด้วยหลัก “สติ-ปัญญาบูรณาการ” นวัตกรรมแนวทางปฏิบัติที่ใช้หลักธรรมอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อปลดเปลื้องจิตใจจากบ่วงมารอย่างยั่งยืน การรู้เท่าทันและสลัดบ่วงมาร วัฏจักรแห่งการหลุดพ้น มีแก่นคือบ่วงแห่งมารมีอิทธิพลเมื่อจิตขาดสติและปัญญา การเสริมสร้างสองสิ่งนี้คือกุญแจสู่การหลุดพ้น นำเสนอในรูปแบบวัฏจักรต่อเนื่องเน้นการฝึกฝนซ้ำๆเพื่อพัฒนาความหลุดพ้นอย่างยั่งยืน โครงสร้างหลักการ 4 ขั้นตอนหลัก

จุดเริ่มต้น การเผชิญหน้ากับผัสสะ/สิ่งยั่วยุ ชีวิตประจำวันเผชิญอารมณ์และสิ่งยั่วยุผ่านทวารทั้งห้า เน้นการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ภายใน

ขั้นตอนที่ 1 การมีสติรับรู้เมื่อผัสสะกระทบ ฝึก "สติ" ให้ทันรู้ปัจจุบันขณะอย่างเป็นกลาง ไม่ตัดสิน ไม่ปรุงแต่ง (สอดคล้องกับสติปัฏฐาน 4) ช่วยป้องกันจิตไหลตามอารมณ์ มีพื้นที่เลือกตอบสนอง

ขั้นตอนที่ 2 การใช้ปัญญาพิจารณา มีสติแล้วใช้ "ปัญญา" พิจารณาอารมณ์/สิ่งยั่วยุตามจริง เห็นไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) (สอดคล้องวิปัสสนากรรมฐาน) ปัญญาคลายอุปาทาน ทำให้เห็นโทษของกามคุณและวัฏฏะ

ขั้นตอนที่ 3 การคลายบ่วงและวางลง เมื่อปัญญาเห็นแจ้ง เกิดนิพพิทา วิราคะ จิตไม่ยึดติด/ดิ้นรนนี่คือการ "สลัดออก"จากบ่วงมารด้วยอริยมรรคมีองค์ 8 (สัมมาสังกัปปะ, วาจา, กัมมันตะ) นำสู่ความสงบเป็นอิสระ ลดการสร้างกรรมใหม่

ขั้นตอนที่ 4 การบ่มเพาะและเสริมสร้างภาวะหลุดพ้นเป็นวัฏจักรต่อเนื่อง ทำซ้ำๆ บ่มเพาะศีล สมาธิ ปัญญา (สัมมาวายามะ, สติ, สมาธิ) ใช้ชีวิตตามอริยมรรคมีองค์ 8 เสริมสร้างจิตใจแข็งแกร่ง ผลหลุดพ้นเป็นฐานเจริญสติปัญญาครั้งถัดไป สร้างวิถีชีวิตปราศจากกิเลส สู่ความสุขที่แท้จริงยั่งยืน

การรู้เท่าทันและสลัดบ่วงมารด้วยหลัก “สติ-ปัญญาบูรณาการ” เป็นนวัตกรรมที่โดดเด่นด้วยหลักการบูรณาการสติและปัญญา เพื่อหลุดพ้นอย่างมีประสิทธิภาพ เข้าถึงจิต ณ จุดกระทบ เผชิญสิ่งยั่วยุโดยตรง สติรับรู้ผัสสะก่อนกิเลสปรุงแต่ง ประยุกต์ใช้ได้จริง ปัญญาเป็นแกนนำ สติรวบรวมข้อมูล ปัญญาทำลายอุปาทานความยึดมั่น ความต่อเนื่องและวนซ้ำ ฝึกฝนเป็นกระบวนการต่อเนื่องในทุกขณะจิต บูรณาการองค์ธรรม รวมหลักธรรมสำคัญเข้าเป็นกระบวนการเดียวที่สอดคล้องกัน พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว (2527) กล่าวไว้ในหนังสือ วิทยาการแสวงหาความรู้กับการศึกษารัฐศาสตร์ ว่า มนุษย์ได้ชื่อว่า เป็นสัตว์ที่มีวิวัฒนาการสูงในผืนพิภพนี้ก็ว่าได้ มนุษย์มีปัญญาที่สามารถพัฒนาตนเองให้ถึงจุดสูงสุดแห่งชีวิต คือพระนิพาน การแสวงหาความเจริญด้านปัญญาด้วย ศีล สมาธิ คุณค่าและประโยชน์ของการเปลี่ยนแปลงกระบวนการนี้นำมาซึ่งคุณค่าและประโยชน์ ลดความทุกข์และความเครียด จิตไม่ตกเป็นทาสกิเลส ลดความเครียด/ทุกข์จากการยึดติด พัฒนาคุณภาพชีวิต ดำเนินชีวิตมีสติ มีปัญญาตัดสินใจ ไม่ถูกชักจูง ชีวิตสงบสุข มีทิศทาง เป็นอิสระจากวัฏสงสาร ตัดวงจรวัฏฏะ 3 อย่างแท้จริง หลุดพ้นจากสังสารวัฏฏ์ สร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจ ฝึกฝนต่อเนื่องสร้างกลไกป้องกันเชิงรุก จิตใจไม่หวั่นไหวต่ออุปสรรค/สิ่งยั่วยุ รูปแบบและแนวทางการนำไปใช้ปฏิบัติ กระบวนการนี้ประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันสำหรับทุกเพศทุกวัย ฝึกสติในชีวิตประจำวัน รับรู้ความรู้สึกกายใจอย่างเป็นกลาง ในกิจวัตร ใคร่ครวญด้วยปัญญา เมื่อเผชิญความอยาก/อารมณ์รุนแรง ใช้ปัญญาใคร่ครวญความเป็นจริง (อนิจจัง, ทุกขัง, อนัตตา) ละด้วยความเข้าใจ เมื่อเข้าใจแล้ว ฝึกการปล่อยวาง ยอมรับความไม่เที่ยง ไม่ยึดมั่น ทบทวนและเรียนรู้ หมั่นทบทวนการปฏิบัติ เรียนรู้จากประสบการณ์ เพื่อปรับปรุง/เสริมสร้างจิตใจตัวอย่าง เมื่ออยากซื้อของฟุ่มเฟือย สติรับรู้ "ฉันกำลังอยากได้สิ่งนี้" ปัญญาพิจารณา "ของนี้ไม่เที่ยง ใช้ไปจะเก่า ยึดติดอาจทุกข์" คลายบ่วง/วางลง "ฉันเข้าใจแล้วว่าความอยากนี้เป็นแค่อารมณ์ชั่วคราว เลือกที่จะไม่ยึดติด" (อาจตัดสินใจไม่ซื้อ/ซื้อด้วยใจเป็นกลาง) บ่มเพาะ ฝึกเช่นนี้บ่อยๆ จนความอยากอ่อนลง/ไม่ผูกมัดจิตได้อีก

บทสรุป เส้นทางสู่ความสุขที่ยั่งยืน "กระบวนการรู้เท่าทันและสลัดบ่วงมารด้วยหลัก 'สติ-ปัญญาบูรณาการ'" เป็นแนวทางครอบคลุม ยั่งยืน มีพลัง ในการแก้ไขปัญหาการติดข้องในวัฏสงสาร ช่วยลดความทุกข์ นำสู่การดำเนินชีวิตที่เปี่ยมด้วยปัญญาและความสุขที่แท้จริงยั่งยืน

สรุป

บ่วงแห่งมาร บ่วงแห่งมารที่ปรากฏในปาสราสิสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรสำคัญที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเพื่อชี้ให้เห็นถึงเครื่องผูกมัดจิตใจที่นำมาซึ่งความทุกข์และขัดขวางความสุขที่แท้จริง บ่วงแห่งมารเหล่านี้ประกอบด้วยกามคุณ 5 (รูป, เสียง, กลิ่น, รส, สัมผัส) ที่เป็นที่น่าพึงพอใจ, วัฏฏะ 3 (วงจรแห่งการเวียนว่ายตายเกิด), และกิเลสมาร (อวิชชา, ตัณหา, อุปาทาน) งานวิจัยเน้นย้ำว่าปัญหาหลักไม่ได้อยู่ที่วัตถุภายนอก แต่เป็นปฏิกิริยาของจิตใจที่ยึดติดและปรุงแต่งโดยขาดสติและปัญญา นอกจากนี้ ยังจำแนก "มาร" ออกเป็น 5 ประเภท ได้แก่ กิเลสมาร, ขันธมาร, อภิสังขารมาร, เทวปุตตมาร, และมัจจุมาร ซึ่งล้วนเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาจิตวิญญาณ

ปาสราสิสูตรนำเสนอแนวทางที่ครอบคลุมเพื่อการหลุดพ้นจากบ่วงมาร โดยอาศัยหลักธรรมสำคัญต่างๆ ที่ทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ เช่น ปฏิจจสมุปบาทที่อธิบายการเกิดขึ้นของสิ่งต่างๆ โดยอาศัยกันและกัน, การหยั่งรู้ไตรลักษณ์ที่เห็นว่าสรรพสิ่งไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่ตัวตน, การตระหนักว่าขันธ์ 5 เป็นเพียงภาระ, การฝึกสติกำหนดรู้กาย เวทนา จิต ธรรมในสติปัฏฐาน 4, และการดำเนินตามอริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งครอบคลุมศีล สมาธิ ปัญญา นอกจากนี้ สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำจิตให้สงบและพิจารณาเห็นความจริง

จากหลักธรรมเหล่านี้ งานวิจัยได้สังเคราะห์กรอบแนวคิดใหม่ที่เรียกว่า "กระบวนการรู้เท่าทันและสลัดบ่วงมารด้วยหลักสติ-ปัญญาบูรณาการ" ซึ่งเป็นวัฏจักรต่อเนื่อง 4 ขั้นตอน เริ่มจากการเผชิญหน้ากับผัสสะหรือสิ่งยั่วยุ จากนั้นจึงฝึกสติให้ทันรู้ปัจจุบันขณะอย่างเป็นกลาง ใช้ปัญญาพิจารณาอารมณ์หรือสิ่งยั่วยุตามความเป็นจริงเพื่อเห็นไตรลักษณ์ เมื่อปัญญาเห็นแจ้ง จิตจะคลายความยึดติดและไม่ดิ้นรน และสุดท้ายคือการบ่มเพาะและเสริมสร้างภาวะหลุดพ้นอย่างต่อเนื่องด้วยการฝึกฝนศีล สมาธิ ปัญญาอย่างสม่ำเสมอ กระบวนการนี้เน้นบทบาทที่กระตือรือร้นของผู้ปฏิบัติในการเปลี่ยนแปลงการรับรู้และหลุดพ้นจากความทุกข์อย่างต่อเนื่อง

ผลการวิจัยนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสังคมปัจจุบันที่เต็มไปด้วยสิ่งยั่วยุและข้อมูลข่าวสาร การประยุกต์ใช้หลัก "สติ-ปัญญาบูรณาการ" จะช่วยลดความทุกข์และความเครียด, พัฒนาคุณภาพชีวิตและการตัดสินใจ, ทำให้เป็นอิสระจากวัฏสงสาร, และสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจให้แข็งแกร่ง ไม่หวั่นไหวต่ออุปสรรค แนวทางนี้ท้าทายแนวคิดที่เชื่อมโยงความสุขกับการครอบครองวัตถุ โดยนำเสนอแหล่งที่มาของความสุขที่ยั่งยืนจากภายใน เพื่อเป็นแนวทางที่เป็นรูปธรรมในการแก้ไขปัญหาสังคมและส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมอย่างยั่งยืนในระยะยาว ผู้วิจัยยังได้เสนอแนะให้มีการวิจัยเพิ่มเติมในอนาคต ทั้งเชิงทดลอง สังคมวิทยา/มานุษยวิทยา และการพัฒนาดัชนีหรือแบบประเมิน เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและยืนยันประสิทธิผลของกรอบแนวคิดนี้ให้มีความเกี่ยวข้องและส่งผลกระทบต่อชีวิตร่วมสมัยที่หลากหลายยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลจากการวิจัยพบว่า การรู้เท่าทันและสลัดบ่วงมารด้วยหลัก “สติ-ปัญญาบูรณาการ” เป็นแนวทางที่มีประสิทธิภาพในการลดความทุกข์ สร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจ และนำไปสู่ความสุขที่แท้จริง ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สถาบันการศึกษาองค์กรศาสนา และหน่วยงานด้านสุขภาพจิต ควรนำกระบวนการนี้ไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอน จัดอบรมเชิงปฏิบัติการ หรือเผยแพร่ความรู้แก่สาธารณชน เพื่อส่งเสริมการพัฒนาสติปัญญาและช่วยให้บุคคลสามารถรับมือกับสิ่งยั่วยุในชีวิตประจำวันได้อย่างรู้เท่าทัน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการวิจัยเชิงทดลองเพื่อศึกษาผลกระทบของการนำกระบวนการนี้ไปใช้กับกลุ่มบุคคลที่มีความเสี่ยงต่อการติดข้องในกามคุณ 5 เช่น วัยรุ่น หรือผู้ที่เผชิญกับความเครียดสูงในสังคมดิจิทัล เพื่อยืนยันประสิทธิผลในทางปฏิบัติและปรับปรุงแนวทางให้เหมาะสมกับบริบทที่หลากหลาย

2.2 ควรมีการวิจัยในเชิงสังคมวิทยาหรือมานุษยวิทยาเพิ่มเติมจะช่วยให้เข้าใจถึงอิทธิพลของปัจจัยภายนอกที่ทำให้บ่วงแห่งมารมีพลังมากขึ้นในสังคมร่วมสมัย เช่น อิทธิพลของสื่อ, การบริโภคนิยม, หรือค่านิยมทางสังคม เพื่อให้สามารถกำหนดแนวทางป้องกันและแก้ไขได้อย่างตรงจุด

2.3 ควรมีการวิจัยและพัฒนาดัชนีหรือแบบประเมินที่สามารถวัดระดับความเข้าใจ, การรับรู้, และการคลายความยึดมั่นจากบ่วงแห่งมารได้อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ เพื่อให้สามารถติดตามผลการปฏิบัติและปรับปรุงกระบวนการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บรรณานุกรม

เธียรนันท์. (2551). *มารมีจริง ทำดีแค่ไหน หากเผลอใจก็เป็นมาร.* นนทบุรี: พิมพ์ดีการพิมพ์.

พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว. (2527). *วิทยาการแสวงหาความรู้กับการศึกษารัฐศาสตร์ในหลักและวิธีการศึกษาทางรัฐศาสตร์ เล่มที่ 1*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2546). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ.* พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาวสันตการณพิรุณ ปญฺญาวโร (วงศ์กา). (2545). *การศึกษาวิเคราะห์เรื่องเมถุนธรรมในพระวินัยปิฎก*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พุทธทาสภิกขุ. (2542). *บางแง่มุมของกามในทัศนะพุทธทาสภิกขุ*. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ลดาวัลย์ คำจันทร์. (2534). *วิเคราะห์สมถะ-วิปัสนนากรรมฐานของห้าสำนัก.* รายงานวิจัย คณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์: วิทยาลัยครูอุบลราชธานี.

ส.มหาปัญโญภิกขุ. (2550). *การรู้ธรรมแบบรู้แจ้ง.* พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ใยไหม.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2540). *พุทธวิธีสอนจากพระไตรปิฎก*. กรุงเทพฯ: เพชรรุ่งการพิมพ์.

Thanissaro Bhikkhu. (1997). Pabbatopama Sutta: *The Simile of the Mountains (SN 3.25).* N.P. : n.p.

การวิเคราะห์ความเชื่อและวิธีปฏิบัติต่อท้าวเวสวัณในสังคมไทย ตามคำสอนทางพระพุทธศาสนา

An Analysis of Beliefs and Practices towards Vessavaṇa in Thai Society according to Buddhist Teachings

[1]ประยูร ป้อมสุวรรณ์, [2]ชาติเมธี หงษา และ [3]วัชระ งามจิตรเจริญ

[1]Prayoon Pomsuwan, [2]Chatametee Hongsa and [3]Watchara Ngamchitcharoen

[1,2]คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

[1,2]Faculty of Humanities and Social Sciences, Phranakhon Rajabhat University.

[3]คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

[3]Faculty of Liberal Arts, Thammasat University.

[1]Corresponding Author's Email: chatmethee99@gmail.com

Received: July 3, 2025; **Revised:** August 4, 2025; **Accepted:** August 14, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาเรื่องท้าวเวสวัณตามคำสอนพระพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษาความเชื่อเรื่องท้าวเวสวัณในสังคมไทย และ 3) เพื่อวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องท้าวเวสวัณในสังคมไทยตามคำสอนพระพุทธศาสนา เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา เอกสาร งานวิจัย และสื่อออนไลน์ และการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 5 รูป/คน ผลการวิจัยพบว่า ท้าวเวสวัณที่คนไทยนิยมเรียกว่า "ท้าวเวสสุวรรณ" ตามคำสอนพระพุทธศาสนา คือท้าวกุเวรผู้เป็นหนึ่งในท้าวมหาราชทั้ง 4 ผู้ปกครองสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา มียักษ์เป็นบริวาร และเป็นท้าวจตุโลกบาล ปกครองดูแลโลกประจำทิศเหนือ คำว่า "เวสวัณ" เป็นชื่อตำแหน่ง แต่งตั้งโดยท้าวสักกเทวราช ท้าวเวสวัณเป็นเทวดาที่มีรูปงาม ไม่ใช่ยักษ์ที่มีรูปร่างดุร้ายน่ากลัว และเป็นพระโสดาบันซึ่งเป็นพระอริยบุคคลอันเป็นรัตนะประการหนึ่งในพระรัตนตรัย มีบทบาทในการคุ้มครองดูแลพระพุทธเจ้าและพระสาวก พร้อมทั้งมนุษย์ทั่วไป คอยสอดส่องดูแลพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งที่เป็นบุญและเป็นบาปเพื่อรายงานต่อเทพในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ไม่มีวิธีปฏิบัติต่อท้าวเวสวัณโดยตรง ส่วนสังคมไทยเชื่อว่าท้าวเวสวัณมีสถานะเป็นยักษ์รูปร่างน่ากลัว เป็นพญายม เป็นพระเจ้าพิมพิสาร เป็นเทพแห่งความมั่งคั่งหรือเจ้าแห่งโชคลาภ และเป็นหัวหน้าของท้าวจตุโลกบาล ท้าวเวสวัณมี 3 บทบาทสำคัญ คือ บทบาทในฐานะโลกบาลหรือเทพผู้รักษาโลกด้านทิศเหนือ บทบาทในฐานะผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนาและพุทธสถาน และบทบาทในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง วิธีปฏิบัติต่อท้าวเวสวัณคือการกราบไหว้สักการบูชาเพื่อบนบานและขอพร การวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องท้าวเวสวัณในสังคมไทยตามคำสอนพระพุทธศาสนา พบว่า มีความแตกต่างกันในเรื่องรูปร่างและลักษณะ รวมถึงบทบาท และวิธีปฏิบัติต่อ

ท้าวเวสวัณในสังคมไทยเน้นการบูชาท้าวเวสวัณในฐานะเทพผู้ปกป้องคุ้มครองภัยและเทพผู้ประทานความสำเร็จและความมั่งคั่ง ในขณะที่ในคำสอนพระพุทธศาสนาไม่ได้กำหนดวิธีปฏิบัติต่อท้าวเวสวัณไว้โดยตรง แต่การบูชาท้าวเวสวัณด้วยการทำความดีตามหลักการพระพุทธศาสนาสอดคล้องกับหลักเทวตาพลี การยึดมั่นในไตรสรณคมน์และการพึ่งตนเอง

คำสำคัญ: ท้าวเวสสุวรรณ; ท้าวเวสวัณ; ท้าวกุเวร; ยักษ์

Abstract

This research has three objectives: to examine the concept of Vessavaṇa according to Buddhist teachings, to explore the belief in Vessavaṇa in Thai society, and to analyze the belief in Vessavaṇa in Thai society according to Buddhist teachings. It is a qualitative study that gathers data from the Tipitaka, the Atthakathā, documents, research, and online media, and interviews with 5 key informants. The results of the study reveal that, according to Buddhist teachings, Vessavaṇa which Thai people like to call Thao Vessuvan is Kuvera, one of the Four Great Kings who rules the celestial realm of Cātumahārajikā. He comands demons as his followers and serves as the guardian of the northern world.The term " Vessavaṇa " refers to a title appointed by Sakka Devarāja. Vessavaṇa is a handsome deity, not a fearsome demon, and is a Sotāpanna (a stream-enterer), one of the noble beings, considered a precious jewel in the Triple Gem. He holds the power and responsibility to protect the Buddha, his disciples, and humans in general. His role includes monitoring human behavior, both good and evil, and reporting it to the deities in Tāvatiṁsā heaven. There is no specific practice toward Vessavaṇa prescribed in Buddhist teachings. Thai society, however, believes that Vessavaṇa is a fearsome demon, the Lord of Death, King Bimbisāra, the god of wealth, or the leader of the Four Heavenly Kings. He plays three important roles: as a guardian deity of the world in the northern direction, as a protector of Buddhism and Buddhist sites, and as the god of wealth. The common practice toward Vessavaṇa involves worship, offerings, and prayers for blessings and favors. The analysis of the belief in Vessavaṇa in Thai society according to Buddhist teachings shows that there are differences in terms of appearance, characteristics, roles, and practices toward Vessavaṇa. In Thai society, worship is emphasized, seeing Vessavaṇa as a protective deity who grants success and wealth, whereas Buddhist teachings do not prescribe specific practices toward Vessavaṇa. However, worshiping Vessavaṇa by doing good deeds according to Buddhist principles is in line with the principles of Devatā-Bali (offering to deities), adherence to the Triple Gem, and self-reliance.

Keywords: Vessuvan; Vessavaṇa; Kuvera; Yakkha

บทนำ

ในพระไตรปิฎก ท้าวเวสวัณ (หรือ “ท้าวไพศรพณ์” ที่มาจาก “ไวศฺรวณ” ในภาษาสันสกฤต) หรือที่คนไทยนิยมเรียก “ท้าวเวสสุวรรณ” มีอีกพระนามหนึ่งว่า “ท้าวกุเวร” (“กุเพระ” ในภาษาสันกฤต) (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/337/265) เป็นเทพหรือเทวดาสำคัญองค์หนึ่งในคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยเป็นหนึ่งในท้าวมหาราชสี่หรือท้าวจาตุมหาราช ซึ่งถือว่าเป็นเทวดาผู้รักษาโลกในสี่ทิศที่เรียกกันว่า “ท้าวจตุโลกบาล” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/207-208/208-209) คำสอนหรือความเชื่อเรื่องท้าวจาตุมหาราชและท้าวเวสวัณในพระพุทธศาสนามีส่วนคล้ายกับความเชื่อในคติพราหมณ์-ฮินดูซึ่งมีความเชื่อเรื่องท้าวจตุโลกบาลและท้าวกุเวรหรือท้าวไพรศพณ์ด้วยเช่นกัน (ปริวัตร ศิระเกียรติสกุล และอรอุษา สุวรรณประเทศ, 2560)

คำสอนหรือความเชื่อเรื่องท้าวเวสวัณแพร่ไปในประเทศต่าง ๆ พร้อมกับพระพุทธศาสนาและเกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามอิทธิพลต่าง ๆ ในประเทศนั้น ๆ ส่วนในประเทศไทย วรรณกรรมที่เก่าแก่ที่สุดที่กล่าวถึงท้าวเวสวัณ คือ ไตรภูมิกถา หรือ ไตรภูมิพระร่วง โดยมีชื่อว่า ท้าวไพรศรพณ์มหาราช ในฐานะที่เป็นมหาราชหัวหน้าหมู่ยักษ์และเทวดาประจำทิศอุดร (พญาลิไทย, 2526) ท้าวเวสวัณได้รับความเคารพนับถือมาอย่างยาวนานดังปรากฏรูปเคารพต่าง ๆ ของท้าวเวสวัณในสังคมไทยมาตั้งแต่ครั้งอดีต ปัจจุบันท้าวเวสวัณยิ่งได้รับความนิยมและความเคารพบูชาเป็นอย่างมากจากชาวพุทธไทย โดยชาวพุทธมีความเชื่อหลากหลาย เช่น ท้าวเวสวัณเป็นเทพแห่งโชคลาภและความมั่งคั่ง รวมทั้งสามารถปกป้องคุ้มครองและดลบันดาลสิ่งที่คนปรารถนาให้เป็นจริงได้ และชาวพุทธไทยบางคนก็เชื่อว่า ท้าวเวสวัณเป็นองค์เดียวกับพญายม ทำให้มีการสร้างรูปเคารพท้าวเวสวัณจำนวนมากในวัดต่าง ๆ และชาวพุทธไทยจำนวนมากก็นิยมไปกราบไหว้บูชาและบนบานหรือขอพรให้ได้ในสิ่งที่ตนปรารถนา (คมชัดลึกออนไลน์, 2565)

พัฒนาการของความเชื่อเกี่ยวกับท้าวเวสวัณของชาวพุทธไทยดังกล่าวเป็นเรื่องที่น่าสนใจว่า ความเชื่อเกี่ยวกับท้าวเวสวัณและวิธีปฏิบัติตนต่อท้าวเวสวัณของชาวพุทธไทยมีความสอดคล้องหรือความแตกต่างจากคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างไร พุทธศาสนิกชนควรเชื่อและควรปฏิบัติตนต่อท้าวเวสวัณอย่างไรจึงจะเหมาะสมหรือถูกต้องตามคำสอนในพระพุทธศาสนา บทความวิจัยนี้จึงต้องการศึกษาความเชื่อและวิธีปฏิบัติต่อท้าวเวสวัณในสังคมไทยและนำเสนอความเชื่อและวิธีปฏิบัติต่อท้าวเวสวัณที่สอดคล้องกับคำสอนพระพุทธศาสนา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาเรื่องท้าวเวสวัณตามคำสอนพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาความเชื่อและวิธีปฏิบัติต่อท้าวเวสวัณในสังคมไทย
3. เพื่อวิเคราะห์ความเชื่อและวิธีปฏิบัติต่อท้าวเวสวัณในสังคมไทยตามคำสอนพระพุทธศาสนา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ซึ่งการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ได้ผ่านการพิจารณาของกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ โดยมีรายละเอียดวิธีดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาภาคเอกสาร ค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องราวของท้าวเวสวัณ ตามคติความเชื่อของสังคมไทยและตามคำสอนพระพุทธศาสนา จากพระไตรปิฎก อรรถกถา ตำรา เอกสาร งานวิจัย และสื่อออนไลน์ที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐานสำหรับการนำไปออกแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาภาคสนาม การศึกษาภาคสนามมุ่งเก็บข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องราวของท้าวเวสวัณในความเชื่อของสังคมไทยและตามคำสอนทางพระพุทธศาสนาด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informants) คือ นักวิชาการและพระสงฆ์รวมถึงบุคคลที่รับผิดชอบในการนำบูชาท้าวเวสวัณในวัดที่มีชื่อเสียงเกี่ยวกับรูปเคารพท้าวเวสวัณที่ประดิษฐานอยู่ภายในวัด คือ วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพฯ วัดจุฬามณี จังหวัดสมุทรสงคราม และวัดบ้านทึง จังหวัดสุพรรณบุรี จำนวน 5 รูป/คน

ขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์ สังเคราะห์ และสรุปผล วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับท้าวเวสวัณตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ และสรุปผลเป็นองค์ความรู้ใหม่

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 การศึกษาเรื่องท้าวเวสวัณตามคำสอนพระพุทธศาสนา พบว่าเรื่องของท้าวเวสวัณในคำสอนทางพระพุทธศาสนาปรากฏในอาฏานาฏิยสูตร ความย่อว่า เมื่อครั้งที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่เขาคิชฌกูฏใกล้กรุงราชคฤห์ ในคืนวันหนึ่งได้มีท้าวจตุมหาราชิกาพร้อมกับเหล่ายักษ์ คนธรรพ์ กุมภัณฑ์ และนาคมาเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นยักษ์เหล่านั้นได้ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ท้าวเวสวัณได้กราบทูลว่า ยักษ์ชั้นสูงกลางและต่ำ เลื่อมใสพระองค์ก็มี และไม่เลื่อมใสพระองค์ก็มี แต่ผู้ไม่เลื่อมใสมีจำนวนมาก เนื่องจากพระองค์ได้สอนให้เว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดปด และดื่มสุราเมรัย พวกยักษ์จำนวนมากไม่ได้งดเว้นตามคำสอนดังกล่าวจึงพากันไม่รักและไม่ชอบใจพระองค์ ดังนั้น ขอให้พระองค์จงทรงรับอาฏานาฏิยปริตรนี้ไว้เพื่อให้ยักษ์ดังกล่าวเลื่อมใสและไม่เบียดเบียนภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา แต่กลับคุ้มครองรักษาพุทธบริษัทสี่ให้อยู่สุขสำราญ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับโดยดุษณีภาพ ท้าวเวสวัณจึงได้แสดงอาฏานาฏิยปริตรถวาย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/207-208/208-209)

ความเป็นมาของท้าวเวสวัณ หรือท้าวกุเวรในคติพุทธก็ยังมีปรากฏในอรรถกถาอาฏานาฏิยสูตรว่า เมื่อครั้งพระพุทธเจ้ายังไม่อุบัติขึ้น ท้าวมหาราชนี้ได้เป็นพราหมณ์ชื่อว่ากุเวร แล้วได้สร้างโรงงานผลิตน้ำอ้อยด้วยเครื่องยนต์จำนวน 7 แห่ง กุเวรนั้นได้แบ่งรายได้จากโรงงาน 1 แห่งทำบุญกับคนจำนวนมากที่มาหาเขา

รายได้จากโรงงานผลิตน้ำอ้อยนั้นได้มากกว่าโรงงานอีก 6 แห่ง เขาเลื่อมใสการทำบุญเช่นนั้นจึงได้นำกำไรจากโรงงานอีก 6 แห่งมาให้ทานเป็นเวลานานถึง 20,000 ปี เมื่อเขาได้ถึงแก่กรรมก็ได้ไปเกิดเป็นเทพบุตรชื่อว่ากุเวรในสวรรค์ชั้นจาตุมมหาราชิกา จากนั้นก็ได้ปกครองเมืองวิสาณะ ตั้งแต่นั้นมาชาวเมืองจึงขนานพระนามว่าท้าวเวสวัณ (อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐ: ที.ปา.อ. (บาลี); 3/249-250)

วรรณกรรมพระพุทธศาสนาของไทยตั้งแต่ยุคสุโขทัยคือไตรภูมิพระร่วง ได้ระบุว่า บรรดาหัวหน้าเทวดาทั้ง 4 ทิศนั้น ท้าวเวสวัณ หรือท้าวกุเวร หรือท้าวไพศรพณ์มหาราชเป็นหัวหน้ายักษ์อยู่ในทิศอุดร (พญาลิไทย, 2526) ส่วนจักรวาลทีปนีวรรณกรรมยุคล้านนาก็ระบุถึงท้าวเวสวัณโดยอ้างอิงจากอรรถกถาและฎีกาว่าท้าวกุเวรครองทิศเหนือแล้วก็เล่าประวัติของท้าวเวสวัณอย่างละเอียดตามเนื้อหาอรรถกถาอาฏานาฏิยสูตร (พระสิริมังคลาจารย์, 2523)

กล่าวโดยสรุป ท้าวเวสวัณมีประวัติความเป็นมาปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทชั้นพระบาลี อรรถกถา และฎีกา นอกจากนี้ยังปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนายุคสุโขทัย ล้านนา อยุธยา และรัตนโกสินทร์ แม้คัมภีร์ลลิตวิสตระก็มีกล่าวถึงท้าวจตุโลกบาลซึ่งก็รวมถึงท้าวเวสวัณในนั้นด้วย แม้หลักฐานทางโบราณคดี คือ พระพุทธชินราช จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งเป็นพระพุทธรูปอายุประมาณ 600 ปี ก็มีรูปท้าวเวสวัณที่พระชานุเบื้องซ้าย สมัยอยุธยาก็มียันต์โสฬสติดอยู่ที่ประตูพระอุโบสถวัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รูปเคารพของท้าวเวสวัณในปัจจุบันมี 3 ปาง คือปางพรหมาสูติเทพ ปางจาตุมหาราชิกา และปางเทพบุตรสูติเทพ ปัจจุบันชาวไทยพุทธนิยมบูชารูปปั้นเพื่ออธิษฐานขอพรให้โชคลาภร่ำรวย

ในพระไตรปิฎกได้ระบุว่า ท้าวมหาราชทั้ง 4 พร้อมบริวารจะทำหน้าที่คอยปกป้องดูแลมนุษย์รวมทั้งพระพุทธเจ้าและพระสาวกในทิศทั้ง 4 ร่วมกับท้าวสักกะ โดยท้าวมหาราชทั้ง 4 เป็นบริวารของท้าวสักกะ ท้าวมหาราชทั้ง 4 พร้อมบริวาร จะคอยปกป้องดูแลพระพุทธเจ้าและพระสาวกดังปรากฏในอาฏานาฏิยสูตรว่าครั้งหนึ่ง เมื่อพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ภูเขาคิชฌกูฏ เขตกรุงราชคฤห์ ท้าวมหาราชทั้ง 4 องค์วางยามรักษาการณ์ไว้ทั้ง 4 ทิศ วางกองกำลังไว้ทั้ง 4 ทิศ วางหน่วยป้องกันไว้ทั้ง 4 ทิศ ด้วยกองทัพยักษ์หมู่ใหญ่ ด้วยกองทัพคนธรรพ์หมู่ใหญ่ ด้วยกองทัพกุมภัณฑ์หมู่ใหญ่ และด้วยกองทัพนาคหมู่ใหญ่ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); สตฺตก. 23/92/53) แต่การที่ท้าวเวสวัณเป็นเจ้าแห่งยักษ์หรือผู้ปกครองยักษ์ (ปริวัตร ศิระเกียรติสกุล และอรอุษา สุวรรณประเทศ, 2560) ทำให้เข้าใจกันว่าพระองค์ก็เป็นยักษ์ด้วย แต่ที่จริงการเป็นเจ้าแห่งยักษ์ไม่จำเป็นที่ผู้ปกครองจะต้องเป็นยักษ์ด้วย เหมือนกับท้าววิรูปักษ์เป็นเจ้าแห่งนาคหรือพญานาคแต่พระองค์ไม่ได้เป็นพญานาคซึ่งเป็นสัตว์อยู่ในกำเนิดเดรัจฉาน ยิ่งไปกว่านั้น บริวารของท้าวเวสวัณไม่ได้มีแต่ยักษ์อย่างเดียว แต่ยังมีเทวดาซึ่งไม่ได้มีรูปร่างน่ากลัวด้วย ดังจะเห็นได้จากเรื่องเสริสกวิมาน ในอรรถกถาขุททกนิกาย วิมานวัตถุ ซึ่งแสดงว่า เสรีสกะเทพบุตรเป็นภุมมเทวดาคอยปกป้องดูแลผู้เดินทางในทะเลทราย ตามคำสั่งของท้าวเวสวัณ ซึ่งเป็นหัวหน้าหรือเจ้านายของตัวเอง (อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐ: ขุ.วิ.อ. (บาลี); 26/7/9-13)

ท้าวเวสวัณจึงมีเทวดาเป็นบริวารด้วย กล่าวคือ ในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา นอกจากท้าวมหาราชทั้ง 4 แล้ว ก็ยังมีเทวดาอยู่อีกจำนวนมาก ไม่ใช่มีแค่ยักษ์หรือกุมภัณฑ์ เทวดาเหล่านี้ก็เป็นบริวารของท้าวมหาราชทั้ง 4 นั่นเอง ในหนังสือไตรภูมิกถาหรือไตรภูมิพระร่วง ก็กล่าวว่า ท้าวไพรศรพณ์ (เวสวัณ) เป็นหัวหน้าของยักษ์และเทวดาตลอดทั้งกำแพงจักรวาลในทิศเหนือ (พญาลิไทย, 2526)

การที่ท้าวเวสวัณมีคทาเป็นอาวุธ (คทาวุธ) ดังปรากฏในอรรถกถาของอาฬวกสูตร สังยุตตนิกาย สคาถวรรค สารัตถัปปกาสินี ทำให้เข้าใจกันว่า ท้าวเวสวัณเป็นยักษ์เพราะมีคทาเป็นอาวุธ แต่ยักษ์ไม่จำเป็นต้องมีคทาเป็นอาวุธเสมอไป ดังปรากฏในอรรถกถาเรื่องเดียวกันนั่นเองว่า อาฬวกยักษ์มีผ้าเป็นอาวุธ (ทุสสาวุธ) ไม่ใช่ตะบอง (อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐ: สำ.สคาถ.อ. (บาลี); 1/439) การมีคทาเป็นอาวุธจึงไม่ได้แสดงว่า ท้าวเวสวัณเป็นยักษ์

จากที่กล่าวมา จึงสรุปได้ว่า ท้าวเวสวัณเป็นเทวดาที่มีรูปงาม ไม่ใช่ยักษ์ที่มีรูปร่างหน้าตาดุร้ายน่ากลัว แต่การที่ท้าวเวสวัณเป็นผู้ปกครองพวกยักษ์และมีคทาเป็นอาวุธอาจทำให้คนเข้าใจผิดว่า ท้าวเวสวัณเป็นยักษ์ สำหรับวิธีปฏิบัติต่อท้าวเวสวัณโดยตรงนั้นไม่ปรากฏในพระไตรปิฎก มีแต่วิธีปฏิบัติต่อเทวดาโดยทั่วไปปรากฏอยู่ในพระสูตรหลายแห่ง เช่น ในปาฏลิคามิยสูตร พระพุทธเจ้าทรงสอนให้บูชาเทวดาด้วยการทำบุญอุทิศให้โดยตรัสว่า

> บัณฑิตอยู่ในที่ใด เลี้ยงดูท่านผู้มีศีล
> ผู้สำรวม ประพฤติพรหมจรรย์ ในที่ที่ตนอยู่นั้น
> พึงอุทิศทักษิณาแก่เหล่าเทวดาผู้สถิตอยู่ในที่นั้น
> เทวดาเหล่านั้นอันเขาบูชาแล้ว ย่อมบูชาตอบ
> อันเขานับถือแล้ว ย่อมนับถือตอบ
> จากนั้นย่อมอนุเคราะห์บัณฑิตนั้นเป็นการตอบแทน
> ดุจมารดาอนุเคราะห์บุตรผู้เกิดแต่อก ฉะนั้น
> ดังนั้น ผู้ที่เทวดาอนุเคราะห์แล้ว
> ย่อมพบเห็นแต่สิ่งที่เจริญทุกเมื่อ
> (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.อุ. (ไทย); 25/76/236)

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 การศึกษาความเชื่อและวิธีปฏิบัติต่อท้าวเวสวัณในสังคมไทย จากการศึกษาเอกสารเกี่ยวกับความเชื่อและวิธีปฏิบัติต่อท้าวเวสวัณในสังคมไทยและการศึกษาภาคสนามเกี่ยวกับความเชื่อและวิธีปฏิบัติต่อท้าวเวสวัณที่ วัดสุทัศนเทพวราราม วัดจุฬามณี และวัดบ้านทึง พบว่า

ท้าวเวสวัณได้รับความเคารพบูชาอย่างกว้างขวางในสังคมไทยจากชาวพุทธ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่ไม่เคยมีมาก่อนในอดีต อย่างไรก็ตาม ความเชื่อของชาวพุทธไทยเกี่ยวกับท้าวเวสวัณยังมีความหลากหลายและแตกต่างจากคำอธิบายในคัมภีร์และวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น บางความเชื่อมองว่าท้าวเวสวัณเป็นยักษ์หน้าตาดุร้ายน่ากลัว เป็นเทพอสูร เป็นองค์เดียวกับพญายมราช เป็นเทพแห่งความมั่งคั่งหรือโชคลาภ และ

บางกลุ่มก็สับสนว่าท้าวเวสวัณเป็นองค์เดียวกับพระเจ้าพิมพิสาร ความเชื่อเหล่านี้ได้รับอิทธิพลจากคำสอนในพระพุทธศาสนาและความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู รวมถึงการปรับเปลี่ยนตามนิมิตและความเชื่อของบุคคลสำคัญที่มีการเผยแพร่ผ่านสื่อสิ่งพิมพ์และสื่อออนไลน์ในช่วงที่ผ่านมา ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความหลากหลายและการเปลี่ยนแปลงของความเชื่อในสังคมไทยเกี่ยวกับท้าวเวสวัณในยุคปัจจุบัน

ประเทศไทยได้รับวัฒนธรรมรวมถึงความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์-ฮินดูจากอินเดียตั้งแต่สมัยโบราณ จึงมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมและความเชื่อของคนไทย เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับท้าวเวสวัณซึ่งเป็นเทพแห่งความมั่งคั่งที่นำเข้ามาพร้อมกับประเพณีจากอินเดีย โดยพ่อค้าชาวอินเดียได้นำรูปเคารพท้าวเวสวัณเข้ามาเคารพบูชาเพื่อความเจริญรุ่งเรือง การนับถือท้าวเวสวัณแพร่หลายตั้งแต่สมัยทวารวดีและศรีวิชัย มีหลักฐานจากการพบรูปเคารพในเมืองท่าที่เคยค้าขายกับต่างประเทศในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-16 ทั้งใน ภาคกลางและภาคใต้ รวมถึงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งท้าวเวสวัณเป็นทั้งเทพแห่งความมั่งคั่งและผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนาในคติพุทธมหายานและพราหมณ์-ฮินดู (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2525) หลังจากนั้นคติการนับถือท้าวเวสวัณในฐานะท้าวโลกบาลผู้ดูแลรักษาโลกประจำทิศเหนือและผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนาได้เป็นที่นิยมแพร่หลาย พร้อมกับการรับพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทจากศรีลังกา ดังมีเรื่องราวมากมายเกี่ยวกับท้าวเวสวัณในพุทธประวัติปรากฏในหลักฐานต่าง ๆ นับแต่สมัยสุโขทัยลงมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์เช่นศิลาจารึก (กรมศิลปากร, 2527)

ความเชื่อเรื่องท้าวเวสวัณของชาวพุทธไทยมีประวัติสืบต่อยาวนานมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ทำให้ความเชื่อเรื่องท้าวเวสวัณปรับเปลี่ยนไปตามเหตุปัจจัยต่าง ๆ จนกลายเป็นความเชื่อที่มีความหลากหลายและแตกต่างกันไปตามความเชื่อที่ต่างกัน แต่โดยทั่วไปชาวพุทธไทยนิยมบูชาและขอพรในเรื่องต่าง ๆ จากท้าวเวสวัณ

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 การวิเคราะห์ความเชื่อและวิธีปฏิบัติต่อท้าวเวสวัณในสังคมไทยตามคำสอนพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า ความเชื่อเรื่องท้าวเวสวัณในสังคมไทยตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนามีสาระสำคัญ 3 ประเด็น คือ

1. ความสอดคล้องของความเชื่อเรื่องท้าวเวสวัณกับคำสอนทางพระพุทธศาสนา

ความเชื่อเรื่องท้าวเวสวัณในสังคมไทยมีส่วนที่มีความสอดคล้องกับท้าวเวสวัณในคำสอนทางพระพุทธศาสนา ดังนี้

1.1 ประวัติความเป็นมาของท้าวเวสวัณ

ประวัติความเป็นมาของท้าวเวสวัณในสังคมไทย เมื่อวิเคราะห์ตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา จะมีส่วนที่สอดคล้องกันอยู่หลายส่วน เริ่มจากเรื่องชื่อของท้าวเวสวัณ แม้จะเขียนหรือออกเสียงแตกต่างกันไปบ้าง แต่ก็มีลักษณะร่วมเดียวกัน โดยสรุปแล้ว ชื่อท้าวเวสวัณทั้งในสังคมไทยและตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่สอดคล้องตรงกัน จะมีด้วยกันทั้งหมด 3 ชื่อ คือ ท้าวกุเวร ท้าวไพศรพณ์ และท้าวเวสวัณ ซึ่งคนไทยนิยมเขียนเป็น เวสสุวัณบ้าง เวสสุวรรณบ้าง

1.2 ลักษณะ สถานะ และรูปเคารพของท้าวเวสวัณ

ความสอดคล้องของความเชื่อเรื่องท้าวเวสวัณในสังคมไทยกับคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับลักษณะ สถานะ และรูปเคารพของท้าวเวสวัณ คือ ท้าวเวสวัณเป็นหนึ่งในท้าวจาตุมหาราชและท้าวจตุโลกบาล ส่วนรูปเคารพที่มีลักษณะสอดคล้องกับลักษณะของท้าวเวสวัณในคำสองพระพุทธศาสนามากที่สุดคือท้าวเวสวัณที่ประดิษฐานอยู่ที่วัดจุฬามณี ซึ่งมีทั้งหมด 4 ปาง แต่มีเพียง 3 ปางที่สอดคล้องกัน ปางแรกได้แก่ ปางพรหมาสูติเทพ เป็นองค์แรกที่วัดจุฬามณีสร้างขึ้น พระพักตร์แบบพรหม พระหัตถ์ถือดอกบัว และแว่นสุริยกานต์ องค์ปูนปั้นสีขาวและจะไม่ใช่รูปปั้นหน้ายักษ์ในแบบที่เราคุ้นตา ถือว่าเป็นหนึ่งเดียวในประเทศไทย รูปปั้นองค์นี้มีความพิเศษอีกอย่างหนึ่งคือ นายช่างที่ปั้นนั้นได้รับการคัดเลือกโดยท้าวเวสวัณโดยตรง ผ่านทางนิมิตของท่านเจ้าอาวาส ปางที่สองได้แก่ ท้าวเวสวัณปางเทพบุตร มีพระพักตร์เป็นเทวดา เป็นเทพบุตรหน้าเหมือนมนุษย์ แต่มีลายพระโอษฐ์ ยืนถือกระบองแบบเหลี่ยม ปางที่สามได้แก่ ปางมนุษย์ มีพระพักตร์เหมือนเทวดา ไม่มีลายพระโอษฐ์ ยืนถือกระบองแบบเกลียว ทั้งนี้ เนื่องจาก ตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา แม้ท้าวเวสวัณจะได้รับแต่งตั้งให้เป็นหนึ่งในท้าวจาตุมหาราชทำหน้าที่เป็นท้าวโลกบาลประจำทิศเหนือ โดยมีฐานะเป็นหัวหน้าของพวกยักษ์ มียักษ์แวดล้อม แต่มีหลักฐานในพระไตรปิฎกว่าท่านคงมีใบหน้าที่ผุดผ่อง เปี่ยมราศี เป็นที่เจริญตาของผู้พบเห็น และคำว่า ยักษ์ ในพระพุทธศาสนาเป็นคำเรียกเทวดาด้วย

1.3 บทบาทและหน้าที่ของท้าวเวสวัณ

ความสอดคล้องของความเชื่อเรื่องท้าวเวสวัณกับคำสอนทางพระพุทธศาสนา เกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของท้าวเวสวัณ ที่สอดคล้องกันมากที่สุดคือ บทบาทในฐานะโลกบาลหรือเทพผู้รักษาทิศ และบทบาทในฐานะผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนาและพุทธสถาน บทบาทในฐานะโลกบาลหรือเทพผู้รักษาทิศมีลักษณะที่สอดคล้องกับบทบาทและหน้าที่ของท้าวเวสวัณในฐานะเป็นหนึ่งในท้าวจตุโลกบาลตามหลักฐานในคัมภีร์พระพุทธศาสนา โดยอยู่ในสถานะเป็นท้าวมหาราชพระองค์หนึ่งในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา ท้าวเวสวัณจึงมีอำนาจและหน้าที่ในการบริหารปกครองและดูแลเทวดาและยักษ์ที่อยู่ภายใต้การปกครองของพระองค์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/278-281/221-228)

เนื่องจากท้าวมหาราชทั้ง 4 อยู่ภายใต้การปกครองของท้าวสักกะ (พระสิริมังคลาจารย์, 2523) ท้าวเวสวัณจึงมีอำนาจและหน้าที่ในการทำงานตามที่ท้าวสักกะมอบหมาย ท้าวมหาราชทั้ง 4 ทำหน้าที่อารักขาสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ในทิศทั้ง 4 ในสถานะท้าวจตุโลกบาล ท้าวเวสวัณและท้าวมหาราชที่เหลือพร้อมทั้งบริวารจึงมีหน้าที่คอยปกป้องและช่วยเหลือมนุษย์ทั่วไปด้วย

ในสมัยสุโขทัย มีคำบรรยายอยู่ใน "ไตรภูมิกถา" แสดงให้เห็นว่า การนับถือท้าวเวสวัณมีหลักฐานปรากฏชัดเจนผ่านบทบาทของท้าวเวสวัณในฐานะมหาราชแห่งสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา ซึ่งทำหน้าที่เป็นจตุโลกบาล คอยคุ้มครองและดูแลสวรรค์ โลก และมนุษย์ (พญาลิไทย, 2526) นอกจากนี้ ยังมีการกล่าวถึงนามของท้าวเวสวัณในศิลาจารึก และปรากฏรูปเคารพของท้าวเวสวัณที่ฐานซุ้มเรือนแก้วของพระพุทธชินราช

ท้าวเวสวัณร่วมกับท้าวมหาราชอีก 3 องค์ มีหน้าที่ดูแลความประพฤติของมนุษย์ หากผู้ใดสร้างความดี ท้าวเวสวัณร่วมกับท้าวมหาราชอีก 3 องค์ จะส่งเทวดาไปอารักขา เช่น นักปฏิบัติกรรมฐาน ดังจะเห็นได้จาก

เรื่องท้าวเวสวัณทอดพระเนตรเห็นพระสัมภูตเถระนั่งในที่โล่งแจ้ง มนสิการกัมมัฏฐานอยู่ จึงเสด็จลงมานมัสการพระเถระ แล้วสั่งยักษ์ 2 ตน ให้บอกการมาของพระองค์และถวายอารักขาพระเถระด้วย แล้วเสด็จหลีกไป (อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐ: ขุ.เถร.อ. (บาลี); 1/92-93)

บทบาทในฐานะผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนาและพุทธสถาน ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของบทบาทในฐานะท้าวจตุโลกบาลนั่นเอง เพราะว่าท้าวเวสวัณในสถานะท้าวจตุโลกบาล หรือหนึ่งในจำนวนท้าวมหาราชทั้ง 4 มีฐานะเป็นบริวารของท้าวสักกะ ทั้งท้าวมหาราชและบริวารจึงมีอำนาจหน้าที่คอยปกป้องดูแลโลกสวรรค์ โลกมนุษย์ และช่วยเหลือพระพุทธเจ้า พระสาวก และมนุษย์ทั่วไป ในอาฏานาฏิยสูตรที่กล่าวมาแล้ว ท้าวมหาราชทั้ง 4 และบริวารถวายการอารักขาพระพุทธเจ้าและพระสาวก และในสักกปัญหาสูตรยังปรากฏเรื่องนางปริจาริกาของท้าวเวสวัณชื่อภุชคี คอยอุปัฏฐากดูแลพระพุทธเจ้าด้วย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/352/279) นอกจากนั้น ท้าวเวสวัณและบริวารของพระองค์ยังคอยปกป้องช่วยเหลือพระภิกษุและมนุษย์ทั่วไปด้วย

รูปแบบของท้าวเวสวัณในฐานะโลกบาลผู้คุ้มครองโลกมนุษย์ พุทธศาสนา และพุทธสถาน มักถูกสร้างเป็นรูปยักษ์ยืนถือกระบองยาว สำหรับวัดพุทธในสายเถรวาท มีหลักฐานการสร้างรูปเคารพขนาดใหญ่ 2 ลักษณะ ได้แก่ รูปเคารพยักษ์ในท่ายืน เป็นรูปยักษ์ยืนถือกระบองยาวในท่าทางเฝ้าระวัง ดูน่าเกรงขาม มักมีกายสีเขียว สวมเครื่องทรงแบบยักษ์และมงกุฎทรงน้ำเต้า โดยประดิษฐานอยู่สองข้างของทางเข้าพุทธสถาน แสดงถึงบทบาทผู้พิทักษ์พุทธสถาน รูปเคารพในท่านั่ง เป็นรูปลักษณ์ของเทพ มีพระพักตร์งดงาม สวมเครื่องทรงแบบเทพ ประดิษฐานในตำแหน่งที่สะดวกต่อการสักการบูชา แสดงถึงบทบาทของท้าวเวสวัณในฐานะโลกบาลที่คุ้มครองผู้เคารพนับถือจากภัยอันตรายทั้งปวง

1.4 วิธีปฏิบัติต่อท้าวเวสวัณ

ความสอดคล้องของความเชื่อเรื่องท้าวเวสวัณกับคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องที่มีความซับซ้อนและต้องพิจารณาในหลายมิติ โดยภาพรวมแล้ว วิธีปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับท้าวเวสวัณในสังคมไทยมักเน้นไปที่การบูชา การขอพร การบนบาน รวมถึงการทำบุญและการกรวดน้ำอุทิศกุศล ซึ่งเป็นวิธีปฏิบัติที่ได้รับการส่งเสริมและปฏิบัติอย่างแพร่หลาย แต่ในทางพระพุทธศาสนา คำสอนและคัมภีร์ไม่ได้กล่าวถึงท้าวเวสวัณเป็นบุคคลหรือเทพเจ้าที่ควรบูชาโดยตรงแต่อย่างใด อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาในแง่ของวิธีปฏิบัติที่สอดคล้องกันก็สามารถพบได้ในบางแนวทาง เช่น

1. การรำลึกถึงคุณพระรัตนตรัยก่อนการบูชา ซึ่งเป็นคำแนะนำที่สอดคล้องกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ที่เน้นให้ระลึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ซึ่งเป็นแนวทางที่สนับสนุนความดีและความเจริญในชีวิต

2. การประกอบกิจกรรมที่เน้นความดี ทำดี ไม่สร้างความเดือดร้อนให้ผู้อื่น การบูชาท้าวเวสวัณในแนวนี้จึงสามารถมองได้ว่าเป็นการส่งเสริมให้ปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอน

3. การบนบานและขอพรโดยเชื่อมโยงกับการทำบุญ รักษาศีล และการอุทิศกุศล ซึ่งเป็นการแสดงความเคารพและขอความเมตตาจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในทางที่ไม่ขัดแย้งกับหลักธรรม อย่างไรก็ตาม คำสอนใน

พระพุทธศาสนาไม่ได้สนับสนุนการบูชาหรือการนับถือเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในลักษณะเทพเจ้าที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติอย่างท้าวเวสวัณโดยตรง แต่เน้นให้ปฏิบัติตามหลักธรรม เช่น ศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อความหลุดพ้นและความสุขที่แท้จริง

2. ความแตกต่างของความเชื่อเรื่องท้าวเวสวัณกับคำสอนทางพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับท้าวเวสวัณและความเชื่อของชาวพุทธไทยในสังคมปัจจุบัน พบว่ามีความแตกต่างในหลายประเด็น ดังนี้

2.1 ท้าวเวสวัณไม่ได้เป็นยักษ์ที่รูปร่างน่ากลัว เพราะพระองค์เป็นเทวดา หรือแม้จะเป็นยักษ์ ก็เป็นยักษ์ประเภทเทวดาที่มีรูปงาม ไม่ใช่ยักษ์ที่มีรูปร่างน่ากลัว มีเขี้ยวโง้ง ตาโปนแดง และท้าวเวสวัณก็ไม่ใช่เทพอสูร เพราะอสูรแม้จะมีหลายประเภทและบางประเภทเป็นพวกเดียวกับยักษ์ในบางความหมายหรือบางประเภท แต่ไม่มีอสูรประเภทใดที่เป็นเทวดาที่แท้จริงอย่างยักษ์ มีเพียงอสูรที่คล้ายเทวดาชั้นดาวดึงส์แต่ไม่ใช่เทวดา เช่น ท้าวเวปจิตติและท้าวปหาราทะ (พระญาณธชะ, 2551)

2.2 ท้าวเวสวัณไม่ได้เป็นองค์เดียวกับพญายม เพราะพญายมหรือพญามัจจุราชเป็นผู้ดูแลนรกครองราชย์อยู่ในนรก และไม่ได้เป็นเทวดาชั้นสูงอย่างท้าวเวสวัณเพราะเป็นเทวดาประเภทเวมานิกเปรต (พระญาณธชะ, 2551) ที่ไม่ได้สุขสบายเหมือนเทวดาทั่วไป

2.3 ท้าวเวสวัณไม่ได้เป็นองค์เดียวกับพระเจ้าพิมพิสาร เพราะพระเจ้าพิมพิสารเมื่อสวรรคตแล้วไปเกิดเป็นชนวสภยักษ์ซึ่งเป็นบริวารของท้าวเวสวัณ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/280/211)

2.4 ท้าวเวสวัณไม่ได้เป็นเทพแห่งความมั่งคั่งหรือเจ้าแห่งโชคลาภที่คอยดลบันดาลโชคลาภหรือความมั่งคั่ง เพราะท้าวเวสวัณไม่ได้มีตำแหน่งเป็นผู้ดูแลขุมทรัพย์อย่างท้าวกุเพราะในศาสนาฮินดู แต่มีความเป็นไปได้ที่พระองค์จะให้โชคลาภคล้ายการประทานบุตรให้แก่ผู้ขอในราชทัตตเถรคาถา (อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐ: ขุ.เถร.อ. (บาลี); 2/56) ซึ่งเป็นไปตามกรรมของผู้ขอ หากผู้ขอหรือผู้ที่มาบนไม่มีบุญที่มีโชคลาภพระองค์ก็ไม่สามารถบันดาลให้ได้

2.5 ท้าวเวสวัณไม่ได้เป็นหัวหน้าของท้าวจตุโลกบาล เพราะตามคัมภีร์พระพุทธศาสนาท้าวมหาราชทั้ง 4 องค์มีสถานะเป็นโลกบาลเท่าเทียมกัน แต่การที่บทบาทของท้าวเวสวัณอาจดูโดดเด่นกว่าท้าวมหาราชองค์อื่นอาจทำให้เข้าใจผิดว่าพระองค์เป็นหัวหน้า เช่น ในอาฏานาฏิยสูตรท้าวเวสวัณเป็นผู้สนทนากับพระพุทธเจ้าเพื่อจะถวายมนตร์อาฏานาฏิยะ ซึ่งในอรรถกถาของอาฏานาฏิยสูตรอธิบายว่า การที่ท้าวเวสวัณเป็นผู้กราบทูลหรือสนทนากับพระพุทธเจ้า เพราะท้าวเวสวัณ เป็นผู้คุ้นเคยของพระทศพล ฉลาดในการกราบทูล และมีการศึกษาเป็นอย่างดี (อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐ: ที.ปา.อ. (บาลี); 3/242) ท้าวเวสวัณจึงเป็นเพียงตัวแทนของท้าวมหาราชทั้ง 4 ในการสนทนากับพระพุทธเจ้า ไม่ได้เป็นหัวหน้าของท้าวจตุโลกบาลแต่ประการใด

3. วิธีปฏิบัติต่อท้าวเวสวัณที่เหมาะสมสำหรับสังคมไทยตามคำสอนทางพระพุทธศาสนา

ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาไม่ได้ระบุวิธีปฏิบัติต่อท้าวเวสวัณไว้โดยตรง แต่ตามคำสอนพระพุทธศาสนา ไม่ควรสวดอ้อนวอนหรือบนให้ท้าวเวสวัณช่วยโดยไม่ทำอะไร เพราะขัดกับหลักการพึ่งตนเอง

ซึ่งสัมพันธ์กับคำสอนเรื่องกรรมของพระพุทธศาสนา ตามคำสอนเรื่องการบูชา เทวตาพลี ไตรสรณคมน์ และการพึ่งตนเอง วิธีปฏิบัติที่เหมาะสมคือ

3.1 การบูชาด้วยอามิสบูชา การบูชาท้าวเวสวัณด้วยอาหารและดอกไม้ ธูป เทียน เป็นวิธีปฏิบัติที่เหมาะสมตามคำสอนพระพุทธศาสนา เพราะท้าวเวสวัณนอกจากเป็นเทวดาที่มีคุณธรรมและมีพระคุณต่อมนุษย์และพระพุทธศาสนาคล้ายปูชารหบุคคลมีพระรัตนตรัยและบิดามารดาเป็นต้นแล้ว ยังเป็นพระโสดาบันที่เป็นรัตนะประการหนึ่ง คือ สังฆรัตนะ ในพระรัตนตรัยด้วย

3.2 การบูชาด้วยปฏิบัติบูชา การบูชาท้าวเวสวัณด้วยการทำความดีหรือทำบุญอุทิศให้ท้าวเวสวัณเป็นวิธีปฏิบัติที่เหมาะสมตามคำสอนเรื่องเทวตาพลีและหลักการพึ่งตนเอง เพราะท้าวเวสวัณเป็นเทวดาที่เป็นสัมมาทิฏฐิ และการปฏิบัติบูชาด้วยการทำความดีโดยเอาท้าวเวสวัณเป็นต้นแบบ เช่น การให้ทาน รักษาศีล การปกป้องดูแลพระรัตนตรัย การเคารพผู้บังคับบัญชา ก็เป็นวิธีปฏิบัติที่เหมาะสมในทำนองเดียวกัน

3.3 การถึงท้าวเวสวัณเป็นสรณะ การนับถือท้าวเวสวัณเป็นที่พึ่งที่ระลึกในฐานะเป็นสรณะตามหลักไตรสรณาคมน์โดยการปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา เป็นวิธีปฏิบัติที่เหมาะสมตามคำสอนไตรสรณาคมน์และหลักการพึ่งตนเองซึ่งปรากฏในอัตตทีปสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สง.ข. (ไทย); 17/43/59)

อภิปรายผลการวิจัย

การอภิปรายผลการวิจัยเรื่อง ความเชื่อเรื่องท้าวเวสวัณในสังคมไทย เมื่อเปรียบเทียบกับความเชื่อเรื่องท้าวเวสวัณตามหลักคำสอนพระพุทธศาสนา สามารถมองเห็นได้ในหลายมิติ ทั้งในแง่ของความสัมพันธ์กับวัฒนธรรม ความศรัทธาทางศาสนา และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ดังนี้

1. ความเชื่อเรื่องท้าวเวสวัณตามหลักคำสอนพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า ในพระพุทธศาสนาท้าวเวสวัณหรือที่เรียกว่า "ท้าวกุเวร" ถือเป็นหนึ่งในจตุโลกบาล ผู้มีหน้าที่ปกป้องและคุ้มครองมนุษย์จากสิ่งชั่วร้ายและอันตรายทั้งหลาย โดยเฉพาะจากอสูรและยักษ์ ท้าวเวสวัณปรากฏในพระสูตรและเรื่องเล่าในพุทธประวัติว่าท่านเป็นผู้รักษาคำสอนของพระพุทธเจ้าและปกป้องพระสงฆ์จากมารและอันตราย บทบาทของท้าวเวสวัณในพระพุทธศาสนาเน้นการปกป้องทางจิตวิญญาณ มากกว่าความมั่งคั่งทางวัตถุ ท้าวเวสวัณเป็นสัญลักษณ์ของการควบคุมความชั่วร้ายและนำพามนุษย์ให้เข้าสู่เส้นทางที่ถูกต้อง การบูชาท้าวเวสวัณตามหลักพระพุทธศาสนาจึงมุ่งเน้นไปที่การขอความคุ้มครองทางจิตใจและการปกป้องจากอันตรายทางจิตวิญญาณ ไม่ใช่การแสวงหาผลประโยชน์ทางวัตถุเหมือนในความเชื่อทางโลก สอดคล้องกับผลการวิจัยของพระมหาประภาส แก้วสวรรค์ (2540) ที่พบว่า บทบาทของยักษ์ที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาในพระไตรปิฎกและอรรถกถา คือช่วยเหลือพระพุทธเจ้าในการประกาศพระศาสนาและช่วยกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาลุล่วงไปด้วยดี ทั้งสนับสนุนอุบาสกและอุบาสิกาให้บรรลุธรรมและเป็นทูตของพระยมที่มาลงโทษคนทำชั่ว ไม่ใช่การประทานทรัพย์สมบัติหรือความมั่งคั่ง เพราะการบูชาท้าวเวสวัณโดยไม่มุ่งแสวงหาผลประโยชน์จะสอดคล้องกับบทบาทหรือหน้าที่ของท้าวเวสวัณที่พบในผลการวิจัยดังกล่าว

2. ความเชื่อและวิธีปฏิบัติต่อท้าวเวสวัณในสังคมไทย ผลการวิจัยพบว่า ในสังคมไทย ท้าวเวสวัณได้รับการยกย่องในฐานะเทพแห่งความมั่งคั่ง ความเจริญรุ่งเรือง และเป็นผู้คุ้มครองจากสิ่งชั่วร้าย โดยเฉพาะในศาสนาพุทธแบบไทย ท้าวเวสวัณมักถูกบูชาในวัดต่าง ๆ และมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการปัดเป่าสิ่งอัปมงคล การป้องกันภัย และเสริมสร้างความมั่งคั่ง ความเชื่อในท้าวเวสวัณในปัจจุบันได้รับอิทธิพลจากความเชื่อโบราณที่มีความเชื่อมโยงกับความเชื่อทางไสยศาสตร์ ในหลายกรณีมีการผสมผสานระหว่างความเชื่อในพุทธศาสนาและความเชื่อพื้นบ้าน เช่น การบูชาด้วยเครื่องรางของขลัง หรือการทำพิธีเพื่อขอพรให้ชีวิตรุ่งเรืองปลอดภัย ส่วนการบูชาท้าวเวสวัณยังสะท้อนถึงการแสวงหาความคุ้มครองและความมั่งคั่งทางโลก ซึ่งเป็นความปรารถนาที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมของผู้คนในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะในกลุ่มคนที่มองหาทางลัดในการประสบความสำเร็จในชีวิตหรือการหลีกเลี่ยงภัยพิบัติ สอดคล้องกับผลการวิจัยของกิติยวดี ชาญประโคน (2560) ที่พบว่า ชาวพุทธเชื่อว่า ท้าวเวสวัณเป็นผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนาและเป็นเทพแห่งความมั่งคั่ง การบูชาท้าวเวสวัณจะทำให้เกิดโชคลาภและความสำเร็จ เพราะความเชื่อดังกล่าวทำให้ชาวพุทธบูชาท้าวเวสวัณเพื่อต้องการความมั่งคั่งและความสำเร็จ

3. การวิเคราะห์ความเชื่อและวิธีปฏิบัติต่อท้าวเวสวัณในสังคมไทยตามคำสอนพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า ท้าวเวสวัณในความเชื่อของสังคมไทยมีทั้งส่วนที่คล้ายและแตกต่างจากในคำสอนพระพุทธศาสนา ความเชื่อเรื่องท้าวเวสวัณในสังคมไทยได้รับอิทธิพลของความเชื่อเรื่องท้าวกุเพระในคติพราหมณ์-ฮินดู เพราะความเชื่อเรื่องท้าวกุเพระหรือท้าวกุเวรในคติพราหมณ์-ฮินดูที่มีรูปร่างเป็นยักษ์ดุร้ายน่ากลัว แพร่เข้ามาในประเทศไทยนานแล้ว สอดคล้องกับผลการวิจัยของเฉิดฉันท์ รัตน์ปิยะภากรณ์ (2531) ที่พบว่า ปรากฏประติมากรรมจำนวนมากของท้าวกุเพระในประเทศไทย ถ้าท้าวเวสวัณเป็นยักษ์ ก็ไม่ใช่ยักษ์แบบเดียวกับท้าวกุเพระเพราะท้าวกุเพระตามคติพรามหณ์-ฮินดูมีหน้าตาดุร้าย และสอดคล้องกับงานเขียนของพระยาสัจจาภิรมย์ (2551) ที่แสดงว่า ท้าวกุเพระหน้าเป็นยักษ์ เพราะงานเขียนเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า ท้าวกุเพระเป็นยักษ์ที่มีหน้าตาดุร้าย ไม่ใช่เทวดาอย่างในคำสอนพุทธศาสนา

แม้จะมีรากฐานจากความเชื่อเดียวกัน แต่ท้าวเวสวัณในสังคมไทยถูกตีความให้มีความหมายในเชิงวัตถุมากขึ้น และมักถูกบูชาเพื่อขอพรในด้านความมั่งคั่งและความสำเร็จในชีวิต ซึ่งเป็นการสะท้อนถึงความปรารถนาของผู้คนในสังคมปัจจุบันที่เน้นการแสวงหาความมั่งคั่งทางโลก ขณะที่ตามหลักคำสอนพระพุทธศาสนา ท้าวเวสวัณเป็นผู้ปกป้องทางจิตวิญญาณ โดยไม่ได้มุ่งเน้นเรื่องของผลประโยชน์ทางวัตถุ แต่เน้นการปกป้องจากอันตรายทางจิตใจและการพัฒนาทางจิตวิญญาณตามหลักศีลธรรมของพระพุทธเจ้า ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมอาจเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ความเชื่อในท้าวเวสวัณในสังคมไทยถูกปรับเปลี่ยนไปจากความหมายดั้งเดิมในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในยุคที่ผู้คนต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนทางเศรษฐกิจและความกังวลเกี่ยวกับความปลอดภัยส่วนบุคคล สอดคล้องกับผลการวิจัยของยุพารักษ์ ชนะบวรวัฒน์ (2560) ที่พบว่า ชาวพุทธไทยนิยมบนเทพและสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ เพื่อขอความสำเร็จในสิ่งที่ประสงค์มีการงานและการเงินเป็นต้น ซึ่งเป็นการกระทำที่พออนุโลมได้เพราะไม่ได้ขัดแย้งกับคำสอนพระพุทธศาสนาอย่างรุนแรง แต่วิธีปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา คือ การตั้งใจมั่นในสิ่งที่ทำและ

พยายามทำจนกว่าจะประสบความสำเร็จ เพราะสอดคล้องกับคำสอนเรื่องอธิษฐานธรรม ความเพียร และการพึ่งตนเอง ของพุทธศาสนา

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาความเชื่อเรื่องท้าวเวสวัณในสังคมไทยตามคำสอนทางพระพุทธศาสนา ได้พบองค์ความรู้ใหม่ที่มีคุณค่าในด้านด้านพุทธศาสนศึกษา ประวัติศาสตร์ และด้านคติชนวิทยา

1. ในด้านพุทธศาสนศึกษา ความเชื่อเรื่องท้าวเวสวัณในสังคมไทยมีทั้งส่วนที่สอดคล้องและแตกต่างกับคำสอนพระพุทธศาสนา ส่วนวิธีปฏิบัติต่อท้าวเวสวัณก็มีทั้งส่วนที่สอดคล้องหรือพออนุโลมให้ทำได้และส่วนที่ขัดแย้ง กล่าวคือ การบูชาท้าวเวสวัณด้วยอามิสบูชาและปฏิบัติบูชาสอดคล้องกับคำสอนพระพุทธศาสนา การบนขอพรและพยายามทำด้วยตนเองพออนุโลมให้ทำได้ตามคำสอนพระพุทธศาสนา แต่การบนโดยไม่พยายามช่วยเหลือตนเองขัดแย้งกับคำสอนพระพุทธศาสนา

2. ในด้านประวัติศาสตร์ ความเชื่อและการบูชารูปเคารพท้าวเวสวัณได้แพร่หลายในสังคมไทยมานานตั้งแต่สมัยโบราณ โดยความเชื่อเรื่องท้าวเวสวัณในสังคมไทยมีความเปลี่ยนแปลงมาตลอดจนถึงปัจจุบัน ซึ่งความเชื่อเรื่องท้าวเวสวัณในสังคมไทยได้รับอิทธิพลทั้งจากพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์-ฮินดูรวมทั้งความเชื่อของผู้นับถือ ทำให้ท้าวเวสวัณในสังคมไทยมีทั้งลักษณะที่เป็นเทพที่งดงามและเป็นยักษ์ที่น่ากลัว

3. ในด้านคติชนวิทยา พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับท้าวเวสวัณเพื่อขอความคุ้มครองและขอให้ประสบความสำเร็จแพร่หลายอยู่ในสังคมไทย โดยชาวพุทธไทยนิยมบูชาและบนบานขอพรด้วยอาหารและดอกไม้สีแดง ซึ่งเป็นพิธีกรรมและความเชื่อที่มีพัฒนาการมาตั้งแต่ครั้งโบราณถึงสมัยปัจจุบัน โดยความเชื่อของชาวพุทธส่วนใหญ่จะเป็นความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและพราหมณ์-ฮินดู แต่ชาวพุทธส่วนใหญ่มักเข้าใจว่า ความเชื่อดังกล่าวเป็นความเชื่อตามคำสอนพระพุทธศาสนา ความเชื่อเรื่องท้าวเวสวัณทำให้เกิดการสร้างรูปเคารพท้าวเวสวัณและวัตถุมงคลที่มีรูปท้าวเวสวัณจำนวนมากในสังคมไทย

สรุป

การศึกษาหลักความเชื่อและหลักปฏิบัติต่อท้าวเวสวัณในสังคมไทย ทำให้ค้นพบประวัติศาสตร์ความเชื่อในสังคมที่มีความหลากหลาย ในมิติต่าง ๆ โดยเฉพาะหลักความเชื่อของชาวไทยพุทธ ที่มีต่อสิ่งเคารพและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เมื่อค้นคว้าเชิงลึกได้พบแก่นแท้ว่า ความเชื่อต่าง ๆ ล้วนมีที่มาในลักษณะที่แตกต่างตามประวัติศาสตร์แต่ละยุคสมัย โดยสรุปก็คือความเชื่อเพื่อการเป็นอยู่และมีชีวิตที่ดีขึ้น ส่วนวิธีปฏิบัติตนต่อความเชื่อ มีความแตกต่างกันออกไปตามภูมิศาสตร์และการหล่อหลอมของสังคมนั้น ๆ เช่นความเชื่อเรื่องท้าวเวสวัณว่าน่ากลัว ว่าเป็นยักษ์ ว่าเป็นเทวดา ให้คุณ ให้โทษได้ เป็นต้น ผู้เชื่อว่าให้โทษก็เซ่นไหว้ ผู้เชื่อว่าให้คุณก็บนบาน ต่างโดยวิธีที่เชื่อส่งผลต่อการปฏิบัติ แต่ความเชื่อนั้นส่งผลต่อวิถีชีวิตของผู้ที่เชื่อเพราะจะมีการแสดงออกทั้งกายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ผลการวิจัยพบว่า การสร้างรูปเคารพท้าวเวสวัณมีความแตกต่างกันไปตามความเชื่อที่ต่างกัน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรกำกับดูแลการสร้างท้าวเวสวัณ เพื่อให้มีมาตรฐานในเรื่องรูปร่างลักษณะและสถานที่ประดิษฐาน และคณะสงฆ์และหน่วยงานเกี่ยวกับการศึกษาด้านพระพุทธศาสนาควรเสนอแนะแนวปฏิบัติในการบูชาที่เชื่อมโยงกับหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา เช่น เทวตาพลีและไตรสรณคมน์

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 การศึกษาความเชื่อของชาวพุทธไทยที่ผสมผสานระหว่างความเชื่อพื้นบ้านและไสยศาสตร์ เพื่อจะได้ทราบว่า ความเชื่อเหล่านั้นส่งผลต่อการดำเนินชีวิตและการตัดสินใจของชาวพุทธในสังคมไทยอย่างไร

2.2 การวิเคราะห์อิทธิพลความเชื่อของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่มีต่อความเชื่อด้านพระพุทธศาสนาของชาวพุทธในสังคมไทย เพื่อให้ชาวพุทธไทยจะได้ไม่สับสนและปฏิบัติได้ถูกต้อง

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. (2527). *จารึกสมัยสุโขทัย.* กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร

กิติยวดี ชาญประโคน. (2560). ท้าวเวสสุวัณในสังคมและวัฒนธรรมไทย. *วารสารรามคำแหง ฉบับมนุษยศาสตร์*. 36(2), 27-46.

คมชัดลึกออนไลน์. (2565). *"ท้าวเวสสุวรรณ" แห่งวัดจุฬามณี ไม่ใช่มีแค่รูปยักษ์ แต่มีถึง 4 ปาง.* สืบค้น 12 มิถุนายน 2567 จาก www.komchadluek.net/kom-lifestyle/515227

เฉิดฉันท์ รัตน์ปิยะภาภรณ์. (2531). *การศึกษาคติความเชื่อและรูปแบบของ “ยักษ์ ”จากประติมากรรมที่พบในประเทศไทย.* วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ปริวัตร ศิระเกียรติสกุล และอรอุษา สุวรรณประเทศ. (2560). ท้าวเวสสุวัณคือใครในคัมภีร์ทางพุทธศาสนาและฮินดู. *วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*. 14(3), 121-135.

พญาลิไทย. (2526). *ไตรภูมิกถาหรือไตรภูมิพระร่วง พระราชนิพนธ์พระมหาธรรมราชาที่ 1 ฉบับตรวจสอบชำระใหม่.* กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

พระญาณธชะ. (2551). *ปรมัตถทีปนี นาม สังคหมหาฎีกา*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาประภาส แก้วสวรรค์. (2540). *ยักษ์ในพระไตรปิฎก.* วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระยาสัจจาภิรมย์ (สรวง ศรีเพ็ญ). (2551). *เทวกำเนิด.* พิมพ์ครั้งที่ 17 (ฉบับสอบทานแก้ไข). กรุงเทพฯ: อมรินทร์.

พระสิริมังคลาจารย์. (2523). *จักกวาฬทีปนี.* กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2535). *อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐ*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ยุพารักษ์ ชนะบวรวัฒน์.(2560). *การบนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวพุทธในสังคมไทย.* วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2525). *โบราณคดีในทศวรรษที่ผ่านมา.* พระนคร: เมืองโบราณ.

การศึกษาวิเคราะห์สัญญา 10 ประการในคิริมานันทสูตร: สัญญา 10 ประการ หลักธรรมโอสถเพื่อบำบัดจิตในแนวพุทธ

An Analytical Study of the Ten Perceptions (Saññā) in the Girimānanda Sutta: The Ten Perceptions (Saññā) Buddhist Principles of Medicine for Mental Healing

[1]พระพิชญา ทยาลุโก, [2]อธิเทพ ผาทา [3]สุภาพรรณ เพิ่มพูน และ [4]จักรรินทร์ อุ่นอบ

[1]Phra Pitchaya Thayalooko, [2]Atithep Phattha

[3]Suphaphan Permpool and [4]Jakkarin Aun-ob

[1,2,3]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2,3]Faculty of Buddhism Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[4]กองกำกับการสืบสวนสอบสวน ตำรวจภูธรจังหวัดนครปฐม

[4]Crime Suppression Division, Investigation Division, Nakhon Pathom Provincial Police.

[1]Corresponding Author's Email: niralphachrp@gmail.com

Received: June 11, 2025; **Revised:** August 6, 2025; **Accepted:** August 14, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษาวิเคราะห์สัญญา 10 ประการในคิริมานันทสูตร โดยมีวัตถุประสงค์ 3 ประการ ได้แก่ 1) เพื่อศึกษาโครงสร้างและสาระสำคัญของคิริมานนทสูตร 2) เพื่อศึกษาสัญญา 10 ประการในคิริมานนทสูตร 3) เพื่อวิเคราะห์สัญญา 10 ประการในคิริมานนทสูตร ผลการวิจัยพบว่า คิริมานันทสูตรเป็นพระสูตรที่เน้นการใช้ สัญญา 10 ประการ เป็นแนวทางในการบำบัดจิตใจและช่วยลดความทุกข์ของผู้ป่วย หลักธรรมในพระสูตรนี้สอดคล้องกับ หลักไตรลักษณ์ ที่อธิบายถึงความไม่เที่ยง (อนิจจตา) ความเป็นทุกข์ (ทุกขตา) และความไร้ตัวตน (อนัตตา) ซึ่งเป็นแนวทางให้ผู้ป่วยเข้าใจธรรมชาติของความเจ็บป่วยและสามารถลดความวิตกกังวลได้ การวิเคราะห์เชิงพุทธศาสตร์พบว่า สัญญา 10 ประการ มีบทบาทสำคัญในการปรับเปลี่ยนมุมมองของผู้ป่วยต่อโรคภัยไข้เจ็บ โดยช่วยให้เกิดความสงบทางจิตใจผ่านการเจริญสติ (อานาปานสติ) และการพิจารณาสังขารตามความเป็นจริง นอกจากนี้ แนวคิดเรื่อง ธรรมโอสถ หรือการใช้ธรรมะเป็นยารักษาจิตใจยังแสดงให้เห็นว่าการฝึกสติและปัญญาสามารถช่วยให้ผู้ป่วยเผชิญกับความเจ็บป่วยได้อย่างมีสติและเข้าใจในธรรมชาติของชีวิต จากการศึกษาสามารถสรุปได้ว่า หลักสัญญา 10 ประการในคิริมานันทสูตร เป็นแนวทางที่สามารถนำไปปรับใช้ในการดูแลจิตใจของผู้ป่วยในปัจจุบัน ทั้งในมิติของการเจริญสติภาวนาเพื่อบรรเทาทุกข์ทางใจ และการปลูกฝังมุมมองเชิงบวกต่อ

ความเจ็บป่วย ข้อค้นพบนี้สามารถประยุกต์ใช้ในด้าน จิตบำบัดแนวพุทธ และการดูแลผู้ป่วยแบบองค์รวม (Holistic Care) เพื่อส่งเสริมสุขภาวะทั้งทางกายและจิตใจ

คำสำคัญ: คิริมานันทสูตร; สัญญา 10 ประการ; การปฏิบัติกรรมฐาน; ธรรมโอสถ

Abstract

This research article was a part of the thesis titled “An Analytical Study of the Ten Perceptions (Saññā) in the GIRIMĀNANDA Sutta.” Has three objectives: 1) to study the structure and essence of the Girimānanda Sutta; 2) to study the ten saññās in the Girimānanda Sutta; 3) to analyze the ten saññās in the Girimānanda Sutta. The research results found that the Girimānanda Sutta emphasizes the use of the ten perceptions as a method for mental healing and alleviating suffering among patients. The teachings in this sutta align with the Three Characteristics (Tilakkhaṇa)—impermanence (Aniccatā), suffering (Dukkhata), and non-self (Anattatā), which provide patients with a framework to understand the nature of illness and reduce anxiety.A Buddhist analytical perspective indicates that the ten perceptions play a crucial role in transforming patients’ perspectives on illness by fostering mental tranquility through mindfulness of breathing (Ānāpānasati) and contemplation of conditioned phenomena (Saṅkhāra). Furthermore, the concept of Dhamma Medicine (Dhamma-osatha) – using Buddhist teachings as a remedy for the mind-demonstrates that cultivating mindfulness and wisdom can enable patients to face illness with awareness and a deeper understanding of life’s impermanent nature. This study concludes that the ten perceptions in the Girimānanda Sutta offer a practical approach to mental well-being in contemporary patient care, particularly in the dimensions of mindfulness meditation for emotional relief and developing a positive outlook on illness. These findings can be applied in Buddhist psychotherapy and holistic patient care, fostering both mental and physical well-being.

Keywords: Girimānanda Sutta; The Ten Perceptions; Meditation Practice; Dhamma Medicine

บทนำ

ความเจ็บป่วยเป็นธรรมชาติอันหลีกเลี่ยงมิได้ของมนุษย์ทุกคน เป็นประสบการณ์ร่วมที่เชื่อมโยงเราไว้ด้วยกันในฐานะสรรพสัตว์ที่มีชีวิต ในยุคปัจจุบันที่เทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทสำคัญในชีวิตประจำวัน มนุษย์ได้พึ่งพิงสิ่งอำนวยความสะดวกที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น ส่งผลให้เกิดปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศ และภาวะเจ็บป่วยทั้งในมิติร่างกายและจิตใจความคุ้นเคยกับความสะดวกสบายได้นำพาไปสู่พฤติกรรมแห่งการบริโภคอย่างฟุ่มเฟือย การเสพติดความสุขที่มาจากสิ่งภายนอก และความรู้สึกเหนือกว่าธรรมชาติ สิ่งเหล่านี้ทำให้มนุษย์หลงลืมความสมดุลอันละเอียดอ่อนระหว่างตนเองกับธรรมชาติ

นำไปสู่ความเครียด ความวิตกกังวล ภาวะซึมเศร้า และโรคภัยใหม่ๆ ที่มีความสัมพันธ์โดยตรงกับวิถีชีวิตและสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ในยุคสมัยใหม่ มนุษย์เผชิญกับปัญหาความเจ็บป่วยด้วยโรคทางกายและจิตใจเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ภาวะเครียดเรื้อรัง โรคซึมเศร้า ความวิตกกังวล และความรู้สึกไร้ความหมายในชีวิต (Beck, 2005) กลายเป็นประสบการณ์ร่วมของคนจำนวนมาก โดยเฉพาะในสังคมเมืองที่มีการแข่งขันสูงและความเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว ส่งผลให้ภาวะสมดุลของจิตใจถูกบั่นทอนอย่างต่อเนื่อง สาเหตุเหล่านี้จึงทำให้เกิดความคิดสับสน รู้สึกไม่พึงพอใจในชีวิต อารมณ์แปรปรวน ซึมเศร้า ความเครียดที่มากเกินไปนำไปสู่การมีปัญหาทางด้านจิตใจได้ (Kaplan, 1977) ความทุกข์ทางใจในลักษณะนี้ แม้ไม่สามารถมองเห็นด้วยตาเปล่า แต่ส่งผลโดยตรงต่อสุขภาพโดยรวมของบุคคลและสังคม แม้ระบบการแพทย์สมัยใหม่และจิตบำบัดแบบตะวันตกจะมีแนวทางในการรักษาและเยียวยาทางจิตใจอย่างหลากหลาย แต่แนวทางเหล่านี้มักเน้นเฉพาะมิติของจิตวิทยาและเภสัชกรรม โดยยังขาดมิติทาง “จิตวิญญาณ” ที่ช่วยให้ผู้ป่วยสามารถเผชิญและยอมรับความจริงของชีวิตได้อย่างลึกซึ้ง (Puchalski et al., 2009) นี่จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่แนวทางการเยียวยาที่ผสานทั้ง “จิต กาย จิตวิญญาณ” ได้รับความสนใจมากขึ้นเรื่อย ๆ ในฐานะ “ระบบสุขภาพทางปัญญา” โดยตามพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 ได้กำหนดไว้ว่าสุขภาพทางปัญญาหมายถึงความรู้ทั่วรู้เท่าทันและความเข้าใจอย่างแยกได้ในเหตุผลแห่งความดีความชั่วความมีประโยชน์และความมีโทษซึ่งนำไปสู่ความมีจิตใจอันดีงาม ในพระพุทธศาสนา แนวคิด “ธรรมโอสถ” คือการใช้หลักธรรมเป็นเครื่องมือบำบัดจิตใจ และ *คิริมานันทสูตร* (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อง.ทสก. (ไทย); 24/60/128–133) ถือเป็นพระสูตรสำคัญที่นำเสนอแนวทางนี้อย่างชัดเจนที่สุด พระพุทธองค์ทรงประทาน “สัญญา 10 ประการ” แก่พระคิริมานนท์เถระผู้เจ็บไข้ เพื่อให้พิจารณาและเจริญสติ จนนำไปสู่การสงบระงับทุกขเวทนาอย่างฉับพลัน ซึ่งถือเป็นการรักษาได้ยากายและยาใจในฐานะพลังของธรรมะ (ภัชรบถ ฤทธิ์เต็ม และพระนคร ปรังฤทธิ์, 2551)

ในทัศนะของพระพุทธศาสนา ความเจ็บป่วยมิใช่เพียงแค่เรื่องราวของร่างกายเท่านั้น แต่เป็นสภาวธรรมอันล้ำลึกที่สามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการพิจารณาและเข้าใจสัจธรรมแห่งชีวิต โดยเฉพาะผ่านหลักธรรมที่ช่วยฝึกฝนจิตใจให้ยอมรับและอยู่กับความจริงของความไม่เที่ยงแท้ ในคิริมานันทสูตร ซึ่งปรากฏใน(พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อง.ทสก. (ไทย); 24/60/128-133) ว่าด้วยการหายอาพาธของพระคิริมานนท์ พระพุทธองค์ได้ทรงประทานหลักธรรมอันประเสริฐที่เรียกว่า “สัญญา 10 ประการ” ที่เป็นธรรมการกำหนดหมายแนวความคิดความเข้าใจ สำหรับใช้กำหนดพิจารณาในการเจริญกรรมฐาน เที่ยง (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546) ให้พระอานนท์นำไปแจ้งแก่พระคิริมานนท์ เพื่อเป็นหลักธรรมสำคัญในการบรรเทาความทุกข์ทรมานจากการเจ็บป่วย และเป็นแนวทางในการพัฒนาจิตใจสู่ความสงบสุข รวมทั้งการปล่อยวางความยึดมั่นต่าง ๆ ที่เป็นรากเหง้าแห่งความทุกข์ สัญญา 10 ประการ ประกอบด้วย 1) อนิจจสัญญา (การรำลึกถึงความไม่เที่ยง) 2) อนัตตสัญญา (การรำลึกถึงความไม่มีตัวตน) 3) อสุภสัญญา (การรำลึกถึงความไม่งาม) 4) อาทีนวสัญญา (การรำลึกถึงโทษทุกข์ของกาย) 5) ปหานสัญญา (การรำลึกถึงการละอกุศลวิตกและบาปธรรมทั้งหลาย) 6) วิราคสัญญา (การรำลึกถึงความคลายกำหนัด) 7) นิโรธสัญญา (การรำลึกถึงความดับ) 8) สัพพโลเก อนภิรตสัญญา (การรำลึกว่าโลกทั้งหมดไม่น่าปรารถนา) 9) สัพพสังขาเรสุ อนิฏฐสัญญา (การรำลึกว่าสังขารทั้งปวงไม่น่าปรารถนา) 10) อานาปานสติ (การระลึกรู้ลมหายใจเข้าออก) (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546) เมื่อพระคิริมานนท์ได้ฟังสัญญา 10 ประการแล้ว ความเจ็บปวดจากโรคภัย

ได้บรรเทาลง และท่านได้บรรลุอรหัตผล กลายเป็นพระอริยบุคคลผู้ประเสริฐในพระพุทธศาสนา การศึกษาวิเคราะห์สัญญา 10 ประการ จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะไม่เพียงแต่ช่วยคลายความทุกข์ในผู้เจ็บป่วย หากยังเป็นเครื่องมือฝึกจิตให้เข้าใจไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา อีกทั้งสามารถประยุกต์ใช้ในยุคปัจจุบันที่มนุษย์ต้องเผชิญกับโรคภัยซับซ้อนและความไม่แน่นอนของชีวิต ดังที่พระพุทธพจน์ของพระพุทธเจ้าตรัสว่า “เรามีความเจ็บเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไปได้” ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความเจ็บป่วยเป็นส่วนหนึ่งของทุกข์ในวัฏสงสาร เช่นเดียวกับความเกิด แก่ และตาย แม้ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ แต่สามารถทำความเข้าใจและเยียวยาได้ โดยผ่านการภาวนาและปฏิบัติธรรม ซึ่งบางครั้งยังส่งผลถึงสุขภาพกายด้วย กรณีของพระคิริมานนท์ที่อาพาธ ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก และได้รับการโปรดจากพระพุทธองค์ให้ฟัง สัญญา 10 ประการ ผ่านพระอานนท์ เป็นตัวอย่างสำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงพลังของธรรมะในการบรรเทาทุกข์ทั้งกายและใจ โดยสัญญาเหล่านี้เป็นบทพิจารณาที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับขันธ์ 5 ไตรลักษณ์ และอานาปานสติ ซึ่งช่วยให้จิตหลุดพ้นจากความยึดมั่น และนำไปสู่การปล่อยวางอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตาม เรื่องราวในคิริมานันทสูตรนี้ได้สร้างความสงสัยในหมู่ผู้ศึกษาสมัยใหม่ว่า การพิจารณาสัญญา 10 ประการนั้นสามารถรักษาโรคทางกายได้จริงหรือไม่ และหากเป็นเช่นนั้น กลไกทางจิตที่มีผลต่อร่างกายนั้นดำเนินไปอย่างไร การศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาของคิริมานันทสูตรจึงไม่เพียงแต่เป็นการศึกษาพุทธธรรมในเชิงทฤษฎีเท่านั้น แต่ยังเปิดประตูให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างธรรมะกับสุขภาวะทางจิตและกายอีกด้วยความเจ็บป่วยจึงไม่ใช่เพียงสิ่งที่ต้องหลีกหนีหรือต่อต้าน แต่เป็นโอกาสสำคัญในการเรียนรู้และพัฒนาจิตใจ เป็นการเตือนใจให้เราตระหนักถึงความไม่แน่นอนของชีวิต และความสำคัญของการใช้ชีวิตอย่างมีสติ สมดุล และเต็มไปด้วยการเมตตากรุณาต่อตนเองและผู้อื่นการเข้าใจและนำหลักธรรมเหล่านี้มาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน จะช่วยให้เราสามารถรับมือกับความเจ็บป่วยได้อย่างสงบและเข้าใจ ไม่ว่าจะเป็นความเจ็บป่วยทางกายหรือทางใจ และนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดียิ่งขึ้นในที่สุด

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาวิเคราะห์ สัญญา 10 ประการ ในคิริมานันทสูตร เพราะตระหนักถึงคุณค่าทางจิตวิญญาณของหลักธรรมในคิริมานันทสูตร สัญญา 10 ประการ อย่างเป็นระบบ โดยเน้นการทำความเข้าใจโครงสร้างพระสูตร เนื้อหารายข้อ หลักการภาวนา และแนวทางการประยุกต์ใช้ในบริบทของผู้ที่เผชิญกับความเจ็บป่วยหรือความทุกข์ทางใจ เป้าหมายของการศึกษานี้คือการสร้างองค์ความรู้ที่สะท้อนพลังของธรรมะในฐานะเครื่องเยียวยาทางจิตวิญญาณ โดยเฉพาะในการนำไปใช้กับกลุ่มคนรุ่นใหม่ และในระบบการดูแลสุขภาพที่ให้ความสำคัญกับทางเลือกด้านจิตใจและจิตวิญญาณ คุณค่าที่คาดหวังจากการศึกษานี้ คือ การนำเสนอ สัญญา 10 ประการ ในรูปแบบ “คู่มือภาวนา” ที่สามารถใช้ได้จริงทั้งในแนววิปัสสนา แนวจิตบำบัดพุทธ หรือการดูแลจิตใจในภาวะวิกฤต เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะจิตอย่างยั่งยืนในยุคที่จิตวิญญาณกำลังหิวกระหายความสงบและความหมายของชีวิตอย่างลึกซึ้ง

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาโครงสร้างและสาระสำคัญของคิริมานันทสูตร
2. เพื่อศึกษาคำสอนเรื่องสัญญา 10 ประการในคิริมานันทสูตร
3. เพื่อวิเคราะห์สัญญา 10 ประการในคิริมานันทสูตร

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิเคราะห์สัญญา 10 ประการในคิริมานันทสูตร เป็นการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลเอกสารเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) จากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา รวมทั้งหนังสือ เอกสารเชิงวิชาการ และงานวิจัยต่าง ๆ รายงานและเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับคำสอนเรื่องสัญญา ๑๐ ประการในคิริมานนทสูตร โดยศึกษารวบรวมเอกสาร ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่คัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี และคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539

ขั้นตอนที่ 2 เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ อรรถกถา รวมทั้งหนังสือ เอกสารเชิงวิชาการ และงานวิจัยต่าง ๆ เอกสารรายงานต่าง ๆ และเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์สัญญา 10 ประการในคิริมานันทสูตร เป็นต้น

ผลการวิจัย

จากการศึกษา การศึกษาวิเคราะห์สัญญา 10 ประการในคิริมานันทสูตร โดยมีวัตถุประสงค์ 3 ข้อ 1) เพื่อศึกษาโครงสร้างและสาระสำคัญของคิริมานันทสูตร 2) เพื่อวิเคราะห์สัญญา 10 ประการในคิริมานันทสูตร. 3) เพื่อศึกษาคำสอนเรื่องสัญญา 10 ประการในคิริมานันทสูตร

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า คิริมานันทสูตรเป็นพระสูตรที่มีความสำคัญในทางพระพุทธศาสนา โดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับ การแสดงธรรมเพื่อบำบัดอาพาธ (ความเจ็บป่วย) ของพระคิริมานันทเถระ โดยพระพุทธองค์ทรงมอบหมายให้พระอานนท์ไปแสดงธรรม 10 ประการแก่คิริมานนท์ภิกษุ จนอาการอาพาธของท่านพระคิริมานนท์สงบระงับลงโดยฉับพลัน ซึ่งคิริมานันทสูตรเป็นสูตรที่มีความสำคัญในการศึกษาพระพุทธธรรม โดยสูตรนี้ปรากฏพระไตรปิฎกเล่มที่ 24 คือ พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุติยปัณณาสก์ สจิตตวรรค ซึ่งเป็นคัมภีร์เล่มที่ 5 ของพระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย โดยคำว่า “อังคุตตรนิกาย” แปลว่า หมวดที่ยิ่งด้วยองค์ หรือหมู่ที่ยิ่งด้วยองค์ เพราะในนิกายนี้พระสังคีติกาจารย์ ได้รวบรวมและจัดลำดับพระสูตรเข้าไว้เป็นหมวดหมู่ตามจำนวนหัวข้อธรรมเป็นสำคัญซึ่งอังคุตตรนิกาย ได้รวมพระสูตรไว้ทั้งหมด 9,557 สูตร แบ่งเป็น 5 เล่ม กล่าวเฉพาะพระไตรปิฎกเล่มที่ 24 คือ อังคุตตรนิกาย ทสก-เอกาทสกนิบาต จัดเป็นคัมภีร์เล่มที่ 5 และเป็นเล่มสุดท้ายของอังคุตตรนิกาย มีพระสูตรทั้งหมด 1,417 สูตร แบ่งเป็น 2 นิบาต คือ ทสกนิบาต และเอกาทสกนิบาต เฉพาะทสกนิบาตรนั้นมีอยู่ 5 ปัณณาสก์ และกล่าวเฉพาะคิริมานันทสูตรนั้นจะอยู่ใน ทุติยปัณณาสก์ ซึ่งทุในติยปัณณาสก์นั้นจะ มีอยู่ 5 วรรค ได้แก่ 1) สจิตตวรรค 2) ยมกวรรค 3) อากังขวรรค 4) เถรวรรค 5) อุปาสกวรรค และคิริมานันทสูตรจะมีอยู่ในวรรคแรก คือ 1. สจิตตวรรค โดยคิริมานันทสูตรจะอยู่ในพระสูตรลำดับที่ 10 โครงสร้างของคิริมานันทสูตรประกอบด้วยส่วนสำคัญ 3 ส่วนหลัก คือ 1) ส่วนนำเข้าสู่เรื่องที่บรรยายเหตุการณ์และบริบทที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม 2) ส่วนเนื้อหาหลักที่ทรงแสดงคำสอนเรื่องสัญญา 10 ประการ และ 3) ส่วนสรุป ที่แสดงผลของการปฏิบัติตามคำสอนดังกล่าว

สาระสำคัญของสูตรนี้เน้นการพัฒนาสติและปัญญาผ่านการเจริญสัญญา 10 ประการ ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการฝึกจิตเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับธรรมชาติของชีวิต ความทุกข์ และการพ้นทุกข์ ซึ่งพระสูตรนี้เกิดขึ้นเมื่อพระคิริมานันทเถระ ซึ่งเป็นพระอรหันต์รูปหนึ่งในสมัยพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ ได้ป่วยเป็นไข้หนักจนมีอาการทุกข์ทรมานมาก พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงความเมตตาโดยการส่งพระอานนท์ไปเยี่ยมไข้ และทรงสั่งให้พระอานนท์นำเอาสัญญา 10 ประการไปแสดงแก่พระคิริมานันท์ เพื่อให้ท่านใช้เป็นเครื่องมือในการบำบัดทุกข์ทั้งกายและใจ การศึกษาพบว่าสูตรนี้ได้รับการยกย่องจากนักวิชาการพระพุทธศาสนาหลายท่าน เช่น พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2544) ที่ได้กล่าวถึงความสำคัญของสัญญาในการพัฒนาจิตใจสัญญา 10 ประการนี้ เป็นบทพิจารณาอันล้ำลึกที่เกี่ยวพันกับหัวใจสำคัญของพุทธธรรม ครอบคลุมตั้งแต่การพิจารณาขันธ์ 5 ที่แสดงให้เห็นถึงความไม่เที่ยงแท้ของร่างกายและจิตใจ ไปจนถึงไตรลักษณ์ที่เผยให้เห็นสัจธรรมของความทุกข์ ความไม่เที่ยง และความไม่ใช่ตัวตน รวมถึงอานาปานสติที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาสมาธิและปัญญา คิริมานันทสูตรจึงเป็นพระสูตรที่มีคุณค่าในการศึกษาพระพุทธศาสนา ทั้งในด้านหลักธรรมและการปฏิบัติตามสัญญา 10 ประการ ถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาสติปัญญา การรักษาทุกข์ทั้งทางกายและทางใจ และการมุ่งสู่เป้าหมายสูงสุดของการปฏิบัติธรรม ความสำคัญของสูตรนี้สามารถประยุกต์ใช้ได้ในสังคมปัจจุบัน โดยเฉพาะในยุคที่ผู้คนต้องเผชิญกับความเครียดและความท้าทายทางจิตใจมากมาย หากตั้งใจศึกษาและนำหลักธรรมจากคิริมานันทสูตรไปปฏิบัติจริงจึงจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการเสาะแสวงหาความสุขที่แท้จริง ซึ่งเป็นความสุขสบายมีภาวะเยือกเย็น มีจิตใจผ่องใส (ศิริลักษณ์ วรไวย์, 2557) โดยลักษณะเฉพาะของคิริมานันทสูตรคือการนำเสนอแนวทางการปฏิบัติที่เป็นระบบและสามารถปฏิบัติได้จริง โดยเริ่มจากการสร้างความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับความไม่เที่ยง ความทุกข์ และความไม่มีตัวตน จนนำไปสู่การพัฒนาปัญญาที่สูงขึ้น การศึกษาโครงสร้างของสูตรนี้แสดงให้เห็นถึงวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าที่เป็นระบบ เริ่มจากหลักการพื้นฐาน ขยายความเป็นรายละเอียด และสรุปด้วยการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม หลักธรรมที่ปรากฏในคิริมานันทสูตร มี 1) สัญญา 10 ประการ,(2) ขันธ์ 5, 3) หลักปฏิบัติอานาปานสติ 16 เป็นการดำรงสติไว้เฉพาะหน้านั้นหมายถึงตั้งสติกำหนดอารมณ์กัมมัฏฐาน ซึ่งถือว่าเป็นพระสูตรที่แสดงสัญญา 10 ประการ เมื่อภิกษุใดเกิดเจ็บป่วยพึงสวดคิริมานันทสูตรเป็นการสร้างสมาธิเพียงเพื่อให้จิตสงบไม่ซัดส่ายออกไปเกิดฟุ้งซ่านหรือปรุงแต่ง เมื่อจิตสงบดีแล้ว สามารถยกจิตขึ้นสู่ไตรลักษณ์ ดำเนินการตามการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน คือ การใช้ความคิดพิจารณาสัญญาให้เกิดปัญญา เห็นความเกิดและดับของรูปนาม จึงเกิดการปล่อยวาง ละความยึดมั่นถือมั่นได้

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าสัญญา 10 ประการ ที่พระผู้มีพระภาคตรัสกับพระอานนท์ให้กล่าวสัญญา 10 ประการแก่คิริมานนท์ภิกษุ เป็นไปได้ที่การอาพาธของคิริมานนท์ภิกษุจะสงบระงับโดยฉับพลันเพราะได้ฟังสัญญา 10 ประการนี้ สัญญา 10 ประการ โดยคำว่า สัญญา หมายถึง การหมายรู้ หรือกำหนดรู้อาการของอารมณ์ เช่น ลักษณะ ทรวดทรง สี สัณฐาน ฯลฯ ตลอดจนชื่อเรียก และสมมติบัญญัติต่าง ๆ ว่า เขียว ขาว ดำ แดง ดัง เบา ทุ้ม แหลม อ้วน ผอม โต๊ะ ปากกา หมู หมา ปลา แมว คน เขา เรา ท่าน เป็นต้น การหมายรู้หรือกำหนดรู้นี้ อาศัยการจับเผชิญ หรือ การเทียบเคียงระหว่างประสบการณ์หรือความรู้เก่ากับประสบการณ์หรือความรู้ใหม่ ถ้าประสบการณ์ใหม่ตรงกับประสบการณ์เก่า เช่น พบเห็นคนหรือสิ่งของที่เคยรู้จักแล้ว ได้ยินเสียงที่เคยได้ยินแล้ว ดังตัวอย่าง นาย ก.รู้จักนายเขียว ต่อมาอีกเดือนหนึ่ง นาย ก.เห็นนายเขียวอีก และรู้ว่าคนที่เขาเห็นนั้นคือนายเขียว

อย่างนี้เรียกว่า จำได้ (พึงสังเกตว่า ในที่นี้ “จำได้” ต่างจาก “จำ”) สัญญา มีบทบาทหน้าที่ในการเกื้อกูลการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะมนุษย์ และในเวลาเดียวกัน ก็มีโทษไม่ใช่น้อย เนื่องจากการยึดติดตามสัญญาของมนุษย์ ทำให้กลายเป็นเครื่องกีดขวาง กีดกั้นกำบังตนเอง ทำให้ไม่สามารถเข้าถึงความจริงแท้ได้เช่นกัน เพราะ สัญญานี้ คือลำดับที่ 3 ของ สัพพจิตตสาธารณเจตสิกซึ่งมีลำดับดังนี้คือ ผัสสะ เวทนา “สัญญา” เจตนา เอกัคคตา ชีวิตินทรีย์ มนสิการ (กล่าวโดยสรุปว่า อารมมณ์หนึ่งๆที่เกิดกับจิตจะต้องมีเจตสิกครบทั้ง 7 ประการนี้ เกิดร่วมด้วยเสมอ)ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้เขียนไว้ในพุทธธรรมฉบับปรับขยาย ตอน 1.ชีวิตคืออะไร? และยังแยกสัญญาออกอย่างคร่าว ๆ เป็น 2 ระดับคือ

1. สัญญาอย่างสามัญ ซึ่งกำหนดหมายอาการของอารมณ์ที่เกิดขึ้นและเป็นไปอย่างปกติธรรมดาของมันและ

2. สัญญาสืบทอดหรือสัญญาซับซ้อน (ปปัญจสัญญา) อันเป็นอารมณ์ที่คิดปรุงแต่งขึ้นให้ซับซ้อนพิสดารด้วย ตัณหา มานะและทิฏฐิ ซึ่งเป็นฝ่ายร้าย การแยกอย่างนี้ช่วยให้มองเห็นสัญญาที่แสดงบทบาทอยู่ พร้อมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างสัญญากับขันธ์อื่น ๆ ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

พระพุทธองค์ทรงบอกสัญญา 10 ประการ แก่พระอานนท์เพื่อให้นำเอาหลักธรรมไปสอนแก่พระคิริมานันท์ที่กำลังอาพาธอย่างหนัก และมีความทรมานมากและได้รับความเจ็บป่วยมานาน เมื่อพระคิริมานันทเถระได้ฟังคำสอนนี้แล้วนำไปปฏิบัติในที่สุดก็สามารถระงับอาพาธของท่านได้อย่างน่าอัศจรรย์ โดยหลักคำสอนเรื่องสัญญา 10 นั้นก็มีอยู่ดังต่อไปนี้

1. อนิจจสัญญา (Anicca-saññā) สัญญาเกี่ยวกับความไม่เที่ยง ซึ่งเป็นการพิจารณาเห็นว่าสิ่งทั้งปวงในโลกนี้ไม่มีสิ่งใดที่คงอยู่ตลอดไป ทุกสิ่งล้วนเปลี่ยนแปลงและเสื่อมสลายไปตามกาลเวลา การพัฒนาสัญญานี้ช่วยให้ผู้ปฏิบัติไม่หลงยึดติดในสิ่งที่ไม่แน่นอน ซึ่งในคิริมานันทสูตรได้อธิบายคำว่า อนิจจสัญญาเอาไว้ว่า “ภิกษุในธรรมวินัยนี้ไปสู่ป่าก็ดี ไปสู่โคนไม้ก็ดี ไปสู่เรือนว่างก็ดี พิจารณาว่า ‘รูปไม่เที่ยง เวทนาไม่เที่ยง สัญญาไม่เที่ยง สังขารไม่เที่ยง วิญญาณไม่เที่ยง’เป็นผู้พิจารณาเห็นโดยความเป็นของไม่เที่ยงในอุปาทานขันธ์ 5 นี้อยู่อย่างนี้นี้เรียกว่า อนิจจสัญญา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อง.ทสก. (ไทย); 24/60/128) เที่ยง ซึ่งพระพุทธองค์ก็ทรงตรัสถามปัญจวัคคีย์ถึงความไม่เที่ยงของขันธ์ทั้ง 5 (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.ม. (ไทย); 4/20-24/27-30) โดยสภาวะของความไม่เที่ยงก็คือมันมีการเกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไป หรือความไม่เที่ยง ความไม่คงที่ ความไม่ยั่งยืน ภาวะที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อม และสลายไป ซึ่งในพุทธธรรมพระธรรมปิฎกได้อธิบายลักษณะของความเป็นอนิจจังไว้ว่ามีลักษณะสำคัญอยู่ 4 ประการ คือ 1) อุปฺปาทวยปฺปวตฺติโต เพราะเป็นไปโดยการเกิดและการสลาย คือ เกิดดับๆ มีแล้วก็ไม่มี, 2) วิปริณามโต เพราะเป็นของแปรปรวน คือ เปลี่ยนแปลง แปรสภาพไปเรื่อยๆ, 3) ตาวกาสิกโต เพราะเป็นของชั่วคราว อยู่ได้ชั่วขณะๆ, 4) นิจฺจปฏิกฺเขปโต เพราะแย้งต่อความเที่ยง คือ สภาวะของมันเป็นสิ่งไม่เที่ยงขัดกันอยู่เองในตัวกับความเที่ยง หรือโดยสภาวะของมันเองก็ปฏิเสธความเที่ยงอยู่ในตัว เมื่อมองดูรู้เห็นตรงตามสภาวะของมันแล้ว ก็จะหาไม่พบความเที่ยงเลย ถึงคนจะพยายามมองให้เห็นเป็นเที่ยง มันก็ไม่ยอมเที่ยงตามที่คนอยาก จึงเรียกว่ามันปฏิเสธความเที่ยง (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2549) ซึ่งจากการอธิบายนั้นคำว่าอนิจจสัญญาถือว่าเป็นความจำได้หมายถึงหรือการพิจารณาว่าร่างกายขันธ์ 5 เรานั้นเป็นของไม่เที่ยงนั่นเอง

2. อนัตตสัญญา (Anattā-saññā) สัญญาเกี่ยวกับความไม่มีตัวตน การพิจารณาเห็นว่าไม่มีสิ่งใดในโลกนี้ที่เป็น "ตัวตน" หรือ "ตัวฉัน" ที่แท้จริง แม้แต่ร่างกายและจิตใจของเราเองก็เป็นเพียงกระบวนการที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา คิริมานันทสูตรนั้นทรงตรัสเอาไว้ชัดว่าการจำได้หมายรู้ในสัญญาหรือการกำหนดหมายความเป็นอนัตตาแห่งธรรมทั้งปวง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อง.ทสก. (ไทย); 24/60/129) คือการกำหนดตั้งสติพิจารณาว่าการรับรู้อารมณ์ทาง อายตนะภายนอกและภายในอย่างละ 6 เป็นสิ่งที่ไม่ใช่ตัวตนเป็นอนัตตา อันได้แก่ ตาเป็นอนัตตา รูปเป็นอนัตตา หูเป็นอนัตตา เสียงเป็นอนัตตา จมูกเป็นอนัตตา กลิ่นเป็นอนัตตา ลิ้นเป็นอนัตตา รสเป็นอนัตตา รสเป็นอนัตตา กายเป็นอนัตตา โผฏฐัพพะเป็นอนัตตา ใจเป็นอนัตตา ธรรมารมณ์เป็นอนัตตา ในสัญญาข้อนี้ก็เช่นเดียวกันทุกสรรพสิ่งที่เกิดขึ้นย่อมไม่คงทนอยู่ได้เพราะเป็นสิ่งสมมุติ มิใช่ตัวตนเราเขา ไม่สามารถที่จะเหนี่ยวรั้งให้ยืนยงคงอยู่ได้เพราะเป็นกฎธรรมชาติ

3. อสุภสัญญา (Asubha-saññā) สัญญาเกี่ยวกับความไม่สวยงาม การพิจารณาเห็นความจริงของร่างกายที่ประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ที่ไม่น่าดึงดูด เพื่อลดความหลงใหลและความยึดติดในรูปธรรม ในคิริมานันทสูตรนั้น พระพุทธองค์ทรงตรัสถึงอสุภสัญญาเอาไว้ว่า “อสุภสัญญา เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาเห็นกายนี้เท่านั้น ตั้งแต่พื้นเท้าขึ้นไป ตั้งแต่ปลายผมลงมา มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบ เต็มไปด้วยของไม่สะอาดมีประการต่าง ๆ ว่า‘ในกายนี้มี ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ไต 1- หัวใจ ตับพังผืด ม้าม2- ปอด ไส้ใหญ่ ไส้น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือดเหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร’ เป็นผู้พิจารณาเห็นโดยความเป็นของไม่งามในกายนี้อยู่อย่างนี้ นี้เรียกว่า อสุภสัญญา” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อง.ทสก. (ไทย); 24/60/129) พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่าภิกษุควรเจริญธรรม 4 ประการ ซึ่งมีการเจริญอสุภะเป็นเบื้องต้น เพราะว่าการเจริญอสุภะสามารถกำจัดราคะความกำหนัดยินดีได้ โดยการพิจารณาเห็นสังขารธรรม ทั้งปวงไม่ใช่สิ่งสวยงาม ธรรม 4 ประการนั้น คือ 1. พึงเจริญอสุภะเพื่อละราคะ 2. พึงเจริญเมตตาเพื่อละพยาบาท 3. พึงเจริญอานาปานสติเพื่อตัดวิตก 4. พึงเจริญอนิจจสัญญาเพื่อถอนอัสสมิมานะ คือ ความถือตัว (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.อุ. (ไทย); 25/31/235-236) การตั้งสติพิจารณาว่าทั้งหมดทั้งมวลที่กล่าวมาในอสุภะนี้เป็นของไม่สะอาด เต็มไปด้วยเชื้อโรคที่มองเห็นได้เช่นพยาธิหรือที่มองไม่เห็นเช่นเชื้อจุลินทรีย์ต่าง ๆ ที่เกาะกินเลือดเนื้อ น้ำเหลือง น้ำหนองอยู่ภายในกายนั้น เมื่อพิจารณาเห็นความไม่งามแล้วก็จะสามารถพิจารณาเห็นความเป็นจริง เมื่อพิจารณาเห็นความเป็นจริงก็จะสามารถละจากความยึดมั่นถือมั่นในตัวในตน แล้วบรรลุคุณวิเศษในพระพุทธศาสนาได้อันนี้คือเป้าประสงค์ของการให้มีการพิจารณาอสุภสัญญา

4. อาทีนวสัญญา (Ādīnava-saññā) สัญญาเกี่ยวกับโทษทุกข์ของกายอันมีความเจ็บไข้ต่าง ๆ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/331/335; อง.ทสก. (ไทย); 24/60/128) สภาวะที่ทุกข์กายและทุกข์ใจซึ่งมีธรรมเป็นเหตุ โดยการพิจารณาสัญญาข้อนี้พระพุทธองค์ทรงตรัสเอาไว้ว่า “อาทีนวสัญญา เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ไปสู่ป่าก็ดี ไปสู่โคนไม้ก็ดี ไปสู่เรือนว่างก็ดี พิจารณาเห็นว่า ‘กายนี้มีทุกข์มาก มีโทษมาก เพราะฉะนั้น อาพาธต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นในกายนี้คือ โรคตา โรคหู โรคจมูก โรคลิ้น โรคกาย โรคศีรษะ โรคที่ใบหู โรคปาก โรคฟันโรคไอ โรคหืด โรคไข้หวัด โรคไข้พิษ โรคไข้เชื่อมซึม โรคท้อง โรคลมสลบโรคลงแดง 1- โรคจุกเสียด โรคลงราก โรคเรื้อน โรคฝี โรคกลาก โรคมองคร่อ โรคลมบ้าหมู โรคหิดเปื่อย โรคหิดด้าน โรคคุดทะราด โรคหูด

โรคละอองบวม โรคอาเจียนเป็นเลือด โรคดี โรคเบาหวาน โรคเริม โรคพุพอง โรคริดสีดวง อาพาธมีดีเป็นสมุฏฐาน อาพาธมีเสลดเป็นสมุฏฐาน อาพาธมีลมเป็นสมุฏฐาน อาพาธมีไข้สันนิบาตเป็นสมุฏฐาน อาพาธที่เกิดแต่ฤดูแปรปรวน อาพาธที่เกิดแต่การบริหารที่ไม่สม่ำเสมอ อาพาธที่เกิดแต่ความเพียรเกินกำลัง อาพาธที่เกิดแต่วิบากของกรรมความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย ปวดอุจจาระ ปวดปัสสาวะ'เป็นผู้พิจารณาเห็นโดยความเป็นโทษในกายนี้อยู่อย่างนี้ นี้เรียกว่า อาทีนวสัญญา" (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.ทสก. (ไทย); 24/60/129-130.)

5. ปหานสัญญา (Pahāna-saññā) สัญญาเกี่ยวกับการละ บรรเทา,ทำให้สิ้นสุด ให้ถึงความเกิดขึ้นไม่ได้อีก ในอรรถกถาอธิบายคำว่าการละนั้นว่ามีอยู่ 5 อย่าง คือ (1) ตทังคปหานะ (ละกิเลสด้วยองค์นั้นๆ) (2) วิกขัมภนปหานะ (ละกิเลสด้วยการข่มไว้) (3) สมุจเฉทปหานะ (ละกิเลสด้วยตัดขาด) (4) ปฏิปัสสัทธิปหานะ (ละกิเลสด้วยสงบระงับ) (5) นิสสรณปหานะ (ละกิเลสด้วยสลัดออกได้) (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: (ขุ.อิติ.อ. (ไทย);35/126; องฺ.จตุกฺก.ฏีกา (ไทย); 2/25/324-325) แต่ในพระไตรปิฎกโดยเฉพาะในคิริมานันทสูตรนี้คำว่าปหานะมุ่งถึงการการละ,บรรเทา,ทำให้สิ้นสุดให้ถึงความเกิดขึ้นไม่ได้อีก 4 ประการได้แก่ 1. กามวิตก (ความตรึกในทางกาม) 2. พยาบาทวิตก (ความตรึกในทางพยาบาท) 3. วิหิงสาวิตก (ความตรึกในทางเบียดเบียน) 4.บาปอกุศลธรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/304/260; องฺ.ทสก. (ไทย); 24/60/130) โดยพระพุทธองค์ทรงอธิบายเอาไว้ดังนี้ "ปหานสัญญา เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ไม่รับกามวิตกที่เกิดขึ้น ละ บรรเทา ทำให้สิ้นสุด ทำให้ถึงความเกิดขึ้นไม่ได้อีกต่อไป ไม่รับพยาบาทวิตกที่เกิดขึ้น ละ บรรเทา ทำให้สิ้นสุดทำให้ถึงความเกิดขึ้นไม่ได้อีกต่อไป ไม่รับวิหิงสาวิตกที่เกิดขึ้น ละ บรรเทา ทำให้สิ้นสุด ทำให้ถึงความเกิดขึ้นไม่ได้อีกต่อไป ไม่รับบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเกิดขึ้นอีก ละ บรรเทา ทำให้สิ้นสุด ทำให้ถึงความเกิดขึ้นไม่ได้อีกต่อไป นี้เรียกว่าปหานสัญญา" (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.ทสก. (ไทย); 24/60/130)

6. วิราคสัญญา (Virāga-saññā) สัญญาเกี่ยวกับความคลายกำหนัด การพัฒนาความเป็นกลางและความไม่หลงใหลในกามคุณทั้งห้า ทำให้จิตใจเย็นและสงบ พระพุทธองค์ทรงตรัสถึงเรื่องวิราคสัญญานี้ว่า "วิราคสัญญา เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ไปสู่ป่าก็ดี ไปสู่โคนไม้ก็ดี ไปสู่เรือนว่างก็ดี พิจารณาเห็นว่า 'ภาวะที่สงบ ประณีต คือความระงับสังขารทั้งปวง ความสละคืนซึ่งอุปธิทั้งปวง ความสิ้นไปแห่งตัณหา ความคลายกำหนัด นิพพาน' นี้เรียกว่าวิราคสัญญา" (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: (องฺ.ทสก. (ไทย); 24/60/130.)

7. นิโรธสัญญา (Nirodha-saññā) สัญญาเกี่ยวกับการดับตัณหาอันเป็นอริยผลว่า เป็นธรรมละเอียดประณีต (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551) การพิจารณาเห็นความสงบและความสิ้นสุดของทุกข์ ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของการปฏิบัติธรรม สำหรับผู้ที่ปฏิบัติธรรมในกรอบสัญญา 10 นี้ผู้ปฏิบัติจะต้องกำหนดตั้งสติที่จะเข้าให้ถึงสภาพดับกิเลส ให้ทุกข์ดับสนิทที่จิต ใช้ปัญญาพิจารณากำหนดเห็นว่า ภาวะที่สงบ ประณีต คือความระงับสังขารทั้งปวง ความสละคืนซึ่งอุปธิทั้งปวงความสิ้นไปแห่งตัณหาความดับ นิพพานเป็นสัญญาที่ต่อเนื่องกับวิราคสัญญาแตกต่างกันที่ วิราคสัญญาคือการคลายความกำหนัดแต่นิโรธสัญญาคือ ความดับสนิทของกิเลสในจิต

8. สัพพโลเกอนภิรตสัญญา (Sabbaloke-anabhirata-saññā) สัญญาเกี่ยวกับความไม่น่าเพลิดเพลินในโลกทั้งปวง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/359/425.) ความไม่พอใจใน

โลกทั้งปวง การพิจารณาเห็นว่าไม่มีสิ่งใดในโลกนี้ที่สามารถให้ความสุขที่แท้จริงและถาวรได้ โดยคำว่า อนภิรติ นี้มุ่งหมายถึงความไม่ยินดีหรือการไม่ยึดมั่นหรือการไม่มีอุปาทานในโลก โดยคำว่าอุปาทานหรือความยึดมั่นนั้นก็มี 4 ประเภทได้แก่ (1) กามุปาทาน (ความยึดมั่นในกาม) (2) ทิฏฐุปาทาน(ความยึดมั่นในทิฏฐิ) (3) สีลัพพตุปาทาน(ความยึดมั่นในศีลพรต) หรือ(4) อัตตวาทุปาทาน(ความยึดมั่นในวาทะว่ามีอัตตา) โดยในที่นี้มุ่งเอาเฉพาะเรื่องของการกำหนดหมายด้วยการไม่ยึดมั่นในสรรพสิ่งในโลกคือ (1) ไม่ยึดมั่นในกาม (1)ไม่ยึดมั่นในทิฏฐิ (3) ไม่ยึดมั่นในศีลพรต และ (4) ไม่ยึดมั่นในอัตตาตัวตน ซึ่งก็คือการไม่ยึดมั่นในขันธ์ 5 โดยพระพุทธองค์ทรงตรัสว่า อุปาทานขันธ์ 5 นั้น เป็นทุกข์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.ม. (ไทย); 14/4/21.) ดังนั้น การละการยึดมั่นในโลกนัยหนึ่งก็คือละการยึดมั่นในขันธ์ 5 นั่นเอง หรือหากพิจารณาคำว่า โลก ในมุมของพระพุทธศาสนาโลกนั้นสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภทได้แก่ (1) สังขารโลก (2) สัตวโลก (3) โอกาสโลก (พระไตรปิฎกภาษาไทยและอรรถกถา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.ม.อ. (ไทย); 1/1/103-118.) แต่ในที่นี้คำว่าโลกได้แก่ สังขารโลก โลกคือสังขาร หรือสภาวธรรมที่มีการปรุงแต่งตามเหตุปัจจัย (พระไตรปิฎกภาษาไทยและอรรถกถา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.สฬา.อ. (ไทย); 3/228/58.) เมื่อบำเพ็ญสมาธิคือการพิจารณาสัญญาในข้อสัพพโลเก อนภิรตสัญญาก็คือการตั้งสติกำหนดพิจารณากำหนดละ อุปาทานในโลกที่เป็นเหตุตั้งมั่น ยึดมั่น และเป็นอนุสัยแห่งจิต งดเว้น ไม่ถือมั่น อันเป็นบันไดก้าวไปสู่ สัพพสังขาเรสุ อนิจจสัญญา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.ทสก. (ไทย); 24/56/130.)

9. สัพพสังขาเรสุอนิจจสัญญา (Sabba-saṅkhāresu-anicca-saññā) สัญญาเกี่ยวกับความไม่น่าเพลิดเพลินในสังขารทั้งปวง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.ทสก. (ไทย); 24/56/131.) ความไม่เที่ยงของสังขารทั้งปวง การพิจารณาเห็นว่าทุกสิ่งที่เกิดขึ้นจากการปรุงแต่งล้วนไม่คงที่และเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง อนภิรตินั้นแปลว่า ความไม่ยินดีคือไม่ติดหรือไม่ยึดมั่นถือมั่นที่เราเรียกว่า “อุปาทาน” ซึ่งคำว่าอุปาทานนั้นก็มีอยู่ 4 ประการ คือ (1) กามุปาทาน (ความยึดมั่นในกาม) (2) ทิฏฐุปาทาน(ความยึดมั่นในทิฏฐิ) (3) สีลัพพตุปาทาน (ความยึดมั่นในศีลพรต) หรือ (4) อัตตวาทุปาทาน(ความยึดมั่นในวาทะว่ามีอัตตา) ในการพิจารณาในเรื่องของสัพพสังขาเรสุ อนิจจสัญญานั้นพระพุทธองค์ทรงตรัสว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ย่อมอึดอัด ระอา รังเกียจในสังขารทั้งปวง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.ทสก. (ไทย); 24/56/131.) ก็คือการกำหนดพิจารณาทำให้เกิดความอึดอัด ระอา รังเกียจในสังขารทั้งปวง อันนำไปสู่การปฏิบัติอานาปานสติอันเป็นลำดับสุดท้ายต่อไป

10. อานาปานัสสติ (Ānāpānassati) สติเกี่ยวกับลมหายใจเข้าออก ซึ่งเป็นวิธีการฝึกสมาธิพื้นฐานที่สำคัญ การสังเกตลมหายใจช่วยให้จิตสงบและเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาวิปัสสนาสัญญา 10 ประการนี้เป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาปัญญา ช่วยให้ผู้ปฏิบัติเห็นความจริงของธรรมชาติ และก้าวไปสู่การหลุดพ้นจากทุกข์ตามหนทางที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ สำหรับอานาปานสติภาวนาหรืออานาปนสติกรรมฐานนั้นถือว่าเป็นกรรมที่พระพุทธองค์ทรงนำมาปฏิบัติมากที่สุดจนถือว่าเป็น “วิหารธรรม”ของพระองค์เลยทีเดียวดังปรากฏในพระพุทธพจน์ที่ทรงตรัสรับรองในเรื่องนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย หากว่า อัญเดียรถีย์ปริพาชกทั้งหลายจะพึงถามพวกเธออย่างนี้ว่า พระสมณโคดมอยู่จำพรรษาด้วยวิหารธรรมไหนโดยมาก เธอทั้งหลายถูกถาม อย่างนี้แล้ว พึงชี้แจงแก่อัญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นอย่างนี้ว่า ท่านผู้มีอายุ ทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคประทับจำพรรษาด้วยอานาปานสติสมาธิโดยมาก”

พระพุทธองค์ทรงตรัสอธิบายถึงวิธีการเข้าอานาปานสติเพื่อให้พระอานนท์นำไปสอนหรือไปแสดงแก่พระคิริมานันทเถระว่า ในธรรมวินัยนี้ไปสู่ป่าก็ดี ไปสู่โคนไม้ก็ดี ไปสู่เรือนว่างก็ดี นั่งคู้บัลลังก์ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า มีสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก ซึ่งพระพุทธองค์ทรงกำหนดรูปแบบของการกำหนดลมหายใจเข้าออกโดยมีสติกำกับเอาไว้ 16 ขั้น ดังนี้ 1) เมื่อหายใจเข้ายาวก็รู้ชัดว่าหายใจเข้ายาว เมื่อหายใจออกยาวก็รู้ชัดว่าหายใจออกยาว, 2) เมื่อหายใจเข้าสั้นก็รู้ชัดว่าหายใจเข้าสั้น เมื่อหายใจออกสั้นก็รู้ชัดว่าหายใจออกสั้น, 3) สำเหนียกว่า จะรู้ชัดกองลมทั้งปวง หายใจเข้า สำเหนียกว่า จะรู้ชัดกองลมทั้งปวง หายใจออก, 4) สำเหนียกว่า จะระงับกายสังขาร หายใจเข้า สำเหนียกว่า จะระงับกายสังขาร หายใจออก (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.อุ. (ไทย); 14/352/407.), 5) สำเหนียกว่า จะรู้ชัดปีติ หายใจเข้า สำเหนียกว่า จะรู้ชัดปีติ หายใจออก, 6) สำเหนียกว่า จะรู้ชัดสุข หายใจเข้า สำเหนียกว่า จะรู้ชัดสุข หายใจออก, 7) สำเหนียกว่า จะรู้ชัดจิตตสังขาร หายใจเข้า สำเหนียกว่า จะรู้ชัดจิตตสังขาร หายใจออก, 8) สำเหนียกว่า จะระงับจิตตสังขาร หายใจเข้า สำเหนียกว่า จะระงับจิตตสังขาร หายใจออก, 9) สำเหนียกว่า จะรู้ชัดจิต หายใจเข้า สำเหนียกว่า จะรู้ชัดจิต หายใจออก, 10) สำเหนียกว่า จะยังจิตให้บันเทิง หายใจเข้า สำเหนียกว่า จะยังจิตให้บันเทิง หายใจออก, 11. สำเหนียกว่า จะตั้งจิตมั่น หายใจเข้า สำเหนียกว่า จะตั้งจิตมั่น หายใจออก, 12) สำเหนียกว่า จะเปลื้องจิต หายใจเข้า สำเหนียกว่า จะเปลื้องจิต หายใจออก, 13) สำเหนียกว่า จะพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยง หายใจเข้า สำเหนียกว่า จะพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยง หายใจออก, 14) สำเหนียกว่า จะพิจารณาเห็นความคลายออกได้ หายใจเข้า สำเหนียกว่า จะพิจารณาเห็นความคลายออกได้ หายใจออก, 15) สำเหนียกว่า จะพิจารณาเห็นความดับไป หายใจเข้า สำเหนียกว่า จะพิจารณาเห็นความดับไป หายใจออก, 16) สำเหนียกว่า จะพิจารณาเห็นความสละคืน หายใจเข้า สำเหนียกว่า จะพิจารณาเห็นความสละคืน หายใจออก (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.อุ. (ไทย); 14/352/407-409.)อานาปานสติทั้ง 16 ขั้นนั้นสามารถที่จะแบ่งเป็นหมวดได้ 4 หมวดๆ ละ 4 ขั้น โดยทั้ง 4 หมวดนั้นก็จะสอดคล้องกับการปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน 4 คือ 1) กายานุปัสสนา 2) เวทนานุปัสสนา 3) จิตตานุปัสสนา 4) ธรรมานุปัสสนา

การศึกษาเชิงลึกพบว่าสัญญาแต่ละประการมีความเชื่อมโยงกันอย่างแน่นแฟ้น โดยเริ่มจากการพัฒนาความเข้าใจเกี่ยวกับความไม่งาม ความตาย และความไม่น่าพอใจในสิ่งต่าง ๆ ซึ่งเป็นการสร้างพื้นฐานสำคัญสำหรับการเข้าใจอริยสัจ 4 อย่างถูกต้อง พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้อธิบายว่าสัญญาเหล่านี้เป็น กระบวนการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน เพื่อการให้เกิดความรู้แจ้งเจริญปัญญาเพราะช่วยให้เห็นความจริงของสิ่งต่าง ๆ ตามที่เป็นจริง (พระพรหมคุณาภรณ์, 2553) ซึ่งช่วยลดความยึดมั่นถือมั่นในรูปร่าง หน้าตา และความงามทางกาย ให้ตระหนักถึงความไม่แน่นอนของชีวิต และการฝึกตามเห็นกายในการปฏิบัติในขั้นนี้เราเรียกว่า “กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน” (พุทธทาสภิกขุ, 2535) ซึ่งเป็นการสร้างพื้นฐานสำหรับการปล่อยวาง เป็นการพัฒนาความเข้าใจที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นเกี่ยวกับไตรลักษณ์ และนำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมในการละ การคลายกำหนัด และการดับทุกข์ ดังที่ จำลอง ดิษยวณิช, พริ้มเพรา ดิษยวณิช ได้กล่าวไว้นวารสารเรื่อง "จิตบำบัดเชิงพลศาสตร์ที่อิงสติเป็นพื้นฐาน" ว่า วิปัสสนากรรมฐาน หรือการเจริญสติเป็นระเบียบวิธีที่มีประสิทธิผลเป็นส่วนสำคัญของการพัฒนาสติปัฏฐาน 4 ทำให้เกิดความเข้าใจอย่างถูกต้องว่าสิ่งทั้งหลายหรือตัวตนมีแต่เพียงรูปกับนามเท่านั้นที่หมุนเปลี่ยนแปลงไปตามสามัญลักษณะ คือ ความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์และ

ความไม่ใช่ตัวตน ความรู้เช่นนี้จะนำไปสู่การปล่อยวางที่มีต่อตัวตน หรืออุปาทานขันธ์และสามารถขจัดความทุกข์ให้หมดไปได้ (จำลอง ดิษยวณิช และคณะ, 2557)

วัตถุประสงค์ที่ 3 จากการได้ศึกษาคำสอนเรื่องสัญญา 10 ประการในคิริมานันทสูตร พบว่า อาพาธของคิริมานนท์ภิกษุนั้นจะสงบระงับลงโดยฉับพลันและได้หายขาดจากอาพาธนั้นไปเพราะได้ฟังสัญญา 10 ประการนี้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อง.ทสก. (ไทย); 24/60/130.) พระพุทธองค์ทรงสอนให้พระคิริมานนทเถระได้เข้าสมาธิเพื่อพิจารณา โทษของกายหรือสังขารที่เป็นเสมือนรังแห่งโรค เนื่องจากว่าร่างกายของมนุษย์เรานั้นเมื่อเกิดมาก็จะมีแก่ มีเจ็บ และมีตายเป็นธรรมดา ซึ่งร่างกายนั้นจะเริ่มการนำไปสู่ความทุกข์คือจะต้องแก่เป็นธรรมดา โดยพระพุทธองค์ทรงบรรยายลักษณะของคนที่เข้าข่ายความเป็นคนชราเอาไว้ว่า “ความแก่ ภาวะของความแก่ ฟันหลุด ผมหงอก หนังเป็นเกลียว ความเสื่อมแห่งอายุ ความแก่หง่อมแห่งอินทรีย์ ในหมู่สัตว์นั้น ๆ ของเหล่านั้น ๆ นี้เรียกว่า “ชรา” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.นิ. (ไทย); 16/91/39.) ส่วนท่านสารีบุตรก็ได้ตอบถึงลักษณะของความชราเช่นเดียวกันว่า “ได้แก่ ความแก่ ความคร่ำคร่า ฟันหลุด ผมหงอก หนังย่น ความเสื่อมแห่งอายุ ความแก่หง่อมแห่งอินทรีย์ในหมู่สัตว์นั้น ๆ ของเหล่าสัตว์นั้น ๆ อันนี้เรียกว่า “ชรา” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.มู. (ไทย); 12/117/66.) ส่วนในทุกขสัจท่านกล่าวความชราว่ามีลักษณะ 7 ประการ คือ “ความแก่ ความชำรุด ความเป็นผู้ฟันหัก ความเป็นผู้มีผมหงอก ความเป็นผู้มีหนังเหนียว ความเสื่อมอายุ ความแก่หง่อมแห่งอินทรีย์ ความชราที่ปรากฏในคัมภีร์นั้น มีลักษณะสำคัญสองประการ คือ (1) เป็นทุกข์หรือเป็นภัยในวัฏฏะสงสาร และ (2) เป็นความจริงที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ เพราะความชราคือภาวะของความเสื่อม ซึ่งเป็นต้นเหตุสำคัญของทุกข์รูปแบบอื่น ๆ ที่ตามมา เมื่อมีการเกิด (ชาติ) ก็ย่อมมีความแก่ และเมื่อมีความแก่ก็ย่อมมีความเจ็บป่วยและความตายตามมาเป็นลำดับ วัฏจักรของ “เกิด แก่ เจ็บ ตาย” นี้ จึงเป็นทุกข์พื้นฐานที่สัตว์โลกทั้งหลายไม่สามารถหลีกพ้นได้ ยกเว้นแต่พระอรหันต์หรือพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงบรรลุธรรมเท่านั้น จึงจะสามารถพ้นจากทุกข์ประเภทนี้ได้ นอกจากนี้ ร่างกายของมนุษย์ย่อมต้องประสบกับความเจ็บป่วยเป็นธรรมดา พระพุทธองค์ตรัสว่า “ร่างกายเป็นรังแห่งโรค” หมายถึง ร่างกายของเรานั้นเปรียบเสมือนเป็นที่ตั้งของโรคภัยโดยธรรมชาติ ดังนั้น การมีโรคจึงเป็นเรื่องปกติ ไม่มากก็น้อย และเหตุนี้เองที่ทำให้การไม่มีโรคจึงถือเป็นลาภอันประเสริฐ

ในคิริมานนทสูตร พระพุทธองค์ตรัสไว้อย่างชัดเจนว่า “กายนี้มีทุกข์มาก มีโทษมาก” โรคภัยทั้งหลายจึงเกิดขึ้นในกายนี้เป็นธรรมดา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อง.ทสก. (ไทย); 24/60/129) การที่ร่างกายมีโรคจึงถือเป็นโทษของกาย ซึ่งพึงพิจารณาด้วยสติปัญญาให้เห็นตามจริงว่า ร่างกายนี้เป็นแหล่งแห่งทุกข์ และด้วยการพิจารณาเช่นนี้ ย่อมช่วยให้จิตไม่ทุกข์ไปตามเวทนา และทำให้เข้าใจความจริงว่า มนุษย์เกิดมาย่อมมีโรคเป็นของธรรมดา

การพิจารณาสัญญา 10 กับการบรรเทาโรค การพิจารณา “สัญญา 10” ประการนั้นจะสามารถรักษาโรคได้อย่างไร จากการศึกษาพบว่า สัญญา 10 ประการ นั้นเป็นกรรมฐานประเภทหนึ่ง ซึ่งจัดอยู่ในสมถกรรมฐานที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อทำให้จิตสงบ เมื่อจิตสงบแล้วจึงจะเกิดสมาธิ และเมื่อจิตมีสมาธิก็จะสามารถใช้ปัญญาในการพิจารณาหรือนำประเด็นทั้ง 10 ประการมาพิจารณาเพื่อให้เกิดผลดังนี้ 1. การพัฒนาสมาธิ 2. การเข้าถึงการพิจารณาธรรม ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ 2.1 การพิจารณาขันธ์ 5 หรือรูปกาย ส่วนการพิจารณานี้ประกอบด้วย 4 ประการ คือ

(1) อนิจจสัญญา – การพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงของอุปาทานขันธ์ 5 (2) อนัตตสัญญา – การพิจารณาเห็นความเป็นอนัตตาของอายตนะภายใน 6 และอายตนะภายนอก 6 (3) อสุภสัญญา – การพิจารณาเห็นความไม่งามในกาย เพราะกายนี้ตั้งแต่พื้นเท้าขึ้นไปจนถึงปลายผมลงมา มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบ และเต็มไปด้วยของไม่สะอาดมีประการต่าง ๆ (4) อาทีนวสัญญา – การพิจารณาเห็นว่ากายนี้มีทุกข์มาก มีโทษมาก จึงมีโรคภัยไข้เจ็บเกิดขึ้นในกาย การพิจารณาหรือสัญญา 4 ประการนี้ถือเป็นการพิจารณาขันธ์ 5 หรือรูปกายว่าเป็นของไม่เทียง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา เนื่องจากเป็นรังของโรค การพิจารณาเช่นนี้ย่อมทำให้คลายจากการยึดมั่นในร่างกายได้ ประกอบกับการที่จิตเป็นสมาธิก็ย่อมสามารถรักษาโรคภายในกายได้ 2.2 การพิจารณาจิตหรือกระบวนการทำงานของจิตในสภาวะต่าง ๆ ส่วนการพิจารณาในกรอบ 5 ประการดังนี้ (5) ปหานสัญญา – การไม่รับ การละ การบรรเทา และการทำให้สิ้นสุดซึ่งกามวิตก พยาบาท วิตก วิหิงสาวิตก และบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้น ทำให้ถึงความไม่เกิดขึ้นอีกต่อไป (6) วิราคสัญญา – การพิจารณาเห็นว่า ภาวะที่สงบประณีต คือ ความระงับสังขารทั้งปวง ความสละคืนซึ่งอุปธิ ความสิ้นไปแห่งตัณหา ความคลายกำหนัด นิพพาน (7) นิโรธสัญญา – การพิจารณาเห็นว่า ภาวะที่สงบประณีต คือ ความระงับสังขารทั้งปวง ความสละคืนซึ่งอุปธิทั้งปวง ความสิ้นไปแห่งตัณหา ความดับ นิพพาน (8) สัพพโลเก อนภิรตสัญญา – การละอุปาทานในโลกที่เป็นเหตุแห่งการตั้งมั่น ยึดมั่น และเป็นอนุสัยแห่งจิต การงดเว้นและไม่ถือมั่น (9) สัพพสังขาเรสุอนิจจสัญญา – การรู้สึกอึดอัดระอา รังเกียจในสังขารทั้งปวงข้อ (6-9) นี้เป็นส่วนของข้อปฏิบัติในการพิจารณาจิตเพื่อการละและการเห็นสภาวะของจิตในสภาวะต่างๆ จนสามารถเข้าถึงความจริงของจิตได้ การพิจารณาเช่นนี้ย่อมบรรเทาความรุ่มร้อนของจิตได้ 2.3 การพิจารณาจิตเพื่อเข้าถึงความรู้เรื่องกาย เวทนา จิต และธรรม การพิจารณานี้ตามหลักมหาสติปัฏฐาน 4 เป็นการรวบรวมการพิจารณาหรือการทำสมาธิเพื่อให้เข้าถึงความจริงของ "กาย" กับ "จิต" เพื่อให้เข้าถึงธรรม คือ ความจริงของชีวิตผ่านลมหายใจที่ถูกกำหนดให้พิจารณาในทั้ง 16 ขั้นตอน ในที่สุดก็จะสามารถบรรเทาความเจ็บป่วยหรือรักษาอาพาธที่เกิดขึ้นกับตนเองได้ด้วยอำนาจของ (1) สมาธิจิต (2) กำลังแห่งฌาน ที่เกิดขึ้นตั้งแต่ปฐมฌานจนถึงจตุตถฌาน เรื่อยไปจนถึงอรูปฌานอีก 4 ขั้นตอน อันเป็นการเข้าถึงสภาวะของสมาบัติ เมื่อเข้าสมาบัติได้แล้ว ก็จะสามารถรักษาโรคทั้งภายนอกกายและภายในกายได้ ซึ่งเป็นเหตุทำให้อาพาธที่มีอยู่หายไปได้

การพิจารณาสัญญา 10 ประการ ในฐานะที่เป็นธรรมโอสถ จากการศึกษามาพบว่า สัญญา 10 ประการนั้นก็ถือว่าเป็นธรรมโอสถอย่างหนึ่งที่สามารถนำมาเป็นกรอบในการรักษาโรคที่เกิดขึ้นในกายและจิตของมนุษย์เราได้ เหตุเพราะหลักธรรมของพระพุทธเจ้า ที่ใช้รักษาโรคทางใจ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2549) หรือโรคทางกายได้ เนื่องจากพระพุทธองค์ทรงจำแนกโรคออกเป็น 2 ประเภทก็คือโรคทางกาย (กายิกโรโค) และโรคทางใจ (เจตสิกโรโค) (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.จตุกฺก. (ไทย); 21/157/217.) และสัญญา 10 ประการซึ่งถือว่าเป็นกรรมฐานอย่างหนึ่งที่สามารถนำมาปรับใช้เพื่อการรักษาโรคได้ ดังปรากฏในกรณีของพระคิริมานนทเถระเป็นตัวอย่าง โดยสัญญา 10 ประการ นั้นเป็นธรรมโอสถที่มุ่งรักษาโรคทั้งทางกายและทางจิตผ่านกระบวนการพิจารณาทั้งส่วนที่เป็นกาย-จิต และกาย เวทนา จิตและธรรมนั่นเอง

สำหรับพุทธวิธีในการรักษาอาการป่วยของพระคิริมานันท์นั้นจะพบว่าพระพุทธองค์ทรงมีแนวทางในการดำเนินการในการรักษาอาพาธของพระคิริมานันท์ตามลำดับ ทรงพิจารณาในการให้การรักษาเท่าที่ปรากฏในพระสูตร โดยเริ่มจากการตรวจอดีตกรรมของพระคิริมานันท์เพื่อประเมินว่าส่งผลต่อการเกิดโรคและโอกาสในการรักษาหรือไม่

และพบว่าโรคของพระคิริมานันท์สามารถรักษาได้ เพราะมีอานิสงส์จากการถวายใบไม้ในอดีต ทั้งนี้แสดงถึงหลักการแบบ “แพทย์” ที่ต้องพิจารณาต้นเหตุของโรคก่อนรักษา จากนั้นทรงรับฟังรายงานอาการจากพระอานนท์ พร้อมทั้งพิจารณาจริตของพระคิริมานันท์ ก่อนจะกำหนดวิธีการรักษาโดยใช้ “สัญญา 10 ประการ” ซึ่งเหมาะกับผู้ที่เคยฝึกเจริญสติผ่านอานาปานสติหรืออสุภกรรมฐานมาก่อน ทั้งยังสะท้อนหลักการสอนในพุทธกาล ที่เน้นการสอนกรรมฐานให้เหมาะกับจริตของผู้ปฏิบัติ

อย่างไรก็ตาม ผลของการฟังพระธรรมเทศนาแตกต่างกันตามกรรมของแต่ละบุคคล หากจะนำ “สัญญา 10 ประการ” มาใช้รักษาอาการป่วยในปัจจุบันควรดำเนินการเป็นลำดับดังนี้ 1) อธิบายเนื้อหาของสัญญา 10 ประการให้ชัดเจน 2) ให้ผู้ป่วยน้อมนำไปปฏิบัติ เช่น นั่งสมาธิหรือเจริญสติ 3) ประเมินผลเป็นระยะ ๆ โดยสอบถามอารมณ์หรือความรู้สึกหลังการปฏิบัติ และการประเมินอย่างสม่ำเสมอจะช่วยให้ผู้รักษาเข้าใจอาการเปลี่ยนแปลงของผู้ป่วย และผู้ป่วยเองก็สามารถเข้าถึงธรรมได้ง่ายขึ้น

อภิปรายผลการวิจัย

1. พบว่า คิริมานันทสูตร พระสูตรว่าด้วยการหายอาพาธของพระคิริมานนท์ พบข้อสรุปและข้อสังเกตที่น่าสนใจเกี่ยวกับแนวทางการรักษาอาการอาพาธผ่านพระธรรมคำสอน ดังนี้ 1) อานุภาพแห่งธรรมโอสถ และบทบาทของสัญญา 10 ประการ จากการฟังธรรมะโดยเฉพาะ “สัญญา 10 ประการ” จากพระอานนท์ซึ่งเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า มีผลโดยตรงต่อการบรรเทาและระงับอาการอาพาธของพระคิริมานนท์ได้อย่างฉับพลัน สะท้อนให้เห็นว่า ธรรมะในพระพุทธศาสนา มิใช่เพียงคำสอนเชิงปรัชญาเท่านั้น แต่ยังสามารถทำหน้าที่เป็น “ธรรมโอสถ” หรือยารักษาโรคทางใจได้อย่างแท้จริง โดยเฉพาะเมื่อผสานกับการเจริญสติ สมาธิ และวิปัสสนา โดยผ่าการพิจารณาในสัญญา 10 ประการ อันได้แก่ การระลึกถึงความไม่เที่ยง (อนิจจสัญญา), ความไม่มีตัวตน (อนัตตสัญญา), ความไม่งามของร่างกาย (อสุภสัญญา), ความเป็นโทษของกาย (อาทีนวสัญญา), การละอกุศลธรรม (ปหานสัญญา), การคลายกำหนัด (วิราคสัญญา), การดับตัณหา (นิโรธสัญญา), การไม่ยึดมั่นในโลก (สัพพโลเกอนภิรตสัญญา), การระลึกถึงความไม่เที่ยงในสังขาร (สัพพสังขาเรสุอนิจจสัญญา), และสุดท้ายคือ อานาปานสติซึ่งเป็นกรรมฐานชั้นสูงในการฝึกสมาธิ

2. งานวิจัยนี้มุ่งวิเคราะห์คิริมานนทสูตรในพระไตรปิฎก โดยเน้นบทบาทของศรัทธาและปัญญาในการนำไปสู่การปฏิบัติสัญญา 10 ประการ โดยเฉพาะ "อานาปานสติ" ซึ่งพระพุทธองค์ทรงสอนให้ภิกษุตั้งกายตรง มีสติหายใจเข้าออก เป็นการเจริญสติขั้นพื้นฐานที่นำสู่สมาธิ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.อ. (ไทย); 1/165/445) แม้การฟังธรรมจะช่วยเยียวยาใจ แต่พระคิริมานนท์หายจากอาพาธเพราะองค์ประกอบ 3 ประการคือ 1) ศรัทธาในพระพุทธเจ้า 2) ปัญญาเข้าใจธรรมโดยเร็ว และ 3) การลงมือปฏิบัติตามสัญญา 10 อย่างจริงจัง จนเกิดปัญญาเห็นแจ้งในอริยสัจ และเข้าถึงการดับทุกข์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.ม. (ไทย); 4/14/22) ทั้งหมดนี้สะท้อนความสัมพันธ์ของสมถะและวิปัสสนา โดยเฉพาะการฝึกอานาปานสติซึ่งแสดงถึงกระบวนการบำบัดจิตที่ลึกซึ้งในพุทธศาสนา ผ่านการเปลี่ยนแปลงมุมมองภายใน ตามหลักไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา

3. หลักคำสอนเรื่องกรรม “กรรม” หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต, 2565) อันเป็นต้นเหตุของการกระทำทั้งทางกาย วาจา และใจ ซึ่งแบ่งออกเป็น กุศลกรรม (กรรมดี) และอกุศลกรรม (กรรมชั่ว) โดยกรรมที่ทำไว้จะส่งผลแก่ผู้กระทำทั้งในชาตินี้และในชาติหน้า ตามที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ใน ฐานสูตร และ จูฬกัมมวิภังคสูตร ว่า "สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของของตน มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ และย่อมได้รับผลของกรรมนั้นไม่ว่าจะดีหรือชั่ว" (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.ปญฺจก. (ไทย); 22/57/101) ดังนั้น พุทธศาสนาสอนให้ระลึกถึงกรรมเสมอ เพื่อหลีกเลี่ยงกรรมชั่วและเร่งสร้างกรรมดี ตัวอย่างของพระคิริมานันท์แสดงชัดว่า กรรมดีในอดีต เช่น การถวายใบไม้ด้วยศรัทธาแด่พระพุทธเจ้าสุเมธ ส่งผลให้ได้รับบุญในภายหลัง แม้เมื่ออาพาธในปัจจุบัน พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโปรด ซึ่งช่วยบรรเทาทุกข์ได้จริง แสดงให้เห็นว่ากรรมดีแม้เล็กน้อย หากทำด้วยจิตศรัทธา ย่อมส่งผลยิ่งใหญ่ โดยมีพุทธานุภาพและกระบวนการทางจิตร่วมหนุน แม้ธรรมเทศนาจะมีผลทันที แต่ก็ขึ้นอยู่กับความเพียรของผู้ฟังในการน้อมใจและปฏิบัติอย่างจริงจัง กล่าวคือ พุทธานุภาพเป็นเงื่อนไขเสริม แต่การปฏิบัติคือหัวใจสำคัญ การเยียวยาจึงเกิดจาก “ธรรมโอสถ” ที่รวมศรัทธา ปัญญา และการปฏิบัติ โดยเฉพาะการระลึกตามสัญญา 10 ประการ ซึ่งช่วยแปรเปลี่ยนความทุกข์เป็นปัญญาและความสงบ นำจิตให้หลุดจากความยึดมั่นในกาย และเข้าถึงความสงบภายใน

องค์ความรู้

คิริมานนทสูตรเป็นพระสูตรสำคัญในพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงการรักษาอาพาธของพระคิริมานนท์ด้วยธรรมโอสถ โดยใช้หลักสัญญา 10 ประการที่พระพุทธองค์ทรงมอบหมายให้พระอานนท์นำไปแสดงแก่ท่าน ซึ่งเมื่อนำมาวิเคราะห์แล้วพบว่าเป็นแนวทางการปฏิบัติธรรมที่ครอบคลุมทั้งด้าน สมถะ (การสงบใจ) และ วิปัสสนา (การเห็นแจ้งตามความเป็นจริง) อย่างลึกซึ้ง

1. สาระของสัญญา 10 ประการ ในพระสูตรนี้เป็นการฝึกจิตเพื่อพิจารณาธรรมชาติต่าง ๆ ได้แก่ 1) อนิจจสัญญา เห็นความไม่เที่ยงของขันธ์ 5, 2) อนัตตสัญญา เห็นว่าอายตนะทั้ง 6 เป็นอนัตตา, 3) อสุภสัญญา พิจารณาร่างกายว่าไม่งาม, 4) อาทีนวสัญญา เห็นโทษของกายซึ่งเป็นรังของโรค, 5) ปหานสัญญา พิจารณาเพื่อละอกุศลธรรม, 6) วิราคสัญญา เห็นคุณค่าของนิพพาน, 7) นิโรธสัญญา เข้าใจการดับทุกข์, 8) สัพพโลเก อนภิรตสัญญา ไม่ยึดติดโลกธรรม, 9) สัพพสังขาเรสุ อนิจจสัญญา เห็นความแปรปรวนของสังขาร. 10) อานาปานสติ การเจริญสติด้วยลมหายใจเข้าออก

2. การประยุกต์สัญญา 10 เป็น “ธรรมโอสถ” จากการศึกษาพบว่า สัญญาเหล่านี้สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางการบำบัดโรค โดยเฉพาะโรคที่มีสาเหตุจากภาวะจิต เช่น ความเครียด ความกังวล และความยึดมั่นในขันธ์ 5 การฟังธรรมจากผู้มีศรัทธาและการปฏิบัติตามอย่างจริงจังสามารถบรรเทาอาการเจ็บป่วยได้ ทั้งนี้มีปัจจัยสำคัญ 2 อย่างคือ 1) พุทธานุภาพ จากพระธรรม, 2) การปฏิบัติจริง ตามแนวสัญญา 10 เช่น การเจริญอานาปานสติในป่า โคนไม้ หรือที่สงบ

3. แนวทางการรักษาผู้ป่วยแบบพุทธวิธี การประยุกต์ใช้คิริมานนทสูตรในการรักษาผู้ป่วย ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน คือ 1) การรู้จักผู้ป่วย, 2) การเสริมสร้างจิตใจให้เข้มแข็ง, 3) การแสดงธรรมที่เหมาะสมกับภาวะของผู้ป่วย, 4) การนำเข้าสู่การปฏิบัติจริง, 5) การประเมินผลของผู้ป่วยอย่างต่อเนื่อง

4. คุณค่าจากการศึกษา การศึกษาสัญญา 10 ในคิริมานนทสูตรให้คุณค่าหลายด้าน ได้แก่ 1) ด้านสุขภาพ: ทำให้ไม่ประมาทในการดูแลร่างกายซึ่งเป็นรังของโรค, 2) ด้านธรรมปฏิบัติ: เป็นแนวทางฝึกจิตใจให้เข้มแข็งและปล่อยวาง, 3) ด้านการดำเนินชีวิต: ส่งเสริมวิธีคิดเชิงสติ ปล่อยวาง ยอมรับธรรมชาติของความเปลี่ยนแปลง คิริมานนทสูตรแสดงให้เห็นถึงพลังของการฟังธรรมควบคู่กับการปฏิบัติเพื่อรักษาอาพาธทั้งทางกายและจิต โดยใช้หลักสัญญา 10 ประการ เป็นแนวทางบำบัดที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้จริงในชีวิตประจำวันของผู้ป่วยในยุคปัจจุบัน

สรุป

จากการศึกษาวิเคราะห์คิริมานนทสูตรในพระไตรปิฎก โดยมุ่งเน้นประเด็นเรื่อง สัญญา 10 ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พระอานนท์ เพื่อนำไปแสดงธรรมโปรดพระคิริมานนท์ผู้เจ็บป่วยหนัก จากการศึกษาได้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงมอบธรรมเทศนาเรื่องสัญญา 10 ประการแก่พระอานนท์ เพื่อใช้เป็นธรรมบำบัดแก่พระคิริมานนท์ จนสามารถหายจากอาพาธได้ ซึ่งสัญญา 10 ประการ ได้แก่ อนิจจสัญญา, อนัตตสัญญา, อสุภสัญญา, อาทีนวสัญญา, ปหานสัญญา, วิราคสัญญา, นิโรธสัญญา, สัพพโลเกอนภิรตสัญญา, สัพพสังขาเรสุอนิจจสัญญา และอานาปานสติ ซึ่งล้วนเป็นหลักธรรมที่ช่วยให้ผู้ปฏิบัติเกิดการพิจารณาเห็นสัจธรรมตามความเป็นจริง ลดความยึดมั่น และสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติกรรมฐาน ทั้งในด้านสมถะและวิปัสสนา และสัญญา 10 ประการเหล่านี้มีศักยภาพในการช่วยเยียวยาจิตใจของผู้เจ็บป่วย เสมือนเป็น "ธรรมโอสถ" ที่ช่วยสร้างพลังใจและนำพาสู่ความสงบเย็นทางใจ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป ส่งเสริมการนำสัญญา 10 สู่การปฏิบัติจริง โดยเฉพาะในสถานพยาบาลหรือศูนย์ปฏิบัติธรรม เพื่อเป็นทางเลือกในการดูแลสุขภาพจิตของผู้ป่วยทั้งทางกายและใจ

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ศึกษาประสิทธิผลเชิงประจักษ์ของสัญญา 10 ในการรักษาภาวะเจ็บป่วยหรือความเครียดของผู้ป่วยในกลุ่มเป้าหมาย เช่น ผู้ป่วยโรคเรื้อรัง หรือผู้มีภาวะซึมเศร้า

บรรณานุกรม

จำลอง ดิษยวณิช. (2557). จิตบำบัดเชิงพลศาสตร์ที่อิงสติเป็นพื้นฐาน. *วารสารสมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย.* 59(3), 179-194.

พระธรรมปิฎก. (ป.อ.ปยุตฺโต). (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.* กรุงเทพฯ; มูลนิธิพุทธธรรม.

พระธรรมปิฎก. (ป.อ.ปยุตฺโต). (2553). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์. (ป.อ.ปยุตฺโต). (2549). *พุทธธรรม ฉบับขยายความ.* กรุงเทพฯ; บริษัทสหธรรมิก.

พระพรหมคุณาภรณ. (ป.อ.ปยุตฺโต). (2554). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ. (ป.อ.ปยุตฺโต). (2556). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554.* กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊ค.

พระพรหมคุณาภรณ์. (ป.อ.ปยุตฺโต). (2557). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พุทธทาสภิกขุ. (2535). *อานาปานสติสมบูรณ์แบบ.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.

พุทธทาสภิกขุ. (2543). *ธรรมโอสถ.* กรุงเทพฯ: ธรรมทานมูลนิธิ และธรรมสภา.

ภัชรบท ฤทธิ์เต็ม และพระนคร ปรังฤทธิ์. (2551). *ศักยภาพและบทเรียนของวัดในการดูแลสุขภาพชุมชนจังหวัดเชียงใหม่.* รายงานวิจัย สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎกำ 2500*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2533). *อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอฏฺฐกถา.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ศิริลักษณ์ วรไวย์. (2557). *การศึกษาธรรมโอสถในพระพุทธศาสนา.* สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2565). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.* กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.

Beck, J. S. (2005). *Cognitive therapy for challenging problems: What to do when the basics don't work*. Guilford Press.

Kaplan, B., Cassel, J., & Gore, S. (1977). Social support and health. *Medical Core,* 15(5 Suppl), 47-58.

Puchalski, C. M. et al. (2009). Improving the quality of spiritual care as a dimension of palliative care: Consensus conference report. *Journal of Palliative Medicine. 12*(10), 885–904. https://doi.org /10.1089/jpm.2009.0142

รูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 เพื่อพัฒนาสุขภาพจิตผู้สูงอายุในจังหวัดนครสวรรค์

A Model of Insight Meditation Practices Based on Four Satipatthana Teaching for Mental Health Development of the Elderly in Nakhon Sawan Province

[1]ศรินรัตน์ ชิตะธรรมสิทธิ์ และ [2]พระครูปลัดสมหวัง ฉนฺทสีโล

[1]Sarinrattana Chitathammasit and [2]Phrakhruphalad Somwang Chanthasilo

[1,2]วิทยาเขตนครสวรรค์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2]Nakhonsawan Campus, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: Happiness2009@hotmail.com

Received: June 6, 2025; **Revised:** August 24, 2025; **Accepted:** August 25, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาหลักสติปัฏฐาน 4 ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาด้านสุขภาพจิตของผู้มีอายุในสังคมไทย 3) เพื่อนำเสนอรูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 เพื่อพัฒนาสุขภาพจิตผู้สูงอายุในจังหวัดนครสวรรค์ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพแบบวิจัยเอกสาร และสัมภาษณ์บุคคลนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลเขียนบรรยายเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 เพื่อพัฒนาสุขภาพจิตผู้สูงอายุในจังหวัดนครสวรรค์แบ่งเป็น 4 ฐาน คือ 1) ฐานกาย ผู้สูงอายุที่ปฏิบัติธรรมควรจะพิจารณาฐานกาย 6 ฐาน ได้แก่ ฐานลมหายใจเข้า-ออก ฐานอิริยาบถต่างๆ ฐานสัมปชัญญะ ฐานอาการ 32 ฐานธาตุ 4 และฐานพิจารณาซากศพ คือ ให้รู้จักร่างกายของตนเองจะได้ไม่ประมาท 2) ฐานเวทนา ผู้สูงอายุที่ปฏิบัติธรรมควรจะพิจารณาฐานเวทนา 9 ฐานคือ ฐานสุขเวทนา ฐานทุกขเวทนา ฐานอทุกขมสุขเวทนา ฐานสุขเวทนาที่มีอามิส ฐานสุขเวทนาที่ไม่มีอามิส ทุกขเวทนาที่มีอามิส ฐานทุกขเวทนาที่ไม่มีอามิส ฐานอทุกขมสุขเวทนาที่มีอามิส และอทุกขมสุขเวทนาที่ไม่มีอามิส คือ รู้จักความทุกข์ ความสุข และการปล่อยวางไม่ยึดมั่นถือมั่น 3) ฐานจิต ผู้สูงอายุผู้ปฏิบัติธรรมควรพิจารณาฐานจิตให้รู้เห็นตามเป็นจริง อยู่มี 16 ฐาน เช่น เมื่อจิตมีราคะก็รู้ เมื่อจิตปราศจากราคะก็รู้ เมื่อจิตไม่พ้นจากกิเลสก็รู้ คือให้มีสติรู้จักสภาพจิตใจของตนเองไม่หลงใจไปตามกิเลสตัณหา และ 4) ฐานธรรม ผู้สูงอายุที่ปฏิบัติธรรมควรจะพิจารณาฐานธรรม 5 ฐาน ได้แก่ ฐานนิวรณ์ 5 ฐานขันธ์ 5 ฐานอายตนะ 12 ฐานโพชฌงค์ 7 และฐานอริยสัจ 4 คือ ให้รู้จักธรรมะเพื่อพัฒนาสุขภาพจิตตนเองตามกำลังสติปัญญา

คำสำคัญ: สติปัฏฐาน 4; สุขภาพจิตผู้สูงอายุ; จังหวัดนครสวรรค์

Abstract

This research article investigated : 1) to study the principles of the Four Foundations of Mindfulness in the Theravāda Buddhist scriptures, 2) to examine the mental health problems among the elderly in Thai society, and 3) to propose a model of Vipassana meditation practice based on the Four Foundations of Mindfulness to improve the mental health of the elderly in Nakhon Sawan Province. This qualitative research employs document analysis and interviews, with data analyzed and synthesized with descriptive type of report. Research Findings were that A model for Vipassana meditation based on the Four Foundations of Mindfulness for improvement of the better mental health of the elderly in Nakhon Sawan focuses on the following areas: 1) Kāyānupassanā: Elders are encouraged to observe six aspects of the body, including awareness of breathing, physical postures, awareness on bodily movements, the 32 bodily parts, the four elements, and the perception of a corpse for understanding of impermanence without negligence. 2)Vedanānupassanā: Elders should observe nine aspects of feelings, such as pleasant, unpleasant, and neutral feelings, pleasant feeling with condition and unconditioned, unpleasant with conditions and unconditioned, neutral feeling with conditions and unconditioned, that is, cultivating detachment of all suffering and happiness. 3) Cittānupassanā: Elders should observe 16 mental states as they really were, such as the presence or absence of lust or defilements of mind, to develop mindfulness and resist being carried away by cravings. 4) Dhammānupassanā: Elders are advised to examine five dhamma aspects: the Five Hindrances, Five Aggregates, Twelve Sense Bases, Seven Factors of Enlightenment, and the Four Noble Truths, thereby fostering mental health development based on their capacity and wisdom.

Keywords: Four Satipatthana; Health Development of the Elderly; Nakhon Sawan Province

บทนำ

พระพุทธศาสนามีหลักการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเป็นหลักชัย และเป็นแนวทางเพื่อดับตัณหาอุปาทานขันธ์ 5 ที่เกิดขึ้นทำให้แจ้งถึงที่สุดแห่งกองทุกข์โดยสิ้นเชิง ดังนั้น หนทางสายเดียวที่จะดับเวทนาโดยไม่เหลือเชื้ออีก นั่นคือ หนทางสายเอก ได้แก่ สติปัฏฐาน 4 คือ 1) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การมีสติระลึกรู้กายเป็นฐาน ซึ่งกายในที่นี่หมายถึงประชุมหรือรวม นั่นคือธาตุ 4 ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟมาประชุมรวมกันเป็นร่างกาย ไม่มองกายด้วยความเป็นคน สัตว์ เรา เขา 2) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การมีสติระลึกรู้เวทนาเป็นฐาน ไม่มองเวทนาด้วยความเป็นคน สัตว์ เรา เขาคือไม่มองว่าเรากำลังทุกข์ หรือเรากำลังสุข หรือเราเฉยๆ แต่มองแยกเป็นนามธรรมอย่างหนึ่ง เห็นความเกิดดับ เวทนาล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา 3) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การมีสติระลึกรู้จิตเป็นฐาน เป็นการนำจิตมาระลึกรู้เจตสิกหรือรู้จิตก็ได้ ไม่มองจิตด้วยความเป็นคน สัตว์ เรา เขา คือไม่มองว่าเรากำลังคิด เรากำลังโกรธ หรือเรากำลังเหม่อลอย แต่มองแยกเป็นนามธรรมอย่างหนึ่ง 4) ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/289/223) คือ การมีสติระลึกรู้สภาวธรรมเป็นฐาน ทั้งรูปธรรมและนามธรรมล้วนมีความเกิดดับ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา โดยปกติ ผู้สูงอายุจึงจำเป็นต้องได้รับการดูแลเป็นพิเศษทั้งอาหารการกิน ความเป็นอยู่ การรักษาตัวการตรวจสุขภาพ สภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัย ตลอดจนการเอาใจใส่และไม่เป็นภาระของสังคม (พวงทอง ไกรพิบูล, 2567)

ในส่วนของการจัดการด้านสวัสดิการแก่ผู้สูงอายุอย่างเป็นทางการในประเทศไทยนั้นมีมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2494 จากการตราพระราชบัญญัติบำเหน็จบำนาญ พ.ศ. 2494 เพื่อเป็นหลักประกันด้านรายได้ของข้าราชการเมื่อถึงวัยเกษียณ ซึ่งต่อมามีแนวคิดการจัดสวัสดิการของรัฐแก่ผู้สูงอายุโดยเฉพาะด้านสังคมสงเคราะห์เกี่ยวกับการจัด ที่พักอาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค เพื่อเป็นปัจจัยเบื้องต้นในการดำรงชีวิต ซึ่งผู้สูงอายุเหล่านี้ครั้งหนึ่งเคยทำประโยชน์และเป็นปัจจัยทางเศรษฐกิจของชาติด้านกำลังแรงงาน บัดนี้เข้าสู่วัยสูงอายุหรือวัยชรา เกิดความเสื่อมถอย ทั้งด้านกำลังกาย และจิตใจ ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของรัฐจะต้องให้ความช่วยเหลือ ส่งเสริม รักษา ฟื้นฟูดูแลความเป็นอยู่และจิตใจ รวมไปถึงการสนับสนุนให้สามารถดำรงคงอยู่แบบพึ่งพาตนเองต่อไปได้อย่างปกติสุขเนื่องจากในจังหวัดนครสวรรค์มีจำนวนผู้สูงอายุมากมีปัญหาด้านต่างๆ เช่น ขาดการเอาใจใส่ดูแลจากบุตรหลาน เป็นโรคซึมเศร้า เป็นต้น ส่วนจำนวนผู้สูงในจังหวัดนครสวรรค์ กล่าวคือ 1) ผู้สูงอายุที่ได้รับเบี้ยยังชีพ 183,942 คน 2) ผู้สูงอายุจำแนกตามความสามารถในการทำกิจวัตรประจำวัน (ADL) ติดบ้าน 4,050 คน ติดสังคม 142,872 คน ช่วยเหลือ ตัวเองไม่ได้ (ติดเตียง) 1,020 คน 3) ผู้สูงอายุที่ต้องดำรงชีพด้วยการเร่ร่อน ขอทาน 18 คน4. ผู้สูงอายุที่มีที่อยู่อาศัยไม่เหมาะสม 85 คน

การแสดงสถานการณ์ผู้สูงอายุในจังหวัดนครสวรรค์ในปี 2565 (ณ เดือนมิถุนายน 2565) พบว่า จำนวนผู้สูงอายุจังหวัดนครสวรรค์ มีจำนวน 230,518 คน คิดเป็นร้อยละ 22.35 ซึ่งจังหวัด นครสวรรค์เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุแบบสมบูรณ์ ในประเด็นด้านสังคม พบว่า ส่วนใหญ่มีผู้สูงอายุที่ได้รับเบี้ยยังชีพร้อยละ 79.80 ของประชากรผู้สูงอายุทั้งหมดในจังหวัด และหากจำแนกประเภทของผู้สูงอายุตามความสามารถในการทำกิจวัตรประจำวันพบว่า ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุติดสังคม (ช่วยเหลือตนเองได้) ร้อยละ 96.57 จากผู้สูงอายุที่ได้รับการคัดกรองรองลงมา เป็นผู้สูงอายุติดบ้าน (ช่วยเหลือตนเองได้บ้าง) ร้อยละ 2.74 และเป็นผู้สูงอายุที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ (ติดเตียง) ร้อยละ 0.69 และพบว่า มีผู้สูงอายุที่ต้องดำรงชีพด้วยการเร่ร่อน ขอทาน ร้อยละ 0.01 ของประชากรผู้สูงอายุทั้งหมดในจังหวัดและผู้สูงอายุที่มีที่อยู่อาศัย ไม่เหมาะสม ร้อยละ 0.04 ของผู้สูงอายุทั้งหมดในจังหวัด (สำนักงานพัฒนาสังคมและ ความมั่นคงของมนุษย์ จังหวัดนครสวรรค์, 2567)

ผู้สูงอายุสามารถนำหลักสติปัฏฐาน 4 ไปประพฤติปฏิบัติ โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้เกิดความผาสุกทางสุขภาพจิต จิตวิญญาณ และบุคคลเหล่านี้มักเป็นผู้ที่มีใบหน้าสดชื่น ยิ้ม แย้มแจ่มใส เพราะรู้สึกว่าชีวิตมีความผาสุก สงบ เยือกเย็น สมหวัง มีกำลังใจที่เข้มแข็ง มีความพร้อมที่จะเผชิญปัญหาหรือ ดำเนินชีวิตไปข้างหน้าได้อย่างมั่นใจสามารถแสดงความพึงพอใจ หรือชื่นชมในประสบการณ์ของตนและสิ่งแวดล้อมโดยองค์ประกอบของความผาสุกทางจิตวิญญาณของผู้สูงอายุตามหลักพระพุทธศาสนา ความสุขความสงบที่เกิดจากความดี ความไม่เห็นแก่ตัว หรือการบีบคั้นทางสุขภาพจิต เป็นความสุขที่ลึก และยิ่งกว่าสุขอื่นๆ ไม่มีความเห็นแก่ตัว ผ่อนคลายไม่เครียด มีความปีติ ความรู้สึกเบิกบานกับการทำหน้าที่ และการใช้ชีวิต รู้ตื่นและเบิกบานในทุกย่างก้าว และทุกขณะที่ทำหน้าที่ รู้เท่าทัน ไม่ประมาทหรือขาดสติ มีสติปัญญาในการเสพทั้งทาง หู ตา จมูก ลิ้น กาย และใจ อย่างมีสติ สมาธิ และปัญญา วิธีการอย่างที่กล่าวนี้จะช่วยให้เราสามารถที่จะสร้างสุขภาพได้ดีกว่า หรือพูดในภาษาที่สั้นๆ ว่าเน้นที่การสร้างนำซ่อม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2549)

และรู้จักฝึกฝนพัฒนาตนจนค้นพบศักดิ์ศรีและคุณค่าภายในตนเองเติบโตงอกงามขึ้นเป็นธรรมาธิปไตย บนพื้นฐานของคุณธรรม จริยธรรม มีเหตุผล เคารพซึ่งกันและกันมากขึ้น

ฉะนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษารูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 เพื่อพัฒนาสุขภาพจิตผู้สูงอายุในจังหวัดนครสวรรค์เป็นอย่างไร และมีหลักธรรมอะไรบ้างที่ใช้ในการดูแลสุขภาพจิตของผู้สูงอายุ

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักสติปัฏฐาน 4 ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาด้านสุขภาพจิตของผู้มีอายุในสังคมไทย
3. เพื่อนำเสนอรูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 เพื่อพัฒนาสุขภาพจิตผู้สูงอายุในจังหวัดนครสวรรค์

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 เพื่อพัฒนาสุขภาพจิตผู้สูงอายุในจังหวัดนครสวรรค์” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบบวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และสัมภาษณ์บุคคล ฉบับนี้ ผู้วิจัยกำหนดขั้นตอนการวิจัยต่าง ๆ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 เพื่อพัฒนาสุขภาพจิตผู้สูงอายุในจังหวัดนครสวรรค์จากปฐมภูมิ (Primary source) จากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ปกรณวิเสสวิสุทธิมรรค และข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary source) จากหนังสือ ตำรา บทความทางวิชาการ รวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 2 เรียบเรียง ตรวจสอบความถูกต้อง และความน่าเชื่อถือของข้อมูล ตลอดจนจัดลำดับความสำคัญของแหล่งที่มา โดยเปรียบเทียบกับคัมภีร์พระไตรปิฎก

ขั้นตอนที่ 3 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) มีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) นักวิชาการทางพระพุทธศาสนาจำนวน 2 รูป/คน สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) พระวิปัสสนาจารย์ 12 รูป/คน สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) แพทย์ 2 คน สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ตัวแทนผู้ปฏิบัติธรรมผู้สูงอายุชาย 2 คน สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ตัวแทนผู้ปฏิบัติธรรมผู้สูงอายุหญิง 6 คน ตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ โดยการเข้าพบกับอาจารย์ที่ปรึกษาเป็นระยะ

ขั้นตอนที่ 4 กำหนดประเด็นเพิ่มเติม หรือรายละเอียดอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยการขอคำแนะนำจากผู้ทรงคุณวุฒิ และอาจารย์ที่ปรึกษา

ขั้นตอนที่ 5 วิเคราะห์ สังเคราะห์ ข้อมูล และสรุปคำตอบปัญหาการวิจัย ปรับปรุง แก้ไขเนื้อหา ตามคำแนะนำของคณะกรรมการสอบวิจัย และดำเนินการตามขั้นตอนของของสถาบันวิจัยต่อไป รวมถึงการตีพิมพ์เผยแพร่ผลงานวิจัย

ผลการวิจัย

จากการดำเนินการวิจัยภายใต้กรอบวัตถุประสงค์และวิธีดำเนินการวิจัยมาทั้งหมด ผู้วิจัยได้พบผลการวิจัยดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษาหลักสติปัฏฐาน 4 ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า หลักสติปัฏฐาน 4 ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยแบ่งออกเป็น ความหมายของสติปัฏฐาน 4 คือ สติที่เข่าไปตั้งไว หรือสติที่ตั้งไว มั่นการเจริญสติการเจริญฌาน การพิจารณาธาตุ 4 หรือกองกุศลเปนอมตธรรมมาตรฐานแหงการบรรลุธรรมธรรมอันเปนที่พึ่งเปนทางเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ เพื่อบรรลุธรรมเพื่อแจงนิพพาน เพื่อละความเห็นผิดละสมุทัยละราคะละ อาสวะ ไมวาพระเสขะ พระอเสขะพึงสมาทานมีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติละความยินดี ยินรายในโลก ความสำคัญของสติปฏฐาน 4 คือ ด้านกาย ด้านเวทนา ด้านจิต และด้านธรรม โดยการเจริญศีล สมาธิ ปญญา ไดชื่อวา เจริญมรรคมีองค 8 จัดเปนการปฏิบัติไดทั้งสมถะและวิปสสนา กลาวคือผูปฏิบัติเจริญสมถะจนไดฌาน กอนแลวจึงเจริญวิปสสนาตามแนวสติปฏฐาน 4 ไปจนถึงที่สุดก็ได หรือจะอาศัยสมาธิเพียงขั้นตน ๆ แลวเจริญวิปสสนาตามแนวสติปฏฐาน 4 ไปจนถึงที่สุดก็ได

1.1 องค์ประกอบของกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน แบ่งเป็นความหมายของกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การมีสติเป็นประธานพิจารณากำหนดรู้เท่าทันกายและเรื่องทางกายตามเป็นจริง ได้แก่ 1) กำหนดรู้ลมหายใจเข้า-ออก 2) กำหนดรู้ในอิริยาบถใหญ่ทั้ง 4 3) กำหนดรู้สึกตัวทั่วพร้อม 4) กำหนดรู้โดยอาการว่ากายเป็นสิ่งของปฏิกูล 5)กำหนดรู้ในธาตุ 4 และ 6) กำหนดรู้ในอสุภะ ความไม่สวยงามต่าง ๆ ความสำคัญของกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ เป็นทั้งสมถะ และวิปัสสนา ต้องเจริญสมถะเสียก่อนแล้วจึงยกขึ้นสู่วิปัสสนาภายหลังได้ มีลักขณาทิจตุกะ 4 ได้แก่ 1) มีความระลึกได้ในอารมณ์ คือ ความไม่ประมาท เป็นลักษณะ 2) มีการไม่หลงลืม เป็นกิจ 3) มีการรักษาอารมณ์ เป็นผล และ4) มีการจำได้แม่นยำ เป็นเหตุใกล้ องค์ประกอบของกายานุปัสสนาสติปัฏฐานมี 6 หมวดคือ อานาปานบรรพ คือ หมวดกำหนดลมหายใจเข้า-ออก คือ กายมีอยู่ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น อิริยาบถบรรพ คือ หมวดกำหนดอิริยาบถ การตั้งสติพิจารณาเห็นกายในกายภายใน และพิจารณาเห็นกายในกายภายนอก สัมปชัญญะบรรพ คือ หมวดกำหนดสัมปชัญญะให้เริ่มพิจารณาอาการของกายในการตั้งสติพิจารณาความรู้สึก ในการก้าว การเดิน การเหลียวหน้าหลัง ปฏิกูลมนสิการบรรพ คือ หมวดกำหนดพิจารณาสิ่งปฏิกูล เป็นการพิจารณาเห็นกายนี้ ตั้งแต่ฝ่าเท้าขึ้นไปเบื้องบน ตั้งแต่ปลายผมลงมาเบื้องล่าง มีหนังหุ้ม อยู่โดยรอบ เต็มไปด้วยสิ่งที่ไม่สะอาดชนิดต่าง ๆ ธาตุมนสิการบรรพ คือ หมวดกำหนดพิจารณาอาการของธาตุ 4 คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม และนวสีวถิกาบรรพ คือ

หมวดกำหนดพิจารณาป่าช้า 9 หมวด เป็นการพิจารณาเพื่อให้เห็นว่า ถึงกายนี้ก็มีสภาพอย่างควร เจริญสติเท่านั้นไม่อาศัยตัณหาและทิฐิอยู่ และไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร ๆ ในโลก

1.2 องค์ประกอบของเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน แบ่งเป็น ความหมาย ความสำคัญ และองค์ธรรมของของเวทนา กล่าวคือ เวทนา หมายถึง ความเสวยอารมณ์ที่เป็นสุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่สุขไม่ทุกข์บ้าง มีการรับรู้อารมณ์หรือสิ่งมากระทบสัมผัสทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้แก่ เย็น ร้อน อ่อน แข็ง เป็นต้น ความสำคัญของเวทนาคือ ความรู้สึกเป็นสุข เป็นทุกข์ หรือไม่สุขไม่ทุกข์ ย่อมเกิดขึ้นเป็นไปอยู่ทุกขณะ ย่อมเป็นกุญแจสำคัญที่จะทำให้การปฏิบัติธรรมก้าวหน้าและเข้าถึงสภาวธรรมที่ละเอียดลึกซึ้งยิ่งๆ ขึ้นไป ส่วนองค์ธรรมของเวทนา ได้แก่ มีการเสวยอารมณ์เป็นลักษณะ มีการเสวยรสของอารมณ์ เป็นกิจ มีสุข และมีทุกข์ เป็นผลปรากฏ และมีผัสสะ เป็นเหตุใกล้ องค์ประกอบของเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐานมี 3 ประการ กล่าวคือ ทุกขเวทนา ได้แก่ การเสวยอารมณ์ที่เป็นทุกข์ ถูกความไม่ยินดีกระทบ น่าเสียใจ ความรู้สึกไม่สบาย ทุกข์ที่เกิดจากเวทนา ความไม่น่ายินดี ความไม่น่าพอใจ ทุกขินทรีย์และโทมนัสสินทรีย์จัดเป็นทุกขเวทนา สุขเวทนาคือ ความรู้สึกเป็นสุขทางกาย ได้แก่ ความโล่ง เบาสบาย หรือความรู้สึกเป็นสุขทางใจประกอบด้วย ความดีใจ เบิกบาน โสมนัสยินดี จึงเรียกว่า สุขเวทนา และอทุกขมสุขเวทนา หรือ อุเบกขาเวทนาคือ ความเฉยแห่งใจ เมื่อเสวยอารมณ์แห่งอุเบกขาเวทนา หรือรับรู้อารมณ์ฝ่ายอุเบกขา คือ ความรู้สึกเป็นกลางๆ ไม่สุขไม่ทุกข์จึงเรียกว่า อทุกขมสุขเวทนา

1.3 องค์ประกอบของจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน แบ่งเป็นความหมาย ความสำคัญ และองค์ธรรมของจิต จิต คือ ธรรมชาติชนิดหนึ่งซึ่งรู้อารมณ์ จิตเป็นตัวรู้ สิ่งที่จิตรู้นั้นเป็นอารมณ์ จิตรู้สิ่งใดสิ่งนั้นแหละอารมณ์ เพราะฉะนั้นจิตเป็นธรรมชาติที่รับรู้อารมณ์ทั้ง 6 ที่อารมณ์เกิดขึ้นและอารมณ์ที่ดับไป จิตมีความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์และสัตว์มาก ถ้าขาดจิตเสียแล้วสัตว์โลกทั้งหลายคือ หมู่สัตว์ก็ตั้งอยู่ไม่ได้ และการที่มนุษย์จะพ้นจากทุกข์ พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดได้ก็ต้องอาศัยจิต จิตจึงเป็นใหญ่ในธรรมทั้งปวง ส่วนองค์ธรรมของจิต หมายถึง การรับรู้สิ่งต่าง ๆ ที่มาปรากฏทางใจโดยผ่านทวารทั้ง 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ โดยมีการรู้อารมณ์ เป็นลักษณะ เป็นประธานในธรรมทั้งปวง เป็นกิจ มีการเกิดต่อเนื่องกันไม่ขาดสาย เป็นอาการปรากฏ และมีรูปนาม เป็นเหตุใกล้ให้เกิด องค์ประกอบของจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐานจิตมี 16 อย่าง ได้แก่ จิตมีราคะ จิตปราศจากราคะ จิตมีโทสะ จิตปราศจากโทสะ จิตมีโมหะ จิตปราศจากโมหะ จิตหดหู่ จิตฟุ้งซ่าน จิตเป็นมหัคคตะ จิตไม่เป็นมหัคคตะ จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า จิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า จิตตั้งมั่นแล้ว จิตไม่ตั้งมั่น จิตหลุดพ้น และ จิตไม่หลุดพ้นดังได้อธิบายมาแล้ว

1.4 องค์ประกอบของธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ข้อที่ 1 คือ นิวรณ์ 5 ได้แก่ กามฉันทะ ความยินดีพอใจในกาม พยาบาท ความขัดเคืองแค้นใจ ถีนมิทธะ ความหดหู่และเซื่องซึม อุทธัจจ กุกกุจจะ ความฟุ้งซ่านและเดือดร้อนใจ และ วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/382/317) ได้แก่ ความเคลือบแคลง ไม่แน่ใจในพระศาสดาเป็นต้น ฉะนั้น นิวรณ์ 5 หมายถึง ธรรมที่เป็นเครื่องห้าม หรือ กั้นความดี คือกุศล ไม่ให้เกิด และกุศลบางอย่าง เช่น ฌานที่เกิดอยู่แล้ว ทำให้เสื่อมสิ้นไปได้ องค์ประกอบของธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐานข้อที่ 2 คือ ขันธ์ 5 ได้แก่ รูปเป็นอย่างนี้ ความเกิด

แห่งรูปเป็นอย่างนี้ ความดับแห่งรูปเป็นอย่างนี้ เวทนาเป็นอย่างนี้ ความเกิดแห่งเวทนาเป็นอย่างนี้ ความดับแห่งเวทนาเป็นอย่างนี้ สัญญาเป็นอย่างนี้ ความเกิดแห่งสัญญาเป็นอย่างนี้ ความดับแห่งสัญญาเป็นอย่างนี้ สังขารเป็นอย่างนี้ ความเกิดแห่งสังขารเป็นอย่างนี้ ความดับแห่งสังขารเป็นอย่างนี้ และ วิญญาณเป็นอย่างนี้ ความเกิดแห่งวิญญาณเป็นอย่างนี้ ความดับแห่งวิญญาณเป็นอย่างนี้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/383/318) องค์ประกอบของธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐานข้อที่ 3 คือ อายตนะ 12 ได้แก่ รู้ชัดตา รู้ชัดรูป สังโยชน์ใดอาศัยตาและรูปทั้งสองนั้นเกิดขึ้นก็รู้ชัดสังโยชน์นั้น รู้ชัดหู รู้ชัดเสียง สังโยชน์ใดอาศัยหูและเสียงทั้งสองนั้นเกิดขึ้นก็รู้ชัดสังโยชน์นั้น รู้ชัดจมูก รู้ชัดกลิ่น สังโยชน์ใดอาศัยจมูกและกลิ่นทั้งสองนั้นเกิดขึ้น ก็รู้ชัดสังโยชน์นั้น รู้ชัดลิ้น รู้ชัดรส สังโยชน์ใดอาศัยลิ้นและรสทั้งสองนั้นเกิดขึ้นก็รู้ชัดสังโยชน์นั้น รู้ชัดกาย รู้ชัดโผฏฐัพพะ สังโยชน์ใดอาศัยกายและโผฏฐัพพะทั้งสองนั้นเกิดขึ้น ก็รู้ชัดสังโยชน์นั้น และ รู้ชัดใจ รู้ชัดธรรมารมณ์ สังโยชน์ใดอาศัยใจและธรรมารมณ์ทั้งสองนั้นเกิดขึ้น ก็รู้ชัดสังโยชน์นั้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/384/321) องค์ประกอบของธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐานข้อที่ 4 คือ โพชฌงค์ 7 ได้แก่ เมื่อสติสัมโพชฌงค์ภายในมีอยู่ก็รู้ชัด เมื่อธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ภายในมีอยู่ก็รู้ชัด เมื่อวิริยสัมโพชฌงค์ภายในมีอยู่ก็รู้ชัด เมื่อปีติสัมโพชฌงค์ภายในมีอยู่ก็รู้ชัด เมื่อปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ภายในมีอยู่ก็รู้ชัด เมื่อสมาธิสัมโพชฌงค์ภายในมีอยู่ก็รู้ชัด และเมื่ออุเบกขาสัมโพชฌงค์ภายในมีอยู่ก็รู้ชัด (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/385/321) องค์ประกอบของธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐานข้อที่ 5 คือ อริยสัจจ์ 4 ได้แก่ รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกขสมุทัย รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกขนิโรธ และ รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/36/324) อริยสัจจ์ 4 เหล่านี้เป็นความจริงของชีวิต เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมเข้าใจอริยสัจจ์แล้ว สามารถหลีกเลี่ยงทุกข์ด้วยการกำหนดรู้ หลีกเลี่ยงสมุทัยด้วยการละ อีกทั้งรู้แจ้งความดับทุกข์โดยการเจริญอริยมรรคมีองค์ 8

วัตถุประสงค์ที่ 2 สภาพปัญหาด้านสุขภาพจิตของผู้มีอายุในสังคมไทย พบว่า ทฤษฎี ความหมายและความสำคัญของกับผู้สูงอายุ ได้แก่ 1) ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุประกอบด้วย 3 กลุ่มได้แก่ 1) ทฤษฎีทางชีววิทยา 2) ทฤษฎีทางจิตวิทยา 3) ทฤษฎีทางสังคมวิทยา ทฤษฎีทางการสูงอายุนี้เป็นเพียงสมมติฐานเท่านั้น ปัจจัยที่ช่วยส่งเสริมให้กระบวนการชราเกิดได้เร็วขึ้น ได้แก่ ภาวะโภชนาการที่ไม่เหมาะสม การสัมผัสแสงนานๆ มลพิษต่างๆ ภาวะเครียด และการตอบสนองต่อความเครียด โรค และโรคต่าง ๆ ซึ่งได้รวบรวมไว้เป็นทฤษฎีทางการสูงอายุดังได้อธิบายมาแล้ว 2) ความหมายของผู้สูงอายุในพระพุทธศาสนา หมายถึง ความแก่ ความชรา คือ ความแก่ ความเป็นคนเฒ่า ความชำรุด ความเป็นผู้ฟันหัก ความเป็นผู้มีผมหงอก ความเป็นผู้มีหนังเหี่ยว ความเสื่อมอายุ ความแก่หง่อมแห่งอินทรีย์ ฉะนั้น ผู้สูงอายุ หมายถึง ผู้ที่มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม คือมีอายุมากถึง 60 ปีบูริบูรณ์ขึ้นไป มีสุขภาวะที่ถดถอยลง มีผมขาวมากขึ้น หลังเริ่มโค้งงอ มีโรคเบียดเบียนมากขึ้น ความจำเริ่มเลอะเลือนจำได้บ้างหรือต้องจะต้องเวลานึก สายตาต้องใช้แว่นตาเข้ามาช่วยในชีวิตประจำวัน 3) ความสำคัญของผู้สูงอายุ โดยผู้สูงอายุเป็นผู้ที่มีบทบาท และมีความสำคัญต่อสังคม ตั้งแต่สังคมเล็กๆ ในครอบครัว สังคมในชุมชน ตลอดจนสังคมใหญ่ระดับประเทศและระดับโลก เนื่องจากการ

ดำรงชีวิตในฐานะที่เป็นผู้สูงอายุ มิใช่เปล่าประโยชน์ ผู้สูงอายุเป็นผู้มีประสบการณ์จึงสามารถเป็นได้ทุกอย่างที่ต้องการจะเป็น โดยเฉพาะเมื่อได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมในด้านต่างๆ ทำให้ผู้สูงอายุมีศักยภาพ

2.1 สถานการณ์ผู้สูงอายุของประชากรโลก อาเซียน และสังคมไทย ได้แก่ 1) อัตราผู้สูงอายุของประชากรโลก เมื่อดูการสูงวัยของประชากรโลกจำแนกตามภูมิภาคต่างๆ จะเห็นได้ว่า อัตราผู้สูงอายุ หรือร้อยละของประชากรสูงอายุคือ อายุ 60 ปีขึ้นไปต่อประชากรทั้งหมดแตกต่างกันอย่างมาก ในขณะที่ทวีปยุโรปมีอัตราผู้สูงอายุสูงสุด ส่วนในประเทศที่มีอัตราผู้สูงอายุสูงสุด 10 อันดับแรก ได้แก่ ประเทศญี่ปุ่น และประเทศอิตาลีเป็นต้น และประเทศที่มีอัตราผู้สูงอายุต่ำสุด 10 อันดับสุดท้ายได้แก่ ประเทศสหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ และประเทศกาตาร์ 2) อัตราผู้สูงอายุของประชากรอาเซียนมีประชากรรวมกันประมาณ 647 ล้านคน เมื่อประชากรอาเซียนมีสัดส่วนประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป ยังไม่ถึงร้อยละ 10 จึงกล่าวได้ว่า อาเซียนยังไม่ได้เป็นสังคมสูงอายุ แม้ว่าประชากรอาเซียนกำลังมีอายุสูงขึ้นอย่างรวดเร็วก็ตาม ในขณะที่สิงคโปร์กำลังจะกลายเป็นสังคมสูงอายุอย่างสมบูรณ์ในอีก 1-2 ปี ข้างหน้า ประเทศอื่นๆ อีกอย่างน้อย 2 ประเทศ คือ มาเลเซียและเมียนมาก็น่าจะกลายเป็นสังคมสูงอายุภายในปี 2022 หรือ 2024 นี้ ส่วนจำนวนผู้สูงอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปในจังหวัดนครสวรรค์มีจำนวน 230,518 คน คิดเป็นร้อยละ 22.35 ซึ่งจังหวัด นครสวรรค์เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุแบบสมบูรณ์

2.2 แนวโน้มโครงสร้าง และการเคลื่อนเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ได้แก่ 1) แนวโน้มการเปลี่ยนโครงสร้างผู้สูงอายุในรอบ 50 ปีที่ผ่านมา โครงสร้างอายุของประชากรไทยได้เปลี่ยนไปอย่างมากจากที่เคยมีเด็กมากเช่น ในปี 2513 ประเทศไทยมีประชากรเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปีมากถึงเกือบครึ่งหนึ่งของประชากรทั้งหมด และในปี 2560 สัดส่วนประชากรวัยเด็กลดต่ำลงเหลือเพียงร้อยละ 18 สัดส่วนผู้สูงอายุ ซึ่งมีเพียงร้อยละ 5 ในปี 2513 ได้เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 17 ในปี 2560 ส่วนการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมของผู้สูงอายุ นอกจากจะเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางกายและใจแล้ว ยังเกี่ยวข้องกับคนอื่นๆ ทั่วไปในสังคมนั้นๆ 2) การเคลื่อนเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ โดยประชากรที่เกิดในช่วงปี 2506 ถึง 2526 ซึ่งมีการเกิดที่มาจดทะเบียนในช่วง 20 ปีนี้มากกว่า 1 ล้านคนในแต่ละปี ในปี 2560 นี้ประมาณ 80% ของเด็กจำนวน 7 แสน 8 หมื่นคนที่เกิดในปี 2500 จะมีอายุถึง 60 ปี เข้าเกณฑ์ที่เรียกว่าเป็น ผู้สูงอายุซึ่งจะทำให้จำนวนผู้สูงอายุในประเทศไทยเพิ่มขึ้นอย่างเร็วมากอีก 20 ปีข้างหน้าประชากรแรกเกิดจะมีอายุ 54-74 ปี ซึ่งคาดประมาณว่าในปี 2580 จะมีผู้สูงอายุที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปมากถึง 20 ล้านคน

2.3 สภาพปัญหาและสาเหตุสุขภาพจิตผู้สูงอายุในสังคมไทย ได้แก่ 1) ปัญหาและสาเหตุสุขภาพจิตผู้สูงอายุด้วยโรคต่างๆ โดยผู้สูงอายุมีความสามารถในการมองเห็น ได้ยิน และเคี้ยวอาหาร นับเป็นปัจจัยสำคัญหนึ่งที่ทำให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดี แต่ความสามารถเหล่านี้ก็มักถดถอยไปตามอายุที่เพิ่มขึ้นเช่นกัน และเมื่อพิจารณาตามกลุ่มอายุของผู้สูงอายุในช่วงปี 2545-2560 พบแนวโน้มที่แย่ลง และมีโรคต่างๆ เกิดขึ้นในผู้สูงอายุ เช่น โรคสายตาสั้น โรคทางเดินอาหาร โรคเบาหวานในผู้สูงอายุ โรคความดันเลือดสูง โรคหัวใจและหลอดเลือดเป็นต้น 2) สภาพปัญหาและสาเหตุการฆ่าตัวตายของผู้สูงอายุ โดยแนวโน้มอัตราการฆ่าตัวตายในผู้สูงอายุที่มีสุขภาวะทางจิตของผู้สูงอายุเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ไม่ควรมองข้าม ในสภาพเศรษฐกิจสังคมที่บีบคั้น รวมทั้งการ

อยู่โดยลำพังระหว่างผู้สูงอายุด้วยกันเองมากขึ้น อาจส่งผลต่อสภาพจิตใจของผู้สูงอายุได้ เมื่อนำสถิติที่เผยแพร่โดยกรมสุขภาพจิตว่า อัตราการฆ่าตัวตายในผู้สูงอายุวัย 60-69 ปี และ 70-79 ปี มีพอๆ กัน แต่สูงกว่าอัตราการฆ่าตัวตายของผู้สูงอายุวัย 80 ปีขึ้นไปอย่างชัดเจนในช่วงปี 2540-2551 แต่หลังจากนั้นปรากฏว่า อัตราการฆ่าตัวตายของทั้งสามกลุ่มวัยมีพอๆ กัน ส่วนสาเหตุการฆ่าตัวตายของผู้สูงอายุเช่น ความเครียด และโรคประจำตัวเป็นต้น

2.4 สาเหตุเสี่ยงต่อสุขภาพจิตผู้สูงอายุ ได้แก่ 1) การทำงานและรายได้หลักของผู้สูงอายุ โดยแนวโน้มการทำงานของผู้สูงอายุในช่วงปี 2555-2565 ผู้สูงอายุไทยมีแนวโน้มที่ทำงานคิดเป็นสัดส่วนที่สูงขึ้น ไม่ว่าจะเป็นผู้ที่อายุ 60-69 ปี 70-79 ปี หรือ 80 ปีขึ้นไป แนวโน้มที่เคยสูงขึ้นนี้ได้ลดลงเล็กน้อยในช่วงปี 2560 สถานการณ์ที่การทำงานของผู้สูงอายุได้ลดลงในปี 2560 นั้น ควรที่จะต้องจับตามองต่อไป ส่วนแหล่งรายได้หลักของผู้สูงอายุ เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลการสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2555 พ.ศ. 2560 และ พ.ศ. 2565 ในเรื่องแหล่งรายได้หลักของผู้สูงอายุ พบว่า แหล่งรายได้หลักของผู้สูงอายุ 3 ลำดับแรกคือ มาจากบุตร มาจากการทำงาน และมาจากคู่สมรส ยังมีแหล่งรายได้อื่นๆ เช่น เบี้ยยังชีพ สวัสดิการแทน และเงินออมเป็นต้น 2) สาเหตุเสี่ยงต่อสุขภาพจิตผู้สูงอายุ โดยมีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงครัวเรือนของผู้สูงอายุ การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของประชากรด้านการเกิด การตายทำให้ประเทศไทยก้าวเข้าสู่สังคมสูงอายุมากว่าสิบปีแล้ว เมื่อนำข้อมูลการสำรวจตัวอย่างของสำนักงานสถิติแห่งชาติมาวิเคราะห์ในระดับครัวเรือน โดยให้คำจำกัดความครัวเรือนผู้สูงอายุในปี 2565 มีครัวเรือนผู้สูงอายุคิดเป็นร้อยละ 41 ของครัวเรือนทั้งหมด และในปี 2566 มีผู้สูงอายุที่อยู่ลำพังคนเดียว และอยู่กับคู่สมรสเท่านั้น คิดเป็นร้อยละ 11 และ 21 ตามลำดับ เมื่อเทียบกับจำนวนผู้สูงอายุทั้งหมด

2.5 ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อสุขภาพจิตของผู้สูงอายุ ได้แก่ 1) ภาวะการเปลี่ยนแปลงในผู้สูงอายุ เมื่อบุคคลเข้าสู่วัยผู้สูงอายุจะมีการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และสังคมผู้สูงอายุบางคนมีสุขภาพที่ดีพอ ไม่อยู่ในสถานะพึ่งพา และยังมีความสามารถในเชิงเศรษฐกิจของครอบครัว ส่วนใหญ่ผู้สูงอายุยังคงดำรงบทบาทผู้ให้และผู้รับที่สมดุลมากขึ้น โดยยังให้การเกื้อกูลทางสังคมและกายภาพแก่สมาชิกคนอื่นๆ เช่น การดูแลบ้าน การดูแลหลานและงานอื่นๆ เป็นต้น 2) ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อสุขภาพจิตของผู้สูงอายุ จากสภาพปัญหาของผู้สูงอายุ ด้านร่างกาย เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งอวัยวะภายในและภายนอกร่างกาย ทำให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บมากมาย ผู้สูงอายุปรับตัวไม่ได้ในปัญหาที่เกิดขึ้น ทั้งทางร่างกาย จิตใจ และสังคม ขาดที่พึ่งพา ช่วยตัวเองไม่ได้ ยามเจ็บป่วยขาดบุตรหลานดูแล ทำให้เกิดภาวะสับสน สมองเสื่อม ภาวะซึมเศร้า เป็นภาวะอันตรายที่จะเกิดอุบัติเหตุตามมา

วัตถุประสงค์ที่ 3 รูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 เพื่อพัฒนาสุขภาพจิตผู้สูงอายุในจังหวัดนครสวรรค์ พบว่า การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาฐานกายเพื่อพัฒนาสุขภาพจิตผู้สูงอายุ โดยผู้สูงอายุที่ปฏิบัติธรรมควรจะพิจารณาฐานกายคือ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/373/301) ไปตามลำดับจากง่ายไปหายาก 6 ฐาน คือ 1) ฐานลมหายใจเข้า-ออกมี 16 ฐานเช่น เมื่อหายใจเข้ายาวก็รู้ เมื่อหายใจออกยาวก็รู้ เมื่อหายใจเข้าสั้นก็รู้ เมื่อหายใจ

ออกสั้นก็รู้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/374/303) และเห็นว่าลมหายใจเป็นสักแต่ว่าลมหายใจ ไม่ใช่เราหายใจ ไม่ใช่ลมหายใจของเรา เป็นสักแต่ว่าธาตุที่ไหลเข้าและไหลออกในกายนี้ เป็นสังขาร เกิดจากเหตุปัจจัย เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน (สุภีร์ ทุมทอง, 2558) 2) ฐานอิริยาบถต่างๆ กำหนดรู้ให้ทัน ทุกอาการของกายที่เคลื่อนไหวที่ดำเนินไป กำหนดรู้ตามอาการ ที่ขยับเขยื้อนเคลื่อนไหว จดจ่อต่อเนื่องไป ให้ละเอียดถ้วนถี่เช่น ผู้สูงอายุที่ปฏิบัติธรรมเมื่อกำหนดเดินมาถึงที่นั่งปฏิบัติธรรมของตนแล้ว ให้หยุดยืนนิ่งกำหนดรู้อาการของรูปกายที่ยืนตั้งตรงอยู่ว่า ยืนหนอ ๆ เป็นต้น ขณะตามรู้ ๆ สติ สมาธิ ปัญญาเกิดก็เป็นตัวละตัณหาอุปาทาน 3) ฐานสัมปชัญญะ คือ พิจารณาความรู้สึกตัวในการเคลื่อนไหวทางกาย เช่น ทำความรู้สึกตัวในการก้าวไป การถอยกลับ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/376/305) เป็นกัมมัฏฐานที่เหมาะกับผู้สูงอายุที่ปฏิบัติธรรมทุกจริต รวมทั้งพฤติกรรมอื่นใดในชีวิตประจำวัน เพื่อทำความเข้าใจถึงเหตุที่เกิด และเหตุที่ดับในกายอยู่อย่างต่อเนื่อง 4) ฐานอาการ 32 คือ พิจารณาส่วนประกอบอันไม่สะอาดทั้งหลายที่ประชุมเข้าเป็นร่างกาย ตั้งแต่พื้นเท้าขึ้นไป ตั้งแต่ปลายผมลงมา มีหนังเป็นที่สุดรอบ เต็มด้วยของไม่สะอาด มีอยู่ในกายนี้เช่น มีผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/377/306) เมื่อพิจารณาอาการ 32 ทำเหมือนกับเทสิ่งของออกจากถุงแล้วมองดูให้ชัด ทำให้เข้าใจกายอันที่เกิดของสิ่งไม่สวยงาม ไม่ใช่ที่เกิดของสิ่งสวยงาม 5) ฐานธาตุ 4 คือ การพิจารณาในร่างกายนี้มีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมอยู่ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.มู.(ไทย); 12/111/107) เห็นกายว่าเป็นเพียงสักแต่ว่ากาย เป็นสิ่งที่ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน เห็นลมหายใจเป็นธาตุ เป็นธาตุที่ไหลเข้าและไหลออกอยู่ในธาตุไม่ควรยึดมั่นถือมั่น 6) ฐานพิจารณาซากศพมีลักษณะไม่เหมือนกัน (สุภีร์ ทุมทอง, 2558) 9 ลักษณะเช่น ผู้สูงอายุที่ปฏิบัติธรรมควรพิจารณาเห็นซากศพอันเขาทิ้งไว้ในป่าช้าซึ่งตายแล้ว 1 วัน ตายแล้ว 2 วัน หรือตายแล้ว 3 วัน เป็นศพขึ้นอืด ศพเขียวคล้ำศพมีน้ำเหลืองเยิ้ม คือ ศพที่ตายแล้วได้วันหนึ่ง กายแม้นี้ก็ต้องเป็นเช่นศพในระยะต่าง ๆ นั้นเช่นเดียวกัน ต้องเป็นอย่างนั้นแน่นอน ไม่พ้นความเป็นอย่างนั้นไปได้

3.1 การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาฐานเวทนาเพื่อพัฒนาสุขภาพจิตผู้สูงอายุ คือ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/374/303) โดยผู้สูงอายุที่ปฏิบัติธรรมควรจะพิจารณาฐานเวทนา 9 ฐานคือ 1. ฐานสุขเวทนา คือ เมื่อเสวยสุขเวทนา ย่อมรู้ชัดว่า เสวยสุขเวทนาอยู่ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/380/313) 2. ฐานทุกขเวทนา คือเมื่อเสวยทุกขเวทนา ย่อมรู้ชัดว่าเสวยทุกขเวทนาอยู่ 3. ฐานอทุกขมสุขเวทนา คือ เมื่อเสวยอทุกสุขเวทนา ก็รู้ชัดว่าบัดนี้เรา เสวยอทุกสุขเวทนา 4. ฐานสุขเวทนาที่มีอามิส คือ เมื่อเสวยสุขเวทนาที่มีอามิส ก็รู้ชัดว่า เราเสวยสุขเวทนาที่มีอามิส (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/380/313) ในอรรถกถาอธิบายว่า ได้แก่ โสมนัสอันอาศัยอามิส คือ กามคุณ 5 5. ฐานสุขเวทนาที่ไม่มีอามิส คือ เมื่อเสวยสุขเวทนาที่ไม่มีอามิส ก็รู้ชัดว่า เราเสวยสุขเวทนาที่ไม่มีอามิส (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/380/313) ในอรรถกถาอธิบายว่า ได้แก่ โสมนัสเวทนา 6 ที่อาศัยเนกขัมมะ ชื่อ

ว่า สุขเวทนาที่ไม่มีอามิส 6. ทุกขเวทนาที่มีอามิส คือ เมื่อเสวยทุกขเวทนาที่มีอามิส ก็รู้ชัดว่า เราเสวยทุกขเวทนาที่มีอามิส (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/380/313) ในอรรถกถาอธิบายว่า ได้แก่โทมนัสเวทนา 6 ที่อาศัยเรือน ชื่อว่า ทุกขเวทนาที่มีอามิส (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/374/303) 7. ฐานทุกขเวทนาที่ไม่มีอามิส คือ เมื่อเสวยทุกขเวทนาที่ไม่มีอามิส ก็รู้ชัดว่า เราเสวยทุกขเวทนาที่ไม่มีอามิส(พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม.(ไทย); 10/380/313) ในอรรถกถาอธิบายว่า ได้แก่ โทมนัสเวทนา 6 ที่อาศัยเนกขัมมะ ชื่อว่า ทุกขเวทนาที่ไม่มีอามิส (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอฏฐกถา: วิ.ม.อ. (บาลี); 380/569) 8.ฐานอทุกขมสุขเวทนาที่มีอามิส คือ เมื่อเสวยอทุกขมสุขเวทนาที่มีอามิส ก็รู้ชัดว่า เราเสวยอทุกขมสุขเวทนาที่มีอามิส (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/380/313) ในอรรถกถาอธิบายว่า ได้แก่ อุเบกขาเวทนา 6 ที่อาศัยเรือน ชื่อว่า อทุกขสุขเวทนาที่มีอามิส และ 9. อทุกขมสุขเวทนาที่ไม่มีอามิส คือ เมื่อเสวยอทุกขมสุขเวทนาที่ไม่มีอามิส ก็รู้ชัดว่า เราเสวยอทุกขมสุขเวทนาที่ไม่มีอามิส (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/374/303) ในอรรถกถาอธิบายว่า ได้แก่ อุเบกขาเวทนา 6 ที่อาศัยเนกขัมมะ ชื่อว่า อทุกขสุขเวทนาที่ไม่มีอามิส (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอฏฐกถา วิ.ม.อ.(บาลี); 380/569) การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาฐานจิตเพื่อพัฒนาสุขภาพจิตผู้สูงอายุคือ พิจารณาเห็นจิตในจิต มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/373/302) โดยผู้สูงอายุผู้ปฏิบัติธรรมควรพิจารณาฐานจิตให้รู้เห็นตามเป็นจริง อยู่มี 16 ฐาน ได้แก่ 1. เมื่อจิตมีราคะเกิดขึ้น ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตมีราคะ 2. เมื่อจิตปราศจากราคะ ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตปราศจากราคะ3. เมื่อจิตมีโทสะเกิดขึ้น ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตมีโทสะ 4. เมื่อจิตปราศจากโทสะ ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตปราศจากโทสะ 5. เมื่อจิตมีโมหะเกิดขึ้น ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตมีโมหะ 6. เมื่อจิตปราศจากโมหะ ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตปราศจากโมหะ 7.เมื่อจิตหดหู่และท้อถอย ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตหดหู่และท้อถอย 8. เมื่อจิตฟุ้งซ่าน ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตฟุ้งซ่าน 9. เมื่อจิตเป็นมหัคคตะ ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตเป็นมหัคคตะ 10. เมื่อจิตไม่เป็นมหัคคตะ ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตไม่เป็นมหัคคตะ 11. เมื่อจิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า 12. เมื่อจิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่าให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า 13. เมื่อจิตสงบแล้วให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตสงบ 14. เมื่อจิตไม่สงบ ให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตไม่สงบ 15. เมื่อจิตพ้นจากกิเลสแล้วให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตพ้นจากกิเลส 16. เมื่อจิตไม่พ้นจากกิเลสให้เอาสติตามกำหนดรู้ว่า จิตไม่พ้นจากกิเลส (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/381/314-315) และควรเตือนจิตของตนว่า สิ่งที่ล่วงมาแล้วอย่าได้เก็บเอามาคิด สิ่งที่ยังมาไม่ถึงก็อย่าคิด ขอให้ใช้สติกำหนดอยู่กับปัจจุบันให้ดีที่สุด

3.2 การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาฐานธรรมเพื่อพัฒนาสุขภาพจิตผู้สูงอายุ คือ พิจารณาเห็นธรรมในธรรม มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/373/302) โดยผู้สูงอายุที่ปฏิบัติธรรมควรจะพิจารณาฐานธรรม 5

ฐาน ได้แก่ 1) ฐานนิวรณ์ 5 ผู้สูงอายุที่ปฏิบัติธรรมพิจารณานิวรณ์ 5 เป็นสิ่งที่กั้นจิตไม่ให้ก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมเช่น ผู้สูงอายุที่ปฏิบัติธรรมควรละกามฉันทะ คือ ความพอใจในกาม ความต้องการกามคุณ แควรละพยาบาท คือ ความคิดร้าย ความขัดเคืองแค้นใจ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/382/317) 2) ฐานขันธ์ 5 ผู้สูงอายุที่ปฏิบัติธรรมสามารถพัฒนาสุขภาพจิตตามหลักขันธ์ 5 คือ กองแห่งรูปธรรมและนามธรรมห้าหมวดที่ประชุมกันเข้าเป็นหน่วยรวม ซึ่งบัญญัติเรียกว่า สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา-เขา เป็นต้นในมหาสติปัฏฐานสูตรเพื่อพัฒนาสุขภาพจิตผู้สูงอายุตามหลักขันธ์ 5 เช่น ผู้สูงอายุที่ปฏิบัติธรรมสามารถพิจารณารูปขันธ์ คือ กองรูป ส่วนที่เป็นรูป ร่างกาย พฤติกรรม และคุณสมบัติต่าง ๆ ของส่วนที่เป็นร่างกาย ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด สิ่งที่เป็นร่างพร้อมทั้งคุณและอาการ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/383/318) 3) ฐานอายตนะ 12 ผู้สูงอายุที่ปฏิบัติธรรมสามารถพัฒนาสุขภาพจิตตามหลักอายตนะ 12 คือ สิ่งที่เชื่อมต่อกันให้เกิดความรู้ แดนต่อหรือแดนเกิดแห่งความรู้) มี 2 คือ อายตนะภายใน 6 และอายตนะภายนอก 6 (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/384/319) ทั้ง 6 นี้ เรียกทั่วไปว่า อารมณ์ 6 คือ เป็นสิ่งสำหรับให้จิตยึดหน่วง ถ้าผู้สูงอายุที่ปฏิบัติธรรมเมื่อเจริญสติระลึกรู้ตามหมวดอายตนะอยู่อย่างนี้ จะทำให้เกิดการรับรู้ว่า อายตนะทั้งภายใน และภายนอกนี้ เป็นแต่เพียงสภาวธรรม ไม่ใช่เรา ของเรา บุรุษ หรือสตรี 4) ฐานโพชฌงค์ 7 ผู้สูงอายุที่ปฏิบัติธรรมสามารถพัฒนาสุขภาพจิตตามหลักโพชฌงค์ 7 คือ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ 7 ฐานเช่น ผู้สูงอายุที่ปฏิบัติธรรมสามารถพิจารณาสติ คือ ความระลึกได้ สำนึกพร้อมอยู่ ใจอยู่กับกิจ และ ผู้สูงอายุที่ปฏิบัติธรรมสามารถพิจารณาอุเบกขา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/385/323) คือ ความมีใจเป็นกลางเพราะเห็นตามเป็นจริง 5) ฐานอริยสัจ 4 ผู้สูงอายุที่ปฏิบัติธรรมสามารถพัฒนาสุขภาพจิตตามหลักอริยสัจ 4 คือ ความจริงอันประเสริฐมี 4 ฐานเช่น ผู้สูงอายุที่ปฏิบัติธรรมสามารถพิจารณาทุกข์ คือ เป็นสภาพที่ทนได้ยาก สภาวะที่บีบคั้น โดยย่อว่า อุปาทานขันธ์ 5 เป็นทุกข์ ในฐานะเป็นสิ่งที่ควรกำหนดรู้ ผู้สูงอายุที่ปฏิบัติธรรมจึงต้องกำหนดรู้อริยสัจ 4 พยายามละอวิชชาและตัณหา พร้อมทั้งเจริญสมาธิและปัญญาเพื่อให้จิตรู้แจ้งสู่ความเป็นอิสระจากกิเลส

อภิปรายผลการวิจัย

1. หลักสติปัฏฐาน 4 คือ สติที่เขาไปตั้งไว หรือสติที่ตั้งไว การพิจารณาธาตุ 4 เพื่อละความเห็นผิดละสมุทัยละราคะละ อาสวะ ไมวาพระเสขะ พระอเสขะพึงสมาทานมีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติละความยินดียินร่ายในโลก ความสำคัญของสติปฏฐาน 4 คือ ด้านกาย ด้านเวทนา ด้านจิต และด้านธรรมโดยการเจริญศีลสมาธิ ปญญา สอดคล้องกับ สุชาติ หล้าอภัย (2558) ที่ได้ศึกษาเรื่องการศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาคุณภาพชีวิตบิดามารดาผู้สูงอายุตามหลักมหาสติปัฏฐาน ผลการวิจัยพบว่าในพระพุทธศาสนาเห็นว่า ความชรา ความเสื่อม ความเศร้าโศกเสียใจ ความทุกข์ของบิดามารดาของผู้สูงอายุเป็นเรื่องธรรมดา และสามารถแก้ปัญหาทางใจเหล่านี้ได้ด้วยการปฏิบัติตามหลักมหาสติปัฏฐานคือ พิจารณากายเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และปล่อยวาง ทำสม่ำเสมอ รู้ เข้าใจ ตามสภาวธรรม จะทำให้ชีวิตผ่อนคลาย ลดความยึดมั่น ถือมั่น จิตใจก็จะแจ่มใส

เบิกบาน จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐานและธรรมานุปัสสนานุสติปัฏฐาน พิจารณาจิตละหลักอริยสัจให้เห็นความจริง คือทุกข์ ความไม่สบายกายไม่สบายใจ สมุทัยสาเหตุแห่งทุกข์ นิโรธ ความดับทุกข์ และมรรค ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ พิจารณาอย่างมีสติ รู้ เห็น เข้าใจ อย่างแจ่มแจ้ง และดับทุกข์ได้

2. สภาพปัญหาด้านสุขภาพจิตของผู้มีอายุในสังคมไทย ได้แก่ 1) ปัญหาทางชีววิทยา 2) ปัญหาทางจิตวิทยา 3) ปัญหาทางสังคมวิทยา ทฤษฎีทางการสูงอายุนี้เป็นเพียงสมมติฐานเท่านั้น ปัจจัยที่ช่วยส่งเสริมให้กระบวนการชราเกิดได้เร็วขึ้น กล่าวคือ ภาวะโภชนาการที่ไม่เหมาะสม การสัมผัสแสงนานๆ มลพิษต่างๆ ภาวะเครียด และการตอบสนองต่อความเครียด โรค และโรคต่าง ๆ ซึ่งได้รวบรวมไว้เป็นทฤษฎีทางการสูงอายุดังได้อธิบายมาแล้ว สอดคล้องกับ สุรางค์ โค้วตระกูล (2536) ที่ได้ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง ปัญหาผู้สูงอายุ พบว่าผู้สูงอายุมีปัญหา 3 ด้าน คือ 1) การเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย 2) การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม 3) การเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตวิทยา และได้เสนอแนะเกี่ยวกับปัญหาแต่ละประเภท เช่น การปฏิบัติธรรม ด้วยการนั่งสมาธิ ซึ่งทางวิทยาศาสตร์การแพทย์ ปัจจุบัน โดยได้อ้างผลการรักษาของนายแพทย์เบ็นสัน (Benson) แห่งมหาวิทยาฮาวาร์ด ที่ได้ให้คนไข้เป็นโรคหัวใจ และความดันโลหิต ปฏิบัติสมาธิเบื้องต้นปรากฏว่า ให้คนไข้มีอาการดีขึ้น และมีผู้นำเอาวิธีการนี้ไปใช้รักษาโรคอื่นๆ เช่น มะเร็ง ปรากฏว่าคนไข้ที่รักษาโดยวิธีการใช้ยาและนั่งสมาธิ จะมีชีวิตอยู่ได้นานกว่าคนไข้ที่ใช้เฉพาะยา ฉะนั้น จึงพิสูจน์ได้ว่าการรักษาด้วยการฝึกสมาธิมีผลทางด้านจิตใจ คือ ทำให้เกิดการผ่อนคลายทางอารมณ์ และทำให้สุขภาพดีขึ้น

3. ผู้สูงอายุผู้ปฏิบัติธรรมพิจารณาฐานกาย เวทนา จิต ธรรม ให้รู้เห็นตามเป็นจริง เช่น เมื่อจิตมีราคะเกิดขึ้น เมื่อจิตมีโทสะ จิตมีโมหะ จิตหดหู่และท้อถอย จิตฟุ้งซ่านหงุดหงิดรำคาญไม่พอใจ ก็ให้กำหนดจิตรู้เท่าทันว่า จิตของเรากำลังมีโทสะ จิตมีโมหะ จิตหดหู่และท้อถอย จิตฟุ้งซ่านหงุดหงิดรำคาญไม่พอใจ สักแต่ว่ารู้...เป็นการมีสติเตือนจิตของตน ใช้สติกำหนดอยู่กับปัจจุบันให้ดีที่สุด สอดคล้องกับ อนุชา สมจิต (2526) ได้ทำการศึกษาเรื่องการศึกษาการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลจากการปฏิบัติกรรมฐานด้วยการเจริญสติปัฏฐาน ๔ พบว่าการเจริญสตินั้นมีผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งทางกาย วาจา และจิตใจกว่า คือในด้านทางกายนั้นทำให้มีขันติคือความอดทน อดกลั้น ในการทำงานได้มากขึ้น ทำให้มีความสำรวมในกิริยามารยาทมากขึ้น ทำให้ร่างกายผ่องใส สดชื่น สามารถทำงานร่วมกับคนอื่นได้อย่างมีความสุข ส่วนในด้านวาจานั้น ทำให้เป็นผู้มีวาจาสุภาพอ่อนโยน คิดก่อนพูด พูดอย่างมีสติ ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดเพ้อเจ้อ ทำให้เป็นผู้คิดพิจารณาไตร่ตรองแล้วจึงพูด มีปิยวาจา มีแต่คนรักและในจิตใจนั้น ทำให้เป็นคนตระหนักในการใช้สติมากขึ้น มีจิตใจเข้มแข็ง มั่นคง ยั่งยืน มีอารมณ์สดชื่นแจ่มใสเบิกบานอยู่เสมอ

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยในครั้งนี้ คือ “รูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 เพื่อพัฒนาสุขภาพจิตผู้สูงอายุในจังหวัดนครสวรรค์” ถือว่ามีคุณค่า และเป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุโดยทั่วไปเป็น “KVCD Model” ดังนี้

1. กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน (Kayanupassanasatipattana – การตั้งสติกำหนดพิจารณากาย) = รูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 เพื่อพัฒนาสุขภาพจิตผู้สูงอายุในจังหวัดนครสวรรค์ แบ่งเป็น 4 ฐาน คือ ฐานกาย สูงอายุที่ปฏิบัติธรรมควรจะพิจารณาฐานกาย 6 ฐานคือฐานลมหายใจเข้า-ออก ฐานอิริยาบถต่างๆ ฐานสัมปชัญญะ ฐานอาการ 32 ฐานธาตุ 4 และฐานพิจารณาซากศพ คือ ให้รู้จักร่างกายของตนเองจะได้ไม่ประมาทในชีวิต

2. เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน (Vedananupassanasatipattana – การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา) = รูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 เพื่อพัฒนาสุขภาพจิตผู้สูงอายุในจังหวัดนครสวรรค์แบ่งเป็น 4 ฐาน คือ ฐานเวทนา ผู้สูงอายุที่ปฏิบัติธรรมควรจะพิจารณาฐานเวทนา 9 ฐานคือ ฐานสุขเวทนา ฐานทุกขเวทนา ฐานอทุกขมสุขเวทนา ฐานสุขเวทนาที่มีอามิส ฐานสุขเวทนาที่ไม่มีอามิส ทุกขเวทนาที่มีอามิส ฐานทุกขเวทนาที่ไม่มีอามิส ฐานอทุกขมสุขเวทนาที่มีอามิส และอทุกขมสุขเวทนาที่ไม่มีอามิส คือ รู้จักความทุกข์ ความสุข และการปล่อยวางไม่ยึดมั่นถือมั่นเกินไป

3. จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน (Cittanupassanasatipattana – การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต) = รูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 เพื่อพัฒนาสุขภาพจิตผู้สูงอายุในจังหวัดนครสวรรค์ แบ่งเป็น 4 ฐาน คือ ฐานจิต ผู้สูงอายุผู้ปฏิบัติธรรมควรพิจารณาฐานจิตให้รู้เห็นตามเป็นจริง อยู่มี 16 ฐาน เช่น เมื่อจิตมีราคะก็รู้ เมื่อจิตปราศจากราคะก็รู้ เมื่อจิตไม่พ้นจากกิเลสก็รู้ คือให้มีสติรู้จักสภาพจิตใจของตนเอง

4. ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน (Dhammanupassanasatipattana – การตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม) = รูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 เพื่อพัฒนาสุขภาพจิตผู้สูงอายุในจังหวัดนครสวรรค์แบ่งเป็น 4 ฐาน คือ ฐานธรรม ผู้สูงอายุที่ปฏิบัติธรรมควรจะพิจารณาฐานธรรม 5 ฐาน ได้แก่ ฐานนิวรณ์ 5 ฐานขันธ์ 5 ฐานอายตนะ 12 ฐานโพชฌงค์ 7 และฐานอริยสัจ 4 คือ ให้รู้จักธรรมะเพื่อพัฒนาสุขภาพจิตตนเอง และให้รู้สภาพตามความเป็นจริงของสิ่งทั้งปวง

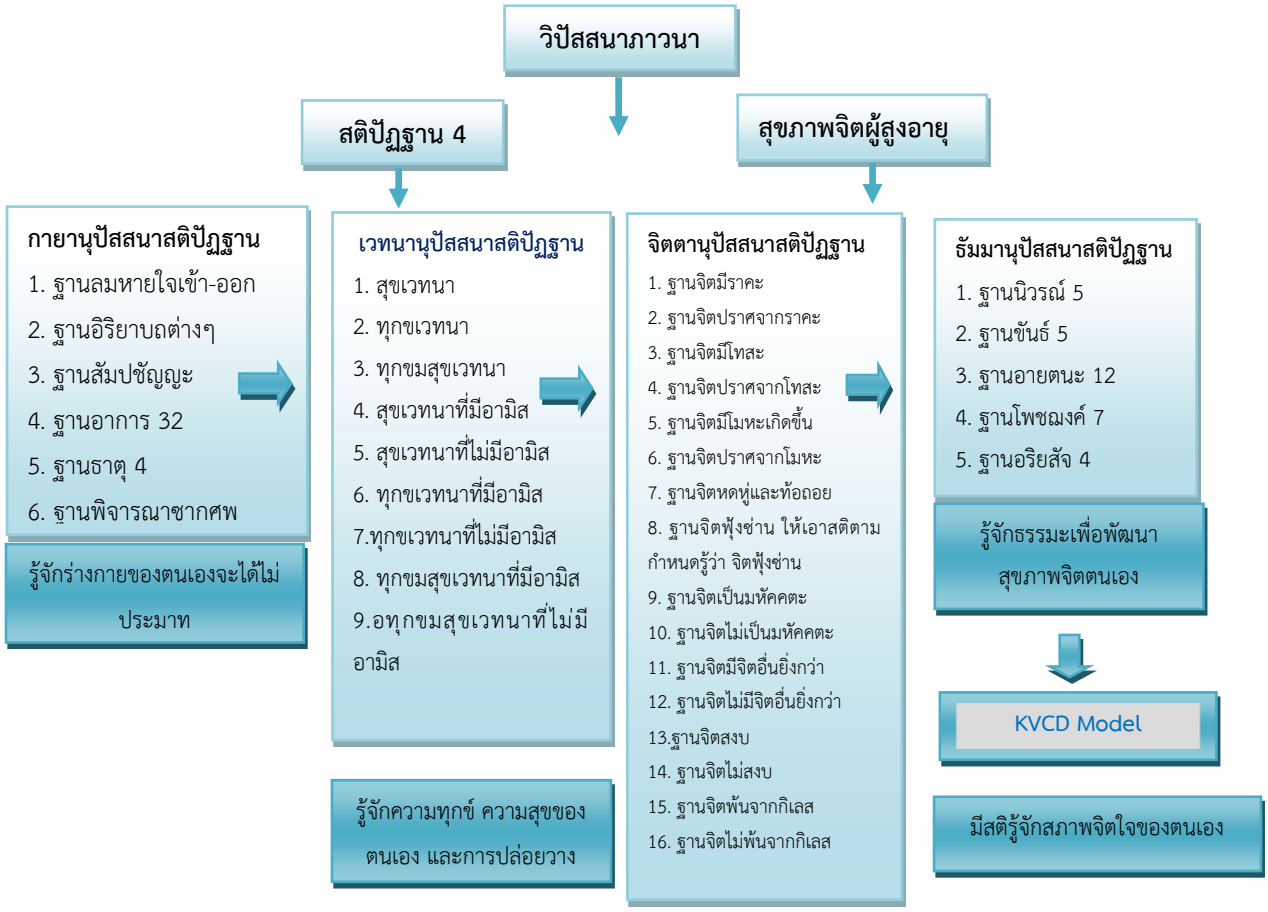

แผนภาพ 1: การดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ KVCD Model

สรุป

สติปัฏฐาน คือ สติที่เข้าไปตั้งไว้มั่นมี 4 ฐาน คือ 1) ฐานกายมีสติเป็นประธานพิจารณากำหนดรู้เท่าทันกายและเรื่องทางกายตามเป็นจริงเช่น กำหนดรู้ลมหายใจเข้า-ออก เป็นต้น 2) ฐานเวทนา คือ ความเสวยอารมณ์ที่เป็นสุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่สุขไม่ทุกข์บ้าง 3) ฐานจิต คือ ธรรมชาติชนิดหนึ่งซึ่งรู้อารมณ์ จิตรู้สิ่งใดสิ่งนั้นก็เป็นอารมณ์มี 16 อย่างเช่น จิตมีราคะ จิตปราศจากราคะ จิตมีโทสะ เป็นต้น 4) ฐานธรรมมีองค์ประกอบ 5 ประการคือ นิวรณ์ 5 ได้แก่ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ และ วิจิกิจฉา ขันธ์ 5 ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และ วิญญาณ อายตนะ 12 ได้แก่ ตาคู่กับรูป หูคู่กับเสียง กลิ่นคู่กับจมูก ลิ้นคู่กับรส กายคู่กับสัมผัส และใจคู่กับธัมมารมณ์ โพชฌงค์ 7 ได้แก่ สติสัมโพชฌงค์ ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ วิริยสัมโพชฌงค์ ปีติสัมโพชฌงค์ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมาธิสัมโพชฌงค์ และอุเบกขาสัมโพชฌงค์ อริยสัจจ์ 4 ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค สภาพปัญหาด้านสุขภาพจิตของผู้มีอายุในสังคมไทยกล่าวคือ คำว่า สุขภาพจิต คือ สุขภาวะทางด้านจิตใจ ครอบคลุมพฤติกรรมหลายด้านของบุคคล เช่น การรับรู้ ความคิด ความรู้สึก อารมณ์ มีทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุเช่น ทฤษฎีทางชีววิทยา ทฤษฎีทางจิตวิทยา ทฤษฎีทางสังคมวิทยา ส่วนสภาพปัญหาและสาเหตุสุขภาพจิตผู้สูงอายุเช่น มีโรคต่างๆ รุมเร่า ค่าครองชีพสูง รายได้ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต ขาดที่พึ่งพา ช่วยตัวเองไม่ได้ ยามเจ็บป่วยขาดบุตรหลานดูแล ทำให้เกิดภาวะสับสน สมองเสื่อม และมีภาวะอันตราย

ที่จะเกิดอุบัติเหตุได้ง่ายรูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 เพื่อพัฒนาสุขภาพจิตผู้สูงอายุในจังหวัดนครสวรรค์แบ่งเป็น 4 ฐาน คือ ผู้สูงอายุที่ปฏิบัติธรรมควรจะพิจารณาฐานกาย ฐานลมหายใจเข้า-ออก เมื่อจิตมีราคะก็รู้ เมื่อจิตปราศจากราคะก็รู้ เมื่อจิตไม่พ้นจากกิเลสก็รู้ คือให้มีสติรู้จักสภาพจิตใจของตนเองไม่หลงใจไปตามกิเลสตัณหา ให้รู้จักธรรมะเพื่อพัฒนาสุขภาพจิตตนเองตามกำลังสติปัญญา

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่อง “การประยุกต์หลักพุทธสันติวิธีเพื่อการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

หลักมหาสติปัฏฐาน 4 เป็นหลักธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต เป็นการประครองสติอยู่ด้วยความระมัดระวัง กาย วาจา ใจ สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ หน่วยงานด้านสุขภาพการดูแลผู้สูงอายุ รวมถึงลูกหลานควรให้ความสำคัญกับการฝึกสติต่อการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุมากยิ่งขึ้น เพราะเป็นวัยที่ต้องได้รับการดูแล เพราะในปัจจุบันได้มีประชากรในวัยนี้สูงมากยิ่งขึ้น และสนับสนุนให้ผู้สูงอายุได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับสังคม ฝึกยอมรับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป อีกแนวทางหนึ่งควรให้ผู้สูงอายุได้มีโอกาสสร้างกุศล การทำนุบำรุงศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรสนับสนุนกิจกรรมให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้น อย่าปล่อยให้อยู่เพียงลำพังควรหากิจกรรมร่วมเชิงสังคมเข้าช่วย

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรวิจัยต่อเรื่อง “ผู้สูงวัย : พฤติกรรมการอยู่ร่วมกันกับสังคมต่างวัยในครอบครัว” เพราะว่าการปัจจุบันเด็กเกิดใหม่มีค่านิยมและความเชื่อต่างจากผู้สูงอายุมาก ต้องเรียนรู้ที่จะอยู่กับคนรุ่นสมัยใหม่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

2.2 ควรวิจัยต่อเรื่อง “ผู้สูงอายุกับการรู้เท่าทันกับเทคโนโลยีสมัยใหม่” สังคมสมัยใหม่มีมิจฉาชีพเป็นจำนวนมากหลากหลายรูปแบบ ภัยอันตรายอาจเกิดขึ้นได้ การสร้างภูมิคุ้มกันหรืออบรมภัยใกล้ตัวให้เกิดการเรียนรู้เท่าทันภัยจากเทคโนโลยีสมัยใหม่เบื้องต้นแก่ผู้สูงอายุ จะช่วยป้องกันภัยให้แก่ผู้สูงอายุได้

บรรณานุกรม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ยุตฺโต). (2549). *สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ.* พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ: อักษรสัมพันธ์ จำกัด.

พวงทอง ไกรพิบูล. *การแพทย์แบบต่างๆ.* สืบค้น 17 ตุลาคม 2567 จาก http://portal.in.th/thastro.org/pages/2582/

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2506). พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎกำ 2500. กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองธรรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2532-2535). *อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอฏฐกถา.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานพัฒนาสังคมและ ความมั่นคงของมนุษย์ จังหวัดนครสวรรค์. *รายงานสถานการณ์ทางสังคมจังหวัดนครสวรรค์ 2565.* สืบค้น 22 ตุลาคม 2567จาก https://www.m-society.go.th/ewtadmin/ewt/mso_web/download/article/article_20220920154539.pdf

สุชาติ หล้าอภัย. (2558). *การศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาคุณภาพชีวิตบิดามารดาผู้สูงอายุตามหลักมหาสติปัฏฐาน.* สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สุภีร์ ทุมทอง. (2558). *สติปัฏฐาน 4 ชุดโพธิปักขิยธรรม.* กรุงเทพฯ: บริษัทฟองทองเอนเตอร์ไพรส์จำกัด.

สุรางค์ โค้วตระกูล. (2536). *ปัญหาผู้สูงอายุ สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์.* กรุงเทพฯ: สมชายการพิมพ์.

อนุชา สมจิต. (2526). *การศึกษาการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลจากการปฏิบัติกรรมฐานด้วยการเจริญสติปัฏฐาน 4 ฝึกสอนโดย ดร.สิริ กรินชัย.* วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล.

ศึกษาเปรียบเทียบชีวิตตามหลักอริยสัจในพระพุทธศาสนาเถรวาท และหลักปุรุษารถะในศาสนาฮินดู

A Comparative Study of Life in the Four Noble Truths of Theravāda Buddhism and the Purusārtha of Hinduism

[1]สุรพล ศิวิไลกุล, [2]ณัทธีร์ ศรีดี และ [3]พระมหาขวัญชัย กิตฺติเมธี

[1]Surapol Sivilaikul, [2]Natthee Sridee and

[3]Phramaha Khwanchai Kittimetee

[1,2,3]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2,3]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajaviddayalaya University

[1]Corresponding Author's Email: ssurapol@outlook.com

Received: June 6, 2025; **Revised:** August 15, 2025; **Accepted:** August 23, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาชีวิตตามหลักอริยสัจในพระพุทธศาสนาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาชีวิตตามหลักปุรุษารถะในศาสนาฮินดู 3) เพื่อเปรียบเทียบชีวิตตามหลักอริยสัจในพระพุทธศาสนาเถรวาทและหลักปุรุษารถะในศาสนาฮินดู การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยอาศัยการวิเคราะห์เนื้อหาและการตีความเชิงพรรณนา จากข้อมูลคัมภีร์ชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คัมภีร์อุปนิษัท และภควัทคีตา ร่วมกับเอกสารวิชาการชั้นทุติยภูมิที่เกี่ยวข้อง ผลการวิจัยพบว่า 1) ชีวิตตามหลักอริยสัจในพระพุทธศาสนาเถรวาทมุ่งเน้นการทำความเข้าใจ "ทุกข์" อันเป็นสัจธรรมของชีวิต การค้นหาเหตุแห่งทุกข์ การดับทุกข์ด้วยการละตัณหาและอวิชชา ผ่านการดำเนินชีวิตตามหลัก อริยมรรคมีองค์ 8 เพื่อนำไปสู่พระนิพพาน ซึ่งเป็นความพ้นทุกข์ในระดับชั่วคราว (ความสงบจากกิเลสชั่วขณะ) และระดับถาวร (ความหลุดพ้นจากทุกข์โดยสิ้นเชิงจากสังสารวัฏ) โดยตั้งอยู่บนหลักไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) และการพัฒนาปัญญาเห็นแจ้งตามความเป็นจริงของชีวิต 2) ชีวิตในศาสนาฮินดูอธิบายผ่านหลักปุรุษารถะได้แก่ ธรรมะ อรรถะ กามะ และโมกษะ ซึ่งเป็นกรอบในการดำเนินชีวิตให้สมดุลทั้งทางโลกและทางธรรม โดยมี "อาตมัน" เป็นแก่นแท้ของชีวิต และมีเป้าหมายสูงสุดคือ "โมกษะ" อันเป็นความพ้นทุกข์จากสังสารวัฏ ซึ่งมีทั้งมิติชั่วคราว (การคลายทุกข์ทางโลกด้วยการปฏิบัติธรรม) และมิติถาวร (การรวมเป็นหนึ่งเดียวกับ "พรหมัน") 3) ทั้งสองศาสนามีจุดร่วมในการชี้ให้เห็นถึงความทุกข์ และหนทางสู่ความพ้นทุกข์ เน้นการฝึกฝนตน จริยธรรม และการพัฒนาทางจิตวิญญาณ แต่แตกต่างกันในหลักปรัชญาพื้นฐาน พระพุทธศาสนาเถรวาทยืนยันแนวคิด "อนัตตา" ปฏิเสธความมีตัวตนถาวร ขณะที่ศาสนาฮินดูยืนยันแนวคิด "อาตมัน" ที่ไม่แปรเปลี่ยนและเป็นนิรันดร์ องค์

ความรู้ใหม่จากงานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่า หลักอริยสัจและหลักปุรุษารถะสามารถประยุกต์ใช้ได้ในทุกช่วงวัย ตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยสูงอายุ โดยปรับให้เหมาะสมกับบริบททางสังคมในยุคปัจจุบัน อันจะส่งเสริมการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณธรรม สติ สมดุล และเปี่ยมด้วยคุณค่าทางจิตวิญญาณทั้งในระดับปัจเจกและสังคมโดยรวม

คำสำคัญ: อริยสัจ; ปุรุษารถะ; ชีวิต; ความพ้นทุกข์; ความหลุดพ้น

Abstract

This research article pursues three objectives: 1) to examine life as understood through the Four Noble Truths in Theravāda Buddhism; 2) to investigate life in accordance with the Puruṣārthas in Hinduism; and 3) to conduct a comparative analysis between these two frameworks. Employing a qualitative documentary research design, the study applies content analysis and descriptive interpretation, drawing on primary sources—the Tipiṭaka (Mahachulalongkornrajavidyalaya Edition), the Upaniṣads, and the Bhagavad Gītā—alongside relevant secondary academic literature. The findings reveal that: 1) the Four Noble Truths provide a diagnostic and practical framework for understanding and overcoming suffering (dukkha) through the Noble Eightfold Path, ultimately culminating in Nibbāna as both provisional liberation (momentary release from defilements) and ultimate emancipation (complete freedom from saṃsāra). 2) In Hinduism, the Puruṣārthas—Dharma, Artha, Kāma, and Mokṣa—offer an integrative framework for balancing material and spiritual pursuits, with Ātman as the essential self and Mokṣa as the ultimate realization of union with Brahman. 3) Both traditions converge in their recognition of suffering and the cultivation of ethical and spiritual discipline as the path to liberation, yet diverge in their metaphysical doctrines: Theravāda Buddhism emphasizes anattā (non-self), while Hinduism affirms the eternal and unchanging Ātman. The study contributes new insights by demonstrating that both frameworks can be applied meaningfully across the human life span—from childhood to old age—when adapted to contemporary contexts. Such integration fosters a life grounded in morality, mindfulness, balance, and profound spiritual values, thereby benefitting both individuals and society at large.

Keywords: Four Noble Truths; Puruṣārthas; Life; Liberation

บทนำ

มนุษย์ในทุกยุคสมัยล้วนเผชิญกับปัญหาพื้นฐานของการดำรงอยู่ อันประกอบด้วยความไม่แน่นอน ความทุกข์ทางกายและใจ ความเปลี่ยนแปลงที่ควบคุมไม่ได้ ตลอดจนความปรารถนาในการค้นหาความหมายอันแท้จริงของชีวิต และความสุขที่มั่นคงถาวร ปรากฏการณ์ดังกล่าวมิได้เป็นเพียงข้อเท็จจริงทางประสบการณ์ของปัจเจกบุคคล หากแต่ยังสะท้อนถึงสภาวะทั่วไปของมนุษยชาติที่แสวงหาคำตอบเกี่ยวกับชีวิต และจุดหมายสูงสุดแห่งการเป็นมนุษย์ในเชิงอภิปรัชญา และจริยศาสตร์อย่างต่อเนื่องตลอดมา (สมภาร พรมทา, 2561) ในบริบทของโลกยุคปัจจุบันซึ่งเต็มไปด้วยความซับซ้อน และการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ความท้าทายพื้นฐานของชีวิตเหล่านี้ยิ่งทวีความเข้มข้น ส่งผลให้มนุษย์หันกลับไปสู่แหล่งปัญญาทางจิตวิญญาณที่สืบทอดมาแต่โบราณกาล โดยเฉพาะ “ศาสนา” ในฐานะระบบความเชื่อ คำสอน และแนวปฏิบัติที่เสนอกรอบคิด และแนวทางในการดำเนินชีวิตอย่างมีเป้าหมาย มีคุณค่า และนำไปสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง (อภิสิทธิ์ ศรีสุวรรณ, 2563)

พระพุทธศาสนาและศาสนาฮินดู เป็นสองศาสนาสำคัญที่มีรากเหง้าในอารยธรรมโบราณของชมพูทวีป ทั้งสองศาสนาได้พัฒนาแนวคิดทางอภิปรัชญา จริยศาสตร์ และจิตวิญญาณอย่างลึกซึ้งเพื่อตอบสนองต่อปัญหาของชีวิต โดยมีจุดร่วมอยู่ที่ความตระหนักต่อความทุกข์ และการแสวงหาหนทางพ้นทุกข์เป็นเป้าหมายหลัก แม้จะมีรากฐานร่วมในระบบความเชื่อ และวัฒนธรรมของอินเดียโบราณ แต่ทั้งสองศาสนาก็มีลักษณะเฉพาะในการอธิบาย “ธรรมชาติของชีวิต” และ “จุดมุ่งหมายสูงสุดของความเป็นมนุษย์” ซึ่งแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ (สัมพันธ์ กิจบุญชู, 2557)

ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ความจริงพื้นฐานของชีวิตได้รับการวิเคราะห์อย่างลึกซึ้งผ่านหลัก “ไตรลักษณ์” ได้แก่ อนิจจตา (ความไม่เที่ยง) ทุกขตา (ความเป็นทุกข์) และอนัตตา (ความไม่ใช่ตัวตน) ซึ่งสะท้อนถึงสภาพความเป็นจริงของสรรพสิ่งทั้งปวงว่าไม่อาจคงอยู่ถาวร ไม่อาจให้ความพึงพอใจได้อย่างสมบูรณ์ และไม่มีแก่นแท้ของตัวตนอันเที่ยงแท้ หลัก “อริยสัจ 4” ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค ซึ่งปรากฏในพระธัมมจักกัปปวัตตนสูตร พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ม. (ไทย); 15/125/105) จึงถูกนำเสนอเป็นกรอบโครงสร้างของปัญญาในการวินิจฉัยปัญหาแห่งทุกข์ วิเคราะห์สาเหตุ กำหนดเป้าหมายของการดับทุกข์ และเสนอแนวทางปฏิบัติอย่างเป็นระบบเพื่อให้ถึงความพ้นทุกข์หรือพระนิพพาน (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2564) แนวทางนี้มิได้เป็นเพียงแนวคิดเชิงทฤษฎี แต่ยังสามารถประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันผ่านการฝึกสติ การเจริญสมาธิ การรักษาศีล และการพัฒนาปัญญา อันนำไปสู่ความเข้าใจในธรรมชาติของความทุกข์อย่างถูกต้อง และการดำรงชีวิตอย่างสงบเย็น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2561)

ขณะเดียวกัน ศาสนาฮินดูซึ่งมีลักษณะหลากหลายทางแนวคิดและนิกาย ได้พัฒนาแนวทางเฉพาะในการอธิบายความทุกข์ผ่านแนวคิดเรื่อง “สังสารวัฏ” (Samsara) หรือวัฏจักรแห่งการเวียนว่ายตายเกิดที่เกิดจาก “กรรม” (Karma) และความหลงผิดที่ทำให้อาตมัน (อัตตาที่แท้จริง) ผูกพันอยู่กับโลกวัตถุ ความยึดติด และอัตลักษณ์ทางสังคม (Flood, 1996) เป้าหมายสูงสุดของชีวิตในศาสนาฮินดูคือการบรรลุ “โมกษะ” (Moksa) หรือการหลุดพ้นจากสังสารวัฏ และการรวมเป็นหนึ่งเดียวกับพรหมัน ตามที่ระบุในคัมภีร์ภควัทคีตา (โยคานันทะ, 2561) ซึ่งถือเป็นภาวะจิตวิญญาณสูงสุดของความเป็นอิสระจากพันธนาการทั้งปวง (Radhakrishnan, 1995) แนวทางแห่งความหลุดพ้นนี้เชื่อมโยงกับหลัก “ปุรุษารถะ” (Purusārthas) ได้แก่ ธรรมะ (Dharma) หน้าที่และความถูกต้อง, อรรถะ (Artha) ความมั่งคั่งและความมั่นคง, กามะ (Kama) ความพึงพอใจทางโลก, และโมกษะ (Moksa) ความหลุดพ้นจากสังสารวัฏ ซึ่งถือเป็นเป้าหมายแห่งชีวิตที่ควรบรรลุอย่างสมดุลในแต่ละช่วงวัย และสถานะของบุคคล (Dasgupta, 1927) โดยมีหลัก “อาศรม 4” (Asramas) ได้แก่ พรหมจรรย์ คฤหัสถ์ วานปรัสถ์ และสันยาสะ เป็นกรอบของการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับพัฒนาการของมนุษย์ตั้งแต่วัยเรียนรู้จนถึงการมุ่งสู่หลุดพ้นทางจิตวิญญาณ (Sivananda, 2000)

การศึกษาชีวิตตามหลักอริยสัจในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับหลักปุรุษารถะในศาสนาฮินดู จึงเป็นเรื่องสำคัญและทรงคุณค่าในเชิงวิชาการและจิตวิญญาณ เนื่องจากช่วยเปิดมุมมองเชิงเปรียบเทียบระหว่างสองระบบความคิดที่มีรากเหง้าร่วมกัน แต่พัฒนาไปในทิศทางที่แตกต่าง ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจอันลึกซึ้งยิ่งขึ้นใน

เรื่อง “ชีวิต” และ “เป้าหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์” อีกทั้งยังเอื้อต่อการสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่สามารถประยุกต์ใช้กับชีวิตร่วมสมัยได้อย่างเป็นระบบ (สมภาร พรมทา, 2561) และยังก่อให้เกิดความเคารพในความแตกต่างทางศาสนา อันเป็นพื้นฐานสำคัญในการสร้างสันติภาพ และความร่วมมือในโลกที่เต็มไปด้วยความหลากหลายทางวัฒนธรรม (Sen, 2005)

การวิจัยนี้จึงมิใช่เพียงการศึกษาทางวิชาการเพื่อเปรียบเทียบแนวคิดของสองศาสนาเท่านั้น หากแต่ยังเป็นความพยายามในการเชื่อมโยงภูมิปัญญาแห่งอารยธรรมโบราณเข้ากับความท้าทายในการแก้ปัญหาชีวิตของคนในยุคโลกาภิวัตน์ เพื่อสืบสานปณิธานแห่งการดำเนินชีวิตที่มีความหมาย มุ่งสู่ความสุขที่ยั่งยืน และเกื้อกูลกันระหว่างมนุษย์ทั้งในระดับปัจเจกและสังคมโลก

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาชีวิตตามหลักอริยสัจในพระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาชีวิตตามหลักปุรุษารถะในศาสนาฮินดู
3. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบชีวิตตามหลักอริยสัจในพระพุทธศาสนาเถรวาทและหลักปุรุษารถะในศาสนาฮินดู

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประเภทการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยดังนี้:

1. การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis): วิเคราะห์และรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิที่เกี่ยวข้อง

2. แหล่งข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources): พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ,คัมภีร์อุปนิษัท, และ ภควัทคีตา

3. แหล่งข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary): หนังสือ, บทความวิจัย, วิทยานิพนธ์, และเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับหลักอริยสัจและหลักปุรุษารถะ

4. การตีความเชิงพรรณนา (Descriptive Interpretation): นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ ตีความและสังเคราะห์เพื่ออธิบายแนวคิดชีวิตตามหลักธรรมทั้งสองศาสนาอย่างเป็นระบบ

5. การวิเคราะห์เปรียบเทียบ (Comparative Analysis): นำผลการศึกษาจากข้อ 1 และ 2 มาเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างในประเด็นสำคัญ เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 3

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า พระพุทธศาสนาเถรวาทเสนอความเข้าใจเรื่อง “ชีวิต” ผ่านกระบวนการของขันธ์ 5 อันได้แก่ รูป (ร่างกาย หรือสิ่งที่เป็นวัตถุทางกายภาพ) เวทนา (ความรู้สึกที่เกิดขึ้นทางใจหรือทางกาย) สัญญา (ความจำได้หมายรู้ การจดจำลักษณะหรือประสบการณ์ต่าง ๆ) สังขาร (การปรุงแต่งทางจิต เช่น ความคิด ความอยาก ความตั้งใจ) และวิญญาณ (ความรู้สึกตัวหรือการรับรู้ เช่น การเห็น การได้ยิน การลิ้มรส) ซึ่งเป็นเพียงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตั้งอยู่ และดับไปตามหลักไตรลักษณ์ (อนิจจัง - ไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา, ทุกขัง - เป็นทุกข์เพราะการยึดติดในสิ่งที่เปลี่ยนแปลง, อนัตตา - ไม่ใช่ตัวตน ไม่มีสิ่งใดในขันธ์ 5 ที่เป็น เรา หรือ ของเรา อย่างแท้จริง) มิใช่สิ่งที่มีแก่นสารถาวร การดำรงอยู่ของชีวิตจึงสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับกฎปฏิจจสมุปบาท (ปรากฏการณ์ที่อาศัยเหตุปัจจัยปรุงแต่งกันขึ้น) ซึ่งก่อให้เกิดสังสารวัฏ เป้าหมายสูงสุดคือการดับทุกข์ และบรรลุพระนิพพาน ทั้งนี้ เพื่อให้มนุษย์เข้าใจสภาวะจริงของชีวิต อริยสัจ 4 หรือ ความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ ได้แก่ 1) ทุกข์: ความจริงที่ว่าชีวิตและสรรพสิ่งล้วนเป็นที่ตั้งแห่งความไม่เที่ยง ความไม่สมบูรณ์ และความทนอยู่สภาพเดิมไม่ได้ ไม่ได้จำกัดเพียงความเจ็บปวด แต่รวมถึงความไม่น่าพึงพอใจที่แฝงอยู่ในสังขารธรรม 2) สมุทัย: ความจริงว่าเหตุแห่งทุกข์คือ ตัณหา 3 (กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา) ซึ่งหยั่งรากในอวิชชา (ความไม่รู้แจ้งในอริยสัจ 4 และไตรลักษณ์) อันเป็นแรงขับเคลื่อนให้เกิดการเวียนว่ายตายเกิด 3) นิโรธ: ความจริงว่าความทุกข์สามารถดับไปได้จริง ด้วยการดับตัณหาและอวิชชาอย่างสิ้นเชิง นำไปสู่การเข้าถึง พระนิพพาน อันเป็นสภาวะแห่งอิสรภาพจากพันธนาการทั้งปวง 4) มรรค: ความจริงว่าหนทางแห่งการดับทุกข์คือ อริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งเป็นทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ประกอบด้วย ปัญญา (สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ), ศีล (สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ), และสมาธิ (สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ)

การดำเนินชีวิตตามหลักอริยสัจ 4 คือการประยุกต์ใช้อริยมรรคมีองค์ 8 เป็นแนวทางในการปฏิบัติที่เป็นระบบครอบคลุมทั้งด้านปัญญา ศีล และสมาธิ (ไตรสิกขา) โดยมุ่งหมายต่อการปลดเปลื้องจากทุกข์ทั้งปวง และนำไปสู่การบรรลุนิพพาน อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิตตามคติพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ ยังเป็นแนวทางในการพัฒนาตนเอง ลดละกิเลส และสร้างสังคมที่สงบสุข โดยยังส่งเสริมเป้าหมายทางสังคมผ่านหลักสังคหวัตถุ 4 (หลักธรรมแห่งการยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน), ทศพิธราชธรรม (หลักธรรมของนักปกครอง), และ พรหมวิหาร 4 (หลักธรรมแห่งการอยู่ร่วมกันด้วยใจเมตตา) ซึ่งเป็นรากฐานของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า ในศาสนาฮินดูอธิบาย "ชีวิต" ว่าเป็นการดำรงอยู่ของ "อาตมัน" ซึ่งเป็นแก่นแท้ของมนุษย์ มีความบริสุทธิ์ เป็นนิรันดร์ และเป็นหนึ่งเดียวกับ “พรหมัน” หรือสัจธรรมสูงสุดของจักรวาล การมีชีวิตในโลกนี้เป็นการเดินทางของอาตมันในวงจร สังสาระ (การเวียนว่ายตายเกิด) ซึ่งถูกขับเคลื่อนด้วยกฎแห่ง กรรมะ (การกระทำ) ความทุกข์เกิดจากการที่อาตมันถูกห่อหุ้มด้วย มายา (ภาพลวงตา) และติดอยู่ในวัฏจักรแห่งการเกิดตาย เป้าหมายของชีวิตคือการหลุดพ้นจากพันธนาการแห่งสังสารวัฏ และบรรลุสู่สภาวะของโมกษะ (Moksa) ซึ่งเป็นการหลอมรวมของอาตมันและพรหมัน ในการดำเนินชีวิต ศาสนาฮินดูเสนอหลัก “ปุรุษารถะ” ซึ่งเป็นเป้าหมายพื้นฐาน 4 ประการของมนุษย์ ได้แก่ 1) ธรรมะ: หลักแห่งหน้าที่

ความถูกต้อง คุณธรรม จริยธรรม และการดำเนินชีวิตที่ชอบธรรม เป็นรากฐานในการแสวงหาเป้าหมายอื่น ๆ 2) อรรถะ: การแสวงหาความมั่งคั่ง ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และอำนาจอย่างชอบธรรม เพื่อการดำรงชีวิตและสนับสนุนครอบครัวและสังคม 3) กามะ: ความปรารถนา ความพึงพอใจทางประสาทสัมผัส ความรัก และความสุขทางโลก ซึ่งต้องดำเนินไปภายใต้กรอบของธรรมะและอรรถะ 4) โมกษะ: เป้าหมายสูงสุดของชีวิต คือ การหลุดพ้นจากวงจรสังสาระและการรวมเป็นหนึ่งเดียวกับพรหมัน

ศาสนาฮินดูยังมีหลัก “อาศรม 4” ที่กำหนดบทบาทและหน้าที่ในแต่ละช่วงวัย ได้แก่ 1) พรหมจรรย์ ช่วงวัยเรียนรู้และศึกษาธรรมะ มุ่งเน้นการฝึกฝนตนเอง การแสวงหาความรู้ และการพัฒนาคุณธรรม เพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการเป็นผู้ใหญ่ที่ดี 2) คฤหัสถ์ ช่วงวัยสร้างครอบครัวและการทำงาน มุ่งเน้นการประกอบอาชีพ การสร้างฐานะ การดูแลครอบครัว และการทำหน้าที่ทางสังคมอย่างรับผิดชอบ พร้อมทั้งปฏิบัติตามหลักธรรมะ 3) วานปรัสถ์ ช่วงวัยที่เริ่มปลีกตัวออกจากภาระทางโลก มุ่งเน้นการปฏิบัติธรรม การเจริญสมาธิ และการแสวงหาความสงบทางจิตใจ โดยยังคงอยู่ในสังคมแต่ลดความผูกพัน 4) สันยาสะ ช่วงวัยสุดท้ายที่สละชีวิตทางโลกอย่างสิ้นเชิง มุ่งเน้นการบำเพ็ญเพียรเพื่อบรรลุโมกษะ การบูรณาการหลักปุรุษารถะเข้ากับพัฒนาการทางวัยของชีวิตมนุษย์ให้การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างสมบูรณ์ทั้งในระดับปัจเจกและสังคม โดยมีโยคะ ๔ ได้แก่ กรรมโยคะ (การปฏิบัติตนโดยไม่ยึดติดกับผลลัพธ์) ภักติโยคะ (การเชื่อมโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือพลังที่สูงกว่าผ่านความรักที่บริสุทธิ์) ชญาณโยคะ (การแสวงหาความจริงสูงสุดผ่านการศึกษา การไตร่ตรอง และการใช้ปัญญา) และราชโยคะ (การควบคุมจิตและบรรลุสมาธิอันลึกซึ้ง) เป็นแนวปฏิบัติธรรมที่สอดคล้องกับความหลากหลายของจริตและธรรมชาติของแต่ละบุคคล เพื่อช่วยให้บุคคลสามารถแสวงหาความสุขทางโลกได้อย่างสมดุลควบคู่กับการแสวงหาความหลุดพ้นทางจิตวิญญาณ

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิจัยพบว่า การเปรียบเทียบชีวิตตามหลักอริยสัจในพระพุทธศาสนาเถรวาทและหลักปุรุษารถะในศาสนาฮินดู ทั้งสองศาสนามีความสอดคล้องกันในแง่ของการวิเคราะห์ปัญหาของชีวิต ความเข้าใจเรื่องวัฏจักรแห่งทุกข์ และการแสวงหาความหลุดพ้น แต่มีความแตกต่างในระดับแนวคิดและวิธีการอธิบายสัจธรรมขั้นสูง กล่าวคือ

นิพพาน กับ โมกษะ

1. พระพุทธศาสนาเถรวาท ปฏิเสธแนวคิดเรื่องอัตตาถาวร (อาตมัน) และ เสนอว่าชีวิตคือกระบวนการปรุงแต่งที่ไม่มีตัวตนแท้จริง เป้าหมายคือการดับทุกข์และเข้าสู่นิพพานซึ่งเป็นสภาวะที่สิ้นกิเลสและการเกิดใหม่

2. ศาสนาฮินดู ยืนยันในอัตตานิรันดร์ (อาตมัน) ที่แสวงหาการรวมเป็นหนึ่งเดียวกับพรหมัน เป้าหมายคือการบรรลุโมกษะอันเป็นการตระหนักรู้ในอัตตาอันแท้จริง

กรรม, ความหลุดพ้น, การเกิด

ในด้านการดำเนินชีวิต ทั้งสองศาสนาเสนอแนวทางปฏิบัติที่เป็นระบบ โดยพระพุทธศาสนาเน้น "อริยมรรคมีองค์ 8" ขณะที่ศาสนาฮินดูเน้น "ปุรุษารถะ" ควบคู่กับ "โยคะ" และ "อาศรม 4" ซึ่งมุ่งสู่การพัฒนาตนและการปลดเปลื้องพันธนาการทางโลกอย่างสมดุล

ความคล้ายคลึงกัน

เป้าหมายสูงสุด: ทั้งสองศาสนามีเป้าหมายสูงสุดคือ "ความหลุดพ้น" จากความทุกข์หรือวัฏสงสาร

ความสำคัญของจริยธรรมและการกระทำ: ทั้งอริยสัจ (ศีลในอริยมรรคมีองค์ 8) และปุรุษารถะ (ธรรมะและอรรถะ) เน้นย้ำการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณธรรม จริยธรรม และความรับผิดชอบ

การตระหนักถึงปัญหาของชีวิต: ทั้งสองศาสนาเริ่มต้นด้วยการยอมรับว่าชีวิตมีความไม่สมบูรณ์และเป็นแหล่งกำเนิดของความทุกข์

แนวทางการฝึกฝนตนเอง: ให้ความสำคัญกับการฝึกฝนทางจิตวิญญาณ การควบคุมจิตใจ และการพัฒนาปัญญา

การประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน: ทั้งสองหลักธรรมสามารถนำมาปรับใช้ได้ในชีวิตประจำวันสำหรับคฤหัสถ์ได้ ไม่จำกัดเฉพาะนักบวช

ความแตกต่างกัน

นิยาม “ชีวิต” (อนัตตา กับ อัตตา): พระพุทธศาสนาปฏิเสธแนวคิดเรื่องอัตตาหรือตัวตนที่เที่ยงแท้ถาวร โดยมองชีวิตเป็นกระบวนการของขันธ์ 5 ที่เป็น อนัตตา ขณะที่ศาสนาฮินดูเชื่อใน อาตมัน ซึ่งเป็นจิตวิญญาณส่วนบุคคลที่เป็นอมตะและเที่ยงแท้ เป็นแก่นแท้ของชีวิต และเป็นหนึ่งเดียวกับพรหมัน

เป้าหมายสูงสุด (“การดับสูญ” กับ “การรวมเป็นหนึ่งเดียว”): นิพพาน ในพระพุทธศาสนาคือสภาวะที่กิเลสและกองทุกข์ดับสิ้นไปโดยไม่เหลือ เป็นการสิ้นสุดของภพชาติและการเวียนว่ายตายเกิด ส่วน โมกษะ ในศาสนาฮินดูคือการหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดโดยการรวมเป็นหนึ่งเดียวกับพรหมัน

สาเหตุแห่งทุกข์และแนวทางแก้ไข: พุทธศาสนาเชื่อว่าสาเหตุหลักคือ ตัณหา ที่เกิดจาก อวิชชา (ความไม่รู้แจ้งในไตรลักษณ์และอริยสัจ) แก้ไขด้วยการพัฒนาปัญญาให้เห็นแจ้งในความเป็นอนัตตา และปฏิบัติอริยมรรคมีองค์ 8 ฮินดูเชื่อว่าสาเหตุหลักคือ มายา (ภาพลวงตา) และ อวิทยา (ความไม่รู้) ที่ทำให้อาตมันไม่ตระหนักถึงความเป็นหนึ่งเดียวกับพรหมัน แก้ไขด้วยการตระหนักรู้ในอาตมันและพรหมันผ่านโยคะต่าง ๆ และเน้นการทำหน้าที่โดยไม่ยึดติดผลกรรม (นิษกามกรรม)

มุมมองต่อโลกและวัตถุ: พุทธศาสนามุ่งเน้นการหลุดพ้นจากโลกียวิสัยโดยการละกิเลสและการปล่อยวางความยึดมั่นในโลกและวัตถุ ส่วนฮินดูยอมรับการแสวงหาความมั่งคั่ง (อรรถะ) และความสุขทางโลก (กามะ) ภายใต้กรอบของธรรมะ โดยมองว่าเป็นส่วนหนึ่งของการเดินทางของชีวิตก่อนจะมุ่งสู่โมกษะ

ชีวิตตามหลักอริยสัจในพระพุทธศาสนาเถรวาทและชีวิตตามหลักปุรุษารถะในศาสนาฮินดู แม้จะมีรากฐานปรัชญาที่ต่างกัน แต่ต่างก็นำเสนอแนวทางเพื่อความเข้าใจชีวิตอย่างลึกซึ้ง และเสนอหนทางที่เหมาะสมในการดำรงชีวิตอย่างมีความหมาย ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับชีวิตร่วมสมัยเพื่อบรรลุทั้งความสุขทางโลกและทางธรรมได้อย่างมีดุลยภาพ

อภิปรายผลการวิจัย

1. พบว่า หลักอริยสัจ เป็นหัวใจสำคัญในการอธิบาย “ชีวิต” ในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยเสนอว่าชีวิตตามหลักอริยสัจเป็นทั้งกรอบวินิจฉัยปัญหาแห่งชีวิต และแนวทางในการพัฒนาปัญญาเพื่อเข้าถึงนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุด การดำเนินชีวิตในทางพุทธศาสนาจึงเป็นการฝึกฝนทางจิต เพื่อให้เกิดปัญญาอันเห็นแจ้งในสัจธรรม และเป็นการดำรงอยู่ที่สอดคล้องกับความจริงของธรรมชาติ โดยมุ่งสู่การดับทุกข์อย่างสิ้นเชิง สอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง “อนัตตา” ในพระพุทธศาสนาเถรวาทยังได้รับการขยายความในเชิงประยุกต์โดย พุทธทาสภิกขุ ซึ่งเสนอว่า การไม่มีตัวตนที่แท้จริงมิใช่การปฏิเสธคุณค่าของมนุษย์ แต่กลับเป็น หนทางสู่ความเป็นอิสระจากการยึดติด และเป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกับผู้อื่นโดยไม่เบียดเบียน พุทธทาสกล่าวว่า “อนัตตาเป็นความกรุณาที่ยิ่งใหญ่” เพราะทำให้เราละทิ้งการเห็นแก่ตัวและเปิดทางสู่ความเข้าใจธรรมชาติของสิ่งทั้งปวงอย่างแท้จริง (พุทธทาสภิกขุ, 2544) แนวคิดนี้จึงทำให้หลักอริยสัจ 4 โดยเฉพาะ “มรรค” มีมิติของการอยู่ร่วมในสังคมอย่างสมดุล ไม่ใช่เพียงการพัฒนาตนแบบแยกตัว ทั้งยังสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาชีวิตประจำวัน เช่น เมื่อเผชิญกับความเครียดจากการทำงาน (ทุกข์) การเข้าใจว่าความเครียดเกิดจากการยึดติดในผลลัพธ์หรือความคาดหวัง (สมุทัย) จะช่วยให้เราปรับเปลี่ยนทัศนคติ และวางแผนการทำงานอย่างมีสติ (มรรค) เพื่อลดความทุกข์ลงได้ (นิโรธ)

เมื่อเปรียบเทียบกับวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น พุทธธรรม (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต, 2564) จะพบว่าการยืนยันความสำคัญของไตรลักษณ์และอริยสัจ 4 เป็นจุดร่วมของแนวคิดทางอภิปรัชญาและจริยศาสตร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่สืบทอดต่อเนื่องมาโดยตลอด

2. พบว่า ศาสนาฮินดูเสนอแนวคิดเรื่องชีวิตผ่านมิติของ “อาตมัน” ที่บริสุทธิ์และเป็นนิรันดร์โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือ “โมกษะ” หรือการหลุดพ้นจากพันธนาการของสังสารวัฏ การดำเนินชีวิตที่ดีในศาสนาฮินดูจึงมิใช่เพียงการแสวงหาความสุขทางโลก แต่ยังรวมถึงการพัฒนาอัตตสำนึกและจิตวิญญาณเพื่อการบรรลุสู่พรหมัน สอดคล้องกับแนวคิดของสวามี วิเวกานันทะ (Vivekananda, 2009) เรื่อง “อาตมัน” และการแสวงหา “โมกษะ” เน้นว่า “ชีวิตคือการตระหนักรู้ในความศักดิ์สิทธิ์ภายในตน” โดยถือว่ามนุษย์ทุกคนมีพรหมันอยู่ภายใน ซึ่งสามารถแสดงออกผ่านธรรมะ และจริยธรรมในการดำรงชีวิตประจำวัน ตัวอย่างเช่น การทำงานอย่างซื่อสัตย์สุจริต (ธรรมะ) และการสะสมความมั่งคั่งอย่างถูกหลัก (อรรถะ) ไม่ได้เป็นเพียงการตอบสนองความต้องการทางโลก แต่ยังเป็นการแสดงออกถึงพรหมันภายใน และการเตรียมพร้อมสู่โมกษะ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดของรามกฤษณะ (Radhakrishnan, 1995) ที่เสนอว่าการบรรลุโมกษะมิใช่การหลีกหนีโลก แต่เป็นการเห็นพระเจ้าในชีวิตประจำวัน ผ่านหน้าที่การงาน ความรัก และความเสียสละ แนวคิดของนักปราชญ์ทั้งสองจึงช่วยเสริมให้หลักปุรุษารถะ 4 มีความร่วมสมัยและเข้าถึงง่ายในสังคมปัจจุบัน เช่น การที่บุคคลสามารถประสบความสำเร็จในอาชีพการงาน (อรรถะ) และมีความสุขกับครอบครัว (กามะ) โดยยังคงรักษาหลักธรรมะ และมุ่งสู่การตระหนักรู้ในอาตมัน เพื่อให้ชีวิตมีความสมดุล และมีความหมายอย่างแท้จริง

หลักปุรุษารถะ 4 คือ ธรรมะ อรรถะ กามะ และโมกษะ เป็นเครื่องมือกำหนดเป้าหมายของชีวิตที่มีความสมดุลระหว่างทางโลกและทางธรรม ระบบนี้ไม่ได้ละเลยชีวิตทางวัตถุ หากแต่ให้ธรรมะเป็นกรอบควบคุมการแสวงหาอรรถะ และกามะ เพื่อให้สามารถนำไปสู่โมกษะในบั้นปลาย หลักอาศรม 4 ก็มีบทบาทในการปรับแนวปฏิบัติตามช่วงวัยให้สอดคล้องกับเป้าหมายสูงสุดนั้น ข้อค้นพบเหล่านี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Radhakrishnan และ Flood ที่เห็นว่าเป้าหมายสูงสุดในศาสนาฮินดูมิได้อยู่ที่การหลีกเร้นโลกแต่เป็นการบรรลุสภาวะที่รู้แจ้งในอาตมันและพรหมัน โดยอาศัยการดำเนินชีวิตอย่างมีศีลธรรมและสมดุลวิญญาณ

3. สะท้อนให้เห็นถึงจุดร่วมและจุดต่างในหลายมิติ กล่าวคือ ทั้งสองศาสนาต่างยอมรับว่าความทุกข์เป็นสภาวะ พื้นฐานของชีวิต และมีเป้าหมายสูงสุดคือ “ความหลุดพ้น” จากความทุกข์นั้น อย่างไรก็ตามแนวทางการอธิบายธรรมชาติของชีวิต และวิธีการบรรลุเป้าหมายนั้นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ

พระพุทธศาสนาเน้น “การปล่อยวาง” และการดับตัณหาโดยตรง ส่วนศาสนาฮินดูเสนอการ “บูรณาการชีวิต” ผ่านการดำเนินชีวิตที่สมดุล และการรับผิดชอบทางศีลธรรมเพื่อให้จิตสำนึกกลับคืนสู่ความจริงสูงสุด ความเหมือนกันอยู่ที่การพัฒนาจิต การฝึกฝนตน และการไม่ยึดมั่นในวัตถุ แต่จุดต่างอยู่ที่การยืนยันหรือปฏิเสธใน “อัตตา” และวิธีการนิยาม “ตัวตน” ผลการเปรียบเทียบนี้สอดคล้องกับข้อสังเกตของผู้วิจัย เช่น สมภาร พรมทา ที่เสนอว่าความแตกต่างเชิงแนวคิดระหว่าง “อนัตตา” และ “อาตมัน” ส่งผลต่อโครงสร้างทางจริยธรรมและเป้าหมายทางจิตวิญญาณของแต่ละศาสนาดังขอสรุปในตารางข้างล่าง

ประเด็นหลัก	พระพุทธศาสนาเถรวาท	ศาสนาฮินดู
ธรรมชาติของชีวิต	กระบวนการของขันธ์ 5 ซึ่งไม่มีตัวตนถาวร (อนัตตา)	อาตมันเป็นอมตะ และเป็นส่วนหนึ่งของพรหมัน
ความจริงสูงสุด	การตระหนักอนัตตาอย่างสมบูรณ์คือไม่มีตัวตนถาวรทั้งกายและใจ	อาตมันและพรหมันคือสัจธรรมสูงสุด
ต้นเหตุแห่งทุกข์	อวิชชา ตัณหา	มายาและอวิทยา
เป้าหมายสูงสุด	นิพพาน: ดับตัณหาและวัฏสงสารอย่างสิ้นเชิง	โมกษะ: หลุดพ้นจากวัฏสงสารและรวมเป็นหนึ่งกับพรหมัน
แนวทางปฏิบัติ	อริยมรรคมีองค์ 8	ปุรุษารถะ 4 + โยคะ
ความสัมพันธ์กับโลก	ละวางความยึดมั่นในวัตถุ	ยอมรับความสุขทางโลกภายใต้กรอบธรรมะ
จริยธรรมในชีวิต	ศีล ความไม่เบียดเบียน	หน้าที่ตามธรรมะ ไม่ยึดติดผล
บทบาทต่อสังคม	มีความเห็นอกเห็นใจ ลดความยึดมั่น มีจริยธรรม และสร้างสังคมสงบสุขร่วมกัน	ความรับผิดชอบและการกระทำเพื่อส่วนรวม
แนวคิดเรื่องอัตตา	อนัตตา: ปฏิเสธแนวคิดเรื่องตัวตนที่เที่ยงแท้ถาวร	อัตตา/อาตมัน: เชื่อในจิตวิญญาณส่วนบุคคลที่เป็นอมตะและเที่ยงแท้
การประยุกต์ใช้	ปฏิบัติธรรมเพื่อละทุกข์	ผสานธรรมะกับชีวิตทางโลกผ่านอาศรม 4

ตารางที่ 1: เปรียบเทียบ ชีวิตตามหลักอริยสัจในพระพุทธศาสนาเถรวาท และ หลักปุรุษารถะในศาสนาฮินดู

องค์ความรู้ใหม่

ผลจากศึกษานี้นำไปสู่การค้นพบองค์ความรู้ใหม่ที่สำคัญในสามมิติที่สอดคล้องกันทั้งในเชิงทฤษฎีและการปฏิบัติ ได้แก่ มิติทางอภิปรัชญา จริยศาสตร์ และการประยุกต์ใช้ในชีวิตร่วมสมัย ดังนี้

ประการแรก มิติเชิงอภิปรัชญา ความแตกต่างที่มุ่งสู่เป้าหมายร่วม

งานวิจัยนำเสนอการเปรียบเทียบแนวคิดเรื่อง “ชีวิต” ระหว่างพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาฮินดูในเชิงลึก โดยชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างด้านรากฐานปรัชญา กล่าวคือ พระพุทธศาสนาเน้นการวางใจในหลัก อนัตตา อันหมายถึงการไม่ยึดติดในตัวตน และมุ่งสู่การหลุดพ้นผ่านการปล่อยวาง ส่วนศาสนาฮินดูเน้นหลัก อาตมัน และการตระหนักรู้ถึงความเป็นหนึ่งเดียวกับพรหมัน แม้จะมีจุดเริ่มต้นที่แตกต่างกัน แต่ทั้งสองต่างมุ่งสู่เป้าหมายเดียวกันคือ โมกษะ หรือ นิพพาน อันเป็นความหลุดพ้นจากวัฏสงสาร นับเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่สะท้อนถึง “เอกภาพในความหลากหลาย” ของแนวคิดทางศาสนา

ประการที่สอง มิติเชิงจริยศาสตร์ ระบบคุณธรรมเพื่อการพัฒนามนุษย์อย่างสมบูรณ์

งานวิจัยชี้ให้เห็นว่า ทั้งอริยสัจ 4 และปุรุษารถะ 4 ต่างมีลักษณะเป็นระบบจริยศาสตร์เชิงบูรณาการที่สามารถกำกับพฤติกรรมและเป้าหมายชีวิตของมนุษย์ในทุกมิติ โดยเน้นการดำเนินชีวิตอย่างมีศีลธรรม การรู้จักหน้าที่ ความรับผิดชอบต่อสังคม และการพัฒนาจิตใจ ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อ “สุขภาวะที่ยั่งยืน” ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและสังคม การค้นพบนี้แสดงถึงความเป็นไปได้ในการประสานกรอบจริยธรรมจากศาสนาต่าง ๆ ให้เกิดพลังร่วมต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมพหุวัฒนธรรม

ประการที่สาม มิติการประยุกต์ใช้ แนวทางเสริมพลังชีวิตร่วมสมัยในแต่ละช่วงวัย

งานวิจัยพบว่าทั้งสองหลักธรรมสามารถนำมาปรับใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตในแต่ละช่วงวัย และสนับสนุนการดำรงชีวิตร่วมสมัยอย่างสมดุลทั้งด้านโลกียะ (ชีวิตทางโลก) และโลกุตตระ (ชีวิตทางธรรม) ตัวอย่างเช่น วัยรุ่นในสังคมร่วมสมัย ที่ต้องเผชิญกับแรงกดดันจากการเรียน การแข่งขัน และความคาดหวังจากครอบครัว อาจใช้หลัก อริยสัจ 4 เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ทุกข์ (เช่น ความเครียดจากการสอบ) เข้าใจสาเหตุ (สมุทัยจากความอยากหรือความกลัว) ตั้งเป้าหมายในการพัฒนาตน (นิโรธ) และวางแผนชีวิตด้วยแนวทางที่สมดุล (มรรค) ขณะเดียวกัน การตั้งเป้าหมายชีวิตตามหลัก ปุรุษารถะ 4 อาจช่วยให้นักเรียนหรือเยาวชนรู้จักจัดลำดับความสำคัญของชีวิต ได้แก่ การเรียนรู้หน้าที่ (ธรรมะ) วางเป้าหมายอาชีพ (อรรถะ) ดูแลสุขภาวะ และความสุขที่สมดุล (กามะ) พร้อมกับไม่ละทิ้งเป้าหมายสูงสุดของชีวิต (โมกษะ) ซึ่งทั้งหมดสามารถช่วยเสริมสร้างสุขภาวะทั้งในมิติส่วนบุคคลและสังคม

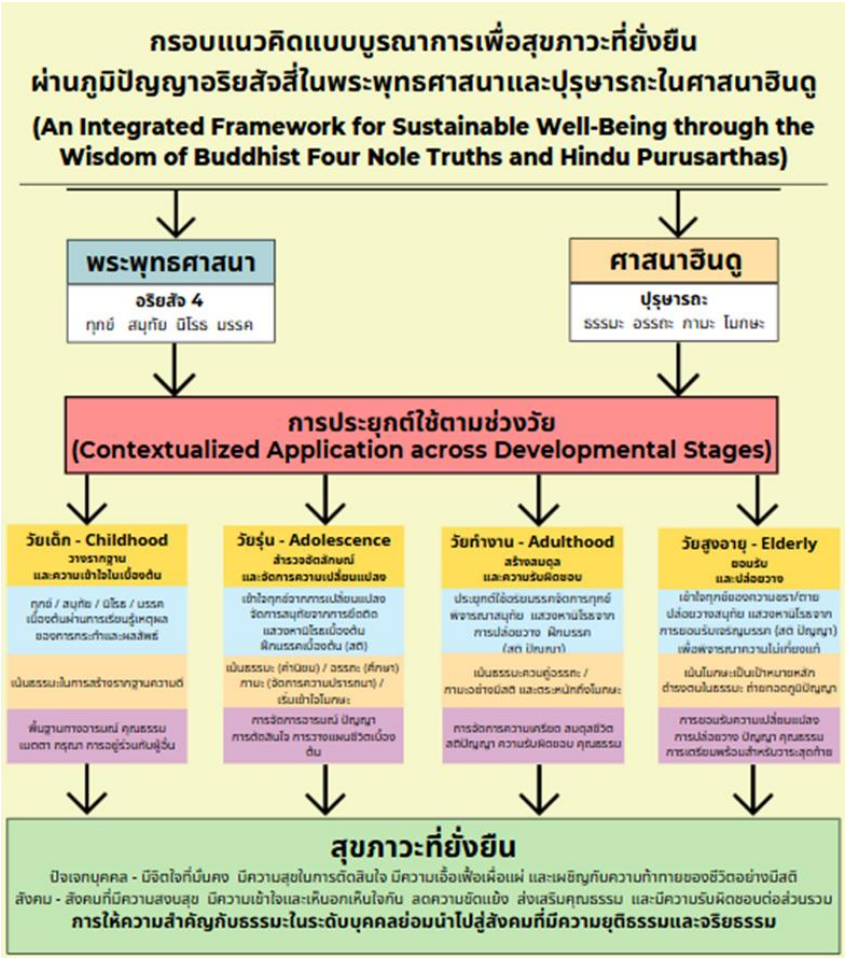

สรุป

งานวิจัยฉบับนี้ได้เสนอการเปรียบเทียบเชิงลึกระหว่างชีวิตตามหลักอริยสัจในพระพุทธศาสนาเถรวาทและหลักปุรุษารถะในศาสนาฮินดู ซึ่งเป็นสองระบบความคิดที่ต่างมีรากฐานทางอารยธรรมและภูมิปัญญาอันลุ่มลึก การศึกษานี้มิได้หยุดอยู่เพียงการวิเคราะห์ความเหมือนหรือความต่างของแนวคิดทางปรัชญา แต่ยังได้เปิดเผยถึงศักยภาพของหลักธรรมทั้งสองในการประยุกต์ใช้กับชีวิตจริงของมนุษย์ร่วมสมัย ทั้งอริยสัจ 4 และปุรุษารถะ 4 ต่างมีโครงสร้างทางจริยธรรมที่มุ่งสู่การหลุดพ้นจากความทุกข์ และการดำรงอยู่ที่เปี่ยมด้วยความสุข ความสงบ และความสมดุล โดยสามารถนำมาบูรณาการเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจในตนเอง ความรับผิดชอบต่อสังคม และการพัฒนาจิตวิญญาณอย่างยั่งยืนในบริบทโลกปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้ งานวิจัยฉบับนี้จึงมีคุณค่าเชิงวิชาการต่อแวดวงพุทธศาสนศึกษา ศาสนาเปรียบเทียบ และปรัชญาศาสนา อีกทั้งยังมีคุณูปการในทางสังคม วัฒนธรรม และการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างรอบด้าน ซึ่งควรได้รับการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ต่อยอดอย่างกว้างขวางต่อไป

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะทั่วไป

ด้านการศึกษาและเยาวชนส่งเสริมการบูรณาการ อริยสัจ 4 และปุรุษารถะ 4 เข้าสู่การเรียนการสอนทุกระดับ โดยเฉพาะในวิชาคุณธรรม จริยธรรม เพื่อเสริมสร้างทักษะชีวิต การเข้าใจตนเอง และการดำเนินชีวิตที่สมดุล เน้นกิจกรรมที่ส่งเสริมการรู้เท่าทันอารมณ์ การตั้งเป้าหมายชีวิต และการเจริญสติ หน่วยงาน: กระทรวงศึกษาธิการ, สพฐ., สกอ., สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ด้านการพัฒนาตนเอง สนับสนุนให้บุคคลทั่วไปใช้อริยสัจ 4 เป็นกรอบแก้ปัญหาชีวิต และปุรุษารถะ 4 เป็นแนวทางสร้างสมดุลระหว่างความสำเร็จทางโลกและความเจริญทางธรรม เพื่อสุขภาวะที่ยั่งยืน หน่วยงาน: กรมสุขภาพจิต, สสส., องค์กรศาสนา ด้านการสร้างสังคม ส่งเสริมการประยุกต์ใช้หลักธรรมที่เน้นความรับผิดชอบต่อสังคม เช่น สังคหวัตถุ 4 และพรหมวิหาร 4 ในการบริหารจัดการองค์กร ชุมชน และภาครัฐ เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและความสมานฉันท์ในสังคมพหุวัฒนธรรม พร้อมเผยแพร่องค์ความรู้ผ่านช่องทางสาธารณะ และจัดเวทีเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างศาสนา หน่วยงาน: พม., กรมประชาสัมพันธ์, ศูนย์คุณธรรม, องค์กรศาสนา, องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพหรือเชิงปริมาณเพิ่มเติม เพื่อตรวจสอบผลของการประยุกต์ใช้หลักอริยสัจ และปุรุษารถะในชีวิตจริงของบุคคล ในสังคมร่วมสมัย ในมิติต่าง ๆ เช่น ผลการนำหลักอริยสัจ 4 ไปใช้ในการจัดการความเครียดจากการเรียน, ความพึงพอใจในชีวิตของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพอิสระที่ดำเนินชีวิตตามหลักปุรุษารถะ กับกลุ่มที่ไม่ได้ใช้, ผลกระทบของการนำหลักธรรมไปใช้ในกลุ่มผู้สูงอายุต่อการจัดการความเหงา และความรู้สึกมีคุณค่าในชีวิต

2.2 ควรศึกษาการประยุกต์ใช้หลักธรรมทั้งสองในบริบทเฉพาะ เช่น ธุรกิจที่มีจริยธรรม การดูแลสุขภาพจิตแบบองค์รวม หรือการพัฒนาแนวทางการไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง เพื่อให้เกิดองค์ความรู้เชิงปฏิบัติที่เป็นประโยชน์ต่อวิชาชีพและนโยบายสาธารณะ

2.3 ควรมีการศึกษาถึงอุปสรรคและความท้าทายที่เกิดขึ้นจริง ในการนำหลักธรรมเหล่านี้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน ตลอดจนหาแนวทางส่งเสริม สนับสนุน หรือขจัดปัจจัยที่เป็นอุปสรรค เพื่อให้การดำเนินชีวิตตามหลักอริยสัจและปุรุษารถะเป็นไปอย่างยั่งยืน

2.4 ควรขยายขอบเขตการศึกษาสู่การเปรียบเทียบกับศาสนาอื่น เช่น ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม หรือปรัชญาตะวันตก เพื่อสร้างกรอบความเข้าใจที่กว้างขึ้นเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องเป้าหมายของชีวิตในมิติสากล และเสริมสร้างสันติภาพทางศาสนาอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

พระพรหมคุณาภรณ์. (ป.อ. ยุตฺโต). (2561). *การประยุกต์ธรรมในชีวิตประจำวัน*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม

พุทธทาสภิกขุ. (2544). *อนัตตา: ความกรุณาที่ยิ่งใหญ่.* กรุงเทพฯ: ธรรมสภา

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

โยคานันทะ ปรมหังสา. (2561). *ภควัทคีตา: ราชศาสตร์แห่งการหยั่งรู้พระเจ้า (ภาค 1–2).* กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2564). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย.* พิมพ์ครั้งที่ 55. จีน: ธรรมทานเพื่อการศึกษาธรรม.

สมภาร พรมทา. (2561). *ปรัชญาเพื่อชีวิต: การคิดเชิงพุทธ.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ศยาม.

สมภาร พรมทา. (2562). การเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องชีวิตในพุทธศาสนาและฮินดู. *วารสารศาสนาเปรียบเทียบ. 2*(2), 89–104.

สัมพันธ์ กิจบุญชู. (2557). *พุทธศาสนากับศาสนาฮินดู: การเปรียบเทียบแนวคิดชีวิตและการหลุดพ้น*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา

อภิสิทธิ์ ศรีสุวรรณ. (2563). พุทธปรัชญากับการแก้ปัญหาชีวิตมนุษย์. *วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา*. *4*(1), 45–60.

Dasgupta, S. N. (1927). *Hindu mysticism*. Chicago: Open Court Publishing Company.

Flood, G. (1996). *An introduction to Hinduism*. Cambridge: Cambridge University Press.

Radhakrishnan, S. (1995). *Indian Philosophy* (Vol. 1). Oxford: Oxford University Press.

Sen, A. (2005). *The argumentative Indian: Writings on Indian history, culture and identity*. New York: Farrar, Straus and Giroux

Sivananda, S. (2000). *All about Hinduism*. Shivanandanagar: Divine Life Society.

Vivekananda, S. (2009). *The complete works of Swami Vivekananda* (Vol. 1). Kolkata: Advaita Ashrama.

การศึกษาเปรียบเทียบหน้าที่ทางจริยธรรมของเยาวชนในพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก

A Comparative Study of Moral Responsibility of Youth in Theravada Buddhism and Cotholic Christianity

[1]พระมหาณรงค์ชัย กิตฺติญาโณ, [2]พระมหาขวัญชัย กิตฺติเมธี และ [3]แสวง นิลนามะ

[1]Phramaha Narongchai Kittiyano, [2]Phramaha Khwanchai Kittimetee and [3]Sawaeng Nilnama

[1,2,3]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2,3]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajaviddayalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: happy_kmn@hotmail.com

Received: June 4, 2025; **Revised:** August 9, 2025; **Accepted:** August 14, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาหน้าที่ทางจริยธรรมของเยาวชนในพระพุทธศาสนาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาหน้าที่ทางจริยธรรมของเยาวชนในศาสนาคริสต์โรมันคาทอลิก และ 3) เพื่อเปรียบเทียบหน้าที่ทางจริยธรรมของเยาวชนในพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร โดยศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก คัมภีร์ไบเบิล เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษา พบว่า 1) หน้าที่ทางจริยธรรมของเยาวชนในพระพุทธศาสนาเถรวาท เน้นการปฏิบัติตนให้เป็นผู้มีศีลธรรมโดยยึดหลักคุณธรรมพื้นฐาน เช่น ศีล 5 หลักธรรมทางสังคม อาทิ หลักอิทธิบาท 4 และค่านิยมในการแสดงความเคารพต่อผู้มีพระคุณ ได้แก่ บิดามารดา ครูอาจารย์ และพระสงฆ์ 2) หน้าที่ทางจริยธรรมของเยาวชนในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก มุ่งเน้นการดำเนินชีวิตตามคำสอนของพระเยซูคริสต์ โดยถือบัญญัติ 10 ประการเป็นแนวทางแห่งความรัก ความเชื่อ และการรับใช้ผู้อื่น โดยเฉพาะการให้ความเคารพบิดามารดา การรักเพื่อนมนุษย์ การมีความรับผิดชอบต่อครอบครัวและสังคม 3) การเปรียบเทียบพบว่าทั้งสองศาสนาต่างมีจุดร่วมคือการส่งเสริมให้เยาวชนมีความกตัญญู รู้หน้าที่ และประพฤติปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนและส่วนรวม แต่แตกต่างกันในด้านแนวคิดพื้นฐานและบริบทของคำสอน เช่น พุทธศาสนาเน้นการพึ่งตนเองและการเจริญสติ ส่วนคริสต์ศาสนาเน้นความเชื่อในพระเจ้าและความรักเป็นแก่นของจริยธรรม

คำสำคัญ: หน้าที่จริยธรรม; เยาวชน; พระพุทธศาสนาเถรวาท; ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก

Abstract

This thesis titled has three primary objectives: 1) to study of moral responsibility of youth in Theravada Buddhism, 2) to study of moral responsibility of youth in Cotholic Christianity, and 3) to compare of moral responsibility of youth in Theravada Buddhism and Cotholic Christianity. This research is a documentary study, gathering data from the Tripitaka, Bible scriptures, and related research documents. The findings revealed that: 1) In Theravada Buddhism, moral responsibility for youth is grounded in ethical conduct based on the Five Precepts, social virtues like the Four Bases of Success (Iddhipada), and the cultivation of gratitude toward parents, teachers, and monastics. 2) In Catholic Christianity, moral responsibility is guided by the teachings of Jesus Christ, especially the Ten Commandments, emphasizing love, faith, and service to others, including honoring one's parents, loving one's neighbors, and fulfilling responsibilities within the family and society. 3) The comparative analysis showed that both traditions encourage youth to be virtuous, responsible, and community-oriented. However, they differ in foundational concepts: Buddhism emphasizes self-reliance and mindfulness, whereas Catholicism focuses on faith in God and love as the core of moral life.

Keywords: Moral responsibility; Youth; Theravada Buddhism; Catholic Christianity

บทนำ

เยาวชนถือเป็นกลุ่มประชากรที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาสังคมในอนาคต ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม ดังนั้น การปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมแก่เยาวชนจึงเป็นภารกิจที่ทุกภาคส่วน โดยเฉพาะศาสนาให้ความสำคัญ เนื่องจากศาสนาเป็นรากฐานของคุณค่าทางจิตใจและเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่นำไปสู่การเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม (สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, 2560) ในบริบทนี้ ศาสนาต่าง ๆ ได้กำหนด "หน้าที่ทางจริยธรรมของเยาวชน" ซึ่งเป็นกรอบแห่งพฤติกรรมอันพึงประสงค์ที่สะท้อนถึงความรับผิดชอบต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคมโดยรวม

จริยธรรมในพระพุทธศาสนามาจากการเชื่อในแง่ของการปฏิบัติต่อผู้อื่นกล่าวคือ เมื่อได้เป็นมนุษย์จึงมีการไม่ทำบาป สามารถทำบำเพ็ญกุศล ความชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้ว มีความอดทน การไม่เข้าไปว่าร้ายกัน การไม่เข้าไปฆ่า ความสำรวมในพระปาติโมกข์ ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหาร การนอนการนั่งอันสงัด การประกอบความเพียรในอธิจิต (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ธ. (ไทย); 25/24/28) ในแง่ของสังคมนั้นความเป็นมนุษย์นั้นพัฒนาขึ้นตามเงื่อนไขหรือลักษณะที่สังคมต้องการ กล่าวคือ เมื่อสังคมต้องการผู้นำ พระราชาก็กำเนิด เมื่อสังคมต้องการผู้ชี้อะไรดีอะไรชั่ว พราหมณ์ก็บังเกิด ส่วนคนที่ยังต้องการดำเนินชีวิต ใช้ชีวิตครอบครัว ประกอบการงานเป็นแผนก ๆ ไป แพศย์และศูทรก็เกิดขึ้น(พระไตรปิฎก

ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/63-66/71-72) เมื่อมีผู้ไม่ต้องการครองเรือนออกบวชก็มีสมณะเกิดขึ้น โดยลักษณะของมนุษย์นั้นแม้จะถูกจัดแบ่งตามหน้าที่ พุทธจริยศาสตร์ได้วางเงื่อนไขของความเป็นจริงคือธรรมะ โดยเป็นหลักปฏิบัติในการพิจารณาสถานะทางศีลธรรมได้ กล่าวคือคนพึงสละทรัพย์เพราะเหตุแห่งอวัยวะอันประเสริฐ เมื่อจะรักษาชีวิตไว้ พึงสละอวัยวะ เมื่อระลึกถึงธรรม พึงสละทั้งอวัยวะ ทั้งทรัพย์ และแม้ชีวิตทั้งหมด เพราะเมื่อมีปัญหาเรื่องที่สัมพันธ์กับชีวิตไม่ว่าจะแง่สมบัติภายนอกหรือชีวิตก็ตามต้องอาศัยหลักธรรมเป็นข้อวินิจฉัยสุดท้าย เช่นเดียวกับหลักอธิปไตย 3 คือ 1) อัตตาธิปไตย ความมีตนเป็นใหญ่ เป็นการประพฤติปฏิบัติด้วยพิจารณาว่า ตนเองต้องดีขึ้น เจริญขึ้นด้วยคุณความดี เป็นการเว้นจากการประพฤติที่ทำให้ตัวเองเลวลง กล่าวคือ เป็นการทำตนให้เป็นใหญ่ ละอกุศล บำเพ็ญกุศล ละกรรมที่มีโทษ ทำแต่กรรมที่ไม่มีโทษ รักษาตนให้บริสุทธิ์ 2) โลกาธิปไตย ความมีโลกเป็นใหญ่ เป็นการปฏิบัติโดยเล็งเห็นความเจริญของชาวโลกจะได้รับผลจากการปฏิบัติดังกล่าวอย่างไรบ้าง กล่าวคือ ทำโลกให้เป็นใหญ่ ละอกุศล บำเพ็ญกุศล ละกรรมที่มีโทษ ทำแต่กรรมที่ไม่มีโทษ รักษาตนให้บริสุทธิ์ 3) ธัมมาธิปไตย ความมีธรรมเป็นใหญ่ เป็นการปฏิบัติที่ยึดถือเอาความดี ข้อคิด คติ ที่ถูกต้องดีงาม ที่บัณฑิตสรรเสริญ มาเป็นเครื่องยึดถือแล้วปฏิบัติตามข้อปฏิบัติเหล่านั้น โดยเล็งเห็นผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติของท่านที่เคยปฏิบัติมาแล้ว ๆ ได้ผลคือความหยุดพ้น กล่าวคือ ยกธรรมให้เป็นใหญ่ ละอกุศล บำเพ็ญกุศล ละกรรมที่มีโทษ ทำแต่กรรมที่ไม่มีโทษ รักษาตนให้บริสุทธิ์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.ติก. (ไทย); 20/40/201-204)

ในแง่ของสังคมกล่าวคือมนุษย์นั้นมีสภาวะทางศีลธรรมอยู่ที่ใจเป็นหลัก และถือหลักธรรมเป็นเครื่องตัดสินปัญหาที่สัมพันธ์กับใจว่า “ธรรมเหล่าใดเป็นอกุศล นับว่าเป็นอกุศล เป็นธรรมมีโทษ นับว่าเป็นธรรมมีโทษ เป็นธรรมไม่ควรเสพ นับว่าเป็นธรรมไม่ควรเสพ ไม่ควรเป็นอริยธรรม นับว่าไม่ควรเป็นอริยธรรม เป็นธรรมดำ มีวิบากดำ วิญญูชนติเตียน และธรรมเหล่าใดที่เป็นกุศล นับว่าเป็นกุศล เป็นธรรมไม่มีโทษ นับว่าเป็นธรรมไม่มีโทษ เป็นธรรมที่ควรเสพ นับว่าเป็นธรรมที่ควรเสพ ควรเป็นอริยธรรม นับว่า ควรเป็นอริยธรรม เป็นธรรมขาว มีวิบากขาว วิญญูชนสรรเสริญ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/52-53/62-64) การใช้ใจคู่กับธรรมะเพื่อพิจารณาถึงสิ่งต่างๆ เป็นสถานะหนึ่งของผู้มีศีลธรรมที่จะตรวจสอบความดีหรือความชั่ว ฉะนั้น การที่ใจไม่อาจตรวจสอบความเป็นจริงคือธรรมะได้ และการใช้ใจทำอย่างเดียวตรวจสอบโดยไม่เกี่ยวข้องกับความเป็นจริงคือธรรมะจึงไม่ถือว่าเป็นสถานะทางศีลธรรมที่พุทธจริยศาสตร์ได้อธิบายไว้

จริยธรรมในคริสต์ศาสนานั้นมาจากคำว่า พระศาสนากับอาณาจักร หมายถึงสังคมผู้ที่มีความเชื่อเดียวกัน มีพิธีกรรมปฏิบัติเหมือนกัน ไม่อยู่ในขอบเขตทางภูมิศาสตร์อย่างประเทศหรืออาณาจักรทั้งหลาย หากแต่เป็นการรวมกันทางความเชื่อ ความศรัทธา และแนวปฏิบัติทางความเชื่อของศาสนานั้นๆ จึงเป็นเหตุให้สมาชิกของพระศาสนจักรจึงมีอยู่ทั่วไปทุกหนทุกแห่งไม่จำกัดเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ (บาทหลวง ยอแซฟ วุฒิเลิศ แห่ล้อม, 2017) แนวคิดดังกล่าวนี้เป็นการสะท้อนให้เห็นรูปแบบการใช้หลักศาสนาเป็นวิธีการดำเนินชีวิต ดังข้อความว่า “พี่น้องทั้งหลายจงร่วมกันทำตามแบบอย่างของข้าพเจ้าและเลียนแบบที่ดำเนินชีวิตตามแบบอย่างที่เราได้ให้ท่าน” (พระคริสตธรรมคัมภีร์ไทย ฉบับอมตธรรมร่วมสมัย ภาคพันธสัญญาใหม่: ฟป 4:3) การใช้หลักศาสนาเป็นเครื่องมือในการอยู่ร่วมกันจึงเป็นหนทางที่จะรวมกันเป็นหนึ่งเดียวกัน ขณะเดียวกันก็มีความเชื่อต่อความ

เป็นมนุษย์ที่ไม่แบ่งแยกตัวบุคคลไปตามสภาพแวดล้อมและสังคมที่แตกต่างหลากหลาย ด้วยวิธีการดังกล่าวจึงเป็นการวางรูปแบบในแง่ของการดำเนินชีวิตแบบพระเยซูคริสต์ ดังจะพบว่า “ผู้ทรงสภาพพระเจ้า แต่ไม่ได้ทรงยึดติดในความเท่าเทียมกับพระเจ้า พระองค์กลับทรงสละทุกสิ่ง มารับสภาพทาส บังเกิดเป็นมนุษย์ และเมื่อทรงปรากฏเป็นมนุษย์ พระองค์ทรงถ่อมพระองค์ลง และยอมเชื่อฟังแม้ต้องตายบนไม้กางเขียน ฉะนั้น พระเจ้าจึงทรงเชิดชูพระองค์ขึ้นสู่ที่สูงสุด และประทานพระนามเหนือนามทั้งปวงแก่พระองค์ เพื่อทุกชีวิตในสวรรค์บนแผ่นดินโลก” (พระคริสตธรรมคัมภีร์ไทย ฉบับอมตธรรมร่วมสมัย ภาคพันธสัญญาใหม่: ฟป 2: 1) การดำเนินชีวิตด้วยแบบเดียวกับพระศาสดาจึงเป็นลักษณะที่นำไปสู่การสร้างมิตรจากการเห็นแก่ผู้อื่นและการสร้างสังคมในฐานะให้คนอื่นได้รับประโยชน์จากการเสียสละของตนเองเป็นหลัก และเป็นหลักการพื้นฐานทางศาสนาคริสต์ต่อการดำเนินชีวิต

การปฏิบัติตามหลักจริยธรรมจึงต้องเน้นการอยู่ร่วมกัน รวมถึงการใช้หลักปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการช่วยเหลือผู้อื่นในลักษณะที่ตอกย้ำศักดิ์ศรี คุณค่า และสิทธิของตนเองในการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งชีวิตที่ดีกว่า ซึ่งเป็นการอุทิศตนต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งความยุติธรรมและสันติสุข คือจริยธรรมสังคมแห่งศาสนา (Religious Social Ethics) ว่า “จริยธรรมสังคมแห่งศาสนา มีภาระหน้าที่และอภิสิทธิ์ในการเปิดขอบฟ้าใหม่ที่เป็นไปได้ในการต่อสู้เพื่อความยุติธรรมและสันติสุขของประชาชน ผู้ที่เปิดขอบฟ้าใหม่ได้เปิดโอกาสแห่งความเป็นไปได้ของการอุทิศตนและการกระทำ ห้วงแห่งโอกาสนั้นประชาชนเท่านั้นที่จะสามารถตัดสินว่าจะยอมตามความอยุติธรรมต่อไป หรือจะเริ่มต้นการต่อต้าน” (ทวีวัฒน์ ปุณฑริกวิวัฒน์, 2544)

บุคคลในศาสนจักรและสังคมต่างประพฤติตนยโสโอ้อวดตัวตน โดยพวกเขามีการเสนอให้ผู้ที่ด้อยกว่าย่อตัวและเปิดหมวกแสดงความเคารพต่อพวกเขา บรรดาศักดิ์ที่เหล่านักบวชตั้งให้ตนเองเป็นการเน้นย้ำว่าพวกเขาอยู่สูงกว่าฝูงชนระดับรากหญ้าเพียงใด เช่น ท่านผู้ศักดิ์สิทธิ์ (Your Holiness) ท่านผู้สูงศักดิ์ (Your Excellency) ท่านผู้สง่างาม (Your Grace) ท่านผู้ยิ่งใหญ่ (Your Majesty) การให้คนอื่นยกย่องเหล่านักบวชไว้เหนือมนุษย์ธรรมดา ทัศนคติเช่นนั้นถูกตั้งข้อสังเกตว่าน่าประหลาดใจและไม่น่าประหลาดใจในเวลาเดียวกัน สาเหตุที่น่าประหลาดใจก็เพราะมันขัดกับคำสอนอันชัดแจ้งของพระเยซูซึ่งบอกว่าไม่มีพื้นที่ให้ความหยิ่งยโสหลงตนในหมู่สาวกของพระองค์ ขณะเดียวกันก็ไม่น่าประหลาดใจเพราะเป็นวิถีโลก และศาสนาก็มักจะดำเนินไปตามวิถีโลกเสมอ แม้ว่าจะพยายามหลบซ่อนตนภายใต้เสื้อคลุมศักดิ์สิทธิ์มิดชิดเพียงใดก็ตาม (ฮัลโลเวย์ ริชาร์ด, 2560)

พระศาสนจักรในปัจจุบัน ยืนยันและเน้นเรื่องกระแสเรียกของคริสตชนฆราวาส จากพระเจ้าเป็นอย่างมาก คริสตชนฆราวาสจึงพึงตระหนักอย่างจริงจังดังที่พระศาสนจักรสอน กล่าวคือ 1) เสียงเรียกของพระเยซูเจ้าไม่เจาะจงเพียงแต่เจ้าอาวาส บรรดาพระสงฆ์ และนักพรต (นักบวช) ชาย-หญิงเท่านั้น แต่ไปถึงทุกคนที่ได้รับศีลล้างบาป จึงหมายความว่าบรรดาคริสตชนฆราวาสก็ได้รับเรียกเป็นการเฉพาะตัวจากพระเจ้าให้ไปทำงานเพื่อพระศาสนจักรและเพื่อโลกเช่นกัน 2) คริสตชนฆราวาสซึ่งเป็นประชากรของพระเจ้า สังกัดอยู่ในร่างกายแห่งธรรมล้ำลึกของพระคริสตเจ้าที่พระองค์เป็นศีรษะและพวกเขาเป็นอวัยวะที่มีชีวิตนั้น มีกระแสเรียกและภารกิจที่ต้องปฏิบัติทั้งในพระศาสนจักรและในโลก 3) ถึงกระนั้นก็ตาม กระแสเรียกอันเป็นส่วนพิเศษของคริสตชนฆราวาสที่ได้รับจากพระเจ้า คือการมุ่งเข้าถึงพระอาณาจักรของพระเจ้า โดยการปฏิบัติภาระกิจที่เกี่ยวข้องกับโลก และจัดระเบียบให้เป็นไปตามพระประสงค์ของพระเจ้า 4) คริสตชนฆราวาสต้องตระหนักและ

เจริญชีวิตตามกระแสเรียกจากพระเจ้าไม่ใช่แบบถูกบังคับหรือแบบไม่มีทางปฏิเสธ แต่ต้องเป็นแบบที่สะท้อนความรักอันไม่มีขอบเขตของ พระบิดาเจ้า 5) คริสตชนทั้งหลายไม่ว่าจะอยู่ในฐานะใดก็ตาม ได้รับกระแสเรียกให้ดำเนินชีวิต คริสตชนอย่างสมบูรณ์ และให้ดำเนินชีวิตในความรักครบครัน (พระคริสตธรรมคัมภีร์ไทย ฉบับอมตธรรมร่วมสมัย ภาคพันธสัญญาใหม่: ธส 4:16)

แม้คริสตชนฆราวาสจะมีสิทธิและหน้าที่ในพระศาสนจักรแตกต่างจากคริสตชน ทั้งหลายตามสถานภาพของตนก็ไม่อาจแยกตนอยู่ต่างหากตามลำพังได้ คริสตชนฆราวาสยังต้องร่วมชีวิต และปฏิบัติพันธกิจของพระศาสนจักรเชื่อมโยงกับคริสตชนอื่นโดยมีความสำนึกในความเป็นพี่น้องกันอยู่เสมอ ยิ่งกว่านั้นคริสตชนฆราวาสพึงรับรู้ว่า พระสงฆ์จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับชีวิตของ เขาในพระศาสนจักร คริสตชนฆราวาสซึ่งดำเนินชีวิตในโลกนั่นคือ ในทุกสาขาอาชีพและธุรกิจการ งานต่าง ๆ ในแวดวงธรรมดาของชีวิตครอบครัวและชีวิตสังคม และเป็นผู้ที่ ได้รับกระแสเรียกให้นำพระอาณาจักรของพระเจ้าเข้าไปในโลก ด้วยวิธีชีวิต แบบของเขา คริสตชนฆราวาสจึงต้องอยู่แนวหน้าของ การปฏิบัติพันธกิจของพระศาสนจักรในการประกาศข่าวดีในโลก เพื่อว่าพระศาสนจักรจะได้เป็นหลักด้านวิญญาณสำหรับสังคมมนุษย์อย่างชัดเจน สำหรับคริสตชนฆราวาส การอยู่ในโลกและการทำงานในโลก ไม่ใช่เป็นเพียง การอยู่ในฐานะเป็นมนุษย์ธรรมดา หรือเป็นส่วนหนึ่งของสังคมมนุษย์เท่านั้น แต่ต้องเป็นการอยู่และทำงานในฐานะประชากรของพระเจ้า และในฐานะ สมาชิกของพระศาสนจักรที่มุ่งเข้าถึงพระอาณาจักรของพระเจ้า ด้วยการทำ ธุรกิจฝ่ายโลก และประกอบอาชีพของตนให้สอดคล้องกับแผนการของพระจ้า

จะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนาเถรวาทในฐานะศาสนาหลักของไทย ให้ความสำคัญกับการพัฒนาจิตใจและพฤติกรรมของเยาวชน โดยเฉพาะผ่านหลักธรรมทางศีลธรรม เช่น ศีล 5 หลักอิทธิบาท 4 และโอวาทปาติโมกข์ ซึ่งมุ่งเน้นให้เยาวชนมีความกตัญญู เคารพผู้มีพระคุณ และยึดมั่นในหลักของเหตุและผล (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2564) ขณะที่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก มุ่งปลูกฝังคุณธรรมผ่านความเชื่อในพระเจ้าและการดำเนินชีวิตตามคำสอนของพระเยซูคริสต์ โดยเฉพาะบัญญัติ 10 ประการ ซึ่งกำหนดบทบาททางศีลธรรมของเยาวชนไว้อย่างชัดเจน เช่น การเคารพบิดามารดา ความสัตย์ซื่อ ความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ และการดำรงชีวิตด้วยความรักและความหวัง (Catechism of the Catholic Church, 1997)

อย่างไรก็ดี แม้ทั้งสองศาสนาจะมีหลักคำสอนที่แตกต่างกันในด้านศรัทธาและวิธีคิด แต่ต่างก็มีเป้าหมายร่วมกันในการเสริมสร้างเยาวชนให้มีคุณธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคม การศึกษาเปรียบเทียบหน้าที่ทางจริยธรรมของเยาวชนในพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกจึงเป็นประเด็นสำคัญที่สามารถส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างศาสนา และยังสามารถนำไปสู่แนวทางในการพัฒนาเยาวชนอย่างรอบด้านในสังคมพหุวัฒนธรรม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาหน้าที่ทางจริยธรรมของเยาวชนในพระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อหน้าที่ทางจริยธรรมของเยาวชนในศาสนาคริสต์โรมันคาทอลิก
3. เพื่อเปรียบเทียบหน้าที่ทางจริยธรรมของเยาวชนในพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเพื่อศึกษาเปรียบเทียบหน้าที่ทางจริยธรรมของเยาวชนในพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกใช้ระเบียบงานวิจัยเชิงเอกสาร โดยการศึกษาวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) ซึ่งมีวิธีดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 ด้านเนื้อหา ศึกษาจากแหล่งข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ คัมภีร์พระไตรปิฎก (ภาษาไทย) ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และคัมภีร์สำคัญของคริสต์ศาสนา คือ คัมภีร์ไบเบิล พันธสัญญาเดิม และพันธสัญญาใหม่ ศึกษาจากแหล่งข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ เอกสารงานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือ ตำราและผลงานทางวิชาการของนักการศาสนาและนักวิชาการทั่วไปทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ตำรา สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

ขั้นตอนที่ 2 ด้านการวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการตีความสร้างแนวทางข้อสรุปจากข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ดังนี้ ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง นำมาจัดแยกประเด็นวิเคราะห์ และจัดหมวดหมู่ตามความมุ่งหมาย วิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive and Analytic Study) โดยการนำข้อมูลเบื้องต้นมาวิเคราะห์แยกประเภทหาข้อสรุป แล้วเก็บข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อนำมาวิเคราะห์ขั้นสุดท้าย

ขั้นตอนที่ 3 การสร้างข้อสรุปและแนวทาง การใช้แนวคิดทฤษฎีและสร้างกรอบแนวคิดสำหรับการเปรียบเทียบหน้าที่ทางจริยธรรมของเยาวชนในพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก คือ การรวบรวมข้อมูล เพื่อให้มีกรอบกว้างๆ และมีระบบในการศึกษาปรากฏการณ์ ระหว่างการรวบรวมข้อมูลเพื่อให้สามารถสร้างสมมติฐานชั่วคราวหรือวัตถุประสงค์ได้อย่างมีทิศทาง และสร้างข้อสรุปและพิสูจน์บทสรุปเป็นการนำข้อสรุปย่อยๆ เหล่านั้นเชื่อมโยงเป็นบทสรุปแนวทาง

ขั้นตอนที่ 4 นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์ ทั้งจากเอกสารวรรณกรรม นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ และนำเสนอหน้าที่ทางจริยธรรมของเยาวชนในพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกในเชิงวิชาการด้วยรูปเล่มรายงานวิจัยหรือบทความตีพิมพ์เผยแพร่

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า หน้าที่ทางจริยธรรมของเยาวชนในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ หลักการ คุณค่า และเป้าหมายของหน้าที่ทางจริยธรรมของเยาวชน ดังนี้

ในด้านหลักการ เยาวชนในบริบทของพุทธศาสนา หมายถึง บุคคลวัยรุ่นตอนต้นจนถึงวัยหนุ่มสาวตอนต้น (ประมาณ 13 – 25 ปี) ซึ่งเป็นวัยแห่งการฝึกฝนและปลูกฝังคุณธรรม (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2548) อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาจากหลักฐานทางพระพุทธศาสนาและแนวคิดร่วมสมัย เอกสารได้สรุปนิยามของ “เยาวชน” ว่าหมายถึงบุคคลที่มีอายุ 7 – 20 ปีบริบูรณ์ ซึ่งเป็นวัยแห่งการศึกษาเรียนรู้และสามารถบวชเป็นสามเณรได้ตั้งแต่อายุ 7 ปี และอุปสมบทเป็นพระภิกษุได้เมื่ออายุ 20 ปี (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.มหา. (ไทย); 2/402/516) ธรรมชาติของเยาวชนมีสองลักษณะสำคัญคือ สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะในช่วงอายุ 7 - 14 ปี ที่สมองส่วนเหตุผลยังไม่เจริญเต็มที่ ทำให้ซึมซับพฤติกรรมได้อย่างรวดเร็ว และต้องพึ่งพาผู้อื่นในการดำรงชีวิต พ่อแม่จึงมีบทบาทสำคัญในการอบรมเลี้ยงดู ประเภทของเยาวชนแบ่งเป็น “เยาวชนบัณฑิต” ผู้ประกอบด้วยกุศลกรรมบถ 10 (คิดดี พูดดี ทำดี) และ “เยาวชนพาล” ผู้ประกอบด้วยอกุศลกรรมบถ 10 (คิดชั่ว พูดชั่ว ทำชั่ว) (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.สตฺตก. (ไทย); 23/43/73)

จะเห็นได้ว่า หลักการของหน้าที่ทางจริยธรรมของเยาวชนในพระพุทธศาสนาเถรวาทตั้งอยู่บนรากฐานของพระธรรมคำสอน อันได้แก่ ศีล 5 โอวาทปาติโมกข์ หลักอิทธิบาท 4 และหลักธรรมอื่น ๆ ที่มุ่งให้เยาวชนรู้จักหน้าที่ของตนในฐานะสมาชิกของครอบครัว สังคม และชุมชน โดยเฉพาะการมี “หิริโอตตัปปะ” (ความละอายชั่วและเกรงกลัวบาป) ซึ่งถือเป็นแก่นของจริยธรรมพุทธศาสนา (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2545) นอกจากนี้ หลักธรรมเรื่อง “ค่านิยมชาวพุทธ” ได้แก่ ความกตัญญูกตเวที ความมีวินัยในตนเอง การรู้จักประมาณ และการเคารพต่อผู้อื่น ล้วนเป็นพื้นฐานทางจริยธรรมที่ถูกสั่งสมและถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นในบริบทของชุมชนชาวพุทธ (อมรศักดิ์ ศรีสุข, 2562)

ด้านคุณค่า หน้าที่ทางจริยธรรมมีคุณค่าสามมิติ คือ คุณค่าทางอุดมคติที่ส่งเสริมให้เยาวชนมีเป้าหมายชีวิตที่ชัดเจนสู่ความดีงาม เช่น การเลี้ยงดูบิดามารดาตอบแทน, ช่วยทำกิจการงานของพ่อแม่, ดำรงวงศ์ตระกูล, ปฏิบัติตนให้สมควรรับมรดก, และทำบุญอุทิศให้เมื่อบิดามารดาล่วงลับ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.ปญฺจก. (ไทย); 22/39/61) คุณค่าทางจิตใจเน้นการฝึกความอดทน เมตตา และลดละกิเลส เพื่อให้จิตใจเข้มแข็งและสงบ คุณค่าทางสังคมคือการสร้างเยาวชนที่มีวินัย ไม่สร้างความรุนแรง เสียสละ และมีสำนึกสาธารณะ เพื่อพัฒ”าสัง’มอย่างยั่งยืน

จะเห็นได้ว่า หน้าที่ทางจริยธรรมของเยาวชนในพุทธศาสนาเถรวาทเน้นการพัฒนาคุณค่าในตน (internal values) และคุณค่าร่วมทางสังคม (social values) ตัวอย่างของคุณค่าที่เด่นชัดคือ ความเคารพ ความรับผิดชอบ ความอดทน ความซื่อสัตย์ และความเมตตา ซึ่งล้วนเป็นคุณธรรมที่เชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่อง “มงคลชีวิต” และ “พรหมวิหาร 4” ที่เยาวชนควรฝึกฝนตั้งแต่วัยเยาว์ (คณะกรรมการพัฒนาคุณธรรม

แห่งชาติ, 2558) คุณค่าดังกล่าวไม่เพียงช่วยสร้างจิตสำนึกด้านจริยธรรม แต่ยังส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและความสงบสุขในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายของพระพุทธศาสนาในการนำพาชีวิตไปสู่ความเจริญทั้งทางโลกและทางธรรม (Gombrich, 2006)

ด้านเป้าหมาย หน้าที่ทางจริยธรรมมีเป้าหมายเชิงบุคคลและสังคม เป้าหมายเชิงบุคคลคือการพัฒนาตนเองทั้งกาย (ภาวิตกาย) ศีล (ภาวิตศีล) จิต (ภาวิตจิต) และปัญญา (ภาวิตปัญญา) (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.ปญฺจก. (ไทย); 22/79/177-146) เพื่อเป็นผู้ที่สมบูรณ์ โดยพระพุทธศาสนาเน้นย้ำถึงศักยภาพของมนุษย์ในการฝึกตนและพัฒนาตนเองได้ไม่จำกัดวัยหรือชนชั้น เป้าหมายเชิงสังคมคือการสร้างเยาวชนให้เป็นรากฐานของสันติสุข ความมั่นคง และความเจริญทางศีลธรรมในสังคม ซึ่งต้องอาศัยปัจจัยภายนอก เช่น พ่อแม่และครูอาจารย์ที่เป็นกัลป์ยาณมิตร และสิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่เหมาะสม (ปฏิรูปเทสวาสะ) รวมถึงปัจจัยภายใน คือศักยภาพของเยาวชนเองในการฝึกตนให้มีอินทรีย์สมบูรณ์ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2539)

จะเห็นได้ว่า เป้าหมายของหน้าที่ทางจริยธรรมของเยาวชนในพระพุทธศาสนาเถรวาทมีทั้งเป้าหมายเฉพาะตนและเป้าหมายสังคม ในระดับตนเอง เป้าหมายคือการพัฒนาตนให้เป็นผู้มีสติสัมปชัญญะ ดำรงตนด้วยความไม่ประมาท และพร้อมก้าวสู่ความเป็นผู้ใหญ่ที่สมบูรณ์ทั้งกาย วาจา ใจ ส่วนในระดับสังคม เป้าหมายคือการมีส่วนร่วมในการสร้างสังคมที่มีศีลธรรม มีสันติสุข และเกื้อกูลกัน เยาวชนที่มีหน้าที่ทางจริยธรรมจึงเป็นรากฐานสำคัญของการสร้างชาติและความมั่นคงทางวัฒนธรรม

วัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า หน้าที่ทางจริยธรรมของเยาวชนในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ หลักการ คุณค่า และเป้าหมายของหน้าที่ทางจริยธรรม ดังนี้

ในส่วนของหลักการ หน้าที่ทางจริยธรรมในคาทอลิกหมายถึงการดำเนินชีวิตตามธรรมบัญญัติของพระเจ้า (Ten Commandments) คำสอนของพระเยซูคริสต์ และมโนธรรมที่ได้รับการหล่อหลอมจากพระวาจาและพระจิตเจ้า (Pope John Paul II, 1993) เยาวชนมีความสามารถในการเลือกความดีและความชั่ว จึงต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของตน แนวคิดพื้นฐานประกอบด้วย ธรรมบัญญัติ 10 ประการ ซึ่งเป็นรากฐานศีลธรรมที่พระเจ้าประทานแก่โมเสส, คำสอนของพระเยซูคริสต์ที่เน้นความรักเป็นแก่นแท้ของธรรมบัญญัติ, และมโนธรรม (Conscience) (พระคริสตธรรมคัมภีร์ไทย ฉบับอมตธรรมร่วมสมัย ภาคพันธสัญญาใหม่: มธ 5:21-22) ซึ่งเป็นเสียงภายในที่เตือนให้ทำดีและหลีกเลี่ยงความชั่ว และต้องได้รับการหล่อหลอมอย่างถูกต้อง เยาวชนในมุมมองคาทอลิกมีศักดิ์ศรีใน”านะที่ถูกสร้างตามพระฉายาของพระเจ้า และมีความสามารถในการเลือกรับผิดชอบต่อการกระทำของตน หน้าที่ทางจริยธรรมของเยาวชนมี 4 ประเภทหลัก (Pope Francis, 2019) คือ หน้าที่ต่อตนเอง (เช่น การรักตนเองอย่างสร้างสรรค์ การรักษาร่างกายให้บริสุทธิ์), หน้าที่ต่อครอบครัว (เช่น การเคารพเชื่อฟังบิดามารดา การมีส่วนร่วมในชีวิตครอบครัว), หน้าที่ต่อพระเจ้า (เช่น การเข้าร่วมพิธีกรรม การภาวนา), และหน้าที่ต่อผู้อื่นและสังคม (เช่น ความเมตตา การปฏิบัติตามความยุติธรรม) (พระคริสตธรรมคัมภีร์ไทย ฉบับอมตธรรมร่วมสมัย ภาคพันธสัญญาใหม่: มธ 25:40)

ด้านคุณค่า หน้าที่จริยธรรมนำไปสู่คุณค่าทางอุดมคติ ซึ่งคือการยึดหัวใจของศาสนาคริสต์คือความรักและการเป็นภาพลักษณ์ของพระเจ้าที่มีศักดิ์ศรี เสรีภาพ และความรับผิดชอบ (Pope Francis, 2019) คุณค่า

ทางจิตใจเกี่ยวข้องกับการพัฒนา "คุณธรรมประจำใจ" (Cardinal Virtues) และ "คุณธรรมเทววิทยา" (Theological Virtues) ได้แก่ ความเชื่อ ความหวัง และความรัก เพื่อหล่อหลอมจิตใจให้เข้มแข็ง (Pope Francis, 2019) คุณค่าทางสังคม คือการเรียนรู้การอยู่ร่วมกับผู้อื่น การเคารพศักดิ์ศรีของมนุษย์ และการทำงานเพื่อสันติภาพและความยุติธรรม

ส่วนเป้าหมาย หน้าที่ทางจริยธรรมของเยาวชนมีเป้าหมายเชิงบุคคลคือ การเป็นหนึ่งเดียวกับพระเจ้าและการเตรียมตัวเพื่อชีวิตนิรันดร์ในพระเจ้า(Pope Francis, 2019) เป้าหมายเชิงสังคมคือ การเป็น “แสงสว่างของโลก” (พระคริสตธรรมคัมภีร์ไทย ฉบับอมตธรรมร่วมสมัย ภาคพันธสัญญาใหม่: มธ 5:14) และ “เกลือแห่งแผ่นดิน” โดยต้องออกไปสร้างความดีและเปลี่ยนแปลงสังคมผ่านความรักและความยุติธรรม การปลูกฝังหน้าที่จริยธรรมในเยาวชนต้องอาศัยความร่วมมือจากครอบครัว โรงเรียน ศาสนจักร และสังคม เพื่อส่งเสริมให้เยาวชนเติบโตเป็นบุคคลที่เปี่ยมด้วยคุณธรรมและความรับผิดชอบ

วัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า แม้พระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกจะมีรากฐานทางความเชื่อที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน ทั้งในด้านปรัชญา จักรวาลวิทยา และจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิต แต่เมื่อพิจารณาในแง่ของ การอบรมจริยธรรมของเยาวชน ทั้งสองศาสนามีจุดร่วมที่สอดคล้องกันในหลายประเด็นสำคัญ โดยเฉพาะในเรื่อง การปลูกฝังคุณธรรมพื้นฐาน และ การเตรียมเยาวชนให้เป็นพลเมืองดีของสังคม ดังนั้น จากการเปรียบเทียบหน้าที่ทางจริยธรรมของเยาวชนในพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก โดยมุ่งเน้นใน 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ หลักการ คุณค่า และเป้าหมายของหน้าที่ทางจริยธรรม พบว่า

ในด้านหลักการ พระพุทธศาสนาเถรวาทมองว่าหน้าที่ทางจริยธรรมไม่ได้เป็นข้อบังคับตายตัว แต่เป็นแนวทางในการพัฒนาตนเองและอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างกลมกลืน โดยอาศัยหลักธรรมสำคัญ เช่น ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ซึ่งเน้นการฝึกตนภายในมากกว่าการควบคุมจากภายนอก ในขณะที่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก กำหนดหน้าที่ทางจริยธรรมบนพื้นฐานของพระคัมภีร์ คำสอนของพระศาสนจักร และมโนธรรม โดยมีพระเจ้าเป็นมาตรฐานสูงสุดของความดี และเน้นหลักการแห่งความรัก คุณธรรมทางเทววิทยา (ความเชื่อ ความหวัง ความรัก) และคุณธรรมพื้นฐาน (ปรีชาญาณ ความยุติธรรม ความเข้มแข็ง ความรู้จักประมาณ) ทั้งสองศาสนามีความคล้ายคลึงกันในการจำแนกหน้าที่ต่อตนเอง ครอบครัว/ชุมชน และสังคม

สำหรับด้านคุณค่า หน้าที่ทางจริยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทสัมพันธ์กับเหตุและผลทางกรรม เน้นการฝึกฝนตนเพื่อพัฒนาศีล สมาธิ ปัญญา และส่งผลทั้งในปัจจุบันชาติและอนาคตชาติ คุณค่าเหล่านี้ปรากฏในมิติปัจเจกบุคคล สังคม และจิตวิญญาณ เป้าหมายคือการหล่อหลอมบุคลิกภาพ อุปนิสัย ความคิดและจิตใจให้มีปัญญา ในทางกลับกัน คุณค่าทางจริยธรรมของคาทอลิกมาจากพระเจ้าและสะท้อนพระลักษณะของพระองค์ โดยปรากฏในมิติทางศาสนา (ความสัมพันธ์กับพระเจ้า) มิติส่วนบุคคล (การพัฒนาตนเอง) และมิติทางสังคม (การอยู่ร่วมกับผู้อื่น) ทั้งสองศาสนามีแบบอย่างทางอุดมคติที่แตกต่างกัน แต่มีจุดมุ่งหมายร่วมกัน คือการหล่อหลอมจริยธรรมและความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

สุดท้าย ในด้านเป้าหมาย หน้าที่ทางจริยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทมุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิต สร้างพื้นฐานในการดำรงชีวิต และลดละอัตตา เพื่อนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดคือ “ความหลุดพ้น” หรือนิพพาน โดย

อาศัยหลักศีล 5 สำหรับศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก เป้าหมายสูงสุดคือการมีชีวิตเป็นหนึ่งเดียวกับพระเจ้าและเป็นพยานถึงพระคริสต์ในโลก ซึ่งครอบคลุมเป้าหมายเชิงเทววิทยา (ความสัมพันธ์กับพระเจ้า การบรรลุชีวิตนิรันดร) เชิงบุคคล (การพัฒนาตนเองอย่างครบถ้วน) และเชิงสังคม (การรับใช้ผู้อื่นและสร้างสันติภาพ) แม้จะมีเป้าหมายสูงสุดที่แตกต่างกันในเชิงเทววิทยา (นิพพานเทียบกับชีวิตนิรันดร์) แต่ทั้งสองศาสนาต่างมุ่งเน้นการพัฒนาจิตใจและคุณธรรมภายในของเยาวชนอย่างสูงสุด และให้เยาวชนมีบทบาทเชิงรุกในการสร้างคุณประโยชน์ต่อสังคม โดยสรุปแล้ว แม้จะมีรากฐานปรัชญาและแนวคิดต่างกัน แต่ทั้งสองศาสนาต่างมุ่งเน้นให้เยาวชนมีจริยธรรมที่มั่นคง มีความรับผิดชอบ และเป็นพลังในการสร้างสรรค์สังคมที่ดีงาม

จะเห็นได้ว่า แม้จะต่างกันในระบบความเชื่อ แต่ทั้งพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกต่างก็ให้ความสำคัญกับการปลูกฝังจริยธรรมที่มั่นคงแก่เยาวชน เพื่อให้พวกเขาเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่ดี มีคุณธรรม และสามารถอยู่ร่วมกับสังคมได้อย่างสงบสุข จุดร่วมที่สอดคล้องกันในเรื่องคุณธรรมพื้นฐาน เช่น ความเมตตา ความรับผิดชอบ และความเคารพ จึงสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของศาสนาในการหล่อหลอมพฤติกรรมและทัศนคติของมนุษย์ในมิติที่ลึกซึ้ง

อภิปรายผล

1. หลักจริยธรรมของเยาวชนในพระพุทธศาสนาเถรวาทมุ่งเน้นที่การฝึกฝนตนเอง (self-training) เพื่อพัฒนาจิตใจให้มีความสงบและดีงาม โดยอาศัยหลักธรรมคำสอนที่เน้นการพิจารณาเหตุและผล (ยถาภูตญาณทัสสนะ) การมีสติ (สติปัฏฐาน) และการรู้จักควบคุมตนเอง (อินทรียสังวร) เพื่อไม่ให้ตกอยู่ภายใต้อำนาจของกิเลส เช่น ความโลภ ความโกรธ และความหลง ซึ่งเป็นรากเหง้าของพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ตามหลักพุทธศาสนา แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของสมชาย แสงสว่าง (2563) ที่พบว่า การอบรมจริยธรรมเยาวชนตามแนวพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะผ่านหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา มีบทบาทสำคัญในการสร้างพื้นฐานทางศีลธรรมและเสริมสร้างความสามารถในการตัดสินใจอย่างมีเหตุผลของเยาวชนในวัยเรียน ทั้งนี้ เยาวชนที่ได้รับการฝึกฝนตามแนวทางดังกล่าวสามารถหลีกเลี่ยงพฤติกรรมเสี่ยงและมีแนวโน้มแสดงออกซึ่งคุณธรรม เช่น ความเมตตา ความอดทน และความเคารพต่อผู้อื่นในสังคมได้อย่างเด่นชัด

2. หลักจริยธรรมของเยาวชนในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกมีรากฐานมาจากพระคัมภีร์ไบเบิล ซึ่งถือเป็นแหล่งคำสอนสำคัญด้านศีลธรรมของคริสตชน โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่คำสอนของพระเยซูคริสต์ เช่น หลักความรักต่อเพื่อนมนุษย์ (Love thy neighbor) ความเมตตา การให้อภัย และความยุติธรรม ทั้งนี้ ศาสนจักรมีบทบาทสำคัญในการปลูกฝังและอบรมศีลธรรมแก่เยาวชน ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การเรียนคำสอนคริสต์ศาสนา (Catechism) การเข้าร่วมพิธีมิสซา (Holy Mass) การรับศีลศักดิ์สิทธิ์ (Sacraments) โดยเฉพาะศีลอภัยบาป (Sacrament of Reconciliation) ซึ่งช่วยให้เยาวชนตระหนักถึงความผิดและมีจิตสำนึกในการปรับปรุงตนเอง แนวทางนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ Maria C. Buckley (2560) ที่ศึกษาบทบาทของศาสนจักรในกระบวนการพัฒนาคุณธรรมของเยาวชนคาทอลิกในยุโรป โดยพบว่า การเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาอย่างสม่ำเสมอมีผลต่อการเสริมสร้างคุณลักษณะทางศีลธรรม เช่น ความรับผิดชอบ ความเคารพตนเองและ

ผู้อื่น ตลอดจนการมีจิตอาสาเพื่อสังคม นอกจากนี้ งานศึกษาของ สุภัทรา เกษมสุข (2562) ยังพบว่า ระบบคำสอนในโรงเรียนคาทอลิกในประเทศไทยมีส่วนช่วยหล่อหลอมทัศนคติทางศีลธรรมของนักเรียนให้มีความประพฤติที่สอดคล้องกับหลักคำสอนของพระศาสนจักรอย่างมีนัยสำคัญ

3. การเปรียบเทียบหลักจริยธรรมของเยาวชนในพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกพบว่า ทั้งสองศาสนาต่างเน้นการปลูกฝังคุณธรรมพื้นฐานที่คล้ายคลึงกัน เช่น ความเคารพต่อผู้มีพระคุณ ความกตัญญู ความซื่อสัตย์สุจริต ความเมตตา และความรับผิดชอบต่อหน้าที่ โดยพระพุทธศาสนาเน้นการฝึกตนผ่านหลักไตรสิกขาและศีล 5 เพื่อการควบคุมตนเองและอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสงบ ขณะที่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกเน้นการปฏิบัติตามคำสอนของพระเยซูคริสต์ และการรับศีลศักดิ์สิทธิ์เป็นเครื่องมือสำคัญในการปลูกฝังศีลธรรมในตน แนวโน้มด้านจริยธรรมที่คล้ายกันนี้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ Somporn Rattanadilok Na Phuket (2561) ที่ศึกษาการอบรมจริยธรรมในโรงเรียนไทยที่มีพื้นฐานศาสนาต่างกัน พบว่า ทั้งในบริบทพุทธและคริสต์ ผู้สอนต่างเน้นย้ำคุณธรรมพื้นฐานร่วมกัน โดยเฉพาะในระดับเยาวชน ซึ่งเป็นช่วงวัยสำคัญต่อการก่อรูปจริยธรรม นอกจากนี้ งานวิจัยของ Patrick McCormick (2558) ยังชี้ว่า แม้แนวทางในเชิงเทววิทยาและปรัชญาศีลธรรมจะแตกต่างกัน แต่เป้าหมายร่วมคือการสร้างมนุษย์ที่มีคุณภาพทางศีลธรรม มีจิตสำนึกต่อผู้อื่น และดำรงตนอย่างรับผิดชอบในสังคม

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาเปรียบเทียบหน้าที่ทางจริยธรรมของเยาวชนในพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกได้องค์ความรู้ใหม่ ดังนี้

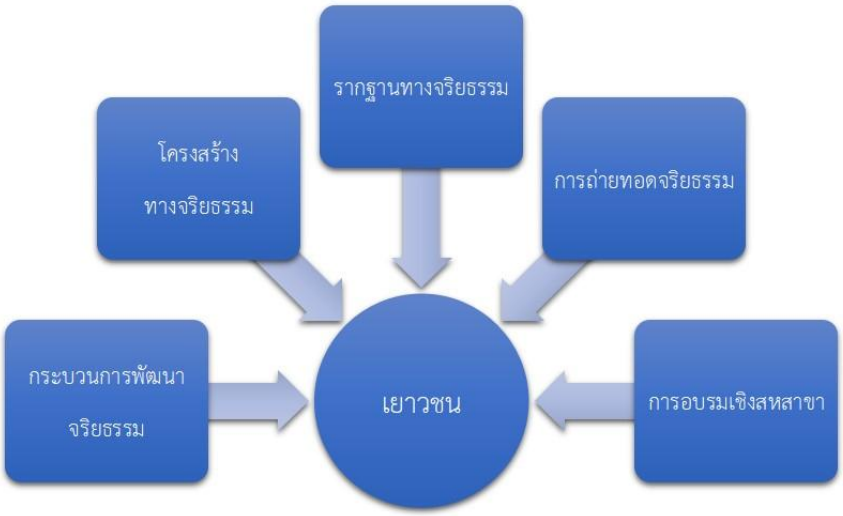

ภาพที่ 1: เปรียบเทียบหน้าที่ทางจริยธรรมของเยาวชนในพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก

จากองค์ความรู้ใหม่ข้างต้น มีอธิบายดังนี้

1. การวางรากฐานจริยธรรมเยาวชนจากศาสนาแตกต่างกัน แต่มีจุดมุ่งหมายร่วม ศาสนาทั้งสองแม้จะมี หลักความเชื่อที่ต่างกัน พระพุทธศาสนาเน้น “การพึ่งตน” และการฝึกฝนตนเองเพื่อบรรลุความหลุดพ้นจากทุกข์ ส่วนศาสนาคริสต์เน้น “การเชื่อในพระเจ้า” และการดำเนินชีวิตตามพระประสงค์ แต่ต่างก็มุ่งเน้นพัฒนาเยาวชนให้เป็นคนดี มีคุณธรรม และอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมอย่างสันติ

2. จริยธรรมในแต่ละศาสนามีโครงสร้างหลักชัดเจนและใช้เป็นเครื่องมืออบรมเยาวชน พระพุทธศาสนาใช้ “ศีล” เป็นหลักในการฝึกฝนจริยธรรมและควบคุมพฤติกรรมเยาวชนให้มีวินัย ส่วนศาสนาคริสต์โรมันคาทอลิกใช้ บัญญัติ 10 ประการ และเน้นหลัก “ความรัก” (Agape) เป็นแกนหลักในการปลูกฝังคุณธรรม

3. กระบวนการพัฒนาเยาวชนในแต่ละศาสนาเน้นรูปแบบการฝึกฝนที่แตกต่างกัน พุทธศาสนาเน้นการใคร่ครวญด้วยปัญญา การภาวนา และการมีสติ เพื่อพัฒนาจิตใจจากภายใน คริสต์ศาสนาเน้น ศรัทธา การสวดภาวนา การปฏิบัติศาสนพิธี และการวางใจในพระเจ้า เพื่อปลูกฝังความดีจากความรักและการเชื่อฟัง

4. เยาวชนเป็นกลุ่มเป้าหมายสำคัญของการถ่ายทอดจริยธรรมในศาสนา การศึกษาชี้ให้เห็นว่าทั้งสองศาสนาให้ความสำคัญกับบทบาทของครอบครัว สถาบันการศึกษา และชุมชนศาสนา (วัด โบสถ์) ในการเป็นฐานส่งเสริมจริยธรรมของเยาวชนอย่างเป็นระบบ

5. สามารถพัฒนาแนวทางการอบรมจริยธรรมแบบสหสาขา (interfaith ethics education) จากการเปรียบเทียบทำให้เกิดแนวคิดใหม่ในการพัฒนา “แนวทางการอบรมจริยธรรมเยาวชนร่วมกันข้ามศาสนา” ที่เน้นจุดร่วม เช่น ความรัก ความเมตตา การเคารพผู้อื่น และการรับผิดชอบต่อสังคม

การวิจัยนี้ช่วยให้เข้าใจถึง “ความเหมือนในความต่าง” ของหลักจริยธรรมเยาวชนในศาสนาพุทธและคริสต์อย่างลึกซึ้ง ทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับ โครงสร้าง แนวทาง และเป้าหมายของการอบรมจริยธรรมในแต่ละศาสนา ซึ่งสามารถนำไปสู่การออกแบบแนวทางการพัฒนาเยาวชนที่มีความเข้าใจและเคารพความแตกต่างทางศาสนา อันจะช่วยส่งเสริมการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมอย่างสันติสุข

สรุป

การเปรียบเทียบหน้าที่ทางจริยธรรมของเยาวชนในพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกสามารถสรุปได้ใน 3 ด้าน ดังต่อไปนี้

1. ด้านหลักการของหน้าที่ทางจริยธรรมของเยาวชน พระพุทธศาสนาเถรวาท หน้าที่ทางจริยธรรมของเยาวชน หมายถึง ความรับผิดชอบที่เยาวชนมีต่อการฝึกตนทางกาย วาจา ใจ ด้วยหลักธรรมทางศีลธรรม เช่น ศีล 5 และหลักฆราวาสธรรม เพื่อการพัฒนาตนและอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสงบสุข ส่วนศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก หน้าที่ทางจริยธรรมหมายถึง ความรับผิดชอบในการดำรงชีวิตตามพระประสงค์ของพระเจ้าด้วยความรัก ความยุติธรรม และการรับใช้ผู้อื่น โดยยึดถือหลักคำสอนในพระคัมภีร์และหลักคำสอนของพระศาสนจักร พุทธศาสนาเน้นการพัฒนาตนด้วยปัญญาและวินัย เน้นการละกิเลสและการดับทุกข์ ส่วนคริสต์ศาสนา

เน้นการเจริญชีวิตในความรักของพระเจ้า การเชื่อฟังพระวจนะ และการรับใช้เพื่อนมนุษย์อย่างเสียสละ ซึ่งทั้งสองศาสนามีความคล้ายกันในการจำแนกประเภทของหน้าที่ ได้แก่ 1) หน้าที่ต่อตนเอง ศาสนาพุทธเน้นการควบคุมตน ส่วนศาสนาคริสต์เน้นการเติบโตในพระหรรษทาน 2) หน้าที่ต่อครอบครัว/ชุมชน พระพุทธศาสนาเน้นเคารพผู้ใหญ่และช่วยเหลือ ส่วนศาสนาคริสต์เน้นความกตัญญูและการรับผิดชอบในหน้าที่ 3) หน้าที่ต่อสังคม ศาสนาพุทธเน้นจิตสาธารณะและการไม่เบียดเบียน ส่วนศาสนาคริสต์เน้นความยุติธรรม การรับใช้ผู้ยากไร้ และสิทธิมนุษยชน

2. ด้านคุณค่าของหน้าที่ทางจริยธรรมของเยาวชน 1) ด้านคุณค่าทางอุดมคติ ศาสนาพุทธมุ่งสู่การหลุดพ้น ความสงบภายใน ความดีโดยปราศจากอัตตา ส่วนคริสต์ มุ่งเป็น “ศิษย์ของพระคริสต์” และเป็นผู้สร้าง “อาณาจักรพระเจ้า” บนโลก 2) ด้านคุณค่าทางจิตใจ ศาสนาพุทธ ฝึกความอดทน สติ สมาธิ และเมตตา ส่วนศาสนาคริสต์ เสริมสร้างความเชื่อ ความหวัง และความรัก (สามคุณธรรมหลัก) 3) ด้านคุณค่าทางสังคม ศาสนาพุทธ ส่งเสริมความกลมเกลียว การอยู่ร่วมอย่างไม่เบียดเบียน ส่วนศาสนาคริสต์ เสริมสร้างความเป็นธรรม ความสงบ และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม

3. ด้านเป้าหมายของหน้าที่ทางจริยธรรมของเยาวชน 1) ในเชิงบุคคล ศาสนาพุทธ เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน สามารถอยู่ด้วยตนเองอย่างมีปัญญา ส่วนคริสต์ เป็นผู้มีชีวิตศักดิ์สิทธิ์ เป็นศิษย์พระเยซูที่มีจิตใจรักและรับใช้ และ 2) ในเชิงสังคม ศาสนาพุทธ สร้างสังคมแห่งสันติ ลดความโลภ โกรธ หลง ส่วนศาสนาคริสต์สร้างสังคมแห่งความยุติธรรมและความรักบนพื้นฐานของพระบัญญัติแห่งความรัก

สรุปโดยรวมแม้พระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกจะมีรากฐานทางปรัชญาและแนวคิดศาสนาแตกต่างกัน แต่ทั้งสองศาสนาต่างมุ่งเน้นให้เยาวชนมีจริยธรรมที่มั่นคง เป็นผู้มีความรับผิดชอบต่อตนเอง ครอบครัว และสังคม ส่งเสริมให้เยาวชนเป็นพลังสำคัญในการสร้างสรรค์สังคมที่ดีงาม มีคุณธรรม และยั่งยืนอย่างแท้จริง โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือความสมบูรณ์ทั้งในทางจิตใจและทางสังคม

ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาเรื่องหน้าที่ทางจริยธรรมของเยาวชนในพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก พบว่า ทั้งสองศาสนาต่างมีหลักคำสอนที่เอื้อต่อการปลูกฝังคุณธรรมพื้นฐานและการพัฒนาความเป็นมนุษย์ในระดับจิตใจและพฤติกรรม สถานศึกษาและครอบครัวควรร่วมมือกัน ในการส่งเสริมจริยธรรมแก่เยาวชนโดยอิงจากแนวทางคำสอนของศาสนาที่ตนยึดถือ เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงทางจิตใจและพฤติกรรมทางศีลธรรมที่ดีงาม หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กระทรวงศึกษาธิการและองค์กรศาสนา ควรส่งเสริมหลักสูตรการเรียนรู้ด้านศีลธรรมและจริยธรรมที่ครอบคลุมความหลากหลายของศาสนาในสังคมพหุวัฒนธรรม เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ควรมีการสร้างพื้นที่การสนทนาและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเยาวชนต่างศาสนา เพื่อส่งเสริมความเข้าใจในหลักจริยธรรมร่วมกัน เช่น การจัดค่ายเยาวชนจริยธรรมข้ามศาสนา

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัย

เพื่อพัฒนาความรู้ทางด้านจริยธรรมเยาวชนในบริบทศาสนาต่อไป งานวิจัยในอนาคตควรพิจารณาประเด็นต่อไปนี้

2.1 ควรศึกษาจริยธรรมในบริบทของศาสนาอื่นเพิ่มเติม เช่น อิสลาม พราหมณ์-ฮินดู หรือศาสนาในกลุ่มชนพื้นเมือง เพื่อเปรียบเทียบในเชิงวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ทางศีลธรรมของเยาวชนในสังคมพหุวัฒนธรรม

2.2 ควรศึกษาผลของการอบรมจริยธรรมในระดับปฏิบัติจริง เช่น ผ่านกิจกรรมทางศาสนาในชีวิตประจำวันของเยาวชน และวิเคราะห์ความเชื่อมโยงกับพฤติกรรมจริงในสังคม

2.3 ควรใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพควบคู่กับเชิงปริมาณ เพื่อให้เข้าใจมิติทางความคิด ความรู้สึก และแรงจูงใจภายในของเยาวชนที่อาจไม่ปรากฏชัดในแบบสอบถาม

2.4 ควรมีการศึกษาระยะยาว (Longitudinal study) เพื่อติดตามผลของการปลูกฝังจริยธรรมในระยะยาว และวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางคุณลักษณะทางศีลธรรมเมื่อเยาวชนเติบโตเข้าสู่วัยผู้ใหญ่

บรรณานุกรม

คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อคริสตธรรม แผนกพระคัมภีร์. (2014). *พระคัมภีร์คาทอลิก ฉบับสมบูรณ์ (Thai Catholic Bible Complete Version) ภาคพันธสัญญาเดิมและภาคพันธสัญญาใหม่*. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อคริสตธรรม แผนกพระคัมภีร์.

คณะกรรมการพัฒนาคุณธรรมแห่งชาติ. (2558). *แนวทางการขับเคลื่อนแผนแม่บทส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2559–2564*. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

ทวีวัฒน์ ปุณฑริกวิวัฒน์. (2544). *ทฤษฎีพึ่งพาและเทววิทยาแห่งการปลดปล่อย*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิถีทรรศน์.

บาทหลวง ยอแซฟ วุฒิเลิศ แห่ล้อม. (2017). *หลักธรรม คำสอน คาทอลิก*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: อัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2539). *จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร (พุทธศาสนากับการพัฒนามนุษย์)*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต. (2548). *หลักพุทธธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 19. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมชาย แสงสว่าง. (2563). *การอบรมจริยธรรมเยาวชนตามแนวพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: พุทธธรรม.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2564). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 35. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2564). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.* พิมพ์ครั้งที่ 43. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.

สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (2560). การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชนตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา. *วารสารพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิต.* 3(2), 45–60.

สุภัทรา เกษมสุข. (2562). บทบาทของโรงเรียนคาทอลิกในการปลูกฝังจริยธรรมแก่นักเรียนในประเทศไทย. *วารสารศึกษาศาสตร์.* 17(2), 85–102.

องค์การกีเดียนส์ อินเตอร์เนชั่นแนล. (2007). *พระคริสตธรรมคัมภีร์ไทย ฉบับอมตธรรมร่วมสมัย ภาคพันธสัญญาใหม่.* กรุงเทพฯ: องค์การกีเดียนส์ อินเตอร์เนชั่นแนล.

อมรศักดิ์ ศรีสุข. (2562). คุณธรรมพื้นฐานในพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาเยาวชนไทย. *วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา.* 10(2), 87–104.

ฮัลโลเวย์ ริชาร์ด. (2560). *ศาสนา: ประวัติศาสตร์ศรัทธาแห่งมวลมนุษย์.* แปลโดย สุนันทา วรรณสินธ์. กรุงเทพฯ: โอเพ่นเวิลด์ส พับลิชชิ่ง.

Buckley, M. C. (2017). The Role of the Catholic Church in Youth Moral Formation in Europe. *Journal of Catholic Education.* 20(3), 45–62.

Catechism of the Catholic Church. (1997). *Catechism of the Catholic Church: With modifications from the editio typica*. Doubleday.

Gombrich, R. (2006). *Theravada Buddhism: A Social History from Ancient Benares to Modern Colombo.* Routledge.

McCormick, P. (2015). *Moral Theology and Youth: Faith Formation in a Contemporary World.* New York: Orbis Books.

Pope Francis. (2019). *Christus Vivit***.** Retrieved 15 May 2025 from Source: https://www .vaticanva/content/ francesco/en/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20190325 _christus-vivit.html. [May 15, 2025]

Pope John Paul II. (1993). *Veritatis Splendor*. Retrieved 15 May 2025 from Source: https:// www.vatican.va/ content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_06081993_veritatis-splendor.html.

Rattanadilok Na Phuket, S. (2018). Moral Education in Multi-faith Thai Schools: A Comparative Study of Buddhist and Christian Approaches. *Journal of Interreligious Studies.* 12(1), 25–40.

การศึกษาวิเคราะห์อุดมคติของการดำเนินชีวิตในพระพุทธศาสนากับคริสตศาสนา

The Study Analysis between the Idealistic Views of Living our Life in Buddhism and Christianity

[1]สันติ ฉายศิลปรุ่งเรือง, [2]พระมหามงคลกานต์ ฐิตธมฺโม และ [3]คงสฤษฎ์ แพงทรัพย์

[1]Santi Chaisilaparungruang, [2]Phramaha Mongkholkan Thitadhammo and [3]Khongsaris Pangthrap

[1,2,3]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2,3]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajaviddayalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: Santi.chaisil@gmail.com

Received: June 6, 2025; **Revised:** July 23, 2025; **Accepted:** August 14, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) ศึกษาอุดมคติของการดำเนินชีวิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท 2) ศึกษาอุดมคติของการดำเนินชีวิตในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก 3) เปรียบเทียบอุดมคติของการดำเนินชีวิตในทั้งสองศาสนา โดยใช้ระเบียบวิจัยเชิงคุณภาพ รวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และการสัมภาษณ์นักบวชและผู้ปฏิบัติศาสนา ผลการวิจัยพบว่า 1) อุดมคติของการดำเนินชีวิตในพระพุทธศาสนา เน้นการพึ่งตนเอง การเข้าใจธรรมชาติของชีวิตและสรรพสิ่ง ที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย (อิทัปปัจจยตา) และกฎแห่งกรรม มองโลกและชีวิตล้วนเป็นไปตามกฎไตรลักษณ์ การดำเนินชีวิตที่ดี คือการฝึกฝนตนเองให้ละกิเลส (โลภะ โทสะ โมหะ) เพื่อการดับทุกข์ ตามแนวทางอริยมรรค ซึ่งย่อเป็น ศีล สมาธิ ปัญญา (ไตรสิกขา) บุคคลทั่วไปสามารถฝึกฝนด้วยศรัทธา และความเพียร ผ่านการบำเพ็ญ ทาน ศีล ภาวนา เพื่อให้จิตบริสุทธิ์และเกิดปัญญา โดยมีเป้าหมาย ระดับต้น เพื่อความสงบสุขภายในตนและสันติสุขในสังคม ระดับกลาง เพื่อการสั่งสมบุญเพื่อภพภูมิที่ดีในอนาคต และระดับสูงสุด เพื่อหลุดพ้นจากวัฏสงสาร (พระนิพพาน) 2) อุดมคติของการดำเนินชีวิตในคริสตศาสนา มีรากฐานมาจาก ความหวัง ความเชื่อ และความรัก ผ่านการพึ่งพาพระเจ้า การมีศรัทธาในพระเยซูคริสต์ และการดำเนินชีวิตตามพระบัญญัติ โดยเฉพาะเรื่อง ความรักอย่างไม่มีเงื่อนไขต่อพระเจ้าและเพื่อนมนุษย์ ด้วยจิตใจเมตตา เสียสละ และให้อภัย การปฏิบัติผ่านการอธิษฐานภาวนา การเข้าร่วมศีลศักดิ์สิทธิ์ และการทำความดีต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม เป้าหมายสูงสุด คือ ความรอดนิรันดร์และการได้อยู่ร่วมกับพระเจ้าในอาณาจักรสวรรค์ ส่วนเป้าหมายรองลงมา คือ ความสัมพันธ์ทางจิตวิญญาณกับพระเจ้าที่

แนบแน่น และการร่วมสร้างอาณาจักรแห่งพระเจ้าให้เกิดขึ้นบนโลกนี้ในชีวิตประจำวัน 3) แม้ทั้งสองศาสนาจะมีกรอบความเชื่อและเทววิทยาต่างกัน แต่ต่างมุ่งเน้นการยกระดับจิตใจให้พ้นจากกิเลสหรือบาป พระพุทธศาสนาเน้นการพึ่งตนเองด้วยการฝึกฝนปฏิบัติเพื่อเข้าถึงการหลุดพ้นจากทุกข์ คริสตศาสนาเน้นการพึ่งพาพระคุณและพระบัญญัติของพระเจ้า ทั้งสองศาสนาสอนให้ดำเนินชีวิตที่ดีด้วยคุณธรรมภายในและจิตวิญญาณที่บริสุทธิ์ นำไปสู่ความสงบ สุข สันติ ทั้งต่อตนเองและสังคม

คำสำคัญ : อุดมคติ; แนวทางการดำเนินชีวิต; ศาสนาในชีวิตประจำวัน; คุณธรรมร่วม

Abstract

This research article aims to 1) examine the ideal of life in Theravāda Buddhism, 2) examine the ideal of life in Roman Catholic Christianity, and 3) compare these ideals across the two traditions. Adopting a qualitative design, the research draws on documentary analysis and semi-structured interviews with clergy and committed practitioners to elicit normative teachings and lived interpretations. Findings reveal that, in Theravāda Buddhism, the ideal of life centers on self-reliant cultivation grounded in an understanding of conditionality (idappaccayatā), the law of kamma (action and its results), and the Three Marks of Existence (tilakkhaṇa). A good life is one that trains to abandon the defilements (kilesa: lobha, dosa, moha) by following the Noble Eightfold Path, summarized as the Threefold Training (sīla–samādhi–paññā). Ordinary persons cultivate these aims through dāna (generosity), sīla (moral discipline), and bhāvanā (meditation), purifying the mind and fostering wisdom. The proximate goal is personal tranquility and social harmony; the intermediate goal is the accumulation of merit conducive to favorable rebirth; and the ultimate goal is liberation from saṃsāra (Nibbāna). In Roman Catholic Christianity, the ideal of life is rooted in the theological virtues of faith, hope, and charity (agapē), expressed through trustful reliance on God, faith in Jesus Christ, and obedience to the divine commandments—especially the unconditional love of God and neighbor. The path is enacted through prayer, participation in the sacramental life, and works of charity and justice toward oneself, others, and society. The ultimate goal is eternal salvation and communion with God in the Kingdom of Heaven; proximate aims include deepening one's spiritual relationship with God and cooperating in the realization of God's Kingdom in daily life. Despite divergent doctrinal frameworks, both traditions seek the transformation of the person beyond defilement or sin. Theravāda emphasizes self-cultivation toward the cessation of suffering, whereas Catholic Christianity emphasizes reliance on divine

grace and the moral law. Both commend a virtuous life animated by interior purity and spiritual integrity, ordered toward authentic peace and well-being for individuals and society.

Keywords: Ideal of Life; Living Style; Religion in daily life; Shared Value

บทนำ

ในโลกยุคใหม่ที่เต็มไปด้วยความหลากหลายสืบเนื่องความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่รวดเร็ว ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ผู้คนต่างแสวงหาความหมายและแนวทางในการดำเนินชีวิตที่มั่นคงและมีคุณค่า ท่ามกลางกระแสบริโภคนิยม และความถดถอยทางศีลธรรม อุดมคติทางศาสนาจึงอาจควรกลับมาเป็นประเด็นสำคัญในการเสนอแนะแนวทางที่เหมาะสมและมั่นคงได้ โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาและศาสนาคริสต์ การวิจัยที่ดีควรมีตรรกะในการเลือกกรณีศึกษาที่ไม่แสดงให้เห็นอคติในการเลือกแต่ควรแสดงเหตุผลทางวิชาการที่มีหลักฐานน่าเชื่อถือว่าได้ว่าเหตุใดจึงเลือกศึกษาสองศาสนา และสะท้อนภาพข้อความที่มาก่อนหน้าอย่างมีหลักฐานที่น่าเชื่อถือได้อย่างไร ซึ่งเป็นศาสนาสำคัญนี้ จะใช้เกณฑ์ใดในการตัดสินว่าศาสนาใดสำคัญ และศาสนาอื่น ๆ นอกเหนือไปจากสองศาสนาข้างต้นไม่มี หรือมีไม่เข้าเกณฑ์อย่างไร ต่างมีรากฐานทางจิตวิญญาณและแนวคิดเรื่องเป้าหมายชีวิตที่ลุ่มลึกและสอดคล้องกับการพัฒนาชีวิตทั้งในระดับบุคคลและสังคม

งานวิจัยนี้สะท้อนให้เห็นถึงระบบคุณค่า ศีลธรรม และเป้าหมายสูงสุดที่ศาสนิกชนทั้งหลายพึงได้ศึกษาทบทวน และนำไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตในยุคปัจจุบันได้เป็นอย่างดี แนวทางของพระพุทธศาสนาเน้น "ไตรสิกขา" คือการศึกษาปฏิบัติ ศีล สมาธิ ปัญญา และสำหรับประชาชนทั่วไปจะเน้นที่การบำเพ็ญ ทาน ศีล ภาวนา ซึ่งก็จัดว่าเป็นไตรสิกขาที่แยกส่วนของศีล ออกมาเป็น ทาน กับ ศีล และรวมสมาธิ กับ ปัญญา เข้ามาเป็น ภาวนา อันเป็นเครื่องมือที่จะช่วยลดละกิเลสให้เบาบางลง ปล่อยวางความยึดติดมีสติอยู่กับปัจจุบัน เกิดความสงบเย็นขึ้นภายในจิตใจ และดับทุกข์ที่เกิดขึ้นได้ ไปจนหมดสิ้น หลุดพ้นถึงพระนิพพาน (พระพรหมคุณากรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2555)

ส่วนคริสต์ศาสนาเน้นการดำเนินชีวิตด้วยศรัทธา การเชื่อฟังพระเจ้า และความรักแบบไม่มีเงื่อนไขทั้งต่อพระเจ้าและเพื่อนมนุษย์ทุกคน รวมถึงการดำเนินชีวิตที่เป็นไปตามบัญญัติ 10 ประการ (อพยพ 20:1-17 พระคัมภีร์พันธะสัญญาเก่า) อันเป็นวิถีทางที่จะได้สัมผัสพระเจ้าอย่างใกล้ชิดและสร้างอาณาจักรสวรรค์ให้เกิดขึ้นในขณะที่ดำเนินชีวิตอยู่ และไปสู่ ความรอดนิรันดร์ คือการได้ไปอยู่ร่วมกับพระเจ้าในอาณาจักรสวรรค์เมื่อจากโลกนี้ไปแล้ว (บาทหลวงวุฒิเลิศ แห่ล้อม, 2555)

การศึกษาวิเคราะห์ทั้งสองศาสนาในมิติของหลักการ วิธีการ และเป้าหมาย จึงเป็นแนวทางเชิงบูรณาการให้เกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงอุดมคติในการดำเนินชีวิตของแต่ละศาสนา ซึ่งรวมถึงการเปรียบเทียบให้เห็นถึงความเหมือนและความต่าง ที่สามารถพัฒนาปัญญา อันนำไปสู่การดำเนินชีวิตที่ งดงาม สงบ สุข สันติทั้งต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคมพหุวัฒนธรรมในยุคปัจจุบัน

แรงจูงใจในการวิจัยนี้เกิดจากความต้องการค้นหาความหมายของชีวิตและแนวทางการดำเนินชีวิตที่สามารถสร้างความสมดุล ความสงบสุข และเสริมสร้างสังคมการอยู่ร่วมกันที่งดงาม ในโลกยุคปัจจุบันได้อย่างยั่งยืน ผู้วิจัยเล็งเห็นว่าอุดมคติทางศาสนามีบทบาทสำคัญในการตอบโจทย์ดังกล่าว การศึกษาวิเคราะห์อุดมคติของพระพุทธศาสนา และ คริสต์ศาสนา จึงเป็นการเปิดพื้นที่ของการแลกเปลี่ยนความรู้ ความเข้าใจ และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ โดยหวังว่าผลการศึกษาในครั้งนี้จะก่อให้เกิดแรงบันดาลใจในการพัฒนาชีวิตตนเองและขยายผลสู่ระดับสังคม รวมทั้งเป็นพื้นฐานในการพัฒนาองค์ความรู้ต่อไปในอนาคต

คำถามในการวิจัยคืออะไร? ศึกษางานนี้แล้วมีประโยชน์อะไร อย่างไร สร้างข้อถกเถียงทางวิชาการในเรื่องใด ควรจะนิยามว่า “อุดมคติ” ในงานที่ศึกษานี้มีความหมายถึงอะไร อย่างไร

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์อุดมคติในการดำเนินชีวิตของพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์อุดมคติในการดำเนินชีวิตของคริสต์ศาสนา
3. เพื่อเปรียบเทียบอุดมคติในการดำเนินชีวิตของพระพุทธศาสนากับคริสตศาสนา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบเกี่ยวกับอุดมคติของการดำเนินชีวิตในพระพุทธศาสนาและคริสตศาสนา ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบการวิเคราะห์โดยอาศัยหลักวิธีวิทยาทางปรัชญาและศาสนา เน้นการตีความแนวคิดหลักในคัมภีร์ต้นฉบับ และตรวจสอบความหมายของหลักคำสอนในเชิงปรัชญาศาสนา พร้อมทั้งเชื่อมโยงกับข้อเท็จจริงที่ได้จากการสัมภาษณ์ โดยกลุ่มตัวอย่างเป็นแบบเจาะจง (Purposive Sampling) พิจารณาจากความเชี่ยวชาญ ความสามารถในการอธิบายหลักคำสอน และประสบการณ์ในการนำหลักธรรมมาใช้ในการดำเนินชีวิต ประกอบด้วย กลุ่มผู้รู้ในพระพุทธศาสนา จำนวน 5 ท่าน ประกอบด้วยพระภิกษุ 3 รูป และฆราวาสผู้เชี่ยวชาญ 2 คน และ กลุ่มผู้รู้ในคริสตศาสนา จำนวน 5 ท่าน ประกอบด้วยบาทหลวง 1 ท่าน และคริสต์ศาสนิกชนผู้มีความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งอีก 4 ท่าน พร้อมจัดทำหนังสือขอความยินยอม เพื่อแจ้งวัตถุประสงค์ วิธีการ และการรักษาความลับของข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ให้สัมภาษณ์ โดยมีขั้นตอนการวิจัยดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 รวบรวมเอกสารและวิจัยที่เกี่ยวข้อง 1) ปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 และ พระคัมภีร์ไบเบิล (The Bible) ภาคพันธสัญญาเดิม (Old Testament) และ ภาคพันธสัญญาใหม่ (New Testament) 2) ทุติยภูมิ (Secondary Sources) ที่เกี่ยวกับอุดมคติการดำเนินชีวิตตามหลักศาสนาของไทยและต่างประเทศ ได้แก่ หนังสือ ตำรา วิชาการ บทความวิชาการจากในวารสาร สื่อตีพิมพ์ สารานุกรม เอกสารงานวิจัย วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์

รายงานวิจัยผลงานทางวิชาการของนักการศาสนาและนักวิชาการทั่วไป ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ โดยมีแหล่งที่มาจาก (ก) Hardcopy Information (ข) Softcopy Information (ค) Information จาก Websites และ (ง) Information จาก Social Medias

ขั้นตอนที่ 2 เลือกประชากรกลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วยการสัมภาษณ์แบบไม่จำกัดคำตอบ เป็นการสัมภาษณ์ที่เป็นแบบปลายเปิด เพื่อหาความรู้และรวบรวมความคิดต่างๆของบุคคลในศาสนานั้นๆ เพื่อประกอบการวิจัย โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มตัวอย่าง ดังนี้ พระพุทธศาสนา จำนวน 5 ท่าน ประกอบด้วย พระภิกษุ 3 รูป ฆราวาสชาวพุทธผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในพระพุทธศาสนา 2 คน และคริสต์ศาสนา จำนวน 5 ท่าน ประกอบด้วย บาทหลวง 1 ท่าน คริสต์ศาสนิกชนผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในคริสตศาสนา 5 ท่าน โดยมีการจัดทำเอกสารขอความยินยอมการวิจัยให้กับผู้ถูกสัมภาษณ์ทุกรูป/ท่าน

ขั้นตอนที่ 3 การรวบรวมข้อมูลการสัมภาษณ์ โดยผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามดังกล่าวไปดำเนินการด้วยตนเอง โดยสัมภาษณ์ตามแนวคำถามที่ได้ผ่านการตรวจพิจารณาจากที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และได้รับการยินยอมให้สัมภาษณ์เป็นลายลักษณ์อักษร

ขั้นตอนที่ 4 การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้นำข้อมูลทั้งที่เป็นเอกสารเชิงคัมภีร์และเอกสารหนังสือเชิงวิชาการ พร้อมทั้งข้อมูลที่เกิดจากการถอดเทปการสัมภาษณ์ มาสังเคราะห์เปรียบเทียบสะท้อนให้เห็นความแตกต่าง ความเหมือน และจุดเน้นของแนวคิดคำสอน รวมถึงความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างที่สอดคล้องหรือแตกต่างจากหลักคำสอน

ขั้นตอนที่ 5 นำเสนอเผยแพร่ผลงานวิจัย โดยข้อมูลที่ได้จากการวิจัยได้นำไปสู่การจัดทำรูปเล่มวิทยานิพนธ์เพื่อสอบป้องกัน และเผยแพร่สู่สาธารณะในรูปแบบบทความวิจัยที่มีการวิเคราะห์เปรียบเทียบในเชิงวิชาการ และเน้นการอธิบายให้เข้าใจง่าย มีความเป็นกลาง และเป็นไปตามจรรยาบรรณทางวิชาการ

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า อุดมคติของการดำเนินชีวิตในพระพุทธศาสนา โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ หลักการ วิธีการเข้าถึงหรือปฏิบัติ และเป้าหมาย ดังนี้

1.1 หลักการ อุดมคติของพระพุทธศาสนา เน้นที่ ทุกข์และการดับทุกข์ โดยใช้หลักไตรลักษณ์ อริยสัจ 4 และกฎแห่งกรรมที่เป็นไปตามเหตุและปัจจัยตามหลักอิทัปปัจจยตา ซึ่งมุ่งปลูกฝังความเข้าใจในความจริงที่เป็นธรรมชาติของชีวิต และความไม่ยึดมั่นถือมั่นในทุกสรรพสิ่ง มีเป้าหมายเพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ เพื่อความสงบสุขภายในจิตใจที่แท้จริง และการเข้าถึงพระนิพพานในขั้นสูงสุด แนวคิดเหล่านี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการสังเกตและพิจารณาสภาวะต่าง ๆ ตามความเป็นจริงที่ปรากฏเข้ามาในชีวิต โดยไม่ต้องอาศัยศรัทธาในสิ่งเหนือธรรมชาติ ผู้ปฏิบัติตามอุดมคตินี้ต้องอาศัยการฝึกจิตเพื่อให้เกิดสติปัญญาอย่างลึกซึ้ง จนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงภายในตนเองอย่างแท้จริง นอกจากนี้ยังเชื่อว่า การดำเนินชีวิตด้วยจิตใจที่มีเมตตา กรุณา และไม่ยึดมั่นถือมั่น ย่อมนำไปสู่ความสงบสุขทั้งในระดับบุคคลและสังคมโดยรวม

1.2 วิธีการเข้าถึง การเข้าถึงอุดมคติในพระพุทธศาสนา ผ่านการปฏิบัติหรือบำเพ็ญ ทาน ศีล และภาวนา ที่เป็นไปตามแนวทางของอริยมรรคมีองค์ 8 เป็นหลัก ซึ่งเป็นเครื่องมือฝึกฝนกาย วาจา ใจ เพื่อการพัฒนาตนในทุกระดับ ทั้งทางศีลธรรม จริยธรรม สติ สมาธิ และปัญญา โดยมี ทาน และศีล เป็นรากฐานที่สำคัญ ที่จะทำให้การภาวนานำไปสู่หนทางพัฒนาให้เกิดสติและปัญญาอย่างยั่งยืน พระพุทธศาสนาเน้นการฝึกฝนอย่างสม่ำเสมอ ด้วยเจตนาและจิตใจที่บริสุทธิ์ กับภาวะจิตที่ตั้งมั่น การประพฤติปฏิบัติควรดำเนินไปในทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) อันเป็นแนวทางสำคัญที่ช่วยหลีกเลี่ยงความสุดโต่ง และเสริมสร้างความสมดุลของชีวิตให้เกิดขึ้น การเข้าถึงอุดมคติตามหลักพระพุทธศาสนาไม่ใช่เพียงการกระทำภายนอก แต่รวมถึงการเปลี่ยนแปลงภายในอย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยมีสติและปัญญาที่จะถูกพัฒนาให้มีเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยต้องมีศรัทธาที่ถูกต้อง อาศัยความเพียร ความอดทน ตามหลักอิทธิบาท 4 และการมีสติรู้เท่าทันจิตใจของตนเองอยู่ตลอดเวลา

1.3 เป้าหมาย อุดมคติของพระพุทธศาสนาในด้านเป้าหมายสามารถแบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ 1) ประโยชน์ในปัจจุบัน (ทิฏฐธัมมิกัตถะ) ได้แก่ ความสุข ความมั่นคง และความสงบในชีวิตประจำวัน อันจะส่งผลดีต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม 2) ประโยชน์ในภพหน้า (สัมปรายิกัตถะ) ได้แก่ การสั่งสมบุญจากการกระทำที่เป็นกุศลต่าง ๆ ผ่านการบำเพ็ญ ทาน ศีล ภาวนา และการไปเกิดในภูมิที่ดี ตามความเชื่อในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด (สังสารวัฏ) และ 3) ประโยชน์สูงสุด (ปรมัตถะ) คือการบรรลุนิพพานหรือหลุดพ้นจากสังสารวัฏ ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของการดำเนินชีวิตตามแนวทางในพระพุทธศาสนา การมุ่งสู่เป้าหมายทั้งสามนี้ต้องอาศัยการพัฒนาตนอย่างเป็นลำดับขั้น ทั้งทางด้านกาย วาจา ใจ โดยมีการฝึกฝนทางจิตใจอย่างต่อเนื่อง ผ่านการบำเพ็ญ ทาน ศีล และภาวนา อยู่อย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ การบรรลุเป้าหมายสูงสุดจะต้องอาศัยการรู้แจ้งเห็นจริง ในอริยสัจ 4 เห็นการเกิดดับของทุกสรรพสิ่งตามหลักไตรลักษณ์ จนเกิดการดับกิเลสตัณหา และการละวางอัตตาตัวตนอย่างสิ้นเชิง

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า อุดมคติของการดำเนินชีวิตในคริสตศาสนา โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ หลักการ วิธีการเข้าถึงหรือปฏิบัติ และเป้าหมาย ดังนี้

2.1 หลักการ อุดมคติของคริสตศาสนาตั้งอยู่บนรากฐานของความเชื่อความศรัทธาในพระเจ้าองค์เดียว ความรักต่อเพื่อนมนุษย์และพระเจ้าอย่างไม่มีเงื่อนไข และ ความรอดนิรันดร์ (Eternal Salvation) หรือความหวังในการมีชีวิตนิรันดร์ร่วมกับพระเจ้าบนสวรรค์ โดยมีหลักคำสอนจากพระเยซูคริสต์เป็นศูนย์กลาง คริสต์ชนได้รับการเชื้อเชิญให้ดำเนินชีวิตตามแบบอย่างของพระคริสต์ โดยถือหลักความรัก (Agape) เป็นบัญญัติสูงสุด ซึ่งรวมถึงการรักพระเจ้าและรักเพื่อนมนุษย์อย่างไม่มีเงื่อนไข คริสตศาสนายืนยันว่ามนุษย์ทุกคนมีศักดิ์ศรีเท่ากันเนื่องจากถูกสร้างขึ้นตามพระฉายาของพระเจ้า และด้วยเหตุนี้ทุกคนจึงควรได้รับความรักและความเคารพจากผู้อื่นเท่าเทียมกัน หลักความรักนี้ยังครอบคลุมถึงการให้อภัย ความเมตตา และการเสียสละเพื่อผู้อื่น รวมถึงการยึดมั่นในพระบัญญัติสิบประการ (Ten Commandments) ที่จะคอยควบคุมความประพฤติของตนที่มีต่อผู้อื่นอย่างเคร่งครัด และการมีส่วนร่วมในชีวิตแห่งศีลศักดิ์สิทธิ์ภายใต้พระศาสนจักรที่ทำให้คริสตชนได้มีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดที่แนบแน่นอยู่กับพระเจ้าตลอดเวลา หลักการอุดมคติของคริสต์

ศาสนาไม่ได้จำกัดอยู่แต่ในระดับศีลธรรมส่วนบุคคลเท่านั้น แต่ยังขยายไปถึงมิติของความรักความเมตตาต่อผู้อื่น และการสร้างสังคมที่ยุติธรรมและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่อีกด้วย

2.2 วิธีการเข้าถึง วิธีการเข้าถึงอุดมคติในคริสต์ศาสนาเน้นที่ 1) การดำเนินชีวิตอย่างสอดคล้องตรงกับพระประสงค์ของพระเจ้าตามหลักศีลธรรมและบัญญัติของศาสนา ผ่านการกระทำที่แสดงถึง ความรัก ความเมตตา การให้อภัย ความซื่อสัตย์ยุติธรรม ความถ่อมตน การเสียสละรับใช้ผู้อื่น และการดำเนินชีวิตตามพระบัญญัติสิบประการ (Ten Commandments) อย่างเคร่งครัด 2) การสร้างสัมพันธ์กับพระเจ้าอย่างต่อเนื่อง ผ่านการปฏิบัติกิจศาสนาและการมีส่วนร่วมพิธีกรรมต่าง ๆ ในศาสนจักร เช่น ศีลมหาสนิท การรับศีลศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ กรสารภาพบาป เป็นต้น 3) การมีส่วนร่วมเพื่อช่วยเหลือผู้คนในสังคม เสริมให้เกิดความสงบสุขสันติ อันเป็นการสะท้อนความรักของพระเจ้าไปสู่ผู้อื่น ผ่านการช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส การส่งเสริมให้เกิดความยุติธรรมและสันติภาพ การเป็นแบบอย่างที่ดีกับครอบครัวและชุมชน 4) การภาวนาอธิฐานอย่างต่อเนื่องเพื่อเสริมสร้างชีวิตจิตใจให้ใกล้ชิดกับพระเจ้ามากยิ่งขึ้น เช่น การสวดสายประคำ การอ่านบทภาวนา การรำพึงส่วนตัว การปลีกวิเวก เป็นต้น

2.3 เป้าหมาย เป้าหมายของอุดมคติในคริสตศาสนา คือ การผสานชีวิตทางโลกเข้ากับชีวิตฝ่ายจิตวิญญาณอย่างสมดุล เพื่อก้าวไปสู่จุดหมายสูงสุด คือ การเข้าถึง ความรอดนิรันดร์ (Eternal Salvation) เพื่อการมีชีวิตนิรันดร์ร่วมกับพระเจ้าในสวรรค์ คริสต์ชนเชื่อว่าความรอดนิรันดร์นี้มาจากพระหรรษทาน (พระพรที่พระเจ้าประทานให้มนุษย์โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน) ของพระเจ้า ซึ่งได้ประทานผ่านการไถ่บาปโดยพระเยซูคริสต์ และคริสตชนได้รับพระหรรษทานนี้ ผ่านความเชื่อ ความหวัง การสารภาพบาป และการดำเนินชีวิตตามพระประสงค์ อนึ่งความรอดนิรันดร์ มิได้จำกัดเฉพาะช่วงเวลาหลังความตายเท่านั้น คริสตศาสนาเชื่อว่าพระเจ้าทรงเป็นศูนย์กลางของการดำรงอยู่ในทุกขณะ จึงหมายรวมถึงความรอดส่วนตนที่เกิดขึ้นในชีวิตปัจจุบัน ที่เปี่ยมด้วยความสุข สงบ สันติ ความรักภายในจิตใจ และด้วยการเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น เสริมสร้างสังคมแห่งความรัก ความยุติธรรม และสันติสุข เปรียบเหมือนการได้เข้าไปสัมผัสอาณาจักรสวรรค์ที่ได้เกิดขึ้นบนโลกนี้อีกด้วย

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิจัยพบว่า แม้พระพุทธศาสนาและคริสตศาสนาจะมีรากฐานทางความเชื่อที่แตกต่างกัน ทั้งในด้านปรัชญา เทววิทยา และเป้าหมายสูงสุด แต่หากพิจารณาในแง่ของการประยุกต์หลักธรรมคำสอนมาใช้ในการดำเนินชีวิต ทั้ง 2 ศาสนานี้มีจุดร่วมที่คล้ายคลึงในหลายประเด็น โดยเฉพาะการปลูกฝังคุณธรรมความดีพื้นฐาน และการประพฤติปฏิบัติทางจริยธรรมทั้งต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม การเปรียบเทียบอุดมคติของการดำเนินชีวิตในพระพุทธศาสนากับคริสตศาสนา แบ่งออกเป็น 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ หลักการ วิธีการเข้าถึงหรือปฏิบัติ และเป้าหมาย ดังนี้

3.1 หลักการ พระพุทธศาสนาเน้นการพึ่งตนเอง ความเข้าใจในธรรมชาติของชีวิตและการดับทุกข์ด้วยปัญญาที่เกิดจากการสังเกต พินิจพิจารณา และฝึกฝนตนเองอย่างลึกซึ้งผ่านแนวทางของไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) เพื่อไปสู่พระนิพพาน ในขณะที่คริสต์ศาสนาเน้นการพึ่งพาพระเจ้าในฐานะองค์ความรักผู้ทรง

สร้างและประทานชีวิตแก่สรรพสิ่ง โดยเชื่อว่าการดำเนินชีวิตตามพระประสงค์ของพระองค์จะนำพามนุษย์ไปสู่ความรอดนิรันดร์

3.2 วิธีการเข้าถึง พระพุทธศาสนาเน้นการปฏิบัติทาน ศีล ภาวนา เพื่อขัดเกลาจิตใจ โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาตนเองผ่านกระบวนการฝึกฝนที่ต่อเนื่องและสม่ำเสมอ ทานช่วยลดความโลภ ศีลช่วยควบคุมพฤติกรรมไม่ให้เบียดเบียนตนและผู้อื่น และภาวนาเป็นการฝึกจิตให้สงบ มีสติ และพัฒนาปัญญาเพื่อรู้เท่าทันความจริงของชีวิต ในขณะที่คริสต์ศาสนาเน้นความรักต่อพระเจ้าและเพื่อนมนุษย์ การภาวนา (เพื่อการขอ การขอบคุณ การสรรเสริญพระเจ้า ที่เสริมสร้างความสัมพันธ์อันแนบแน่นกับพระองค์) บทบัญญัติ 10 ประการ (ศีลธรรม) และการดำเนินชีวิตตามคำสอนของพระเยซู (การแสดงความรักและเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์) วิธีการของทั้งสองศาสนา แม้จะแตกต่างในรูปแบบ แต่ล้วนมุ่งพัฒนา 'จิตวิญญาณภายใน' และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงคุณธรรมจริยธรรม ความรับผิดชอบต่อสังคม และการมีชีวิตที่สงบ สันติ และเปี่ยมด้วยความหมาย

3.3 เป้าหมาย เป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือการหลุดพ้นจากทุกข์และเข้าสู่พระนิพพาน ซึ่งหมายถึงภาวะที่พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดและกิเลสทั้งปวง โดยผ่านการรู้แจ้งในอริยสัจ 4 สามารถพัฒนาปัญญาจนเกิดการเห็นแจ้งความจริงในธรรมชาติของชีวิตตามหลักไตรลักษณ์ ขณะที่เป้าหมายในคริสตศาสนาคือการได้รับความรอดและมีชีวิตนิรันดร์ร่วมกับพระเจ้าในสวรรค์ ความรอดในคริสตศาสนาเกิดจากความเชื่อในพระเยซูคริสต์ในฐานะพระบุตรของพระเจ้าผู้ไถ่บาป และการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับคำสอนของพระองค์ ความต่างของเป้าหมายในเชิงเทววิทยา คือ พระพุทธศาสนา ไม่ยึดถือพระเจ้า ในขณะที่ คริสต์ศาสนา เน้นความเชื่อและการไว้วางใจในพระเจ้า แต่ทั้งสองศาสนาต่างก็ชี้ให้เห็นว่า ชีวิตที่ดีคือชีวิตที่พ้นจากความทุกข์ ความสับสน และการยึดติดในสิ่งสมมุติ การหลุดพ้นในพุทธศาสนาคือการดับทุกข์ด้วยปัญญา ส่วนในคริสต์ศาสนา คือการกลับคืนสู่ความสัมพันธ์ที่สมบูรณ์กับพระเจ้า อันนำไปสู่ชีวิตที่สงบ สันติ และเปี่ยมด้วยความหมายทั้งในโลกนี้และชีวิตหน้า รวมถึงการแสดงความมุ่งมั่นที่จะยกระดับจิตใจมนุษย์ให้ตระหนักถึงคุณค่าของตนเองและผู้อื่น ด้วยจิตสำนึกแห่งความรัก ความเมตตา และความหวังต่อความดีที่ยิ่งใหญ่

จากการสังเคราะห์เปรียบเทียบเชิงหลักการ วิธีการ และเป้าหมายเพียงอย่างเดียว หากแต่ยังนำไปสู่การสร้าง “กรอบแนวคิดจริยธรรมร่วม” ที่มีศักยภาพในการประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงและส่งเสริมการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อแยกองค์ประกอบทั้งสาม ได้แก่ หลักการ วิธีการ และเป้าหมายของแต่ละศาสนาออกมาเปรียบเทียบจะพบว่าทั้งสองต่างมีลักษณะเฉพาะที่ชัดเจน เช่น พุทธศาสนาเน้นการพึ่งตนด้วยสติปัญญา ขณะที่คริสต์ศาสนาเน้นความรักและศรัทธาต่อพระเจ้า แต่กลับมีจุดร่วมสำคัญในระดับคุณธรรมพื้นฐาน เช่น ความรัก การให้อภัย เมตตา และความเสียสละ ซึ่งสามารถถ่ายทอดและฝึกฝนผ่านวิธีการทางศาสนาที่แตกต่างกันไป ดังแสดงในภาพไดอะแกรมต่อไปนี้

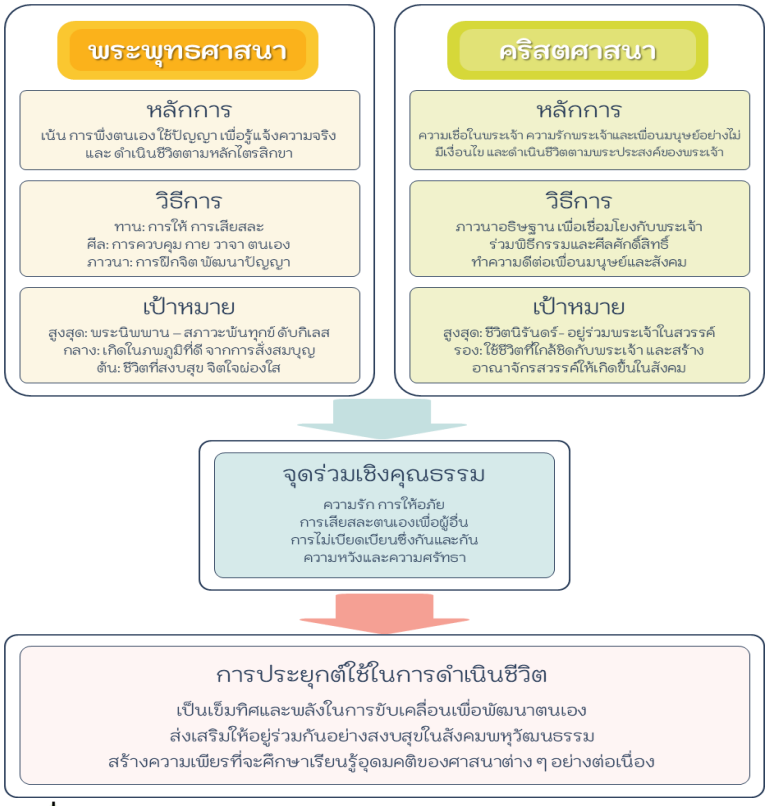

ภาพที่ 1 : อุดมคติของการดำเนินชีวิตในพระพุทธศาสนากับคริสต์ศาสนา

อภิปรายผล

1. ผลการวิจัยพบว่า อุดมคติของพระพุทธศาสนา เสนอแนวทางการดำเนินชีวิตที่มุ่งหมายไปสู่ความหลุดพ้นจากความทุกข์ ด้วยการฝึกฝนพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องผ่านไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นหลักการสำคัญที่นำไปสู่การดับทุกข์โดยไม่ต้องพึ่งพิงสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือพระเจ้า หากแต่เน้นการใช้สติและปัญญาในการพิจารณาธรรมชาติของชีวิต ตามที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายในหนังสือ “พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย” (2555) ว่า "ไตรสิกขา คือ การฝึกปรือความประพฤติ การฝึกปรือจิต และการฝึกปรือปัญญา ชนิดที่ทำให้แก้ปัญหาของมนุษย์ได้ เป็นไปเพื่อความดับทุกข์ นำไปสู่ความสุข และความเป็นอิสระแท้จริง" สำหรับวิธีการเข้าถึงอุดมคติทางพระพุทธศาสนานั้น มุ่งเน้นการบำเพ็ญทาน รักษาศีล และภาวนา เพื่อขัดเกลาจิตใจให้มีความสะอาด สงบ และพร้อมต่อการพัฒนาไปสู่ปัญญาที่รู้แจ้งเห็นจริง ซึ่งหนังสือ “ศีล สมาธิ ปัญญา” โดยวสิน อินทสระ (2561) ได้กล่าวว่า “การเจริญสติในชีวิตประจำวันเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาจิตให้ตั้งมั่นและนำไปสู่การพิจารณาเห็นตามความเป็นจริงอย่างลึกซึ้ง อันเป็นวิธีการนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายสูงสุดคือ พระนิพพาน”

พระนิพพาน ที่แสดงถึงเป้าหมายสูงสุดในชีวิต หมายถึงการดับสนิทแห่งกิเลส ตัณหา และอาสวะ เป็นภาวะอันบริสุทธิ์สงบ และเป็นอิสรภาพสูงสุดจากวัฏฏะสงสาร ท่านพุทธทาสภิกขุ (2558) ใน คู่มือมนุษย์ ได้อธิบายไว้อย่างชัดเจนว่า "พระนิพพานไม่ใช่สิ่งลึกลับหรืออยู่ไกลเกินเอื้อม หากแต่เป็นสภาพจิตที่ปราศจากอุปาทาน และสามารถเข้าถึงได้ด้วยการฝึกฝนทางจริยธรรม สมาธิ และปัญญาอย่างต่อเนื่อง" แนวทางดังกล่าว

ได้รับการสนับสนุนในงานวิจัยของพระศราวุธ อภินนฺโท (2563) ที่อธิบายว่า “อุดมคติของพระพุทธศาสนามีความเป็นเหตุเป็นผลและสามารถนำมาใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน โดยมีเป้าหมายเพื่อหลุดพ้นจากทุกข์ผ่านการฝึกฝนตนเองอย่างมีระบบ โดยเฉพาะการบำเพ็ญทาน ศีล และภาวนา เป็นแนวทางที่ยกระดับชีวิตและพัฒนาจิตใจของมนุษย์ให้ไปสู่ภาวะที่สงบเย็นและมีความสุขที่แท้จริง” ดังนั้น อุดมคติของพระพุทธศาสนาจึงมิใช่เพียงแนวคิดเชิงปรัชญา หากแต่เป็นแนวปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในชีวิตประจำวันของมนุษย์ทุกคน โดยไม่จำกัดศาสนา วัฒนธรรม หรือยุคสมัย เป็นแนวทางที่ยกระดับจิตใจของมนุษย์ให้เข้าใกล้ภาวะสงบเย็นจากภายในอย่างแท้จริง

2. ผลการวิจัยพบว่า อุดมคติของการดำเนินชีวิตในคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก ตั้งอยู่บนรากฐานของความเชื่อในพระเจ้าผู้ทรงสร้างมนุษย์ตามพระฉายาของพระองค์ (ปฐมกาล 1:26) และความรักอันไม่มีเงื่อนไข (Agape) ซึ่งปรากฏอย่างเด่นชัดในพระคัมภีร์ใหม่ โดยเฉพาะคำสอนของพระเยซูคริสต์ที่ให้รักพระเจ้าและเพื่อนมนุษย์เป็นบัญญัติสูงสุด (มัทธิว 22:37–39) อุดมคตินี้เน้นความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า ผ่านทางพระคริสต์ผู้ทรงเป็นแบบอย่างแห่งชีวิตและความรัก “เราคือทางนั้น คือความจริง และคือชีวิต ไม่มีใครมาถึงพระบิดาได้นอกจากมาทางเรา” (ยอห์น 14:6) หลักการสำคัญที่หล่อหลอมอุดมคติคริสตชนประกอบด้วยความเชื่อ (Faith) ความหวัง (Hope) และความรัก (Charity) ซึ่งได้รับการยืนยันในพระธรรม 1 โครินธ์ 13:13 ว่า “บัดนี้มีสามสิ่งคือ ความเชื่อ ความหวัง และความรัก แต่ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดคือความรัก” โดยการดำเนินชีวิตตามอุดมคตินี้ คริสตชนจะต้องมีความรักต่อพระเจ้าอย่างสุดหัวใจ และแสดงออกผ่านความรักต่อเพื่อนมนุษย์ ด้วยความเมตตา การให้อภัย และการเสียสละ เช่นเดียวกับที่พระคริสต์ทรงกระทำบนไม้กางเขน ซึ่งเป็นแบบอย่างสูงสุดแห่งความรัก (ยอห์น 15:13) ดังที่บาทหลวงวุฒิเลิศ แห่ล้อม อธิบายไว้ในหนังสือ “หลักธรรมคำสอนคาทอลิก” (2555) ว่า “ความรักและศรัทธาเป็นรากฐานของชีวิตคริสตชน ที่ช่วยให้มนุษย์สามารถมุ่งสู่ความรอดนิรันดร์และการอยู่ร่วมกับพระเจ้าในอาณาจักรสวรรค์” และวอร์เร็น (2551) กล่าวในหนังสือ หนทางแห่งชีวิต อย่างชัดเจนว่า “ชีวิตที่ดีนั้นไม่ได้อยู่ที่ความสำเร็จภายนอกหรือทรัพย์สมบัติ หากแต่อยู่ที่การรู้จักคุณค่าของตนเองผ่านการมีความสัมพันธ์กับพระเจ้า และการดำเนินชีวิตด้วยความรักและการรับใช้ผู้อื่น เพราะ ชีวิตที่แท้จริงเริ่มต้นเมื่อเรามีพระเจ้าอยู่ในใจและรักผู้อื่นเหมือนที่พระเจ้าทรงรักเรา”

วิธีการเข้าถึงอุดมคติคริสตชนด้วยการภาวนา การอธิษฐาน การเข้าร่วมพิธีกรรมในศาสนจักร โดยเฉพาะการรับศีลศักดิ์สิทธิ์ โดยเฉพาะศีลมหาสนิทซึ่งถือเป็นศูนย์กลางของความเชื่อคาทอลิก เป็นการเข้าร่วมกับการเสียสละของพระคริสต์ และเป็นการรับพระคริสต์เข้าสู่จิตใจเพื่อหล่อเลี้ยงชีวิตฝ่ายจิตวิญญาณ (ยอห์น 6:53–56) นอกจากนี้ยังรวมถึงการอ่านพระคัมภีร์ การสารภาพบาป และการดำเนินชีวิตตามคำสอนของพระเจ้า ซึ่งสอดคล้องกับบาทหลวงวุฒิเลิศ แห่ล้อม ได้เขียนในหนังสือ “หลักธรรมคำสอนคาทอลิก” (2555) ว่า “ศีลศักดิ์สิทธิ์เป็นหนทางที่พระหรรษทานของพระเจ้าถูกมอบให้แก่คริสตชน เพื่อช่วยให้พวกเขาเจริญชีวิตในความเชื่อ ความหวัง และความรัก” เป้าหมายสูงสุดของอุดมคติในคริสต์ศาสนา คือ “ชีวิตนิรันดร์” (Eternal Life) ที่จะได้อยู่ร่วมกับพระเจ้าอย่างสงบสุข ซึ่งไม่ใช่เพียงผลลัพธ์หลังความตาย แต่คือสภาวะของการหลอมรวมกับพระเจ้าในปัจจุบันที่คริสตชนสามารถสัมผัสได้ผ่านการดำเนินชีวิตอย่างมีความรักและความ

เชื่อมั่นอย่างแน่วแน่ โดยสอดคล้องกับพระธรรมยอห์น 17:3 ที่กล่าวว่า “ชีวิตนิรันดร์ก็คือการที่เขาจะรู้จักพระองค์ พระเจ้าองค์เดียวแท้จริง และรู้จักพระเยซูคริสต์ผู้ที่พระองค์ทรงส่งมา” แนวทางเหล่านี้จึงมิใช่เพียงคำสอนเชิงศาสนา แต่เป็นแนวทางการพัฒนาจิตใจ ที่ยกระดับชีวิตของผู้คนให้มีจิตสำนึกแห่งความดี ความจริง และความรักต่อเพื่อนมนุษย์อย่างแท้จริง

3. ผลการวิจัยพบว่า แม้พระพุทธศาสนาและศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกจะมีรากฐานความเชื่อและภาษาเชิงเทววิทยาที่แตกต่างกัน แต่ทั้งสองศาสนาต่างมีเป้าหมายร่วมในการยกระดับจิตใจมนุษย์ให้พ้นจากความทุกข์ ความสับสน และความยึดมั่น โดยพระพุทธศาสนาเน้นการพึ่งตนเองและการหลุดพ้นจากทุกข์ผ่านการฝึกฝนตนเองตามหลักอริยสัจ 4 และไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ที่ทำให้แก้ปัญหาของมนุษย์ได้ เป็นไปเพื่อความดับทุกข์ นำไปสู่ความสุข และความเป็นอิสระแท้จริง" ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของท่านพุทธทาส อินทปัญโญ (2558) ที่ว่า “จิตที่ได้รับการฝึกดีแล้วย่อมนำความสุขมาให้” โดยมีเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาคือพระนิพพาน อันเป็นภาวะที่สิ้นสุดแห่งตัณหา ความยึดมั่น และความทุกข์อย่างแท้จริง ในด้านของคริสต์ศาสนา เน้นการพึ่งพาพระเจ้าผู้ทรงเป็นองค์แห่งความรัก (Agape) โดยมุ่งสู่ความรอดนิรันดร์และการอยู่ร่วมกับพระเจ้าในอาณาจักรสวรรค์ ผ่านการดำเนินชีวิตตามคำสอนของพระเยซูคริสต์ ได้แก่ ความรัก ความเชื่อ และความหวัง ตามคำกล่าวในพระคัมภีร์มัทธิว 22:37–39 และ 1 โครินธ์ 13:13 ว่า "บัดนี้มีความเชื่อ ความหวัง และความรัก แต่ความรักยิ่งใหญ่ที่สุด" และในยอห์น 17:3 กล่าวว่า “การรู้จักพระเจ้าและพระเยซูคริสต์นั้น คือชีวิตนิรันดร์” วุฒิเลิศ แห่ล้อม (2555) อธิบายเพิ่มเติมว่า “ความรักในคริสต์ศาสนาเป็นหัวใจของพระบัญญัติทุกประการ และเป็นคุณธรรมสูงสุดของการเป็นคริสตชนที่แท้จริง” ขณะที่ เอ็น.แอล. วอร์เร็น (2554) ได้ย้ำว่า “การมีจิตแห่งการให้อภัย การรักเพื่อนมนุษย์ และการรับผิดชอบต่อสังคม คือหัวใจของชีวิตคริสตชนที่แท้จริง” ทั้งนี้ ยังรวมถึงการภาวนา การรับศีลศักดิ์สิทธิ์ และการเสียสละเพื่อส่วนรวม ซึ่งพระเยซูทรงตรัสว่า “ไม่มีใครมีความรักยิ่งใหญ่กว่าการสละชีวิตเพื่อมิตรของตน” (ยอห์น 15:13)

การเปรียบเทียบนี้สอดคล้องกับวิทยานิพนธ์ของพระศราวุธ อภินนฺโท (2563) ซึ่งระบุว่า "ทั้งสองศาสนามีแนวทางต่างกันแต่มีเป้าหมายร่วมในการพัฒนาจิตใจให้สงบและบริสุทธิ์ พร้อมส่งเสริมจริยธรรมร่วม เช่น ความรัก ความเมตตา การให้อภัย และความเสียสละ ซึ่งเป็นฐานของการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมอย่างสันติสุข" รายงานการวิจัยของ สรรเสริญ อินทรัตน์ ฐิติยา เนตรวงษ์ ศิริมา สุวรรณศรี สุริยะ เจียมประชานรากร และ จักรพันธ์ คำแก้ว. (2562) ยังยืนยันไปในแนวทางเดียวกัน โดยกล่าวว่า "แม้หลักความเชื่อของพุทธ อิสลาม และคริสต์จะแตกต่างกัน แต่ต่างมุ่งเน้นการส่งเสริมคุณธรรมพื้นฐานที่ช่วยให้มนุษย์อยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข และสามารถประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเยาวชนในสังคมร่วมสมัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ" งานวิจัยของพระสร้างชาติสิริ จารุวณฺโณ (สุวรรณพุทธ) (2554). ยังระบุว่า "แม้พุทธศาสนาและคริสต์ศาสนาจะมีข้อแตกต่างด้านความเชื่อเกี่ยวกับพระเจ้าและวิถีแห่งความรอด แต่ในมิติของจริยธรรมและการดำเนินชีวิต ทั้งสองศาสนาต่างก็เสนอแนวทางในการพัฒนาชีวิตภายใน ให้มนุษย์รู้จักตนเองและผู้อื่น มีเมตตา ความยุติธรรม และความเสียสละ ซึ่งเป็นฐานของการอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างกลมกลืนและสันติ"

นอกจากนี้ งานวิจัยของภัสสรา มณฑนาธรรม (2562) ชี้ว่า "แม้พระพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนาจะมีความแตกต่างกันในด้านหลักความเชื่อและพิธีกรรม แต่ทั้งสองศาสนาต่างก็มีแนวทางการพัฒนาชีวิตจิตวิญญาณที่เน้นการมีเมตตา การให้อภัย และการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข โดยเฉพาะการสร้างสุขภาวะทางปัญญา อารมณ์ และจิตใจในหมู่ศาสนิกชน ซึ่งล้วนเป็นเป้าหมายร่วมในเชิงคุณธรรมที่สามารถส่งเสริมสังคมให้ดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสันติในบริบทพหุวัฒนธรรมได้อย่างยั่งยืน"

องค์ความรู้ใหม่

แม้ผลการวิจัยในข้อ 1 – 2 รวมทั้งข้อ 3 ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบอุดมคติของพระพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก จะสะท้อนให้เห็นแนวคิดหลักที่ปรากฏอย่างแพร่หลายในระดับพื้นฐานของแต่ละศาสนาและเป็นที่รับรู้กันโดยทั่วไปอยู่แล้ว แต่ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ มิได้อยู่เพียงในระดับของการสังเคราะห์หรือสรุปเนื้อหาเชิงทฤษฎีเท่านั้น หากแต่อยู่ที่การวิเคราะห์เชิงลึกและการกลั่นกรอง “แก่นร่วม” ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับบริบทสังคมร่วมสมัย โดยเน้นคุณค่าเชิงจริยธรรมร่วมที่อยู่เหนือความแตกต่างด้านความเชื่อ โดยสามารถแจกแจงออกมาเป็นประเด็นสำคัญ ได้ดังต่อไปนี้

1. แก่นร่วมเชิงคุณธรรมข้ามศาสนา พบว่าโดยแก่นแท้ของทั้งสองศาสนา ต่างมุ่งไปสู่การหลุดพ้นจากทุกข์ หรือความไม่สมบูรณ์ในชีวิต ผ่านการพัฒนาจิตใจและการฝึกฝนคุณธรรมภายใน เช่น ความเมตตา ความรัก การให้อภัย ความเสียสละ และการรับใช้ผู้อื่น ซึ่งคุณธรรมเหล่านี้มิได้ผูกขาดอยู่กับศาสนาใดศาสนาหนึ่ง แต่สามารถถือเป็น “คุณธรรมสากล” ที่เป็นพื้นฐานสำหรับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทุกคน

2. การประยุกต์ใช้จริยธรรมในชีวิตประจำวัน: จากการศึกษาพบว่า แนวคิดคุณธรรมร่วมนี้สามารถนำมาประยุกต์เป็นกรอบแนวทางในการดำเนินชีวิตที่เน้น “การฝึกตนเองทางกาย วาจา ใจ” ควบคู่กับ “ความรัก ความเมตตา และการรับใช้ผู้อื่น” ซึ่งเหมาะสมกับสังคมพหุวัฒนธรรมในปัจจุบัน อันเป็นการเชื่อมโยงระหว่างแนวคิดทางศาสนาแบบดั้งเดิมกับวิถีชีวิตร่วมสมัยอย่างมีความหมาย

3. โมเดลคุณธรรมร่วมเพื่อสันติภาพในสังคม ผู้วิจัยขอเสนอ “โมเดลคุณธรรมร่วม” ซึ่งเป็นการต่อยอดจากการเปรียบเทียบหลักคำสอนของสองศาสนา สู่การสร้างแบบแผนคุณธรรมที่สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาแนวทางการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในบริบทที่มีความหลากหลาย ทั้งด้านศาสนา เชื้อชาติ และวัฒนธรรม องค์ความรู้นี้จึงมีคุณค่าทางวิชาการและทางสังคม โดยมีศักยภาพในการส่งเสริมการสร้างความเข้าใจ ยอมรับและเคารพในความแตกต่าง รวมถึงการร่วมกันพัฒนาสังคมให้เกิดความสงบสุขอย่างยั่งยืน

ดังนั้น องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัยนี้คือ การสังเคราะห์คุณธรรมร่วมจากพระพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนาในเชิงปฏิบัติ และการประยุกต์ใช้เป็นกรอบแนวคิดทางจริยธรรมร่วมสมัยที่สามารถนำไปใช้พัฒนาจิตใจและความสัมพันธ์ของมนุษย์ในบริบทสังคมที่หลากหลายได้อย่างแท้จริง

สรุป

จากการศึกษาวิเคราะห์อุดมคติของการดำเนินชีวิตในพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก พบว่า แม้ทั้งสองศาสนาจะมีหลักการ วิธีการ และกรอบความเชื่อที่แตกต่างกันโดยพื้นฐาน พระพุทธศาสนาเน้นการพึ่งตนเองด้วยการรู้แจ้งในสัจธรรมโดยใช้ปัญญา ส่วนคริสต์ศาสนาเน้นความรักและศรัทธาต่อพระเจ้าในฐานะองค์แห่งความรอด แต่ทั้งสองต่างก็มีเป้าหมายร่วมคือการยกระดับจิตใจของมนุษย์ให้พ้นจากความทุกข์ และดำรงชีวิตอย่างมีความหมายในแง่ของความดีงามที่ยั่งยืน ทั้งสองศาสนานำเสนอแนวทางที่ชัดเจนและต่อเนื่องในการฝึกฝนชีวิตภายใน ไม่ว่าจะผ่านการเจริญสติ การรักษาศีล การภาวนาในพุทธศาสนา หรือการอธิษฐาน การรับศีลศักดิ์สิทธิ์ และการกระทำความดีในคริสต์ศาสนา แนวทางเหล่านี้มีเป้าหมายเพื่อสร้างความบริสุทธิ์ทางจิตใจ ความรัก ความเมตตา และความเสียสละเพื่อส่วนรวม

อุดมคติของชีวิตในทั้งสองศาสนาแม้จะแตกต่างในระดับโครงสร้างความเชื่อ แต่กลับมี “แก่นร่วม” ในทางจริยธรรมที่ทรงคุณค่า โดยต่างมุ่งหวังให้มนุษย์บรรลุสภาวะแห่งความสงบสุข สมบูรณ์ และหลุดพ้นจากความยึดมั่นในอัตตา ผ่านการพัฒนาตนทั้งในระดับบุคคลและสังคม จุดร่วมเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าความต่างทางศาสนามิใช่อุปสรรคต่อการอยู่ร่วมกัน หากแต่เป็นช่องทางแห่งการเรียนรู้และเกื้อกูลกันในมิติของจิตวิญญาณ ความเข้าใจในอุดมคติของกันและกันจึงไม่เพียงเสริมสร้างการอยู่ร่วมกันในโลกพหุวัฒนธรรมอย่างสันติ แต่ยังหล่อเลี้ยงคุณค่าที่เป็นรากฐานของมนุษยชาติร่วมกันอย่างแท้จริง อุดมคติของการดำเนินชีวิตในทั้งพระพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนา แม้จะมีต้นกำเนิดมากว่าสองพันปี แต่ยังคงคุณค่าและความร่วมสมัย การนำเสนอจุดร่วมสำคัญของอุดมคติในพระพุทธศาสนาและคริสตศาสนา ที่สามารถใช้เป็นแนวทางและแรงบันดาลใจในการดำเนินชีวิตในยุคปัจจุบันกำลังเผชิญกับความหลากหลายของค่านิยมและวิกฤตศีลธรรม การน้อมนำอุดมคติทางศาสนาเหล่านี้มาใช้เป็น “เข็มทิศภายใน” หรือ “ประภาคารทางจิตวิญญาณ” จึงเป็นทางเลือกที่ทรงพลังในการช่วยให้ผู้คนมีแนวทางดำเนินชีวิตที่มีความหมายและมีเป้าหมายที่ชัดเจน แม้อุดมคติทางศาสนาอาจดูเป็นเป้าหมายที่อยู่ไกลหรือเป็นภารกิจที่ยากจะบรรลุได้โดยง่าย แต่การมุ่งเดินตามแนวทางนั้นไม่เพียงเป็นการแสวงหาความสำเร็จทางจิตวิญญาณ หากแต่เป็นการดำเนินชีวิตที่ค่อย ๆ พัฒนาตนให้มีความรัก ความเมตตา พัฒนาปัญญา คุณธรรม และความกล้าหาญมากขึ้น ซึ่งถือเป็นพลังในการสร้างทั้งชีวิตภายในที่มีคุณค่าและความหมายต่อตนเอง อีกทั้งยังเสริมสร้างสังคมภายนอกให้งดงาม มีคุณธรรม และสันติภาพให้เกิดขึ้นในโลกพหุวัฒนธรรมได้อย่างยั่งยืนตลอดไปได้อีกด้วย

ข้อเสนอแนะ 1

1 ข้อเสนอแนะทั่วไป

ผู้วิจัยเสนอว่าควรมีการส่งเสริมให้องค์ความรู้จากงานวิจัยนี้ถูกนำไปเผยแพร่สู่สาธารณะในรูปแบบที่เข้ากับยุคสมัย ทั้งในเชิงสื่อสาระ การจัดกิจกรรม และการออกแบบเนื้อหาเพื่อการเรียนรู้ร่วมกัน อาทิ การจัดหลักสูตรอบรมจริยธรรมข้ามศาสนา การใช้สื่อดิจิทัลและโซเชียลมีเดีย การผลิตรายการสื่อสาระและงานเสวนาที่เปิดพื้นที่ให้กับการเปรียบเทียบและแลกเปลี่ยนคุณธรรมร่วมในศาสนาต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นแนวทางในการสร้าง

ความเข้าใจระหว่างกันในสังคมพหุวัฒนธรรม และยังเป็นรากฐานของการสร้างสันติภาพอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ มหาวิทยาลัยและองค์กรทางสังคมควรมีบทบาทในฐานะเวทีส่งเสริมการเรียนรู้ข้ามศาสนา โดยเปิดโอกาสให้นักบวช นักวิชาการ และประชาชนทั่วไป ได้ร่วมกันเสวนาหรือ กิจกรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องและขยายวงกว้างออกไป เพื่อค้นหาหรือศึกษา “จุดร่วมทางคุณธรรม” ที่ไม่เพียงเป็นรากฐานของศาสนาเท่านั้น แต่เป็นพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกันร่วมกัน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป ควรทำวิจัยในประเด็นหัวข้อเกี่ยวกับ

2.1 ศึกษาวิเคราะห์อุดมคติของศาสนาศาสนาอิสลาม ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ศาสนาซิกข์ เต๋า เซน เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ครอบคลุม หลากหลาย และลึกซึ้ง เพิ่มมากขึ้น

2.2 การประยุกต์อุดมคติทางศาสนาเพื่อเสริมสร้างชีวิตสันติสุข เพื่อการศึกษาเชิงคุณภาพในระดับชุมชน โรงเรียน หรือกลุ่มศาสนิกชน เพื่อช่วยให้ศาสนิกชนน้อมนำหลักธรรมมาใช้ในชีวิตได้อย่างเหมาะสม

บรรณานุกรม

วสิน อินทสระ. (2543). *ศีล สมาธิ ปัญญา.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ 1991.

ภัสสรา มณฑนาธรรม. (2562). *การศึกษาเปรียบเทียบการตระหนักรู้สุขภาวะของศาสนิกตามหลักพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก ศึกษาเฉพาะกรณี อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี*. วิทยานิพนธ์วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

บาทหลวงวุฒิเลิศ แห่ล้อม. (2555). *หลักธรรมคำสอนคาทอลิก อาสนวิหารพระหฤทัย*. พิมพ์ครั้งที่ 3. เชียงใหม่: โอภาสพิมพ์.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2555). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย.* พิมพ์ครั้งที่ 32. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

พระศราวุธ อภินนฺโท (แสงพรม). (2563). *การศึกษาเปรียบเทียบทัศนะชีวิตที่ดีในพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทและศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระสร้างชาติสิริ จารุวณฺโณ (สุวรรณพุทธ). (2554*). การศึกษาเปรียบเทียบหลักการเชื่อในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาคริสต์ตามคติของนักบุญออเกิสติน.* วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พุทธทาส อินทปัญโญ (2558) *คู่มือมนุษย์ จัดพิมพ์เผยแพร่ เป็นอาจารียบูชาท่านพุทธทาสภิกขุ นิทรรศการ: พุทธทาส พถทธศิลป์*. กรุงเทพฯ: NAWA Publishing.

สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปรินายก. (2556). *ชีวิตนี้น้อยนัก แต่ชีวิตนี้สำคัญนัก เนื่องในวโรกาสที่ ทรงเจริญพระชันษาครบ 100 ปี.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เลี่ยงเชียง.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยตโต). (2546) *รุ่งอรุณของการศึกษา เบิกฟ้าแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยตโต) (2567) *ธรรมนูญชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่งดงาม* พิมพ์ครั้งที่ 242. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.

สรรเสริญ อินทรัตน์ ฐิติยา เนตรวงษ์ ศิริมา สุวรรณศรี สุริยะ เจียมประชานรากร และ จักรพันธ์ คำแก้ว. (2562) *การศึกษาเปรียบเทียบหลักธรรมในศาสนาพุทธ อิสลามและคริสต์ เรื่องการอยู่ร่วมกัน อย่างสันติสุข : ความรู้ ความเชื่อ การปฏิบัติและแนวทางการเสริมสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในสังคมคนรุ่นใหม่.* รายงานการวิจัย. (ม.ป.ท.): มหาวิทยาลัยสวนดุสิต.

เอ็น.แอล.วอร์เร็น (2554) *หนทางแห่งชีวิต*. กรุงเทพฯ: กบรรณสาร.

การศึกษาเปรียบเทียบการบูชาวัตถุมงคลในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และศาสนาพุทธเถรวาทที่ปรากฏในสังคมไทย

A Comparative Study of Worshiping Sacred Objects in Brahmin-Hinduism and Theravada Buddhism Appeared in Thai Society

[1]บรรฑณัฐ เต็มไชย, [2]คงสฤษฎ์ แพงทรัพย์ และ [3]แสวง นิลนามะ

[1]Banthanat Temchai, [2]Khongsaris Pangthrap and [3]Sawaeng Nilnama

[1,2,3]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2,3]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajaviddayalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: bp.banthanat@gmail.com

Received: June 6, 2025; **Revised:** August 16, 2025; **Accepted:** August 23, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาการบูชาวัตถุมงคลในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู 2) เพื่อศึกษาการบูชาวัตถุมงคลในศาสนาพุทธเถรวาท 3) เพื่อเปรียบเทียบการบูชาวัตถุมงคลในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและศาสนาพุทธเถรวาทที่ปรากฏในสังคมไทย เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร โดยศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก คัมภีร์อุปนิษัท และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษา พบว่า 1) การบูชาวัตถุมงคลในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมีความหลากหลายและลึกซึ้งในด้านเทววิทยา โดยวัตถุมงคล เช่น เทวรูป เครื่องบูชา และยันต์ต่าง ๆ มีบทบาทเป็นสื่อกลางในการสื่อสารกับเทพเจ้า โดยมีหลักคิดสำคัญคือ การเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับจักรวาลผ่านพิธีกรรม 2) การบูชาวัตถุมงคลในศาสนาพุทธเถรวาทมีรากฐานจากคติความเชื่อเกี่ยวกับบุญกุศลและพุทธานุภาพ ซึ่งแสดงออกผ่านวัตถุมงคลประเภทต่าง ๆ เช่น พระพุทธรูป เครื่องรางของขลัง ตลอดจนธงและผ้ายันต์ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงทางจิตใจและเป็นสื่อกลางในการระลึกถึงพระรัตนตรัย 3) การบูชาวัตถุมงคลทั้งในศาสนาพุทธเถรวาทและพราหมณ์-ฮินดูจะมีรูปแบบและหลักการที่แตกต่างกัน แต่เมื่อปรากฏในบริบทสังคมไทยกลับพบว่ามีการผสมผสานและปรับประยุกต์กันอย่างแนบเนียน จนกลายเป็นวัฒนธรรมความเชื่อร่วมที่ยึดโยงกับวิถีชีวิตของผู้คน ทั้งนี้ สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการปรับตัวของศาสนาในสังคมพหุวัฒนธรรม

คำสำคัญ: วัตถุมงคล; การบูชา; ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู; ศาสนาพุทธเถรวาท; สังคมไทย

Abstract

This thesis has three primary objectives: 1) to study of worshiping sacred objects in Brahmin-Hinduism, 2) to study of worshiping sacred objects in Theravada Buddhism, and 3) to compare of worshiping sacred objects in Brahmin-Hinduism and Theravada Buddhism appeared in Thai society. Employing a documentary research methodology, the study draws upon canonical texts such as the Tipiṭaka, the Upaniṣads, and relevant academic literature. Findings related that 1) sacred object worship in Brahmanical-Hinduism is theologically sophisticated and diverse. Sacred items—such as deity icons, ritual offerings, and yantras—serve as symbolic conduits for divine-human interaction. Central to these practices is the metaphysical worldview that perceives ritual as a means to harmonize the individual with the cosmic order. 2) The study reveals that sacred object worship in Theravada Buddhism is grounded in the concepts of merit (puñña) and the power of the Triple Gem. Sacred items such as Buddha images, amulets, ritual flags, and protective cloths (yantra) are venerated as means of psychological empowerment and as reminders of the Buddha, Dhamma, and Saṅgha. 3) Regarding the third objective, the comparative analysis demonstrates that, despite fundamental doctrinal and ritualistic differences, the practices of sacred object worship in both traditions have become deeply integrated within Thai society. This synthesis reflects a broader process of religious adaptation and cultural hybridization, wherein spiritual practices are transformed and localized to resonate with the lived experiences of Thai people in a pluralistic cultural landscape.

Keywords: Sacred Object; Worship; Brahmin-Hinduism; Theravada Buddhism; Thai Society

บทนำ

ปัจจุบันนี้โลกกำลังเจริญก้าวหน้าและพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว ด้วยเทคโนโลยีอันทันสมัย เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับมวลมนุษย์ มีความเป็นอยู่ที่สะดวกสบายมากขึ้น ทำให้โรงเรียนต้องปรับการเปลี่ยนแปลงวิถีทางในการดำเนินชีวิต เช่น ด้านการศึกษา ด้านการปกครอง ด้านเศรษฐกิจ และด้านสิ่งแวดล้อม ทำให้เยาวชนในโรงเรียนสมัยนี้มีความเจริญทางด้านวัตถุมากกว่าด้านจิตใจที่ดีงาม จึงขาดความความเป็นมนุษย์ที่แท้จริง เพราะว่ามนุษย์ หมายถึง ผู้ที่มีใจสูงด้วยคุณธรรม คุณธรรมที่จะทำให้เกิดมาเป็นมนุษย์และเป็นมนุษย์ที่แท้ได้ ก็เพราะเบญจศีลและเบญจธรรม คือ ศีล 5 และธรรม 5 กล่าวคือการที่จะเกิดเป็นคนได้ ก็เพราะศีลและธรรมนำมาให้เกิด ใครมีเบญจศีล เบญจธรรมไม่ครบ ก็เป็นได้แค่คนไม่ถึงขั้นมนุษย์ ดังที่พุทธทาสภิกขุแต่งบทกวีคำกลอนไว้ว่า “เป็นมนุษย์เป็นได้เพราะใจสูง เหมือนนกยูงมีดีที่แววขน หากใจต่ำเป็นได้แค่เพียงคน ย่อมเสียทีที่ตนได้เกิดมา” (คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552)

ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู การบูชาวัตถุมงคลถือเป็นส่วนสำคัญของพิธีกรรมและความเชื่อทางศาสนาเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบูชาเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ วัตถุมงคลที่นิยมบูชาในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เช่น พระพรหม พระศิวะ พระวิษณุ ซึ่งเชื่อว่าเป็นสิ่งที่มีพลังอำนาจและสามารถนำมาซึ่งความเจริญรุ่งเรือง ความสุข และการปกป้องคุ้มครอง ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูถือว่าการบูชาเทพเจ้า เช่น พระพรหม พระศิวะ หรือพระวิษณุ คือการเข้าถึงเทพองค์นั้นผ่านพิธีกรรมโดยตรง โดยเชื่อว่าวัตถุมงคลหรือเครื่องสังเวยนั้นสามารถเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับเทพได้โดยตรง และเชื่อว่าการบูชานั้นสามารถมอบพร ความอุดมสมบูรณ์ หรือแม้แต่การหลุดพ้น (โมกษะ) ได้ด้วย ดังที่ปรากฏใน ภควัทคีตา ว่า “ผู้ที่บูชาข้าด้วยความศรัทธา

อันแน่วแน่ ข้าจะมอบทุกสิ่งที่เขาต้องการ และคุ้มครองเขาจากภัยพิบัติ” (Bhaktivedanta Swami Prabhupāda, 1983)

ในศาสนาพุทธเถรวาท จุดมุ่งหมายของการบูชาพระพุทธรูปหรือพระเครื่องไม่ใช่เพียงเพื่อ “อำนาจ” หรือ “ปาฏิหาริย์” เท่านั้น หากแต่เป็น “กุศโลบาย” เพื่อระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า และเพื่อกระตุ้นเตือนให้ประพฤติปฏิบัติในศีล สมาธิ ปัญญา โดยวัตถุมงคลนั้นเป็นเพียงสัญลักษณ์ ไม่ใช่จุดหมายของความหลุดพ้น (นิพพาน) ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม ความจริง เมื่อเห็นธรรมก็ชื่อว่าเห็นเรา เมื่อเห็นเราก็ชื่อว่าเห็นธรรม” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ข. (ไทย); 17/87/159) นั่นหมายความว่า การเห็นพระพุทธเจ้าที่แท้คือการเข้าถึงธรรมะ หาใช่การเคารพในรูปเคารพเพียงอย่างเดียวไม่

การศึกษาการบูชาวัตถุมงคลในทั้งสองศาสนา จึงควรตั้งอยู่บนความเข้าใจถึงบริบทของศรัทธา จุดมุ่งหมายของการปฏิบัติ และผลที่ผู้ศรัทธาคาดหวัง ซึ่งแตกต่างกันในระดับปรัชญาและเป้าหมายทางจิตวิญญาณ เช่น ในพุทธศาสนา การบูชาอาจเป็น “ทางผ่าน” สู่การฝึกจิต แต่ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู การบูชาคือ “การเข้าถึง” และ “การแสดงออก” ของความสัมพันธ์กับเทพเจ้าที่เป็นบุคลาธิษฐาน

ในทางวัฒนธรรมไทย การบูชาวัตถุมงคลได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของการแสดงออกถึงความเคารพ ความหวัง ความมั่นคง และแม้แต่ความเชื่อเรื่องโชคลาภ ซึ่งมีทั้งข้อดีในแง่ของจิตใจและข้อวิพากษ์ในเชิงวิจารณ์ เช่น การยึดติดกับวัตถุหรือความเชื่อแบบไสยศาสตร์ที่อาจเบี่ยงเบนจากเป้าหมายทางศาสนาอย่างแท้จริง

จะเห็นได้ว่า การบูชาวัตถุมงคลในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและศาสนาพุทธเถรวาทแม้จะมีจุดร่วมคือความศรัทธาในพลังเหนือธรรมชาติ แต่เป้าหมายทางศาสนาโดยแท้นั้นต่างกัน กล่าวคือ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเน้นการสื่อสารโดยตรงกับเทพเจ้าเพื่อบรรลุความปรารถนา ซึ่งการเข้าใจความหมายเหล่านี้จะช่วยให้ผู้ศรัทธาสามารถดำเนินศาสนพิธีอย่างมีสติและสมดุล ส่วนพุทธศาสนามุ่งเน้นการใช้วัตถุมงคลเป็นเครื่องระลึกและเครื่องเตือนสติสู่การบำเพ็ญธรรม

ดังนั้น ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและศาสนาพุทธเถรวาท แม้จะมีความเชื่อและวิธีการบูชาที่แตกต่างกัน แต่ก็ล้วนแสดงถึงความศรัทธาและความเชื่อมั่นในพลังอำนาจของวัตถุมงคลเหล่านั้น การศึกษาวัตถุมงคลในศาสนาเหล่านี้จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ ทั้งในแง่ของการเข้าใจความเชื่อและพิธีกรรมของแต่ละศาสนา รวมถึงการศึกษาความเชื่อมโยงและความแตกต่างระหว่างศาสนาเหล่านี้ และเพื่อเป็นการเปรียบเทียบการบูชาวัตถุมงคลในศาสนาทั้งสองนี้ที่ปรากฏในสังคมไทยซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวพุทธ แต่มีความเชื่อในวัตถุมงคลทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและศาสนาพุทธ ว่าจุดประสงค์ที่แท้จริงของการบูชาวัตถุมงคลเหล่านั้นของทั้งสองศาสนาเป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์อะไร การบูชาวัตถุมงคลเหล่านี้จะเป็นแนวทางหรือกุศโลบายเพื่อบรรลุจุดสูงสุดของคำสอนในศาสนาได้หรือไม่อย่างไร

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการบูชาวัตถุมงคลในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู
2. เพื่อศึกษาการบูชาวัตถุมงคลในศาสนาพุทธเถรวาท
3. เพื่อเปรียบเทียบการบูชาวัตถุมงคลในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและศาสนาพุทธเถรวาทที่ปรากฏในสังคมไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยการศึกษาข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 และ Bhaktivedanta Swami Prabhupāda, “Bhagavad-gītā As It Is”, The Bhaktivedanta Book Trust, 1983 และข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) จากเอกสารบทความต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยผู้วิจัยจะได้ดำเนินการวิจัย (Research Process) ตามขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ประวัติความเป็นมาวัตถุมงคลในสังคมไทย

วิธีการศึกษาในขั้นที่ 1 วิธีการศึกษาเกี่ยวกับวัตถุมงคลในพระไตรปิฎก อรรถกถา และแนวคิดของนักปราชญ์ทางพุทธศาสนา และทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา คัมภีร์ พระเวทย์ และคัมภีร์อื่น ๆ ศึกษาเอกสาร บทความ หรืองานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยศึกษาจากแหล่งข้อมูลและห้องสมุดต่าง ๆ เช่นห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หอสมุดแห่งชาติ เป็นต้น และจากตำรา วารสาร บทความ และเว็บไซต์ที่น่าเชื่อถือ ซึ่งงานวิจัยนี้เน้นการศึกษาจากเอกสารเป็นหลัก

วิธีการวิเคราะห์ในขั้นที่ 1 ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ ความหมาย ความเป็นมา และหลักธรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องด้วยการวิเคราะห์ตีความและอธิบายขยายความข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะมีการอธิบายเพิ่มเติมหรือขยายความเพื่อที่จะให้เกิดความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ผลที่ได้รับในการศึกษาขั้นที่ 1 จะทำให้ทราบความหมาย และความเป็นมาที่เกี่ยวกับการบูชาวัตถุมงคล ทั้งจากพระไตรปิฎกคัมภีร์พระเวทย์ ตำราอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ตำราวิชาการ และภาคปฏิบัติของผู้วิจัยเองในทุก ๆ มิติว่า ประเด็นใดที่เกี่ยวข้องเพื่อที่จะวิเคราะห์ และนำไปสู่การเข้าใจถึงกระบวนการในทุกขั้นตอนเพื่อเป็นฐานความรู้ในการศึกษาในบทต่อไป

ขั้นตอนที่ 2 การบูชาวัตถุมงคลของประชาชนที่มีความศรัทธาในคุณค่าของวัตถุมงคล

วิธีการศึกษาในขั้นที่ 2 วิธีการศึกษาเกี่ยวกับการบูชาวัตถุมงคลของศาสนิกชนจะใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตำรา วารสาร บทความ และเว็บไซต์ที่น่าเชื่อถือได้

ผลที่ได้รับในการศึกษาขั้นที่ 2 ประมวลผล และสรุปผลการวิจัย จะทำให้ทราบ และได้เข้าใจองค์ความรู้ใหม่ของการวิเคราะห์การใช้วัตถุมงคลเพื่อการส่งเสริมศีลธรรมในทางศาสนาพุทธเถรวาทและตามหลักศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และสามารถที่จะนำไปวิเคราะห์เพื่อการส่งเสริมศีลธรรมในปัจจุบันได้ แล้วนำเสนอผลงานวิจัยต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการศึกษาพบว่า ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเป็นหนึ่งในศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดในโลก โดยมีรากฐานลึกซึ้งในวัฒนธรรม ความเชื่อ และพิธีกรรมของชาวอินเดีย การบูชาวัตถุมงคลเป็นส่วนสำคัญของการดำรงชีวิตตามแนวทางของศาสนานี้ ซึ่งวัตถุมงคลไม่ได้เป็นเพียงวัตถุที่มีพลังศักดิ์สิทธิ์เท่านั้น แต่ยังเป็นตัวแทนของเทพเจ้า พลังจักรวาล และหลักธรรมทางจิตวิญญาณ บทความนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาความหมายของวัตถุมงคลในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ผ่านการวิเคราะห์จากแหล่งคัมภีร์ พิธีกรรม และความเชื่อของผู้ศรัทธา (พิษณุ สัตย์สงวน, 2562) วัตถุมงคลในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เป็นวัตถุที่ได้รับการนับถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเป็นมงคล ซึ่งมักใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา หรือประดิษฐานไว้ในบ้านเพื่อเสริมความเป็นสิริมงคล วัตถุมงคลเหล่านี้อาจมีรูปร่างเป็นรูปเทพเจ้า สัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ หรือวัตถุธรรมชาติ เช่น หินศักดิ์สิทธิ์ น้ำคงคา ดอกไม้ศักดิ์สิทธิ์ ความหมายของวัตถุมงคลไม่ได้จำกัดอยู่แค่พลังอำนาจเท่านั้น หากแต่ครอบคลุมถึงพลังจิตวิญญาณที่สามารถเชื่อมโยงผู้ศรัทธากับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (Flood, 2020) โดยเป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า ซึ่งมีความเป็นมาอันยาวนานและสืบทอดต่อเนื่องมาจากยุคพระเวท แบ่งออกได้หลากหลายประเภท ทั้งรูปเคารพ เครื่องราง และศิวลึงค์ โดยแต่ละประเภทมีความหมายและหน้าที่เฉพาะในพิธีกรรมหรือความเชื่อของผู้บูชา

เมื่อกล่าวความเชื่อและการเคารพบูชาวัตถุมงคลของศาสนาพราหมณ์–ฮินดูในสังคมไทย โดยเน้นที่ความศรัทธาในการสร้างวัตถุมงคลตามคติฮินดูซึ่งมุ่งหมายให้วัตถุเหล่านั้นกลายเป็นที่สถิตของพลังเทพเจ้า องค์ประกอบของการสร้างวัตถุมงคลประกอบด้วยมวลสาร พิธีกรรม และบทสวดปลุกเสก นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงความเชื่อเกี่ยวกับคุณของเทพเจ้าฮินดู เช่น พระศิวะ พระวิษณุ พระพิฆเนศ และความสัมพันธ์กับตำนานเทวะที่กลายมาเป็นพื้นฐานความเข้าใจของผู้บูชาในสังคมไทย ซึ่งจุดมุ่งหมายของการเคารพ บูชา การบูชาเทพนับว่าเป็นความโชคดี เทวรูปจึงมิได้เป็นที่สิงสถิตของเทพ แต่ทำหน้าที่เป็นสื่อกลาง ระหว่างองค์เทพกับผู้บูชา ซึ่งอยู่กันคนละมิติ ในลักษณะที่สามารถเชื่อมโยงได้ทั้งสองฝ่ายในเวลาเดียวกัน (กิตติ วัฒนะมหาตม์, 2534) และการปฏิบัติบูชาสามารถประกอบพิธีเพื่อขอให้ทรงประทานสิ่งที่ปรารถนาอย่างใดก็ได้ เช่น ขอให้บังเกิดความสำเร็จแก่การริเริ่มสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเรียน การศึกษา เรื่องงาน การเริ่มต้นกิจการ การเดินทาง เป็นต้น เพราะฉะนั้น จิตของเราในการบูชาจึงเป็นสิ่งสำคัญ เพราะจิตของเรานี้ไม่มีโอกาสโกหก ซ่อนอะไรไม่ได้และจิตที่บริสุทธิ์ มีกำลังแรงเพียงพอที่จะเชื่อมโยงกับองค์เทพ ด้วยเหตุนั้น การบูชาเทพ เราจำเป็นต้องแยกให้ออกว่าเทพเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การนับถืออย่างมีสติปัญญาและเหตุผลเป็นสิ่งสำคัญ (กิตติ วัฒนะมหาตม์, 2534)

จะเห็นได้ว่า คุณค่าที่เกิดจากการบูชาวัตถุมงคลตามแนวทางพราหมณ์–ฮินดูนั้น ครอบคลุมทั้งคุณค่าทางจิตวิญญาณ เช่น ความสงบใจ ความมั่นใจ และความรู้สึกถึงการปกป้องคุ้มครอง ตลอดจนคุณค่าทางวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงการผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมของอินเดียกับบริบทไทย จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมพื้นบ้าน ประเพณี และพิธีกรรมไทยในหลายระดับ ดังนั้น แสดงให้เห็นว่าการบูชาวัตถุมงคลในศาสนาพราหมณ์–ฮินดูมิใช่เพียงการให้คุณทางไสยศาสตร์ แต่เป็นระบบความเชื่อที่ลึกซึ้ง ซึ่งมีโครงสร้างรองรับ

ทางเทววิทยา ปรัชญา และวัฒนธรรมที่ได้รับการถ่ายทอดและปรับใช้ในสังคมไทยอย่างต่อเนื่องและหลากหลาย จนกลายเป็นมิติหนึ่งของชีวิตทางศาสนาและจิตวิญญาณของคนไทยในปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า การบูชาวัตถุมงคลในศาสนาพุทธเถรวาท เป็นปรากฏการณ์ทางศาสนาและวัฒนธรรมที่มีความลึกซึ้งและหลากหลายมิติ สะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อ ความศรัทธา และวิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทยอย่างชัดเจน (พระมหาพิสิฐ สุขสกล, 2551) จากการศึกษาพบว่า วัตถุมงคลในศาสนาพุทธเถรวาท หมายถึง สิ่งของที่ถูกสร้างขึ้นด้วยจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เสริมสิริมงคล และเตือนให้ระลึกถึงคุณของพระรัตนตรัย โดยอาจอยู่ในรูปของพระพุทธรูป พระเครื่อง ตะกรุด ผ้ายันต์ หรือวัตถุอื่นที่มีการประกอบพิธีกรรมปลุกเสกตามคติความเชื่อของพุทธศาสนิกชน ความเชื่อในวัตถุมงคลมีรากฐานมาจากศรัทธาในพุทธคุณ และความเชื่อในพลังศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมและผู้ปลุกเสก วัตถุมงคลถูกมองว่าเป็นสื่อกลางที่เชื่อม’’งระหว่างโลกของธรรมะกับโลกแห่งการดำรงชีวิต ช่วยคุ้มครองป้องกันภัย และส่งเสริมความดีงาม ความเชื่อนี้ผสมผสานระหว่างหลักธรรมของพุทธศาสนากับคติพื้นบ้านอย่างกลมกลืนในบริบทของสังคมไทย การบูชาวัตถุมงคลมีทั้งมิติของศาสนาและวัฒนธรรม โดยมีพื้นฐานจากการเคารพในพระรัตนตรัยและคุณของพระเกจิอาจารย์ วัตถุมงคลไม่ได้เป็นเพียงวัตถุศักดิ์สิทธิ์ แต่เป็นสัญลักษณ์แห่งความศรัทธา ความหวัง และเครื่องมือแห่งการเยียวยาทางจิตใจ พุทธศาสนิกชนนำวัตถุมงคลมาใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อเสริมความมั่นใจและปลอบประโลมในยามทุกข์ การบูชาวัตถุมงคลให้คุณค่าในหลายมิติ ได้แก่ 1) ด้านพิธีกรรม สนับสนุนการสืบทอดประเพณีทางศาสนา 2) ด้านพุทธศิลป์ ส่งเสริมงานศิลปะและภูมิปัญญาไทย 3) ด้านพุทธพาณิชย์ ขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากและกิจกรรมทางศาสนา 4) ด้านจิตใจ เสริมความมั่นคงทางอารมณ์และศรัทธา 5) ด้านปัญญา เปิดโอกาสให้ผู้คนเข้าถึงหลักธรรมและพัฒนาความเข้าใจในพุทธปรัชญา (พระมหาเชิด เจริญรัมย์, 2542; พระมหามนตรี วลฺลโภ (ป้อมสุข), 2542; พัชรินทร์ ศุขประมูล, 2532)

ดังนั้น การบูชาวัตถุมงคลในศาสนาพุทธเถรวาท ไม่ได้เป็นเพียงการยึดถือวัตถุเพื่อความศักดิ์สิทธิ์เท่านั้น หากแต่เป็นการสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างจิตวิญญาณ ศิลปวัฒนธรรม และวิถีชีวิตของผู้คน วัตถุมงคลจึงเป็นทั้ง "เครื่องหมายแห่งศรัทธา" และ "เครื่องมือทางธรรม" ที่หากใช้ด้วยปัญญา จะนำไปสู่การเข้าใจธรรมะ และการดำเนินชีวิตตามแนวทางของพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิจัยพบว่า วัตถุมงคลในทั้งสองศาสนามีความหมายในฐานะเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและเป็นสื่อกลางแห่งศรัทธา แต่มีรากฐานทางแนวคิดต่างกัน โดยศาสนาพุทธเถรวาทเน้นวัตถุมงคลเป็น “เครื่องเตือนใจ” ให้ยึดมั่นในธรรมะและการประพฤติชอบ ขณะที่ในศาสนาพราหมณ์–ฮินดู วัตถุมงคลมีสถานะเป็น “สัญลักษณ์ของเทพเจ้า” ที่สามารถสื่อถึงพลังเหนือธรรมชาติและการบันดาลคุณแห่งโชค ชัย และความสำเร็จ ความเชื่อในการบูชาวัตถุมงคลในทั้งสองศาสนาแสดงออกในลักษณะศรัทธาที่ลึกซึ้งและต่อเนื่องทั้งในเชิงพิธีกรรมและจิตวิญญาณ โดยศาสนาพุทธเถรวาทมุ่งเน้นการบูชาเพื่อระลึกถึงพระรัตนตรัยและการยึดมั่นในหลักธรรม ขณะที่ศาสนาพราหมณ์–ฮินดูเน้นการสื่อสารกับเทพเจ้าเพื่อขอพร ความคุ้มครอง และอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งสะท้อนความเชื่อในอิทธิฤทธิ์ของเทพเทวา การบูชาวัตถุมงคลของทั้งสองศาสนานำมาซึ่ง

คุณค่าหลายประการ ได้แก่ คุณค่าทางจิตใจและศีลธรรม ช่วยเสริมความมั่นคงทางจิตใจ สร้างกำลังใจ และส่งเสริมความประพฤติที่ดี คุณค่าทางวัฒนธรรม มีบทบาทในการสืบสานประเพณี ศิลปวัฒนธรรม และเอกลักษณ์ของศาสนาแต่ละฝ่าย คุณค่าทางสังคม เป็นศูนย์รวมของชุมชน ส่งเสริมความร่วมมือและความสามัคคีของผู้คนในสังคมโดยภาพรวม การบูชาวัตถุมงคลทั้งในศาสนาพุทธเถรวาทและศาสนาพราหมณ์–ฮินดูในสังคมไทย แม้จะมีความแตกต่างด้านแนวคิด ความหมาย และพิธีกรรม แต่ล้วนมีจุดร่วมสำคัญในการทำหน้าที่เป็นพลังแห่งศรัทธาและความยึดมั่นในสิ่งยิ่งใหญ่เกินตน ซึ่งช่วยหล่อหลอมพฤติกรรมทางสังคม สร้างความหวัง ความมั่นใจ และการดำเนินชีวิตที่มีจริยธรรม ทั้งยังเป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่หล่อเลี้ยงศาสนาและความเชื่อให้คงอยู่ในสังคมไทยอย่างมั่นคงและกลมกลืน

จากการศึกษาสามารถสรุปเป็นตารางเปรียบเทียบได้ดังนี้

ประเด็น	ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู	ศาสนาพุทธเถรวาท
คุณค่าทางจิตใจ	เสริมพลังจิต ความมั่นใจ และเชื่อมโยงกับเทพ	สร้างความสงบ สติ และแรงบันดาลใจทางธรรม
คุณค่าทางศีลธรรม	เน้นศรัทธา การเคารพเทพ และความกตัญญู	กระตุ้นการรักษาศีล ความเมตตา และปฏิบัติดี
คุณค่าทางวัฒนธรรม	แสดงศิลปะ ความเชื่อ และจักรวาลทัศน์แบบฮินดู	สืบสานประเพณีไทย งานบุญ งานวัด
คุณค่าทางสังคม	สร้างความร่วมมือในการจัดพิธีและแห่บูชาเทพ	รวมพลังชุมชนในการทำบุญและรักษาวัด
บทบาทในชีวิตประจำวัน	เป็นสื่อขอพร ความสำเร็จ และโชคลาภ	เป็นเครื่องเตือนใจทางธรรมะ

ตารางที่ 1: เปรียบเทียบการบูชาวัตถุมงคลในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและศาสนาพุทธเถรวาท

จากตารางข้างต้น จะเห็นได้ว่า วัตถุมงคลในทั้งสองศาสนามีคุณค่าหลายด้านที่ส่งเสริมทั้งตัวบุคคลและสังคม แม้จะต่างกันในด้านแนวคิดและความหมายทางศาสนา แต่ต่างก็มีบทบาทสำคัญในการสร้างแรงบันดาลใจ ความมั่นคงทางจิตใจ และการส่งเสริมคุณธรรมในชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคมไทย ทั้งยังเป็นปัจจัยสำคัญในการสืบทอดวัฒนธรรม ประเพณี และศิลปกรรมของแต่ละศาสนาอย่างมีนัยสำคัญ

อภิปรายผล

1. ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า การบูชาวัตถุมงคลในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่ปรากฏในสังคมไทย เป็นประเด็นที่นักวิชาการหลายท่านให้ความสนใจและศึกษาวิเคราะห์ในมิติต่าง ๆ ทั้งด้านความเชื่อ พิธีกรรม สัญลักษณ์ ตลอดจนบทบาทของวัตถุมงคลในทางสังคมและวัฒนธรรม โดยสามารถยกตัวอย่างงานวิจัยที่สอดคล้องกับนิธิ เอียวศรีวงศ์ (2543) ในงานเขียนและบทความเรื่อง “ศาสนากับวัฒนธรรมไทย” กล่าวถึงบทบาทของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในสังคมไทยว่าเป็นรากฐานสำคัญที่ผสานเข้ากับพุทธศาสนา และปรากฏผ่านการบูชาเทพเจ้าและวัตถุมงคลอย่างชัดเจน โดยเฉพาะการสร้างเทวรูป พิธีบูชาเครื่องสังเวย และ

ความเชื่อเรื่องพลังเทพ เช่น พระพรหม พระวิษณุ พระศิวะ ฯลฯ งานวิจัยของ จุฑาทิพย์ อุตตโม (2558) หัวข้อ “การศึกษาความเชื่อเรื่องเทพเจ้าฮินดูในสังคมไทยร่วมสมัย” ชี้ให้เห็นว่า วัตถุมงคลในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เช่น ศรียันตรา เทวรูป หรือเครื่องรางต่าง ๆ มีหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า ผู้ศรัทธาเชื่อว่าสิ่งเหล่านี้สามารถนำมาซึ่งพลัง ความสำเร็จ และการปกป้องคุ้มครองจากภยันตราย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของฮินดูแท้ในเรื่อง “ศักติ” (พลังแห่งเทพ) งานวิจัยของ วรศักดิ์ มหัทธโนบล (2549) เรื่อง “บทบาทของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในวัฒนธรรมไทย” ระบุว่า วัตถุมงคล เช่น ตรีศูล โยนี-ศิวลึงค์ รูปเคารพพระพิฆเนศ หรือพระแม่ลักษมี ไม่ใช่เพียงวัตถุศักดิ์สิทธิ์ แต่ยังแฝงแนวคิดสัญลักษณ์ทางอภิปรัชญา ซึ่งเชื่อมโยงกับจักรวาลทฤษฎีธรรมชาติ และการดำเนินชีวิตของผู้ศรัทธาในรูปแบบของ “ธรรมะสังสาระ” งานของ นพพร สุวรรณพัฒน์ (2562) หัวข้อ “ความเชื่อเรื่องวัตถุมงคลในเทวสถานฮินดูในกรุงเทพฯ” ชี้ให้เห็นว่า พิธีกรรมบูชาวัตถุมงคลในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในไทยมีการผสมผสานกับพิธีกรรมแบบไทย เช่น การบูชาศาลพระพรหม การประพรมน้ำมนต์ การจุดธูปบูชา 9 ดอก ฯลฯ และการจัดสร้างวัตถุมงคลที่อัญเชิญเทพเจ้าผ่านพิธีกรรมปะพรมน้ำมนต์ การปลุกเสกด้วยมนต์เวท ถือเป็นแนวปฏิบัติที่แพร่หลาย อาจารย์อมรา พงศาพิชญ์ (2561) ในงาน “อัตลักษณ์ของเทพเจ้าและความศรัทธาในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู” อธิบายว่า วัตถุมงคลในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูถือเป็นรูปธรรมที่จับต้องได้ของ “ศักติ” ซึ่งเป็นพลังศักดิ์สิทธิ์ และยังสะท้อนโครงสร้างสังคมและจิตสำนึกของผู้คนที่ต้องการอิงพลังเหนือธรรมชาติในการดำรงชีวิต

จะเห็นได้ว่า การบูชาวัตถุมงคลในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่ปรากฏในสังคมไทย สอดคล้องกับงานวิจัยของหลายท่าน ซึ่งต่างชี้ไปในทิศทางเดียวกันว่า วัตถุมงคลเหล่านี้มีบทบาททั้งเชิงศาสนาและสังคม ทำหน้าที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ สื่อกลางในการติดต่อกับเทพเจ้า และยังสะท้อนถึงการผสมผสานทางวัฒนธรรมในสังคมไทยที่เปิดรับอิทธิพลจากศาสนาต่าง ๆ อย่างกลมกลืน

2. ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า การบูชาวัตถุมงคลในศาสนาพุทธเถรวาทในสังคมไทย ได้รับการศึกษาและวิเคราะห์จากนักวิจัยและนักวิชาการหลากหลายท่าน ซึ่งให้ความเข้าใจในเชิงลึกทั้งในด้านความเชื่อ พิธีกรรม และคุณค่าทางสังคม โดยสามารถยกตัวอย่างงานวิจัยที่มีเนื้อหาสอดคล้อง งานวิจัยของวัชรพงษ์ ปัทมะ (2560) ในหัวข้อ “ความเชื่อเรื่องพระเครื่องในบริบทสังคมไทย” ชี้ให้เห็นว่าวัตถุมงคลในศาสนาพุทธเถรวาท เช่น พระเครื่อง ผ้ายันต์ ตะกรุด ไม่ใช่เพียงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นำมาซึ่งความคุ้มครองหรือโชคลาภ แต่ยังมีนัยเชิงศาสนาเป็นเครื่องเตือนใจและปลุกเร้าศรัทธาให้ยึดมั่นในพระธรรมคำสอนและการประพฤติดี งานของ นิรันดร์ รักษ์พลเมือง (2555) เรื่อง “พุทธศาสนากับความเชื่อเรื่องวัตถุมงคลในวิถีไทย” วิเคราะห์ว่าการบูชาวัตถุมงคลเป็นผลผลิตจากกระบวนการทางวัฒนธรรมที่ผสมผสานระหว่างพุทธปรัชญาแบบเถรวาทกับความเชื่อพื้นบ้านและอิทธิพลของศาสนาอื่น โดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งสะท้อนถึงการปรับตัวของพุทธศาสนาในบริบทไทยให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการทางจิตใจของประชาชน งานวิจัยของสุชาติ เฉลิมวุฒิ (2549) เรื่อง “พระเครื่อง: เครื่องมือสร้างคุณค่าและความมั่นคงทางใจของคนไทย” ระบุว่าพระเครื่องในพุทธศาสนาเถรวาทมีความหมายมากกว่าการใช้ป้องกันภัย แต่ยังเป็นตัวแทนของคุณธรรม ความดี และจิตใจที่ใฝ่ธรรมะ ซึ่งมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมทางจริยธรรมของผู้ครอบครอง งานวิจัยของ ปรียาภรณ์ บุญฤทธิ์ (2563) ในหัวข้อ “อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของการบูชาวัตถุมงคลในชุมชนไทย” กล่าวถึงวัตถุมงคล

ว่าเป็นวัตถุทางวัฒนธรรมที่ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างบุคคลกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และยังเชื่อมโยงกับการสร้างความสัมพันธ์ภายในชุมชน เช่น การแจกพระในงานมงคล การอธิษฐานร่วมกัน ซึ่งล้วนแต่สะท้อนถึงบทบาททางสังคมของวัตถุมงคล

จะเห็นได้ว่า การบูชาวัตถุมงคลในศาสนาพุทธเถรวาท มีมิติทั้งในด้านศาสนา จิตวิทยา และวัฒนธรรม โดยวัตถุมงคลไม่เพียงแต่เป็น “ของขลัง” หากยังเป็น “เครื่องเตือนสติ” และ “ศูนย์รวมความเชื่อ” ที่เชื่อมโยงระหว่างปัจเจกบุคคล ชุมชน และพระธรรม ซึ่งงานวิจัยหลากหลายชิ้นต่างสะท้อนบทบาทนี้อย่างสอดคล้องกัน

3. ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า การเปรียบเทียบการบูชาวัตถุมงคลที่ปรากฏในศาสนาศาสนาพราหมณ์–ฮินดูและศาสนาพุทธเถรวาทในสังคมไทย ซึ่งในงานวิจัยนี้มุ่งศึกษางานเอกสารนักวิชาการสอดคล้องกับงานวิจัยของนักวิชาการหลากหลายท่านที่ศึกษาประเด็นดังกล่าวในเชิงเปรียบเทียบ ศาสนา และวัฒนธรรม เช่น จุฑาทิพย์ อุตตโม (2558) งานวิจัยเรื่อง “การศึกษาความเชื่อเรื่องเทพเจ้าฮินดูในสังคมไทยร่วมสมัย” ผู้วิจัยชี้ให้เห็นว่า สังคมไทยมีลักษณะผสมผสานระหว่างศาสนาพราหมณ์–ฮินดูกับพุทธศาสนา วัตถุมงคลจากทั้งสองศาสนา เช่น พระเครื่องและเทพรูป มักถูกบูชาในบริบทเดียวกัน โดยผู้ศรัทธามองว่าให้พลังคุ้มครองและส่งผลทางจิตวิญญาณอย่างใกล้เคียงกัน จึงเกิดการหลอมรวมในเชิงวัฒนธรรม อาจารย์อมรา พงศาพิชญ์ (2561) จากงาน “อัตลักษณ์ของเทพเจ้าและความศรัทธาในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู”ระบุว่า การเคารพบูชาเทพเจ้าพราหมณ์–ฮินดูและพระพุทธรูปในไทยมีลักษณะร่วมกันในฐานะที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจ และในหลายกรณีวัตถุมงคลจากสองศาสนาถูกใช้ร่วมกันในพิธีกรรมเดียวกัน โดยไม่ถูกแยกขาดอย่างเคร่งครัด สมบัติ จันทรวงศ์ (2547) ในบทความ “พุทธกับพราหมณ์ในสังคมไทย ความกลมกลืนหรือความสับสน” เสนอว่า ความเชื่อและการบูชาวัตถุมงคลในศาสนาพุทธเถรวาทและพราหมณ์–ฮินดูในไทยมีการสอดแทรกกันอย่างแนบแน่น โดยเฉพาะในระดับชาวบ้าน เช่น การบูชาพระเครื่องคู่กับพระพิฆเนศ หรือการตั้งศาลพระพรหมคู่กับพระพุทธรูปภายในสถานที่ประกอบการ ศิริวรรณ ชัยจันทร์ (2560) ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การบูชาวัตถุมงคลในสังคมไทยร่วมสมัย”กล่าวว่า ความศรัทธาในวัตถุมงคลทั้งในสายพุทธและฮินดูมีลักษณะการใช้งานคล้ายกัน เช่น เพื่อความโชคดี ป้องกันภัย เสริมพลังใจ สะท้อนให้เห็นถึง “วัฒนธรรมความเชื่อแบบผสมผสาน” (Syncretism) ที่หลอมรวมองค์ประกอบของทั้งสองศาสนา งานวิจัยของ ธวัชชัย กีรติศักดิ์ (2563) หัวข้อ “วัตถุมงคลกับการสร้าง อัตลักษณ์ทางศาสนาในสังคมไทย” พบว่า การใช้วัตถุมงคลเป็นสัญลักษณ์แทนศรัทธา ไม่ได้จำกัดเฉพาะภายในศาสนาหนึ่ง ๆ แต่ผู้คนในสังคมไทยมีแนวโน้มที่จะบูชาทั้งพระเครื่องจากพุทธศาสนาและเทวรูปจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในเวลาเดียวกัน โดยถือว่าเป็นการเสริมมงคลรอบด้านทั้งทางบุญและพลังเหนือธรรมชาติ

จะเห็นได้ว่า การบูชาวัตถุมงคลในศาสนาพุทธเถรวาทและศาสนาพราหมณ์–ฮินดูในสังคมไทยมีลักษณะสอดคล้องและผสมผสานกันอย่างกลมกลืน ทั้งในด้านนิยามความหมาย ความเชื่อ และคุณค่าที่ได้รับ โดยเฉพาะในเชิงสังคมและจิตวิทยาทางศาสนา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความยืดหยุ่นและการปรับตัวของศาสนาต่อบริบททางวัฒนธรรมของสังคมไทย

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาวิจัยสามารถสรุปองค์ความรู้ใหม่ได้ดังนี้

จากภาพดังกล่าว มีอธิบายดังต่อไป

1. การหลอมรวมของความเชื่อข้ามศาสนาในบริบทวัตถุมงคล การบูชาวัตถุมงคลในสังคมไทยไม่ได้ยึดถือขอบเขตศาสนาอย่างตายตัว หากแต่เป็นการหลอมรวมระหว่างแนวคิดของศาสนาพุทธเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์–ฮินดู ทั้งในด้านความหมายเชิงศาสนา พิธีกรรม และเป้าหมายของการบูชา ซึ่งชี้ให้เห็นถึงลักษณะ "พหุศาสนนิยมทางวัฒนธรรม" (Cultural Religious Pluralism) ที่ปรากฏชัดในวิถีชีวิตของชาวไทย

2. วัตถุมงคลในฐานะเครื่องมือเสริมพลังชีวิตมากกว่าสัญลักษณ์ศาสนา แม้ว่าวัตถุมงคลจะมีที่มาจากคำสอนและความเชื่อทางศาสนา แต่ในการใช้งานจริงในสังคมไทย กลับปรากฏว่า ผู้คนมองวัตถุมงคลเป็นเครื่องเสริมพลังชีวิต สร้างขวัญกำลังใจ คุ้มครองภัย และนำมาซึ่งความสำเร็จในทางโลกมากกว่าจะเป็นการยึดถือในศาสนาโดยตรง สะท้อนการ ทำให้ศาสนาเป็นเครื่องมือทางจิตวิทยา (Functional Religion)

3. องค์ประกอบของพิธีกรรมการสร้างวัตถุมงคลมีการผสมข้ามศาสนา องค์ความรู้ใหม่ที่ค้นพบคือการสร้างวัตถุมงคลในปัจจุบันมักผสมผสานพิธีกรรมจากทั้งศาสนาพุทธเถรวาทและพราหมณ์–ฮินดูเข้าด้วยกัน เช่น การใช้ฤกษ์ยามจากโหราศาสตร์ฮินดู การสวดพระคาถาจากทั้งคัมภีร์พุทธและพระเวทในพิธีเดียวกัน ซึ่งเป็นหลักฐานของวัฒนธรรมการประยุกต์ศาสนาในรูปแบบใหม่ที่ปรากฏในยุคปัจจุบัน

4. การเปลี่ยนแปลงของคุณค่าทางศาสนาสู่คุณค่าทางสังคม จากเดิมที่วัตถุมงคลมีคุณค่าในเชิงศรัทธาและบุญกุศล งานวิจัยชี้ให้เห็นว่า วัตถุมงคลในปัจจุบันยังถูกให้คุณค่าทางสังคม เช่น การแสดงสถานะทางศรัทธา ความเชื่อมโยงกับกลุ่มคน หรือการเสริมสร้างเครือข่ายทางสังคมและธุรกิจ โดยเฉพาะวัตถุมงคลที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายจาก “พระเกจิ” หรือ “เทวรูปดัง”

5. วัตถุมงคลกลายเป็นสื่อกลางของศาสนากับโลกทัศน์สมัยใหม่ งานวิจัยยังพบว่า ผู้คนใช้วัตถุมงคลเป็นเครื่องมือสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในรูปแบบที่ปรับให้เข้ากับวิถีชีวิตยุคใหม่ เช่น การพกวัตถุมงคลในรูปแบบแอปพลิเคชัน หรือเครื่องประดับแฟชั่นที่ยังคงความศรัทธาไว้ด้วย ทำให้วัตถุมงคลกลายเป็นสะพานเชื่อมศาสนาเข้ากับความเป็นสมัยใหม่ได้อย่างกลมกลืน

สรุป

วัตถุมงคลในทั้งสองศาสนามีความหมายในฐานะเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและเป็นสื่อกลางแห่งศรัทธา แต่มีรากฐานทางแนวคิดต่างกัน โดยศาสนาพุทธเถรวาทเน้นวัตถุมงคลเป็น “เครื่องเตือนใจ” ให้ยึดมั่นในธรรมะและการประพฤติชอบ ขณะที่ในศาสนาพราหมณ์–ฮินดู วัตถุมงคลมีสถานะเป็น “สัญลักษณ์ของเทพเจ้า” ที่สามารถสื่อถึงพลังเหนือธรรมชาติและการบันดาลคุณแห่งโชคชัย และความสำเร็จ ความเชื่อในการบูชาวัตถุมงคลในทั้งสองศาสนาแสดงออกในลักษณะศรัทธาที่ลึกซึ้งและต่อเนื่อง ทั้งในเชิงพิธีกรรมและจิตวิญญาณ โดยศาสนาพุทธเถรวาทมุ่งเน้นการบูชาเพื่อระลึกถึงพระรัตนตรัยและการยึดมั่นในหลักธรรม ขณะที่ศาสนาพราหมณ์–ฮินดูเน้นการสื่อสารกับเทพเจ้าเพื่อขอพร ความคุ้มครอง และอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งสะท้อนความเชื่อในอิทธิฤทธิ์ของเทพเทวา การบูชาวัตถุมงคลของทั้งสองศาสนานำมาซึ่งคุณค่าหลายประการ ได้แก่ คุณค่าทางจิตใจและศีลธรรม ช่วยเสริมความมั่นคงทางจิตใจ สร้างกำลังใจ และส่งเสริมความประพฤติที่ดี คุณค่าทางวัฒนธรรม มีบทบาทในการสืบสานประเพณี ศิลปวัฒนธรรม และเอกลักษณ์ของศาสนาแต่ละฝ่าย คุณค่าทางสังคม เป็นศูนย์รวมของชุมชน ส่งเสริมความร่วมมือและความสามัคคีของผู้คนในสังคม

โดยภาพรวม การบูชาวัตถุมงคลทั้งในศาสนาพุทธเถรวาทและศาสนาพราหมณ์–ฮินดูในสังคมไทย แม้จะมีความแตกต่างด้านแนวคิด ความหมาย และพิธีกรรม แต่ล้วนมีจุดร่วมสำคัญในการทำหน้าที่เป็นพลังแห่งศรัทธาและความยึดมั่นในสิ่งยิ่งใหญ่เกินตน ซึ่งช่วยหล่อหลอมพฤติกรรมทางสังคม สร้างความหวัง ความมั่นใจ และการดำเนินชีวิตที่มีจริยธรรม ทั้งยังเป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่หล่อเลี้ยงศาสนาและความเชื่อให้คงอยู่ในสังคมไทยอย่างมั่นคงและกลมกลืน

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะทั่วไป

การศึกษาลึกในระดับท้องถิ่น ควรมีการวิจัยเพิ่มเติมในระดับชุมชนหรือตำบลต่าง ๆ เพื่อวิเคราะห์ความแตกต่างของพิธีกรรมและความเชื่อในการบูชาวัตถุมงคลที่มีลักษณะเฉพาะตามบริบทท้องถิ่น เพื่อให้เห็นความหลากหลายเชิงวัฒนธรรมและศาสนาได้ชัดเจนยิ่งขึ้น มีการจัดทำเอกสารหรือคู่มือเชิงวิชาการ แนะนำให้รวบรวมองค์ความรู้จากงานวิจัยนี้เพื่อจัดทำเป็นคู่มือหรือหนังสือเชิงวิชาการ ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในวงการศึกษา การท่องเที่ยว หรือการเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณะ

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัย

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นหัวข้อเกี่ยวกับ

2.1 การศึกษาเชิงเปรียบเทียบกับศาสนาอื่น แนะนำให้ขยายงานวิจัยไปยังการบูชาวัตถุมงคลในศาสนาอื่น ๆ ที่มีอิทธิพลในสังคมไทย เช่น ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม หรือความเชื่อพื้นบ้าน เพื่อสร้างความเข้าใจภาพรวมของบทบาทวัตถุมงคลในสังคมพหุวัฒนธรรม

2.2 การพัฒนาองค์ความรู้ด้านพิธีกรรมร่วมสมัย ควรสนับสนุนการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนพิธีกรรมการสร้างและบูชาวัตถุมงคลในยุคปัจจุบัน ที่ผสมผสานเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น การใช้สื่อออนไลน์หรือแอปพลิเคชัน เพื่อให้เข้าถึงกลุ่มคนรุ่นใหม่มากขึ้น

2.3 การส่งเสริมความเข้าใจข้ามศาสนา ควรมีการจัดกิจกรรมเผยแพร่ความรู้และการเรียนรู้ข้ามศาสนาเกี่ยวกับความหมายและคุณค่าของวัตถุมงคล เพื่อส่งเสริมความเข้าใจและความเคารพในความหลากหลายทางศาสนา และลดความขัดแย้งทางวัฒนธรรม

บรรณานุกรม

กิตติ วัฒนะมหาตม์. (2534). *คู่มือบูชาเทพ ฉบับสมบูรณ์.* กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุคส์ จำกัด.

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2552). *มนุษย์กับสังคม.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

จุฑาทิพย์ อุตตโม. (2558). *การศึกษาความเชื่อเรื่องเทพเจ้าฮินดูในสังคมไทยร่วมสมัย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต* บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ธวัชชัย กีรติศักดิ์. (2563). *วัตถุมงคลกับการสร้างอัตลักษณ์ทางศาสนาในสังคมไทย*. รายงานวิจัย คณะสังคมศาสตร์: มหาวิทยาลัยนเรศวร.

นพพร สุวรรณพัฒน์. (2562). *ความเชื่อเรื่องวัตถุมงคลในเทวสถานฮินดูในกรุงเทพมหานคร*. รายงานวิจัย. คณะศิลปศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2543). *ศาสนากับวัฒนธรรมไทย. รวมบทความว่าด้วยประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรม.* กรุงเทพฯ: มติชน.

นิรันดร์ รักษ์พลเมือง. (2555). *พุทธศาสนากับความเชื่อเรื่องวัตถุมงคลในวิถีไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาศาสนาและสังคม.

ปรียาภรณ์ บุญฤทธิ์. (2563). *อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของการบูชาวัตถุมงคลในชุมชนไทย*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาเชิด เจริญรัมย์. (2542). *พระเครื่องกับสังคมไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีทัศนะของนักวิชาการพุทธศาสนาในสถาบันอุดมศึกษา*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล.

พระมหาพิสิฐ สุขสกล. (2551). *บทบาทพระสงฆ์กับวิกฤติศรัทธาในสังคมไทย: วัตถุมงคลกับพิธีพุทธาภิเษก*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหามนตรี วลฺลโภ (ป้อมสุข). (2542). *อิทธิพลของวัตถุมงคลที่มีต่อสังคมไทยในปัจจุบัน.* วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พัชรินทร์ ศุขประมูล. (2532). *รูปและสัญลักษณ์แห่งพระศากยพุทธ.* กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

พิษณุ สัตย์สงวน. (2562). *ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู: ความเชื่อ พิธีกรรม และปรัชญา.* กรุงเทพฯ: มติชน.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. เล่มที่ 17.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วรศักดิ์ มหัทธโนบล. (2549). *บทบาทของศาสนาพราหมณ์–ฮินดูในวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

วัชรพงษ์ ปัทมะ. (2560). *ความเชื่อเรื่องพระเครื่องในบริบทสังคมไทย*. รายงานวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม.

ศิริวรรณ ชัยจันทร์. (2560). *การบูชาวัตถุมงคลในสังคมไทยร่วมสมัย*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

สมบัติ จันทรวงศ์. (2547). พุทธกับพราหมณ์ในสังคมไทย: ความกลมกลืนหรือความสับสน. *วารสารศาสนาและวัฒนธรรม*. 5(2), 15–32.

สุชาติ เฉลิมวุฒิ. (2549). *พระเครื่อง: เครื่องมือสร้างคุณค่าและความมั่นคงทางใจของคนไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

อมรา พงศาพิชญ์. (2561). *อัตลักษณ์ของเทพเจ้าและความศรัทธาในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู*. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Bhaktivedanta Swami Prabhupāda. (1983). *Bhagavad-gītā As It Is. Radhadesh in Durbuy*. The Bhaktivedanta Book Trust.

Flood, G. (2020). *The Hindu Tradition: A Beginner's Guide.* Oxford: Oxford University Press.

คุณค่าเชิงพุทธจริยศาสตร์เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตในสังคมยุคดิสรัปชัน

Buddhist Ethic Values for Life Quality Development in Disruption Age

[1]พระมหาวิชิต อคฺคชิโต (จันทร์สง่า) และ [2]กฤตสุชิน พลเสน

[1]Phramaha Wichit Aggajito (Chansanga) and [2]Kitsuchin Ponsen

[1,2]บัณฑิตวิทยาลัยวชิรญาณวโรรส มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

[1,2]Vajiranyanavarorasa Graduate School, Mahamakut Buddhist University.

[1]Corresponding Author's Email: wichit.cha@mbu.ac.th

Received: May 7, 2025; **Revised:** June 27, 2025; **Accepted:** August 14, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาคุณภาพชีวิตในสังคมยุคดิสรัปชัน 2) เพื่อศึกษาคุณค่าเชิงพุทธจริยศาสตร์ 3) เพื่อวิเคราะห์คุณค่าเชิงพุทธจริยศาสตร์เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตในสังคมยุคดิสรัปชัน 4) เพื่อนำเสนอองค์ความรู้เรื่องคุณค่าเชิงพุทธจริยศาสตร์เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตในสังคมยุคดิสรัปชัน โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพและการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 15 ท่าน มาวิเคราะห์ข้อมูลแล้วนำเสนอด้วยวิธีพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า 1) แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตในยุคดิสรัปชัน คือ ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ และทฤษฎีองค์ประกอบคุณภาพชีวิตขององค์การอนามัยโลก ซึ่งเน้นการปรับตัวอย่างสมดุลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม 4 ด้าน คือ การศึกษา เศรษฐกิจและสังคม สุขภาวะ และการรับข้อมูลข่าวสาร 2) คุณค่าเชิงพุทธจริยศาสตร์ประกอบด้วย (1) คุณค่าของหลักไตรสิกขาเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านการศึกษา (2) คุณค่าของหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจและสังคม (3) คุณค่าของหลักเบญจศีลและเบญจธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านสุขภาวะ (4) คุณค่าของหลักกาลามสูตรเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านการรับข้อมูและข่าวสาร 3) วิเคราะห์คุณค่าเชิงพุทธจริยศาสตร์เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต (1) ด้านการศึกษาตามคุณค่าของไตรสิกขา โดยมุ่งเน้นความรู้ทางวิชาการและคุณธรรมจริยธรรม ทักษะสำคัญในศตวรรษที่ 21 และการเรียนรู้ตลอดชีวิต (2) ด้านเศรษฐกิจและสังคมตามคุณค่าของทิฏฐธัมมิกัตถะ โดยมุ่งเน้นความขยันการออมทรัพย์ การมีเครือข่ายที่ดี และการใช้จ่ายอย่างพอเพียง พร้อมทักษะที่สำคัญเพื่อสร้างความมั่นคง (3) ด้านสุขภาวะ ตามคุณค่าของเบญจศีลและเบญจธรรม มุ่งพัฒนาสุขภาวะทั้งกาย ใจ สังคม และปัญญาเพื่อความสัมพันธ์ที่ดีในสังคม (4) ด้านการรับข้อมูลและข่าวสารตามคุณค่าของกาลามสูตร ส่งเสริมการคิดวิเคราะห์ข้อมูลและข่าวสารโดยอาศัยเหตุผล การตรวจสอบ และความน่าเชื่อถือของข้อมูล 4) องค์ความรู้ที่ได้

จากการวิจัย เรียกว่า Ethics Model เพื่อบูรณาการกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านการศึกษา ด้านเศรษฐกิจและสังคม ด้านสุขภาวะ และด้านการรับข้อมูลและข่าวสาร

คำสำคัญ: คุณค่า; พุทธจริยศาสตร์; คุณภาพชีวิต; สังคมยุคดิสรัปชัน

Abstract

The objectives of the dissertation were as follows 1) To study concepts and theories of life quality development in the disruption age 2) To study Buddhist ethical values 3) To analyze Buddhist ethical values for life quality development in the disruption age and 4) To present knowledge about Buddhist ethical values for life quality development in the disruption age by using qualitative research methodology and in-depth interviews with 15 experts the data were analyzed and presented descriptively. The research results found that 1) Concepts and theories used to develop quality of life in the disruption age are Maslow's hierarchy of needs theory and the World Health Organization's theory of quality of life components which emphasize balanced adaptation to social changes in four areas education economy and society health and information reception. 2) Buddhist ethical values include (1) the value of the Threefold Training for developing the quality of life in terms of education (2) the value of the Ditthadhammikattha (Benefits in the Present) for developing the quality of life in terms of economics and society (3) the value of the Five Precepts and Five Virtues for developing the quality of life in terms of health (4) the value of the Kalama Sutta principle for developing the quality of life in terms of receiving information and news. 3) Analyze the value of Buddhist ethics for improving the quality of life (1) Education according to the value of the Threefold Training focusing on academic knowledge and morality important skills in the 21st century and lifelong learning (2) Economic and social aspects according to the value of Ditthadhammikattha (Benefits in the Present) focusing on diligence savings having good networks and spending sufficiently along with important skills to create stability (3) Health according to the value of the Five Precepts and Five Virtues aiming to develop physical mental social and intellectual well-being for good relationships in society (4) Receiving information and news according to the value of Kalama Sutta promoting analytical thinking about information and news based on reason verification and reliability of information. 4) Knowledge gained from research is called the Ethics Model to integrate with the development of quality of life in education economics and society health and information and news reception.

Keywords: Values; Buddhist Ethics; Quality of Life; the Age of Disruption

บทนำ

โลกยุคปัจจุบันกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและรุนแรงในหลากหลายมิติ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และเทคโนโลยี ซึ่งเป็นผลจากพลวัตของการปฏิวัติทางข้อมูลข่าวสารและเทคโนโลยีสารสนเทศ (Toffler, 1990) ส่งผลให้โครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไปอย่างฉับพลัน และก่อให้เกิดภาวะความไม่แน่นอนและความปั่นป่วนที่ยากต่อการคาดการณ์ จากแนวคิดโลกยุค VUCA ซึ่งประกอบด้วยความผันผวน (Volatility) ความไม่แน่นอน (Uncertainty) ความซับซ้อน (Complexity) และความคลุมเครือ (Ambiguity) โลกยุคใหม่ยังสะท้อนให้เห็นถึงภาพของ “โลกยุค BANI” ที่มีลักษณะเปราะบาง (Brittle) วิตกกังวล (Anxious) ไม่เป็นเชิงเส้น (Nonlinear) และเข้าใจได้ยาก (Incomprehensible) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีที่สามารถล้มล้างระบบเดิมได้อย่างฉับพลัน จึงส่งผลให้การดำเนินชีวิตต้องอาศัยทักษะการปรับตัวที่ยืดหยุ่น และต้องใช้วิจารณญาณอย่างรอบคอบ (เกียรติพงษ์ อุดมธนะธีระ, 2566) การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้นำไปสู่ยุคสังคมที่เรียกว่า “ยุคดิสรัปชัน (Disruption)” ซึ่งมีปัจจัยสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ 1) ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี 2) การเปลี่ยนแปลงทัศนคติของคนรุ่นใหม่ 3) การไม่ยึดติดกับกรอบความคิดแบบเดิม และ 4) การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารอย่างไร้พรมแดน (BIZPROMPT, 2566) แม้การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้จะสร้างโอกาสในการเพิ่มประสิทธิภาพของระบบต่าง ๆ แต่ขณะเดียวกันก็ทำให้เกิดความท้าทายอย่างยิ่งต่อคุณภาพชีวิตของมนุษย์ในหลายด้าน ทั้งด้านการศึกษา เศรษฐกิจ สุขภาพ และการรับข้อมูลข่าวสาร โดยเฉพาะภายใต้แรงกดดันของบริโภคนิยมและวัตถุนิยม ซึ่งมักส่งผลกระทบต่อรากฐานทางศีลธรรมและจริยธรรม

ในบริบทนี้ ปรากฏการณ์ที่น่ากังวลคือ “การพลิกผันทางศีลธรรม” (Moral Disruption) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงเชิงคุณค่าทางจริยธรรมของสังคมยุคใหม่ โดยเฉพาะในสื่อสังคมออนไลน์ที่แม้จะเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร แต่ก็กลับกลายเป็นแหล่งบ่มเพาะความสับสน ความเคลือบแคลง และความไม่แน่นอนทางจริยธรรมมากยิ่งขึ้น (สมภพ มานะรังสรรค์, 2566) เพื่อรับมือกับวิกฤตแห่งการเปลี่ยนแปลงนี้ ทั้งในระดับโลกและระดับชาติ จึงได้มีการให้ความสำคัญกับแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน ตัวอย่างเช่น แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ซึ่งได้รับการบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566–2570) ภายใต้กรอบยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ที่มุ่งเน้น “ความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” โดยเน้นหลักความพอเพียง (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2566) ขณะเดียวกัน แนวคิดด้านคุณภาพชีวิตจากนักวิชาการต่างประเทศ อย่างทฤษฎีความต้องการของมาสโลว์ (Maslow’s Hierarchy of Needs) องค์การอนามัยโลก (WHO) ต่างก็เสนอกรอบแนวคิดที่เน้นความต้องการพื้นฐาน ความมั่นคง การยอมรับ และการพัฒนาศักยภาพของตน อย่างไรก็ตาม แนวคิดเหล่านี้ยังมีข้อจำกัด โดยเฉพาะในมิติของ “คุณค่าภายใน” ที่เป็นรากฐานของความยั่งยืนอย่างแท้จริง

จากช่องว่างในมิติคุณค่าดังกล่าว “พุทธจริยศาสตร์” จึงสามารถเข้ามามีบทบาทสำคัญในการเติมเต็มแนวคิดร่วมสมัย โดยเน้นการพัฒนา “คุณธรรมภายใน” (Inner Values) ผ่านหลักคำสอนที่เป็นระบบและ

สอดคล้องกับความเป็นมนุษย์ เช่น ไตรสิกขา (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย: อง.ติก. (ไทย); 20/521/294) เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านการศึกษา, ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย: อง.อฏฐก. (ไทย); 23/144/289) เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจและสังคม, เบญจศีลและเบญจธรรม (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2561) เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านการส่งเสริมสุขภาวะ และกาลามสูตร (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย: อง.ติก. (ไทย); 20/66/255-263) เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านการรับข้อมูลและข่าวสาร สำหรับการกลั่นกรองข้อมูลข่าวสารอย่างมีวิจารณญาณ

จากที่กล่าวมาทั้งหมด จะเห็นได้ว่าปัญหาคุณภาพชีวิตในยุคดิสรัปชันมีความซับซ้อนและต้องการแนวทางที่บูรณาการมิติวัตถุกับมิติจิตใจ การวิจัยครั้งนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและพัฒนากรอบแนวคิดการบูรณาการคุณค่าเชิงพุทธจริยศาสตร์เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตในยุคดิสรัปชัน โดยมุ่งเสนอแนวทางใหม่ที่เชื่อมโยง “คุณธรรมภายใน” กับเป้าหมายแห่งความยั่งยืน เพื่อสร้างสมดุลระหว่างโลกภายในกับโลกภายนอกของมนุษย์ และยกระดับคุณภาพชีวิตอย่างรอบด้าน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาคุณภาพชีวิตในสังคมยุคดิสรัปชัน
2. เพื่อศึกษาคุณค่าเชิงพุทธจริยศาสตร์
3. เพื่อวิเคราะห์คุณค่าเชิงพุทธจริยศาสตร์เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตในสังคมยุคดิสรัปชัน
4. เพื่อนำเสนอองค์ความรู้เรื่องคุณค่าเชิงพุทธจริยศาสตร์เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตในสังคมยุคดิสรัปชัน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาค้นคว้าจากเอกสารปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกและอรรถกถา ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย และข้อมูลจากเอกสารทุติยภูมิ ซึ่งครอบคลุมถึงการสำรวจวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง เช่น หนังสือ ตำรา งานวิจัย บทความวิชาการ วารสาร และแหล่งข้อมูลจากเว็บไซต์ โดยมุ่งรวบรวมแนวคิด ทฤษฎี และหลักพุทธธรรมที่สอดคล้องกับประเด็นการวิจัย

ขั้นตอนที่ 2 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญและให้การสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน 15 ท่าน การคัดเลือกประกอบด้วย ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนาและปรัชญา จำนวน 5 ท่าน ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการพัฒนาทางสังคมและการพัฒนาคุณภาพชีวิต จำนวน 5 ท่าน ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการนำคุณค่าเชิงพุทธจริยศาสตร์ไปพัฒนาคุณภาพชีวิตในสังคมยุคดิสรัปชัน จำนวน 5 ท่าน

ขั้นตอนที่ 3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์เชิงลึกซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้นด้วยการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 4 การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ ผู้วิจัยส่งแบบสัมภาษณ์เชิงลึกเสนอผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 ท่าน เพื่อตรวจสอบ แล้วนำข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญมาปรับแก้ไข จากนั้นจึงเสนออาจารย์ที่ปรึกษาตรวจสอบก่อนนำไปใช้

ขั้นตอนที่ 5 การรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ขอหนังสือสัมภาษณ์จากบัณฑิตวิทยาลัย เพื่อลงพื้นที่สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 15 ท่าน ขณะสัมภาษณ์มีการจดบันทึกและบันทึกเทปเพื่อความถูกต้องและแม่นยำของข้อมูล

ขั้นตอนที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูล โดยศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง 15 ท่าน มาวิเคราะห์และนำเสนอข้อมูลโดยวิธีพรรณนา

ขั้นตอนที่ 7 สรุปผลการศึกษาวิจัยโดยสอดคล้องกับวัตถุประสงค์และคำถามการวิจัย เป็นองค์ความรู้ใหม่โดยสร้างรูปแบบองค์ความรู้เป็น Model

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดทฤษฎีที่ใช้เป็นกรอบการศึกษาการพัฒนาคุณภาพชีวิตในสังคมยุคดิสรัปชัน คือ ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมาสโลว์ และทฤษฎีองค์ประกอบคุณภาพชีวิตขององค์การอนามัยโลก การพัฒนาคุณภาพชีวิตในยุคดิสรัปชัน มุ่งเน้นการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงในบริบทสังคมเพื่อให้บุคคลสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีคุณภาพ และสามารถปรับตัวในสังคมที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างยั่งยืน โดยเฉพาะการตอบสนองต่อปัญหาหลักที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงใน 4 ด้าน คือ 1) ด้านการศึกษา 2) ด้านเศรษฐกิจและสังคม 3) ด้านสุขภาวะ และ 4) ด้านการรับข้อมูลและข่าวสาร

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า คุณค่าเชิงพุทธจริยศาสตร์ เป็นหลักเกณฑ์ที่กำหนดพฤติกรรม ความคิด และการดำเนินชีวิตของบุคคลและสังคมบนพื้นฐานของหลักธรรมในพระพุทธศาสนา โดยมุ่งเน้นการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม และความสัมพันธ์อันดีในสังคม คุณค่าเชิงพุทธจริยศาสตร์มีบทบาทในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว และสังคม ประกอบด้วยคุณค่าของหลักไตรสิกขา คุณค่าของหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ คุณค่าของหลักเบญจศีลและเบญจธรรม และคุณค่าของหลักกาลามสูตร ซึ่งเป็นแนวทางที่ช่วยให้มนุษย์สามารถดำเนินชีวิตอย่างมีความหมาย มีจริยธรรม และสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยอย่างมีสติและปัญญา

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิตในยุคดิสรัปชัน เป็นการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วต่อคุณภาพชีวิตใน 4 ด้าน คือ ด้านการศึกษา ด้านเศรษฐกิจและสังคม ด้านสุขภาวะ และด้านการรับข้อมูลข่าวสาร โดยมุ่งเน้นการพัฒนาในรูปแบบที่ครอบคลุมเพื่อให้บุคคลสามารถปรับตัวและรับมือกับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนี้

การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านการศึกษา เน้นการเรียนรู้ตลอดชีวิต การพัฒนาทักษะดิจิทัล และการเสริมสร้างความสามารถในการปรับตัวผ่านกระบวนการ Upskill และ Reskill โดยบูรณาการกับคุณค่าของหลักไตรสิกขา ได้แก่ 1) ศีล ส่งเสริมคุณค่าด้านจริยธรรมและสังคม ปลูกฝังความรับผิดชอบ เคารพความแตกต่าง และจิตสำนึกในผู้เรียน ครู และบุคลากรทางการศึกษา 2) สมาธิ ส่งเสริมคุณค่าด้านการพัฒนาตนเองและการปรับตัว ผ่านการฝึกสมาธิเพื่อเพิ่มสมาธิและการมีสติในการเรียนรู้และใช้เทคโนโลยีอย่างมีประสิทธิภาพ 3) ปัญญา ส่งเสริมคุณค่าด้านปัญญาและการคิดวิเคราะห์ มุ่งพัฒนาความคิดเชิงวิพากษ์ การประยุกต์ใช้ความรู้ และการแก้ปัญหาในชีวิตจริงอย่างมีสติและมีวิจารณญาณ

การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจและสังคม บูรณาการคุณค่าของหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงและยั่งยืนในยุคดิสรัปชัน ประกอบด้วยคุณค่า 3 ประการ คือ 1) คุณค่าด้านความมั่นคงทางเศรษฐกิจและการทำงาน (อุฏฐานสัมปทา และอารักขสัมปทา) เน้นความขยันหมั่นเพียรและการบริหารจัดการทรัพย์สินอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อส่งเสริมการพัฒนาอาชีพ ทักษะใหม่ และการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ช่วยลดภาระทางการเงินและเพิ่มเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ 2) คุณค่าด้านเครือข่ายสังคมและความร่วมมือ (กัลยาณมิตตตา) เน้นการสร้างมิตรที่ดีและการร่วมมือเพื่อแบ่งปันความรู้และประสบการณ์ ส่งเสริมการสร้างเครือข่ายที่เกื้อกูลในสังคม และเพิ่มโอกาสในการพัฒนาอาชีพและเศรษฐกิจร่วมกัน 3) คุณค่าด้านความยั่งยืนและความสมดุลในการใช้ชีวิต (สมชีวิต) เน้นการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง พอดี และมีสมดุลระหว่างงาน เงิน และครอบครัว เพื่อลดความเครียดและสร้างความมั่นคงทางจิตใจและสังคมในระยะยาว

การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านสุขภาวะ บูรณาการคุณค่าของหลักเบญจศีลและเบญจธรรม เพื่อสร้างความสมดุลทั้งทางร่างกาย จิตใจ และสังคมอย่างยั่งยืน ประกอบด้วยคุณค่า 5 ด้าน คือ 1) สุขภาวะทางจิตใจและสังคม การไม่ฆ่าสัตว์ (ศีลข้อ 1) ส่งเสริมความเมตตา การฝึกสติ และการรู้เท่าทันอารมณ์ ช่วยลดความเครียด ความขัดแย้ง และสร้างความสงบสุขในครอบครัวและสังคม 2) สุขภาวะทางเศรษฐกิจและอาชีพ การไม่ลักทรัพย์ (ศีลข้อ 2) ส่งเสริมการประกอบอาชีพที่สุจริต สร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และช่วยพัฒนาระบบเศรษฐกิจที่โปร่งใสและยั่งยืน 3) สุขภาวะครอบครัวและคู่ครอง การไม่ประพฤติผิดในกาม (ศีลข้อ 3) ส่งเสริมความซื่อตรงในความสัมพันธ์ ทำให้ครอบครัวมั่นคง และลดความเครียดจากความไม่มั่นใจในชีวิตคู่ 4) ความน่าเชื่อถือและสังคมโปร่งใส การไม่พูดเท็จ (ศีลข้อ 4) ส่งเสริมความสัตย์จริง ความไว้วางใจ และการสื่อสารที่โปร่งใสในสังคม ซึ่งช่วยลดปัญหาข่าวปลอมและการหลอกลวง 5) สุขภาวะทางปัญญาและอารมณ์ การงดเว้นจากอบายมุข (ศีลข้อ 5) ช่วยเสริมสร้างสติสัมปชัญญะ สมาธิ และการคิดอย่างมีวิจารณญาณ ลดพฤติกรรมเสี่ยง และพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านจิตใจอย่างยั่งยืน

การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านการรับข้อมูลและข่าวสาร บูรณาการคุณค่าของหลักกาลามสูตร เพื่อส่งเสริมการใช้ข้อมูลอย่างมีวิจารณญาณและจริยธรรม ประกอบด้วยคุณค่า 5 ประการ คือ 1) การตรวจสอบข้อมูลและคิดวิเคราะห์ โดยใช้สติและปัญญา เพื่อแยกแยะข้อมูลที่ถูกต้องจากข้อมูลเท็จ ลดความเสี่ยงจากการหลงเชื่อข้อมูลผิด ๆ และตัดสินใจอย่างมีเหตุผล 2) ความรอบคอบในการใช้แหล่งข้อมูล อาศัยหลักโยนิโส

มนสิการ เพื่อพิจารณาข้อมูลอย่างรอบคอบ โดยไม่รีบด่วนเชื่อ ใช้แหล่งข้อมูลที่น่าเชื่อถือและตรวจสอบได้ 3) การป้องกันภัยจากข่าวปลอมและการหลอกลวง ใช้วิจารณญาณและวิเคราะห์ข้อมูลจากหลายแหล่งเพื่อลดการเผยแพร่ข่าวปลอม และสร้างภูมิคุ้มกันทางข้อมูล 4) การเสริมสร้างอิสรภาพทางความคิด ไม่ยึดติดกับความเชื่อเดิมหรือข้อมูลที่สนับสนุนอคติ แต่เปิดรับข้อมูลใหม่อย่างมีเหตุผล เพื่อพัฒนาความคิดอย่างเปิดกว้างและมีวิจารณญาณ 5) การใช้ข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญ พิจารณาและตรวจสอบข้อมูลจากผู้นำความคิดและผู้เชี่ยวชาญด้วยวิจารณญาณ เพื่อส่งเสริมมาตรฐานทางจริยธรรมและความน่าเชื่อถือในสังคม

อภิปรายผลการวิจัย

1. การพัฒนาคุณภาพชีวิตในสังคมยุคดิสรัปชัน ใช้ทฤษฎีความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ (Maslow's Hierarchy of Needs) และทฤษฎีองค์ประกอบคุณภาพชีวิตขององค์การอนามัยโลก (WHO) เป็นกรอบในการศึกษาการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างมีนัยสำคัญ โดยทฤษฎีของมาสโลว์มีการแบ่งระดับความต้องการของมนุษย์ออกเป็น 5 ระดับ ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตในแต่ละด้าน ประกอบด้วย 1) ความต้องการพื้นฐานทางกายภาพ 2) ความมั่นคงปลอดภัย 3) ความรักและการยอมรับทางสังคม 4) ความเคารพนับถือและการเห็นคุณค่าในตน 5) การพัฒนาตนสูงสุด ในขณะเดียวกันทฤษฎีองค์ประกอบคุณภาพชีวิตของ WHO ได้เน้นการพัฒนาใน 4 ด้านหลัก ได้แก่ ร่างกาย จิตใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตแบบองค์รวม โดยการสร้างสมดุลระหว่างชีวิตประจำวันและการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาคุณภาพชีวิตในยุคดิสรัปชันต้องมุ่งเน้นการเสริมสร้างสมดุลในทั้ง 4 ด้าน ประกอบด้วย 1) คุณภาพชีวิตด้านการศึกษา 2) คุณภาพชีวิตด้นเศรษฐกิจและสังคม 3) คุณภาพชีวิตด้านสุขภาวะ และ 4) คุณภาพชีวิตด้านการรับข้อมูลและข่าวสาร ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของประเวศ วะสี (2545) ที่ได้กล่าวไว้ว่า คุณภาพชีวิต หมายถึง การไม่มีโรคก็ไม่ได้หมายความว่าสุขภาพดี เพราะสุขภาพ หมายถึง สุขภาวะที่สมบูรณ์ ทั้งทางกาย ทางจิต ทางสังคม และทางวิญญาณ หรือสุขภาวะที่สมบูรณ์ที่เชื่อมโยงกัน โดยเชื่อมโยงกับความหมายที่ราชบัณฑิตยสถาน (2546) กล่าวไว้ว่า คุณภาพชีวิต คือ ลักษณะที่ดีเด่นของบุคคลหรือสิ่งของชีวิต หมายถึง ความเป็นอยู่ ตรงข้ามกับความตาย รวมความแล้วหมายถึง ลักษณะที่ดีเด่นของบุคคลในความเป็นอยู่ ยังสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตของจิราภรณ์ ตั้งกิตติภาภรณ์ (2559) ที่กล่าวว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิตต้องเน้นความสมดุลในชีวิตทั้งทางร่างกาย ความคิด อารมณ์ จิตใจ และสภาพแวดล้อมทางกายและวัฒนธรรม โดยการปรับตัวให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมและสังคมที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างดี ในขณะเดียวกันยังสามารถดำรงชีวิตที่มีประโยชน์ต่อทั้งตนเอง สังคม และประเทศชาติ ซึ่งสอดคล้องกับการมุ่งเน้นการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตแบบองค์รวมที่เชื่อมโยงกับสุขภาพและการพัฒนาตนเองในทุกมิติ โดยที่สุดมีความสอดคล้องกับผลวิจัยของเยาวลักษณ์ กุลพานิช (2566) ได้ทำวิจัยเรื่อง "อิทัปปัจจยตาเชิงบูรณาการ การเสริมสร้างดุลยภาพชีวิตในยุคการปรับเปลี่ยนฉับพลัน" พบว่า การสร้างดุลยภาพชีวิตในยุคการเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นสิ่งสำคัญ โดยการพัฒนาตนเองในหลายมิติ เช่น ร่างกาย จิตใจ สังคม และการศึกษา เป็นกระบวนการที่ช่วยให้มนุษย์สามารถปรับตัวอย่างมีประสิทธิภาพท่ามกลางความไม่แน่นอนของโลกในปัจจุบัน

2. คุณค่าเชิงพุทธจริยศาสตร์ ประกอบด้วย คุณค่าของหลักไตรสิกขา คุณค่าของหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ คุณค่าของหลักเบญจศีลและเบญจธรรม คุณค่าของหลักกาลามสูตร ผลการการวิจัยพบว่า

คุณค่าเชิงพุทธจริยศาสตร์ตามหลักไตรสิกขา เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านการศึกษา ประกอบด้วยคุณค่า 3 ประการ คือ 1) คุณค่าด้านจริยธรรมและสังคม การสร้างความมั่นคงทางศีลธรรม เสริมสร้างวินัย และเคารพความแตกต่าง 2) คุณค่าด้านการพัฒนาตนเองและการปรับตัว การสร้างสมาธิ ปรับตัวได้อย่างยืดหยุ่น และเรียนรู้ตลอดชีวิต 3) คุณค่าด้านปัญญาและการคิดวิเคราะห์ การคิดเชิงวิเคราะห์และการเติบโตทั้งทางโลกและจิตวิญญาณ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของพระครูปลัดสุวัฒนเมธาคุณ (ชัยยันต์ สืบกระพันธ์) (2556) ได้ทำวิจัยเรื่อง “บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ในการดำเนินชีวิตของคนไทยในสังคมปัจจุบัน” พบว่า การเสริมสร้างคุณภาพชีวิตผ่านหลักพุทธจริยศาสตร์ เป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาตนเอง ทั้งในมิติของจริยธรรม อารมณ์ และปัญญา ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษาที่มุ่งเน้นการพัฒนาคนอย่างสมดุล โดยการประยุกต์ใช้หลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา อย่างครบถ้วนและเป็นระบบ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมตนเอง การพัฒนาจิตใจ และการสร้างคุณภาพชีวิตที่มั่นคง โดยเฉพาะในบริบทของแวดวงการศึกษา ทั้งในระดับนักเรียนนักศึกษา และบุคลากรทางการศึกษา และสอดคล้องกับผลวิจัยของเดชา บุญมาสุข (2559) ในวิจัยเรื่อง “การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน” พบว่า การบูรณาการหลักไตรสิกขากับการศึกษา ช่วยเสริมสร้างคุณภาพชีวิต โดยมุ่งเน้นการพัฒนาในด้านต่าง ๆ เช่น ศีล การพัฒนาศีลธรรมและความรับผิดชอบในสังคม สมาธิ การพัฒนาสมาธิและการควบคุมตนเองเพื่อตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลง ปัญญา การส่งเสริมความสามารถในการคิดวิเคราะห์และการเข้าใจชีวิตอย่างลึกซึ้ง การใช้ไตรสิกขาเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการพัฒนาตนเองในทั้งสองมิติ โลกียะและโลกุตระ ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายการศึกษาของศตวรรษที่ 21 ที่มุ่งเน้นทักษะการคิดวิเคราะห์ ความยืดหยุ่น และจริยธรรมควบคู่กับทักษะการดำรงชีวิต

คุณค่าเชิงพุทธจริยศาสตร์ตามหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจและสังคม ประกอบด้วยคุณค่า 3 ประการ คือ 1) คุณค่าด้านความมั่นคงทางเศรษฐกิจและการทำงาน 2) คุณค่าด้านเครือข่ายสังคมและความร่วมมือ 3) คุณค่าด้านความยั่งยืนและความสมดุลในการใช้ชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของอำพล บุดดาสาร (2556) ในวิจัยเรื่อง “การพัฒนามนุษย์ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท” พบว่า การนำหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์และสันโดษมาบูรณาการช่วยสร้างความสมดุลระหว่างประสิทธิภาพการทำงานและความมั่นคงทางจิตใจ ส่งเสริมความขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ และการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างยั่งยืนในแนวทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาความมั่นคงทางเศรษฐกิจและการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตทางเศรษฐกิจ การบูรณาการหลักทิฏฐธัมมิกัตถะช่วยส่งเสริมการขยันหมั่นเพียรและการบริหารทรัพยากรอย่างมีคุณธรรม ซึ่งช่วยลดความเสี่ยงและความเครียดทางเศรษฐกิจในระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชน นอกจากนี้ยังเน้นความสำคัญของเครือข่ายสังคมที่ดีเป็นรากฐานสำคัญของคุณภาพชีวิต และยังสอดคล้องกับผลวิจัยของจิตศริณย์พร ปัญจวัฒนคุณ (2562) ได้ทำวิจัยเรื่อง “การดำเนินชีวิตในศตวรรษที่ 21 ด้วยหลักพุทธสุนทรียศาสตร์” พบว่า การดำเนินชีวิตตามหลักพุทธสุนทรียศาสตร์ โดยใช้หลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ในการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจผ่านการขยันหมั่นเพียรและการบริหารจัดการทรัพย์สิน

อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจที่ยั่งยืนและลดความเครียด มุ่งสร้างเครือข่ายและความร่วมมือในสังคม การใช้ชีวิตอย่างพอดีและสมดุลเป็นการจัดการเศรษฐกิจส่วนบุคคลที่สำคัญในการสร้างสมดุลในชีวิต โดยเน้นการใช้ปัญญาตามหลักพุทธสุนทรียศาสตร์ในการสร้างความสงบในจิตใจและการพัฒนาในด้านความงามของชีวิต โดยมุ่งเน้นการบูรณาการในมิติทางจิตใจและความสงบภายใน

คุณค่าเชิงพุทธจริยศาสตร์ตามหลักหลักเบญจศีลและเบญจธรรม เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านสุขภาวะ ประกอบด้วยคุณค่า 5 ประการ คือ 1) คุณค่าด้านสุขภาวะทางจิตใจและสังคม การสร้างเมตตากรุณา ลดความขัดแย้งและความเครียดในสังคม 2) คุณค่าด้านสุขภาวะทางเศรษฐกิจและอาชีพ การส่งเสริมเศรษฐกิจผ่านอาชีพที่สุจริต 3) คุณค่าด้านสุขภาวะครอบครัวและคู่ครอง การลดปัญหาครอบครัวและโรคติดต่อ 4) คุณค่าด้านความน่าเชื่อถือและสังคมที่โปร่งใส การลดข่าวปลอมและเสริมสร้างความไว้วางใจในสังคม 5) คุณค่าด้านสุขภาวะทางปัญญาและอารมณ์ การฝึกสติ ลดพฤติกรรมเสี่ยง และการตัดสินใจอย่างมีวิจารณญาณ โดยสอดคล้องกับผลการวิจัยของนวรัตน์ ไกรษร (2562) ได้ทำวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างคุณค่าชีวิตของผู้สูงอายุด้วยอริวัฑฒิ 5” พบว่า การเสริมสร้างคุณค่าชีวิตผู้สูงอายุตามแนวทางขององค์กรสากล เช่น องค์การสหประชาชาติ องค์การอนามัยโลก และนโยบายของประเทศไทย ผู้สูงอายุสามารถพัฒนาตนเองในด้านต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ได้แก่ ด้านสุขภาพ ด้านการมีส่วนร่วม ด้านการเรียนรู้เพื่อดำเนินชีวิต ด้านการสร้างความมั่นคงของชีวิต ซึ่งผลวิจัยมีความสอดคล้องกันในเชิงบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะ โดยมุ่งส่งเสริมความสงบในจิตใจและการลดความเครียด การพัฒนาในด้านจิตใจและสังคม รวมถึงการมีสุขภาพที่ดี และสอดคล้องกับงานวิจัยของวนิชญา ชัยยา (2564) ในวิจัยเรื่อง “การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนไทยในศตวรรษที่ 21 ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท” ได้นำเสนอแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตใน 4 ด้านหลัก ได้แก่ ด้านกายภาพ สุขภาวะและศีลธรรม ด้านจิตใจและอารมณ์ ด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม และด้านปัญญา โดยใช้หลักพุทธธรรม เช่น กุศลกรรมบถ 10 ภาวนา 4 และสังคหวัตถุ 4 เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตในแต่ละด้าน โดยมุ่งเน้นการบูรณาการระหว่างกายและใจเพื่อให้บุคคลสามารถพิจารณาความเป็นจริงของชีวิตและพัฒนาตนเองเข้าสู่ภาวะที่สะอาด สว่าง และสงบ ซึ่งนำไปสู่ความสุขที่ยั่งยืนทั้งต่อตนเองและสังคม

คุณค่าเชิงพุทธจริยศาสตร์ตามหลักกาลามสูตร เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านการรับข้อมูลและข่าวสาร ประกอบด้วยคุณค่า 5 ประการ คือ 1) คุณค่าด้านการตรวจสอบข้อมูลและการคิดวิเคราะห์ การสร้างทักษะในการตั้งคำถามและตรวจสอบแหล่งข้อมูลเพื่อให้แน่ใจว่าข้อมูลที่ได้รับมีความถูกต้อง 2) คุณค่าด้านความรอบคอบในการใช้แหล่งข้อมูลและองค์ความรู้ การป้องกันการใช้ข้อมูลผิดพลาดหรือข้อมูลที่ไม่ได้รับการอัปเดต 3) คุณค่าด้านการป้องกันภัยจากการหลอกลวงและข่าวปลอม การลดความเสี่ยงจากมิจฉาชีพและข่าวปลอมที่อาจส่งผลกระทบต่อชีวิต 4) คุณค่าด้านการเสริมสร้างความเป็นอิสระทางความคิดและการเปิดกว้างทางปัญญา การลดอคติและหลีกเลี่ยงการเลือกเชื่อข้อมูลที่เพียงแค่ตรงกับความเชื่อส่วนตัว 5) คุณค่าด้านความน่าเชื่อถือของผู้นำทางสังคมและผู้เชี่ยวชาญ การเสริมสร้างมาตรฐานจริยธรรมของผู้นำและการพิจารณาข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญอย่างมีเหตุผล ผลการศึกษาสอดคล้องกับผลการวิจัยพระอุดมธีรคุณ (สมคิด จินฺตามโย) (2558) ได้ทำวิจัยเรื่อง “บูรณาการการดำเนินชีวิตที่ดีของชาวพุทธด้วยหลักสติในพุทธปรัชญาเถรวาท” พบว่า

การฝึกสติในชีวิตประจำวันเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาความสามารถในการรับรู้ คิดวิเคราะห์ และตัดสินใจอย่างมีประสิทธิภาพ โดยมุ่งเน้นการตระหนักรู้ในอิริยาบถและพฤติกรรมต่าง ๆ ในแต่ละขณะ ซึ่งช่วยให้บุคคลสามารถตรวจสอบข้อมูลอย่างรอบคอบ แยกแยะข้อมูลที่เชื่อถือได้ออกจากข้อมูลที่บิดเบือนหรือไม่มีมูลความจริง การใช้สติในกระบวนการคิดนี้ยังสอดคล้องกับการพัฒนาปัญญาและการคิดอย่างมีวิจารณญาณ ช่วยลดการหลงเชื่อข้อมูลที่มีอคติหรือปราศจากหลักฐานรองรับ นอกจากนี้การฝึกสติในระดับต่าง ๆ ยังส่งเสริมให้บุคคลมีจิตใจที่มั่นคง ไม่หวั่นไหวต่อกระแสข่าวสารหรืออิทธิพลจากสื่อที่ไม่น่าเชื่อถือ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการดำรงชีวิตอย่างมีเหตุผลและสมดุลในยุคข้อมูลข่าวสาร

3. การศึกษาวิจัยนี้เสนอแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตในสังคมยุคดิสรัปชัน ผ่านการบูรณาการคุณค่าของหลักพุทธจริยศาสตร์ โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพและสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งสามารถสรุปสาระสำคัญได้ 4 ประเด็นหลักที่เชื่อมโยงกับมิติคุณภาพชีวิต คือ 1) คุณค่าของไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ส่งเสริมการศึกษาอย่างสมดุล โดยเน้นทั้งความรู้ทางวิชาการและคุณธรรมจริยธรรม พร้อมเสริมทักษะสำคัญในศตวรรษที่ 21 เช่น การคิดเชิงวิพากษ์ ความคิดสร้างสรรค์ และการแก้ปัญหา 2) คุณค่าของทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ 4 ประการ ได้แก่ ความขยัน การรักษาทรัพย์ การมีมิตรดี และการดำเนินชีวิตอย่างพอเหมาะ ช่วยพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมให้มั่นคง โปร่งใส และมีความยั่งยืน 3) คุณค่าของเบญจศีลและเบญจธรรม เป็นพื้นฐานของการมีสุขภาวะทั้งกาย ใจ สังคม และปัญญา โดยการละเว้นพฤติกรรมเสี่ยงและเสริมสร้างเมตตา สติ และความสัมพันธ์ที่ดีในสังคม 4) คุณค่าของกาลามสูตร ช่วยส่งเสริมการคิดวิเคราะห์ข่าวสาร การรู้เท่าทันสื่อ และลดการหลงเชื่อข่าวปลอมโดยอาศัยเหตุผล การตรวจสอบ และความน่าเชื่อถือของข้อมูล

องค์ความรู้ใหม่

ผลจากการวิจัย พบว่า คุณค่าเชิงพุทธจริยศาสตร์เป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้เหมาะสมกับสังคมยุคดิสรัปชัน โดยการบูรณาการคุณค่าเชิงพุทธจริยศาสตร์กับแนวคิดและทักษะการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน ช่วยให้ประชาชนสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านเทคโนโลยี การศึกษา เศรษฐกิจ สังคม สุขภาพ และการสื่อสารข้อมูล พร้อมส่งเสริมการดำเนินชีวิตที่มีคุณค่า มั่นคง และยั่งยืน ซึ่งสามารถสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดที่เรียกว่า Ethics Model เพื่อใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างเป็นระบบ คือ

แผนภาพที่ 1: รูป Ethics Model เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตในสังคมยุคดิสรัปชัน

การบูรณาการคุณค่าเชิงพุทธจริยศาสตร์เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตในสังคมยุคดิสรัปชัน โดยใช้ Ethics Model เป็นกรอบการพัฒนาคุณภาพชีวิตใน 6 มิติ คือ

E - Education การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านการศึกษา ด้วยคุณค่าของหลักไตรสิกขา ที่เน้นการพัฒนาปัญญาและคุณธรรม เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ที่มีคุณค่ากับการศึกษาตลอดชีวิต

T - Technology & Economy การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจและสังคม ด้วยคุณค่าของหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ เพื่อส่งเสริมการทำงานอย่างมีศีลธรรม การบริหารทรัพย์อย่างมีประสิทธิภาพ ความสัมพันธ์ที่ดีในสังคม และการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง

H - Health & Well-Being การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านสุขภาวะ ด้วยคุณค่าของหลักเบญจศีลและเบญจธรรม เพื่อส่งเสริมสุขภาวะทั้งกาย จิตใจ ครอบครัว อาชีพ และสังคม ผ่านการประพฤติดี มีเมตตา สุจริต และหลีกเลี่ยงอบายมุข

I - Information & Media Literacy การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านการรับข้อมูลและข่าวสาร ด้วยคุณค่าของหลักกาลามสูตร เพื่อพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ การตรวจสอบข้อมูลอย่างมีสติและการมีโยนิโสมนสิการ พร้อมเสริมสร้างการเปิดกว้างทางความคิดและการพิจารณาข้อมูลจากแหล่งที่น่าเชื่อถือ

C - Community & Social Responsibility การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านความรับผิดชอบต่อสังคมและชุมชน ส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ด้วยความเมตตา สามัคคี และจริยธรรม เพื่อสร้างสังคมที่มีคุณภาพและเอื้ออาทร

S - Sustainability การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านความยั่งยืน โดยวางรากฐานชีวิตที่มั่นคงและมีความหมาย เน้นการดำรงชีวิตที่มีเป้าหมายชัดเจนตามหลักพุทธจริยศาสตร์ เพื่อความยั่งยืนของทั้งตนเองและสังคม

สรุป

การวิจัยนี้มุ่งเน้นการบูรณาการคุณค่าเชิงพุทธจริยศาสตร์เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตในยุคดิสรัปชัน ซึ่งเป็นยุคที่สังคมเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากเทคโนโลยี เศรษฐกิจ และสังคม ส่งผลให้คุณภาพชีวิตของบุคคลและสังคมเผชิญกับความท้าทายหลายด้าน การวิจัยได้สังเคราะห์และพัฒนาโมเดลจริยศาสตร์ (Ethics Model) โดยมีเป้าหมายหลักในการยกระดับคุณภาพชีวิตผ่าน 4 ด้านสำคัญ คือ 1) คุณภาพชีวิตด้านการศึกษา มุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตผ่านการเรียนรู้และการเสริมสร้างปัญญา โดยบูรณาการคุณค่าของหลักไตรสิกขา ประกอบด้วย ศีล ส่งเสริมคุณธรรมพื้นฐานและวินัยในการดำเนินชีวิต สมาธิ พัฒนาความมั่นคงภายในและสมดุลทางจิต ปัญญา เสริมสร้างการคิดวิเคราะห์และตัดสินใจอย่างมีเหตุผล 2) คุณภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจและสังคม ส่งเสริมการดำรงชีวิตที่มั่นคงและยั่งยืน ด้วยคุณค่าของหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ประกอบด้วย ความเพียรในการประกอบอาชีพ (อุฏฐานสัมปทา) การจัดการทรัพย์อย่างมีประสิทธิภาพ (อารักขสัมปทา) การคบหากัลยาณมิตร (กัลยาณมิตตา) การใช้ชีวิตอย่างสมดุลและพอเพียง (สมชีวิต)

3) คุณภาพชีวิตด้านสุขภาวะ เน้นการดูแลสุขภาพกายและใจอย่างสมดุล โดยบูรณาการคุณค่าของหลักเบญจศีลและเบญจธรรม เพื่อส่งเสริมสุขภาวะทางจิตใจ สังคม ครอบครัว และจริยธรรมในอาชีพ ความซื่อตรง สุจริต และการหลีกเลี่ยงอบายมุข การใช้ชีวิตอย่างมีเมตตา มีสติ และสัมปชัญญะ 5) คุณภาพชีวิตด้านการรับข้อมูลและข่าวสาร มุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยการเสริมสร้างวิจารณญาณในการรับรู้ โดยบูรณาการคุณค่าของหลักกาลามสูตร เพื่อส่งเสริมการคิดวิเคราะห์ การไตร่ตรองอย่างรอบคอบ (โยนิโสมนสิการ) ป้องกันข่าวปลอมและข้อมูลบิดเบือน สร้างเสรีภาพทางความคิด และความน่าเชื่อถือของข้อมูล

การพัฒนาคุณภาพชีวิตในสังคมยุคดิสรัปชัน จำเป็นต้องอาศัยกรอบคุณค่าเชิงพุทธจริยศาสตร์เป็นกรอบเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงภายใน ตอบรับการเปลี่ยนแปลงภายนอกอย่างมีสติ และดำรงชีวิตอย่างสมดุลทั้งทางกาย ใจ ปัญญา และสังคม อันนำไปสู่ความเจริญงอกงามอย่างยั่งยืนทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว และสังคมโดยรวม

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

การวิจัยเสนอแนวทางเชิงนโยบายเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตในยุคดิสรัปชัน โดยบูรณาการคุณค่าของพุทธจริยศาสตร์ใน 5 ภาคส่วนหลัก ดังนี้ สถาบันการศึกษา ควรบูรณาการคุณค่าของหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) เข้าสู่ระบบการศึกษา เพื่อพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน ทั้งในด้านคุณธรรม สมรรถนะ และทักษะแห่งอนาคต หน่วยงานด้านเศรษฐกิจและสังคม ควรบูรณการคุณค่าของหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์เป็นแนวทางในการส่งเสริมชีวิตที่มั่นคง ผ่านการสนับสนุนอาชีพ การออม การพึ่งพากัลยาณมิตร และการใช้ชีวิตอย่างพอเพียง สถาบันสุขภาพและสาธารณสุข ควรส่งเสริมสุขภาวะแบบองค์รวมโดยใช้คุณค่าของหลักเบญจศีลและเบญจธรรม ผ่านกิจกรรมเสริมสร้างพฤติกรรมสุขภาพและการพัฒนาจิตใจ สื่อมวลชนและหน่วยงานสื่อสาร ควรปลูกฝังทักษะการรู้เท่าทันสื่อโดยยึดคุณค่าของหลักกาลามสูตร เพื่อสร้างสังคมที่มีวิจารณญาณ ป้องกันข่าวปลอม และส่งเสริมการรับรู้ที่ถูกต้อง ภาครัฐและเอกชน สามารถนำโมเดล ETHICS ซึ่งบูรณาการพุทธจริยศาสตร์เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ไปใช้ในการกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์อย่างสมดุล ทั้งด้านจริยธรรม เศรษฐกิจ และการปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงในอนาคต

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ผลการศึกษาและองค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยนี้ สามารถนำไปเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

2.1 การพัฒนาโมเดลพุทธจริยศาสตร์เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตสู่การพัฒนาสังคมอย่างสมดุลและยั่งยืน

2.2 การออกแบบและพัฒนาเครื่องมือวัดคุณภาพชีวิตตามหลักพุทธจริยศาสตร์เพื่อสร้างดัชนีชี้วัดสุขภาวะเชิงจริยธรรม

2.3 การศึกษาผลกระทบของการบูรณาการพุทธจริยศาสตร์ต่อคุณภาพชีวิต กรณีศึกษาการประยุกต์ใช้ในชุมชนและองค์กร

บรรณานุกรม

เกียรติพงษ์ อุดมธนะธีระ. (ม.ป.ป.). *Wave Revolution-คลื่นการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก.* สืบค้น 4 กันยายน 2566 จาก https://www.iok2u.com/article/innovation/wave-revolution

เกียรติพงษ์ อุดมธนะธีระ. (ม.ป.ป.). *โลกยุควูก้า (VUCA World) โลกยุคที่มีความผันผวน.* สืบค้น 8 กันยายน 2566 จาก https://www.iok2u.com/article/innovation/vuca-world

จิตศริณย์พร ปัญจวัฒนคุณ. (2562). *การดำเนินชีวิตในศตวรรษที่ 21 ด้วยหลักพุทธสุนทรียศาสตร์.* ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

จิราภรณ์ ตั้งกิตติภาภรณ์. (2559). จิตวิทยาบุคลิกภาพและพฤติกรรมสุขภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เดชา บุญมาสุข. (2559). *การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน.* วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

นวรัตน์ ไกรษร. (2562). *การเสริมสร้างคุณค่าชีวิตของผู้สูงอายุด้วยอริวัฑฒิ 5.* ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

ประเวศ วะสี. (2545). *พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ: ธรรมนูญสุขภาพของคนไทย เครื่องมือนวัตกรรมทางสังคม.* นนทบุรี: กระทรวงสาธารณสุข.

พระครูปลัดสุวัฒนเมธาคุณ (ชัยยันต์ สืบกระพันธ์). (2556). *บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ในการดำเนินชีวิตของคนไทยในสังคมปัจจุบัน.* ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระอุดมธีรคุณ (สมคิด จินฺตามโย). (2558). *บูรณาการการดำเนินชีวิตที่ดีของชาวพุทธด้วยหลักสติในพุทธปรัชญาเถรวาท.* ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2556). *พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย.

เยาวลักษณ์ กุลพานิช. (2566). *อิทัปปัจจยตาเชิงบูรณาการการเสริมสร้างดุลยภาพชีวิตในยุคการปรับเปลี่ยนฉับพลัน.* ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน, (2546). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542.* กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คพับลิเคชั่นส์ จำกัด.

วนิชญา ชัยยา. (2564). *การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนไทยในศตวรรษที่ 21 ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท.* ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2561). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 40. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ผลิธัมม์.

สมภพ มานะรังสรรค์. (ม.ป.ป.). *คนไทยเตรียมรับมือ 6 Super Disruption*. สืบค้นเมื่อ 15 กันยายน 2566 จาก https://www.wearecp.com/th-1904-256

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2566). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ* ฉบับที่ 13 พ.ศ. 2566-2570. สืบค้นเมื่อ 4 กันยายน 2566 จาก https://www.nesdc.go.th/ewt_news.php?nid=13651&filename=develop_issue

อำพล บุดดาสาร. (2556). *การพัฒนามนุษย์ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท*. ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

Toffler, A. (1990). *The Third Wave*. แปลโดย รจิตลักษณ์ แสงอุไร และคณะ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: Global Brain.

BIZPROMPT. (ม.ป.ป.). *ยุค disruption สำคัญอย่างไร*. สืบค้น 15 กันยายน 2566 จาก https://www.bizpromptinfo.com /ยุค-disruption-คืออะไร-สำคัญอย่าง/

Suthisansanee, T. (ม.ป.ป.). *ทฤษฎีมาสโลว์ ลำดับขั้นความต้องการของ Maslow's Hierarchy of Needs*. สืบค้น 5 ตุลาคม 2566 จาก https://thewisdom.co/content/maslows-hierarchy-of-needs/

รูปแบบการพัฒนาจริยธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรี ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

The Model of Ethic Development for Dhamma Practice Centers in Nonthaburi Province Based on Theravada Buddhist Philosophy

[1]พระปลัดธนา อคฺคธมฺโม (พิมพารัตน์), [2]กฤตสุชิน พลเสน และ[3]พระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิสารคุณ (พระมหามฆวินทร์ ปุริสุตฺตโม)

[1]Phrapalad Thana Aggadhammo (Pimparat), [2]Kitsuchin Ponsen and[3]Phrakhrupaladsuwatthanawisutthisarakun (Phramaha Maghavin Purisuttamo)

[1,2,3]บัณฑิตวิทยาลัยวชิรญาณวโรรส มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

[1,2,3]Vajirañāṇavarorasa Graduate School, Mahamakut Buddhist University.

[1]Corresponding Author's Email: thana.pim@mbu.ac.th

Received: May 2, 2025; **Revised:** July 9, 2025; **Accepted:** August 14, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาการพัฒนาจริยธรรมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎีการพัฒนาจริยธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรี 3) เพื่อบูรณาการการพัฒนาจริยธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรีตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท 4) เพื่อนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาจริยธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรีตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 15 รูป/คน วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา นำเสนอในรูปแบบเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า 1) การพัฒนาจริยธรรมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทใช้หลักไตรสิกขาและภาวนา 4 เป็นแนวทางสำคัญในการเสริมสร้างศีล สมาธิ และปัญญา โดยใช้หลักธรรมสนับสนุน เช่น เบญจศีล เบญจธรรม และกุศลกรรมบถ 10 เพื่อพัฒนาจริยธรรมในชีวิตประจำวัน วิธีการเหล่านี้สามารถนำไปปรับใช้ในสำนักปฏิบัติธรรมให้สอดคล้องกับบริบทสังคมปัจจุบัน 2) สำนักปฏิบัติธรรมมีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและส่งเสริมจริยธรรมผ่านการฝึกอบรมศีล สมาธิ และปัญญา ตลอดจนสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณธรรมของผู้ปฏิบัติธรรม 3) การบูรณาการการพัฒนาจริยธรรมประกอบด้วย 4 ด้าน ได้แก่ กายภาวนา (กิจกรรมทางกายและสิ่งแวดล้อม) ศีลภาวนา (วินัยและความประพฤติ) จิตตภาวนา (สมาธิและการฝึกจิต) และปัญญาภาวนา (การพัฒนาความรู้และการเข้าใจหลักธรรม) กระบวนการนี้ส่งผลให้ผู้ปฏิบัติธรรมมีพัฒนาการทางศีลธรรมและสามารถนำหลักพุทธธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเป็น

รูปธรรม 4) นำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบ “MIND Model” ซึ่งประกอบด้วย (M - Moral Foundation) ฐานรากศีลธรรม (I - Integrative Process) กระบวนการบูรณาการ (N - Nurturing Activities) กิจกรรมหล่อเลี้ยงจิตใจ และ (D - Developmental Outcomes)เป้าหมายการพัฒนาจริยธรรมระดับบุคคล ชุมชน และสังคม รูปแบบนี้สามารถใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมเพื่อเสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรมอย่างยั่งยืน
คำสำคัญ: รูปแบบการพัฒนาจริยธรรม; สำนักปฏิบัติธรรม; พุทธปรัชญาเถรวาท; จังหวัดนนทบุรี

Abstract

This research article aims to: 1) To study the ethical development according to Theravada Buddhist Philosophy, 2) To study concepts and theories of ethical development of the Dhamma Practice Centers in Nonthaburi, 3) To integrate the ethical development of the Dhamma Practice Centers in Nonthaburi according to Theravada Buddhist Philosophy 4) To present the body of knowledge regarding ethical development models of the Dhamma practice centers in Nonthaburi Province based on Theravada Buddhist Philosophy. This dissertation is qualitative research using in-depth interviews with 15 experts. The data were analyzed using content analysis and presented descriptively.The findings of the research revealed that: 1) The development of ethics according to Theravada Buddhist philosophy employs the principles of the Threefold Training (Trisikkhā) and the Four Developments (Bhāvanā) serve as fundamental approaches to cultivating morality, concentration, and wisdom. Key Buddhist principles, such as the Five Precepts (Pañcasīla), the Five Ennobling Virtues (Pañcadhamma), and the Ten Wholesome Courses of Action (Kusala-kammapatha), are applied to enhance ethical values in daily life. These methods can be adapted within Dhamma Practice Centers to align with current social contexts. 2) Dhamma Practice Centers play a crucial role in propagating Buddhism and promoting ethical values through training in Morality (sīla), Concentration (samādhi), and Wisdom (paññā). Additionally, they create an environment conducive to the moral development of dhamma practitioners. 3) The integration of ethical development consists of four aspects: Physical Development (kāya-bhāvanā), which includes physical activities and environmental factors. Moral Discipline (sīla-bhāvanā), focusing on ethical conduct and discipline. Mental Cultivation (citta-bhāvanā), emphasizing concentration and meditation. And Wisdom Development (paññā-bhāvanā), which enhances knowledge and understanding of Buddhist principles. This process fosters moral advancement in practitioners and enables them to apply Buddhist teachings practically daily.The study presented a structured ethical development model known as the “MIND Model” which comprises (M) Moral Foundation, (I) Integrative Process, (N) Nurturing Activities, and (D) Ethical Development Goals at individual, community, and societal levels. This model serves as a guideline for enhancing Dhamma Practice Centers to cultivate sustainable moral and ethical values.
Keywords: Ethical Development Model; Dhamma Practice Centers; Theravada Buddhist Philosophy; Nonthaburi Province

บทนำ

การพัฒนาจริยธรรมถือเป็นรากฐานสำคัญของสังคมที่มั่นคงและยั่งยืน โดยทำหน้าที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้มนุษย์ตั้งอยู่บนพื้นฐานของคุณงามความดี งดเว้นจากความชั่ว และปฏิบัติตนอยู่ในกรอบศีลธรรม (พระสุวิชย์ชัย ผาสุวิชโย, 2564) แม้ว่าในปัจจุบันสังคมจะมีความเจริญก้าวหน้าทางด้านวัตถุและเทคโนโลยี แต่หากขาดการพัฒนาด้านจริยธรรมควบคู่กันไป ย่อมนำไปสู่การแข่งขัน แย่งชิง และเบียดเบียน

ระหว่างบุคคลและองค์กร ซึ่งก่อให้เกิดความขัดแย้งในสังคม ในอดีต การพัฒนาจริยธรรมมักดำเนินการผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมและศาสนา โดยเฉพาะในยุคพุทธกาลที่สภาพแวดล้อมเอื้อต่อการเจริญสมาธิและปัญญา อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในยุคปัจจุบันทำให้การปฏิบัติธรรมเผชิญข้อจำกัดในหลายด้าน สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจึงได้ริเริ่มการจัดตั้ง “สำนักปฏิบัติธรรม” เพื่อเป็นพื้นที่เฉพาะสำหรับการฝึกปฏิบัติธรรมที่เหมาะสม (จุฬารัตน์ บุณยากร, 2553) สำหรับจังหวัดนนทบุรี แม้จะมีสำนักปฏิบัติธรรม 16 แห่งที่ดำเนินการตามระเบียบมหาเถรสมาคม พ.ศ. 2543 แต่ยังประสบปัญหาหลายประการ ได้แก่ การบริหารจัดการที่ขาดระบบระเบียบชัดเจน กฎเกณฑ์ที่ซับซ้อนหรือไม่เป็นมาตรฐาน ปัญหาการสื่อสารระหว่างผู้สอนธรรมะและผู้ปฏิบัติธรรม (พระครูนนทกิจโกศล และคณะ, 2563) รวมถึงการขาดทรัพยากรที่เหมาะสม เช่น ที่พัก อาหาร และสิ่งอำนวยความสะดวก นอกจากนี้ ยังพบปัญหาการขาดการอบรมพัฒนาผู้สอนธรรมะ และการปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัยโดยการใช้เทคโนโลยีในการเผยแผ่ธรรมคำสอน

หากปัญหาเหล่านี้ไม่ได้รับการแก้ไข อาจส่งผลกระทบระยะยาวต่อชุมชน โดยสำนักปฏิบัติธรรมอาจไม่สามารถเป็นศูนย์กลางในการเสริมสร้างจริยธรรมและความสามัคคีได้อย่างมีประสิทธิภาพ ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาอาจลดลงโดยเฉพาะในกลุ่มคนรุ่นใหม่ และศักยภาพในการพัฒนาจริยธรรมทั้งในระดับบุคคลและสังคมก็อาจลดทอนลง งานวิจัยนี้จึงมุ่งเน้นการบูรณาการหลักพุทธปรัชญาเถรวาท ได้แก่ ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) และภาวนา 4 (กายภาวนา ศีลภาวนา จิตตภาวนา ปัญญาภาวนา) เพื่อสร้างแนวทางการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดนนทบุรี โดยมุ่งแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบ ทั้งด้านการบริหารจัดการ การพัฒนาทรัพยากร การอบรมบุคลากร และการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการเผยแผ่ธรรมคำสอน รวมถึงการพัฒนากิจกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้สำนักปฏิบัติธรรมสามารถเป็นศูนย์กลางแห่งการพัฒนาจริยธรรมได้อย่างแท้จริงและยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการพัฒนาจริยธรรมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎีการพัฒนาจริยธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรี
3. เพื่อบูรณาการการพัฒนาจริยธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรีตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท
4. เพื่อนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาจริยธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรีตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องรูปแบบการพัฒนาจริยธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรีตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการทำวิจัยเชิงเอกสารเป็นหลัก (Qualitative Documentary

Research) มีเครื่องมือการวิจัย ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และวิธีดำเนินการโดยมีขั้นตอนการทำวิจัย ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การวิจัยเอกสาร การวิเคราะห์และสังเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้อง แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้ 1) ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ พระไตรปิฎก, 2) ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ อรรถกถา หนังสือ ตำราวิชาการ และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง, 3) นำข้อมูลมาวิเคราะห์ และรวบรวมข้อมูลที่ได้จากเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิมาตีความ วิเคราะห์ในประเด็นปัญหาที่ต้องการศึกษาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย, 4) ปรึกษาและขอคำแนะนำจากอาจารย์ที่ปรึกษาและผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อให้การวิเคราะห์และการสังเคราะห์ข้อมูลเป็นไปอย่างถูกต้องและมีความสมบูรณ์, 5) สร้างเครื่องมือวิจัยเพื่อใช้ในการสัมภาษณ์ โดยเครื่องมือวิจัยที่สร้างนั้นต้องผ่านการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 รูป/คน, 6) ขออนุญาตจากคณะกรรมการจริยธรรมการทำวิจัยในมนุษย์ แล้วจึงนำเครื่องมือวิจัยนั้นไปใช้ในการสัมภาษณ์

ขั้นตอนที่ 2 การสัมภาษณ์เชิงลึก 1) ผู้วิจัยได้ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกบุคคลผู้เกี่ยวข้องที่เป็นนักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนาทั้งฝ่ายบรรพชิตและฝ่ายคฤหัสถ์ รวม 15 รูป/คน โดยจัดแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ๆ ละ 5 รูป/คน, 2) ในการสัมภาษณ์นี้ ผู้วิจัยได้มีหนังสือขออนุญาตสัมภาษณ์จากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เพื่อติดต่อขออนุญาตสัมภาษณ์และไปสัมภาษณ์ตามวันเวลาที่ท่านเหล่านั้นสะดวก โดยการสัมภาษณ์นี้ ผู้วิจัยได้ขออนุญาตบันทึกเสียงการให้สัมภาษณ์

ขั้นตอนที่ 3 หลังจากนั้นผู้วิจัยจะนำบทสัมภาษณ์มาวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า แนวทางในการพัฒนาจริยธรรมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นยึดหลัก ไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา เป็นพื้นฐานสำคัญในการหล่อหลอมบุคคลให้ดำรงตนอยู่ในกรอบของความดีงาม โดยศีลทำหน้าที่เป็นรากฐานของการฝึกฝนพฤติกรรมภายนอกให้เป็นไปตามครรลองของความถูกต้องทั้งทางกายและวาจา สมาธิ คือกระบวนการฝึกฝนจิตใจให้ตั้งมั่น สงบ และมีสติสามารถควบคุมอารมณ์ได้ และ ปัญญา คือผลลัพธ์ของกระบวนการฝึกฝนทั้งทางศีลและสมาธิที่นำไปสู่ความรู้แจ้งในสภาวธรรม อันเป็นทางให้บุคคลหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง นอกจากนี้ ยังได้นำหลัก ภาวนา 4 ซึ่งประกอบด้วย กายภาวนา ศีลภาวนา จิตตภาวนา และปัญญาภาวนา มาใช้เป็นแนวทางในการบูรณาการเพื่อการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม ได้แก่ 1) กายภาวนา คือการเจริญกาย พัฒนากาย การฝึกอบรมกาย และให้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพอย่างถูกต้อง 2) ศีลภาวนา คือการเจริญศีล พัฒนาความประพฤติ อบรมศีลธรรม ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น 3) จิตตภาวนา คือการเจริญจิต พัฒนาจิต ฝึกอบรมจิตใจให้เข้มแข็งมั่นคง มีสมาธิ จิตใจสงบ เบิกบานเป็นสุขและสดชื่น และ 4) ปัญญาภาวนา คือการเจริญปัญญา พัฒนาปัญญา อบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้ง รู้เท่าทันสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระรอดพ้นจากความทุกข์ ด้วยการแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้

หลักพุทธธรรมอื่น ๆ ที่สนับสนุนในการพัฒนาจริยธรรม เช่น เบญจศีล เบญจธรรมและกุศลกรรมบถ 10 เป็นต้น ซึ่งสามารถนำมาใช้เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยและความสงบสุขของสังคม โดย เบญจศีล เป็นจริยธรรมพื้นฐานขั้นต้นที่พัฒนาความประพฤติ กาย วาจา ให้มีความเมตตากรุณา ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน เบญจธรรม เป็นธรรมที่ช่วยคุ้มครองรักษาศีลให้บริสุทธิ์ เจริญงอกงาม และเป็นประโยชน์ ส่วนกุศลกรรมบถ 10 เป็นธรรมที่เป็นทางให้เกิดความสุขและความดีงาม ทั้งทางกาย วาจา และใจ หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนาจริยธรรมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น ประกอบด้วย การพัฒนาบุคคลให้ครบทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ กาย ศีล จิตใจ และปัญญา ตามแนวทางของไตรสิกขา เพื่อให้เป็นบุคคลที่พร้อมด้วยความรู้ความเข้าใจ ปฏิบัติตามระเบียบวินัย มีจิตใจดีงาม เข้มแข็ง สงบ ปราศจากกิเลส และใช้ปัญญาเพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ ซึ่งนับเป็นลักษณะของการพัฒนาจริยธรรมที่สมบูรณ์ขึ้นตามลำดับจากหลักธรรมพื้นฐาน เช่น เบญจศีล เบญจธรรม กุศลกรรมบถ 10 ไปจนถึงการภาวนาขั้นสูงสุด เพื่อให้บุคคลมีการพัฒนาด้านจริยธรรมอย่างแท้จริงและยั่งยืน

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรีได้พัฒนารูปแบบการส่งเสริมจริยธรรมโดยมีพื้นฐานมาจากแนวคิดทางพระพุทธศาสนาและบริบทของวัดในสังคมไทยที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน วัดมิใช่เพียงสถานที่ประกอบศาสนกิจ หากแต่ยังทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางแห่งคุณธรรมและจริยธรรมของชุมชน เป็นสถานที่หล่อหลอมพฤติกรรมของผู้คนให้อยู่ในครรลองของความดีงาม ด้วยเหตุนี้สำนักปฏิบัติธรรมจึงรับเอาบทบาทดังกล่าวมาเป็นแนวทางในการพัฒนาจริยธรรมอย่างเป็นระบบ จากการศึกษาพบว่า แนวคิดเกี่ยวกับสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทยมีรากฐานมาจากพุทธประวัติและพัฒนาการของวัดในพระพุทธศาสนาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล เช่น พระเวฬุวันวิหาร เชตวันมหาวิหาร และชีวกัมพวัน ซึ่งต่างเป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงใช้เป็นสถานที่จำพรรษาและแสดงธรรมแก่พุทธบริษัท ตลอดจนการสร้างวัดในยุคหลังในประเทศไทยที่มีจุดประสงค์หลากหลาย ทั้งเพื่อเป็นศูนย์กลางทางศาสนา เป็นวัดประจำวัง วัดประจำรัชกาล หรือวัดอนุสรณ์แห่งชัยชนะ ย่อมแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างวัดกับวิถีชีวิตของสังคมไทย

ในบริบทของจังหวัดนนทบุรี สำนักปฏิบัติธรรมได้พัฒนาแนวทางการส่งเสริมจริยธรรมให้สอดคล้องกับแนวคิดสมัยใหม่ โดยเน้นการสร้างสิ่งแวดล้อมที่เกื้อกูลต่อการภาวนา เช่น การจัดเขตพื้นที่อย่างมีระบบแยกพุทธาวาส สังฆาวาส และเขตปฏิบัติธรรมให้ชัดเจน การสร้างความสงบเงียบร่มรื่น ตลอดจนการจัดกิจกรรมที่ตอบสนองต่อกลุ่มเป้าหมายอย่างเหมาะสม อีกทั้ง ยังยึดแนวคิดทฤษฎีทางการศึกษาและพัฒนาการของมนุษย์ เช่น ทฤษฎีพัฒนาการของเพียเจต์ที่มองว่าการเรียนรู้จริยธรรมของมนุษย์มีลำดับขั้นพัฒนา จากรูปธรรมสู่เชิงนามธรรม และทฤษฎีของอีริคสันที่เน้นบทบาทของสิ่งแวดล้อมในการส่งเสริมความมั่นคงทางจิตใจในแต่ละช่วงวัย ซึ่งทั้งสองแนวคิดสะท้อนให้เห็นว่า การพัฒนาจริยธรรมควรเกิดขึ้นในบริบทที่เอื้อต่อการเรียนรู้ และการซึมซับคุณธรรมอย่างค่อยเป็นค่อยไป สำนักปฏิบัติธรรมมุ่งเน้นการจัดกิจกรรมที่ไม่เพียงแต่สอนให้รู้จักหลักธรรม แต่ยังเน้นการปฏิบัติจริง การมีส่วนร่วม การเฝ้าสังเกตและสะท้อนผลแห่งการฝึกฝน ทั้งนี้เพื่อให้ผู้มาปฏิบัติธรรมเกิดความเข้าใจและซาบซึ้งในหลักธรรมอย่างแท้จริง จนนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและเจริญงอกงามในจริยธรรม กล่าวโดยสรุป แนวคิดและทฤษฎีในการพัฒนาจริยธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรี มีรากฐานทั้งจากคัมภีร์พระพุทธศาสนา พัฒนาการของวัดในสังคมไทย และ

ทฤษฎีทางจิตวิทยาพัฒนาการ โดยมุ่งหวังให้สำนักปฏิบัติธรรมเป็นพื้นที่แห่งการกล่อมเกลาทางศีลธรรมที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของผู้ปฏิบัติธรรมในทุกช่วงวัย และเชื่อมโยงกับบริบทสังคมได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืน

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิจัยพบว่า สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรีได้มีการบูรณาการหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในการพัฒนาจริยธรรมอย่างเป็นระบบและครอบคลุมทุกมิติ โดยสามารถสรุปผลการบูรณาการใน 4 ด้านหลัก ดังนี้ 1) ด้านกายภาพสิ่งแวดล้อม (กายภาวนา) การพัฒนาจริยธรรมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทไม่ได้มุ่งเน้นเฉพาะจิตใจและปัญญาเท่านั้น แต่ยังให้ความสำคัญกับมิติด้านกายภาพด้วย โดยเฉพาะในบริบทของสำนักปฏิบัติธรรม ซึ่งสภาพแวดล้อมทางกายภาพมีบทบาทสำคัญในการเอื้อให้ผู้ปฏิบัติสามารถสงบจิตและเกิดสมาธิได้ง่ายขึ้น ในแง่ของ กายภาวนา แนวพุทธปรัชญาเถรวาทเน้นการดูแลร่างกายให้สมดุลและพอเหมาะ เช่น การกินอย่างรู้ประมาณ เพื่อให้ร่างกายมีสุขภาพดี เป็นฐานที่มั่นคงสำหรับการพัฒนาทางจิตและปัญญา นอกจากนี้ ยังส่งเสริมการใช้อายตนะทั้งห้า (ตา หู จมูก ลิ้น กาย) ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เช่น การฝึกดู ฟัง สัมผัส และลิ้มรสอย่างมีสติ เพื่อไม่ให้ตกเป็นทาสของสิ่งเร้า และการจัดสภาพแวดล้อมตามหลักสัปปายะ 7 เพื่อสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมและการพัฒนาจิตใจ โดยเน้นย้ำถึงความสำคัญของการจัดการด้านเสียงและอุณหภูมิ เนื่องจากเสียงเสียงเป็นอุปสรรคของสมาธิ สำนักปฏิบัติธรรมจึงได้มีการควบคุมเสียงรบกวนและจัดสภาพแวดล้อมให้เงียบสงบ ร่มรื่น เหมาะแก่การเจริญภาวนา นอกจากนี้ยังได้จัดโซนพื้นที่อย่างเป็นระบบ โดยแบ่งเขตพุทธาวาส สังฆาวาส และเขตปฏิบัติธรรมให้ชัดเจน เพื่อลดความสับสนและสร้างความเป็นระเบียบในการใช้พื้นที่ ในด้านโภชนสัปปายะ ได้เสนอแนะให้มีการจัดการด้านอาหารที่ถูกสุขลักษณะและมีคุณค่าทางโภชนาการ เพื่อส่งเสริมสุขภาพของผู้ปฏิบัติธรรม โดยมีการจัดระบบการแจกจ่ายอาหารที่เป็นระเบียบและทั่วถึง เน้นการสร้างบรรยากาศที่สงบในระหว่างการรับอาหาร การจัดการสิ่งอำนวยความสะดวกก็เป็นอีกประเด็นสำคัญที่ได้รับการพัฒนา ห้องน้ำและที่พักที่ไม่เพียงพอเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการ สำนักปฏิบัติธรรมจึงควรมีการปรับปรุงระบบสาธารณูปโภคให้เพียงพอและได้มาตรฐาน รวมถึงการจัดการด้านความสะอาดและการบำรุงรักษาอย่างสม่ำเสมอ, 2) ด้านระเบียบวินัย (ศีลภาวนา) การพัฒนาด้านศีลและระเบียบวินัยได้รับการวางระบบอย่างรอบคอบ เพราะกฎระเบียบเป็นเสมือนถนนที่นำทุกคนไปในทิศทางเดียวกัน และเป็นเครื่องมือสำคัญในการกำกับให้ทุกคนปฏิบัติในแนวทางเดียวกัน สำนักปฏิบัติธรรมจึงได้มีการกำหนดกฎระเบียบและแนวปฏิบัติที่ชัดเจน มีการจัดทำตารางกิจกรรมที่เหมาะสม เช่น การตื่นนอนตี 4 และการควบคุมการใช้อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ในพื้นที่ปฏิบัติธรรม การส่งเสริมการรักษาศีลได้รับการดูแลอย่างเป็นระบบ โดยได้เน้นความสำคัญของการมีระบบติดตามและให้คำปรึกษาด้านการรักษาศีล โดยมีพระวิปัสสนาจารย์คอยให้คำแนะนำและช่วยแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้น ได้เน้นย้ำว่า การรักษาศีลต้องดำเนินควบคู่ไปกับการพัฒนาปัญญา โดยผู้ปฏิบัติควรเข้าใจเหตุผลและประโยชน์ของการรักษาศีลแต่ละข้อ, 3) ด้านสมาธิ (จิตตภาวนา) การพัฒนาด้านจิตใจและสมาธิได้รับการออกแบบอย่างเป็นระบบ เน้นถึงความสำคัญของการฝึกสมาธิเพื่อควบคุมจิตใจ ลดความฟุ้งซ่าน และเพิ่มความตระหนักรู้ในตนเอง มีการจัดการฝึกสมาธิที่หลากหลายรูปแบบ ทั้งการฝึกอานาปานสติ การเดินจงกรม และการเจริญสติในอิริยาบถต่าง ๆ มีการสอบอารมณ์เป็นเครื่องมือสำคัญในการติดตามความก้าวหน้าและแก้ไขปัญหาในการปฏิบัติ โดยมีการจัดให้มี

การสอบอารมณ์อย่างสม่ำเสมอและเป็นระบบ ใช้รูปแบบการพัฒนาที่ครอบคลุมทั้งการอบรมและการปฏิบัติ โดยเน้นการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาจิตใจ และการมีกัลยาณมิตรคอยให้คำแนะนำและสนับสนุน การติดตามและประเมินผลการพัฒนาจิตใจดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยใช้การสอบอารมณ์การสนทนาธรรมและแบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการประเมินความก้าวหน้า,4) ด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) การพัฒนาด้านปัญญาได้มีการออกแบบให้ครอบคลุมทั้งการศึกษาธรรมะและการพัฒนาวิปัสสนาปัญญา โดยเน้นถึงความสำคัญของการส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติสามารถแก้ปัญหาชีวิตด้วยหลักอริยสัจ 4 มีการจัดการเรียนการสอนธรรมะที่เน้นการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน และการเจริญสติซึ่งเป็นวิธีการสำคัญที่จะช่วยให้จิตสงบ และเกิดกำลังปัญญาในการรู้แจ้งสัจธรรม ผ่านการกำหนดรู้กายและใจในปัจจุบันขณะ ด้วยจิตที่ตั้งมั่นและเป็นกลาง ปราศจากอคติและการปรุงแต่ง

ผลจากการบูรณาการการพัฒนาจริยธรรมทั้ง 4 ด้านนี้ พบว่าผู้ปฏิบัติธรรมเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นรูปธรรม ผู้ปฏิบัติธรรมที่เข้าใจและเห็นความจริงตามหลักไตรลักษณ์ สามารถลดความโลภ โกรธ หลง และนำหลักธรรมไปใช้ในการแก้ไขปัญหาชีวิตได้ดียิ่งขึ้น นอกจากนี้ ยังส่งผลกระทบในวงกว้างต่อชุมชนและสังคม โดยอัตราการก่ออาชญากรรมและปัญหายาเสพติดในชุมชนที่มีสำนักปฏิบัติธรรมตั้งอยู่ลดลง สะท้อนให้เห็นถึงความสำเร็จของการบูรณาการหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในการพัฒนาจริยธรรมที่มีผลต่อการสร้างสังคมสันติสุขอย่างยั่งยืน

อภิปรายผล

1. พบว่า การพัฒนาจริยธรรมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท แสดงให้เห็นว่า ไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา เป็นแกนกลางในการพัฒนาจริยธรรมที่มีความเป็นระบบ ลุ่มลึก และสามารถประยุกต์ใช้ได้อย่างยืดหยุ่นกับสภาพสังคมที่หลากหลาย แนวทางนี้มีจุดแข็งคือการพัฒนาแบบองค์รวม โดยเริ่มจากการควบคุมพฤติกรรมภายนอกด้วยศีล เสริมสร้างความมั่นคงทางจิตด้วยสมาธิ และพัฒนาการรู้แจ้งผ่านปัญญา ซึ่งเป็นกระบวนการที่สัมพันธ์ต่อเนื่องกันอย่างมีนัยสำคัญ เมื่อพิจารณาในเชิงประยุกต์ จะพบว่าหลักไตรสิกขาไม่ได้มีจุดมุ่งหมายเพียงเพื่อบรรลุการหลุดพ้นในระดับสูงสุดเท่านั้น แต่ยังเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตประจำวันอย่างมีศีลธรรม มีสติ และมีวิจารณญาณ ซึ่งสามารถนำมาปรับใช้ได้กับทุกช่วงวัย ทุกบริบท ไม่ว่าจะเป็นในชีวิตครอบครัว การทำงาน หรือในฐานะพลเมืองในสังคม โดยเฉพาะในยุคแห่งการเปลี่ยนผ่านสู่สังคมดิจิทัลซึ่งเต็มไปด้วยความเร่งรีบและสิ่งเร้ารอบด้าน ไตรสิกขายังคงเป็นกรอบคิดที่มั่นคง ทันสมัย และนำไปสู่การพัฒนาจริยธรรมอย่างยั่งยืน อีกทั้งการประยุกต์หลัก ภาวนา 4 (กายภาวนา ศีลภาวนา จิตตภาวนา ปัญญาภาวนา) เข้ากับไตรสิกขา ยิ่งตอกย้ำให้เห็นว่าการพัฒนาจริยธรรมตามแนวพุทธเถรวาทไม่ใช่เพียงการสั่งสอนเชิงทฤษฎี แต่เป็นการฝึกฝนที่ต้องเกิดขึ้นทั้งในระดับกาย วาจา และใจ องค์รวมเหล่านี้จึงเอื้อต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลให้เป็นไปในทิศทางของความสงบ ความไม่เบียดเบียน และการรู้เท่าทันตนเอง ซึ่งเป็นเป้าหมายของการพัฒนาจริยธรรมอย่างแท้จริง สอดคล้องกับแนวคิดของแสง จันทร์งาม (2542) ที่กล่าวว่า คำสอนของพระพุทธศาสนาในระดับจริยธรรมเป็นคำสอนที่ว่าด้วยความดีและความชั่ว ความถูกต้อง

ความผิด ควรและไม่ควร สำหรับตัดสินคุณค่าทางจริยธรรม และว่าด้วยการปฏิบัติเกี่ยวกับคุณค่าทางจริยธรรม คำสอนระดับจริยธรรมมุ่งผลทางสังคมโดยมุ่งผลต่อส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว และสอดคล้องกับแนวคิดของประเวศ วะสี (2550) ที่กล่าวว่า การเจริญสติเป็นทางอันเอกที่ทำให้เกิดอิสรภาพ หลุดพ้นจากความบีบคั้นของกาลเวลาและบาปกรรมทั้งปวง ประสบความสงบ ความงาม ความสุข มิตรภาพและพลังแห่งการเรียนรู้สร้างสรรค์อย่างหาที่เปรียบไม่ได้ การเจริญสติ คือการฝึกให้รู้ตัว นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของรังสรรค์ ลีเบี้ยว (2564) เรื่อง “การพัฒนาจริยธรรมที่เหมาะสมในองค์การตามการสอนของพระพุทธเจ้า” พบว่า พระพุทธเจ้าทรงจำแนกประเภทผู้รับคำสอนตามระดับสติปัญญา และคัดเลือกวิธีการและคำสอนที่เหมาะสมในการพัฒนาจริยธรรมแต่ละบุคคล โดยเน้นพัฒนาในด้านศีล สมาธิ และปัญญา ผ่านหลักธรรมต่าง ๆ เช่น หลักเบญจศีล เบญจธรรม มรรคมีองค์ 8 เป็นต้น ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาสุทธิชัย ธมฺมสาโร (2552) เรื่อง “การพัฒนารูปแบบการปฏิบัติธรรมกรรมฐานของวัดเพื่อความสงบสุขของสังคมในจังหวัดนครราชสีมา” พบว่า การปฏิบัติธรรมกรรมฐานที่ดีนั้นต้องประกอบด้วยปัจจัยในการปฏิบัติ 4 ประการ ได้แก่ บุคคลสัปปายะ อาวาสสัปปายะ อาหารสัปปายะ และธรรมสัปปายะ จึงจะนำไปสู่ความสำเร็จในการปฏิบัติธรรม และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูวิสุทธิธีรญาณ วิ. (2553) เรื่อง “ความพึงพอใจของประชาชนต่อการปฏิบัติธรรม : กรณีศึกษาสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรี แห่งที่ 2 ณ วัดสามง่าม อำเภอบางบัวทอง” พบว่า การพัฒนาวิปัสสนาปัญญาให้เกิดขึ้นได้ โดยการฝึกเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน แม้ผู้เข้าฝึกจะมีสมาธิในระดับใดก็ตาม ก็สามารถนำมาเป็นเครื่องมือในการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานได้ ซึ่งงานวิจัยของทั้งสามท่านที่ต่างชี้ให้เห็นว่าการประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ในการพัฒนาจริยธรรมในระดับบุคคลและสังคมนั้นสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกอย่างเป็นรูปธรรม นำไปสู่การเติบโตทางจิตใจและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข จึงสรุปได้ว่า แนวพุทธปรัชญาเถรวาทโดยเฉพาะหลักไตรสิกขาและภาวนา 4 นั้นมีศักยภาพสูงในการนำมาปรับประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาจริยธรรมในทุกระดับ ตั้งแต่ปัจเจกบุคคลไปจนถึงสถาบันต่าง ๆ ในสังคม และเป็นทางออกที่ยั่งยืนสำหรับการแก้ปัญหาสังคมในยุคปัจจุบัน

2. พบว่า สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรีได้พัฒนารูปแบบการส่งเสริมจริยธรรม โดยมีพื้นฐานมาจากแนวคิดทางพระพุทธศาสนาและบริบทของวัดในสังคมไทยที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน วัดมิใช่เพียงสถานที่ประกอบศาสนกิจ แต่ยังทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางแห่งคุณธรรมและจริยธรรมของชุมชน เป็นสถานที่หล่อหลอมพฤติกรรมของผู้คนให้อยู่ในครรลองของความดีงาม ด้วยเหตุนี้ สำนักปฏิบัติธรรมจึงรับเอาบทบาทดังกล่าวมาเป็นแนวทางในการพัฒนาจริยธรรมอย่างเป็นระบบ สำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทยมีรากฐานมาจากพุทธประวัติและพัฒนาการของวัดในพระพุทธศาสนาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล เช่น พระเวฬุวันวิหาร เชตะวันมหาวิหาร และชีวกัมพวัน ซึ่งต่างเป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงใช้เป็นสถานที่จำพรรษาและแสดงธรรมแก่พุทธบริษัท ตลอดจนการสร้างวัดในยุคหลังในประเทศไทยที่มีจุดประสงค์หลากหลาย ทั้งเพื่อเป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนา เป็นวัดประจำวัง วัดประจำรัชกาล หรือวัดอนุสรณ์แห่งชัยชนะ ย่อมแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างวัดกับวิถีชีวิตของสังคมไทย สำนักปฏิบัติธรรมได้พัฒนาแนวทางการส่งเสริมจริยธรรมให้สอดคล้องกับแนวคิดสมัยใหม่ โดยเน้นการสร้างสิ่งแวดล้อมที่เกื้อกูลต่อการภาวนา เช่น การจัดเขตพื้นที่อย่างมีระบบ แยกพุทธาวาส สังฆาวาส และเขตปฏิบัติธรรมให้ชัดเจน การสร้างความสงบเงียบร่มรื่น

ตลอดจนการจัดกิจกรรมที่ตอบสนองต่อกลุ่มเป้าหมายอย่างเหมาะสม อีกทั้ง สอดคล้องกับทฤษฎีพัฒนาการของเพียเจต์ที่มองว่าการเรียนรู้จริยธรรมของมนุษย์มีลำดับขั้นพัฒนา จากรูปธรรมสู่เชิงนามธรรม และทฤษฎีของอีริคสันที่เน้นบทบาทของสิ่งแวดล้อมในการส่งเสริมความมั่นคงทางจิตใจในแต่ละช่วงวัย ซึ่งทั้งสองแนวคิดสะท้อนให้เห็นว่า การพัฒนาจริยธรรมควรเกิดขึ้นในบริบทที่เอื้อต่อการเรียนรู้ และการซึมซับคุณธรรมอย่างค่อยเป็นค่อยไป สำนักปฏิบัติธรรมมุ่งเน้นการจัดกิจกรรมที่ไม่เพียงแต่สอนให้รู้จักหลักธรรม แต่ยังเน้นการปฏิบัติจริง การมีส่วนร่วม การเฝ้าสังเกตและสะท้อนผลแห่งการฝึกฝน ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้มาปฏิบัติธรรมเกิดความเข้าใจและซาบซึ้งในหลักธรรมอย่างแท้จริง จนนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและเจริญงอกงามในจริยธรรม กล่าวโดยสรุป แนวคิดและทฤษฎีในการพัฒนาจริยธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรี มีรากฐานทั้งจากคัมภีร์พระพุทธศาสนา พัฒนาการของวัดในสังคมไทย และทฤษฎีทางจิตวิทยาพัฒนาการ โดยมุ่งหวังให้สำนักปฏิบัติธรรมเป็นพื้นที่แห่งการกล่อมเกลาทางศีลธรรมที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของผู้ปฏิบัติธรรมในทุกช่วงวัย และเชื่อมโยงกับบริบทสังคมได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืน แนวคิดในการพัฒนาจริยธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรีนี้มีความสอดคล้องกับแนวคิดของพระมานพ อุปสโม (2551) ที่กล่าวว่าการปฏิบัติธรรมคือการอบรมใจให้รู้จักความพอดี หยุดได้เมื่อถึงจุดหนึ่ง เมื่อเรียนรู้และเข้าใจการทำงานของจิตแล้ว ก็จะไม่ทุกข์เพราะมันอีกต่อไป โดยการปฏิบัติธรรมนั้นต้องอาศัยสติสัมปชัญญะในการกำกับดูใจอยู่เสมอ และสอดคล้องกับแนวคิดของสนอง วรอุไร (2551) ที่กล่าวว่า การฝึกวิปัสสนากรรมฐานด้วยหลักสติปัฏฐาน 4 คือ กาย เวทนา จิต ธรรม โดยตามสังเกตพิจารณาให้ละเอียดถี่ถ้วนจนเห็นว่าทุกอย่างเป็นไปตามกฎไตรลักษณ์ อุเบกขาและปัญญารู้แจ้งจะเกิดขึ้น จิตจะได้พัฒนาขึ้นไปเรื่อย ๆ จนมองเห็นทางออกได้ทะลุปรุโปร่งในที่สุด และสอดคล้องกับแนวคิดของสมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) (2556) ที่กล่าวว่า การฝึกหัดควบคุมจิตใจให้สงบตั้งมั่นนั้นเป็นเรื่องสำคัญ เมื่อมีเหตุการณ์มากระทบก็ให้ทำใจให้สงบก่อนเสมอ เพื่อเพิ่มกำลังจิตในการรับมือกับอุปสรรคต่าง ๆ รวมถึงการใช้สติปัญญาพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง เพื่อพัฒนาตนไปสู่ความเจริญงอกงาม นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของพระครูนนทกิจโกศลและคณะ (2563) เรื่อง “รูปแบบการจัดการความรู้ของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรี” ที่พบว่า รูปแบบการจัดการความรู้ที่เหมาะสมนั้น ควรครอบคลุมทั้งด้านการแสวงหาความรู้ การสร้างความรู้ การจัดเก็บความรู้ การเผยแพร่ความรู้ และการใช้ความรู้ โดยเน้นความรู้ด้านพระพุทธศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการปรับใช้ให้เข้ากับยุคสมัย และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหากังวาล ธีรธมฺโม (2557) เรื่อง “การพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด” ที่พบว่า รูปแบบการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมที่มีประสิทธิภาพ ต้องประกอบด้วยเจ้าสำนักที่มีวิสัยทัศน์และความมุ่งมั่น การบริหารบุคลากรที่เน้นการแบ่งหน้าที่และการสร้างแรงจูงใจ การบริหารจัดการด้านการเงินและทรัพย์สินที่โปร่งใส ตลอดจนการประชาสัมพันธ์และจัดทำสื่อธรรมะที่ทันสมัย แนวทางเหล่านี้ล้วนสะท้อนให้เห็นในรูปแบบการพัฒนาจริยธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรี และสอดคล้องกับงานวิจัยของพระวุฒิภัทร เครือวงศ์ (2551) เรื่อง “แนวทางการพัฒนาการสร้างความพึงพอใจของพุทธศาสนิกชนที่มาปฏิบัติธรรมต่อการให้บริการของวัดต้นสน จังหวัดอ่างทอง” ที่พบว่า ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความพึงพอใจของผู้ปฏิบัติธรรม ได้แก่ สถานที่และบรรยากาศที่เหมาะสม ความสะดวกปลอดภัย การต้อนรับและให้บริการที่ดี มีความ

สอดคล้องเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ โดยได้บูรณาการหลักการทางพระพุทธศาสนา แนวคิดการจัดการสมัยใหม่ ตลอดจนการตอบสนองความต้องการของผู้ปฏิบัติธรรมเข้าด้วยกัน ซึ่งนับเป็นต้นแบบที่น่าสนใจสำหรับสำนักปฏิบัติธรรมอื่น ๆ ในการนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบทต่อไป

3. พบว่า สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรีได้มีการบูรณาการหลักพุทธปรัชญาเถรวาท ในการพัฒนาจริยธรรมอย่างเป็นระบบและครอบคลุมทุกมิติทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ ด้านกายภาพสิ่งแวดล้อม (กายภาวนา) ด้านระเบียบวินัย (ศีลภาวนา) ด้านสมาธิ (จิตตภาวนา) และด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) 1) ด้านกายภาพสิ่งแวดล้อม (กายภาวนา) โดยการจัดบรรยากาศของสำนักให้เอื้อต่อการฝึกฝนจิตใจ เช่น การแบ่งโซนพื้นที่ชัดเจน การดูแลความสงบเงียบ การจัดการด้านเสียงและอุณหภูมิ ตลอดจนอาหาร ที่อยู่อาศัย สิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ปฏิบัติธรรม 2) ด้านระเบียบวินัย (ศีลภาวนา) โดยการกำหนดกฎเกณฑ์และแนวปฏิบัติที่ชัดเจน ตลอดจนเสริมสร้างระบบติดตามและให้คำปรึกษาในการรักษาศีล ทั้งนี้ การพัฒนาระเบียบวินัยเป็นฐานรากสำคัญที่พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญมาโดยตลอด เพราะการควบคุมพฤติกรรมทางกายและวาจาให้อยู่ในกรอบแห่งความดีงามเป็นบันไดขั้นแรกสู่การพัฒนาจิตใจที่ลึกซึ้งขึ้นไป 3) ด้านสมาธิ (จิตตภาวนา) โดยการจัดหลักสูตรและกิจกรรมการปฏิบัติธรรมหลากหลายรูปแบบ เพื่อฝึกฝนความตั้งมั่นของจิต ลดความฟุ้งซ่าน และเพิ่มสติในการดำเนินชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการเดินจงกรม การนั่งสมาธิหรือการเจริญสติในท่าทางต่าง ๆ รวมถึงการพัฒนาระบบการสอบอารมณ์เพื่อเป็นกลไกติดตามความก้าวหน้าและแก้ไขปัญหาในการปฏิบัติ การเน้นการฝึกจิตใจเป็นเสาหลักสำคัญของพระพุทธศาสนาที่จะนำไปสู่ความสงบ 4) ด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) โดยการออกแบบการเรียนการสอนธรรมะที่เชื่อมโยงกับชีวิตจริง เน้นการประยุกต์ใช้หลักอริยสัจ 4 ในการคลี่คลายปัญหา ไม่ว่าจะผ่านการฟังธรรม การสนทนาธรรม หรือกิจกรรมอื่น ๆ ที่เอื้อให้ผู้ปฏิบัติเกิดวิปัสสนาญาณในการเข้าใจสรรพสิ่งตามความเป็นจริง นำไปสู่การรู้แจ้งในไตรลักษณ์และการดับทุกข์ได้ด้วยตนเอง อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของการฝึกปัญญาในพระพุทธศาสนา สอดคล้องกับหลักการของมหามกุฏราชวิทยาลัย (2533) ในมังคลัตถทีปนี แปล เล่ม 3 ได้อธิบายไว้ว่า จริยธรรม หมายถึง ธรรมอันควรประพฤติปฏิบัติ โดยบางคัมภีร์ก็ใช้คำว่า ธรรมจริยา เพื่อหมายถึงการประพฤติกุศลกรรมบถ 10 ประการ ซึ่งถือว่าเป็นมาตรฐานของความประพฤติที่ไม่ปราศจากธรรม ยังสอดคล้องกับแนวคิดของวศิน อินทสระ (2541) ได้กล่าวว่า จริยธรรม คือธรรมที่ควรประพฤติ และจริยธรรมก็คือจริยศาสตร์นั่นเอง โดยศีลเน้นการเว้นจากความชั่ว ส่วนธรรมเน้นการประพฤติในสิ่งที่ดีงาม ซึ่งหากบูรณาการทั้งศีลและธรรมเข้าด้วยกัน ก็จะนำไปสู่การดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องสมบูรณ์ และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของอุทัย สติมั่น (2555) เรื่อง “การพัฒนารูปแบบการจัดความรู้สำหรับสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทย” ที่พบว่า การจัดการความรู้ของสำนักปฏิบัติธรรมนั้นต้องมีองค์ประกอบสำคัญ 3 ด้าน คือ ด้านบุคลากร ด้านเทคโนโลยี และด้านกระบวนการ จึงจะประสบความสำเร็จ ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูปิยวัชราภรณ์ (2559) เรื่อง “ศึกษาความพึงพอใจของผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา สำนักปฏิบัติธรรม วัดอัมพวันปิยาราม อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี” ที่พบว่าความพึงพอใจของผู้ปฏิบัติธรรมขึ้นอยู่กับความพร้อมใจของพระวิปัสสนาจารย์และการจัดการสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของพระชาตรี ฐิตเมโธ (2551) เรื่อง “ผลสัมฤทธิ์ทางการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวทางของศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานภาคเหนือ วัดรำเปิง (ตโปทาราม)” ที่พบว่า

การปฏิบัติกรรมฐานตามหลักมหาสติปัฏฐานนั้นให้ผลครอบคลุม ทั้งในด้านกายภาวนา ศีลภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา อันเป็นการพัฒนาองค์รวมของชีวิต จึงสรุปได้ว่า การบูรณาการหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในการพัฒนาจริยธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรีนั้น เป็นต้นแบบที่มีประสิทธิภาพสูงทั้งในเชิงทฤษฎีและปฏิบัติ เพราะมีรากฐานมาจากคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าโดยตรง มีความครอบคลุมในทุกมิติของการพัฒนามนุษย์ และได้รับการพิสูจน์ผลลัพธ์ทั้งในระดับบุคคลและสังคมอย่างชัดเจน จึงสมควรที่จะนำไปขยายผลในสำนักปฏิบัติธรรมอื่น ๆ เพื่อนำพาสังคมไทยไปสู่ความมั่นคงและสันติสุขอย่างแท้จริง

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

1 ที่มาขององค์ความรู้ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ เป็นผลมาจากการบูรณาการข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ทั้งข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ โดยข้อมูลปฐมภูมิได้จากการศึกษาพระไตรปิฎกและอรรถกถา ซึ่งเป็นแหล่งความรู้หลักทางพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้ศึกษาและวิเคราะห์พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เพื่อค้นหาหลักธรรมและแนวทางการพัฒนาจริยธรรมที่ปรากฏในคำสอนของพระพุทธเจ้า เช่น หลักไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วยศีล สมาธิ และปัญญา ที่เป็นแกนหลักในการฝึกอบรมพัฒนามนุษย์ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท และหลักภาวนา 4 อันได้แก่ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตตภาวนา และปัญญาภาวนา ซึ่งครอบคลุมการพัฒนามนุษย์อย่างบูรณาการทั้งทางกาย ความประพฤติ จิตใจ และปัญญา

ส่วนข้อมูลทุติยภูมิ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมจากเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาจริยธรรม ทั้งในมิติของแนวคิดทฤษฎีและรูปแบบการปฏิบัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทฤษฎีพัฒนาการทางปัญญาของเพียเจต์ที่ให้ความสำคัญกับพัฒนาการทางปัญญาและกระบวนการคิด ซึ่งเน้นว่าการเรียนรู้จริยธรรมของมนุษย์มีลำดับขั้นพัฒนาจากรูปธรรมสู่เชิงนามธรรม แนวคิดนี้สอดคล้องกับการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาในพุทธปรัชญาเถรวาท โดยเริ่มจากการฝึกฝนพฤติกรรมภายนอกด้วยศีล ไปสู่การพัฒนาจิตใจด้วยสมาธิ และปัญญาตามลำดับ นอกจากนี้ยังมีการศึกษาทฤษฎีพัฒนาการทางจิตสังคมของอีริคสันที่เน้นบทบาทของสิ่งแวดล้อมและปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในการส่งเสริมความมั่นคงทางจิตใจในแต่ละช่วงวัย ทฤษฎีนี้สะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนาจริยธรรมควรเกิดขึ้นในบริบทที่เอื้อต่อการเรียนรู้และการซึมซับคุณธรรมอย่างค่อยเป็นค่อยไป ทฤษฎีทั้งสองนี้ให้กรอบแนวคิดสำคัญในการออกแบบสำนักปฏิบัติธรรมให้เป็นสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาจริยธรรม โดยคำนึงถึงทั้งการพัฒนาทางปัญญาและการสร้างบรรยากาศทางสังคมที่เหมาะสม

องค์ความรู้จากการวิจัยยังมาจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ทรงคุณวุฒิ 3 กลุ่ม ได้แก่ นักวิชาการพระพุทธศาสนา ผู้นำองค์กร/เจ้าสำนักปฏิบัติธรรม และผู้ปฏิบัติธรรมที่มีประสบการณ์ โดยแต่ละกลุ่มประกอบด้วยผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 5 รูป/คน รวมทั้งหมด 15 รูป/คน ซึ่งได้มาโดยการเลือกแบบเจาะจง ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ครอบคลุมประเด็นด้านสภาพการณ์ ปัญหา หลักการ และแนวทางในการพัฒนาจริยธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมในปัจจุบัน ซึ่งสะท้อนมุมมองและประสบการณ์จริงของผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมการปฏิบัติธรรม เช่น พระวิปัสสนาจารย์ เจ้าสำนัก และผู้เข้าปฏิบัติธรรม

การผนวกรวมข้อมูลจากทั้งเอกสารและการสัมภาษณ์ ผ่านกระบวนการวิเคราะห์และสังเคราะห์อย่างเป็นระบบด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ทำให้ได้ข้อค้นพบที่สำคัญเกี่ยวกับแนวทางหลักการ และปัจจัยที่เอื้อต่อการพัฒนาจริยธรรมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทในสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรี เช่น การบูรณาการหลักธรรมเข้ากับการจัดกิจกรรมที่หลากหลาย การพัฒนาบุคลากรและสภาพแวดล้อมของสำนัก และการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นต้น องค์ความรู้เหล่านี้เกิดจากการผสมผสานมุมมองทางทฤษฎีและภาคปฏิบัติเข้าด้วยกัน เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่รอบด้าน มีหลักฐานรองรับ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในบริบทของสังคมไทย

2 รูปแบบองค์ความรู้

แผนภาพที่ 1: รูปแบบองค์ความรู้ “MIND Model”

การพัฒนาจริยธรรมแบบบูรณาการ หรือ “MIND Model” ที่นำเสนอมานี้ มีองค์ประกอบหลัก 4 ส่วน ที่สัมพันธ์กันเป็นลำดับขั้นจากฐานรากไปสู่ผลลัพธ์ ได้แก่

1. M - Moral Foundation (ฐานรากศีลธรรม) ฐานรากศีลธรรมเปรียบเสมือนรากฐานอาคารที่มั่นคง โดยเฉพาะในสังคมที่ซับซ้อนและเต็มไปด้วยสิ่งเร้า ฐานรากที่ดีควรมีลักษณะเป็นสากล ครอบคลุมการพัฒนาทั้งทางกาย วาจา และจิตใจ เป็นพื้นฐานของระบบคุณค่าส่วนบุคคลที่ช่วยกำหนดทิศทางการตัดสินใจในชีวิตประจำวัน สร้างภูมิคุ้มกันต่อสิ่งยั่วยุและล่อใจ ทำให้บุคคลมีเป้าหมายชีวิตที่ชัดเจน สามารถรับมือกับสถานการณ์ที่ท้าทายและบีบคั้นได้ดี รวมทั้งแยกแยะสิ่งที่ถูกและผิดได้อย่างมีเหตุมีผล

2. I - Integrative Process (กระบวนการบูรณาการ) กระบวนการบูรณาการเป็นการผสมผสานองค์ประกอบต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ มองการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวม ไม่แยกส่วน โดยเชื่อมโยงความรู้จากหลากหลายศาสตร์ ทั้งจิตวิทยา สังคมวิทยา มานุษยวิทยา และศาสตร์สมัยใหม่ให้สอดคล้องกับหลักการดั้งเดิม กระบวนการนี้ต้องมีความต่อเนื่อง เป็นระบบ มีลำดับขั้นตอนที่ชัดเจนแต่ไม่ตายตัว สามารถปรับเปลี่ยนตามความเหมาะสมของแต่ละบุคคลและบริบท มีการติดตามประเมินผลสม่ำเสมอ และเชื่อมโยงทฤษฎีกับการปฏิบัติ ให้ความสำคัญทั้งหลักการและวิธีการ รวมถึงการประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์

3. N - Nurturing Activities (กิจกรรมที่หล่อเลี้ยงจิตใจ) กิจกรรมที่หล่อเลี้ยงจิตใจปรียบเสมือนอาหารที่บำรุงจิตใจให้เติบโตอย่างสมบูรณ์ ผ่านประสบการณ์ตรงที่มีความหมายและสร้างแรงบันดาลใจ ไม่ว่าจะเป็นการฝึกสมาธิในชีวิตประจำวันที่ช่วยสร้างสติและความตระหนักรู้ การสนทนาธรรมที่ส่งเสริมการคิดวิเคราะห์และการเปิดใจรับฟัง การทำงานอาสาสมัครที่พัฒนาความเมตตากรุณาและจิตสาธารณะ หรือการเผยแผ่ธรรมะทางออนไลน์ที่ตอบสนองบริบทสังคมดิจิทัล กิจกรรมเหล่านี้ช่วยให้บุคคลได้ฝึกฝนและพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ทางจริยธรรมอย่างเป็นรูปธรรม ส่งเสริมการเรียนรู้และการปฏิบัติธรรมในชีวิตจริง

4. D - Developmental Outcomes (ผลลัพธ์แห่งการพัฒนา) ผลลัพธ์แห่งการพัฒนาเป็นเป้าหมายสูงสุดที่ครอบคลุมการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับบุคคล ชุมชน และสังคม ซึ่งไม่ใช่สภาวะสุดท้ายที่หยุดนิ่งแต่เป็นกระบวนการต่อเนื่อง ในระดับบุคคล จะเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งความคิด ความรู้สึก และพฤติกรรม มีสติ สมาธิ และปัญญามากขึ้น ในระดับชุมชน จะเกิดความเป็นปึกแผ่น ไว้วางใจ และเอื้ออาทร มีความร่วมมือในการแก้ปัญหาและพัฒนา ในระดับสังคม จะสะท้อนผ่านระบบและโครงสร้างที่เป็นธรรมและยั่งยืน มีความเสมอภาค ยุติธรรม และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ผลลัพธ์ทั้งหมดนี้นำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีและการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

โมเดลนี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบที่มีความเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ โดยมีฐานรากของไตรสิกขาและภาวนา 4 รองรับผ่านการจัดกิจกรรมเสริมสร้างคุณธรรม เพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่พึงประสงค์ในที่สุด ซึ่งสะท้อนแนวคิดการพัฒนาจริยธรรมอย่างเป็นองค์รวมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในปัจจุบัน

สรุป

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาจริยธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรีตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท” นี้ ได้แสดงให้เห็นถึงการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับบริบทของสังคมไทยปัจจุบันอย่างเป็นรูปธรรม โดยมีฐานคิดสำคัญคือหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) และภาวนา 4 (กายภาวนา ศีลภาวนา จิตตภาวนา ปัญญาภาวนา) ซึ่งนำมาสู่การพัฒนารูปแบบ “MIND Model” ที่เป็นกลไกขับเคลื่อนการพัฒนาจริยธรรมอย่างเป็นระบบ สำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดนนทบุรีเผชิญความท้าทายหลายประการ ทั้งด้านการบริหารจัดการ ทรัพยากร บุคลากร และการปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัย แต่ด้วยการประยุกต์หลักพุทธธรรมที่ลึกซึ้งเข้ากับศาสตร์สมัยใหม่ ทำให้สามารถพัฒนาแนวทางที่ตอบโจทย์ความต้องการของผู้ปฏิบัติธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีการพัฒนาครอบคลุมทั้งสี่ด้าน ได้แก่ การพัฒนาสภาพแวดล้อมทางกายภาพให้เอื้อต่อการปฏิบัติธรรม การสร้างระเบียบวินัยและแนวปฏิบัติที่ชัดเจน การจัดกิจกรรมฝึกสมาธิที่หลากหลาย และการส่งเสริมปัญญาผ่านการเรียนรู้และประยุกต์ใช้ธรรมะในชีวิตประจำวัน MIND Model ที่พัฒนาขึ้นเป็นองค์ความรู้สำคัญที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ ประกอบด้วย Moral Foundation (ฐานรากศีลธรรม) ที่วางรากฐานคุณธรรมพื้นฐาน Integrative Process (กระบวนการบูรณาการ) ที่ผสานองค์ความรู้และวิธีการอย่างเป็นองค์รวม Nurturing Activities (กิจกรรมหล่อเลี้ยงจิตใจ) ที่สร้างประสบการณ์ตรงแก่ผู้ปฏิบัติ และ Developmental Outcomes (ผลลัพธ์แห่งการพัฒนา) ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในระดับบุคคล

ชุมชน และสังคม ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าการปฏิบัติธรรมตามแนวทางนี้ส่งผลให้ผู้ปฏิบัติเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นรูปธรรม มีความเข้าใจในหลักไตรลักษณ์ สามารถลดความโลภ โกรธ หลง และนำหลักธรรมไปใช้แก้ปัญหาชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ ยิ่งไปกว่านั้น ยังส่งผลกระทบเชิงบวกต่อชุมชนโดยรอบ สะท้อนผ่านอัตราการก่ออาชญากรรมและปัญหายาเสพติดที่ลดลง รูปแบบการพัฒนาจริยธรรมที่นำเสนอนี้ไม่เพียงมีคุณค่าต่อสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดนนทบุรีเท่านั้น แต่ยังสามารถเป็นต้นแบบให้กับสำนักปฏิบัติธรรมอื่นๆ สถานศึกษา หน่วยงานภาครัฐและเอกชนในการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาจริยธรรมในองค์กรและสังคม เป็นการบูรณาการภูมิปัญญาดั้งเดิมเข้ากับความท้าทายของสังคมสมัยใหม่ได้อย่างลงตัว ในยุคที่สังคมเผชิญความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและความท้าทายทางศีลธรรมหลายประการ การพัฒนาจริยธรรมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทผ่าน MIND Model นี้ นับเป็นทางออกที่มีพื้นฐานทางปรัชญาอันลึกซึ้ง มีกลไกการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม และมุ่งสู่ผลลัพธ์ที่ยั่งยืน นับเป็นคุณูปการสำคัญต่อการพัฒนาสังคมไทยให้เป็นสังคมที่มีศีลธรรม เอื้ออาทร และมีความสุขอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเพื่อการใช้ประโยชน์

ภาครัฐควรจัดสรรงบประมาณและทรัพยากรเพื่อพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมให้มีศักยภาพในการจัดกิจกรรมและให้บริการประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงสนับสนุนให้เกิดการขยายผลรูปแบบการพัฒนาจริยธรรมไปยังบริบทอื่น ๆ สร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างสำนักปฏิบัติธรรม สถานศึกษา หน่วยงานรัฐและเอกชน ในการบูรณาการกิจกรรมพัฒนาจริยธรรมเข้ากับการเรียนการสอน การพัฒนาบุคลากร และการดำเนินงานขององค์กร เพื่อขยายการเข้าถึงธรรมะและการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน กำหนดนโยบายระดับชาติเพื่อยกระดับการพัฒนาจริยธรรมให้เป็นวาระสำคัญของประเทศ โดยให้วัดและสำนักปฏิบัติธรรมเป็นศูนย์กลางในการขับเคลื่อนร่วมกับเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง มีการจัดสรรงบประมาณ ทรัพยากร และสร้างแรงจูงใจในการเข้าร่วมอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อให้เกิดการพัฒนาจริยธรรมที่เข้มแข็งและยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

จากผลการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะสำหรับหัวข้อการวิจัยที่น่าสนใจในอนาคต ซึ่งจะช่วยต่อยอดองค์ความรู้และนำไปสู่การพัฒนาแนวทางการส่งเสริมจริยธรรมที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ดังนี้

2.1. การประเมินผลกระทบระยะยาวของการปฏิบัติธรรมตามแนวทาง MIND Model ที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและคุณภาพชีวิตของผู้ปฏิบัติธรรม

2.1 การศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบและกระบวนการพัฒนาจริยธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย

2.3 การพัฒนารูปแบบการส่งเสริมจริยธรรมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทสำหรับเยาวชนผ่านสื่อดิจิทัลและเทคโนโลยีสมัยใหม่

บรรณานุกรม

จุฬารัตน์ บุณยากร. (2553). *คู่มือการปฏิบัติงาน: การขอจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด.* กรุงเทพฯ: กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

ประเวศ วะสี. (2550). *ความเป็นมนุษย์กับการเข้าถึงสิ่งสูงสุด.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: กรีนปัญญาญาณ.

พระครูนนทกิจโกศล (สิริชัย สิริชโย) และคณะ. (2563). รูปแบบการจัดการความรู้ของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรี. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร.* 8(4), 1429-1438.

พระครูปิยวัชราภรณ์ (ประทีป ปญญาทีโป). (2559). *ศึกษาความพึงพอใจของผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา สำนักปฏิบัติธรรม วัดอัมพวันปิยาราม อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูวิสุทธิธีรญาณ วิ. (ไวพจน์ กตปุณโณ). (2553). *ความพึงพอใจของประชาชนต่อการปฏิบัติธรรม : กรณีศึกษาสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรี แห่งที่ 2 ณ วัดสามง่าม อำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระชาตรี ฐิตเมโธ (วงษ์สกิจ). (2551). *ผลสัมฤทธิ์ทางการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวทางของศูนย์ปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานภาคเหนือวัดร่ำเปิง (ตโปทาราม).* วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหากังวาล ธีรธมฺโม (ศรชัย). (2557). *การพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด.* วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสุทธิชัย ธมฺมสาโร (ชิดโคกสูง). (2552). *การพัฒนารูปแบบการปฏิบัติธรรมกรรมฐานของวัด เพื่อความสงบสุขของสังคมในจังหวัดนครราชสีมา.* วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

พระมานพ อุปสโม. (2551). *รู้จักใจคือกำไรชีวิต.* พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

พระวุฒิภัทร เครือวงศ์. (2551). *แนวทางการพัฒนาการสร้างความพึงพอใจของพุทธศาสนิกชนที่มาปฏิบัติธรรมต่อการให้บริการของวัดต้นสน จังหวัดอ่างทอง.* วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.

พระสุวิชย์ชัย ผาสุวิชโย (เดชศักดาพร). (2564). *คุณธรรมจริยธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดกรุงเทพฯ.* นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2533). *มังคลัตถทีปนี แปล เล่ม 3.* กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

รังสรรค์ ลีเบี้ยว. (2564). การพัฒนาจริยธรรมที่เหมาะสมในองค์การตามการสอนของพระพุทธเจ้า. *วารสารวไลยอลงกรณ์ปริทัศน์ (มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์).* 11(3), 203-218.

วศิน อินทสระ. (2541). *พุทธจริยศาสตร์.* กรุงเทพฯ: ทองกวาว.

สนอง วรอุไร. (2551). *ยิ่งกว่าสุข เมื่อจิตเป็นอิสระ.* พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปรินายก. (2556). *ญาณสังวรเทศนา.* กรุงเทพฯ: บริษัท ดับเบิ้ล เอ.

แสง จันทร์งาม. (2542). *ศาสนศาสตร์.* พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

อุทัย สติมั่น. (2555). *พัฒนาการของการบริหารจัดการวัดในพระพุทธศาสนา.* สารนิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ศึกษาการใช้หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียนโรงเรียนเลยอนุกูลวิทยา อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

A of Study the Use of the Tri-sikkha Principles in Buddhism to Develop Learning of Students of Loei Anukul Witthaya School, Mueang Loei District, Loei Province

[1]พระครูวิมลโพธิสาร (ลาน มูลที), [2]จารุกิตติ์ พิริยสุวัฒน์, และ[3]อุดร จันทวัน

[1]PhraKru Vimolphothisan (Larn Multi), [2]Jarukit Phiriyasuvat and [3]Udon Chantavan

[1,2,3]วิทยาลัยสงฆ์เลย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2,3]Loei Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: jarukit.phi@mcu.ac.th

Received: April 10, 2025; **Revised:** June 5, 2025; **Accepted:** June 19, 2025

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสภาพการใช้หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้นักเรียน 2) เพื่อศึกษาการใช้หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียน และ 3) เพื่อเสนอแนวทางการใช้หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้นักเรียน เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสุ่มตัวอย่างตามโควตา พื้นที่ โรงเรียนเลยอนุกูลวิทยา อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 37 ราย ศึกษาข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม โดยวิเคราะห์ข้อมูลเนื้อหาและนำเสนอ การใช้หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียน โรงเรียนเลยอนุกูลวิทยา ผลการวิจัย พบว่า 1) สภาพการใช้หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้นักเรียน พบว่า ด้านปัญญา มีค่าความถี่สะสมมากที่สุด สำหรับข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการใช้หลักธรรมไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียนโรงเรียนเลยอนุกูลวิทยา ด้านจิตใจ น้อยที่สุด ได้แก่ ทุกครั้งที่มีการเรียนการสอนจะต้องมีจิตใจที่สงบใจจดจ่อกับงานและหน้าที่ที่เรากำลังปฏิบัติเพื่อให้งานออกมาดีและถูกต้องตามที่ต้องการ 2) การใช้หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียน พบว่า ด้านศีล มีการพัฒนาวินัยการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการมีพฤติกรรมที่ดีที่พึงประสงค์ มาเรียนอย่างสม่ำเสมอ ด้านสมาธิ มีการพัฒนาการเรียนรู้ความรับผิดชอบการทำการบ้านและโครงงานที่ได้รับมอบหมาย มีใจแน่วแน่มั่นคง และมีสุขภาพจิตดี มีการด้านปัญญา พัฒนาในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างสมเหตุสมผล คิดอย่างสร้างสรรค์ในการแสดงออกทั้งภายในและภายนอกโรงเรียน พัฒนาตนเองทางกาย วาจา โดยใช้ศีล และพัฒนาตนเองทางใจโดยใช้สมาธิ จนเกิดปัญญาในการใช้ชีวิต 3) แนวทางการใช้หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้นักเรียน พบว่า มีกิจกรรมเสริมการเรียนการสอน 3 ด้าน คือ 1) กิจกรรมอบรมค่ายคุณธรรม

พัฒนากาย วาจา ให้อยู่ในระเบียบวินัย 2) กิจกรรมแข่งขันบทเพลงสวดมนต์ ทำนองสรภัญญะ 3) กิจกรรมเรียนรู้หลักธรรมผ่านการประกวดวาดภาพพุทธประวัติ

คำสำคัญ: หลักไตรสิกขา; พัฒนา; การเรียนรู้

Abstract

This research aim 1) to study the status of using the Tri-sikkha principle in Buddhism to develop students' learning, 2) to study the use of the Tri-sikkha principle in Buddhism to develop students' learning, and 3) to propose a guideline for using the Tri-sikkha principle in Buddhism to develop students' learning. This was a qualitative research. The area was Loei Anukul Witthaya School, Mueang Loei District, Loei Province. The key informants are 37 people using in-depth interviews and focus group discussions. The content data was analyzed Presented and the use of the Tri-sikkha principle in Buddhism to develop students' learning at Loei Anukul Witthaya School. The research results found that 1) The condition of using the Tri-sikkha principle in Buddhism to develop students' learning found that the aspect of intelligence had the highest cumulative frequency. For the issues with suggestions on using the Tri-sikkha principle in Buddhism to develop students' learning at Leianukul Witthaya School, the aspect of mind had the lowest frequency, namely, every time there is teaching and learning, one must have a calm mind, focus on the work and duties that we are doing in order for the work to be good and correct as desired. 2) The application of the Tri-sikkha principle in Buddhism to develop students' learning found that the aspect of morality, developing learning discipline that is conducive to having good and desired behavior, coming to study regularly, the aspect of concentration, developing learning, being responsible for doing homework and projects that are assigned, having a firm mind and having good mental health, the aspect of intelligence, developing in solving problems that arise reasonably, thinking creatively in expressing oneself both inside and outside the school, developing oneself physically and verbally by using morality, and developing oneself mentally by using concentration. until wisdom arises in life 3) Guidelines for using the principles of the Tri-sikkha in Buddhism to develop student learning found that there Are 3 activities that enhance teaching and learning: 1. Morality camp activities, developing the body and speech to be in discipline 2. Activities to compete in chanting songs in the Saraphan melody 3. Activities to learn the principles of Dharma through a competition to draw the life story of the Buddha.

Keywords: Tri-sikkha Principles; Development; Learning

บทนำ

ปัญหาการศึกษาของไทยกำลังเข้าขั้นน่าเป็นห่วง สะท้อนผ่านดัชนีชี้วัดหลายตัว ทั้งจำนวนเด็กที่หลุดจากระบบการศึกษาที่เพิ่มขึ้นเป็นปีละกว่าแสนคน ไปจนถึงคะแนนสมรรถนะนักเรียนมาตรฐานสากล (PISA) ที่ค่าเฉลี่ยคะแนนนักเรียนไทยต่ำกว่าค่าเฉลี่ยขององค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (Organisation for Economic Co-operation and Development) หรือ OECD ทั้ง 3 ด้าน คือ การอ่าน คณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะด้านการอ่านที่มีคะแนนต่ำสุดเป็นประวัติการณ์ (ไทยพีบีเอส, 2567) รายงานประจำปี 2566 ของกองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ.) รายงานว่า ในปี 2567 มีเด็กและเยาวชนที่ครอบครัวยากจนและด้อยโอกาสมีความเสี่ยงที่จะหลุดออกจากระบบการศึกษาจำนวนสูงถึง 1.8 ล้านคน จากจำนวนนักเรียนทั้งหมด 8.9 ล้านคน (Amarin tv, 2567)

การศึกษานั้นเน้นเรื่องพัฒนาปัญญามากกว่าเรื่องอื่นๆ เพราะปัญญาเป็นคุณธรรมสำคัญที่สุด ปัญญาเป็นประธานแห่งคุณธรรมทั้งหลาย พระพุทธเจ้าตรัสว่า ปญฺญาหิ กุสลา วทนฺติ นกฺขตฺตราชาอิวตารกานํ “ปราชญ์ทั้งหลายกล่าวว่าปัญญาประเสริฐที่สุด เหมือนพระจันทร์เด่นที่สุดในหมู่ดาว” พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่า ภารกิจของการศึกษาคือการสร้างปัญญาหรือวิชชา ซึ่งหมายถึงความรู้สภาวะแท้จริงของสรรพสิ่ง คือรู้จริงให้ถึงแก่นแท้ของสิ่งทั้งหลาย ไม่ว่าจะเรียนเรื่องอะไรก็ตาม ความรู้อย่างนี้ท่านเรียกว่า ยถาภูตญาณทัศนะ คือ ความรู้เห็นตามความเป็นจริง การแสวงหาปัญญา คือความรู้เห็นตามความเป็นจริง นั่นแหละคือภารกิจสำคัญของการศึกษา ปัญญามีคุณธรรมอื่นเป็นบริวาร เช่นเดียวกับพระจันทร์มีดวงดาวทั้งหลายเป็นบริวารดัง พุทธพจน์ที่ว่า “สีลปริภาวิโต สมาธิ มหปฺผโล” (อ้างใน พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺม จิตฺโต), 2547) เป็นต้น แปลความว่า ศีลทำให้สมาธิมีผลมาก มีอานิสงส์มาก สมาธิทำให้ปัญญามีผลมากมีอานิสงส์มาก ภารกิจสำคัญอีกข้อหนึ่งของการศึกษาก็คือการกำจัดอวิชชา มีคำถามว่าอวิชชาคืออะไร บางคนตอบว่าอวิชชาคือ ความไม่รู้ คำตอบนี้ถูกเพียงครึ่งเดียว ความหมายที่ครบถ้วนของอวิชชาก็คือ ความไม่รู้สิ่งที่ควรรู้และความรู้สิ่งที่ไม่ควรรู้ อวิชชาไม่ได้หมายถึงเพียงความโง่หรือความรู้ไม่เท่าทัน แต่ยังหมายถึงความรู้ที่เป็นขยะหรือ มลพิษ หรือความรู้เรื่องที่ไม่มีสาระ ไม่มีประโยชน์ จัดเป็นอวิชชาเหมือนกัน เพราะถือเป็นการเพิ่มความมืดมากางกั้นแสงสว่างคือปัญญา

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 10 มีเจตนารมณ์มุ่งพัฒนาชีวิตให้เป็น “มนุษย์ที่ สมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมในการดำรงชีวิต สามารถ อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข” หรือกล่าวอีกอย่างคือ บุคคลที่มีความ “เก่ง ดี มีสุข” ซึ่งหากนี่คือ เป้าหมายหลักของภาครัฐที่ต้องการให้เด็กและเยาวชนไทยเติบโตอย่างสมบูรณ์ พร้อมทั้งด้าน ไอคิว และอีคิว ตรงตามเป้าหมายการศึกษา คือ ผู้เรียนเป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุข ยึดคุณธรรมนำ ความรู้สู่สังคมไทย โดยสิ่งที่จะบ่งบอกว่าบุคคลใดเป็นบุคคลที่มีความเก่ง ดีและมีสุขในการศึกษา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2554) ดังนั้น ผู้วิจัยในฐานะที่เป็น ที่ปรึกษาคณะกรรมการสถานศึกษาโรงเรียนเลยอนุกูลวิทยา มีหน้าที่บริหารการงานคณะสงฆ์ ทั้งอำเภอการบริหารงานของคณะสงฆ์จึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญ ต่อการดูแลคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์และส่งเสริมการศึกษา จะต้องปฏิบัติหรือจะต้องกระทำอันถือเป็นหน้าที่ทางการปกครองคณะสงฆ์ ที่ต้องปฏิบัติตามหน้าที่ทางการปกครองคณะสงฆ์ จำแนกออกเป็น 6 ด้าน คือ 1) ด้านการปกครอง 2) ด้านการศาสน

ศึกษา 3) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ 4) ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา 5) ด้านการสาธารณูปการ 6) ด้านการสาธารณะสงเคราะห์ จะเห็นได้ว่า งานด้านการศาสนศึกษา งานด้านการศึกษาสงเคราะห์ และงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นบทบาทหน้าที่อย่างหนึ่งการบริหารงานของคณะสงฆ์ ที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่เหมาะสมกับการจัดการเรียนการสอนของนักเรียน โรงเรียนเลยอนุกูลวิทยา อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย เพื่อที่จะนำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาการเรียนการให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุดต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพการใช้หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียน โรงเรียนเลยอนุกูลวิทยา อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

2. เพื่อศึกษาการใช้หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียน โรงเรียนเลยอนุกูลวิทยา อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

3. เพื่อเสนอแนวทางการใช้หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียน โรงเรียนเลยอนุกูลวิทยา อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อ: ศึกษาการใช้หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียน โรงเรียนเลยอนุกูลวิทยา อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องการใช้หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ มีขั้นตอนดังนี้ ในการวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านพื้นที่ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยการสุ่มตัวอย่างตามโควตา สัมภาษณ์เชิงลึก (Structured In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus group) ผู้ให้ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยวิธีการสัมภาษณ์นักเรียนและครู โดยมี 1) ผู้บริหารและคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โรงเรียนเลยอนุกูลวิทยา จำนวน 16 คน 2) คณะกรรมการสภานักเรียนโรงเรียนเลยอนุกูลวิทยา จำนวน 21 คน รวมทั้งสิ้นจำนวน 37 ราย

ขั้นตอนที่ 1 การสำรวจเอกสาร (Documentary Research) แนวคิดทฤษฎี การใช้หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนา เป็นการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากชั้นปฐมภูมิ ทั้งเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการใช้หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ รวมถึงแนวทางการอบรม พัฒนา การนำไปประยุกต์ใช้ด้วยการบูรณาการหลักการ บริบทสภาพปัญหาและอุปสรรคในการ พัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียน โรงเรียนเลยอนุกูลวิทยา อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ในปัจจุบัน

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษาการใช้หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียน โรงเรียนเลยอนุกูลวิทยา อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย 1. ประสานกับคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โรงเรียนเลยอนุกูลวิทยา 2. ประสานกับคณะกรรมการสภานักเรียน โรงเรียนเลยอนุกูลวิทยา รวมถึงเก็บข้อมูล

ปัญหา การใช้หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียน ด้วยเครื่องมือวิจัยแบบมีส่วนร่วมผ่านเวทีและกิจกรรมหลากหลายรูปแบบ เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview), การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group)

ขั้นตอนที่ 3 ประมวลวิเคราะห์ ศึกษาวิเคราะห์ความหมาย ลักษณะและประเภทของหลักไตรสิกขา จนถึงหลักธรรมที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุน และวิเคราะห์หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียน ตามที่ปรากฏในหลักคำสอนของพุทธศาสนา และบูรณาการ ด้านศีล สมาธิ ปัญญา และแนวคิดการพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียนที่แตกต่างกัน ปัญหาและอุปสรรค แนวทางการใช้หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียน โรงเรียนเลยอนุกูลวิทยา เพื่อให้เกิดแนวทางการทางการใช้หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ เชิงสร้างสรรค์ เพื่อประโยชน์สูงสุดของนักเรียน

ขั้นตอนที่ 4 นำเสนอผสมผสานทำการจัดหมวดหมู่ แบ่งประเภท เปรียบเทียบ วิเคราะห์สังเคราะห์บูรณาการ เป็นแนวทางการใช้หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ นวัตกรรมองค์ความรู้ใหม่เพื่อสร้างเสริมกิจกรรมในโรงเรียนเลยอนุกูลวิทยา อธิบาย ตีความ นำข้อมูลที่ได้มากำหนดเป็นกรอบออกแบบเพื่อสร้างเสริมกิจกรรมในโรงเรียนเลยอนุกูลวิทยาและตีพิมพ์เผยแพร่ผ่านรูปเล่มเอกสาร หรือไฟล์สื่อออนไลน์ต่อไป

ผลการวิจัย

1. สภาพการใช้หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้นักเรียน พบว่า ปัญหาอุปสรรค เกี่ยวกับ การใช้หลักธรรมไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียนโรงเรียนเลยอนุกูลวิทยา อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย การทำงานโดยไม่วิเคราะห์ใคร่ครวญไตร่ตรองไว้ก่อนผลจึงออกมาแบบไม่สมบูรณ์ งานล้าช้าส่งงานไม่ครบตามที่ได้รับมอบหมาย มีจำนวนมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 37.51 รองลงมาได้แก่ การเรียนการสอนไม่มีการวิเคราะห์ใคร่ครวญไว้ก่อนและการวางแผนที่จะสอนจึงทำให้การเรียนการสอนขาดระบบขั้นตอนในการสอนที่ดี การทำงานยังเน้นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า มากกว่าการป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้น และทักษะในการทำงานน้อย อยากให้มีการติดตามประเมินผลและให้ความช่วยเหลือเมื่อมีปัญหาในการทำงาน คิดเป็นร้อยละ 20.83 ตามลำดับ การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทย ให้ เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุขการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาบุคคลให้เป็น “มนุษย์ที่สมบูรณ์” ไม่ได้เน้นที่อาชีพใดอาชีพ หนึ่ง ไม่ได้เน้นว่าจะต้องพัฒนาด้านใดด้านหนึ่ง เพื่อสังคมใดสังคมหนึ่งโดยเฉพาะแต่เป็นการเน้น พื้นฐานหลักว่า ให้บุคคลเป็นคนที่สมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา คุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรม ในการดำรงชีวิตเสียก่อน เพื่อสามารถประกอบอาชีพ หรือดำเนินการอย่างใดอย่าง หนึ่งต่อไปได้อย่างประสบความสำเร็จและมีความสุข โดยมีการศึกษาพื้นฐานพัฒนาบุคคลให้มีคุณลักษณะดังกล่าวและนำการศึกษาไปเป็นรากฐานสำหรับประกอบอาชีพต่อไป คือ ต้องเป็นคนที่ สมบูรณ์ก่อนที่จะไปเป็นครูที่สมบูรณ์ เป็นหมอที่สมบูรณ์ เป็นทหารที่สมบูรณ์ เป็นนักธุรกิจที่สมบูรณ์ต่อไป จะต้องเป็น

คนดีโดยพื้นฐานเสียก่อน ภารกิจหลักของการจัดการศึกษา คือต้องพยายามให้เห็นภาพเป้าหมายหลักให้สมบูรณ์เสียก่อน โดยการสร้างกระบวนทัศน์ใหม่ทางการศึกษา เพื่อให้สามารถวางแนวทางการจัดการศึกษาเป็นไปอย่างสอดคล้องเหมาะสมกับความต้องการบุคคลของสังคม และขยายผลไปสู่การดำเนินการจัดการเรียนการสอน เพื่อให้การจัดการเรียนการสอน ให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ

หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาสามารถนำมาพัฒนานักเรียนให้เป็นมนุษย์ให้สมบูรณ์และใช้ชีวิตในสังคม เช่น ไตรสิกขาหรือศีล สมาธิ ปัญญา นั้นแต่ละส่วนมีหลักเกณฑ์เฉพาะของตนเอง นอกจากนี้ วิธีการตลอดจนผลที่เกิดขึ้นก็ไม่เหมือนกัน แต่ในความแตกต่างเหล่านั้น ไม่อาจแยกออกจากกันได้ อย่างเป็นเอกเทศ การเจริญไตรสิกขาไปสู่ความวิสุทธิ นั้นหมายเอา ศีล สมาธิ ปัญญา ที่กำลังเกิดขึ้น พร้อมในอารมณ์เดียวกัน คนทุกคนสามารถสร้างนิสัยในการเจริญสติได้และเป็นสิ่งที่ควรสั่งสมอบรมจะเข้าถึงเหตุผลและปัญญา

2. การใช้หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียน พบว่า การใช้หลักธรรมไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียนโรงเรียนเลยอนุกูลวิทยา และทำการวิเคราะห์ข้อมูลจากการประชุมกลุ่ม การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก แล้วนำมาสังเคราะห์จึงได้“การใช้หลักธรรมไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียนโรงเรียนเลยอนุกูลวิทยา” เพื่อเสนอเป็นช่องทางเลือกในกาจัดชุดกิจกรรมการเรียนการสอนให้นักเรียนมีคุณภาพได้มาตรฐานการศึกษา สอดคล้องกับโลกยุคดิจิตอลและสังคม Generation Z โดยแบ่งเป็น 5 ขั้นตอน หรือ Six Steps to power 4 Learning Model

2.1 กำหนดนโยบาย จัดทำแผนพัฒนา แผนปฏิบัติการ กำหนดอัตลักษณ์ “หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนา “ของสถานศึกษา ประชุมชี้แจงเน้นการมีส่วนร่วม สร้างความตระหนัก ความรู้ความเข้าใจและนำไปปฏิบัติ ศึกษา วิเคราะห์ คำอธิบายรายวิชา มาตรฐาน สาระการเรียนรู้ ตัวชี้วัด ออกแบบการสอนและเขียนแผนการสอน ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2551 และตามหลักสูตรสถานศึกษา (Plan : P)

2.2 กำหนดให้ครูทุกคนดำเนินการจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้เพื่อปลูกฝัง หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนา ทุกช่วงชั้น ทุกกลุ่มสาระและทุกภาคการเรียน ผ่านความเห็นชอบของกลุ่มวิชาการหรือผู้บริหารสถานศึกษาก่อนนำไปใช้จัดให้มีการเรียนการสอนเพื่อปลูกฝังอิทธิบาท 4 (Do : D)

2.3 ติดตาม ตรวจสอบ ประเมินผล มีการนิเทศ การประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน สรุปรายงานผลการนิเทศ การประเมินแผนการจัดการเรียนรู้ ประเมินพฤติกรรมของนักเรียน ด้วยวิธีการที่หลากหลาย เช่น การสังเกต การสนทนา หรือแบบประเมินจริยธรรม (Check : C)

2.4 ครูทุกคนนำแผนการจัดการเรียนรู้ ที่ได้ไปปรับปรุงเพิ่มเติมตามข้อเสนอแนะของผู้บริหาร คณะครู กรรมการสถานศึกษา ผู้ปกครองและคณะกรรมการสภานักเรียนแล้วนำไปปฏิบัติการสอนต่อไป (Act : A)

2.5 ครูจดบันทึกจากการสังเกตพฤติกรรมของนักเรียน การสนทนากลุ่ม หลังการจัดกิจกรรมสอนเพื่อปลูกฝังหลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนา จัดทำข้อมูลเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเป็นรายภาคการเรียน (Record : R)

2.6 การนำเสนอผลการจัดการเรียนการสอนการปลูกฝังหลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนา ของนักเรียน โรงเรียนเลยอนุกูลวิทยา อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้รับทราบ เมื่อสิ้นปีการศึกษาให้จัดทำรายงานเสนอคณะกรรมการบริหารแล้วประชาสัมพันธ์ในภาพรวมผ่านสื่อสารต่าง ๆ (Accountability : A) คุณธรรมพื้นฐานนั้นควรได้รับการฝึกฝนและปลูกฝังในจิตใจ เพื่อให้เกิดทักษะชีวิต คือ ความเป็นคนดี ที่สามารถนำไปใช้ควบคู่กับ ความเป็นผู้ที่มีสติปัญญา ได้อย่างเหมาะสม เพราะในความเป็นจริง ความเก่งหรือความสามารถ ทางสติปัญญาแต่เพียงอย่างเดียวไม่สามารถ สร้างสรรค์ให้สังคมสงบสุขได้ ในทำนองเดียวกันความดีอย่างเดียวก็ไม่เพียงพอ สำหรับการพัฒนาชีวิตและสร้างสรรค์สังคมของมนุษย์ให้เจริญก้าวหน้าไปได้ เพราะความดีจะต้องมีปัญญาเป็นสิ่งที่พึ่งพิงเป็นหลักเป็นแนวทาง ให้คนดีได้แสดงออกในด้านการกระทำ เพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง และต่อสังคมสิ่งแวดล้อม ความสำคัญของหลักไตรสิกขาได้ ดังนี้ คือ หลักไตรสิกขาเป็นที่หลอมรวมสิกขาบทใน พระปาฏิโมกข์ เป็นสิกขาบทเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ มีอิทธิพลต่อคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา เป็นที่หลอมรวมหลักปฏิบัติธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนา

สรุปได้ว่า การเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา หมายถึง กระบวนการฝึกฝนพัฒนาตนด้วยอายตนะภายในตัวมนุษย์หรืออินทรีย์ 6 ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สัมพันธ์กับอายตนะภายนอกหรืออารมณ์ 6 ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (สิ่งที่ถูกต้อง กาย) ธรรมารมณ์ (อารมณ์ ที่เกิดกับใจ) พร้อมกับการประพฤติปฏิบัติตามกระบวนการของไตรสิกขา ได้แก่ อธิสีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้มนุษย์เกิดการเปลี่ยนแปลง ไปสู่ความเจริญงอกงามของชีวิตและเป็นวิถีชีวิตทั้งหมดของมนุษย์

3. แนวทางการใช้หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้นักเรียน พบว่า กระบวนการเรียนรู้ในพุทธศาสนานี้ เป็น กระบวนการพัฒนาปัญญา ซึ่งครูถือเป็นบุคคลสำคัญที่ต้องจัดสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ให้ผู้เรียนเกิด ศรัทธาที่จะเรียนรู้ และฝึกฝนวิธีการคิด โดยแยบคาย นำไปสู่การปฏิบัติโดยใช้หลักไตรสิกขาในการ พัฒนาให้ครบทั้ง 3 ด้าน คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ในการจัดกระบวนการเรียนรู้มี 3 ขั้นตอน คือ 1) การรับรู้ ได้แก่ การเสวนาสัตบุรุษ และการฟังสัทธรรม 2) การคิด ได้แก่ โยนิโสมนสิการ และ 3) การปฏิบัติ ได้แก่ ธรรมานุธรรมปฏิบัติซึ่งการเรียนรู้ที่จะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนความคิดและพฤติกรรมของผู้เรียนนั้นจะต้องเกิดขึ้นจากการเรียนรู้ทั้งด้านทฤษฎี/แนวคิด การปฏิบัติและการได้รับ หรือเห็นผลจากการปฏิบัตินั้น (ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ) อย่างครบถ้วน การศึกษาหรือกระบวนการเรียนรู้เป็นสาระของการปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนาและ การปฏิบัตินั้นท่านเรียกว่าสิกขา อันได้แก่ ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา หลักไตรสิกขา คือ หลักการพัฒนาชีวิตเพื่อให้ประสบผลสำเร็จและเป็นคนสมบูรณ์แบบตาม แนวพุทธ มีหลักสำคัญ 3 ประการคือ

3.1 สีลสิกขา คือ ศึกษาเรื่องศีล อบรมปฏิบัติให้ถูกต้องดีงาม ให้ถูกต้องตามหลัก การศึกษาด้านหรือขั้นตอนที่ฝึกปรือให้เกิดมีสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะและสัมมาอาชีวะเจริญงอก งามขึ้น จนบุคคลมีความพร้อมทางด้านความประพฤติวินัย และความสัมพันธ์ทางสังคมถึงมาตรฐาน ของนักเรียนโรงเรียนเลยอนุกูลวิทยา เป็นพื้นฐานแก่การสร้างเสริมคุณภาพจิตให้ดี

3.2 จิตตสิกขา คือ ศึกษาเรื่องจิต อบรมจิตให้สงบมั่นคงเป็นสมาธิ ได้แก่ การศึกษาด้านหรือขั้นตอนที่ฝึกปรือ ให้เกิดมี สัมมาวายามะ และสัมมาสติ สัมมาสมาธิ เจริญงอกงามขึ้น จนนักเรียนมีความพร้อมทางคุณธรรมมีคุณภาพจิต สมรรถภาพจิตและสุขภาพจิตพัฒนาถึงมาตรฐานของนักเรียนโรงเรียนเลยอนุกูลวิทยาเป็นพื้นฐานแห่ง การพัฒนาปัญญาได้ดี

3.3 ปัญญาสิกขา คือ ศึกษาเรื่องปัญญาอบรมตนให้เกิดปัญญาแจ่มแจ้ง ได้แก่ การเจริญสติของของนักเรียนโรงเรียนเลยอนุกูลวิทยา การศึกษาด้านหรือขั้นตอนที่ฝึกปรือให้เกิดมี สัมมาทิฏฐิ และสัมมาสังกัปปะเจริญงอกงามขึ้น จนบุคคลมีความพร้อมทางปัญญาถึงมาตรฐานของนักเรียนโรงเรียนเลยอนุกูลวิทยา สามารถดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัญญา

การประยุกต์กระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนาบุคคล กระบวนการของการศึกษาบนรากฐานของไตรสิกขา ได้แก่ สัมมาทิฏฐิเป็นแกนนำและเป็นฐานแล้วกระบวนการพัฒนา ให้เกิดภายในตัวบุคคลที่ยังไม่รู้เรียนให้รู้ เมื่อรู้แล้วยังไม่เข้าใจ พิจารณาให้เข้าใจ เมื่อพิจารณาให้เข้าใจก็ดำเนินไปได้ กระบวนการศึกษานี้แบ่งเป็น 3 ขั้นตอนใหญ่ ๆ เรียกว่า ไตรสิกขา ดังนี้1) การฝึกฝนอบรมในด้านความประพฤติระเบียบวินัย ความสุจริตทางวาจาและอาชีวะ เรียกว่า สีลสิกขา เรียกกันง่าย ๆ ว่าศีล 2) การฝึกอบรมทางจิตใจ การปลูกฝังคุณธรรม สร้างเสริม คุณภาพ สมรรถภาพและ สุขภาพจิต เรียกว่า จิตสิกขา เรียกกันง่าย ๆ ว่าสมาธิ 3) การฝึกอบรมทางปัญญา ให้เกิดความรู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้ความเป็นไป ตามเหตุปัจจัย ทำให้แก้ปัญหาไปตามแนวทางเหตุผล รู้เท่าทันโลกและชีวิต จนสามารถทำจิตใจให้ บริสุทธิ์หลุดพ้นจากความยึดติดถือมั่นในสิ่งต่าง ๆ ดับกิเลสดับทุกข์ได้ เป็นอยู่ด้วยจิตใจอิสระ ผ่องใส เบิกบาน เรียกว่า ปัญญาสิกขา เรียกกันง่าย ๆ ว่า ปัญญา

อภิปลายผลการวิจัย

1. สภาพการใช้หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้นักเรียน ผลจากการวิจัยโดยภาพรวม พบว่า มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้อาจสืบเนื่องมาจากผู้บริหารสถานศึกษาโรงเรียนนาอ้อวิทยาได้นำหลักการและกระบวนการบริหารคุณภาพมาปฏิบัติภารกิจอย่างเป็นระบบ สามารถพัฒนาการบริหารจัดการศึกษาให้มีคุณภาพในการดำเนินงานทั้ง 4 ด้าน คือ การบริหารงานวิชาการ การบริหารงานงบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารงานทั่วไป มุ่งพัฒนางานให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมาย สามารถประสานชุมชน และองค์กรที่มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอย่างมีคุณภาพ สามารถบริหารจัดการสถานศึกษาให้บรรลุวัตถุประสงค์ตาม เป้าหมายที่กำหนดไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล สอดคล้องกับ กัญจนา พรนิเสน (2549) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ผลของการสอนแบบพุทธวิธีที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและวิธีคิดแบบ

โยนิโสมนสิการ วัฒนธรรม (ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม) ของนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรปราการ ผลวิจัยปรากฏว่า นักเรียนที่ได้รับการสอนแบบพุทธวิธี ซึ่งประกอบด้วย การสอนแบบ ไตรสิขา การสอนแบบธรรมสากัจฉา การสอนแบบอริยสัจสี่ การสอนแบบเผชิญสถานการณ์ และ การสอนแบบปุจฉาวิสัชนา จำนวน 6 แผนการสอน มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังทดลองสูงกว่า ก่อนทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และนักเรียนที่ได้รับการสอนแบบพุทธวิธีมีการ พัฒนาทักษะแบบโยนิโสมนสิการหลังทดลองสูงกว่าก่อนทดลองอย่างมีนัยที่สำคัญ .05

2. การใช้หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียน พบว่า โรงเรียนมีเป้าหมาย วิสัยทัศน์ พันธกิจ มีแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษา แผนปฏิบัติการประจำปีและแนวทางในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาตรงตามวัตถุประสงค์ของแผนการศึกษาชาติ สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนท้องถิ่นอย่างชัดเจน มีหลักสูตรสถานศึกษา หลักสูตรกลุ่มสาระการเรียนรู้ 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ ครูได้รับการพัฒนาให้มีความเชี่ยวชาญทางวิชาชีพตามมาตรฐานตำแหน่ง ได้สอนตรงตามวิชาเอกตามความถนัดจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้สื่อเทคโนโลยีและนวัตกรรมอย่างหลากหลายทั้งการเรียนในรูปแบบ On-Site ในโรงเรียนและรูปแบบ Online ในช่วงที่มีการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคนา (COVID-19) ส่งผลให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาอย่างเต็มศักยภาพ รอบด้านตามหลักสูตรสถานศึกษาทุกคนและมีการประเมินผลการเรียนด้วยวิธีการที่หลากหลายตามสภาพจริง มีการกำกับ ติดตาม ตรวจสอบ นิเทศ ทบทวนและประเมินผลการบริหารและจัดการศึกษาให้มีความเหมาะสม ชัดเจน สอดคล้องกับแนวคิดของ Peterson (1985) ศึกษาวิจัยเรื่อง วิสัยทัศน์ด้านคุณธรรมและจริยธรรมของผู้บริหารโรงเรียนและพฤติกรรมการแก้ปัญหาของผู้บริหารโรงเรียน โดยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารโรงเรียนที่มีวิสัยทัศน์ด้านคุณธรรมและจริยธรรม ที่ชัดเจนหากเข้าไปอยู่ในโรงเรียนที่มีปัญหาน้อย จะมีพฤติกรรมการแก้ปัญหาแบบผู้เลือกปัญหา สำหรับผู้บริหารโรงเรียนที่มีวิสัยทัศน์ด้านคุณธรรมและจริยธรรมที่ไม่ชัดเจน หากไปอยู่ในโรงเรียนที่มีปัญหาน้อยจะมีพฤติกรรมแบบแก้ปัญหาแบบผู้ดูแล และในขณะที่หากเข้าไปอยู่ในโรงเรียนที่มีปัญหามากจะมีพฤติกรรมการแก้ปัญหาแบบนักสู้ ซึ่งผลการวิจัยสรุปให้เห็นว่า สภาพของโรงเรียนเป็นปัจจัยผลักดันที่มีผลต่อพฤติกรรมการทำงานและการแก้ปัญหาของผู้บริหารโรงเรียน โดยที่วิสัยทัศน์ด้านคุณธรรมและจริยธรรมของผู้บริหารโรงเรียนเป็นตัวกำหนดแนวทางในการแก้ปัญหาและในทำนองกลับกันวิสัยทัศน์ด้านคุณธรรมและจริยธรรมของผู้บริหารโรงเรียนถูกกำหนดโดยสภาพของโรงเรียนด้วย

3. แนวทางการใช้หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้นักเรียน พบว่า การใช้หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียน พบว่า ด้านศีล พัฒนาวินัยการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการมีพฤติกรรมที่ดีที่พึงประสงค์ มาเรียนอย่างสม่ำเสมอ ด้านสมาธิ พัฒนาการเรียนรู้ความรับผิดชอบการทำการบ้านและโครงงานที่ได้รับมอบหมาย มีใจแน่วแน่มั่นคง และมีสุขภาพจิตดี ด้านปัญญา พัฒนาในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างสมเหตุสมผล คิดอย่างสร้างสรรค์ในการแสดงออกทั้งภายในและภายนอกโรงเรียน พัฒนาตนเองทางกาย วาจา โดยใช้ศีล และพัฒนาตนเองทางใจโดยใช้สมาธิ จนเกิดปัญญาในการใช้ชีวิต สอดคล้องกับ พระมหาสมชาย สิริจนโท (หานนท์) (2552) ได้ทำการวิจัย พบว่าการพัฒนาชีวิตในพระพุทธศาสนาเถรวาทแบ่งออกเป็น 4 ด้านได้แก่ (1) การพัฒนาทางความประพฤติคือทางกายและวาจาให้มี

ศีล (2) การพัฒนา ด้านอินทรีย์ 6 คือให้รู้จักสำรวมอินทรีย์ของตนอย่างมีสติกำกับ (3) การพัฒนาด้านจิตใจให้เกิดความเข้มแข็งและมั่นคงสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและ (4) การพัฒนาด้าน ปัญญา เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในการปฏิบัติตนต่อสรรพสิ่งทั้งปวงไม่ให้เกิดความลุ่ม หลงมัวเมาแต่ให้เป็นอิสระจากสิ่งต่างๆนอกจากนั้นก็ได้ศึกษาถึงโทษ(ผลกระทบ)ของการไม่ พัฒนาคุณภาพชีวิตคุณค่าของการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งต่อตนและสังคมหลักพุทธธรรมที่ นำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตหลักธรรมที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาคุณภาพ ชีวิต

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

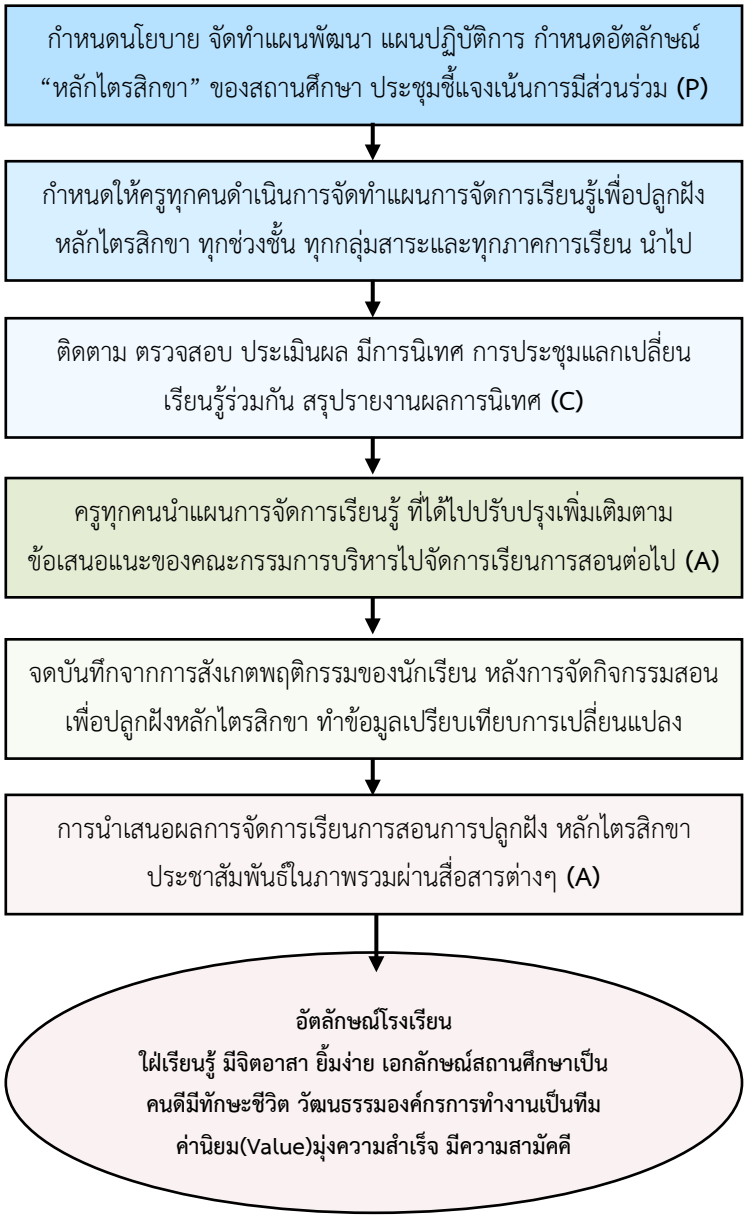

ภาพที่ 1: Six Steps to power 4 Learning Model (PDCAA)

การใช้หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ 3 ประการ ได้แก่ 1) อธิศีลสิกขา คือ ข้อ ปฏิบัติที่ต้องศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของศีล 2) อธิจิตตสิกขา คือ ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของ จิตใจ หรือสมาธิ และ 3) อธิปัญญาสิกขา คือ ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของปัญญา มักเรียก กันง่าย ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ประเวศ วะสี (ประเวศ วะสี, 2542) ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ไว้ว่า การเรียนรู้หรือหลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนานั้น เรียกว่า สิกขา หรือ ศึกษา วิถีชีวิตคือการศึกษา วิถีชีวิตที่ดีประกอบด้วยระบบการอยู่ร่วมกันที่ดี คือ ศีล หมายถึง การอยู่ร่วมกันด้วยความปกติ ระบบการอยู่ร่วมกันของชีวิต ควรจะต้องประกอบด้วยการพัฒนาจิตและพัฒนาปัญญายิ่ง ๆ ขึ้นไปด้วย ทำให้ระบบการอยู่ร่วมกันดียิ่ง ๆ ขึ้น ศีล สิกขา จิตตสิกขา และปัญญาสิกขา ที่เรียกว่าการศึกษาทั้ง 3 หรือไตรสิกขานั้น เพราะเป็นวิถีชีวิตทั้งหมด คือ การศึกษา การศึกษาจึงไม่ใช่การเรียนวิชา

การใช้หลักธรรมไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียนโรงเรียนเลยอนุกูลวิทยา อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ดังนี้

ด้านศีล กิจกรรมอบรมค่ายคุณธรรม พัฒนากาย วาจา ให้อยู่ในระเบียบวินัย

ด้านสมาธิ กิจกรรมแข่งขันบทเพลงสวดมนต์ ทำนองสรภัญญะ

ด้านปัญญา กิจกรรมเรียนรู้หลักธรรมผ่านการประกวดวาดภาพพุทธประวัติ

สรุป

การเรียนรู้เป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ทั้งกาย จิต และ สติปัญญา เพียบพร้อมด้วยความรู้ คุณธรรม และจริยธรรม ผู้สอน จะต้องจัดประสบการณ์การเรียนรู้อย่างเหมาะสมให้กับนักเรียน ซึ่งกระบวนการจัดการเรียนรู้นั้นมีอยู่หลากหลายวิธี การจัดการเรียนรู้ ตามหลักไตรสิกขาก็เป็นอีกวิธีหนึ่งที่เหมาะสม เพราะเป็นการเรียนรู้ที่มีเป้าหมายคือ พฤติกรรมดี มีจิตใจดี มีคุณธรรม และมีสติปัญญาดี เป็นการทำให้ผู้เรียนลดทุกข์ สร้างสุขให้กับตนเอง ครอบครัว ชุมชนและสังคมต่อไป

ข้อเสนอแนะ

การใช้หลักธรรมไตรสิกขาในพระพุทธศาสนา ไปจัดทำเป็นชุดการเรียนรู้หรือชุดการสอนนั้น ผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องกำหนดให้เป็นนโยบาย จัดทำแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษาที่มุ่งส่งเสริมพฤติกรรมของนักเรียนให้เป็นผู้มี เพื่อพัฒนา 3 ด้านคือด้านพฤติกรรม (ศีล) ด้านจิตใจ (สมาธิ) และ ด้าน ความรู้ความคิด (ปัญญา) คณะครูอาจารย์ต้องจัดทำแผนการเรียนรู้การใช้หลักธรรมไตรสิกขาในพระพุทธศาสนา กับทุกกลุ่มสาระ ทุกภาคเรียนมีการนิเทศ ติดตามประเมินผล เปรียบเทียบพฤติกรรมนักเรียน สรุปรายงานผล และนำเสนอต่อคณะกรรมการบริหารสถานศึกษา สถานศึกษาอาจหาฉันทามติให้ หลักธรรมไตรสิกขา เป็นอัตลักษณ์ของโรงเรียนต่อไป

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการจัดทำชุดกิจกรรมการเรียนรู้แบบการคิดแบบมีวิจารณญาณ การคิดวิเคราะห์ หรือแบบการใช้หลักธรรมไตรสิกขาในพระพุทธศาสนา เปรียบเทียบกับชุดการเรียนรู้แบบการใช้หลักธรรมไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาหรือการนำหลักพุทธธรรมอื่นๆ มาจัดเป็นชุดกิจกรรมการเรียนรู้ เช่น พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 เป็นต้น

2. จากข้อสังเกตของกลุ่มสนทนาผ่านกลไกการสัมภาษณ์ ได้ตั้งข้อสังเกตว่า การเพาะบ่มพฤติกรรมการใช้หลักธรรมไตรสิกขาในพระพุทธศาสนา ไม่เน้นการเกิดปฏิกิริยาลูกโซ่ (ความสัมพันธ์ในแนวนอน) ขั้นตอนใดจะเกิดขึ้นก่อนก็ได้ เช่น การฝึกอบรมเพื่อพัฒนา 3 ด้าน คือ ด้านพฤติกรรม (ศีล) ด้านจิตใจ (สมาธิ) และ ด้านความรู้ความคิด (ปัญญา) เป็นต้น ประเด็นดังกล่าวนี้ควรจะได้ทำวิจัยเชิงทดลองเพื่อหาความสัมพันธ์ในแนวตั้งหรืออสืบค้นในพระไตรปิฎกต่อไป

บรรณานุกรม

กระทรวงศึกษาธิการ. (2554). *แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 10*. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.

กัญจนา พรนิเสน. (2549). *ผลของการสอนแบบพุทธวิธีที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ รายวิชา ส 41102 สังคมศึกษาศาสนาและวัฒนธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรปราการ.* วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

ไทยพีบีเอส (Thai PBS). (2567). *ปฏิรูปการศึกษา เส้นทางยังอีกยาวไกล. สำนักข่าวไทยพีบีเอส.* สืบค้น 25 มีนาคม 2568 จาก https://www.thaipbs.or.th/news/content/333481.

ประเวศ วะสี. (2542). *พุทธธรรมกับอุดมการณ์สำหรับศตวรรษที่ 21.* ในพุทธธรรมกับอุดมการณ์สำหรับ ศตวรรษที่ 21 : ปาฐกถาครบรอบ 60 ปี พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2546). *ทิศทางการศึกษาไทย.* กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต). (2539). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: บริษัทสหธรรมิก จำกัด.

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2547). *ขอบฟ้าแห่งความรู้.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสมชาย สิริจนฺโท (หานนท์). (2555). *พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางของพระเทพวรคุณ (สมานสุเมโธ).* วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Amarin tv. (2567). *อนาคตการศึกษาเด็กไทยปี 67. สำนักข่าว Amarin*. สืบค้น 20 มีนาคม 2568 จาก https://www.amarintv.com/news/social/224088.

Peterson, K.D. (1985). Vision and problem finding in principals work: Values and cogition in administration. *Journal of Education*. 63(1), 105.

การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรสำนักงานเขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร

Application of Buddhist Principles to Promote Work Effciency of Wang Thonglang District Office Personnel Bangkok

[1]ประณยา วงษ์สวรรค์, [2]สมบัติ นามบุรี

และ [3]พงศ์พัฒน์ จิตตรานุรักษ์

[1]Pranaya Wongsawan, [2]Sombat Namburi

and [3]Phongphat Chittanurak

[1,2,3]คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2,3]Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[1]Corresponding Author E-mail : wongsawan.dada@gmail.com

Received: May 7, 2025; **Revised:** August 26, 2025; **Accepted:** August 28, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาระดับประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรสำนักงานเขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร 2) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหลักอิทธิบาท 4 กับประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรสำนักงานเขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร 3) เพื่อศึกษานำเสนอการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรสำนักงานเขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร ดำเนินการวิธีวิจัยแบบผสานวิธี เก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 399 คน และสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 9 รูปหรือคน ผลวิจัยพบว่า 1) ประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรสำนักงานเขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร พบว่า ประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรสำนักงานเขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\overline{X}$ =3.24) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านอยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน โดยเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยดังนี้ ต้นทุน รองลงมา เวลา อันดับสาม คุณภาพ อันดับสี่ ปริมาณ และอันดับห้า วิธีการ ตามลำดับ 2) ความสัมพันธ์ระหว่างหลักอิทธิบาท 4 กับประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรสำนักงานเขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร พบว่า หลักอิทธิบาท 4 ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\overline{X}$ =3.29) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านอยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน โดยเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยดังนี้ ด้านฉันทะ ความพอใจในงาน รองลงมาคือ ด้านวิริยะ ความพากเพียรในงาน อันดับสาม ด้านจิตตะ ความเอาใจใส่ในงาน และอันดับสี่ ด้านวิมังสา การทำงานด้วยปัญญา ตามลำดับ 3) การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรสำนักงานเขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร 5 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านต้นทุน 2) ด้านคุณภาพ 3) ด้านปริมาณ 4) ด้านเวลา 5) ด้านวิธีการ โดยนำหลักธรรมคือ หลักอิทธิบาท 4 เข้ามาประยุกต์เข้า

กับประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรสำนักงานเขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร ได้แก่ 1) ด้านฉันทะ ความพอใจในงาน 2) ด้านวิริยะ ความพากเพียรในงาน 3) ด้านจิตตะ ความเอาใจใส่ในงาน 4) ด้านวิมังสา การทำงานด้วยปัญญา

คำสำคัญ: การประยุกต์; หลักพุทธธรรม; ประสิทธิภาพการปฏิบัติงาน

Abstract

The objective of this research papers were: 1) To study the level of work efficiency of the personnel of Wang Thonglang District Office, Bangkok. 2) To study the relationship between the four bases of influence and the work efficiency of the personnel of Wang Thonglang District Office, Bangkok. 3) To study and present the application of Buddhist principles to the work efficiency of the personnel of Wang Thonglang District Office, Bangkok. A mixed-method research method was used to collect data from 399 samples and conduct in-depth interviews with 9 key informants. The results showed that: 1) Work efficiency of the personnel of Wang Thonglang District Office, Bangkok The overall work efficiency of the personnel of Wang Thonglang District Office, Bangkok was at a moderate level ($\overline{X}$ =3.24). When considering each aspect, all aspects were at a moderate level. The average values were as follows: Cost, Time, Quality, Quantity, and Method. 2) The relationship between the four bases of influence and Method Bangkok found that the overall principle of the Four Bases of Influence was at a moderate level ($\overline{X}$ =3.29). When considering each aspect, they were at a moderate level in all aspects, as ranked by the following average values: Chanda, job satisfaction, followed by Viriya, diligence in work, thirdly Chitta, attentiveness in work, and fourthly Vimangsa, working with wisdom, respectively. 3) Application of Buddhist principles to efficiency of Wang Thonglang District Office personnel, Bangkok in 5 aspects: 1) Cost 2) Quality 3) Quantity 4) Time 5) Method by applying the principle of the Four Bases of Influence to the efficiency of Wang Thonglang District Office personnel, Bangkok, namely 1) Chanda, job satisfaction 2) Viriya, diligence in work 3) Chitta, attentiveness in work 4) Vimangsa, working with wisdom.

Keyword: Application; Buddhadhamma; Operational Efficiency

บทนำ

รัฐบาลได้มุ่งพัฒนาระบบราชการเพื่อให้หน่วยงานภาครัฐปรับปรุงการทำงาน ยกระดับการบริหารจัดการ และมีการประเมินผลการปฏิบัติราชการ ตามหลักการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดีโดยนำแนวคิดและเครื่องมือการบริหารจัดการสมัยใหม่เข้ามาในภาคราชการภายใต้การประยุกต์ใช้จากหลักการบริหารของภาคธุรกิจ เช่น การบริหารเชิงยุทธศาสตร์ การลดขั้นตอนการทำงาน การประเมินความพึงพอใจ คำรับรองการปฏิบัติราชการ ขอเสนอการเปลี่ยนแปลง การบริหารความเสี่ยง การพัฒนาระบบสนเทศ เป็นต้น เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างยั่งยืน สามารถยกระดับมาตรฐาน การทำงานรองรับการพฒนาระบบราชการเป็นกรอบการประเมนตนเอง และสามารถติดตามการจัดการของภาครัฐได้อย่างต่อเนื่อง คณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบให้นำเกณฑ์คณภาพการบริหารจัดการภาครัฐมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาระบบราชการ โดยเริ่มดำเนินการตามระบบคำรับรองการปฏิบัติราชการในปี พ.ศ. 2549 โดยประยุกต์ใช้จากระบบคุณภาพการ

บริหารภาครัฐและเอกชนของต่างประเทศเกี่ยวกับการปรับปรุงและพัฒนาองค์กรเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของ ประเทศผ่านระบบการประเมินให้รางวัลคุณภาพ (กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน, 2567)

สำนักงานเขตมีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการปกครอง การทะเบียน การจัดทำแผนพัฒนาเขตการจัด ให้มีและบำรุงรักษาทางบก ทางน้ำ และทางระบายน้ำ การจัดให้มีและควบคุมตลาด ท่าเทียบเรือ ท่าข้ามและที่จอดรถ การสาธารณูปโภคและการก่อสร้างอื่น ๆ การสาธารณูปการ การส่งเสริม การฝึก และประกอบอาชีพ การส่งเสริมการลงทุน การส่งเสริมการท่องเที่ยว การจัดการศึกษา การสงเคราะห์ การสังคมสงเคราะห์ การพัฒนาคุณภาพชีวิต การบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น การจัดให้มีพิพิธภัณฑ์ การปรับปรุงแหล่งชุมชนแออัดและการจัดการเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย การจัดให้มีและบำรุงสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ การส่งเสริมกีฬา การส่งเสริมประชาธิปไตย ความเสนอภาค และสิทธิเสรีภาพของประชาชน การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของราษฎร การรักษาสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง การสาธารณสุข การอนามัยครอบครัว การจัดให้มีและควบคุมสุสานและฌาปนสถาน การควบคุมการเลี้ยงสัตว์ การจัดให้มีและควบคุมการฆ่าสัตว์ การรักษาความปลอดภัย ความเป็นระเบียบเรียบร้อย และการอนามัย โรงมหรสพและสาธารณสถานอื่น ๆ การคุ้มครอง ดูแลและบำรุง และการใช้ประโยชน์จากที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การผังเมือง การวิศวกรรมจราจร การดูแลรักษาที่สาธารณะ การควบคุมอาคาร การป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย การส่งเสริมและสนับสนุนการป้องกันและรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน การจัดการสิ่งแวดล้อมและมลพิษต่าง ๆ การจัดเก็บรายได้ การบังคับการให้เป็นไปตามข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครหรือกฎหมายอื่นที่กำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกรุงเทพมหานครและหน้าที่อื่นตามที่ได้รับมอบหมาย จึงมีแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในการให้บริการออกเป็นส่วนราชการภายในสำนักงานเขต (สำนักงานเขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร, 2567)

โดยในที่ประชุมสภากรุงเทพมหานคร สมัยประชุมสามัญ สมัยที่สาม (ครั้งที่ 1) ประจำปีพุทธศักราช 2567 นายกิตติพงศ์ รวยฟูพันธ์ สมาชิกสภากรุงเทพมหานคร เขตทุ่งครุ เสนอญัตติขอให้กรุงเทพมหานครกำหนดมาตรการแก้ไขปัญหาฝาบ่อพักท่อในพื้นที่กรุงเทพมหานคร เพื่อความปลอดภัยของประชาชนเนื่องจากเหตุการณ์ที่มีประชาชนเสียชีวิตจากการพลัดตกลงไปในบ่อพักท่อร้อยสายไฟใต้ดิน บริเวณเกาะกลางถนนปากซอยลาดพร้าว 49 ในพื้นที่เขตวังทองหลาง สาเหตุมาจากการไฟฟ้านครหลวงได้เปิดฝาบ่อแล้วนำไม้อัดที่ชำรุดมาปิดปากบ่อ รวมถึงกรณีอื่น ๆ ที่เกิดจากฝาท่อชำรุดมีผู้ได้รับบาดเจ็บในหลายพื้นที่ ฝาท่อสูญหายจากการโจรกรรม ฝาท่อมีรูปแบบที่ไม่เหมาะสม ทำให้เกิดเสียงดังรบกวนประชาชนในละแวกนั้น ซึ่งสะท้อนถึงความไม่ปลอดภัยของประชาชน ทั้งนี้ในพื้นที่กรุงเทพมหานครมีบ่อพักท่อระบายน้ำ บ่อพักท่อสายไฟฟ้า สายสื่อสารบนพื้นผิวจราจรและทางเท้าจำนวนมาก ทั้งของกรุงเทพมหานครและหน่วยงานด้านสาธารณูปโภคอื่น เมื่อเกิดปัญหา หรือกรณีการดำเนินงานของหน่วยงานด้านสาธารณูปโภค เช่น การประปานครหลวง การไฟฟ้านครหลวง เปิดฝาบ่อแล้วไม่ปิดฝาให้สนิท ตลอดจนแสงสว่างในบริเวณนั้นไม่เพียงพอ ทำให้เกิดอันตรายต่อประชาชนที่สัญจรไปมานายกิตติพงศ์ กล่าวเพิ่มเติมว่า “กรุงเทพมหานครต้องหามาตรการแก้ไขปัญหา ทั้งเรื่องฝาท่อหาย การออกแบบฝาท่อให้ยากต่อการโจรกรรม การคำนึงถึงฝาท่อที่มีรูปแบบคงทนถาวร แต่สะดวกและรวดเร็วต่อการเปลี่ยนหากชำรุด รวมทั้งเข้มงวดกวดขันผู้รับเหมาให้ปฏิบัติตามมาตรฐานด้านความปลอดภัย

และมีบทลงโทษหากมีการปล่อยปละละเลย เจ้าหน้าที่รับผิดชอบต้องลงพื้นที่ตรวจสอบอย่างสม่ำเสมอ เพราะเรื่องฝาท่อชำรุดเป็นปัญหาที่อันตรายสามารถสูญเสียชีวิตและทรัพย์สินได้ (BMC สภากรุงเทพมหานคร, 2567)

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรสำนักงานเขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร การวิจัยครั้งนี้จะเป็นการนำหลักอิทธิบาท 4 ซึ่งเป็นหลักการอยู่ร่วมกัน ได้แก่ 1) ฉันทะ การปฏิบัติงานของบุคลากรด้วยความสมัครใจและมุ่งหวังในผลสำเร็จของงานเหนือสิ่งอื่นใด 2) วิริยะ การปฏิบัติงานของบุคลากรได้สม่ำเสมอจนกว่างานจะสำเร็จโดยไม่คำนึงถึงความเหนื่อยยาก ปฏิบัติงานด้วยความเพียรแม้งานนั้นจะมีอุปสรรคและต้องใช้ระยะเวลายาวนาน 3) จิตตะ การใส่ใจ ใฝ่รู้ ในสิ่งที่เกี่ยวข้องกับงานอยู่เป็นนิตย์ ทั้งในและนอกเวลางาน เอาใจใส่ในงานและเพื่อนร่วมงาน 4) วิมังสาการไตร่ตรองและตรวจสอบข้อบกพร่องของการปฏิบัติงานอยู่ตลอดเวลา คิดค้นแนวทางการปรับปรุงงานและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยเหตุผล (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546) มาศึกษาร่วมกับหลักการบริหารจัดการด้านอื่นซึ่งจะส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรอย่างรอบด้าน รอบครอบและมีความยั่งยืน ซึ่งจะเป็นการเสริมสร้างทุนทางสังคม ด้วยการเสริมสร้างศักยภาพและความสามารถของประชาชน ส่งเสริมการรวมตัวจัดตั้งเป็นกลุ่ม/องค์กร และเข้ามามีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศ โดยภาครัฐให้การสนับสนุน สร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเข้าร่วมเป็นหุ้นส่วนการพัฒนาในทุกมิติ มีการบูรณาการการทำงานระหว่างภาครัฐ ภาควิชาการ ภาคประชาสังคม และภาคธุรกิจเอกชนบนฐานข้อมูลที่ครบถ้วนและนำเทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามาช่วยสร้างพื้นที่สาธารณะ เพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เชื่อมประสานการทำงานร่วมกัน เพื่อสร้างสังคมแห่งการให้และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญให้ภาคีการพัฒนามีบทบาทในการพัฒนาสังคมอย่างต่อเนื่องโดยการศึกษาครั้งนี้จะทำให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรสำนักงานเขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานครซึ่งสามารถนำไปเป็นต้นแบบในการปฏิบัติงานของบุคลากรสำนักงานเขตพัฒนาอื่นต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรในพื้นที่การปกครองสำนักงานเขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหลักอิทธิบาทธรรมกับประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรในพื้นที่การปกครองสำนักงานเขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร
3. เพื่อนำเสนอการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรในพื้นที่การปกครองสำนักงานเขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร

วิธีดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 รูปแบบของการวิจัย ผู้วิจัยได้กำหนดรูปแบบการวิจัยโดยใช้การวิจัยแบบผสานวิธี ทั้งการวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ

ขั้นตอนที่ 2 ประชากร กลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

2.1 ประชากรที่ใช้ในการวิจัยคือ ผู้รับบริการสำนักงานเขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร จำนวน 104,478 คน (Bangkok.go.th, 2567)

2.2 กลุ่มตัวอย่าง การกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง ใช้สูตรของ Taro Yamane (1973) ได้ขนาดตัวอย่างจำนวน 399 ตัวอย่าง ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน

2.3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 9 รูป/คน ประกอบด้วย กลุ่มผู้บริหาร จำนวน 3 คน กลุ่มผู้รับบริการ จำนวน 2 คน นักวิชาการหรือผู้ปฏิบัติงานด้านรัฐประศาสนศาสตร์ จำนวน 2 คน นักวิชาการหรือผู้ปฏิบัติงานด้านพระพุทธศาสนา จำนวน 2 รูปหรือคน โดยใช้วิธีเลือกแบบเจาะจง

ขั้นตอนที่ 3 เครื่องมือที่ใช้การวิจัย ในการวิจัยเชิงปริมาณใช้แบบสอบถาม ประกอบด้วย 1) ปัจจัยส่วนบุคคล 2) หลักอิทธิบาท 4 และ 3) ประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรในพื้นที่การปกครองสำนักงานเขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร สำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง

ขั้นตอนที่ 4 การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิจัยเชิงปริมาณเก็บรวบรวมข้อมูลจากตัวอย่าง จำนวน 399 ตัวอย่าง และการวิจัยเชิงคุณภาพเก็บข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 9 รูป/คน

ขั้นตอนที่ 5 การวิเคราะห์ข้อมูล เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา และสถิติอนุมานหาค่าค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน ด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ และศึกษาภาคสนามด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกแล้วนำมาสังเคราะห์ตามวัตถุประสงค์

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ระดับประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรในพื้นที่การปกครองสำนักงานเขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\overline{X}$ =3.24) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านอยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน โดยเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยดังนี้ ต้นทุน (Cost) รองลงมา เวลา (Time) อันดับสาม คุณภาพ (Quality) อันดับสี่ ปริมาณ (Quantity) และอันดับห้า วิธีการ (Method) ตามลำดับ

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหลักอิทธิบาทธรรมกับประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรในพื้นที่การปกครองสำนักงานเขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร พบว่า หลักอิทธิบาท 4 ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\overline{X}$ =3.29) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านอยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน โดยเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยดังนี้ ด้านฉันทะ ความพอใจในงาน รองลงมาคือ ด้านวิริยะ ความพากเพียรในงาน อันดับสาม ด้านจิตตะ ความเอาใจใส่ในงาน และอันดับสี่ ด้านวิมังสา การทำงานด้วยปัญญา ตามลำดับ

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรในพื้นที่การปกครองสำนักงานเขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร 5 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านต้นทุน 2) ด้านคุณภาพ 3) ด้านปริมาณ 4) ด้านเวลา 5) ด้านวิธีการ โดยนำหลักธรรมคือ หลักอิทธิบาท 4 เข้ามาประยุกต์เข้ากับประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรสำนักงานเขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร ได้แก่ 1) ด้านฉันทะ ความพอใจในงาน 2) ด้านวิริยะ ความพากเพียรในงาน 3) ด้านจิตตะ ความเอาใจใส่ในงาน 4) ด้านวิมังสา การทำงานด้วยปัญญา

อภิปรายผลการวิจัย

1. ประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรสำนักงานเขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\overline{X}$ =3.24) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านอยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน โดยเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยดังนี้ ต้นทุน (Cost) รองลงมาคือ เวลา (Time) คุณภาพ (Quality) ปริมาณ (Quantity) และวิธีการ (Method) ตามลำดับ สอดคล้องกับงานวิจัยของ พันธุ์ธัช แสนสุข (2558) ที่พบว่า การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อมาประยุกต์ใช้ในการรักษาความปลอดภัยบุคคลสำคัญของสำนักงานตำรวจแห่งชาติ มีการบูรณาการ ดังนี้ (1) ด้านการวางมาตรการรักษาความปลอดภัย ส่งเสริมให้เจ้าหน้าที่รักในงานที่ทำผูกสัมพันธ์ใจรักในบุคคลสำคัญที่เรารักษา (2) ด้านการรวบรวมข่าวสาร มีใจรักในการสืบสวนหาข่าว พยายามรวบรวมข่าวสารที่มีผลกระทบต่อบุคคลสำคัญ นำมาวิเคราะห์หาเหตุผลจากแหล่งข่าวที่ได้มา (3) ด้านการวางแผนสำรวจล่วงหน้า ฝึกอบรมให้รู้และเข้าใจแผนล่วงหน้าที่ได้วางไว้แล้ว (4) ด้านการใช้เจ้าหน้าที่ตำรวจส่งเสริมให้ใช้เจ้าหน้าที่ตำรวจให้คุ้มค่าในงานที่ทำ มีปัญญารอบรู้คิดรวบยอดแบบมีองค์รวม งานนั้นจึงจะประสบความสำเร็จ (5) ด้านขบวนยานพาหนะ ต้องฝึกฝนอบรมให้มีความรู้ ความเข้าใจในรูปขบวนของบุคคลสำคัญเพื่อที่จะพาบุคคลสำคัญหนีให้รอดปลอดภัยจากภัยคุกคามอันเกิดขึ้นกับบุคคลสำคัญ (6) ด้านเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย ต้องมีความรู้ ความสามารถ ความเข้าใจ และผ่านการฝึกฝนอบรมมาอย่างดี มีความเข้มแข็งอดทนอดกลั้น ฉลาดกล้าหาญ (7)ด้านการให้ความร่วมมือจากตัวบุคคลสำคัญ ต้องมีความเชื่อมั่นและมั่นใจในระบบการรักษาความปลอดภัย และให้ความสำคัญแก่ตัวเจ้าหน้าที่ผู้รักษาความปลอดภัย

2. หลักอิทธิบาท 4 ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\overline{X}$ =3.29) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านอยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน โดยเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยดังนี้ ด้านฉันทะ ความพอใจในงาน รองลงมาคือ ด้านวิริยะ ความพากเพียรในงาน ด้านจิตตะ ความเอาใจใส่ในงาน และด้านวิมังสา การทำงานด้วยปัญญา ตามลำดับ สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาวิเศษ กนฺตธมฺโม (มั่งคั่ง) (2564) ที่พบว่า 1) ประสิทธิผลการบริหารงานของเทศบาลเมืองในจังหวัดชลบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$=4.05, S.D.=0.693) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน ประกอบด้วย 1) ด้านแผนพัฒนาของ อปท. 2) ด้านคุณภาพการให้บริการ 3) ด้านการปฏิบัติราชการ และ 4) ด้านการพัฒนาองค์กร 2) ปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิผลการบริหารงานของเทศบาลเมืองในจังหวัดชลบุรี พบว่า หลักอิทธิบาท 4 และการบริหารสมัยใหม่ ส่งผลร่วมกันต่อประสิทธิผลการบริหารงานของเทศบาลเมืองในจังหวัดชลบุรี ซึ่งอิทธิบาท 4 และการบริหารสมัยใหม่สามารถร่วมกันอธิบายความผันแปรของ

ประสิทธิผลการบริหารงานของเทศบาลเมืองในจังหวัดชลบุรีได้ร้อยละ 84.6 โดยมีสัมประสิทธิ์การถดถอยมาตรฐาน เท่ากับ 0.638 และ 0.309 ตามลำดับ 3) รูปแบบพุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาประสิทธิผลการบริหารงานของเทศบาลเมืองในจังหวัดชลบุรี พบว่า ประสิทธิผลการบริหารงานของเทศบาลเมืองในจังหวัดชลบุรี ทั้ง 4 ด้าน ประกอบด้วย 2) ด้านแผนพัฒนาของ อปท. 2) ด้านคุณภาพการให้บริการ 3) ด้านการปฏิบัติราชการ 4) ด้านการพัฒนาองค์กร โดยในการบริหารงานของเทศบาลมีปัจจัยการบริหาร 2 อย่าง คือ การบริหารสมัยใหม่และแรงจูงใจในการบริหารงาน

3. ประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรสำนักงานเขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร 5 ด้าน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้ 1) ด้านต้นทุน สามารถบริหารจัดการเงินในการใช้จ่ายขององค์กรได้อย่างคุ้มค่าที่สุดเสมอส่วนช่วยให้องค์กรประหยัด ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดและมีความสูญเสียน้อยที่สุดได้ การใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและคุ้มค่า การวางแผนและจัดการงบประมาณอย่างรอบคอบ การส่งเสริมความรู้ด้านการบริหารงบประมาณ 2) ด้านคุณภาพ มีคุณภาพจะต้องมีการเรียนรู้ ทักษะเพื่อปรับตัวให้เข้ากับการใช้ชีวิตได้อย่างมีความสุขได้ ได้ประโยชน์คุ้มค่าและมีความพึงพอใจ ผลการทำงานมีความถูกต้องได้มาตรฐาน รวดเร็วเสมอ การกำหนดตัวชี้วัด (KPIs) ที่ชัดเจนและวัดผลได้ ความรู้ ความสามารถ และทักษะเฉพาะทาง ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ และการบริหารจัดการ 3) ด้านปริมาณ ปริมาณหรือจำนวนงานที่เหมาะสมกับบุคลากรมีความเพียงพอต่อผู้รับการบริการ สามารถดำเนินการให้เสร็จตามที่กำหนดในแผนงานหรือเป้าหมายที่ได้วางไว้ได้ การวัดปริมาณงานจากเอกสาร กิจกรรม และภาระงานที่รับผิดชอบ การบริหารจัดการเวลาและความรวดเร็วในการทำงาน การบริหารอัตรากำลังและวางแผนกำลังคน 4) ด้านเวลา ควบคุมการทำงานหรือการบริหารใช้เวลาในการดำเนินงานอย่างเหมาะสม คุ้มค่า การบริหารงานให้ตรงตามกรอบเวลาที่กำหนดขององค์กรด้วยความเต็มใจ การส่งเสริมการรักษาศีลและหลักธรรมทางพุทธศาสนา การฝึกสมาธิและสติ เพื่อสุขภาวะทางจิตใจ การเสริมสร้างสุขภาวะทางสังคม 5) ด้านวิธีการ มีวิธีการและขั้นตอนเพื่อการดำเนินงานหรือการแก้ปัญหาได้เป็นอย่างดี มีวิธีปฏิบัติตามหลักการที่เป็นขั้นตอนการทำงานอย่างมีระบบที่ดีได้ การตั้งเป้าหมายและวางแผนงานอย่างชัดเจน เทคนิคการบริหารเวลา (Time Management Techniques) การให้บริการประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพด้านเวลา โดยนำหลักธรรมคือ หลักอิทธิบาท 4 เข้ามาประยุกต์เข้ากับประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรสำนักงานเขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ 1) ด้านฉันทะ ความพอใจในงาน การวางแผนการทำงานตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ขององค์กรได้ ให้ความสำคัญกับงาน มีความสนใจในงานที่ได้รับมอบหมายเป็นอย่างดี ความรักในงานและแรงจูงใจจากภายใน การสร้างสภาพแวดล้อมการที่เอื้อต่อทำงาน ความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรมในการทำงาน 2) ด้านวิริยะ ความพากเพียรในงาน ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความมุ่งมั่นพยายาม มีความอุตสาหะอทำอย่างเต็มที่เต็มกำลังและเต็มความสามารถได้ มีความขยันหมั่นเพียร อดทนต่อการปฏิบัติหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมายความกระตือรือร้นและการเริ่มต้นอย่างรวดเร็ว ความเพียรพยายามและไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค วัฒนธรรมองค์กรและระบบสนับสนุน 3) ด้านจิตตะ ความเอาใจใส่ในงาน เอาใจใส่ในสิ่งที่ทำ ปฏิบัติด้วยความเต็มใจ หมั่นตรวจตราดูแลอยู่เสมอการทำงานเสมอ มีความตั้งใจและจดจ่อกับสิ่งที่ได้รับมอบหมายหรือเรื่องที่ตนกำลังปฏิบัติอยู่ได้ ใส่ใจในรายละเอียดและคุณภาพของงาน ความตั้งใจจริงและความมุ่งมั่น การโฟกัสและ

จดจ่อในงาน 4) ด้านวิมังสา การทำงานด้วยปัญญา มีการใคร่ครวญว่าสิ่งไหนที่ดีต่อการปฏิบัติหน้าที่ สิ่งไหนทำแล้วไม่เกิดผลดีต่อการปฏิบัติหน้าที่เสมอ มีจัดการ วิธีแก้ไขและปรับปรุงให้ดีขึ้น นำแนวทางการปฏิบัติงานที่ได้ผลสำเร็จไปใช้ในการทำงานได้ การทำงานอย่างมีเหตุผล รอบคอบ การวิเคราะห์และประเมินเพื่อพัฒนาอย่างต่อเนื่อง การเรียนรู้ ทดลอง และเปิดใจรับแนวคิดใหม่ และไตร่ตรอง สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาสุเมฆ สมาหิโต (ทวีกุล), (2562) ที่พบว่า 1. โมเดลจำลองความสัมพันธ์เชิงสาเหตุประสิทธิผลพุทธบูรณาการการบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดพิจิตร ประกอบด้วย (1) ปัจจัยความสัมพันธ์เชิงสาเหตุ 5 ปัจจัย คือ การบริหารจัดการ, ภาวะผู้นำ, การมีส่วนร่วม, ปัจจัยนำไปสู่ความสำเร็จ (อิทธิบาท) และบุคลากรที่มีคุณภาพ (2) ประสิทธิผลพุทธบูรณาการการบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดพิจิตร 6 ด้าน คือ ด้านผลสำเร็จในการบรรลุเป้าหมายตามข้อบัญญัติ, ด้านผลสำเร็จของการจัดเก็บรายได้, ด้านผลสำเร็จของการเบิกจ่ายงบประมาณรายจ่าย, ด้านผลสำเร็จของโครงการที่บูรณาการร่วมกับหน่วยงานอื่นในการจัดบริการสาธารณะ, ด้านผลสำเร็จของโครงการที่เป็นประโยชน์ต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และประชาชน 2. โมเดลความสัมพันธ์เชิงสาเหตุประสิทธิผลพุทธบูรณาการการบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดพิจิตร ประกอบด้วย 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 KPA คือ หัวใจของการบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดพิจิตร ประกอบด้วย Knowledgeable รอบรู้ Prudent รอบคอบ และAround รอบข้าง ส่วนที่ 2 3GF=B คือ โมเดลความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของประสิทธิผลพุทธบูรณาการการบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดพิจิตร มี 6 ด้าน ประกอบด้วย บรรลุข้อบัญญัติ จัดเก็บรายได้ เบิกจ่ายพอเพียง ฟังเสียงเครือข่าย แจกจ่ายประโยชน์แก่ส่วนรวม มีส่วนร่วมตามยุทธศาสตร์

องค์ความรู้ใหม่

จากการวิจัยสามารถสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากร สำนักงานเขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร ได้ดังแผนภาพต่อไปนี้

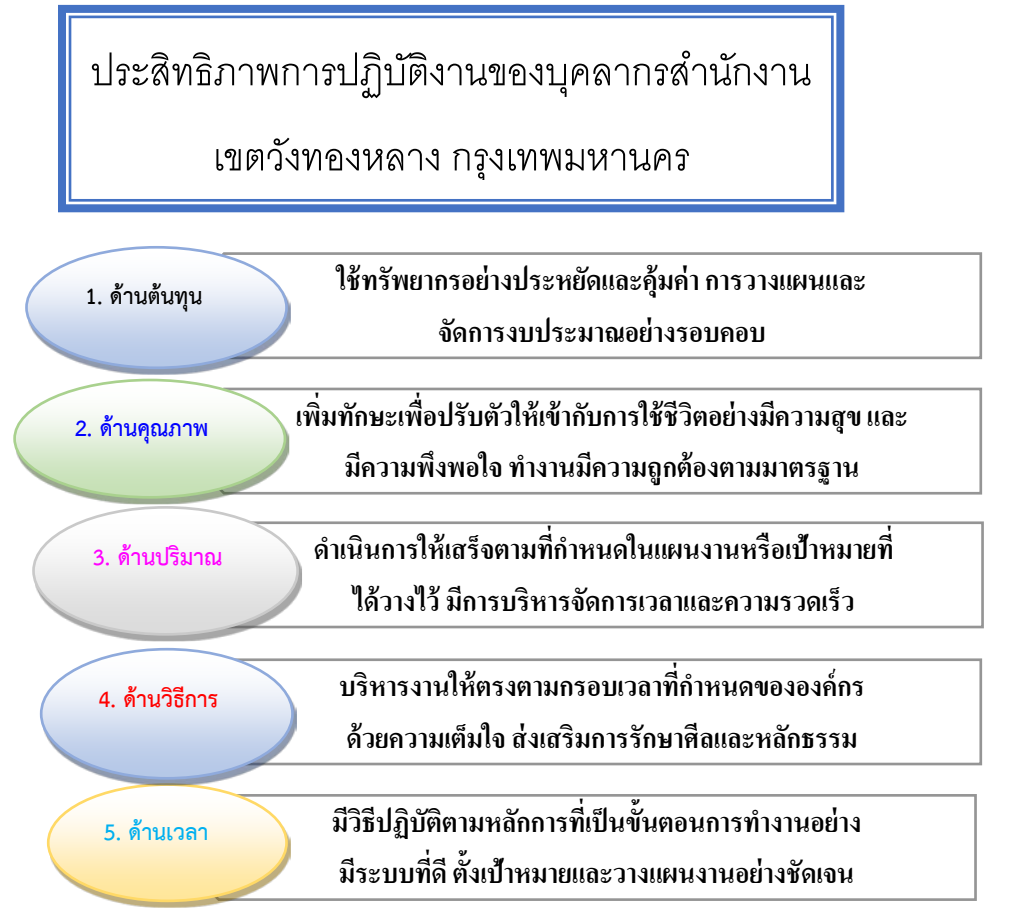

แผนภาพที่ 1: องค์ความรู้ที่ได้สังเคราะห์จากการวิจัย

จากแผนภาพดังกล่าวสามารถอธิบายองค์ความรู้ที่ได้สังเคราะห์จากการวิจัย ได้ดังนี้ จากภาพจะเห็นได้ว่ามีสาระสำคัญอยู่ 2 ส่วนคือ ส่วนเหตุผลและส่วนของสมรรถนะการปฏิบัติงาน ซึ่งส่วนเหตุผลจะเป็นปัจจัยสำคัญให้เกิดสมรรถนะการปฏิบัติงานของบริษัท ไปรษณีย์ไทย จำกัด หลักเหตุผล ได้แก่ หลักอิทธิบาท 4 ซึ่งเป็นปัจจัยสนับสนุนให้เกิดประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากร สำนักงานเขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร

ยิ่งขึ้น ประกอบด้วย ด้านฉันทะ ความพอใจในงาน ด้านวิริยะ ความพากเพียรในงาน ด้านจิตตะ ความเอาใจใส่ในงาน และด้านวิมังสา การทำงานด้วยปัญญา

ประสิทธิภาพการปฏิบัติงาน ได้แก่ ประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรสำนักงานเขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นผลจากการปฏิบัติงานโดยใช้หลักอิทธบาท 4 เป็นเงื่อนไขในการนำเข้ามาประยุกต์กับการทำงาน ซึ่งส่งผลให้เกิดทักการปฏิบัติงานในองค์กร ประกอบด้วย ต้นทุน (Cost) คุณภาพ (Quality) ปริมาณ (Quantity) เวลา (Time) และ วิธีการ (Method)

สรุป

ผลการวิจัยพบว่า ระดับการปฏิบัติงานโดยรวมอยู่ในเกณฑ์ปานกลางทุกด้าน โดยเมื่อพิจารณาตามค่าเฉลี่ย ด้าน ฉันทะ หรือความพอใจในงาน มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด รองลงมาคือ วิริยะ ความเพียรพยายามในการทำงาน อันดับสามคือ จิตตะ ความเอาใจใส่ต่องาน และอันดับสุดท้ายคือ วิมังสา การทำงานด้วยปัญญาและเหตุผล จากข้อค้นพบดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าการพัฒนาประสิทธิภาพการทำงานของบุคลากรสำนักงานเขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร จำเป็นต้องนำหลักธรรมสำคัญคือ อิทธิบาท 4 มาประยุกต์ใช้ ได้แก่ ฉันทะ ความพอใจและความรักในงาน วิริยะ ความเพียรพยายามและความมุ่งมั่นในการทำงาน จิตตะ ความตั้งใจและเอาใจใส่ต่องาน วิมังสา การทำงานด้วยปัญญาและเหตุผล ซึ่งหลักอิทธิบาท 4 นี้ ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่จะสนับสนุนและส่งเสริมให้บุคลากรสามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

การปฏิบัติงานของสำนักงานเขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร ควรพัฒนาและขยายระบบบริการแบบเบ็ดเสร็จในจุดเดียว (One Stop Service) ให้ครอบคลุมบริการที่ประชาชนใช้บ่อย เช่น การต่อทะเบียนบ้าน การออกใบอนุญาตก่อสร้าง และการร้องเรียนต่าง ๆ เพื่อลดขั้นตอน ลดระยะเวลาการให้บริการ และเพิ่มความพึงพอใจแก่ประชาชน ควรมีการจัดเวทีประชุมรับฟังความคิดเห็นของประชาชนอย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนพื้นที่ การจัดการจราจร และการพัฒนาชุมชน เพื่อให้ประชาชนมีบทบาทร่วมในการตัดสินใจและเพิ่มความโปร่งใสในการทำงานของเขต ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ ควรส่งเสริมให้พนักงานมีการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการด้านการสื่อสาร การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า และการใช้ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ เพื่อยกระดับคุณภาพการให้บริการของเจ้าหน้าที่ และลดข้อร้องเรียนจากประชาชน ควรส่งเสริมให้พนักงานมีการจัดตั้งจุดประสานงานขนาดย่อยตามชุมชนหลัก เพื่อเป็นช่องทางรับฟังปัญหา แจ้งเรื่องเร่งด่วน และให้คำแนะนำเบื้องต้นแก่ประชาชน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยีเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการให้บริการ สำรวจการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ เช่น ระบบ e-service แอปพลิเคชันติดต่อราชการ และผลกระทบที่เกิดขึ้น

2.2 ควรมีการวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะหลักอิทธิบาท 4 คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา เข้ามาให้พนักงานปฏิบัติและทำการวัดผลการปฏิบัติออกมาเป็นตัวชี้วัดประสิทธิภาพด้านบุคคลด้วย

บรรณานุกรม

กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน. (ม.ม.ป.) *สรุป ปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะ.* สืบค้น 13 สิงหาคม 2567 จาก chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/, https://asdg.Labour.go.th/ attachments/article/102/05.pdf.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาวิเศษ กนฺตธมฺโม (มั่งคั่ง). (2564). *พุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาประสิทธิผลการบริหารงานของเทศบาลเมืองในจังหวัดชลบุรี.* วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสุเมฆ สมาหิโต (ทวีกุล). (2562). *โมเดลความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของประสิทธิผลพุทธบูรณาการการบริหารงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดพิจิตร.* วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พันธุ์ธัช แสนสุข. (2558). *การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาประสิทธิภาพการปฏิบัติงานการรักษาความปลอดภัยบุคคลสำคัญของสำนักงานตำรวจแห่งชาติ.* วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สำนักงานเขตวังทองหลาง กรุงเทพฯ. (2566). *แผนปฏิบัติราชการสำนักงานเขตวังทองหลาง ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2566.* สืบค้น 13 สิงหาคม 2567 จาก chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://www.oic.go.th/FILEWEB/CABINFOCENTER9/DRAWER064/GENERAL/DATA0007/00007345.PDF.

Bangkok.go.th. *ข้อมูลพื้นที่การปกครอง เขตวังทองหลาง จำนวนแขวงและประชากร.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. สืบค้น 13 สิงหาคม 2567 จาก chrome-extension://efai dnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://webportal.Bangkok.go.th/public/user_files_editor/97/ITA/2566/O2/O2_66_04.pdf.

BMC สภากรุงเทพมหานคร. *สภากทม. เร่งรัด กทม. แก้ไขปัญหาฝาบ่อพักท่อย้ำประชาชนทุกคนต้องปลอดภัย.* สืบค้น 13 สิงหาคม 2559 จาก https://bmc.go.th/สภากทม-เร่งรัดกทม-แก้ไข.

Yamane, T. (1973). Statistic: An Introductory Analysis. 3rded, New York: Harper and Row.

ตำนานเมืองฟ้าแดดสู่การสร้างสรรค์นาฏศิลป์ ชุดทวารวดีศรีฟ้าหยาดบูชาพระธาตุยาคู

The Legend of Fah Daet City to the Creative Performance of the Dvaravati Sri Fhayad Worships the Yakhu Relics

[1]รัชดาวรรณ เฉิดพันธุ์ และ [2]โฆษิต แพงสร้อย

[1]Ratchadawon Cherdpun and [2]Kosit Phaengsoi

[1,2]คณะศิลปกรรมศาสตร์และวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

[1,2]Faculty of Fine Arts and Cultural Sciences, Mahasarakham University.

[1]Corresponding Author E-mail: sriphet.k1@gmail.com

Received: May 1, 2025; **Revised:** July 9, 2025; **Accepted:** August 14, 2025

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) ผลการศึกษาประวัติความเป็นมาเมืองฟ้าแดดสงยาง และตำนานนางฟ้าหยาด และ 2) เพื่อสร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์สร้างสรรค์ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง งานวิจัยเป็นวิธีแบบวิจัยเชิงคุณภาพนำเสนอแบบพรรณนา ผลการวิจัย พบว่า 1) เมืองฟ้าแดดสงยางมีความสำคัญด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่ยาวนานสืบต่อกันมาตั้งแต่พุทธศตวรรษ ที่ 12 ในสมัยของยุคทวารวดี มีการค้นพบหลักฐานที่สำคัญได้แก่ใบเสมาจำนวนมากและได้มีการสลักเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนา สะท้อนให้เห็นถึงกริยาท่าทาง การแต่งกาย บริบทสถานี่ของคนในยุคนั้น สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันคนในชุมชนที่อยู่บริเวณพื้นที่เมืองฟ้าแดดยังคงนับถือพุทธศาสนา มีการสร้างวัดในบริเวณพื้นที่หมู่บ้าน และมีตำนานนางฟ้าหยาดสะท้อนความงาม ความศรัทธา และการเสียสละของตัวละคร พร้อมทั้งเชื่อมโยงกับเอกลักษณ์ท้องถิ่น เช่น โบราณสถานโบราณวัตถุและศิลปะพื้นถิ่น เกิดเป็นประเพณีพิธีกรรมของท้องถิ่นที่จัดขึ้นในทุกวันขึ้น 15 ค่ำ ของเดือนหก จะมีพิธีบูชาพระธาตุยาคู และมีการฟ้อนรำถวายเป็นประจำทุกปี จากการวิเคราะห์นำไปสู่แนวทางสร้างสรรค์นาฏศิลป์ 7 องค์ประกอบ ได้แก่ เนื้อหา แสง ฉาก ท่ารำ การแต่งกาย อารมณ์ และดนตรี 2) การสร้างสรรค์นาฏศิลป์ โดยการแสดงเน้นเนื้อหาสื่อถึงค่านิยมอีสาน ใช้แสงโทนอุ่นฉากโบราณสถาน ท่ารำหลากอารมณ์ การแต่งกายพื้นเมือง และใช้ดนตรีพื้นบ้าน บรรเลงประกอบผลการประเมินความพึงพอใจพบว่าภาพรวมอยู่ในระดับมาก

คำสำคัญ: ตำนานเมืองฟ้าแดด; นาฏศิลป์สร้างสรรค์; ทวารวดีศรีฟ้าหยาด

Abstract

The objectives of this research were to study 1) the legend of the history of Fa Daet Song Yang and 2) to create creative dance works. The research instruments consisted of a structured interview form. The research was a qualitative research presentation of the descriptive results. The results of the research found that 1) Fa Daet Song Yang has a long history and culture that has been important since the 12th Buddhist century during the Dvaravati period. Important evidence has been discovered, including many Sema stones and carvings of stories about Buddhism, reflecting the gestures, clothing, and context of the people in that era. Up until the present, people in the community in the Fa Daet city area still practice Buddhism and have built temples in the village area. The legend of Nang Fah Yat reflects the beauty, faith, and sacrifice of the characters, as well as being linked to local identities such as ancient places, antiques and local art. It is a local tradition held every year on the 15th day of the waxing moon of the sixth lunar month. There is a ceremony to worship Phra That Yaku and there is a traditional dance performance. The analysis led to the creative approach of 7 dance elements: content, light, scene, dance postures, costumes, emotions, and music. 2) The creation of dance arts by focusing on the content that conveys Isan values, using warm lighting, ancient site scenes, dance postures with various emotions, local costumes, and playing folk music. The satisfaction assessment results showed that the overall level was high.

Keywords: Legend of Fah Daet City; Creative Performance; Tawarawadi Sris Fah Yad

บทนำ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งได้สถาปนาศูนย์กลางอำนาจที่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงในราวพุทธศตวรรษที่ 19 การเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรล้านช้างหรือเรียกอย่างหนึ่งว่าดินแดนลาวที่มีเชื้อชาติ ภาษา ธรรมเนียมประเพณี คติความเชื่อ รวมถึงการบันทึกประวัติศาสตร์แบบพื้นบ้าน ผ่านตำนานที่เล่าถึงการกำเนิดของชนชาติ (อนุชิต สิงห์สุวรรณ, 2553) ชาวไทยลาวหรือชาวอีสานเป็นกลุ่มที่มีภาษาพื้นเมืองไท-กะได และเป็นผู้รักษามรดกวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง รวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น ฮีตคอง และจารีตประเพณีต่าง ๆ ที่ถูกถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น (เกียรติศักดิ์ บังเพลิง, 2558) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ บังอร ปิยะพรรณ (2529) ที่กล่าวถึงการสืบสานมรดกภูมิปัญญาอีสาน และการถ่ายทอดวัฒนธรรมเหล่านี้ในพื้นที่ภาคอีสานของประเทศไทย วรรณกรรมเป็นมรดกที่สะท้อนภาพสังคมในแต่ละยุคสมัย และเป็นเครื่องมือในการศึกษาค่านิยม ความเชื่อ และวัฒนธรรม ซึ่งถือเป็นงานสร้างสรรค์ที่มีความสำคัญในประวัติศาสตร์และสังคม (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. 2525) วรรณกรรมในภาคอีสานมักจะหมายถึง

วรรณกรรมกลุ่มที่สะท้อนลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น โดยผู้วิจัยได้ศึกษาวรรณกรรมที่น่าสนใจหลายเรื่อง และพบว่าตำนานเมืองฟ้าแดดสูงยางมีความเกี่ยวพันกับสถานที่ทางพุทธศาสนาแห่งนี้

เมืองฟ้าแดดสงยางและพระธาตุโนนสาวเอ้ พบว่า ตำนานเหล่านี้ไม่ได้เป็นเพียงแค่เรื่องเล่าที่สะท้อนความเชื่อและคติธรรมทางศาสนา แต่ยังเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการรักษาและถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมของภาคอีสาน ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับภูมิปัญญาและภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย การศึกษาของบุญเกิด พิมพ์วรเมธากุล และคณะ (2544) เน้นถึงบทบาทของประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นในการสร้างเอกลักษณ์ให้แก่ชุมชน ในขณะที่การศึกษาของชัยชนะ แสงสว่าง (2557) ได้เน้นถึงวิวัฒนาการและความสำคัญของเมืองฟ้าแดดสงยางในการตั้งถิ่นฐานและการพัฒนาเมืองในอดีต ส่วนการศึกษาของพรสวรรค์ พรดอนก่อ (2554) ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อทางพุทธศาสนาและการบูชาพระธาตุเป็นองค์ประกอบสำคัญในกระบวนการสร้างสรรค์ของชุมชนและศิลปะท้องถิ่น การเชื่อมโยงเรื่องราวทางวรรณกรรมกับงานศิลปะและนาฏศิลป์ในรูปแบบต่างๆ สะท้อนถึงการพัฒนาของศิลปะที่ผสมผสานกับความเชื่อและประเพณีท้องถิ่น เช่น การสร้างสรรค์นาฏศิลป์จากเรื่องราวเหล่านี้ นอกจากจะเป็นการรักษามรดกทางวัฒนธรรม (ปิ่นเกศ วัชรปาณ, 2559) การศึกษาวรรณกรรมเมืองฟ้าแดดสงยางและการนำเสนอผ่านศิลปะจึงช่วยให้เข้าใจประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของพื้นที่นี้ แต่ยังทำให้เห็นภาพรวมของวิถีชีวิตและสังคมที่สอดคล้องกับศิลปะและความเชื่อในช่วงเวลานั้นๆ

ผู้วิจัยจึงเล็งเห็นประเด็นของการศึกษาวรรณกรรมตำนานเมืองฟ้าแดดสงยาง ทั้งนี้แนวทางในการศึกษาวิจัยยังมีความสอดคล้องกับแผนปฏิบัติราชการ 4 ปี ของ กรมส่งเสริมวัฒนรรม (พ.ศ.2561-2564) ร่างแผนแม่บทวัฒนธรรมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (2560-2569) ที่มีวิสัยทัศน์ ว่าด้วย วัฒนธรรมนำไทยสู่สังคมแห่งความ มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน โดยในประเด็นยุทธศาสตร์และกลยุทธ์ ข้อ2) อนุรักษ์ สืบ ทอด และส่งเสริมศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม ว่าด้วยกลยุทธ์ในการส่งเสริมวิจัยโดยใช้องค์ความรู้ด้านศิลปะ และวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมและพัฒนา อีกทั้งยังเป็นการอนุรักษ์ สืบทอดและเผยแพร่ศิลปะและวัฒนธรรม จากความสำคัญข้างต้น ผู้วิจัยจึงเกิดแนวความคิดที่จะศึกษาเหตุการณ์ต่าง ๆ ในวรรณกรรมตำนานเมืองฟ้าแดด รวมไปถึงด้านของการสร้างสรรค์เพื่อเป็นแนวทางในการาร้างสรรค์งานวิจัยที่เกิดความสามัคคีระหว่างผู้ร่วมวิจัยประชาชนในชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องผลจากการสร้างสรรค์งานสามารถนำไปเป็นส่วนหนึ่งในงานนมัสการพระธาตุ ปูชนียสถานสำคัญของทางพระพุทธศาสนาต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาเมืองฟ้าแดดสงยาง และตำนานนางฟ้าหยาด
2. เพื่อสร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์สร้างสรรค์

วิธีวิดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ประกอบด้วย 2 ระยะ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาตำนานประวัติความเป็นมาเมืองฟ้าแดดสงยาง และนางฟ้าหยาด

1. ศึกษาวรรณกรรมและตำนาน โดยรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ตำรา บทความวิชาการ และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับตำนานเมืองฟ้าแดดและนางฟ้าหยาด จากงานของ ไชยยศ วันอุทา (2539), พระอริยานุวัตร เขมจารี (2514), เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ (2555), บุญเกิด พิมพ์วรเมธากุล และคณะ (2544), พรสวรรค์ พรดอนก่อ (2554), และ ชัยชนะ แสงสว่าง (2567) เอกสารเหล่านี้ใช้วิเคราะห์เพื่อถอดตัวบทสร้างสรรค์โครงเรื่อง

2. ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับบริบททางวัฒนธรรมและเรื่องเล่าในตำนาน

3. สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้ที่มีความเชี่ยวชาญด้านวรรณกรรม จำนวน 1 ท่าน เพื่อสัมภาษณ์ข้อมูลเกี่ยวเรื่องของตำนานเมืองฟ้าแดด ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ จำนวน 1 ท่าน เพื่อสัมภาษณ์ข้อมูลเกี่ยวกับการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์ และผู้ที่มีความเชี่ยวชาญด้านดนตรี จำนวน 1 ท่าน เพื่อสัมภาษณ์ข้อมูลเกี่ยวกับการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านดนตรี

4. เก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาของตำนาน แนวคิดในการสร้างสรรค์ และความเชื่อมโยงกับวัฒนธรรม

5. วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากเอกสาร และการสัมภาษณ์ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญด้านวรรณกรรมด้านนาฏศิลป์ และด้านดนตรี เพื่อสังเคราะห์แนวทางในการสร้างสรรค์ผลงาน

ขั้นตอนที่ 2 การสร้างสรรค์นาฏศิลป์ ชุด ทวารวดีศรีฟ้าหยาด

1. สร้างสรรค์ผลงานนาฏศิลป์ โดยใช้ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อออกแบบ และพัฒนาผลงานนาฏศิลป์ร่วมสมัยที่สะท้อนเรื่องราวของตำนานเมืองฟ้าแดดและนางฟ้าหยาด ผ่านองค์ประกอบด้านการแสดง ท่ารำ ดนตรี และเครื่องแต่งกายที่มีความเชื่อมโยงกับตำนาน

2. มีการตรวจสอบผลงานนาฏศิลป์สร้างสรรค์ จากผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์

3. เก็บข้อมูลจากผู้ชมจากการรับชมการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ ชุด ทวารวดีศรีฟ้าหยาด จำนวน 20 คน ได้มาโดยการคัดเลือกแบบเจาะจง

4. เผยแพร่การสร้างสรรค์นาฏศิลป์ ชุด ทวารวดีศรีฟ้าหยาด

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ และเชิงปริมาณ แบ่งการนำเสนอผลการศึกษา เป็น 2 ส่วน ประกอบด้วย

1. ผลการศึกษาประวัติความเป็นมาเมืองฟ้าแดดสงยาง และตำนานนางฟ้าหยาด ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นดินแดนที่เจริญรุ่งเรืองทางด้านวัฒนธรรมมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์และได้เข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ โดยการเกิดมั่นคงของสังคมจากการทำเกษตรกรรม ต่อมาได้รับอารยธรรมจากอินเดีย ด้านศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ ผสมกลมกลืนเข้ากับลัทธิการนับถือผี การได้รับอารยธรรมทำให้ก่อเกิดเป็นบ้านเมืองในสมัยต่อมาดังมีหลักฐานที่สำคัญคือวัฒนธรรมหินตั้งในความเชื่อเดิมของผู้คนในท้องถิ่นทั้งฝั่งขวาและฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง บริเวณที่เป็นแผ่นดินอีสานและบริเวณใกล้เคียงที่นับถือลัทธิหินตั้งได้ผนวกความเชื่อระหว่างผีและพุทธศาสนาเข้าด้วยกันเป็นที่รู้จักกันคือใบเสมาทวารวดีพบได้ทั่วไป กำหนดอายุในราวพุทธศตวรรษที่ 14-16 ใบเสมาที่โดด

เด่นแห่งหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบที่เมืองฟ้าแดดสูงยางมีหลายลักษณะแต่ที่งดงามคือภาพจำหลักชาดกและพุทธประวัติ เมืองฟ้าแดดสูงยางปัจจุบันอยู่ในบริเวณอำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ จากภาพถ่ายทางอากาศแผนผังของเมืองโบราณเป็นทรงกลมรี มีการขุดค้นพบวัตถุโบราณ เช่น ใบเสมา พระพิมพ์ดินเผาและเครื่องมือเครื่องใช้จำนวนมาก สถานที่บริเวณเจดีย์โบราณที่ถูกต่อเติมโดยคนชาติพันธุ์ไทย – ลาว สมัยหลังช่วงร้อยกว่าปีที่ผ่านมาเจดีย์แห่งนี้เรียกว่า พระธาตุยาคู ผู้คนเหล่านี้ได้สร้างชุมชนรอบตัวเมืองเก่าได้มีการปรับปรุงโบราณสถานมีการเคลื่อนย้ายใบเสมาจะที่ตั้งเดิมมารวมไว้ที่วัดโพธิชัยเสมาราม

รูปที่ 1: เจดีย์ที่บูรณะใหม่ "พระธาตุยาคู" บ้านเสมา ตำบลหนองแปน
อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์

ความสำคัญเมื่อเมืองฟ้าแดดสูงยางถูกขุดแต่งอย่างเป็นทางการได้ขุดพบมรดกทางวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากซึ่งแสดงปรัชญาธรรมในชาดกและพุทธประวัติ ทำให้กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวมีผู้คนแวะเข้ามาเยี่ยมเยือนเสมอ ประชาชนหน่วยงานส่วนท้องถิ่นและสวนอื่นที่เกี่ยวข้องทั้งอำเภอและจังหวัดได้เข้ามาส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวครบวงจรโดยเฉพาะยกระดับประเพณีพิธีกรรมซึ่งได้นำงานศิลปะวัฒนธรรมหลายแขนงที่ประกอบสร้างขึ้นเพื่อความสง่างามต่อพิธีบวงสรวง สถานที่แห่งนี้มีการตกแต่งที่ดี เครื่องประกอบพิธี และการฟ้อนรำถวายเพื่อบูชาพระธาตุยาคูเป็นการแสดงความเคารพพระธรรมคำสอนแห่งองค์พระบรมศาสดาสัมมาพระพุทธเจ้า การฟ้อนรำในระยะแรกเริ่มมีเพียงชาวบ้านของหมู่บ้านต่างๆ ที่ตั้งอยู่รอบเมืองฟ้าแดดสูงยางถือเป็นศูนย์กลางของชุมชน ชาวบ้านโดยเฉพาะผู้หญิงจะร่วมกันฝึกซ้อมฟ้อนรำตามประสบการณ์ของที่ได้จดจำมา เมื่อถึงวันงานวันเพ็ญเดือน 6 จะมีการแต่งกายแบบพื้นบ้านที่ประดิษฐ์ขึ้นจากช่างในท้องถิ่น ผู้คนจะมารวมตัวกันที่บริเวณลานพระธาตุมีการฟ้อนรำในขบวนบั้งไฟบูชาพระธาตุ พิธีกรรมขอฝนเป็นการเสี่ยงทายโดยการจุดบั้งไฟเพื่อความอุดมสมบูรณ์สำหรับการทำเกษตรกรรม การบวงสรวงสมัยหลังเป็นพิธีกรรมที่ประดิษฐ์มีการพัฒนามาจากพิธีพราหมณ์จากภาคกลางของไทย ชุมชนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานได้ผสมกลมกลืนความเชื่อศาสนาสร้างตำนานเรื่องเล่าเพื่ออธิบายเชื่อโยงโบราณสถานวัตถุเข้าด้วยกันดัง นางฟ้าหยาด

เป็นตัวละครสำคัญในตำนานที่สะท้อนความงามและความศักดิ์สิทธิ์ของเมืองฟ้าแดดสงยาง ซึ่งถูกยกย่องทั้งในด้านการแสดงความงามทางกายภาพและบทบาททางวัฒนธรรม มีการเล่าถึงการสูญเสียความรักและความเสียสละที่น่าประทับใจในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างเมืองฟ้าแดดและเมืองเชียงโสม

ความสำคัญของนางฟ้าหยาดที่มีต่อเมืองฟ้าแดดสงยาง คือการเป็นตัวแทนของความสง่างามและสันติสุขในพื้นที่ ตำนานฟ้าหยาดจึงสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งระหว่างบุคคลและวัฒนธรรมภายในเมืองและการสื่อถึงการบูรณาการของชุมชน เห็นได้ชัดว่า นางฟ้าหยาดถูกเล่าถึงในบทกวีและวรรณกรรมที่มีลักษณะสำคัญของนาง ประกอบด้วย 1) ความงามที่เป็นที่รู้จัก 2) ความผูกพันทางอารมณ์ 3) ความสำคัญทางจิตวิญญาณของบทบาททางประเพณี 4) การสูญเสียที่เป็นสัญลักษณ์ของการแสดงความรัก และ 5) การเป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นนิรันดร์ในสังคม สัมพันธ์กับลักษณะสำคัญของเมืองฟ้าแดดสงยาง ประกอบด้วย 1) ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ทวารวดี 2) ความหลากหลายทางวัฒนธรรม 3) การมีสถาปัตยกรรมที่สำคัญ 4) เสมาหินและโบราณสถานยุคทวารวดี และ 5) การรักษาประเพณีและความศรัทธาทางจิตวิญญาณ ตำนานนี้จึงถูกวิเคราะห์เพื่อนำมาสร้างสรรค์ชุดการแสดงเพื่อใช้ประกอบในพิธีกรรมบูชาพระธาตุ

2. ผลการรวบรวมเพื่อสร้างแนวทางในการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ ชุด ทวารวดีศรีฟ้าหยาดบูชาพระธาตุยาคู

2.2 ผลการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านวรรณกรรม นาฏศิลป์ และดนตรี ผลการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านวรรณกรรม นาฏศิลป์ และดนตรี เพื่อการสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ ผู้เชี่ยวชาญมีความเห็น และเสนอแนวทางในการสร้างสรรค์ สรุปได้ ดังนี้

2.2.1 ผลการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านวรรณกรรม ชี้ว่า ตำนานเมืองฟ้าแดดสงยาง และนางฟ้าหยาดมีความสำคัญในด้านวรรณกรรมภาคอีสาน คือ เป็นการสะท้อนวิถีชีวิต ความเชื่อ และค่านิยมของชาวอีสานในสมัยโบราณ โดยเฉพาะในด้านความรัก ความภักดี และการเสียสละ ดังนั้นเมื่อจะนำไปสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ ควรพิจารณาถึงการถ่ายทอดอารมณ์และข้อความที่ลึกซึ้งในเนื้อเรื่อง รวมทั้งการใช้ภาษาและสัญลักษณ์ที่เหมาะสมในการแสดงออก โดยมีแนวทางสำคัญประกอบด้วย 1) การเน้นความรู้สึกที่มีความละเอียดและอารมณ์ลึกซึ้ง 2) อาจใช้แสงที่มีความอบอุ่นสะท้อนถึงค่านิยมและความเชื่อของสังคมอีสาน 3) ใช้ฉากในพื้นที่จริง

2.2.2 ผลการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ ผลการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านวรรณกรรมชี้ว่า ตำนานเมืองฟ้าแดดสงยาง และนางฟ้าหยาดมีความสำคัญในด้านนาฏศิลป์พื้นเมืองภาคอีสาน คือ เป็นต้นแบบการแสดงที่มีเอกลักษณ์และสะท้อนถึงวิถีชีวิต ความเชื่อ และอารมณ์ของคนในสังคมอีสาน ดังนั้นเมื่อจะนำไปสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ ควรพิจารณาถึงการใช้ท่ารำที่สามารถถ่ายทอดอารมณ์ของตัวละครได้อย่างชัดเจน โดยมีแนวทางสำคัญประกอบด้วย 1) การใช้การเคลื่อนไหวและอิริยาบถที่สะท้อนถึงความเป็นอีสาน 2) การแต่งกายที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมพื้นเมืองอีสาน 3) ท่ารำที่สะท้อนถึงอารมณ์ การแสดงความรัก หรือความโศกเศร้า

2.2.3 ผลการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านดนตรี ผลการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านวรรณกรรม ชี้ว่า ตำนานเมืองฟ้าแดดสงยาง และนางฟ้าหยาดมีความสำคัญในด้านดนตรีภาคอีสาน คือ การใช้เสียงเพลงและทำนองในการสะท้อนอารมณ์และบรรยากาศของเหตุการณ์ในเรื่องราว ดังนั้นเมื่อจะนำไปสร้างสรรค์ทางนาฏศิลป์ ควรพิจารณาถึงการใช้ดนตรีที่สามารถสร้างอารมณ์ร่วมและช่วยเสริมสร้างเรื่องราวได้อย่างมีพลัง

โดยมีแนวทางสำคัญ คือ การใช้เครื่องดนตรีพื้นเมืองที่เหมาะสมกับบรรยากาศของการแสดง เช่น การใช้พิณ แคน โหวด และซอในการสร้างเสียงที่มีลึกซึ่งกับเหตุการณ์เรื่องราว

ผลการศึกษาและวิเคราะห์ตำนานเมืองฟ้าแดดสงยาง และนางฟ้าหยาด และผลการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านวรรณกรรม นาฏศิลป์ และดนตรี ผู้วิจัยสร้างแนวทางในการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ ชุด ทวารวดีศรีฟ้าหยาด ได้ดัง ตารางที่ 1

ประเด็น	องค์ประกอบ	แนวทาง
วรรณกรรม	ด้านเนื้อหา	การเน้นความรู้สึกที่มีความละเอียดและอารมณ์ลึกซึ้ง
	ด้านแสง	อาจใช้แสงที่มีความอบอุ่นสะท้อนถึงค่านิยมและความเชื่อของสังคมอีสาน
	ด้านฉาก	ใช้ฉากในพื้นที่จริง
นาฏศิลป์	ด้านท่ารำ	การใช้การเคลื่อนไหวและอิริยาบถที่สะท้อนถึงความเป็นอีสาน
	ด้านการแต่งกาย	การแต่งกายที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมพื้นเมืองอีสาน
	ด้านอารมณ์	ท่ารำที่สะท้อนถึงอารมณ์ การแสดงความรัก หรือความโศกเศร้า
ดนตรี	ด้านดนตรี	การใช้เครื่องดนตรีพื้นเมืองอีสานที่เหมาะสม เช่น การใช้พิณ แคน และโหวด

ตารางที่ 1: แนวทางในการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ ชุด ทวารวดีศรีฟ้าหยาด

จากตารางที่ 1 การสร้างสรรค์นาฏศิลป์ ชุด ทวารวดีศรีฟ้าหยาด มี 7 องค์ประกอบมีรายละเอียด ดังนี้

องค์ประกอบที่ 1 ด้านเนื้อหา มีแนวทางในการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ คือ ชุดการแสดงต้องเน้นความรู้สึกที่มีความละเอียดและอารมณ์ลึกซึ้งในเนื้อหาของวรรณกรรม

องค์ประกอบที่ 2 ด้านแสง มีแนวทางในการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ คือ ชุดการแสดงจะใช้แสงที่มีความอบอุ่นสะท้อนถึงค่านิยมและความเชื่อของสังคมอีสาน

องค์ประกอบที่ 3 ด้านฉาก มีแนวทางในการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ คือ ชุดการแสดงต้องใช้ฉากในพื้นที่จริง เพื่อเพิ่มความสมจริงในการนำเสนอ

องค์ประกอบที่ 4 ด้านท่ารำ มีแนวทางในการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ คือ ชุดการแสดงต้องใช้ท่ารำที่สะท้อนถึงความเป็นอีสาน โดยการเคลื่อนไหวและอิริยาบถที่มีลักษณะเฉพาะ

องค์ประกอบที่ 5 ด้านการแต่งกาย มีแนวทางในการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ คือ ชุดการแสดงต้องใช้การแต่งกายที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมพื้นเมืองอีสาน เพื่อเสริมสร้างบรรยากาศและเอกลักษณ์ของการแสดง

องค์ประกอบที่ 6 ด้านอารมณ์ มีแนวทางในการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ คือ ชุดการแสดงต้องใช้ท่ารำที่สะท้อนถึงอารมณ์ เช่น การแสดงความรักหรือความโศกเศร้าในตัวละคร

องค์ประกอบที่ 7 ด้านดนตรี มีแนวทางในการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ คือ ชุดการแสดงจะใช้เครื่องดนตรีพื้นเมืองอีสานที่เหมาะสม เช่น การใช้พิณ แคน และโหวด เพื่อเพิ่มมิติทางเสียงที่สอดคล้องกับบรรยากาศการแสดง

3. ผลการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ ชุด ทวารวดีศรีฟ้าหยาด

การสร้างสรรค์นาฏศิลป์ ชุด ทวารวดีศรีฟ้าหยาด มี 7 องค์ประกอบ มีผลการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ ชุด ทวารวดีศรีฟ้าหยาด ดังนี้

องค์ประกอบที่ 1 ด้านเนื้อหา ผู้วิจัยดำเนินการตามแนวทางในการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ โดยเน้นความรู้สึกที่มีความละเอียดและอารมณ์ลึกซึ้งในเนื้อหาของวรรณกรรม ปรากฏดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1: แสดงอารมณ์ผ่านเนื้อหาการแสดง (ที่มา : รัชดาวรรณ เฉิดพันธุ์)

จากภาพที่ 1 เห็นได้ว่ามีการเชื่อมโยงด้านการแสดงอารมณ์ผ่านเนื้อเรื่องที่ลึกซึ้ง โดยเนื้อหาที่นำเสนอสะท้อนถึงความซับซ้อนของอารมณ์ในตัวละคร ทำให้เกิดการสร้างความรู้สึกร่วมแก่ผู้ชม นอกจากนี้การจัดเรียงลำดับเหตุการณ์ยังช่วยเน้นให้เรื่องราวดูต่อเนื่องและดึงดูดใจมากขึ้น

องค์ประกอบที่ 2 ด้านแสง ผู้วิจัยดำเนินการตามแนวทางในการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ โดยใช้แสงที่มีความอบอุ่นสะท้อนถึงค่านิยมและความเชื่อของสังคมอีสาน ปรากฏดังภาพที่ 2 - 4

ภาพที่ 2

ภาพที่ 3

ภาพที่ 4

จากภาพที่ 2 เห็นได้ว่ามีการเชื่อมโยงด้านการใช้สีของแสงที่มีโทนอุ่น เช่น แสงสีเหลืองและส้ม ซึ่งสะท้อนถึงบรรยากาศชนบทของอีสาน การออกแบบแสงดังกล่าวช่วยเพิ่มความรู้สึกอบอุ่นและเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตดั้งเดิมได้อย่างลึกซึ้ง

องค์ประกอบที่ 3 ด้านฉาก ผู้วิจัยดำเนินการตามแนวทางในการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ โดยใช้ฉากในพื้นที่จริง เพื่อเพิ่มความสมจริงในการนำเสนอ ปรากฏดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5: ฉากเสมือนจริงในการแสดง (ที่มา : รัชดาวรรณ เฉิดพันธุ์)

จากภาพที่ 5 เห็นได้ว่ามีการเชื่อมโยงด้านการออกแบบฉากที่ใช้สถานที่จริง คือ บริเวณสนามหญ้าในพื้นที่โบราณสถาน พระธาตุยาคู เป็นโบราณสถานทางตอนเหนือของเมืองฟ้าแดดสงยาง ตำบลหนองแปน จังหวัดกาฬสินธุ์ คาดว่าสร้างราวสมัยทวารวดีช่วงพุทธศตวรรษที่ 12–16 การใช้ฉากดังกล่าวช่วยเพิ่มมิติความสมจริงในเชิงพื้นที่ และสร้างความเชื่อมโยงระหว่างผู้ชมกับวัฒนธรรมพื้นบ้านอีสาน

องค์ประกอบที่ 4 ด้านท่ารำ ผู้วิจัยดำเนินการตามแนวทางในการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ โดยใช้ท่ารำที่สะท้อนถึงความเป็นอีสาน การเคลื่อนไหวและอิริยาบถที่มีลักษณะเฉพาะ ปรากฏดังภาพที่ 4

ช่วงที่ 1 ท่ารำเนิบช้า มีการใช้ตัวละครเอกแสดงบทบาท แถวตอนคู่แนวเฉียง ท่ารำในช่วงนี้เน้นการเคลื่อนไหวที่ช้าและอ่อนช้อย สื่อถึงความสงบและความละเมียดละไมในวัฒนธรรมอีสาน ท่ารำของตัวละครเอกจะมีการแสดงอิริยาบถที่แฝงด้วยความอ่อนน้อม เช่น การยกมือไหว้ การเดินอย่างช้าๆ สอดประสานกับดนตรีพื้นเมือง เส้นสายของการเคลื่อนไหวแสดงออกถึงความละเอียดอ่อนและแฝงความลึกซึ้งในบทบาทที่นำเสนอ รูปแบบแถวตอนคู่แนวเฉียงช่วยเพิ่มมิติในการแสดง และสะท้อนถึงการเคารพในขนบธรรมเนียมประเพณี ปรากฏดังภาพที่ 6 – 9

ภาพที่ 6

ภาพที่ 7

ภาพที่ 8

ภาพที่ 9

ช่วงที่ 2 ท่ารำที่กระชับขึ้น แปรแถวเป็นแนวยาว แปรแถวสับหว่าง ท่ารำในช่วงนี้มีความคล่องตัวมากขึ้น เพื่อสะท้อนถึงการพัฒนาของเรื่องราวที่เริ่มมีจังหวะเร่งเร้า ท่ารำที่กระชับและการเคลื่อนไหวที่ต่อเนื่องแสดงออกถึงความสามัคคีและความเป็นหนึ่งเดียวในกลุ่มผู้แสดง การแปรแถวเป็นแนวยาวและสับหว่างเพิ่มความหลากหลายในมุมมองของผู้ชม และช่วยสร้างจังหวะที่ดึงดูดใจ การเคลื่อนตัวและท่ารำในช่วงนี้ยังคงความอ่อนช้อย แต่เพิ่มความพลังและชีวิตชีวาให้กับการแสดง ปรากฏดังภาพที่ 10 – 15

ภาพที่ 10

ภาพที่ 11

ภาพที่ 12

ภาพที่ 13

ภาพที่ 14

ภาพที่ 15

ช่วงที่ 3 ท่ารำที่มีการแสดงถึงความพร้อมเพรียง แปรแถวหน้ากระดาน ท่ารำในช่วงนี้แสดงออกถึงความพร้อมเพรียงและความสามัคคีของผู้แสดง การแปรแถวหน้ากระดานช่วยเน้นถึงความยิ่งใหญ่และความเป็นระเบียบเรียบร้อย การเคลื่อนไหวในช่วงนี้มีความหนักแน่นและเร่งจังหวะมากขึ้น เพื่อสร้างความประทับใจให้กับผู้ชม ท่ารำมีการเน้นความชัดเจนในรายละเอียดและความงดงามของการแสดงออกในแต่ละบทบาท สื่อถึงความแข็งแกร่งและความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมอีสาน ปรากฏดังภาพที่ 16 – 20

ภาพที่ 16

ภาพที่ 17

ภาพที่ 18

ภาพที่ 19

ภาพที่ 20

เห็นได้ว่ามีการเชื่อมโยงด้านท่ารำที่แสดงออกถึงความเรียบง่ายแต่งดงาม การเคลื่อนไหวที่ช้าและต่อเนื่องสะท้อนถึงความอ่อนช้อยและละเอียดลึกซึ้งในวัฒนธรรมอีสาน ท่ารำในแต่ละช่วงมีการผสานความเคารพในประเพณีดั้งเดิม เข้ากับความพร้อมเพรียงและการพัฒนาของเรื่องราว การแสดงท่ารำที่เน้นความอ่อนโยนในช่วงแรกไปจนถึงความเข้มแข็งในช่วงสุดท้าย สะท้อนถึงความหลากหลายของอารมณ์และเรื่องราวที่ถ่ายทอดผ่านการเคลื่อนไหวและอิริยาบถ

องค์ประกอบที่ 5 ด้านการแต่งกาย ผู้วิจัยดำเนินการตามแนวทางในการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ โดยใช้การแต่งกายที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมพื้นเมืองอีสาน ปรากฏดังภาพที่ 21 - 23

ภาพที่ 21

ภาพที่ 22

ภาพที่ 23

จากภาพเห็นได้ว่ามีการเชื่อมโยงด้านการแต่งกาย คือ การใช้ผ้าซิ่นไหมพื้นเมือง ลายผ้าประจำท้องถิ่น และเครื่องประดับที่ทำจากธรรมชาติสะท้อนภาพของอาณาจักรทวารวดี การแต่งกายช่วยเน้นถึงความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม

องค์ประกอบที่ 6 ด้านอารมณ์ ผู้วิจัยดำเนินการตามแนวทางในการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ โดยใช้ท่ารำที่สะท้อนถึงอารมณ์ เช่น การแสดงความรัก การเกี้ยวพาราสี และความโศกเศร้าในตัวละคร ปรากฏดังภาพที่ 24 - 26

ภาพที่ 24

ภาพที่ 25

ภาพที่ 26

จากภาพเห็นได้ว่ามีการเชื่อมโยงด้านการใช้ท่าทางและการแสดงออกบนใบหน้า เช่น การใช้สายตาและการเคลื่อนไหวช้าเพื่อแสดงความโศกเศร้า หรือท่ารำที่แสดงถึงความรักในเชิงสัญลักษณ์ สิ่งเหล่านี้ช่วยให้ผู้ชมเกิดความรู้สึกร่วมอย่างลึกซึ้ง

องค์ประกอบที่ 7 ด้านดนตรี ผู้วิจัยดำเนินการตามแนวทางในการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ โดยใช้เครื่องดนตรีพื้นเมืองอีสานที่เหมาะสม เช่น การใช้พิณ แคน และโหวด โดยแบ่งออกเป็น 3 ช่วง ดังนี้

ช่วงที่ 1 บรรเลงดนตรีอีสานเนิบช้า มีเสียงพิณผสานเสียงโหวด เสียงดนตรีในช่วงนี้มีความนุ่มนวลและไพเราะ สะท้อนถึงความสงบและความลึกซึ้งของเรื่องราวที่กำลังจะถูกเล่า เสียงโหวดมีความพลิ้วไหวเหมือน

สายลม ขณะที่เสียงพิณช่วยเสริมสร้างความรู้สึกอ่อนโยนและเป็นธรรมชาติ ดนตรีในช่วงนี้เน้นการสร้างบรรยากาศที่อบอุ่นและนุ่มนวล เพื่อให้ผู้ชมสามารถซึมซับถึงอารมณ์แรกเริ่มของการแสดง

ช่วงที่ 2 บรรเลงดนตรีมโหอีสาน ปรับทำนอง และเน้นจังหวะกลองที่กระชับขึ้น ช่วงนี้แสดงถึงความเข้มข้นของเรื่องราวที่เพิ่มมากขึ้น เสียงกลองที่หนักแน่นและต่อเนื่องช่วยเน้นจังหวะที่เร้าใจ ดนตรีมีการเปลี่ยนโทนเสียงเพื่อสร้างความตื่นเต้นและดึงดูดความสนใจจากผู้ชม เสียงพิณและแคนมีการผสานจังหวะที่ชัดเจนขึ้น ซึ่งช่วยสร้างอารมณ์ของการขับเคลื่อนเรื่องราว เสียงดนตรีในช่วงนี้มีพลังมากขึ้น สื่อถึงความเป็นพลวัตของวัฒนธรรมอีสาน

ช่วงที่ 3 บรรเลงดนตรีแห่อีสาน ปรับทำนองเร็วขึ้น เน้นเสียงโหวดสลับกับเสียงพิณ เสียงดนตรีในช่วงนี้แสดงถึงความสนุกสนานและความครื้นเครงในวิถีชีวิตของชาวอีสาน ทำนองดนตรีที่เร็วขึ้นช่วยกระตุ้นอารมณ์ของผู้ชมให้รู้สึกมีชีวิตชีวา เสียงโหวดที่คมชัดและพลิ้วไหวสลับกับเสียงพิณช่วยสร้างความหลากหลายทางอารมณ์ ดนตรีช่วงนี้มีความคล่องตัวและสะท้อนถึงความรื่นเริงในงานประเพณีหรือกิจกรรมเฉลิมฉลองในท้องถิ่นเมื่อพิจารณาทั้ง 3 ช่วงเห็นได้ว่ามีการเชื่อมโยงด้านการใช้เครื่องดนตรี ประกอบ การบรรเลงเพลงทำนองอีสานดั้งเดิมที่มีจังหวะชัดเจนและสดใส เสียงของพิณและแคนช่วยเพิ่มอรรถรสในการแสดงและเชื่อมโยงผู้ชมกับบรรยากาศของชุมชนท้องถิ่น

อภิปรายผลการวิจัย

1. การศึกษาตำนานประวัติความเป็นมาเมืองฟ้าแดดสงยางและนางฟ้าหยาด สะท้อนถึงความสำคัญทั้งด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของเมืองฟ้าแดดสงยาง โดยเฉพาะในเชิงวรรณกรรมและศิลปะพื้นถิ่นที่เน้นการแสดงถึงความงดงามและคุณค่าทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับการเมืองเชียงโสม (เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์, 2555) ซึ่งไม่เพียงแค่เป็นตำนานพื้นบ้านเท่านั้น แต่ยังมีการสะท้อนถึงการเชื่อมโยงในด้านศิลปะท่ารำ และดนตรีที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ซึ่งสามารถนำไปใช้ในการสร้างสรรค์ผลงานนาฏศิลป์และการแสดงได้ใน ด้านการแต่งกาย ท่ารำ ฉาก แสงสี (บุญเกิด พิมพ์วรเมธากุล และคณะ, 2544; ปิ่นเกศ วัชรปาณ, 2559) จาก การศึกษาการสร้างสรรค์องค์ประกอบต่างๆ เช่น เนื้อหา แสง ฉาก และท่ารำที่สัมพันธ์กับความงดงามทางวัฒนธรรมท้องถิ่น รวมถึงการใช้เครื่องดนตรีพื้นบ้านเพื่อเสริมสร้างบรรยากาศ (เจริญชัย ชนไพโรจน์, 2543) ในแง่ของผลกระทบทางวัฒนธรรมที่มีการเปลี่ยนแปลงและวิวัฒนาการมาอย่างยาวนาน เช่น การสะท้อนถึงการพัฒนาและวิวัฒนาการของนาฏยศิลป์ไทย (สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2547), ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการผสมผสานระหว่างศิลปะดั้งเดิมและวิธีการสร้างสรรค์ใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมอีสาน (พจมาน สมรรคบุตร, 2538) โดยผ่านการศึกษาผลกระทบจากการแสดงและองค์ประกอบที่ผสมผสานทั้งอารมณ์และการแสดงออก (เจริญชัย ชนไพโรจน์, 2547) โดยรวมแล้วการศึกษาตำนานเมืองฟ้าแดดสงยางและนางฟ้าหยาดสะท้อนถึงความสำคัญทางด้านวัฒนธรรมและการอนุรักษ์ศิลปะท้องถิ่น ผ่านการพัฒนางานศิลปะในรูปแบบของการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ที่เป็นเอกลักษณ์ของอีสาน ซึ่งสามารถนำไปสู่การอนุรักษ์และเผยแพร่ความรู้ด้านวัฒนธรรมให้กับชุมชนในอนาคตได้ (ปิ่นเกศ วัชรปาณ, 2559)

2. การสร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์จากการศึกษาตำนานเมืองฟ้าแดดสงยางนั้น แสดงถึงการผสมผสานระหว่างองค์ประกอบทางศิลปะและวัฒนธรรมอีสานได้อย่างลงตัว ผลการวิจัยที่ได้ชี้ให้เห็นถึงการใช้ 7 องค์ประกอบหลักที่ช่วยสร้างสรรค์งานนาฏศิลป์ที่มีคุณค่าและสะท้อนเอกลักษณ์ของสังคมอีสานได้ชัดเจน โดยเฉพาะในการนำเสนอเนื้อหาที่สื่อถึงความลึกซึ้งทางอารมณ์และค่านิยมของชุมชนอีสาน ผ่านการแสดงที่มีความสมจริงและสะท้อนถึงความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคม เช่น ความรักและความสามัคคี (บุญเกิด พิมพ์วรเมธากุล และคณะ, 2544) การใช้แสงโทนอุ่น เช่น สีเหลืองและส้ม เพื่อสะท้อนบรรยากาศชนบทที่มีความอบอุ่นและความศรัทธาของชุมชนอีสาน (เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์, 2555) ถือเป็นการเลือกใช้แสงที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้ความรู้สึกของผู้ชม ช่วยสร้างบรรยากาศที่มีความอบอุ่นและศรัทธาตามที่ต้องการได้อย่างมีประสิทธิภาพ สำหรับฉาก การเลือกใช้สถานที่จริง คือ โบราณสถานพระธาตุยาคู (พรสวรรค์ พรดอนก่อ, 2554) นั้นถือเป็นการเชื่อมโยงกับมรดกทางวัฒนธรรม และทำให้ผลงานนาฏศิลป์มีความสมจริงและได้รับการยอมรับในระดับสากล โดยการนำสถานที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์มาใช้ในการสร้างฉาก ท่ารำที่ถูกออกแบบให้มีความอ่อนช้อยและแข็งแกร่ง (พจมาน สมรรคบุตร, 2538) สะท้อนถึงความหลากหลายทางอารมณ์ของตัวละครในตำนาน เช่น ความเศร้า ความรัก และความสามัคคีของชุมชนอีสานได้อย่างชัดเจน ซึ่งท่ารำที่มีการเปลี่ยนแปลงตามความรู้สึกของตัวละครช่วยเพิ่มความลึกซึ้งให้กับการแสดง การแต่งกายที่ใช้ชุดพื้นเมืองอีสาน มีความสำคัญในการสร้างเอกลักษณ์ของการแสดง (ปิ่นเกศ วัชรปาณ, 2559) เนื่องจากการเลือกใช้ชุดพื้นเมืองที่เหมาะสมกับบทบาทของตัวละครช่วยเพิ่มความน่าสนใจและเชื่อมโยงกับประเพณีพื้นบ้านอีสาน อารมณ์ที่ถูกถ่ายทอดผ่านการแสดงออกทางท่ารำที่มีความละเอียดและการแสดงที่มีความหมาย ทำให้ผู้ชมสามารถเข้าใจถึงความรัก ความเสียสละ และความเศร้าที่เกิดขึ้นในตำนานของเมืองฟ้าแดดสงยาง (ไชยยศ วันอุทา, 2539) ดนตรีที่ใช้เครื่องดนตรีพื้นบ้าน เช่น พิณ แคน และโหวด (เจริญชัย ชนไพโรจน์, 2543) เป็นส่วนที่ช่วยเพิ่มอารมณ์และบรรยากาศในการแสดง โดยเสียงดนตรีช่วยเสริมสร้างความรู้สึกและพลังในตัวละคร ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่ขาดไม่ได้ในการสร้างผลงานนาฏศิลป์ การสร้างสรรค์ผลงานนาฏศิลป์จากตำนานเมืองฟ้าแดดสงยางไม่เพียงแต่ช่วยอนุรักษ์วัฒนธรรมอีสาน แต่ยังเป็นการสื่อสารและเผยแพร่ความงดงามของวัฒนธรรมท้องถิ่นไปสู่ผู้ชมในวงกว้าง ทั้งในเชิงศิลปะและประวัติศาสตร์

องค์ความรู้ใหม่

การสร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์สร้างสรรค์ ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ผลการสร้างสรรค์แต่ละองค์ประกอบ ดังนี้ 1) เนื้อหา นำเสนอความรู้สึกที่ลึกซึ้งผ่านเรื่องราวที่สะท้อนอารมณ์และค่านิยมของสังคมอีสาน 2) แสง ใช้แสงโทนอุ่น เช่น สีเหลืองและส้ม สื่อถึงบรรยากาศชนบทและความศรัทธา 3) ฉาก ใช้สถานที่จริง เช่น โบราณสถานพระธาตุยาคู เพื่อเพิ่มความสมจริงและเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมดั้งเดิม 4) ท่ารำ การแสดงแบ่งเป็น 3 ช่วง ตั้งแต่ท่ารำที่อ่อนช้อยไปจนถึงท่ารำที่แข็งแกร่ง สะท้อนความหลากหลายทางอารมณ์และความสามัคคี 5) การแต่งกาย เน้นชุดพื้นเมืองอีสานที่สอดคล้องกับบทบาทและสร้างเอกลักษณ์ 6) อารมณ์ ถ่ายทอดความรักและความเศร้าผ่านการแสดงออกทางท่ารำ และ7) ดนตรี ใช้เครื่องดนตรีพื้นเมือง เช่น พิณ แคน โหวด เพื่อสร้างบรรยากาศและเสริมอารมณ์ในเรื่อง

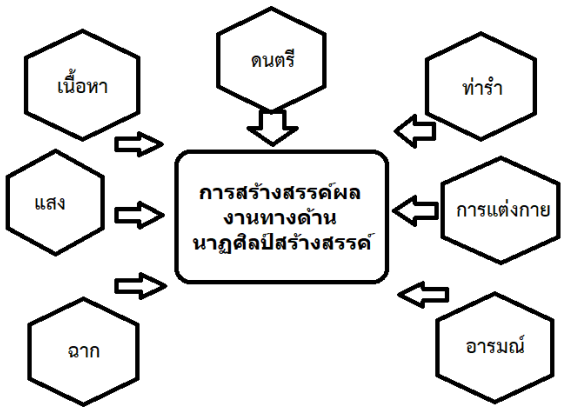

ภาพที่ 27 ภาพแผนภาพการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์สร้างสรรค์

(ที่มา : รัชดาวรรณ เฉิดพันธุ์)

ผลการประเมินความพึงพอใจในการรับชมการแสดง ภาพรวม อยู่ในระดับมาก เมื่อจำแนกเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่ 6 ความอ่อนช้อยและเอกลักษณ์ของท่ารำที่ใช้ในการแสดง อยู่ในระดับมากที่สุด และมีค่าเฉลี่ยมากที่สุด ส่วนข้อที่ 8 ความประทับใจในจังหวะและดนตรีที่ประกอบการแสดง อยู่ในระดับมากและมีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด

ข้อเสนอแนะ

1. ควรดึงชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างสรรค์ เช่น การให้ข้อมูลประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และความเชื่อ หรือการมีส่วนร่วมในด้านการแสดง เช่น การบรรเลงดนตรีพื้นเมืองหรือการแสดงท้องถิ่น

2. ควรขยายการศึกษาไปยังตำนานพื้นบ้านในภูมิภาคอื่น ๆ ของอีสาน เพื่อสร้างสรรค์นาฏศิลป์ที่สะท้อนถึงความหลากหลายของวัฒนธรรมไทย

3. ควรศึกษาและเปรียบเทียบรูปแบบการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ที่ใช้ตำนานท้องถิ่นในภูมิภาคต่าง ๆ เพื่อหาแนวทางใหม่ ๆ ในการนำเสนอที่สร้างสรรค์และโดดเด่น

บรรณานุกรม

เกียรติศักดิ์ บังเพลิง. (2558). *ชุมชนชาติพันธุ์ “บรู” ร่วมสมัยบนพื้นที่ชายแดนไทย-ลาว: วิถีชีวิตและการปรับตัวทางวัฒนธรรม*. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีนิพนธ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (Thammasat University Digital Collections).

เจริญชัย ชนไพโรจน์. (2543). *ดนตรีและการละเล่นพื้นบ้านอีสาน*. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

เจริญชัย ชนไพโรจน์. (2547). *เคล็ดลับการสร้างสรรค์ทำนองลำ*. การประชุมสัมมนาทางวิชาการ. ครั้งที่ 5. 5-6 กุมภาพันธ์ 2547. ณ อาคารภูมิพลสังคีตวิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม.

ชัยชนะ แสงสว่าง. (2557). วิวัฒนาการการตั้งถิ่นฐานเมืองฟ้าแดดสงยาง: มุมมองจากภาพถ่ายทางอากาศ การขุดแต่งและการขุดค้นทางโบราณคดี. *UNISEARCH (Unisearch Journal).* 1(2), 4.

ไชยยศ วันอุทา. (2539). ตำนานรักเมืองฟ้าแดดสงยาง. *ศิลปวัฒนธรรม*. สืบค้น 10 มกราคม 2568 จาก https://www.silpa-mag.com/culture/article_125269

เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์. (2555). *สืบสานตำนานเมืองฟ้าแดดสงยาง*. กาฬสินธุ์: สำนักการศึกษา.

บังอร ปิยะพันธุ์. (2529). *ประวัติศาสตร์ของชุมชนชาวลาวในหัวเมืองชั้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์: มหาวิทยาลัยศิลปากร นครปฐม.

บุญเกิด พิมพ์วรเมธากุล และคณะ. (2544). *ประเพณีอีสานและเกร็ดโบราณคดีไทอีสาน*. ขอนแก่น: คลังนาวิทยา.

ปิ่นเกศ วัชรปาณ. (2559). *การสร้างสรรค์ผลงานนาฏศิลป์*. สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คณะครุศาสตร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี.

พจมาน สมรรคบุตร. (2538). *แนวคิดประดิษฐ์ท่ารำเซิ้ง*. สำนักส่งเสริมวิชาการ สถาบันราชภัฏอุดรธานี.

พรสวรรค์ พรดอนก่อ. (2554). *พุทธบูชาพระธาตุยาคู*. กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม.

พระอริยานุวัตร เขมจาริเถระ. (2514). *พญาจันทะราช*. ศูนย์อนุรักษ์วรรณคดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. วัดมหาชัย; จังหวัดมหาสารคาม.

สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2525). *วรรณคดีวิเคราะห์*. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช

สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2547). *วิวัฒนาการนาฏยศิลป์ไทยในกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2477*. พิมพ์ครั้งที่ 2. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อนุชิต สิงห์สุวรรณ. (2553). *ประวัติศาสตร์อีสาน พ.ศ. 2475 ถึงสิ้นทศวรรษ 2520*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ศึกษา: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สมญานามของตัวละครสำคัญในรามายณะของวาลมีกิ

The Epithets of Principal Characters in the Vālmīki Rāmāyaṇa

[1]พระมหาอาทิตย์ เขียวสองห้อง และ [2]สมบัติ มั่งมีสุขสิริ

[1]Phramaha Arthit Kheawsonghong and [2]Sombat Mangmeesuksiri

[1,2]คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

[1,2]Faculty of Archaeology, Silpakorn University.

[1]Corresponding Author's Email: arthittgreen@gmail.com

Received: April 1, 2025; **Revised:** August 12, 2025; **Accepted:** August 14, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสมญานามของตัวละครสำคัญในรามายณะของวาลมีกิ 2) เพื่อศึกษาองค์ประกอบของสมญานามของตัวละครสำคัญในรามายณะของวาลมีกิ 3) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสมญานามกับบทบาทของตัวละคร ซึ่งกำหนดขอบเขตตัวละครสำคัญไว้ 6 ตัวละคร คือ 1) พระราม 2) นางสีดา 3) พระลักษมณะ 4) หนุมาน 5) ราวณะ และ 6) อินทรชิต เป็นการศึกษาเชิงเอกสารวิเคราะห์และนำเสนอผลวิจัยเชิงพรรณนา, ผลการศึกษาพบว่า 1) สมญานามของตัวละคร คือ การที่ผู้ประพันธ์นำประวัติความเป็นมาหรือลักษณะที่โดดเด่นประการต่าง ๆ เป็นองค์ประกอบสร้างเป็นสมญานามสำหรับสื่อความหมายให้แก่ตัวละครผู้ถูกสื่อความหมาย เช่น คำว่า ราฆว (rāghava) มีความหมายว่าผู้สืบเชื้อสายรฆุ เป็นสมญานามที่ใช้แทนชื่อของพระราม คำว่า ชานกี (jānakī) มีความหมายว่าธิดาของท้าวชนก เป็นสมญานามที่ใช้แทนชื่อของนางสีดา หรือคำว่า ทศคฺรีว (daśagrīva) มีความหมายว่าผู้มีสิบคอ เป็นสมญานามที่ใช้แทนชื่อของราวณะ 2) ในรามายณะของวาลมีกิปรากฏสมญานามของตัวละครซึ่งพบว่ามีองค์ประกอบที่นำมาสร้างเป็นสมญานาม 5 องค์ประกอบ คือ 1) วงศ์ตระกูล 2) ความสัมพันธ์เครือญาติ 3) บทบาทหน้าที่ 4) ลักษณะเฉพาะตัว 5) วีรกรรม และ 3) สมญานามของตัวละครสำคัญมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับบทบาทของตัวละครนั้น ๆ โดยสมญานามของตัวละครมีความสัมพันธ์กับบทบาทตัวละคร 7 บทบาท ได้แก่ บทบาทกษัตริย์ บทบาทลูก บทบาทพี่-น้อง บทบาทภรรยา บทบาททูต บทบาทรากษส และบทบาทนักรบ

การศึกษาสมญานามของตัวละครสำคัญในรามายณะของวาลมีกิสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของตัวละครผ่านการประดิษฐ์สร้างคำด้วยองค์ประกอบและบทบาทที่ผู้ประพันธ์ให้ความสำคัญแตกต่างกันไป ตัวละครจึงมีความน่าสนใจและมีรายละเอียดที่ต่างกันไปผ่านการนำเสนอด้วยมุมมองของการสร้างสมญานาม จึงนับว่าเป็นการศึกษาและทำความเข้าใจตัวละครผ่านสมญานามที่ปรากฏในวรรณคดีซึ่งอาจทำให้มุมมองที่มีต่อตัวละครชัดเจนยิ่งขึ้น

คำสำคัญ: สมญานาม; รามายณะ; วาลมีกิ; บทบาท

Abstract

This research aims to achieve three objectives: 1) to study the epithets of Principal characters in Rāmāyaṇa by Vālmīki, 2) to examine the components of these characters' epithets, and 3) to analyse the relationship between the epithets and the roles of the characters. The study focuses on six major characters, including Rama, Sita, Lakshmana, Hanuman, Ravana, and Indrajit. This research is a document-based qualitative study, employing analytical methods and presenting the findings through descriptive analysis. The findings reveal that 1) The epithets of the characters are created by incorporating significant historical backgrounds or distinctive characteristics to convey meaning about the characters. For instance, the term Rāghava refers to "a descendant of the Raghu dynasty" and is used to represent Rama. The term Jānakī means "the daughter of King Janaka" and refers to Sita. Similarly, the term Daśagrīva means "the one with ten necks" and is used to represent Ravana. 2) The analysis identifies five key components used to create the epithets in Ramayana by Vālmīki: 1) lineage, 2) familial relationships, 3) roles and duties, 4) personal characteristics, and 5) heroic deeds. 3) The study indicates a strong connection between the epithets and the characters' roles. These roles are categorised into seven types such as the role of a king, the role of a child, the role of siblings, the role of a wife, the role of a messenger, the role of a Rakshas, and the role of a warrior.

The study of the epithets of principal characters in Vālmīki Rāmāyaṇa reflects the values of the characters through the creation of words, incorporating elements and roles that the author emphasised differently. Each character, therefore, becomes interesting and unique through the presentation of these epithets, which reveal varying details. This can be regarded as a way of studying and understanding the characters through the epithets that appear in the literature, potentially leading to a clearer perspective on each character.

Keywords: Epithets; Ramayana; Vālmīki; Roles

บทนำ

วรรณคดี ได้แก่งานศิลปะประเภทหนึ่งที่ใช้ภาษาเป็นเครื่องสื่อสาร เป็นผลงานสร้างสรรค์ประเภทหนึ่งของมนุษย์ ด้วยวัตถุประสงค์ที่จะบรรยายอารมณ์ ความรู้สึก ความคิด ความฝัน จินตนาการ หรือประสบการณ์ของตนออกมาให้ปรากฏด้วยภาษา การบรรยายนามธรรมข้างต้นเหล่านั้นด้วยภาษาจะแต่งดีหรือไม่ดี เป็นเรื่องดีหรือเป็นเรื่องเสียหาย แต่งด้วยภาษาใดหรือในชนชาติใดก็ตาม ล้วนเรียกว่า "วรรณคดีหรือวรรณกรรม" ทั้งสิ้น (วิภา กงกะนันทน์, 2533) สำหรับวรรณคดีสันสกฤตสามารถแบ่งประเภทวรรณคดีอย่างกว้าง ๆ ได้ 4 ประเภท ได้แก่ 1) อาคม คืองานเขียนเกี่ยวกับศาสนา และปรัชญา อันได้แก่ คัมภีร์พระเวท คัมภีร์ พราหมณะ คัมภีร์อารัณยกะ และคัมภีร์อุปนิษัท 2) ศาสตร์ คืองานเขียนเกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ส่วนใหญ่เป็นตำราศึกษาวิชาความรู้เพื่อให้เข้าใจพระเวทได้อย่างถูกต้องลึกซึ้ง 3) อิติหาสะ คืองานเขียนที่มีเนื้อหาอิงเกร็ดประวัติศาสตร์ แต่งขึ้นเพื่อสดุดีวีรบุรุษ และ 4) กาวยะ คืองานเขียนที่มีวรรณศิลป์ มีภาษาไพเราะ งามทั้งเสียงและความหมาย มุ่งสร้างอารมณ์สุนทรีย์ ให้เกิดความเพลิดเพลิน มักมีเนื้อหาเกี่ยวกับมนุษย์โดยสะท้อนให้เห็นประสบการณ์ของมนุษย์ซึ่งแฝงไปด้วยข้อคิดและคติธรรมต่าง ๆ (กุสุมา รักษมณี, 2549)

รามายณะ เป็นวรรณคดีอิงเกร็ดประวัติศาสตร์ เป็นเรื่องความกล้าหาญเรื่องหนึ่ง แต่งขึ้นเพื่อสรรเสริญวีรกรรมในราชสำนัก (จำลอง สารพัดนึก, 2530) กล่าวคือเป็นวรรณคดีที่แต่งขึ้นเพื่อสรรเสริญความกล้าหาญของ

พระราม ถูกประพันธ์ขึ้นในสมัยใดนั้นยังไม่เป็นที่แน่ชัดเพราะภายในเนื้อเรื่องรามายณะก็มิได้ระบุข้อความแสดงเป็นหลักฐานไว้ว่าถูกประพันธ์ในสมัยใด อีกทั้งเรื่องรามายณะยังเป็นวรรณคดีที่เป็นตำนานปาก ถูกถ่ายทอดด้วยวิธีมุขปาฐะสืบมาหลายชั่วคน ก่อนที่จะได้ถูกบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร เรื่องก็พอกพูนมากขึ้นจากแกนเรื่องเดิมไปตามสุนทรียะของผู้เล่า โดยแบ่งความเห็นเกี่ยวกับสมัยที่ประพันธ์ออกเป็น 2 ฝ่ายหลัก ๆ คือ ฝ่ายที่เห็นว่ารามายณะแต่งหลังพุทธกาล กับฝ่ายที่เห็นว่ารามายณะแต่งก่อนพุทธกาล และสันนิษฐานว่าก่อนจะมีเรื่องรามายณะนั้น นิทานของพระรามคงปรากฏมีอยู่ก่อนหน้าแล้ว วาลมีกิจึงนำเรื่องของพระรามที่มีอยู่มาประพันธ์เป็นรามายณะ

รามายณะสามารถจัดเป็นวรรณคดีประเภทอิติหาสะ และเนื่องจากเป็นบทประพันธ์ที่มีวรรณศิลป์ มีการใช้ภาษาที่ไพเราะ จึงจัดเป็นวรรณคดีประเภทกาวยะได้ (กุสุมา รักษมณี, 2549) และด้วยเหตุนี้ รามายณะจึงได้รับการยกย่องว่าเป็นวรรณคดีประเภทกาวยะเรื่องแรก (อาทิกาวยะ) อีกด้วย ความเป็นบทประพันธ์ที่มีวรรณศิลป์ของรามายณะซึ่งสร้างอารมณ์ทำให้เกิดความเพลิดเพลิน ปรากฏด้วยปฏิกิริยาทางอารมณ์ที่ผู้ประพันธ์ถ่ายทอดไปถึงผู้อ่านผ่านงานประพันธ์ที่เรียกว่า รส หรือปรากฏด้วยโวหารที่มีความหมายลึกซึ้งที่เรียกว่า อลังการ ฯลฯ (กุสุมา รักษมณี, 2549) และรวมไปถึงความหลากหลายในการสร้างศัพท์สำหรับกล่าวถึงตัวละคร ตัวละครในวรรณคดีย่อมปรากฏคำที่กำหนดให้เป็นชื่อสำหรับกล่าวถึงเพื่อมิให้ผู้อ่านสับสนเมื่อถึงบทบาทของตัวละครนั้น ๆ กับตัวละครอื่น อาจปรากฏคำเรียกชื่อตัวละครเพียงคำเรียกเดียวในวรรณคดีประเภทร้อยแก้ว แต่ในวรรณคดีประเภทร้อยกรองซึ่งประพันธ์ตามหลักฉันทลักษณ์บังคับด้วยเสียงหนักเบา อาจไม่สามารถเป็นเช่นนั้นได้ ด้วยเหตุแห่งข้อกำหนดนี้ วรรณคดีประเภทร้อยกรองจึงอาจปรากฏคำเรียกชื่อตัวละครหนึ่ง ๆ มากกว่าหนึ่งในกรณีที่ไม่สามารถใช้ชื่อหลักของตัวละครได้ ทั้งนี้การแก้ปัญหาด้านฉันทลักษณ์และเพื่อให้ผู้อ่านหมายรู้ถึงตัวละครนั้นได้โดยไม่เกิดความฉงน จึงอาจนำไปสู่การที่กวีผู้ประพันธ์นำสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกับตัวละครมารังสรรค์คำเรียกชื่อตัวละคร นอกจากจะแก้ปัญหาด้านฉันทลักษณ์ได้แล้ว ยังทำให้บทประพันธ์มีความน่าสนใจอีกด้วย และคำเรียกชื่อตัวละครที่นอกไปจากชื่อหลักที่ผู้ประพันธ์หมายใจไว้แต่แรกประพันธ์และทำให้ผู้อ่านหมายรู้ จึงปรากฏเข้าในรูปแบบของสมญานาม

สมญานาม เป็นคำที่กร่อนมาจากคำว่า สมัญญานาม หมายถึง ชื่อที่ตั้งให้ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546) เป็นชื่อหรือฉายา โดยไม่ใช่คำเรียกที่เป็นทางการหรือชื่อนามสกุลจริงของบุคคลนั้น เป็นชื่อที่ตั้งขึ้นเองหรือบุคคลอื่นตั้งให้ (ทรงยศ บัวเผื่อน และนนทชา คัยนันทน์, 2562) โดยอาศัยองค์ประกอบ เช่น ชื่อเล่น พฤติกรรม บุคคลในครอบครัว เครือญาติ บทบาท หรือลักษณะเฉพาะตัวที่สำคัญและโดดเด่นนำมาสร้างเป็นสมญานาม อาจเป็นชื่อที่มีความหมายในทางที่ดีหรือในทางเสียหาย ในรามายณะของวาลมีกินอกจากจะมีคำซึ่งกำหนดให้เป็นชื่อหลักสำหรับตัวละครแล้ว ก็มีคำอื่นซึ่งต่อไปนี้จะเรียกว่าสมญานามสำหรับตัวละครนั้นด้วย เช่น คำว่า “ทาศรถิ” (dāśarathi) มีความหมายว่า ผู้เป็นโอรสท้าวทศรถ ถูกนำมาใช้กับพระรามซึ่งมีชื่อหลักอยู่แล้วว่า “ราม” (rāma) ซึ่งเป็นการนำเอาบุคคลในครอบครัวกล่าวคือ ท้าวทศรถ ผู้เป็นพระบิดามาเป็นองค์ประกอบในการสร้างสมญานาม หรือนำความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับตัวละครในด้านอื่น ๆ มาเป็นองค์ประกอบในการสร้างสมญานาม เช่น วงศ์ตระกูล ตัวอย่างเช่น คำว่า “ราฆวว์ศวรฺธน” (rāghavavaṃśavardhana) มีความหมายว่า ผู้เป็นความรุ่งเรืองแห่งรฆุวงศ์ ถูกนำมาใช้เป็นสมญานามของพระราม โดยมีความหมายที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับพระรามในฐานะที่ทรงสืบวงศ์มาแต่พระรฆุอันเป็นบรรพบุรุษของพระองค์ บางสมญานามก็นำบทบาทสำคัญของตัวละครมาเป็นองค์ประกอบบ้าง

ตัวอย่างเช่น คำว่า “รากฺษสราชา” (rākṣasarājā) มีความหมายว่า ราชาแห่งเหล่ารากษส ถูกนำมาใช้เป็นสมญานามของราวณะ โดยฐานะที่ราวณะเป็นกษัตริย์แห่งเหล่ารากษส เป็นต้น ดังจะเห็นได้ว่า รามายณะของวาลมีกิประกอบไปด้วยสมญานามของตัวละครที่น่าสนใจ แสดงให้เห็นถึงความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการของผู้ประพันธ์ที่มีพื้นฐานในการใช้คำ องค์ประกอบ และความหมายได้อย่างงดงาม ทั้งยังแฝงไปด้วยความเป็นมาที่น่าศึกษาอันสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของตัวละครได้เป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาสมญานามของตัวละครสำคัญในรามายณะของวาลมีกิและศึกษาองค์ประกอบของสมญานามว่าประกอบด้วยองค์ประกอบใดบ้าง รวมถึงวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างสมญานามกับบทบาทของตัวละครอันจะส่งเสริมให้ถึงตัวตนของตัวละครได้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสมญานามของตัวละครสำคัญในรามายณะของวาลมีกิ
2. เพื่อศึกษาองค์ประกอบของสมญานามของตัวละครในรามายณะของวาลมีกิ
3. เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างสมญานามกับบทบาทของตัวละคร

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในหัวข้อ “สมญานามของตัวละครสำคัญในรามายณะของวาลมีกิ” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเอกสาร (Documentary Research) นำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) มีขั้นตอนในการวิจัยตามลำดับ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การสำรวจข้อมูลและเตรียมข้อมูล โดยรวบรวมเอกสารและข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสมญานามและรามายณะของวาลมีกิทั้งต้นฉบับภาษาสันสกฤตและฉบับแปลเป็นภาษาไทย โดยรามายณะต้นฉบับภาษาสันสกฤตจะใช้ฉบับซึ่งชำระและจัดพิมพ์โดย The Maharaja Sayajirao University of Baroda, Oriental Institute ประเทศอินเดีย ค.ศ. 1960-1975 ส่วนฉบับแปลเป็นภาษาไทยจะใช้รามายณะของวาลมีกิฉบับแปลเป็นภาษาไทย เล่ม 1-3 จัดพิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554 เมื่อ พ.ศ. 2557 โดย มหาวิทยาลัยศิลปากร แปลโดย กุสุมา รักษมณีและคณะ

ขั้นตอนที่ 2 การวิเคราะห์ข้อมูล โดยนำข้อมูลที่ได้มาศึกษาสมญานามของตัวละครสำคัญในรามายณะของวาลมีกิ ได้แก่การศึกษาและค้นคว้าสมญานามหรือชื่อรองนอกจากชื่อหลักที่รู้กันโดยทั่วไปของตัวละครที่สำคัญ คือตัวละครที่บทบาทสำคัญในการดำเนินเนื้อเรื่อง เป็นตัวเอก หรือเป็นผู้ช่วยตัวเอก ซึ่งในรามายณะนี้มีตัวละครที่มีบทบาทสำคัญดังกล่าว 6 ตัวละคร ได้แก่ 1) พระราม 2) นางสีดา 3) พระลักษมณะ 4) หนุมาน 5) ราวณะ และ 6) อินทรชิต แล้วทำการศึกษาองค์ประกอบของสมญานาม ได้แก่การศึกษาส่วนที่ประกอบเข้าเป็นชื่อรองหรือสมญานามจากการวิเคราะห์ความหมาย เหตุผล และความเป็นไปได้ ในลำดับสุดท้ายนำสมญา

นามที่ศึกษาและจำแนกองค์ประกอบได้มาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ ความเชื่อมโยงหรือสอดคล้องระหว่างสมญานามกับบทบาทของตัวละคร

ขั้นตอนที่ 3 การนำเสนอการศึกษา โดยจัดลำดับข้อมูลและนำเสนอผลของการศึกษาโดยวิธีวิเคราะห์เชิงพรรณนา สรุปผลของการศึกษาพร้อมทั้งข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 การศึกษาสมญานามของตัวละครสำคัญในรามายณะของวาลมีกิ จากการศึกษาค้นคว้าจากรามายณะของวาลมีกิต้นฉบับภาษาสันสกฤต The Vālamīki-Rāmāyaṇa The Bālakāṇḍa (1960), The Ayodhyākāṇḍa (1962), The Araṇyakāṇḍa (1963), The Kiṣkindhākāṇḍa (1965), The Sundarakāṇḍa (1966), The Yuddhakāṇḍa (1971) และ The Uttarakāṇḍa (1975) ปรากฏสมญานามของตัวละคร ตัวอย่างเช่น กṛมณา เตน มหตา ไตṛโลกยṃ สจราจรมฺ |, สเทวรฺษิคณṃ ตุษฺฏṃ ราฆวสฺย มหาตฺมนะ || 1-1-67 , karmaṇā tena mahatā trailokyaṃ sacarācaram |, sadevarṣigaṇaṃ tuṣṭaṃ rāghavasya mahātmanaḥ || 1-1-67 (The Maharaja Sayajirao University of Baroda. Oriental Institute., 1960) คำแปล : ด้วยการกระทำอันยิ่งใหญ่ของพระองค์ผู้สืบสายรฆุวงศ์ ผู้เป็นมหาตมะนั้น ไตรโลกตลอด จนหมู่สัตว์ พรรณไม้ และเหล่าเทวดาฤษีล้วนยินดี (กุสุมา รักษมณีและคณะ, 2557)

สมญานามของตัวละครสำคัญทั้ง 6 ตัวละครที่ปรากฏในรามายณะของวาลมีกิจึงสามารถประมวลมาได้ดังต่อไปนี้1) พระราม เป็นตัวละครสำคัญและเป็นตัวละครหลักของวรรณคดีสันสกฤตเรื่องรามายณะของวาลมีกิ เป็นตัวละครฝ่ายธรรมะ มีพันธกิจในการปราบฝ่ายอธรรม ตัวละครพระรามนี้ ปรากฏสมญานาม จำนวน 33 สมญานาม เช่น อิกฺษฺวากุนนฺทน (ikṣvākunandana) ผู้เป็นโอรสแห่งวงศ์อิกษวากุ, กากุตฺสฺถ (kākutstha) ผู้สืบเชื้อสายกกุสตถะ, ราฆว (rāghava) ผู้สืบเชื้อสายรฆุ, ทาศรถิ (dāśarathi) ผู้เป็นโอรสท้าวทศรถ, โกสลราชสูนุ (kosalarājasūnu) ผู้เป็นโอรสพระเจ้าโกสล, เกาสลฺยาสุต (kausalyāsuta) ผู้เป็นโอรสพระนางเกาสัลยา,ภรตาคฺรช (bharatāgraja) ผู้เป็นเชษฐาของพระภรต, ลกฺษฺมณาคฺรช (lakṣmaṇāgraja) ผู้เป็นเชษฐาของพระลักษมณะ, โกสเลศฺวร (kosaleśvara) เจ้ากรุงโกสล ฯลฯ, 2) นางสีดา มีสมญานามที่พบจำนวน 17 สมญานาม เช่น ชานกี (jānakī) ธิดาของท้าวชนก, ไวเทหี (vaidehī) ธิดาของพระเจ้ากรุงวิเทหะ, ไมถิลี (maithilī) ธิดาของพระเจ้ากรุงมิถิลา, รามปตฺนี (rāmapatnī) ชายาของพระราม, รฆุวํศชปฺริยา (raghuvaṃśajapriyā) ผู้เป็นที่รักแห่งพระผู้กำเนิดในรฆุวงศ์, ราฆวนนฺทินี (rāghavanandinī) ผู้เป็นที่รักแห่งพระราฆวะ ฯลฯ, 3) พระลักษมณะ มีสมญานามที่พบจำนวน 6 สมญานาม เช่น เสามิตฺริ (saumitri) โอรสของพระนางสุมิตรา, รามานุช (rāmānuja) อนุชาของพระราม, ราฆวานุช (rāghavānuja) อนุชาของพระราฆวะ ฯลฯ, 4) หนุมาน มีสมญานามที่พบจำนวน 17 สมญานาม เช่น มารุติ (māruti) บุตรแห่งวายุเทพ, อนิลสุต (anilasuta) บุตรแห่งวายุเทพ, วายุปุตฺร (vāyuputra) บุตรแห่งวายุเทพ, ปวนาตฺมช (pavanātmaja) บุตรแห่งวายุเทพ, รามทูต (rāmadūta) ทูตของพระราม ฯลฯ,5) ราวณะ เป็นตัวละครสำคัญและเป็นตัวละครหลักฝ่ายอธรรม ตัวละครราวณะมีสมญานามที่พบมากที่สุดกว่าตัวละครที่เลือกมาศึกษาทั้งหมด คือมีจำนวนมากถึง 40 สมญานาม เช่น เปาลสฺย (paulasya) ผู้สืบสายพระปุลัสตยะ, ไวศฺรวณานุช (vaiśravaṇānuja)

อนุชาของพระไวศรวณะ, ธนทานุช (dhanadānuja) อนุชาของพระธนบดี, รากฺษสราชา (rākṣasarājā) ราชาแห่งรากษส, ลงฺกาธิปติ (laṅkādhipati) เจ้าเมืองลงกา, ทศคฺรีว (daśagrīva) ผู้มีสิบคอ ฯลฯ, 6) อินทรชิต มีสมญานามที่พบจำนวน 11 สมญานาม เช่น ราวณปุตฺร (rāvaṇaputra) โอรสของราวณะ, อินฺทฺรชิตฺ (Indrajit) ผู้ชนะพระอินทร์, ศกฺรชิตฺ (śakrajit) ผู้ชนะพระอินทร์, ฯลฯ

วัตถุประสงค์ที่ 2 สมญานามของตัวละครสำคัญทั้ง 6 ตัวละคร พบว่ามีองค์ประกอบที่นำมาสร้างเป็นสมญานามให้กับตัวละครแตกต่างกันไป ซึ่งการตั้งสมมติฐานองค์ประกอบของสมญานามอาศัยแนวคิดองค์ประกอบของสมญานามจากงานวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์สมญานามที่สื่อมวลชนตั้งให้กับคนกีฬา (ทรงยศ บัวเผื่อน และนนทชา คัยนันทน์, 2562) โดยในรามายณะพบว่ามีองค์ประกอบที่นำมาสร้างเป็นสมญานามจำนวน 5 องค์ประกอบ คือ 1) วงศ์ตระกูล 2) ความสัมพันธ์เครือญาติ 3) บทบาทหน้าที่ 4) ลักษณะเฉพาะตัว และ 5) วีรกรรม ดังตารางต่อไปนี้

ตัวละคร	องค์ประกอบ
พระราม	วงศ์ตระกูล
	ความสัมพันธ์เครือญาติ
	บทบาทหน้าที่
นางสีดา	ความสัมพันธ์เครือญาติ
พระลักษมณะ	ความสัมพันธ์เครือญาติ
หนุมาน	ความสัมพันธ์เครือญาติ
	บทบาทหน้าที่
ราวณะ	วงศ์ตระกูล
	ความสัมพันธ์เครือญาติ
	บทบาทหน้าที่
	ลักษณะเฉพาะตัว
อินทรชิต	ความสัมพันธ์เครือญาติ
	วีรกรรม

1. องค์ประกอบวงศ์ตระกูล ผู้ประพันธ์รามายณะได้นำคำซึ่งบ่งบอกถึงวงศ์ตระกูลและบรรพบุรุษของตัวละครมาเป็นองค์ประกอบของสมญานาม โดยตัวละครพระราม ผู้ประพันธ์นำคำ 3 คำ คือ คำว่า อิกฺษฺวากุ (ikṣvāku) กกุตฺสฺถ (kakutstha) และรฆุ (raghu) มาเป็นองค์ประกอบของสมญานาม ซึ่งทั้ง 3 คำนี้เป็นนามของบรรพกษัตริย์ในราชวงศ์ ได้แก่ ท้าวอิกษวากุ ท้าวกกุตสถะ และท้าวรฆุ ซึ่งสืบเชื้อสายมาถึงท้าวทศรถพระบิดาของพระราม วงศ์ที่สืบจากกษัตริย์ทั้ง 3 นั้น จึงมีชื่อว่า อิกษวากุวงศ์ กกุตสถวงศ์ และรฆุวงศ์ ส่วนตัวละครราวณะ ผู้ประพันธ์ได้นำคำว่า ปุลสฺตย (pulastaya) มาเป็นองค์ประกอบของสมญานาม ซึ่งคำว่า ปุลสฺตย มีความหมายว่า พระปุลัสตยะ ผู้สืบเชื้อสายมาจากพระพรหม เป็นบิดาของวิศรวัสมุนี ซึ่งวิศรวัสมุนีเป็นบิดาของราวณะ พระปุลัสตยะนับว่าเป็นต้นวงศ์ ราวณะจึงมีฐานะเป็นผู้สืบเชื้อสายจากพระปุลัสตยะ

2. องค์ประกอบความสัมพันธ์เครือญาติ ผู้ประพันธ์รามายณะได้นำตัวละครซึ่งมีความสัมพันธ์ในระดับเครือญาติ เช่น บิดา มารดา พี่ น้อง หรือ สามี ภรรยา มาเป็นองค์ประกอบในสมญานาม องค์ประกอบนี้เป็นองค์ประกอบที่มีในสมญานามของตัวละครครบทั้ง 6 ตัวละคร โดยตัวละครพระราม ผู้ประพันธ์ได้นำคำว่า ทศรถ (daśaratha) คือ ท้าวทศรถ หรือคำที่สื่อความหมายถึงท้าวทศรถ ได้แก่ คำว่า โกสลราชา (kosalarājā) ที่มีความหมายว่า พระเจ้ากรุงโกสล และคำว่า เกาสลฺยา (kausalyā) คือ พระนางเกาสัลยา มาเป็นองค์ประกอบ ซึ่งท้าวทศรถและพระนางเกาสัลยามีความสัมพันธ์เป็นบิดาและมารดาของพระราม นอกจากนี้ผู้ประพันธ์ยังได้นำคำว่า ภรต (bharata) คือ พระภรตะ และคำว่า ลกฺษฺมณ (lakṣmaṇa) คือ พระลักษมณะ มาเป็นองค์ประกอบของสมญานาม ซึ่งพระภรตะและพระลักษมณะมีความสัมพันธ์เป็นน้องชายของพระราม

ตัวละครนางสีดา ผู้ประพันธ์ได้นำความสัมพันธ์เครือญาติมาเป็นองค์ประกอบของสมญานาม คือ ความสัมพันธ์เป็นบิดาและความสัมพันธ์เป็นสามี โดยในความสัมพันธ์บิดา ผู้ประพันธ์นำคำว่า ชนก (janaka) คือ ท้าวชนก หรือคำที่สื่อความหมายถึงท้าวชนก ได้แก่คำว่า ไวเทห (vaideha) ที่มีความหมายว่า พระเจ้ากรุงวิเทหะ หรือคำว่า ไมถิล (maithila) ที่มีความหมายว่า พระเจ้ากรุงมิถิลา มาเป็นองค์ประกอบของสมญานาม ซึ่งท้าวชนกมีสถานะเป็นพระราชาเมืองวิเทหะ แคว้นมิถิลา ได้พบนางสีดาในขณะประกอบพิธีแรกนาขวัญ และรับนางสีดาเป็นธิดาของตนด้วยความรักในขณะแรกเห็น ส่วนความสัมพันธ์เป็นสามี ผู้ประพันธ์นำคำว่า ราม (rāma) คือ พระราม ผู้เป็นสามีของนางสีดามาเป็นองค์ประกอบของสมญานาม นอกจากนี้ ยังได้นำคำที่สื่อความหมายถึงพระรามมาเป็นองค์ประกอบด้วย ได้แก่คำว่า รฆุวํศช (raghuvaṃśaja) ซึ่งมีความหมายว่า ผู้เกิดในวงศ์รฆุ และ ราฆว (rāghava) ซึ่งมีความหมายว่า ผู้สืบเชื้อสายรฆุวงศ์

ตัวละครพระลักษมณะ ผู้ประพันธ์ได้นำคำว่า สุมิตฺรา (sumitrā) คือ พระนางสุมิตรา และนำคำว่า ราม (rāma) คือพระราม รวมถึงนำคำที่สื่อความหมายถึงพระราม ได้แก่ ราฆว (rāghava) และนำคำว่า ภรต (bharata) คือพระภรตะ มาเป็นองค์ประกอบของสมญานาม ซึ่งพระนางสุมิตรามีความสัมพันธ์เป็นมารดาของพระลักษมณะ ส่วนพระรามและพระภรตะมีความสัมพันธ์เป็นพี่ของพระลักษมณะ

ตัวละครหนุมาน ผู้ประพันธ์ได้นำวายุเทพซึ่งมีความสัมพันธ์เป็นบิดาของหนุมานมาเป็นองค์ประกอบของสมญานาม ซึ่งคำที่มีความหมายถึงวายุเทพที่ผู้ประพันธ์นำมาเป็นองค์ประกอบนั้นมีหลายคำ เช่น คำว่า มรุต (maruta), วายุ (vāyu), อนิล (anila), ปวน (pavana) ฯลฯ

ตัวละครราวณะ ผู้ประพันธ์ได้นำคำว่า ไวศฺรวณ (vaiśravaṇa) คือ พระไวศรวณะ หรือคำที่มีความหมายถึงพระไวศรวณะ ได้แก่คำว่า ธนท (dhanada) ซึ่งมีความหมายว่า พระธนบดี หรือ เจ้าแห่งทรัพย์ มาเป็นองค์ประกอบของสมญานาม ซึ่งพระไวศรวณะมีความสัมพันธ์เป็นพี่ของราวณะ โดยพระไวศรวณะเป็นบุตรของพระวิศรวัสมุนีเช่นเดียวกับราวณะ แต่ต่างมารดากัน ส่วนเหตุที่พระไวศวรณะมีชื่อเรียกอีกอย่างว่าพระธนบดีหรือเจ้าแห่งทรัพย์นั้น เป็นเพราะพระไวศวรณะได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งโลกบาล มีหน้าที่ในรักษาทรัพย์สมบัติ

ตัวละครอินทรชิต ผู้ประพันธ์ได้นำคำว่า ราวณ (rāvaṇa) คือ ราวณะ มาเป็นองค์ประกอบของสมญานาม ซึ่งราวณะมีความสัมพันธ์เป็นบิดาของอินทรชิต นอกจากนี้ ยังได้ใช้คำที่สื่อความหมายถึงราวณะด้วย ได้แก่คำว่า รากฺษเสนฺทฺร (rākṣasendra) ซึ่งมีความหมายว่า จอมรากษส

3. องค์ประกอบบทบาทหน้าที่ ผู้ประพันธ์ได้นำบทบาทหน้าที่ต่าง ๆ ของตัวละคร มาเป็นองค์ประกอบในสมญานาม ซึ่งบทบาทที่นำมาใช้นั้นมักจะเป็นบทบาทหน้าที่ที่มีความสำคัญของตัวละครนั้น ๆ ในรามายณะของวาลมีกินี้ ผู้ประพันธ์ได้นำบทบาทหน้าที่มาเป็นองค์ประกอบในสมญานามของ 3 ตัวละคร คือ พระราม หนุมาน และราวณะ โดยตัวละครพระราม ผู้ประพันธ์นำคำว่า โกสล (kosala) ซึ่งมีความหมายว่ากรุงโกสล มาเป็นองค์ประกอบในสมญานาม เพื่อแสดงบทบาทของพระรามในฐานะเจ้าชายและกษัตริย์ของกรุงโกสล ตัวละครหนุมาน ผู้ประพันธ์ได้นำวีรกรรมของหนุมานคือการเป็นทูตทำหน้าที่ส่งสารไปถึงนางสีดา ในขณะที่ตัวละครราวณะ ผู้ประพันธ์นำบทบาทที่สำคัญ 2 บทบาท คือ ราชาแห่งรากษสและเจ้าเมืองลงกาเป็นองค์ประกอบในสมญานาม

4. องค์ประกอบลักษณะเฉพาะตัว ผู้ประพันธ์ได้นำลักษณะเฉพาะตัวอันเป็นลักษณะที่โดดเด่นของตัวละครนั้น ๆ เป็นองค์ประกอบในสมญานาม ซึ่งในรามายณะนี้ตัวละครที่มีลักษณะเฉพาะตัวที่โดดเด่นที่สุด กล่าวได้ว่าเป็นลักษณะที่เฉพาะเจาะจงและไม่ปรากฏในตัวละครใด ได้แก่ ตัวละครราวณะ โดยลักษณะที่โดดเด่นของราวณะ คือการมีสิบคอ สิบหน้า อันแสดงถึงอานุภาพเหลือประมาณ ได้ในสมญานามว่า ทศคฺรีว (daśagrīva), ทศานน (daśānana) ความโดดเด่นของลักษณะเฉพาะตัวนี้ จึงเป็นภาพจำของตัวละครนี้ไปโดยปริยาย และในทัศนะของผู้ศึกษารามายณะเมื่อกล่าวถึงผู้มีสิบคอหรือผู้มีสิบหน้า ก็มิได้มุ่งหมายไปถึงตัวละครอื่นนอกไปเสียจากราวณะได้เลย

5. องค์ประกอบวีรกรรม ผู้ประพันธ์ได้นำวีรกรรมหรือการกระทำที่สำคัญของตัวละครนั้น ๆ เป็นองค์ประกอบในสมญานาม ซึ่งในรามายณะนี้ ตัวละครที่มีวีรกรรมโดดเด่น ได้แก่ อินทรชิต โดยตัวละครอินทรชิต ผู้ประพันธ์ได้นำวีรกรรมคือการต่อสู้กับพระอินทร์จนได้รับชัยชนะ ซึ่งเป็นวีรกรรมที่ไม่มีผู้ใดกระทำได้ เป็นองค์ประกอบในสมญานาม

วัตถุประสงค์ที่ 3 สมญานามของตัวละครสำคัญทั้ง 6 ตัวละคร มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับบทบาทสำคัญของตัวละคร ซึ่งบทบาทต่าง ๆ ของตัวละคร เชื่อมโยงจากองค์ประกอบของสมญานาม เช่น สมญานามที่มีความสัมพันธ์เครือญาติเป็นองค์ประกอบ เชื่อมโยงเข้ากับบทบาทของลูก พี่-น้อง และบทบาทของภรรยาเป็นต้น โดยสมญานามของตัวละครสำคัญดังที่กล่าวมาสามารถเชื่อมโยงได้ 7 บทบาท คือ 1) บทบาทกษัตริย์ 2) บทบาทลูก 3) บทบาทพี่-น้อง 4) บทบาทภรรยา 5) บทบาททูต 6) บทบาทรากษส และ 7) บทบาทนักรบ โดยแต่ละตัวละครมีสมญานามที่มีความสัมพันธ์กับบทบาทแตกต่างกันไป ดังตารางต่อไปนี้

ตัวละคร	บทบาท
พระราม	กษัตริย์
	ลูก
	พี่-น้อง

นางสีดา	ภรรยา
พระลักษมณะ	พี่-น้อง
หนุมาน	ลูก
	ทูต
ราวณะ	กษัตริย์
	รากษส
อินทรชิต	ลูก
	นักรบ

1. บทบาทกษัตริย์

ในบรรดาตัวละครสำคัญ 6 ตัวละคร ที่เลือกนำมาศึกษาสมญานาม ตัวละครที่มีสมญานามสัมพันธ์กับบทบาทกษัตริย์ หรือบทบาทของผู้ปกครองนั้น มี 2 ตัวละคร คือ พระราม และราวณะ

1.1 พระราม พระรามทรงเป็นกษัตริย์อโยธยาแคว้นโกศล ทรงสืบเชื้อสายจากกษัตริย์อโยธยาพระองค์แรก คือ อิกษวากุ ซึ่งสืบต่อจนถึงท้าวทศรถพระบิดาของพระองค์ ทำให้ทรงมีสมญานามว่า โกสเลนฺทร (kosalendra) มีความหมายว่า พระเจ้ากรุงโกศล, ราฆว (rāghava) มีความหมายว่า ผู้สืบสายรฆุวงศ์, กากุตฺสถ (kākutstha) ผู้สืบสายกกุตสถะ ฯลฯ แม้ว่าในรามายณะบทบาทกษัตริย์ของพระรามจะมิได้โดดเด่นมากนัก อาจเป็นเพราะเนื้อหาของรามายณะถูกกล่าวในห้วงเวลาที่พระรามต้องถือพรตอยู่ป่าเป็นเวลา 14 ปี ตามบัญชาของท้าวทศรถ บทบาทการปกครองจึงไม่ค่อยปรากฏ แต่ถึงกระนั้นในรามายณะก็ได้แสดงทัศนะในการปกครองของพระรามไว้ ดังเช่นหลักรัฐปสาสโนบายซึ่งพระรามได้ตรัสสอนให้แก่พระภรตะ ประกอบด้วยข้อควรปฏิบัติและข้อควรละเว้นในการปกครอง แม้ระหว่างที่พระรามถือพรตอยู่ป่าทำให้มิได้ปกครองบ้านเมืองอย่างที่ควร แต่ก็สำคัญตนว่าเป็นผู้รับใช้ให้ความคุ้มครองดูแลฤษีสมณพราหมณ์ผู้อยู่ป่าเป็นวัตร ดังเช่นความตอนหนึ่ง เมื่อคณะฤษีถูกบรรดารากษสเบียดเบียนรบกวนการปฏิบัติสมณธรรม จึงได้พากันทูลพระรามเพื่อให้ทรงให้ความคุ้มครองดูแล พระรามทรงรับปาก แม้ถูกนางสีดาทูลเตือนถึงสถานะนักบวชที่ไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น แต่ก็ทรงดำรงมั่นอยู่ในคำสัญญาที่ให้ไว้แล้ว ว่า “ดูก่อนสีดา ข้าอาจละทิ้งชีวิตของข้า หรือแม้แต่นางเองและลักษมณะได้ แต่ข้าไม่อาจละทิ้งคำมั่นสัญญาที่ข้าได้ให้โดยเฉพาะแก่นักบวชทั้งหลายได้, ดูก่อนนางสีดาไวเทหิ แม้ไม่ได้รับการขอร้อง ข้าก็ต้องคุ้มครองฤษีอย่างแน่นอน เหตุใดจึงจักไม่ทำเล่า เมื่อได้ให้คำสัญญาแล้ว” (กุสุมา รักษมณี และคณะ 2557) การกระทำเช่นนี้ชี้ให้เห็นว่าพระรามมีความเป็นกษัตริย์ผู้คอยบำบัดทุกข์บำรุงสุขราษฎรและสมณพราหมณ์อยู่เสมอ แม้ช่วงเวลาหนึ่งจะไม่สามารถทำหน้าที่ได้อย่างเต็มที่ก็ตาม

1.2 ราวณะ ส่วนตัวละครที่มีสมญานามที่มีความสัมพันธ์กับบทบาทกษัตริย์อีกตัวละครหนึ่ง คือ ราวณะ ซึ่งมีสมญานามในการปกครองว่า รากฺษสราชา (rākṣasarājā) มีความหมายว่า ราชาแห่งรากษส ลงฺกาธิปติ (laṅkādhipati) มีความหมายว่า เจ้าเมืองลงกา ฯลฯ บทบาทกษัตริย์กษัตริย์ของราวณะนับว่ามีความโดดเด่นมากกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับบทบาทกษัตริย์ของพระราม ในรามายณะได้แสดงเหตุการณ์ของบทบาทนี้ไว้อย่างน่าสนใจ เนื่องจากการได้มาซึ่งบทบาทสำคัญนี้ ราวณะได้มาโดยอาศัยความพยายามและกำลังความสามารถ

ต่างจากพระรามที่ได้มาเพราะการสืบสันตติวงศ์ แม้ในรามายณะจะปรากฏว่าราวณะเป็นกษัตริย์ผู้ปกครองรากษสและปกครองเมือง มีอุปนิสัยในด้านลบ เป็นกษัตริย์ที่ไม่สมบูรณ์แบบ ปกครองได้ไม่ดีอย่างที่กษัตริย์ควรจะเป็น แต่ก็ปรากฏคุณสมบัติในด้านดีอยู่บ้าง เพราะมีแง่มุมที่แสดงให้เห็นว่าราวณะบริหารเมืองได้ดี จะเห็นได้จากการปกครองเมืองลงกาของราวณะ ซึ่งในรามายณะกล่าวไว้ว่าราวณะได้ทำให้เมืองลงกาเป็นเมืองที่น่าอภิรมย์เทียบได้กับเมืองอมราวดีของพระอินทร์ ดูแลประชากรของตนอย่างดีไม่ให้ยากจนข้นแค้น ดังความพรรณนาการเป็นอยู่อย่างสุขสำราญของราษฎรเมืองลงกาในสุนทรกาณฑ์ ซึ่งเป็นตอนที่กล่าวถึงหนุมานขณะเข้าไปในเมืองลงกาเพื่อตามหานางสีดา จึงอาจกล่าวได้ว่าราวณะผู้เป็นกษัตริย์แห่งรากษสและผู้ปกครองเมืองลงกาได้ทำหน้าที่ของกษัตริย์อย่างเต็มความสามารถเท่าที่ราวณะจะทำได้ เป็นเหตุให้เมืองลงกาสงบสุข เหล่ารากษสผู้อาศัยเป็นสุขสำราญในระยะเวลาหนึ่ง

2. บทบาทลูก ในรามายณะตัวละครที่มีสมญานามสัมพันธ์กับบทบาทลูกมี 3 ตัวละคร คือ พระราม หนุมาน และอินทรชิต

2.1 พระราม พระรามเป็นโอรสของท้าวทศรถกับพระนางเกาสัลยา เป็นเหตุให้พระรามมีสมญานามว่า ทศรถสุต (daśarathasuta), เกาสลฺยาสุต (kausalyāsuta) ฯลฯ บทบาทที่โดดเด่นของพระรามในฐานะลูกคือการเป็นลูกที่มีความกตัญญู จะเห็นได้จากเหตุการณ์การเนรเทศพระรามไปอยู่ป่าเป็นเวลา 14 ปี จากการขอพรต่อท้าวทศรถของพระนางไกเกยีโดยการยุยงของนางค่อมมันถราสาวใช้ของพระนาง เนื่องด้วยในขณะนั้นท้าวทศรถมีความประสงค์จะอภิเษกพระรามเป็นยุพราช เมื่อนางมันถราได้ทราบ จึงนำข่าวไปแจ้งแก่พระนางไกเกยี ในช่วงแรกพระนางทรงเห็นพ้องต้องตามพระราชประสงค์ แต่นางมันถรากลับยุยงว่าจะเป็นภัยให้เกิดความพินาศแก่พระองค์และพระภรตะผู้เป็นโอรสในภายหน้า พระนางหลงเชื่อคำยุยงของนางมันถราและขอให้นางแนะนำวิธีแก้ไข นางเตือนความจำพระนางถึงพรที่ท้าวทศรถประทานไว้เมื่อครั้งเทวาสุรสงครามแต่ยังไม่ได้ขอพรนั้น และให้พระนางใช้โอกาสนี้ขอให้เนรเทศพระรามไปอยู่ป่าเป็นเวลา 14 ปี พร้อมกับอภิเษกพระภรตะเป็นยุพราชแทน เมื่อพรต้องเป็นไปตามที่พระนางขออย่างขัดไม่ได้ พระรามผู้ทรงทราบข่าวไม่ทรงตระหนกแต่อย่างใด และทรงให้คำมั่นสัญญาที่จะไปอยู่ป่าเพื่อไม่ให้พระบิดาต้องเสียคำสัตย์อย่างไม่ลังเลปราศจากเงื่อนไขด้วยความกตัญญู

2.2 หนุมาน ส่วนตัวละครหนุมานเป็นวานรซึ่งเกิดแต่นางอัปสรนามว่าอัญชนา โดยมีวายุเทพหรือเทพแห่งลมเป็นบิดา ดังนั้น หนุมานจึงมีสมญานามว่า วายุปุตฺร (vāyuputra) ฯลฯ แม้ในรามายณะไม่ได้กล่าวถึงวายุเทพไว้มากนัก และโดยเฉพาะความสัมพันธ์บิดากับบุตรระหว่างวายุเทพกับหนุมานนั้นก็ปรากฏเป็นเรื่องราวที่กล่าวเอาไว้เฉพาะน้อยมากนัก แต่ความสัมพันธ์ของวายุเทพกับหนุมานมักปรากฏผ่านสมญานามและปรากฏผ่านคุณสมบัติของหนุมานเสมอ ด้วยว่าคุณสมบัติของหนุมานนั้นเทียบเท่าด้วยวายุเทพผู้เป็นบิดาประจักษ์แก่สายตาของบรรดาผู้ที่พบเห็น เพราะด้วยความกล้าหาญสามารถ พรที่ได้รับ และคุณสมบัติพิเศษจึงทำให้หนุมานบุตรของวายุเทพได้รับความไว้วางใจให้ทำภารกิจสำคัญ เป็นที่หวั่นเกรงของศัตรู ทำราชการกองทัพจนบรรลุผลสำเร็จเป็นที่พอพระทัยของพระรามผู้เป็นนายในที่สุด

2.3 อินทรชิต สำหรับตัวละครอินทรชิตมีสมญานามว่า ราวณาตฺมช (rāvaṇātmaja) ฯลฯ มีความหมายว่า โอรสของราวณะ อินทรชิตเกิดแต่นางมนโททรีผู้เป็นมเหสีเอกของราวณะ โดยฐานะจึงนับว่าเป็นยุพราชของเผ่าพันธุ์รากษสซึ่งมีราวณะเป็นราชา ในรามายณะไม่ได้แสดงความสัมพันธ์บิดากับบุตรระหว่างราวณะกับอินทรชิตไว้อย่างลึกซึ้งเช่นกับความสัมพันธ์ระหว่างพระรามกับท้าวทศรถ อาจด้วยเหตุผลที่เป็นตัวละครฝ่ายอธรรมหรือเป็นรากษสที่อาจไม่จำเป็นต้องมีอารมณ์และความรู้สึกที่ละเอียดอ่อนที่ทำให้เกิดศฤงคารรส (รสแห่งความรัก) แต่เมื่อเปรียบเทียบกับบรรดาโอรสของราวณะด้วยกัน อินทรชิตมีความโดดเด่นมากที่สุด โดยเฉพาะความสามารถด้านการรบที่อินทรชิตไม่ได้โดดเด่นเพียงในบรรดาโอรสของราวณะเท่านั้น แต่โดดเด่นในบรรดารากษสทั้งหมดด้วย นอกจากนี้อินทรชิตยังได้รับพรจากเทพเจ้า ช่วยให้ความสามารถของอินทรชิตยิ่งมากขึ้นโดยลำดับ ด้วยอานุภาพของพรและความสามารถของอินทรชิต จึงได้รับความไว้วางใจจากราวณะในการศึกสงครามที่สำคัญเสมอ อินทรชิต จึงเป็นทั้งความภาคภูมิใจ เป็นความเบาใจ และเป็นความมั่นคงของราวณะ สมกับที่ได้ให้คำมั่นกับราวณะเอาไว้ว่า “ข้าแต่พระบิดาผู้เป็นใหญ่ในหมู่รากษส พระองค์อย่าได้กังวลตราบใดที่อินทรชิตยังมีชีวิต ไม่มีใครที่ต้องศรของอินทรชิตผู้เป็นศัตรูของพระอินทร์ในสนามรบแล้วจะรอดชีวิตไปได้” (กุสุมา รักษมณี และคณะ 2557) แม้ในท้ายที่สุดทุกอย่างก็ดำเนินไปสู่จุดจบคือความตายก็ตาม

3. บทบาทพี่-น้อง ตัวละครที่มีสมญานามที่มีความสัมพันธ์กับบทบาทพี่-น้อง ได้แก่ พระรามและพระลักษมณะ ซึ่งเป็นตัวละครที่แสดงบทบาทพี่-น้องได้โดดเด่นมากที่สุด

3.1 พระราม ท้าวทศรถมีโอรส 4 องค์ โดยพระรามเป็นโอรสองค์โต ทำให้พระรามมีน้องร่วมบิดาได้แก่ พระภรตะ พระลักษมณะ และพระศัตรุฆนะ จึงเป็นเหตุให้พระรามมีสมญานามว่า ภรตาคฺรช (bharatāgraja) มีความหมายหมายว่า ผู้เป็นเชษฐาพระภรตะ และ ลกฺษมณาคฺรช (lakṣamaṇāgraja) มีความหมายว่า ผู้เป็นเชษฐาพระลักษมณะ มิตรภาพระหว่างพี่น้องโอรสท้าวทศรถนั้นปรากฏให้เห็นเด่นชัดตลอดวรรณคดีเรื่องนี้ โดยความสัมพันธ์อันดีที่พระรามมีต่อพระภรตะนั้น จะเห็นได้จากเมื่อครั้งที่พระรามพลัดจากตำแหน่งยุพราชเพราะพระนางไกเกยีผู้เป็นมารดาพระภรตะ พระรามไม่เพียงไม่เพ่งโทษพระนาง ยังแสดงความเมตตาปรารถนาดีต่อพระภรตะผู้เป็นบุตรของผู้ทำร้ายตนเสมอมา ซึ่งเหนือวิสัยธรรมชาติของผู้มีที่ครอบครัวใหญ่ โดยไม่ปราศจากความปรารถนาร้ายต่อกัน ส่วนความสัมพันธ์อันดีที่พระรามมีให้อนุชาอีกองค์หนึ่งนั้น คือ พระลักษมณะ พระลักษมณะได้ชื่อว่าเป็นเสมือนเป็นเงาของพระราม ความสัมพันธ์ของพระรามและพระลักษมณะซึ่งอยู่ใกล้กันมาตั้งแต่ยังเยาว์จึงแน่นแฟ้นกว่าอนุชาองค์อื่น ๆ กล่าวได้ว่าพระรามอยู่แห่งใด ที่นั่นย่อมมีพระลักษมณะอยู่ด้วยเสมอ

3.2 พระลักษมณะ สำหรับพระลักษมณะนั้นมีสมญานามว่า รามานุช (rāmānuja) ฯลฯ มีความหมายว่าอนุชาของพระราม ในบทบาทของน้องในยามปกติ พระลักษมณะทำหน้าที่น้องของพระรามได้เป็นอย่างดีแล้ว เช่น ให้ความเคารพ ยกย่อง ให้เกียรติ หรือเชื่อฟังพระเชษฐาด้วยดี แต่เมื่อถึงคราวตกทุกข์ได้ยาก พระลักษมณะก็มิได้ทอดทิ้งพระรามแล้วถือเอาแต่ประโยชน์สุขของตนเพียงอย่างเดียว ดังเช่นเมื่อพระรามถูกสั่งให้เนรเทศให้ไปอยู่ป่าเป็นเวลา 14 ปี พระลักษมณะครั้นได้ทราบข่าวก็เดือดร้อนใจ แสดงออกถึงความรู้สึกร่วมในความทุกข์และอยุติธรรมที่พระรามได้รับจนในที่สุดก็ได้ตามเสด็จพระรามเพื่อคอยปกป้องคุ้มครองดูแล ความรักที่พี่น้องต่างมีให้กันเป็นที่เลื่องลือ ดังปรากฏ

ข้อความในรามายณะว่า “พระลักษมณะโอรสนางสุมิตรายอมปกป้องพระราม และพระรามปกป้องพระลักษมณะ ความรักของพี่น้องคู่นี้เป็นที่เลื่องลือ เช่นเดียวกับคู่ของเทพอัศวิน” (กุสุมา รักษมณี และคณะ 2557)

4. บทบาทภรรยา บทบาทภรรยา ถือเป็นบทบาทที่สำคัญบทบาทหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในรามายณะ เพราะหากกล่าวว่าพระรามคือสุภาพบุรุษในอุดมคติ สุภาพสตรีในอุดมคติก็คือ นางสีดา นางสีดาเป็นตัวละครสำคัญที่แสดงบทบาทของสตรีในฐานะภรรยา มีความโดดเด่นด้านความรักและแสดงออกให้เห็นอย่างประจักษ์กล่าวคือมีความจงรักและมั่นคงต่อพระรามผู้เป็นภัสดาของตน มีสมญานามตามที่กวีได้ขนานไว้ว่า รามปตฺนี (rāmapatnī) มีความหมายว่า ผู้เป็นมเหสีของพระราม ฯลฯ ในรามายณะของวาลมีกิได้กล่าวถึงบทบาทของนางสีดาให้เห็นในหลากหลายฉาก ดังเช่น เมื่อครั้งพระรามถูกเนรเทศ แม้จะทรงแนะนำให้นางสีดาอยู่ในอโยธยาอย่างมีความสุข แต่นางสีดาก็ปฏิเสธความสุขสบาย กลับทูลขอตามไปอยู่ป่าเพื่อปรนนิบัติพระรามอย่างไม่ได้เกรงกลัวความยากลำบาก ยอมร่วมทุกข์ร่วมสุขไปกับสามี แม้ในเวลาต่อมาถูกราวณะลักพาตัวไป และถูกเสนอตำแหน่งมเหสีแห่งเมืองลงการวมถึงความสุขสบายที่ราวณะจะมอบให้ นางสีดาก็มิได้สนใจ ยังคงมีใจที่มั่นคงต่อพระรามเท่านั้น รวมถึงเมื่อครั้งถูกพระรามผู้เป็นสามีสงสัยในความบริสุทธิ์ถึง 2 ครั้ง ก็เต็มใจแสดงความบริสุทธิ์ มิได้ขุ่นเคืองใจ และมิได้มีใจแหนงหน่ายเปลี่ยนใจไปหาชายอื่นเลย บทบาทภรรยาของนางสีดา แม้แต่ฤษีอัศตยะยังกล่าวชมต่อหน้าพระราม ดังข้อความว่า “ดูก่อนรฆุนันทนะ นี่คือธรรมชาติของสตรีที่ถูกสร้างขึ้นมา คือจะรักคู่ครองเมื่อชีวิตราบรื่น และจะทิ้งไปเมื่อชีวิตไม่ราบรื่น, สตรีมีความไม่แน่นอนเหมือนสายฟ้า มีความแหลมคมของศัตราวุธ และมีความเคลื่อนไหวว่องไวเหมือนลมและครุฑ, แต่ชายาของพระองค์ปราศจากความชั่วร้ายเหล่านี้ นางสมควรได้รับความเคารพนับถือยกย่องดังเช่นเทวีอรุนธตี” (กุสุมา รักษมณี และคณะ 2557)

5. บทบาททูต บทบาททูต เป็นบทบาทสำคัญอีกบทบาทหนึ่งในรามายณะ ตัวละครที่มีสมญานามที่มีความสัมพันธ์กับบทบาททูต คือ หนุมาน ซึ่งมีสมญานามว่า รามทูต (rāmadūta) มีความหมายว่า ทูตของพระราม เพราะได้ออกเดินทางตามหานางสีดาจนพบและได้นำสาส์นความคิดถึงของพระรามไปมอบให้แก่นางสีดาแล้วนำสาส์นความคิดถึงของนางสีดามามอบให้แก่พระรามด้วยความวิริยะอุตสาหะ หนุมานเป็นทูตที่มีเชาวน์ปัญญาและไหวพริบรู้ว่าทำสิ่งใดแล้วผลจะเป็นอย่างไร อดทนรอ มิได้รีบทำการเพียงเพื่อให้ภารกิจเสร็จไปเท่านั้น จะเห็นได้จากเมื่อหนุมานพบนางสีดาแต่ยังไม่สบโอกาสที่จะได้พูดคุยกับนางสีดา หนุมานจึงรอโอกาสที่เหมาะสมเพื่อไม่ให้เกิดความผิดพลาด และแม้ได้โอกาสที่จะได้เจรจากับนางสีดาแต่เพื่อให้นางสีดาเชื่อใจว่าเป็นทูตที่พระรามส่งมาจริง ๆ มิใช่ราวณะที่แปลงร่างมา หนุมานก็วางแผนและคิดหาวิธีที่นางสีดาจะเชื่อถือตนเองได้หนุมานเป็นทูตที่มีความกล้าหาญ เมื่อได้พบและได้รับข่าวจากนางสีดาซึ่งถือว่าทำงานสำเร็จแล้ว ก็เกิดความคิดที่จะใช้ยุทธวิธีกับพวกรากษส ความคิดนี้มิใช่ความบ้าบิ่นเพียงเพื่อต้องการจะสู้รบ แต่หนุมานต้องการใช้การต่อสู้เป็นการประเมินกำลังของศัตรูเพื่อเตรียมรับมือกับศัตรูด้วย หนุมานมิได้เป็นทูตเพียงเพราะภารกิจที่ได้รับเท่านั้น ความเป็นทูตยังฝังรากลึกอยู่ภายในใจของหนุมาน ภารกิจที่ประกอบด้วยความมุ่งมั่นทำงานของหนุมานในฐานะทูต จึงส่งผลสำเร็จในเบื้องปลายในที่สุด

6. บทบาทรากษส บทบาทรากษสเป็นบทบาทที่มีความสำคัญในเรื่องรามายณะ จัดเป็นฝ่ายอธรรมซึ่งเป็นศัตรูคู่ปรับกับฝ่ายพระรามซึ่งถือว่าเป็นฝ่ายธรรมะ และตัวละครที่มีบทบาทรากษสโดดเด่นที่สุด คือ ราวณะ ซึ่งมีสมญานามที่สัมพันธ์กับบทบาทรากษสว่า รากฺษสราชา (rākṣasarājā) มีความหมายว่า ราชาแห่ง

รากษส ฯลฯ มีหน้าที่ปกครองเผ่าพันธุ์รากษสและเป็นผู้สืบเชื้อสายรากษสด้วย แม้ว่าเชื้อสายรากษสที่ราวณะได้รับจะบริสุทธิ์เพียงฝ่ายมารดาฝ่ายเดียว แต่ถึงอย่างไรก็ตามบทบาทรากษสของราวณะนับว่าเป็นก้าวที่สำคัญของเผ่าพันธุ์รากษส เพราะเป็นผู้สร้างความรุ่งเรืองและนำมาซึ่งความล่มสลายในเวลาต่อมา ราวณะในบทบาทของรากษส แม้จะไม่ใช่รากษสผู้ทรงพละกำลังมากที่สุด แต่ได้รับการยอมรับจากเหล่ารากษสน้อยใหญ่ให้เป็นผู้นำ ราวณะในฐานะรากษสผู้ทรงอิทธิพล จึงดำเนินนโยบายแผ่ขยายเขตอิทธิพลไปทั่วทั้งสามโลก ทั้งประสบความสำเร็จและล้มเหลว แม้ว่าราวณะจะถือกำเนิดในฤกษ์ที่ไม่เป็นมงคล จึงเกิดมาเป็นรากษสผู้ดุร้าย ชั่วร้าย เป็นที่รักของคนชั่ว มีการกระทำที่โหดร้าย เป็นผู้ทำให้โลกหวาดกลัวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ อีกทั้งสามัญสำนึกและการกระทำที่สามารถอบรมให้เกิดมีขึ้นในฝ่ายดีได้ ราวณะก็ไม่ได้ทำให้บังเกิดขึ้น แตกต่างจากสามัญสำนึกของรากษสอื่น ๆ แต่ถึงอย่างนั้นมหิทธานุภาพของราวณะก็ช่วยฟื้นฟูและค้ำจุนเผ่าพันธุ์รากษสให้เรืองอำนาจขึ้นมาได้ แตกต่างจากอานุภาพของรากษสอื่น ๆ เช่นกัน

7. บทบาทนักรบ ในรามายณะ ตัวละครที่มีความโดดเด่นในบทบาทนักรบนอกไปเสียจากตัวละครฝ่ายธรรมะแล้ว คือ อินทรชิต เพราะบทบาทนักรบของอินทรชิตถูกตั้งเป็นประเด็นพูดถึงและเป็นต้นเหตุให้ได้สมญานามว่า อินฺทฺรชิตฺ (indrajit) มีความหมายว่า ผู้ชนะพระอินทร์ ฯลฯ ความเป็นนักรบผู้กล้าหาญของอินทรชิตได้ถูกกล่าวถึงในอุตตรกาณฑ์โดยฤษีอคัสตยะ เป็นเหตุให้พระรามเกิดความสงสัยจนทำให้ฤษีอคัสตยะทูลเล่าความเป็นมาทั้งหมด ซึ่งในอุตตรกาณฑ์ได้กล่าวไว้ว่า ครั้นพระรามสังหารราวณะแล้วเสด็จครองราชย์ในเมืองอโยธยา เหล่าฤษีได้มาเข้าเฝ้าแสดงความยินดีที่ทรงจำกัดศัตรูได้สำเร็จและรู้สึกอัศจรรย์ใจที่ได้ทราบว่าอินทรชิตถูกสังหารด้วย ที่เป็นเช่นนั้นเพราะอินทรชิตสามารถเอาชนะได้แม้กระทั่งพระอินทร์เจ้าแห่งทวยเทพ ได้รับสมญานามว่า “อินทรชิต” การรบครั้งนั้นทำให้อินทรชิตมีความโดดเด่นและมีแข็งแกร่งกว่ารากษสตนอื่น ๆ อินทรชิตผู้เก่งกาจสามารถเอาชนะพระอินทร์ราชาแห่งทวยเทพผู้เอาชนะได้ยากได้จนได้รับสมญานามดังกล่าว ด้วยความสำเร็จนี้จึงเป็นเครื่องการันตีความสามารถ เป็นโลโก้ของความกล้าหาญ ทำให้การรบในครั้งต่อ ๆ มา ได้รับชัยชนะทุกครั้งไป แม้การรบครั้งสุดท้ายจะผิดไปจากความคาดหวัง แต่ก็ได้ทำหน้าที่ของตนในฐานะนักรบสู้รบจนสุดความสามารถทั้งที่อาจรู้อยู่ในใจแล้วว่าจะได้รับความพ่ายแพ้ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพรที่ตนเองได้ขอไว้

อภิปรายผลการวิจัย

1. การศึกษาสมญานามของตัวละครสำคัญในรามายณะของวาลมีกิ เป็นการศึกษาการใช้คำเรียกชื่อตัวละครนอกไปจากชื่อจริงหรือชื่อทางการของตัวละครที่ปรากฏในวรรณกรรม จากการศึกษาพบว่าตัวละครสำคัญในรามายณะมีการใช้สมญานามสำหรับเรียกชื่อตัวละครแทนชื่อจริงหรือชื่อทางการ เป็นสมญานามที่ตัวละครในวรรณกรรมตั้งให้และเป็นชื่อที่ผู้ประพันธ์ตั้งให้เองโดยอ้างอิงความเป็นมาในเนื้อหา ประวัติ พฤติกรรม ความสามารถ หรือลักษณะเฉพาะตัวของตัวละคร หรือกระทั่งเป็นชื่อที่ผู้ประพันธ์ตั้งให้ตามความชอบใจของตนเอง สอดคล้องกับงานวิจัยของทรงยศ บัวเผื่อน และนนทชา คัยนันทน์ (2562) ที่ศึกษาเรื่อง การวิเคราะห์สมญานามที่สื่อมวลชนตั้งให้กับคนกีฬา ผลการศึกษาพบว่า สื่อมวลชนตั้งสมญานามให้กับคนกีฬาแทนชื่อจริงและชื่อที่เป็นทางการเพื่อนำเสนอข่าวที่สร้างความสนุกสนานให้กับผู้ติดตามข่าวสารอีกทั้งเป็นการหลีกเลี่ยงการกล่าวชื่อซ้ำกันหลายครั้ง โดยหยิบยกความสามารถ

เชิงกีฬาและบทบาทที่เกี่ยวข้องกับบุคคลนั้น ๆ ไม่ว่าจะเป็นชื่อเล่นของคนกีฬา ลักษณะการเล่นกีฬา หรือพฤติกรรมของคนกีฬามาตั้งสมญานาม สะท้อนให้เห็นถึงตัวตนของนักกีฬาและคนในวงการกีฬา เป็นทั้งสมญานามที่เป็นไปในทิศทางบวกและทิศทางลบ และสอดคล้องกับงานวิจัยของบุญเลิศ วิวรรณ์ (2553) ที่ศึกษาเรื่อง การวิเคราะห์พระสมัญญานามของพระพุทธเจ้าในคัมภีร์พระพุทธศาสนาและในวรรณคดีพระพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่า พระสมัญญานามของพระพุทธเจ้า มีลักษณะ 4 ประเภท ตามแนวคิดของพระพุทธโฆษาจารย์ซึ่งกล่าวไว้ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา คือ 1. อาวัตถิกนาม ชื่อที่ตั้งโดยอาศัยความเหมาะสมตามนิสัยเดิม 2. ลิงคิกนาม ชื่อที่ตั้งตามเหตุและลักษณะที่เป็น 3. เนมิตตกนาม ชื่อที่ตั้งตามคุณวิเศษที่มี และ 4. อธิจจสมุปปันนาม ชื่อที่ตั้งตามความชอบใจ โดยพระสมัญญานามของพระพุทธเจ้าทั้งหมดพบว่าเป็นทั้งพระสมัญญานามที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งเองและเป็นพระสมัญญานามที่ผู้อื่นตั้งให้

2. รามายณะของวาลมีกิปรากฏสมญานามของตัวละครสำคัญ ที่ได้นำมาศึกษาจำนวน 6 ตัวละคร คือ 1. พระราม 2. นางสีดา 3. พระลักษมณะ 4. หนุมาน 5. ราวณะ และ 6. อินทรชิต การศึกษาพบว่า ผู้ประพันธ์ได้สร้างสมญานาม คือ ชื่อที่ตั้งให้ เป็นชื่อหรือฉายา ซึ่งมิใช่ชื่อหรือคำเรียกที่เป็นทางการของตัวละครนั้น ๆ โดยอาศัยองค์ประกอบ 5 องค์ประกอบ คือ 1. วงศ์ตระกูล 2. ความสัมพันธ์เครือญาติ 3. บทบาทหน้าที่ 4. ลักษณะเฉพาะตัว และ 5. วีรกรรม ซึ่งในจำนวนองค์ประกอบทั้งหมดพบว่าสมญานามของตัวละครถูกสร้างโดยอาศัยความสัมพันธ์เครือญาติเป็นองค์ประกอบโดยส่วนมาก สอดคล้องกับงานวิจัยของปิยะพันธุ์ วัชระนุกูล (2553) ที่ศึกษาเรื่อง สมญานามวงการกีฬาที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์สยามกีฬารายวัน ระหว่างเดือนกันยายน 2552 - มีนาคม 2553 ผลการศึกษาพบว่าสมญานามวงการกีฬาสามารถจัดประเภทได้ 4 ประเภท คือ สมญานามของบุคคลในวงการกีฬา สมญานามของทีมหรือสโมสรกีฬา สมญานามของชนิดกีฬา และสมญานามของประเทศที่จัดการแข่งขันกีฬา ในจำนวนนี้สมญานามของบุคคลในวงการกีฬาพบว่ามีสมญานามมากที่สุด มีองค์ประกอบที่นำมาใช้สร้างสมญานาม 13 ประเภท เช่น ลักษณะเด่น อาชีพ ชนิดกีฬา ฯลฯ โดยมีโครงสร้างองค์ประกอบของสมญานาม 3 แบบ จากองค์ประกอบทั้งหมดผู้วิจัยพบว่าองค์ประกอบที่นำมาใช้สร้างสมญานามมากที่สุดได้แก่ลักษณะเด่น ทั้งที่มาจากลักษณะทางกายภาพหรือพฤติกรรมที่ปรากฏออกมาให้เห็นโดยตรง หรือจากการเปรียบเทียบ สื่อมวลชนจึงใช้ลักษณะเด่นมาตั้งเป็นสมญานามเพื่อสื่อความหมายถึงผู้ถูกสื่อความหมายให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

3. ในรามายณะของวาลมีกิมีสมญานามที่มีความสัมพันธ์กับบทบาทของตัวละคร จากการศึกษาพบว่ามีความสัมพันธ์กันใน 7 บทบาท คือ บทบาทกษัตริย์ บทบาทลูก บทบาทพี่-น้อง บทบาทภรรยา บทบาททูต บทบาทรากษส และบทบาทนักรบ โดยแต่ละบทบาทสื่อให้เห็นถึงพฤติกรรมหรืออุปนิสัย ความคิดหรือทัศนคติของตัวละคร สอดคล้องกับสมญานามของตัวละครนั้น ๆ ซึ่งทำให้ผู้ศึกษารามายณะสามารถเรียนรู้และยึดถือเป็นแบบปฏิบัติ สอดคล้องกับงานวิจัยของศรีสุรางค์ พูลทรัพย์ และสุมาลย์ บ้านกล้วย (2524) ที่ศึกษาเรื่อง ลักษณะความเป็นมาและพฤติกรรมของตัวละครในรามเกียรติ์เปรียบเทียบกับตัวละครในมหากาพย์รามายณะ ผลการศึกษาพบว่า เรื่องรามเกียรติ์ประพันธ์ขึ้นเพื่อให้เกิดความเพลิดเพลินเป็นสำคัญ ส่วนคติสอดแทรกนั้นเป็นความสำคัญลำดับรอง พฤติกรรมของตัวละครในรามเกียรติ์จึงเน้นไปในด้านที่ให้ความเพลิดเพลินสนุกสนาน เช่น ตัวละครพระราม แม้ในเนื้อเรื่องจะปรากฏในรูปนารายณ์อวตาร มีพฤติกรรมเป็นแบบอย่างของลูกที่ดี สามีที่ดี หรือผู้นำที่ดี แต่ก็ยังมีข้อบกพร่อง

ต่าง ๆ เช่นมนุษย์สามัญทั่วไป ต่างจากพฤติกรรมของตัวละครในรามายณะ ซึ่งแต่งขึ้นเพื่อให้สามารถยึดถือเป็นแบบอย่างปฏิบัติได้

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาสมญานามของตัวละครสำคัญในรามายณะของวาลมีกิผู้วิจัยพบว่า สมญานามคือการสร้างกระบวนการนำไปสู่การรับรู้คุณค่าของเจ้าของสมญานามได้อีกวิธีหนึ่ง ด้วยว่าสมญานามของตัวละครในวรรณกรรมก็ตามหรือสมญานามที่ตั้งขึ้นกับบุคคลทั่วไปในชีวิตจริงก็ตามจะตั้งขึ้นหรือถูกกล่าวถึงโดยปราศจากความเป็นมาไม่ได้ ซึ่งความเป็นมาจะแสดงที่มาและเหตุผลที่ทำให้ตัวละครหรือบุคคลมีสมญานามหรือคำเรียกชื่อเช่นนั้น โดยเฉพาะสมญานามของตัวละครสำคัญในรามายณะของวาลมีกินี้ซึ่งสามารถบ่งบอกที่มาของสมญานามแล้วยังสะท้อนให้เห็นสถานภาพและบทบาทตามเป็นหน้าที่ที่ตัวละครนั้นต้องทำให้สอดคล้องกับสถานภาพของตน แสดงให้เห็นถึงภาพลักษณ์ของตัวละครได้อย่างชัดเจนว่าตัวละครเหล่านั้นมีภาพลักษณ์ที่ปรากฏในวรรณกรรมอย่างไร ซึ่งผลการวิจัยนี้เองอาจส่งผลให้การศึกษาวรรณกรรมเรื่องใดเรื่องหนึ่ง มิได้เจาะจงลงไปที่ตัวละครว่าเป็นใคร ดำเนินเนื้อเรื่องไปอย่างไรเท่านั้น ยังสามารถที่จะรับรู้คุณค่าและความสำคัญของตัวละครได้จากสมญานามหรือคำร้องเรียกตัวละครด้วยชื่อรองที่ปรากฏในเรื่องซึ่งแสดงออกผ่านโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ ทั้งยังส่งผลโดยตรงต่อการรู้จักตัวละครด้วยมุมมองที่เจาะจงผ่านองค์ประกอบในการสร้างสมญานามและความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงระหว่างสมญานามกับบทบาทของตัวละครนั้น ๆ ได้อย่างชัดเจนและละเอียดขึ้นได้

อนึ่ง สมญานามของตัวละครแม้โดยผิวเผินจะเป็นเพียงคำขยายชื่อของตัวละครให้มีความหลากหลายกว่าชื่อหลักของตัวละคร เป็นส่วนหนึ่งในวิธีการที่จะทำให้บทประพันธ์มีความไพเราะสละสลวยตามหลักของวรรณศิลป์ ซึ่งผู้ประพันธ์อาจตั้งใจหรือมิได้ตั้งใจว่าคำเหล่านั้นจะแสดงคุณค่าของตัวละครหรือไม่ แต่ผลการวิจัยนี้ก็แสดงให้เห็นว่าสมญานามของตัวละครสามารถทำให้ผู้ศึกษามองตัวละครนั้น ๆ ได้อย่างรอบด้าน เพราะการได้รู้จักตัวละครอย่างถ่องแท้อาจส่งผลให้การศึกษาวรรณกรรมมีความน่าสนใจมากขึ้น

สรุป

รามายณะของวาลมีกิเป็นวรรณคดีที่ได้รับการยกย่องให้เป็น “อาทิกาวยะ” หรือกวีนิพนธ์เรื่องแรก เพราะเป็นวรรณคดีที่ประกอบด้วยวรรณศิลป์ มีการใช้ภาษาในวรรณคดีได้อย่างสละสวยงดงามวิจิตร หนึ่งในความงดงามจากการศึกษาในครั้งนี้คือสมญานามของตัวละคร ซึ่งสามารถสรุปได้ว่าสมญานามเหล่านั้นมีความวิจิตรอยู่ 2 ด้าน คือ ด้านความหมายและรูปศัพท์ ในด้านความหมายนั้น ผู้ประพันธ์ได้นำประวัติความเป็นมาหรือลักษณะที่โดดเด่นประการต่าง ๆ ประกอบขึ้นเป็นสมญานามสำหรับสื่อความหมายให้แก่ตัวละครผู้ถูกสื่อความหมาย จะเห็นได้ว่าผู้ประพันธ์สร้างสมญานามโดยสอดคล้องกับความเป็นมา ทำให้ผู้ศึกษาวรรณคดีเรื่องนี้สามารถศึกษาเรื่องราวของตัวละครได้อย่างง่ายและรับรู้ถึงความหมายที่ผู้ประพันธ์ต้องการจะสื่อ ส่วนในด้านรูปศัพท์จะเห็นได้ว่าผู้ประพันธ์มีความชำนาญในการใช้ศัพท์ จึงปรากฏว่าสมญานามประกอบด้วยศัพท์

หลากหลายแต่ยังคงความหมายที่ต้องการสื่อได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ สมญานามของตัวละครยังสัมพันธ์สอดคล้องกับบทบาทของตัวละครซึ่งส่งผลทำให้ผู้ศึกษาได้เรียนรู้และเข้าใจตัวละครผ่านบทบาทต่าง ๆ ของตัวละครในสถานการณ์ต่าง ๆ อย่างลึกซึ้ง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงทัศนคติและอุดมคติของผู้ประพันธ์ พร้อมกันนี้ยังสามารถนำข้อปฏิบัติตามบทบาทของตัวละครไปพิจารณายึดถือโดยอนุโลมสมกับคุณค่าที่วรรณคดีนี้ได้รับ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย การศึกษาสมญานามของตัวละครสำคัญในรามายณะ นอกจากจะเป็นการศึกษาเพื่อให้ทราบถึงสมญานามและความเป็นมาของสมญานามที่ปรากฏแล้ว ยังสะท้อนภาพลักษณ์ของตัวละครให้ปรากฏผ่านสมญานามไปสู่บทบาทของตัวละคร และด้วยรามายณะเป็นวรรณคดีที่ถูกยกย่องให้เป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ เป็นตำราประวัติศาสตร์ เป็นตำราคำสอน แฝงไปด้วยธรรมะและปรัชญา ตัวละครจึงแฝงไปด้วยความดีงาม ได้รับผลของความดีงาม ในทางกลับกันตัวละครที่แฝงไปด้วยความชั่วร้าย ย่อมได้รับผลของความชั่วนั้นด้วยไม่ว่าตัวละครจะได้รับยกย่องในสมญานามที่ยิ่งใหญ่เพียงใดก็ตาม ทำให้ผู้ที่ศึกษาวรรณคดีหรือผู้ที่สนใจทั่วไปสามารถนำตัวละครไปเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตได้ อนึ่ง งานวิจัยนี้อาจเป็นแนวทางในการศึกษาสมญานามของตัวละครในวรรณคดีอื่น ๆ เพราะสมญานามของตัวละครสามารถสะท้อนแนวคิดที่ผู้ประพันธ์มีต่อตัวละครรวมไปถึงการให้คุณค่าของตัวละครนั้น ๆ ได้

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป ควรมีการศึกษาวิจัย การให้คุณค่าของตัวละครจากสมญานาม เพราะเมื่อได้ศึกษาสมญานามของตัวละครหนึ่ง ๆ อย่างละเอียดแล้วจะพบว่าแต่ละตัวละครมีการให้คุณค่าที่แตกต่างออกไปจากจำนวนสมญานามที่พบ บางตัวละครถูกให้คุณค่าในความเป็นลูก บางตัวละครถูกให้คุณค่าในความเป็นผู้ปกครอง เป็นต้น

บรรณานุกรม

กุสุมา รักษมณี. (2549). *การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต*. กรุงเทพ: บริษัทธรรมสาร.

กุสุมา รักษมณีและคณะ. (2557). *มหากาพย์รามายณะของวาลมีกิฉบับภาษาไทย*. กรุงเทพ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

จำลอง สารพัดนึก. (2530). *ประวัติวรรณคดีสันสกฤต*. กรุงเทพ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ทรงยศ บัวเผื่อน และนนทชา คัยนันทน์. (2562). *การวิเคราะห์สมญานามที่สื่อมวลชนตั้งให้กับคนกีฬา*. สหวิทยาการสังคมศาสตร์และการสื่อสาร. 2(1), 1-13.

บุญเลิศ วิวรรณ์. (2553). *การวิเคราะห์พระสมัญญานามของพระพุทธเจ้าในคัมภีร์พระพุทธศาสนาและในวรรณคดีพระพุทธศาสนา*. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ปิยะพันธุ์ วัชระนุกูล (2553). *สมญานามวงการกีฬาที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์รายวันสยามกีฬารายวัน ระหว่างเดือนกันยายน 2552 - มีนาคม 2553*. วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ภาษาไทย) บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศเกษตรศาสตร์

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น.

วิภา กงกะนันทน์. (2533). *วรรณคดีศึกษา*. กรุงเทพ: ไทยวัฒนาพาณิช.

ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์ และสุมาลย์ บ้านกล้วย. (2524). *ลักษณะความเป็นมาและพฤติกรรมของตัวละครในรามเกียรติ์เปรียบเทียบกับตัวละครในมหากาพย์รามายณะ*. กรุงเทพ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

The Maharaja Sayajirao University of Baroda. Oriental Institute. (1962). *The Vālamīki-Rāmāyaṇa The Ayodhyākāṇḍa*. Baroda: The Maharaja Sayajirao University of Baroda Press.

The Maharaja Sayajirao University of Baroda. Oriental Institute. (1963). *The Vālamīki-Rāmāyaṇa The Araṇyakāṇḍa*. Baroda: The Maharaja Sayajirao University of Baroda Press.

The Maharaja Sayajirao University of Baroda. Oriental Institute. (1966). *The Vālamīki-Rāmāyaṇa The Sundarakāṇḍa*. Baroda: The Maharaja Sayajirao University of Baroda Press.

The Maharaja Sayajirao University of Baroda. Oriental Institute. (1971). *The Vālamīki-Rāmāyaṇa The Yuddhakāṇḍa*. Baroda: The Maharaja Sayajirao University of Baroda Press.

The Maharaja Sayajirao University of Baroda. Oriental Institute. (1975). *The Vālamīki-Rāmāyaṇa The Uttarakāṇḍa*. Baroda: The Maharaja Sayajirao University of Baroda Press.

The Maharaja Sayajirao University of Baroda. Oriental Institute. . (1960). *The Vālamīki-Rāmāyaṇa The Bālakāṇḍa*. Baroda: The Maharaja Sayajirao University of Baroda Press.

The Maharaja Sayajirao University of Baroda. Oriental Institute. (1965). *The Vālamīki-Rāmāyaṇa The Kiṣkindhākāṇḍa*. Baroda: The Maharaja Sayajirao University of Baroda Press.

การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ ในรายวิชาประวัติศาสตร์ ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยมหาสารคาม (ฝ่ายมัธยม)

Development of Local History Learning Activities Using Geographic Information Technology through the Participatory Process of a Professional Learning Community for Grade 10 0f Mahasarakham University Demonstration School (Secondary)

[1]คมกริช ชาญณรงค์, [2]วิเชียร สุวรรณโชคอิสาน และ [3]จิราวัตร จันทริมา

[1]Komkrit Channarong, [2]Wichian Suwannachokisan and [3]Jirawat Jantarima

[1,2,3]โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยมหาสารคาม มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

[1,2,3]Mahasarakham University Demonstration School, Mahasarakham University.

[1]Corresponding Author's Email: Komkrit@msu.ac.th

Received: April 11, 2025; **Revised:** June 5, 2025; **Accepted:** June 19, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้วัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 2) เพื่อพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ ระดับชั้นมัธยมปีที่ 4 โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยมหาสารคาม(ฝ่ายมัธยม) การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้คือ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4/1 โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยมหาสารคาม (ฝ่ายมัธยม) จำนวน 40 คน ได้มาจากการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย แผนการจัดการเรียนรู้ แบบบันทึกการประชุมกลุ่มชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพและแบบสังเกตชั้นเรียน ผลการวิจัยพบว่า การสอนในรายวิชาประวัติศาสตร์นั้นผู้สอนใช้เทคนิคการบรรยายประกอบภาพจากอินเตอร์เน็ต ในโปรแกรม Power Point และสื่อการเรียนรู้จาก Youtube เนื้อหาในรายวิชาไม่ส่งเสริมต่อการคิดวิเคราะห์ แนวทางการแก้ไขคือ ใช้สื่อหรือภูมิสารสนเทศมาเป็นส่วนหนึ่งในการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ ประกอบไปด้วย 1) ขั้นวางแผน สร้างชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพประวัติศาสตร์เป็นอาจารย์ในกลุ่มสาระสังคมศึกษาฯในโรงเรียนร่วมกับอาจารย์ภาควิชาภูมิสารสนเทศทำการ

ออกแบบแผนการจัดการเรียนรู้ร่วมกัน 2) ขั้นปฏิบัติ ทำการสอนโดยนิสิตชั้นปีที่ 3 และชั้นปีที่ 4 ร่วมกับอาจารย์จากภาควิชาภูมิสารสนเทศและอาจารย์ประจำในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษาฯในลักษณะ Team Teaching ในหัวข้อการประยุกต์ภูมิสารสนเทศในการศึกษาประวัติศาสตร์ 3) ขั้นสังเกต ผู้บริหาร อาจารย์ในกลุ่มสาระสังคมศึกษาฯ ร่วมสังเกตการเรียนรู้โดยเป็นส่วนหนึ่งในการจัดการเรียนรู้ในลักษณะการ Coaching กิจกรรมกลุ่มของผู้เรียน 4) ขั้นสะท้อนผล โดยการประชุมกลุ่มชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพและผู้บริหาร มีผลที่น่าสนใจคือ 1) การจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นด้วยสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ส่งเสริมการคิดวิเคราะห์ 2) ผู้เรียนมีความสุขกว่าการเรียนรู้แบบบรรยาย 3) การสอนในลักษณะ Team Teaching ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันทั้งผู้เรียนและผู้สอน

คำสำคัญ: ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น; สารสนเทศทางภูมิศาสตร์; ชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ

Abstract

This research article aimed to 1) study local history learning management, 2) develop local history learning activities by utilizing Geographic Information technology through a participatory process of a Professional Learning Community (PLC) for Grade 10 students of the Mahasarakham University Demonstration School (Secondary). The research employed an Action Research methodology, focusing on a purposive sample group consisting of 40 Grade 10/1 students from the school. The research tools included lesson plans, meeting records from the PLC and classroom observation forms. The research findings indicated that in teaching the history course, the teacher used lecture techniques supplemented with images from the internet on PowerPoint and learning materials from YouTube. However, the content of the course does not promote analytical thinking. The proposed solution is to incorporate media or geographic information systems as part of the local history learning process. The development of local history learning activities using Geographic Information technology involved several stages. 1) In the planning stage, a history professional learning community was created, comprising social studies teachers at the school collaborating with lecturers from the Geographic Information System (GIS) department to co-design learning plans. 2) During the implementation stage, third- and fourth-year students, alongside GIS department lecturers and social studies teachers, conducted team teaching on the topic of applying Geographic Information System in historical studies. 3) In the observation stage, administrators and social studies teachers participated in learning observations as part of the coaching process for student group activities. 4) In the reflection stage, meetings were held with the PLC and administrators.Key findings also included: 1) local history learning using Geographic Information

Technology enhanced analytical thinking; 2) students experienced more enjoyment compared to traditional learning; and 3) team teaching encouraged collaborative learning among both students and teachers.

Keywords: Local History; geographic information; professional learning community

บทนำ

วิชาประวัติศาสตร์ เป็นวิชาหนึ่งของกลุ่มสาระวิชาสังคมศึกษาฯ ที่มีความสำคัญทั้งนี้เพราะถือว่าเป็นรากฐานของวิชาการทุกสาขา (สมศักดิ์ ชูโต, 2527) และเป็นวิชาที่มีส่วนสำคัญต่อการสร้างคนให้เป็นพลเมืองที่ดีอันจะเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศอีกทั้งยังปลูกฝังให้เกิดความรักต่อชุมชนที่อยู่อาศัยต่อประเทศชาติบ้านเมือง รัชนีกร หงส์พนัส (2547) ได้กล่าวว่า จุดมุ่งหมายในการศึกษาประวัติศาสตร์เพื่อนำเหตุการณ์ทีเกิดขึ้นของประวัติศาสตร์ไทยที่ผ่านมาในการเป็นตัวอย่างในชีวิตประจำวันทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง เพื่อแยกแยะความผิดชอบชั่วดีสิ่งทีควรปฏิบัติหรือไม่ควรปฏิบัติทั้งนี้ต้องอยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริงเพื่อใช้ในการแก้ปัญหาของตนเอง สังคมและให้กับประเทศชาติ ทั้งนี้เนื้อหาวิชาเกี่ยวข้องกับสมาชิกในสังคมและการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข สามารถรักษาอารยธรรมของชาติ วัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับจุดประสงค์ของวิชาสังคมศึกษาในหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช 2560 ที่เน้นให้ผู้เรียนตระหนักในคุณค่าของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ มรดกทางวัฒนธรรมไทยยึดมั่นในวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย หลักธรรมและคุณธรรม มีค่านิยมที่พึงประสงค์รักและผูกพันกับท้องถิ่นและประเทศชาติมีความภูมิใจในความเป็นไทยและเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ จากความสำคัญของวิชาประวัติศาสตร์ดังกล่าวจะเห็นได้ว่าวิชาประวัติศาสตร์เป็นวิชาที่มีคุณค่าที่ดี มีหลักธรรม คุณธรรม ค่านิยมที่พึงประสงค์และมีประโยชน์ต่อการตัดสินใจในการแก้ไขปัญหาในปัจจุบันได้ ดังนั้นการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ไทยจะให้บรรลุวัตถุประสงค์ของหลักสูตรที่กำหนดไว้นั้น จะต้องอาศัยครูผู้สอนเป็นกำลังสำคัญ ผู้สอนจะต้องเปลี่ยนการสอนจากวิธีเดิมที่สอนแบบบรรยายมาเป็นการสอนวิธีต่างๆ ให้ผู้เรียนได้ศึกษาด้วยตนเองศึกษาถึงเหตุและผล

จากการประชุมครูผู้สอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยมหาสารคาม (ฝ่ายมัธยม) ครูผู้สอนประวัติศาสตร์มีมุมมองและข้อคิดเห็นที่ตรงกันว่าการจัดการเรียนรู้วิชาประวัติศาสตร์ต้องให้ผู้เรียนเข้าใจถึงวัตถุประสงค์ที่แท้จริงในการเรียนรู้สาระวิชาประวัติศาสตร์ กล่าวคือควรจัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เกิดกระบวนการคิด การวิเคราะห์ การเชื่อมโยงระหว่างภูมิศาสตร์กับวัฒนธรรมและภูมิปัญญา มากกว่ามุ่งการเรียนรู้เพื่อสร้างความจำได้ เฉลิม นิติเขตต์ปรีชา (2545) กล่าวไว้ว่า วิธีการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์แบบ Active History เป็นการจัดการเรียนรู้ที่นำเอาวิธีการใด ๆ ก็ตามทีช่วยทำให้นักเรียนเกิดความกระตือรือร้น อยากเรียนและช่วยทำให้นักเรียนเข้าใจประวัติศาสตร์ได้อย่างลึกซึ้งขึ้น จากแนวคิดดังกล่าวอีกทางหนึ่งที่สามารถนำมาใช้เพื่อส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ดังกล่าวคือการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการกับภูมิสารสนเทศ ซึ่งเป็นวิธีการที่จะทำผู้เรียนให้ได้ใช้เทคโนโลยีในการเรียนรู้อีกทั้งเป็นการบูรณาการการเรียนรู้ระหว่างสาระวิชาซึ่งจะทำให้ผู้เรียนเข้าใจและเกิดการคิดวิเคราะห์ได้ดียิ่งขึ้น

กว่าการท่องจำ นักเรียนจะได้นำความรู้เกี่ยวกับภูมิสารสนเทศมานำเสนอแนวคิดร่วมกันการมีโอกาสได้เรียนรู้ร่วมกัน เกิดการอภิปรายร่วมกัน ส่งผลต่อการมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนเพื่อให้ได้รับความรู้จากการเข้าใจสิ่งใหม่ๆ เกิดความรู้เกี่ยวกับภูมิวัฒนธรรม ซึ่งอัญญา บูชายันต์และวนมพร พาหะนิชย์ (2563) ได้ศึกษาและให้ข้อเสนอแนะการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศไว้ว่าควรมีการบูรณาการใช้โปรแกรม Google Earth ในการจัดการเรียนรู้ในศาสตร์อื่น ๆ เช่น ประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ การเมืองการปกครอง เพื่อแสดงให้เห็นถึงข้อมูลที่หลากหลายทั้งช่วงเวลา เศรษฐกิจ และขอบเขตการปกครอง และเห็นผลในเชิงพื้นที่ สามารถนำมาใช้ในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้ แต่ทั้งนี้การจะนำเอาการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยใช้ภูมิสารสนเทศมาใช้นั้นจำเป็นที่จะต้องมีความรอบคอบและประยุกต์ใช้ให้เหมาะกับเนื้อหาสาระในการเรียนรู้ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการให้คำแนะนำจากผู้รู้ ดังนั้นจึงควรมีการสร้างชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (Professional Learning Community: PLC) ประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ เนื่องจากแนวคิดชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพนี้นับเป็นเครื่องมือสำคัญในการปฏิรูปการจัดการเรียนรู้ ซึ่งชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพจะเป็นการรวมตัว ร่วมใจ ร่วมพลังและร่วมเรียนรู้ร่วมกันของครู ผู้บริหารสถานศึกษา เพื่อร่วมเรียนรู้และพัฒนาวิชาชีพที่เน้นความสำเร็จหรือประสิทธิผลของผู้เรียนเป็นสำคัญและความสุขของการทำงานร่วมกันของสมาชิกในชุมชนโดยมีเป้าหมายหลักคือเพื่อให้เกิดการปรับปรุงพัฒนาการจัดการเรียนการสอน พัฒนาการเรียนรู้และพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียน

ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่าการพัฒนาการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์โดยใช้ชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพจะช่วยให้เกิดการพัฒนากระบวนการการจัดการเรียนรู้ เป็นการวิจัยที่ผู้สอนจะช่วยกันปรับเปลี่ยนรูปแบบวิธีการสอนโดยใช้ภูมิสารสนเทศมาเป็นส่วนหนึ่งในการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อให้นักเรียนเกิดความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอย่างถ่องแท้จากการบูรณาการความรู้เชื่อมโยงภูมิสารสนเทศกับประประวัติศาสตร์ให้เท่าทันต่อยุคสมัยได้

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษาการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในรายวิชาประวัติศาสตร์ระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยมหาสารคาม (ฝ่ายมัธยม)

2. เพื่อพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ ระดับชั้นมัธยมปีที่ 4 โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยมหาสารคาม (ฝ่ายมัธยม)

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยการใช้กระบวนการชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพในการพัฒนาการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ในรายวิชาประวัติศาสตร์ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยมหาสารคาม(ฝ่ายมัธยม) ซึ่งมีรายละเอียดในการดำเนินการศึกษาค้นคว้า ประกอบด้วยหัวข้อต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย กลุ่มเป้าหมายในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ที่เรียนในรายวิชาประวัติศาสตร์ ประจำภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2567 โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยมหาสารคาม (ฝ่ายมัธยม) โดยผู้วิจัยได้ทำการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) จำนวน 1 ห้อง คือห้องมัธยมศึกษาปีที่ 4/1 (ห้องเรียนที่มีความเป็นเลิศด้านวิทย์-คณิต) จำนวน 40 คน ผู้ร่วมในการวิจัยประกอบไปด้วย ทีมผู้วิจัย 3 คน, อาจารย์ภาควิชาภูมิสารสนเทศ 2 คน คณาจารย์ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยมหาสารคาม (ฝ่ายมัธยม) 4 คนและนิสิตฝึกประสบการณ์วิชาชีพครู 1 คน รวมทั้งสิ้น 10 คน

ขั้นตอนที่ 2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบไปด้วยเครื่องมือที่ใช้ในการทดลองได้แก่แผนการจัดการเรียนรู้ จำนวน 2 แผน และเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังต่อไปนี้ 1) แบบบันทึกการประชุมกลุ่ม, 2) แบบสังเกตชั้นเรียน

ขั้นตอนที่ 3 วิธีการสร้างเครื่องมือและการหาคุณภาพของเครื่องมือ สร้างแบบบันทึกการประชุมกลุ่ม และแบบสังเกตชั้นเรียน โดย

1. ศึกษาค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับวิธีการสร้างแบบบันทึกการประชุมกลุ่มเครือข่ายการเรียนรู้และแบบสังเกตชั้นเรียน จากงานวิจัย การศึกษาค้นคว้าอิสระ วิทยานิพนธ์ รวมถึงเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2. ดำเนินการสร้างแบบบันทึกการประชุมกลุ่มและสร้างข้อคำถามตามแนวทางที่ได้รับจากการวิจัยให้ครอบคลุมความคิดเห็นในด้านต่าง ๆ คือ ด้านครูผู้สอน ด้านผู้เรียน ด้านกิจกรรมการเรียนรู้

3. นำแบบบันทึกการประชุมกลุ่ม และแบบสังเกตชั้นเรียนที่สร้างขึ้น เสนอฝ่ายวัดและประเมินผลตรวจแก้ไขแล้วเสนอผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 คน พิจารณาตรวจสอบปรับปรุงแก้ไขความถูกต้อง เหมาะสม

4. นำแบบบันทึกการประชุมกลุ่มและแบบสังเกตชั้นเรียนที่เสนอมาปรับปรุง แก้ไขตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ แล้วจัดทำใหม่

ขั้นตอนที่ 4 การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้กระบวนการ วิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ตามแนวคิดของ เคมมิส และแม็คแท็กการ์ท (Kemmis and McTaggart. 1988: 11-15) ดำเนินการประกอบด้วย PAOR ดังต่อไปนี้คือ 1) การวางแผน (Planning), 2) การปฏิบัติ (Action), 3) การสังเกต (Observation), 4) การสะท้อนผล (Reflection)

ในการวิจัยการพัฒนาการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ ในรายวิชาประวัติศาสตร์ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยมหาสารคาม (ฝ่ายมัธยม) นั้นผู้วิจัยได้ดำเนินการตามกระบวนการโดย

1. ขั้นวางแผน ผู้วิจัยได้ทำการการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย จัดหาผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและปรึกษาผู้เชี่ยวชาญในการสร้างชุมชนการเรียนรู้

2. ขั้นปฏิบัติ ได้สร้างชุมชนการเรียนรู้ในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ร่วมกับอาจารย์จากภาควิชาภูมิสารสนเทศจำนวน 2 คน ได้มาโดยการทำหนังสือถึงคณบดีคณะวิทยาการสารสนเทศหลังจากนั้นทำการร่วมกันออกแบบการเรียนรู้ จัดทำแผนการเรียนรู้ในรายวิชาประวัติศาสตร์ ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 4 และทดลองจัดการเรียนรู้ตามแผนการจัดการเรียนรู้

3. ขั้นสังเกต สังเกตความสนใจ พฤติกรรมการมีส่วนร่วม จากนั้นทำการประชุมคณะทำงานชุมชนการเรียนรู้เพื่อทำการประมวลผลและทำการวิเคราะห์ข้อมูล

4. ขั้นการสะท้อนผล สะท้อนผลจากเครือข่ายชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพหลังการดำเนินการขั้นวางแผน ขั้นปฏิบัติ และขั้นสังเกตผลเสร็จสิ้น จากนั้นนำผลจากการสะท้อนความคิดเห็นนำไปเป็นข้อสรุปในการพัฒนาแผนการเรียนรู้เพื่อใช้ในวงรอบปีการศึกษาต่อไป

ขั้นตอนที่ 5 การจัดกระทำข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากที่ได้รับข้อมูลการบันทึกแบบบันทึกการประชุมกลุ่มและแบบการสังเกตชั้นเรียนครบถ้วนแล้ว ผู้จัดทำได้ดำเนินการตรวจสอบความสมบูรณ์และความถูกต้องของข้อมูลที่ได้รับ จากนั้นนำมาดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

1. ผลความคิดเห็น/ข้อเสนอแนะที่เป็นปลายเปิด นำข้อมูลที่ได้จากการตอบแบบสังเกตชั้นเรียนมาสรุปเป็นข้อความเรียงแล้วนำมาหาความถี่

2. ทำการวิเคราะห์แบบบันทึกการประชุมกลุ่ม แบบสังเกตชั้นเรียน จากชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ และทำการวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

ผลการวิจัย

1. ผลการวิจัย พบว่า การจัดการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในรายวิชาประวัติศาสตร์ ผู้สอนใช้เทคนิคการบรรยายประกอบภาพจากอินเตอร์เนต ในโปรแกรม Power Point และสื่อการเรียนรู้จาก Youtube สภาพปัญหาในการจัดการเรียนการสอนรายวิชาประวัติศาสตร์จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของผู้สอนลำดับคือ เนื้อหาในรายวิชาไม่ส่งเสริมต่อการคิดวิเคราะห์ นักเรียนมีอาการเบื่อหน่ายในขณะทำการเรียนการสอน และเนื้อหามีมากเกินไป แนวทางการแก้ไขปัญหาคือ ควรใช้สื่อหรือกระบวนทางการภูมิสารสนเทศมาเป็นส่วนหนึ่งในการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น อาจทำให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจในประวัติศาสตร์

ท้องถิ่นได้มากขึ้น เนื่องจากสามารถเชื่อมโยงสู่การคิดวิเคราะห์และการใช้สารสนเทศทางภูมิศาสตร์อาจเป็นส่วนทำให้นักเรียนสนใจเรียนในรายวิชาประวัติศาสตร์ได้มากขึ้น

2. ผลการวิจัย พบว่า สามารถพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นศึกษา โดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ด้วยการใช้ชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (PLC) ระดับชั้นมัธยมปีที่ 4 โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยมหาสารคาม (ฝ่ายมัธยม) ตามวงจร PAOR โดย

2.1 การพัฒนาในขั้นวางแผน (Planning) ได้ทำการประชุมกับคณาจารย์ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษาศาสนาและวัฒนธรรมโดยใช้วาระการประชุมของกลุ่มสาระฯ ในการประชุมและสร้างชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพประวัติศาสตร์ หลังการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมแล้วผู้วิจัยและชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยมหาสารคาม (ฝ่ายมัธยม) ได้นำแนวคิดและประสบการการจัดการเรียนรู้ไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับคณาจารย์ในภาควิชาภูมิสารสนเทศ คณะวิทยาการสารสนเทศ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม และเชิญเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ ผลจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้คือ ภาควิชาภูมิสารสนเทศจะร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการจัดการเรียนรู้โดยอาจารย์และนิสิตสาขาภูมิสารสนเทศชั้นปีที่ 3 และปีที่ 4 ที่ผ่านการเรียนรู้รายวิชาภูมิสารสนเทศเป็นวิทยากรโดยไม่คิดค่าใช้จ่าย หลังจากนั้นชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพร่วมจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้เรื่องการประยุกต์ภูมิสารสนเทศในการศึกษาประวัติศาสตร์

2.2 การพัฒนาในขั้นปฏิบัติ (Action) หลังสร้างชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพประวัติศาสตร์ แลกเปลี่ยนเรียนรู้และร่วมกันออกแบบการเรียนรู้แล้ว ผู้วิจัยได้นำแผนการจัดการเรียนรู้ที่ได้ไปใช้จริงในชั้นปฏิบัติ โดยนำไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4/1 ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2567 ตามลำดับในแผนการจัดการเรียนรู้ อาทิเช่น ครูแจ้งให้นักเรียนทราบถึงวิธีสอนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยใช้กระบวนการเทคโนโลยีสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ ชื่อเรื่องที่จะเรียนรู้ จุดประสงค์การเรียนรู้ และการวัดผลการเรียนรู้ ดำเนินการเรียนรู้เรื่องการประยุกต์ใช้สารสนเทศทางภูมิศาสตร์ในการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ท้องถิ่น โดยทำการการบรรยายและปฏิบัติการโดยให้นิสิตชั้นปีที่ 3 และปีที่ 4 เป็นผู้บรรยาย เพื่อสร้างความเป็นกันเอง พี่สอนน้อง เพื่อให้เกิดความสนุกในการบรรยายและถามตอบในห้องเรียนและมีอาจารย์ในชุมชนการเรียนรู้ร่วมอธิบายเพิ่มเติมและช่วยควบคุมชั้นเรียนโดยมีรายละเอียดการจัดการเรียนรู้ตามเค้าโครงสอนของนิสิตวิทยากรดังนี้ หัวข้อ; “การประยุกต์ภูมิสารสนเทศในการศึกษาประวัติศาสตร์” วัตถุประสงค์; 1) เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้หลักการทางภูมิสารสนเทศ. 2) การนำเทคโนโลยีภูมิสารสนเทศมาใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์. เทคนิคการสอน; 1) การสอบแบบบรรยาย (1) ความรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีภูมิสารสนเทศ เทคโนโลยีที่โดดเด่นทางภูมิสารสนเทศที่ใช้ในการสำรวจเมืองเช่น ภาพถ่ายจากดาวเทียม ภาพถ่ายจาก LIDAR เป็นต้น (2) การประยุกต์ข้อมูลจากระยะไกลในด้านการศึกษาข้อมูล จุดเด่นของข้อมูลจากดาวเทียม คือสามารถนำข้อมูลในอดีตมาเปรียบเทียบปัจจุบันเพื่อติดตามการเปลี่ยนแปลงให้สามารถศึกษาประวัติศาสตร์ การเปลี่ยนแปลงชุมชน การขยายตัว ลักษณะการวางผังเมือง/ผังชุมชน 2) การฝึกปฏิบัติการ

การใช้ภาพถ่ายจากดาวเทียมให้นักเรียนได้ศึกษาลักษณะทางกายภาพของชุมชนเมือง รูป แบบการวางตัวของเมืองและการขยายตัวเมืองในอดีตที่มีลักษณะการสร้างคูน้ำคันดินที่เห็นร่องรอยได้ชัดจากภาพถ่ายจากดาวเทียม

2.3 การพัฒนาในขั้นสังเกต (Observation) ในขั้นสังเกตนี้ได้รับความร่วมมือจากครูในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ฯ อาจารย์จากภาควิชาภูมิสารสนเทศ และผู้บริหารโรงเรียนเข้าร่วม ในขั้นสังเกตนี้ผู้ร่วมสังเกตได้สังเกตการจัดการเรียนรู้โดยการมีส่วนร่วมในลักษณะร่วมเป็น Coaching มีส่วนร่วมในการให้ความรู้และการวิเคราะห์ได้โดยตลอดคาบเรียน

2.4 การพัฒนาในขั้นสะท้อนผล (Reflection) เมื่อดำเนินการขั้นวางแผน ขั้นปฏิบัติ ขั้นสังเกต เป็นที่เรียบร้อยแล้วได้มีการประชุมกลุ่มชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพครูในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ฯ ผู้บริหารสถานศึกษา ร่วมกันเพื่อสะท้อนผลการจัดการเรียนรู้และรวบรวมผลการสะท้อนการจัดการเรียนรู้จากผู้เรียนในประเด็นจุดเด่นของการจัดการเรียนรู้ 3 ลำดับแรก พบว่า การจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นด้วยสารสนเทศทางภูมิศาสตร์เป็นการเอื้อต่อการจัดการเรียนรู้เชิงวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงด้านพื้นที่ การขยายตัวของชุมชน การย้ายถิ่นฐาน และปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลง การเรียนรู้ประวัติศาสตร์โดยใช้สารสนเทศภูมิศาสตร์มีความสนุกกว่าการเรียนรู้แบบบรรยาย และมีคณาจารย์และนิสิตตรงตามสาขาคือสาขาวิทยาการสารสนเทศมาเป็นวิทยากรให้ความรู้ร่วมกับอาจารย์ประจำวิชา ทำให้ร่วมกันตอบคำถามของผู้เรียนได้ทุกประเด็นและครอบคลุม ส่วนข้อด้อยของการจัดการเรียนรู้ที่ต้องพัฒนาคือเวลาที่ไม่ตรงกันของวิทยากรและคาบเรียนปกติของนักเรียน เนื่องจากนิสิตระดับชั้นปีที่ 3 และ ปีที่ 4 ที่เป็นวิทยากร มีคาบเรียนในคณะวิทยาการสารสนเทศและการเปิด-ปิดภาคเรียนไม่ตรงกันระหว่างนักเรียนและนิสิตในสถาบันอุดมศึกษา วิทยากรที่เป็นนิสิตชั้นปีที่ 3 และ ปีที่ 4 ยังขาดประสบการการสอนและการเป็นวิทยากรจึงต้องมีอาจารย์จากคณะเข้าร่วมกิจกรรมด้วยทุกครั้งและผู้บริหารอาจารย์ผู้สอนในโรงเรียนขนาดใหญ่มีภารกิจมากทำให้ไม่สะดวกในการเข้าร่วมกิจกรรมได้ในทุกห้อง

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ในรายวิชาประวัติศาสตร์ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยมหาสารคาม (ฝ่ายมัธยม) มีประเด็นที่น่าสนใจเพื่ออภิปรายดังนี้

1. ด้านการใช้กระบวนการชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพในการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศทางภูมิศาสตร์

1.1 การมีส่วนร่วมของชุมชนการเรียนรู้ในขั้นวางแผน ผู้วิจัยได้ร่วมสร้างชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพกับอาจารย์ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษาฯในโรงเรียนเดียวกันจากนั้นขยายชุมชนร่วมกับอาจารย์ในภาควิชาภูมิสารสนเทศตามข้อเสนอแนะของชุมชนการเรียนรู้ของกลุ่มสาระที่เห็นว่าการจัดการเรียนรู้

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นควรปรับเปลี่ยนและร่วมมือกับภาควิชาในมหาวิทยาลัยที่มีความเกี่ยวข้องและบูรณาการกันได้ ซึ่งในขั้นนี้พบว่าการที่เป็นโรงเรียนสาธิตในสังกัดมหาวิทยาลัยมีปัจจัยเอื้อต่อการสร้างชุมชนการเรียนรู้ คืออยู่ในพื้นที่บริการของมหาวิทยาลัยการเดินทางของสมาชิกชุมชนการเรียนรู้ไม่ลำบาก อีกทั้งอาจารย์ในมหาวิทยาลัยมีพันธกิจในการบริการวิชาการให้กับสถานศึกษาในพื้นที่ด้วย สอดคล้องกับ Dufour (2006) ได้เสนอเกี่ยวกับการมีวิสัยทัศน์ร่วมไว้ว่า การมีวิสัยทัศน์ร่วมกันเป็นเป้าหมายร่วม (Shared Goals) เป็นทั้งเป้าหมายปลายทางและเป้าหมายชีวิตของสมาชิกชุมชนการเรียนรู้ฯซึ่งเป็นความเชื่อมโยงให้เห็นถึงทิศทางและเป้าหมายในการทำงานร่วมกันการดำเนินงานจึงเป็นไปด้วยความราบรื่นอีกทั้งไม่มีค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้น

1.2 การมีส่วนร่วมของชุมชนการเรียนรู้ในขั้นปฏิบัติ ในขั้นปฏิบัติ เป็นการจัดการเรียนรู้โดยความร่วมมือกับภาควิชาภูมิสารสนเทศ คณะวิทยาการสารสนเทศ โดยจัดทำแผนการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการหัวข้อการประยุกต์ใช้สารสนเทศทางภูมิศาสตร์ในการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ทำการสอนโดยอาจารย์ในชุมชนการเรียนรู้ทั้งจากภาควิชาภูมิสารสนเทศและอาจารย์ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันเนื่องจากอาจารย์ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษาฯส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาจากคณะศึกษาศาสตร์และมนุษยศาสตร์ก็จะได้เรียนรู้การใช้เทคโนโลยีใหม่ๆในการสอนที่ประยุกต์ใช้ในสาระวิชาประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ ซึ่งสอดคล้องกับ เพียงออ เฟื่องฟุ้ง (2552) ที่ได้ทำการศึกษารูปแบบการเรียนรู้การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นโดยเครือข่ายการจัดการความรู้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและตรวจสอบรูปแบบการเรียนรู้การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นโดยเครือข่ายการจัดการความรู้ พบว่า รูปแบบการเรียนรู้ การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยเครือข่ายการจัดการความรู้ ประกอบด้วยกลวิธีการเรียนรู้และปัจจัย ความสำเร็จ ในส่วนของกลวิธีการเรียนรู้ แบ่งได้เป็น 2 ระยะคือ ระยะที่ 1 สร้างเครือข่ายโดยใช้กลวิธีการสร้างวิสัยทัศน์ร่วม ซึ่งประกอบด้วย 2 ขั้นตอนคือ 1) การสร้างความตระหนักและ 2) การสร้าง ความมั่นใจ ระยะที่ 2 เรียนรู้การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ใช้กลวิธีเสริมสร้างความรู้ร่วมกันและสอดคล้องกับผลการวิจัยของ Hord (2010) ที่ยืนยันว่าการดำเนินการในรูปแบบการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพทั้งด้านวิชาชีพและผลสัมฤทธิ์ของนักเรียนได้

1.3 การมีส่วนร่วมของชุมชนการเรียนรู้ในขั้นสังเกต ในขั้นสังเกตผู้วิจัยได้ทำการเชิญผู้บริหารเข้าร่วมสังเกตการเรียนรู้และสามารถร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการจัดการเรียนรู้ในลักษณะการ Coaching มีส่วนร่วมในการให้ความรู้โดยการตกลงล่วงหน้าสอดคล้องกับแนวคิด ของวรลักษณ์ ชูกำเนิด และเอกรินทร์ สังข์ทอง (2557) ที่ได้นำเสนอเกี่ยวกับโครงสร้างชุมชนไว้ว่าโครงสร้างชุมชนเป็นรูปแบบการสื่อสารด้วยใจ เปิดกว้าง ได้แลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ และเทคนิคใหม่ร่วมกัน

1.4 การมีส่วนร่วมของชุมชนการเรียนรู้ในขั้นสะท้อนผล ทำการสะท้องผลโดยสมาชิกของชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ ผู้บริหาร และผู้เรียนเพื่อให้ได้ข้อเสนอแนะในการพัฒนาการจัดการเรียนรู้ ดังแนวคิดของวิจารณ์ พานิช (2555) ที่ว่าโรงเรียนต้องพัฒนาตนเอง โดยโรงเรียนต้องให้ครูพัฒนาเพื่อนครูในโรงเรียนทำให้มีการพัฒนาวิถีการเรียนรู้และพัฒนาองค์กรโดยสามารนำชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพครู มาใช้ในการขับเคลื่อนการเรียนรู้และการพัฒนาวิชาชีพครูร่วมกัน ทั้งนี้ชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพยังเสนอให้มีการขยาย

ชุมชนการเรียนรู้ออกไปโดยการร่วมมือกับสำนักงานการศึกษาขั้นพื้นฐานด้วยซึ่งสอดคล้องกับสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2560) ได้ทำการแบ่งระดับของชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพโดยแบ่งระดับได้ 3 ระดับ คือ ระดับสถานศึกษา ระดับเครือข่าย และระดับชาติ การขยายความจะทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านความรู้และกระบวนการการจัดการเรียนรู้การศึกษาสาระวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเชิงรุกและส่งเสริมการวิเคราะห์ให้กับผู้เรียนได้เป็นวงกว้างได้

2. ด้านผลของการจัดการเรียนรู้ หลังการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยได้จัดการประชุมกลุ่มชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ ผู้บริหารที่ร่วมสังเกตการสอนและนักเรียนที่เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยการใช้เทคโนโลยีภูมิสารสนเทศในประเด็นการสะท้อนผลจากการจัดการเรียนรู้ มีผลการการจัดการเรียนรู้ที่ควรนำมาอภิปรายผลดังนี้

2.1 จุดเด่นของการจัดการเรียนรู้

1. การจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นด้วยสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ เป็นการเอื้อต่อการจัดการเรียนรู้เชิงวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงด้านพื้นที่ การขยายตัวของชุมชน การย้ายถิ่นฐาน และปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้เพราะว่าปัจจุบันเทคโนโลยีภูมิสารสนเทศเข้ามามีบทบาทสำคัญทั้งในด้านเศรษฐกิจ สุขภาพ สิ่งแวดล้อม และการศึกษา เป็นการนำความรู้ด้านนี้มาประยุกต์ใช้ในการจัดการข้อมูลเชิงพื้นที่ วิเคราะห์ข้อมูลและประยุกต์ใช้ในการวางแผนจัดการข้อมูลต่างๆได้อย่างมีประสิทธิภาพในด้านการศึกษา ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน(สพฐ.) ได้ทำการปรับปรุงหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ในบางกลุ่มสาระ และได้มีคำสั่งให้ใช้มาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัดกลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และสาระภูมิศาสตร์ (ฉบับปรับปรุง 2560) เนื่องจากต้องการจัดการศึกษาเพื่อเตรียมคนไทยสู่ Thailand 4.0 ซึ่งสอดคล้องกับ Jantra (2018) ที่ว่าสาระภูมิศาสตร์เป็นหนึ่งในวิชาที่ทำการปรับปรุงหลักสูตร เพื่อให้เนื้อหามีความทันสมัย โดยเน้นการรู้เรื่องภูมิศาสตร์ (Geo-Literacy) เป็นแนวทางจัดการศึกษาสามารถช่วยพัฒนานักเรียนนักศึกษาให้เข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดบนโลกที่มีความสัมพันธ์กับที่ตั้ง เข้าใจระบบธรรมชาติและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมเพื่อนำไปสู่การพัฒนาความสามารถในการคิดอย่างเป็นระบบและการตัดสินใจเพื่อสร้างสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืนในฐานะพลเมืองโลกอีกทั้งยังเป็นการปรับเปลี่ยนการเรียนรู้ เพื่อให้สอดคล้องกับแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2560-2579 ต้องการพัฒนาผู้เรียนทุกคนให้มีคุณลักษณะและทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ยกระดับการศึกษาให้มีคุณภาพและมาตรฐานระดับสากลและสอดคล้องกับ Aksorncharoenthat (2018) ที่ว่าการปฏิรูปการศึกษาภูมิศาสตร์ให้มุ่งเน้นการวิเคราะห์โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงที่สัมพันธ์กับเวลาและระบบระหว่างมนุษย์กับสิ่ง- แวดล้อมแล้วจึงเป็นสิ่งที่เมื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นแล้วจึงมีความเหมาะสมและลงตัวอย่างยิ่งต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นผ่านการวิเคราะห์พื้นที่และเป็นกระบวนการสำคัญในการสร้างพลเมืองในศตวรรษที่ 21 ได้

2. การเรียนรู้ประวัติศาสตร์โดยใช้สารสนเทศภูมิศาสตร์มีความสนุก ไม่น่าเบื่อกว่าการเรียนรู้แบบบรรยาย เนื่องจากมีสื่อการเรียนรู้และเทคโนโลยีในการเรียนรู้ที่ทันสมัยทำให้นักเรียนมีความสนใจ จากการ

ระดมความคิดในการประชุมกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ภายในโรงเรียนพบว่า ปัญหาที่สำคัญที่สุดของการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ คือ การมีการจัดการเรียนรู้แบบบรรยายเป็นหลัก ทำให้ผู้เรียนไม่สนใจและไม่ส่งเสริมการคิดวิเคราะห์ หลังการสร้างชุมการเรียนรู้แนวทางที่ชุมชนเลือกนำมาเป็นแนวทางแก้ไขคือ แนวคิดการจัดการเรียนรู้โดยใช้เทคโนโลยีเป็นฐานสำหรับการจัดการเรียนรู้โดยใช้เทคโนโลยีเป็นฐาน เรียกว่า Technology-based Learning เป็น Platform ในการเรียนรู้ของผู้เรียน ซึ่งจะช่วยทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามจุดมุ่งหมายของการเรียนรู้ที่ครูกำหนดไว้เป็นการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับปัจจุบันนี้ เป็นยุคที่ผู้เรียนทุกคนนั้นมีอุปกรณ์การเรียนรู้ที่เป็นดิจิทัล เพราะฉะนั้นการเรียนรู้ผ่านอุปกรณ์ดิจิทัลต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นโทรศัพท์ Smart Phone หรือแท็บเล็ตต่าง ๆ เรียกว่าเป็น Mobile Learning เป็นนวัตกรรมการเรียนรู้ ที่ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเองผ่านเทคโนโลยีไร้สายซึ่งเป็นการเพิ่มช่องทางและขยายขอบเขตของการเรียนรู้ในโลกดิจิทัลอย่างไม่มีข้อจำกัด ฉะนั้นผู้สอนยุคใหม่จึงต้องมีการผสมผสานเทคโนโลยีต่าง ๆ ในกระบวนการจัดการเรียนรู้เรียกว่า Learning Process เข้าด้วยกัน ซึ่งสอดคล้องกับ Perkins et al. (2010) ที่ทำวิจัยเรื่อง การศึกษาแบบอิงสถานที่และระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์เพื่อการเสริมสร้างความตระหนักเชิงพื้นที่ของนักเรียน โรงเรียนมัธยมในรัฐเมน มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาการรับรู้เชิงพื้นที่ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ผลการวิจัยพบว่าเป็นสิ่งที่น่าสนใจสำหรับนักเรียนมากกว่าการใช้ชุดข้อมูลแบบทั่วไปและผลลัพธ์ที่ได้จากการใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์เป็นเครื่องมือในชั้นเรียนสามารถพัฒนาการรับรู้เชิงพื้นที่ของนักเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับ Singh et al. (2016) ทำวิจัยเรื่อง ผลการสอนโดยใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ที่มีต่อแรงจูงใจในการเรียนรู้และผลฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน ในการศึกษาครั้งนี้ดำเนินการเพื่อตรวจสอบผลของการสอนโดยใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน พบว่าการสอนโดยใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์เสริมสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ตามเป้าหมายของนักเรียนจึงสรุปว่าการสอนด้วยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ส่งผลในทางบวกต่อความสำเร็จและแรงจูงใจแม้ว่างานวิจัยทั้งสองเรื่องเป็นการวิจัยการใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ในการเรียนรู้ภูมิศาสตร์แต่ผลการวิจัยในข้างต้นพบว่ามีความสอดคล้องกับผลการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยใช้สารสนเทศทางภูมิศาสตร์โดยเฉพาะในประเด็นการสร้างแรงจูงใจและความสนใจให้กับผู้เรียน

3. มีอาจารย์และนิสิตตรงตามสาขาคือสาขาวิทยาการสารสนเทศมาเป็นวิทยากรให้ความรู้ร่วมกับอาจารย์ประจำวิชาทำให้ร่วมกันตอบคำถามของผู้เรียนได้ทุกประเด็นและครอบคลุมอีกทั้งการที่มีครู ผู้สอนและนิสิตจำนวนมากในชั้นเรียนทำให้สามารถดูแลนักเรียนในขั้นปฏิบัติการได้อย่างทั่วถึงในลักษณะของ Team Coaching ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ลินดา เกณฑ์มา (2558) ที่กล่าวว่า การบริหารการจัดการเรียนการสอนเป็นทีมนั้นเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้พบกับผู้สอนที่หลากหลาย หมุนเวียนกันไปการที่ผู้สอนแต่ละคนอาจมีบุคลิกลักษณะหรือแนวการสอนที่แตกต่างกันออกไปทำให้ผู้เรียนไม่เบื่อหน่ายกับรูปแบบการสอนแบบเดิมทั้งนี้การจัดการเรียนรู้โดยใช้เทคโนโลยี ในการเรียนรู้ของผู้เรียนจะช่วยทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามจุดมุ่งหมายของการเรียนรู้ที่ครูกำหนดไว้ สำหรับองค์ประกอบของการจัดการเรียนรู้โดยใช้เทคโนโลยีเป็นฐานก็จะมีองค์ประกอบสำคัญดังนี้มีเนื้อหาที่เป็น Digital Content ซึ่งอาจจะเป็นเนื้อหาที่เป็นข้อความภาพหรือจะ

เป็นคลิปต่าง ๆ มีอุปกรณ์ Digital ส่วนนี้เป็นสิ่งสำคัญที่จะสามารถเข้าถึงเนื้อหา Digital Content ได้ กระบวนการเรียนรู้ที่มีขั้นตอนในการปฏิบัติกิจกรรมการเรียนรู้อย่างเป็นระบบซึ่งเป็นสิ่งสำคัญ คุณครูทุกท่านจะต้องออกแบบการจัดการเรียนรู้ให้มีคุณภาพ มีครูผู้สอนที่เท่าทันกับเครื่องมือและเทคโนโลยีจึงจำเป็นต้องใช้ครูที่เชียวชาญแต่การผสานเทคโนโลยีกับการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นก็จำต้องมีครูผู้สอนทางด้านสังคมศึกษาให้ความรู้ด้วยการที่ต้องอาศัยทั้งวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์จึงกลายเป็นจุดเด่นของการจัดการเรียนรูที่ทำให้ต้องมีครูหลายคนในชั้นเรียน จึงกลายมาเป็นการสอนในรูปแบบทีม การเอื้อกันระหว่างเทคโนโลยีและวิชาการจึงทำให้ครูมีความพึงพอใจระดับมาก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ จิราวรรณ คุ้มพร้อม สำลีพันธ์ (2561) พบว่าครูพอใจมากที่ได้สอนเป็นทีมเพราะได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้และยังมีเพื่อนร่วมทีมมาร่วมจัดกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกัน

2.2 จุดด้อยที่ต้องพัฒนาของการจัดการเรียนรู้ ผู้บริหารและอาจารย์ผู้สอนในโรงเรียนขนาดใหญ่มีภารกิจมากทำให้ไม่สะดวกในการเข้าร่วมกิจกรรมได้ในทุกครั้งซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ จิณหธาน์ อุปาทัง (2551) ได้ศึกษาการดำเนิน งานนิเทศภายในของโรงเรียนที่ได้รับรองมาตรฐานการศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา กรุงเทพฯ ซึ่งปัญหาที่พบคือความร่วมมือของครู ผู้บริหาร และภาระงานทำให้ไม่มีเวลาในการเข้าร่วม ซึ่งกระบวนการร่วมนิเทศ การสังเกตและการสะท้อนผลเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาการจัดการเรียนรู้ ดังที่ เยาวพา เดชะคุปต์ (2542) กล่าวถึงหลักการนิเทศการศึกษา ไว้ว่าความร่วมมือกันระหว่างครู ครูใหญ่ ผู้นิเทศ จะช่วยแก้ปัญหาด้านการเรียนการสอน ดังนั้นจึงควรเตรียมการรับมือกับปัญหาดังกล่าวไว้ในการดำเนินงานด้วย

องค์ความรู้ใหม่

รูปแบบการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ด้วยการใช้ชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (PLC) ระดับชั้นมัธยมปีที่ 4 โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยมหาสารคาม (ฝ่ายมัธยม)

กระบวนการ	การจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นรูปแบบเดิม	การจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศทางภูมิศาสตร์	แนวทางการพัฒนาการจัดการในวงรอบต่อๆไป
P	-	สร้างชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพร่วมและชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพร่วมกันจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้เรื่องการประยุกต์ภูมิสารสนเทศในการศึกษาประวัติศาสตร์	จัดกิจกรรมต่อเนื่องทุกปีโดยจัดการเวลาให้คาบเรียนเอื้อต่อการจัดกิจกรรม
A	ใช้เทคนิคการบรรยายประกอบภาพจากอินเตอร์เนต ในโปรแกรม Power Point และ	จัดการเรียนรู้โดยความร่วมมือกับภาควิชาภูมิสารสนเทศ คณะวิทยาการสารสนเทศในการจัดการเรียนรู้การประยุกต์ใช้	ออกแบบกิจกรรมให้เป็นส่วนหนึ่งของการประเมินผลการเรียนรู้ทั้ง

	สื่อการเรียนรู้จาก Youtube ไม่ส่งเสริมต่อการคิดวิเคราะห์	สารสนเทศทางภูมิศาสตร์ในการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น	ของนักเรียนและนิสิตวิทยากร
O	-	สมาชิกชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพร่วมสังเกตการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม	สมาชิกชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพร่วมสังเกตการเรียนรู้แบบร่วมสมบูรณ์ประเมินผลได้
R	-	มีการประชุมสะท้อนผลหลังการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดย ชุมชนการเรียนรู้ทาวิชาชีพผู้บริหารและคณาจารย์ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา	ขนายผลการร่วมสังเกตการเรียนรู้ไปสู่โรงเรียนในพื้นที่ที่มีบริบทด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นร่วมกัน

ตารางที่ 1: รูปแบบการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
โดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศทางภูมิศาสตร์

สรุป

ผู้วิจัยเชื่อมั่นกับการบูรณาการการจัดการเรียนรู้ในรูปแบบของชุมชนการเรียนรู้เพราะถ้าผู้สอนร่วมมือกันทำงานจะช่วยให้การจัดการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบูรณาการข้ามศาสตร์เป็นสิ่งจำเป็นในการศึกษายุคปัจจุบันที่ความรู้มีอย่างไม่จำกัด ความรู้ใหม่ๆ เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ดังที่ วิรไท สันติประภพ (2563) กล่าวไว้ว่า การบูรณาการข้ามศาสตร์ ข้ามสาขาวิชาจะสำคัญมากสำหรับอนาคต เพราะปัญหาที่สังคมไทยเผชิญจะซับซ้อนมากขึ้น ไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยความรู้เฉพาะด้าน การเรียนการสอนข้ามศาสตร์ ข้ามสาขาวิชาจะต้องสร้าง “ประสบการณ์การเรียนรู้” ให้กับคนรุ่นใหม่และนับเป็นเครื่องมือสำคัญในการปฏิรูปการจัดการเรียนรู้ โดยเฉพาะการปฏิรูปการศึกษาสู่การเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์สามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงและเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อการเรียนรู้เพื่อปรับตัวเข้าสู่ยุคปัจจุบันที่เน้นการใช้เทคโนโลยีเข้ามามีส่วนสำคัญในการเรียนรู้และการดำรงชีวิต ดังนั้นการพัฒนาการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ ด้วยกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพจะเป็นการพัฒนาการเรียนรู้ในรูปแบบใหม่ที่จะเป็นการพัฒนาความรู้และทักษะของผู้สอนและผู้เรียนไปพร้อมกันอีกทั้งสามารถส่งเสริมกระบวนการคิดวิเคราะห์และไม่น่าเบื่อ ซึ่งเหตุผลดังกล่าวจะช่วยทำให้ผู้เรียนหันกลับมาให้ความสำคัญกับการศึกษาชุมชนท้องถิ่นได้

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

การสร้างเครือข่ายชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพร่วมกับอาจารย์ในมหาวิทยาลัยอาจมีความยากความง่ายที่แตกต่างกันตามพื้นที่เนื่องการการเดินทาง กลุ่มโรงเรียนสาธิต สังกัดคณะกรรมการการอุดศึกษา ที่มีสาขาวิชาวิชา หรือคณะที่มีการจัดการเรียนรู้ด้านภูมิศาสตร์ ภูมิสารสนเทศ จะสามารถดำเนินการตามการสร้างชุมชนการเรียนรู้ตามผลการวิจัยได้สะดวกเนื่องจากมหาวิทยาลัยทุกแห่งมีพันธกิจด้านการบริการวิชาการ และ หากในพื้นที่ไม่มีสาขาวิชาหรือคณะที่มีการจัดการเรียนรู้ด้านภูมิศาสตร์ หรือภูมิสารสนเทศ อาจมีการประยุกต์เชิญอาจารย์จากสาขาวิชาอื่น ๆ ในพื้นที่มาร่วมสร้างชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพมาร่วมพัฒนาการเรียนรู้รายวิชาอื่น ๆ ได้ ผู้เรียนและสถานศึกษาอาจต้องมีความพร้อมพื้นฐานด้านเทคโนโลยี และระบบอินเทอร์เน็ตพื้นฐานที่รองรับการจัดการเรียนรู้

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 วิจัยในโรงเรียนที่ต่างสังกัด เช่น สำนักงานการศึกษาขั้นพื้นฐาน สำนักงานการศึกษาเอกชน เป็นต้น เนื่องจากมีบริบทด้านการบริหารจัดการและบริบทด้านพื้นที่ที่แตกต่างกัน

2.2 การวิจัยในลักษณะสร้างเครือข่ายร่วมกับสถานศึกษาอื่นในพื้นที่เพื่อให้เกิดการเรียนรู้บูรณาการและเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการของสถานศึกษาที่มีบริบททางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นร่วมกัน

บรรณานุกรม

จิณหธาน์ อุปาทัง. (2551). *การศึกษาการดำเนินงานนิเทศภายในของโรงเรียนที่ได้รับรองมาตรฐานการศึกษาสังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา กรุงเทพฯ.* กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จิราวรรณ คุ้มพร้อม สำลีพันธ์. (2561). ผลการจัดการสอนแบบทีมต่อการสร้างจิตสำนึกในการจัดการขยะของนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา อำเภอเกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี. *วารสารนาคบุตรปริทรรศน์มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช*. 10(6-9), 222-235.

เฉลิม นิติเขตต์ปรีชา. (2545). *เทคนิควิธีการสอนประวัติศาสตร์.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

เพียงออ ฟุ้งเฟื่อง. (2552). *รูปแบบการเรียนรู้การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นโดยเครือข่ายการจัดการความรู้*. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยนเรศวร.

เยาวพา เดชะคุปต์. (2542). *การบริหารและการนิเทศการศึกษาปฐมวัย*. กรุงเทพฯ: เจ้าพระยาระบบการพิมพ์.

รัชนีกร หงส์พนัส. (2547). ครูสังคมศึกษากับการรังสรรค์ สาระการเรียนรู้ประวัติศาสตร์. *สานปฏิรูป*. 7(74), 113-115.

ลินดา เกณฑ์มา. (2558). การศึกษาสภาพและความต้องการในการจัดการเรียนการสอนวิชาศึกษาทั่วไปตามกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาแห่งชาติในมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา. *วารสารสารสนเทศ*. 14(1-6), 69-81.

วรลักษณ์ ชูกำเนิด และเอกรินทร์ สังข์ทอง. (2557). โรงเรียนแห่งชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพครู เพื่อการพัฒนาวิชาชีพครูที่เน้นผู้เรียนเป็นหัวใจสำคัญ. *วารสารวิทยบริการมหาวิทยาลัย สงขลานครินทร์*. 25(1), 93-102.

วิจารณ์ พานิช. (2555). *การเรียนรู้ครูเพื่อศิษย์ในศตวรรษที่ 21*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสดศรีสฤษดิ์วงศ์.

วิรไท สันติประภพ. (2563). *รับมืออย่างไรเมื่อมหาวิทยาลัยกำลังถูกดิสรัปต์*. สืบค้น 20 มิถุนายน 2565 จาก https://thaipublica.org/2020/11/veerathai-49/.

สมศักดิ์ ชูโต. (2527). *การสอนวิชาประวัติศาสตร์ไทย.* กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2560). *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2553.* สืบค้น 12 ธันวาคม 2563 จาก http://www.obec.go.th.

อัญญา บูชายันต์ และวนมพร พาหะนิชย์. (2563). การใช้ Google Earth ในการจัดการเรียนรู้ภูมิศาสตร์. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.* 2(2), 18-27.

Aksorncharoenthat. (2018). *Geo-Literacy*. Retrieved 20 January 2025 from https://www.facebook.com/Ak-sornACT/posts /1595744193844924.

Dufour, Eaker & Dufour. (2006). *Learning by doing a handbook for professional learning communities at work. Bloomington.* IN : Solution Tree.

Hord, S. M. (2010). *Professional Learning Communities: Communities of Continuous Inquiry and Improvement*. Southwest Educational Development Laboratory.

Jantra, K. (2018). *Learning Management for Geo-literacy in Social Studies*. Retrieved 19 December 2020, from http://academic. obec.go.th/images/mission/1524627007_d _1. pdf.

Kemmis, S. & R. McTaggart. (1988). *The Action Research Planner*. Victoria : Deakin University Press.

Perkins, N., et al. (2010). Place-based education and geographic information systems: Enhancing the spatial awareness of middle school students in maine. *Journal of Geography*. 109(5), 213-218.

Singh, S. S. B., et al. (2016). The effects of geography information system (gis) based teaching on underachieving students' mastery goal and achievement. *Turkish Online Journal of Educational TechnologyTOJET*. 15(4), 119-134.

การพัฒนาหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ โดยใช้ชุมชนชาติพันธุ์ไทดำเป็นฐาน

Local Science Curriculum Development for Enhance learning of Science by Community-Based Learning of Tai Dam Ethnic

[1]ปิยะนุช เหลืองาม, [2]วีระนุช แย้มยิ้ม และ [3]บุญรอด เหลืองาม

[1]Piyanuch luerngam, [2]Weeranuch Yamyim and [3]Boonrawd luerngam

[1]สาขาวิชาวิทยาศาสตร์ทั่วไป มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

[1]Bachelor of Education in General Science, Loei Rajabhat University.

[2]สาขาวิชาสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

[2]Bachelor of Education Program in Social Studies, Loei Rajabhat University.

[3]สาขาวิชาการบริการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

[3]Program in Educational Administration, Loei Rajabhat University.

[1]Corresponding Author's Email: koo_nuch@hotmail.com

Received: May 17, 2025; **Revised:** July 28, 2025; **Accepted:** August 14, 2025

บทคัดย่อ

การพัฒนาหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ โดยใช้ชุมชนชาติพันธุ์ไทดำเป็นฐาน มีวัตถุประสงค์ของบทความ คือ เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ เพื่อพัฒนาหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ และเพื่อศึกษาผลการใช้หลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นของครูที่จัดกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ โดยใช้บริบทชุมชนชาติพันธุ์ไทดำเป็นฐาน ผู้ศึกษาได้สำรวจความคิดเห็น และระดมความคิด จากกลุ่มเป้าหมายในงานวิจัย 25 คน ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน นักวิชาการด้านการศึกษา ผู้อาวุโสของชุมชน ผู้อำนวยการสถานศึกษา ครูผู้สอน เพื่อนำมาพัฒนาหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ และนำไปจัดการเรียนการสอนให้กับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาตอนปลายในโรงเรียนบ้านนาป่าหนาด ต.เขาแก้ว อ.เชียงคาน จ.เลย ผลการศึกษาพบว่าองค์ความรู้ชาติพันธุ์ไทดำ 5 ประเด็น ได้แก่ ปราชญ์ท้องถิ่นไทดำ ชาติพันธุ์ไทดำ อาหารท้องถิ่นไทดำ วิถีผ้าทอท้องถิ่นไทดำ และตำหรับยาท้องถิ่นไทดำ หลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ โดยใช้ชุมชนชาติพันธุ์ไทดำเป็นฐานมี 6 หน่วยการเรียนรู้ ได้แก่ การเรียนรู้ที่ 1 ความเป็นมาของชุมชนไทดำ การเรียนรู้ที่ 2 ชาติพันธุ์ชุมชนไทดำ บ้านนาป่าหนาด การเรียนรู้ที่ 3 อาหารท้องถิ่นชุมชนไทดำ การเรียนรู้ที่ 4 พืชสมุนไพรท้องถิ่นชุมชนไทดำ การเรียนรู้ที่ 5 วิถีทอผ้าท้องถิ่นชุมชนไทดำ การเรียนรู้ที่ 6 STEM ศึกษาชุมชนไทดำ บ้านนาป่าหนาด การประเมิน

หลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ โดยใช้บริบทชุมชนชาติพันธุ์ไทดำเป็นฐาน ในภาพรวมในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่า กับร้อยละ 95.00 และผลการใช้หลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ โดยใช้บริบทชุมชนชาติพันธุ์ไทดำกับผู้เรียนระดับชั้นประถมศึกษาตอนปลาย ปีที่ 4-6 มีความพึงพอใจในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุดมีค่าเฉลี่ยเท่ากับร้อยละ 96.60

คำสำคัญ: การพัฒนาหลักสูตร; หลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น; วิทยาศาสตร์ท้องถิ่น; ชุมชนชาติพันธุ์ไทดำ

Abstract

The development of local science curriculum to enhance science learning using the Tai Dam ethnic community as a base The objectives of this article are to collect local knowledge of the Tai Dam ethnic group to develop a local science curriculum to enhance science learning and to study the results of using the local science curriculum of teachers who organize learning activities to enhance science learning using the Tai Dam ethnic community context as a base. The researcher surveyed opinions and brainstormed from 25 target groups in the research, including community leaders, villagers, local scholars, educational scholars, community elders, school directors, and teachers, to develop a local science curriculum to enhance science learning and to teach primary school students at Ban Na Pa Nat School, Khao Kaeo Subdistrict, Chiang Khan District, Loei Province. The results of the study found that there were 5 areas of Tai Dam ethnic knowledge: Tai Dam local scholars, Tai Dam ethnicity, Tai Dam local food, Tai Dam local weaving traditions, and Tai Dam local medicinal recipes. The local science curriculum to enhance science learning using the Tai Dam ethnic community as a base consists of 6 learning units: Learning 1: History of the Tai Dam community, Learning 2: Tai Dam ethnicity, Ban Na Pa Nat, Learning 3: Tai Dam local food Learning 4: Local herbal plants of the Tai Dam community Learning 5: Local weaving methods of the Tai Dam community Learning 6: STEM study of the Tai Dam community, Ban Na Pa Nat Evaluation of the local science curriculum to enhance science learning using the context of the Tai Dam ethnic community as a base Overall, at the highest level, with an average of 95.00 percent and the results of using the local science curriculum to enhance science learning using the context of the Tai Dam ethnic community with students in late primary school had overall satisfaction at the highest level, with an average of 96.60 percent.

Keywords: Curriculum development; Local science curriculum; Local science; Tai Dam ethnic community

บทนำ

BCG Model เป็นแนวทางการพัฒนาที่สอดรับกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ของสหประชาชาติอย่างน้อย 5 เป้าหมาย ได้แก่ การผลิตและบริโภคที่ยั่งยืน การรับมือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การอนุรักษ์ความหลากหลาย ความร่วมมือเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน การลดความเหลื่อมล้ำ อีกทั้งยังสอดรับกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นหลักสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทย โดยมีวิสัยทัศน์ที่ว่า (สำนักงานสภานโยบายการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรมแห่งชาติ, 2563) “เปลี่ยนข้อได้เปรียบ (Comparative Advantage) ที่ไทยมีจากความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรมให้เป็นความสามารถในการแข่งขัน (Competitive Advantage) ด้วยนวัตกรรม เพื่อให้เกิดเศรษฐกิจ BCG ที่เติบโต แข่งขันได้ในระดับโลก เกิดการกระจายรายได้ลงสู่ชุมชน ลดความเหลื่อมล้ำชุมชนเข้มแข็ง มีความเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาที่ยั่งยืน” (สำนักงานสภานโยบายการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม, 2563) โดยในด้านการศึกษาเทคนิคการใช้สะเต็มศึกษาในห้องเรียนและกิจกรรมเพิ่มพูนประสบการณ์สามารถเชื่อมโยงกับ BCG Model ในการฝึกนักเรียนให้เป็นนักคิดแบบเชื่อมโยง นักทดลองที่ฝึกการสังเกตอีกทั้งสามารถนำมาปรับใช้กับการจัดการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาความสนุกสนานในชั้นเรียน และยังสอดคล้องกับหลักการจัดการศึกษา ต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้ด้วยตนเองได้และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติ และเต็มตามศักยภาพ (สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ, 2563)

หลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นเป็นกระบวนการเรียนรู้และองค์ความรู้แบบองค์รวมที่เกิดขากกระบวนการคิดแบบมีเหตุผล มีการบันทึก ใช้ทักษะ เช่น การสังเกต ตั้งคำถาม ค้นคว้า ทดลอง ค้นหาคำตอบ อธิบาย วิเคราะห์สังเคราะห์และสรุปผลอย่างเป็นระบบโดยมีเนื้อหาสาระเชื่อมโยงกับสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม รวมถึงปัจจัยภายนอกที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อการดำเนินชีวิตและสิ่งแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจในท้องถิ่นนำไปสู่การแก้ปัญหา การพึ่งพาตนเอง การพัฒนาอย่างยั่งยืน และการดำรงชีวิตที่สอดคล้องสมดุลกับธรรมชาติ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552) การจัดทำหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อพัฒนาท้องถิ่นเป็นการส่งเสริมจุดเน้นของกระทรวงศึกษาธิการในการพัฒนาเยาวชนสู่ศตวรรษที่ 21 ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 (ปรับปรุง 2560) โดยการบริหารจัดการหลักสูตรในยุคปัจจุบันมีการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น และสถานศึกษา เพื่อให้มีส่วนร่วมคิด ร่วมตัดสินใจในการพัฒนาหลักสูตรของตนเอง เพื่อการพัฒนาปรับปรุงการเรียนการสอนให้ได้ผลดีและมีประสิทธิภาพสูงสุด จึงเป็นสาระสำคัญประการหนึ่งที่จะช่วยให้ผู้บริหารสถานศึกษา ครูผู้สอน และบุคลากรทางการศึกษาในโรงเรียนเห็นแนวทางในการดำเนินงานในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา การจัดการเรียนการสอน รวมทั้งการส่งเสริม ดูแลด้านคุณภาพสอดคล้องกับสภาพ และความต้องการของชุมชนท้องถิ่น

การเรียนรู้วิทยาศาสตร์ระดับประถมศึกษา ประกอบด้วย สาระการเรียนรู้ที่เป็นสาระหลักของวิทยาศาสตร์พื้นฐานที่นักเรียนทุกคนต้องเรียนรู้ คือ วิทยาศาสตร์ที่เน้นการเชื่อมโยงความรู้กับกระบวนการมีทักษะสำคัญในการค้นคว้าและหาความรู้ด้วยตนเอง มีกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นระบบและการแก้ปัญหาที่หลากหลาย ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ทุกขั้นตอน มีการทำกิจกรรมด้วยการลงมือปฏิบัติจริงอย่างหลากหลาย ให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ให้กับผู้เรียนซึ่งเป็นลูกหลานของชุมชนชาติพันธ์ไทดำ โดยมีเนื้อหาสาระเชื่อมโยงกับสังคม วัฒนธรรม ภูมิปัญญา และสิ่งแวดล้อม รวมถึงปัจจัยภายนอกที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อการดำเนินชีวิตและสิ่งแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจในท้องถิ่นนำไปสู่การแก้ปัญหาการพึ่งพาตนเอง จึงเห็นความจำเป็นต้องสร้างหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ โดยใช้ชุมชนชาติพันธุ์ไทดำเป็นฐาน เพื่อการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ระดับประถมศึกษา ซึ่งโรงเรียนบ้านนาป่าหนาดได้รับประโยชน์จากการเรียนรู้หลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น ชุมชนไทดำบ้านนาป่าหนาดได้รับการรวบรวมองค์ความรู้ ของกลุ่มชาติพันธุ์เพื่อการอนุรักษ์และเผยแพร่องค์ความรู้แบบลายลักษณ์อักษรผ่านหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นให้ชุมชน และสำนักงานการศึกษาขั้นพื้นฐานในจังหวัดเลยได้รับแนวทางในการพัฒนาหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์โดยใช้ชุมชนชาติพันธุ์ไทดำเป็นฐาน ดังนั้นการนำบริบทชุมชนท้องถิ่นมาสร้างเป็นหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์อย่างยั่งยืนของชุมชนชาติพันธุ์ไทดำต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำและระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์โดยใช้ชุมชนชาติพันธุ์ไทดำเป็นฐาน
2. เพื่อพัฒนาหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์โดยใช้ชุมชนชาติพันธุ์ไทดำเป็นฐาน
3. เพื่อศึกษาผลของการใช้หลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ โดยใช้ชุมชนชาติพันธุ์ไทดำเป็นฐาน

วิธีดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการศึกษา กลุ่มเป้าหมายในงานวิจัย 25 คน ได้แก่ ผู้นำชุมชน กลุ่มชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน นักวิชาการด้านการศึกษา ผู้อาวุโสของชุมชน และผู้อำนวยการสถานศึกษา ครูผู้สอน และนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนบ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย

ขั้นตอนที่ 2 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

2.1 แบบสำรวจข้อมูลพื้นฐาน เพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นข้อมูลพื้นฐานของบริบทชุมชนชาติพันธุ์ไทดำ ผู้ศึกษาได้กำหนดคำถามที่จะใช้ในการสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้าก่อนการไปเก็บข้อมูลและนำไปสัมภาษณ์

2.2 แบบคำถามนำในการระดมความคิด (brainstorming) เพื่อใช้เก็บข้อมูลเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นข้อมูลพื้นฐานของบริบทชุมชนชาติพันธุ์ไทดำพัฒนาหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นของนักเรียนโรงเรียนบ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย โดยใช้บริบทชุมชนชาติพันธุ์ไทดำ เป็นฐาน

2.3 แบบประเมินคุณภาพของหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น เพื่อใช้เก็บข้อมูลเกี่ยวกับการจัดทำหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิทยาศาสตร์ซึ่งจะเป็นลักษณะของคำถามนำในการร่วมกันกับกลุ่มตัวอย่าง ในประเด็นที่สนใจ

2.4 แบบประเมินความรู้ และความพึงพอใจ ต่อการดำเนินโครงการทั้งหมด เช่น องค์ความรู้ที่ได้จากการสำรวจพืชสำรวจบริบทชุมชนเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น เพื่อนำมาหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นของนักเรียนโรงเรียนบ้านนาป่าหนาดที่สร้างขึ้น

ขั้นตอนที่ 3 การรวบรวมข้อมูล

3.1 ระดมความคิดตามวัตถุประสงค์ที่ 1 เรื่อง “บริบทชุมชนชาติพันธุ์ไทดำกับวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น” ทั้งประวัติความเป็นมา อาชีพ วัฒนธรรม อาหาร การแต่งกาย เช่น ผีนนาและภูเขา “ต้นปาง” เครื่องรางบูชาที่ศูนย์วัฒนธรรมไทดำ ผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายทอพื้นเมือง ผลิตภัณฑ์สมุนไพรลอคำ ชุดพื้นเมืองที่บ้านพิพิธภัณฑ์ไทดำ การละเล่นพการแสดงพื้นบ้านชาวไทดำ และอาหารพื้นเมืองของชาวไทดำ โดยใช้แบบคำถามนำในการระดมความคิด

3.2 ทำการสรุป วิเคราะห์ข้อมูลผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำและระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์โดยใช้ชุมชนชาติพันธุ์ไทดำเป็นฐาน

3.3 ระดมความคิดตามวัตถุประสงค์ที่ 2 เรื่อง “มุมมองหลากหลายมิติวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นโดยใช้บริบทชุมชนชาติพันธุ์ไทดำเป็นฐาน และ “การนำองค์ความรู้วิทยาศาสตร์ท้องถิ่นมาสร้างหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นต่อไป” โดยใช้แบบระดมความคิด

3.4 ทำการสรุป วิเคราะห์ข้อมูลผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ที่ 2

3.5 ดำเนินการนำองค์ความรู้ ข้อมูลจากวัตถุประสงค์ที่ 1 และ 2 มาพัฒนาหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น โดยใช้บริบทชุมชนชาติพันธุ์ไทดำเป็นฐาน

3.6 นำหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นให้ที่ปรึกษาหรือผู้เชี่ยวชาญการศึกษา ประเมิน วิพากษ์หลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นและนำมาปรับปรุงแก้ไขให้สมบูรณ์

3.7 นำองค์ความรู้ สื่อและนวัตกรรมที่ได้จากการวิเคราะห์ การประเมินและวิพากษ์ มาคืนข้อมูลให้กับชุมชน ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้อาวุโส คณะครู เพื่อสรุปเป็นแนวทางในการออกแบบ ปรับแก้ และจัดทำหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นที่สมบูรณ์แบบ

3.8 เผยแพร่หลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อให้เกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง และเป็นการเผยแพร่แนวทางการในการจัดการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ท้องถิ่นโดยใช้บริบทชุมชนชาติพันธุ์ไทดำเป็นฐาน ให้กับนักเรียนโรงเรียนบ้านนาป่าหนาดและนักศึกษาครูที่เกี่ยวข้อง

3.9 ดำเนินการลงพื้นที่นิเทศติดตามโครงการวิจัย ในการทดลองใช้หลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อเป็นแนวทางและจัดการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ท้องถิ่นโดยใช้บริบทชุมชนชาติพันธุ์ไทดำเป็นฐาน

3.10 ดำเนินการประเมินความรู้และความพึงพอใจของโครงการ โดยชุมชน ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้อาวุโส ที่จะต้องมีความพึงพอใจต่อการดำเนินโครงการไม่น้อยกว่าร้อยละ 85

3.11 ดำเนินการเผยแพร่หลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นในการจัดการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ท้องถิ่นโดยใช้บริบทชุมชนชาติพันธุ์ไทดำเป็นฐานให้กับโรงเรียนระดับประถมศึกษาในเขตอำเภอเชียงคานและติดตามผลการใช้หลักสูตร และดำเนินการวิเคราะห์ สรุปองค์ความรู้ ข้อมูลที่ได้จากการดำเนินโครงการ เพื่อจัดทำรูปเล่มวิจัยฉบับสมบูรณ์

ขั้นตอนที่ 4 การวิเคราะห์ข้อมูล งานวิจัยนี้จำแนกการวิเคราะห์ข้อมูลเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) การวิจัยเชิงคุณภาพเชิงเนื้อหา ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา หรือ Content analysis แล้วนำเสนอโดยการพรรณนา การวิพากษ์ข้อมูลร่วมกับแนวคิดที่ทำการเรียบเรียงไว้ การนำเสนอในลักษณะรูปภาพ และคำบรรยายใต้ภาพ 2) การวิจัยเชิงปริมาณวิเคราะห์การใช้สถิติพื้นฐาน ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ความถี่ ร้อยละที่วัดค่าแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) 5 ระดับที่ความพึงพอใจมากกว่า ร้อยละ 85 (%) และบรรยายภาพประกอบซึ่งเป็นข้อมูลสนับสนุนในการศึกษาครั้งนี้

ขั้นตอนที่ 5 สรุปผลการวิจัย เขียนรายงานการวิจัยใจ จัดทำรูปเล่มรายงาน และจัดประชุมคืนข้อมูลให้ชาวบ้านนาป่าหนาด หมู่ 4 ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย และโรงเรียนบ้านนาป่าหนาดได้รู้ถึงการพัฒนาหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ โดยใช้ชุมชนชาติพันธุ์ไทดำเป็นฐาน เพื่อเป็นการอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อไป

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาองค์ความรู้ชาติพันธุ์ไทดำเพื่อพัฒนาหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ โดยใช้ชุมชนชาติพันธุ์ไทดำเป็น ผลการศึกษาพบว่ามีองค์ความรู้ชาติพันธุ์ไทดำเพื่อพัฒนาหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น มี 5 ประเด็น ได้แก่ 1)ปราชญ์ท้องถิ่นไทดำ ได้แก่ ประวัติความเป็นมาของท้องถิ่นไทดำ ภูมินามบ้านนาป่าหนาด และทรัพยากร อาชีพท้องถิ่นไทดำ 2) ชาติพันธุ์ไทดำ ได้แก่ การเข้ามาของชาติพันธุ์ไทดำ วิถีชีวิตชาติพันธุ์ไทดำ ภาษาไทดำ ปฏิทินไทดำ และการแต่งกายชาติพันธุ์ไทดำ 3) อาหารท้องถิ่นไทดำ ได้แก่ ความเป็นมาของอาหาร

ท้องถิ่นไทดำ พืชท้องถิ่นในอาหารไทดำ อาหารท้องถิ่นไทดำ และคุณค่าทางโภชนาการอาหารท้องถิ่นไทดำ 4) วิถีผ้าทอท้องถิ่นไทดำ ได้แก่ ความเป็นมาของลวดลายผ้าทอท้องถิ่นไทดำ การย้อมผ้าจากพืชท้องถิ่นไทดำ การทอผ้าท้องถิ่นไทดำ และผลิตภัณฑ์ผ้าทอท้องถิ่นไทดำ 5) ตำหรับยาท้องถิ่นไทดำ ได้แก่ พืชสมุนไพรท้องถิ่นไทดำ ตำหรับยาท้องถิ่นไทดำ การนำพืชสมุนไพรมาแปรรูปเป็นตำหรับยาอย่างง่าย และแนวทางการอนุรักษ์พืชสมุนไพรในตำหรับยาไทยดำ

2. หลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ โดยใช้ชุมชนชาติพันธุ์ไทดำเป็นฐาน มีการจัดทำหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ โดยใช้ชุมชนชาติพันธุ์ไทดำเป็นฐานสามารถใช้จัดการเรียนการสอนในสถานศึกษาได้ เพื่อการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ระดับประถมศึกษา ซึ่งโรงเรียนชุมชนเขาแก้วได้รับประโยชน์จากการเรียนรู้หลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น ชุมชนไทดำบ้านนาป่าหนาดได้รับการรวบรวมองค์ความรู้ของกลุ่มชาติพันธุ์เพื่อการอนุรักษ์และเผยแพร่องค์ความรู้แบบลายลักษณ์อักษรผ่านหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นให้ชุมชน เยาวชนคนรุ่นใหม่ได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้และเห็นคุณค่าในชุมชนของตนเอง อันจะนำไปสู่การเผยแพร่และการพัฒนาชุมชนและท้องถิ่นให้เป็นที่รู้จักต่อสายตาผู้คนโดยมีแนวการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรดังนี้

หน่วยการเรียนรู้ที่ 1 ความเป็นมาของชุมชนไทดำ เป็นการเรียนรู้เกียวกับความเป็นมาของชุมชนไทดำ บ้านนาป่าหนาด ซึ่งมีประวัติความเป็นมาที่น่าสนใจและน่าศึกษา เนื่องจากไทดำเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ได้มีการอพยพเมืองพวน (อยู่ในเขต สปป.ลาวในปัจจุบัน) เมืองแถงในแคว้นสิบสองจุไทหรือเดียนเบียนฟู (ในปัจจุบันเป็นจังหวัดหนึ่งที่อยู่ทางตอนเหนือของประเทศเวียดนาม) ผู้เรียนอธิบายความเป็นมาของชุมชนไทดำบ้านนาป่าหนาด สร้างเส้นทางอย่างง่ายของการเข้ามาตั้งถิ่นฐานไทดำในพื้นที่บ้านนาป่าหนาดในปัจจุบัน และมีความมุ่งมั่นในการสืบเสาะความเป็นมาของไทดำบ้านนาป่าหนาด

หน่วยการเรียนรู้ที่ 2 ชาติพันธุ์ชุมชนไทดำ บ้านนาป่าหนาด เป็นการเรียนรู้เกี่ยวกับบ้านนาป่าหนาด ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นคนเชื้อสายไทดำ มีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองเป็นหมู่บ้านไทดำเพียงแห่งเดียวในจังหวัดเลย ที่มีเอกลักษณ์ภาษาพูด ภาษาเขียน การแต่งกาย ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อ ที่เป็นของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำอย่างเห็นได้ชัดเจน ผู้เรียนอธิบายวิถีชีวิตของชาติพันธุ์ไทดำบ้านนาป่าหนาด เขียนภาษาและปฏิทินไทดำบ้านนาป่าหนาด และเห็นคุณค่าการแต่งกายไทดำบ้านนาป่าหนาด

หน่วยการเรียนรู้ที่ 3 อาหารท้องถิ่นชุมชนไทดำ เป็นการเรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม อาหารไทดำเริ่มจางหายไปเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในหลาย ๆ ด้าน อาหารไทดำแท้ ๆ ค่อนข้างเรียบง่าย ประกอบด้วยพืชผักและสมุนไพรนานาชนิด รับประทานได้ทั้งสดและต้มสุกรับประทานกับน้ำพริกหรือแจ่ว อาหารท้องถิ่นไทดำ ได้แก่ แจ่วอด จุ๊บผัก แกงหน่อไม้ดอง ลาบมะเขือขืน และแจ่วตาแดง และมีการนำอาหารท้องถิ่นมาประกอบพิธีกรรมของชาวไทดำบ้านนาป่าหนาดอีกด้วย ผู้เรียนบอกชื่ออาหารไทดำ ระบุและอธิบายส่วนประกอบของอาหารท้องถิ่นไทดำบ้านนาป่าหนาด วิธรการทำอาหารท้องถิ่นไทดำบ้านนาป่าหนาด และเห็นความสำคัญของอาหารท้องถิ่นต่อวัฒนธรรมไทดำ

หน่วยการเรียนรู้ที่ 4 พืชสมุนไพรท้องถิ่นชุมชนไทดำเป็นการเรียนรู้เกี่ยวกับสมุนไพรท้องถิ่นไทดำบ้านนาป่าหนาดส่วนใหญ่พบได้ในชุมชน ในไร่นา ชาวบ้านได้มีการนำพันธุ์พืชจากป่าเข้ามาปลูกในครัวเรือน ซึ่งมีในป่าของชุมชนที่เขาแก้ว เพื่อนำสมุนไพรมาใช้ประโยชน์เป็นยา ผู้เรียนอธิบายความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับพืชสมุนไพรท้องถิ่นไทดำได้ บอกสัดส่วนของสมุนไพรในการนำมาใช้ทำลูกประคบ วิธีการทำลูกประคบสมุนไพรท้องถิ่นไทดำได้ และเห็นคุณค่าของสมุนไพรท้องถิ่นไทดำ

หน่วยการเรียนรู้ที่ 5 วิถีทอผ้าท้องถิ่นชุมชนไทดำ เป็นการเรียนรู้เกี่ยวกับผ้าทอท้องถิ่นไทดำอันมีลวดลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของกลุ่มชาติพันธุ์ กล่าวคือ ทั้งชายและหญิงไทดำในประเทศไทยล้วนสวมเสื้อก้อมที่เป็นเสื้อคอตั้งไม่มีปก ฝาหน้าติดกระดุม แขนยาวตัดเย็บด้วยผ้าฝ้ายย้อมครามไม่มีลวดลาย คล้ายกับเสื้อของไทดำในเวียดนาม ผู้เรียนอธิบายลวดลายของผ้าท้องถิ่นไทดำได้ คำนวณสัดส่วนของลวดลายผ้า กำหนดสดส่วนของสี ปริมาณน้ำในการย้อมผ้า ย้อมผ้าและทอผ้าท้องถิ่นไทดำ และเห็นคุณค่าของผ้าทอท้องถิ่นไทดำ

หน่วยการเรียนรู้ที่ 6 STEM ศึกษาชุมชนไทดำ บ้านนาป่าหนาด เป็นการเรียนรู้เกี่ยวกับกิจกรรมการเรียนรู้แบบบูรณาการในการจัดการเรียนรู้ ซึ่งได้ออกแบบกิจกรรม STEM เกี่ยวกับอาหารไทดำเป็นอาหารที่เกิดจากวิถีชีวิตของชาวไทดำ ซึ่งอาหารเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นต่อร่างกายเนื่องจากมีสารอาหารที่มีประโยชน์มาสร้างพลังงานแก่ร่างกายทั้งนี้ต้องมีการรับประทานในปริมาณที่เหมาะสม การนำผ้าท้องถิ่นไทดำมาออกแบบและสร้างเป็นโมบายผ่านกระบวนการ และทักษะทางคณิตศาสตร์ สร้างแหล่งเรียนรู้พืชสมุนไพรท้องถิ่นเพื่อการศึกษาและสร้างรายได้ให้กับตนเอง ผู้เรียนจำแนกประเภทของสารอาหารและปริมาณพลังงานที่พบในอาหารท้องถิ่นไทดำ ใช้คอมพิวเตอร์ในการค้นหาข้อมูลและอ่านข้อมูลจากกราฟเส้น ออกแบบรายการอาหารเพื่อให้ร่างกายได้รับสารอาหารครบทุกประเภทในปริมาณที่เหมาะสม ใช้ทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ประมาณน้ำหนัก และระยะห่างในการทำโมบายจากผ้าทอท้องถิ่นไทดำให้มีความสมดุลทดสอบความแข็งของวัสดุและเลือกวัสดุที่เหมาะสมสำหรับการทำโมบายจากผ้าทอท้องถิ่นไทดำ ออกแบบและสร้างโมบายจากผ้าทอท้องถิ่นไทดำให้สวยงามและมีขนาดที่เหมาะสมกับหน้าต่างของชั้นเรียน ค้นหา รวบรวมข้อมูลที่สนใจและเป็นประโยชน์จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ที่เชื่อถือได้ออกแบบสวนหนาดให้ได้ผลผลิตที่ดี คำนวณต้นทุนการปลูกสวนหนาดและผลผลิตที่คาดว่าจะได้รับ

ภาพประกอบที่ 1: หลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ โดยใช้ชุมชนชาติพันธุ์ไทดำเป็นฐาน

3. การใช้หลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นของครูที่จัดกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ โดยใช้บริบทชุมชนชาติพันธุ์ไทดำ ผลการศึกษาพบว่าองค์ความรู้ชาติพันธุ์ไทดำ 5 ประเด็น ได้แก่ ปราชญ์ท้องถิ่นไทดำ ชาติพันธุ์ไทดำ อาหารท้องถิ่นไทดำ วิถีผ้าทอท้องถิ่นไทดำ และตำหรับยาท้องถิ่นไทดำ รูปแบบหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ โดยใช้ชุมชนชาติพันธุ์ไทดำเป็นฐานมี 6 หน่วยการเรียนรู้ ได้แก่ การเรียนรู้ที่ 1 ความเป็นมาของชุมชนไทดำ การเรียนรู้ที่ 2 ชาติพันธุ์ชุมชนไทดำ บ้านนาป่าหนาด การเรียนรู้ที่ 3 อาหารท้องถิ่นชุมชน ไทดำ การเรียนรู้ที่ 4 พืชสมุนไพรท้องถิ่นชุมชนไทดำ การเรียนรู้ที่ 5 วิถีทอผ้าท้องถิ่นชุมชนไทดำ การเรียนรู้ที่ 6 STEM ศึกษาชุมชนไทดำ บ้านนาป่าหนาด การประเมินหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ โดยใช้บริบทชุมชนชาติพันธุ์ไทดำเป็นฐานในภาพรวมในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่า กับร้อยละ 95.00 และผลการใช้หลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ โดยใช้บริบทชุมชนชาติพันธุ์ไทดำกับผู้เรียนตามระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 มีความพึงพอใจในภาพรวมมีความพึงพอใจอยู่ในระดับมากที่สุดมีค่าเฉลี่ยเท่ากับร้อยละ 96.60

อภิปรายผลการวิจัย

การพัฒนาหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ โดยใช้ชุมชนชาติพันธุ์ไทดำเป็นฐาน ดังนี้

1. องค์ความรู้ชาติพันธุ์ไทดำเพื่อพัฒนาหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ โดยใช้ชุมชนชาติพันธุ์ไทดำเป็นฐาน ผลการศึกษาพบว่ามีองค์ความรู้ชาติพันธุ์ไทดำเพื่อพัฒนาหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น มี 5 ประเด็น ได้แก่ ปราชญ์ท้องถิ่นไทดำ ชาติพันธุ์ไทดำ อาหารท้องถิ่นไทดำ วิถีผ้าทอท้องถิ่นไทดำ และตำหรับยาท้องถิ่นไทดำ องค์ความรู้ชาติพันธุ์ไทดำเพื่อพัฒนาหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ โดยใช้ชุมชนชาติพันธุ์ไทดำเป็นฐาน โดยมีองค์ความรู้เกี่ยวกับปราชญ์ท้องถิ่นไทดำ ได้แก่ ประวัติความเป็นมาของท้องถิ่นไทดำ ภูมินามบ้านนาป่าหนาด และทรัพยากร อาชีพท้องถิ่นไทดำ ชาติพันธุ์ไทดำ ได้แก่ การเข้ามาของชาติพันธุ์ไทดำ วิถีชีวิตชาติพันธุ์ไทดำ ภาษาไทดำ ปฏิทินไทดำ และการแต่งกายชาติพันธุ์ไทดำ อาหารท้องถิ่นไทดำ ได้แก่ ความเป็นมาของอาหารท้องถิ่นไทดำ พืชท้องถิ่นในอาหารไทดำ อาหารท้องถิ่นไทดำ และคุณค่าทางโภชนาการอาหารท้องถิ่นไทดำ วิถีผ้าทอท้องถิ่นไทดำ ได้แก่ ความเป็นมาของลวดลายผ้าทอท้องถิ่นไทดำ การย้อมผ้าจากพืชท้องถิ่นไทดำ การทอผ้าท้องถิ่นไทดำ และผลิตภัณฑ์ผ้าทอท้องถิ่นไทดำ และตำหรับยาท้องถิ่นไทดำ ได้แก่ พืชสมุนไพรท้องถิ่นไทดำ ตำหรับยาท้องถิ่นไทดำ การนำพืชสมุนไพรมาแปรรูปเป็นตำหรับยาอย่างง่าย และแนวทางการอนุรักษ์พืชสมุนไพรในตำหรับยาไทยดำ

2. หลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ โดยใช้ชุมชนชาติพันธุ์ไทดำ เป็นฐาน พบว่าหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นประกอบไปด้วย 6 หน่วยการเรียนรู้ ได้แก่ หน่วยการเรียนรู้ที่ 1 ความเป็นมาของชุมชนไทดำ หน่วยการเรียนรู้ที่ 2 ชาติพันธุ์ชุมชนไทดำ บ้านนาป่าหนาด หน่วยการเรียนรู้ที่ 3 อาหารท้องถิ่นชุมชนไทดำ หน่วยการเรียนรู้ที่ 4 พืชสมุนไพรท้องถิ่นชุมชนไทดำ หน่วยการเรียนรู้ที่ 5 วิถีทอผ้าท้องถิ่นชุมชนไทดำ และหน่วยการเรียนรู้ที่ 6 STEM ศึกษาชุมชนไทดำ บ้านนาป่าหนาด การประเมินหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ โดยใช้บริบทชุมชนชาติพันธุ์ไทดำเป็นฐาน ครั้งนี้โดยในภาพรวมในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับร้อยละ 95.00 หลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นชุมชนไทดำ บ้านนาป่าหนาดศึกษาความเป็นมาของชาติพันธุ์ไทดำ บ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย การแปรรูปอาหารท้องถิ่น วิถีการทอผ้าท้องถิ่นที่มีความเป็นเอกลักษณ์ทางด้านความเชื่อตลอดจนศึกษาพืชและสมุนไพรที่มีอยู่ในท้องถิ่นโดยการสกัดสีจากพืชท้องถิ่นในการย้อมผ้า การนำพืชท้องถิ่นมาประกอบอาหารตามหลักโภชนาการและพลังงานในสารอาหาร และการนำพืชสมุนไพรมาแปรรูปเพื่อใช้ประโยชน์ สู่การนำไปสร้างสรรค์ และยกระดับที่สื่อถึงความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนไทดำบ้านนาป่าหนาด อีกทั้งการนำความโดดเด่นของชุมชนไทดำ มาถ่ายทอดผ่านรูปแบบของผลิตภัณฑ์ ในชุมชนพร้อมทั้งเรียนรู้การออกแบบโลโก้ ออกแบบบรรจุภัณฑ์เพื่อการจำหน่าย โดยใช้กระบวนการคิด วิเคราะห์ ความคิดสร้างสรรค์ การสื่อสารและกระบวนการสืบค้นข้อมูลต่าง ๆ ในการศึกษาวัฒนธรรมและทรัพยากรที่มีอยู่ท้องถิ่นในชุมชนไทดำ บ้านนาป่าหนาด โดยการถ่ายทอดความเป็นอัตลักษณ์และการสร้างอาชีพจากทุนทางทรัพยากรธรรมภายในชุมชนของตนเอง นำทุนทางวัฒนธรรมทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตนเองมาสร้างสรรค์ให้มีคุณค่า รู้ถึงประโยชน์และแนวทางในการจัดการวัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติอย่างรู้คุณค่าและยั่งยืน ซึ่งจะเป็นการรักษาและต่อยอดวัฒนธรรมและทรัพยากรท้องถิ่นของชาวไทดำ บ้านนาป่าหนาดให้กับผู้อื่นได้รู้และเข้าใจ และเข้าถึงชุมชนได้มากยิ่งขึ้น

3. การใช้หลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นของครูที่จัดกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ โดยใช้บริบทชุมชนชาติพันธุ์ไทดำ จากการใช้หลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ โดยใช้ชุมชนชาติพันธุ์ไทดำเป็นฐาน หลักสูตรมีความเหมาะสมกับผู้เรียนตามระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 เป็นเนื้อหาไม่ซ้ำซ้อนเรียนรู้ได้ง่ายกับชีวิตประจำวันของนักเรียนสามารถ นำหลักสูตรไปใช้จัดการเรียนการสอนเป็นอย่างดี มีความพึงพอใจของการใช้หลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นของนักเรียนโรงเรียนบ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย ครั้งนี้ มีความพึงพอใจ ในภาพรวมมีความพึงพอใจอยู่ในระดับมากที่สุดมีค่าเฉลี่ยเท่ากับร้อยละ 96.60 และเป็นการช่วยในการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทดำให้คงอยู่ต่อไป ในส่วนของขอบข่ายเนื้อหาสาระขององค์ความรู้มีความถูกต้องเหมาะสมกับผู้เรียน เป็นเนื้อหาในท้องที่ผู้ถิ่นเรียนคุ้นเคย สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ และเป็นประโยชน์ต่อบุคคลทั่วไปที่ต้องการศึกษาเป็นอย่างดี อีกทั้งมีองค์ประกอบของหลักสูตรท้องถิ่นหลักสูตรมีความสมบูรณ์สามารถนำไปใช้ได้ ในการจัดการเรียนการสอนได้ ซึ่งสอดคล้องกับ ยุพา พิริยะชัยวรกุล (2562) การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับพืชสมุนไพร มาจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรสำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5

โดยใช้หลักการวิจัยเชิงปฏิบัติการ เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วม และพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน วิชาวิทยาศาสตร์กายภาพชีวภาพ เรื่องพืชสมุนไพร กิจกรรมดังกล่าวช่วยส่งเสริมการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ข้อบกพร่องระหว่างดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนสามารถแก้ไขปรับปรุงสิ่งต่าง ๆ ได้ในทันที วิทยากรท้องถิ่นได้ถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีประโยชน์แก่เยาวชนรุ่นหลัง จะเห็นได้ว่าการจัดทำหลักสูตรโดยการนำวัฒนธรรมในชุมชนมาบูรณาการในการจัดการเรียนการสอนถือเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมให้คงอยู่ คนรุ่นหลังได้ทำวัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาในท้องถิ่นมาปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้ และความรู้ที่ได้จากองค์ความรู้ โรงเรียนบ้านนาป่าหนาด ชุมชนบ้านนาป่าหนาดสามารถนำไปพัฒนาท้องถิ่นได้ เนื่องจากตัวหลักสูตรได้นำเอาวัฒนธรรมมาบูรณาการกับการจัดการเรียนการสอนแบบ STEM เป็นหลักสูตร ที่ร่วมสมัยและสามารถไปต่อยอดได้ ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ควรมีการพัฒนาหลักสูตร และบูรณาการกับแต่ละรายวิชา ควรบูรณาการกับสาขาวิชาอื่นให้หลากหลาย อีกทั้งในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ควรนำวัฒนธรรมในชุมมาบูรณาการกับหลักสูตรท้องถิ่น โดยสอดแทรก การสอนแบบ STEM เป็นแนวทางที่ดีมาก และสามารถนำแนวทางเดียวกันนี้ไปใช้ในการสร้างหลักสูตร แนวทางในการพัฒนาหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นให้กับพื้นที่อื่นเพื่อการจัดการเรียนการสอนทางวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นจำเป็นต้องนำวัฒนธรรมในชุมชนมาบูรณาการกับหลักสูตรท้องถิ่นโดยสอดแทรกการสอนแบบ STEM เป็นแนวทางที่ดีมากและสามารถนำแนวทางเดียวกันนี้ไปใช้ในการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นอื่น ๆ ต่อไป จะเห็นได้ว่าการพัฒนาหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ โดยใช้ชุมชนชาติพันธุ์ไทดำเป็นฐานส่งผลให้นักเรียน เยาวชน ชุมชนมีความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมไทดำ อาทิอาหารท้องถิ่นไทดำ การแต่งกายไทดำ การทอผ้าไทดำ สมุนไพรท้องถิ่นไทดำ โดยได้รับความรู้จากการที่นักเรียนเรียนจากหลักสูตร มีการร่วมเรียนรู้ผ่านกิจกรรมชุมชุนไทดำจากปราชญ์ชาวบ้าน ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนแหล่งเรียนรู้ในชุมชน โดยมีการนำวัฒนธรรมมาบูรณาการจัดการเรียนการสอนตามนโยบายของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา เลย เขต 1

องค์ความรู้ใหม่

สรุปได้ว่าการพัฒนาหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นชุมชนไทดำ ศึกษาความเป็นมาของชาติพันธุ์ไทดำ การแปรรูปอาหารท้องถิ่น วิถีการทอผ้าท้องถิ่นที่มีความเป็นเอกลักษณ์ทางด้านความเชื่อตลอดจนศึกษาพืชและสมุนไพรที่มีอยู่ในท้องถิ่นโดยการสกัดสีจากพืชท้องถิ่นในการย้อมผ้า การนำพืชท้องถิ่นมาประกอบอาหารตามหลักโภชนาการและพลังงานในสารอาหาร และการนำพืชสมุนไพรมาแปรรูปเพื่อใช้ประโยชน์ สู่การนำไปสร้างสรรค์ และยกระดับที่สื่อถึงความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนไทดำบ้านนาป่าหนาด อีกทั้งการนำความโดดเด่นของชุมชนไทดำ มาถ่ายทอดผ่านรูปแบบของผลิตภัณฑ์ในชุมชนพร้อมทั้งเรียนรู้การออกแบบโลโก้ออกแบบบรรจุภัณฑ์เพื่อการจำหน่าย โดยใช้กระบวนการคิด วิเคราะห์ ความคิดสร้างสรรค์ การสื่อสารและกระบวนการสืบค้นข้อมูลต่าง ๆ ในการศึกษาวัฒนธรรมและทรัพยากรที่มีอยู่ท้องถิ่นในชุมชนไทดำ บ้านนาป่าหนาด โดยการถ่ายทอดความเป็นอัตลักษณ์และการสร้างอาชีพจากทุนทางทรัพยากรธรรมภายในชุมชนของตนเอง นำทุนทางวัฒนธรรมทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตนเองมาสร้างสรรค์ให้มีคุณค่า รู้ถึง

ประโยชน์และแนวทางในการจัดการวัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติอย่างรู้คุณค่าและยั่งยืน ซึ่งจะเป็นการรักษาและต่อยอดวัฒนธรรมและทรัพยากรท้องถิ่นของชาวไทดำ บ้านนาป่าหนาดให้กับผู้อื่นได้รู้และเข้าใจและเข้าถึงชุมชนได้มากยิ่งขึ้น

ภาพประกอบที่ 2: หน่วยการเรียนรู้หลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ โดยใช้ชุมชนชาติพันธุ์ไทดำเป็นฐาน

สรุป

การพัฒนาหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ โดยใช้ชุมชนชาติพันธุ์ไทดำเป็นฐาน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำมาพัฒนาหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ โดยใช้ชุมชนชาติพันธุ์ไทดำเป็น ผลการศึกษาพบว่าการพัฒนาหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ โดยใช้ชุมชนชาติพันธุ์ไทดำเป็นฐาน ดังนี้

องค์ความรู้ชาติพันธุ์ไทดำเพื่อพัฒนาหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ โดยใช้ชุมชนชาติพันธุ์ไทดำเป็นฐาน ผลการศึกษาพบว่ามีองค์ความรู้ชาติพันธุ์ไทดำเพื่อพัฒนาหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น มี 5 ประเด็น ได้แก่ 1) ปราชญ์ท้องถิ่นไทดำ ได้แก่ ประวัติความเป็นมาของท้องถิ่นไทดำ ภูมินามบ้านนาป่าหนาด และทรัพยากร อาชีพท้องถิ่นไทดำ 2) ชาติพันธุ์ไทดำ ได้แก่ การเข้ามาของชาติพันธุ์ไทดำ วิถีชีวิตชาติพันธุ์ไทดำ ภาษาไทดำ ปฏิทินไทดำ และการแต่งกายชาติพันธุ์ไทดำ 3) อาหารท้องถิ่นไทดำ ได้แก่ ความเป็นมาของอาหาร

ท้องถิ่นไทดำ พืชท้องถิ่นในอาหารไทดำ อาหารท้องถิ่นไทดำ และคุณค่าทางโภชนาการอาหารท้องถิ่นไทดำ 4) วิถีผ้าทอท้องถิ่นไทดำ ได้แก่ ความเป็นมาของลวดลายผ้าทอท้องถิ่นไทดำ การย้อมผ้าจากพืชท้องถิ่นไทดำ การทอผ้าท้องถิ่นไทดำ และผลิตภัณฑ์ผ้าทอท้องถิ่นไทดำ 5) ตำหรับยาท้องถิ่นไทดำ ได้แก่ พืชสมุนไพรท้องถิ่นไทดำ ตำหรับยาท้องถิ่นไทดำ การนำพืชสมุนไพรมาแปรรูปเป็นตำหรับยาอย่างง่าย และแนวทางการอนุรักษ์พืชสมุนไพรในตำหรับยาไทยดำ

หลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นชุมชนไทดำ บ้านนาป่าหนาด เป็นการเรียนรู้เกี่ยวกับศึกษาความเป็นมาของชาติพันธุ์ไทดำ บ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย การแปรรูปอาหารท้องถิ่น วิถีการทอผ้าท้องถิ่นที่มีความเป็นเอกลักษณ์ทางด้านความเชื่อตลอดจนศึกษาพืชและสมุนไพรที่มีอยู่ในท้องถิ่นโดยการสกัดสีจากพืชท้องถิ่นในการย้อมผ้า การนำพืชท้องถิ่นมาประกอบอาหารตามหลักโภชนาการและพลังงานในสารอาหาร และการนำพืชสมุนไพรมาแปรรุปเพื่อใช้ประโยชน์ สู่การนำไปสร้างสรรค์ และยกระดับที่สื่อถึงความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนไทดำบ้านนาป่าหนาด อีกทั้งการนำความโดดเด่นของชุมชนไทดำ มาถ่ายทอดผ่านรูปแบบของผลิตภัณฑ์ในชุมชน พร้อมทั้งเรียนรู้การออกแบบโลโก้ ออกแบบบรรจุภัณฑ์เพื่อการจำหน่าย โดยใช้กระบวนการคิด วิเคราะห์ความคิดสร้างสรรค์ การสื่อสารและกระบวนการสืบค้นข้อมูลต่าง ๆ ในการศึกษาวัฒนธรรมและทรัพยากรที่มีอยู่ท้องถิ่นในชุมชนไทดำ บ้านนาป่าหนาด โดยการถ่ายทอดความเป็นอัตลักษณ์และการสร้างอาชีพจากทุนทางทรัพยากรธรรมภายในชุมชนของตนเอง นำทุนทางวัฒนธรรมทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตนเองมาสร้างสรรค์ให้มีคุณค่า รู้ถึงประโยชน์และแนวทางในการจัดการวัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติอย่างรู้คุณค่าและยั่งยืน ซึ่งจะเป็นการรักษาและต่อยอดวัฒนธรรมและทรัพยากรท้องถิ่นของชาวไทดำ บ้านนาป่าหนาดให้กับผู้อื่นได้รู้และเข้าใจ และเข้าถึงชุมชนได้มากยิ่งขึ้น โดยมีแนวการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตร ได้แก่ หน่วยการเรียนรู้ที่ 1 ความเป็นมาของชุมชนไทดำ หน่วยการเรียนรู้ที่ 2 ชาติพันธุ์ชุมชนไทดำ บ้านนาป่าหนาด หน่วยการเรียนรู้ที่ 3 อาหารท้องถิ่นชุมชนไทดำ หน่วยการเรียนรู้ที่ 4 พืชสมุนไพรท้องถิ่นชุมชนไทดำ หน่วยการเรียนรู้ที่ 5 วิถีทอผ้าท้องถิ่นชุมชนไทดำ หน่วยการเรียนรู้ที่ 6 STEM ศึกษาชุมชนไทดำ บ้านนาป่าหนาด การประเมินหลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์โดยใช้บริบทชุมชนชาติพันธุ์ไทดำเป็นฐานครั้งนี้โดยในภาพรวมในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับร้อยละ 95.00

การใช้หลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นของครูที่จัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์โดยใช้บริบทชุมชนชาติพันธุ์ไทดำ หลักสูตรมีความเหมาะสมกับผู้เรียนตามระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 เป็นเนื้อหาไม่ซ้ำซ้อนเรียนรู้ได้ง่ายกับชีวิตประจำวันของนักเรียนสามารถ นำหลักสูตรไปใช้จัดการเรียนการสอนเป็นอย่างดี และเป็นการช่วยในการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทดำให้คงอยู่ต่อไป สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ และเป็นประโยชน์ต่อบุคคลทั่วไป จะเห็นได้ว่าการจัดทำหลักสูตรโดยการนำวัฒนธรรมในชุมชนมาบูรณาการในการจัดการเรียนการสอนถือเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมให้คงอยู่ คนรุ่นหลังได้ทำวัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาในท้องถิ่นมาปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้ และความรู้ที่ได้จากองค์ความรู้ โรงเรียนบ้านนาป่าหนาด ชุมชนบ้านนาป่าหนาดสามารถนำไปพัฒนาท้องถิ่นได้ เนื่องจากตัวหลักสูตรได้นำเอาวัฒนธรรมมาบูรณาการกับการจัดการเรียนการสอนแบบ STEM เป็นหลักสูตร ที่ร่วมสมัยและสามารถไปต่อยอดได้ ซึ่งมีความพึงพอใจของการใช้หลักสูตรวิทยาศาสตร์

ท้องถิ่นของนักเรียนโรงเรียนบ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย ครั้งนี้ มีความพึงพอใจ ในภาพรวมมีความพึงพอใจอยู่ในระดับมากที่สุดมีค่าเฉลี่ยเท่ากับร้อยละ 96.60

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเพื่อการใช้ประโยชน์

การเก็บรวบรวบองค์ความรู้ที่มีในท้องถิ่นที่สำรวจพบ มาทำการสร้างเป็นสื่อการเรียนรู้ ห้องเรียนรู้โดยใช้ชุมชนชาติพันธุ์ไทดำเป็นฐาน ศูนย์วัฒนธรรมตนไทดำ บ้านพิพิธภัณฑ์ไทดำ กลุ่มพัฒนาอาชีพ สวนพฤกษศาสตร์โรงเรียนบ้านนาป่าหนาดเป็นแหล่งการเรียนรู้อย่างยั่งยืน ควรนำไปใช้ในการสร้างบทเรียนท้องถิ่นแบบบูรณาการเข้าสู่การเรียนการสอนของโรงเรียนในชุมชน เพื่อให้เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์อย่างยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในครั้งต่อไป

2.1 ควรจะมีการสนับสนุนการวิจัยเพื่อพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้วิชาต่าง ๆ โดยใช้ชุมชนเป็นฐานมากขึ้น เช่น หลักสูตรวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ โดยใช้ชุมชนเป็นฐานมากขึ้นเป็นต้น เพื่อให้เยาวชนในชุมชนได้ตระหนักถึงคุณค่าของชุมชนต่อไป

2.2 มีการนำไปใช้เป็นข้อมูลการถ่ายทอดและเผยแพร่ความรู้แก่บุคคลที่สนใจ เยาวชน หน่วยงาน ของรัฐ โรงเรียนเครือข่าย เพื่อการสานต่อ สืบทอด องค์ความรู้จากชุมชนเป็นฐานต่อไป

บรรณานุกรม

กระทรวงศึกษาธิการ. (2552). *หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 (ปรับปรุง 2560).* กรุงเทพฯ: คุรุสภาลาดพร้าว.

ยุพา พิริยะชัยวรกุล. (2562). *การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรวิชาวิทยาศาสตรกายภาพชีวภาพโดยภูมิปญญาทองถิ่นเรื่องสมุนไพร: วิจัยเชิงปฏิบัติการ.* วิทยานิพนธศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิทยาศาสตรศึกษา:มหาลัยขอนแก่น.

สำนักงานสภานโยบายการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม. (2563). *การพัฒนานโยบายเพื่อ การเปลี่ยนผ่านสู่ระบบเศรษฐกิจหมุนเวียน เพื่อประกอบการหารือคณะกรรมการกำกับ โครงการการขับเคลื่อนนโยบายการวิจัยและนวัตกรรมเพื่อสนับสนุนเศรษฐกิจหมุนเวียนของประเทศไทย*. 8 พฤษภาคม 2563 ณ สำนักงานสภานโยบายการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ.

สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ. (2563). *โครงการขับเคลื่อนนโยบายการวิจัยและนวัตกรรมเพื่อสนับสนุนเศรษฐกิจหมุนเวียนของประเทศไทย.* ม.ป.ท.: ม.ป.พ.

ผลการพัฒนาการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการจรรยาบรรณวิชาชีพครู ด้วยกระบวนการชุมชนแห่งการเรียนรู้

Result of a Learning Management Development in Integrated for Teachers Ethics by Professional Learning Community

[1]บัณฑิต ฉัตรวิโรจน์, [2]ธารณา สุวรรณเจริญ และ[3]อุมาพร ฉัตรวิโรจน์

[1]Bandhit Chatwirote, [2]Tarana Suwancharoen and [3]Umaphon Chatwirote

[1,2]คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

[1,2] Faculty of Education, Kamphaeng Phet Rajabhat University.

[3]คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

[3]Faculty of Science and Technology, Kamphaeng Phet Rajabhat University.

[1]Corresponding Author's Email: Bandhitchat@gmail.com

Received: July 7, 2025; **Revised:** August 25, 2025; **Accepted:** August 28, 2025

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาสมรรถนะ ศึกษาผลการพัฒนาและความพึงพอใจต่อกระบวนการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการจรรยาบรรณวิชาชีพครูด้วยกระบวนการชุมชนแห่งการเรียนรู้ ผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ นักศึกษาฝึกประสบการณ์วิชาชีพครูชั้นปีที่ 4 ปีการศึกษา 2567มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร จำนวน 380 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถาม ผลการวิจัย พบว่า 1) การพัฒนาสมรรถนะ พบว่า (1) กลุ่มเป้าหมายที่กำหนดมีความชัดเจนสามารถทำงานไปในทิศทางเดียวกัน (2) ระยะเวลามีความยืดหยุ่นทำให้สามารถดำเนินการได้ตามเวลารวมถึงการประเมินผล (3) ทุกฝ่ายมีความรู้ความเข้าใจกระบวนการ E-PLC 4) สามารถแก้ปัญหาการบริหารจัดการ ปัญหา อุปสรรค ระหว่างการดำเนินกิจกรรม E-PLC ได้ 2) ผลการพัฒนา พบว่า นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการดำเนินงาน E-PLC ก่อนและหลังการดำเนินการจัดการเรียนรู้แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญระดับสถิติที่ .01 การประเมินพฤติกรรมที่เกิดกับนักเรียน พบว่ามีพัฒนาการที่ดีขึ้น มีปรับตัวและให้ความร่วมมือไปพร้อมกับครู สามารถสร้างองค์ความรู้ใหม่ด้วยตนเองโดยผ่านกระบวนการคิดและปฏิบัติ มีความใฝ่เรียนรู้มากขึ้น ส่วนผลที่เกิดกับนักศึกษา พบว่าสามารถปรับปรุงพัฒนาเทคนิคการสอนให้ดีขึ้นกว่าเดิม ได้ประสบการณ์และทักษะในการสอนมากขึ้น นอกจากนั้นยังมีทักษะการทำงานร่วมกับครูพี่เลี้ยง ผู้บริหาร และเพื่อนนักศึกษา มีทักษะการทำงานเป็นขั้นตอนมากขึ้น นำเทคโนโลยีเข้าร่วมในการจัดการเรียนการสอน สร้างสื่อนวัตกรรมเทคโนโลยี สามารถแก้ปัญหาโดยปรึกษากับสมาชิกในทีม มีการค้นหาแนวทางการแก้ปัญหา วางแผนเป็นขั้นตอนและแก้ไขปัญหา

ได้เหมาะสม มีนวัตกรรมในการส่งเสริมจรรยาบรรณวิชาชีพครู รวมทั้งมีการพัฒนาจรรยาบรรณวิชาชีพครูตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป 3) ความพึงพอใจต่อกระบวนการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการจรรยาบรรณวิชาชีพครูด้วยกระบวนการชุมชนแห่งการเรียนรู้ มีผลการประเมินความพึงพอใจภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ = 4.15)

คำสำคัญ: การจัดการเรียนรู้; บูรณาการ; จรรยาบรรณวิชาชีพครู; ชุมชนแห่งการเรียนรู้

Abstract

This research aimed to develop competencies, study the results of the development and study satisfaction with the integrated learning process of teacher professional ethics with the professional learning community process. The participants in this study were fourth-year student teachers who were undertaking their teaching practicum in the 2024 academic year of Kamphaeng Phet Rajabhat University. The research instruments used was a questionnaire. The research results found that 1) The competency development process was effectively implemented in the following aspects: 1)The target group was clearly identified and was able to work collaboratively and in alignment toward shared goals. (2)The implementation timeline was sufficiently flexible, allowing for timely execution of activities and corresponding evaluations. (3)All stakeholders demonstrated a solid understanding of the E-PLC (Ethics - Professional Learning Community) process, ensuring that roles and responsibilities were clearly defined and understood. 4)Challenges related to administrative management, including problems and obstacles encountered during the implementation of E-PLC activities, were addressed and resolved effectively.2) Development Outcomes revealed that student teachers showed in their knowledge and understanding of the E-PLC implementation process before and after the instructional intervention at the .01 level of significance. Behavioral outcomes were observed in two key groups: For school students, improvements were evident in terms of learning behaviors. Students demonstrated better adaptability and collaboration with teachers. They were able to construct new knowledge independently through processes of critical thinking and practical application. Furthermore, they displayed a greater desire to learn and engage with the content. For student teachers, the experience contributed to a marked enhancement in instructional techniques. They developed greater teaching competencies and accumulated valuable teaching experience and skills. In addition, they cultivated the ability to work collaboratively with mentor teachers, school administrators, and peers. They demonstrated improved systematic working processes and effectively integrated technology into their teaching practices. This included the creation of innovative instructional media and educational technologies. Moreover, the student teachers exhibited problem-solving abilities by engaging in

team-based consultation, identifying solutions, planning strategically, and addressing challenges appropriately. Notably, they demonstrated innovative practices in promoting teacher professional ethics and showed the capacity to adapt and develop professional ethical standards in response to changing educational contexts. 3) Satisfaction with the integrated learning process of teacher professional ethics with the professional learning community process had an overall satisfaction assessment result at a high level ($\overline{X}$ = 4.15).

Keywords: Learning Management; Integrated; Teachers Ethics; Professional Learning Community

บทนำ

ปัจจุบันการศึกษาได้มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก เครื่องมือเพื่อแสวงหาความรู้มีความสำคัญมากกว่าเนื้อหาความรู้ ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีทางการสื่อสาร ทำให้ผู้เรียนสามารถค้นหาความรู้ได้ด้วยตนเองจากแหล่งต่าง ๆ มากมายและตลอดเวลาที่ต้องการ ทำให้ห้องเรียนมีความแปลกใหม่ไปจากที่เป็นอยู่ ภาพของการที่นักเรียนจะมีคอมพิวเตอร์พกพา (Notebook) แท็บเล็ต (Tablet) ไอแพด (iPad) หรือสมาร์ทโฟน (Smart Phone) เป็นอุปกรณ์การเรียนจึงเป็นเรื่องปกติ ดังนั้น หน้าที่ของครูในการสอนจึงเปลี่ยนแปลงไปจากการยืนหน้าชั้น มาเป็นการกระตุ้นและอำนวยความสะดวกในการเรียน ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพของตนเองให้มากที่สุด ด้วยกระบวนทัศน์ที่เปลี่ยนแปลงไปจึงทำให้เกิดแนวความคิดต่อการจัดการศึกษานั้นเปลี่ยนแปลงไปด้วย ดังนั้น ครูจำเป็นที่จะต้องมีความรู้และปรับเปลี่ยนให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกด้วย แนวทางในการพัฒนาผู้เรียนให้ได้มาซึ่งความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ใหม่ การจัดการเรียนการสอนโดยผสมสาระความรู้ต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ค่านิยมที่ดีงาม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551) ได้แก่ กระบวนการสร้างชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพครู ซึ่งปัจจุบันกลายเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับวงการศึกษาไทย เพื่อให้คนไทยเติบโตอย่างมีคุณภาพตามสภาพและสังคมที่เปลี่ยนไป โดยการเชื่อมโยงระบบความรู้ที่มีอยู่ในแหล่งต่างๆ กับความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีให้เกิดองค์ความรู้อย่างยั่งยืน คุรุสภาในฐานะองค์กรวิชาชีพได้ตระหนักถึงการพัฒนาวิชาชีพครูโดยมุ่งพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษา ให้มีการพัฒนาตนเองและวิชาชีพอย่างสม่ำเสมอ จึงได้กำหนดแนวทางการส่งเสริมและสนับสนุนเครือข่ายพัฒนาวิชาชีพครูและบุคลากรทางการศึกษาอย่างหลากหลาย โดยได้กำหนดกระบวนการการดำเนินกิจกรรมพัฒนาวิชาชีพแบบชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ ชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพครู (Professional Learning Community หรือ PLC) เป็นเครื่องมือสำคัญของการจัดการเรียนรู้ของครู และนักการศึกษาในการเปลี่ยนแปลงการศึกษาในศตวรรษที่ 21 (รวณี ชัยเชาวรัตน์, 2558) ภายใต้ความเชื่อที่ว่า ทุกคนมีศักยภาพที่ซ่อนเร้นอยู่ภายในตัวหากได้รับการพัฒนาอย่างเต็มที่ เพื่อเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่มีร่วมกันแล้วย่อมเกิดความทุ่มเท และปลดปล่อยศักยภาพของตนออกมา โดยการสร้างการเปลี่ยนแปลงการเรียนรู้จากการปฏิบัติงานของกลุ่มบุคคลที่มารวมตัวกัน (Community) เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ระหว่างกัน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียน ร่วมกันวางเป้าหมายการ

เรียนรู้ของผู้เรียน และตรวจสอบ สะท้อนผลการปฏิบัติทั้งในส่วนบุคคล และผลที่เกิดขึ้นโดยผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การวิพากษ์วิจารณ์ การทำงานร่วมกัน ทำหน้าที่เป็นผู้นำแห่งการเปลี่ยนแปลง (Change Agent) ขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการปฏิรูปภายใน คือ ครูร่วมมือร่วมพลังโดยมุ่งเน้นและส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้อย่างเป็นองค์รวมที่มุ่งสู่ คุณภาพผู้เรียน รวมทั้งการสร้างความรู้ใหม่ ตลอดจนนวัตกรรมที่เหมาะสมสอดคล้องกับการจัดการเรียนการสอนสมัยใหม่ อย่างไรก็ตามในปัจจุบันยังพบปัญหาที่ชัดเจนเกี่ยวกับพฤติกรรมของครูบางส่วนที่ไม่ยึดมั่นในจรรยาบรรณวิชาชีพ เช่น การขาดความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ไม่เตรียมการสอน ละเลยการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมกับสถานภาพของความเป็นครู เช่น การแสดงออกทางโซเชียลมีเดียที่ขัดต่อจริยธรรม การละเมิดสิทธิผู้เรียน หรือการมีผลประโยชน์ทับซ้อนในหน้าที่การงาน ซึ่งส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ของวิชาชีพครูและคุณภาพการเรียนรู้ของผู้เรียนโดยตรง

ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการ PLC สามารถส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างครู นักศึกษา และผู้เกี่ยวข้องในระบบการศึกษาซึ่งส่งผลโดยตรงต่อการพัฒนาพฤติกรรมจรรยาบรรณวิชาชีพของครูและนักศึกษาอย่างมีนัยสำคัญ (สมชาย ทองสุข, 2564) นอกจากนี้ยังช่วยสร้างความร่วมมือและการทำงานเป็นทีมที่เข้มแข็งภายในชุมชนครู ทำให้เกิดการพัฒนานวัตกรรมและรูปแบบการสอนที่ตอบโจทย์ผู้เรียนในยุคดิจิทัล อย่างไรก็ตาม ปัญหาการขาดทักษะด้านเทคโนโลยีสารสนเทศของครูบางกลุ่มยังเป็นอุปสรรคสำคัญที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพของการดำเนินงาน PLC ผ่านระบบออนไลน์ (ปิยะรัตน์ จันทร์เพ็ญ, 2562) ซึ่งจำเป็นต้องมีแนวทางการสนับสนุนและพัฒนาทักษะอย่างต่อเนื่อง ด้วยเหตุนี้ การวิจัยเพื่อพัฒนาการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการจรรยาบรรณวิชาชีพครูโดยใช้กระบวนการ PLC จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อช่วยให้ครูและนักศึกษาครูได้ตระหนักถึงบทบาทและความรับผิดชอบในวิชาชีพของตนเองอย่างแท้จริง พร้อมทั้งสร้างความรู้และนวัตกรรมการสอนที่สอดคล้องกับบริบทสังคมและความต้องการของผู้เรียนในยุคปัจจุบัน (ณัฐชยา ศรีสุวรรณ, 2566) ทั้งนี้ยังคาดหวังว่าจะสามารถพัฒนาศักยภาพของครูพี่เลี้ยงและนักศึกษาฝึกประสบการณ์วิชาชีพครูให้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในภาคปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิผล ซึ่งการศึกษาเรื่องนี้จะเป็นแนวทางในการเสริมสร้างจริยธรรมและคุณธรรมที่จำเป็นสำหรับครูตามมาตรฐานจรรยาบรรณวิชาชีพครูของคุรุสภา (สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา, 2561) รวมถึงการส่งเสริมการพัฒนาทักษะด้านเทคโนโลยีและการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่องเพื่อเตรียมครูให้พร้อมเผชิญกับความท้าทายใหม่ ๆ ในอนาคต ซึ่งจะส่งผลดีต่อคุณภาพผู้เรียนและคุณภาพของระบบการศึกษาไทยรวมถึงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมครูในระยะยาวที่ส่งผลต่อการจัดการเรียนรู้ในการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณธรรมจริยธรรมในการใช้ชีวิตประจำวันรวมถึงวิชาชีพต่าง ๆ ในอนาคต

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อพัฒนาสมรรถนะการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการจรรยาบรรณวิชาชีพครูด้วยกระบวนการชุมชนแห่งการเรียนรู้

2. เพื่อศึกษาผลการพัฒนาจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการจรรยาบรรณวิชาชีพครูด้วยกระบวนการชุมชนแห่งการเรียนรู้

3. เพื่อศึกษาความพึงพอใจต่อกระบวนการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการจรรยาบรรณวิชาชีพครู ด้วยกระบวนการชุมชนแห่งการเรียนรู้

วิธีดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 ผู้ให้ข้อมูล เป็นนักศึกษาฝึกประสบการณ์วิชาชีพครูชั้นปีที่ 4 ของมหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร ทั้งหมดในปีการศึกษา 2567 จำนวน 380 คน ขอบเขตด้านเนื้อหา ศึกษาวิธีการพัฒนากระบวนการการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการจรรยาบรรณวิชาชีพครูกับการเรียนการสอนในโรงเรียนเครือข่ายฝึกประสบการณ์วิชาชีพครูของนักศึกษาครู 3 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นการพัฒนาแผนการจัดการเรียนรู้ (Planning) การปฏิบัติการจัดการเรียนรู้ในชั้นเรียน (Do) และขั้นตอนการสะท้อนผลการปฏิบัติงาน (See) โดยใช้กระบวนการชี้แนะและเป็นพี่เลี้ยง ประกอบด้วยกิจกรรม 5 ประเภท ได้แก่ 1) การประชุมปฏิบัติการ 2) การปฏิบัติการชี้แนะและเป็นพี่เลี้ยงระหว่างเพื่อนครู 3) การใช้ระบบอิเล็กทรอนิกส์เพื่อการสื่อสารและการชี้แนะ 4) การสะท้อนคิด และการเขียนบทเรียนการพัฒนาการปฏิบัติงานของตนเอง และ 5) การประชุม team เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ ตามองค์ประกอบของ PLC 5 องค์ประกอบ คือ 1) การสร้างค่านิยมและบรรทัดฐานร่วม 2) การมีเป้าหมายร่วมกันคือ การเรียนรู้ของผู้เรียน 3) การร่วมมือรวมพลัง 4) การรับคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญและศึกษาดูงาน 5) การสนทนาที่มุ่งสะท้อนการปฏิบัติงาน

ขั้นตอนที่ 2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้เครื่องมือเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ดังนี้ 1) การสนทนาที่ใช้ในการสนทนากลุ่ม (Focus group) โดยจะกำหนดแนวคำถามเพื่อใช้ในการสนทนากลุ่มสำหรับนักศึกษาฝึกประสบการณ์วิชาชีพครู 2) ประเมินผลการใช้ด้วยการอบรมเชิงปฏิบัติการของนักศึกษาฝึกประสบการณ์วิชาชีพครู โดยจัดกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการให้กับนักศึกษาฝึกประสบการณ์วิชาชีพครู เพื่อสร้างองค์ความรู้และความเข้าใจถึงกระบวนการในการดำเนินการที่ถูกต้อง ก่อนนำไปใช้จริงในโรงเรียนเครือข่ายฝึกประสบการณ์วิชาชีพครู 3) ประเมินผลความพึงพอใจ ด้วยแบบสอบถามความพึงพอใจของนักศึกษาฝึกประสบการณ์วิชาชีพครู ที่นำกระบวนการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการจรรยาบรรณวิชาชีพครูกับการเรียนการสอน เป็นแลลมาตรส่วนประมาณค่า 5 ระดับ

ขั้นตอนที่ 3 การสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ การสนทนากลุ่ม และการจัดกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการ

3.1 การสนทนาที่ใช้ในการสนทนากลุ่ม (Focus group) 1) กำหนดประเด็นในการสนทนา ได้แก่ (1) ความชัดเจนของเป้าหมายของการดำเนินงาน E-PLC (2) ความเหมาะสมของระยะเวลาการเตรียมการ (3) ความรู้ความเข้าใจกระบวนการ E-PLC ของผู้ที่เกี่ยวข้องทุกกลุ่ม (4) การบริหารจัดการ ปัญหา อุปสรรค การแก้ปัญหาระหว่างการดำเนินกิจกรรม E-PLC, 2) สนทนากลุ่มโดยผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญจำนวน 17 คน, 3) รวบรวมข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม เพื่อทำการวิเคราะห์ข้อมูล สรุปและอภิปรายผล, 4) ปรับปรุงและแก้ไขตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ

3.2 ประเมินผลการใช้ด้วยการอบรมเชิงปฏิบัติการของนักศึกษาฝึกประสบการณ์วิชาชีพครู การประเมินผลการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ ผู้วิจัยดำเนินการประเมินความรู้เพิ่มขึ้นหรือความก้าวหน้าของนักศึกษาฝึกประสบการณ์วิชาชีพครู ที่เข้าร่วมอบรมเชิงปฏิบัติการ ว่าความรู้ที่ได้รับเพิ่มขึ้นก่อนการเข้าร่วมอบรมปฏิบัติการมากน้อยเพียงใด โดยกำหนดระยะเวลาการส่งงานตามวงรอบการทำชิ้นงานของนักศึกษาฝึกประสบการณ์วิชาชีพครู โดยผู้วิจัยกำหนดให้การประเมินผลการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ 2 ขั้นตอน คือ 1) การประเมินการเรียนรู้ (Learning) การประเมินการเรียนรู้ เป็นการวัดว่านักศึกษาที่เข้าร่วมการอบรมได้มีการเพิ่มพูนความรู้ (Knowledge) ทักษะ (Skill) หรือมีทัศนติ (Attitude) อันพึงประสงค์หรือไม่ ผู้วิจัยได้ดำเนินการปฏิบัติกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการผ่านการจัดกิจกรรมปฐมนิเทศนักศึกษาฝึกประสบการณ์วิชาชีพครู โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อชี้แจงรายละเอียดขั้นตอนในการดำเนินงาน และสร้างความรู้ความเข้าใจขั้นตอนกระบวนการดำเนินงานในแอพพลิเคชั่นที่กำหนด ดังนี้ (1) ประเมินความรู้ ความเข้าใจก่อนการอบรมเชิงปฏิบัติการ ด้วยแบบทดสอบ เรื่อง การบูรณาการจรรยาบรรณวิชาชีพครูด้วยกระบวนการ E - PLC สู่สถานศึกษา ครูพี่เลี้ยงและนักศึกษาฝึกประสบการณ์วิชาชีพครู จำนวน 20 ข้อ (2) นักศึกษาที่เข้าร่วมกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการ ร่วมกิจกรรมในหัวข้อ การบูรณาการจรรยาบรรณวิชาชีพครูด้วยกระบวนการ E - PLC สู่สถานศึกษา ครูพี่เลี้ยงและนักศึกษาฝึกประสบการณ์วิชาชีพครู โดยเชิญวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษาชั้นเรียนด้วยกระบวนการชุมชนแห่งการเรียนรู้ (3) ประเมินความรู้ความเข้าใจ หลัง เข้าร่วมกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการ ด้วยแบบทดสอบเดียวกันกับแบบทดสอบ ก่อน การอบรมเชิงปฏิบัติการ 2) การประเมินพฤติกรรม (Behavior) เป็นการนำความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรมไปใช้ในการปฏิบัติงานจริงในระหว่างที่กลุ่มเป้าหมายออกฝึกประสบการณ์วิชาชีพครูจริงในสถานศึกษา โดยนำความรู้ ความเข้าใจที่ได้รับจากการเข้าร่วมกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการผ่านการจัดกิจกรรมปฐมนิเทศนักศึกษาฝึกประสบการณ์วิชาชีพครูไปบูรณาการกับการจัดการเรียนการสอนในรายวิชาที่ได้รับมอบหมายจากทางโรงเรียน และเผยแพร่การดำเนินงานผ่านสื่อสังคมออนไลน์ โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้ 1) ประชุมชี้แจงทำความเข้าใจในกระบวนการ ขั้นตอนการดำเนินงาน E-PLC นักศึกษากลุ่มเป้าหมายสร้างทีม PLC ภายในโรงเรียนเดียวกัน โดยสมาชิกในทีมต้องประกอบด้วย นักศึกษาที่เป็น Model Teacher เพื่อนนักศึกษา (Buddy Teacher) ครูพี่เลี้ยง (Mentor) และอาจารย์นิเทศก์ (Expert) 2) นักศึกษาศึกษาบทเรียนจรรยาบรรณวิชาชีพครูออนไลน์ผ่านแพลตฟอร์ม KSP E-

PLC จำนวน 3 บทเรียน 3) พัฒนาจรรยาบรรณวิชาชีพครูผ่านกระบวนการชุมชนแห่งการเรียนรู้วิชาชีพครู (E-PLC) จำนวน 3 วงรอบ โดยมีขั้นตอน ดังนี้ (1) กำหนดปัญหาของผู้เรียน (2) ออกแบบแผนการจัดการเรียนรู้โดยบูรณาการจรรยาบรรณวิชาชีพครูให้กับผู้เรียนเข้าไปในแผนการจัดการเรียนรู้ (3) PLC กลุ่มระหว่างนักศึกษา เพื่อนักศึกษา ครูพี่เลี้ยง และอาจารย์นิเทศ เพื่อพิจารณาการออกแบบแผนการจัดการเรียนรู้ (4) ปรับปรุง แก้ไขแผนการจัดการเรียนรู้ตามข้อมติในการ PLC กลุ่ม (5) เปิดชั้นเรียน โดยบันทึก VDO การจัดการเรียนการสอน (6) PLC กลุ่ม เพื่อประชุมสะท้อนคิดการดำเนินงานในวงรอบที่ 1 (7) ตัดต่อวีดีโอและเผยแพร่ผ่าน Social Media You Tube และ รายงานผลการดำเนินงานต่อสำนักงานเลขาธิการคุรุสภาผ่านระบบ KSP E-PLC

ขั้นตอนที่ 4 ผู้วิจัยสร้างแบบสอบถามปลายเปิด (Open ended Question) เพื่อให้นักศึกษาสรุปรายงานข้อมูลการดำเนินงานของนักศึกษา โดยกำหนดประเด็นในการสนทนา ได้แก่ 1) การดำเนินการพัฒนาจรรยาบรรณวิชาชีพครูผ่านกระบวนการชุมชนแห่งการเรียนรู้วิชาชีพครู (E-PLC) จำนวน 3 วงรอบ ผลที่เกิดกับนักเรียนอย่างไร 2) การดำเนินการพัฒนาจรรยาบรรณวิชาชีพครูผ่านกระบวนการชุมชนแห่งการเรียนรู้วิชาชีพครู (E-PLC) จำนวน 3 วงรอบ ผลที่เกิดกับนักศึกษาอย่างไร 3) มีสิ่งที่นักศึกษาได้รับหลังจากดำเนินงานอย่างไร 4) นักศึกษาเรียนรู้อะไรบ้างจากกระบวนการพัฒนาจรรยาบรรณวิชาชีพครูผ่านกระบวนการชุมชนแห่งการเรียนรู้วิชาชีพครู (E-PLC) จำนวน 3 วงรอบ 5) การบริหารจัดการปัญหา อุปสรรค การแก้ปัญหาในการดำเนินงานกิจกรรม E-PLC ของนักศึกษา 6) นักศึกษาเกิดนวัตกรรมอะไรบ้างในการส่งเสริมจรรยาบรรณวิชาชีพครู 7) นักศึกษามีการพัฒนาจรรยาบรรณวิชาชีพครูหรือมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้านใดบ้าง 8) ผลกระทบที่เกิดขึ้นทั้งทางบวกและทางลบ 9) ข้อเสนอแนะ

ขั้นตอนที่ 5 ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์สรุปรายงานผลการดำเนินงาน ประเมินผลความพึงพอใจ ด้วยแบบสอบถามความพึงพอใจของนักศึกษาฝึกประสบการณ์วิชาชีพครู ที่นำกระบวนการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการจรรยาบรรณวิชาชีพครูกับการเรียนการแบบสอบถาม มีลักษณะคำถามให้เลือกตอบและคำถามที่ให้ผู้ตอบได้แสดงความคิดเห็น โดยกำหนดประเด็นและขอบเขตของคำถาม ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และประโยชน์ของการวิจัยซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้ 1) เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบบแบบสอบถาม มีลักษณะเป็นแบบสำรวจรายการ 2) ความพึงพอใจของนักศึกษาฝึกประสบการณ์วิชาชีพครู มีลักษณะแบบสอบถามเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) 5 ระดับของลิเคอร์ท มีจำนวน 10 ข้อ3) ข้อเสนอแนะในด้านต่าง ๆ ลักษณะเป็นแบบปลายเปิด

ขั้นตอนที่ 6 การเก็บรวบรวมข้อมูล สัมภาษณ์การสนทนาที่ใช้ในการสนทนากลุ่ม (Focus group) ผู้วิจัยจัดกิจกรรมประชุมสัมมนานักศึกษา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อร่วมกันสะท้อนผลการดำเนินงาน เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเอง ผู้เข้าร่วมกิจกรรมแบ่งกลุ่มเพื่อสนทนาตาม แบบสัมภาษณ์ คือ 1) การดำเนินการพัฒนาจรรยาบรรณวิชาชีพครูผ่านกระบวนการชุมชนแห่งการเรียนรู้วิชาชีพครู (E-PLC) จำนวน 3 วงรอบ ผลที่เกิดกับนักเรียนอย่างไร 2) การดำเนินการพัฒนาจรรยาบรรณวิชาชีพครูผ่านกระบวนการชุมชนแห่งการเรียนรู้วิชาชีพครู (E-PLC) จำนวน 3 วงรอบ ผลที่เกิดกับนักศึกษาอย่างไร 3) มีสิ่งที่

นักศึกษาได้รับหลังจากดำเนินงานอย่างไร 4) นักศึกษาเรียนรู้อะไรบ้างจากกระบวนการพัฒนาจรรยาบรรณวิชาชีพครูผ่านกระบวนการชุมชนแห่งการเรียนรู้วิชาชีพครู (E-PLC) จำนวน 3 วงรอบ 5) การบริหารจัดการปัญหา อุปสรรค การแก้ปัญหาในการดำเนินงานกิจกรรม E-PLC ของนักศึกษา 6) นักศึกษาเกิดนวัตกรรมอะไรบ้างในการส่งเสริมจรรยาบรรณวิชาชีพครู 7) นักศึกษามีการพัฒนาจรรยาบรรณวิชาชีพครูหรือมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้านใดบ้าง 8) ผลกระทบที่เกิดขึ้นทั้งทางบวกและทางลบ 9) ข้อเสนอแนะ การอบรมเชิงปฏิบัติการผ่านจัดกิจกรรมปฐมนิเทศนักศึกษา 2 ขั้นตอน 1) การประเมินการเรียนรู้ (Learning) จัดกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการ โดยทีมวิทยากรผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการเรียนการสอนโดยการบูรณาการจรรยาบรรณวิชาชีพครู ประเมินผลการเรียนรู้ของนักศึกษาโดยนำแบบทดสอบก่อนเรียน – หลังเรียนให้นักศึกษาที่เข้าร่วมกิจกรรมได้ทำการทดสอบ เพื่อวัดทักษะความรู้ ความเข้าใจก่อน และ หลังเข้ารับการเข้าร่วมกิจกรรม 2) การประเมินพฤติกรรม (Behavior) ผู้วิจัยทำการประเมินพฤติกรรม (Behavior) เพื่อเป็นการวัดว่านักศึกษาที่เข้าร่วมการอบรมได้มีการเพิ่มพูนความรู้ (Knowledge) ทักษะ (Skill) หรือมีทัศนติ (Attitude) อันพึงประสงค์หรือไม่ ผู้วิจัยได้ดำเนินการปฏิบัติกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการผ่านการจัดกิจกรรมปฐมนิเทศนักศึกษาฝึกประสบการณ์วิชาชีพครู โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อชี้แจงรายละเอียดขั้นตอนในการดำเนินงาน และสร้างความรู้ความเข้าใจขั้นตอนกระบวนการดำเนินงาน โดยคิดเป็นร้อยละของผลงานของนักศึกษาทั้งหมด การประเมินความพึงพอใจ ในการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อศึกษาความพึงพอใจในการเข้าร่วมพัฒนาการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการจรรยาบรรณวิชาชีพครูด้วยกระบวนการชุมชนแห่งการเรียนรู้ ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูล ด้วยวิธีการเก็บข้อมูลจากนักศึกษาที่เข้าร่วมพัฒนาการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการจรรยาบรรณวิชาชีพครูด้วยกระบวนการชุมชนแห่งการเรียนรู้ โดยส่งแบบสอบถามให้นักศึกษาตอบ และผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลนำไปวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปข้อมูลทางสถิติ

ขั้นตอนที่ 7 การวิเคราะห์ข้อมูล การสนทนากลุ่ม (Focus group) โดยใช้สถิติพพรรณนา การวิเคราะห์เพื่อบรรยายลักษณะของข้อมูล การประเมินการเรียนรู้ (Learning) ประเมินผลการเรียนรู้ของนักศึกษาก่อนและหลังการอบรมใช้สถิติ t-test การประเมินพฤติกรรม (Behavior) ผู้วิจัยได้ศึกษาผลงานของนักศึกษาในการบูรณาจรรยาบรรณวิชาชีพครูในการจัดการเรียนการสอน โดยกระบวนการ PLC โดยคิดเป็นร้อยละของผลงานของนักศึกษาทั้งหมด ประเมินผลความพึงพอใจ วิเคราะห์ข้อมูลดังนี้ 1) ข้อมูลของผู้ตอบแบบสอบถาม วิเคราะห์โดยสถิติการแจกแจง ความถี่ (Frequency) และค่าร้อยละ (Percentage) 2) ข้อมูลเกี่ยวกับระดับความพึงพอใจของนักศึกษา วิเคราะห์ความพึงพอใจของนักศึกษาฝึกประสบการณ์วิชาชีพครูต่อการดำเนินการจัดการเรียนการสอนโดยการบูรณาการจรรยาบรรณวิชาชีพครู วิเคราะห์โดยการคำนวณหาค่าเฉลี่ย ( ) และสส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) 3) ข้อมูลเกี่ยวกับข้อเสนอแนะ วิเคราะห์โดยการใช้พรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า 1) กลุ่มเป้าหมายที่กำหนดมีความชัดเจนสามารถทำงานไปในทิศทางเดียวกันได้ ความเหมาะสมของระยะเวลาการเตรียมการ 2) ระยะเวลามีความยืดหยุ่นทำให้สามารถดำเนินการได้ตามเวลารวมถึงการประเมินผล 3) ความรู้ความเข้าใจกระบวนการ E-PLC พบว่าทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทราบบทบาทหน้าที่ในการดำเนินงานรวมถึงการเผยแพร่ผลงานผ่านระบบออนไลน์ 4) การบริหารจัดการ ปัญหาอุปสรรค การแก้ปัญหาระหว่างการดำเนินกิจกรรม E-PLC พบว่า ครูขาดความเชี่ยวชาญด้านเทคโนโลยีไม่สามารถดำเนินการให้ข้อเสนอแนะกับนักศึกษาผ่านแอพพลิเคชั่นได้ นักเรียนไม่ค่อยให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรม

วัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า ผลการประเมิน 2 ประเด็นประกอบด้วย 1) การประเมินการเรียนรู้ นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการดำเนินงาน E-PLC ก่อนและหลังการดำเนินการจัดการเรียนรู้แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญระดับสถิติที่ .01 2) การประเมินพฤติกรรม (behavior) การดำเนินการพัฒนาจรรยาบรรณวิชาชีพครูผ่านกระบวนการชุมชนแห่งการเรียนรู้วิชาชีพครู (E-PLC) จำนวน 3 วงรอบ 2.1)ผลที่เกิดกับนักเรียน พบว่า นักเรียนมีพัฒนาการที่ดีขึ้น มีปรับตัวและให้ความร่วมมือไปพร้อมกับครู สามารถสร้างองค์ความรู้ใหม่ด้วยตนเองโดยผ่านกระบวนการคิดและปฏิบัติ มีความใฝ่เรียนรู้มากขึ้น 2.2) ผลที่เกิดกับนักศึกษา พบว่า นักศึกษาได้ทราบถึงข้อบกพร่องของตนเองในการจัดการเรียนรู้ และสามารถปรับปรุงพัฒนาเทคนิคการสอนให้ดีขึ้นกว่าเดิม ได้ประสบการณ์และทักษะในการสอนมากขึ้น ได้เรียนรู้และแก้ปัญหาไปพร้อมกับนักเรียน ได้ศึกษาค้นคว้าการจัดการเรียนรู้ที่หลากหลายให้สอดคล้องกับสมรรถภาพของนักเรียน 2.3) สิ่งที่นักศึกษาได้รับหลังจากดำเนินงาน พบว่า มีทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่น ครูพี่เลี้ยง ผู้บริหาร และเพื่อนนักศึกษา มีการผลสะท้อนจากคุณครูและผู้เชี่ยวชาญมาให้คำแนะนำในการสอน ทำให้มีการปรับปรุงการเรียนการสอนของนักเรียนให้ดีขึ้น มีทักษะการทำงานเป็นขั้นตอนมากขึ้น 2.4) นักศึกษาได้เรียนรู้เรื่องการนำความรู้ที่ได้รับไปปรับปรุงและพัฒนาการสอนให้มีประสิทธิภาพ ประยุกต์ใช้และหาแนวทางในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับนักเรียนในแต่ละกลุ่ม นำเทคโนโลยีเข้าร่วมในการจัดการเรียนการสอน สร้างสื่อนวัตกรรมเทคโนโลยี หรือ E-PLC ไปปรับใช้ในอนาคต นำเทคนิคการสอนต่างๆ ไปปรับใช้ในการเรียนการสอนในอนาคตและทำให้มีการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าที่ดี 2.5) การบริหารจัดการปัญหา อุปสรรค การแก้ปัญหา พบว่า เมื่อมีปัญหาสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จะหาข้อมูลเพิ่มเติม และปรึกษากับสมาชิกในทีมเพื่อร่วมกันแก้ปัญหา มีการค้นหาแนวทางการแก้ปัญหา วางแผนเป็นขั้นเป็นตอนและแก้ไขปัญหาในแต่ละจุดให้เหมาะสม โดยการประชุมหารือร่วมกัน ทำงานเป็นทีม 2.6) นักศึกษามีนวัตกรรมในการส่งเสริมจรรยาบรรณวิชาชีพครู 2.7) นักศึกษามีการพัฒนาจรรยาบรรณวิชาชีพครูหรือมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

วัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า ความพึงพอใจต่อกระบวนการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการจรรยาบรรณวิชาชีพครู ด้วยกระบวนการชุมชนแห่งการเรียนรู้ มีผลการประเมินความพึงพอใจภาพรวมอยู่ในระดับมาก เรียงลำดับดังนี้ การใช้สื่อและเทคโนโลยี หรือนวัตกรรมที่หลากหลายในการสอนอยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ = 4.38) รองลงมา การให้ความร่วมมือ สนับสนุนการดำเนินกิจกรรมการบูรณาการจรรยาบรรณวิชาชีพครู ด้วย

กระบวนการชุมชนแห่งการเรียนรู้ทุกขั้นตอนด้วยความเต็มใจอยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ = 4.32) และระยะเวลาในการดำเนินกิจกรรมการบูรณาการจรรยาบรรณวิชาชีพครู ด้วยกระบวนการชุมชนแห่งการเรียนรู้อยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ = 4.01) ตามลำดับ

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า การดำเนินกิจกรรมโดยใช้กระบวนการชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (E-PLC) มีส่วนช่วยในการพัฒนาสมรรถนะการจัดการเรียนรู้ของครู โดยเฉพาะในด้านจรรยาบรรณวิชาชีพ ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ จันทร์จิรา วงศ์วัฒนกิจ (2562) ที่ระบุว่า การจัดกิจกรรมในรูปแบบชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ ช่วยส่งเสริมให้ครูมีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ พัฒนาทักษะและตระหนักถึงบทบาทจรรยาบรรณของตนในฐานะผู้ประกอบวิชาชีพอย่างมีคุณธรรมนอกจากนี้ การที่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายมีความเข้าใจบทบาทหน้าที่ของตนเอง และสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างเป็นระบบสอดคล้องกับงานวิจัยของ พัชรี ชลารักษ์ (2565) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า การใช้กระบวนการ E-PLC อย่างมีระบบส่งผลให้เกิดการมีส่วนร่วมของครู นักเรียน และผู้บริหารสถานศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งในด้านการออกแบบกิจกรรม การดำเนินงาน การสะท้อนผล และการเผยแพร่ผลงานผ่านเทคโนโลยีดิจิทัลอย่างไรก็ตาม ปัญหาที่พบจากการดำเนินกิจกรรม ได้แก่ ความไม่เชี่ยวชาญด้านเทคโนโลยีของครู และการมีส่วนร่วมของนักเรียนที่ยังอยู่ในระดับต่ำ ซึ่งเป็นข้อท้าทายที่ควรได้รับการแก้ไข ทั้งนี้ สอดคล้องกับข้อเสนอแนะของสำนักงานเลขาธิการคุรุสภา (2563) ที่ระบุว่า ครูในยุคปัจจุบันควรได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องในด้านทักษะดิจิทัล เพื่อให้สามารถใช้เทคโนโลยีในการจัดการเรียนรู้ และให้ข้อเสนอแนะแก่นักเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ซึ่งมุ่งศึกษาผลของการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการจรรยาบรรณวิชาชีพครูผ่านกระบวนการชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (E-PLC) พบว่า นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการ E-PLC เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ อีกทั้งยังแสดงพฤติกรรมที่สะท้อนถึงการพัฒนาจรรยาบรรณวิชาชีพครูในหลายด้าน เช่น การร่วมมือกับผู้อื่น การรับฟังความคิดเห็น การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า การนำนวัตกรรมมาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนรู้ ตลอดจนการตระหนักรู้ในบทบาทและหน้าที่ของตนเองในฐานะผู้ประกอบวิชาชีพครู ซึ่งผลลัพธ์เหล่านี้สอดคล้องกับหลักการที่คุรุสภาได้กำหนดไว้ในเรื่อง "จรรยาบรรณของวิชาชีพทางการศึกษา" ซึ่งประกอบด้วยจรรยาบรรณต่อตนเอง ต่อวิชาชีพ ต่อผู้รับบริการ ต่อผู้ร่วมวิชาชีพ และต่อสังคม ด้านจรรยาบรรณต่อตนเอง นักศึกษามีการสะท้อนและปรับปรุงพฤติกรรมการสอนของตนอย่างต่อเนื่อง มีความรับผิดชอบและใฝ่เรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ เพื่อพัฒนาทักษะวิชาชีพของตน ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางของคุรุสภาที่มุ่งส่งเสริมให้ครูเป็นผู้ใฝ่รู้และพัฒนาตนอย่างต่อเนื่อง (สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา, 2566) ในขณะที่จรรยาบรรณต่อวิชาชีพและผู้รับบริการสะท้อนให้เห็นผ่านการปฏิบัติงานของนักศึกษาที่เน้นความเมตตา ใส่ใจนักเรียนเป็นรายบุคคล มีการวางแผนการสอนอย่างเป็นระบบ และเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ซึ่งตอบสนองต่อคุณลักษณะของครูมืออาชีพที่มีคุณธรรมเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติงาน นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังพบว่า นักศึกษาสามารถประยุกต์ใช้กระบวนการ E-PLC เพื่อสร้างนวัตกรรมและ

กิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับศักยภาพของผู้เรียน ทั้งยังเรียนรู้การทำงานเป็นทีม มีการปรึกษาหารือกับครูพี่เลี้ยงและผู้บริหารสถานศึกษา ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่สะท้อนถึงจรรยาบรรณต่อผู้ร่วมวิชาชีพและต่อสังคม อันเป็นสิ่งที่คุรุสภาให้ความสำคัญในการส่งเสริมให้ครูมีบทบาทในการสร้างสังคมแห่งคุณธรรม ความเอื้อเฟื้อและการเรียนรู้อย่างยั่งยืน โดยบทบาทของครูที่สร้างสังคมแห่งคุณธรรมอาจมีการสอดแทรกคุณธรรมตามหลักพระพุทธศาสนาที่สอดคล้องกับจรรยาบรรณวิชาชีพครู คือ หลักพรหมวิหาร4 ซึ่งเป็นธรรมะอันเป็นเครื่องมือของผู้ประเสริฐและมีใจกว้างอันประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ซึ่งสอดคล้องโดยตรงกับจรรยาบรรณ วิชาชีพครูต่อตนเอง ต่อวิชาชีพ และต่อผู้รับบริการ ซึ่งหมายถึง ผู้เรียน การอภิปรายผลนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ ธิดาวรรณ อึ้งกง (2566) ซึ่งได้พัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้ผ่าน E-PLC ที่บูรณาการเทคโนโลยีสารสนเทศ พบว่า ผู้เข้าร่วมมีความเข้าใจในกระบวนการเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ และมีความสามารถในการนำกระบวนการ E-PLC ไปใช้จริงได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสนับสนุนว่าการเรียนรู้แบบชุมชนมีส่วนช่วยในการส่งเสริมจริยธรรมและการพัฒนาคุณธรรมในระดับปฏิบัติการจริงของครูขณะเดียวกันคุรุสภายังได้ดำเนินโครงการอบรมเพื่อส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมในวิชาชีพครูอย่างต่อเนื่อง เช่น การจัดอบรมครูด้วยหลัก “สมาธิเพื่อเสริมจริยธรรม” ร่วมกับสถาบันพลังจิตตานุภาพในปี พ.ศ. 2567 ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการปลูกฝังคุณธรรมไม่ควรจำกัดเพียงเนื้อหาเชิงวิชาการเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการฝึกฝนทางจิตใจ เช่น การมีสติ เมตตา และความอดทน ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์จริงในการสอนและการจัดการเรียนรู้ โดยสรุปผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า กระบวนการชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (E-PLC) เป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาและส่งเสริมจรรยาบรรณวิชาชีพครูในทุกมิติ ทั้งในด้านความรู้ พฤติกรรม และจิตสำนึกด้านคุณธรรม โดยมีแนวคิดของคุรุสภาและผลการวิจัยอื่น ๆ รองรับความสอดคล้องดังกล่าวอย่างชัดเจน

3. ผลการวิจัยในวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ซึ่งมุ่งศึกษาความพึงพอใจของผู้เข้าร่วมต่อกระบวนการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการจรรยาบรรณวิชาชีพครูด้วยกระบวนการชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ (E-PLC) พบว่า ผู้เข้าร่วมมีความพึงพอใจในภาพรวมอยู่ในระดับมาก สะท้อนให้เห็นว่า E-PLC เป็นกระบวนการที่ตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียน และสามารถสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ความร่วมมือ และการพัฒนาวิชาชีพอย่างมีคุณภาพสอดคล้องกับหลักการของคุรุสภาในการพัฒนาครูให้เป็น "ผู้นำทางคุณธรรม" ซึ่งไม่เพียงแต่เน้นการถ่ายทอดเนื้อหาทางวิชาการ แต่ยังเน้นกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการคิด วิเคราะห์ ปฏิบัติ และสะท้อนผลเพื่อพัฒนาตนเองตามแนวทางจรรยาบรรณวิชาชีพ โดยเฉพาะในด้านความเมตตาต่อผู้เรียน ความซื่อสัตย์ในการจัดการเรียนรู้ และการปฏิบัติตามบทบาทครูอย่างรับผิดชอบ (สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา, 2566) อีกทั้ง ยังมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ พิมพ์พรรณ หาญวัง (2562) ซึ่งศึกษาความพึงพอใจของนักศึกษาครูที่เข้าร่วมกิจกรรม PLC พบว่าผู้เข้าร่วมมีความพึงพอใจต่อกระบวนการในระดับมาก เนื่องจากสามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเพื่อนร่วมวิชาชีพ ฝึกคิดเชิงระบบ และเข้าใจบทบาทของครูในด้านจริยธรรมและการทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างลึกซึ้ง นอกจากนี้นักศึกษายังมองว่ากระบวนการดังกล่าวช่วยลดความตึงเครียดในการฝึกสอน และสร้างแรงจูงใจในการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง การที่กระบวนการ E-PLC ได้รับความพึงพอใจในระดับมาก เป็นเครื่องยืนยันถึงศักยภาพ

ของแนวทางนี้ในการสร้าง “ชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่มีคุณธรรมเป็นรากฐาน” ซึ่งตอบสนองต่อนโยบายของคุรุสภาที่เน้นการพัฒนาครูอย่างรอบด้าน ทั้งด้านทักษะความรู้ ความสามารถ และจิตสำนึกทางจรรยาบรรณในวิชาชีพ ดังนั้น การนำกระบวนการ E-PLC มาบูรณาการในการฝึกประสบการณ์วิชาชีพครู จึงไม่เพียงแต่ช่วยให้นักศึกษาพัฒนาทักษะการสอนเท่านั้น แต่ยังเสริมสร้างจิตสำนึกที่ดีต่อวิชาชีพ อันจะนำไปสู่การเป็นครูที่มีความพร้อมทั้งด้านวิชาการและจริยธรรม ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของการผลิตครูในยุคปัจจุบัน

องค์ความรู้ใหม่

ภาพที่ 1: โมเดล E-PLC เพื่อเสริมสร้างจรรยาบรรณครูให้มีสมรรถนะสูง

คำอธิบายโมเดล โมเดล(model) นี้เป็นการสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่จากผลการวิจัยที่ได้พัฒนา“การเรียนรู้แบบบูรณาการจรรยาบรรณวิชาชีพครู” ผ่านกระบวนการ E-PLC (Electronic Professional Learning Community) ที่มีการนำเอาผลการวิจัยทั้งที่เป็นเชิงปริมาณและกระบวนการวิจัยที่เป็นเชิงคุณภาพด้วยวิธีการที่หลากหลายนำไปเชื่อมโยงกับแนวทางของ คุรุสภา (2566) ในการสร้างครูที่มีจรรยาบรรณใน 5 ด้าน คือ 1) จรรยาบรรณต่อตนเอง – นักศึกษาครูได้รับการพัฒนาให้สามารถสะท้อนตนเอง (self-reflection) รู้จักข้อดี-ข้อบกพร่องของตนในการสอน และตั้งเป้าหมายพัฒนาอย่างต่อเนื่อง 2) จรรยาบรรณต่อวิชาชีพ – มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์ และพยายามปรับปรุงการสอนของตนเองอย่างจริงจังโดยอาศัยการทำงานร่วมกับ

ผู้อื่น 3) จรรยาบรรณต่อผู้รับบริการ – สร้างกิจกรรมการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง และมีความเมตตาต่อผู้เรียน4) จรรยาบรรณต่อผู้ร่วมวิชาชีพ – การทำงานเป็นทีม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับครูพี่เลี้ยง และการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันในชุมชนการเรียนรู้ 5) จรรยาบรรณต่อสังคม – นักศึกษาครูสามารถใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกในห้องเรียนและสังคม กระบวนการของโมเดลเริ่มจากการสร้าง ความตระหนักรู้ ตามด้วยการมีส่วนร่วมในชุมชนวิชาชีพ, การลงมือปฏิบัติจริง การสะท้อนผลและประเมินตนเอง และสิ้นสุดที่การหลอมรวมจริยธรรมเป็นคุณลักษณะครูมืออาชีพ ซึ่งสะท้อนถึงการพัฒนาอย่างเป็นระบบและยั่งยืน

จุดเด่นของโมเดล 1) บูรณาการ เทคโนโลยีสารสนเทศ (E-PLC) กับ จรรยาบรรณ ได้อย่างเหมาะสม 2) เน้น การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริงและการสะท้อนตนเอง 3) สอดคล้องกับนโยบายของคุรุสภาและยุทธศาสตร์การพัฒนาครูไทย 4) สามารถนำไปใช้ได้จริงในบริบทของการฝึกประสบการณ์วิชาชีพ

สรุป

รูปแบบ E-PLC ที่มีการพัฒนาขึ้นสามารถที่จะเสริมสร้างสมรรถนะสูงสำหรับครู ในการพัฒนาคุณลักษณะตามจรรยาบรรณวิชาชีพครูทั้งต่อตนเอง ต่อวิชาชีพ และต่อผู้รับบริการ ซึ่งอาจต้องมีการบูรณาการตามหลักพระพุทธศาสนา คือ พรหมวิหาร4 อันประกอบไปด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา โดยใช้เทคโนโลยีประกอบการนำเสนอเพื่อให้ทันต่อยุคเทคโนโลยีดิจิทัล อีกทั้งผสมผสานความรู้ ประสบการณ์ รวมถึงการแลกเปลี่ยนระหว่างครูที่มีประสบการณ์แตกต่างกัน เพื่อสนองต่อการพัฒนาวิชาชีพครูโดยเฉพาะนักศึกษาครูรุ่นใหม่ที่ต้องปลูกฝังจรรยาบรรณวิชาชีพครู ให้เป็นไปตามจรรยาบรรณครูของคุรุสภา

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ควรส่งเสริมการใช้กระบวนการ E-PLC อย่างต่อเนื่องในสถานศึกษาที่ฝึกประสบการณ์วิชาชีพครู เพื่อให้นักศึกษาครูมีพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สะท้อนประสบการณ์ และรับคำแนะนำจากครูพี่เลี้ยงหรือผู้เชี่ยวชาญอย่างเป็นระบบ ซึ่งจะช่วยให้พัฒนาทั้งทักษะการสอนและจรรยาบรรณวิชาชีพอย่างยั่งยืน ควรบูรณาการจรรยาบรรณวิชาชีพครูเข้ากับกระบวนการเรียนการสอนตั้งแต่ชั้นปีแรกของหลักสูตรการผลิตครูโดยเน้นการวิเคราะห์สถานการณ์จริง (case-based learning) การเรียนรู้จากปัญหา (problem-based learning) และการสะท้อนตน (self-reflection) ควรพัฒนาเครื่องมือหรือระบบออนไลน์ที่สนับสนุนการทำงานร่วมกันใน E-PLC เช่น แอปพลิเคชันหรือแพลตฟอร์มสำหรับสะท้อนผล รับข้อเสนอแนะ และเก็บพอร์ตโฟลิโอการเรียนรู้จรรยาบรรณ เพื่ออำนวยความสะดวกในการติดตามความก้าวหน้าและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย ควรจัดอบรมครูพี่เลี้ยงและผู้บริหารสถานศึกษาด้านบทบาทของตนในการเสริมสร้างจรรยาบรรณวิชาชีพแก่นักศึกษาฝึกสอนเพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันในการใช้กระบวนการ E-PLC เป็นเครื่องมือในการพัฒนา “จิตวิญญาณความเป็นครู” และสร้างวัฒนธรรมแห่งคุณธรรมร่วมในโรงเรียน 5) ควรมี

การติดตามและประเมินผลพฤติกรรมด้านจรรยาบรรณของนักศึกษาหลังการฝึกสอนในระยะยาวเพื่อประเมินว่าการพัฒนาในช่วงฝึกประสบการณ์สามารถหล่อหลอมเป็นพฤติกรรมในวิชาชีพจริงได้หรือไม่ และเพื่อให้ข้อมูลย้อนกลับไปพัฒนาหลักสูตรหรือแนวทางการฝึกประสบการณ์ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ศึกษาเชิงลึกด้านพฤติกรรมจรรยาบรรณหรือพฤติกรรมเชิงจริยธรรมสำหรับนักศึกษาครู

2.2 ศึกษาเปรียบเทียบผลของรูปแบบการเรียนรู้แบบอื่นกับกระบวนการ E-PLC เพื่อประเมินว่าแนวทางใดมีประสิทธิภาพมากกว่ากันในการพัฒนาทั้งจรรยาบรรณและสมรรถนะการสอน เช่น การเปรียบเทียบระหว่าง E-PLC กับการเรียนรู้โดยใช้กรณีศึกษา หรือการฝึกสมาธิเชิงจริยธรรม

2.3 วิจัยเชิงพัฒนาเพื่อสร้าง “หลักสูตรฝึกอบรมจรรยาบรรณวิชาชีพครู” ที่สามารถใช้ในระดับสถาบันหรือระดับชาติ

บรรณานุกรม

กระทรวงศึกษาธิการ. (2551). *หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.

จันทร์จิรา วงศ์วัฒนกิจ. (2562). การพัฒนาสมรรถนะครูด้วยกระบวนการชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพ. *วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*. 20(3), 45–60.

ณัฐชยา ศรีสุวรรณ. (2566). การพัฒนาคุณลักษณะจริยธรรมของนักศึกษาครูผ่านกระบวนการชุมชนการเรียนรู้. *วารสารวิชาการครู*. 18(1), 101-114.

ธิดาวรรณ อึ้งกง. (2566). *การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้ผ่านกระบวนการชุมชนแห่งการเรียนรู้ทางวิชาชีพแบบใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ.* มหาวิทยาลัยพะเยา.

ปิยะรัตน์ จันทร์เพ็ญ. (2562). อุปสรรคในการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ของครู. *วารสารเทคโนโลยีการศึกษา.* 7(4), 33-44.

พัชรี ชลารักษ์. (2565). ผลของการใช้กระบวนการ E-PLC ในการส่งเสริมการเรียนรู้เชิงจริยธรรมของครูผู้ช่วย. *วารสารวิจัยทางการศึกษา.* 17(2), 78–92.

พิมพ์พรรณ หาญวัง. (2562). ความพึงพอใจของนักศึกษาครูต่อการเข้าร่วมกระบวนการ PLC เพื่อพัฒนาสมรรถนะด้านจรรยาบรรณวิชาชีพ. *วารสารครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา.* 21(3), 45-58.

รวณี ชัยเชาวรัตน์. (2558). *กระบวนการเสริมสร้างความสามารถในการออกแบบการเรียนการสอนของนักศึกษาปฏิบัติการวิชาชีพครูตามแนวคิดชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ: การวิจัยกรณีศึกษา*. วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต สาขาหลักสูตรและการสอน: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมชาย ทองสุข. (2564). การพัฒนาชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพของครูโรงเรียนมัธยมศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่. *วารสารวิจัยและพัฒนาการศึกษา.* 10(3), 78-92.

สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา. (2561). *มาตรฐานจรรยาบรรณวิชาชีพครู*. กรุงเทพฯ: คุรุสภา.

สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา. (2563). *การพัฒนาทักษะที่จำเป็นของครูไทยในยุคดิจิทัล*. รายงานวิจัย. กรุงเทพฯ: คุรุสภา.

สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา. (2566). *คู่มือจรรยาบรรณของวิชาชีพทางการศึกษา*. กรุงเทพฯ: คุรุสภา.

The Inheritance, Development, and Innovation of Shenyang Folk Art Errenzhuan

[1]Liang Cui and [2]Phanat Phothibat

[1,2]Faculty of Fine Applied Arts and Cultural Science, Mahasarakham University, Thailand.
[2]Corresponding Author's Email : phanat1983@gmail.com.
Received: March 27, 2025; **Revised:** August 24, 2025; **Accepted:** August 25, 2025

Abstract

This research article is to study 1) study on the Cultural Origin and Characteristics of Errenzhuan 2) study on the Cultural Connotation of Errenzhuan 3) future Errenzhuan Cultural Inheritance, Development, and Innovation. The research area Shenyang Northeast China as the main research area for data collection. There were three phases in the methodology of this study. Literature research, observation, and interviews are all sources of data collection. The research findings are as follows 1) The Errenzhuan culture and art is a local characteristic folk culture in Northeast China, where farmers sing and dance in their fields to relieve a day's fatigue. Errenzhuan is a folk art form with extremely rich local characteristics in the Northeast region, which has been deeply loved by the people for over 300 years of its development. 2) It originated and developed among the people, and its performance methods are extremely flexible, making the art of Errenzhuan highly integrated with the lives and interests of farmers and the people. 3) Future Errenzhuan Cultural Inheritance, Development, and Innovation. which shall include: (1) development of the Errenjuan theatre, Errenjuan performing artists (2) development of the Errenjuan performance market to promote it as a cultural tourism destination (3) development and dissemination of Errenjuan culture became the main development area Errenjuan received the award of intangible cultural heritage. By analyzing the current development and distribution status of Shenyang Erenjuan and the erenjuan production and development environment Thus, the inheritance and development of the Errenjuan culture can be revived.

Keywords: Art Errenzhuan; Shenyang Folk; Inheritance; Development; Innovation

Introduction

The Northeast Errenzhuan is a strange flower that grows in the Northeast region. Hongxia (2013) The origin of Errenzhuan is limited to the specific region of Northeast China. The formation of its unique artistic form and style is closely related to the long-standing historical and cultural soil of Northeast China. The bold and personalized nature of Northeast people has determined their unique aesthetic orientation. The songs and dances of various ethnic groups in Northeast China, as well as the music, rap, and opera art introduced from outside the Guannei Pass, have also provided abundant nourishment to the duet, gradually developing into a familiar and beloved art form today through inclusiveness. Errenzhuan is widely circulated in the Northeast region of China and is a unique form with a history of over 300 years and a long history of primitive cultural inheritance. Jingchun (2017) "The Origin and Spread of the Errenzhuan", was analyzed through literature such as the "Encyclopedia of China" and "Chinese Quyi Zhi" that "the Errenzhuan originated from the Dongbei Yangge, and its historical source should be present-day Jinzhou City, Liaoning Province". At the same time, Su Jingchun also analyzed the spread of the Northeast region's Errenzhuan and believed that Liaoning Province played an important leading role in the development history of the Northeast Errenzhuan. Due to its proximity to Liaoning Province, Jilin Province has formed the Jilin Errenzhuan circulation school that emphasizes both singing and dancing, and combines

speaking and dressing. The Errenzhuan in Inner Mongolia Autonomous Region is mainly spread in areas such as Chifeng, Xing'an League, and Hulunbuir League, which are critical to the three northeastern provinces.

The history of Errenzhuan can be divided into five stages from the establishment of the CPC base in Northeast China in 1945 to 2010, namely, "the liberation war period, the drama reform period, the modern drama period, Dazhi (2014) In the popular areas of Errenzhuan, the Northeast Errenzhuan took root and sprouted in Liaoning, Jilin, and Heilongjiang. During its development, Errenzhuan once formed four schools: East Road, West Road, South Road, and North Road. In recent years, it has become more popular in Shenyang, Tieling, Siping, Liaoyuan, Changchun, and other regions of Liaoning. Errenzhuan performance artists and folk scholars are mainly concentrated in Shenyang and Changchun, The main research areas for this topic are Shenyang, Liaoning and Changchun, Jilin. Shenyang is a national historical and cultural city, the birthplace of the Qing Dynasty, known as the "birthplace of one dynasty and the capital of two emperors". In 1625, Emperor Taizu Nurhaci of the Qing Dynasty relocated his capital here and established the Qing Dynasty in China. After the establishment of the People's Republic of China, Shenyang became an important heavy industry base in China, mainly focused on equipment manufacturing.

The problems encountered in the development of Errenzhuan in Shenyang, with the rapid dissemination and development of modern society, Shenyang is the core development area of Errenzhuan in Northeast China. Errenzhuan theaters are unprecedentedly prosperous, and this unique form of performance art and humorous performance style have gradually developed into a symbol of folk culture and a representative of ethnic folk music. In the process of the development of Errenzhuan art, in order to adapt to the development of society, cater to the changes in audience groups, and the changes in aesthetic taste, the essence of Errenzhuan art has gradually changed. The rapid development of information network dissemination has formed a diverse cultural market, and people have more and more cultural life and entertainment options to choose from. The traditional Errenzhuan gradually began to decline in the 1980s, until in recent years, when the new Errenzhuan emerged and achieved commercial success, the transformation of Errenzhuan became the focus of public opinion. Nowadays, the art group Errenzhuan in Shenyang has already gone out of Northeast China, spread to the whole country, and even been brought to the world.

Research Objectives

1. To study the Cultural Origin and Characteristics of Errenzhuan .
2. To study the Cultural Connotation of Errenzhuan .
3. To present future Errenzhuan Cultural Inheritance, Development, and Innovation.

Research Methodology

1. Research methods

This research used qualitative research by collecting and analyzing descriptive data, , such as interview records, observation records in various parts of the data to explore the research questions more comprehensively and diversely and to be able to summarize the research results more comprehensively and accurately.

2. Source of Data

The related documents and contents of The Inheritance, Development, and Innovation of Shenyang Folk Art Errenzhuan, theoretical concepts, and research as a guideline for study and analysis. Explored the research area and selected the main study areas, Innovation of Shenyang Folk Art Errenzhuan, and related areas. The methods of operation were: 1) providing a platform to clarify the project; 2) providing a workshop; 3) collecting field data; and 4)

arranging the data system and selecting works for a role model in teaching transfer activities to youth and interested people.

3. Population and Sampling

Studying important information from key informants, consisting of three groups of people: 25 key informants, a group of casual informants, 30 people who are interested in practicing for the first time. has been passed on as follows: 1) The Inheritance 2) Development 3) Innovation of Folk Art A total of 45 people, according to the research issues, were identified through 1) observation, 2) interviews, 3) focus group discussion, 4) small group meetings, and 5) additional follow-up studies to ensure completeness.

4. Data collection

Collect data by dividing it into documents and fieldwork. Collect information shared by academics in the research area. along with scheduling a date, time, and place to proceed in the area Triangulation of data according to the issues specified in the research objectives.

5. Data analysis

Analyze the data according to the research issues set forth in the objectives. In Innovation of Folk Art Errenzhuan, practice experiments improved the teaching and learning processes to achieve higher skills, respectively. Synthesis of content from the data obtained from the interview: the data are categorized, linked, and defined as a conceptual framework for analysis and presented according to a conceptual framework. Information obtained from group discussions must be summarized into the main ideas presented to the group to check its accuracy again according to the research issues.

Research Results

The results of collecting knowledge and synthesizing The Inheritance, Development, and Innovation of Shenyang Folk Art Errenzhuan

Objective 1 To study the Cultural Origin and Characteristics of Errenzhuan.

The traditional duet performance has gradually become a modern new type of duet with entertainment as the main focus in the market economy environment. The variation of Errenzhuan is a phenomenon generated from popular culture in the context of today's market economy. It is an aesthetic variation brought about by cultural variation, and even a transformation from aesthetic to entertainment. Since Errenzhuan appeared on the stage of the CCTV Spring Festival Gala in the form of sketches, this folk culture and art has gradually formed the most famous and important folk entertainment and cultural industry in Chinese society under the planning and promotion of "Shenyang Benshan Media" Zhao Benshan. In daily social life, material culture and spiritual culture are essential. Human society is composed of the activities of production, creation, and consumption of material and culture. In the entire process of production and consumption in human society, through continuous communication and exchange, the dissemination of material culture has formed. Since Zhao Benshan appeared at the Spring Festival Gala, he has performed the Errenzhuan sketch with a friendly local accent and close to people's lives, which has brought the local spiritual and cultural art of Errenzhuan into the sight of audiences across the country and become an artistic object of mainstream culture and media attention. At the same time, it has also made the Errenzhuan sketch a loyal fan. After several decades of successful performances at the Spring Festival Gala, Zhao Benshan used modern media methods to incorporate artistic elements into more artistic dissemination methods, diversifying the performance forms of the Errenzhuan and initially forming a cultural system dominated by the Northeast Errenzhuan. The leading media company in Shenyang, Benshan Media Liu Laogen Grand Stage, is the symbol of Shenyang Errenzhuan. Due to its low ticket prices, Shenyang Nanfeng Grand Theater has gained high public recognition in the Shenyang Errenzhuan market in recent years.

Figure 1: Benshan Media Liu Laogen Grand Stage
(Source: Liang Cui)

In the Shenyang region, Benshan Media has a monopoly on the Errenzhuan market and entertainment skits. With his love for the art of Errenzhuan and his years of stage performance and investment experience, Zhao Benshan pondered and summarized the current development status of Errenzhuan. Combining the needs of the market economy and strong support from the central government, he established his own Errenzhuan industry group, "Benshan Media," and performed in commercial performances, To expand the brand's influence and improve the economic benefits of one's own brand through various aspects such as talent cultivation in film and television media and charity activities. In terms of commercial performances, with the continuous development of Liu Laogen's stage, the art of Errenzhuan has transcended regional limitations and cultural barriers, becoming a popular folk art in the north and south of the Yangtze River. In terms of the development of film and television programs, after successfully investing in the TV series "Liu Laogen", Benshan Media also created local style TV series such as "Ma Dashai" and "Rural Love", and collaborated with multiple TV stations to launch TV entertainment programs such as "The Story of the Two People Dance" that are deeply loved by audiences.

Serial number	Errenzhuan Art Group	address	Number of actors and students
one	Benshan Media (Liu Laogen Stage)	110 Zhengyang Street, Shenhe District, Shenyang City	150 people
two	Shenyang Nanfeng Theater	No. 18, Mount Taishan Road, Huanggu District, Shenyang	100 people
three	Northeast Love Errenzhuan Grand Theater	No. 72 Minzhu Road, Heping District, Shenyang City	50 people
four	Chen Family Errenzhuan Theater	Berlin Modern City, Wenda Road, Yuhong District, Shenyang City	30 people
five	The Great World Errenzhuan Theater	78 Beihang Bashan Road, Huanggu District, Shenyang City	30 people
six	Northeast Errenzhuan	Guying Line in Hunnan District, Shenyang City	30 people

Table 1: Theater Situation of the Errenzhuan Cultural Market in Shenyang Region

In terms of talent cultivation for the Northeast Errenzhuan, at the beginning of its establishment, with the support of local governments, Benshan Media signed an agreement with Liaoning University to establish the Benshan School of Art and Media at Liaoning University. This aims to cultivate more outstanding talents for the inheritance and development

of folk culture and art in the Northeast Errenzhuan, strengthen the reserve force for the performance of the Errenzhuan, and enable outstanding performers such as Yan Guangming, Zhao Haiyan and other senior duet actors undertake the teaching task of the art academy, changing people's traditional impression that duet actors are uneducated and uneducated. In addition to developing the performing arts of Errenzhuan, Benshan Media also utilizes brand effects to drive the development of other Errenzhuan industry chain structures. In the Qipanshan Scenic Area of Shenyang City, Liaoning Province, Zhao Benshan established a large film and television entertainment base named after him, the "Benshan Film and Television Entertainment Theme Park". Many exciting movies were filmed here, and the most famous one was Benshan Media Investment.

Figure 2: Errenzhuan Art Training School
(Source: Liang Cui)

Objective 2 To study the Cultural Connotation of Errenzhuan.

The changes in Errenzhuan are due to changes in emotional rhythm. One of the biggest characteristics of the new cultural era is the acceleration of the pace of life, which at the same time brings about an acceleration of the pace of thinking and emotions. This is a fast-paced era. Human life is linear, reduced, and straight to its destination, gradually decreasing, omitting unnecessary procedures, and even becoming impatient. This fast-paced lifestyle directly affects people's thinking, emotional, aesthetic, and entertainment patterns. People are tired of the slow pace and implicit style they used to have, demanding a new form to express their new emotions. The Errenzhuan Is a manifestation of this new emotional style. The Errenzhuan has adapted well to the changes in farmers' emotional styles. The changes in farmers' emotional patterns stem from changes in their production methods. The modernization of agriculture has completely changed the ancient production methods of spring planting, summer cultivation, autumn harvest, and winter composting that farmers used to use. This change in production mode directly affects the changes in thinking and emotional patterns. The thinking and emotional patterns are shaped by production patterns. The long and tedious production process has transformed into simplified labor, which has led to unprecedented changes in the way of thinking and emotions: fast-paced, simplified, clear, and concise. This new way of thinking and emotional expression requires a new artistic form to be expressed, leading to changes in people's aesthetic patterns. The costly script story, self-contained singing style, and stylized dance of the original duet are forms formed in the old production method, which clearly do not adapt to today's pace of life and emotional rhythm. Therefore, the deformation of Errenzhuan is inevitable. The transformation of Errenzhuan gave it full vitality. However, other arts have not been able to adapt to this change, which has put them on the brink of extinction. Some art forms cannot adjust their rigid performance programs and almost identical singing forms in a

timely manner according to the changes of the times, making it difficult to maintain survival. Although the types and forms of art are preserved, they have long lost a large audience. The art of losing a large audience is lifeless. Tradition should be preserved, but it must live in contemporary cultural forms in order for tradition to have its vitality. If tradition loses its contemporaneity, it will lose its due value. From this perspective, although the current Errenzhuan has undergone a transformation, it is precisely because of its transformation that its own traditions have survived. Otherwise, it is also required that the duet continue to perform in its original form, and the duet will lose its large audience. The duet will slowly wait for its demise like Beijing Opera.

Objective 3 To present future Errenzhuan Cultural Inheritance, Development, and Innovation.

The development of Errenzhuan art is an important factor for the actors, who are the direct disseminators and promoters of art. Therefore, the quality and cultural and moral level of the actors greatly restrict the development of Errenzhuan art. Nowadays, the older generation of artists are still active on the front line of performance, partly because these artists have solid basic skills and strong artistic performance abilities that are deeply loved by the people, and partly because there is a lack of excellent successors, resulting in an awkward situation where actors cannot connect with each other. We have to admit that, there is indeed a lack of actors among the younger generation of duet artists who can raise the banner of traditional art leaders. Nowadays, the quality of actors in the duet can be described as uneven. Due to the rise of the Errenzhuan Theater and the demand for other forms of performance, the demand for actors has also increased. Under the temptation of economic interests, many actors are "halfway to becoming monks" to learn the Errenzhuan. Most of these people are rural children who drop out of school and lack survival skills. If they want to learn a livelihood skill, learning Errenzhuan has become a choice. Looking at the actors in the duet, it is an undeniable fact that except for a few actors with a professional background, the majority of the other actors have a low level of education, overall artistic cultivation, and cultural level. Moreover, these actors did not receive formal and systematic art training and learning in the duet. According to the usual practice, without a few years of hard work in studying Errenzhuan, one cannot become a professional actor, because the art of Errenzhuan emphasizes "nine tunes and eighteen tones, seventy-two coughs and coughs", and the richness of singing requires extremely high abilities and qualities of actors. But nowadays, actors are no longer willing to spend so much time focusing on practicing basic skills. They are more eager to achieve quick success and have little knowledge of traditional art of duet singing. Many actors even cannot sing the main play at all, and can only sing a few hats at most. They perform as duet performers on stage. Because these actors have a low level of education and artistic cultivation, they are not precise in their performance standards. As the saying goes, ignorant actors are fearless. Some actors focus on saying "dirty mouth" as their performance focus, in order to make money and be funny, without a bottom line, to cater to a part of the audience with low taste. This is precisely because their own quality level is not high, and they have not received formal education in the art of duets. This type of performance content has seriously tarnished the art of Errenzhuan and has had a very negative impact on the development of Errenzhuan art. Talent development is an important factor in the development of things. Seeking talents is extremely important and urgent for the development and dissemination of Errenzhuan art. Cultivating high-quality and high-level talents is crucial and urgent.

Discussion

As a representative art of Northeast ethnic folk music, Errenzhuan is related to the inheritance of China's ethnic artistic and cultural traditions. The Errenzhuan was officially listed as China's "intangible cultural heritage" in 2006. It is a historical witness to the development of the Northeast Shenyang region. With the acceleration of modern progress, the survival status of the Errenzhuan has been greatly impacted, so protecting and inheriting the Errenzhuan is urgent.

1. The Cultural Origin and Characteristics of Errenzhuan. China has a long history, which is consistent with Peng, W. et al (2024) said that Chinese culture also has a long and profound history. Throughout its long history, the Chinese people have created a great deal of precious cultural heritage for Errenzhuan is a widely popular art form in the Northeast region, It is consistent with Xiaoqi **(**2016**).** believes in that many scholars' research on the origin of Errenzhuan is limited to the specific region of Northeast China. which is an important part of the regional characteristic ethnic culture. It is consistent with Yani (2018) the rendering of Errenzhuan music, highlighting the expression of Errenzhuan artistic elements as cultural symbols in the Northeast region It reflects the lifestyle of the people for over three hundred years and fully demonstrates the regional characteristic culture and humanistic characteristics. The performance of the Errenzhuan always reflects the simple folk customs, personality and emotions of the people, and it has extremely distinct national and regional characteristics. Human beings form culture by recognizing and transforming the world in a social environment. Different regions have different ethnic groups, and different ethnic groups have different folk customs and habits. Therefore, different cultures are formed, and these cultures have obvious regional characteristics. Regional culture is formed through various factors such as the history, customs, religious beliefs, etc. of this region. The Northeast region in China has a unique natural environment, with a complex terrain. In the old days, the Northeast region was sparsely populated and had a relatively harsh living environment in the harsh winter. These factors all determine the character of the people of Northeast China. Northeasterners are enthusiastic and bold, have a loud voice, speak directly, act decisively and decisively, and do not stick to small details. Under such personality conditions, a unique Northeasterner culture will inevitably form. The Errenzhuan was formed in the entertainment life of rugged and rugged farmers on the black land of Northeast China, which has cold winters and idle seasons. With a touch of vulgarity, the Northeast Errenzhuan always reveals the simplicity, boldness, and enthusiasm of the Northeast people. This is the sum of the spiritual and cultural heritage of the people, which has been continuously accumulated and precipitated in the long river of history, reflecting the spiritual life and aesthetic taste of the general public. Although the form of Errenzhuan performance was simple, it was the highest form of artistic performance and entertainment for the people at that time, and it was the food for the spiritual and entertainment life of generations of Northeast people.

2. The Cultural Connotation of Errenzhuan. The Errenzhuan has a profound historical accumulation and significant artistic value. Northeast folk duet dance is rooted in northeast folk culture. After nearly three hundred years of historical development, it has absorbed and integrated a variety of essence of folk art. Unlike professional troupes and private theaters, the development of folk song and dance duets in Northeast China has never stopped, carrying many traditional dramas and performance skills that are on the brink of extinction. It is consistent with Changming (2019) It is a small folk drama in Northeast China that has developed on the basis of the Errenzhuan to play characters. The singing style of the theatrical performance is very rich, although it is mainly in the form of song couplets, where actors play fixed characters, it also has a rigid tone component. However, the widely circulated Errenzhuan nowadays downplays the traditional core performance techniques of Northeast folk

Errenzhuan, which focus on the five skills of "speaking, singing, dressing up, dancing, and Jue" in order to attract audiences, and emphasizes the "speaking" skill. It is consistent with Zhizhi, (2021) has said Errenzhuan is a folk art composed of various performance elements such as singing, dancing, and speaking. As a result, under the impact of population outflow, modern lifestyles, and new media, the living space of the Northeast folk duet is increasingly shrinking. Changes, Explain the protection and inheritance of intangible cultural heritage Errenzhuan art. As a representative of Northeast ethnic folk music, Errenzhuan has been endowed with unique regional cultural characteristics since its birth, reflecting the historical accumulation and real life of the people in Northeast China. Save the traditional art of duets and enable the public to understand the true art of duets. Implementing China's guidelines for promoting and promoting traditional Chinese culture, and making modest contributions to the protection of intangible cultural heritage.

3. Future Errenzhuan Cultural Inheritance, Development, and Innovation.

The traditional Chinese culture of the government is the crystallization of human wisdom and traditional virtues that have been nurtured by the Chinese nation for over 5000 years. It symbolizes the unique national spirit of China and is the root of Chinese characteristic social culture, laying a solid foundation for the development of contemporary Chinese culture. It is consistent with Xiang (2020) Errenzhuan should not only develop and change with the times, but also retain its roots. On January 25, 2017, the "Opinions on the Implementation of the Project for the Inheritance and Development of Chinese Excellent Traditional Culture" pointed out that "culture is the bloodline of the nation and the spiritual home of the people. Cultural confidence is a more fundamental, deeper, and lasting force. The unique concept, wisdom, grandeur, and charm of Chinese culture have added to the confidence and pride deep within the hearts of the Chinese people and the Chinese nation. The Law of the People's Republic of China on Intangible Cultural Heritage was officially implemented as early as June 2011. China's intangible cultural heritage is extremely precious, as it is an important information resource for witnessing history and culture. Intangible cultural heritage and material cultural heritage have different ways of transmission. Material cultural heritage is passed down in a solid form, while intangible cultural heritage presents historical value and significance through live inheritance. Therefore, the protection and inheritance of live Errenzhuan art is more difficult. However, in any case, Errenzhuan can flow out in a long and complete manner, We must continue to persistently engage in meaningful artistic exploration. Do your best to protect the treasure of Northeast folk art - Errenzhuan Art. With the rapid development of society and the impact of globalization, China's intangible cultural heritage has been greatly impacted, and many traditional arts are on the brink of disappearance. Saving and protecting intangible cultural heritage is urgent. The Northeast Errenzhuan has been included in the first batch of intangible cultural heritage list in China, which is enough to demonstrate the importance of Errenzhuan art in the development of art and culture in China. which drives and guides the economic development of Errenzhuan Cultural

The Shenyang Errenzhuan culture, with its unique identity and form, has brought impetus and guidance to the economy. It is consistent Ling and Champadaeng (2024) An era with changes caused by economic and social development. Sichuan theater is facing challenges in inheritance and development. Especially influenced by modern popularity. Nowadays, the Shenyang Errenzhuan has gradually formed an industrial development and driven the local economy. In the industrialization development of Errenzhuan, establishing a cultural brand is an important way to develop. Shenyang Benshan Media has a high reputation and has formed its own cultural brand and management system. Liu Laogen "has caused a huge response nationwide, and the TV series incorporates a large number of elements of Errenzhuan. At that time, the national audience has developed a great interest in the strong Northeast characteristic culture and paid attention to the art of Errenzhuan. Subsequently, Benshan Media took

advantage of the heat to launch the second installment of "Liu Laogen", three installments of "Ma Dashai", and eleven installments of "Rural Love". So far, Liu Laogen's stage has been established in ten cities across the country, and these film and television works and art performance groups have played a great role in promoting the economy, making significant contributions to China's tax issues, and greatly promoting economic development. From various training schools in Shenyang area to major universities setting up a research program for Errenzhuan; The theatrical troupe goes to a fixed small-scale theater; From the Errenzhuan Small Theater Troupe to the current Errenzhuan Industrial Company; From stage performances to various forms of entertainment such as film and television, Errenzhuan has created enormous economic value.

Conclusion

Errenzhuan is a special cultural form closely integrated with the ethnic group, and it is a special artistic expression of local aesthetics and individuality in the Northeast region. The art of Errenzhuan showcases the folk customs and habits of the Northeast region, truly reflecting the lives of the people in the Northeast region. After hundreds of years of continuous development, the art of Errenzhuan, a native folk art form, has gradually broken through regional and ethnic limitations with the dissemination of technology, the internet, and media, and is continuously developing and growing. Under the impact of diversified culture in the new era, many duet performers have changed the traditional duet in order to adapt to the development of social and cultural environment and meet the aesthetic requirements of the audience, which has led to the gradual decline of the traditional It is undeniable that cultural inheritance needs to keep pace with the times, reject change, reject innovation, and fall behind the times, which will be eliminated by history. Furthermore, in the development and inheritance of Shenyang Errenzhuan, it is necessary for the government's cultural department to provide reasonable supervision, protect traditional art, adapt to the development of the times, improve the professional abilities of Errenzhuan actors, enhance the cultural inheritance of Errenzhuan performances, and build a good communication system with the arrival of the new media era, in order to help the development and inheritance of Errenzhuan culture in Shenyang area.

Recommendation

From the results of this research, the research team has the following recommendations*:*

1. Practical Recommendations

1.1 Academic content on the history Cultural Origin and Characteristics of Errenzhuancan be used for The Inheritance, Development, and Innovation of Shenyang Folk Art Errenzhuan.

1.2 Folk Art Errenzhuan, current problem situation, arts and culture administrators can set policies to preserve local performing arts.

1.3 Folk Art Errenzhuan is a heritage site that can be used to develop innovations for economic value in tourism.

2. Recommendation for future research

For the next research issue, research should be done on the following topics*:*

2.1 There should be research on Folk Art Errenzhuan in the local area because there are a few of them that have not yet been studied.

2.2 The economy and society of China are changing rapidly and therefore performing arts are affected. It is therefore appropriate to conduct research to preserve and promote Chinese opera.

2.3 Folk Art Errenzhuan is a cultural heritage and therefore deserves research for its usefulness today.

References

Changming, L. (2019). Looking at the Regional Culture of Northeast China from the Perspective of Errenzhuan Qupai [J]. *Drama Literature*. 6(2), 134-138.

Dazhi, S. (2014). Contemporary Errenzhuan Historical Review. *Jilin University*. 1(8), 7-16.

Hongxia. (2013). *Research on Errenzhuan Opera Customs*. Culture and Art Publishing House.

Jingchun, S. (2017). The Origin and Spread of Errenzhuan. *Drama Literature*. 2(5), 13 6-138.

Ling, Z. & Champadaeng, S. (2024). Sichuan Opera: Inheritance, Development, and Innovation of Local Performing Arts. *Journal of MCU Buddhist Review*. 8(1), 178 – 188.

Peng, W. Ruangchewin, P. & Panthupakorn, P. (2024). The Research on Protection and Inheritance Strategies ofIntangible Cultural Heritage: A Case Study of Traditional Tujia BrocadeWeaving Technique in China. *Journal of Roi Kaensarn Academi*. 9(4), 716-727.

Xiang, G. (2020). *Exploration of the Development Issues of Northeast Two Person Station*. Northeast Normal University.

Xiaoqi, S. (2016). Development Status and Inheritance of Northeast Errenzhuan. *Northeast Normal University*. 1(5), 5-8.

Yani, L. (2018). Exploring the Restrictive Factors in the Development of Errenzhuan. *Drama House.* 6(1), 18-20.

Zhizhi, H. (2021). Exploring the Management Model of Errenzhuan Theater Using the "Northeast Grand Stage" as an Example. *Central North University.* 1(4), 17-18.

การบูรณาการความเมตตาเพื่อปกป้องคุณค่าของพุทธศาสนา

Integrating Loving-Kindness to Protect the Values of Buddhism

[1]อุไรวรรณ์ จิระวัฒน์พงศา, [2]พระมหาขวัญชัย กิตฺติเมธี (เหมประไพ) และ [3]พระมหาจรูญ กิตฺติปณฺโญ (ฤทธิทิศ)

[1]Uraiwan Chirawatpongsa, [2]Phramaha Khwanchai Kittimedhi (Hemprapai) and [3]Phramaha Jaroon Kitthipanyo (Ritthithit)

[1,2,3]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2,3]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: tharndham@gmail.com

Received: February 28, 2025; **Revised:** June 16, 2025; **Accepted:** June 19, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการบูรณาการความเมตตาเพื่อปกป้องคุณค่าของพุทธศาสนาในโลกยุคใหม่ที่เผชิญกับความขัดแย้งทางสังคม วัฒนธรรม และศีลธรรม ความเมตตาถือเป็นคุณธรรมพื้นฐานในหลักธรรม “พรหมวิหาร 4” ที่แสดงออกผ่านภาคปฏิบัติของหลัก “สังคหวัตถุ 4” คือการให้ต่อกันด้วยน้ำใจ การใช้ถ้อยคำไพเราะ การส่งเสริมสนับสนุนช่วยเหลือเกื้อกูล และการวางตนเสมอต้นเสมอปลายไม่เอารัดเอาเปรียบกัน อันเป็นการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคม โดยการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์กรณีศึกษาและข้อมูลจากบทสัมภาษณ์ที่เผยแพร่ ศึกษากรณีประเทศรวันดาซึ่งใช้กระบวนการกาชาชา เน้นการให้อภัยและการฟื้นฟูศรัทธาในระดับชุมชนภายหลังโศกนาฏกรรมการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ ร่วมกับแนวคิดของท่านติช นัท ฮันห์ ที่เสนอ “การฟังอย่างลึกซึ้ง” และ “การพูดด้วยวาจาแห่งความรัก” ในการเยียวยาความขัดแย้งเพื่อสร้างสังคมแห่งสันติภาพ อีกทั้งศึกษาการบูรณาการเมตตาธรรมผ่านศาสตร์พระราชาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและโครงการพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ที่ประยุกต์หลักความเมตตาสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนทุกกลุ่มชาติพันธุ์ในสังคมไทย จากกรณีศึกษาของมูลนิธิพุทธะมหาเมตตา บทความยังนำเสนอการให้ทานเป็นยุทธศาสตร์ในการเผยแผ่พุทธศาสนาที่ดำเนินการใน 3 มิติ คือ วัตถุทาน อภัยทาน และธรรมทาน รวมถึงการบูรณาการความเมตตาผ่านบทเพลงธรรมคีตะในสังคมร่วมสมัย เพื่อเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่หลักธรรมและสร้างศรัทธา รวมทั้งการประยุกต์ใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการเผยแผ่พระธรรม ผลการศึกษาชี้ว่า ความเมตตาในบริบทต่างๆ เมื่อบูรณาการร่วมกับหลักกาลามสูตรและโยนิโสมนสิการในยุคสื่อสังคมออนไลน์ เป็นกลไกเชิงจริยธรรมที่ช่วยปกป้องคุณค่าของพุทธศาสนาและส่งเสริมสันติสุขอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การบูรณาการความเมตตา; การปกป้องคุณค่าของพุทธทางศาสนา; สังคหวัตถุ 4; ธรรมคีตะ; สื่อสังคมออนไลน์

Abstract

This article aims to study the integration of loving-kindness to protect the values of Buddhism in the modern world facing social, cultural, and moral conflicts. Loving-kindness is a fundamental virtue in the "Four Sublime States of Mind" (Brahmaviharas) principle, expressed through the practice of "The Four Bases of Social Solidarity" (Sangahavatthu) which include acts of generosity, kind speech, acts of service, and impartiality fostering peaceful social coexistence. This study is conducted through a review of relevant literature, case study analysis, and data derived from published interviews. It examines Rwanda's Gacaca process, emphasizing forgiveness and faith restoration at the community level after genocide for national reconstruction, alongside Thich Nhat Hanh's concepts of "Deep Listening" and "Loving Speech" for healing conflicts to create a peaceful society. It also studies the integration of loving-kindness through the King's Philosophy of Sufficiency Economy and royal projects initiated by His Majesty King Bhumibol Adulyadej the Great (Rama IX), which applied the principle of loving-kindness for sustainable development benefiting all ethnic groups in Thai society. From the Buddha-Mahametta Foundation case study, the article identifies giving as a strategy for disseminating Buddhism in three dimensions - material gifts (Vatthudana), forgiveness (Abhaya-dana), and the gift of Dhamma (Dhammadana), as well as the integration of loving-kindness through Dhamma khita (Dhamma music) in contemporary society as a tool for propagating Dhamma and cultivating faith and the application of social media in spreading Dhamma. The findings indicate that loving-kindness in various contexts, when integrated with the principles of Kalama Sutta and Yonisomanasikara (wise reflection) in the social media era, serves as an ethical mechanism protecting Buddhist values and promoting sustainable peace.

Keywords: Integration of Loving-Kindness; Protection of Buddhist Values; The Four Bases of Social Solidarity (Sangahavatthu); Dhamma Khita; Social Media

บทนำ

โลกในยุคปัจจุบันเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็ว ทั้งในด้านความขัดแย้งทางวัฒนธรรม คุณค่าทางศีลธรรม และการเสื่อมถอยด้านจิตสำนึกของการอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข การแพร่หลายของเทคโนโลยีสารสนเทศ โดยเฉพาะสื่อสังคมออนไลน์ ได้เปิดโอกาสให้ข้อมูลแพร่กระจายอย่างรวดเร็วโดยปราศจากการกลั่นกรองอย่างมีสติ ซึ่งนำมาซึ่งปัญหาการเบียดเบียนกันทั้งทางด้านความคิด วาจา และพฤติกรรมทางสังคม ส่งผลให้สังคมในยุคโลกาภิวัฒน์ต้องเผชิญกับความท้าทายในการธำรงรักษาคุณค่าทางศาสนาท่ามกลางกระแสของการเปลี่ยนแปลงที่ถาโถมเข้ามาอย่างไม่หยุดยั้ง

ในบริบทดังกล่าว ความเมตตาจึงมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่ง ความเมตตาเปรียบเสมือนเมล็ดพันธุ์แห่งความปรารถนาดีที่งอกงามในจิตใจมนุษย์ เมื่อได้รับการบ่มเพาะและแสดงออกอย่างเป็นรูปธรรมด้วยการบูรณาการความเมตตาในบริบทต่างๆ จะกลายเป็นเครื่องมือในการธำรงรักษาและปกป้องคุณค่าของพระพุทธศาสนา สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่า “มนุษย์เองสามารถสร้างสรรค์ ดำรงรักษาสังคมให้อยู่ร่วมกันได้ด้วยคุณสมบัติที่เป็นคนมีคุณภาพ มีความดีงาม เรียกว่า “คุณธรรม” คือมีความเป็นมิตร มีความปรารถนาดีอยากเห็นคนอื่นเป็นสุข ที่เรียกว่า “ความเมตตา” ซึ่งเป็นคุณธรรมพื้นฐานข้อแรกในหลักธรรม “พรหมวิหาร 4” ที่มีความสำคัญ พรหมวิหาร 4 คือคุณธรรมประจำใจ เป็นท่าทีที่อยู่ในใจ คือต้องมีชุดที่รับช่วงสู่การปฏิบัติจริงในสังคมมนุษย์ต่อจากพรหมวิหาร 4 คือ “สังคหวัตถุ 4” อันได้แก่ การให้ (ทาน) การใช้ถ้อยคำอันไพเราะ (ปิยวาจา) การบำเพ็ญประโยชน์เกื้อกูลกัน (อัตถจริยา) และการวางตนเสมอต้นเสมอปลาย (สมานัตตตา) ซึ่งเป็นหลักการแสดงออกในสังคมในการอยู่ร่วมกัน” (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2540)

ในยุคที่ข้อมูลข่าวสารท่วมท้น การบูรณาการความเมตตากับหลักการพิจารณาอย่างรอบคอบตามหลักกาลามสูตรและโยนิโสมนสิการ (พระราชวัชรสารบัณฑิต (ประสาร จนฺทสาธร, 2567) จึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการรับมือกับกระแสข้อมูลที่อาจสร้างความเข้าใจผิดหรือบิดเบือนคุณค่าทางศาสนา ความเมตตาทำให้เกิดการไตร่ตรองด้วยใจที่เปิดกว้าง ไม่ด่วนตัดสิน และพร้อมที่จะเข้าใจผู้อื่นอย่างลึกซึ้ง ซึ่งนำไปสู่การสื่อสารที่สร้างสรรค์และเยียวยาแทนที่จะเป็นการโต้แย้งที่นำไปสู่ความแตกแยก

บทความนี้มุ่งศึกษาการบูรณาการความเมตตาเพื่อปกป้องคุณค่าของพุทธศาสนาผ่านกรณีศึกษาที่น่าสนใจในบริบทต่างๆ ทั้งในระดับสากลและท้องถิ่น ได้แก่ กระบวนการกาชาชาในประเทศรวันดาภายหลังโศกนาฏกรรมการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ (Human Rights Watch, 2011) แนวคิดการฟังอย่างลึกซึ้ง (Deep Listening) และการพูดด้วยความรัก (Loving Speech) ของท่านติช นัท ฮันห์ (Hanh, 2014) ศาสตร์พระราชาตามแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ในหลวงรัชกาลที่ 9 (แพรภัทรา เขียวชะอุ่ม, 2566) รวมถึงการใช้พลังของการให้ทานในทั้ง 3 มิติเป็นยุทธศาสตร์ในการเผยแผ่และปกป้องพุทธศาสนา ได้แก่ วัตถุทาน อภัยทาน และธรรมทาน การนำเสนอแนวทางการบูรณาการความเมตตาผ่านบทเพลงธรรมคีตะในสังคมร่วมสมัย และการประยุกต์ใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการเผยแผ่พระธรรม โดยผ่านกรณีศึกษาของมูลนิธิพุทธะมหาเมตตา (Buddha-Mahametta, 2568)

กรณีศึกษาเหล่านี้ช่วยสะท้อนให้เห็นว่าความเมตตาไม่ใช่เป็นแค่หลักคุณธรรมที่ถูกบันทึกไว้ในพระคัมภีร์ แต่ยังเป็นเครื่องมืออันทรงพลังในการส่งเสริมคุณค่าและปกป้องพุทธศาสนา ความเมตตาช่วยให้ผู้คนเข้าถึงแก่นแท้ของพุทธธรรม และในขณะเดียวกันยังสร้างภูมิคุ้มกันต่อการบิดเบือนและการลดทอนคุณค่าทางศาสนาในยุคแห่งความขัดแย้งและการสื่อสารที่รวดเร็วในโลกยุคปัจจุบัน

การศึกษานี้จึงมุ่งหวังที่จะนำเสนอแนวทางการบูรณาการความเมตตาเพื่อปกป้องคุณค่าของพระพุทธศาสนาอย่างเป็นรูปธรรม เป็นการศึกษาด้วยการใช้เอกสารที่เกี่ยวข้อง ร่วมกับการวิเคราะห์กรณีศึกษาและข้อมูลจากบทสัมภาษณ์ที่มีการเผยแพร่ โดยเชื่อมั่นว่าในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงและ

ความท้าทายในโลกยุคปัจจุบัน ความเมตตายังคงเป็นคุณธรรมที่จำเป็นและเป็นเสาหลักสำคัญในการเผยแผ่และปกป้องคุณค่าของพระพุทธศาสนาให้สืบทอดต่อไปอย่างยั่งยืน

แนวคิดเกี่ยวกับปัญหาและภัยคุกคามที่เป็นอุปสรรคต่อการปกป้องความเชื่อทางศาสนาในโลกปัจจุบัน

การเข้าใจอุปสรรคและภัยคุกคามต่อความเชื่อทางพุทธศาสนาเป็นสิ่งจำเป็นก่อนที่จะหาวิธีที่เหมาะสมในการปกป้องคุณค่าของพุทธศาสนาในยุคสมัยใหม่ ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภทหลัก ดังนี้

1. ภัยคุกคามจากภายใน 1.1) การไม่รักษาพระธรรมวินัย พระภิกษุบางรูปล่วงละเมิดและไม่รักษาพระธรรมวินัย ส่งผลเสียต่อค่านิยมและความเชื่อทางศาสนา 1.2) ความแตกต่างในการตีความ เกิดปัญหาการตีความคำสอนที่แตกต่างกัน รวมถึงสำนักสงฆ์บางแห่งไม่ปฏิบัติตามหลักคำสอนอย่างถูกต้อง ทำให้เกิดภาพลักษณ์ที่ไม่เหมาะสมและความไม่สามัคคี 1.3) ข้อจำกัดขององค์กรศาสนา สำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติมีศักยภาพไม่สอดคล้องกับการแก้ปัญหาในสังคมปัจจุบัน 1.4) ความเข้าใจในบทบาทของพุทธบริษัท การรักษาพุทธศาสนาเป็นหน้าที่ของพุทธบริษัททั้ง 4 ไม่ใช่เพียงนักบวชเท่านั้น แต่ยังขาดการเผยแพร่ความเข้าใจเรื่องคุณสมบัติและหน้าที่ดังกล่าวอย่างทั่วถึง

2. ภัยคุกคามจากภายนอก 2.1) การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเทคโนโลยี ความรวดเร็วของการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมที่เน้นวัตถุนิยมมากกว่าจิตใจ 2.2) ข้อมูลบิดเบือนในสื่อสังคมออนไลน์ การแพร่กระจายข้อมูลไม่จริงเกี่ยวกับศาสนาอย่างรวดเร็วเป็นกระแสไวรัลที่สร้างภาพลักษณ์เชิงลบต่อพุทธศาสนา 2.3) การละเลยการปกป้องจากภาครัฐ ผู้มีอำนาจและผู้รักษากฎหมายไม่ทำหน้าที่ทันท่วงทีในการปกป้องพุทธศาสนา อีกทั้งยังส่งเสริมลัทธิอื่นให้มีบทบาทมากขึ้น 2.4) พุทธศาสนิกชนโดยรูปแบบไม่ใช่โดยการปฏิบัติ ชาวไทยจำนวนมากเป็นพุทธศาสนิกชนเพียงในทะเบียนสำมะโนครัว แต่ไม่สนใจใฝ่รู้และปฏิบัติตามหลักธรรม ซึ่งเป็นจุดอ่อนสำคัญ 2.5) การบวชเรียนที่ขาดความตั้งใจจริง ชายไทยบางส่วนบวชตามประเพณีโดยไม่สนใจศึกษา พระธรรมวินัยอย่างจริงจัง และไม่นำสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปปฏิบัติต่อเนื่องหลังลาสิกขา 2.6) ความเสื่อมถอยทางคุณธรรมและจริยธรรม พฤติกรรมของคนในสังคมยุคใหม่ที่ย่อหย่อนในเรื่องคุณธรรมและจริยธรรม 2.7) ความศรัทธาที่ผิดทาง พุทธศาสนิกชนบางส่วนหลงเชื่อในเดรัจฉานวิชาและคำสอนบิดเบือน เปิดช่องให้เกิดความศรัทธาแอบแฝงที่ทำลายพุทธศาสนา 2.8) ความไม่เข้าใจเป้าหมายที่แท้จริง ความไม่เข้าใจเป้าหมายที่แท้จริงของคำสอนนำไปสู่ความขัดแย้งและความไม่เข้าใจกัน 2.9) ความผิดหวังในศาสนา ชาวพุทธไทยบางส่วนผิดหวังจากเหตุการณ์และปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่งนำไปสู่การลดลงของความศรัทธา 2.10) คนรุ่นใหม่ห่างไกลจากศาสนา เยาวชนและคนรุ่นใหม่มีแนวโน้มสนใจพุทธศาสนาน้อยลงเนื่องจากกระแสวัฒนธรรมต่างชาติ สื่อบันเทิง และการนำเสนอหลักธรรมที่ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตสมัยใหม่ทำให้มองว่าพุทธศาสนาเป็นเรื่องล้าสมัยและไม่เห็นประโยชน์ในการประยุกต์ใช้หลักธรรมกับชีวิตประจำวัน

การเข้าใจถึงปัญหาอย่างแท้จริงจะช่วยให้พุทธบริษัทมีความรู้ในการใช้กลยุทธ์ในการปกป้องและรักษาคุณค่าของพุทธศาสนาได้อย่างถูกวิธี

เมตตาธรรมเป็นคุณค่าสำคัญในการปกป้องพุทธศาสนา

พุทธศาสนาเน้นการแสดงความเมตตาต่อทุกคนในสังคม โดยพระพุทธองค์ทรงสอนผ่านการกระทำและคำสอนของพระองค์เอง หลักธรรม “พรหมวิหาร 4” โดยเฉพาะ “เมตตาธรรม” มีความสำคัญในพุทธศาสนา ด้วยความหมายของความรักใคร่ ปรารถนาดี อยากให้ผู้อื่นมีความสุข และมีจิตแผ่ไมตรีต่อมนุษย์และสัตว์ทั่วหน้า (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2540)

1. คุณค่าของความเมตตาในการปกป้องพุทธศาสนา

ความเมตตา เป็นหลักธรรมที่สำคัญและมีคุณค่าต่อโลก ดังเช่นพุทธศาสนาสุภาษิตที่ว่า โลโกปตฺถมฺภิกา เมตฺตา “เมตตาธรรมค้ำจุนโลก” ความเมตตามีคุณค่าในการปกป้องพุทธศาสนาด้วยความแมตตาเป็นสิ่งสากล (พระธรรมวัชรบัณฑิต, 2562) ที่ทุกคนสามารถสัมผัสได้ ไม่ว่าจะต่างชาติ ต่างศาสนา เพศ หรือวัย ความเมตตาช่วยพัฒนาจิตใจให้มีความรักต่อเพื่อนมนุษย์ เป็นเกราะป้องกันตนเองด้วยความสงบสุขในใจ ส่งเสริมการอยู่ร่วมกันด้วยความเคารพและเอื้อเฟื้อ สร้างจิตสำนึกในการรับผิดชอบต่อสังคม เพิ่มความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง และเป็นรากฐานของสันติภาพที่ช่วยป้องกัน แก้ไข ฟื้นฟูปัญหาสังคม ลดความขัดแย้งและความรุนแรง ซึ่งนำไปสู่สันติสุขที่ยั่งยืน

2. อานิสงส์ของการเจริญเมตตา

พระพุทธองค์ทรงแสดงอานิสงส์แห่งเมตตา 11 ประการ (พระไตรปิฎก ฉบับหลวง) โดยทรงตรัสว่าเมื่อเมตตาเจโตวิมุติอันบุคคลเสพแล้ว เจริญแล้ว ทำให้มาก ทำให้เป็นดุจยาน ทำให้เป็นที่ตั้ง ตั้งมั่นโดยลำดับ สั่งสมดีแล้ว ปรารภด้วยดีแล้ว พึงหวังอานิสงส์ 11 ประการ ดังนี้

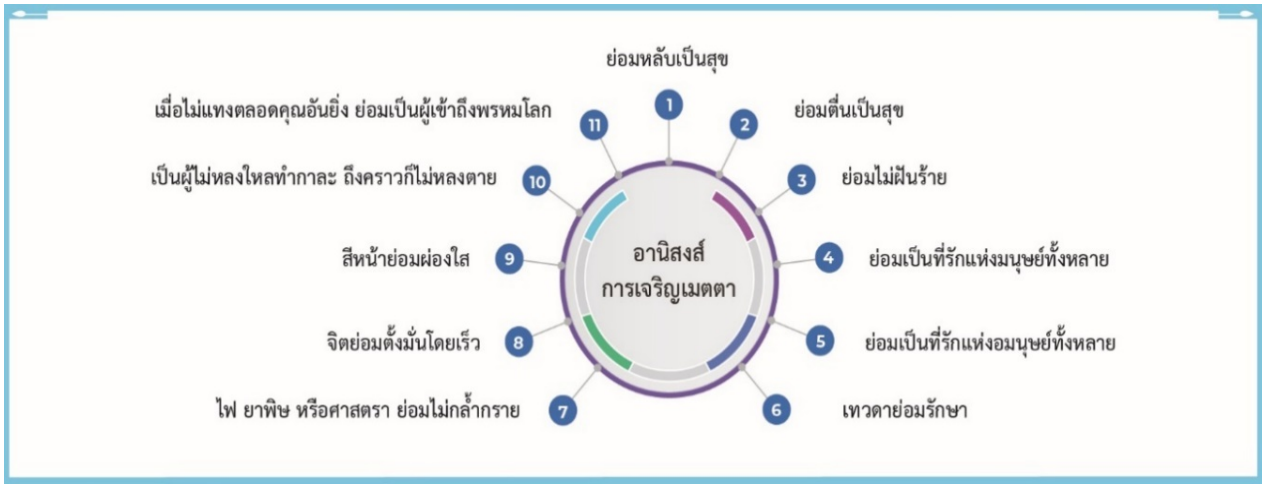

ภาพที่ 1 : อานิสงส์ของการเจริญเมตตา

การเจริญเมตตาเป็นหลักธรรมสากลที่ทุกคนสามารถนำไปปฏิบัติได้ เป็นการปฏิบัติธรรมที่สำคัญอย่างยิ่งในการปกป้องคุณค่าของพุทธศาสนา เพราะเมื่อผู้ปฏิบัติทำได้ด้วยดีและเกิดอานิสงส์จนจิตตั้งมั่นประกอบในคุณงามความดีแล้ว ย่อมช่วยสร้างภาพลักษณ์ที่ดี ดึงดูดผู้คนเข้าสู่ศาสนา เป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับพุทธศาสนา

ยุทธศาสตร์เชิงรุกในการนำ “หลักเมตตาธรรม” มาบูรณาการเพื่อปกป้องคุณค่าของพุทธศาสนา

นอกเหนือจากการนำความเมตตามาปฏิบัติในชีวิตประจำวัน การวิเคราะห์อุปสรรคและภัยคุกคามต่อพุทธศาสนาในโลกปัจจุบันนำไปสู่การกำหนดยุทธศาสตร์เชิงรุกในการเผยแผ่และปกป้องคุณค่าของพุทธศาสนา โดยเฉพาะการบูรณาการหลักธรรม “ความเมตตา” ในบทบาทของพระสงฆ์และพุทธบริษัท ดังนี้

1. การบูรณาการความเมตตากับบทบาทของพระสงฆ์ตามความคาดหวังของสังคม

ปัจจัยสำคัญในการบูรณาการหลักธรรม “ความเมตตา” เพื่อปกป้องพุทธศาสนาคือการที่พระสงฆ์ทุกระดับปฏิบัติตามบทบาทที่สังคมคาดหวังอย่างถูกต้องและเข้มแข็ง ซึ่งจะสร้างความเข้าใจและเชื่อมโยงกับสังคมได้ดี ก่อให้เกิดศรัทธาต่อพระรัตนตรัยที่ประกอบด้วยปัญญา นำไปสู่ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการเสริมสร้างความแข็งแกร่งในพุทธศาสนา โดยมีแนวทางสำคัญคือ 1) การศึกษาธรรมะและปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยอย่างเข้มงวด 2) การดำเนินงานด้านสาธารณสงเคราะห์ด้วยความเมตตากรุณาช่วยเหลือผู้ประสบภัยและผู้ด้อยโอกาส 3) การเผยแผ่และสื่อสารธรรมด้วยความเมตตา ซึ่งในปัจจุบันการใช้สื่อสังคมออนไลน์เข้าถึงผู้คนได้ง่ายและทั่วถึง 4) การพัฒนาชุมชนและสังคมด้วยการส่งเสริมคุณธรรมและศีลธรรมเพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมือ การบูรณาการความเมตตาเข้ากับการปฏิบัติเหล่านี้จะปฏิรูปบทบาททางสังคมของพระสงฆ์และพุทธบริษัท นำไปสู่การสืบสานค่านิยมและเสริมความแข็งแกร่งในการปกป้องพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพทั้งในปัจจุบันและอนาคต

2. การให้ทานเป็นยุทธศาสตร์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การให้ทานถือเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยเป็นจุดเริ่มต้นของการเข้าถึงจิตใจของมนุษย์ผ่านการให้ ซึ่งมนุษย์มีแนวโน้มที่จะเปิดใจยอมรับฟังและเรียนรู้จากผู้ที่มีความเมตตากรุณาที่ให้ความช่วยเหลือ ซึ่งไม่เพียงแต่ผู้รับที่จะมีความสุข ผู้ให้ย่อมเกิดความสุขและเป็นที่ชื่นชอบด้วยเช่นกัน ดั่งพระพุทธศาสนสุภาษิต “ผู้ให้ ย่อมเป็นที่รัก” และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2544) ได้กล่าวไว้ว่า “ความสุขในระดับของการสนองความต้องการในทางที่ดีงามและสร้างสรรค์นั้น สามารถแสดงออกผ่านคุณธรรม เช่น ความสุขจากการอยู่ร่วมสัมพันธ์ช่วยเหลือกันกับเพื่อนมนุษย์ด้วยเมตตาการุณย์เป็นต้น” อีกทั้ง ท่านพุทธทาสภิกฺขุ ได้แสดงธรรมไว้ว่า “จิตที่คิดจะให้ นั้นสบายกว่าจิตที่คิดจะเอา นี่เขาเรียกว่าให้ทาน...” (พุทธทาสภิกฺขุ, 2524) ซึ่งในการอยู่ร่วมกันในโลกยุคปัจจุบันที่ผู้คนต้องเผชิญกับความเครียด ความกดดัน และความไม่แน่นอนนั้น การให้ทานจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความสุขและความสงบให้เกิดขึ้นในจิตใจได้เป็นอย่างดี การให้ทานจึงเป็นเสมือนประตูด่านแรกที่เปิดโอกาสให้พระธรรมได้แทรกซึมเข้าสู่จิตใจ นอกจากนี้ การให้ทานยังสะท้อนให้เห็นถึงความลึกซึ้งของพระพุทธศาสนา ที่เข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ และใช้วิธีการที่เหมาะสมในการเผยแผ่ธรรมะจนกลายเป็นรากฐานสำคัญของวัฒนธรรมการให้ในสังคมไทยที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

2.1 กรณีศึกษามูลนิธิพุทธะมหาเมตตากับพลังของการให้เพื่อเผยแผ่พุทธศาสนา วัฒนธรรมการให้เป็นแนวทางของการสร้างความศรัทธา เชื่อมโยงสู่การเผยแผ่พุทธศาสนาด้วยพลังอันนุ่มนวล เป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่งอกเงยผลิงามในบริบทของทานบารมี การให้ช่วยสร้างศรัทธาในหมู่พุทธศาสนิกชนและผู้ที่นับ

ถือศาสนาอื่นๆ รวมถึงผู้ที่ไม่มีศาสนา การให้จึงเป็นเครื่องมืออันทรงพลังที่ส่งเสริมความสัมพันธ์ทางศาสนาและสังคม ซึ่งทางมูลนิธิพุทธะมหาเมตตาได้ใช้เป็นแนวทางการสร้างความสัมพันธ์และดึงดูดผู้คนเข้าสู่การปฏิบัติธรรม เป็นยุทธศาสตร์ในการเผยแผ่พุทธศาสนาในโลกยุคปัจจุบัน

มูลนิธิพุทธะมหาเมตตา และมูลนิธิบุญญานุภาพ ก่อตั้งโดย พระภาวนาวชิรสุนทร วิ. (กิตติเชษฐ์ สิริ วฑฺฒโก) (Buddha-Mahametta, 2568) โดยมีเป้าหมายหลักคือเผยแผ่พุทธศาสนาด้วยการสอนวิปัสสนากรรมฐาน โดยเน้นไปที่คุณธรรมด้านความเมตตา พระภาวนาวชิรสุนทร วิ. (กิตติเชษฐ์ สิริวฑฺฒโก) ได้แสดงธรรมเทศนาไว้ว่า “ความเมตตาทำให้เราอดทนต่อผู้อื่นได้มากมาย แต่ถ้าขาดเมตตาก็ไม่อยากยุ่งกับใคร เริ่มจากมีตัวตนแล้วค่อยๆ ละตัวตนจนไม่มีตัวตน มองเห็นความทุกข์ของผู้อื่นมากกว่าทุกข์ของตัวเอง แล้วก็มีความปรารถนาที่จะช่วยเหลือดับทุกข์ให้ผู้อื่น มีเมตตามากๆ ปรารถนาจะดับทุกข์ให้ผู้อื่นเสมอ การเป็นผู้ให้เมื่อคิดให้เสมอ ไม่คิดเอาอะไรจากใคร ใจจึงเป็นสุขและบริสุทธิ์ เพียงเราฝึกตัวเองได้เช่นนี้ ความทุกข์ของเราก็ไม่มี...” (พระภาวนาวชิรสุนทร วิ. (กิตติเชษฐ์ สิริวฑฺฒโก), 2565)

ลักษณะของการบำเพ็ญทานบารมีของพระภาวนาวชิรสุนทร วิ. (กิตติเชษฐ์ สิริวฑฺฒโก) ประกอบด้วย การอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนาและช่วยเหลือผู้อื่นอย่างไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย การให้ด้วยจิตใจที่เสียสละอย่างแท้จริงโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน การมีความเมตตากรุณาต่อผู้คนที่หลากหลายเชื้อชาติและศาสนา และดำรงตนเป็นแบบอย่างของพระสงฆ์ที่สังคมคาดหวังนั้น ตั้งอยู่บนความมุ่งมั่นที่จะเผยแผ่พระธรรมอย่างสร้างสรรค์สู่สังคม ให้ผู้คนได้รับธรรมะและมีความสุขในโลกุตระ

2.2 ตัวอย่างขององค์กรศาสนากับโครงการที่มุ่งมั่นเพื่อช่วยเหลือสังคมและเผยแผ่พระธรรม มูลนิธิพุทธะมหาเมตตาเป็นตัวอย่างขององค์กรทางศาสนาที่ใช้วิธีของการให้ทานเป็นยุทธศาสตร์ในการเผยแผ่พระธรรมอย่างเป็นรูปธรรม โดยดำเนินการใน 3 มิติหลัก ได้แก่:

1. วัตถุทาน มูลนิธิฯ ได้ช่วยเหลือสังคมผ่านโครงการสาธารณประโยชน์ต่างๆ เช่น การแจกจ่ายอาหารและของใช้จำเป็นแก่ผู้เดือดร้อนและยากไร้ โครงการแจกอิฐบล็อกและน้ำดื่มเมตตาธรรมฟรี การให้ทุนการศึกษา รวมถึงโครงการรักษาผู้ป่วยโดยไม่คิดค่าใช้จ่าย เช่น คลินิกทันตกรรม ฝังเข็มรักษาฟรี โดยได้รับการสนับสนุนจากท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระมหาธีราจารย์ กรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ประธานคณะกรรมการฝ่ายสาธารณสงเคราะห์

2. อภัยทาน พระภาวนาวชิรสุนทร วิ. (กิตติเชษฐ์ สิริวฑฺฒโก) เน้นการสอนให้มีความเมตตาและให้อภัยเพื่อลดความขัดแย้งและสร้างสันติสุขทั้งในครอบครัวและในสังคม โดยท่านเล็งเห็นว่า “มนุษย์ทุกคนล้วนมีความทุกข์ด้วยกันทั้งสิ้น ให้เรามีความเมตตา ให้อภัยทุกคน” (พระภาวนาวชิรสุนทร วิ. (กิตติเชษฐ์ สิริวฑฺฒโก), 2565)

3. ธรรมทาน มูลนิธิฯ เผยแผ่หลักธรรมผ่านการแสดงธรรมและกิจกรรมทางศาสนาในหลากหลายรูปแบบ ให้โอกาสพุทธศาสนิกชนได้มีสถานที่ปฏิบัติธรรมทั้งที่จังหวัดลำปางและพระนครศรีอยุธยา ในโอกาสต่างๆ มีพระธรรมทูตจากมูลนิธิฯ ไปสอนวิปัสสนากรรมฐานที่วัดยางน้อย จ.อุบลราชธานี และวัดนวมินทราชูทิศ รัฐแมสซาชูเซตส์ ประเทศสหรัฐอเมริกา ทั้งในการสอนแนวสติปัฏฐาน 4 ตามรูปแบบของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และการใช้บทเพลงธรรมคีตะร่วมเป็นสื่อการสอน สร้างความเข้าใจเรื่องการแผ่

เมตตาและการปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวัน กิจกรรม “พระในบ้าน” สำหรับเด็กเล็กจนถึงผู้ปฏิบัติธรรมทั่วไป ในการบ่มเพาะความกตัญญูกตเวทีต่อผู้มีพระคุณ รวมถึงการใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการเข้าถึงผู้ที่สนใจธรรมะทั้งชาวไทยและต่างประเทศทั่วโลก โดยในปัจจุบันมีการแปลธรรมเทศนาเป็นภาษาอังกฤษ จีน และเวียดนาม

ในแนวทางของพระสงฆ์ตามความคาดหวังของสังคมนั้น เมตตาธรรมเหล่านี้จากพระสงฆ์และพุทธบริษัทช่วยให้พุทธศาสนาเป็นที่ยอมรับมากขึ้น และสามารถเข้าถึงประชาชนที่หลากหลายทั้งในประเทศและต่างประเทศ ทานบารมีจึงกลายเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยส่งเสริมศรัทธาและการเข้าถึงพุทธศาสนาได้อย่างรวดเร็วขึ้นโดยเฉพาะในกลุ่มคนรุ่นใหม่ในโลกยุคปัจจุบัน

3. แนวคิดการบูรณาการความเมตตาผ่านบทเพลงธรรมคีตะเพื่อความยั่งยืนของพุทธศาสนา

การนำเสนอกรอบแนวคิดเชิงบูรณาการระหว่างหลักเมตตาธรรมและศิลปะการสื่อสารผ่านธรรมคีตะเป็นแนวทางการบูรณาการที่ทรงพลังในการปลูกฝังศรัทธาและปกป้องแก่นแท้อันล้ำค่าของพระพุทธศาสนาท่ามกลางกระแสโลกที่เปลี่ยนแปลง กรณีศึกษาของอาจารย์อัครวัฒน์ สิงห์ชู อาจารย์วิชาเอกดนตรีศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต เป็นอีกผู้หนึ่งที่เล็งเห็นคุณค่าของพุทธศาสนาและมองว่าดนตรีเป็นสื่อที่เข้าถึงเยาวชนได้ง่ายที่สุด จึงได้เปลี่ยนการเรียนแบบ “ท่องจำ” จากแผ่นกระดาษ เป็นการเรียนแบบ “ฟังเพลง” อาจารย์อัครวัฒน์ ได้กล่าวว่า “หากจะกล่อมเกลาใครหรือโน้มน้าวให้เค้าเปิดรับความเชื่อของเรา ขอให้เลือกวิธีแบบมี “สุนทรียะ” (อัครวัฒน์ สิงห์ชู, 2566)

ในบทความนี้ การศึกษาเชิงวิเคราะห์กระบวนการบูรณาการหลักเมตตาธรรมผ่านบทเพลงธรรมคีตะจึงถือเป็นนวัตกรรมการเผยแผ่และส่งเสริมความเข้าใจและสร้างศรัทธาในพระพุทธศาสนา เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญาเพื่อความยั่งยืนของพระพุทธศาสนาในบริบทสังคมร่วมสมัย

1. ความสำคัญของดนตรีและบทเพลงธรรมคีตะในการปกป้องคุณค่าของพุทธศาสนา ดนตรีเป็นภาษาสากลที่ทุกคนสัมผัสได้ ดนตรีมีพลังพิเศษในการสื่อสารที่เข้าถึงอารมณ์ความรู้สึกของผู้ฟังโดยตรงโดยผ่านท่วงทำนอง จังหวะ และเสียงที่กระทบประสาทสัมผัส มีพลังในการเข้าถึงจิตใจและกระตุ้นอารมณ์เชิงบวก คุณวรณา จิรนพคุณ และคณะได้นำเสนอบทความ “ดนตรี: สุนทรียศาสตร์สู่การบรรลุธรรม” โดยให้ข้อมูลว่า “เนื้อหาในบทเพลงเป็นธรรมะ และทำนองเพลงจะทำให้เกิดความสงบและมีสมาธิ กล่อมเกลาจิตใจให้อ่อนโยนลงได้...” (วรณา จิรนพคุณ และคณะ, 2567) และการศึกษาทางประสาทวิทยาแสดงให้เห็นว่าดนตรีกระตุ้นการหลั่งสารโดปามีน เอนดอร์ฟินและออกซิโทซิน ซึ่งส่งผลให้เกิดความรู้สึกเป็นสุข ผ่อนคลาย เพิ่มความไว้วางใจและมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม ทำให้เกิดความผูกพันทางสังคมจากกิจกรรมทางดนตรีที่ทำร่วมกัน เช่น การร้องเพลงประสานเสียง หรือการฟังดนตรีในกลุ่ม (Chanda and Levitin, 2013)

สภาวะดังกล่าวส่งผลกระทบเชิงบวกต่อสังคมและการรับรู้เกี่ยวกับพุทธศาสนา ซึ่งการฟังเพลงที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับธรรมะสามารถโน้มน้าวจิตใจให้ผู้ฟังเกิดความสงบและคล้อยตามได้ง่ายมากกว่าการอ่านหรือฟังธรรมะโดยตรง เอื้อต่อการเปิดรับและซึมซับหลักธรรมคำสอนต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งยังเสริมสร้างความสามัคคีในหมู่คณะของผู้ปฏิบัติธรรม จากการที่ได้บูรณาการความเมตตาผ่านบทเพลงธรรมคีตะ ทำให้ธรรมคีตะเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพทั้งในการเผยแผ่หลักธรรมและการสร้างสังคมที่เข้มแข็ง มีความเมตตาปรารถนาดีต่อกัน และเป็นพลังของผู้ที่มีความศรัทธาที่เห็นคุณค่าของพุทธศาสนาอยู่ร่วมกัน

2. กรณีศึกษาความสำเร็จของมูลนิธิพุทธะมหาเมตตากับการใช้ธรรมคีตะในการเผยแผ่ธรรม กรณีศึกษาที่โดดเด่นของการบูรณาการความเมตตาผ่านบทเพลงธรรมคีตะในสังคมไทยปรากฏอย่างเป็นรูปธรรมในงานของพระภาวนาวชิรสุนทร วิ. (กิตติเชษฐ์ สิริวฑฺฒโก) ประธานมูลนิธิพุทธะมหาเมตตา และเจ้าอาวาสวัดพุทธเมตตาบุญญานุภาพ พระภาวนาวชิรสุนทร วิ. (กิตติเชษฐ์ สิริวฑฺฒโก) ได้ประยุกต์ใช้บทเพลงธรรมคีตะที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายต่างๆ เพื่อสื่อถึงหลักธรรมในพุทธศาสนา ท่านได้ริเริ่มนำบทเพลงธรรมคีตะมาใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างเป็นระบบในช่วงฝึกปฏิบัติธรรม ซึ่งในสังคมปัจจุบันที่คนมีสมาธิในความสนใจสั้นลง บทเพลงธรรมคีตะที่มีความยาวประมาณ 3-5 นาที สามารถถ่ายทอดแก่นสาระของหลักธรรมได้อย่างกระชับและน่าสนใจ บทเพลงที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความเมตตาสามารถนำเสนอในรูปแบบที่ทันสมัย ด้วยทำนองร่วมสมัยที่ดึงดูดความสนใจของคนรุ่นใหม่ แต่ยังคงสาระสำคัญของหลักคุณธรรมไว้อย่างครบถ้วน ทำให้ผู้ฟังเกิดความสงบ ผ่อนคลาย มีจิตใจอ่อนโยน และเปิดใจรับธรรมะได้ง่ายขึ้น

การบูรณาการความเมตตาผ่านบทเพลงธรรมคีตะจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่มีประสิทธิภาพในการปกป้องคุณค่าของพุทธศาสนาในสังคมร่วมสมัย ช่วยปรับเปลี่ยนภาพลักษณ์ของพุทธศาสนาจากสิ่งที่ดูเก่า ไกลตัวและเข้าถึงได้ยาก ให้กลายเป็นสิ่งที่ร่วมสมัยและเข้าถึงได้ง่าย บทเพลงที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความเมตตาและหลักธรรมอื่นๆ กระตุ้นให้ผู้ฟังในทุกกลุ่มได้นำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นการรักษาคุณค่าของพุทธศาสนาอย่างแท้จริง โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ซึ่งจะเป็นกำลังสำคัญในการสืบทอดพระพุทธศาสนาต่อไปในอนาคต

4. การบูรณาการความเมตตากับการประยุกต์ใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการเผยแผ่พระธรรม

ในยุคดิจิทัลที่ข้อมูลข่าวสารหลั่งไหลอย่างรวดเร็ว การประยุกต์ใช้สื่อออนไลน์เป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการปกป้องและเผยแผ่คุณค่าของพุทธศาสนา โดยเฉพาะเมื่อต้องการเข้าถึงกลุ่มคนรุ่นใหม่และสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอน

1. หลักการสื่อสารธรรมะด้วยเมตตาธรรมในสื่อสังคมออนไลน์

การเผยแผ่ธรรมะในสื่อออนไลน์ในโลกยุคปัจจุบันต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเมตตาที่แท้จริง โดยคำนึงถึงการนำเสนอข้อธรรมที่ถูกต้อง เข้าถึงง่ายและเป็นประโยชน์ต่อผู้รับสาร ควรสื่อสารธรรมะในรูปแบบที่สอดคล้องกับชีวิตประจำวันของคนยุคใหม่ เช่น การทำคลิปวิดีโอสั้นๆ เพื่อดึงดูดความสนใจ เผยแพร่ข้อธรรมในความถี่ที่ต่อเนื่องเพื่อการจดจำและการติดตามจากผู้รับสาร โดยใช้ภาษาที่เข้าใจง่ายและหลีกเลี่ยงการแสดงธรรมที่มีภาษาบาลีจำนวนมาก ควรนำเสนอผ่านเรื่องเล่า หรือการใช้สื่อมัลติมีเดียที่น่าสนใจ

2. กรณีศึกษาการเผยแผ่ธรรมะผ่านสื่อสังคมออนไลน์ของมูลนิธิพุทธะมหาเมตตา

มูลนิธิพุทธะมหาเมตตาได้พัฒนาแนวทางการเผยแผ่ธรรมะผ่านสื่อออนไลน์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเมตตา เช่น การจัดทำคลิปวิดีโอธรรมะสั้นๆ ที่เข้าใจง่ายให้เข้ากับยุคสมัย เช่น เรื่องคำสอนทางพระพุทธศาสนาผ่านสื่อ TikTok : Help People ของมูลนิธิฯ ยกตัวอย่างคลิปวิดีโอของสามเณรแม็กซ์ ชาวออสเตรเลีย ที่แสดงถึงความเป็นผู้ที่มีศรัทธาในพระพุทธเจ้า (Help People, มูลนิธิพุทธะมหาเมตตา, 2568) และช่องทางอื่นๆ บนโลกออนไลน์เพื่อเผยแพร่ข้อคิดธรรมะในชีวิตประจำวัน เช่น ช่องทาง YouTube, Line และ Facebook ที่มีผู้ติดตามจำนวนมาก พร้อมทั้งสร้างเครือข่ายพุทธศาสนาออนไลน์ เช่น Zoom เพื่อให้ผู้ที่สนใจทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศได้เข้าถึงธรรมะผ่านอินเตอร์เน็ต โดยผู้เข้าร่วมการถ่ายทอดสดสามารถ

มองเห็นและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น แสดงความรู้สึกและสภาวธรรม สามารถโต้ตอบกันได้แบบเรียลไทม์ ซึ่งได้ผลเป็นอย่างดีในกลุ่มคนรุ่นใหม่และชาวต่างชาติที่อยู่ห่างไกล ความสำเร็จของมูลนิธิฯ แสดงให้เห็นว่าการเผยแผ่ธรรมะผ่านสื่อออนไลน์นั้น สามารถเข้าถึงผู้คนให้ได้รับธรรมะได้อย่างกว้างขวาง สร้างชุมชนของผู้ที่มีความศรัทธาและความรักในพระพุทธศาสนาได้อย่างเข้มแข็งทั้งในประเทศและระดับสากล

การบูรณาการความเมตตากับการใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการเผยแผ่พระธรรมจึงเป็นยุทธศาสตร์เชิงรุกที่สำคัญในการปกป้องคุณค่าของพุทธศาสนาในยุคปัจจุบัน ซึ่งไม่เพียงแต่จะช่วยให้หลักธรรมคำสอนเข้าถึงผู้คนในวงกว้างได้อย่างรวดเร็ว แต่ยังช่วยสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องและเสริมสร้างแรงบันดาลใจในการปฏิบัติธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่ที่ห่างไกลจากการปฏิบัติเจริญภาวนา

5. แนวทางการใช้หลักธรรมคำสอนเพื่อปกป้องคุณค่าของพระพุทธศาสนาจากสื่อออนไลน์

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคปัญญาประดิษฐ์นั้นจำเป็นต้องอาศัยทั้งปัญญาและเมตตา แนวทางการปกป้องคุณค่าของพระพุทธศาสนาจากการนำเสนอข่าวเชิงลบและข่าวที่ไม่เป็นความจริงในสื่อออนไลน์ต่างๆนั้น ผู้ใช้งานสื่อออนไลน์บนแพลทฟอร์มต่างๆ ควรได้รับการแนะนำและส่งเสริมในการนำพระสูตร “กาลามสูตร” และ “โยนิโสมนสิการ” (พระราชวัชรสารบัณฑิต (ประสาร จนฺทสาโร), 2567) มาพิจารณาข้อมูลข่าวที่เกี่ยวกับศาสนาหรือข่าวต่างๆ ก่อนเสมอว่าเท็จจริงประการใดก่อนที่จะสรุปเชื่อและส่งต่อข้อมูล โดยใช้ความเมตตาเป็นเครื่องพิจารณา มีสติและความศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญาในการพิจารณาร่วมกัน ดังนี้

1. การประยุกต์ใช้หลักกาลามสูตรเพื่อปกป้องพุทธศาสนา

หลักกาลามสูตร พระพุทธองค์ทรงให้ใช้เหตุผลพิจารณาด้วยปัญญาในสิ่งต่างๆว่าสมควรเพียงใดที่จะเชื่อได้ เมื่อนำมาประยุกต์ใช้กับสื่อออนไลน์ เราควรตรวจสอบที่มาของข้อมูล ผู้เผยแพร่ และหลักฐานประกอบก่อนที่จะเชื่อ ตามหลัก 10 ประการ ดังนี้

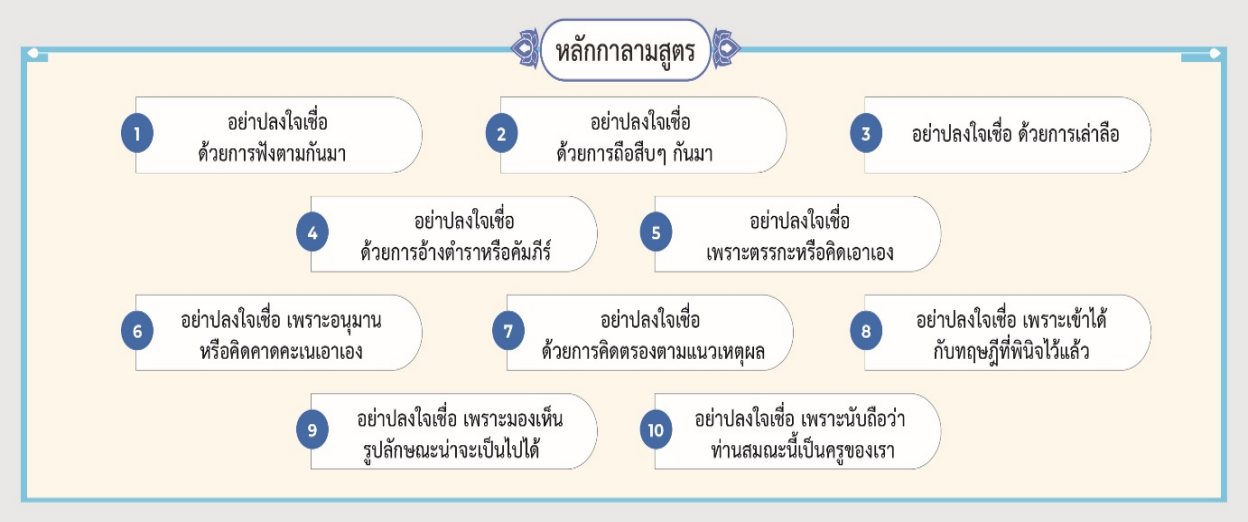

ภาพที่ 2: หลักกาลามสูตร

2. การประยุกต์ใช้หลักโยนิโสมนสิการเพื่อปกป้องพุทธศาสนา

โยนิโสมนสิการ หมายถึงการคิดพิจารณาด้วยปัญญาอย่างรอบคอบและถี่ถ้วน เมื่อนำมาประยุกต์ใช้ เราควรพิจารณาว่าข้อมูลที่ได้รับนั้นสอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาหรือไม่ และมีผลกระทบต่อจิตใจของเราและผู้อื่นอย่างไร ทางพุทธศาสนาถือว่ามีคุณค่าเท่ากับความไม่ประมาท มีหลักวิธีคิด 10 ประการ โดยย่อ ดังนี้ 1) วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย โดยการพิจารณาว่า สิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี 2) วิธีคิดแบบแยกส่วน เช่น เป็นการคิดแบบสังเคราะห์ การคิดแบบแยกแยะองค์ประกอบ 3) วิธีคิดแบบสามัญลักษณะ เช่น พิจารณาว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ แปรเปลี่ยน ดับไป 4) วิธีคิดแบบอริยสัจ คือ วิธีคิดแบบแก้ปัญหา แบบหาสาเหตุแห่งปัญหา หาวิธีแก้ที่ต้นเหตุเพื่อเข้าถึงการแก้ปัญหา 5) วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ คือการคิดมีเป้าหมายและวิธีว่า ทำให้บรรลุเป้าหมายและผลได้หรือไม่ ทำอย่างไรจึงจะบรรลุเป้าหมายและวัตถุประสงค์ได้ 6) วิธีคิดแบบพิจารณาคุณโทษและทางออก การคิดแบบรอบคอบว่าอะไรเป็นคุณและเป็นโทษ ข้อดี ข้อเสีย และทางออกคืออะไร 7) วิธีคิดแบบคุณค่าแท้คุณค่าเทียม คือคิดพิจารณาว่าอะไรคือแก่น อะไรคือเปลือก อะไรคือกระพี้ อะไรคือสิ่งประดับ อะไรคือกาฝาก 8) วิธีคิดแบบเร้าคุณธรรม คือวิธีคิดแบบสร้างสรรค์ คิดให้ได้ประโยชน์ การคิดในเชิงบวก 9) วิธีคิดแบบปัจจุบันขณะ เป็นการค้นหาความจริงจากประสบการณ์ตรงผ่านประสาทสัมผัสทั้งหก คือตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ ผ่านการมีสติในปัจจุบันจนเกิดความรู้จริงขึ้น 10) วิธีคิดแบบวิภัชชวาที คือการคิดแยกแยะเปรียบเทียบ

ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมและความเมตตาจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง หลักกาลามสูตรและโยนิโสมนสิการช่วยปกป้องพุทธศาสนาจากสื่อออนไลน์ โดยให้เราใช้ปัญญาในการพิจารณา อย่าหลงเชื่ออะไรง่ายๆ เพื่อรักษาความบริสุทธิ์ของพระพุทธศาสนาและป้องกันความเข้าใจผิด ความเมตตาช่วยให้เผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างสร้างสรรค์ เมื่อผสมผสานหลักธรรมเหล่านี้กับความเมตตา เราจะสามารถช่วยให้ผู้อื่นเข้าใจพระธรรมได้ดียิ่งขึ้นซึ่งเป็นวิธีในการปกป้องพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี

แนวคิดการนำเมตตาธรรมเพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งทางสังคม

ในยุคที่โลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและเชื่อมโยงกันอย่างใกล้ชิด ความขัดแย้งทางสังคมและศาสนากลายเป็นปัญหาที่ซับซ้อนและท้าทาย ความหลากหลายทางความคิด ชาติพันธุ์ และวัฒนธรรมอาจนำไปสู่ความเกลียดชัง การก่อการร้าย และการเลือกปฏิบัติระหว่างกลุ่ม ยกตัวอย่าง กรณีของประเทศรวันดากับโศกนาฏกรรมการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ในปี พ.ศ. 2537 ที่คร่าชีวิตผู้คนกว่าแปดแสนราย (Human Rights Watch, 2011) สาเหตุสำคัญคือความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ที่มีมาอย่างยาวนาน ซึ่งถูกทำให้รุนแรงขึ้นในยุคอาณานิคมภายใต้การปกครองของประเทศเบลเยียม รวันดาได้ใช้เวลาหลายปีในการเยียวยาผู้สูญเสียที่ตกเป็นเหยื่อของความเกลียดชัง บทเรียนนี้สะท้อนให้เห็นถึงความเปราะบางของสังคมซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

1. ความเชื่อมโยงเมตตาธรรมสู่สังคหวัตถุ 4 กับการแก้ไขปัญหาสังคม

พุทธศาสนานำเสนอหลักเมตตาธรรมที่มิใช่เพียงคุณธรรมทางจิตใจหรือคำสอนทางศาสนาเท่านั้น แต่เป็นพลังที่สามารถเปลี่ยนแปลงสังคมให้เกิดสันติสุขได้อย่างเป็นรูปธรรม ความเมตตาจึงสำคัญมากเพราะเป็นข้อธรรมข้อแรกที่นำไปสู่ความกรุณา มุทิตา และอุเบกขา สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2563) ได้กล่าวถึง “ความเมตตา” ว่าเป็นคุณธรรมพื้นฐานในพรหมวิหาร 4 เพราะเมื่อมีเมตตา อยู่ตามธรรมดาเป็นปกติก็เป็นมิตรไมตรี มีความปรารถนาดีไม่คิดเบียดเบียนทำร้ายกัน แต่ในยามที่เห็นผู้อื่นเดือดร้อน มีความทุกข์จากเมตตาก็เกิดความสงสาร คือเกิดความกรุณาที่อยากจะช่วยเหลือให้พ้นทุกข์ ความเมตตาเป็นคุณธรรมประจำใจ ยังเป็นท่าทีที่อยู่ในใจ แต่การแสดงออกในสังคมเพื่อการอยู่ร่วมกัน คือต้องมีภาคปฏิบัติมารับ นั่นก็คือ “สังคหวัตถุ 4” สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ยังได้กล่าวว่า สังคหวัตถุ 4 เป็นหลักธรรมที่รับช่วงสู่ภาคปฏิบัติในสังคมมนุษย์ต่อจากพรหมวิหาร 4 หมายถึงการแสดงออกเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคม เป็นหลักการสงเคราะห์ สร้างสามัคคี ประสานสังคม ยึดเหนี่ยวจิตใจกัน ก่อให้เกิดเอกภาพ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2563) ประกอบด้วย:

1. การให้ต่อกัน คือ การปฏิบัติต่อกันในการอยู่ร่วมกันด้วยดีด้วยน้ำใจ เริ่มต้นด้วยความเมตตาเมื่อเห็นผู้อื่นมีความทุกข์เดือดร้อน เช่น ประสบภัยพิบัติ ขาดแคลนปัจจัยสี่ ก็พึงให้ด้วยความกรุณา หากใครทำความดีแต่ขาดแคลนทุน ก็ส่งเสริมด้วยมุทิตาจิตในความดี เพื่อให้ประสบความสำเร็จในสิ่งดีงามยิ่งขึ้น

2. ปิยวาจา คือการพูดดี ทักทายด้วยความสุภาพ หากเห็นผู้อื่นเดือดร้อนตกต่ำ ก็ปลอบโยนและแนะวิธีแก้ไขปัญหา หากเขาทำความดีประสบความสำเร็จ ก็ใช้ปิยวาจาพูดส่งเสริมสนับสนุนให้กำลังใจยิ่งขึ้น

3. อัตถจริยา คือการบำเพ็ญประโยชน์ เอื้อเฟื้อต่อกัน แบ่งเบาช่วยเหลือด้วยความเมตตา กรุณา และช่วยเกื้อหนุนส่งเสริมมุทิตาในงานกุศล

4. สมานัตตา คือการวางตนเสมอภาคกัน ไม่ดูถูกเหยียดหยาม ไม่เอารัดเอาเปรียบ ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง อยู่ร่วมสุขร่วมทุกข์กัน ร่วมกันแก้ไขปัญหา มีความเป็นธรรม ใช้พรหมวิหาร 4 คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา

หลักเมตตาธรรมดังกล่าวข้างต้นจึงมิใช่เพียงแนวคิดทางศาสนา แต่เป็นเครื่องมือเชิงปฏิบัติที่ช่วยรักษาสัมพันธภาพ ลดความขัดแย้ง และสร้างพลังสมานฉันท์ในทุกระดับของสังคม สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในโลกปัจจุบัน

2. กรณีศึกษารวันดากับหลักเมตตาธรรมที่นำไปสู่การคืนดีหลังโศกนาฏกรรมการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์

การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ในรวันดาระหว่างเมษายน-กรกฎาคม 2537 เป็นหนึ่งในโศกนาฏกรรมที่รุนแรงและรวดเร็วที่สุดในประวัติศาสตร์โลกสมัยใหม่ มีผู้เสียชีวิตประมาณ 800,000 รายภายใน 100 วัน โดยชาวฮูตูสังหารชาวทุตซี สาเหตุมาจากความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ที่สั่งสมมานานและถูกทำให้รุนแรงขึ้นในยุคอาณานิคมเบลเยียม จุดเริ่มต้นของโศกนาฏกรรมเกิดขึ้นเมื่อเครื่องบินของประธานาธิบดีรวันดาและบุรินดีถูกยิงตกในวันที่ 6 เมษายน 2537 (Human Rights Watch, 2011)

หลังเหตุการณ์โศกนาฏกรรม รัฐบาลรวันดาริเริ่มศาลกาชาชา ซึ่งเป็นกระบวนการยุติธรรมระดับชุมชนที่เน้นการให้อภัยและรับฟังกัน ผ่านการสารภาพและฟื้นฟูความสัมพันธ์ ชุมชนเป็นผู้เลือกผู้พิพากษาเอง ผู้ต้องหาที่สารภาพและสำนึกผิดจะได้รับโทษเบาลง เช่น ได้รับการปล่อยตัวหรือทำงานบำเพ็ญประโยชน์ ศาลกาชาชาได้ตัดสินคดีในชุมชนกว่า 12,000 แห่ง รวมกว่า 1.2 ล้านคดี แม้จะมีข้อโต้แย้งบางประการ แต่กระบวนการนี้ช่วยลดความแออัดในเรือนจำและลดความตึงเครียดระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ ในปัจจุบันรวันดาได้รับการยกย่องว่าเป็นประเทศที่มีความปลอดภัยและฟื้นฟูอย่างรวดเร็วในแอฟริกา มีการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน ตั้งเป้าเป็นศูนย์กลางเทคโนโลยีและบริการสารสนเทศในแอฟริกา และผลิตสินค้าไอทีและนวัตกรรมขั้นสูง เพื่อก้าวจากประเทศรายได้ต่ำสู่ประเทศรายได้สูงภายในปี 2593 (สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ, 2566)

บทเรียนจากรวันดาแสดงให้เห็นว่า แม้ในความโหดร้ายที่สุด เมตตาธรรมสามารถเป็นรากฐานสำคัญในการฟื้นฟูสังคม และไม่เพียงเป็นกลไกทางจิตใจเท่านั้น แต่สามารถเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคม สถาบัน และจิตสำนึกของผู้คนได้อย่างแท้จริง

3. แนวคิดของท่านติช นัท ฮันห์กับหลักความเมตตาเพื่อการเยียวยาสังคม

ท่านติช นัท ฮันห์ พระมหาเถระในพระพุทธศาสนามหายาน ผู้บุกเบิกแนวคิด “พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม” (Wikipedia, 2568) เน้นว่า “การฟังอย่างลึกซึ้ง” (Deep Listening) และ “การพูดด้วยความรัก” (Loving Speech) (Hanh, 2014) เป็นกุญแจสำคัญในการเยียวยาสังคม ปรัชญาของท่านเชื่อว่าการอยู่ร่วมกันอย่างสันติต้องวางรากฐานบน “ความเข้าใจ” ที่เกิดจาก “การรับฟังด้วยหัวใจ” และ “การสื่อสารด้วยความกรุณา” ไม่ใช่การมุ่งเอาชนะด้วยเหตุผล หากไม่เปลี่ยนภาษาที่ใช้สื่อสารในสังคม เราไม่อาจแก้ไขความขัดแย้งระดับโครงสร้างได้ ซึ่งสอดคล้องกับพรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 และกระบวนการกาชาชาในรวันดา

การเยียวยาสังคมรวันดาหลังเหตุการณ์ฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ไม่ได้อาศัยเพียงกระบวนการยุติธรรมทางกฎหมาย แต่ตั้งอยู่บนรากฐานของความเมตตา การให้อภัย และการคืนดี ซึ่งสอดคล้องกับหลักการของท่านติช นัท ฮันห์ ที่นำพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้เยียวยาบาดแผลสังคม แนวทางนี้สะท้อนว่าการยอมรับฟังด้วยจิตเมตตาและการเปิดใจให้อภัยเป็นเครื่องมือสำคัญในการปลดปล่อยสังคมจากความเกลียดชังและความแตกแยก เช่นเดียวกับที่รวันดาใช้กระบวนการกาชาชาเพื่อฟื้นฟูความไว้วางใจและความเป็นพี่น้อง

กรณีศึกษานี้แสดงให้เห็นว่า “เมตตาธรรม” ไม่ใช่เพียงทฤษฎีในคัมภีร์ แต่เป็นพลังที่สามารถเปลี่ยนแปลงสังคมได้อย่างเป็นรูปธรรม ดังที่เห็นได้จากแนวทางของท่านติช นัท ฮันห์ และประสบการณ์ของรวันดาที่เลือกการให้อภัยแทนการแก้แค้น การนำเมตตาธรรมมาแก้ไขปัญหาความขัดแย้งจึงเป็นหลักปฏิบัติที่สามารถเยียวยา ฟื้นฟูศรัทธา และสร้างความไว้วางใจในสังคม ซึ่งสอดคล้องกับการปกป้องคุณค่าพุทธศาสนาในโลกสมัยใหม่ที่ต้องใช้พลังเมตตาจากภายในจิตใจเป็นรากฐานเพื่อรักษาคุณค่าทางศีลธรรมให้ยั่งยืนท่ามกลางสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

4. การบูรณาการเมตตาธรรมด้วยศาสตร์พระราชา แนวคิดหลักเศรษฐกิจพอเพียงและโครงการพระราชดำริ

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำริของในหลวงรัชกาลที่ 9 เป็นศาสตร์พระราชาที่แสดงถึงการเชื่อมโยงระหว่างความเมตตากับการแก้ไขปัญหาสังคม พระองค์ทรงห่วงใยในคุณภาพชีวิตของประชาชนทุกเชื้อชาติและศาสนา ทรงมีพระราชประสงค์ให้ราษฎรในสังคมพหุวัฒนธรรมของไทยดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี พึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน โดยมีการจัดตั้ง “โครงการหลวง” เพื่อพัฒนาความเป็นอยู่ของชนพื้นเมืองในเขตภูเขา (Lue History, 2566) ซึ่งเป็นโครงการที่มุ่งพัฒนาความเป็นอยู่ของชนพื้นเมืองในบริเวณป่าเขา เป็นจุดเริ่มต้นสายสัมพันธ์ของชนเผ่าทางเหนือและรัฐบาลไทย ผ่านความห่วงใยของพระองค์

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมีองค์ประกอบสำคัญคือ 1) ความพอประมาณ 2) ความมีเหตุผล และ 3) การมีภูมิคุ้มกันในตัวเอง ซึ่งเน้นการใช้ปัญญาในการดำรงชีวิตและพัฒนาทั้งเศรษฐกิจ สังคม และจิตใจอย่างกลมกลืน แนวคิดนี้ได้รับการยอมรับและนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันของคนหลากหลายชาติพันธุ์ ดังบทสัมภาษณ์ที่ว่า “หลักเศรษฐกิจพอเพียงได้รับการยอมรับและนำมาปรับใช้ในชีวิตประจำวันอย่างกว้างขวาง สร้างความเชื่อมั่นให้กับไทยแท้และชาติพันธ์ต่างๆ ได้ส่งเสริมให้ความรู้ สร้างคุณธรรมและแรงบันดาลใจสู่การเป็นเกษตรอินทรีย์ การปลูกข้าว และได้เลี้ยงปากท้องคนในชุมชนให้มีสุขภาพดีและสังคมแข็งแกร่ง พวกเขาได้คิดอย่างมีเหตุผลและรับฟังซึ่งกันและกัน การที่ประชาชนไม่หยุดพัฒนาจะนำไปสู่นวัตกรรมใหม่ๆ แล้วนำกำไรกลับคืนไปให้ชุมชน มีรายได้เพื่อสร้างสังคมที่สมดุลและมีความสุข อีกทั้งพระองค์ทรงสนับสนุนการศึกษาเท่าเทียม ผู้คนต่างชาติพันธุ์ต่างรู้สึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงให้โอกาสและแนวทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างไม่แบ่งแยก” (Thai PBS, 2560)

การบูรณาการเมตตาธรรมผ่านศาสตร์พระราชาและโครงการในพระราชดำริกว่า 4,000 โครงการ ไม่ใช่เพียงแนวทางพัฒนาเศรษฐกิจ แต่เป็นการเชื่อมโยงกับความเมตตาที่ทรงมีต่อประชาชน (แพรภัทรา เขียวชะอุ่ม, 2566) ดังพระราชดำรัสที่ว่า “...ผู้ที่มีจิตใจเมตตากรุณา หมายถึงการที่จะมีจิตใจเห็นใจผู้อื่น มีจิตใจที่จะเห็นถึงความเดือดร้อนเราจะต้องช่วยเหลือ จิตใจนี้ก็เป็นจิตใจที่มีกำลังมากทั้งอ่อนโยนมาก...” (พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9, 2524)

พระองค์ทรงเป็นแบบอย่างของพระมหากษัตริย์ผู้สร้างรากฐานสำคัญในการพัฒนาสังคมที่สงบสุข ทรงเป็นที่พึ่งในการส่งเสริมพระพุทธศาสนาและรักษาความเป็นไทย ศาสตร์พระราชาและหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงคือตัวอย่างสำคัญของการบูรณาการเมตตาธรรมในสังคมไทย ซึ่งประยุกต์หลักธรรมทางพุทธศาสนาสู่การพัฒนาชาติ เยียวยาทั้งเศรษฐกิจและจิตใจบนพื้นฐานของความเมตตาสะท้อนพระปรีชาสามารถของพระองค์ที่มุ่งประโยชน์สุขของประชาชนเป็นสำคัญ

องค์ความรู้ใหม่

บทความ “การบูรณาการความเมตตาเพื่อปกป้องคุณค่าของพุทธศาสนา” สามารถนำเสนอ “องค์ความรู้ใหม่” ใน 3 มิติหลัก ดังนี้

1. การบูรณาการ “เมตตาธรรม” สู่การปกป้องพุทธศาสนาในเชิงรุก

1.1 “ความเมตตา” มิใช่เป็นเพียงหลักธรรมเท่านั้น แต่ถูกยกระดับด้วยการบูรณาการสู่การเป็น “เครื่องมือเชิงปฏิบัติ” ที่เป็นยุทธศาสตร์เชิงรุกในการป้องกันภัยคุกคามต่อพุทธศาสนาในโลกยุคใหม่

1.2 การวิเคราะห์ภัยคุกคามจากภายในและภัยภายนอกที่กระทบต่อศาสนา ได้นำไปสู่การเสนอ “เมตตาธรรม” ที่เป็นกลไกป้องกันและเยียวยาทั้งระดับบุคคลและสังคม

2. นวัตกรรมการเผยแผ่พุทธธรรมผ่าน “ธรรมคีตะ” และ “สื่อออนไลน์” ที่บูรณาการกับเมตตาธรรม

2.1 การประยุกต์ “ธรรมคีตะ” และ “สื่อออนไลน์” เป็นนวัตกรรมในการเผยแผ่พุทธธรรม โดยบูรณาการกับเมตตาธรรมเพื่อปลูกฝังศรัทธาและเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายโดยเฉพาะเยาวชนและคนรุ่นใหม่มีแนวโน้มสนใจพุทธศาสนาน้อยลง

2.2 เสนอแนวทางการใช้สื่อสังคมออนไลน์ เช่น TikTok, YouTube, Zoom เป็นเครื่องมือใหม่ของการเผยแผ่ธรรมที่ตั้งอยู่บน “เมตตาธรรมในการสื่อสาร” ซึ่งไม่เคยปรากฏในงานวิจัยในลักษณะนี้

3. การประยุกต์ “เมตตาธรรม” กับหลัก “กาลามสูตร” และ “โยนิโสมนสิการ”

3.1 การผสานเมตตาธรรมกับหลักกาลามสูตรและโยนิโสมนสิการ เพื่อสร้างกลไกคุ้มกันทางจริยธรรมให้มีสติและศรัทธาอย่างมีเหตุผลกับการที่ต้องเผชิญกับโลกยุคข้อมูลข่าวสาร

3.2 เป็นการนำเสนอ “แนวทางใหม่” ในการเสริมสร้างปัญญาเพื่อพิจารณาข้อมูลข่าวสารร่วมกับจิตใจที่เมตตาในบริบทที่ซับซ้อนของโลกยุคสื่อออนไลน์

สรุป

ในโลกปัจจุบันที่พุทธศาสนาเผชิญความท้าทายมากมาย “ความเมตตา” ซึ่งเป็นคุณธรรมพื้นฐานในหลักพรหมวิหาร 4 แสดงพลังอันทรงประสิทธิภาพในการปกป้องและส่งเสริมคุณค่าอันล้ำค่าของพระพุทธศาสนา การศึกษานี้แสดงให้เห็นถึงพลังของความเมตตาที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นรูปธรรมในหลากหลายบริบท กรณีศึกษาที่สำคัญ ได้แก่ กระบวนการกาชาชาในประเทศรวันดาที่ใช้ความเมตตาฟื้นฟูสังคมจากบาดแผลการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์อันโหดร้าย แนวคิดการฟังอย่างลึกซึ้งและการพูดด้วยความรักของท่านติช นัท ฮันห์ที่เยียวยาความขัดแย้งเพื่อสร้างสังคมแห่งสันติภาพ และศาสตร์พระราชาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โครงการพระราชดำริของในหลวงรัชกาลที่ 9 ที่บูรณาการความเมตตาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนทุกกลุ่มชาติพันธุ์ในสังคมไทย

การบูรณาการความเมตตาในการปกป้องพุทธศาสนามีหลายรูปแบบที่เป็นรูปธรรม มูลนิธิพุทธะมหาเมตตา ก่อตั้งโดย พระภาวนาวชิรสุนทร วิ. (กิตติเชษฐ์ สิริวฑฺฒโก) ได้ใช้ยุทธศาสตร์ทานบารมีใน 3 มิติ ทั้งวัตถุทาน อภัยทาน และธรรมทาน พร้อมทั้งประยุกต์ใช้ธรรมคีตะและสื่อสังคมออนไลน์ในการเผยแผ่พุทธศาสนา

ด้วยเมตตาธรรมที่เข้าถึงจิตใจผู้คนอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ทั้งในประเทศและระดับสากล การศึกษาเชิงวิเคราะห์กระบวนการบูรณาการหลักเมตตาธรรมผ่านบทเพลงธรรมคีตะถือเป็นนวัตกรรมการเผยแผ่ที่สร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญาเพื่อความยั่งยืนของพระพุทธศาสนาในบริบทสังคมร่วมสมัย

จิตเมตตาเป็นกุศลจิตที่ต้องฝึกฝนจนเป็นนิสัย มีความปรารถนาดีโดยไม่หวังผลตอบแทน แต่ให้ด้วยความบริสุทธิ์ใจ เมื่อบูรณาการความเมตตากับปัญญาผ่านหลักกาลามสูตรและโยนิโสมนสิการในยุคข้อมูลข่าวสาร จะเกิดเป็นภูมิคุ้มกันที่ช่วยปกป้องพุทธศาสนาจากข้อมูลบิดเบือนและความเข้าใจผิด กรณีศึกษาในบทความนี้ยืนยันว่า “เมตตาธรรม” มิใช่เพียงหลักการในคัมภีร์ แต่เป็นพลังที่สามารถเปลี่ยนแปลงสังคมได้อย่างเป็นรูปธรรม เป็นแสงประทีปส่องทางให้พุทธศาสนาดำรงอยู่อย่างมั่นคงและเป็นที่พึ่งทางใจของมวลมนุษยชาติทั้งในปัจจุบันและอนาคตอย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

โครงการหลวง. (8 มกราคม 2566). *จุดเริ่มต้นสายสัมพันธ์ของชนเผ่าทางเหนือและรัฐไทย ผ่านความห่วงใยของรัชกาลที่ 9*. สืบค้น 20 เมษายน 2568 จาก https://www.luehistory.com/จุดเริ่มต้นสายสัมพันธ์ของชนเผ่าทางเหนือและรัฐไทย-ผ่านความห่วงใยของรัชกาลที่-9/

แพรภัทรา เขียวชะอุ่ม. (2566). *บทที่ 3 ศาสตร์พระราชาและโครงการพระราชดำริ*. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม. สืบค้น 20 เมษายน 2568 จากhttps://pws.npru.ac.th/praepat/system/20231102130505_2b457e276beb2e5fc72c81c376bbd37b.pdf

พระไตรปิฎก ฉบับหลวง. *เมตตาสูตร*. แสงธรรมแห่งพระไตรปิฎก. สืบค้น 20 กุมภาพันธ์ 2568 จาก https://uttayarndham.org/node/5632

พระธรรมวัชรบัณฑิต. (2562). อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. *ความรัก ความเมตตาเป็นสิ่งสากล*. สามเณร ปลูกปัญญาธรรม - True Little Monk. จาก https://youtu.be/h9fY4n GjF7o?si=lgFO3tlmV3BmzwAH

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2544). *แนวคิดสุขภาวะองค์รวมเชิงพุทธ ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)*. สืบค้น 20 มกราคม 2568 จาก https://archive.lib.cmu.ac.th/full/T/2555/phil31055jj_ch2.pdf

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9. (30 ตุลาคม 2524). *จิตใจเมตตากรุณา มีกำลังมาก*. สืบค้นเมื่อ 18 เมษายน 2568 จาก https://www.trueplookpanya.com/dhamma/content/63103

พระราชวัชรสารบัณฑิต (ประสาร จนฺทสาธร). (2567). *บทบาทที่คาดหวังทางสังคมของพระสงฆ์, กาลามสูตร โยนิโสมนัสการ*. การบรรยาย MP4. หลักสูตรพุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระอาจารย์กิตติเชษฐ์ สิริวฑฺโก. (7 กุมภาพันธ์ 2565). EP.16. *สงสารและเห็นใจผู้อื่น. ธรรมะสอนใจ ฟังสบาย ผ่อนคลาย*. มูลนิธิพุทธะมหาเมตตา. สืบค้น 3 พฤษภาคม 2568 จาก https://youtu.be/DfQPy_LxIXI?si=ovmN5RJucXTNnfjl

พระอาจารย์กิตติเชษฐ์ สิริวฑฺฒโก. *ทุกคนมีความทุกข์ทั้งนั้น เราไม่เป็นศัตรูกับใคร. ซึมสุข ซาบซึ้ง ในธรรม.* สืบค้น 20 มกราคม 2568 จาก https://vt.tiktok.com/ZS6E2M8tc/

พุทธทาสภิกขุ. (2524). *จิตที่คิดจะให้ นั้นสบายกว่าจิตที่คิดจะเอา*. ที่มา : ให้โอวาทแก่สามเณรและอื่นๆ เรื่อง สังคหวัตถุ. สืบค้น 20 มกราคม 2568 จาก https://youtube/e1fFFDa60cQ?si=fN5n5glEDGAJUm6K

มูลนิธิพุทธะมหาเมตตา. (2568). *สามเณรแม็กซ์ ชาวออสเตรเลีย*. ผู้มีศรัทธาในพระพุทธเจ้า. Help People. สืบค้น 20 กุมภาพันธ์ 2568 จาก https://vt.tiktok.com/ZS6EGAbep/

มูลนิธิพุทธะมหาเมตตา. (2568). สืบค้น 20 เมษายน 2568 จาก https://www.buddha-mahametta.com/

วรณา จิรานพคุณ และคณะ. (2567). ดนตรี: สุนทรียศาสตร์สู่การบรรลุธรรม. *วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์*. 8(1), 224-237.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2546). *เมตตา*. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2563). *พรหมวิหาร 4*. สืบค้น 20 เมษายน 2568 จาก https://youtu.be/lzuy90nwpb0?si=MZlO-11HivM4DoCM

สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ. (2566). *รวันดาทำอย่างไร? ถึงปลุกตัวเองขึ้นมาจากฝันร้าย สู่ม้ามืดทางเศรษฐกิจของทวีปแอฟริกาใต้ได้สำเร็จ*. สืบค้น 20 เมษายน 2568 จาก https://www.nia.or.th/GII-Rwanda

อัครวัฒน์ สิงห์ชู. (18 ตุลาคม 2566). *หากจะกล่อมเกลาใครหรือโน้มน้าวให้เค้าเปิดรับความเชื่อของเรา ขอให้เลือกวิธีแบบมี “สุนทรียะ”*. อาจารย์วิชาเอกดนตรีศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต. สืบค้น 20 เมษายน 2568 จาก https://www.pkru.ac.th/th/scoop/6507-buddhist-contemporary-song-by-pkru

Chanda, M. L., & Levitin, D. J. (2013). The neurochemistry of music. *Trends in Cognitive Sciences.* 17(4), 179-193

Human Rights Watch. Justice Compromised. *The Legacy of Rwanda’s Community-Based Gacaca Courts*. (31 พฤษภาคม 2011). สืบค้น 20 เมษายน 2568 จาก https://www.hrw.org/report/2011/05/31/justice-compromised/legacy-rwandas-community- based-gacaca-courts?utm_source=chatgpt.com

Hanh, T. N. (2014). *The art of communicating*. HarperOne. สืบค้น 20 เมษายน 2568 จาก https://harsh0620.github.io/PaperWrapper/Pdfs/selfdev/thich-nhat-hanh.pdf

Thai PBS. The Citizen.Plus. (9 สิงหาคม 2560). *ชนเผ่ารุ่นใหม่กับในหลวงรัชกาลที่ 9*. สืบค้น 18 เมษายน 2568 จาก https://thecitizen.plus/node/21115

Wikipedia. *Engaged Buddhism*. (2568). สืบค้น 20 เมษายน 2568 จาก https://en.wikipedia.org/wiki/Engaged_Buddhism

บทเพลงธรรมะสื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเถรวาทในสังคมไทยร่วมสมัย

Dhamma Songs as a Medium for the Propagation of Theravada Buddhism in Contemporary Thai Society

[1]ปารจรีย์ ปรมัตถ์เศรษฐ์ [2]พระภาวนาวชิรสุนทร วิ. (กิตติเชษฐ์ เปรมสกุล) และ[3]พระมหาขวัญชัย กิตฺติเมธี

[1]Parajaree Poramataseth, [2]Phra Bhavanavajirasundon Vi. (Kittiched Premsakul) and[3]Phramaha Khwanchai Kittimedhi

[1,2,3]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2,3]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: Paraja.por@gmail.com

Received: February 23, 2025; **Revised:** August 22, 2025; **Accepted:** August 23, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเถรวาทในด้านการสื่อสารหลักธรรม โดยบูรณาการกับศาสตร์การทำเพลงที่ประกอบด้วยเนื้อร้องและทำนองดนตรีที่สอดคล้องกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เพื่อนำมาใช้เป็นสื่อการเผยแผ่หลักธรรมให้เข้าถึงประชาชนในสังคมไทยร่วมสมัย และทำให้เข้าใจหลักธรรมได้ง่ายขึ้น ปัจจุบันการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเผชิญกับความท้าทายจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม และเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว บทเพลงธรรมะจึงถูกนำมาใช้เป็นสื่อสร้างสรรค์ผสานสาระทางศาสนาเข้ากับองค์ประกอบดนตรี ช่วยเสริมสร้างศรัทธา แรงจูงใจ และความสนใจในการเรียนรู้ธรรมะให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้ฟังทุกกลุ่มทุกวัย บทเพลงธรรมะนับเป็นเครื่องมือสำคัญเครื่องมือหนึ่งที่มีประสิทธิภาพในการหล่อหลอมและการแสดงออกทางความเชื่อ ศาสนา สังคม และอารมณ์ของมนุษย์อีกทั้งยังสามารถแทนที่เพลงประโลมโลกที่ทำให้คนหลงทางจากหลักธรรม เนื้อเพลงใช้ภาษาที่เข้าใจง่ายแต่มีสุนทรียภาพ พร้อมคำสัมผัส ท่วงทำนอง และการขับร้องที่สอดคล้องกับความหมายของหลักธรรม เนื้อหาในบทเพลงร้อยเรียงเรื่องราวทางพุทธศาสนาและหลักธรรม ทำให้ผู้ฟังเข้าใจและพิจารณาความหมายได้อย่างชัดเจน การถ่ายทอดธรรมะในรูปแบบนี้ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้อย่างยั่งยืน และสอดคล้องกับหลักอนุโลมเทศนาที่มุ่งสื่อสารธรรมให้เหมาะสมกับผู้ฟังในยุคสมัยปัจจุบัน

คำสำคัญ: บทเพลงธรรมะ; สื่อการเผยแผ่; สังคมไทยร่วมสมัย; การสื่อสารทางศาสนา; อนุโลมเทศนา

Abstract

This article entitled to study the propagation of Theravada Buddhism through Dhamma communication integrated with the art of songwriting. Lyrics and melodies are composed in harmony with Buddhist principles, serving as an effective medium to convey the Dhamma to people in contemporary Thai society and enhance their understanding of Buddhist teachings.In the current era, the dissemination of Buddhist faces challenges from rapid social, cultural and technological changes. Dhamma songs have thus emerged as a creative medium that blends religious and doctrinal content with musical arrangements appropriate to the lyrical themes. This integration strengthens faith, inspires interest in Dhamma study, and resonates with audiences of all ages and social backgrounds. Dhamma songs are an alternative to worldly music that may divert individuals from the path toward liberation. The lyrics employ simple yet aesthetically refined language, incorporating rhyme, melody, and vocals that reflect the intended meaning of the teachings. Stories embedded in Buddhist principles allow listeners to clearly understand events and Dhamma concepts while encouraging reflection. This form of musical communication fosters sustainable learning and aligns with the principle of Anuloma Thetana (adaptive preaching), which emphasizes presenting the Dhamma in ways that suit the audience. By Bridging tradition and contemporary culture, Dhamma songs serve as a dynamic channel for engaging the public with Buddhist values in an accessible, meaningful, and enduring manner.

Keywords: Dhamma Songs; Buddhism Propagation; Contemporary Thai Society; Religious Communication; Anuloma Thetana

บทนำ

พระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นศาสนาที่มีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของสังคมไทยมายาวนานโดยมีวัดเป็นศูนย์กลางการศึกษา มีพระสงฆ์เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจและให้คำแนะนำแนวทางปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอน พระสงฆ์จึงเป็นพุทธบริษัทที่สำคัญและเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาในฐานะผู้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ในบริบทของสังคมไทยร่วมสมัย การเผยแผ่พระพุทธศาสนาต้องเผชิญกับความท้าทายที่หลากหลาย ท่ามกลางการแข่งขันต่อสู้ในการดำเนินชีวิต กระแสโลกาภิวัฒน์ เทคโนโลยีดิจิตัลและสื่อบันเทิงสมัยใหม่ การสื่อสารพระธรรมคำสอนในรูปแบบดั้งเดิม อาทิ การแสดงธรรมเทศนา การฟังพระสูตร หรือการศึกษาคัมภีร์ในวัด การเทศนาด้วยภาษายากและรูปแบบดั้งเดิมอาจไม่จูงใจให้เยาวชนหรือคนในสังคมปัจจุบันสนใจ เข้าใจในธรรมะได้

ในสมัยพุทธกาลนั้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและทรงเผยแผ่ด้วยพระองค์เองและมอบหน้าที่ให้พระสาวกแต่ละรูปได้ทำการเผยแผ่วัตถุประสงค์คือเพื่อประโยชน์สุขแก่สัตว์โลก หมายถึงเพื่อให้สัตว์โลกพ้นจากความทุกข์ที่มีอยู่ในโลก ทุกข์ที่เกิดจากกิเลส ตัณหา อุปาทาน สังขารปรุงแต่งที่มันฝังอยู่ในคนทั้งหลาย ดั่งพระพุทธพจน์ที่ว่า “จรถ ภิกฺขเว จาริกำ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสสานำ เทเสถ ภิกฺขเว ธมฺมำ อาทิกลฺยาณำ มชฺเฌกลฺยสณำ ปริโยสานกลฺยาณำ” “ดูก่อนภิกษุทั้งหลายพวกเธอจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประประโยชน์และความสุขของชนหมู่มากเพื่ออนุเคราะห์โลกเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่พวกทวยเทพและมนุษย์อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูปจงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้นมีความงามในท่ามกลางและความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.ม. (ไทย); 4/32/40) เป็นนโยบายของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ให้แพร่หลายไปสู่โลก ทั้งโลกมนุษย์ และโลกเทวดา (พระครูปลัดชาลิน กตปุญฺโญ และ พระครูวินัยธรมานะ หิริธมฺโม, 2565)

ในสมัยพุทธกาลการเผยแผ่พุทธศาสนาใช้วิธีสืบทอดคำสอนโดยการบอกต่อหรือเรียกในภาษาบาลีว่า “มุขปาฐะ” คือการแนะนำ พร่ำสอน บอกต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน การเผยแผ่คำสอนของพระพุทธเจ้าถือเป็นภารกิจสำคัญในการธำรงรักษาและสืบทอดพระพุทธศาสนาให้คงอยู่คู่สังคม การสื่อสารพระธรรมจึงต้องอาศัยวิธีการที่เหมาะกับยุคสมัย เพื่อให้หลักธรรมสามารถเข้าถึงผู้คนได้อย่างมีประสิทธิภาพ การธำรงรักษาและสืบทอดพระพุทธศาสนาโดยใช้วิธีการที่เหมาะสมกับยุคสมัยและแนวคิดที่คนในสังคมปัจจุบันเข้าใจได้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2555) ในบริบทดังกล่าว “บทเพลงธรรมะ”เป็นหนึ่งในสื่อสร้างสรรค์ที่น่าสนใจ เนื่องจากเป็นการบูรณาการสาระทางพระพุทธศาสนากับศิลปะดนตรี ผ่านเนื้อร้องที่มีความหมายสอดคล้องกับหลักธรรมและท่วงทำนองที่จูงใจผู้ฟังเพลงให้สามารถเข้าถึงอารมณ์ ความรู้สึก ความเข้าใจ ความทรงจำของผู้คนได้อย่างลึกซึ้ง จึงเป็น “สื่อการเผยแผ่” ที่มีศักยภาพ ที่ไม่เพียงถ่ายทอดเนื้อหาธรรมะ แต่ยังสร้างแรงบันดาลใจและกระตุ้นให้เกิดการปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน

แนวคิดเรื่องบทเพลงธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

การปรับเปลี่ยนรูปแบบและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนไทยในปัจจุบันเป็นแรงจูงใจในการศึกษาเรื่อง “บทเพลงธรรมะในฐานะสื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทยร่วมสมัย” โดยนำเสนอ 1) แนวคิดและบทบาทของบทเพลงธรรมะในฐานะสื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเถรวาทในสังคมไทยร่วมสมัย 2) วิเคราะห์ความสำคัญของการปรับวิธีการสื่อสารให้เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทสังคมปัจจุบันตามหลัก “อนุโลมเทศนา” 3) พิจารณาศักยภาพของบทเพลงธรรมะในการการสื่อสารธรรมที่ “มีการเชื่อมโยง” ระหว่างธรรมะกับชีวิตจริงของผู้รับสารว่าธรรมะที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วนั้นว่ามีความเกี่ยวพัน สนับสนุนวิถีชีวิตของผู้คนในยุคปัจจุบันอย่างไร โดยตระหนักถึงความสำคัญในการจัดการเรียนรู้ การปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และปฏิบัติตามคำสอนให้สอดคล้องกับแนวทางพัฒนาประเทศในปัจจุบัน ผ่านการเรียน การสอนที่มีความยืดหยุ่น สร้างสรรค์ ท้าทาย ไม่มีข้อจำกัดเรื่องผู้สอน เวลา และ

สถานที่ ทั้งในด้านภาษา รูปแบบสื่อ และความสนใจส่วนบุคคล เป็นทางเลือกหนึ่งที่ช่วยสื่อสารให้ธรรมะเข้าถึงจิตใจผู้ฟังได้ง่าย กว้างไกล และลึกซึ้งยิ่งขึ้น อันเป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถสนับสนุนสืบสานการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้คงอยู่และมีความหมายต่อสังคมสืบไป

ความหมายบทเพลงธรรมะ

บทเพลงธรรมะหรือธรรมคีตะ คือบทเพลงที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาอันมีจุดประสงค์เพื่อเผยแผ่ธรรมะและส่งเสริมการปฏิบัติธรรมในรูปแบบที่เข้าถึงง่ายผ่านทางเสียงดนตรีและการขับร้องบทเพลงที่มีเนื้อเพลงเป็นข้อธรรมคำสอนรวมกันจึงหมายถึงบทเพลงธรรมะหรือธรรมคีตะ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลพลวัตสู่ประเทศไทย พลวัตแห่งการปรับตัวตามบริบทสังคมยุคศตวรรษที่ 21 พุทธศาสนาในประเทศไทยได้พัฒนาไปตามบริบทสังคมและเทคโนโลยียุคใหม่ พระพุทธศาสนาไม่ควรเน้นเพียงการสอนธรรมะในรูปแบบนามธรรมหรือแนวิชาการเท่านั้น หากต้องนำธรรมะออกจากตำรา และเชื่อมโยงเข้ากับการใช้ชีวิตในสังคม (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต))

เมื่อพิจารณาร่วมกับแนวทางการเผยแผ่ธรรมะผ่านบทเพลงในปัจจุบัน เห็นได้ว่าแนวคิดนี้สามารถรองรับการใช้สื่อธรรมะอย่างสร้างสรรค์เพื่อจรรโลงจิตใจ และสร้างคุณธรรมในวิถีชีวิตแก่ประชาชนได้ธรรมคีตะเป็นสื่อประเภทหนึ่งในการเผยแผ่ธรรมะในรูปแบบศิลปะเพื่อสร้างความเข้าใจและจรรโลงใจคนฟัง ช่วยในการส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชนสนใจฟังธรรมและปฏิบัติธรรมในรูปแบบที่เข้าถึงง่ายผ่านบทเพลงที่เหมาะสมกับรูปแบบการใช้ชีวิตของผู้คนยุคสมัยปัจจุบันและอนุรักษ์สืบทอดพระพุทธศาสนาจากการเสื่อมถอย เป็นการสร้างแรงจูงใจแก่ผู้ฟังบทเพลงได้พิจารณาธรรมะจากการฟังเพลงธรรมคีตะและพิจารณาธรรมที่สื่อสารผ่านบทเพลง ก่อให้เกิดจิตสงบ มีสติ สมาธิ เกิดความสนใจนำสู่ความรู้ เข้าใจ สามารถพิจารณาธรรมที่เกิดกับกายกับใจตนสู่ปัญญาธรรมง่ายขึ้นรวดเร็วขึ้น เกิดการพัฒนาทั้ง 3 ด้านคือไตรสิกขา คือผู้ฟังธรรมคีตะได้พิจารณาธรรมะผ่านบทเพลง ได้พัฒนาความประพฤติ (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา (ปัญญาสิกขา) ทั้ง 3 ด้านไปพร้อมๆกัน (พระมหาณรงค์ จิตฺตโสภโณ, 2547)

อีกทั้งบทเพลงธรรมะเป็นบทเพลงที่ถ่ายทอดหลักธรรมเชิญชวนให้คนฟังเปิดใจรับฟังอย่างตั้งใจด้วยสติสัมปชัญญะ พิจารณาสาระธรรมที่แฝงอยู่ในเนื้อเพลง เกิดความรู้ความเข้าใจใฝ่ธรรมะ มีเจตนาฟังเพื่อศึกษาไม่ใช่ฟังแค่เพลินอารมณ์ นับเป็น “สุตมยปัญญา” ได้ ตามหลักใน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อง.เอกก.(ไทย); 1/50/206) ที่ว่า ภิกษุทั้งหลาย “ปัญญา 3” กล่าวคือปัญญามี 3 ระดับ ได้แก่ สุตมยปัญญา จินตามยปัญา และภาวนามยปัญญา” อรรถกถาได้ขยายความเพิ่มว่า สุตะในที่นี้หมายถึง “การได้สดับพระธรรมเทศนาหรือคำสอนของบัณฑิตทั้งหลาย” ดังนั้น หากบทเพลงธรรมคีตะมีเนื้อหาธรรมะที่ถูกต้อง และผู้ฟังตั้งใจฟังเพื่อเข้าใจธรรมะ เพลงธรรมย่อมเป็นสื่อแห่งสุตตะ และอาจก่อให้เกิดสุตมยปัญญาโดยสมบูรณ์ บทเพลงธรรมะเป็นสื่อธรรมที่ประยุกต์ศิลปะทางเสียงเข้ากับหลักธรรมคำสอนอย่างกลมกลืน เกิดเป็นเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดคุณธรรมให้กับประชาชนในวงกว้าง โดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชนที่อาจเข้าไม่ถึงการฟังธรรมแบบดั้งเดิม จึงนับเป็นสื่อสร้างสรรค์ที่สามารถเข้าถึงประชาชนได้ง่าย ลึกซึ้ง และยั่งยืน

สอดคล้องกับหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาด้าน “ไตรสิกขา” อันประกอบด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา การเรียนรู้ธรรมะผ่านบทเพลงธรรม เป็นรูปแบบหนึ่งของการประยุกต์ “ไตรสิกขา” ในชีวิตประจำวัน โดย เพลงธรรมเป็นสื่อ ที่ช่วยให้ผู้ฟังเริ่มจากการฝึกวาจา (ศีล) มีจิตสงบ (สมาธิ) และต่อยอดไปสู่ความเข้าใจธรรม (ปัญญา) ได้ครบวงจรไตรสิกขา สอดคล้องกับการเรียนรู้ธรรมะผ่านบทเพลงธรรมได้อย่างมีนัยยะ โดย 1) ศีล (การฝึกกาย วาจา ใจ ให้เรียบร้อย) บทเพลงธรรมมักมีถ้อยคำให้ประพฤติดี ละเว้นสิ่งที่ผิด และย้ำความสำคัญของการรักษาศีล เตือนใจเรื่องความเมตตา ความกตัญญู ความซื่อสัตย์ เมื่อผู้ฟังได้ฟังหรือขับร้องย่อมซึมซับ เป็นการฝึกวาจาและกายให้อยู่ในกรอบศีลธรรม 2) สมาธิ (การฝึกจิตให้ตั้งมั่น) เสียงดนตรีที่ไพเราะและท่วงทำนองที่สงบช่วยให้ผู้ฟังมีจิตใจเย็นลง เกิดสมาธิระหว่างการฟังหรือการขับร้องเพลงธรรม บทเพลงจึงทำหน้าที่คล้าย “พาหนะ” ที่นำใจให้เข้าสู่ความสงบ และเป็นวิธีการเบื้องต้นให้ผู้ฟังเข้าสู่การภาวนา 3) ปัญญา (การเห็นความจริงตามธรรม) เนื้อหาเพลงธรรมมักถ่ายทอดหลักธรรม เช่น อริยสัจ 4 ไตรลักษณ์ หรือความไม่เที่ยง ผ่านภาษาที่เข้าใจง่าย ฟังซ้ำไม่เบื่อ ทำให้ผู้ฟังเกิดซาบซึ้งใจในบทเพลง เกิดศรัทธา เกิดการใคร่ครวญเรียนรู้ จนเกิดปัญญาลึกซึ้งในธรรม

ลักษณะและประเภทของบทเพลงธรรมะ

1. ลักษณะเพลงอธิบายธรรมะ การศึกษาบทเพลงที่มีเนื้อหาธรรมชัดเจน สามารถวิเคราะห์การเชื่อมโยงระหว่างธรรมะกับอารมณ์และความรู้สึกผู้ฟังผ่านภาษาที่เป็นมิตร ทำให้ผู้ฟังเข้าใจเรื่องราวเหตุการณ์ต่างๆ หลักธรรมผ่านการถ่ายทอดจากบทเพลงธรรมะได้เป็นอย่างดี ในสังคมไทยร่วมสมัย พฤติกรรมการรับรู้ข้อมูลข่าวสารของผู้คนมีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของเทคโนโลยีและวัฒนธรรม ผู้คนโดยเฉพาะกลุ่มเยาวชนคนรุ่นใหม่และคนวัยทำงาน มักใช้สื่อต่างๆในรูปแบบที่กระชับ รวดเร็ว เข้าถึงง่าย หากรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนายังเป็นแบบดั้งเดิม อาทิการแสดงธรรมเทศนา การฟังธรรมการสนทนาธรรมต้องไปที่วัดหรือการศึกษาพระไตรปิฎกในวัด ย่อมได้รับความสนใจน้อยลง และรูปแบบดั้งเดิมนี้มีข้อจำกัดหลายประการในการเข้าถึงประชาชนผู้ฟัง ด้วยเหตุปัจจัยดังกล่าวผู้เผยแผ่ธรรมะในปัจจุบันจึงมีความจำเป็นต้องพัฒนารูปแบบการสื่อสารธรรมะให้สอดคล้องกับพฤติกรรมผู้รับสาร (อรทัย ประเสริฐสิน, 2557)

2. ลักษณะเพลงธรรมอิงบุคคล หมายถึง เพลงธรรมะที่ใช้ “บุคคล” เป็นศูนย์กลางในการเล่าเรื่องถ่ายทอด เพื่อสื่อหลักธรรม โดยมักนำชีวิตจริงของบุคคลที่มีอยู่จริง เหตุการณ์ และคุณธรรมมาเป็นเนื้อหาหลักเป็นตัวอย่างให้ผู้ฟังเข้าถึงง่าย เห็นภาพชัดเจนเกิดการเรียนรู้ และเกิดแรงบันดาลใจที่จะปฏิบัติตาม

3. ลักษณะสำคัญของบทเพลงธรรม 1) เนื้อหาหลักของบทเพลงกล่าวถึงพระพุทธเจ้า พระอรหันต์ ครูบาอาจารย์ หรือบุคคลผู้มีคุณธรรม เช่น เพลง “พระพุทธเจ้า” ถ่ายทอดพระพุทธประวัติและพระเมตตาของพระพุทธเจ้า 2) เนื้อเพลงบอกเล่าคุณธรรม เช่น ความเพียร ความเมตตา ความเสียสละ ของบุคคล เช่น เพลง “แม่” เพื่อยกบุคคลคือมารดามาเป็นศูนย์กลางในการสอนหลักธรรมเรื่องความกตัญญู 3) เชื่อมโยงสู่หลักธรรม คือไม่เพียงเล่าเรื่องบุคคล แต่เชื่อมโยงเข้าสู่หลักธรรม เช่นเพลง “ครูบาอาจารย์” กล่าวถึงพระเถระหรือครู

ผู้อบรมสอนสั่งธรรมะ เชื่อมโยงกับความเคารพและความเพียร 4) มุ่งให้ผู้ฟังเกิดแรงศรัทธา เพื่อให้ผู้ฟังนำคุณธรรมของบุคคลนั้นมาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต

ผู้เขียนจึงมีแรงจูงใจในการศึกษาคุณค่าประโยชน์ของการใช้เพลงธรรมในฐานะเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทั้งนี้เพื่อให้เข้าใจบทบาทของบทเพลงธรรมะในการเชื่อมโยงหลักธรรมกับชีวิตของผู้ฟัง เพื่อส่งเสริมสนับสนุนประชาชนให้สนใจศึกษาธรรมผ่านการฟังบทเพลงธรรมะ ซึ่งประชาชนสามารถเข้าถึงธรรมโดยเข้าถึงบทเพลงธรรมะได้สะดวกทุกที่ทุกเวลา

คุณค่าของบทเพลงธรรมะ

1. คุณค่าทางสังคม ประวัติศาสตร์มนุษยชาติกับบทเพลงมีความเชื่อมโยงกันอย่างลึกซึ้งมาตั้งแต่ยุคโบราณ บทเพลงถือกำเนิดขึ้นมาพร้อมๆกับสังคมมนุษย์ มีที่มาจากมนุษย์และเป็นผลงานที่สร้างสรรค์โดยฝีมือมนุษย์ทั้งสิ้น บทเพลงมีความหมายรวมถึงดนตรีและการขับร้องถือกำเนิดขึ้นมาพร้อมๆกับสังคมมนุษย์ ศิลปะที่แพร่หลายทั่วไปในสังคมมีความหมายรวมถึงดนตรีและการขับร้อง สิ่งที่ปรากฏในบทเพลง เช่น ภาษาที่ใช้ ล้วนสะท้อนลักษณะทางสังคมและจิตวิญญาณของผู้ฟังได้ วรรณกรรมเพลงลูกทุ่งชี้ให้เห็นว่า การสื่อสารผ่านบทเพลงเป็นวิธีที่สะท้อนวิถีชีวิตมนุษย์และค่านิยมของประชาชนอย่างเข้าถึงง่าย (จินตนา ดำรงค์เลิศ, 2533) เมื่อนำหลักการวิเคราะห์เดียวกันมาใช้กับบทเพลงธรรมะ พบว่าบทเพลงธรรมะมีบทบาทในการเชื่อมโยงธรรมะกับชีวิตจริงของผู้คนผู้ฟังยุคใหม่อย่างไร ทั้งในภาษา อารมณ์ และบทเรียนเชิงคุณธรรม ดังนั้น เมื่อนำมาประยุกต์กับบทเพลงธรรมะสามารถช่วยให้ประชาชนได้เข้าถึงการฟังธรรมะด้วยภาษาที่เข้าใจและจดจำง่ายขึ้น

สำหรับการเผยแผ่เพื่อปกป้องสืบทอดพระพุทธศาสนาผ่านบทเพลงธรรมะ หมายถึงการใช้เพลงหรือดนตรีเป็นสื่อในการถ่ายทอดคำสอนของพระพุทธเจ้า พิจารณาจากคำกิริยาที่ใช้บัญญัติเรียก คีตะ แปลว่า ขับร้อง ร้องเพลง สวด อีกรูปหนึ่งเป็นคำนามแท้คือ คีติ แปลว่า เพลง การขับร้อง การร้องเพลง และก็แปลว่า คำสวด การสวด แล้วคำตรงสำหรับการสวดและการร้องเพลงคือ คายนะ อนึ่ง บทเพลงมี 2 จำพวก คือพวกหนึ่งมีบทเพลงที่มุ่งความสงบ ความดีงาม ที่เร้ากุศล ปลูกจิตเตือนใจให้เกิดความรัก มีเมตตา ใฝ่ปรารถนาจะช่วยเหลือกันเสริมศรัทธา เกิดความได้คิดหรือคิดได้ เจริญปัญญา หรือโน้มใจให้สงบเย็นปลอดโปร่งผ่อนคลาย เพลงบางบทมีเนื้อหามองชีวิตในทางที่ดีงาม หรือชวนให้คิดในทางที่ดีงาม โดยมาผสานกับธรรม ถึงแม้อาจยังมีความคิดปรารถนาในเชิงกาม แต่ผูกโยงไว้กับความดีงาม ชวนจิตจูงใจให้นึกถึงธรรม นึกถึงคำสอนของพระพุทธเจ้า

2. คุณค่าทางศีลธรรม พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่หลักคำสอนผ่านเนื้อหาหลักธรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก มีข้อความส่วนหนึ่งที่ระบุถึงการใช้ภาษาในลักษณะของบทเพลงเพื่อเป็นการเผยแผ่หลักธรรม สอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาสาคร สิริปญฺโญ (2562) ที่ว่า เมื่อพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่หลักธรรมเข้ามาประเทศไทยโดยรูปแบบต่างๆ ซึ่งมาจากหลักคำสอนโดยตรง หรืออาจสอดแทรกคุณธรรม ศีลธรรมเข้ามาในวรรณกรรมชาวบ้านหรือแม้แต่บทเพลงพื้นบ้านต่างๆ เช่นบทเพลงพื้นบ้านที่ว่าด้วยหลักคำสอน ศรัทธา และความเชื่อ เช่น ความเชื่อเรื่องกรรม บาป บุญ เป็นต้น การเข้าถึงข้อธรรมคำสอนผ่านบทเพลง เช่น บทเพลง

พื้นบ้าน บทเพลงร่วมสมัย ก็เป็นส่วนหนึ่งที่สามารถนำสาระพุทธธรรมแทรกอยู่ในเนื้อเพลง ดนตรีและบทเพลงนั้นเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมของมนุษยชาติ และมีการสืบสานต่อกันมาไม่ขาดสาย ซึ่งอาจได้รับแรงบันดาลใจจากสิ่งแวดล้อมต่างๆ เช่น ต้นไม้ ดอกไม้ ท้องทุ่ง ธรรมชาติการเกิดขึ้นของสิ่งต่างๆ หรือความเชื่อทางศาสนา เช่น เรื่องบาป บุญ กฎแห่งกรรม ชาตินี้ ชาติหน้า เป็นต้น

ในพระไตรปิฎกมีหลายเหตุการณ์ที่แสดงไว้ว่าพระพุทธเจ้าทรงใช้กลอนหรือกวีเป็นสื่อในการสอนธรรมะ โดยในการสอนธรรมะของพระพุทธเจ้าด้วยวิธีการใช้เพลงธรรมะนี้ประสบความสำเร็จได้ง่าย ทำให้จิตใจอ่อนโยนเข้าใจธรรมะได้ง่ายขึ้น ดังเช่นในพระสุตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธนิยสูตร (Dhaniya Sutta) ปรากฏบทกวีโต้ตอบระหว่างคนเลี้ยงโคชื่อ “ธนิยะ” กับพระพุทธเจ้า ธนิยสูตรถือเป็นต้นแบบหนึ่งของการเผยแผ่ธรรมด้วยบทกวีหรือบทเพลง ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งธนิยะกล่าวอวดถึงความร่ำรวยมั่งคั่งในทรัพย์สิน โค ภรรยา และครอบครัว แปลได้ว่า “โคนมกินหญ้าดี มีน้ำนมมาก มีไฟสุมฟืนตลอดคืน ภรรยาข้าก็เชื่อฟัง ฝนฟ้าจะตกหนักเพียงใด ข้าไม่หวั่นไหว” ขณะที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสตอบด้วยถ้อยคำสั้น กะทัดรัด แปลได้ว่า “เราไม่มีเรือน ไม่มีโค ไม่มีฟืน ไม่มีไฟ จิตเราหลุดพ้นจากเครื่องผูกพันทั้งหลาย ฝนจะตกมาหนักเพียงใด เราไม่หวั่นไหว” ธนิยะกับภรรยาฟังแล้วเกิดศรัทธาหันมาถือพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ เนื้อหาดังกล่าวถูกถ่ายทอดร้อยเรียงในลักษณะ “คาถาโต้ตอบ” (poetic dialogue) จากการวิเคราะห์ของ K.R. Norman (ว่า ธนิยสูตรมีลักษณะเหมือน “เพลงสอนธรรม” เพราะเป็นการสนทนาที่พระพุทธเจ้าให้ข้อคิดแก่ผู้ฟังได้ทันที จัดอยู่ในวรรณกรรมศาสนาที่เป็น “ฉันทลักษณ์” ใกล้เคียงกับลำนำหรือบทเพลงมากกว่าร้อยแก้วธรรมดา แม้ไม่ได้ขับร้องเป็นท่วงทำนอง แต่โครงสร้างของธนิยสูตรมีจังหวะ สัมผัส และการโต้ตอบที่ง่ายต่อการจดจำที่ยาวนาน มีลักษณะใกล้เคียงกับบทเพลงธรรมะ หรือ “ธรรมคีตะ” ในปัจจุบัน คือ ใช้ภาษากวีเพื่อสื่อหลักธรรมแก่พุทธบริษัท และการประยุกต์ใช้โดยพระอาจารย์ผู้สืบทอดธรรมคีตะหรือบทเพลงธรรมะล้วนชี้ให้เห็นว่า ธนิยสูตร เป็นต้นเค้ามาตั้งแต่พุทธกาลของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยบทเพลงและบทกวี (Norman, 1987-1988)

ประเด็นปัญหาในการฟังธรรมในสังคมไทยร่วมสมัย

ปัญหาที่ผู้คนในปัจจุบันพบในการฟังธรรมมีหลายประเด็น ซึ่งเกิดจากบริบททางสังคม เทคโนโลยี และวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป โดยสามารถสรุปได้เป็นหัวข้อสำคัญ ดังนี้:

1. คนขาดความสนใจ ไม่เห็นความสำคัญของธรรมะ หลายคนมองว่าธรรมะเป็นเรื่องไกลตัว หรือเกี่ยวข้องเฉพาะกับพระภิกษุ ผู้สูงอายุ หรือผู้ใกล้จะละโลก และคนรุ่นใหม่จำนวนมากให้ความสำคัญกับเรื่องโลกีย์ ความบันเทิง และสื่อออนไลน์ มากกว่าการใฝ่รู้ธรรมะ

2. ภาษาธรรมะเข้าใจยาก ธรรมเทศนาส่วนใหญ่ใช้ภาษาที่เข้าใจยาก ใช้ภาษาบาลี/สันสกฤต เมื่ออธิบายเพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจ ผู้อธิบายมักใช้คำอธิบายเชิงธรรมขั้นสูงหรือเป็นนามธรรม ซึ่งผู้ฟังทั่วไปเข้าใจยาก หากไม่มีพื้นฐานการศึกษาธรรมมาก่อน อาจรู้สึกว่าเนื้อหาที่ฟังห่างไกลหรือไม่สอดคล้องกับชีวิตประจำวัน

3. อิทธิพลของเทคโนโลยีและสื่อดิจิทัล คนรุ่นใหม่คุ้นชินกับสื่อที่เร็ว กระชับ พฤติกรรมการเสพสื่อแบบ “สั้นและเร็ว” (Short-form Content) ขัดกับธรรมชาติของการฟังธรรมที่ต้องใช้เวลาและสมาธิ ทำให้ธรรมเทศนาแบบดั้งเดิม มักถูกมองว่าน่าเบื่อ ไม่ชวนให้ติดตาม

4. ขาดสมาธิและสติในการฟัง ด้วยวิถีชีวิตที่เร่งรีบ เต็มไปด้วยความเครียด และสิ่งเร้ารอบตัวทำให้ผู้ฟังไม่สามารถจดจ่อกับธรรมะได้ หรือแม้ว่าอยู่ในสถานการณ์ สถานที่เอื้อต่อการฟังธรรมในวัดหรือผ่านออนไลน์ ก็อาจฟังแบบ ได้ยินแต่ไม่ได้ฟัง หรือได้ยินแต่ไม่เข้าใจ

5. ขาดช่องทางการฟังธรรมที่เข้าถึงง่ายและน่าสนใจ รูปแบบการเทศนาธรรมเดิมมักอยู่ในวัดและเวลาในการแสดงธรรมเทศนาที่วัดก็มักเทศน์ในเวลาที่วิถีชีวิตผู้คนไม่ได้เข้าไปที่วัด และแม้มีการเทศน์ผ่านออนไลน์ แต่หากไม่นำเสนอในรูปแบบที่น่าสนใจ เช่น บทเพลง การ์ตูน ภาพประกอบ คลิปสั้น ก็อาจไม่น่าดึงดูดไม่น่าสนใจพอ

6. ความเหินห่างจากวัดและพระสงฆ์ คนรุ่นใหม่ไม่คุ้นเคยกับการเข้าวัด คิดว่าวัดไม่ใช่สถานที่สำหรับตน ไม่เคยทำบุญที่วัด หรือปฏิบัติธรรมที่วัด

การเผยแผ่หลักธรรมด้วยบทเพลง

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้แสดงธรรมบรรยายในหัวข้อ “เพลงหลักชาวพุทธ” ว่า การใช้เพลงธรรมะเพื่อการเรียนรู้และการเผยแผ่ธรรมะ ไม่จัดอยู่ในขอบเขตของความผิดศีลข้อ7 เนื่องจากเนื้อหาในเพลงและเจตนาแห่งบทเพลงนั้นมุ่งสู่การกล่อมเกลาทางจิตใจ มิใช่เพื่อความมัวเมา จัดเป็น สื่อทางปัญญา ที่ช่วยให้สื่อสารธรรมะง่ายขึ้น สอดคล้องกับหลัก อนุโลมเทศนา พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ตถาคตย่อมทรงสอนธรรมแก่สัตว์โดยอนุโลม ให้เข้าใจได้ตามภูมิของตน” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.สหา. (ไทย); 25/101/) เป็นหลักที่ทรงใช้ในการสอนสัตว์โลกด้วยความแยบคาย ไม่ทรงใช้ถ้อยคำที่สูงเกินไป หรือธรรมะลึกเกินสติปัญญาของผู้ฟัง แต่จะเริ่มจากสิ่งง่าย ๆ แล้วจึงค่อยนำไปสู่หลักธรรมลึกซึ้งในลำดับต่อมา การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในปัจจุบันจึงควรปรับเปลี่ยนรูปแบบให้เหมาะสมกับพฤติกรรมผู้รับสารในยุคปัจจุบัน เช่น บทเพลงธรรมะ วีดีโอคลิป และสื่อออนไลน์ ซึ่งสามารถกระตุ้นความสนใจและการมีส่วนร่วมของผู้ฟังได้ดีกว่าการเทศนาแบบดั้งเดิม บทเพลงจัดว่าเป็นศิลปะแห่งถ้อยคำและเสียงที่สามารถถ่ายทอดอารมณ์ ความหมายและคุณค่าทางสังคมได้อย่างลึกซึ้ง เพลงธรรมะจึงเป็นการนำเนื้อหาในหลักธรรม คติธรรม หรือข้อคิดเชิงพุทธ มาเรียบเรียงในรูปแบบของบทเพลงที่มีท่วงทำนองไพเราะ เข้าใจง่าย และเข้าถึงจิตใจผู้ฟังได้อย่างเป็นธรรมชาติ (ธนาวดี จันทร์อยู่, 2553)

พระภิกษุหรือนักเทศน์จำนวนมาก มักเทศน์ด้วยภาษาธรรมะเชิงวิชาการและมีภาษาบาลี-สันสกฤตประกอบ อันเป็นหลักธรรมแสดงถึงความแม่นยำตามหลักพุทธวจนะ แต่สำหรับผู้ฟังทั่วไปโดยเฉพาะผู้ที่ไม่ได้เรียนภาษาบาลี-สันสกฤต ผู้ที่ไม่มีพื้นฐานทางธรรมะหรือไม่ได้ศึกษาพระไตรปิฎก การฟังธรรมเช่นนี้กลับเป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงเนื้อหา เนื่องจากเข้าใจยาก และขาดการเชื่อมโยงกับชีวิตจริงสถานการณ์จริงในบริบท

สังคมปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ตามหลักธรรมนั้น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเน้นย้ำเรื่องการเทศนาให้เหมาะสมกับภูมิปัญญา ความสามารถ และบริบทของผู้ฟัง ซึ่งเรียกว่า “อนุโลมเทศนา” นับเป็นพระเมตตาพระกรุณาธิคุณในพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นับเป็นการเผยแผ่ธรรมะด้วยหลักเมตตา อีกทั้งอรรถกถาและคัมภีร์ต่าง ๆ ได้แสดงหลักการที่คล้ายกัน เช่น การอุปมา การเปรียบเทียบ และการใช้ถ้อยคำร่วมสมัย ซึ่งถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำให้การรับรู้ในธรรมของคนฟังแจ่มชัด เข้าใจมากขึ้น การเทศนาด้วยภาษายากหรือยืดยาวในรูปแบบดั้งเดิม ทำให้ผู้ฟังโดยเฉพาะเยาวชน ไม่สามารถเข้าใจสารธรรมได้ดีเท่ากับการใช้สื่อร่วมสมัย

นอกจากนี้ แนวคิดการใช้เพลงธรรมะในฐานะ สื่อธรรม นั้น ตั้งอยู่บนสมมติฐานสำคัญว่า การสื่อธรรมที่ดีไม่จำเป็นต้องอยู่ในรูปแบบของการเทศนาเท่านั้น แต่สามารถปรากฏในรูปแบบ สื่อสร้างสรรค์ ที่เข้ากับพฤติกรรมผู้รับสารในแต่ละยุคสมัย โดยบทเพลงธรรมสามารถทำหน้าที่เป็น สื่อกลางแห่งธรรม (Medium of Dhamma) ที่ผสานสาระธรรมเข้ากับอารมณ์ เสียง จังหวะ ทำให้ผู้ฟังสามารถเข้าใจและจดจำหลักธรรมได้ง่ายขึ้น นอกจากนี้ในทางพระพุทธศาสนา สื่อธรรมไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการเทศนา แต่รวมถึง กถาวัตถุ 10 หรือเนื้อหาที่เป็นประโยชน์ต่อการเจริญปัญญา เช่น เรื่องธรรมะ วินัย สันโดษ เป็นต้น หากบทเพลงมีสาระเนื้อหาเพลงที่ตั้งอยู่ในกถาวัตถุ 10 ก็สามารถนับเป็นสื่อธรรมได้ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการเผยแผ่โดยธรรมชาติ อันปรากฏชัดเจนในพุทธพจน์สำคัญภายหลังการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าไม่นาน เมื่อทรงมีพระประสงค์จะเผยแผ่ธรรมะให้กว้างขวางออกไป อาทิเช่น

1. “จรถ ภิกฺขเว จาริกำ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย....” “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์แก่โลก...” พุทธดำรัสดังกล่าวปรากฏใน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ส. (ไทย); 15/428/148-149) ซึ่งนับว่าเป็นข้อความสำคัญที่สุดประการหนึ่งในการแสดงเจตนารมณ์ของพระพุทธเจ้าในด้านการเผยแผ่ธรรม โดยเน้นการ “จาริก” หรือออกเดินทางเพื่อแสดงธรรมให้แก่ประชาชนทั่วไปได้รับรู้หลักธรรมคำสอนของพระองค์ ซึ่งไม่ใช่แนวทางการเก็บธรรมไว้เฉพาะในหมู่ผู้ปฏิบัติกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือสงวนไว้แต่ในศาสนจักร

2. “อาทิกัลยาณัง มัชเฌกัลยาณัง ปริยสานกัลยาณัง สาตถัง สะพยัญชนัง ปะริสุทธัง ปะริปุณฺณัง” “ธรรมอันดีในเบื้องต้น ดีในท่ามกลาง และดีในที่สุด มีถ้อยคำอันไพเราะ มีอรรถและพยัญชนะอันสมบูรณ์” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อ.สตฺตก. (ไทย); 23/4/437) พุทธพจน์นี้แสดงให้หลักการเผยแผ่ธรรมนั้นไม่ใช่เพียงเน้นที่ “เนื้อหา” เท่านั้น แต่พระพุทธองค์ทรงเน้นที่ต้องตระหนักถึง “รูปแบบ” และ “วิธีการสื่อสาร” ให้เหมาะสมกับผู้ฟังด้วย ซึ่งถือเป็นหลักการ “อนุโลมเทศนา” ที่ต่อมามีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่ธรรมะในสังคมไทยร่วมสมัย

ความเชื่อมโยงกับเพลงธรรมะ

การจาริกเผยแผ่ธรรม มีความเชื่อมโยงกับ “บทเพลงธรรมะหรือธรรมคีตะ” พิจารณาได้ว่ารูปแบบการถ่ายทอดธรรมะมีความสำคัญ ไม่ใช่เพียงเนื้อหาธรรมะเท่านั้น แต่ต้อง

1.ใช้ถ้อยคำอันไพเราะ มีอรรถที่สื่อชัดเจน และพยัญชนะครบถ้วน เช่นเดียวกันกับบทเพลงธรรมที่บทเพลงย่อมมีทั้งท่วงทำนอง จังหวะ คำสัมผัส และเนื้อความที่สื่อสารให้เข้าใจง่าย ชัดเจน

2.บทเพลงธรรมะ สามารถจัดเป็นสื่อธรรมได้ ครบตามหลักการเหมาะสมกับการเผยแผ่ธรรมะทั้งในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด

3. การเผยแผ่ธรรมะคีตะจึงสอดคล้องกับพุทธพจน์ด้วยเจตนา 1) เพื่อประโยชน์หมู่ชน (จาริกไปพร้อมบทเพลง) 2) สื่อสารธรรมะ งามทั้งรูปแบบและเนื้อหา 3) ง่ายต่อการทำความเข้าใจ ความซาบซึ้งในธรรมของผู้ฟัง 4) มีความสวยงามทางภาษา

ในยุคปัจจุบันนี้ แนวคิดเรื่องการจาริกธรรมเพื่อเผยแผ่ธรรมได้ขยายขอบเขตจากการเดินทางจริงสู่วงการสื่อสารสมัยใหม่ ทั้งในรูปแบบของการเทศนาออนไลน์ วิดีโอธรรมะ และโดยเฉพาะ “บทเพลงธรรม” หรือ “ธรรมคีตะ” ที่นำหลักธรรมคำสอนมาผสานเขากับท่วงทำนองของเสียงเพลง จนเกิดเป็น “สื่อธรรม” รูปแบบใหม่ที่เข้าถึงจิตใจของผู้คนในวงกว้าง แม้พุทธพจน์ “จรต ภิกฺขเว จาริกํ...” มิได้กล่าวถึงบทเพลงโดยตรง แต่สามารถตีความในเชิงหลักการว่า “บทเพลงธรรม” หรือ “ธรรมคีตะ” จัดได้ว่าเป็นเครื่องมือในการ “จาริกธรรม” ที่สอดคล้องกับยุคสมัย และตอบสนองต่อเจตนารมณ์แห่งการอนุเคราะห์แก่โลกตามพระพุทธดำรัสนั้น โดยเฉพาะในยุคที่ผู้คนคุ้นชินกับสื่อที่มีเสียง ท่วงทำนอง และการสื่อสารผ่านอารมร์มากกว่าการเทศนาตามแบบดั้งเดิม

เพลงธรรมะในฐานะสื่อที่สอดคล้องกับ “อนุโลมเทศนา” ในยุคที่ผู้คนเสพสื่อผ่านโซเชียลมีเดียและแพลตฟอร์มมัลติมีเดียต่าง ๆ การใช้ เพลงธรรมะหรือธรรมคีตะ เป็นสื่อในการเผยแผ่ธรรมะ เป็นการประยุกต์หลักอนุโลมเทศนาให้เข้ากับยุคสมัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจาก 1) เพลงธรรมะสามารถถ่ายทอดหลักธรรมที่ซับซ้อนให้เข้าใจง่าย จับต้องได้ในชีวิตประจำวัน มีเนื้อเพลงที่เป็นถ้อยคำที่เข้าใจง่าย ไพเราะชวนให้รับฟัง 2) ใช้ท่วงทำนองและอารมณ์ในการกระตุ้นจิตใจและศรัทธา ได้ดีกว่าการบรรยายธรรมเพียงอย่างเดียว

สิ่งเหล่านี้สะท้อนถึงการปรับรูปแบบการเทศนาให้สอดคล้องกับเจตนารมย์ของพระพุทธเจ้าที่ทรงให้พระสาวก “จาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มาก” และให้แสดงธรรม “งามในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด” พร้อม “มีอรรถและพยัญชนะบริบูรณ์”

องค์ความรู้ใหม่

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยการนำหลักธรรมคำสอนมาบูรณาการกับศาสตร์การทำเพลงก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่อันเป็นการนำพุทธศาสตร์และศิลปศาสตร์ด้านเสียงเพลงมาผสานกันได้อย่างกลมกลืน และเป็นประโยชน์ในเผยแผ่พระพุทธศาสนาเถรวาทในสังคมไทยร่วมสมัย ในการสื่อสารคุณธรรมจริยธรรมแก่พุทธศาสนิกชน ดังนี้

1. การเปลี่ยนจาก “คำเทศนา” สู่ “ภาษาดนตรี” เพลงธรรมะทำหน้าที่เป็นสื่อกลางแห่งธรรม (Medium of Dhamma) ที่ถ่ายทอดหลักธรรมในรูปแบบเสียง และอารมณ์ ทำให้เข้าใจธรรมะได้ง่ายขึ้นในระดับความรู้สึก จนถึงระดับสุตตมยปัญญา โดยไม่จำกัดอยู่เพียงในรูปแบบเทศนาธรรมแบบดั้งเดิม

2. องค์ความรู้ด้านการเชื่อมโยงบทเพลงธรรมะกับชีวิตจริง เนื้อเพลงที่ประกอบด้วยหลักธรรมและเชื่อมโยงประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในชีวิตจริงของบุคคล สามารถสร้างความรู้ ความเข้าใจ กับผู้ฟังเพลง ทำให้ผู้ฟังเห็นธรรมในชีวิต

3. ลดช่องว่างระหว่าง “ภาษาธรรมะ”กับ “ผู้ฟังยุคใหม่” โดยการใช้ภาษาง่ายๆ และการเรียบเรียงที่ เชื่อมโยงกับชีวิตประจำวันในบทเพลง ช่วยทำให้ผู้ฟังเข้าใจหลักธรรมที่ซับซ้อนได้ง่ายขึ้น ลดความรู้สึกว่าธรรมเป็นเรื่องยากและห่างไกล (กัลยาณี ทองเพชร์, 2563)

4. เพลงธรรมะทำหน้าที่เป็น สื่อคุณธรรม (Moral Carrier) ที่สร้างสรรค์ มีประสิทธิภาพระดับจิตสำนึก บทเพลงมีพลังในการปลูกฝังศรัทธา อุดมคติ และคุณธรรม ผู้ฟังสามารถซึมซับความหมายของธรรมะผ่านท่วงทำนอง อารมณ์ แม้จะไม่เข้าใจหลักการทางทฤษฎีโดยละเอียดก็ตาม (อรทัย ประเสริฐสิน, 2557)

5. องค์ความรู้เชิงบูรณาการระหว่างพุทธศาสนาและวัฒนธรรมร่วมสมัย ช่วยให้ศาสนาไม่หยุดนิ่งในรูปแบบเดิมแต่ปรับตัวให้รับกับสังคมยุคดิจิทัล เช่น เพลงธรรมะในค่ายเยาวชน ธรรมสัญจร เพื่อส่งเสริมจริยธรรม คุณธรรมอย่างสร้างสรรค์

สรุป

บทความวิชาการนี้นำเสนอแนวคิดและหลักการการบูรณาการบทเพลงธรรมะในฐานะสื่อสร้างสรรค์เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบัน โดยยึดหลักพุทธจริยธรรมเป็นหลัก ร่วมกับศาสตร์ด้านดนตรีและการสื่อสารสมัยใหม่ ทั้งนี้พบว่าเพลงธรรมะไม่เพียงเป็นเครื่องมือในการสื่อสารหลักธรรมให้ง่ายขึ้น แต่ยังสามารถเป็นสะพานเชื่อมระหว่าง “หลักธรรมในคัมภีร์” กับ “ชีวิตจริงของผู้คน” ได้อย่างลึกซึ้ง บทเพลงธรรมะจัดเป็นรูปแบบของ “ธรรมคีตะ” ที่สอดคล้องกับหลักการอนุโลมเทศนา ไม่ขัดต่อพระวินัย หากบทเพลงนั้นมีเนื้อหาในบทเพลงหรือเนื้อเพลงที่มีเจตนาเพื่อพัฒนาจิต มิใช่เพื่อความบันเทิงมัวเมา แสดงได้ว่าเพลงธรรมะสามารถเป็นสื่อแห่งปัญญาได้ หากผู้ฟังมีเจตนาในการเรียนรู้ธรรมะอย่างแท้จริงย่อมสามารถช่วยให้ผู้ฟังเชื่อมโยงธรรมะจากบทเพลงกับชีวิตได้ชัดเจนและเข้าใจธรรมยิ่งขึ้น

การบูรณาการเพลงธรรมะก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่เอื้อต่อการเผยแผ่ธรรมะ นั่นคือ การกล่อมเกลาจิตใจด้วยธรรมะผ่านศิลปะทางบทเพลง และการสร้างแรงจูงใจด้านศีลธรรมผู้คนในสังคมไทยร่วมสมัย ศึกษาพระพุทธศาสนาอันเป็นการเรียนรู้อย่างยั่งยืนไม่จำกัดอายุ วัย เพศ ด้วยเหตุนี้ การส่งเสริมการใช้บทเพลงธรรมะตามหลักการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม จึงเป็นแนวทางที่ควรได้รับการสนับสนุนอย่างจริงจัง เพื่อให้พระพุทธศาสนายังมี ยังอยู่ในใจผู้คน และสามารถดำรงอยู่ในสังคมยุคใหม่อย่างสง่างามและทรงพลัง

บรรณานุกรม

กัลยาณี ทองเพชร์. (2563). พุทธศาสนากับการใช้สื่อเพลงเพื่อพัฒนาคุณธรรมในเด็กวัยเรียน. *วารสารวิชาการครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.* 17(1), 45-59.

จินตนา ดำรงเลิศ. (2533). *วรรณกรรมเพลงลุกทุ่ง: ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยมและการดำเนินชีวิตของชาวชนบทไทย.* กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ธนาวดี จันทร์อยู่. (2557). บทเพลงกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคไทยแลนด์ 4.0. *วารสารพุทธศาสน์ศึกษา มหาวิทยาลัยนเรศวร.* 16(2), 95.

พระครูปลัดชาลิน กตปุญฺโญ และพระครูวินัยธรมานะ หิริธมฺโม. (2565). การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน. *วารสารสหวิทยาการปริทรรศน์*. 5(2), 47-57.

พระพรหมคุณาภรณ์. (ป.อ.ปยุตฺโต).(2555). *พุทธธรรม.ฉบับปรับขยาย*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

พระมหาณรงค์ จิตฺตโสภโณ. (2547). *พุทธศาสนากับการพัฒนา: วิชาการพุทธศาสนากับสังคมศาสตร์.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.

พระมหาสาคร ศรีดี. (2545). *วิเคราะห์หลักพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในเพลงพื้นบ้านจังหวัดสุพรรณบุรี: ศึกษาเฉพาะกรณีเพลงอีแซว.* วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2543). *อรรถกถาอังคุตรนิกาย ติกนิบาตรฎีกา*. (แปล) พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

อรทัย ประเสริฐสิน. (2557). การใช้เพลงธรรมะเพื่อการเรียนรู้ของเยาวชน. *วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*. 16(2), 88-101.

Norman K.R. (1987-1988). The Dhaniya-sutta of the Sutta-nipata. *Journal of the Dept of Pali (University of Calcata).* 4(-), 10-18.

การป้องกันประทุษวาจาในการสื่อสารออนไลน์ตามทรรศนะพุทธจริยศาสตร์

Preventing Hate Speech in Social Media from a Buddhist Ethical Perspective

[1]อุษา ฉัตรนรัตนกุล

[1]Usa Chatnarattanakul

[1]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: 6701101032@mcu.ac.th

Received: February 23, 2025; **Revised:** August 25, 2025; **Accepted:** August 28, 2025

บทคัดย่อ

ปรากฏการณ์ของประทุษวาจาในสื่อออนไลน์ ส่งผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อสังคมและแนวทางการป้องกันตามหลักพุทธจริยศาสตร์ ยุคดิจิทัลที่สื่อสังคมออนไลน์มีบทบาทสำคัญในการสื่อสาร ทำให้ประทุษวาจาได้แพร่กระจายอย่างรวดเร็ว ก่อความเสียหายต่อบุคคลและสังคม การแสดงความเกลียดชังและดูถูกกันนำไปสู่การแบ่งแยก ความขัดแย้ง และความรุนแรง การแก้ไขปัญหามีหลักพุทธจริยศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารทางวาจา มีหลักศีลข้อที่ 4 เน้นการละเว้นจากการพูดเท็จ ร่วมกับหลักสัมมาวาจาที่ส่งเสริมการสื่อสารอย่างถูกต้องและสร้างสรรค์ นอกจากนี้ยังประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เพื่อเสนอแนวทางการสื่อสารที่สุภาพ เกื้อกูล และเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม การประยุกต์ใช้หลักสัมมาวาจา วจีสุจริต วาจาสุภาษิต และพรหมวิหาร 4 สามารถลดวาทะที่สร้างความเกลียดชัง และส่งเสริมการสื่อสารเชิงบวกได้ ช่วยสร้างบรรยากาศแห่งความเข้าใจและการเคารพซึ่งกันและกันในสังคมดิจิทัล ได้แก่ 1) การส่งเสริมการใช้ภาษาสุภาพ ปลูกฝังวัฒนธรรมการสื่อสารที่ให้เกียรติและสร้างสรรค์ ใช้ถ้อยคำสุภาพเหมาะสมในทุกแพลตฟอร์ม พร้อมสนับสนุนสื่อและกิจกรรมที่เป็นต้นแบบของการสื่อสารเชิงบวก เพื่อสร้างแรงบันดาลใจให้กับผู้ใช้ออนไลน์คนอื่นๆ 2) การสร้างจิตสำนึกความรับผิดชอบ ช่วยให้ผู้ใช้ออนไลน์ตระหนักว่าทุกคำพูดมีผลกระทบต่อสังคม เลือกใช้คำอย่างมีเมตตาและเหตุผล เพื่อลดการสื่อสารที่นำไปสู่การแตกแยก 3) บทบาทร่วมของสังคมและรัฐ การแก้ปัญหานี้ต้องอาศัยกลไกร่วม เช่น การออกนโยบายและกฎหมายที่เป็นธรรม ระบบรายงานเนื้อหาในแพลตฟอร์มออนไลน์ที่โปร่งใส บทบาทของผู้นำทางความคิดควรเป็นแบบอย่างในการใช้วาจาเชิงสร้างสรรค์ เมื่อผสานแนวทางเหล่านี้เข้ากับหลักพุทธจริยศาสตร์ จะช่วยให้สังคมออนไลน์มีบรรยากาศที่สงบ สุภาพ และเข้าใจกันมากขึ้น ลดความเกลียดชัง และวางรากฐานให้การอยู่ร่วมกันในยุคดิจิทัลมีความยั่งยืนและเป็นมิตรต่อทุกฝ่าย การพัฒนาแนวปฏิบัติด้านการสื่อสารที่สุภาพบนสื่อออนไลน์ การ

รณรงค์สร้างความตระหนักด้านจริยธรรมการใช้ถ้อยคำ ตลอดจนการมีบทบาทร่วมกันของรัฐ สังคม และสถานศึกษาในการกำกับดูแลและกำหนดกลไกเชิงนโยบายเพื่อสนับสนุนการสื่อสารอย่างมีความรับผิดชอบ

คำสำคัญ: ประทุษวาจา; การสื่อสารออนไลน์; พุทธจริยศาสตร์; จริยธรรมในการสื่อสาร

Abstract

This article aims to study and analyze the phenomenon of hate speech in online media, focusing on its social impacts and preventive measures according to Buddhist ethics. In the digital era, where social media plays an important role in interpersonal communication, hate speech spreads rapidly, causing harm to individuals and groups in society. Expressions of hatred and contempt toward various groups affect both individuals and social groups. The expression of words filled with hatred or insulting others leads to division and conflict, which may escalate into violence, such as the riots in the United Kingdom in July 2024 that originated from incitement in online media with false information. This article begins by explaining the meaning and characteristics of hate speech, along with examples of case studies that have occurred in recent periods, which clearly reflect this phenomenon. It then analyzes Buddhist ethics related to verbal communication by applying the Fourth Precept, which emphasizes abstaining from lying, together with Right Speech, which promotes proper and constructive communication. In addition, it applies the Four Brahmavihāras: loving-kindness, compassion, empathetic joy, and equanimity, to propose guidelines for polite, helpful, and socially beneficial communication. This research uses the methods of Documentary Analysis and Ethical Analysis, referencing contemporary case studies that reflect the problem of using non-constructive language in the digital world. The analysis found that the application of Right Speech, Virtuous Speech, Benevolent Speech, and the Four Brahmavihāras can significantly reduce hate-inciting speech and promote positive communication. It also helps to create an atmosphere of understanding and mutual respect in digital society. The developing practical guidelines for polite communication on online media, campaigns to raise awareness of ethical language use, and the joint roles of the state, society, and educational institutions in supervising and establishing policy mechanisms to support responsible communication. Therefore, this research is valuable as a conceptual framework to promote an online society that is peaceful, sustainable, and respects the human dignity of all parties.

Keywords: Hate Speech; Online Communication; Buddhist Ethics; Ethics in Communication

บทนำ

ในยุคดิจิทัล สื่อสังคมออนไลน์มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการสื่อสารและแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างบุคคลและสังคมโดยรวม แต่ในขณะเดียวกันก็เกิดปัญหา วาทะสร้างความเกลียดชัง (Hate Speech) ที่ทวีความรุนแรงขึ้นอย่างต่อเนื่อง งานวิจัยของ UNDP (2024) ระบุว่าในประเทศไทยมีเนื้อหาที่เข้าข่ายวาทะสร้างความเกลียดชังบนแพลตฟอร์มสังคมออนไลน์กว่า 35% ของโพสต์สาธารณะที่ตรวจสอบ โดยมุ่งไปยังกลุ่มชาติพันธุ์ ศาสนา และเพศสภาพ และในระดับอาเซียนมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเฉลี่ยปีละ 20% (UNDP, 2024; Manushya Foundation, 2024) สถานการณ์นี้สะท้อนให้เห็นถึงความท้าทายด้านจริยธรรมของการสื่อสารออนไลน์ที่ไม่อาจมองข้ามได้ ปัญหานี้เห็นได้ชัดใน สถานการณ์ความขัดแย้งชายแดนไทย–กัมพูชาเมื่อเดือนสิงหาคม 2568 ซึ่งเกิดเหตุปะทะและมีทหารบาดเจ็บจากทุ่นระเบิดในพื้นที่ชายแดน (The Guardian, 2025;

AP News, 2025) ความขัดแย้งดังกล่าวถูกขยายวงกว้างบนสื่อออนไลน์ โดยมีการเผยแพร่ข้อมูลเท็จและวาทะสร้างความเกลียดชังระหว่างประชาชนสองชาติบนแพลตฟอร์มต่าง ๆ ส่งผลให้เกิดความไม่ไว้วางใจและการแบ่งแยกทางสังคม (Reuters, 2025) กรณีนี้สะท้อนให้เห็นถึงอันตรายของ Hate Speech ในโลกดิจิทัลที่สามารถปะทุความรุนแรงในโลกจริงได้ สื่อออนไลน์เกิดขึ้นจากการวิวัฒนาการของอินเทอร์เน็ต จากยุคก่อนที่มีเพียงตัวหนังสือพัฒนาต่อมาจนถึงแพลตฟอร์มยอดนิยมมากมายที่อำนวยความสะดวกในการสร้างสรรค์สื่อออนไลน์ต่าง ๆ ได้อย่างง่ายดาย ไม่ว่าจะเป็น รูปภาพ เสียง คลิปวีดีโอ หรือแม้กระทั่งการเขียนข้อความสั้น ๆ ได้อย่างสะดวกรวดเร็ว (พระครูกมลรัตน์ อภิปุณฺโญ และพระวิเชียร อธิปุณฺโญ, 2564) สื่อออนไลน์ได้กลายเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการสื่อสารและเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งต้องปรับตัวเข้ากับกระแสของโลกยุคใหม่ โดยการเผยแผ่หลักธรรมผ่าน เว็บไซต์ ยูทูบ และโซเชียลมีเดียอย่าง Facebook และ Instagram ช่วยให้หลักธรรมและคำสอนเข้าถึงผู้คนทั่วโลกได้อย่างรวดเร็ว แม้บุคคลที่ไม่มีเวลาในการปฏิบัติธรรมเข้าวัดก็สามารถฟังธรรมเป็นข้อคิดธรรมะสะกิดใจ เพื่อละเว้นจากการทำความชั่ว โดยอาศัยหลักโอวาทปาฏิโมกข์ หลักประโยชน์ และหลักไตรสิกขา (พระรุ่งตะวัน สิริวณฺโณ (แดงบุญเรือง), 2566) หลักการทั้ง 3 นี้ เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาออกไปทุกสารทิศ โดยมีหลักไตรสิกขาเป็นหลักธรรมที่สำคัญในการพัฒนาชีวิตทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ให้ดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างสงบสุข ในการศึกษาเรื่องการใช้สื่อออนไลน์เผยแผ่พระพุทธศาสนาจำเป็นต้องอิงทฤษฎีการสื่อสารและพฤติกรรมมนุษย์ โดยเน้นการใช้สื่ออย่างมีคุณภาพและรับผิดชอบ การสร้างมาตรฐานในการเผยแผ่ข้อมูลจึงมีความสำคัญ เพื่อให้การเผยแผ่หลักธรรมเป็นไปอย่างถูกต้องและเหมาะสม

แรงจูงใจสำคัญของการศึกษานี้คือเพื่อทำความเข้าใจบทบาทของสื่อออนไลน์ทั้งในด้านศักยภาพและปัญหา โดยเฉพาะการใช้ถ้อยคำที่ไม่สร้างสรรค์ ซึ่งอาจนำไปสู่ความแตกแยกในสังคม การวิจัยนี้ตั้งคำถามว่า “หลักพุทธจริยศาสตร์สามารถใช้เป็นกรอบแนวคิดในการป้องกันและลดวาทะสร้างความเกลียดชังในสื่อออนไลน์ได้อย่างไร” เพื่อหาคำตอบ งานวิจัยใช้ระเบียบวิธี การวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) และ การวิเคราะห์เชิงจริยธรรม (Ethical Analysis) โดยอ้างอิงกรณีศึกษาร่วมสมัยเกี่ยวกับวาทะสร้างความเกลียดชังในโลกดิจิทัล โดยการศึกษาครั้งนี้มุ่งหวังสร้างความเข้าใจต่อประสิทธิภาพของสื่อออนไลน์ในการเผยแผ่หลักธรรม และพัฒนาแนวทางการใช้สื่อออนไลน์อย่างมีคุณธรรมและรับผิดชอบ ซึ่งคาดว่าจะช่วยเพิ่มความเข้าใจในพระพุทธศาสนา ลดความขัดแย้ง และส่งเสริมสังคมที่สงบสุขและเคารพสิทธิมนุษยชนในยุคดิจิทัลอย่างยั่งยืน

ประทุษวาจาในการสื่อสารออนไลน์

การสื่อสารยุคดิจิทัลเป็นเครื่องมือสำคัญในการเชื่อมโยงและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในสังคม แต่ก็เกิดปัญหาที่สำคัญและเป็นอันตรายอย่างยิ่ง คือการแพร่กระจายของ “ประทุษวาจา” หรือ Hate Speech หมายถึงถ้อยคำที่เต็มไปด้วยอคติ ความเกลียดชัง หรือการเหยียดหยามต่อบุคคลหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ปรากฏการณ์นี้เพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน โดยเฉพาะในช่วงความขัดแย้งทางการเมืองหรืออุดมการณ์ (อสวรรธน์,

2564; สมบูรณ์ & หลิว, 2564) นักวิชาการอธิบายว่าการแพร่กระจายประทุษวาจาเกี่ยวข้องกับอำนาจของสื่อในการกำหนดกรอบเนื้อหา (Castells, 2013; Entman, 1993) และพฤติกรรมในโลกออนไลน์ที่ผู้ใช้ซ่อนตัวตนจนกล้าใช้คำรุนแรง (Suler, 2004) ขณะเดียวกันผู้เห็นต่างมักเลือกเงียบเพราะกลัวถูกโจมตี ตามแนวคิด “วัฏจักรความเงียบ” (Noelle-Neumann, 1993) ทำให้เสียงของผู้ใช้ถ้อยคำรุนแรงยิ่งดังขึ้น ในบริบทไทย ปัญหานี้ชัดเจนเมื่อเกิดวิกฤติ เช่น ความขัดแย้งชายแดนไทย–กัมพูชาที่มีข้อมูลบิดเบือนและคำโจมตีออนไลน์จนสร้างความไม่ไว้วางใจระหว่างประชาชน (AP News, 2025; The Guardian, 2025) การจัดการปัญหานี้จึงต้องใช้ทั้งกลไกสังคม เทคโนโลยี และจริยธรรม โดยมีข้อเสนอให้บูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ เช่น สัมมาวาจา วจีสุจริต และพรหมวิหาร 4 เพื่อสร้างวัฒนธรรมการสื่อสารที่สุภาพ รับผิดชอบ และเกื้อกูลกันในสังคมดิจิทัล (พระมหาหรรษา, 2554)

ความหมาย

ประทุษวาจาหมายถึงการแสดงออกที่ก่อให้เกิดอันตรายหรือความเกลียดชังต่อบุคคลหรือกลุ่มบุคคล โดยมีพื้นฐานจากอคติ ได้แก่ 1) เชื้อชาติและชาติพันธุ์ (Race and Ethnicity) การโจมตีเหยียดเชื้อชาติ เช่น คนผิวดำ คนเชื้อสายเอเชีย หรือชนกลุ่มน้อย ตัวอย่างเช่น การใช้คำเหยียดหยาม หรือ stereotype เช่น "พวกผิวเหลืองแพร่โรค" 2) ศาสนา (Religion) การดูหมิ่นศาสนา การโจมตีผู้ศรัทธา หรือการทำลายสัญลักษณ์ทางศาสนา ตัวอย่างเช่น การแพร่ข้อมูลเท็จเกี่ยวกับชาวมุสลิมหรือชาวยิวเพื่อก่อให้เกิดความกลัว 3) เพศและเพศวิถี (Gender and Sexual Orientation) การเหยียดเพศ หรือล้อเลียนคน LGBTQ+ ตัวอย่างเช่น การใช้คำหยาบคายเกี่ยวกับเพศสภาพ เช่น “พวกวิปริต” 4) อุดมการณ์ทางการเมือง (Political Ideology) การใช้ถ้อยคำรุนแรงต่อผู้ที่เห็นต่าง เช่น ฝ่ายซ้าย/ขวา เสรีนิยม/อนุรักษนิยม ตัวอย่างเช่น กล่าวหาว่าอีกฝ่ายเป็น "ศัตรูของชาติ" หรือ "ทรยศ" 5) สถานภาพทางสังคมและภูมิศาสตร์ (Social Class and Region) การโจมตีผู้มีรายได้น้อย ผู้อพยพ ชาวต่างถิ่นตัวอย่างเช่น เหยียดคนจนว่า “ไร้ค่า” หรือดูถูกคนต่างจังหวัด 6) ศักดิ์ศรีมนุษย์และความพิการ (Disability and Human Dignity) การดูถูกคนพิการหรือใช้คำพูดล้อเลียนผู้มีความบกพร่อง (รู้เท่าทัน hate speech สร้างภูมิคุ้มกันทางใจ, 2566)

เนื้อหาประทุษวาจาสามารถแพร่กระจายอย่างรวดเร็วในโลกออนไลน์ ซึ่งส่งผลกระทบรุนแรงต่อจิตใจและคุณค่าความเป็นมนุษย์ของเหยื่อ อีกทั้งยังสะท้อนปัญหาทางวัฒนธรรมที่ปลูกฝังความเกลียดในครอบครัว สถานศึกษา และชุมชน ซึ่งเป็นปัจจัยรากฐานของการแพร่เชื้อความไม่เข้าใจและความเกลียดชังในวงกว้างในสังคม เช่น การเรียนรู้และปลูกฝังแนวความคิดด้านลบผ่านครอบครัว โรงเรียน ชุมชน ตลอดจนกลุ่มอำนาจที่ใช้สื่อในการเผยแพร่ความเกลียดชังในวงกว้าง ตัวอย่างในประวัติศาสตร์ เช่น การใช้สื่อของฮิตเลอร์ สร้างภาพลักษณ์เชิงลบต่อชาวยิว และเหตุการณ์ความรุนแรงในอังกฤษ ที่ข้อมูลเท็จและข่าวลือกลายเป็นตัวกระตุ้นความเกลียดชังและความรุนแรงจนเกิดผลกระทบต่อความมั่นคงและความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในสังคม (ถนอมใจ ไม่ใช้ Hate speech (ประทุษวาจา), 2565) การมีการปรับปรุงการสื่อสารในสังคมออนไลน์จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นเพื่อลดการเกิดประทุษวาจาและสร้างสังคมแห่งการเคารพในสิทธิของผู้อื่น

ระดับของประทุษวาจา

ระดับของประทุษวาจา ตามทฤษฎีของแอนโทนี่ คอร์ทีส มี 4 ระดับ

1. การแบ่งแยกแบบไม่ตั้งใจต่อกลุ่มเป้าหมาย (Unintentional discrimination) เกิดจากความไม่รู้หรือไม่ได้เจตนา เช่น การเรียกผู้ที่มีเชื้อสายแอฟริกา-อเมริกันว่า “คนดำ” โดยไม่รู้ว่าสร้างความรู้สึกแย่

2. การตั้งใจแบ่งแยกและกีดกัน (Conscious discrimination) ใช้ประทุษวาจา เพื่อแบ่งแยกกลุ่มคนออกจากกัน เช่น การเรียกนักเรียนกลุ่มหนึ่งว่า "พวกเด็กห้องบ๊วย" หรือ "พวกเด็กบ้านนอก" ซึ่งทำให้ผู้ที่ถูกกล่าวถึงรู้สึกต่ำต้อยหรือไม่มีคุณค่า

3. การยั่วยุให้เกิดความเกลียดชัง (Inciting discriminatory hatred) ใช้ประทุษวาจายั่วยุให้เกิดความเกลียดชังเกิดอคติต่อกลุ่มเป้าหมาย เช่น การเรียกผู้นับถือศาสนาหนึ่งว่าคลั่งบุญ หรือกล่าวว่าผู้นับถือศาสนาอื่นเป็นผู้หัวรุนแรง

4. การยั่วยุให้เกิดการใช้ความรุนแรง (Inciting discriminatory violence) ใช้ประทุษวาจากระตุ้นให้เกิดการใช้ความรุนแรงต่อกลุ่มเป้าหมาย เช่น การกล่าวว่าการฆ่าคนกลุ่มหนึ่งไม่บาปและได้บุญเพราะเป็นการช่วยเหลือประเทศชาติ การแสดงออกในลักษณะนี้สามารถส่งผลให้เกิดความเกลียดชังที่รุนแรงและอาจนำไปสู่การกระทำความรุนแรงจริง (อสวรรธน์ ศิระเวรินทร์, 2564) ระดับของประทุษวาจามีความซับซ้อนที่ไม่เพียงเกี่ยวข้องกับภาษาที่ใช้ แต่ยังสะท้อนเจตนาและทัศนคติของผู้สื่อสาร โดยเฉพาะในยุคดิจิทัลที่ข้อมูลแพร่อย่างรวดเร็ว ความแตกต่างเพียงเล็กน้อยของถ้อยคำหรือบริบทที่ใช้ อาจทำให้เลื่อนไปสู่ระดับที่รุนแรงขึ้นโดยไม่รู้ตัว พฤติกรรมที่เริ่มจากความไม่ตั้งใจ อาจกลายเป็นความเคยชิน และพัฒนาไปสู่วาทกรรมแห่งความเกลียดชังอย่างเป็นระบบ ในเชิงป้องกันไม่ควรมุ่งเฉพาะการรับมือเมื่อสถานการณ์รุนแรงแล้ว แต่ควรเริ่มจากการให้ความรู้ เช่น การฝึกทักษะการใช้ภาษาที่ระมัดระวัง การส่งเสริมความเข้าใจในวัฒนธรรมและความหลากหลาย และปลูกฝังความเคารพต่อผู้อื่นตั้งแต่ระดับครอบครัวและโรงเรียน เพื่อช่วยสกัดต้นตอของปัญหา และสร้างวัฒนธรรมการสื่อสารที่มีความรับผิดชอบร่วมกันในสังคม

ลักษณะของพฤติกรรมการใช้ประทุษวาจา

ลักษณะของพฤติกรรมการใช้ประทุษวาจา แบ่งเป็น 3 ลักษณะตามความรุนแรง

1. การมุ่งปะทะต่อบุคคลหรือกลุ่มบุคคลโดยผู้ใช้ประทุษวาจาในลักษณะนี้จะใช้ถ้อยคำหรือสัญลักษณ์ เพื่อด้อยค่าบุคคลหรือกลุ่มบุคคล เช่น การโพสต์ข้อความว่า "สังคมจะดีขึ้นถ้าไม่มีกลุ่มดังกล่าว" ซึ่งเป็นการยุยงให้เกิดความเกลียดชังในสังคม

2. การมุ่งกระทบลักษณะของกลุ่มเป้าหมายโดยรวม การแสดงออกในลักษณะนี้จะเป็นการสื่อสารเพื่อมุ่งสร้างความกลัวและความเกลียดชังต่อกลุ่มเป้าหมาย เช่น การเหยียดเชื้อชาติ ศาสนา สีผิว หรืออุดมการณ์ทางการเมือง การแสดงออกเช่นนี้ทำให้กลุ่มเป้าหมายรู้สึกถึงการถูกกีดกันและลดทอนคุณค่าความเป็นมนุษย์

3. การมุ่งทำลายล้าง การแสดงออกในลักษณะนี้เป็นการปลุกเร้าทางวาจาหรือการกระทำ เพื่อให้เกิดความรุนแรงและการแบ่งแยกทางสังคม ผู้ใช้ประทุษวาจาจะพยายามทำให้เกิดความเกลียดชังและการกีดกันกลุ่มเป้าหมายออกไปจากสังคม ไม่ว่าจะในเชิงรูปธรรมหรือเชิงนามธรรม ตัวอย่างเช่น การข่มขู่หรือการปลุกระดมให้เกิดการใช้ความรุนแรง ตั้งแต่การส่อเสียดและทำให้ผู้อื่นรู้สึกต่ำต้อย ไปจนถึงการปลุกระดมความรุนแรงและการก่อความรุนแรงทางสังคม (สรานนท์ อินทนนท์, 2563) ลักษณะเหล่านี้สะท้อนระดับความรุนแรงและผลกระทบที่ต่างกัน โดยเฉพาะระดับที่ 2 และ 3 มักแฝงเจตนาในการสร้างภาพลักษณ์เชิงลบของกลุ่มเป้าหมายอย่างเป็นระบบ เช่น การใช้ถ้อยคำเกี่ยวกับเชื้อชาติหรือศาสนา ที่แม้ดูเหมือนเป็นการระบายอารมณ์ แต่กลับสร้างวาทกรรมอคติในระดับโครงสร้าง เมื่อพฤติกรรมเหล่านี้เกิดในสื่อออนไลน์ ยิ่งขยายผลรุนแรง เช่น การส่งต่อมุกเหยียดเพศหรือชาติพันธุ์ที่ดูเหมือนไม่รุนแรง แต่สะสมเป็นอคติโดยไม่รู้ตัว การรับมือกับพฤติกรรมประทุษวาจาต้องพิจารณาทั้งเนื้อหาและบริบทของสื่อที่ใช้ร่วมกัน

ปัจจัยสนับสนุนการแพร่กระจายของประทุษวาจาในโลกดิจิทัล

ปัจจัยสนับสนุนการแพร่กระจายของประทุษวาจาในโลกดิจิทัล และการสื่อสารผ่านอินเทอร์เน็ตมีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นและขยายการแสดงออกของความเกลียดชัง ดังนี้

1. การไร้ตัวตนหรือการเป็นตัวตนปลอม (Anonymity and Pseudonymity) ผู้ใช้งานสามารถซ่อนหรือปลอมแปลงตัวตนได้ง่าย จึงรู้สึกเป็นอิสระจากโลกจริง ขาดการยับยั้งชั่งใจ(Disinhibition) ไม่ตระหนักถึงผลกระทบ แม้จะมีร่องรอยดิจิทัล(Digital footprint) ให้ติดตามได้ แต่ผู้กระทำมักไม่รู้สึกผิด หรือผลกระทบจากการกระทำของตน

2. การปลอดจากความเป็นตัวตน (Deindividuation) เมื่อไม่ต้องแสดงตัวจริง ผู้ใช้รู้สึกไม่ต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง ส่งผลให้ผู้ใช้มีแนวโน้มที่จะใช้ประทุษวาจาโดยไม่คำนึงถึงผลที่ตามมา

3. การขาดผู้ควบคุมดูแล (Lack of Supervision) การดูแลและควบคุมเนื้อหาในเว็บไซต์หรือบอร์ดสาธารณะมักไม่ทั่วถึง ทำให้การใช้ประทุษวาจาเกิดขึ้นโดยไม่ได้รับการตรวจสอบในทันที การระรานทางไซเบอร์มักเกิดขึ้นในช่องทางส่วนตัว เช่น ข้อความส่วนตัวหรืออีเมล ซึ่งยากต่อการสอดส่องจากผู้ดูแล

4. การแพร่กระจายที่รวดเร็ว (Virality)อินเทอร์เน็ตมีความสามารถในการแพร่กระจายข้อมูลอย่างรวดเร็ว การใช้ประทุษวาจาที่ถูกโพสต์หรือแชร์สามารถขยายวงกว้างอย่างรวดเร็ว ทำให้เหยื่อของการระรานรู้สึกเจ็บปวดและอับอายจากการเผยแพร่หลักฐานในวงกว้าง

5. ความเสี่ยงที่จะตกเป็นเหยื่ออย่างไร้ขีดจำกัด (Limitless Victimization) ในโลกออนไลน์ทุกคนสามารถเป็นทุกคนสามารถเป็นเหยื่อหรือผู้กระทำได้ในทุกที่ ทุกเวลา เนื่องจากไม่มีข้อจำกัดด้านเวลาและสถานที่ ไม่มีข้อจำกัดทางสถานที่และกายภาพปัจจัยเหล่านี้ล้วนมีบทบาทในการกระตุ้นและส่งเสริมการใช้ประทุษวาจาในสื่อออนไลน์ ทำให้เกิดผลกระทบที่ลึกซึ้งและยาวนานต่อทั้งผู้ที่กระทำและผู้ที่ตกเป็นเหยื่อในสังคมสื่อออนไลน์ (Hyungyung, 2017) นอกจากปัจจัยภายนอก ยังมีกลไกทางจิตวิทยาที่ส่งเสริม เช่น ความรู้สึก “ปลอดภัยจากการลงโทษ” ทำให้ความละอายและการเกรงกลัวถูกแทนที่ด้วยพฤติกรรมก้าวร้าวที่กลายเป็น “ปกติใหม่”

(New normal) ในโลกออนไลน์ การเสริมแรงทางสังคม (Social reinforcement) ที่ผิดทิศผิดทาง เช่น การได้รับยอดไลก์หรือคำชมจากผู้มีอคติร่วมกัน ยิ่งทำให้ผู้กระทำรู้สึกภาคภูมิใจในสิ่งที่ควรถูกตำหนิ และผลักดันให้ประทุษวาจากลายเป็นวัฒนธรรมดิจิทัลในบางชุมชน ดังนั้น แนวทางแก้ไขไม่ควรจำกัดเพียงการควบคุมทางกฎหมายหรือการเฝ้าระวัง แต่ควรเน้นการสร้างจิตสำนึก ความรับผิดชอบ และวัฒนธรรมการสื่อสารที่เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

กรณีตัวอย่าง กรณีแฮชแท็ก #แบนเกาหลี สะท้อนการตอบโต้ของผู้ใช้โซเชียลมีเดียชาวไทย หลังรัฐสภาไทยผ่านร่างกฎหมายสมรสเท่าเทียม (มติชนออนไลน์, 2567) โดยมีชาวเกาหลีใต้บางส่วนแสดงความเห็นเหยียดคนไทย ผู้ใช้ไทยจึงรวมตัวใช้แฮชแท็กนี้เพื่อคว่ำบาตรทางวัฒนธรรม แสดงออกถึงความไม่พอใจที่สะสมมานาน เช่น การเลือกปฏิบัติต่อนักท่องเที่ยวไทย หรือการใช้ระบบ K-ETA ที่เพิ่มข้อจำกัดในการเดินทางความไม่พอใจดังกล่าวทวีความรุนแรงจากการแชร์วิดีโอและข้อความเหยียดชาติพันธุ์โดยชาวเกาหลีใต้ผ่านแพลตฟอร์ม X (Twitter) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสื่อสังคมออนไลน์มีบทบาทขยายวงความขัดแย้งและวาทกรรมแห่งความเกลียดชัง จนอาจส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน,อีกตัวอย่างที่สำคัญคือเหตุการณ์จลาจลรุนแรงในสหราชอาณาจักร ภายหลังเหตุการณ์โจมตีหญิงสาวด้วยมีดจนมีผู้เสียชีวิต 3 ราย มีข่าวลือผ่านโซเชียลมีเดียว่าผู้ก่อเหตุเป็นผู้ลี้ภัยชาวมุสลิม ทั้งที่ยังไม่มีการยืนยัน กลุ่มขวาจัดและองค์กรบางแห่งได้ฉวยโอกาสเผยแพร่เนื้อหาที่กระตุ้นความเกลียดชัง เหยียดเชื้อชาติ และต่อต้านผู้อพยพ (BBC Thai, 2567) ส่งผลให้เกิดความหวาดกลัว ความเกลียดชัง และความแตกแยกระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในสังคม กรณีนี้ตอกย้ำอันตรายของการใช้ประทุษวาจาในสื่อออนไลน์ ซึ่งอาจนำไปสู่ความรุนแรงในโลกจริง ส่งผลต่อความมั่นคง ความปลอดภัยของชุมชน และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนในสังคม จากกรณีแฮชแท็ก #แบนเกาหลี และเหตุจลาจลในอังกฤษ แสดงให้เห็นว่าในยุคดิจิทัลซึ่งการสื่อสารออนไลน์มีอิทธิพลสูง “ประทุษวาจา” หรือ Hate Speech ไม่เพียงเป็นปัญหาทางวาจา แต่ส่งผลกระทบเชิงโครงสร้าง โดยเฉพาะเมื่อเกิดในบริบทของความขัดแย้งด้านอุดมการณ์ ความเชื่อ หรือชาติพันธุ์ ประทุษวาจาอาจมาในรูปคำพูด ภาพ เสียง หรือข้อความที่แฝงอคติ เช่น เชื้อชาติ ศาสนา หรือเพศ และเมื่อแพร่กระจายอย่างรวดเร็วโดยปราศจากการควบคุม ก็สามารถยกระดับความขัดแย้งไปสู่ความรุนแรงทางสังคมได้ การเข้าใจระดับของประทุษวาจาตามแนวคิดของแอนโทนี่ คอร์ทีส จึงช่วยให้ตระหนักถึงพัฒนาการของปัญหานี้ ตั้งแต่การแบ่งแยกโดยไม่ตั้งใจไปจนถึงการยั่วยุให้เกิดความรุนแรงอย่างเป็นระบบ

หลักพุทธจริยศาสตร์ในการสื่อสารทางวาจา

ในบริบทของพุทธจริยศาสตร์ การไม่พูดเท็จถือเป็นหลักการที่สำคัญในศีล 5 ข้อ โดยเฉพาะศีลข้อที่ 4 (มุสาวาทา เวรมณี) ซึ่งไม่เพียงแต่หมายถึงการโกหกเท่านั้น แต่ยังหมายรวมไปถึงการละเว้น "มิจฉาวาจา" หรือวาจาที่เกิดจากอกุศลจิต มิจฉาวาจาในพระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ 1) การพูดเท็จ (มุสาวาท) 2) การพูดคำหยาบ (ผรุสวาจา) 3) การพูดส่อเสียด (ปิสุณาวาจา) 4) การพูดเพ้อเจ้อไร้สาระ (สัมผัปปลาปะ) มิจฉาวาจาแต่ละประเภทนั้นต้องมีองค์ประกอบครบ 4 ประการ จึงจะถือเป็นอกุศลกรรม ได้แก่ 1) มีเรื่องที่เป็นมิจฉาวาจา 2) มีเจตนาอกุศล 3) มีความพยายามในการพูด 4) มีผู้ฟังรับรู้ข้อความนั้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลง

กรณราชวิทยาลัย : อง.ปญจก. (ไทย); 22 /119/198) เมื่อครบองค์ประกอบทั้ง 4 ประการ จึงถือว่าเป็นมิจฉาวาจาอย่างแท้จริง ดังนั้น การสื่อสารจึงต้องหลีกเลี่ยงคำประชด ส่อเสียด หรือหยาบคาย เพราะอาจนำไปสู่ความขัดแย้งได้ ควรใช้ภาษาที่สุภาพ เคารพความเห็นต่าง และมีสติใคร่ครวญก่อนพูด ควรรักษาความสุภาพและเคารพผู้อื่น โดยเฉพาะในการแสดงความคิดเห็นควรใช้ภาษาที่สุภาพ และให้เกียรติต่อความคิดเห็นที่แตกต่าง แม้จะไม่เห็นด้วยก็ตาม องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงเล็งเห็นถึงความสำคัญและประโยชน์ของการพูด โดยบัญญัติหลักธรรมหลายประการในพระไตรปิฎก โดยเฉพาะใน “อริยมรรคมีองค์ 8” ข้อ ‘สัมมาวาจา’ (พูดชอบ) ซึ่งเชื่อมโยงกับ ‘สัมมาทิฏฐิ’ (เห็นชอบ) และ ‘สัมมาสังกัปปะ’ (ดำริชอบ) (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส และคณะ, 2554) การพิจารณาวาจาตามพุทธจริยศาสตร์เน้นที่เจตนาเป็นสำคัญ หากวาจานั้นเกิดจากความประสงค์ร้าย ถือเป็นอกุศลกรรม สัมมาวาจาจึงไม่ใช่เพียงการหลีกเลี่ยงคำพูดไม่เหมาะสม แต่คือแนวทางพูดด้วยความจริง เมตตา และความรับผิดชอบ การฝึกสัมมาวาจา คือการฝึกจิตให้อยู่ในความกรุณา สติ และปัญญา เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ โดยเฉพาะในยุคดิจิทัลที่การสื่อสารแพร่กระจายรวดเร็ว การใช้วาจาอย่างมีสติจะช่วยป้องกันความขัดแย้งและสร้างวัฒนธรรมการสื่อสารที่สร้างสรรค์ ต่อยอดได้ด้วยหลัก “วจีสุจริต” และ “วาจาสุภาษิต” ที่ยกระดับวาจาให้มีคุณค่าต่อทั้งตนเองและผู้อื่น

สัมมาวาจาและหลักวาจาสุภาษิต

มิจฉาวาจาไม่เพียงบ่อนทำลายความสัมพันธ์ส่วนบุคคล แต่ยังส่งผลกระทบต่อโครงสร้างทางสังคม โดยเฉพาะในยุคดิจิทัลที่การสื่อสารรวดเร็วและไร้พรมแดน การหลีกเลี่ยงมิจฉาวาจาจึงต้องอาศัย “สัมมาวาจา” หนึ่งในองค์แห่งอริยมรรคมีองค์ 8 ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เป็นแนวทางดำเนินชีวิต การนำหลักสัมมาวาจามาใช้ในชีวิตประจำวันจึงมิใช่เพียงการหลีกเลี่ยงถ้อยคำที่เป็นโทษเท่านั้น แต่คือการฝึกพูดอย่างถูกต้อง มีธรรม และสร้างสรรค์ โดยแสดงออกเป็นรูปธรรมผ่าน “วจีสุจริต 4” ที่สะท้อนถึงความบริสุทธิ์ของเจตนา และเสริมสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขวจีสุจริต 4 อย่าง ได้แก่ 1) เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ 2) เจตนางดเว้นจากการพูดส่อเสียด 3) เจตนางดเว้นจากการพูดหยาบ 4) เจตนางดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ นอกจากวจีสุจริตยังมีหลัก “วาจาสุภาษิต” ที่ส่งเสริมการสื่อสารอย่างเกื้อกูล มีคุณภาพ และสร้างสันติสุขในสังคม โดยประกอบด้วย 1) พูดถูกกาล(สมมุติวาจา) 2) พูดคำจริง(สัจจวาจา) 3) พูดคำอ่อนหวาน(ปิยะวาจา) 4) พูดคำมีประโยชน์(อัตถวาจา) 5) พูดด้วยเมตตาธรรมไม่มีอคติเพื่อสันติสุข (โยนิโสมนสิการ) (พระมหาปนีชา สาเส็ง, 2564) การหลีกเลี่ยงมิจฉาวาจาและยึดหลักสัมมาวาจาและวาจาสุภาษิตในการสื่อสารจะช่วยให้การสนทนาในสังคมเป็นไปด้วยความสงบ สุภาพ และเกิดความเข้าใจอย่างแท้จริง เป็นการนำธรรมะมาใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะในยุคดิจิทัลที่การสื่อสารเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง การรู้และเข้าใจหลักการของสัมมาวาจาและวาจาสุภาษิตนั้น แม้จะเป็นรากฐานที่สำคัญ แต่การนำไปใช้ในชีวิตจริงต่างหากที่เป็นหัวใจของการพัฒนาจริยธรรมด้านการสื่อสารในสังคมยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคดิจิทัลที่ถ้อยคำสามารถแพร่กระจายออกไปในวงกว้างได้อย่างรวดเร็ว การฝึกฝนให้วาจาของตนสะท้อนความจริง ความกรุณา และปัญญา จึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดี ลดความขัดแย้ง และส่งเสริมสันติสุขในสังคม

การนำหลักสัมมาวาจามาประยุกต์ใช้

การสื่อสารอย่างสร้างสรรค์เป็นพื้นฐานสำคัญของการอยู่ร่วมในสังคม โดยสามารถนำหลักสัมมาวาจามาประยุกต์ใช้ในการสื่อสารยุคดิจิทัลได้ดังนี้ 1) การพูดความจริง (สัจจวาจา) เป็นการสื่อสารที่มีความรับผิดชอบ และช่วยป้องกันการสร้างข่าวลือ หรือข้อมูลที่อาจก่อให้เกิดความเข้าใจผิดและความขัดแย้ง 2) การแสดงความคิดเห็นหรือโพสต์ด้วยความสุภาพ (ปิยวาจา) ใช้ภาษาที่สุภาพและเคารพผู้อื่น การสื่อสารด้วยถ้อยคำที่ดีสามารถลดโอกาสที่จะเกิดประทุษวาจาหรือการโจมตีทางคำพูดต่อผู้อื่น 3) การแสดงความคิดเห็นหรือพูดด้วยความรักและความเมตตา (อัตถวาจา) เมื่อมีการสื่อสาร ควรคิดถึงผลกระทบที่คำพูดอาจมีต่อผู้อื่น การพูดด้วยความเมตตาและปรารถนาดีเป็นการสร้างบรรยากาศที่เอื้ออาทรและลดโอกาสในการเกิดความขัดแย้ง 4) ควรพูดในเวลาและสถานการณ์ที่เหมาะสม (สมมติวาจา) ควรเลือกเวลาที่เหมาะสมในการสื่อสาร ไม่ใช้คำพูดที่อาจทำให้สถานการณ์เลวร้ายลง หรือนำไปสู่การกระทำที่เป็นอันตราย 5) ควรหลีกเลี่ยงการพูดเพ้อเจ้อหรือพูดไม่ดี (มุสาวาท) ไม่ควรใช้คำพูดที่ไร้สาระหรือทำให้เกิดความเข้าใจผิด หลีกเลี่ยงการใช้ถ้อยคำที่ส่อเสียดหรือประชดประชัน 6) ควรไตร่ตรองก่อนพูด (โยนิโสมนสิการ) ก่อนที่จะสื่อสารควรคิดให้รอบคอบว่า คำพูด หรือการแสดงความเห็นของเราจะมีผลอย่างไรต่อผู้อื่น จะเป็นการสร้างสรรค์หรือทำลายความสัมพันธ์ การฝึกสัมมาวาจาควบคู่กับวจีสุจริต 4 และวาจาสุภาษิต 5 เช่น พูดคำจริง อ่อนหวาน เกื้อกูล เหมาะกาล และมีเมตตา จะช่วยสร้างวัฒนธรรมการสื่อสารที่ดีงามและสงบสุข (ชญาน์นันท์ อัศวธรรมานนท์ และประทีป พืชทองหลาง, 2561) โดยเฉพาะในโลกออนไลน์เป็นการสร้างวัฒนธรรมการสื่อสารที่ดีงาม ช่วยลดความขัดแย้ง และส่งเสริมความเข้าใจและความสงบสุขในสังคม นอกจากนี้การนำหลักธรรมพรหมวิหาร 4 มาประยุกต์ใช้ในการสื่อสารในยุคดิจิทัลช่วยพัฒนาจิตใจ และเสริมสร้างความเป็นพลเมืองดิจิทัลที่มีคุณภาพ โดยเฉพาะการสื่อสารทางวาจา ซึ่งสามารถสร้างผลกระทบเชิงบวกหรือลบได้ในวงกว้าง โดยท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า พรหมวิหารคือธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐ หรือผู้ที่มีจิตใจยิ่งใหญ่กว้างขวางดุจพระพรหม 4 อย่าง ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ซึ่งสามารถนำมาใช้ควบคุมพฤติกรรมในโลกออนไลน์ได้อย่างเหมาะสม (วรยุทธ พลศรี และคณะ, 2565) การเชื่อมโยงหลักพรหมวิหารสี่กับการสื่อสารทางวาจา ช่วยให้การสื่อสารของเรามีความกรุณาและเป็นประโยชน์ต่อสังคม พรหมวิหาร 4 คือ ธรรมอันประเสริฐ ถือเป็นคุณสมบัติประจำใจสำหรับผู้มุ่งสู่ธรรมสูงส่งดุจพรหม ประกอบด้วย 1) เมตตา คือ ความรักและปรารถนาดี ช่วยลดถ้อยคำรุนแรงในโลกออนไลน์และส่งเสริมให้เกิดการสื่อสารด้วยไมตรีจิต 2) กรุณา คือ ความสงสารและปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นจากทุกข์ เหมาะสำหรับการใช้งานโซเชียลมีเดียเพื่อสนับสนุนผู้ที่กำลังประสบทุกข์ 3) มุทิตา คือ ความยินดีเมื่อผู้อื่นประสบความสำเร็จหรือมีความสุข ลดพฤติกรรมอิจฉาริษยาและคำพูดประชดประชัน 4) อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง พิจารณาด้วยปัญญาอย่างเที่ยงธรรม ช่วยให้ไม่หลงตามกระแสหรือแสดงความคิดเห็นด้วยอารมณ์ เมื่อนำพรหมวิหาร 4 มาใช้ร่วมกับหลักสัมมาวาจา ได้แก่ พูดความจริง สุภาพ มีประโยชน์และพูดถูกกาล จะทำให้การสื่อสารมีคุณภาพและลดการเกิดประทุษวาจา (สุชาวดี เดชทองจันทร์ ลิมปนนาคทอง, 2566) ในยุคสังคมพหุวัฒนธรรม คำพูดที่เปี่ยมเมตตาและไม่ละเมิดศักดิ์ศรีผู้อื่นคือพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันอย่างสงบ สัมมาวาจาและพรหมวิหารจึงควรถูกส่งเสริมในทุกระดับ ทั้งในการศึกษา การใช้งานสื่อ และการกำหนดนโยบาย เพื่อสร้างวัฒนธรรมการสื่อสารเชิงกรุณา (Compassionate Communication) ที่ยั่งยืน

รูปแบบการป้องกันประทุษวาจาในการสื่อสารออนไลน์ตามทรรศนะพุทธจริยศาสตร์

พระพุทธศาสนาเน้นการสื่อสารที่สร้างสรรค์ด้วยเมตตาและเคารพผู้อื่น โดยใช้หลักวาจาสุภาษิตซึ่งตรงกับสัมมาวาจาในอริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งมีองค์ประกอบ 5 ประการ 1) คำพูดถูกกาล: คำนึงถึงบริบทของการสื่อสารที่เหมาะสมกับเวลาและสถานการณ์ 2) คำพูดที่เป็นความจริง: เป็นการสื่อสารด้วยความรับผิดชอบ และช่วยป้องกันข่าวลือ 3) คำจริงอ่อนหวาน: ควรใช้ภาษาที่สุภาพและไม่สร้างความเครียด 4) ประกอบด้วยประโยชน์: เนื้อหาที่เผยแพร่ควรมีประโยชน์ต่อผู้รับสาร 5) พูดด้วยเมตตาจิต: แสดงความเห็นและความคิดเห็นอย่างมีเมตตา นอกจากนี้ยังมีวจีกรรม 4 ประการในกุศลกรรมบถ คือ การมีเจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ การพูดส่อเสียด การพูดคำหยาบ และการพูดเพ้อเจ้อ เป็นรากฐานของการสื่อสารที่สุภาพและสร้างสรรค์ (พระครูศรีปรีชากร (เลื่อน บุญยงค์), 2562) อีกทั้งควรส่งเสริมให้มีจริยธรรมในการสื่อสารออนไลน์ เพื่อการสื่อสารออนไลน์ที่มีคุณภาพและรับผิดชอบ ตามแนวทางต่อไปนี้

1. การใช้ข้อมูลที่ถูกต้องและเชื่อถือได้: มีการตรวจสอบข้อเท็จจริงก่อนที่จะแชร์หรือเผยแพร่ข้อมูลใด ๆ ควรตรวจสอบแหล่งที่มาของข้อมูลและความถูกต้องของเนื้อหานั้นๆ การเผยแพร่ข้อมูลที่ผิดหรือไม่ครบถ้วนอาจสร้างความเข้าใจผิดและผลกระทบต่อผู้รับสาร และหลีกเลี่ยงการแพร่กระจายข่าวลือ หรือข้อมูลที่ไม่มีการตรวจสอบ เพราะอาจก่อให้เกิดความสับสนและความขัดแย้งในสังคมออนไลน์ และหลีกเลี่ยงการแพร่กระจายข้อมูลที่ไม่ได้รับการยืนยัน

2. การใช้ภาษาที่สุภาพและสร้างสรรค์ หลีกเลี่ยงการใช้ภาษาที่รุนแรง: การใช้ภาษาที่ไม่สุภาพหรือคำพูดที่สร้างความเกลียดชังที่สามารถก่อให้เกิดความขัดแย้งและความเครียดในสังคมออนไลน์ ควรใช้ภาษาที่สุภาพและสร้างสรรค์ในการสื่อสาร และแสดงความเห็นด้วยความเคารพ แม้ไม่เห็นด้วยกับความคิดเห็นของผู้อื่น ควรแสดงความคิดเห็นด้วยความเคารพและมุ่งมั่นในการสร้างการสนทนาที่มีคุณค่า

3. การรับผิดชอบต่อผลกระทบของคำพูดและการกระทำ: ควรพิจารณาถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากคำพูดหรือการกระทำของตนบนสื่อออนไลน์ ทั้งต่อผู้อื่นและต่อสังคมโดยรวม และยอมรับผิดพร้อมขอโทษหากเกิดความผิดพลาดหรือทำให้เกิดผลกระทบที่ไม่ดี ควรยอมรับผิดและขอโทษอย่างจริงใจ พร้อมทั้งหาวิธีในการแก้ไขปัญหา

4. การส่งเสริมการสนทนาที่สร้างสรรค์และเชิงบวกใช้สื่อออนไลน์: เพื่อสร้างเนื้อหาที่มีประโยชน์และส่งเสริมความรู้และความเข้าใจในประเด็นต่าง ๆ อีกทั้งส่งเสริมสนับสนุนผู้อื่นในสื่อออนไลน์ เพื่อสร้างบรรยากาศที่เป็นมิตรและสนับสนุนกัน

5. การส่งเสริมจิตสำนึกและความรับผิดชอบ: การจัดการศึกษาและฝึกอบรมเกี่ยวกับจริยธรรมในการสื่อสารออนไลน์ให้กับผู้ใช้สื่อออนไลน์ เพื่อเพิ่มความตระหนักรู้ในเรื่องของความรับผิดชอบ และการสร้างแนวทางและกฎระเบียบที่ชัดเจนเกี่ยวกับการใช้สื่อออนไลน์ในองค์กรหรือกลุ่มต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมให้มีจริยธรรมการใช้สื่อออนไลน์ การสร้างจิตสำนึกให้เกิดความรับผิดชอบของผู้ใช้สื่อออนไลน์เป็นสิ่งสำคัญ และการส่งเสริมการสื่อสารตามแนวพุทธจริศาสตร์ จะช่วยป้องกันการเกิดประทุษวาจาและความขัดแย้ง ช่วยสร้างสังคมออนไลน์ที่สงบสุขมีคุณภาพ และเกื้อกูลกันมากขึ้น

การแก้ไขและป้องกันปัญหา

ประทุษวาจาในสื่อออนไลน์นั้นจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชน เพื่อให้เกิดการสื่อสารที่สร้างสรรค์และเป็นประโยชน์ต่อสังคมตามแนวทางต่อไปนี้ 1) การส่งเสริมการสื่อสารที่มีคุณธรรม ด้วยการสร้างจิตสำนึกและการศึกษา เช่นการจัดอบรมและหลักสูตรการศึกษาเพื่อเพิ่มพูนความรู้ด้านจริยธรรมออนไลน์แก่ประชาชน โดยเฉพาะเยาวชน และการเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับการใช้สื่อออนไลน์อย่างมีคุณธรรม 2) การจัดกิจกรรมรณรงค์เพื่อส่งเสริมการสื่อสารที่ดี เช่น อาจจะจัดการประกวดบทความหรือโครงการที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารที่สร้างสรรค์และไม่ทำร้ายผู้อื่น ควรร่วมกันสร้างวัฒนธรรมการสื่อสารที่ดี ด้วยการส่งเสริมและสนับสนุนสื่อที่เผยแพร่ข้อมูลอย่างเป็นกลางและมีคุณภาพซึ่งตรงตามหลักจริยธรรม โดยการสร้างเครือข่ายหรือกลุ่มที่เน้นการสื่อสารที่สร้างสรรค์และเคารพผู้อื่น 3) การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน เช่น การสนับสนุนการสร้างเนื้อหาที่มีคุณค่าบนสื่อออนไลน์ และส่งเสริมแพลตฟอร์มที่เปิดให้มีการแสดงความคิดเห็นอย่างสร้างสรรค์ 4) การจัดเวทีสาธารณะ เพื่อเปิดพื้นที่ให้ประชาชนร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และพัฒนาแนวทางการสื่อสารร่วมกัน

ในส่วนบทบาทของรัฐในการกำกับดูแลและส่งเสริมการสื่อสารที่มีคุณธรรมสามารถทำดังนี้ 1) การออกและบังคับใช้กฎหมายควบคุมเนื้อหาที่บิดเบือนหรือเป็นภัยต่อสิทธิมนุษยชนเช่น การควบคุมข้อมูลที่เป็นเท็จและการป้องกันการละเมิดสิทธิมนุษยชนในโลกออนไลน์ 2) กำหนดมาตรฐานจริยธรรมการสื่อสาร เช่น การเผยแพร่ข้อมูลที่ไม่บิดเบือนและไม่ละเมิดผู้อื่น 3) สนับสนุนการศึกษาและการอบรมบุคลากรด้านสื่อสารอย่างมีจริยธรรม 4) ส่งเสริมโครงการอบรมจริยธรรมการใช้สื่อออนไลน์ 5) พัฒนาแพลตฟอร์มสื่อกลางที่มีความปลอดภัย เป็นกลาง และมีการสื่อสารที่มีความเป็นธรรมและโปร่งใส 6) สร้างเครือข่ายและความร่วมมือ ระหว่างหน่วยงานภาครัฐและองค์กรเอกชนในการกำกับดูแลเนื้อหาสื่อออนไลน์ 7) สนับสนุนความร่วมมือระดับนานาชาติในการกำหนดมาตรฐานและแนวทางการสื่อสารที่มีคุณธรรม

การประยุกต์ใช้พุทธจริยศาสตร์ในการสื่อสารออนไลน์

การประยุกต์ใช้พุทธจริยศาสตร์ในการสื่อสารออนไลน์ เป็นแนวทางส่งเสริมจริยธรรมในการสื่อสารเพื่อสร้างสังคมที่สงบสุขและมีคุณธรรม โดยอิงหลัก “วาจาสุภาษิต” และ “วจีสุจริต 4” ตามแนวทางพุทธจริยศาสตร์ ดังนี้ 1) การสื่อสารที่สอดคล้องกับกาลเทศะ ตามหลักวาจาสุภาษิตว่า (กาเลน ภาสิตา) คือการเคารพในคุณค่าความเป็นมนุษย์การสื่อสารออนไลน์ควรคำนึงถึงบริบทและสถานการณ์ พร้อมทั้งเคารพในความแตกต่างและความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น และควรรับผิดชอบต่อสิ่งที่เผยแพร่และแสดงความคิดเห็น ตระหนักถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น 2) การสื่อสารที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความจริง ตามหลักวาจาสุภาษิตว่า (สจฺจา ภาสิตา) คือ ควรตรวจสอบแหล่งที่มาของข้อมูลก่อนการแชร์หรือเผยแพร่ข้อมูลที่ควรมีความถูกต้องและเชื่อถือได้ และหลักเหตุผลในการแสดงความคิดเห็นและการสนทนาออนไลน์ เพื่อสร้างการสื่อสารที่มีสาระและเป็นประโยชน์

3) การสื่อสารที่ไพเราะอ่อนหวาน ตามหลักวาจาสุภาษิตว่า (สณฺหา ภาสิตา) คือเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความสุภาพไม่หยาบโลน กระชับ เน้นคุณภาพเป็นสำคัญ และไม่ก่อให้เกิดความเกลียดชัง แต่ละบุคคลสามารถฝึกฝนได้ด้วยตนเอง 4) การสื่อสารที่เป็นประโยชน์ ตามหลักวาจาสุภาษิตว่า (อตฺถสญฺหิตา ภาสิตา) คือมุ่งเน้นการเผยแพร่ข้อมูลและความคิดเห็นที่มีประโยชน์ เสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ และคุณค่าต่อผู้รับสาร 5) การสื่อสารด้วยเมตตา ตามหลักวาจาสุภาษิตว่า (เมตฺตจิตฺเตน ภาสิตา) โดยได้ส่งสารหรือเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานจิตที่เป็นสัมมาทิฏฐิ มีเจตนาแห่งความปราถนาดีผ่านการฝึกปฏิบัติตามหลักวิปัสสนากรรมฐาน อันเป็นฐานของการสร้างสันติสุขภายในที่ก่อให้เกิดปัญญาต่อสังคม 6) การสื่อสารด้วยวาจาสุภาษิต คือการให้ข้อมูลที่ถูกต้อง ตรวจสอบข้อเท็จจริงในทุกการสื่อสาร และควรเสนอความคิดเห็นอย่างเป็นกลาง ไร้ความลำเอียง และให้โอกาสแก่ทุกฝ่ายในการแสดงความคิดเห็น 7) การสื่อสารที่ผู้ส่งสารมีพื้นฐานจิตที่มีเมตตา มีความเข้าใจแนวคิดเกี่ยวกับสันติสุขในสังคมออนไลน์เป็นอย่างดี และถ่ายทอดความเข้าใจนั้นไปสู่สังคมในระดับต่างๆ สร้างสรรค์สื่อที่เกื้อกูลต่อสังคม

หลักวาจาสุภาษิต	ความหมาย	ตัวอย่างเชิงบวก	ตัวอย่างเชิงลบ
กาเลน ภาสิตา	พูดถูกกาลเทศะ	แสดงความเสียใจเมื่อเกิดภัยพิบัติ	เหยียดหยามในเหตุวิกฤติ
สจฺจา ภาสิตา	พูดความจริง	แชร์ข่าวพร้อมตรวจสอบแหล่ง	แชร์ข่าวลือ/ข่าวปลอม
สณฺหา ภาสิตา	พูดไพเราะ	แสดงความคิดเห็นสุภาพแม้เห็นต่าง	ใช้คำหยาบคายโจมตี
อตฺถสญฺหิตา	พูดมีประโยชน์	โพสต์เนื้อหาธรรมะสร้างแรงบันดาลใจ	ปลุกปั่นสร้างความเกลียดชัง
เมตฺตจิตฺเตน	พูดด้วยเมตตา	ให้กำลังใจผู้ตกทุกข์	ยุยงให้เกิดความรุนแรง

ตารางที่ 1: วิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ

ตัวอย่างสถานการณ์จริง เชิงบวก: เพจพระนักเทศน์ออนไลน์ใช้ภาษาสุภาพ ให้คำสอนเมตตาและเคารพความคิดเห็นต่าง เชิงลบ: เหตุความขัดแย้งชายแดนไทย–กัมพูชา ปี 2568 พบโพสต์ข้อมูลเท็จและคำด่าทอรุนแรงใน Facebook และ X (Reuters, 2025; The Guardian, 2025) ดังนั้น การประยุกต์ใช้แนวทางพุทธจริยศาสตร์ในการสื่อสารออนไลน์ จึงถือเป็นการนำองค์ความรู้ใหม่ทางจริยธรรมมาใช้ในการพัฒนาคุณธรรมของผู้ใช้สื่อในยุคดิจิทัล อันจะนำไปสู่การสร้างสังคมออนไลน์ที่เกื้อกูล เต็มไปด้วยความเข้าใจ ความเคารพซึ่งกันและกัน และสันติสุขอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ เมื่อผู้ใช้สื่อยึดถือหลักพุทธจริยศาสตร์เป็นแนวทางในการสื่อสาร ย่อมส่งผลให้พื้นที่ออนไลน์กลายเป็นเวทีแห่งการแลกเปลี่ยนที่สร้างสรรค์ เป็นธรรม และมีคุณค่าต่อการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมอย่างแท้จริง

สรุป

ในยุคดิจิทัล การสื่อสารออนไลน์เป็นหัวใจสำคัญของการสร้างความสัมพันธ์และแลกเปลี่ยนข้อมูล แต่ก็เผชิญปัญหา “ประทุษวาจา” (Hate speech) ที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ก่อให้เกิดความขัดแย้ง ความเกลียดชัง และบั่นทอนความสงบสุขในสังคม หลักพุทธจริยศาสตร์ โดยเฉพาะ ศีลข้อที่ 4 (สัมมาวาจา) และ พรหมวิหาร 4 (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) เป็นกรอบที่มีประสิทธิภาพในการลดวาทะสร้างความเกลียดชัง การส่งเสริมการสื่อสารที่สุภาพและการปลูกฝังเมตตาช่วยลดความตึงเครียดและสร้างความเข้าใจในชุมชนออนไลน์ได้อย่างเห็นผล นอกจากนี้ การประยุกต์ใช้ หลักวาจาสุภาษิต 4 ได้แก่ การพูดตามกาลเทศะ (กาเลน ภาสิตา), การพูดความจริง (สจฺจา ภาสิตา), การพูดด้วยความอ่อนหวาน (สณฺหา ภาสิตา), และการพูดที่เป็นประโยชน์ (อตฺถ สญฺหิตา ภาสิตา) โดยมีพรหมวิหาร 4 คือ ความรัก ความเมตตาเป็นที่ตั้ง เพื่อให้เกิดการสื่อสารที่สุภาพและสร้างสรรค์ การพูดตามกาลเทศะ ความจริง ความอ่อนโยน และความเป็นประโยชน์ ช่วยให้ผู้ใช้สื่อมีจิตสำนึกและเลือกใช้คำพูดอย่างสร้างสรรค์มากขึ้น ประโยชน์ที่เกิดขึ้น คือ การสร้างวัฒนธรรมการสื่อสารที่สุภาพ เกื้อกูล และเคารพสิทธิซึ่งกันและกัน ลดความเกลียดชัง และวางรากฐานสังคมดิจิทัลที่สงบสุขและยั่งยืน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าว จึงมี ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและปฏิบัติ ที่ควรดำเนินการ ดังนี้ จัดอบรมจริยธรรมการสื่อสารออนไลน์และบูรณาการหลักพุทธจริยศาสตร์ในชีวิตจริง เพื่อปลูกฝังการรับผิดชอบในการใช้คำพูด พัฒนานโยบายแพลตฟอร์มและระบบรายงานเนื้อหาประทุษวาจาที่โปร่งใส โดยเปิดโอกาสให้ผู้ใช้งานสามารถรายงาน และติดตามการจัดการเนื้อหาประทุษวาจาได้อย่างเป็นธรรม บรรจุหลักพุทธจริยศาสตร์และการสื่อสารเชิงคุณธรรมในหลักสูตรเยาวชน เพื่อสร้างพื้นฐานคุณธรรม และทักษะการสื่อสารที่สร้างสรรค์ให้กับเยาวชน ส่งเสริมงานวิจัยและบทบาทของผู้นำทางความคิดออนไลน์ที่ใช้วาจาเชิงบวก ในการเป็นแบบอย่างของการใช้วาจาเชิงบวก เพื่อสร้างแรงบันดาลใจและส่งเสริมวัฒนธรรมการสื่อสารที่เคารพกันในวงกว้าง หากทุกภาคส่วนร่วมมือกัน นำแนวคิดเหล่านี้ไปปฏิบัติจริง เพื่อสร้างสังคมออนไลน์ที่ดีและมีประโยชน์ การศึกษาวิจัยเพิ่มเติมในเรื่องนี้จะช่วยเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมของผู้คน ทำให้เราสามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดจากประทุษวาจาและพัฒนาสังคมร่วมกันอย่างยั่งยืน คุณค่าของงานศึกษานี้อยู่ที่การเปิดมุมมองใหม่เกี่ยวกับการจัดการปัญหาวาจาร้าย โดยมิใช่เพียงการควบคุมด้วยกฎหมายหรือการจัดการทางเทคนิคเท่านั้น แต่ต้องสร้างรากฐานทางคุณธรรมที่ลึกซึ้งในระดับจิตสำนึกของผู้ใช้สื่อออนไลน์ด้วย ผู้วิจัยเชื่อว่าการผสานแนวคิดพุทธจริยศาสตร์เข้ากับนโยบายการศึกษา การบ่มเพาะคุณธรรมในเยาวชน และการพัฒนากลไกชุมชนออนไลน์ที่รับผิดชอบร่วมกัน จะช่วยสร้างวัฒนธรรมการสื่อสารที่เอื้อเฟื้อ เกื้อกูล และยั่งยืนยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

ชญาน์นันท์ อัศวธรรมานนท์ และประทีป พืชทองหลาง. (2561). การสื่อสารธรรมเพื่อการพัฒนาสังคมเชิงสร้างสรรค์. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์.* 6(Sup.), 230–238

ในราชกัญญา สิริวัฒนาพรรณวดี. (2565). *ถนอมใจ ไม่ใช้ Hate Speech (ประทุษวาจา). โครงการ TO BE NUMBER ONE ในทูลกระหม่อมหญิงอุบลรัตน์, กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.

ในราชกัญญา สิริวัฒนาพรรณวดี. (2566). *รู้เท่าทัน Hate Speech สร้างภูมิคุ้มกันทางใจ.โครงการ TO BE NUMBER ONE ในทูลกระหม่อมหญิงอุบลรัตน์, กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.

พระครูกมลรัตน์ อภิปุญโญ (ต่ายลีลาศ) และพระวิเชียร อภิปุญโญ (แสนศรี). (2564). การเข้าถึงสื่อออนไลน์ด้วยพุทธธรรม. *วารสารปรัชญาปริทรรศน์.* 26(6), 230-238.

พระครูศรีปรีชากร (เลื่อน บุญยงค์). (2562). แนวทางการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อสันติสุขในสังคมไทย. วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์. 6(6), 2802–2820.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส และคณะ. (2554). *สัมมาวาจา "พูดดี ดูดี สังคมดี".* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ 21 เซ็นต์จูรี่.

พระรุ่งตะวัน สิริวณฺโณ (แดงบุญเรือง). (2566). พุทธวิธีการเผยแผ่พุทธศาสนาในสื่อออนไลน์ ยุค 5 G. *วารสารส่งเสริมและพัฒนาวิชาการสมัยใหม่.* 1(4), 32-46.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วรยุทธ พลศรี, พระครูปลัดบุญช่วย โชติวโส, และสุนทร สายคำ. (2565). แนวทางการพัฒนาคุณลักษณะผู้บริหารตามหลักพรหมวิหาร 4 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชัยภูมิ เขต 2. *Journal of Modern Learning Development*. 7(6), 315-327.

สรานนท์ อินทนนท์. (2563). *การสื่อสารที่สร้างความเกลียดชัง (Hate Speech)*. มูลนิธิส่งเสริมสื่อเด็กและเยาวชน (สสย.). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ บริษัท วอล์ค ออน คลาวด์ จำกัด.

สุชาวดี เดชทองจันทร์ ลิมปนนาคทอง. (2566). พรหมวิหาร 4: การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธกับความเป็นพลเมืองดิจิทัล. *วารสารสหวิทยาการทางสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์*. 1(2), 2–11.

อสวรรธน์ ศิระเวรินทร์. (2564). *การสื่อสารประทุษวาจาทางการเมืองไทยบนเฟซบุ๊ก*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต คณะนิเทศศาสตร์: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์.

AP News. (2025). *Landmine blast injures soldiers on Thai-Cambodian border.* Retrieved 20 August 2025 from https://apnews.com/article/thai-cambodian-border-landmine-2025

Castells, M. (2013). *Communication Power.* Oxford: Oxford University Press.

Entman, R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*. 43(4), 51–58.

Reuters. (2025). *พบผู้รับสื่อทั่วโลกกังขาความถูกต้องของห้องข่าว ที่ขับเคลื่อนด้วย AI*. Retrieved 20 March 2025 form https://www.brandage.com/article/39375

Hyungyungn Joo. (2017). *Factors Impacting Student Reporting Bullying or Cyberbullying to School Personnel.* A Dissertation in Counselor Education, The Graduate school College of Education: The Pennsylvania State University.

Manushya Foundation. (2024). *Hate speech in Thailand and ASEAN: Annual report.* Retrieved 20 August 2024 from https://www.manushyafoundation.org/reports

Noelle-Neumann, E. (1993). *The Spiral of Silence: Public Opinion–Our Social Skin.* Chicago: University of Chicago Press.

Suler, J. (2004). The online disinhibition effect. *CyberPsychology & Behavior*. 7(3), 321–326.

The Guardian. (2025). *Thai–Cambodian border clashes escalate after landmine injuries.* Retrieved 20 August 2025 from https://www.theguardian.com/world/2025/aug/18/thai-cambodian-border-clashes.

United Nations Development Programme (UNDP). (2024). *Big data analysis on hate speech and online incitement in Thailand.* Retrieved 20 August 2024 from https://www. undp. org /thailand/ publications/big-da ta-hate-speech.

การพัฒนาอารมณ์ด้วยหลักสมาธิในพระพุทธศาสนาเถรวาท

Emotional Development Towards Concentration in Theravada Buddhism

[1]ภัสชา รัตนอาภา

[1]Paasachaa Ratanaarphaa

[1]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: Paasachaa.r@gmail.com

Received: January 11, 2025; **Revised:** July 9, 2025; **Accepted:** August 14, 2025

บทคัดย่อ

การพัฒนาอารมณ์ด้วยหลักสมาธิในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นกระบวนการฝึกจิตที่มุ่งเน้นการทำจิตใจให้สงบ เย็น และมีสติอยู่กับปัจจุบัน เพื่อให้สามารถควบคุมความคิด ความรู้สึก และพฤติกรรมได้อย่างเหมาะสม โดยมีเป้าหมายในการเปลี่ยนแปลงอารมณ์ด้านลบ เช่น ความอยากในรูปแบบของตัณหา ให้เป็นความใฝ่รู้ใฝ่ดีในรูปแบบของฉันทะ และเปลี่ยนจากความหลงในรูปของโมหะให้เป็นปัญญาอันรู้ชัดตามความเป็นจริง สมาธิในพระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่าเป็นเครื่องมือสำคัญในการฝึกจิตและพัฒนาอารมณ์ เป็นขั้นตอนกลางในไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ที่นำไปสู่การเกิดปัญญาอันเห็นแจ้ง การฝึกสมาธิทั้งในภาคทฤษฎี เช่น การเรียนรู้หลักธรรม อิทธิบาท 4 มรรค 8 และภาคปฏิบัติ เช่น การปฏิบัติสมาธิแบบพุทโธ, การเจริญอานาปานสติ หรือวิปัสสนากรรมฐาน ล้วนเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาอารมณ์ให้เกิดความสุขภายในและภายนอกอย่างมั่นคงและยั่งยืน การฝึกสมาธิเริ่มจากการตระหนักรู้ข้อมูลที่เข้าสู่จิตใจผ่านทางอายตนะ เช่น ตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง เป็นการเกิดขึ้นของวิญญาณ เมื่อรับรู้ก็เกิดการจำ (สัญญา) และเชื่อมโยงเข้ากับความคิด (สังขาร) นำไปสู่การสังเคราะห์วิเคราะห์ข้อมูลกลายเป็นความรู้ เมื่อความรู้ได้รับการสนับสนุนด้วยความเพียรจากอิทธิบาท 4 คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ก็จะก่อให้เกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้งและประสบการณ์ที่หลากหลาย นอกจากนี้ หลักมัชฌิมาปฏิปทา หรือการปฏิบัติอย่างพอดี ไม่สุดโต่ง ยังช่วยให้จิตอยู่ในทางสายกลาง เมื่อฝึกจนจิตมีความสงบและมั่นคง จะสามารถฟังเสียงจากภายนอก (ปรโตโฆสะ) ที่ดี เช่น คำแนะนำจากครูบาอาจารย์ และใช้การคิดแบบโยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นการใคร่ครวญตามเหตุและผล ด้วยปัญญาที่ตั้งอยู่บนสติ ส่งผลให้จิตโปร่งใส มีพลังในการเข้าใจชีวิตตามความเป็นจริง นำไปสู่การพัฒนาอารมณ์อย่างมีประสิทธิภาพ และช่วยสร้างสุขภาวะที่ยั่งยืนทั้งในระดับบุคคลและสังคม

คำสำคัญ: การพัฒนา; อารมณ์; สมาธิ; พระพุทธศาสนาเถรวาท

Abstract

Emotional development towards meditation in Theravada Buddhism is a process of training the mind that focuses on making the mind calm, cool and mindful in the present in order to control thoughts, feelings and behaviors appropriately. The goal is to change negative emotions, such as desire in the form of tanha, to a desire to know and be good in the form of chanda and change from infatuation in the form of delusion to wisdom that clearly knows the truth. Meditation in Theravada Buddhism is considered an important tool in training the mind and developing emotions. It is intermediate step in the Tri-sikkha (morality, concentration, wisdom) that leads to the emergence of enlightened wisdom. Meditation training in both theory, such as learning the principles of Dhamma, the Four Bases of Power, and the Eightfold Path, and in practice, such as practicing Buddha meditation, developing anapanasati or vipassana meditation, are all important tools for emotional development to create stable and sustainable happiness inside and outside. Meditation training begins with the awearness of information entering the mind through the senses, such as the eyes seeing forms, the ears hearing sounds, which is the emergence of consciousness. When we perceive, we remember(sanya) and connect it with thoughts (sankhara), leading to the synthesis and analysis of information into knowledge. When knowledge is supported by diligence from the four bases of influence: chanda, diligence, citta, and investigation, it will lead to deep understanding and diverse experiences. In addition, the principle of the midle way, or practicing in moderation, not extreme, also helps the mind to be on the middle way. When the mind is trained until it is calm and stable, it will be able to listen to external voices (paratoghosa), such as advice from teachers and use Yoniso-Manasikara thinking, which is the contemplation of cause and effect with wisdom based on mindfulness, resulting in a clear mind with the power to understand life as it really is, leading to effective emotional development and helping to create sustainable well-being at both the individual and societal levels.

Keywords: Development; Emotion; Concentration; Theravada Buddhism

บทนำ

เมื่อเอ่ยถึงคำว่า สมาธิ ผู้คนส่วนใหญ่มักนึกถึงภาพพระสงฆ์หรือนักการศาสนา นำปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาหรือสวดมนต์ด้วยภาษาที่ฟังไม่ออก แปลไม่รู้เรื่อง น่าเบื่อ จนทำให้คนรุ่นใหม่ในยุคดิจิทัล ห่างไกลศาสนสถานมากขึ้นเรื่อย ๆ จนเป็นเหตุผลของการไร้ศาสนา บทความเรื่องนี้ได้สะท้อนถึงพฤติกรรมหลายด้านเกี่ยวข้องกับ

อารมณ์ ความคิด ความเชื่อ เสรีภาพ เพราะศาสนาเป็นเรื่องของเสรีภาพของบุคคลที่จะนับถือ ส่วนมุมมองเชิงสังคมศาสตร์การไม่นับถือศาสนาเป็นเรื่องที่ฝ่ายศาสนจักรต้องปรับตัวให้สามารถตอบโจทย์ถึงคุณค่าและความดีแท้จริงด้วยการพิสูจน์คุณค่าทางศีลธรรมในตัวบุคคลให้ได้ (พระครูปลัดณพิชญ์ ญาณวีโร ลาภอิ่มทอง, 2564) ด้วยเหตุนี้การที่เด็กและเยาวชนไม่มีหลักยึดเหนี่ยวทางจิตใจเพื่อให้ตนเองมีจิตใจที่เข้มแข็งสามารถต้านอารมณ์ร้าย ที่แก้ปัญหาโดยใช้ความรุนแรง ตัวอย่างข่าวเด็กนักเรียนซึ่งเป็นเด็กพิเศษชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 สถานศึกษาพื้นที่พัฒนาการแทงเพื่อนเสียชีวิตหลังเลิกแถวโดยนักเรียนที่ถูกแทงเสียชีวิตไม่เคยมีปัญหากันมาก่อน (ไทยรัฐออนไลน์, 2567)

เหตุสลดดังกล่าวข้างต้นน่าจะเกิดจากความเร่งรีบ และความเครียด เข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันมากขึ้น ยุคปัจจุบันที่เป็นยุคดิจิทัล ใครเร็วกว่าจะเหนือกว่าคนที่เก่งกว่า จึงกดดันจนเกิดโรคเครียดที่เป็นต้นเหตุสารพัดโรคทั้งทางกายและทางจิต ฉะนั้นการแสวงหาความสงบภายในและการพัฒนาอารมณ์ให้เป็นไปในทางที่ดีจึงเป็นสิ่งที่ผู้คนจำนวนมากให้ความสนใจ การฝึกสมาธิตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นหนึ่งในวิธีการที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายเนื่องจากเป็นวิธีการที่สามารถนำไปปฏิบัติได้เอง และมีหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ที่สนับสนุนว่าการฝึกสมาธิมีผลดีต่อสุขภาพทั้งกายและใจ บทความนี้จะอธิบายถึงความสำคัญ ความหมาย ประเภทและ เหตุผลของการพัฒนาอารมณ์ด้วยหลักสมาธิในพระพุทธศาสนาเถรวาท สมาธิจึงเป็นเครื่องมือที่จำเป็นและเป็นเพียงหนึ่งเดียวที่ประหยัดค่าใช้จ่ายที่สุดในการพัฒนาอารมณ์ ช่วยลดระดับอารมณ์ขุ่นมัว กรองอารมณ์ด้วยคำบริกรรม เปลี่ยนอารมณ์ขุ่นมัวให้เป็นอารมณ์ดี เมื่อเราพัฒนาอารมณ์จากขุ่นมัวกลายเป็นสร้างสรรค์ ชีวิตที่เคยประสพแต่เรื่องไม่ดีก็ปรับเปลี่ยนค่อยๆดีขึ้นเป็นลำดับได้เช่นกัน

ความหมายและความสำคัญของอารมณ์

ปัญหาความรุนแรงในครอบครัว สถานศึกษา สถานที่ทำงาน และในกลุ่มเยาวชน นับเป็นปัญหาสำคัญของสังคมในยุคปัจจุบัน ซึ่งส่งผลกระทบร้ายแรงทั้งต่อบุคคลและสังคมโดยรวม ความเสียหายที่เกิดขึ้นอาจเริ่มตั้งแต่ระดับบุคคล เช่น ความบอบช้ำทางจิตใจ สูญเสียทรัพย์สิน หรือแม้กระทั่งการบั่นทอนความสัมพันธ์ในครอบครัว ความรู้สึกของบิดามารดา ผู้ปกครอง ครูบาอาจารย์ และคนรอบข้าง ล้วนได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การฝึกสมาธิจึงกลายเป็นสิ่งจำเป็นต่อมนุษย์ทุกคน เนื่องจากช่วยให้สามารถจัดการกับอารมณ์และความคิดที่เป็นต้นเหตุของพฤติกรรมรุนแรงได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในแง่มุมของแนวคิดจิตวิเคราะห์ (Psychoanalysis) ซึ่งเสนอโดย ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) จิตแพทย์ชาวออสเตรียผู้ทรงอิทธิพลในวงการจิตวิทยา ฟรอยด์เปรียบเทียบจิตใจมนุษย์ว่าเหมือนภูเขาน้ำแข็งที่ลอยอยู่กลางมหาสมุทร โดยแบ่งออกเป็น 3 ระดับคือ

1. จิตสำนึก (Conscious) เปรียบเหมือนยอดภูเขาน้ำแข็งที่โผล่พ้นผิวน้ำ เป็นส่วนที่มนุษย์รู้ตัว มีสติและสามารถควบคุมพฤติกรรมได้ในชีวิตประจำวัน

2. จิตใต้สำนึกหรือกึ่งสำนึก (Preconscious) อยู่ใต้น้ำในระดับตื้น เป็นส่วนที่สามารถดึงขึ้นมาให้รับรู้ได้หากมีการกระตุ้นหรือการระลึกถึง

3. จิตไร้สำนึก (Unconscious) เป็นส่วนลึกที่สุด เปรียบเหมือนฐานของภูเขาน้ำแข็งที่จมอยู่ใต้น้ำทั้งหมด ไม่สามารถรับรู้ได้โดยตรง แต่ทรงอิทธิพลอย่างยิ่งต่อพฤติกรรมและอารมณ์ เป็นที่เก็บกดของแรงผลักดัน สัญชาตญาณ ความต้องการ และความทรงจำที่เจ็บปวด

ฟรอยด์เชื่อว่า พฤติกรรมผิดปกติหรือไม่สมเหตุสมผลหลายอย่างมีต้นตอจากจิตไร้สำนึก ดังนั้นในทางการแพทย์จึงมีการใช้วิธีบำบัดทางจิต (Psychotherapy) เช่น การสะกดจิตหรือการพูดคุยเพื่อดึงสิ่งที่ถูกกดทับอยู่ในจิตไร้สำนึกขึ้นมาสู่จิตสำนึก ช่วยให้บุคคลสามารถตระหนัก เข้าใจ และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมได้ดีขึ้น ด้วยเหตุนี้ การฝึกสมาธิจึงสามารถเสริมกระบวนการเยียวยาจิตใจ ที่ช่วยให้เข้าถึงความสงบ สังเกตจิตอย่างลึกซึ้งและลดแรงผลักดันภายใน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์ที่ว่า จิตไร้สำนึกเก็บประสบการณ์ไว้และควรเข้าใจ ยอมรับ มากกว่ากดทับ (วรางคณา สุวัณณปุระ, 2564) นักการศึกษนักการศึกษาเห็นว่าสมาธิเป็นขั้นบันไดสร้างพลังจิต นำไปสู่ปัญญาและการเรียนรู้ที่ไม่แยกจากชีวิต (ธรากร กมลเปรมปิยะกุล และณัฐนภ ตระการธนภาส, 2558) ความรู้ต้องตั้งอยู่บนสัมมาทิฐิ ซึ่งเกิดจาก 1) ปรโตโฆสะ (การเรียนรู้จากภายนอก) และ 2) โยนิโสมนสิการ (การพิจารณาอย่างแยบคาย) ที่เสริมกันอย่างกลมกลืน ในพระพุทธศาสนาอารมณ์เป็นผลจากกิเลส 3 ตระกูล คือ โลภะ โทสะ โมหะ โดยเฉพาะโมหะเป็นรากเหง้าหลักของความเศร้าหมอง กิเลสแบ่งได้ 3 ระดับ ได้แก่ หยาบ กลาง และละเอียด (พระมหาวีรธิษณ์ วรินโทและ วิโรจน์ คุ้มครอง, 2561) และรวมเป็นกิเลสวัตถุ 10 เช่น โลภะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ ฯลฯ ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการเจริญปัญญา (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546)

ความหมายของอารมณ์ อารมณ์(emotion) หมายถึงความนึกคิดล่องลอยไป ในส่วนต่าง ๆ ของใจฉะนั้นเมื่อความนึกคิดล่องลอยไปแล้วจับเอามาเป็นเรื่องเป็นราวกลับคืนเข้าสู่ใจ แนวทางที่เป็นตัวก่ออารมณ์นั้นคือ สัญญา-อุปาทาน สัญญา หมายถึง ความจำ อุปาทาน หมายถึง การยึด ความยึดหยุ่นของใจเรานั้นเป็นตัวก่อให้เกิดความกดดันว่าจะใช้อย่างไร ลักษณะของอารมณ์ อารมณ์เป็นกระแสอันหนึ่งพัดพาอย่างไม่หยุดยั้งในจิตใจของทุก ๆ คน เป็นต้นเหตุให้มีการแสดงออกมาเป็นท่าทาง กิริยา วาจา ออกมาเป็นพฤติกรรมต่าง ๆ (พระธรรมมงคล, 2562) ประเภทของอารมณ์ อารมณ์ เป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งของจิตใจมนุษย์ทุก ๆ คน ฉะนั้นอารมณ์ จึงได้แบ่งออกเป็น 2 ประเภทดังนี้ 2.1) อิฏฐารมณ์ ภาษาบาลี (อารมณ์ดี) อิฏฐารมณ์นี้เองเป็นอารมณ์สร้างสรรค์ 2.2) อนิฏฐารมณ์ เป็นภาษาบาลี (อารมณ์ร้าย) เป็นอารมณ์รุนแรง อารมณ์ทำลาย

เหตุผลที่ต้องพัฒนาอารมณ์ แนวคิดนักการศึกษา เชื่อว่า อารมณ์มีอยู่จริง จากผลการวิจัยในหลากหลายโครงการ เพื่อศึกษาและบันทึกผลระยะยาวของการปฏิบัติภาวนาที่มีผลต่อสมองและพฤติกรรมของมนุษย์ แสดงว่า เป็นไปได้ที่จะพัฒนาคุณสมบัติต่างๆให้ก้าวหน้าไปได้มาก เช่น มีสมาธิเพิ่มขึ้น มีความสมดุลทางอารมณ์ มีความรักในเพื่อนมนุษย์ และมีความสงบภายใน (มาติเยอ ริการ์, 2566) กรณีที่อารมณ์มีอยู่จริง ควรจัดการด้วยการศึกษา ด้วยความหลากหลายของอารมณ์ อารมณ์ที่มีความรุนแรงจนเป็นเหตุให้จิตใจเศร้าหมอง ฉุนเฉียว วุ่นวาย ฟุ้งซ่าน ตลอดจนอารมณ์ทำลายที่มีความรุนแรงเป็นอารมณ์ที่ต้องพัฒนา เพราะจะทำให้เกิดความเดือดร้อนทั้งแก่ตนและบุคคลอื่น ทำความเสียหายแก่กิจการงาน ครอบครัวและสังคมเป็นอันมาก หากพัฒนาไม่ได้ ก็จะทำให้เกิดอันตรายอย่างใหญ่หลวง เพราะฉะนั้นบุคคลทั้งหลายจึงพยายามหาทาง

พัฒนาอารมณ์ด้วยวิธีการต่าง ๆ (พระธรรมมงคลญาณ, 2562) ส่วนแนวคิดของนักการศาสนาที่ว่าอารมณ์ไม่มีอยู่จริง ควรจัดการด้วย การเคารพสิทธิ ถนอมความสัมพันธ์ ไม่ยึดมั่นถือมั่นอัตตาตัวตน จิตไม่ปรุงแต่ง

ในกรณีที่อารมณ์มีอยู่จริง อารมณ์จะนำไปสู่การปรุงแต่ง อารมณ์นั้นเป็นความนึกคิดที่ล่องลอยไปในส่วนต่าง ๆ ของใจ ฉะนั้นเมื่อความนึกคิดล่องลอยไปแล้วจับเอามาปรุงแต่งกลับคืนเข้าสู่ใจ หมายถึง การสื่อสารของใจที่เข้ามาทำให้เกิดความรู้สึกในใจ อารมณ์จึงเป็นกระแสอันหนึ่งพัดพาอย่างไม่หยุดยั้งในจิตใจของทุก ๆ คน ซึ่งเป็นต้นเหตุให้มีการแสดงออกมาเป็นพฤติกรรม กิริยา วาจาด้วยประการต่าง ๆ อารมณ์ที่เกิดขึ้นในจิตใจของคนเรา มันจะมีการปรุง มีการแต่ง มีการสร้างภาพ มีการอะไรสารพัด ก่อนที่มันจะแสดงออกมาได้ (พระธรรมมงคลญาณ วิริยังค์ สิรินฺธโร, 2562) อารมณ์มีผลกระทบรุนแรงต่อจิตใจ อารมณ์ที่มีความรุนแรงถ้าเกิดบ่อย ๆ ประสาทในร่างกายจะเกิดพิการได้ ทำให้เดือดร้อนทั้งแก่ตนและบุคคลผู้อื่น นอกจากนั้นยังมีผลรุนแรงต่อครอบครัวและสังคม อารมณ์รุนแรงจะทำให้เกิดความเสียหายแก่กิจการงาน หากพัฒนาไม่ได้จะเกิดภัยอันตรายอย่างใหญ่หลวง (พระธรรมมงคลญาณ, 2562)

ดังนั้นการศึกษา คือชีวิต การศึกษาคือกลไกหลักในการพัฒนามนุษย์อย่างแท้จริง จึงนับเป็นหนทางเดียวที่สามารถนำพามนุษยชาติให้หลุดพ้นจากความยากจน สู่ความมั่งคั่งอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะในยุคดิจิทัลซึ่งปัญญาเป็นทรัพยากรที่ทรงพลังที่สุด การมีชัยด้วยปัญญาจึงเป็นชัยชนะที่มั่นคงและยั่งยืน ยิ่งกว่าการเอาชนะด้วยกำลังอำนาจหรืออารมณ์ ในบริบทนี้ “สมาธิ” จึงกลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาสติปัญญาและกลั่นกรองกระแสอารมณ์อันรุนแรงที่ถาโถมเข้าสู่จิตใจตลอดทั้งวันทั้งคืนได้ การฝึกสมาธิช่วยลดระดับอารมณ์ร้ายให้แปรเปลี่ยนเป็นอารมณ์ดี และเปลี่ยนอารมณ์แห่งการทำลายล้างให้เป็นพลังสร้างสรรค์ ที่สามารถก่อให้เกิดประโยชน์ต่อทั้งตนเอง ครอบครัว สังคม ประเทศชาติ ตลอดจนความสงบสุขของมวลมนุษยชาติ

แนวทางการพัฒนาอารมณ์

การพัฒนา (Development) หมายความว่า ทำให้เจริญ ทำให้เติบโตได้ งอกงาม ทำให้งอกงามมากขึ้น เช่นเจริญทางไมตรี (ราชบัณฑิตยสถาน, 2538) การพัฒนา หมายถึง การทำให้เจริญ การเปลี่ยนแปลงในทางเจริญขึ้น การคลี่คลายไปในทางที่ดี การกระทำที่เป็นเหตุให้บางสิ่งบางอย่างเจริญเติบโตขึ้น หรือขยายออกเพื่อให้ดีขึ้นกว่าที่มีอยู่เดิม และการพัฒนานั้นอาจจะเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมหรือมนุษย์ก็ได้ แนวคิดของการพัฒนาในบทความนี้ หมายถึงแนวทางการพัฒนาอันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความรู้ทัศนคติและพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม ตั้งแต่บุคคล สถาบันไปจนถึงระดับสังคมจากลักษณะที่สังคมเคยเป็นอยู่ให้ก้าวไปสู่การเป็นสังคมตามแบบอย่างที่ควรจะเป็นหรือเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีกว่าเดิม ซึ่งอาจเรียกว่าสังคมที่ได้รับการพัฒนา (พระมหาจีรวัฒน์ กนฺตวณฺโณ, 2566)

แนวทางการพัฒนาอารมณ์ คือ เข้าใจกระบวนการเกิดของอารมณ์ การอาละวาด คือ การเก็บกดผูกใจเจ็บ อารมณ์มีความคมมาก เพราะมีการฝังตัวที่มีการตั้งรกรากอยู่ในใจ เป็นความประสงค์ของใจ เมื่อมันขยายวงกว้างขึ้นมีอำนาจมากขึ้นแล้วจะเกิดเป็นความพยาบาท ดังนั้นอารมณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนี้ มีผลให้เกิดความวุ่นวายในใจ หรือความว้าวุ่น ซึ่งเป็นช่องทางของกิเลสตัวสำคัญคือ โทสะ- โมหะ แทรกเข้ามาจนเข้าถึงจุดอันตรายที่จะเกิดแก่ทั้งตนเอง ครอบครัว บุคคลอื่น และสังคม วิธีการแก้ไขปมในใจ ก่อนอื่นต้องทราบต้น

เหตุการเกิดปมในใจนี้ ปมนี้คือจุดรุนแรง ถ้าเกิดขึ้นบ่อย ๆ ประสาททั้ง 6 ได้แก่ หู ตา จมูก ลิ้น การสัมผัส การเคลื่อนไหว มีผลต่อระบบประสาทส่วนกลาง (Central nervous system) ระบบประสาทส่วนปลาย (Peripheral nervous system) ระบบประสาทอัตโนมัติ (Autonomic nervous system) ระบบอารมณ์และพฤติกรรม (Limbic system) ระบบภูมิต้านทานในร่างกาย (Immune system) ระบบไหลเวียนของเลือด (Cardiovascular system) และปรากฏการณ์เหนือวิทยาศาสตร์ (Supranatural perception) และระบบอื่นๆในร่างกายอาจพิการได้ (รศ.ดร.สมพร กันทรดุษฎี-เตรียมชัยศรี, 2554) เพราะเหตุว่า เหตุการณ์ใหญ่สมาธิคุมอยู่เพราะมีกำลัง ส่วนเรื่องเล็กคุมไม่อยู่เพราะสมาธิอาจอ่อนกำลัง เมื่อเป็นเช่นนี้ ถ้าเราสามารถปรับกำลังสมาธิให้มีพลังยิ่งใหญ่ ต่อไปเรื่องเล็ก ๆ ก็ไม่มีความหมาย (พระธรรมมงคลญาณ, 2562)

ดังนั้น แนวคิดการพัฒนาอารมณ์ที่มุ่งเน้นการเข้าใจกระบวนการเกิดอารมณ์ โดยเฉพาะอารมณ์ด้านลบ เช่น ความโกรธ พยาบาท ซึ่งเกิดจากการสะสมและฝังรากในจิตใจจนส่งผลต่อระบบประสาท ระบบอารมณ์ พฤติกรรม และสุขภาพกายใจโดยรวม หากปล่อยไว้อาจกลายเป็นอันตรายทั้งต่อตนเองและผู้อื่น การพัฒนาสมาธิจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการควบคุมอารมณ์ โดยสมาธิที่มีกำลังมากจะสามารถควบคุมอารมณ์ทั้งเรื่องใหญ่และเรื่องเล็กได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้เกิดความสงบทางจิต ลดความรุนแรงของอารมณ์ และยกระดับคุณภาพชีวิตสู่ความมั่นคงทางจิตใจและสังคมที่พัฒนาแล้ว.

แนวคิดเรื่องสมาธิในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

สมาธิ” ในพระพุทธศาสนาเถรวาทถือเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาจิตใจเพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ เป็นภาวะที่จิตแน่วแน่มั่นคง ไม่ฟุ้งซ่าน เปรียบได้กับการฝึกจิตให้สงบนิ่งจนสามารถตั้งมั่นอยู่กับปัจจุบันขณะอย่างมีสติ สมาธิจึงมิใช่เพียงการนั่งหลับตาอยู่ในความเงียบ แต่เป็นกระบวนการลึกซึ้งในการ “รวมจิตให้เป็นหนึ่ง” อันจะนำไปสู่ปัญญาและความเข้าใจในธรรมชาติของชีวิต คำว่า “สมาธิ” มีรากศัพท์ภาษาบาลีว่า Samādhi หมายถึง “การนำมารวมกัน” หรือ “ความตั้งมั่นของจิต” (สันติกโร, 2566) ในแง่สากล ปัจจุบันมักใช้คำว่า Concentration หมายถึง ความตั้งใจมั่น การจดจ่อ หรือการเพ่งพินิจอย่างลึกซึ้งต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยไม่วอกแวก สมาธิที่ถูกต้องจะก่อให้เกิดจิตที่มีคุณลักษณะสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1) พลังจิต สมาธิช่วยให้จิตมีพลัง กล้าแกร่ง และมั่นคง เป็นจิตที่ไม่อ่อนแอหรือหวั่นไหวง่าย 2) จิตผ่องใสขยายปัญญา เมื่อจิตสงบไม่ฟุ้งซ่าน ย่อมมีความใสเหมือนน้ำที่ใส เมื่อจิตใสก็ย่อมสามารถเห็นความจริงได้ชัดเจน เป็นปัจจัยส่งเสริมปัญญา 3) ความสุขสงบ ความสงบจากสมาธิทำให้เกิดความสุขภายใน เป็นความสุขที่ไม่ขึ้นอยู่กับสิ่งภายนอก แต่เกิดจากความนิ่งของใจ

สมาธิจึงเป็นฐานของการพัฒนาทั้งจิตและปัญญา เป็นเครื่องมือขัดเกลากิเลสและทำให้จิตใจหลุดพ้นจากความเร่าร้อน เมื่อจิตสงบ ความโลภ โกรธ หลงจะลดลง นำไปสู่การดำรงชีวิตอย่างรู้เท่าทันตนเองและเข้าใจผู้อื่นมากยิ่งขึ้น ในทางวิชาการ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต, 2547) สมาธิยังมีมิติที่อธิบายได้ในเชิงวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะในด้านประสาทวิทยา (Neuroscience) อธิบายว่าการฝึกสมาธิเป็นการจัดระบบการทำงานของระบบประสาท โดยเริ่มจากระบบ Ascending Reticular Activating System (ARAS) ซึ่งเป็นระบบที่ทำหน้าที่กรองข้อมูลจากประสาทสัมผัส (อายตนะ) ก่อนส่งข้อมูลต่อไปยังส่วนต่าง ๆ ของสมอง

สัญญาณประสาทจาก ARAS จะถูกส่งต่อไปยัง: Cerebral Cortex ซึ่งเกี่ยวข้องกับการรับรู้ การตระหนักรู้ตนเอง,Limbic System ศูนย์กลางของอารมณ์ ความรู้สึก และสัญชาตญาณ,Frontal Cortex ศูนย์การคิดวิเคราะห์ การควบคุมตนเอง และเหตุผล,Hypothalamus ซึ่งเกี่ยวข้องกับการควบคุมระบบประสาทอัตโนมัติและความรู้สึกสุขทุกข์ (เวทนา) การฝึกสมาธิเป็นประจำจะช่วยปรับสมดุลของระบบเหล่านี้ ทำให้บุคคลสามารถควบคุมอารมณ์ได้ดีขึ้น ลดความตึงเครียดทางระบบประสาท และเสริมสร้างสุขภาพจิตที่ดี ทั้งยังช่วยสร้างความจำที่มีคุณภาพและพัฒนาการเรียนรู้ สมาธิเป็นกระบวนการฝึกจิตให้เข้มแข็งและตั้งมั่น ช่วยให้บุคคลมีความมั่นคงทางอารมณ์ มีสภาวะจิตใจที่ไม่หวั่นไหวต่อสิ่งเร้า ซึ่งเป็นรากฐานของจริยธรรมและพฤติกรรมเชิงบวกในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคที่มนุษย์เผชิญกับความเร่งรีบ ความเครียด และปัญหาความรุนแรงที่เพิ่มขึ้น (กาญจนา หาญศรีวรพงศ์ และพระมหามิตร ฐิตปญฺโญ, 2562)

ดังนั้น สมาธิจึงมิใช่เพียงการปฏิบัติธรรมตามแบบแผนของพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ทั้งในด้านจิตใจ ร่างกาย และปัญญาอย่างเป็นองค์รวม ทั้งนี้ สมาธิยังช่วยส่งเสริมภาวะผู้นำ การแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในระดับบุคคล ครอบครัว และสังคม กล่าวโดยสรุป สมาธิในแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท คือภาวะที่จิตตั้งมั่น สงบ และเป็นหนึ่งเดียวกับอารมณ์ที่กำหนดอย่างแน่วแน่ เป็นกระบวนการที่ฝึกจิตให้มีระเบียบ ปรับโครงสร้างทางอารมณ์ และเปิดโอกาสให้ปัญญาได้ทำงานอย่างเต็มศักยภาพ เป็นรากฐานของการดำเนินชีวิตอย่างรู้เท่าทัน สร้างสรรค์ และสงบสุข

ประเภทของสมาธิ

สมาธิในพระพุทธศาสนาไม่ได้เป็นเพียงแค่ภาวะจิตที่สงบนิ่ง หากแต่ยังแฝงไว้ด้วยเจตนาทางจริยธรรมที่ชัดเจน โดยสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภทหลัก ได้แก่ 1) สัมมาสมาธิ (สมาธิชอบ) สัมมาสมาธิ หมายถึงสมาธิที่เกิดจากเจตนาถูกต้อง ตั้งอยู่บนฐานของศีล สติ และสัมมาทิฏฐิ เป็นสมาธิที่ประกอบด้วยความตั้งใจมั่นในทางกุศล มีสติเป็นพื้นฐาน ส่งเสริมให้จิตแน่วแน่ต่ออารมณ์อันชอบธรรม และเกื้อกูลต่อการบรรลุธรรม พระพุทธเจ้าทรงแสดงสัมมาสมาธิไว้ในลำดับต่อจากสัมมาสติในอริยมรรคมีองค์ 8 เพราะ “สติที่ตั้งมั่นดีแล้ว” จะเป็นปัจจัยเอื้อประโยชน์แก่การเจริญสมาธิอย่างถูกต้อง ทำให้จิตสามารถตั้งมั่นในอารมณ์เดียวโดยไม่หวั่นไหว (อรรถกถา ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค โปฏฐปาทสูตร) สัมมาสมาธิจึงเป็นสมาธิที่ดำเนินไปพร้อมกับศีลและปัญญา ช่วยขัดเกลาจิตใจให้หลุดพ้นจากความโลภ ความโกรธ และความหลง อันเป็นหนทางสู่การหลุดพ้นอย่างแท้จริง 2) มิจฉาสมาธิ (สมาธิผิด) ตรงกันข้ามกับสัมมาสมาธิ มิจฉาสมาธิ คือสมาธิที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความโลภ ความพยาบาท และความเห็นผิด เช่น การจดจ่อฝึกจิตเพื่อวัตถุประสงค์ที่ไม่ชอบธรรม ไม่มีความละอายต่อบาป ไม่เคารพต่อศีลธรรม และมุ่งประโยชน์ส่วนตนโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อผู้อื่น แม้ว่าจะดูเหมือนว่าผู้ที่มีมิจฉาสมาธิจะมีความสามารถในการจดจ่อและใช้พลังจิตอย่างแน่วแน่ แต่หากขาดศีลและสติแล้ว สมาธิเช่นนี้กลับเป็นภัย นำไปสู่การเบียดเบียนและการสร้างกรรมในทางที่ผิด (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อภิ.สง. (ไทย); 34 /123-125/108-113)

การตระหนักรู้ถึงความแตกต่างระหว่างสมาธิทั้งสองประเภทนี้ มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการฝึกจิตในทางพระพุทธศาสนา เพราะแม้การฝึกสมาธิจะดูเป็นกลาง ๆ ในทางจิตวิทยา แต่ในมิติทางธรรมแล้ว ต้องมีเจตนาที่ชอบและอยู่ภายใต้กรอบแห่งศีลธรรมจึงจะนำไปสู่ผลที่ดีแท้จริง มุมมองสมัยใหม่เกี่ยวกับสมาธิ ในมุมของวิทยาศาสตร์และการแพทย์ยุคใหม่ “สมาธิ” ถูกมองว่าเป็นเครื่องมือพัฒนาทั้งด้านร่างกายและจิตใจ สมาธิเปรียบเสมือนการออกกำลังกายทางจิต และเป็นกระบวนการพัฒนาสติปัญญาอย่างมีระบบ สมาธิในเชิงนี้จะช่วยส่งเสริมการทำงานของระบบประสาท ทำให้มีการควบคุมอารมณ์ดีขึ้น สมองสามารถประมวลผลข้อมูลได้อย่างมีประสิทธิภาพ และช่วยให้ผู้ฝึกสามารถมีสติรู้เท่าทันต่ออารมณ์และพฤติกรรมของตนเองมากขึ้น (สมพร กันทรดุษฎี เตรียมชัยศรี, 2554)

ดังนั้นการฝึกสมาธิที่ทราบว่า สัมมาสมาธิ อันมีศีล สติและสัมมาทิฐิเป็นฐานและเกื้อกูลต่อการหลุดพ้น และมิจฉาสมาธิ อันมี โลภะ โทสะ ตัณหาและความหลงผิดเป็นฐาน ถึงแม้จะมีความแน่วแน่มั่นคงทางจิตแต่ขาดศีลธรรม จึงอาจเป็นภัยอันตราย สมาธิถือเป็นเครื่องมือพัฒนาจิตใจและร่างกายอย่างมีระบบ ช่วยควบคุมอารมณ์ เสริมการทำงานของสมอง และส่งเสริมสติรู้เท่าทันตนเอง ซึ่งเป็นคุณประโยชน์ร่วมกันของสมาธิทั้งในทางธรรมและวิทยาศาสตร์

การพัฒนาอารมณ์ด้วยหลักสมาธิ

ในยุคที่ผู้คนต้องเผชิญกับความเร่งรีบ ความเครียด และอารมณ์ที่ผันผวนในชีวิตประจำวัน การฝึกสมาธิกลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาอารมณ์เพื่อสร้างความสงบภายในและความสมดุลของจิตใจ อันเป็นรากฐานแห่งคุณภาพชีวิตที่ดีตามแนวทางของพระพุทธศาสนาเถรวาท สมาธิในพระพุทธศาสนาไม่ใช่เพียงการนั่งหลับตาอยู่เฉย ๆ หากแต่เป็นการอบรมจิตให้ตั้งมั่นและมีสติรู้เท่าทันอารมณ์ของตนเองอยู่เสมอ ผ่านหลักมัชฌิมาปฏิปทา หรือ “ทางสายกลาง” อันประกอบด้วยองค์มรรค 8 ประการ โดยเฉพาะ “สัมมาสติ” และ “สัมมาสมาธิ” ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการควบคุมอารมณ์และความคิด ก่อนจะเกิดเป็นการกระทำหรือคำพูดในชีวิตประจำวัน การปฏิบัติสมาธิที่ดีต้องตั้งอยู่บนความเข้าใจหลักแห่งทางสายกลาง ซึ่งเป็นหัวใจของพุทธธรรม พระพุทธเจ้าตรัสเตือนว่าการปฏิบัติที่ตึงเกินไป เช่น เดินจงกรมวันละ 8 ชั่วโมง นั่งสมาธิวันละ 8 ชั่วโมง อาจกลายเป็น “อัตตกิลมถานุโยค” คือ การทรมานตนเองเกินควร ซึ่งไม่ใช่ทางสายกลางและไม่ก่อให้เกิดผลที่ยั่งยืน ในทางกลับกัน หากปฏิบัติเบาจนเกินไป เช่น เดินจงกรมด้วยจิตเลื่อนลอยเพื่อความเพลิดเพลิน ก็เป็น “กามสุขัลลิกานุโยค” คือ การยินดีในความสุขทางกาย ซึ่งย่อหย่อนต่อเป้าหมายทางธรรม

ทางสายกลางที่แท้จริงคือการ “รู้จักประมาณ” ซึ่งไม่ใช่สูตรตายตัว แต่ต่างกันไปตามสภาพร่างกายและจิตใจของแต่ละบุคคล เปรียบเหมือนการรับประทานอาหารที่ “อิ่ม” ไม่เท่ากัน บางคนอิ่มง่ายแต่ทนหิวไม่ได้ บางคนอดอาหารได้แต่ทนง่วงไม่ได้ การฝึกสมาธิจึงต้องอาศัยการสังเกตและเรียนรู้ตนเองเป็นสำคัญ ต้องไม่ตามใจกิเลส แต่ก็ไม่บีบคั้นตนเองเกินไป ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของ สัมปชัญญะ หรือความรู้ตัวทั่วพร้อมนั่นเอง สติ (mindfulness) และ สัมปชัญญะ (clear comprehension) เป็นธรรมที่ต้องทำงานร่วมกัน สติคือการระลึกรู้ต่อสิ่งที่กำลังเกิดขึ้น ส่วนสัมปชัญญะคือการรู้ว่า “สิ่งนั้นควรแก่ตนหรือไม่” หากมีแต่สติแต่ขาดสัมปชัญญะ ก็อาจเพียงรับรู้อารมณ์โดยไม่รู้ว่าจะจัดการอย่างไร แนวทางเบื้องต้นของการฝึกสมาธิที่เหมาะกับผู้

เริ่มต้น คือ การใช้คำบริกรรม เช่น “พุทโธ” หรือการฝึก อานาปานสติ (การรู้ลมหายใจเข้า-ออก) โดยเริ่มจากช่วงเวลาสั้น ๆ เช่น 10-15 นาที แล้วค่อย ๆ เพิ่มขึ้นตามความเหมาะสม จนสามารถรวมจิตให้เป็นหนึ่ง เมื่อจิตเริ่มสงบและตั้งมั่นแล้ว จึงสามารถฝึกสมาธิในรูปแบบอื่น ๆ ได้ เช่น การเดินจงกรม การเคลื่อนไหวอย่างมีสติ หรือการฝึกให้รู้สึกตัวในทุกอิริยาบถ เช่น ขณะดื่มน้ำ ลุก เดิน ยืน นั่ง ซึ่งเป็นการฝึกสติให้ประจำอยู่กับกายและใจตลอดเวลาเป้าหมายของการฝึกสมาธิอย่างสม่ำเสมอคือ การพัฒนาสู่ “วสี” หมายถึง ความชำนาญในการเข้าสมาธิ ซึ่งเกิดขึ้นได้จากการฝึกอย่างต่อเนื่องและไม่ขาดตอนเป็นระยะเวลานานพอสมควร ผู้ที่มีวสีจะสามารถเข้าและออกจากสมาธิได้ตามต้องการ โดยไม่ต้องใช้เวลานานในการตั้งจิตใหม่ ส่งผลให้สามารถนำพลังจิตนั้นมาใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เมื่อฝึกสมาธิจนมีพื้นฐานที่มั่นคงแล้ว ผลลัพธ์ที่ตามมาคือ จิตที่มีสติในทุกขณะของการดำเนินชีวิต ไม่ว่าจะทำงาน พูดคุย หรือเผชิญกับปัญหา ก็จะสามารถควบคุมอารมณ์ได้ดีกว่าเดิม ไม่เผลอไปตามความโกรธ ความกลัว หรือความเศร้าจนเกินพอดี เพราะจิตที่มีสมาธิคือจิตที่พร้อมจะตัดสินใจด้วยความสงบเย็นและมีปัญญา กล่าวโดยสรุป การฝึกสมาธิในพระพุทธศาสนาเถรวาทไม่ใช่เพียงการควบคุมจิตให้นิ่ง แต่คือกระบวนการอบรมจิตใจอย่างละเอียดลึกซึ้งที่ช่วยพัฒนาอารมณ์ สติ และความรู้ตัวอย่างแท้จริง หากปฏิบัติสมาธิอย่างสม่ำเสมอในรูปแบบที่เหมาะสมกับตน จะช่วยให้สามารถรู้เท่าทันตนเอง ปรับสมดุลจิตใจ และป้องกันปัญหาทางอารมณ์ที่จะเกิดขึ้นในชีวิตได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน ในบทความนี้ต้องการเสนอแนวคิดเรื่องการพัฒนาอารมณ์ตามหลักสมาธิในพระพุทธศาสนา อีกทั้งจะได้เสนอวิธีการพัฒนาอารมณ์ด้วยหลักสมาธิเพื่อช่วยในการป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นได้ต่อไป

การพัฒนาอารมณ์ตามหลักสมาธิในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในโลกปัจจุบันที่เต็มไปด้วยแรงกดดัน สมาธิเป็นทักษะสำคัญในการควบคุมอารมณ์ด้านลบ เช่น ความโกรธ ความหงุดหงิด และความเศร้า สมาธิเป็นรากฐานของสติ ช่วยให้รู้เท่าทันตนเองและเข้าใจผู้อื่นอย่างลึกซึ้ง แนวทางพัฒนาอารมณ์ด้วยสมาธิมี 3 ประการคือ 1) สมาธิช่วยระงับอารมณ์รุนแรงโดยอัตโนมัติ หากฝึกจนจิตตั้งมั่นจะควบคุมอารมณ์ได้ลึกซึ้งและยั่งยืน 2) สมาธิคือศูนย์กลางของ “กองกำลังฝ่ายพัฒนาอารมณ์” ที่นำโดยสัมมาสติ ช่วยควบคุมปฏิกิริยาอย่างมีสติ 3) สมาธิเป็นสนามฝึกของ “กองกำลังฝ่ายลบล้างอารมณ์” 7 ประการ เช่น ความอดทน ความรอบคอบ ความเตือนตน ซึ่งถูกฝึกให้พร้อมรับมืออารมณ์ลบอย่างมีประสิทธิภาพ (พระธรรมมงคลญาณ, 2562)

สติจากสมาธิ: เครื่องมือควบคุมอารมณ์ในชีวิตจริง ในสถานการณ์ที่เกิดการพลาดพลั้ง เช่น การเผลอพูดหรือกระทำสิ่งใดโดยไม่ไตร่ตรอง เรามักกล่าวว่า “ขาดสติ” แต่หากเราสามารถหยุดยั้งตนเองได้ทัน นั่นแสดงว่าเรามี “สติ” และสตินี้จะไม่เกิดขึ้นเลย หากไม่มีพื้นฐานจากการฝึกสมาธิอย่างต่อเนื่อง การทำสมาธิทุกวัน ไม่ว่าจะช่วงใดช่วงหนึ่งของวัน หรือเป็นกิจวัตรที่ฝึกอย่างสม่ำเสมอ ถือเป็นการฝึก “สติพร้อมรบ” ที่จะออกมาปกป้องจิตใจของเราในเวลาที่เผชิญกับความทุกข์ ความโกรธ หรือความเสียใจ และเป็นหนทางสู่การพัฒนาอารมณ์อย่างมั่นคง การพัฒนาอารมณ์ด้วยสมาธิตามแนวพระพุทธศาสนา ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงในการนั่งสมาธิในที่สงบ แต่คือการฝึกฝนภายในให้จิตมีพลัง มีความรู้ตัว และพร้อมรับมือกับสิ่งเร้าที่มากระทบ การฝึก

สมาธิเปรียบเสมือนการวางรากฐานของกองกำลังภายใน ทั้งพลังจิต ความรอบคอบ ความอดทน และความวางเฉย ซึ่งจะทำหน้าที่ควบคุมอารมณ์อย่างมีประสิทธิภาพ ในท้ายที่สุด สมาธิจะพัฒนาเป็นสติ และสตินี้เองที่จะนำพาเราไปสู่หนทางแห่งการดับทุกข์ พ้นจากกิเลส และดำเนินชีวิตด้วยความรู้เท่าทันอย่างแท้จริง ไม่ว่าจะเป็นผู้ปฏิบัติในแนวธรรมะหรือแม้กระทั่งผู้ที่ไร้ศาสนา สมาธิก็ยังเป็นเครื่องมือแห่งการเข้าถึง “ความจริงของธรรมชาติ” ที่ไม่จำกัดด้วยความเชื่อ แต่เปิดกว้างสำหรับทุกคนที่ต้องการความสงบและความเข้าใจในตนเองอย่างลึกซึ้ง (สันติกโร, 2566)

การพัฒนาอารมณ์อย่างยั่งยืนเกิดจากการฝึกสมาธิ ซึ่งเป็นรากฐานของสติ สติที่ดีต้องมีสมาธิเป็นฐาน เมื่อจิตเป็นสมาธิ ความรุนแรงทางอารมณ์จะถูกระงับ แต่หากยังเกิดความฟุ้งซ่าน แสดงว่าจิตยังไม่ตั้งมั่น ผู้ที่มีสมาธิตามธรรมชาติอาจควบคุมอารมณ์ได้ในระดับหนึ่ง แต่หากได้รับการฝึกฝนอย่างเป็นระบบจะช่วยยกระดับอารมณ์ได้ดียิ่งขึ้น สมาธิเสมือนศูนย์กลางของ “กองกำลังฝ่ายพัฒนาอารมณ์” ที่ฝึกฝนและบ่มเพาะคุณลักษณะทางจิต ซึ่งเมื่อถึงคราวจำเป็น กองกำลังนี้จะออกมาควบคุมอารมณ์ เช่น ความรอบคอบ ความอดทน ความเตือนตน ความเฉียบคม ฯลฯ การฝึกสมาธิจึงเปรียบได้กับการซักซ้อมกองทัพให้พร้อมรับมือกับภัยภายในจิตใจ สติที่เกิดขึ้นจากสมาธิเป็นเครื่องมือสำคัญในการรู้เท่าทันและควบคุมตน หากปราศจากสติ ย่อมนำไปสู่ความพลาดพลั้งทั้งทางความคิดและการกระทำ การฝึกสมาธิเป็นประจำจนเป็นกิจวัตร จะช่วยบ่มเพาะจิตให้นิ่งแน่วและสามารถเรียนรู้สิ่งที่เหมาะสมกับตนเองได้อย่างมีปัญญา ทางพระพุทธศาสนาเรียกกระบวนการนี้ว่า “กระบวนการแห่งการดับทุกข์” ที่นำไปสู่การลดกิเลส เพิ่มคุณธรรม และเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ แม้ในผู้ที่ไม่ยึดถือศาสนา สมาธิก็ยังเป็นแนวทางแห่งการพัฒนาตนเพื่อชีวิตที่สมดุลและมีสติรู้ตัวอย่างแท้จริง

การปฏิบัติสมาธิด้วยหลักอิทธิบาท 4

การปฏิบัติสมาธิตามหลักอิทธิบาท 4 เป็นแนวทางสำคัญในการสร้างสมาธิให้มั่นคงและนำไปสู่ความสำเร็จ โดยแต่ละข้อเป็นเหตุให้เกิดสมาธิ ได้แก่ 1) ฉันทะสมาธิ คือสมาธิที่เกิดจากความพอใจ ความรักในสิ่งที่ทำ 2) วิริยสมาธิ คือสมาธิที่เกิดจากความเพียร บากบั่น ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค 3) จิตตสมาธิ คือสมาธิที่เกิดจากความจดจ่อ เอาใจใส่ในงานอย่างต่อเนื่อง และ 4) วิมังสาสมาธิ คือสมาธิที่เกิดจากการใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองตรวจสอบเหตุผลของสิ่งที่ทำ โดยอิทธิบาททั้ง 4 ข้อนี้สามารถส่งเสริมกันและกัน เช่น เมื่อมีฉันทะแล้วย่อมเกิดวิริยะ พากเพียร แล้วเกิดจิตตะจดจ่อ และพัฒนาเป็นวิมังสา เกิดปัญญาตรวจสอบตนเอง ทำให้สมาธิแข็งกล้าและเกิดผลสำเร็จอย่างมีความสุข (พระพรหมคุณาภรณ์, 2555)

ดังนั้น การพัฒนาอารมณ์ด้วยหลักสมาธิในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นแนวทางสร้างความสงบและสมดุลภายในท่ามกลางความเครียดในชีวิตประจำวัน โดยอาศัย “สัมมาสติ” และ “สัมมาสมาธิ” ตามแนวมัชฌิมาปฏิปทา สมาธิไม่เพียงช่วยระงับอารมณ์รุนแรง แต่ยังเป็นฐานของสติที่ช่วยให้รู้เท่าทันตนเองอย่างลึกซึ้ง การฝึกสมาธิที่ดีต้องอาศัยความพอดี รู้จักประมาณ และมีวินัยสม่ำเสมอ อีกแนวทางหนึ่งที่ช่วยเสริมสมาธิให้มั่นคงแนบแน่นติดตรึงในใจคือ “อิทธิบาท 4” ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ซึ่งส่งเสริมให้เกิดความเพียร ความจดจ่อ และการพิจารณาอย่างมีปัญญา นำไปสู่สมาธิที่มั่นคงและพัฒนาอารมณ์ได้อย่างยั่งยืน.

การพัฒนาอารมณ์ด้วยหลักสมาธิในพระพุทธศาสนาเถรวาทด้วยแนวคิด 3 มิติ มีดังนี้

1. แนวคิดการพัฒนาความรักแบบราคะให้เป็นเมตตา ราคะทำให้เรามองข้ามความบกพร่องของคนที่เรารัก เมตตา คือ ความรัก ความมีไมตรี ความปรารถนาดี ความอยากให้ผู้อื่นมีความสุขและประสพแต่สิ่งที่เป็นคุณประโยชน์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2555) ราคะเป็นส่วนสำคัญของความรัก แต่การยึดติดกับกับราคะเพียงอย่างเดียวอาจนำไปสู่ความทุกข์และความผิดหวังในอนาคต แต่ในความรักแบบเมตตาเป็นการลงทุนในความสุข ความสงบและความสัมพันธ์ที่ยั่งยืน

2. แนวคิดการพัฒนาความอยากแบบตัณหาให้เป็นฉันทะ ตัณหา คือความอยาก อยากได้ อยากเป็น อยากคงอยู่ตลอดไป อยากเลี่ยง สลาย หรือทำลาย เป็นความอยากที่ยึดติด ปรารถนาอยากได้อยากมีในสิ่งต่างๆ อย่างแรงกล้า มักนำไปสู่ความทุกข์และความไม่พอใจ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย, 2555) ฉันทะ คือ ภาวะจิตที่ยินดี พอใจตลอดจนต้องการให้เกิดมีความดำรงอยู่ด้วยดีของสิ่งทั้งหลายตามสภาวะที่ควรจะเป็นจะมีของมัน ความต้องการเพื่อความดีงาม ตามสภาวะชองสิ่งนั้นๆเอง ความอยากให้ดีงาม สมบูรณ์เต็มตามสภาวะของสิ่งนั้นๆตามที่มันควรจะเป็นของมันหรือจะว่าต้องการความดำรงอยู่ด้วยดีของสิ่งทั้งหลายในอุดมสภาวะของมันก็ได้, ความพอใจความเพลิดเพลินในสิ่งที่ทำอยู่ ความอยากที่เป็นกุศล ซึ่งจะนำไปสู่ความสุขและความเจริญ ฉันทะ คือ ความพอใจ ความชอบใจ ความรักในสิ่งนั้นๆ เป็นองค์ธรรมแรกของอิทธิบาทที่จะสามารถกำหนดเงื่อนไขไว้ก่อนสุดเนื่องจากหากขาดความพอใจองค์ธรรมอื่นๆก็จะไม่เกิดขึ้นเลย (ณัฐธยาน์ แวงอุบล, 2566) พระพุทธศาสนาเถรวาทสอนให้เราพัฒนาสมาธิเพื่อควบคุมจิตใจและพัฒนาอารมณ์ที่เป็นตัณหาให้เป็นฉันทะได้ ดังนี้ 1) การรู้จักตัณหา เริ่มต้นด้วยการตระหนักรู้ว่าเรามีความอยากอะไรบ้าง ความอยากที่เกิดขึ้นนำความทุกข์อย่างไร เมื่อเข้าใจธรรมชาติของตัณหาแล้ว เราจะสามารถพัฒนามันได้ดีขึ้น 2) ฝึกสมาธิด้วยการเจริญภาวนา หมั่นทำความเพียรทางจิต เกิดความสงบความสุขนำพาให้เกิดสมาธิ ดังพุทธพจน์ว่า “ผู้มีสุข จิตย่อมตั้งมั่น (เป็นสมาธิ)”การฝึกสมาธิช่วยให้จิตใจสงบและมีสติอยู่กับปัจจุบัน เมื่อจิตใจสงบ ความอยากต่าง ๆ จะลดลง และเราจะสามารถมองเห็นสิ่งต่างๆ ได้อย่างชัดเจนและเป็นกลางมากขึ้น(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2555) 3) เปลี่ยนทัศนคติ เปลี่ยนมุมมองจากการยึดติดในสิ่งภายนอก วัตถุนิยมมาเป็นการให้ความสำคัญกับกระบวนการ การพัฒนาตนเอง และการทำประโยชน์แก่ผู้อื่น 4) พัฒนาปัญญา การปฏิบัติสมาธิที่ถูกต้องจะพัฒนาปัญญา กระบวนการของไตรสิกขาเป็นเป้าหมายสำคัญ สมาธิเป็นปัจจัยแก่การใช้ปัญญา ทำให้เราเข้าใจธรรมชาติของสิ่งต่าง ๆ และปล่อยวางความยึดมั่นถือมั่นได้มากขึ้น

3. แนวคิดการพัฒนาความหลงให้เป็นปัญญา พลาดจากความจริงเพราะหลงยึดมั่นการปฏิบัติ เป็นการหลงยึดมั่นการปฏิบัติเป็นเป้าหมาย แต่ไม่ใช่วิถีคือการเห็นความสำคัญของการปฏิบัติแต่ไม่นำมาพัฒนาตนเองหรือนำมาใช้จริง ความจริงผู้ปฏิบัติทุกคนควรมีชีวิตเป็นดั่งการปฏิบัติ กล่าวคือให้การปฏิบัติและชีวิตประจำวันหลอมรวมกันเป็นหนึ่งเดียว (ธรากร กมลเปรมปิยะกุล และ ณัฐนภ ตระการธนภาส, 2558) การปรับเปลี่ยนความหลงให้เป็นปัญญา เป็นกระบวนการที่ต้องใช้ความพยายามและเวลา แต่พุทธศาสนาเถรวาทได้ให้แนวทางในการปฏิบัติที่ชัดเจน ดังนี้ 1) การเจริญสติ: การฝึกสติให้เกิดขึ้นอยู่เสมอ จะช่วยให้เราตระหนักรู้ถึงความคิด ความรู้สึก และสภาวะต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของเรา เมื่อเราตระหนักรู้ ก็จะสามารถ

สังเกตเห็นความหลงที่เกิดขึ้นในความคิด ความรู้สึกและสภาวะต่างๆภายในจิตของเราได้ และปล่อยวางความยึดมั่นถือมั่นนั้นได้ 2) การศึกษาพระไตรปิฎก: การศึกษาพระไตรปิฎกซึ่งเป็นหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าจะช่วยให้เราเข้าใจธรรมชาติของความเป็นจริง เห็นสัจธรรมตามความเป็นจริงของทุกชีวิตและเห็นโทษของความหลง เมื่อเราเข้าใจสัจธรรมอย่างลึกซึ้ง ก็จะสามารถนำไปปฏิบัติเพื่อลดระดับความหลงได้ 3) การศึกษาอริยสัจจ 4: อริยสัจจ 4 คือ ความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ ที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค การศึกษาและเข้าใจอริยสัจ 4 จะช่วยให้เราเข้าใจต้นเหตุของความทุกข์ และวิธีดับทุกข์ได้อย่างชัดเจน สติปัฏฐาน 4 พอได้สมาธิถูกต้องก็มาเอื้อปัญญาซึ่งเป็นกระบวนการของไตรสิกขา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2555)

การพัฒนาอารมณ์ด้วยหลักสมาธิในพระพุทธศาสนาเถรวาท: แนวคิด 3 มิติดังนี้ 1) พัฒนาให้เป็นเมตตา ราคะเป็นความรักที่ยึดติด ซึ่งอาจทำให้มองข้ามความจริงและนำไปสู่ความทุกข์ การฝึกสมาธิจะช่วยให้จิตสงบ และเปลี่ยนราคะให้เป็นเมตตา คือ ความรักที่ปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข โดยไม่หวังผลตอบแทน เป็นความสัมพันธ์ที่มั่นคงและยั่งยืน 2) พัฒนาตัณหาให้เป็นฉันทะ ตัณหาคือความอยากที่ยึดติด ขณะที่ฉันทะเป็นความพอใจใฝ่ดีอย่างมีเหตุผล การฝึกสมาธิช่วยให้ตระหนักรู้ตัณหา ลดความฟุ้งซ่าน และเปิดทางให้ฉันทะเกิดขึ้น ฉันทะเป็นองค์ธรรมแรกของอิทธิบาท 4 ที่นำไปสู่ความเพียรอย่างมีเป้าหมายและความสุขในการพัฒนาตนเอง 3) พัฒนาความหลงให้เป็นปัญญา ความหลงคือการไม่รู้ตามความเป็นจริง สมาธิช่วยให้เกิดสติรู้ทัน และสามารถนำความรู้จากพระไตรปิฎกและอริยสัจ 4 มาสร้างความเข้าใจในสัจธรรม ลดการยึดมั่นถือมั่นและพัฒนาปัญญาที่แท้จริง สู่การดับทุกข์อย่างมั่นคง ดังนั้นโดยรวม สมาธิจึงเป็นเครื่องมือกลางที่เชื่อมระหว่างสติและปัญญา เพื่อเปลี่ยนอารมณ์เป็นพลังบวกที่หล่อหลอมให้เกิดคุณธรรมในชีวิตประจำวันอย่างแท้จริง

แนวคิดแบบโยนิโสมนสิการ

การคิดที่เป็นโยนิโสมนสิการนั้นคือ การคิดตามสภาวะและเหตุผลว่า อารมณ์หรือสิ่งที่ประสบนั้นคืออะไร มีคุณโทษอย่างไร ความคิดนี้ นำไปสู่การรู้เข้าใจคุณค่าของสิ่งดีงาม เกิดความซาบซึ้ง มีจิตใจโน้มน้อมไปในทางที่จะรู้ความจริงและที่จะทำให้ดีให้งามให้สมบูรณ์ จึงเกิดเป็นฉันทะขึ้น และนำฉันทะไปสู่การเรียนรู้และการกระทำสร้างสรรค์ต่อไป ปัญญา ในทางพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง ความรู้แจ้งที่เกิดจากการเห็นสภาวะธรรมต่างๆ อย่างถูกต้องชัดเจน ปัญญาจะช่วยให้เราเข้าใจความจริงของชีวิต และปล่อยวางความยึดมั่นถือมั่นได้ เมื่อเรามีปัญญา ก็จะสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุขและเป็นอิสระจากความทุกข์ ปัญญา คือความรู้ ความฉลาด เป็นความรู้ที่เกิดจากการอบรมอย่างต่อเนื่อง สมดังพุทธสุภาษิตที่ว่า “นตฺถิ ปญฺญาสมา อาภา แปลว่า แสงสว่างเสมอด้วยปัญญาไม่มี”ศีลเป็นบาทฐานของสมาธิและสมาธิเป็นบาทฐานของปัญญาซึ่งจะนำไปสู่การรู้แจ้งแทงตลอด (พระมหาจีรวัฒน์ กนฺตวณฺโณ, 2561) ปัญญาช่วยให้เรามองเห็นความหมายของชีวิต แก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ และดำเนินชีวิตอย่างมีคุณค่า เมื่อปัญญาทำหน้าที่แทนตัณหา ฉันทะจะทำงานอย่างฉลาดและมีเป้าหมาย โมหะค่อย ๆ จางลงเมื่อคนพัฒนาตนเองมากขึ้น จนกระทั่งมีแต่ปัญญานำทาง ฉันทะจึงพาคนทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น พระพุทธเจ้าทรงมีฉันทะเต็มเปี่ยม ทำงานเพื่อปลดเปลื้องทุกข์ของสรรพสัตว์ด้วยพระมหากรุณา. (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2555)

ดังนั้นการพัฒนาอารมณ์ด้วยหลักสมาธิในพระพุทธศาสนาเถรวาทดังกล่าวนั้น จะช่วยปรับเปลี่ยนความรักแบบยึดติด เป็นความปรารถนาดีต่อผู้อื่นแบบบริสุทธิ์ใจ สัมมาสมาธิจะช่วยพัฒนาตัณหาให้เป็นฉันทะเพื่อระงับความอยากและปลูกฝังความพอใจใฝ่ดี อันเป็นแรงบันดาลใจมุ่งสู่การพัฒนาตนเองและการพัฒนาโมหะให้เป็นปัญญา ด้วยการเจริญสติ ศึกษาพระคัมภีร์และพินิจใคร่ครวญชีวิตและธรรมชาติตามหลักความจริง ปัญญาจะนำพาฉันทะให้สร้างสรรค์ผลงานที่เกิดประโยชน์สูงสุด สัมมาสมาธิจึงเป็นเครื่องมือที่ขัดเกลาอารมณ์ลบเป็นคุณธรรม และหล่อหลอมจิตใจให้มั่นคงแนบแน่นในการดำเนินชีวิตอย่างมีสติและ ปัญญา

ประโยชน์ของสมาธิ

การฝึกสมาธิไม่เพียงเป็นแนวทางในการฝึกจิตให้นิ่งสงบเท่านั้น หากยังส่งผลดีต่อบุคคล ครอบครัว และสังคมอย่างกว้างขวาง โดยสามารถสรุปประโยชน์ของสมาธิออกเป็น 3 ระดับหลัก ดังนี้: 1)ประโยชน์ต่อตนเอง สมาธิเป็นเครื่องมือที่ช่วยกล่อมเกลาจิตใจให้สงบเย็น และส่งผลให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดีจากภายใน,ด้านจิตใจ: ทำให้จิตผ่องใส อ่อนโยน มีความสุขภายใน มีเมตตา ความโกรธและความฟุ้งซ่านลดลง ช่วยให้มีจิตที่มั่นคงและพร้อมเผชิญปัญหาอย่างมีสติ,ด้านสติปัญญา: การฝึกสมาธิเป็นประจำช่วยให้ความจำดีขึ้น สมองเฉียบคม คิดวิเคราะห์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (มาติเยอ ริการ์, 2566) ด้านบุคลิกภาพ: ผู้ที่ฝึกสมาธิจะมีบุคลิกภาพที่สงบ สง่า และมั่นคง มีความน่าเชื่อถือในการเข้าสังคม,ด้านสุขภาพ: สมาธิช่วยลดความเครียด บรรเทาความเจ็บป่วย ชะลอวัย เสริมสร้างภูมิคุ้มกัน และส่งเสริมสุขภาวะโดยรวม (TIME Magazine, 2546; 2557) ด้านจริยธรรม: สมาธิเป็นกุศลจิต เมื่อจิตเป็นสมาธิจะบริสุทธิ์ เหมาะแก่การประกอบกิจกรรมทั้งทางโลกและทางธรรม 2) ประโยชน์ต่อครอบครัว ครอบครัวที่มีสมาชิกฝึกสมาธิอย่างสม่ำเสมอ จะเป็นครอบครัวที่ตั้งอยู่บนฐานของสติและศีลธรรม ช่วยให้ครอบครัวมีความสงบสุข เกิดความรักความเข้าใจซึ่งกันและกัน, สมาชิกในครอบครัวรู้จักหน้าที่ของตน มีจิตใจหนักแน่น ไม่หวั่นไหวง่าย.เมื่อต้องเผชิญปัญหา ก็สามารถใช้สติและปัญญาร่วมกันแก้ไขอย่างมีเหตุผล,การอยู่ร่วมกันอย่างมีเมตตาและความเข้าใจจะนำไปสู่ความเจริญก้าวหน้าอย่างมั่นคงและยั่งยืน 3) ประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติ สังคมที่มีสมาชิกฝึกสมาธิ ย่อมเป็นสังคมที่ประกอบด้วยพลเมืองดี มีคุณธรรมและความรับผิดชอบ ด้านคุณธรรม: ผู้ฝึกสมาธิจะมีจิตใจเข้มแข็งมั่นคง รู้จักยับยั้งชั่งใจ มีเหตุผล และเคารพผู้อื่น,ด้านความสงบเรียบร้อย: สมาธิส่งเสริมให้เกิดวินัยในตนเอง ซึ่งส่งผลให้สังคมโดยรวมมีระเบียบ ลดความขัดแย้ง ความรุนแรง และการกระทำที่ขาดสติ,ด้านการพัฒนาสังคม: พลเมืองที่มีสติปัญญา รู้จักคิดใคร่ครวญอย่างแยบคาย มีเจตนาที่บริสุทธิ์ ย่อมมีศักยภาพในการสร้างสรรค์สังคมให้ก้าวหน้า พัฒนาไปสู่ความเป็นอารยะ,ด้านการเมืองและเศรษฐกิจ: เมื่อประชาชนมีสติและคุณธรรม ย่อมส่งผลต่อระบบการเมืองที่โปร่งใสและเศรษฐกิจที่ยั่งยืน สมาธิเป็นพลังภายในที่ช่วยหล่อเลี้ยงชีวิตทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว และสังคมอย่างรอบด้าน โดยเริ่มต้นจากจิตใจที่สงบ มั่นคง และมีสติ นำไปสู่ความคิดที่ถูกต้อง การกระทำที่ดี และความสัมพันธ์ที่กลมเกลียว เมื่อแต่ละบุคคลพัฒนาอารมณ์และจิตใจผ่านสมาธิ สังคมโดยรวมก็จะเต็มไปด้วยความสงบสุข มีคุณธรรม และสามารถพัฒนาไปอย่างมั่นคงในทุกด้านของชีวิตมนุษย์อย่างแท้จริง (พระธรรมวัชรบัณฑิต, 2566)

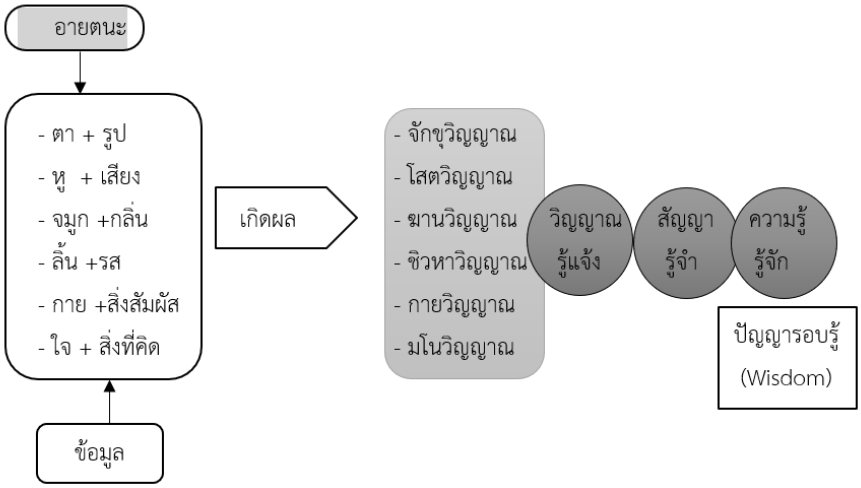

รูปที่ 1: แสดงอายตนะทั้ง 6 ที่รับรู้และรับข้อมูลผ่านการวิเคราะห์ สังเคราะห์เกิดการตกผลึกเป็นผลคือปัญญา

กระบวนการตกผลึกเป็นปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนา

การพัฒนาปัญญาเริ่มจากการรับข้อมูลผ่านอายตนะทั้ง 6 จนเกิดการรับรู้ (วิญญาณ) แล้วจดจำและเข้าใจ (สัญญา–สังขาร) จนเกิด สุตมยปัญญา คือความรู้จากการฟังและเรียนรู้ เมื่อนำมาคิดพิจารณาอย่างมีเหตุผลจะเกิด จินตามยปัญญา และหากนำไปปฏิบัติจริงจะพัฒนาเป็น ภาวนามยปัญญา ซึ่งเป็นปัญญาจากการภาวนา และประสบการณ์ตรง ปัญญาทั้งสามนี้หากต่อยอดอย่างสม่ำเสมอด้วยอิทธิบาท 4 จะนำไปสู่ความรอบรู้ทั้งโลกภายในและภายนอก กลายเป็น ปัญญา (Wisdom) ที่ใช้แก้ปัญหาและดำเนินชีวิตอย่างมีคุณค่า

แนวทางการพัฒนาอารมณ์ให้มนุษย์เกิดคุณธรรมเพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองและสังคม

การพัฒนาคนให้มีคุณภาพทั้งด้านจิตใจ อารมณ์ สติปัญญา คุณธรรมและศีลธรรมเป็นหัวใจสำคัญในการเปลี่ยนแปลงสังคมโดยรวม แนวทางหนึ่งที่เป็นหลักการพื้นฐานและทรงพลังในการยกระดับชีวิตมนุษย์ได้แก่ 1) การเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมและคบมิตรที่ดี การปฏิรูปประเทศหรือเปลี่ยนแปลงสังคมต้องเริ่มต้นที่ตัวบุคคล โดยเริ่มจากการ เปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมรอบตัว ให้เกื้อกูลต่อความดี เช่น การอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมศีลธรรม การมีส่วนร่วมในกิจกรรมสร้างสรรค์ นอกจากนี้ การคบกัลยาณมิตร หรือการเลือกคบเพื่อนที่เป็นคนดี คนมีปัญญา หรือ “บัณฑิต” จะช่วยยกระดับความคิดและพฤติกรรมไปในทางที่ดีงาม การมีแบบอย่างที่ดีจะเป็นแรงผลักดันภายในให้สามารถละบาปและทำความดีได้มั่นคง 2) การเป็นนักวิชาการ หรือผู้นำด้านจิตวิญญาณ ในความเป็นจริงแล้วมนุษย์ทุกคนต้องมีคุณสมบัติสำคัญคือ “มีสติ” และสามารถมองเห็นคุณและโทษ ของสิ่งต่าง ๆ ที่อาจเกิดตามมาได้ โดยไม่หลงไปกับคุณค่าเทียม เช่น ชื่อเสียง ทรัพย์สิน แต่เน้นยึดมั่นในคุณค่าแท้คือ ความดี ความจริง และความเมตตา การพัฒนาอารมณ์ของมนุษย์ไม่ใช่เพียงการสงบใจ แต่ต้องอาศัยปัจจัยเสริม เช่น ปรโตโฆสะ หรือเสียงจากภายนอกที่ดี เช่น คำตักเตือนจากครูบาอาจารย์, โยนิโสมนสิการ คือ การใคร่ครวญอย่างรอบคอบ รู้เหตุรู้ผล,การมี เมตตา และ ขันติ ช่วยหล่อหลอมให้เกิด

อารมณ์อ่อนโยน พร้อมรับฟังและต้องฝึกฝน สมาธิ เพื่อเป็นพื้นฐานของปัญญาและการพัฒนาอารมณ์อย่างยั่งยืน เมื่อมีทั้งสติ สมาธิ และปัญญาอย่างสมบูรณ์แล้ว บุคคลก็จะสามารถเปลี่ยนแปลงตนเองให้กลายเป็นของคนดีมีคุณภาพเป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคมอย่างแท้จริง

สรุป

การพัฒนาอารมณ์ถือเป็นหัวใจสำคัญในการยกระดับคุณภาพชีวิตมนุษย์ทั้งในระดับบุคคลและสังคม แนวทางหนึ่งที่ทรงพลังคือการพัฒนาคุณธรรมภายในผ่านกระบวนการพัฒนาอารมณ์ด้วยหลักสมาธิในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยเริ่มจากการปรับเปลี่ยนสิ่งแวดล้อมให้สัปปายะและคบกัลยาณมิตร เช่น การอยู่ในบริบทที่ส่งเสริมศีลธรรม และการคบหาผู้มีปัญญาหรือบัณฑิต จะช่วยหล่อหลอมพฤติกรรมไปในทางที่ดี และมีแบบอย่างในการละบาปทำความดีอย่างมั่นคง อีกแนวทางที่สำคัญคือการฝึกฝนตนให้พัฒนาสติปัญญา ลดระดับอารมณ์ขุ่นมัว ทักอารมณ์ สร้างสมาธิสร้างขึ้น เพื่อให้มีสติทุกลมหายใจเข้าออก มีสัมมาสมาธิที่แนบแน่นติดตราตรึงอยู่ภายในจิตใจ มีโยนิโสมนสิการ หรือการพินิจ พิจารณาใคร่ครวญอย่างลึกซึ้ง รู้เหตุรู้ผล ไม่หลงไหลในคุณค่าเทียม แต่ตั้งมั่นในคุณค่าแท้ คือ ความดี ความจริง และเมตตา พร้อมกับการพัฒนาคุณธรรมอื่น ๆ เช่น ขันติ ความอดทน และการฟังเสียงจากภายนอกหรือ "ปรโตโฆสะ" อันได้แก่คำตักเตือนจากครูบาอาจารย์และกัลยาณมิตร การฝึกสมาธิเป็นรากฐานสำคัญของการควบคุมอารมณ์อย่างยั่งยืน โดยยึดหลักอิทธิบาท 4 คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา เพื่อสร้างพลังใจ และเดินตามหลักทางสายกลาง หรือ มัชฌิมาปฏิปทา ที่เน้นสัมมาทิฏฐิเป็นพื้นฐานนำไปสู่การบรรลุมรรคผล ดังนั้นการพัฒนาอารมณ์ให้เกิดคุณธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นกระบวนการบูรณาการระหว่างสิ่งแวดล้อมที่ดี กัลยาณมิตร การฝึกสติ สมาธิ ปัญญา และการใคร่ครวญอย่างโยนิโสมนสิการ จนสามารถเปลี่ยนแปลงตนเองและเป็นแรงบันดาลใจในการเปลี่ยนแปลงสังคมให้มีสันติสุขอย่างแท้จริง.

บรรณานุกรม

พระครูปลัดณพิชญ์ ญาณวีโร (ลาภอิ่มทอง). (2564). *การศึกษาวิเคราะห์เหตุผลของการไม่นับถือศาสนา.* วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2547). *สัมมาสมาธิและสมาธิแบบพุทธ*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม.

พระธรรมมงคลญาณ. (2561). *หลักสูตรครูสมาธิเล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 20*. กรุงเทพฯ: บริษัท ประชาชน จำกัด.

พระธรรมมงคลญาณ. (2562). *หลักสูตรครูสมาธิเล่ม 2. พิมพ์ครั้งที่ 18*. กรุงเทพฯ: บริษัท ประชาชน จำกัด.

พระธรรมวัชรบัณฑิต. (2566). *แก่นพุทธธรรม*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2555). *พุทธธรรมฉบับปรับขยาย. พิมพ์ครั้งที่ 35*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ.

พระพรหมมงคลญาณ (พระอาจารย์วิริยังค์ สิรินฺธโร). (2563). *หลักสูตรครูสมาธิเล่ม 3. พิมพ์ครั้งที่ 19.* กรุงเทพฯ: บริษัท ประชาชน จำกัด.

พระมหาจีรวัฒน์ กนฺตวณฺโณ (กันจู), ดร.(2561) *การศึกษาโครงสร้างคัมภีร์ทีฆนิกายสีลขันธวรรคในแง่ศีลและพรต.* วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต คณะพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาวีรธิษณ์ วรินโท และ วิโรจน์ คุ้มครอง. (2561). กิเลสตามหลักพระพุทธศาสนา. *วารสารบาลีศึกษาพุทธโฆส. 4*(1), 69-80.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2556*). อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ณัฐธยาน์ แวงอุบล. (2566). หลักพุทธธรรมในการพัฒนาสมรรถนะครู. *วารสารโพธิศาสตร์ปริทัศน์*. 3(2), 13–22.

ธรากร กมลเปรมปิยะกุล และ ณัฐนภ ตระการธนภาส. (2558). *หัวใจตื่นรู้*. กรุงเทพฯ: บริษัท ที.โอ.พี. จำกัด.

มาติเยอ ริการ์. (2566). *ศิลปะแห่งการเข้าถึงความสุขที่แท้จริง (ฉบับปรับปรุง)*. (กานต์ชนก ปถัมภ์, ผู้แปล). อมรินทร์ธรรมะ.

วรางคณา สุวัณณปุระ. (2564). *ผลของการฝึกสมาธิเจริญสติที่มีต่อสุขภาพจิตของผู้ดูแลผู้ป่วยโรคสมองเสื่อม*. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล.

สันติกโร. (2566). *สมาธิในหลากหลายแง่มุม เพื่อการตื่นรู้สู่ด้านสูงของลักษณ์*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.

สมพร กันทรดุษฎี-เตรียมชัยศรี. (2554). *สมาธิบำบัดแบบ SKT รักษาสารพัดโรคได้ด้วยตนเอง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ปัญญาชน.

กาญจนา หาญศรีวรพงศ์ และพระมหามิตร ฐิตปญฺโญ. (2562). สมาธิกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตมนุษย์. *วารสารวิชาการธรรมทรรศน์.* 19(1), 287-295.

ศึกษาเรื่องหลักธรรมของท้าวมหาราชทั้ง 4 ที่ควรน้อมนำไปปฏิบัติ

A Study of the Principles of the Four Great Kings (Cātummahārājikā) that Should be Observed and Practice

[1]ชฎาบุญ บุญสิริวรรณ, [2]อธิเทพ ผาทา และ [3]พลาดิศัย สิทธิธัญกิจ

[1]Chadaboon Boonsiriwan, [2]Atithep Patha, and [3]Paladisai Sitthithanakit

[1,2]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[3]นักวิชาการอิสระ ศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาไทย

[3]Independent Academic, Center for the Study of Thai History and Wisdom.

[1]Corresponding Author's Email: nuchdesigna@gmail.com

Received: February 10, 2025; **Revised:** June 11, 2025; **Accepted:** June 19, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักธรรมของท้าวมหาราชทั้ง 4 ในทางพระพุทธศาสนาที่ควรน้อมนำมาปฏิบัติตาม ได้สะท้อนผ่านบทบาทของท้าวมหาราชทั้ง 4 ซึ่งเป็นเทวดาในชั้นจาตุมหาราชิกาผู้พิทักษ์โลกในทิศทั้งสี่ตามคติ ได้แก่ ท้าวธตรฐ (ทิศตะวันออก) ท้าววิรุฬหก (ทิศใต้) ท้าววิรูปักษ์ (ทิศตะวันตก) และท้าวกุเวร หรือท้าวเวสสุวรรณ (ทิศเหนือ) การศึกษานี้เป็นการวิเคราะห์เชิงพรรณนา จากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวกับหลักธรรมของท้าวมหาราชทั้ง 4 ในพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อค้นหาความสัมพันธ์ระหว่างท้าวมหาราชทั้ง 4 กับหลักธรรมสำคัญ เช่น หลักบุญกิริยาวัตถุ 3 ทาน ศีล และภาวนา ผลการศึกษาพบว่า ท้าวมหาราชทั้ง 4 มิได้มีบทบาทเพียงในฐานะเทพผู้พิทักษ์โลกตามคติในพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังสะท้อนหลักธรรมสำคัญทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ ทาน ศีล และภาวนา อันเป็นส่วนหนึ่งของหลักบุญกิริยาวัตถุ 3 และการบำเพ็ญบารมี โดยท้าวมหาราชแต่ละองค์เปรียบเสมือนสัญลักษณ์แห่งคุณธรรมที่ควรน้อมนำไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อสร้างสมดุลระหว่างจริยธรรมส่วนบุคคลกับความสงบสุขในระดับสังคม งานวิจัยยังชี้ให้เห็นว่า การตระหนักถึงบทบาทเชิงธรรมของท้าวมหาราชทั้ง 4 จะช่วยส่งเสริมให้ผู้คนประยุกต์ใช้หลักธรรมในชีวิตประจำวัน เพิ่มความเข้าใจในบุญกิริยาวัตถุ 3 และได้มีส่วนร่วมในการธำรงพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมร่วมสมัย

คำสำคัญ: หลักธรรม; ท้าวมหาราชทั้ง 4; บุญกิริยาวัตถุ 3; ทาน; ศีล; ภาวนา

ABSTRACT

The objective of this research article way to study the principles of the Four Great Kings (Cātummahārājikā) in Buddhism that should be adopted in daily life. These principles are reflected through the roles of the Four Great Kings, celestial beings who reside in the Cātummahārājika heaven and serve as guardians of the four directions, according to Buddhist cosmology: Dhatarattha (East), Virūḷhaka (South), Virūpakkha (West), and Kuvera or Vessavaṇa (North). This study employs a descriptive analysis approach based on the Tipiṭaka, its commentaries, and related research documents concerning the principles of the Four Great Kings in Theravāda Buddhism. The aim way to explore the connection between these deities and essential Dhamma teachings such as the Three Bases of Merit (Puññakiriyāvatthu): generosity (dāna), morality (sīla), and mental development (bhāvanā). The findings found that the Four Great Kings are not merely regarded as cosmic guardians in Buddhist cosmology, but also serve as symbolic representations of fundamental Buddhist virtues—namely generosity (dāna), morality (sīla), and mental cultivation (bhāvanā). These virtues form an integral part of the ten meritorious actions and the path toward spiritual perfection. Each king can be seen as a moral exemplar, inspiring ethical practice and fostering harmony between personal virtue and social peace. Moreover, the study suggests that recognizing the ethical symbolism embodied by the Four Kings can encourage individuals to apply Buddhist teachings in daily life, deepen their understanding of Three Bases of Merit, and actively contribute to the preservation of Buddhism while promoting peaceful coexistence in modern society.

Keywords; The principles; The Four Great Kings; Puññakiriyāvatthu; Dāna, Sīla, Bhāvanā

บทนำ

พระพุทธศาสนาได้จำแนกภพภูมิที่สิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ในวัฏสงสารสามารถไปเกิดได้ตามผลกรรมของตนออกเป็น 31 ภูมิใหญ่ ๆ โดยเรียงลำดับจากภูมิสูงสุดไปหาภูมิต่ำสุด ทั้งนี้ใน *พระไตรปิฎก* ได้กล่าวถึง ภูมินานัตตญาณ ซึ่งเป็นปัญญาในการกำหนดธรรมที่จำแนกภูมิไว้ 4 ประเภท ได้แก่ 1) กามาวจรภูมิ – ภูมิที่ท่องเที่ยวอยู่ในกาม (โลกของกามคุณ) 2) รูปาวจรภูมิ – ภูมิที่ท่องเที่ยวอยู่ในรูป (โลกของรูปธรรม) 3) อรูปาวจรภูมิ – ภูมิที่ท่องเที่ยวอยู่ในอรูป (โลกของนามธรรม) 4) อปริยาปันนภูมิ – ภูมิที่ไม่นับเนื่องในภูมิ 3 หมายถึง โลกุตตรภูมิ (ภูมิแห่งพระนิพพาน) (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ปฏิ. (ไทย); 31/72/121-122), (พระไตรปิฎกและอรรถกถา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ป.อ. (ไทย); 18/72/398-401)

ท้าวมหาราชทั้ง 4 เป็นเทพอาศัยอยู่ในจาตุมมหาราชิกาสวรรค์ชั้นกามาวจรภูมิ เป็นเทพผู้ปกปักษ์รักษาโลกและคุ้มครองพระพุทธศาสนา โดยประกอบด้วย ท้าวธตรฐ (ทิศตะวันออก) ท้าววิรุฬหก (ทิศใต้) ท้าววิรูปักษ์ (ทิศตะวันตก) และท้าวกุเวร หรือท้าวเวสสุวรรณ (ทิศเหนือ) ซึ่งแต่ละองค์มีบทบาทสำคัญในการพิทักษ์ธรรมและส่งเสริมศีลธรรมในหมู่มนุษย์และสรรพสัตว์ มีบทบาทเป็นผู้ช่วยเหลือสัตว์โลกที่มีคุณธรรมสูง ดังเช่น พระพุทธเจ้า พุทธบริษัท ท้าวสักกะ และยังเป็นผู้ฟังธรรม ปฏิบัติธรรม เป็นผู้แจ้งเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา (ณัชพล ศิริสวัสดิ์, 2555) ตามคัมภีร์พระพุทธศาสนา ท้าวมหาราชทั้ง 4 ล้วนเป็นผู้ดำรงมั่นในหลักธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเป็นต้นแบบในการปฏิบัติตามบุญกิริยาวัตถุ 3 ซึ่งเป็นหลักธรรมสำคัญที่นำพาสู่ความเจริญทั้งทางโลกและทางธรรม อย่างไรก็ตาม แม้หลักธรรมดังกล่าวจะถูกสืบทอดมาอย่างต่อเนื่อง แต่ในยุคปัจจุบัน หลักบุญกิริยาวัตถุ 3 อาจถูกละเลยหรือไม่ได้รับความสำคัญ

เท่าที่ควร การให้ (ทาน) ลดลงจากสังคมที่เน้นวัตถุนิยม การรักษาศีล (ศีล) ถูกมองว่าเป็นข้อปฏิบัติที่ยากลำบาก และการฝึกจิต (ภาวนา) ถูกลดความสำคัญจากวิถีชีวิตที่เร่งรีบ ดังนั้น การศึกษาบทบาทของท้าวมหาราชในการเป็นต้นแบบของการดำรงมั่นในหลักธรรม จึงเป็นแนวทางที่ช่วยให้สังคมตระหนักถึงความสำคัญของหลักบุญกิริยาวัตถุ 3 อีกครั้ง

แนวทางการศึกษาทางพุทธศาสนาและจิตวิทยาพุทธศาสนาได้ชี้ให้เห็นว่า การปฏิบัติตามหลักบุญกิริยาวัตถุ 3 นั้น สามารถส่งเสริมคุณภาพชีวิตและความสงบสุขในสังคม นอกจากนี้ การศึกษาพฤติกรรมของท้าวมหาราชแต่ละองค์ที่ปฏิบัติตามหลักธรรมเหล่านี้ สามารถเป็นต้นแบบในการแก้ไขปัญหาศีลธรรมในปัจจุบัน และช่วยชี้แนะแนวทางปฏิบัติให้กับพุทธศาสนิกชนทั่วไป โดยบุญกิริยาวัตถุ 3 เป็นหลักธรรมที่ช่วยสร้างเสริมความเจริญทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ ประกอบด้วย 1) ทาน (การให้) ได้แก่ การบริจาคทรัพย์ การให้ความรู้ และการช่วยเหลือสังคม 2) ศีล (การรักษาวินัย) ได้แก่ การประพฤติดีทางกาย วาจา ใจ เพื่อความสงบสุขในสังคม 3) ภาวนา (การฝึกฝนจิตใจ) ได้แก่ การเจริญสมาธิและปัญญาเพื่อเข้าถึงสัจธรรม

การศึกษาเรื่องนี้มีแรงจูงใจจากความต้องการที่จะฟื้นฟูหลักธรรมในบุญกิริยาวัตถุ 3 ให้กลับมาเป็นแนวทางสำคัญในการดำเนินชีวิตในยุคปัจจุบัน และเป็นการรวบรวมหลักการที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อเสริมสร้างศีลธรรม จริยธรรม และจิตสำนึกที่ดีในสังคมไทย โดยใช้หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางนำทางให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ การศึกษาแนวทางการปฏิบัติของท้าวมหาราชยังสามารถช่วยสร้างแรงบันดาลใจให้กับพุทธศาสนิกชนในการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมอย่างมีประสิทธิภาพ โดยคาดหวังผลลัพธ์ดังนี้ 1) ช่วยให้เข้าใจบทบาทของท้าวมหาราชในพระพุทธศาสนา และแนวทางที่ท่านใช้ในการปฏิบัติธรรม 2) ฟื้นฟูและเผยแพร่หลักบุญกิริยาวัตถุ 3 ให้เป็นที่ยอมรับและนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน 3) สร้างแนวทางปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม สำหรับพุทธศาสนิกชนและสังคมโดยรวมในการดำรงมั่นในคุณธรรม 4) เป็นแนวทางในการศึกษาเพิ่มเติม เกี่ยวกับบทบาทของเทพในพระพุทธศาสนาและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติธรรม

ท้าวมหาราชทั้ง 4 ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

เรื่องราวของท้าวมหาราชทั้ง 4 มีปรากฏในพระไตรปิฎก อยู่ 1 กถา 7 พระสตูร ดังนี้ 1) ราชายตนกถา ว่าด้วยเหตุการณ์ขณะประทับประทับนั่งโดยบัลลังก์เดียว เสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ ควงต้นราชายตนะเป็นเวลา 7 วัน พ่อค้า 2 คนชื่อตปุสสะและภัลลิกะ ได้ถือข้าวตูผงและข้าวตูก้อนปรุงด้วยน้ำผึ้งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ขณะนั้น พระผู้มีพระภาคได้ทรงดำริว่า “พระตถาคตทั้งหลายไม่ทรงรับภัตตาหารด้วยพระหัตถ์เลย เราจะพึงรับข้าวตูผงและข้าวตูก้อนปรุงด้วยน้ำผึ้งอย่างไรหนอ” ทันใดนั้น ท้าวมหาราชทั้ง 4 ทราบความดำริในพระทัยของพระผู้มีพระภาคด้วยใจของตนๆ จึงนำบาตรศิลา 4 ใบมาจาก 4 ทิศ เข้าไปถวายแล้วทูลว่า “ขอพระองค์โปรดทรงรับข้าวตูผงและข้าวตูก้อนปรุงน้ำผึ้ง ด้วยบาตรนี้เถิดพระพุทธเจ้าข้า”พระผู้มีพระภาคทรงรับข้าวตูผงและข้าวตูก้อนปรุงด้วยน้ำผึ้งด้วยบาตรศิลาใหม่เอี่ยมแล้วเสวย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.ม.; 4/6-7/9-10) 2) เกวัฏฏสูตร ว่าด้วยเรื่องภิกษุแสวงหาความดับของมหาภูตรูป

พระเกวัฏฏะ เกิดความคิดคำนึงว่า มหาภูตรูป 4 คือ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ และวาโยธาตุ ย่อมดับสนิทที่ไหนหนอ ภิกษุจึงเข้าสมาธิถึงขั้นที่จิตตั้งมั่นจนเห็นทางไปเทวโลก ทีนั้น เธอจึงเข้าไปหาท้าวมหาราชทั้ง 4 องค์ แล้วถามว่า ‘ท่านผู้มีอายุ มหาภูตรูป 4 คือ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ และวาโยธาตุ ย่อมดับสนิทที่ไหน’ เมื่อเธอถามอย่างนี้ ท้าวมหาราชทั้ง 4 องค์ตอบว่า ‘แม้พวกเราก็ไม่ทราบที่ที่มหาภูตรูป 4 คือ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ และวาโยธาตุ ดับสนิทไปเหมือนกัน แต่พวกเทพชั้นดาวดึงส์ซึ่งยิ่งใหญ่และสำคัญกว่าพวกเราคงจะทราบ’ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.สี.; 9/488/217) 3) มหาสมยสูตร ว่าด้วยการประชุมครั้งใหญ่ของเทวดา พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่ป่ามหาวัน เขตกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ 500 รูป ซึ่งล้วนเป็นพระอรหันต์มีเหล่าเทวดาจำนวนมากจาก 10 โลกธาตุมาประชุมกันเพื่อเฝ้าพระผู้มีพระภาคและเยี่ยมภิกษุสงฆ์ พระองค์ทรงรับสั่งเรียกพระสาวกผู้ยินดีในศาสนามาตรัสว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย หมู่เทพมุ่งมากันแล้วพวกเธอจงรู้จักเทพเหล่านั้น’ พระองค์ได้อธิบายยศผิวพรรณของเทพทั้งหลายด้วยพระองค์เอง “ท้าวธตรฐอยู่ทางทิศตะวันออก ท้าววิรุฬหกอยู่ทางทิศใต้ท้าววิรูปักษ์อยู่ทางทิศตะวันตก ท้าวกุเวรอยู่ทางทิศเหนือ ท้าวจาตุมหาราชนั้น มีแสงสว่างส่องไปโดยรอบทั่วทั้ง 4 ทิศ สถิตอยู่ในป่า เขตกรุงกบิลพัสดุ์” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/336-337/264-266) 4) อาฏานาฏิยสูตร ว่าด้วยมนต์เครื่องรักษาชื่ออาฏานาฏิยะ “พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ภูเขาคิชฌกูฏ เขตกรุงราชคฤห์ ครั้งนั้น ท้าวมหาราชทั้ง 4 องค์วางยามรักษาการณ์ไว้ทั้ง 4 ทิศ วางกองกำลังไว้ทั้ง 4 ทิศ วางหน่วยป้องกันไว้ทั้ง 4 ทิศ ด้วยกองทัพยักษ์หมู่ใหญ่ ด้วยกองทัพคนธรรพ์หมู่ใหญ่ ด้วยกองทัพกุมภัณฑ์หมู่ใหญ่ และด้วยกองทัพนาคหมู่ใหญ่ ท้าวเวสวัณมหาราชเข้าเฝ้า ขอพระผู้มีพระภาคทรงเรียนมนต์เครื่องรักษาชื่ออาฏานาฏิยะ เพื่อให้ยักษ์เหล่านั้นเลื่อมใส เพื่อคุ้มครองเพื่อรักษา เพื่อไม่ถูกเบียดเบียน เพื่ออยู่สำราญของภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาทั้งหลายเถิด พระพุทธเจ้าข้า” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/275/219) 5) ปฐมสักกนมัสสนสูตร ว่าด้วยการนอบน้อมของท้าวสักกะ สูตรที่ 1 (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ส. (ไทย); 15/264/384-385) 6) จตุมหาราชสูตร ว่าด้วยท้าวมหาราชทั้ง 4 “ภิกษุทั้งหลาย ในวัน 8 ค่ำแห่งปักษ์ เทวดาผู้เป็นบริวาร ผู้ช่วยเหลือของท้าวมหาราชทั้ง 4 เที่ยวตรวจดูโลกนี้ว่า ในหมู่มนุษย์ มนุษย์ที่เกื้อกูลมารดาเกื้อกูลบิดา เกื้อกูลสมณะ เกื้อกูลพราหมณ์ อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในสกุล อยู่จำอุโบสถอยู่จำปฏิชาครอุโบสถ ทำบุญกันอยู่ มีอยู่มากหรือหนอ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.ติก. (ไทย); 20/38/195) 7) ปุญญกิริยาวัตถุสูตร ว่าด้วยบุญกิริยาวัตถุ “ภิกษุทั้งหลาย ท้าวมหาราชทั้ง 4 ในชั้นนั้นทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานให้ยิ่งขึ้นทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลให้ยิ่งขึ้น ย่อมครอบงำเทวดาชั้นจาตุมหาราชได้โดยฐานะ 10 ประการ คือ อายุที่เป็นทิพย์ วรรณะที่เป็นทิพย์ สุขที่เป็นทิพย์ ยศที่เป็นทิพย์ อธิปไตยที่เป็นทิพย์ รูปที่เป็นทิพย์ เสียงที่เป็นทิพย์ กลิ่นที่เป็นทิพย์รสที่เป็นทิพย์ โผฏฐัพพะที่เป็นทิพย์” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.อฏฺฐก. (ไทย); 23/36/294-295) 8) ปิฏฐธีตลิกเปตวัตถุ เรื่องเปรตตุ๊กตาแป้ง “พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า บุคคลผู้ไม่ตระหนี่ ควรทำเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งให้เป็นอารมณ์ คือปรารภบุรพชนผู้ล่วงลับไปแล้ว หรือเทวดาผู้สิงอยู่ในเรือนหรือท้าวมหาราชทั้ง 4 ผู้รักษาโลก มีบริวารยศ คือ

ท้าวกุเวร ท้าวธตรฐ ท้าววิรูปักษ์และท้าววิรูฬหก แล้วพึงถวายทานท่านเหล่านั้นเป็นผู้อันบุคคลบูชาแล้ว และทายกก็ไม่ไร้ผล” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.วิมาน. (ไทย); 26/11/169)

ท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก มิใช่เพียงเทพผู้พิทักษ์โลกตามความเชื่อ หากแต่เป็นหลักฐานจากพระพุทธวจนะโดยตรงที่สะท้อนถึงคุณธรรมขั้นสูงที่แต่ละพระองค์ได้บำเพ็ญจนถึงความเป็น “มหาราช” อันยิ่งใหญ่ ท้าวมหาราชแต่ละองค์จึงเปรียบเสมือนแบบอย่างแห่งการปฏิบัติธรรม ทั้งทาน ศีล และภาวนา ซึ่งเป็นหัวใจของบุญกิริยาวัตถุ 3 และการสั่งสมบารมี การตระหนักถึงบทบาทเชิงธรรมของมหาราชทั้ง 4 จึงมิใช่เพียงการศรัทธาในเทพ แต่คือการเชื่อมโยงหลักธรรมสู่ชีวิตจริง การน้อมนำคุณธรรมเหล่านี้จะช่วยเพิ่มพูนความเข้าใจในกฎแห่งกรรม เสริมสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ และช่วยธำรงพระพุทธศาสนาให้มั่นคงในสังคม

บุญกรรมที่ทำให้เกิดเป็นท้าวมหาราชทั้ง 4

ในการเกิดเป็นเทวดาได้นั้น ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาได้ระบุว่าผู้ที่จะเป็นเทวดาได้จะต้องทำกรรมดีหรือกุศลกรรมเอาไว้มากเนื่องจากการเกิดของสรรพสัตว์ในโลกนี้นั้นจะต้องเป็นไปภายใต้อำนาจของ “กรรม” ดังพุทธพจน์ว่า “สัตว์ทั้งปวงจักตาย เพราะชีวิตมีความตายเป็นที่สุดสัตว์ทั้งหลายจักไปตามกรรม เข้าถึงผลบุญและบาป คือผู้ทำบาปจักไปนรก ส่วนผู้ทำบุญจักไปสวรรค์” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ส. (ไทย); 15/133/166) พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “มาณพ สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัยกรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.ม.; 14/289/350) “สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.ม. (ไทย); 13/460/582) กรรมคือการกระทำของมนุษย์และสัตว์ต่าง ๆ เมื่อทำแล้ว ผู้กระทำจะได้รับผลอันนั้น ผลดีเกิดจากการทำดี ผลชั่วเกิดจากการทำชั่ว ผลดีนั้นเกิดจากการประพฤติสุจริตทางกาย วาจา และใจ เมื่อทำแล้วจะมีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า ดังพุทธพจน์ว่า

“เมื่อบุคคลทำกายสุจริต วจีสุจริต และมโนสุจริตที่เรากล่าวว่าควรทำโดยส่วนเดียว บุคคลนั้นจะได้รับอานิสงส์ดังต่อไปนี้ คือ (1) แม้ตนก็ติเตียนตนเองไม่ได้ (2) ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วย่อมสรรเสริญ (3) กิตติศัพท์อันงามย่อมขจรไป (4) ไม่หลงลืมสติตาย (5) หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์เมื่อบุคคลทำกายสุจริต วจีสุจริต และมโนสุจริตที่เรากล่าวว่าควรทำโดยส่วนเดียวบุคคลนั้นจะได้รับอานิสงส์นี้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.ติก. (ไทย); 20/18/71)

ส่วนผลที่เกิดจากการทำความชั่ว มีกายทุจริต เป็นต้น ย่อมทำให้ผู้กระทำอยู่เป็นทุกข์ในปัจจุบัน หลังจากตายแล้วก็มีทุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้าดังพุทธพจน์ว่า บุคคลถูกบาปอกุศลธรรมที่เกิดเพราะโลภะครอบงำ มีจิตถูกบาปอกุศลธรรมที่เกิดเพราะ โลภะกลุ้มรุม ... เพราะโทสะครอบงำ ... เพราะโทสะกลุ้มรุม ... เพราะโมหะครอบงำ ... เพราะโมหะกลุ้มรุม ย่อมอยู่เป็นทุกข์ ลำบาก คับแค้น เดือดร้อนในปัจจุบัน หลังจากตายแล้วพึงหวังได้ทุคติ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.ติก. (ไทย); 20/70/ 276)

จากพระพุทธพจน์ที่ยกมานั้นจะพบว่าการที่มนุษย์เราจะได้ไปเกิดเป็นเทวดา ซึ่งเป็นการไปเกิดแบบโอปปาติกะหรือแบบผุดเกิดนั้นมันก็จะขึ้นอยู่กับ “กรรม” ที่เรากระทำ ซึ่งกรรมที่จะส่งผลไปเกิดเป็นเทวดาโดยเฉพาะเทวดาผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกาได้นั้นจะต้องเป็นการกระทำ กรรมดีที่มีผลมากกว่าการกระทำใด ๆ ของคนอื่น จากการศึกษามาจะพบว่า กรรมดีหรือกุศลกรรมที่จะทำให้ไปเกิดเป็นเทวดาในชั้นจาตุมหาราชิกาได้นั้นจะต้องทำกรรมเหล่านี้คือ

การเกิดเป็นท้าวมหาราชด้วยการทำบุญกิริยาวัตถุ 3

สำหรับคำว่า “บุญกิริยาวัตถุ” นั้น มาจาก บุญกิริยา + วัตถุ แยกอธิบายความหมายได้ดังนี้ 1) บุญกิริยา หมายถึง การตั้งใจบำเพ็ญบุญ 2) วัตถุ หมายถึง ที่ตั้งหรือเหตุให้เกิดอานิสงส์ต่าง ๆ ดังนั้น บุญกิริยาวัตถุจึงหมายถึง การบำเพ็ญบุญอันเป็นเหตุให้เกิดอานิสงส์ ๆ หรือหมายถึง กุศลทั้งหลายย่อมให้เกิดผลในภพที่ควรบูชา หรือย่อมชำระสันดานของตน เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าบุญ บุญเหล่านั้นด้วยชื่อว่าเป็นกิริยา เพราะต้องทำตามเหตุและปัจจัยด้วย เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าบุญกิริยา และบุญกิริยานั้นนั่นเอง ชื่อว่าบุญกิริยาวัตถุ เพราะความเป็นที่ตั้งแห่งอานิสงส์นั้น ๆ โดยบุญกิริยาวัตถุ 3 ประการ ได้แก่ 1) บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทาน 2) บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีล 3) บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.อฏฺฐก. (ไทย); 23/36/294)

พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า บุญกิริยาวัตถุ 3 ประการ ได้แก่ 1) การให้ทาน 2) การรักษาศีล 3) การภาวนา หากมนุษย์ผู้ใดตั้งใจประกอบบุญใน 2 ข้อแรกอย่างจริงจัง คือ การให้ทานและการรักษาศีล ก็สามารถไปเกิดในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกาได้ การกระทำเช่นนี้เป็นบุญอันบริสุทธิ์ยิ่ง หากกระทำบุญกิริยาเหล่านี้อย่างครบถ้วนบริบูรณ์ ก็อาจได้ไปเกิดเป็น “ท้าวจาตุมหาราช” แต่หากทำบุญเพียงบางส่วนหรือยังไม่เต็มที่ ก็ยังมีโอกาส “ไปเกิดร่วม” ในเทวโลกนั้นได้เช่นกัน

บุคคลบางคนในโลกนี้ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานมีประมาณยิ่ง ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลมีประมาณยิ่ง แต่ไม่จัดแจงบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนาเลย หลังจากตายแล้ว เขาย่อมเกิดร่วมกับเทวดาชั้นจาตุมหาราช ภิกษุทั้งหลาย ท้าวมหาราชทั้ง 4 ในชั้นนั้น ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานให้ยิ่งขึ้น ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลให้ยิ่งขึ้น ย่อมครอบงำเทวดาชั้นจาตุมหาราชได้โดยฐานะ 10 ประการ คือ อายุที่เป็นทิพย์ วรรณะที่เป็นทิพย์ สุขที่เป็นทิพย์ ยศที่เป็นทิพย์ อธิปไตยที่เป็นทิพย์ รูปที่เป็นทิพย์ เสียงที่เป็นทิพย์ กลิ่นที่เป็นทิพย์ รสที่เป็นทิพย์ โผฏฐัพพะที่เป็นทิพย์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.อฏฺฐก. (ไทย); 23/36/295)

1. บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทาน จะเห็นได้ว่าในพระไตรปิฎกนั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงเอาไว้อย่างชัดเจนว่า “บุญ” ที่จัดอยู่ในกรอบของบุญกิริยาวัตถุ 3 นั้นมีอานิสงส์มาก มีผลมาก แม้ผู้คนทำได้ไม่ครบทั้ง 3 ประการเพียงได้ 2 ประการ ก็คือ การให้ทาน ไม่ว่าจะเป็นอามิสทานคือการให้วัตถุสิ่งของ การให้ปัจจัย 4 ได้แก่ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคหรือธรรมทาน คือ การให้คำแนะนำสั่งสอนให้รู้ดีรู้ชั่วหรือการแสดงธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประกาศแล้ว อันเป็นเหตุสิ้นทุกข์และนำสุขมาให้ทั้งในโลกนี้และ

โลกหน้า เพื่อจะให้เป็นประโยชน์แก่คนอื่น ๆ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.อิติ. (ไทย); 25/98/473) อนึ่ง ทานที่จะนำไปสู่การเกิดเป็นท้าวมหาราชทั้ง 4 นั้น ในอรรถกถาทานสูตร เรียกทานประเภทนี้ว่า “ตณฺหุตฺตริยทานนฺ” คือ ทานที่ให้ด้วยความอยาก ผู้ใดให้ทานด้วยเจตนาที่บริสุทธิ์น้อย จะทำให้ไปเกิดเป็นเทวดาชั้นต่ำ ส่วนผู้ที่มีเจตนาบริสุทธิ์มากกว่าก็จะเกิดเป็นเทวดาชั้นสูงกว่า เช่น กรณีของพระเจ้าปายาสิที่ทรงให้ทานด้วยความไม่เคารพ ให้ทานอย่างเสียมิได้ทั้ง ๆ ที่ทรงบริจาคทานเป็นจำนวนมาก ส่วนอุตตรมาณพให้ทานด้วยความเคารพยินดีในการให้ทาน เมื่อทั้งสองคนสิ้นชีวิตไปพระเจ้าปายาสิเกิดเป็นเทพบุตรบนสวรรค์ชั้นจาตุมมหาราชิกา ส่วนอุตตรมาณพเกิดเป็นเทพบุตรบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ซึ่งมีศักดาและบุญบารมีมากกว่า ...”ท่านพระควัมปติถามว่า “ก็อุตตรมาณพผู้เป็นเจ้าหน้าที่ในการให้ทานของท่านไปเกิดที่ไหน” ปายาสิเทพบุตรตอบว่า “อุตตรมาณพผู้เป็นเจ้าหน้าที่ในการให้ทานของข้าพเจ้าให้ทานโดยเคารพ ให้ทานด้วยมือของตน ให้ทานโดยความนอบน้อม ไม่ใช่ให้ทานอย่างโยนทิ้ง หลังจากตายแล้ว ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์อยู่ร่วมกับพวกเทพชั้นดาวดึงส์ ส่วนข้าพเจ้าให้ทานโดยไม่เคารพ ไม่ให้ทานด้วยมือของตน ให้ทานโดยความไม่นอบน้อม ให้ทานอย่างโยนทิ้ง หลังจากตายแล้วเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกเทพชั้นจาตุมหาราช คือ ได้วิมานว่างเปล่าชื่อเสรีสกวิมาน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/441/371) อันนี้แสดงให้เห็นว่าเจตนาของการให้ทานนั้นมีผลต่อการเกิดในเทวโลก และเมื่อเปรียบเทียบจากกรณีของพระเจ้าปายาสิกับอุตตรมาณพจะพบว่าตัวเจตนาย่อมเป็นตัวกำหนดชั้นของเทวโลกหรือสวรรค์ที่ตนเองจะไปเกิดได้

2. บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีล ศีลที่จัดเป็นสีลมัย หมายถึง เจตนาที่สำเร็จมาจากศีล เป็นอีกข้อที่จะนำไปสู่การเกิดเป็นท้าวมหาราชทั้ง 4 ในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา “ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลให้ยิ่งขึ้น ย่อมครอบงำเทวดาชั้นจาตุมหาราชได้โดยฐานะ 10 ประการ คือ อายุที่เป็นทิพย์ วรรณะที่เป็นทิพย์ สุขที่เป็นทิพย์ ยศที่เป็นทิพย์ อธิปไตยที่เป็นทิพย์ รูปที่เป็นทิพย์ เสียงที่เป็นทิพย์ กลิ่นที่เป็นทิพย์รสที่เป็นทิพย์ โผฏฐัพพะที่เป็นทิพย์” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.อฏฐก. (ไทย); 23/36/294) โดยคำว่า “ศีล” นั้นหมายถึงความประพฤติดีทางกายและวาจา การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย, ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม, การรักษาปกติตามระเบียบวินัย, ปกติมารยาทที่ปราศจากโทษ, ข้อปฏิบัติในการฝึกหัดกายวาจาให้ยิ่งขึ้น, ความสุจริตทางกายวาจาและอาชีพ (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตฺโต, 2550) ความสำรวม ความระวัง ความไม่ก้าวล่วงในสิกขาบทหรือหมายถึง ความสำรวมด้วยความสำรวมในปาฏิโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาจาระและโคจร เห็นภัยในโทษทั้งหลาย แม้มีประมาณน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ศีลขันธ์ทั้งหลาย ศีลขันธ์ใหญ่ ศีลเป็นที่ตั้ง เป็นเบื้องต้น เป็นเครื่องประพฤติความสำรวม เป็นความระวัง เป็นปาก เป็นประธาน แห่งความถึงพร้อมแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย ศีล คือ เจตนาเป็นศีล เจตสิกเป็นศีล ความสำรวมเป็นศีล ความไม่ก้าวล่วงเป็นศีล “ภิกษุทั้งหลาย เราเห็นประโยชน์จึงกล่าวว่า ‘เธอทั้งหลายจงมีศีลสมบูรณ์มีปาติโมกข์สมบูรณ์อยู่ จงสำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจาระและโคจรอยู่ จงเป็นผู้เห็นภัยในโทษแม้เพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาในสิกขาบททั้งหลาย” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.มู. (ไทย); 12/69/61) ซึ่งคำว่า ไม่ก้าวล่วงหรือไม่ละเมิดอันเกิดมาจากเจตนาก็คือการไม่คิดที่จะเบียดเบียนผู้อื่นด้วยกายหรือวาจา และการไม่ทำลาย

สติสัมปชัญญะที่เป็นตัวคุ้มศีลของตน หรือคนมีศีลจะไม่ถือเอาสิ่งของ ๆ ผู้อื่นแม้แต่เส้นหญ้า เป็นผู้ไม่มีความโลภ ถ้ามองให้ลึกที่สุด สภาพจิตของผู้ไม่คิดจะละเมิดไม่คิดจะเบียดเบียนใครนั่นแหละเป็นคือตัวศีล ศีลคือคุณสมบัติของคนที่ปฏิบัติตามวินัย หมายความว่า ศีลเกิดขึ้นที่ตัวคน เมื่อเขาปฏิบัติตามหรือตั้งอยู่ในวินัย วินัยคือการจัดตั้งวางระบบและระเบียบแบบแผนกับทั้งตัวบทกฎหมาย ระเบียบ กฎเกณฑ์กติกา ที่เป็นข้อกำหนดในการจัดตั้ง รวมทั้งการจัดการให้คนประพฤติปฏิบัติ หรือให้กิจการดำเนินไปตามตัวบทกฎหมายเป็นต้น เมื่อคนตั้งอยู่ในวินัย โดยปฏิบัติตามสิกขาบท ก็เป็นผู้มีศีล ศีลจึงเป็นคุณสมบัติของคน เป็นสภาพการฝึกฝนพัฒนาที่อยู่ในตัวคน (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตฺโต, 2550) หรือหมายถึง เจตนาที่จะงดเว้นจากความชั่ว หรือโดยท่านได้อธิบายว่า เจตนา เจตสิก ความระวัง และการไม่ล่วงละเมิดข้อห้าม ซึ่งการงดเว้นจากกายทุจริต 3 วจีทุจริต 4 ชื่อว่า เจตนาศีล การงดเว้นจากมโนทุจริต 3 ชื่อว่า เจตสิกศีล ความระวังหรือสังวรนั้น ท่านแบ่งเป็น 5 คือ 1) ปาฏิโมกข์สังวร หมายถึง การสำรวมระวังในสิกขาบทตามภูมิชั้นของตน เช่น ศีล 5 เป็นศีล ปาฏิโมกข์ของอุบาสกอุบาสิกา เป็นต้น 2) สติสังวร ระวังกีดกันด้วยสติ 3) ขันติสังวร คือ ระวังกีดกันบาปด้วยญาณ คือความรู้เท่าทัน 4) วิริยะสังวร ระวังกีดกันบาปด้วยความเพียรพยาม ดังนั้น ศีล ก็คือเจตนาจะงดเว้นจากความชั่วและการงดเว้นจากความชั่ว ถือว่าเป็นการทำความดี (วสิน อินทสระ, 2544) หรือศีล หมายถึง ข้อห้ามที่มีผลเป็นสภาพบังคับ มีทั้งข้อห้ามและข้ออนุญาตปรับอาบัติ ไว้แก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดมี 2 สถาน 1) อย่างหนักแก้ไม่ได้ 2) อย่างเบาแก้ไขได้ ความสำรวม ความประพฤติดีทางกายและวาจา การรักษากายและวาจาให้เรียบร้อยเป็นข้อปฏิบัติสำหรับ ควบคุมกาย และวาจา ให้ตั้งอยู่ในความดีงาม การรักษาปกติตามระเบียบวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงมีศีลสมบูรณ์ มีปาติโมกข์สมบูรณ์ สำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจาระและโคจรมีปกติเห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายเถิด เมื่อเธอทั้งหลายมีศีลสมบูรณ์ มีปาติโมกข์สมบูรณ์ สำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจาระและโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย จะมีกิจอะไรที่ควรทำให้ยิ่งขึ้นไปอีกเล่า “(พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.จตุกฺก. (ไทย); 21/12/22)

แต่หากจะพิจารณาจากความเห็นของนักวิชาการหรือผู้รู้ในปัจจุบันก็จะพบว่า คำว่า “ศีล” หมายถึง ความประพฤติดีทางกายและวาจาหรือการรักษากายและวาจาให้เรียบร้อยให้ตั้งอยู่ในความดีงาม รักษา ปกติตามระเบียบวินัยให้ปกติ มีการงานที่สะอาดปราศจากโทษเป็นความสุจริตทางกาย วาจา และอาชีพ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551) หรือหรือศีล หมายถึง ข้อปฏิบัติที่กำหนดการ ปฏิบัติทางกาย วาจาทางพุทธศาสนา เช่น ศีล 5 ศีล 8 ความประพฤติที่ดี (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542) หรือหมายถึง เจตนาเป็นเครื่องเว้น “ได้แก่เว้นจากการคิดล่วงละเมิด คำว่าละเมิดในแง่หนึ่ง คือ ละเมิดระเบียบ ละเมิดกฎเกณฑ์บทบัญญัติ ละเมิดวินัยที่วางกันไว้ อีกแง่หนึ่งก็คือละเมิดต่อผู้อื่น มองอีกด้านหนึ่ง ศีล อยู่ที่ความสำรวมระวัง กล่าวคือ การสำรวมระวังคอยปิดกั้นหลีกเว้นไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้นได้นั่นเอง” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2549)

สำหรับศีลหรือข้อบัญญัติที่เกี่ยวกับการฝึกฝนกายและจิตไม่ให้ล่วงละเมิดตนเองและผู้อื่นหรือสังคมนั้นก็มีอยู่หลายประเภท แต่ศีลที่ถือว่าเป็นการมีเจตนางดเว้นการเบียดเบียนตนเอง ผู้อื่นและสังคมที่จะนำไปสู่การเกิดในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา โดยเกิดในตำแหน่งของท่านท้าวมหาราชทั้ง 4 นั้นก็ต้องมีศีล 5

เป็นเบื้องต้น โดยพระไตรปิฎกท่านได้อธิบายว่า มูลเหตุของการเกิดศีล 5 นั้นท่านกล่าวว่ามีมูลเหตุมาจากการที่ท่านมุ่งถึง “ความไม่เบียดเบียน” หรือ “การไม่ละเมิด” สัตว์ทั้งหลายของผู้คนหรือผู้ที่เป็นมนุษย์เป็นหลัก กล่าวคือท่านมุ่งถึงการไม่ให้มนุษย์ที่เกิดมาบนโลกนี้ไม่เบียดเบียนสัตว์รวมถึงการเบียดเบียนมนุษย์ด้วยกัน เนื่องจากว่า “การเบียดเบียนหรือการละเมิดสัตว์หรือมนุษย์หรือสิ่งอื่น ๆ นั้น” ก่อให้เกิดทุกข์ หรือเป็นชนวนที่จะก่อให้เกิดทุกข์ ดังนั้น ท่านจึงมุ่งไม่ให้มีการเบียดเบียนกันเพราะการไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลายนั้นถือว่าเป็นสุขในโลก โดยการไม่เบียดเบียนนั้นจัดว่าเป็นการคิดชอบคือการปลอดจากการคิดเบียดเบียน หรือการงานชอบคือการปลอดจากการประกอบการงานที่มุ่งเบียดเบียนสัตว์ เช่น ทำงานฆ่าสัตว์ เป็นต้น อันเป็นส่วนหนึ่งของอริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งสมุฏฐานของการไม่เบียดเบียนนี้เองที่พระพุทธองค์ทรงตรัสเรื่องของการไม่เบียดเบียนไว้ในหลักที่เป็นธรรมนูญของชาวพุทธหลักหนึ่งก็คือหลักเรื่องโอวาปาติโมกข์ ซึ่งทรงตรัสหลักการนี้เอาไว้ให้เป็นเกณฑ์ในการตัดสินความเป็นชาวพุทธว่า “ผู้ทำร้ายผู้อื่น ไม่ชื่อว่าเป็นบรรพชิต ผู้เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ชื่อว่าเป็นสมณะ...นี้คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/90/50) หลักที่ทรงประกาศนี้ก็คือหลักพื้นฐานที่เป็นหลักสากลที่จะเป็นมาตรวัดว่าผู้ที่เข้ามาสมาทานเป็นชาวพุทธว่าจะยังเป็นชาวพุทธที่ดีอยู่ไม่ก็ด้วยการพิจารณาว่าเขาได้เป็นผู้ที่เบียดเบียนตนเองผู้อื่นหรือสังคม

ศีล 5 ในพระไตรปิฎกนั้นสามารถที่จะแบ่งได้เป็น 5 ข้อตามหลักพื้นฐานของการแบ่งที่ปรากฏในพระไตรปิฎกก็ได้แก่

1. ปาณาติปาตา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์) โดยมีองค์ประกอบของการละเมิดศีลข้อที่ (1) นั้นท่านว่ามีอยู่ 5 ประการก็คือ (1) สัตว์มีชีวิต กล่าวคือ สัตว์ตัวนั้นหรือสิ่งมีชีวิตนั้นเป็นสัตว์ที่มีชีวิตไม่ใช่ตุ๊กตา หรือท่อนไม้ (2) รู้อยู่ว่าสัตว์มีชีวิต หมายถึง ผู้ที่คิดจะฆ่าสัตว์นั้นให้ตายนั้น รู้อยู่ว่าสัตว์ตัวนั้นหรือสิ่งมีชีวิตนั้นยังมีชีวิตอยู่ไม่ใช่สัตว์ที่ตายไปแล้ว (3) จิตคิดจะฆ่า หมายถึง เขามีคิดที่จะฆ่าด้วยการคิดหาร่วมกันคิดหาวิธีการต่าง ๆ ที่จะฆ่าสัตว์นั้น (4) มีความพยายามฆ่า คือ มีความจงใจหรือมีเจตนาที่จะฆ่าให้ตาย หรือมีความตั้งใจที่จะฆ่าอย่างมั่นคง หรือมีความพยายามให้ผู้นั้นตายตามความจงใจของตนเอง (5) สัตว์ตายด้วยความเพียรนั้น ถ้ามนุษย์เรามีเจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ด้วยเจตนาที่จะฆ่าดังปรากฏในองค์ประกอบ 5 ประการนั้นก็ถือว่าเป็นผู้ที่สามารถรักษาศีลข้อที่ 1 เอาไว้ได้

2. อทินนาทานา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขามิได้ให้) โดยมีองค์ประกอบของการกระทำความผิด 5 ประการคือ (1) ของผู้อื่นหวงแหน (2) รู้อยู่ว่าเขาหวงแหน (3) จิตคิดจะลัก (4) มีความพยายาม (5) ลักของนั้นมาด้วยความพยายามนั้น หากว่ามนุษย์คนใดสามารถมีเจตนางดเว้นจากการละเมิดในเหตุ 5 ประการนั้นย่อมสามารถรักษาศีลข้อที่ 2 เอาไว้ได้

3. กาเมสุมิจฉาจารา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม) องค์ประกอบทั้ง 5 ประการคือ (1) วัตถุที่ไม่ควรเกี่ยวข้อง ได้แก่ สตรี 10 จำพวก ภรรยา 10 จำพวก (หากเป็นผู้ชายก็มีนัยตรงข้ามกับสตรีและภรรยา 10 จำพวกนั้น) ซึ่งสตรีและภรรยา 10 จำพวกนั้นถือว่าเป็นผู้ที่ไม่ควรละเมิด (2) จิตคิดจะเสพในวัตถุนั้น คือ มีความคิดที่เป็นอกุศล คือ อนภิชฌา เพ่งอยากได้ของ ๆ เขามาเป็นของ ๆ ตน (3) ความพยายามเสพเมถุน คือ มีเจตนาหรือความจงใจที่จะพยายามหาทางเกี้ยวพาราสีหรือหาวิธีที่จะได้มาครอง เช่น เกี้ยว

พาราสีจนเขาใจอ่อนยอมทำตาม ซื้อด้วยเงินหรือของกำนัล หรือใช้กำลังบีบบังคับข่มขืนฉุดกระชากลากถูมาเป็นของตนเองโดยไม่ได้มีความเคารพในสิทธิแห่งการครอบครอง ปกปักรักษาของคนอื่นเลย (4) มีความพอใจในการประกอบมรรค ซึ่งกันและกัน กล่าวคือ ในกรณีที่ไม่ได้มีการใช้กำลัง เช่น ได้มาเพราะการเกี้ยวพาราสีหรือพึงพอใจกันทั้งสองฝ่ายนั้นเกิดมีความสมยอมยินยอมพร้อมใจที่จะร่วมกันประกอบกิจที่เรียกว่า อสัทธรรม หรือการร่วมประเวณีกันโดยสมัครใจของคนทั้งสอง หากว่ามนุษย์เราสามารถยังเจตนาให้เกิดเพื่อจะงดเว้นจากการกระทำทั้ง 4 ประการได้ก็ถือว่าสามารถรักษาศีลข้อที่ 3 เอาไว้ได้

4. มุสาวาทา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ) อรรถกถาจารย์นั้นก็ประกอบด้วยองค์ 4 ประการ คือ 1) สิ่งของหรือเรื่องราวที่ไม่เป็นจริง คือ คนที่พูดหรือแสดงเรื่องราวที่จะพูดนั้นรู้ว่า (1) เรื่องที่จะพูดไม่จริง (2) สิ่งที่จะแสดงประกอบการพูดนั้นก็ไม่จริง 3) คำพูดที่จะพูดนั้นก็ไม่จริง หรือมีส่วนจริงที่น้อยมาก ไม่ว่าใครก็ตามพูดหรือนำเรื่องนั้นไปพูดก็เป็นเรื่องที่ไม่จริงอย่างแน่นอนเพราะเรื่องนั้นมันไม่ใช่เรื่องจริง 2) จิตคิดจะมุสา คือ คนที่จะพูดเรื่องนั้นมีจิตหรือมีความตั้งใจหรือมีความต้องการที่จะพูดเรื่องที่ไม่จริงนั้นอยู่แล้ว หรือต้องการที่ที่จะนำเรื่องที่ไม่จริงหรือสิ่งที่ไม่จริงนั้นมาพูดเพื่อหวังผลอะไรสักอย่าง หรือกล่าวได้อย่างชัดเจนว่ามีเจตนาที่จะพูดเรื่องนั้นเพื่อหวังให้คนเชื่อมาตั้งแต่ต้น 3) ความเพียรเพื่อมุสา คือ มีความพยายามอย่างเต็มที่ในการที่จะพูดเรื่องนั้นด้วยการ (1) หาวิธีการที่จะพูดให้คนอื่นเชื่อในเรื่องที่ตนเองจะพูด (2) หาตัวอย่างมาประกอบการพูดเพื่อให้เรื่องที่ไม่จริง เรื่องที่เป็นเท็จนั้นเพื่อให้คนที่ฟังเกิดความเชื่อในเรื่องที่ตนเองพูดนั้นอย่างเต็มที่ 4) คนอื่นเชื่อตามความที่มุสานั้น (มงฺคลตฺถทีปนี, 2533) คือ เมื่อคนที่พูดเท็จได้แต่งเรื่องเท็จยกตัวอย่างเรื่องเท็จหรือมุสานั้นเสร็จแล้วมีคน “หลงเชื่อในคำเท็จ” หรือคำมุสานั้นเรียบร้อย หากใครก็ตามยังเจตนางดเว้นจากการกระทำในกรอง 4 ประการนั้นก็ถือได้ว่าสามารถเป็นผู้ที่รักษาศีลข้อที่ 4 เอาไว้ได้

5. สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการเสพของมึนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท) องค์ประกอบการทำความผิดนั้นก็มีอยู่ 4 ประการ คือ (1) สิ่งนั้นเป็นของเมา (2) จิตใคร่จะดื่ม (3) มีความพยายามเกิดจากจิตที่ใคร่จะดื่มนั้น (4) กลืนให้ล่วงลำคอลงไป หากใครก็ตามยังเจตนางดเว้นจากการกระทำในกรอบ 4 ประการนั้น ก็ถือได้ว่าสามารถเป็นผู้ที่รักษาศีลข้อที่ 5 เอาไว้ได้

สำหรับอานิสงส์ของการรักษาศีลนั้นก็มีอยู่หลายประการได้แก่ 1) คนมีศีล ถึงพร้อมด้วยศีล ในธรรมวินัยนี้ ย่อมถึงกองโภคทรัพย์มากมายอันมีความไม่ประมาทเป็นเหตุ 2) กิตติศัพท์อันงามของคนมีศีล ถึงพร้อมด้วยศีล ย่อมฟุ้งไป 3) จะเข้าสู่บริษัทใด ๆ คือ ขัตติยบริษัท พราหมณบริษัท คฤหบดีบริษัท สมณบริษัท ย่อมองอาจไม่เก้อเขินเข้าไป 4) คนมีศีล ถึงพร้อมด้วยศีล ย่อมเป็นผู้ไม่หลง กระทำกาละ 5) คนมีศีล ถึงพร้อมด้วยศีล เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม.; 10/149/94)

3.บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนา บุญเกิดจากการเจริญภาวนา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.อฏฺฐก. (ไทย); 23/36/294) สำหรับคำว่า ภาวนา หมายถึง การอบรมจิตใจให้ตั้งมั่นอยู่ในความดีและให้ฉลาดโดยวิธีต่ำ ๆ สำหรับคนทั่วไป ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียน หมั่นฟัง หมั่นคิด หมั่นท่องบ่นหลักวิชาการต่าง ๆ หมั่นสนทนากับท่านผู้รู้ เป็นต้น จนเกิดความฉลาดว่าโดยวิธีอย่างสูง สำหรับการภาวนาหรือพัฒนาในทางพระพุทธศาสนามุ่งถึงกรรมฐานหรือการพัฒนาทางจิตมี 2 ประเภท คือ (1) สมถภาวนา หมายถึง การฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบจนตั้งมั่นเป็นสมาธิ หรือหมายถึงวิธีทำจิตให้สงบ หรือ

หมายถึงธรรมเป็นเครื่องสงบระงับจิต ธรรมยังจิตให้สงบระงับจากนิวรณูปกิเลสหรือฝึกจิตให้สงบเป็นสมาธิ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2549) (2) วิปัสสนาภาวนา หมายถึง ข้อปฏิบัติในการฝึกฝนอบรมเจริญปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งในรูปนาม โดยความเป็นไตรลักษณ์หรือรู้แจ้งต่อสภาวะของรูปนามตามความเป็นจริง (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2565) ซึ่งพระพุทธศาสนาได้สอนว่ามนุษย์เราจะต้องมีความเชื่อในบุญและบาปในพุทธศาสนา คือ เชื่อว่าบุญบาปมีจริง ผลของบุญบาปมีจริง เชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม ว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว มีความเชื่อในเรื่องของนรกสวรรค์ เชื่อในกรรม คือการกระทำ การจะถือว่าเป็นกรรมดีหรือชั่วขึ้นอยู่กับเจตนาเป็นสำคัญ มีความเชื่อในส่วนของบุญ ว่าบุญคือชื่อของความสุข เป็นไปในเชิงบวก คือให้ผลเป็นความสุข การทำบุญนั้นสามารถทำได้ 3 วิธี เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ 3 แปลว่า ที่ตั้งแห่งการทำความดีหรือบุญมีทานมัย บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน ศีลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล ภาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา จะเห็นว่า การทำบุญทั้งสามประการนั้น เป็นสิ่งที่เป็นไปตามลำดับ มีความยากง่ายไปตามลำดับ การได้บุญก็ขึ้นอยู่กับความยากง่ายตามลำดับ กล่าวคือ การทำบุญจะเริ่มจากสิ่งที่ง่ายก่อน คือ การให้ทาน สูงขึ้นมาอีกจะเป็นการรักษาศีล และระดับสูงสุดจะเป็นการภาวนา ซึ่งทั้ง 3 ประการนี้ เป็นสิ่งเกื้อหนุนกันและกัน สามารถส่งผลจนถึงการบรรลุเป็น พระอรหันต์ หรือหมดสิ้นจากกิเลสได้

ตารางที่ 1 หลักธรรมของท้าวมหาราชทั้ง 4 ที่ส่งเสริมการปฏิบัติตาม

ท้าวมหาราช	หลักธรรมความหมายและการส่งเสริม		
	ทาน (การให้และการเสียสละ)	**ศีล** (การรักษาความดีและความประพฤติที่ถูกต้อง)	**ภาวนา** (การพัฒนาจิตใจและปัญญา)
	การให้เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นและสังคม สอดคล้องกับหลักธรรมของท้าวมหาราชทั้ง 4	การรักษาความประพฤติที่ดีงาม เป็นรากฐานของการดำเนินชีวิตและสร้างความสงบสุขให้แก่สังคม	การฝึกจิตให้ตั้งมั่นและพัฒนาไปสู่ปัญญาและความสงบภายใน
ท้าวธตรฐ (ทิศตะวันออก)	เป็นสัญลักษณ์ของความเมตตาและความสามัคคี ส่งเสริมการแบ่งปันแก่ผู้ยากไร้ และสร้างความรักใคร่กลมเกลียว	เน้นความรักและความสามัคคี สอนให้ไม่ทำร้ายกัน ไม่พูดให้แตกแยกและไม่ก่อเวร	ส่งเสริมการเจริญเมตตาภาวนาเพื่อให้เกิดความรักและความสงบในจิตใจ
ท้าววิรุฬหก (ทิศใต้)	ตัวแทนของความซื่อสัตย์และความรับผิดชอบ เน้นการให้ด้วยความบริสุทธิ์ใจ เช่น การช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสและการให้ความยุติธรรม	เป็นตัวแทนของความซื่อสัตย์และความรับผิดชอบ ส่งเสริมให้ยึดมั่นในความจริง ไม่ฉ้อโกง ไม่หลอกลวง และรักษาคำพูด	เน้นภาวนาเพื่อความเข้มแข็งของจิตใจและความซื่อสัตย์ การฝึกสมาธิ ให้มั่นคง ไม่หวั่นไหวต่อกิเลส
ท้าววิรูปักษ์ (ทิศตะวันตก)	ตัวแทนของปัญญาและความจริง สนับสนุนการให้ในรูปแบบของการเผยแผ่ธรรมะ และมอบโอกาสในการเรียนรู้	เน้นปัญญาและการมองการณ์ไกล การรักษาศีลของพระองค์เกี่ยวข้องกับการควบคุมอารมณ์ ไม่โกรธง่าย ไม่วู่วาม และมีสติ	สนับสนุนการภาวนาด้วยปัญญา เช่น การพิจารณาธรรมะ เข้าใจความ ไม่เที่ยง และฝึกสติให้ตื่นรู้

ท้าวเวสสุวรรณ (ทิศเหนือ)	สัญลักษณ์ของความมั่งคั่งและมั่นคง ส่งเสริมการใช้ทรัพย์สมบัติอย่างมีสติ เพื่อประโยชน์ของสังคมมากกว่าการสะสมเพื่อตนเอง	เป็นเทพแห่งทรัพย์ สนับสนุนการไม่โลภ ไม่เบียดเบียน และใช้ทรัพย์อย่างถูกต้อง	ส่งเสริมการภาวนาเพื่อความเจริญรุ่งเรือง เช่น การฝึกให้จิตเป็นอิสระจากความโลภ และใช้ปัญญานำทางชีวิต

การศึกษาหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่ท้าวมหาราชทั้ง 4 นั้นได้กระทำมาจนเป็นเหตุให้ได้เกิดมาเป็น ท้าวมหาราชทั้ง 4 ที่เป็นผู้ยิ่งใหญ่บนสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา นั้นคือ 1) บุญที่มาจากการมีความเคารพศรัทธาในพระพุทธเจ้า ซึ่งในพระไตรปิฎกท่านย้ำชัดว่าในบุญกิริยาวัตถุ 3 ประการนี้ หากใครทำได้แม้เพียง 2 ข้อ ก็คือ 1) ทานมัย 2) สีลมัย ก็จะสามารถไปเกิดร่วมกับท้าวมหาราชทั้ง 4 ได้ และหากที่ปรารถนาจะเกิดเป็นหัวหน้าของเทวดาในสวรรค์แต่ละชั้นต้องให้ทำบุญกิริยาวัตถุด้วยการให้ทานและรักษาศีลเป็นอดิเรก (อติเรก) มากกว่าเทวดาในสวรรค์ชั้นนั้น ๆ ในกรณีของผู้ที่ปรารถนาจะเกิดเป็นท้าวมหาราชทั้ง 4 ก็ต้องบริจาคทานและรักษาศีลให้มากกว่าเทวดาในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา จึงจะส่งผลให้ได้รับความสุขเสวยทิพยสมบัติที่ดีกว่า ดังพุทธพจน์ว่า “ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย มหาราชทั้ง 4 ในชั้นนั้น ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานเป็นอดิเรก ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลเป็นอดิเรก ย่อมก้าวล่วงเทวดาชั้นจาตุมหาราชโดยฐานะ 10 ประการ คือ อายุทิพย์ วรรณทิพย์ สุขทิพย์ ยศทิพย์ อธิปไตยทิพย์ รูปทิพย์ เสียงทิพย์ กลิ่นทิพย์ รสทิพย์ โผฏฐัพพทิพย์” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.อฏฺก. (ไทย); 23/36/295)

การปฏิบัติตามหลักธรรมของท้าวมหาราชทั้ง 4

บุญกิริยาวัตถุ 3 ประการ เป็นหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาที่แสดงแนวทางการสร้างบุญกุศลเพื่อนำไปสู่ความเจริญและภพภูมิที่ดี โดยเฉพาะการเกิดเป็นท้าวมหาราชทั้ง 4 ซึ่งต้องอาศัยการประกอบบุญอย่างเคร่งครัด ในบทความนี้จะวิเคราะห์องค์ประกอบหลัก 3 ประการ ได้แก่

ทาน (การให้) การให้ทานไม่เพียงเป็นการช่วยเหลือผู้อื่น แต่ยังเป็นการพัฒนาจิตใจให้เปี่ยมด้วยเมตตาและลดละความโลภ ส่งผลให้เกิดความสุขและความสงบในจิตใจ อีกทั้งยังช่วยสร้างสังคมที่เอื้อเฟื้อเกื้อกูลกัน และการให้ทานนั้นเป็นกระบวนการที่จะลดความเห็นแก่ตัว การเสียสละและแบ่งปันสิ่งของหรือความรู้แก่ผู้อื่น การให้ไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งของที่มีมูลค่าสูงเสมอไป แต่สามารถเป็นความเมตตา คำพูดที่ดี หรือการให้เวลากับผู้อื่น ซึ่งช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคคล เป็นการฝึกฝนจิตใจที่สำคัญในพระพุทธศาสนาและหลายศาสนา เพราะเป็นการลดละความยึดติดในทรัพย์สินและความเห็นแก่ตัว โดยมีหลักการสำคัญดังนี้ 1) การให้ทานช่วยฝึกใจให้รู้จักปล่อยวาง เมื่อเราสละทรัพย์สินหรือสิ่งของเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น จิตใจจะค่อยๆ คลายความยึดมั่นถือมั่นในวัตถุ เราจะเห็นว่าความสุขที่แท้จริงไม่ได้อยู่ที่การครอบครองทรัพย์สิน 2) การให้ทานสอนให้เรามองเห็นความทุกข์ของผู้อื่น เมื่อเราเห็นผู้อื่นขาดแคลนหรือลำบาก แล้วได้ช่วยเหลือพวกเขา จิตใจจะพัฒนาความเมตตากรุณา ความเห็นแก่ตัวจะลดน้อยลงเพราะเราคิดถึงประโยชน์ของผู้อื่นมากขึ้น 3) การให้ทานสร้างความสุขที่แท้จริง เมื่อเราได้เห็นผู้อื่นมีความสุขจากการให้ของเรา จิตใจจะเกิดปีติ

ความสุขชนิดนี้บริสุทธิ์และยั่งยืนกว่าความสุขจากการเสพวัตถุ ทำให้เราค่อยๆ ลดความยึดติดในความสุขที่เกิดจากความเห็นแก่ตัว 4) การให้ทานเป็นการฝึกสติ เพราะต้องพิจารณาว่าจะให้อะไร ให้เมื่อไหร่ ให้อย่างไรจึงจะเกิดประโยชน์สูงสุด การคิดถึงผู้อื่นเช่นนี้ช่วยลดความหมกมุ่นในตัวเองและความเห็นแก่ตัว 5) การให้ทานที่แท้จริงต้องทำด้วยใจบริสุทธิ์ ไม่หวังผลตอบแทน ไม่ทำเพื่อโอ้อวด การฝึกฝนเช่นนี้จะค่อยๆ ชำระล้างความเห็นแก่ตัวออกจากจิตใจ ทำให้เราเป็นคนที่มีจิตใจกว้างขวาง เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และมีความสุขจากการให้มากกว่าการรับ

ประโยชน์ที่ได้รับจากการปฏิบัติตามหลักธรรมการให้ “ทาน” เมื่อเรายึดถือและปฏิบัติตามหลักการให้ทานในชีวิตประจำวัน จะได้รับประโยชน์มากมาย ดังนี้ 1) ทำให้เกิดความสุขทั้งผู้ให้และผู้รับ การให้ทานทำให้จิตใจของผู้ให้มีความสุข และผู้รับก็ได้รับความช่วยเหลือ ทำให้เกิดความอบอุ่นในสังคม 2) เป็นเหตุให้ได้รับโอกาสและความช่วยเหลือในอนาคต เมื่อเราช่วยเหลือผู้อื่น เราก็มักได้รับความช่วยเหลือกลับมาในเวลาที่เราต้องการ 3) เสริมสร้างบารมีและนำไปสู่ความสำเร็จในชีวิต ผู้ที่มีจิตใจเผื่อแผ่ ย่อมได้รับความเคารพนับถือและมีโอกาสดี ๆ เข้ามาในชีวิต 4) เป็นการสะสมบุญเพื่อความเจริญในภพหน้า ตามหลักกรรม การให้ทานเป็นเหตุแห่งความเจริญรุ่งเรือง ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า

ศีล (รากฐานแห่งชีวิตที่งดงาม) การรักษาศีลเป็นหลักสำคัญในการดำเนินชีวิต เพราะช่วยขัดเกลาพฤติกรรมทั้งทางกายและวาจาให้ตั้งมั่นในความดีงาม ศีลไม่เพียงสร้างความสงบสุขในระดับบุคคล แต่ยังส่งผลถึงสังคมโดยรวม เนื่องจากเป็นแนวทางที่ช่วยให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างเคารพสิทธิ์ซึ่งกันและกัน นำไปสู่ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม และที่สำคัญ การรักษาศีลเป็นแนวทางสำคัญที่ช่วยให้บุคคลพัฒนาตนเองทั้งทางด้านจิตใจและสังคม โดยมีบทบาทสำคัญในชีวิตประจำวัน ดังนี้ 1) เป็นหลักในการควบคุมตนเอง ศีลช่วยให้เรามีวินัย ไม่ทำสิ่งที่ผิดศีลธรรม เช่น ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักขโมย ไม่พูดเท็จ ซึ่งเป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข. 2) ช่วยลดกิเลสและความทุกข์ การรักษาศีลช่วยลดความโลภ โกรธ หลง ซึ่งเป็นสาเหตุของปัญหาและความทุกข์ทั้งปวง3) ส่งเสริมความน่าเชื่อถือและความไว้วางใจในสังคม ผู้ที่รักษาศีลมักเป็นผู้มีความซื่อสัตย์ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ทำให้ได้รับความเคารพและไว้วางใจจากคนรอบข้าง

ประโยชน์ของหลักธรรมที่ได้จากการรักษาศีล ได้แก่ (1) ด้านจิตใจ ทำให้จิตใจสงบ ไม่ฟุ้งซ่าน ลดความเครียด และมีความสุขจากการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง (2) ด้านความสัมพันธ์ ผู้ที่มีศีลย่อมเป็นที่รักและได้รับความไว้วางใจจากครอบครัว เพื่อนร่วมงาน และสังคม (3) ด้านสังคม ศีลช่วยลดปัญหาอาชญากรรม ความขัดแย้ง และสร้างสังคมที่มีระเบียบวินัยและความสงบสุข (4) ด้านการพัฒนาทางจิตวิญญาณ ศีลเป็นพื้นฐานของการฝึกสมาธิและปัญญา นำไปสู่ความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมและการพ้นทุกข์

ภาวนา (การฝึกฝนจิตใจ) การเจริญภาวนาช่วยพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น เกิดปัญญา และความสงบสุขอย่างแท้จริง นำไปสู่การดำเนินชีวิตที่มีสติและปัญญากำกับ และความสำคัญของภาวนาในชีวิตประจำวัน เป็นการฝึกจิตให้มีสมาธิผ่านการเจริญภาวนา เช่น สมถภาวนา (การทำสมาธิให้สงบ) และวิปัสสนาภาวนา (การพิจารณาให้เกิดปัญญา) ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของบุญกิริยาวัตถุ หรือวิธีการสร้างบุญกุศล

ในชีวิตประจำวัน การฝึกภาวนาส่งผลให้จิตใจสงบ มีสติ และมีความเข้าใจในธรรมชาติของชีวิตมากขึ้น นอกจากนี้ยังช่วยให้สามารถรับมือกับปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ได้ดีขึ้น โดยมีสติปัญญาเป็นเครื่องนำทาง

ประโยชน์ของบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนา คือ 1) จะช่วยให้จิตใจสงบและลดความเครียด การภาวนาทำให้จิตใจผ่อนคลาย ลดความฟุ้งซ่าน ช่วยให้เกิดความสงบทางจิตใจ 2) การพัฒนาสติและสมาธิ การเจริญภาวนาช่วยให้มีสติรู้ตัวในปัจจุบัน ลดความวอกแวก และสามารถจดจ่ออยู่กับสิ่งที่ทำได้ดีขึ้น 3) การภาวนาช่วยเสริมสร้างปัญญาและความเข้าใจในธรรมชาติของชีวิต การภาวนาทำให้เกิดปัญญา เห็นความเป็นไปของชีวิตตามหลักไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) 4) เพิ่มพูนบุญกุศลและเสริมสร้างศีลธรรม การภาวนาเป็นการฝึกฝนจิตให้เป็นกุศล ทำให้เกิดบุญที่ส่งผลต่อชีวิตทั้งในปัจจุบันและอนาคต 5) การเสริมสร้างเมตตาและความกรุณา เมื่อจิตใจสงบและเป็นกุศล จะสามารถแผ่เมตตาและมีความปรารถนาดีต่อผู้อื่นได้มากขึ้น และ 6) เป็นแนวทางสู่ความหลุดพ้น ภาวนาเป็นหนทางที่นำไปสู่การพ้นทุกข์ และสามารถเป็นเครื่องมือสำคัญในการปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรคผลนิพพาน

องค์ความรู้จากการศึกษา

หลักธรรมของท้าวมหาราชทั้ง 4 สอดคล้องกับ “บุญกริยาวัตถุ 3” ซึ่งเป็นแนวทางในการสร้างบุญกุศล ได้แก่ ทาน (การให้) ศีล (การรักษาวินัย) และ ภาวนา (การฝึกฝนจิตใจ) หลักธรรมนี้สามารถนำมาปรับใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อพัฒนาตนเองให้เป็นผู้มีคุณธรรม และส่งเสริมความสงบสุขภายในจิตใจ ซึ่งองค์ความรู้ที่สำคัญที่สามารถนำไปปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวัน ได้แก่

1. องค์ความรู้ที่สำคัญของหลักธรรมในชีวิตประจำวัน หลักธรรมนี้สามารถนำมาปรับใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อพัฒนาตนเองให้เป็นผู้มีคุณธรรม และส่งเสริมความสงบสุขภายในจิตใจ ซึ่งองค์ความรู้ที่สำคัญที่สามารถนำไปปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ 1) ทาน (การให้) การเสียสละและแบ่งปันสิ่งของหรือความรู้แก่ผู้อื่น การให้ไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งของที่มีมูลค่าสูงเสมอไป แต่สามารถเป็นความเมตตา คำพูดที่ดี หรือการให้เวลากับผู้อื่น ซึ่งช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคคล 2) ศีล (การรักษาวินัย) การปฏิบัติตามศีลธรรมและกฎเกณฑ์ทางสังคม การมีวินัยในชีวิต เช่น ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ และการเคารพสิทธิของผู้อื่น ทำให้เกิดความสงบเรียบร้อยทั้งต่อตนเองและสังคม 3) ภาวนา (การฝึกฝนจิตใจ) การเจริญสติและสมาธิเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาตนเอง ช่วยให้สามารถควบคุมอารมณ์ ลดความเครียด และเพิ่มพูนปัญญา การฝึกสมาธิและการเจริญสติสามารถทำได้ผ่านการสวดมนต์ นั่งสมาธิ หรือการทำจิตใจให้สงบในขณะที่ทำงานประจำวัน

2. องค์ความรู้การพัฒนาครอบครัว ครอบครัวเป็นหน่วยพื้นฐานของสังคม การนำหลักธรรมของท้าวมหาราชทั้ง 4 มาประยุกต์ใช้ในครอบครัวจะช่วยเสริมสร้างความรัก ความเข้าใจ และความมั่นคงให้กับสมาชิกในครอบครัว โดยมีองค์ความรู้สำคัญดังนี้ 1) การให้และความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ในครอบครัว เป็นการแบ่งปันและช่วยเหลือกันในครอบครัวเป็นพื้นฐานของความรักและความสามัคคี การสอนให้สมาชิกในครอบครัวมีน้ำใจและรู้จักให้แก่กันจะช่วยเสริมสร้างความอบอุ่นและความผูกพัน 2) การรักษาศีลและวินัยในครอบครัว เป็นการ

ดำรงชีวิตตามศีลจะช่วยสร้างวัฒนธรรมที่ดีในครอบครัว เช่น การซื่อสัตย์ต่อกัน การเคารพความคิดเห็นของกันและกัน และการทำหน้าที่ของตนเองอย่างเหมาะสม 3) การปลูกฝังการพัฒนาจิตใจให้กับสมาชิกในครอบครัว เป็นการสอนให้สมาชิกในครอบครัวมีสติและสมาธิผ่านการปฏิบัติธรรม หรือการให้คำสอนที่ช่วยเสริมสร้างจิตใจที่ดี จะช่วยให้ครอบครัวเป็นแหล่งพลังงานบวกในการดำรงชีวิต

3. องค์ความรู้การพัฒนาสังคม การปฏิบัติตามหลักธรรมของท้าวมหาราชทั้ง 4 สามารถส่งเสริมการพัฒนาสังคมให้เป็นสังคมที่สงบสุขและมีความเจริญรุ่งเรือง โดยองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคมประกอบด้วย 1) การสร้างจิตสำนึกแห่งความเสียสละ เมื่อคนในสังคมมีจิตสาธารณะและรู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม สังคมจะมีความเข้มแข็งและพัฒนาอย่างมั่นคง การให้ความช่วยเหลือผู้อื่นและการทำกิจกรรมอาสาสมัครเป็นวิธีที่ช่วยปลูกฝังคุณธรรมนี้ 2) การรักษากฎระเบียบและความยุติธรรม ศีลช่วยให้บุคคลปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคมอย่างเคร่งครัด ลดปัญหาอาชญากรรมและความขัดแย้งในสังคม การมีความยุติธรรมในการดำรงชีวิตและการทำงานช่วยให้สังคมเกิดความสมดุลและเป็นธรรม 3) **ก**ารส่งเสริมการพัฒนาจิตใจของประชาชน เมื่อประชาชนมีจิตใจที่เข้มแข็งและมีคุณธรรม จะสามารถดำเนินชีวิตอย่างมีสติปัญญา และหลีกเลี่ยงการกระทำที่ผิดศีลธรรม ส่งผลให้สังคมมีความสงบสุข

สรุป

ท้าวจตุโลกบาล (ท้าวมหาราชทั้ง 4) ตามพระไตรปิฎกไม่ได้เป็นเพียงเทพผู้พิทักษ์โลกตามความเชื่อ หากแต่เป็นสัญลักษณ์ของคุณธรรมอันสูงส่งที่เกิดจากการบำเพ็ญทาน ศีล และภาวนาอย่างลึกซึ้งจนได้รับสมญาว่า “มหาราช” อันเปี่ยมด้วยบารมี บทบาทของพระองค์ทั้งสี่จึงสะท้อนถึงการดำรงชีวิตด้วยธรรมะอย่างแท้จริง เป็นแบบอย่างที่จับต้องได้ของบุญกิริยาวัตถุทั้งสาม ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของพุทธศาสนา การเข้าใจและน้อมนำหลักธรรมเหล่านี้มาปฏิบัติ มิใช่เพียงเป็นการยกระดับตนเอง หากยังมีพลังในการแปรเปลี่ยนสังคมโดยรวมให้ดีงามยิ่งขึ้น การให้ทานเป็นการส่งต่อความเอื้อเฟื้อเกื้อกูล สร้างสัมพันธ์อันดีและความสามัคคีในชุมชน การรักษาศีลเป็นพื้นฐานของความไว้วางใจ ความมีระเบียบ และความปลอดภัยในการอยู่ร่วมกัน ขณะที่การภาวนาเป็นกระบวนการฝึกจิตให้สงบ เกิดปัญญา และรู้เท่าทันตนเอง เมื่อบุคคลฝึกฝนและยึดถือหลักธรรมเหล่านี้ ชีวิตจะได้รับความสุขจากภายในซึ่งค่อย ๆ ขยายออกสู่ครอบครัวและสังคมโดยรอบ จนกลายเป็นพลังบวกที่สร้างสรรค์สังคมแห่งความเข้าใจ มีระเบียบ และความสงบสุขอย่างยั่งยืน หลักธรรมของท้าวมหาราชทั้งสี่จึงมีความเชื่อมโยงแนบแน่นกับแนวทางการพัฒนาชีวิตและจิตใจในทุกมิติ เป็นรากฐานของการดำเนินชีวิตที่มั่นคงและเปี่ยมด้วยความหมาย ทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชน การนำหลักบุญกิริยาวัตถุมาใช้จริงจังจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในเชิงบวกที่แท้จริง โดยเริ่มจากภายในตนเองแล้วขยายสู่วงกว้างอย่างต่อเนื่อง การปฏิบัติตามหลักธรรมของท้าวจตุโลกบาลจึงมิใช่เพียงการนับถืออย่างศรัทธา แต่คือการน้อมนำคุณธรรมอันลึกซึ้งมาสร้างความสุข ความสงบ และการเจริญงอกงามให้แก่โลกทั้งใบอย่างมั่นคงและยั่งยืน

บรรณานุกรม

ณัชพล สิริวัฒน์. (2555). *โลกบาลในวรรณคดีพระพุทธศาสนา.* วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.* กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2549). *พุทธธรรม ฉบับขยายความ.* กรุงเทพฯ: บริษัทสหธรรมิก.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎกं 2500*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2533). *อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอฏฺฐกถา.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2534). *พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปลชุด 91 เล่ม.* กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหามงกุฏราชวิทยาลัย. (2533). *มงฺคลตฺถทีปนี แปล เล่ม 2*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

วสิน อินทสระ. (2544). *สาระสำคัญแห่งวิสุทธิมรรค*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: บรรณาคาร.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2565). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 45. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.

อนุคามิกนิธิ: ทรัพย์ภายในที่ชาวพุทธควรรู้

Anukamika Nidhi: Internal Wealth Buddhists Should Know

[1]อภัสนันท์ จิรสินธัญญรัฐ, [2]อธิเทพ ผาทา และ [3]นิวัตต์ น้อยมณี

[1]Apussanan Jeerasinthunyarat, [2]Atithep Phattha and [3]Niwatt Noimani

[1,2]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2]Facuoty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[3]คณะศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยกรุงเทพสุวรรณภูมิ

[3]Faculty of Education (Master's Program), Bangkok Suvarnabhumi University.

[1]Corresponding Author's Email: noknoin009@gmail.com

Received: February 13, 2025; **Revised:** June 5, 2025; **Accepted:** June 19, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาแนวคิด "อนุคามิกนิธิ" หรือทรัพย์ภายในตามหลักพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ซึ่งระบุว่าอนุคามิกนิธิ คือ ขุมทรัพย์ภายในที่แท้จริง อันเกิดจากบุญกุศลของการให้ทาน การรักษาศีล การสำรวมอินทรีย์ และการข่มใจ การปฏิบัติตามหลักธรรมเหล่านี้จะสร้างบุญกุศลที่เป็นอริยทรัพย์ติดตามบุคคลไปในทุกภพชาติ คุณธรรมเหล่านี้สามารถปฏิบัติได้ด้วยกาย วาจา ใจ อย่างเหมาะสมตามเหตุปัจจัย และสามารถสะสมบุญได้ในสิ่งอันควร เช่น ปฏิบัติต่อปูชนียสถาน สงฆ์ บุคคลที่เหมาะสม แขก มารดาบิดาญาติพี่น้อง ผลจากการปฏิบัติธรรมเหล่านี้จะนำมาซึ่งความสุขที่น่าปรารถนา ทั้งมนุษยสมบัติ สวรรคสมบัติ และนิพพานสมบัติ การทำทานมี 2 ประเภท คือ อามิสทาน การให้วัตถุสิ่งของ และธรรมทาน การให้ความรู้ทางโลกและทางธรรม รวมถึงอภัยทาน อานิสงส์จากการทำทานนำไปสู่การเกิดเป็นเทวดาหรือได้รับสวรรคสมบัติ การรักษาศีลของคฤหัสถ์และบรรพชิตมีหลายระดับ ซึ่งส่งผลให้มีโภคทรัพย์ ชื่อเสียงเกียรติยศ (มนุษยสมบัติ) และสุคติภูมิ การสำรวมอินทรีย์เป็นสิ่งสำคัญในการปิดกั้นอกุศล โดยใช้สติป้องกันการรับอารมณ์ และใช้ปัญญารู้จักข่มใจยับยั้งกิเลส ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการขจัดกิเลส นำไปสู่ความสงบสุขในปัจจุบันและเป็นแนวทางสู่พระนิพพาน

คำสำคัญ: อนุคามิกนิธิ; นิธิ; ทรัพย์ภายใน

Abstract

This paper aims to study the concept of "Anugamika Nidhi," or inner wealth, in Buddhist teachings as found in the Tipitaka. It identifies Anugamika Nidhi as true inner treasure, arising from the merits of giving (dana), moral conduct (sila), sense restraint (sanyama), and self-control (dama). Practicing these principles generates wholesome karma, a noble wealth (ariya-dhana) that follows individuals through all lifetimes. These virtues can be cultivated through appropriate actions of body, speech, and mind, based on circumstances.

Merit can be accumulated through worthy recipients such as sacred sites, the Sangha, suitable individuals, guests, and family. The results of these practices lead to desirable happiness, encompassing human prosperity, heavenly bliss, and the bliss of Nibbana. Giving is of two types: material giving (amisadana) and Dhamma giving (dharmadana), which includes imparting worldly and spiritual knowledge, as well as forgiveness. The benefits of giving lead to rebirth as a deva or the attainment of heavenly realms. Observing moral conduct by both laypersons and the ordained at various levels results in wealth, fame, honor (human prosperity), and a good rebirth. Restraining the senses is crucial for blocking unwholesome influences by using mindfulness to guard against sensory input and wisdom to control desires, which is the beginning of eliminating defilements, leading to present peace and a path towards Nibbana.Nibbana.
Keywords: Anukamika Nidhi; Nidhi; Internal wealth

บทนำ

เมื่อกล่าวถึง "ทรัพย์" ในความเข้าใจของมนุษย์โดยทั่วไป มักหมายถึงวัตถุสิ่งของที่มีมูลค่า สามารถนำมาซึ่งความสุข ความสะดวกสบาย และอำนาจในการดำรงชีวิต ยิ่งบุคคลมีทรัพย์สินมากเท่าใด ก็ยิ่งได้รับการยอมรับและมีสถานะทางสังคมที่สูงขึ้นเท่านั้น ความปรารถนาในทรัพย์จึงเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญในการดำเนินชีวิตของคนส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตาม ในบริบทของพระพุทธศาสนา พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามิได้ทรงปฏิเสธคุณค่าของทรัพย์ภายนอกโดยสิ้นเชิง ทรงเห็นว่าทรัพย์สินเงินทองเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งสำหรับการดำรงอยู่ของปุถุชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน ที่มีความจำเป็นต้องมีทรัพย์เพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานอันได้แก่ ปัจจัยสี่ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค รวมถึงการสร้างความสะดวกสบายในการดำเนินชีวิต และ ความรับผิดชอบต่างๆ ที่มีต่อครอบครัวและสังคม ถึงกระนั้นก็ตาม พระพุทธองค์ทรงชี้ให้เห็นถึงด้านมืดของทรัพย์ภายนอกด้วยเช่นกัน ทรัพย์สินเงินทอง หากมิได้มาด้วยความสุจริต หรือหากนำไปใช้ในทางที่ผิด ก็อาจเป็นบ่อเกิดแห่งความขัดแย้ง การแก่งแย่งชิงดีชิงเด่น การเอารัดเอาเปรียบผู้อื่น หรือนำไปสู่ความลุ่มหลงมัวเมาในกามสุขและความประมาท จนส่งผลให้ชีวิตของผู้ครอบครองเสื่อมถอยทางคุณธรรม จิตใจมืดมน ขาดสันติสุข และอาจก่อให้เกิดผลเสียต่อผู้อื่นในวงกว้าง ยิ่งไปกว่านั้น ความยึดมั่นในทรัพย์สินยังอาจเป็นมูลเหตุสำคัญของการเบียดเบียนผู้อื่น ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ซึ่งเป็นรากเหง้าของความทุกข์นานัปการที่เกิดขึ้นในโลก (วราพร กนกปรเมษฐ์ และคณะ, 2561)

พระพุทธศาสนาจึงมิได้มุ่งเน้นเพียงการแสวงหาทรัพย์ภายนอก แต่ให้ความสำคัญกับการมีปัญญาในการจัดการทรัพย์ และการแสวงหา "ทรัพย์ภายใน" อันเป็นคุณธรรมที่จะนำมาซึ่งความสุขที่แท้จริงและยั่งยืนกว่า ในทางพระพุทธศาสนา นอกเหนือจากทรัพย์สินที่เป็นวัตถุภายนอกแล้ว ยังมีทรัพย์อีกประเภทหนึ่งที่ควรค่าแก่การแสวงหาและครอบครอง นั่นคือ "ทรัพย์ภายใน" ซึ่งหมายถึงคุณธรรมและความดีงามทั้งหลาย อันเป็นทรัพย์ที่ประเสริฐยิ่งกว่าทรัพย์สมบัติภายนอก ดังปรากฏในพระไตรปิฎกเมื่อครั้งพระราหุลกุมารเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อทูลขอทรัพย์สมบัติ พระพุทธองค์ทรงดำริว่า "ราหุลกุมารปรารถนาทรัพย์สมบัติอันเป็นของพระบิดา ถ้าตถาคตจะให้ขุมทองแก่เธอแล้วก็จะเป็นสิ่งชักนำให้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสาร เป็นสิ่งหาสาระแม้สักนิดหนึ่งก็หามีไม่ อย่ากระนั้นเลย เราจะมอบอริยทรัพย์อันประเสริฐสุดในพระพุทธศาสนานี้แก่เธอ" (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.ม.อ. (ไทย); 4/41/165) ซึ่งแสดงให้

เห็นว่า แม้แต่มหาสมบัติของพระราชาจักรพรรดิก็มิใช่สิ่งประเสริฐสุด แต่ยังเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความทุกข์วนเวียนอยู่ในภพชาติอย่างไม่สิ้นสุด

ในนิธิกัณฑสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงทรัพย์ 4 ประเภท ได้แก่ 1) ถาวรนิธิ คือ ทรัพย์ที่ไม่เคลื่อนที่ เช่น ที่ดิน ไร่ นา สวน 2) ชังคมนิธิ ทรัพย์ที่เคลื่อนที่ได้ เช่น ข้าทาส บริวาร ช้าง ม้า วัว ควาย 3) ชังคสมนิธิ ทรัพย์ที่เป็นศิลปะวิชาความรู้ ซึ่งทรัพย์ทั้ง 3 ประการนี้จัดเป็นทรัพย์ภายนอกที่ไม่จีรังยั่งยืน อาจถูกโจรกรรมหรือสูญหายได้ และเราสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพย์เหล่านี้ได้เพียงสิ้นลมหายใจเท่านั้น ในพระสูตรนี้พระพุทธเจ้าตรัสถึง "อนุคามิกนิธิ" ทรัพย์ภายใน ได้แก่ ทรัพย์ที่เป็นคุณธรรมความดีงามที่เป็นบุญกุศลทั้งหลาย กล่าวคือ ทาน ศีล สัญญมะ (การสำรวมอินทรีย์) และทมะ (การข่มใจ) ซึ่งเป็นทรัพย์ภายในที่สร้างขึ้นจากพฤติกรรมทางกาย วาจา ใจ ในทางที่เป็นกุศล จัดเป็นทรัพย์ที่มีความมั่นคงถาวร ไม่มีผู้ใดสามารถแย่งชิงไปได้ สามารถติดตามตนไปได้ในทุกภพชาติ และยังมีอานิสงส์ให้ได้มาซึ่งมนุษยสมบัติ สวรรคสมบัติ และนิพพานสมบัติ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ขุ.อ. (ไทย); 1/1/313)

บทความนี้มุ่งนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับขุมทรัพย์ภายใน ในประเด็น "อนุคามิกนิธิ: ทรัพย์ภายในที่ชาวพุทธควรรู้" ซึ่งเป็นเรื่องของการประกอบกรรมดีการทำบุญกุศลที่เป็นวิถีชีวิตของชาวพุทธ เช่น การทำทาน ทำบุญใส่บาตร การรักษาศีล สิ่งเหล่านี้ชาวพุทธคุ้นเคยกันดี และรู้ว่าทำบุญแล้วได้บุญกุศล ความจริงมิใช่แต่เพียงเท่านี้ “อนุคามิกนิธิ” ซึ่งเป็นทรัพย์ภายในที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ใน“นิธิกัณฑสูตร” นั้น มีความลึกซึ้ง มีประเด็นที่น่าศึกษามากมาย ทั้งแนวทางการสร้างบุญกุศลให้ได้ทรัพย์ภายในที่จะติดตามตนไปทุกภพชาติ และการได้รับอานิสงส์ผลบุญอย่างไรบ้าง ตลอดจนบุญกุศลเหล่านี้ยังเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญที่จะนำไปสู่การปฏิบัติธรรมในระดับที่สูงขึ้น ผู้วิจัยเห็นว่าหากชาวพุทธได้ศึกษาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับ “อนุคามิกนิธิ” ทรัพย์ภายในที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ เรื่องทาน ศีล สัญญมะ และ ทมะ ให้เข้าใจและลึกซึ้งยิ่งขึ้น ก็จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับตนเอง ครอบครัว สังคม ประเทศชาติ และต่อพระพุทธศาสนา ตลอดจนยังเป็นหนทางนำไปสู่การได้มาซึ่งมนุษยสมบัติ สวรรคสมบัติ และนิพพานสมบัติ อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา

อนุคามิกนิธิ: ทรัพย์ภายใน (บุญที่เกิดจาก ทาน ศีล สัญญมะ ทมะ)

พระพุทธเจ้าตรัสถึงเรื่องทรัพย์ภายในไว้ในพระไตรปิฎกหลายพระสูตร เช่น มหัทธนสูตร ว่าด้วยอริยทรัพย์ 7 ประการ ได้แก่ 1) ศรัทธา ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล เป็นความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย (พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์) 2) ศีล การรักษากาย วาจา ให้สงบเรียบร้อย ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เป็นการปฏิบัติตามข้อบัญญัติในพระพุทธศาสนา เช่น ศีล 5 3) หิริ ความละอายต่อการทำความชั่ว เป็นความรู้สึกผิดชอบชั่วดีที่จะช่วยยับยั้งไม่ให้กระทำสิ่งที่ไม่ดีงาม 4) โอตตัปปะ ความเกรงกลัวต่อผลของกรรมชั่ว เป็นความตระหนักว่าการกระทำใด ๆ จะมีผลตามมาเสมอ 5) สุตะ การศึกษาเล่าเรียน เป็นการแสวงหาความรู้ที่ถูกต้องเพื่อนำมาพัฒนาตนเองให้ดีขึ้น 6) จาคะ การเสียสละ การแบ่งปัน เป็นการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ผู้อื่น และ 7) ปัญญา ความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้ เป็นความสามารถในการพิจารณาไตร่ตรองเหตุผลและเข้าใจความเป็นจริงของชีวิต (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.สตฺตก. (ไทย); 23/6/9-12) สำหรับใน “นิธิกัณฑสูตร” ตรัสเรื่องการฝังขุมทรัพย์ โดยแบ่งขุมทรัพย์ออกเป็น 2 พวกใหญ่

ๆ คือทรัพย์ภายนอกและทรัพย์ภายใน ทรงตรัสให้สาวกเห็นความสำคัญของทรัพย์ภายในเพราะเป็นทรัพย์ที่มั่นคงถาวรสามารถติดตามตนไปได้ข้ามภพข้ามชาติและยังอำนวยผลให้ได้มาในมนุษยสมบัติ สวรรคสมบัติ และนิพพานสมบัติ ในที่นี้จะขอนำเสนอเนื้อหาเฉพาะเรื่องอนุคามิกนิธิในนิธิกัณฑสูตร

ความหมายของอนุคามิกนิธิ

อรรถกถาได้อธิบายความหมายของอนุคามิกนิธิว่า หมายถึง ขุมทรัพย์ที่เป็นทรัพย์ภายใน คำว่า “นิธิ” หมายถึง ขุมทรัพย์ ดังนั้น อนุคามิกนิธิ จึงหมายถึง ทรัพย์ภายในที่เป็นบุญซึ่งเกิดจากการทำทาน การรักษาศีล การสำรวมอินทรีย์ กาย วาจา ใจ และการรู้จักข่มใจ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ขุ.อ. (ไทย); 1/1/313) พระพุทธเจ้าทรงสอนให้เรารู้จักสร้างทรัพย์ภายในที่เป็นคุณธรรมให้เกิดขึ้นในตน เพราะคุณธรรมเหล่านี้เมื่อสร้างขึ้นแล้วจะติดตามตนไปตลอด สามารถข้ามภพข้ามชาติได้ คุณธรรมนี้สามารถกระทำได้ด้วยกาย วาจา ใจ อย่างเหมาะสม (พระมหานรินทร์ นรากรนิธิกุล, 2545) และขุมทรัพย์เหล่านี้ตรัสสอนให้ฝังไว้ หรือให้ปฏิบัติต่อสิ่งที่สมควรดังนี้ 1) ปูชนียวัตถุและปูชนียสถานต่าง ๆ (พระเจดีย์ พระบรมสารีริกธาตุ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ พระพุทธรูป) 2) พระสงฆ์ 3) บุคคลที่เหมาะสม ทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต 4) แขกผู้มาเยือน 5) มารดา บิดา ญาติพี่น้อง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ขุ.อ. (ไทย); 1/7/320-301) จะเห็นได้ว่าเรามีแหล่งที่จะสร้างเพื่อสะสมบุญที่เป็นทรัพย์ภายในอยู่มากมาย สามารถเลือกกระทำได้ตามความเหมาะสมในแต่ละโอกาส

อนุคามิกนิธิ: ทรัพย์ภายในที่เป็นบุญ 4 ประเภท

1.ทาน: การให้ที่นำไปสู่ความสุขและคุณธรรม ทานในพระพุทธศาสนาคือการให้ การแบ่งปัน และการเสียสละ ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงความเมตตา กรุณา และความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ทานมิได้จำกัดอยู่เพียงการให้วัตถุสิ่งของ แต่ยังรวมถึงการให้ธรรมะ การให้ความรู้ การให้อภัย และการให้ความปลอดภัย การให้ทานเป็นการกระทำที่ช่วยชำระล้างจิตใจให้บริสุทธิ์ ลดความตระหนี่ถี่เหนียว และเป็นรากฐานสำคัญของการสร้างคุณธรรมอื่น ๆ ให้งอกงามต่อไป (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.สตฺตก.; 23/31/287) ทานมี 2 ประเภทหลัก ๆ ตามที่ปรากฏใน "ทานสูตร" ได้แก่ อามิสทานและการให้สิ่งของ และธรรมทานคือการให้ธรรมะ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.อิติ. (ไทย); 25/98/473)

อามิสทาน คือการให้วัตถุสิ่งของต่าง ๆ เช่น ปัจจัย 4 ได้แก่ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค เป็นต้น อามิสทานแบ่งตามคุณภาพของที่ให้เป็น 3 ประเภท ได้แก่ ทานทาสะ (การให้ของด้อยกว่าที่ตนใช้) ทานสหาย (การให้ของที่เสมอกับที่ตนใช้) และทานสามี (การให้ของที่ดีกว่าที่ตนใช้ ซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวพุทธส่วนใหญ่นิยม เช่น การเลือกของที่ดีที่สุดถวายพระ) (พระมหาอานนท์ ชวนาภิภู (แสนเป้), 2548) อามิสทานยังแบ่งตามเจตนาของผู้ให้ได้ ๒ ประเภท ได้แก่ ปาฏิปุคคลิกทาน (การให้เฉพาะเจาะจงบุคคล) และสังฆทาน (การ

ให้แก่หมู่คณะโดยไม่เจาะจง ซึ่งเป็นทานที่มีอานิสงส์มากกว่า) (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.อุ. (ไทย); 14/379-380/427-430)

ธรรมทาน คือการให้คำแนะนำในสิ่งที่ดี การบอกศิลปวิทยา รวมถึงการอธิบายให้รู้และเข้าใจในเรื่องบาปบุญ ให้ละสิ่งที่เป็นอกุศล และดำรงตนอยู่ในทางกุศล ธรรมทานแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ วิทยาทาน (การให้ความรู้ทางโลกและทางธรรม ซึ่งธรรมทานทางธรรมถือเป็นสิ่งที่ประเสริฐ เพราะเมื่อผู้รับฟังธรรมและนำไปปฏิบัติ ย่อมเกิดความเจริญงอกงามในชีวิตและเข้าถึงความสุขที่แท้จริงได้ ดังพระพุทธดำรัสที่ว่า "การให้ธรรมะ ย่อมชนะการให้ทั้งปวง" (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ธ. (ไทย); 25/354/144) และ อภัยทาน การให้ความปลอดภัยและความไม่มีภัยแก่ตนเองและผู้อื่น ซึ่งเป็นการให้ที่ง่ายแต่ทำได้ยาก เพราะต้องอาศัยการฟังธรรมและการปฏิบัติธรรมจนเกิดความเข้าใจแจ่มแจ้ง (พระมหาอานนท์ ชวนาภิภู (แสนเป้), 2548)

องค์ประกอบของการให้ทาน ที่สำคัญคือ ทายก (ผู้ให้) ปฏิคาหก (ผู้รับ) และวัตถุทาน (สิ่งของที่ให้) ทานจะมีผลมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับองค์ประกอบเหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจตนาของผู้ให้และความบริสุทธิ์ของผู้รับ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.ปญฺจก. (ไทย); 22/37/486] วัตถุประสงค์ของการให้ทานมี 2 ประการหลัก คือ ให้เพื่ออนุเคราะห์ ช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความเมตตา และให้เพื่อบูชาคุณ บูชาคุณของพระพุทธเจ้า พระสงฆ์ มารดา บิดา ครูอาจารย์ (วีระพงษ์ แสงทอง, 2556) อานิสงส์ของการให้ทานนั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้กับพระสารีบุตรว่า การให้ทานโดยไม่มีใจเยื่อใยในทาน ไม่มุ่งหวังสั่งสมบุญ แต่ให้ทานเป็นเครื่องประดับจิต ย่อมนำไปสู่สุคติภูมิ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม.อ. (ไทย); 2/127/109-110, องฺ.สตฺตก. (ไทย); 23/52/91-92) ในกินททสูตรพระพุทธเจ้าตรัสแก่เทวดาว่า บุคคลให้ข้าว ชื่อว่าให้กำลัง ให้ผ้า ชื่อว่าให้วรรณะ ให้ยานพาหนะ ชื่อว่าให้ความสุข ให้ประทีป ชื่อว่าให้จักษุ ผู้ให้ที่พักอาศัย ชื่อว่าให้ทุกสิ่งทุกอย่าง ส่วนผู้ที่ให้ธรรม ชื่อว่าให้อมตะ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ส. (ไทย); 15/42/58) ผลจากการทำบุญกุศลด้วยทานย่อมได้รับอานิสงส์ทั้งในโลกปัจจุบันและโลกหน้า เป็นที่รักของคนหมู่มาก ได้รับการคบหาจากสัตบุรุษ มีชื่อเสียงที่ดีงาม ดังที่ปรากฏในจูฬกัมมวิภังคสูตรว่าผู้ให้ทานย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์และมีโภคะมากเมื่อเกิดเป็นมนุษย์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ม.อุ. (ไทย); 14/294/353)

โดยสรุปแล้ว การให้ทานเปรียบเสมือนรากฐานสำคัญในการสร้างบุญกุศล อันจะนำเราไปสู่การปฏิบัติธรรมที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น การทำทานจึงเป็นเสมือนการนำทางให้บุคคลมีจิตใจที่อ่อนโยน มีเมตตา กรุณา มีศีล มีธรรมมากขึ้น ทำให้จิตใจสงบเย็นไม่เร่าร้อนและนำไปสู่การเจริญสติภาวนาและปัญญาญาณที่ละเอียดประณีตยิ่งขึ้น บุญกุศลที่บุคคลสั่งสมไว้ด้วยการให้ทาน ย่อมส่งผลอันน่าปรารถนา ทั้งในมนุษยสมบัติ สวรรคสมบัติ และกระทั่งนิพพานสมบัติ ดังนั้น การให้ทานจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง และเกี่ยวเนื่องอย่างใกล้ชิดกับภพภูมิหน้า บางท่านอาจมองข้ามและคิดว่าการให้ทานเป็นเพียงเรื่องเล็กน้อย จึงละเลยการทำบุญทำทาน อันเป็นความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนในพระพุทธศาสนา

2. ศีล: รากฐานแห่งความดีงามและหนทางสู่ความสงบ ศีล เป็นหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ดังปรากฏในพระสูตรต่าง ๆ ที่กล่าวถึงศีลในฐานะที่เป็นรากฐานสำคัญของธรรมทั้งปวง เปรียบเสมือนแผ่นดินที่เป็นที่รองรับสรรพสิ่ง ศีลไม่เพียงแต่เป็นข้อปฏิบัติในหมวดธรรมใดหมวดหนึ่ง แต่เป็นพื้นฐานที่รองรับและส่งเสริมการเจริญธรรมในทุก ๆ ด้าน เพื่อขจัดกิเลส ตัณหา และบรรลุถึงความสงบอย่างแท้จริง ศีลคือข้อปฏิบัติเพื่อสำรวมกาย วาจา ให้แสดงพฤติกรรมออกมาเรียบร้อย ไม่เป็นโทษแก่ตนเองหรือผู้อื่น ต่อสังคมส่วนรวม ตลอดจนสรรพสัตว์ทั้งหลาย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2549) สามารถปฏิบัติได้ทั้งที่เป็นเพศคฤหัสถ์และบรรพชิต โดยมีข้อปฏิบัติตามสถานะที่ต่างกันออกไป ศีลเป็นข้อปฏิบัติที่สำคัญในพระพุทธศาสนา เป็นรากฐานแห่งความดีงามทั้งปวง การรักษาศีลอย่างเคร่งครัด จะนำมาซึ่งความสุข ความเจริญ และความสงบทั้งทางโลกและทางธรรม

ศีลมีหลายประเภท แบ่งตามผู้ปฏิบัติและจำนวนข้อที่รักษา ได้แก่ ศีล 5 สำหรับคฤหัสถ์ เป็นข้อปฏิบัติพื้นฐานในการดำเนินชีวิต ศีล 8 สำหรับคฤหัสถ์ที่ต้องการฝึกตนให้สูงขึ้นไป โดยรักษาในบางโอกาสหรือมีศรัทธาจะรักษาประจำ ศีล 10 สำหรับสามเณร เป็นข้อปฏิบัติสำหรับผู้ที่บวชเป็นสามเณร ศีล 227 สำหรับพระภิกษุ และศีล 311 สำหรับพระภิกษุณี เป็นข้อปฏิบัติที่เคร่งครัด เพื่อความเป็นพระภิกษุและพระภิกษุณีที่สมบูรณ์ สาระสำคัญของศีลแต่ละประเภทมีความแตกต่างกันไป อาทิ ศีล 5 เน้นการเว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดเท็จ และดื่มสุราเมรัย ส่วนศีล 8 จะเพิ่มข้อปฏิบัติในเรื่องการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล การฟ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงดนตรี การทัดทรงดอกไม้ของหอม และการนอนบนที่นอนอันสูงใหญ่ สำหรับศีล 10 จะมีรายละเอียดเพิ่มเติมในเรื่องการรับทองและเงิน ในขณะที่ศีล 227 และ 311 เป็นข้อปฏิบัติที่ละเอียดและเคร่งครัดสำหรับพระภิกษุและพระภิกษุณีตามลำดับ

การรักษาศีลนำมาซึ่งอานิสงส์ทั้งในปัจจุบันและอนาคต โดยส่งผลให้ผู้ปฏิบัติประสบความเจริญทางโลก มีทรัพย์สิน เกียรติยศ เป็นที่รักใคร่ และดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท พร้อมทั้งมีความสงบในจิตใจ เมื่อสิ้นชีพแล้วย่อมไปสู่สุคติภูมิ นอกจากนี้ ศีลยังเป็นรากฐานสำคัญของการปฏิบัติธรรม เพราะช่วยชำระจิตใจให้สะอาดและสงบ เอื้อต่อการเจริญสมาธิและปัญญา ดังที่พระพุทธโฆษาจารย์ (2551) กล่าวว่าศีลที่รักษาดีแล้วย่อมดับความร้อนรุ่มในใจได้ดีกว่าสิ่งอื่นใด และขจัดภัยจากการตำหนิตนเอง นำมาซึ่งเกียรติและความยินดี พระพุทธองค์ทรงชี้ว่าผู้ปรารถนาความรักใคร่และการสรรเสริญควรทำศีลให้บริบูรณ์ ศีลเป็นที่พึ่งของผู้ประพฤติพรหมจรรย์ เป็นดุจน้ำชำระล้างความชั่วร้าย นำไปสู่ความสงบเย็น กลิ่นศีลหอมยิ่งกว่ากลิ่นใด บันไดสู่สวรรค์นิพพานใดก็ไม่เสมอด้วยศีล ผู้มีศีลงามสง่ายิ่งกว่าผู้ประดับด้วยเครื่องประดับอันมีค่า ก็ยังไม่งามเท่าผู้มีศีลประดับกาย วาจา ใจ และย่อมเกิดปีติในการพิจารณาตนเอง ศีลจึงเป็นรากฐานแห่งคุณความดีและเครื่องกำจัดความชั่วร้ายทั้งปวง (ประณีต ก้องสมุทร, 2568)

โดยสรุป ศีล คือข้อปฏิบัติเพื่อสำรวมกาย วาจา ให้แสดงออกซึ่งพฤติกรรมที่เรียบร้อย ไม่ก่อโทษแก่ตนเอง ผู้อื่น สังคมโดยรวม ตลอดจนสรรพสัตว์ทั้งหลาย สามารถปฏิบัติได้ทั้งในเพศคฤหัสถ์และบรรพชิต ประกอบด้วย ศีล 5, ศีล 8, ศีล 10, ศีล 227 และศีล 311 ซึ่งล้วนเป็นข้อปฏิบัติหรือข้อห้าม เพื่อส่งเสริมการสร้างบุญบารมี ศีลจึงเป็นเบื้องต้น เป็นที่ตั้ง เป็นบ่อเกิดแห่งคุณธรรมและความดีทั้งหลาย เป็นประธานแห่งธรรมทั้งปวง บุคคลใดที่ชำระศีลให้บริสุทธิ์ ย่อมเป็นผู้มีจิตใจสว่าง สงบ ทำให้กาย วาจา ใจสงบ ไม่เบียดเบียน

ตนเอง และเอื้อต่อการปฏิบัติสมาธิให้จิตใจสงบได้ง่าย ในระดับบรรพชิต ศีลมีจำนวนข้อมาก เพื่อกำกับให้พระภิกษุสงฆ์และสามเณรสามารถดำรงตนในสมณภาวะได้อย่างสมบูรณ์ และเอื้อต่อการประพฤติพรหมจรรย์ในขั้นสูงต่อไปได้ (รมิตา ฟ้าภิยโย, 2563)

3. การสำรวมอินทรีย์: ปราการป้องกันจิตจากกิเลส การสำรวมอินทรีย์ หรือที่เรียกว่า "อินทรียสังวร" นับเป็นหลักปฏิบัติสำคัญยิ่งในพระพุทธศาสนา เปรียบประดุจปราการอันมั่นคงที่ช่วยปิดกั้นมิให้กิเลสและความทุกข์รุกล้ำเข้าสู่จิตใจ ร่างกายของเรามีทวารทั้ง 6 ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ซึ่งเป็นช่องทางเปิดรับเรื่องราวต่างๆ จากโลกภายนอกอยู่เสมอ หากปราศจากการใส่ใจระมัดระวัง ปล่อยให้ทวารเหล่านี้เปิดรับทุกสิ่งโดยมิได้กลั่นกรอง กิเลสก็จะสามารถแทรกซึมเข้าสู่จิตใจ ก่อให้เกิดความทุกข์ร้อนขึ้น ด้วยเหตุนี้ การสำรวมอินทรีย์จึงเป็นการฝึกฝนตนให้มีความสำรวม ระมัดระวัง และควบคุมตนเอง เพื่อมิให้จิตใจไหลไปตามอารมณ์ต่างๆ ที่เข้ามากระทบผ่านทางอินทรีย์ทั้ง 6 (ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ) พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายขยายความของคำว่า "สัญญมะ" ว่าคือการห้ามใจตนมิให้ยินดียินร้ายในอารมณ์ทั้งหลาย ซึ่งถือได้ว่าเป็น "สมาธิ" ขั้นสูง ผู้ใดปฏิบัติได้เช่นนี้ ย่อมได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้มีการสำรวมอย่างสูงสุด (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ขุ.อ. (ไทย); 1/6/319) สมเด็จพระญาณสังวร ฯ ได้ทรงอธิบายความหมายของ “สัญญมะ” หรือ "การสำรวมอินทรีย์" ว่าเป็นการฝึกอบรมจิตด้วยการมีสติรักษาประตูทั้งภายใน (ใจ) และภายนอก (ตา หู จมูก ลิ้น กาย) (สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, 2568)

ดังนั้น การสำรวมอินทรีย์จึงเป็นการป้องกันจิตมิให้สัมผัสกับอกุศล และเป็นการรักษาจิตให้อยู่ในสภาวะแห่งความสงบอินทรีย์ทั้ง 6 เสมือนช่องทางที่กิเลสจะไหลแทรกซึมเข้าสู่จิตใจ หากมิได้มีการสำรวมระวังจิตก็จะถูกอารมณ์ต่างๆชักนำให้เกิดความยินดียินร้าย และอาจนำไปสู่การกระทำกรรมที่สนองต่อกิเลส การสำรวมอินทรีย์จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่นำมาซึ่งความสงบของจิต และเป็นรากฐานอันสำคัญในการเจริญสมาธิและปัญญา

การปฏิบัติเพื่อให้เกิดการสำรวมอินทรีย์ คือการฝึกอบรมจิต หรือจิตตภาวนา ด้วยวิธีปฏิบัติที่มีสัญญมะ อันเป็นการสำรวมระวังจิต โดยมีสติเป็นเครื่องรักษาประตูทั้งภายในและภายนอกของจิต เนื่องจากอายตนะทั้ง 6 นี้เปิดรับอารมณ์เข้าสู่จิตอยู่ตลอดเวลา จิตที่มิได้รับการฝึกฝนอบรม ย่อมโน้มเอียงที่จะยึดมั่นผูกพันอยู่กับอารมณ์เหล่านั้น อันเป็นช่องทางให้กิเลสมาร ได้แก่ ราคะ โทสะ โมหะ เข้ามาสู่จิต ทำให้บุคคลเดือดร้อนวุ่นวาย ไม่มีความสงบ และตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของอารมณ์และกิเลสต่างๆ อยู่ทุกขณะ การเจริญจิตตภาวนา จึงเป็นการอบรมจิต (สมาธิ) โดยการตั้งสติให้ระลึกรู้กำกับจิตอยู่เสมอ เพื่อมิให้จิตผูกพันกับอารมณ์ และต้องมีสติระวังใจ สำรวมใจไว้ มิให้ยึดถืออารมณ์ที่จรเข้ามา สติที่ทำหน้าที่สำรวมใจนี้ คือ “สัญญมะ” (สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, 2568) สภาวะที่จิตตั้งอยู่ในสัญญมะคือสภาวะแห่งความสำรวมระวัง โดยมีสติเป็นผู้นำ ซึ่งสภาวะเช่นนี้คือ “สมาธิ” ที่เป็นสัมมาสมาธิอันแท้จริง สมาธินี้จัดเป็นสมาธิในแนวสมถะ ซึ่งนำไปสู่ความสงบใจจากอารมณ์และกิเลสทั้งหลาย จิตจึงสงบและตั้งมั่นอยู่ภายใน โดยไม่ไหลไปยึดเกาะกับอารมณ์ภายนอก ซึ่งเกิดขึ้นได้โดยอาศัยสติเป็นเครื่องระมัดระวังจิต

อานิสงส์ของการสำรวมอินทรีย์นั้น คือการทำให้จิตใจสงบ ช่วยลดละกิเลสต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นในจิตใจ ทำให้การกระทำความดีเป็นไปได้อย่างง่ายดาย และเป็นพื้นฐานสำคัญในการปฏิบัติธรรม เมื่อมีการปฏิบัติอย่างถูกต้องและต่อเนื่อง ย่อมเป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การบรรลุธรรมได้อย่างรวดเร็วขึ้น ธรรมนี้จัดเป็นบุญ

กุศลเป็นทรัพย์ภายในที่ติดตามตนไปทุกภพ ในอปริหานิยสูตร พระพุทธองค์ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุประกอบด้วยธรรม 4 ประการนี้ ชื่อว่าอยู่ใกล้นิพพานแน่แท้ ธรรม 4 ประการ คือ 1) สมบูรณ์ด้วยศีล 2) คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย 3) รู้จักประมาณในการบริโภค 4) ประกอบความเพียรเครื่องตื่นอยู่เนือง ๆ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.จตุกก. (ไทย); 21/37/60)

สรุปแล้ว การสำรวมอินทรีย์คือการปิดกั้น ห้าม ป้องกัน และระมัดระวังมิให้จิตถูก ชักนำไปสนใจในอารมณ์ภายนอก ซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งอกุศล และยังหมายถึงการปกป้องรักษาจิตให้อยู่กับหลักธรรมอันมั่นคง ทำให้จิตสามารถรอดพ้นจากการถูกครอบงำด้วยกิเลสต่าง ๆ เมื่อมีการรับรู้อารมณ์ภายนอก หรือที่เรียกว่าการคุ้มครองทวาร อินทรียสังวรจึงเป็นการสำรวมระวังในกายตน หรืออีกนัยหนึ่งคือการสำรวมระวังอายตนะ 6 ภายในร่างกาย การสำรวมอินทรีย์จะช่วยให้จิตใจสงบ ลดกิเลส และเป็นพื้นฐานสำคัญในการปฏิบัติธรรมเพื่อให้บรรลุถึงความสุขสงบเป็นหนทางเข้าสู่กระแสพระนิพพาน

4. ทมะ: การข่มใจเพื่อบรรลุธรรม พระพุทธศาสนามุ่งเน้นการใช้ สติปัญญา ในการพิจารณาไตร่ตรองเพื่อเข้าใจความทุกข์และหนทางดับทุกข์ โดยเริ่มต้นจากการพิจารณา มูลเหตุแห่งทุกข์ แล้วแก้ไขที่ต้นเหตุนั้น (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2541) กระบวนการเหล่านี้จำต้องเริ่มต้นจากการใช้สติและปัญญาในการยับยั้งชั่งใจตนเอง เพื่อให้สามารถรู้เท่าทันกิเลสภายในจิตใจ คือ การรู้จักข่มใจ การมีสติและปัญญาที่มั่นคง จะช่วย ยับยั้งชั่งใจตนเอง ไม่ให้ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของอารมณ์และกิเลสที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ เมื่อบุคคลมีสติสัมปชัญญะ ก็จะสามารถ รู้เท่าทันกิเลสภายในจิตใจ ว่าขณะนั้นเกิดความโลภ ความโกรธ ความหลง หรืออารมณ์อกุศลอื่น ๆ การตระหนักรู้เช่นนี้เองคือจุดเริ่มต้นของการ รู้จักข่มใจ หรือการควบคุมตนเอง ไม่ให้กิเลสเหล่านั้นแสดงออกมาเป็นการกระทำทางกาย วาจา หรือความคิด ที่จะนำมาซึ่งความทุกข์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น การรู้จักข่มใจจึงเป็นเสมือนปราการ ด่านแรกในการป้องกันมิให้กิเลสครอบงำจิตใจ และเป็นพื้นฐานสำคัญในการเจริญวิปัสสนาปัญญาเพื่อดับทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง

อรรถกถาจารย์ยังได้อธิบายว่า ทมะ หมายถึง การฝึกฝน การระงับกิเลส ซึ่งเป็นอีกชื่อหนึ่งของ "ปัญญา" (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ขุ.อ. (ไทย); 1/6/319) ชื่อว่าปัญญา เพราะสามารถระงับหรือข่มกิเลสที่อยู่ในจิตใจตนเองได้นั้น จำเป็นต้องรู้จักข่มจิต ข่มใจ บังคับควบคุมตนเอง มิให้กระทำตามอำเภอใจของกิเลส ก่อนลงมือกระทำการใด ๆ ต้องพิจารณาใคร่ครวญถึงเหตุผลและความดีงามว่าสมควรหรือเป็นประโยชน์ ซึ่งถือเป็นการใช้ปัญญา (สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, 2568) โดยสรุป ทมะคือ ความข่มใจ หรือ การฝึกใจ อันมีเป้าหมายเพื่อละกิเลสทั้งปวง

การปฏิบัติในการข่มใจ ข่มกิเลสที่เกิดขึ้นในจิตใจนั้น แม้ผู้ปฏิบัติจะเจริญ สัญญมะ คือความสำรวมระวังแล้วก็ตาม แต่ก็อาจมีขณะที่เผลอสติ อารมณ์ก็จะเข้ามา จิตก็จะยึดอารมณ์เป็นสังโยชน์ ก่อให้เกิดราคะ โลภะ โทสะ โมหะขึ้นในอารมณ์นั้น และโดยทั่วไปบุคคลยังมีกิเลสที่เป็นอาสวะอนุสัย ฝังลึกอยู่ในจิตสันดานเปรียบเสมือนตะกอนที่นอนก้นตุ่ม กิเลสเหล่านี้ก็จะฟุ้งขึ้นมาเป็นนิวรณ์ในจิตใจ ปรากฏเป็นกามฉันท์ พยาบาท ความง่วงเคลิบเคลิ้ม ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ หรือความเคลือบแคลงสงสัย เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็เป็นตัวบีบคั้นจิตใจ และเป็นตัวที่จะบังคับจิตให้ทำตามอำนาจของกิเลส เมื่อกำหนดดูจิตที่กำลังมีกิเลสครอบงำอยู่ หากมีความสำนึกดี

ก็จะรู้สึกตัวในขณะนั้นว่ากิเลสกลังทำงาน คนส่วนใหญ่ที่ไม่ได้ฝึกข่มจิต ปล่อยให้กิเลสข่มเหงและข่มขู่จิต เปรียบเสมือนเป็นการฝึกฝนกิเลส ธรรมชาติของจิตนั้น เมื่อคุ้นเคยกับสิ่งใด ย่อมโน้มเอียงไปในสิ่งนั้นมาก ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนให้หันกลับมาเป็นฝ่ายฝึกจิต ข่มจิต เครื่องมือสำคัญที่สุดในการข่มกิเลสคือ “ปัญญา” คือความรู้ทั่วถึงความจริง ปัญญานี้คือ ทมะ ซึ่งเป็นเครื่องข่มกิเลสอย่างดี

สรุปได้ว่า การข่มใจ เป็นหลักปฏิบัติที่สำคัญในพระพุทธศาสนา การรู้จักฝึกฝน ปฏิบัติ และหมั่นยับยั้งจิตใจตนให้ห่างจากกิเลสทั้งหลาย จะทำให้ความดีนั้นดำรงอยู่และเจริญยิ่งขึ้น การฝึกฝนตนนั้นพึงใช้ปัญญาคือการใช้ความรู้เป็นพื้นฐานในการคิดพิจารณาต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างสม่ำเสมอ ทั้งจากประสบการณ์ในอดีต ทั้งการพิจารณาผลเสียที่จะตามมาในปัจจุบัน และสิ่งที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต โดยการหลีกเลี่ยงสิ่งที่ไม่สมควร ทั้งนี้วิธีการฝึกฝนตนนั้นเป็นการใช้สมาธิ ฝึกข่มใจจะช่วยให้เรามีความสุขและประสบความสำเร็จทั้งทางโลกและทางธรรม

สรุปหลักธรรม ทาน ศีล สัญญมะ และทมะ ธรรมเหล่านี้จัดว่าเป็นขุมทรัพย์ภายในที่จะติดตามตนไปเป็นบุญที่ผู้ใดได้กระทำหรือประพฤติปฏิบัติดีแล้ว ย่อมอำนวยผลอันน่าปรารถนา ทั้งในเรื่องมนุษยสมบัติ สวรรคสมบัติ และสมบัติพระนิพพาน เริ่มต้นจากการให้ทาน ไม่ว่าจะเป็นอามิสทานหรือธรรมทาน เรื่องของศีลสำหรับคฤหัสถ์ คือศีล 5 ที่บุคคลควรถือปฏิบัติให้มั่นคงและรักษาตามเจตนาของผู้รักษา นอกจากนั้น การสำรวมอินทรีย์ หรือสัญญมะ เป็นเรื่องสำคัญที่จะปิดกั้นอกุศลมิให้ก่อเวรก่อภัยแก่บุคคลผ่านทางอายตนะทั้งภายนอกและภายใน ตลอดจนต้องมีสติรู้จักข่มใจ ยับยั้งจิตใจตนเองมิให้กระทำตามใจกิเลส อันเป็นจุดเริ่มต้นของการขจัดกิเลสให้สิ้นไปจากใจ

แนวทางการสร้างทรัพย์ภายใน (การฝังขุมทรัพย์)

เมื่อได้ทราบถึงความหมายและความสำคัญของ อนุคามิกนิธิ หรือทรัพย์ภายในที่เป็นบุญกุศลแล้ว ลำดับต่อไปจะได้พิจารณาถึงแนวทางการสร้างทรัพย์ภายใน อันเนื่องมาจากการเจริญ ทาน ศีล การสำรวมอินทรีย์ และการข่มใจ ให้เกิดเป็นบุญกุศล พระพุทธองค์ทรงประทานแนวทางอันชัดเจนไว้ใน นิธิกัณฑสูตร ดังนี้ “.....ขุมทรัพย์ ที่ผู้ใดจะเป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม ฝังไว้ดีแล้ว ด้วยทาน ศีล สัญญมะ และทมะ ในพระเจดีย์ พระสงฆ์ บุคคล แขกที่มาหา ในมารดา บิดา หรือพี่ชาย ขุมทรัพย์นี้ชื่อว่าฝังไว้ดีแล้ว คนอื่นขนเอาไปไม่ได้ จะติดตามคนฝังตลอดไป...” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ขุ; 25/6-8/18) คำว่า “ฝังไว้” ในอรรถกถาอธิบายว่า หมายถึง การเก็บไว้ รักษาไว้ คุ้มครองไว้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ขุ.อ. (ไทย); 1/1/313) คำว่าพระเจดีย์ หมายถึงสิ่งที่ควรสักการะบูชา ได้แก่ 1) บริโภคเจดีย์ หมายถึง ต้นพระศรีมหาโพธิ์ 2) อุทิสสกเจดีย์ หมายถึง พระพุทธปฏิมา 3) พระสธาตุกเจดีย์ คือ พระสถูปที่มีห้องบรรจุพระธาตุ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ขุ.อ. (ไทย); 1/7/321)

แนวทางการสร้างทรัพย์ภายใน: พระเจดีย์

การฝังขุมทรัพย์ภายในไว้ในพระเจดีย์ ด้วย ทาน หรือศีล เป็นการกระทำความดีงามด้วยเจตนาอันบริสุทธิ์ เพื่อเป็นการบูชาพระรัตนตรัย พระเจดีย์ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ทาน ในบริบทนี้ มิได้จำกัดอยู่เพียงการให้วัตถุสิ่งของภายนอกเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการ ถวายดอกไม้ ธูป เทียนและเครื่องหอมบูชาพระเจดีย์ หรือพระพุทธรูป ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงความเคารพเลื่อมใส ศรัทธา และความนอบน้อมต่อพระพุทธคุณ การกระทำเหล่านี้เป็นการ "ฝัง" ความศรัทธาไว้ในจิตใจของผู้กระทำ ทำให้จิตใจอ่อนโยน ละเอียดประณีต และน้อมนำไปสู่กุศลธรรม ศีล ก็เป็นอีกหนึ่ง "ขุมทรัพย์" ภายในที่สำคัญ การรักษาศีล 8 ให้บริสุทธิ์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา เป็นการฝึกฝนตนเองให้งดเว้นจากอกุศลกรรมทั้งหลาย เป็นการ "ฝัง" คุณธรรมแห่งความมีระเบียบวินัย ความสำรวมกาย วาจา ใจและความเมตตา กรุณา ไว้ในจิตใจ การรักษาศีลอย่างเคร่งครัดเป็นการชำระจิตให้บริสุทธิ์จากกิเลสอย่างหยาบ เป็นรากฐานสำคัญในการเจริญสมาธิและปัญญาในลำดับต่อไป การทำทานและรักษาศีลเพื่อบูชาพระเจดีย์นั้นจึงมิได้มุ่งหวังเพียงผลบุญที่จะเกิดขึ้นในภพหน้าเท่านั้น แต่ยังเป็นการ "ฝัง" คุณงามความดีไว้ในจิตใจตนเองในปัจจุบัน ทำให้เป็นผู้มีจิตใจสูงขึ้น ละจากความเห็นแก่ตัว การบูชาด้วยทานและศีลนี้จึงเป็นการสร้าง "ขุมทรัพย์" อันถาวร ที่จะติดตามบุคคลไปในทุกภพชาติ และเป็นปัจจัยสำคัญในการบรรลุธรรมในที่สุด

แนวทางการสร้างทรัพย์ภายใน: พระสงฆ์

การฝังทรัพย์ภายในไว้ในพระสงฆ์ การบำเพ็ญบุญด้วยการถวายทานแด่พระสงฆ์เป็นกิจที่ชาวพุทธคุ้นเคย เช่น การใส่บาตรพระสงฆ์ การไปวัดทำบุญใส่บาตรในโอกาสต่าง ๆ เพื่อให้ได้อานิสงส์ที่ยิ่งไปกว่านั้น พึงไปรักษาศีลอุโบสถ (ศีล 8) ในวันธรรมสวนะ ณ วัดต่าง ๆ และเมื่ออยู่ในวัดวาอาราม พึงระมัดระวังสำรวมอินทรีย์ทั้ง 6 (ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ) ให้สงบ ไม่คิดปรุงแต่งในเรื่องที่เป็นอกุศล ตลอดจนรู้จักข่มใจระงับกิเลสเมื่อประสบกับสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา เช่น อาจมีผู้คนแออัด พูดจาให้ระคายหูบ้าง แสดงความเห็นแก่ตัวออกมาบ้าง เหตุการณ์ทำนองนี้ หากเราขาดสติพลั้งเผลอรับอารมณ์ที่ไม่ชอบใจเข้ามาแล้ว พึงมีสติใช้ปัญญาระงับความไม่พอใจนั้นโดยฉับพลัน มิให้ก่อตัวเป็นเชื้อแห่งความโกรธ ความโลภ ความหลงในใจ ก็ถือได้ว่าเป็นการฝังขุมทรัพย์ภายในไว้เป็นอย่างดี การสำรวมระวังอินทรีย์และการข่มใจนั้น มิได้จำกัดอยู่เพียงแค่ในวัดวาอารามเท่านั้น แต่ สามารถปฏิบัติได้ในทุกสถานการณ์ ไม่ว่าจะอยู่ในสถานที่ใดก็ตาม การฝึกฝนตนเองให้มีสติอยู่เสมอ รู้เท่าทันความคิดและความรู้สึกของตนเอง และสามารถควบคุมตนเองได้ในทุกสถานการณ์ คือการ "ฝังขุมทรัพย์ภายใน" อันประเสริฐ ที่จะนำมาซึ่งความสงบสุขและความเจริญก้าวหน้าในทางธรรมอย่างแท้จริง การบำเพ็ญบุญด้วยการถวายทานแด่พระสงฆ์ ควบคู่ไปกับการรักษาศีล การสำรวมอินทรีย์ และการข่มใจ จึงเป็นการ "ฝัง" คุณงามความดีไว้ในจิตใจตนเองอย่างรอบด้าน และเป็นการสนับสนุนพระสงฆ์ผู้เป็นทายาทแห่งพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่สืบไปอีกด้วย

แนววทางการสร้างทรัพย์ภายใน: บุคคล/แขกที่มาหา

การ "ฝังไว้ในบุคคล/แขกที่มาหา" เป็นการขยายขอบเขตของการสร้างบุญกุศลให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยครอบคลุมถึงปฏิสัมพันธ์ที่เรามีต่อเพื่อนมนุษย์ ทั้งผู้ที่อยู่ในสถานะเดียวกัน (บุคคล) และผู้ที่มาเยือนเราถึงที่พักอาศัย (แขกที่มาหา) ดังที่อรรถกถาแห่งขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ ได้อธิบายไว้ว่า คำว่า "บุคคล" ในบริบทนี้หมายถึงได้ทั้งผู้ครองเรือน (คฤหัสถ์) และผู้สละเรือนบวช (บรรพชิต) (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ขุ.อ. (ไทย); 1/7/321) พระพุทธศาสนามิได้จำกัดการสร้างบุญกุศลไว้เพียงการกระทำต่อพระสงฆ์หรือศาสนสถานเท่านั้น แต่ยังทรงสั่งสอนให้เราสร้างความดีงามกับบุคคลเหล่านี้ ด้วยการเจริญทาน ซึ่งเป็นการให้ด้วยจิตใจที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งปันสิ่งของจำเป็น หรือการช่วยเหลือผู้อื่นตามกำลังและความสามารถ ยิ่งไปกว่านั้น เรายังสามารถสร้างบุญกุศลตามหลักธรรม สังคหวัตถุ 4 (สังคหสูตร) ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ว่าด้วยการสงเคราะห์ อนุเคราะห์ หรือการผูกใจผู้อื่น อันประกอบด้วยคุณธรรมสำคัญสี่ประการ (1) ทาน การให้ปันสิ่งของที่ควรให้ ด้วยจิตใจที่เมตตาและหวังดี เป็นการลดความตระหนี่ในจิตใจตนเอง (2) ปิยวาจา การกล่าวถ้อยคำที่ไพเราะ สุภาพ จริงใจ และเป็นประโยชน์ (3) อัตถจริยา การประพฤติในสิ่งที่)เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น การช่วยเหลือด้วยแรงกาย แรงใจ หรือสติปัญญา การช่วยเหลือขวนขวายในกิจการงานที่เสริมสร้างความสามัคคี ก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ส่วนรวม เป็นการ "ฝัง" ความเสียสละ และความรับผิดชอบต่อสังคม (4) สมานัตตตา การวางตนเสมอต้นเสมอปลาย ไม่ถือตัว มีความเป็นมิตร สร้างความสัมพันธ์ที่ดี การ "ฝัง" ความเคารพซึ่งกันและกัน และความเท่าเทียมในความเป็นมนุษย์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.จตุกก. (ไทย); 21/32/50)

การสร้างทรัพย์ภายใน: มารดา/ บิดา/ พี่ชาย

การฝังไว้ในมารดา/บิดา/พี่ชาย ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา บิดามารดาเป็นผู้มีอุปการคุณต่อบุตรธิดาอย่างหาที่สุดมิได้ ฐานะของบิดามารดาจึงได้รับการยกย่องว่าเป็นฐานะอันสูงส่ง เป็นปูชนียบุคคลของบุตร พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงฐานะของบิดามารดาไว้ 4 ประการ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.อิติ. (ไทย); 25/106/485) คือ (1) เป็นพระพรหมของบุตร ท่านมีคุณธรรมต่อบุตรดุจดังพระพรหม ประกอบด้วยพรหมวิหาร 4 มีความเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา (2) เป็นเทวดาของบุตร หรือเรียกว่า วิสุทธิเทพ เป็นพระอรหันต์ของบุตร เพราะท่านปฏิบัติต่อบุตรธิดาด้วยใจที่บริสุทธิ์และคำนึงถึงประโยชน์แก่บุตรโดยส่วนเดียว (3) เป็นครูของบุตร เป็นครูคนแรกที่ทำหน้าที่สั่งสอนบุตรก่อนใคร ๆ (4) เป็นอาหุไนยบุคคล เป็นผู้ควรได้รับการตอบแทนความดีจากบุตร เพราะท่านเป็นผู้มีอุปการะคุณต่อบุตรในทุกด้าน สมควรที่บุตรจะต้องสักการะบูชาด้วยวัตถุสิ่งของและการเลี้ยงดูตอบแทนเช่นเดียวกับพระอรหันต์ การสร้างบุญหรือฝังทรัพย์ภายในไว้ในบิดามารดา ที่เกี่ยวกับเรื่องทาน บุตรพึงเอาใจใส่บำรุงท่านด้วยปัจจัย 4 อย่างสม่ำเสมอ ปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรม ไม่ลักทรัพย์ของบิดามารดา ไม่กล่าวคำเท็จต่อบิดามารดา รู้จักสำรวมกาย วาจา ใจ และข่มใจในสิ่งที่บิดามารดาอาจว่ากล่าวตักเตือนด้วยความปรารถนาดี นอกจากนั้น พึงปฏิบัติต่อท่านตาม “สิงคาลกสูตร” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ป. (ไทย);

11/266/212) คือ เลี้ยงดูท่านตอบแทน ช่วยเหลือกิจธุระของท่าน ดำรงวงศ์ตระกูล ประพฤติตนให้เหมาะสมกับการเป็นทายาท และเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว พึงทำบุญอุทิศให้ท่าน ส่วนพี่ชายซึ่งเปรียบเสมือนญาติผู้ใหญ่ในบ้าน ก็ควรปฏิบัติต่อเขาด้วยความเคารพเช่นกัน

โดยสรุป การสร้างทรัพย์ภายใน หรือการฝังขุมทรัพย์ภายใน สามารถกระทำได้โดยการเจริญทาน รักษาศีล สำรวมอินทรีย์ และข่มใจ โดยปฏิบัติต่อศาสนสถานที่เป็นสัญลักษณ์แห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยความเคารพนอบน้อมศรัทธาเลื่อมใสด้วยความบริสุทธิ์ใจ ตลอดจนการปฏิบัติต่อบุคคลต่าง ๆ ทั้งพระสงฆ์ บิดามารดา หรือบุคคลทั่วไปที่เกี่ยวข้องดังกล่าว ซึ่งล้วนเป็นการสร้างบุญกุศลที่เป็นทรัพย์ภายในและยังเป็นรากฐานสำคัญในการดำเนินชีวิตให้มีความสุขใจในขณะชาตินี้ และเป็นเสบียงบุญที่จะติดตามบุคคลไปในทุกภพชาติ

อานิสงส์ของการฝังขุมทรัพย์ภายใน: มนุษยสมบัติ สวรรคสมบัติ และนิพพานสมบัติ

พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ใน นิธิกัณฑสูตร ว่า การฝังขุมทรัพย์ภายในอันเป็นบุญกุศลด้วย ทาน ศีล สัญญมะ และทมะ ในพระเจดีย์ พระสงฆ์ ในบุคคล ในแขกที่มาหา และในบิดามารดาหรือพี่ชายนั้น จะเป็นขุมทรัพย์ที่ติดตามตนไปในทุกภพชาติ และอานิสงส์ผลบุญที่ได้กระทำหรือฝังไว้เป็นอย่างดี ย่อมนำมาซึ่งความปรารถนาใน มนุษยสมบัติ สวรรคสมบัติ และนิพพานสมบัติ

มนุษยสมบัติ หมายถึง ความสมบูรณ์แห่งความเป็นมนุษย์ ซึ่งมีคุณสมบัติ 8 อย่าง คือ 1) มีรูปร่างหน้าตาที่สวยงาม 2) มีทรัพย์สมบัติมาก 3) มียศถาบรรดาศักดิ์สูง 4) มีเกียรติยศ ชื่อเสียง 5) มีบริวารมาก 6) มีสติ ปัญญาดี 7) มีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรงสมบูรณ์ และ 8) มีอายุยืนยาว บุคคลที่จะได้มนุษย์สมบัติอันน่าปรารถนาเหล่านี้ ก็ด้วยบุญที่ตนได้สั่งสมไว้กับบุคคลต่าง ๆ ด้วยการเจริญทานก็ดี ด้วยการรักษาศีลก็ดี ดังเช่นบุคคลผู้ให้ทานข้าว น้ำแก่สมณะ เมื่อละจากโลกนี้ไปแล้วจะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ หากยังไม่บรรลุถึงสุคติโลกสวรรค์ หากกลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในภายหลังจะเป็นผู้มีโภคะมากร่ำรวย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ขุ. (ไทย); 25/10-11/18-19) ส่วนผู้ที่รักษาศีล 5 คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดเท็จ และดื่มสุราเมรัย ย่อมก่อให้เกิดความสงบสุขในหมู่ชน ศีล 5 เป็นคุณธรรมพื้นฐานเบื้องต้นที่นำบุคคลไปสู่การบรรลุถึงมนุษย์สมบัติได้อย่างแน่นอน ตามนัยแห่ง จูฬกัมมวิภังคสูตร กล่าวว่า บุคคลผู้เว้นจากการฆ่าสัตว์ เมื่อตายไปจะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ หากยังไม่บรรลุถึงสุคติโลกสวรรค์ หากกลับมาเกิดเป็นมนุษย์จะมีอายุยืนยาว (สุภามาศ โพธิ์ทอง และบรรจบ บรรณรุจิ, 2560)

สวรรคสมบัติ หมายถึง ภูมิหรือดินแดนอันอุดมด้วยทิพยสุข เป็นที่สถิตของเหล่าทวยเทพ เหตุที่ทำให้จุติไปอุบัติเป็นเทพยดาได้นั้น ด้วยอำนาจแห่งบุญกุศลที่ได้สั่งสมไว้เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ เมื่ออุบัติขึ้นก็จะดำรงอยู่ในวัยหนุ่มสาว งดงามอยู่เสมอจนกว่าจะถึงเวลาสิ้นอายุขัย ปราศจากความแก่ชราเฉกเช่นในโลกมนุษย์ วิมานอันเป็นที่อยู่อาศัยของเทพยดาทั้งหลายล้วนวิจิตรตระการตา มีขนาดแตกต่างกันไป เพียบพร้อมด้วยความสะดวกสบาย มีอาหารทิพย์บังเกิดขึ้น มีบริวารคอยรับใช้ใกล้ชิด เสื้อผ้าอันเป็นทิพย์ งดงามวิจิตรก็ปรากฏให้สวมใส่ กิจกรรมในแต่ละวันก็คือการเที่ยวชมอุทยาน การสังสรรค์ระหว่างทวยเทพทั้งหลาย ส่วนจะอุบัติขึ้น ณ สวรรค์ชั้นใด เป็นเทพยดาประเภทใด และอยู่ในฐานะใดนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับบุญที่ตนได้สั่งสมไว้เมื่อครั้งยังเป็น

มนุษย์ (วิโรจน์ คุ้มครอง, 2563) ผู้ใดต้องการมีสวรรค์สมบัติ ในชาตินี้ ต้องสร้างทานให้มากในชาตินี้ มีอามิสทาน วิทยาทาน อภัยทาน ธรรมทาน นำศีลมารักษากาย วาจา ให้สะอาดปราศจากความชั่ว มีศีล 5 ศีล 8 ศีล 10 ศีล 227 ตามสมควรแก่ตน ศึกษาพระธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เจริญสมาธิเพื่อฝึกสติให้ควบคุมจิตให้สงบ แล้วนำคำสอนมาพิจารณาไตร่ตรอง ให้รู้แจ้งเห็นจริงในสัจธรรม คือความจริงที่สามารถพิสูจน์ได้ที่เรียกว่า ปัญญา ผลบุญที่ท่านสร้างจะส่งให้ท่านไปเกิดในสวรรค์อย่างแน่นอน

นิพพานสมบัติ หมายถึง สภาวะที่ดับกิเลสและกองทุกข์ทั้งปวงแล้ว เป็นภาวะแห่งสุขสูงสุด เพราะปราศจากทุกข์ และเป็นอิสรภาพอันสมบูรณ์ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2565) นิพพานคือความสิ้นไปแห่งราคะ โทสะ โมหะ เนื่องด้วยราคะ โทสะ โมหะ เป็นอกุศลมูลอันเป็นรากเหง้าแห่งการกระทำกรรมทั้งฝ่ายบุญและบาป เมื่อมีการกระทำกรรมลงไป ย่อมเกิดวิบาก คือผลของกรรมไม่ว่าจะเป็นด้านดีหรือชั่วก็จะย้อนกลับมาปรากฏกลายเป็นภพชาติในสังสารวัฏ แต่นิพพานอยู่เหนืออำนาจของกิเลส กรรม วิบาก อันเป็นวงจรแห่งการเกิดในสังสารวัฏ จึงไม่มีการหวนกลับมาสู่ภพชาติอีก อำนาจของกิเลส กรรม วิบาก ที่เป็นวงจรให้เกิดในสังสารวัฏ ไม่มีการย้อนกลับมาสู่ภพชาติอีกแล้ว (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ส.สฬา. (ไทย); 18/314/335)

องค์ประกอบที่จะนำไปสู่การเข้าถึงนิพพานสมบัติ ได้แก่ ทาน ศีล สมาธิ ปัญญา (สุภามาศ โพธิ์ทอง และบรรจบ บรรณรุจิ, 2560) จะเห็นได้ว่าศีลนั้นเป็นธรรมะพื้นฐานที่นำไปสู่การเข้าถึงธรรมะในระดับที่สูงขึ้นเป็นลำดับจนกระทั่งบรรลุพระนิพพาน ดังนั้น การที่บุคคลได้ฝังขุมทรัพย์ไว้ดีแล้วในพระเจดีย์ ในพระสงฆ์ เป็นต้น ด้วยการเจริญทาน การรักษาศีล การรู้จักสำรวมกาย วาจา ใจ (สัญญมะ) และการข่มกิเลส (ทมะ) มิให้เกิดขึ้นในจิตใจ ซึ่งเท่ากับว่าได้เจริญสติ สมาธิ ปัญญา ระงับความโลภ ความโกรธ ความหลงได้ ทำให้กิเลสเบาบางลง และได้บำเพ็ญเพียรในการเจริญสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานจนรู้แจ้งดับทุกข์ดับกิเลสได้ทั้งปวง เข้าสู่มรรคผลนิพพานตามลำดับขั้น นี้คือผลานิสงส์แห่งบุญนิธิที่ได้ฝังขุมทรัพย์ด้วยทาน ศีล สัญญมะ และทมะ ในพระสงฆ์ บุคคล แขกที่มาหา ในมารดา บิดา หรือพี่ชาย จึงบังเกิดผลบุญอันน่าปรารถนานี้ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสในนิธิกัณฑสูตรว่า “....สมบัติของมนุษย์ก็ดี ความยินดีในเทวโลกก็ดี สมบัติคือนิพพานก็ดี ทั้งหมดนี้ย่อมได้ด้วยขุมทรัพย์นี้....” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ขุ. (ไทย); 25/13/19)

โดยสรุป อนุคามิกนิธิ หรือขุมทรัพย์ภายใน คือบุญกุศลอันเกิดจาก ทาน ศีล สัญญมะ และ ทมะ บุญกุศลนี้เป็นทรัพย์ภายในที่มีความมั่นคงถาวร สามารถติดตามตนไปได้ในทุกภพชาติ แนวทางการสร้างบุญหรือฝังขุมทรัพย์เหล่านี้ ด้วยการปฏิบัติต่อ (1) ปูชนียสถานต่าง ๆ ได้แก่ พระเจดีย์ พระบรมสารีริกธาตุ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ พระพุทธรูป (2) ฝังไว้ในพระสงฆ์ (3) ฝังไว้ในบุคคลที่เหมาะสม ซึ่งอาจเป็นทั้งคฤหัสถ์หรือบรรพชิต (4) แขกที่มาหา (5) มารดา บิดา ญาติพี่น้อง และผลแห่งการปฏิบัติหรืออานิสงส์ย่อมนำมาซึ่งผลอันน่าปรารถนาในเรื่อง มนุษยสมบัติ สวรรคสมบัติ และนิพพานสมบัติ หากเราทุกคนหันมาให้ความสำคัญกับการสร้างอนุคามิกนิธิ ชีวิตของเราก็จะมีความสุขและสงบมากยิ่งขึ้น และสามารถอำนวยผลอันน่าปรารถนาในมนุษยสมบัติ สวรรคสมบัติ และนิพพานสมบัติอันเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2549). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ.* พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมมิก จำกัด.

พระพุทธโฆสะ. (2551). *คัมภีร์วิสุทธิมรรค.* (สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), ผู้แปลและเรียบเรียง). พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: ธนาเพรส.

พระมหานรินทร์ นรากรนิธิกุล. (2545). *การศึกษาวิเคราะห์เรื่องอริยทรัพย์ในพุทธศาสนาเถรวาท.* วิทยานิพนธ์ศิลปะศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พระมหาอานนท์ ชวนาภิภู (แสนเป้). (2548). *การศึกษาเรื่องทานในพระไตรปิฎกที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2556). *อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

รมิตา ฟ้าภิยโย. (2563). ศีลในพรหมชาลสูตร: ศีลเพื่อชีวิตที่งดงาม. *วารสาร มจร พุทธศาสตร์ ปริทรรศน์*. 4(1), 29-38.

วราพร กนกปรเมษฐ์, และคณะ. (2561). ศึกษาการจัดสรรทรัพย์ตามหลักโภควิภาค 4 ในพระพุทธศาสนาของสมาชิกสถาบันการเงินชุมชนปากเกร็ดร่วมใจ 2 จังหวัดนนทบุรี. *วารสารวิจัยและพัฒนาวไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์*. 13(1), 138-145.

วิโรจน์ คุ้มครอง. (2563). *ความปรารถนาของมนุษย์ระดับสวรรค์สมบัติ*, สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม.

วีระพงษ์ แสงทอง. (2556). *ศึกษาการบริจาคทานของพุทธศาสนิกชน กรณีศึกษา: ตำบลไร่น้อย อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี.* วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2565) *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.* พิมพ์ครั้งที่ 45. กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2541). *คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สุภามาศ โพธิ์ทอง และบรรจบ บรรณรุจิ. (2560). ความสมปรารถนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท. *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*. 13(2), 269.

ประณีต ก้องสมุทร. (2568). *ศีลเป็นอาภรณ์อันพระเสริฐ.* สืบค้น 16 มกราคม 2568 จาก https://84000.org/

พุทธปรัชญาเชิงสังคมกับการขจัดความยากจน : แนวทางแห่งการพัฒนาที่มีธรรมเป็นฐาน

Social Buddhist Philosophy and Poverty Alleviation: Toward a Dhamma-Based Development Paradigm

[1]พระมหาราชัน จิตฺตปาโล (มูลลา), [2]ฐนยศ โล่ห์พัฒนานนท์ และ [3]ชาดา เตรียมวิทยา

[1]Phramaha Rachan Cittapalo (Moolla), [2]Thanayod Lopattananont and [3]Chada Triamvithaya

[1]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[2]สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

[2]The Institute of Asian Studies, Chulalongkorn University.

[3]คณะศิลปศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

[3]School of Liberal Arts, King Mongkut's Institute of Technology Ladkrabang.

[1]Corresponding Author's E-mail: Rachan.mool@mcu.ac.th

Received: April 25, 2025; **Revised:** July 29, 2025; **Accepted:** August 14, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งวิเคราะห์ความยากจนในฐานะปัญหาทางจริยธรรมและโครงสร้าง ผ่านกรอบคิดของพุทธปรัชญาเชิงสังคม ที่ผสานองค์ความรู้จากปรัชญาตะวันตก รัฐศาสตร์เชิงนโยบาย และหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาที่มีธรรมเป็นฐาน (Dhamma-Based Development) แทนการพัฒนาที่เน้นเพียงตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจ บทความชี้ให้เห็นว่าการขจัดความยากจนต้องตั้งอยู่บนการเคารพศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ การสร้างเสรีภาพเชิงโครงสร้าง และการเปิดโอกาสให้ประชาชนพัฒนาศักยภาพของตนอย่างแท้จริง โดยนำหลักธรรมะ เรื่อง อัตตหิ อัตโนนาโถ (ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน) มาตีความร่วมกับแนวคิดปรัชญาเสรีภาพเชิงบวก (Positive Freedom) และทฤษฎี Capability Approach ของ Amartya Sen ทั้งนี้เพื่อเสนอกรอบการพัฒนาเชิงบูรณาการที่รัฐไม่เพียงทำหน้าที่จัดการเศรษฐกิจ แต่ต้องเอื้อให้เกิด "การตื่นรู้ทางสังคม" (social awakening) ผ่านการยกระดับจิตสำนึก ความเป็นธรรม และพลังพลเมือง

คำสำคัญ: พุทธปรัชญาเชิงสังคม; การขจัดความยากจน; การพัฒนาที่มีธรรมเป็นฐาน; ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

Abstract

This article presents an interdisciplinary analysis of poverty as both a structural and ethical issue through the lens of Social Buddhist Philosophy. Drawing upon core Buddhist teachings, Western moral philosophy, and policy-oriented political science, it proposes a Dhamma-Based Development framework as an alternative to conventional approaches that prioritize economic indicators alone. The article argues that poverty alleviation must be rooted in the respect for human dignity, the promotion of structural freedom, and the genuine expansion of individuals' capabilities. It reinterprets the Buddhist principle Att*ā* hi attano n*ā*tho (One is one's own refuge) in conversation with Isaiah Berlin's concept of positive freedom and Amartya Sen's Capability Approach, highlighting the importance of inner autonomy and opportunity equality. Rather than viewing the state merely as an economic manager, the article envisions a development model in which the state serves as an enabler of structural justice, civic empowerment, and social awakening. This awakening is driven by the elevation of ethical awareness, spiritual consciousness, and the collective power of citizens paving the way for a more holistic and humane path to sustainable development.

Keywords: Socially Engaged Buddhist Philosophy; Poverty Alleviation; Development Based on Dhamma Principles; Human Dignity

บทนำ

การนำหลักพุทธธรรมสู่การออกแบบนโยบายที่ลดความยากจนอย่างยั่งยืนนั้นสามารถใช้พุทธธรรมกับการออกแบบนโยบายเพื่อศักดิ์ศรีมนุษย์ ให้ตระหนักรู้ว่าความยากจนไม่ควรถูกมองเป็นความล้มเหลว ในเชิงศีลธรรมของปัจเจกแต่คือผลของโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรมซึ่งจำเป็นต้องได้รับการแก้ไขเชิงระบบ ดังนั้น นโยบายสาธารณะที่มีเป้าหมายเพื่อความยุติธรรมจึงต้องไม่หยุดอยู่ที่การให้ความช่วยเหลือในเชิงสวัสดิการ แต่ต้องมุ่งสู่การ คืนศักดิ์ศรีและโอกาสในการพัฒนาอย่างยั่งยืนให้แก่ทุกคน ในพระพุทธศาสนา หลัก ทาน ศีล ภาวนา ถือเป็น ไตรเครื่องมือแห่งการพัฒนา (ไตรสิกขา) ที่สามารถประยุกต์ใช้ในการออกแบบนโยบายได้อย่างมีความหมาย ทาน (การให้) พัฒนาสวัสดิการที่เท่าเทียม เช่น ระบบการศึกษาขั้นพื้นฐานและบริการสาธารณสุขที่เข้าถึงได้อย่างทั่วถึง, ศีล (ความเป็นธรรมทางสังคม) สะท้อนผ่านนโยบายกระจายทรัพยากร ควบคุมทุนผูกขาด และรักษาสมดุลทางอำนาจ, ภาวนา (การพัฒนา) สนับสนุนระบบการเรียนรู้ที่เสริมสร้าง “ปัญญาเพื่อรู้ตน” มิใช่เพียงทักษะสำหรับแรงงานราคาถูก

ดังที่ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2543) ได้อธิบายไว้ว่า “การพัฒนาใดก็ตามที่ไม่แตะต้องจิตใจคน จะไม่สามารถยั่งยืนได้ในระยะยาว” กรอบนโยบายเชิงพุทธจึงมิได้เน้นให้ “ทุกคนได้เท่ากัน” แต่คือการให้ทุกคนมี “เครื่องมือภายใน” เพื่อหลุดพ้นจากทุกข์ของตนเอง (Attā hi attano nātho – ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2554) ในโลกสมัยใหม่ แนวคิดเรื่อง “เสรีภาพ” มักถูกตีความในเชิง “เสรีภาพจากการถูกแทรกแซง” (Negative Freedom) ซึ่งหมายถึงการไม่ถูกรัฐหรืออำนาจอื่นจำกัดเสรีภาพส่วนบุคคล (Berlin, 1958) อย่างไรก็ตาม พุทธปรัชญานำเสนอความเข้าใจที่ลึกซึ้งกว่านั้น โดยเสนอว่า “เสรีภาพที่แท้จริง” คือ การหลุดพ้นจากอวิชชา ความยึดมั่นถือมั่น และความไม่รู้ในตนเอง

เมื่อบุคคลสามารถรู้เท่าทันตนเอง พิจารณาเหตุแห่งทุกข์อย่างมีปัญญา และดำรงชีวิตอย่างมีสติ เขาย่อมเข้าถึงสิ่งที่เรียกว่า “เสรีภาพเชิงบวก” (Positive Freedom) ซึ่งไม่ใช่เพียงการไม่มีพันธนาการจากภายนอก แต่คือการมีความสามารถภายในที่จะกำหนดชีวิตของตนได้อย่างมีความหมาย (Berlin, 1958; Sen, 1999) แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับ Capability Approach ของ Amartya Sen (1999) ซึ่งชี้ว่า เสรีภาพคือความสามารถที่แท้จริง (Real Capabilities) ของแต่ละบุคคลในการเลือกใช้ชีวิตที่มีคุณภาพ ไม่ใช่เพียงแค่การมีสิทธิเลือก แต่ต้องรวมถึงเงื่อนไขทางโครงสร้าง สังคม และจิตใจที่เอื้อให้สามารถเลือกได้จริง

ด้วยเหตุนี้ พุทธปรัชญาจึงเสนอว่า การเสริมสร้างเสรีภาพมิใช่เพียงการปลดเปลื้องจากข้อจำกัดทางกายภาพหรือการเมืองเท่านั้น แต่หมายถึงการพัฒนาภายในอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างอิสรภาพทางปัญญาและจิตวิญญาณ ซึ่งจะนำไปสู่การกำหนดทิศทางชีวิตด้วยความรู้แจ้งและความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม

รัฐในพุทธบริบทจึงควรส่งเสริมโครงสร้างทางปัญญาและจิตวิญญาณของประชาชน ได้แก่ การสร้างโครงสร้างพื้นฐานทางปัญญา: ห้องสมุดชุมชน, ศูนย์การเรียนรู้, เวทีปัญญาสาธารณะ, การจัดการศึกษาแบบบูรณาการธรรม: หลักสูตร “ปัญญา–เมตตา–สิทธิพลเมือง” เพื่อพลเมืองรู้แจ้ง, การสร้างพื้นที่ปลอดภัยทางจิตวิญญาณ: วงสนทนาธรรม–นโยบายที่ส่งเสริมการรู้ตนและการฟังอย่างลึกซึ้ง เสรีภาพที่เกิดจาก “การรู้” คือหัวใจของพุทธธรรม และเป็นรากฐานของการปฏิรูปเชิงจิตสำนึกในนโยบายสาธารณะที่ “เห็นคนทั้งคน” ไม่ใช่เพียง “หน่วยเศรษฐกิจ” ระบบนโยบายสมัยใหม่มักใช้ตัวชี้วัดเชิงปริมาณ เช่น GDP หรือรายได้เฉลี่ย เป็นตัวกำหนดทิศทางของการพัฒนา ทั้งที่แท้จริงแล้วมนุษย์คือ ผู้มีชีวิต จิตใจ ความสัมพันธ์ และศักยภาพภายในที่ซับซ้อนกว่านั้นมาก พุทธแนวนโยบายจึงเสนอให้เปลี่ยนตัวชี้วัดจาก การเติบโตทางเศรษฐกิจ สู่ความสามารถในการมีชีวิตที่ดี (well-being capabilities) ซึ่งอาจประกอบด้วยทั้งความสงบทางจิต ความสัมพันธ์ทางสังคม และความหมายในชีวิต

แนวนโยบายที่สอดคล้องกับกรอบคิดพุทธปรัชญาเชิงสังคมในการขจัดความยากจน มิได้มุ่งเน้นเพียงการกระจายทรัพยากรหรือเพิ่มรายได้เท่านั้น หากแต่เน้นการยกระดับคุณภาพชีวิตอย่างเป็นองค์รวม โดยเชื่อมโยงมิติภายนอกและภายในของมนุษย์เข้าด้วยกัน หนึ่งในแนวนโยบายสำคัญคือ การพัฒนา “ดัชนีสุขภาวะเชิงพุทธ” (Buddhist Well-being Index) ซึ่งเป็นเครื่องมือวัดความอยู่ดีมีสุขทั้งในระดับกายภาพ สังคม และจิตใจ โดยพิจารณาปัจจัยภายใน เช่น สติ สมาธิ ความเมตตา ร่วมกับตัวชี้วัดภายนอก เช่น สุขภาพ การศึกษา หรือความมั่นคงทางเศรษฐกิจ

นอกจากนี้ ยังมีนโยบายส่งเสริม เศรษฐกิจเมตตา–พอเพียง (Compassionate and Sufficiency Economy) เช่น การสนับสนุนวิสาหกิจเพื่อสังคม เครือข่ายเกื้อหนุนในชุมชน และกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เชื่อมโยงกับคุณธรรมและความสัมพันธ์ของมนุษย์ ทิศทางสำคัญอีกประการคือ การยกระดับนโยบายจาก “การแจกเงิน” และ “การให้ของฟรี” ไปสู่ “การปลุกให้ตื่นรู้และพึ่งตนเอง” โดยเปลี่ยนนโยบายสวัสดิการจากระบบที่สร้างการพึ่งพิง ไปสู่ระบบที่ส่งเสริมการตื่นรู้ (Awakening), การสร้างสติ (Mindfulness) และภาวะผู้นำในตนของประชาชน

ดังที่ E.F. Schumacher (1973) ได้กล่าวไว้ว่า “เศรษฐศาสตร์ที่ดี ต้องสร้างมนุษย์ที่ดี” (Good Economics Must Cultivate Good People) กรอบคิดของพุทธปรัชญาเชิงสังคมจึงเสนอว่าการขจัดความยากจนไม่ใช่เพียงการจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ แต่คือการ “ดูแลมนุษย์ทั้งระบบชีวิต” ทั้งในด้านกายภาพ จิตใจ ปัญญา และสังคม เพื่อให้เกิดความมั่นคงจากภายในอย่างแท้จริง

1. ปรัชญาฐานคิดเพื่อศักดิ์ศรีมนุษย์

1.1 ปรัชญามนุษยนิยม (Humanism)

การยืนยันคุณค่าของมนุษย์ในบริบทความยากจน ด้านปรัชญามนุษยนิยม (Humanism) เป็นแนวคิดที่เน้นการยืนยันคุณค่า ศักดิ์ศรี และศักยภาพของมนุษย์ในฐานะปัจเจกที่มีเหตุผลและมีความสามารถในการพัฒนาตนเอง แนวคิดนี้ปฏิเสธการลดทอนคุณค่าของมนุษย์ให้เป็นเพียงกลไกหนึ่งในระบบเศรษฐกิจหรือผู้รับผลของโครงสร้างสังคมแบบกำหนดตายตัว หากแต่เสนอว่าทุกคนมีสิทธิในการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพและมีความหมาย โดยไม่จำเป็นต้องวัดจากสถานะทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว ในบริบทของความยากจน การมองว่าผู้ยากไร้คือ “ผู้ล้มเหลว” หรือ “ภาระของสังคม” ถือเป็นการลดทอนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และสะท้อนทัศนคติที่ละเลยต่อปัจจัยเชิงโครงสร้างที่เป็นรากฐานของปัญหา เช่น ความไม่เป็นธรรมทางเศรษฐกิจ การเข้าถึงการศึกษาที่ไม่เท่าเทียม หรือระบบสวัสดิการที่ไม่ครอบคลุมและไม่เอื้อต่อการพึ่งตนเอง การแก้ปัญหาความยากจนจึงไม่ควรถูกจำกัดอยู่ในกรอบของ “การช่วยเหลือด้วยความเมตตา” (Charity-based Assistance) เท่านั้น หากแต่ต้องมุ่งสู่การฟื้นฟูศักดิ์ศรีและเสรีภาพของผู้คนในการดำรงชีวิตอย่างมีทางเลือก (agency) และมีอำนาจในการกำหนดชีวิตของตนเอง (Self-Determination) การฟื้นคืนอำนาจดังกล่าวหมายถึงการสร้างระบบที่เอื้อต่อการพัฒนาโอกาส พัฒนาศักยภาพ และส่งเสริมให้ผู้ยากไร้สามารถมีบทบาทในฐานะ “พลเมือง” ไม่ใช่เพียง “ผู้รับความช่วยเหลือ” ซึ่งถือเป็นเงื่อนไขพื้นฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืนและเป็นธรรมในระยะยาว

ในมุมของพุทธธรรม หลักธรรมะได้เน้นย้ำถึง “เหตุปัจจัย” (Paccaya) ในการก่อให้เกิดผลของการกระทำ (กรรม) โดยไม่ตัดสินคุณค่าของมนุษย์จาก “ผลลัพธ์” ภายนอก เช่น ความมั่งคั่งหรือความยากจน หากแต่ชี้ให้เห็นว่า ทุกสิ่งล้วนเกิดจากกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยที่สัมพันธ์กันอย่างซับซ้อน ซึ่งหลายกรณีอาจอยู่นอกเหนืออำนาจควบคุมของปัจเจกบุคคลด้วยซ้ำ ดังที่ปรากฏในพุทธพจน์ว่า “ปาปกา ธัมมา อากิริยา” แปลว่า “ธรรมอันชั่วทั้งหลายย่อมมีเหตุก่อเกิด มิได้เกิดจากการลิขิตของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือกรรมเก่าเพียงอย่างเดียว”(พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย: องฺ.ปญฺจก. (ไทย); 22/52/69) แนวคิดนี้สอดคล้อง

กับ ปรัชญามนุษยนิยม (Humanism) ซึ่งยืนยันว่ามนุษย์ทุกคนมีศักดิ์ศรีและคุณค่าในตนเอง ไม่ใช่เพราะฐานะทางเศรษฐกิจ หรือความสามารถในการแข่งขันในระบบตลาด แต่เพราะความเป็นมนุษย์ที่มีศักยภาพภายในโดยธรรมชาติ แนวคิดของ Nussbaum (2011) ได้เสนอว่า ความยากจนมิใช่ผลของความล้มเหลวเชิงปัจเจก แต่คือผลพวงของโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ และนโยบายที่ไม่เท่าเทียม ซึ่งจำกัดเสรีภาพและศักยภาพของบุคคลในการมีชีวิตที่มีความหมาย นักปรัชญามนุษยนิยม Erich Fromm ได้ชี้ว่าการหลุดพ้นจากความยากจนและการกดขี่มิใช่เพียงการมีรายได้ แต่คือ “การได้เป็นมนุษย์อย่างเต็มศักยภาพ” (Fromm, 1955) ขณะที่ Martha Nussbaum เสนอว่า การพัฒนาศักยภาพมนุษย์ (capability) เป็นเกณฑ์พื้นฐานในการวัดความยุติธรรมทางสังคม มิใช่เพียงแค่รายได้ (Nussbaum, 2011)

ในด้านพุทธธรรม แนวคิดเรื่อง ปฏิจจสมุปบาท หรือ "กระบวนการเกิดขึ้นโดยอาศัยเหตุปัจจัยร่วมกัน" ชี้ให้เห็นว่า ความยากจนและความมั่งคั่งมิใช่สิ่งที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ หากแต่มีเงื่อนไขและเหตุปัจจัยมากมายที่สัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่า “ปาปกา ธัมมา อากิริยา” หมายถึง “ธรรมอันชั่วย่อมมีเหตุก่อเกิด มิได้เกิดจากการลิขิตของเทพหรือโชคชะตา”(พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย: องฺ.ปญฺจก.(ไทย); 22/52/69) คำสอนนี้สะท้อนหลักกรรมในเชิงโครงสร้าง ซึ่งมิใช่เพียงการรับผลของการกระทำในระดับปัจเจก แต่รวมถึง “ความรับผิดชอบร่วมกัน” (shared responsibility) ของระบบสังคม ที่อาจมีส่วนสร้างเงื่อนไขให้ความยากจนดำรงอยู่ เมื่อนำแนวคิดนี้มาเชื่อมโยงกับปรัชญามนุษยนิยมและแนวคิด Capability Approach ของ Sen (1999) รวมถึงกรอบคิดทางจริยธรรมจากพุทธธรรมที่ Payutto (1995) ได้เสนอไว้ จะพบว่าการขจัดความยากจนไม่ควรหยุดอยู่ที่การ “ช่วยเหลือ” ในลักษณะ ทานนิยม (Charity-Based Approach) เท่านั้น แต่ควรมุ่งสู่การ “ปลดปล่อย” (Liberation) ผู้ยากจนจากโครงสร้างทางสังคมและนโยบายที่จำกัดศักยภาพและสิทธิของพวกเขา

แนวคิดนี้จึงเรียกร้องให้รัฐและสังคมทำหน้าที่ในเชิงจริยธรรมที่ลึกซึ้งขึ้น ไม่ใช่เพียงมอบสวัสดิการเพื่อความอยู่รอด แต่ต้องเอื้อให้เกิดระบบที่เปิดโอกาสให้ทุกคนสามารถมีชีวิตที่สมศักดิ์ศรี และสามารถกำหนดวิถีชีวิตของตนเองได้อย่างมีอิสรภาพทั้งในเชิงวัตถุ จิตใจ และปัญญา การเชื่อมโยงระหว่างปรัชญามนุษยนิยมกับพุทธธรรมจึงก่อให้เกิดกรอบคิดร่วมที่เน้น “การไม่ตัดสิน” (non-judgmental ethics) และ “การเยียวยาเชิงโครงสร้าง” (Structural Healing) มากกว่าการกล่าวโทษหรือจำกัดโอกาสของผู้ที่ประสบความยากลำบาก โดยถือว่าการขจัดความยากจนคือภารกิจทางจริยธรรมที่ต้องเริ่มจากการเคารพศักดิ์ศรีของทุกชีวิต

1.2 ปรัชญาสังคม (Social Philosophy)

ความเป็นธรรมในฐานะคุณค่าร่วมของสังคมในด้านของปรัชญาสังคม (Social Philosophy) คือกรอบความคิดที่มุ่งวิเคราะห์หลักเกณฑ์ทางจริยธรรมและคุณค่าที่ควรยึดถือในการอยู่ร่วมกันในสังคม แนวคิดสำคัญของปรัชญาสังคมร่วมสมัยชี้ว่า สังคมที่เป็นธรรมไม่ใช่เพียงสังคมที่เปิดโอกาสให้ทุกคนแข่งขันอย่างเสรีเท่านั้น แต่ต้องมีการจัดสรรทรัพยากรอย่างเหมาะสม เพื่อให้สมาชิกทุกคนสามารถเข้าถึงสิ่งจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตได้อย่างเสมอภาค John Rawls (1971) เสนอว่า “หลักความยุติธรรมในสังคมที่ดี” (Principles of justice in a well-ordered society) ควรตั้งอยู่บนหลักการที่เรียกว่า difference principle ซึ่งระบุว่า “ความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจสามารถยอมรับได้” ก็ต่อเมื่อความไม่เสมอภาคนั้นก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด

แก่ผู้ที่เสียเปรียบที่สุดในสังคม หลักการนี้สะท้อนถึงความจำเป็นของ ความยุติธรรมเชิงแจกจ่าย (Distributive justice) ซึ่งให้ความสำคัญกับการกระจายทรัพยากรและโอกาสอย่างเป็นธรรมแก่ทุกคน โดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาส แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับหลักพุทธธรรมว่าด้วย ทาน, ศีล, และ เมตตา ซึ่งมิได้เน้นความดีเฉพาะปัจเจก หากแต่ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์เชิงคุณธรรมระหว่างบุคคลกับสังคม หลักทานมิใช่เพียงการให้ด้วยความสงสาร แต่เป็นการกระทำด้วยเจตนาเมตตาที่แฝงไว้ด้วยความเคารพในศักดิ์ศรีของผู้อื่น ศีลช่วยคุ้มครองสังคมให้ดำรงอยู่ด้วยความมั่นคง และเมตตาคือการยอมรับการมีอยู่ของผู้อื่นอย่างปรารถนาดี

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขในสังคม โดยวางรากฐานผ่านหลักธรรมเชิงสังคมที่มุ่งให้มนุษย์สัมพันธ์กันด้วยคุณธรรม ความรับผิดชอบ และเมตตา โดยเฉพาะในบริบทของการครองตนในสังคมหรือการปกครอง พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่า “ทานำ ธมฺมำ นยำ สจฺจำ” แปลว่า “ทาน ธรรมะ ความยุติธรรม และสัจจะ เป็นหลักของผู้ปกครอง”(พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย: องฺ.จตุกฺก.(ไทย); 21/61/75)

นอกจากนี้ ใน พระราชฐานสูตร ยังกล่าวถึง “ราชธรรม 10 ประการ” อันประกอบด้วยธรรมะสำหรับผู้ครองเรือนหรือผู้บริหารบ้านเมือง เช่น ทาน (การให้), อาชชวะ (ความซื่อตรง), และ อวิหิงสา (การไม่เบียดเบียน) ซึ่งล้วนเป็นหลักธรรมที่สะท้อนแนวคิดเรื่อง “ธรรมาธิปไตย” ที่มีเมตตาและคุณธรรมเป็นฐาน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย: องฺ.สตฺตก.(ไทย); 23/67/111) ในมิติทางเศรษฐศาสตร์พุทธปรัชญามิได้มองการ “ให้” ว่าเป็นเพียงการทำบุญเพื่อกุศล หากแต่เป็นกระบวนการลดละความยึดมั่นในตัวตน และเป็นกลไกสร้าง “ความยุติธรรมทางจิตสำนึก” (Ethical redistribution) ที่ช่วยถ่วงดุลความเหลื่อมล้ำผ่านความเมตตาและการเอื้อเฟื้ออย่างมีสติ E. F. Schumacher (1973) ได้เสนอใน Small Is Beautiful ว่า เศรษฐกิจที่ดีไม่ควรตั้งอยู่บนการสะสมทรัพย์สินอย่างไร้ขอบเขต หากควรตั้งอยู่บนความเมตตา ความพอเพียง และการดำรงชีวิตอย่างมีความหมาย ซึ่งแนวคิดนี้พัฒนาต่อมาเป็นกรอบแนวคิด “พุทธเศรษฐศาสตร์” (Buddhist Economics) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2538) ได้อธิบายว่า ความยุติธรรมทางเศรษฐกิจในพุทธธรรมมิใช่เพียงเรื่องของการจัดการทรัพยากร แต่เป็นผลลัพธ์จากการฝึกตน พัฒนาจิต และดำรงอยู่ด้วยเมตตาธรรมในการจัดสรรเพื่อประโยชน์ร่วมกันของสังคม

ด้วยเหตุนี้ การขจัดความยากจนเชิงโครงสร้างจึงไม่ใช่ภารกิจของรัฐหรือกลไกตลาดเท่านั้น หากแต่เป็นพันธะทางจริยธรรมของสังคมโดยรวม ซึ่งต้องอาศัยทั้งการกระจายโอกาส (Opportunity Distribution) และการยกระดับจิตสำนึกของผู้มีทรัพยากรให้ตระหนักถึงคุณค่าของการเกื้อหนุนเพื่อนมนุษย์อย่างแท้จริง ดังนั้น การขจัดความยากจนในเชิงโครงสร้างจึงมิใช่เพียงบทบาทของนโยบายรัฐหรือระบบตลาด แต่เป็นภารกิจทางจริยธรรมของสังคมทั้งหมด ซึ่งต้องการทั้งการกระจายโอกาส (Opportunity distribution) และการยกระดับจิตสำนึกของผู้มีทรัพยากรให้เห็นคุณค่าของการเกื้อหนุนเพื่อนมนุษย์

1.3 พุทธปรัชญากับการปลดปล่อยจากอวิชชา: มุมมองเสรีภาพเชิงบวก (Positive Freedom)

แนวคิด “เสรีภาพเชิงบวก” (Positive Freedom) ที่เสนอโดย Isaiah Berlin (1958) ชี้ให้เห็นว่าเสรีภาพมิใช่เพียงการปลอดจากการบีบบังคับจากภายนอก (Negative Freedom) แต่หมายถึง “ความสามารถภายใน” ที่ทำให้บุคคลสามารถเลือกและกำหนดชีวิตของตนเองได้อย่างมีเป้าหมายและคุณค่า Berlin (1958)

เน้นว่า เสรีภาพที่แท้จริงคือการ “เป็นเจ้านายเหนือตนเอง” (Self-Mastery) ซึ่งมิได้เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ แต่ต้องอาศัยการพัฒนาปัญญา การรู้เท่าทันความคิด ความต้องการ และแรงผลักดันภายในตน ตลอดจนการจัดการเงื่อนไขภายนอกที่เอื้อต่อการเลือกอย่างมีอิสระ

พุทธปรัชญาเสนอแนวคิดที่สอดคล้องกับเสรีภาพเชิงบวก โดยชี้ว่า ความไม่รู้ (อวิชชา) คือรากเหง้าของการยึดติดและทุกข์ การปลดปล่อยที่แท้จริงจึงเกิดจากการพัฒนาปัญญา (ปัญญาศิกขา) เพื่อรู้เท่าทันตนเองอย่างลึกซึ้ง และสามารถดำรงอยู่ในโลกอย่างมีสติและไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของกิเลส ในมุมมองของพุทธธรรม เสรีภาพมิใช่เพียงสิทธิทางกายภาพหรือสิทธิพลเมือง หากคือกระบวนการ “ปลดปล่อยภายใน” ที่นำไปสู่การดำเนินชีวิตอย่างมีเป้าหมาย ศักดิ์ศรี และความหมายอย่างแท้จริง แนวคิดนี้สัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับหลัก ปฏิจจสมุปบาท ซึ่งชี้ว่า อวิชชา (ความไม่รู้แจ้ง) คือรากเหง้าของทุกข์ ความยึดมั่นในตัวตน (อัตตสัญญา) และความไม่เข้าใจธรรมชาติของชีวิต ล้วนเป็นเหตุแห่งความหลงผิดและการปรุงแต่งกรรม พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า“โย โจนาติ ธมฺมํ น วิชฺชติ ตสฺส จิตฺตํ อสัตเกน วิธาวติ” หมายถึง ผู้ไม่รู้ธรรม ย่อมถูกจิตที่ฟุ้งซ่านครอบงำ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย: ขุ.ธ.(ไทย); 25/30/56) การหลุดพ้นจากอวิชชา จึงมิใช่การได้รับข้อมูลเชิงผิวเผิน แต่คือกระบวนการของ วิปัสสนา หรือการรู้แจ้งภายใน ที่ช่วยให้มนุษย์ “เข้าถึงความจริง” และมีอิสระจากความหลงผิด

เสรีภาพในพุทธปรัชญาจึงหมายถึง ปัญญาในการรู้ว่าอะไรควรเลือก มากกว่าการมีสิทธิเลือกโดยปราศจากทิศทาง พร้อมทั้งเน้นศักยภาพภายในในการดำเนินชีวิตอย่างมีสติและเมตตา ส่วนในมิติรัฐศาสตร์และการพัฒนา แนวคิดนี้สอดคล้องกับ Sen (1999) ที่เสนอว่า การขจัดความยากจนมิใช่เพียงการเพิ่มรายได้ แต่คือการเสริม ขีดความสามารถ (Capabilities) ให้บุคคลสามารถเลือกชีวิตที่พึงปรารถนาได้จริง ซึ่งสะท้อนจุดร่วมกับพุทธธรรมที่เน้นการปลูกฝัง วิถีแห่งการรู้แจ้ง มากกว่าการให้ข้อมูลแบบตื้นเขินดังนั้นบทบาทของรัฐตามแนวพุทธจึงไม่ใช่เพียงการจัดการศึกษาเพื่อแข่งขันในตลาดแรงงาน แต่ต้องเป็นการศึกษาเพื่อ “ปลดปล่อย” ประชาชนจากกับดักของอวิชชา และเปิดทางให้พวกเขาเข้าถึงการรู้เท่าทันตนเอง มีสติ และดำรงอยู่ด้วยปัญญาและเมตตาธรรมอย่างแท้จริง

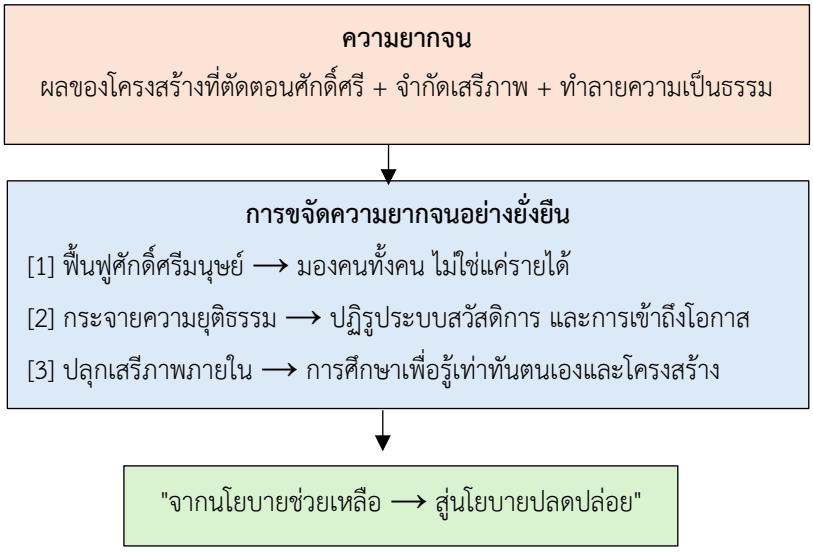

รูปที่ 1: กรอบแนวความคิดการขจัดความยากจนโดยใช้แนวทางแห่งการพัฒนาที่มีธรรมเป็นฐาน

2. รัฐศาสตร์กลไกเพื่อการปลดปล่อย (Political Science: Mechanisms for Liberation)

ในระบบคิดแบบพุทธ รัฐหรือสังคมไม่ใช่เพียงผู้ปกครองหรือผู้ให้บริการ แต่ต้องทำหน้าที่ เอื้อเงื่อนไขแห่งการตื่นรู้และการหลุดพ้นแก่ประชาชนอย่างแท้จริง นี่คือจุดเชื่อมระหว่าง รัฐศาสตร์เชิงโครงสร้าง กับ พุทธธรรมเชิงปฏิบัติการ ที่สามารถวางนโยบายบนฐานแห่งเมตตา ปัญญา และความเพียร เพื่อปลดปล่อยมนุษย์จากความทุกข์เชิงระบบ โดยเฉพาะความยากจน

2.1 ทฤษฎีรัฐสวัสดิการ (Welfare State Theory)

รัฐในฐานะผู้เอื้อเงื่อนไขแห่งศักดิ์ศรี การมีรัฐสวัสดิการมองว่ารัฐมีหน้าที่เชิงรุกในการลดความเหลื่อมล้ำ และปกป้องพลเมืองจากความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และสุขภาพ ผ่านการจัดสรรสวัสดิการพื้นฐาน เช่น การศึกษา ประกันสุขภาพ และการคุ้มครองแรงงาน T.H. Marshall (1950) ชี้ว่า “ความเป็นพลเมือง” (Citizenship) ไม่ควรจำกัดอยู่เพียงสิทธิทางกฎหมายหรือการเมือง แต่ต้องรวมถึง “สิทธิทางสังคม” (Social rights) ที่ให้ประชาชนมีฐานชีวิตที่มั่นคงและมีศักดิ์ศรี แนวคิดเรื่อง “สัมมาวายามะ” หรือความเพียรที่ถูกต้อง (องค์ที่ 6 แห่งอริยมรรคมีองค์ 8) ในพุทธธรรม มิใช่ความพยายามอย่างไร้ทิศทาง หากคือการเพียรที่ตั้งอยู่บนฐานของสติและปัญญา แต่การจะบรรลุสัมมาวายามะได้นั้น จำเป็นต้องมีเงื่อนไขแวดล้อมที่เอื้ออำนวย เช่น ความมั่นคงทางปัจจัย 4 การเข้าถึงการศึกษา และสุขภาวะพื้นฐาน

พระพุทธเจ้าตรัสว่า:“ผู้มีศีล ย่อมเจริญเพียรได้ง่าย” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย: องฺ.ปญฺจก. (ไทย); 22/47/65) ข้อความนี้สะท้อนว่าความเพียรที่ถูกต้องต้องการ “ฐานแห่งศีล” และเงื่อนไขภายนอกที่เกื้อหนุน จึงจะสามารถพัฒนาไปสู่การปฏิบัติธรรมอย่างยั่งยืน พุทธธรรมจึงมิได้เน้นเพียงความเพียรส่วนบุคคล แต่ยังให้ความสำคัญกับ “โครงสร้างสนับสนุน” ที่ช่วยให้บุคคลสามารถดำรงอยู่ในวิถีแห่งธรรมได้อย่างมั่นคงดังนั้น รัฐที่ดีไม่ใช่เพียงผู้ดูแล (caretaker) แต่คือผู้เอื้อเงื่อนไข (facilitator) ให้ประชาชน “เพียรได้จริง” ในชีวิต เพื่อหลุดพ้นจากกับดักความจนและความไม่มั่นคงระยะยาว

2.2 ทฤษฎีรัฐพัฒนา (Developmental State)

รัฐพัฒนากับพุทธธรรม: การเติบโตที่มีเมตตาและปัญญา “รัฐพัฒนา” คือรัฐที่ใช้กลไกอย่างแข็งแกร่ง พร้อมวางยุทธศาสตร์ในการยกระดับเศรษฐกิจ พัฒนาอุตสาหกรรม และลงทุนในทุนมนุษย์ เพื่อสร้างการเติบโตระยะยาวอย่างยั่งยืน Johnson (1982) วิเคราะห์กรณีญี่ปุ่นหลังสงครามโลกว่า การพัฒนาเศรษฐกิจไม่ได้เกิดขึ้นเองจากกลไกตลาด แต่ต้องอาศัย “รัฐที่มีเป้าหมาย” และมีบทบาทชัดเจนในการกำกับทิศทาง อย่างไรก็ตาม โมเดลนี้ถูกวิจารณ์ว่ามุ่งเน้นตัวเลขมากกว่าความเป็นธรรมและการมีส่วนร่วมของประชาชน เมื่อพิจารณาผ่านพุทธธรรม แนวทางของรัฐพัฒนาจะสมบูรณ์ยิ่งขึ้น หากบูรณาการหลัก “พหุปัญญา–กรุณา–วิริยะ” เข้ากับการบริหาร ได้แก่ พหุปัญญา (Integrative wisdom): ยุทธศาสตร์ที่เห็นความเชื่อมโยงระหว่างเศรษฐกิจ สังคม และจิตวิญญาณ, กรุณา (Compassion): การออกแบบนโยบายที่คำนึงถึงกลุ่มเปราะบาง ไม่ใช่แค่เป้าหมาย GDP, วิริยะ (effort): ความเพียรของรัฐในการลดความยากจนเชิงโครงสร้าง ไม่ใช่แค่ขยายตัวทางเศรษฐกิจ ดังนั้น รัฐพัฒนาจึงไม่ควรเพียงทำให้ “เศรษฐกิจโต” แต่ต้องมั่นใจว่า “ประชาชนโตตาม” ทั้งในด้านศักยภาพและคุณภาพชีวิต

2.3 แนวคิดแนวการพัฒนาโดยให้ความสำคัญกับสมรรถภาพของมนุษย์ (Capability Approach)

ด้วยข้อเท็จจริงที่ว่ามนุษย์แต่ละคนมีสมรรถภาพไม่เท่ากัน การมีชีวิตที่ดี (Well-being) ของแต่ละบุคคลในสังคมย่อมมีระดับที่แตกต่างกัน เป้าหมายของการพัฒนาที่แท้จริงจึงควรมุ่งที่การเสริมสร้างสมรรถภาพ (Capabilities) ให้แต่ละคนสามารถบรรลุชีวิตที่ตนให้คุณค่า Sen (1999) ชี้ว่า “ความยากจนที่แท้จริง” ไม่ใช่เพียงการขาดรายได้ แต่คือการขาดขีดความสามารถพื้นฐานในการดำเนินชีวิตอย่างมีความหมาย (A Deprivation of basic capabilities) เขาเสนอว่าการพัฒนาคือ “การขยายเสรีภาพของประชาชนในการเลือกชีวิตที่พวกเขามีเหตุผลให้คุณค่า” Nussbaum (2011) ได้พัฒนาต่อโดยเสนอรายการ “คุณสมบัติเบื้องต้นของชีวิตมนุษย์ที่ดี” อาทิ สุขภาพ การศึกษา ความสัมพันธ์ทางสังคม และศักดิ์ศรี ซึ่งควรได้รับการส่งเสริมโดยรัฐในฐานะหน้าที่เชิงจริยธรรม

ในทางพุทธศาสนา ความยากจนไม่ใช่เพียงปัญหาทางวัตถุ แต่คือ อวิชชา หรือความไม่รู้แจ้งต่อธรรมชาติของชีวิต การช่วยเหลือที่แท้จริงจึงไม่ใช่แค่ “ให้สิ่งของ” แต่ต้อง “ให้ปัญญาและโอกาส” ดังปรากฏในหลัก ทานบารมี, ปัญญาบารมี และ วิริยบารมี ที่รวมพลังของการให้ การรู้ และความเพียรในการพัฒนาชีวิตอย่างครบถ้วน หากนโยบายของรัฐตั้งอยู่บนฐาน Capability อย่างแท้จริง จึงควรเปิดพื้นที่ให้ประชาชน “ได้รู้ ได้เลือก และได้ลงมือทำ” ในสิ่งที่ตนเห็นว่ามีคุณค่า เพื่อไม่ใช่แค่ “อยู่รอด” แต่คือ “อยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรี”

3. เศรษฐศาสตร์การเมืองกลไลเพื่อการจัดสรรทรัพยากรในสังคมกับพันธกิจแห่งความยุติธรรม

3.1 ความยากจนไม่ใช่เพียงปัญหาเศรษฐกิจแต่คือผลผลิตของโครงสร้างอำนาจ

เศรษฐศาสตร์การเมือง (Political Economy) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง อำนาจทางการเมือง กับ การจัดสรรทรัพยากรทางเศรษฐกิจ โดยเน้นว่า ความยากจนและความเหลื่อมล้ำไม่ได้เกิดจากตลาดล้มเหลวอย่างเดียว แต่เกิดจากการจัดระเบียบโครงสร้างอำนาจที่ไม่เป็นธรรม (Chang, 2002) ในระบบทุนนิยมเสรี ผู้มีทุนจะมีอำนาจต่อรองสูง ทั้งในเชิงนโยบายและการเข้าถึงทรัพยากร ขณะที่ประชาชนผู้ด้อยโอกาสถูกลดทอนให้เป็นเพียงแรงงานหรือ “หน่วยบริโภค” โดยขาดพลังในการต่อรองกับรัฐหรือทุน การแก้ปัญหาความยากจนจึงไม่ใช่แค่ “แจกจ่าย” แต่ต้อง “จัดโครงสร้างใหม่” ให้เกิดความเป็นธรรม ทั้งในระดับรัฐ ตลาด และภาคประชาชน

3.2 กลไกรัฐในฐานะเครื่องมือจัดสรรเชิงอำนาจ

รัฐในมุมเศรษฐศาสตร์การเมืองไม่ใช่แค่ผู้วางกฎ แต่คือ “ตัวแสดงที่มีอำนาจในการควบคุมทรัพยากร การเก็บภาษี และการออกแบบนโยบาย” ซึ่งมักถูกครอบงำโดยกลุ่มผลประโยชน์ (Interest groups) ทำให้นโยบายจำนวนมากไม่ตอบสนองความเป็นธรรมเชิงโครงสร้าง แนวคิดนี้ได้รับการอธิบายโดย Antonio Gramsci (1971) ผ่านแนวคิด Hegemony ว่า ชนชั้นนำทางเศรษฐกิจใช้ทั้ง “พลังอำนาจแข็ง Hard Power” (นโยบาย/กฎหมาย) และ “พลังอำนาจอ่อน Soft power” (วาทกรรม/วัฒนธรรม) ในการรักษาสถานะเดิม

ของตนเมื่อความไม่เท่าเทียมถูกทำให้ “ดูปกติ” ประชาชนจำนวนมากจึงไม่ตระหนักว่าตนเองอยู่ในโครงสร้างที่กดทับ

3.3 พุทธธรรมกับการวิพากษ์โครงสร้างอำนาจ

ในทางพุทธปรัชญา “อวิชชา” มิได้หมายถึงความไม่รู้ในระดับปัจเจกเท่านั้น แต่รวมถึงการไม่ตระหนักรู้ในระบบที่หล่อหลอมทุกข์ ให้ดำรงอยู่ด้วย เช่น ความยึดมั่นในวัตถุ การบริโภคเกินจำเป็น หรือการยอมรับอำนาจโดยไม่ตั้งคำถาม พระพุทธเจ้าทรงวิพากษ์ชนชั้นในยุคพุทธกาลหลายครั้ง โดยเสนอว่า "ความประเสริฐของมนุษย์มิได้อยู่ที่ชาติกำเนิด แต่อยู่ที่การกระทำอันสุจริต" (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย: ส.ส.(ไทย); 15/103) แนวคิดนี้สะท้อนว่าพุทธธรรมมิใช่เพียงเครื่องมือในการบรรลุความสงบส่วนบุคคล แต่คือกลไกแห่ง “ปัญญาสาธารณะ” (Collective awakening) ที่ปลุกให้ผู้คนตื่นรู้ต่อโครงสร้างสังคมที่กดทับศักยภาพมนุษย์ และกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงระบบบนพื้นฐานของความเมตตาและความยุติธรรม

4. การหลุดพ้นจากกับดักรายได้ปานกลาง: เชื่อมโยงสู่การปฏิบัติ (Escaping the Middle-Income Trap: From Insight to Action)

ประเด็นประเทศกับดักรายได้ปานกลาง (Middle-Income Trap) ไม่ได้เป็นเพียงปัญหาเชิงเศรษฐกิจเท่านั้น หากยังสะท้อนถึงข้อจำกัดเชิงโครงสร้าง สถาบัน และวัฒนธรรมทางสังคมที่ฉุดรั้งศักยภาพของมนุษย์และสังคมโดยรวม การหลุดพ้นจากกับดักนี้จึงต้องอาศัยการปฏิรูปทั้งระบบ โดยเฉพาะการปลดล็อก “ทุนมนุษย์” และ “ทุนจิตวิญญาณ” ตามแนวทางของพุทธปรัชญา

4.1 เปลี่ยนโครงสร้างเศรษฐกิจ: การแผ้วถางทางปัญญาเพื่อพัฒนาอย่างแท้จริง

โครงสร้างเศรษฐกิจแบบพึ่งพาแรงงานราคาถูก–การผลิตแบบ OEM–และระบบการศึกษาที่ผลิตแรงงาน ไม่ใช่พลเมืองผู้สร้างนวัตกรรม คือปัจจัยสำคัญที่กักขังประเทศให้อยู่ในกับดักรายได้ปานกลาง ในแง่เศรษฐศาสตร์ ต้องเปลี่ยนผ่านจากเศรษฐกิจปริมาณ (Input-driven) ไปสู่เศรษฐกิจคุณภาพ (Innovation-driven) ผ่านการลงทุนด้านนวัตกรรม วิจัย และการศึกษาที่เน้นทักษะคิดวิเคราะห์ สร้างสรรค์ และจริยธรรม (Rodrik, 2006)ด้านพุทธธรรม แนว ไตรสิกขา (ศีล–สมาธิ–ปัญญา) สามารถตีความในบริบทเศรษฐกิจได้ว่า ศีล คือจริยธรรมทางธุรกิจ ความโปร่งใส ความรับผิดชอบต่อสังคม, สมาธิ คือการมีระบบคิดอย่างมีสติ ไม่หวั่นไหวกับกระแสทุนเก็งกำไร และปัญญา คือการเรียนรู้เพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมเพื่อประโยชน์ส่วนรวม การพัฒนาเศรษฐกิจจึงไม่ใช่แค่การเพิ่มรายได้ แต่คือการ “แผ้วถางทางปัญญา” เพื่อให้เศรษฐกิจดำรงอยู่บนฐานแห่งคุณค่า ไม่ใช่แค่มูลค่า

4.2 เสริมอำนาจประชาชน (Empowerment): พัฒนาคนให้รู้ตนและรู้สิทธิ

ความสามารถในการเลือกชีวิตที่มีคุณค่าคือเสรีภาพที่แท้จริง (Sen, 1999) และการรู้จักตนเองคือรากฐานของความเป็นมนุษย์ในพุทธธรรม รัฐศาสตร์เชิงนโยบายเน้นการกระจายอำนาจ (Decentralization) และเสริมสร้างศักยภาพภาคประชาชนในการมีส่วนร่วม (Participatory Governance) ด้านสังคมวิทยา

แนวคิด “Agency” ชี้ให้เห็นว่า ความยากจนไม่ใช่แค่การขาดทรัพยากร แต่คือการขาดพลังในการกำหนดชีวิตตนเอง พุทธศาสนาเน้นว่า “อตฺตานํ อุปมํ กเร” (จงเอาตนเองเป็นเครื่องเปรียบในการวางนโยบาย – ธรรมบท ข้อ 129) คือ หลักสำคัญของการพัฒนาแบบเข้าใจตนเองและเคารพผู้อื่นสู่การเสริมพลังประชาชนจึงไม่ใช่แค่ “ให้เสียง” แต่ “ให้ตื่นรู้”

4.3 สร้างความยุติธรรมเชิงโครงสร้าง: จัดระบบให้ทุกคนมีโอกาสลุกขึ้นยืน

ความเหลื่อมล้ำในสังคมคือผลสะสมจาก “อำนาจเชิงโครงสร้าง” ที่กระจายไม่เท่าเทียม ทั้งด้านภาษี ทุน ทรัพยากร และการศึกษา เศรษฐศาสตร์การเมืองชี้ว่าโครงสร้างภาษีแบบถดถอย (Regressive) และการผูกขาดทรัพยากรส่งผลให้ “ชนชั้นข้ามรุ่น” ดำรงอยู่ต่อไป (Piketty, 2014) การปฏิรูประบบภาษี การคุ้มครองแรงงาน และการเปิดพื้นที่การศึกษาอย่างเท่าเทียมจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการสลายโครงสร้างที่กดทับ ในพุทธธรรม แนวคิด ทานบารมี ไม่ได้หมายถึงการให้ด้วยเมตตาอย่างเดียว แต่คือ “การให้ด้วยปัญญา” ที่เข้าใจบริบทของการให้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เช่น การให้โอกาสทางการศึกษา เทคโนโลยี และความสามารถในการผลิต

4.4 พัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลง: จากพลเมืองเงียบสู่พลเมืองตื่นรู้

ความเปลี่ยนแปลงจะไม่เกิดขึ้นถ้าไม่มีผู้นำทางจริยธรรมที่มุ่งหวังสาธารณะประโยชน์ มากกว่าผลประโยชน์ส่วนตน รัฐศาสตร์แนวประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Deliberative Democracy) เน้นการสร้าง “พลเมืองที่มีภาวะผู้นำ” (Civic Leaders) ซึ่งไม่ได้หมายถึงผู้นำในตำแหน่ง แต่คือผู้มีความสามารถในการชี้นำทางสังคมอย่างมีจริยธรรม ในทางพุทธศาสตร์ “พระโพธิสัตว์” คือตัวอย่างของผู้นำที่ไม่เพียงแสวงหาความหลุดพ้นเพื่อตนเอง แต่ยืนหยัดต่อสู้เพื่อความทุกข์ของผู้อื่น พระโพธิสัตว์จึงเป็นสัญลักษณ์ของ “ผู้นำแห่งเมตตา–ปัญญา–วิริยะ” ที่ระบบการศึกษาหรือการเมืองควรสร้างขึ้น การลงทุนเพื่อสร้างผู้นำชุมชนในแนวพุทธคือการปลูกพลังเปลี่ยนแปลงจากราก ไม่ใช่เพียงเปลี่ยนคนข้างบน

5. บทสรุปเชิงปรัชญาพุทธธรรม

การปลดปล่อยจากความยากจน ภารกิจทางจิตสำนึก ไม่ใช่เพียงโจทย์ทางเศรษฐกิจ การแก้ปัญหาความยากจนไม่ควรถูกลดทอนให้เป็นเพียงกลไกการ “แจกจ่ายรายได้” หรือการดำเนินนโยบายสวัสดิการในเชิงเทคนิคเท่านั้น หากแต่ต้องเข้าใจว่า ความยากจนคือสัญญะของโครงสร้างที่ไม่ยุติธรรม และความไม่เสมอภาคเชิงศักดิ์ศรี ซึ่งฝังลึกในระบบสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม จึงต้องได้รับการเยียวยาทั้งในระดับนโยบายและระดับจิตสำนึก

ในเชิงปรัชญา แนวคิดของ Amartya Sen และ Martha Nussbaum ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาไม่ใช่เพียงเรื่องของรายได้หรือ GDP แต่คือการเปิดโอกาสให้มนุษย์มี “ขีดความสามารถในการเลือกชีวิตที่พึงปรารถนา” (Capabilities to live the life they value) ซึ่งต้องอาศัยเงื่อนไขภายนอกและภายในในการเติบโตอย่างมีความหมาย (Sen, 1999)

ในเชิงรัฐศาสตร์ รัฐไม่ควรเป็นเพียง “ผู้จัดสรรทรัพยากร” หรือ “ผู้ควบคุมตลาด” แต่ควรทำหน้าที่เป็น “ผู้ปลุกตื่นศักยภาพของประชาชน” โดยออกแบบนโยบายที่ไม่เพียงแก้ไขปัญหาเชิงเศรษฐกิจ แต่ เสริมพลังพลเมือง ให้มีปัญญา มีสิทธิ มีอิสระ และสามารถกำหนดชีวิตของตนเองได้ ในพุทธธรรม การหลุดพ้นจากทุกข์ที่แท้จริงเกิดขึ้นได้ผ่านกระบวนการภายในที่เรียกว่า “การตื่นรู้” (Bodhi) ซึ่งไม่ใช่เพียงการมีชีวิตอยู่ แต่คือการเข้าใจธรรมชาติของทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ และหนทางแห่งการดับทุกข์ การปฏิบัติธรรมเช่นนี้สอดคล้องกับการออกแบบนโยบายที่เน้นการ สร้างปัญญาสาธารณะ และ การพัฒนาชีวิตอย่างมีสติ

รัฐที่ดีจึงไม่ใช่เพียงผู้ดูแลผู้ยากไร้ แต่คือ “ผู้ออกแบบสังคมแห่งการรู้แจ้งและมีเมตตา” ที่เข้าใจว่าศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ไม่ได้วัดจากรายได้ แต่จากความสามารถในการมีชีวิตที่ดีอย่างมีความหมาย

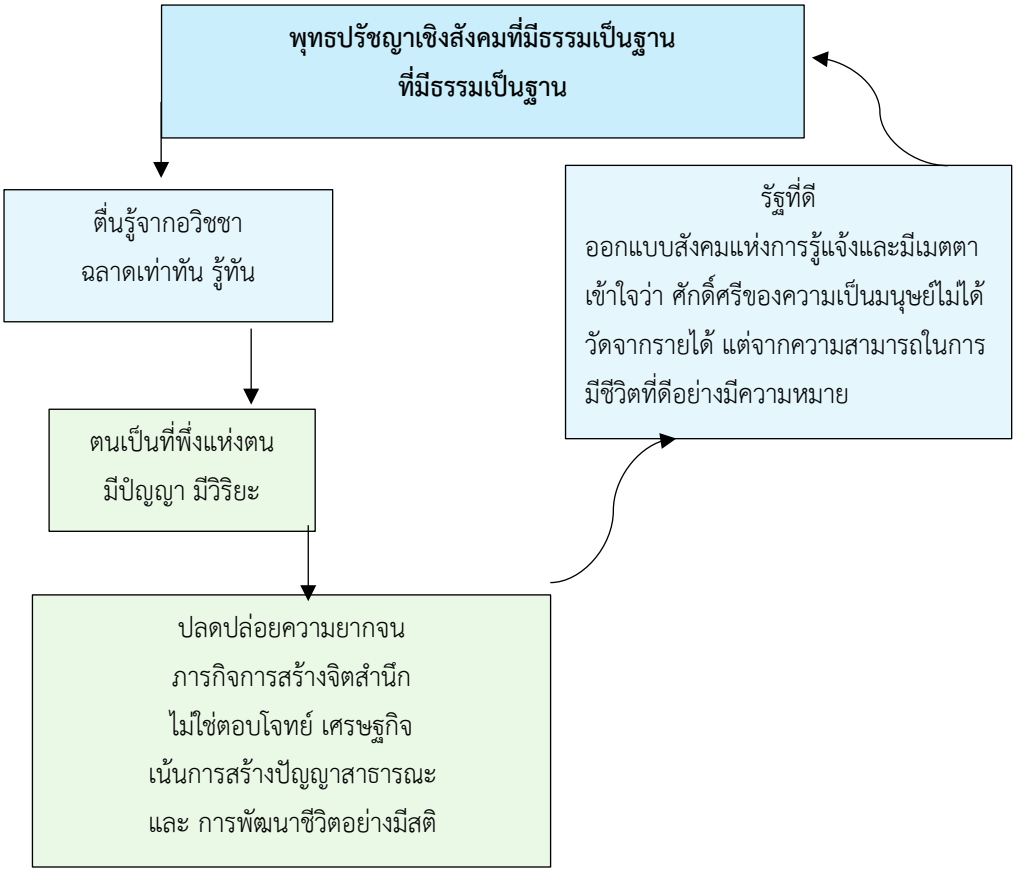

รูปที่ 2: กรอบแนวความคิดการนำพุทธปรัชญาที่มีธรรมเป็นฐานมาแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ

องค์ความรู้ใหม่จากปรัชญาพุทธธรรมว่าด้วยการปลดปล่อยจากความยากจน

1. **ความยากจนไม่ใช่เพียงปัญหาเชิงเศรษฐกิจ** แต่คือ “ปัญหาทางจิตสำนึก” และ “ความยุติธรรมทางศักดิ์ศรี” ปัญหาความยากจนไม่ควรถูกตีกรอบให้เป็นเรื่องของรายได้ หรือกลไกการแจกจ่ายงบประมาณเท่านั้น เพราะความยากจนคือ “สัญญะ” ที่ชี้ถึงโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรมในระบบสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ที่ฝังลึกจนกลายเป็นความไม่เสมอภาคเชิงศักดิ์ศรี (Dignity-Based Inequality)

2. **การพัฒนาในมิติ “ขีดความสามารถ”** (Capabilities Approach)ตามแนวคิดของ Amartya Sen และ Martha Nussbaum การพัฒนาแท้จริงต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนมี เสรีภาพในการเลือกชีวิตที่มี

ความหมาย ไม่ใช่แค่เพิ่ม GDP แต่คือการเสริมสร้างเงื่อนไขทั้งภายนอก (นโยบาย สภาพแวดล้อม) และภายใน (การศึกษา การตื่นรู้) ให้ประชาชน “เจริญงอกงาม” อย่างแท้จริง

3. **รัฐคือผู้ปลุกศักยภาพ ไม่ใช่แค่ผู้จัดสรร** รัฐที่ดีไม่ใช่แค่ผู้แจกสวัสดิการหรือควบคุมกลไกตลาด แต่คือ ผู้ร่วมออกแบบชีวิต ผ่านการสร้าง “ปัญญาสาธารณะ” สร้างสิ่งแวดล้อมที่เกื้อหนุนให้ประชาชนมี อิสระปัญญา ศักดิ์ศรี และความสามารถในการกำหนดตนเอง

4. **การตื่นรู้ในพุทธธรรมว่าความหลุดพ้น** คือ การเข้าใจความทุกข์อย่างลึกซึ้ง การพัฒนาในเชิงพุทธคือการเข้าใจ “อริยสัจ 4” คือ เข้าใจทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ ดับทุกข์ และหนทางแห่งการดับทุกข์ ด้วยกระบวนการภายในของ “การตื่นรู้” (Bodhi) ซึ่งสอดคล้องกับการออกแบบนโยบายที่เน้นการ ปลุกปัญญาและเมตตาในสังคม

ตารางสาระเชิงบูรณาการขององค์ความรู้

มิติ	แนวคิด	คำอธิบาย
ปรัชญา	Capabilities Approach	ความเจริญและรายได้ของชาติไม่ใช่แค่ GDP แต่คือศักยภาพในการมีชีวิตที่คนเห็นว่ามีความหมาย
พุทธศาสนา	Bodhi – การตื่นรู้	การแก้ปัญหาแบบยั่งยืน ต้องเกิดจากการเปลี่ยนแปลงจากภายใน
รัฐศาสตร์	Empowering State	รัฐที่ดีต้อง “เสริมพลังบวก” ให้แก่ประชาชน ไม่ใช่แค่แจกของฟรีเพื่อควบคุมใจ
เศรษฐศาสตร์	Buddhist Economics	เศรษฐกิจที่ดีไม่ใช่แค่เพิ่มรายได้ แต่ต้องพัฒนามนุษย์ลดความทุกข์เสริมปัญญา

สรุปข้อเสนอเชิงนโยบาย

การบูรณาการพุทธปรัชญาเชิงมิติสังคมวิทยากับการขจัดความยากจน ศึกษาจากการเติบโตเชิงตัวเลขสู่การเติบโตเชิงความหมายของชีวิตและชุมชน ดังนี้

1. เปลี่ยนเกณฑ์วัดความสำเร็จจากตัวเลข GDP เป็น Well-being พบว่าในแนวสังคมวิทยาของไทยศึกษา โดยเฉพาะในงานของ อาจารย์ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, นิธิ เอียวศรีวงศ์ และ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ มีการวิพากษ์อย่างชัดเจนว่า GDP ไม่สามารถสะท้อนคุณภาพชีวิตที่แท้จริงของคนไทยได้ การพัฒนาที่ดีควรพิจารณาจาก ความสงบในจิตใจ ความสัมพันธ์ในชุมชน และศักยภาพในการมีชีวิตที่มีความหมาย ซึ่งแนวทางนี้สอดคล้องกับ พุทธแนวคิดว่าด้วยสุขภาวะองค์รวม และ ความพอเพียง, นโยบายที่เสนอ:

1.1 การสร้าง “ดัชนีสุขภาวะเชิงพุทธ” (Buddhist Well-being Index) คือการวัดคุณภาพชีวิตที่ไม่ยึดเพียงตัวเลขรายได้หรือ GDP แต่ประเมินจากมิติภายในของมนุษย์ เช่น ความสงบในจิตใจ ความสัมพันธ์ในครอบครัว ความรู้เท่าทันตนเอง และความหมายของชีวิต โดยอิงจากหลัก ศีล–สมาธิ–ปัญญา (ไตรสิกขา) และอริยสัจสี่ เพื่อวัด “ความทุกข์–เหตุแห่งทุกข์–การดับทุกข์–หนทางสู่สุขภาวะ”

1.2 เปลี่ยนหน่วยนโยบายพัฒนาสังคมให้ยึด “ความสามารถในการดำรงชีวิตที่ดี” (Capabilities) แทนรายได้แนวคิดนี้เสนอว่า การพัฒนาควรเน้นการขยายโอกาสและเสรีภาพของประชาชนในการเลือกใช้ชีวิต

อย่างมีความหมาย ไม่ใช่แค่เพิ่มรายได้ เช่น เข้าถึงการศึกษา สุขภาพดี มีงานที่มีคุณค่า มีจิตใจเป็นสุข สู่ความสอดคล้องกับแนวคิด Capability Approach ของ Amartya Sen และหลัก พุทธธรรมว่าด้วยการรู้เท่าทันทุกข์–รู้จักตน–พึ่งตนเองได้

2. ออกแบบหลักสูตร "ผู้นำชุมชนเชิงพุทธ" เพื่อปลุกพลเมืองตื่นรู้ ไทยศึกษาเชิงสังคมวิทยาเน้นว่าผู้นำท้องถิ่นในวัฒนธรรมไทยมีบทบาทสูงในการกำหนดทิศทางชุมชนทั้งในเชิงวัฒนธรรมศีลธรรมและเศรษฐกิจ พุทธปรัชญาเสนอ "โพธิสัตว์ทางสังคม" คือผู้นำที่ไม่เพียงช่วยเหลือตนเอง แต่ยืนหยัดเพื่อสาธารณะ โดยใช้เมตตาและปัญญาเป็นฐาน,นโยบายที่เสนอ:

2.1 พัฒนาหลักสูตร "พลเมืองตื่นรู้เชิงพุทธ" ที่ครอบคลุมเรื่องสิทธิ หน้าที่ ความยุติธรรม และการมีส่วนร่วม คือการออกแบบหลักสูตรพัฒนาศักยภาพของประชาชนให้เป็น "พลเมืองผู้รู้เท่าทัน" ทั้งในมิติของสิทธิ หน้าที่ ความยุติธรรม และการมีส่วนร่วมทางสังคมและการเมือง โดยใช้หลักธรรม เช่น อริยสัจสี่, ไตรสิกขา, และ โพธิสัตว์ธรรม เป็นกรอบหลักหลักสูตรนี้จะเน้นว่า "พลเมืองที่ดี" ไม่ใช่เพียงผู้ปฏิบัติตามกฎหมาย แต่คือผู้มี เมตตา รู้คิด รู้ตน และกล้าร่วมเปลี่ยนแปลงเพื่อสาธารณะเชื่อมโยงกับแนวคิดการมีส่วนร่วมในที่ประชุมสาธารณะ (civic engagement) และศีลธรรมสาธารณะ (public morals) ที่มีรากฐานในวัฒนธรรมไทยและพุทธศาสนา

2.2 ส่งเสริมโรงเรียนพระปริยัติ–ชุมชน–องค์กรภาคประชาชน เป็นฐานฝึกผู้นำรุ่นใหม่ เปลี่ยน "พื้นที่ทางศาสนาและชุมชน" ให้กลายเป็น สถาบันฝึกพลเมืองผู้มีจิตสาธารณะและภาวะผู้นำเชิงธรรม เช่น ศูนย์การเรียนรู้เชิงพุทธ, เวทีธรรมสาธารณะ, ชุมนุมผู้นำเยาวชนชุมชน โดยเฉพาะ โรงเรียนพระปริยัติธรรม โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์และวัดในชุมชน มีศักยภาพเป็น ศูนย์เรียนรู้แบบบูรณาการ ที่ผสานพุทธธรรมเข้ากับประเด็นสังคมร่วมสมัย เช่น ความยุติธรรมเชิงโครงสร้าง, ความเหลื่อมล้ำ, และการพัฒนาอย่างยั่งยืน ผู้นำรุ่นใหม่ไม่ใช่ผู้มีอำนาจ แต่คือ "ผู้ตื่นรู้และพร้อมรับใช้สังคม" ตามแบบอย่างของพระโพธิสัตว์ส่งเสริมโรงเรียนพระปริยัติ–ชุมชน–องค์กรภาคประชาชนเป็นฐานฝึกผู้นำรุ่นใหม่

3. ลงทุนในเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่ตอบโจทย์ชุมชน งานศึกษาในสาขาไทยศึกษาอย่างเช่นในงานของจุมพล พูลภัทรชีวิน, สฤณี อาชวานันทกุล ชี้ให้เห็นว่า เศรษฐกิจชุมชนต้องมีรากในอัตลักษณ์ท้องถิ่น และควรขับเคลื่อนด้วยทุนวัฒนธรรม (Cultural capital) ไม่ใช่แค่ทุนการเงิน แต่พุทธธรรม คือการเน้นสัมมาชีพ (right livelihood) สู่เศรษฐกิจต้องไม่เบียดเบียน ไม่เอาเปรียบ แต่เกื้อกูลและยั่งยืน, นโยบายที่เสนอ

3.1 สนับสนุนแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) แบบชุมชนออกแบบเอง (Community-Driven Innovation) เปลี่ยนแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์จากบนลงล่าง (Top-Down Creative Economy) มาสู่ เศรษฐกิจที่ชุมชนเป็นผู้ออกแบบเอง โดยใช้ทุนทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และอัตลักษณ์พื้นถิ่นเป็นเครื่องมือพัฒนา แนวทางนี้เน้นให้ชุมชนได้ "สร้างสรรค์ในแบบของตน" บนฐานของความภาคภูมิใจในท้องถิ่น ไม่ใช่การผลิตซ้ำเพื่อการค้าเท่านั้น แต่เพื่อฟื้นฟูคุณค่าทางสังคม เช่น งานหัตถกรรมแบบพุทธ–นิทานชุมชน–สื่อธรรมะร่วมสมัย

สอดคล้องกับแนวคิดของพุทธเรื่อง "สัมมาชีพ" และแนวทางพัฒนาแบบมีจิตวิญญาณ (Evelopment with mindfulness) ส่งเสริมกิจการวิสาหกิจเพื่อสังคม (SE) ที่รวมพลังท้องถิ่น ศิลปะ วัฒนธรรม และธรรมะ

4. สร้างพื้นที่แห่งการมีส่วนร่วม เพื่อ “ปัญญาสาธารณะ” (Collective Wisdom) งานวิจัยทางด้านสาขาไทยศึกษาสะท้อนว่า “ความรู้ท้องถิ่น” (Local wisdom) และ “การสนทนาในชุมชน” คือกลไกที่สำคัญในการเยียวยา พัฒนา และปฏิรูปสังคม แนวคิดนี้คือ พุทธประชาธิปไตย (Dhammic Democracy) เสนอให้รัฐเปิดพื้นที่ให้ชุมชนคิดร่วม ตัดสินร่วม และรับผิดชอบร่วม (Participatory governance) นโยบายที่เสนอ

4.1 สร้างกลไกทางสังคมที่วัดสามารถทำได้จริง และมีฐานจาก พุทธปรัชญาเชิงปฏิบัติ ซึ่งสามารถแปลงเป็น “นโยบายชุมชนที่มีธรรมเป็นฐาน” ได้อย่างเป็นรูปธรรม วัดสามารถเป็นเจ้าภาพในการ เชื่อมโยงชุมชน ภาครัฐ ภาคประชาชน และผู้นำท้องถิ่น เพื่อมา “ฟัง–คิด–แลกเปลี่ยน–ออกแบบ” แนวทางพัฒนาชุมชนร่วมกัน หลักปรัชญานี้อิงจากแนวคิด พุทธประชาธิปไตย (Dhammic Democracy) ที่เชื่อว่าการตัดสินใจใด ๆ ควรตั้งอยู่บนฐานของ ปัญญา เมตตา และการไม่เบียดเบียน ซึ่งสามารถย้อนโยงกับหลัก สังคหวัตถุ 4 ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อัตถจริยา และสมานัตตตา ที่ใช้เป็นหลักสร้างความกลมเกลียวในหมู่ชน สิ่งที่วัดสามารถทำได้ทันที คือ การเปิด “ศาลาปัญญา” หรือ “ธรรมสถานประจำเดือน”เชิญชวนเยาวชน ผู้สูงอายุ กลุ่มอาชีพ ผู้นำท้องถิ่น ร่วมวงแลกเปลี่ยน พระภิกษุเป็น “ผู้ฟังอย่างรู้แจ้ง” และผู้เอื้อให้เกิดปัญญาร่วม (CSollective wisdom) มาสรุปข้อเสนอไปยังองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อใช้อ้างอิงนโยบาย นี่คือ “การเมืองแบบเมตตา” ที่เริ่มได้โดยไม่ต้องรอฝ่ายนโยบายจากส่วนกลาง

4.2 การส่งเสริมระบบการจัดการตนเองของชุมชนโดยอิงธรรม แนวคิดนี้คือการคืนพลังให้ชุมชนจัดการชีวิต เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของตนเองโดยมีธรรมะเป็น “ระบบคุณค่าหลัก” ตัวอย่างที่ดำเนินการได้จริง ได้แก่ สหกรณ์ธรรมะ: ธุรกิจร่วมของชาวบ้านที่มีหลัก “ไม่เอาเปรียบกัน ไม่หวังผลเกินควร” อิงแนวสัและมมาชีพ โดยเปิดกลุ่มสหกรณ์ธรรมะเริ่มต้นจากผู้มาร่วมกิจกรรมทางศาสนา, ตลาดสีเขียวหรือตลาดธรรมะ: ตลาดที่ส่งเสริมสินค้าไร้สารพิษ เมตตาต่อผู้ผลิตและผู้ซื้อ, โรงเรียนพุทธท้องถิ่น: ศูนย์เรียนรู้ที่สอนทั้งวิชาชีพและธรรมะ เช่น การนั่งสมาธิ การรู้เท่าทันสื่อ ความพอเพียง ร่วมมือกับโรงเรียนบ้านและโรงเรียนพระปริยัติฯ จัดกิจกรรมการเรียนรู้พุทธท้องถิ่นในวันหยุด หลักปรัชญานี้อิงจากแนวคิด “เศรษฐศาสตร์พุทธ” ของ E. F. Schumacher และ “พุทธธรรมเพื่อการพัฒนา” ของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ที่เน้นว่าเศรษฐกิจที่ดีต้องช่วยพัฒนาคน ไม่ใช่แค่ผลิตสินค้านอกจากนี้ยังสามารถอ้างถึง พระไตรปิฎก หมวดราชธรรม 10, สังคหวัตถุ 4 และไตรสิกขา

ดังนั้นการสร้างชุมชนเข้มแข็งในแบบ “พุทธนิยมเชิงสังคม” (Social Buddhist Practice) มิใช่เพียงแนวคิดอุดมคติ หากสามารถดำเนินการได้จริงโดยอาศัย “วัด” เป็นฐานของ การฟื้นฟูปัญญาสาธารณะและการจัดการตนเองของชุมชน นี่ไม่ใช่เพียงการสอนธรรมะ แต่คือการ “เปลี่ยนธรรมะให้กลายเป็นระบบที่มีชีวิตในชุมชน” ซึ่งช่วยให้ชาวบ้านไม่เพียงอยู่รอด แต่ “อยู่ดี” อย่างมีศักดิ์ศรี

บรรณานุกรม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2537). *เศรษฐศาสตร์กับหลักพุทธธรรม*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2538). *พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ)*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2538). *เศรษฐศาสตร์แห่งความพอเพียงกับพุทธธรรม*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2541). *เศรษฐศาสตร์กับหลักพุทธธรรม*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2542). *เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ: แนวคิดเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2543). *พุทธธรรมกับการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2554). *พระไตรปิฎกและอรรถกถา ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์*. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย. (2525). *พระไตรปิฎกภาษาไทย (ฉบับสยามรัฐ)*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

วศิน อินทสระ. (2519). *หลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา (พุทธปรัชญาเถรวาท)*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณาคาร.

Berlin, I. (1958). *Two concepts of liberty*. Oxford University Press.

Chang, H.-J. (2002). *Kicking away the ladder: Development strategy in historical perspective*. Anthem Press.

Fromm, E. (1955). *The sane society*. Rinehart & Company.

Gramsci, A. (1971). *Selections from the prison notebooks*. International Publishers.

Johnson, C. (1982). *MITI and the Japanese miracle: The growth of industrial policy, 1925–1975*. Stanford University Press.

Marshall, T. H. (1950). *Citizenship and social class, and other essays*. Cambridge: Cambridge University Press.

Nussbaum, M. C. (2011). *Creating capabilities: The human development approach*. Harvard University Press.

Piketty, T. (2014). *Capital in the twenty-first century*. Harvard University Press.

Rawls, J. (1971). *A theory of justice*. Harvard University Press.

Rodrik, D. (2006). *Industrial policy for the twenty-first century*. Harvard Kennedy School Working Paper.

Schumacher, E. F. (1973). *Small is beautiful: Economics as if people mattered*. Blond & Briggs.

Sen, A. (1999). *Development as freedom*. Oxford University Press.

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัลผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์

The Spread of Buddhism in the Digital Age through Online Platforms

[1]พระสมพาน ฐานวุฑฺโฒ

[1]PhraSompan Tanawutto

[1]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[1]Corresponding Author's Email: Phrasompan1972@gmail.com

Received: April 1, 2025; **Revised:** July 9, 2025; **Accepted:** August 14, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบ แนวทาง และผลกระทบของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัลผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ โดยมุ่งวิเคราะห์วิธีการใช้สื่อดิจิทัลต่าง ๆ เช่น เว็บไซต์ สื่อสังคมออนไลน์ (Facebook, YouTube, TikTok) รวมถึงแอปพลิเคชันธรรมะ ว่ามีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเพียงใดในการถ่ายทอดคำสอนของพระพุทธศาสนาไปสู่ประชาชนทั่วไป ทั้งนี้ ได้พิจารณาถึงข้อดี เช่น การเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้กว้างขวางและรวดเร็ว ความสะดวกในการเรียนรู้ธรรมะด้วยตนเอง และการมีปฏิสัมพันธ์ในลักษณะสองทาง ขณะเดียวกันยังได้วิเคราะห์ข้อจำกัด เช่น ความน่าเชื่อถือของข้อมูล การขาดบริบทเชิงลึกของคำสอน และความเสี่ยงจากการนำเสนออย่างผิดหลักธรรม ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัลควรมีการวางแผนอย่างเป็นระบบ มีการคัดกรองเนื้อหาโดยผู้รู้ และใช้สื่ออย่างสร้างสรรค์ เพื่อรักษาแก่นแท้ของคำสอน และส่งเสริมการเข้าถึงธรรมะอย่างถูกต้องและยั่งยืน

คำสำคัญ: การเผยแผ่พระพุทธศาสนา; ยุคดิจิทัล; แพลตฟอร์มออนไลน์; ธรรมะออนไลน์; สื่อดิจิทัล

Abstract

This article aims to study the patterns, approaches, and impacts of disseminating Buddhism in the digital age through online platforms. It focuses on analyzing how various digital media such as websites, social media platforms (Facebook, YouTube, TikTok), and Dhamma applications are used and how effective and efficient they are in communicating Buddhist teachings to the general public. The study considers advantages such as the broad and rapid reach to target audiences, the convenience of self-directed Dhamma learning, and the potential for two-way interaction. At the same time, it examines limitations

including the credibility of information, lack of contextual depth in the teachings, and the risk of misrepresenting the Dhamma. The findings indicate that disseminating Buddhism in the digital era should involve systematic planning, content screening by knowledgeable individuals, and creative media use to preserve the essence of the teachings and promote accurate and sustainable access to the Dhamma.

Keywords: Dissemination of Buddhism; Digital Age; Online Platforms; Online Dhamma; Digital Media

บทนำ

พระพุทธศาสนาได้เริ่มมีการเผยแผ่ในสมัยพุทธกาลหลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว พระสงฆ์ทรงได้เสด็จออกเผยแผ่พระสัจธรรมตามที่พระองค์ได้ตรัสรู้แก่เวไนยสัตว์ คือ ผู้ที่มีปัญญาสมควรแก่การรับรู้รับฟังจนมีผู้สำเร็จเป็นอนุพุทธตามพระบรมศาสนาเป็นจำนวนมากด้วยพระมหากรุณาธิคุณในหมู่สัตว์ พระองค์ทรงเสด็จดำเนินเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยในระยะแรกพระองค์เสด็จออกเผยแผ่พระองค์เดียว เมื่อมีสาวกมากขึ้นก็ให้พุทธสาวกออกเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วย ทำให้พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองและแผ่ขยายไปในชมพูทวีปอย่างรวดเร็วในทุกแห่งหนที่พระองค์ทรงประกาศพระสัจธรรมในหมู่สัตว์ได้รู้แจ้งในธรรม และให้มีการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องและถูกทาง ด้วยการบำเพ็ญกรณียกิจอย่างต่อเนื่องเช่นนี้ของพระบรมศาสดา

ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เริ่มต้นด้วยพระภิกษุนี้เป็นพระอรหันต์เพียง 60 องค์ ต่อมาเมื่อมีจำนวนภิกษุมากขึ้นมาจนกระทั่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก่อนจะเสด็จดับขันธปรินิพพานได้แสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ธรรมและวินัยอันใดเราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่พวกเธอ ธรรมและวินัยอันนั้นจักเป็นศาสดาของพวกเธอโดยกาลล่วงไปแห่งเรา” ภายหลังพุทธปรินิพพานแล้ว การบริหารจัดการคณะสงฆ์นั้นมอบให้คณะสงฆ์บริหารด้วย “ธรรมวินัย” ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงปรินิพพานแล้ว พระสาวกทั้งหลายได้ดำเนินการสืบทอดคำสอนของพระพุทธเจ้าในแบบมุขปาฐะ อันเป็นลักษณะของการสวดสาธยายหรือสวดร้อยกรองพระธรรมวินัย ซึ่งเป็นการสวดพร้อมกันเพื่อทบทวนพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในสถานที่ต่าง ๆ เพื่อตรวจสอบข้อความให้ตรงกันและมีความสมบูรณ์ จากนั้นพระเถระทั้งหลายก็นำเอาข้อความดังกล่าวซึ่งได้รับรอบจากที่ประชุมเหล่านั้นแล้วนำไปสอนศิษย์ต่อไป (เสถียรพงษ์ วรรณปก, 2543)

ในสมัยปัจจุบันการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้รับข่าวสารจากสื่อต่างๆ มากมาย เป็นสังคมที่เต็มไปด้วยการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและรุนแรง ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และการระบาดของโรคติดต่อที่ร้ายแรง จนผู้คนต้องปรับตัวเข้าสู่ชีวิตวิถีใหม่ (New normal) โดยเฉพาะการใช้เทคโนโลยีที่รวดเร็วและล้ำหน้ามากขึ้นในการทำงานจากบ้าน การเรียนการศึกษาออนไลน์ การซื้อขายของบนแพลตฟอร์มดิจิทัล การใช้เงินดิจิทัล สิ่งเหล่านี้เป็นวิถีใหม่ที่ผู้คนเริ่มคุ้นเคย แต่ก็มีผลกระทบต่อพฤติกรรมในการรับข้อมูลข่าวสารของผู้คนในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม สื่อสังคมออนไลน์เป็นสื่อที่มีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อความคิด การดำเนินชีวิตของคนในยุคปัจจุบันเป็นอย่างมาก คนในสังคมใช้สื่อสังคม

ออนไลน์ในการค้นคว้าหาข้อมูล หรือ แชร์เรื่องราวประสบการณ์ของตนได้ตลอดเวลา เพราะสามารถเข้าถึงได้ง่าย สะดวกรวดเร็วกว่ายุคก่อนมาก ดังนั้น สื่อสังคมออนไลน์จึงเป็นช่องทางสำคัญในการกระจายและรับข้อมูลข่าวสารได้อย่างรวดเร็วตรงกลุ่มเป้าหมาย มีการแบ่งประเภทเนื้อหา การนำเสนอข้อมูลชัดเจน ทำให้ผู้คนสามารถเลือกใช้สื่อสังคมออนไลน์ได้ตรงกับประเภทเนื้อหาที่ตนสนใจ โดยอาศัยเครื่องมือ เช่น คอมพิวเตอร์โน้ตบุ๊ก โทรศัพท์สมาร์ทโฟน และแท็บเล็ต ที่สามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่ต้องการได้ทุกที่ทุกเวลา

การสื่อสารพระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัลเป็นการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่มีการพัฒนาอย่างรวดเร็วในด้านเทคโนโลยีและการสื่อสาร โดยเฉพาะในยุคที่สื่อออนไลน์และแพลตฟอร์มดิจิทัลมีบทบาทสำคัญในการเข้าถึงข้อมูลและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนทั่วโลก การเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์จึงกลายเป็นวิธีการสำคัญที่ช่วยให้หลักธรรมคำสอนสามารถเข้าถึงผู้คนได้ง่ายขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการถ่ายทอดความรู้ผ่านเว็บไซต์ โซเชียลมีเดีย หรือแอปพลิเคชันต่าง ๆ ที่สามารถรองรับการเข้าถึงข้อมูลได้ตลอดเวลาและจากทุกที่ ทุกมุมโลก การใช้แพลตฟอร์มเหล่านี้ไม่เพียงแต่ทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นไปได้รวดเร็วและกว้างขวางเท่านั้น แต่ยังเป็นช่องทางในการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องและลึกซึ้งในหลักธรรมของพระพุทธศาสนาให้กับผู้คนในยุคดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพด้วยเครือข่ายของคอมพิวเตอร์ระบบต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกัน ลักษณะของระบบอินเทอร์เน็ตเป็นเสมือนใยแมงมุมที่ครอบคลุมทั่วโลก ในแต่ละจุดที่เชื่อมต่ออินเทอร์เน็ตนั้นสามารถสื่อสารกันได้หลายเส้นทาง โดยไม่กำหนดตายตัว และไม่จาเป็นต้องไปตามเส้นทางโดยตรง อาจจะผ่านจุดอื่นๆ หรือเลือกไปเส้นทางอื่นได้หลาย ๆ เส้นทาง (มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, 2568)

บทความนี้จึงต้องนำเสนอการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัลผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ โดยจะศึกษาและวิเคราะห์วิธีการใช้เทคโนโลยีและสื่อออนไลน์ในการถ่ายทอดหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาให้สามารถเข้าถึงผู้คนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในยุคที่ข้อมูลข่าวสารสามารถแพร่กระจายได้รวดเร็วและกว้างขวาง การใช้แพลตฟอร์มออนไลน์จึงมีความสำคัญในการช่วยเผยแผ่หลักธรรมคำสอนให้แก่ผู้คนทั่วโลก การนำเสนอเนื้อหาที่เหมาะสมและตรงกับกลุ่มเป้าหมายจะช่วยให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นไปอย่างมีประสิทธิผลผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ หรือสื่อออนไลน์อื่น ๆ โดยการปรับตัวให้เหมาะสมกับการใช้สื่อในยุคดิจิทัล เพื่อให้ผู้คนสามารถเรียนรู้และเข้าใจในหลักธรรมได้ง่ายและเข้าถึงได้มากยิ่งขึ้น.

พุทธวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นพันธกิจที่สำคัญยิ่งต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา เพราะการสร้างความเข้าใจในหลักพระธรรมวินัยให้แก่พุทธศาสนิกชนให้มีความรู้ ความเข้าใจ และเข้าถึงหลักธรรมของพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง ถ่องแท้ สามารถเลือกนำหลักธรรมมาปรับใช้ให้เหมาะสมและเกิดประโยชน์ในการดำรงชีวิตของตนได้อย่างเป็นสุข โดยมีศรัทธาความเชื่อมั่นพร้อมที่จะทำหน้าที่เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี ด้วยการทะนุถนอมอุปถัมภ์คุ้มครอง สนับสนุน ส่งเสริมพัฒนาการกิจการ

พระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคงดำรงอยู่ อย่างยั่งยืน จึงทำให้พระพุทธเจ้าทรงเลือกวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุก ด้วยการส่งพระธรรมทูตไปเผยแผ่หลักพุทธธรรมสู่ประชาชนถึงถิ่นที่อยู่ ดังเหตุการณ์ครั้งแรกที่พระพุทธองค์ทรงส่งพระอรหันตสาวกจำนวน 60 รูป ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี อันเป็นปีที่ 1 แห่งการตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นหลักพระพุทธศาสโนบาย (พระครูสุวิธานพัฒนบัณฑิต, 2555) ตามพุทธวจนะว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวไป เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่พหูชน เพื่อความสุขแก่พหูชน เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะอันบริสุทธิ์บริบูรณ์โดยสิ้นเชิง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย : อ.ทีฆ.สีล. (ไทย); 4/32/40)

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอดีตจึงมีทั้งเชิงรุกและเชิงรับ ซึ่งนักเผยแผ่ต้องทำความเข้าใจให้ดีว่า การเผยแผ่เชิงรับหมายถึงการเผยแผ่ด้วยการเทศน์การสอนเป็นหลัก ส่วนมากจะอยู่ในวัดและรวมถึงสถานที่สะอาดเหมาะแก่การศึกษาปฏิบัติด้วย ส่วนการเผยแผ่เชิงรุกหมายถึง การไปเผยแผ่นอกสถานที่ รวมทั้งการใช้สงเคราะห์และสาธารณสงเคราะห์อีกด้วย ดังนั้น ในบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกของคณะสงฆ์ไทย จึงสามารถสรุปเป็นภาพรวมได้เป็น 3 ด้านหลัก ๆ ดังนี้

1. งานด้านการเผยแผ่ คือ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาสู่สังคม โดยรุกออกไปข้างนอกวัด ทั้งนี้ไม่ขึ้นอยู่กับกาลเวลา สถานที่ ในฐานะพระธรรมทูต โดยใช้เทคโนโลยีการสื่อสารที่ทันสมัย ภาษาที่เข้าใจง่าย โดยมีข้อมูลจากฐานความรู้หรืองานวิจัยทางพระพุทธศาสนา

2. งานด้านการศึกษาสงเคราะห์ คือ การเปิดวัดหรือศาสนสถานให้เป็นศูนย์กลางแห่งการศึกษาเรียนรู้ในรูปแบบการให้การศึกษาทุกระดับชั้นทั้งในระบบและนอกระบบ โดยไม่หวังผลกำไร

3. งานด้านการสาธารณสงเคราะห์ คือ การทำวัดหรือศาสนสถานให้เป็นที่พักผ่อนเป็นที่พึ่งของสังคมชุมชน เช่น การจัดสร้างโรงพยาบาล สถานีอนามัย ที่พักอาศัย ที่พักฟื้น ที่สร้างอาชีพรายได้ โดยวัดเป็นเจ้าของดำเนินการบริหารจัดการเอง การเข้าไปสนับสนุน การเข้าไปแสวงหาการมีส่วนร่วม และการเข้าไปแบบให้เปล่า พระสงฆ์ไทยได้ทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกด้านการเผยแผ่ ด้วยการอบรมเทศนาธรรม การสอนธรรมตามวันเวลาและโอกาสสำคัญ ส่วนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกด้านการศึกษาสงเคราะห์ก็ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ โรงเรียนการกุศลของวัด โรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกด้านการสาธารณสงเคราะห์ ประกอบด้วยการเข้าไปบริหารจัดการ การเข้าไปสนับสนุน การแสวงหาการมีส่วนร่วม และการเข้าไปแบบให้เปล่า (พระครูสุวิธานพัฒนบัณฑิต, 2555)

ดังนั้น การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นพันธกิจสำคัญที่มีบทบาทสำคัญในการรักษาความมั่นคงและยั่งยืนของพระพุทธศาสนา เพราะการสร้างความเข้าใจในหลักพระธรรมวินัยให้แก่พุทธศาสนิกชนเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาและส่งเสริมให้ผู้คนมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง สามารถนำหลักธรรมไปปรับใช้ในการ

ดำรงชีวิตอย่างเป็นสุข โดยมีศรัทธาและความเชื่อมั่นในการเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี และพร้อมที่จะส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคงยั่งยืนไปตลอด

แนวคิดเกี่ยวกับแพลตฟอร์ม (Platform)

แพลตฟอร์ม (Platform) คือ โครงสร้างหรือแหล่งในการเชื่อมโยงผู้เกี่ยวข้องในห่วงโซ่มูลค่าให้เข้าถึงกันได้ง่ายขึ้น โดยการเชื่อมโยงนี้อาจเกิดขึ้นกับห่วงโซ่ที่ไม่ได้อยู่ใกล้กันในวิถีของการทำธุรกิจแบบดั้งเดิมได้ เช่น การเชื่อมโยงผู้ผลิตกับผู้บริโภคโดยไม่ต้องผ่านผู้ค้าคนกลาง เป็นต้น และโครงสร้างในการเชื่อมโยงนี้ก็ไม่จำเป็นต้องคงอยู่ตลอดไปเหมือนสินทรัพย์ถาวรอื่น ๆ แต่จะเกิดขึ้นเมื่อมีการเรียกใช้ และสามารถแยกย้ายกันไปได้ง่ายเมื่อหมดหน้าที่ เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับความหมายตามพจนานุกรมจะเห็นได้ว่า Platform ทาหน้าที่เสมือนแท่น นั่งร้าน หรือชานชาลา เพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องในอุตสาหกรรมสามารถเชื่อมโยงหรือก้าวกระโดดไปสู่โอกาสทางธุรกิจต่าง ๆ ผ่านการมีระบบนิเวศน์ (Ecosystem) ที่เอื้ออำนวยทำให้เกิดความร่วมมือหรือแบ่งปันผลประโยชน์กันได้ โดยไม่จำเป็นต้องผูกมัดระยะยาว ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของภาพสะท้อนของการเกิดภาวะเศรษฐกิจรูปแบบใหม่เรียกว่า ร่วมด้วยช่วยกัน หรือ Sharing Economy ที่เอื้อให้บริษัทหรือผู้ประกอบการสามารถลดภาระผูกพันด้านการลงทุนและการจ้างงานออกจากองค์กรแทบทั้งหมด (บริษัท ปังปอนด์ จำกัด, 2568)

“แพลตฟอร์ม” หรือ Platform คือช่องทางบนโลกออนไลน์ที่รวบรวมข้อมูลต่าง ๆ รวมถึงรวบรวมร้านค้า สินค้าจำนวนมากเข้าไว้ด้วยกัน เป็นพื้นที่ที่ทำให้ผู้ซื้อและผู้ขายมาพบกันได้ในโลกโซเชียลผ่านเว็บไซต์และแอปพลิเคชัน คำว่าแพลตฟอร์ม มาจากภาษาอังกฤษ คือคำว่า Platform ที่แปลตรงตัวว่าชานชาลา หากเปรียบเทียบเป็นภาพให้เข้าใจง่าย ลองนึกภาพชานชาลาที่สถานีรถไฟอาจทำให้เข้าใจง่ายขึ้น และแน่นอนว่าที่ชานชาลา ซึ่งมีผู้คนมารวมตัวกันอยู่มากนั้น ย่อมมีโอกาสที่พ่อค้าแม่ขายจะเสนอขายสินค้าต่าง ๆ และเพิ่มยอดขายได้มากขึ้นด้วย โดยแพลตฟอร์มที่พ่อค้าแม่ค้านิยมขายของออนไลน์มีหลายแพลตฟอร์มด้วยกัน เช่น เฟซบุ๊ก อินสตาแกรม ไลน์ออฟฟิเชียลแอคเคานต์ และยูทูบ ซึ่งแต่ละแพลตฟอร์มมีจุดเด่นที่แตกต่างกัน ดังนั้นในการโพสต์ขายสินค้า จึงต้องมีรูปแบบที่แตกต่างกันไปตามลักษณะของแต่ละแพลตฟอร์มด้วย (GoDigitalASEAN, 2568) ดิจิทัลแพลตฟอร์ม (Digital Platform) หมายถึง การปรับโครงสร้างและการดำเนินงานของธุรกิจ โดยมีเทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามามีบทบาท โดยจะเห็นได้ชัดเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงของ Digital Transformation ยกตัวอย่างเช่น การเพิ่มขึ้นของ Platform Market place หรือเว็บไซต์สื่อกลางการติดต่อซื้อ-ขายผ่านโครงข่ายระบบอินเทอร์เน็ต (Internet) ที่หลากหลาย การใช้โครงข่ายสังคมออนไลน์ เช่น Facebook, Instagram และ Twitter ที่ถือเป็นช่องทางที่ง่ายและแพร่หลายที่สุดในการเริ่มย้ายฐานธุรกิจจาก Non-digital มาสู่ Platform Online โดยที่ผู้ประกอบการไม่ต้องสร้างแพลตฟอร์มที่ซับซ้อนขึ้นมาเอง แต่เข้ามาอยู่บนแพลตฟอร์มสังคมออนไลน์ที่มีฐานผู้ใช้บริการเป็นจำนวนมากและยังมีตัวเลือกที่อำนวยความสะดวกให้แก่ร้านค้าต่าง ๆ แทบจะครบครันอยู่แล้ว (เพื่อนคู่คิดธุรกิจออนไลน์, 2568) ดิจิทัลแพลตฟอร์มถือได้ว่าเป็นเทคโนโลยีใหม่ที่จำเป็นสำหรับธุรกิจสมัยใหม่ที่ไม่จำเป็นต้องเน้นการสร้างสินค้าและบริการด้วยตัวเอง แต่เน้นการสร้างแพลตฟอร์มดิจิทัลแทน เพราะ

แพลตฟอร์มดิจิทัลไม่มีขีดจำกัดในการใช้ เช่น แพลตฟอร์มที่สร้างในสหรัฐอเมริกาสามารถให้บริการในบ้านเราและประเทศอื่น ๆ ได้ด้วย มีการให้ความหมายของดิจิทัลแพลตฟอร์มเอาไว้ 3 อย่างด้วยกัน ได้แก่

1. ดิจิทัลแพลตฟอร์มหมายถึง โครงสร้างพื้นฐานหรือแหล่งรวบรวมสินค้า บริการ เครื่องมือ และข้อมูลดิจิทัลที่ใช้ในการสร้างสินค้าและบริการในทางธุรกิจ

2. ดิจิทัลแพลตฟอร์มหมายถึง สิ่งที่สร้างผลกระทบเครือข่าย เมื่อมีคนใช้งานแพลตฟอร์มดิจิทัลมากขึ้น ทำให้เกิดต้นทุนต่อการใช้งานลดลง ผู้ใช้งานได้รับประโยชน์มากขึ้น

3. ดิจิทัลแพลตฟอร์มหมายถึง สิ่งที่สามารถสร้างตลาดหลายด้าน เช่น สร้างตลาดผู้ซื้อสินค้า คือ ขายสินค้าให้กับผู้บริโภคโดยตรง และสร้างตลาดให้กับผู้ที่ต้องการขายสินค้าด้วย การเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายดังกล่าวทำให้เกิดการสร้างและแลกเปลี่ยนมูลค่าเศรษฐกิจขึ้นมา Airbnb, Uber, Alibaba, Facebook, YouTube, Wikipedia หรือ Amazon คือตัวอย่างของธุรกิจแบบแพลตฟอร์ม บริษัทแพลตฟอร์มแต่ละรายมีธุรกิจและตลาดเฉพาะของตัวเอง (เพื่อนคู่คิดธุรกิจออนไลน์, 2568)

แพลตฟอร์มจะประกอบไปด้วยระบบ back-end ที่เป็นระบบ Cloud ที่พร้อมจะรองรับการใช้งานจำนวนมากและมีซอฟต์แวร์ที่พัฒนาเป็นการเขียนโปรแกรมประยุกต์ (Application Programming Interface: API) เพื่อให้คนภายนอกสามารถเข้าถึงบริการหรือดึงข้อมูลได้ และสามารถพัฒนาแอปพลิเคชันต่าง ๆ มาต่อยอดได้ การเปิด API (Application Programming Interface) ทำให้มีนักพัฒนาซอฟต์แวร์อื่น ๆ ที่อยู่นอกองค์กรมาเชื่อมต่อ สามารถขยายการใช้งานโปรแกรมที่ควรเป็นแค่ซอฟต์แวร์ให้กลายเป็นแพลตฟอร์มที่ขยายการใช้งานอย่างมากมาย ดังนั้นการมีซอฟต์แวร์ที่พัฒนาเป็น API ที่ดีของธุรกิจเพื่อทำให้นักพัฒนาซอฟต์แวร์หรือคู่ค้ารายใหม่ ๆ มาเรียกใช้ได้ ลักษณะของแพลตฟอร์มต่าง ๆ จะมีตลาดกลางให้ผู้ใช้มาซื้อหรือโหลดแอปพลิเคชันใหม่ ๆ เหล่านี้ได้ ตัวอย่างเช่น Apple มี App Store, Line มี Line Shop ที่ประสบความสำเร็จนั้นมักทำให้เกิดการใช้กันอย่างมาก สิ่งที่เกิดขึ้นคือทาให้กลายเป็น Large scale web ด้วยการมี Application ใหม่ ๆ มาต่อยอดมากมาย (บริษัท ปังปอนด์ จำกัด, 2568)

จากที่กล่าวมา "แพลตฟอร์ม" (Platform) คือโครงสร้างหรือแหล่งที่เชื่อมโยงผู้เกี่ยวข้องในห่วงโซ่มูลค่าให้สามารถเข้าถึงกันได้ง่ายขึ้น โดยการเชื่อมโยงนี้อาจเกิดขึ้นกับห่วงโซ่ที่ไม่ได้อยู่ใกล้กันในวิธีการทำธุรกิจแบบดั้งเดิม เช่น การเชื่อมโยงผู้ผลิตกับผู้บริโภคโดยไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง ซึ่งโครงสร้างนี้ไม่ได้จำเป็นต้องคงอยู่ตลอดไปเหมือนสินทรัพย์ถาวร แต่จะเกิดขึ้นเมื่อมีการเรียกใช้งานและสามารถแยกย้ายกันไปได้เมื่อไม่จำเป็นต้องใช้แล้ว การเปรียบเทียบกับพจนานุกรมจะเห็นได้ว่า "แพลตฟอร์ม" เปรียบเสมือนแท่น นั่งร้าน หรือชานชาลา ซึ่งทำให้ผู้เกี่ยวข้องในอุตสาหกรรมสามารถเชื่อมโยงหรือก้าวกระโดดไปสู่โอกาสทางธุรกิจได้ ผ่านระบบนิเวศ (Ecosystem) ที่เอื้ออำนวยและสร้างโอกาสในการร่วมมือและแบ่งปันผลประโยชน์กันได้ โดยไม่จำเป็นต้องผูกมัดระยะยาว ซึ่งเป็นภาพสะท้อนของเศรษฐกิจรูปแบบใหม่หรือที่เรียกว่า "Sharing Economy" ที่ช่วยลดภาระการลงทุนและการจ้างงานจากองค์กรแทบทั้งหมด

แพลตฟอร์มออนไลน์ในปัจจุบันมีบทบาทสำคัญในการรวบรวมข้อมูลและร้านค้าหรือสินค้าจำนวนมากเข้าไว้ในที่เดียว เป็นพื้นที่ที่ทำให้ผู้ซื้อและผู้ขายมาพบกันผ่านเว็บไซต์และแอปพลิเคชัน โดยคำว่า "แพลตฟอร์ม" มาจากคำในภาษาอังกฤษว่า "Platform" ที่แปลว่า ชานชาลา ซึ่งเหมือนกับชานชาลาที่สถานี

รถไฟ ที่มีผู้คนมารวมตัวกัน ซึ่งมีโอกาสที่พ่อค้าแม่ขายจะเสนอขายสินค้าต่าง ๆ และสามารถเพิ่มยอดขายได้มากขึ้น ในส่วนของ ดิจิทัลแพลตฟอร์ม (Digital Platform) คือการปรับโครงสร้างธุรกิจให้มีการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามามีบทบาท เช่น การเพิ่มขึ้นของแพลตฟอร์ม Marketplace หรือเว็บไซต์ที่ใช้ในการติดต่อซื้อ-ขายผ่านอินเทอร์เน็ต ซึ่งช่วยให้ผู้ประกอบการสามารถเริ่มย้ายธุรกิจจากรูปแบบ Non-digital ไปสู่การใช้แพลตฟอร์มออนไลน์ โดยไม่จำเป็นต้องสร้างแพลตฟอร์มที่ซับซ้อนเอง แต่สามารถเข้ามาใช้แพลตฟอร์มออนไลน์ที่มีฐานผู้ใช้บริการมากอยู่แล้ว

สรุปได้ว่า แพลตฟอร์มมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงธุรกิจและผู้บริโภค โดยสามารถขยายธุรกิจจากแพลตฟอร์มที่มีฐานผู้ใช้บริการจำนวนมากได้อย่างง่ายดาย โดยเฉพาะในรูปแบบของดิจิทัลแพลตฟอร์มที่เน้นการใช้เทคโนโลยีใหม่เพื่อสร้างโอกาสทางธุรกิจและลดภาระผูกมัดขององค์กร ทั้งในด้านการลงทุนและการจ้างงาน

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัลผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์

ในยุคดิจิทัลที่เทคโนโลยีและอินเทอร์เน็ตมีบทบาทสำคัญในชีวิตประจำวัน การเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เข้าถึงผู้คนได้อย่างมีประสิทธิภาพเป็นเรื่องที่ท้าทายและจำเป็นต่อการปรับตัวของพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโลกออนไลน์ที่มีช่องทางการสื่อสารมากมาย ไม่ว่าจะเป็นเว็บไซต์ โซเชียลมีเดีย แอปพลิเคชัน หรือการเผยแพร่ผ่านวิดีโอ ทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาต้องมีการปรับตัวและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เหมาะสมกับความต้องการและพฤติกรรมของผู้คนในยุคปัจจุบัน

1. การสื่อสารพระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัล การสื่อสารพระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัลไม่ได้จำกัดแค่การสอนพระธรรมคำสอนหรือการเผยแผ่ข่าวสารเท่านั้น แต่รวมถึงการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา การสื่อสารจึงต้องเน้นที่การให้ข้อมูลที่ถูกต้อง และสื่อสารได้อย่างเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายหลากหลายทั้งในแง่ของวัย ศาสนา หรือประสบการณ์ชีวิต การเผยแผ่ผ่านช่องทางออนไลน์ช่วยให้ผู้คนสามารถเข้าถึงคำสอนของพระพุทธศาสนาได้อย่างสะดวก รวดเร็ว และสามารถเรียนรู้ได้ตามความสะดวกของตนเอง โดยไม่จำเป็นต้องเดินทางไปวัด หรือที่สาธารณะเพื่อรับฟังคำสอนจากพระภิกษุ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์สามารถทำได้หลายรูปแบบ ดังนี้

1.1 เว็บไซต์ (Website) การจัดทำเว็บไซต์ที่มีเนื้อหาทางพระพุทธศาสนา เช่น พุทธประวัติ หลักธรรมคำสอน บทสวดมนต์ การแสดงธรรม และบริการการศึกษาธรรมออนไลน์ เช่น การสัมมนา การสอนธรรมะผ่านระบบอิเล็กทรอนิกส์ ตลอดจนการแปลพระไตรปิฎกในภาษาที่เข้าถึงได้ง่าย ช่วยให้ผู้คนในวงกว้างสามารถเรียนรู้และศึกษาพระพุทธศาสนาได้อย่างมีระบบ

1.2 โซเชียลมีเดีย (Social Media) การใช้แพลตฟอร์มยอดนิยม เช่น Facebook, Instagram, Twitter และ TikTok เพื่อเผยแพร่เนื้อหาธรรมะในรูปแบบข้อความ ภาพนิ่ง หรือคลิปวิดีโอสั้น ๆ ที่เข้าใจง่ายและเหมาะกับผู้ใช้งานแต่ละช่วงวัย ทำให้สามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้หลากหลายและมีปฏิสัมพันธ์แบบสองทางระหว่างผู้สื่อสารกับผู้รับสารได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.3 วิดีโอออนไลน์ (Online Video) การนำเสนอคำสอนในรูปแบบวิดีโอผ่านแพลตฟอร์มต่าง ๆ เช่น YouTube หรือ Vimeo อาทิ การบรรยายธรรม การสอนพุทธศาสตร์ หรือสารคดีเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ช่วยเพิ่มความน่าสนใจในการเรียนรู้ และสามารถบันทึกไว้ให้ศึกษาได้ตลอดเวลา

1.4 แอปพลิเคชัน (Applications) การพัฒนาแอปพลิเคชันที่สนับสนุนการปฏิบัติธรรม เช่น แอปพลิเคชันสำหรับสวดมนต์ ฟังธรรมะรายวัน สมาธิภาวนา หรือกิจกรรมทางศาสนาในชีวิตประจำวัน ซึ่งช่วยส่งเสริมการฝึกฝนตนเองและสร้างวินัยทางจิตใจอย่างยั่งยืน

1.5 พอดแคสต์ (Podcast) การจัดทำรายการเสียงที่นำเสนอเนื้อหาทางพระพุทธศาสนาในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การสนทนาธรรม การสัมภาษณ์พระสงฆ์หรือผู้รู้ทางศาสนา เหมาะสำหรับผู้ที่มีเวลาจำกัดหรืออยู่ระหว่างการเดินทาง ทำให้สามารถเข้าถึงธรรมะได้ทุกที่ทุกเวลา (สมชาย สุรชาตรี, 2563)

2. ประโยชน์และความท้าทายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัล เทคโนโลยีช่วยให้สามารถเผยแพร่คำสอนให้กับผู้คนทุกกลุ่มในทั่วทุกมุมโลก ไม่ว่าจะเป็นผู้ที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกล หรือผู้ที่ไม่มีโอกาสเข้าวัด ผู้ที่สนใจสามารถเรียนรู้ธรรมะหรือคำสอนในเวลาที่สะดวก ตอบสนองความต้องการในการศึกษาของแต่ละคนส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจและปฏิบัติธรรม ผู้คนสามารถเรียนรู้การทำสมาธิ การเจริญภาวนา หรือแนวทางปฏิบัติที่สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ การใช้แพลตฟอร์มออนไลน์ช่วยให้ผู้คนได้เชื่อมโยงทางจิตวิญญาณผ่านการรับฟังธรรมะ สัมผัสกับประสบการณ์ทางใจที่เชื่อมโยงกับคำสอนของพระพุทธศาสนา การเผยแผ่ธรรมะผ่านช่องทางออนไลน์อาจถูกบิดเบือนหรือถูกตีความผิดได้ จึงจำเป็นต้องมีการควบคุมข้อมูลและการตรวจสอบให้ถูกต้อง ผู้คนอาจเรียนรู้ธรรมะโดยที่ไม่ได้มีความตั้งใจจริง หรือไม่สามารถเข้าใจหลักธรรมได้อย่างลึกซึ้ง เนื่องจากการเรียนรู้ผ่านช่องทางดิจิทัลอาจขาดประสบการณ์การปฏิบัติจริง บางครั้งข้อมูลที่มากเกินไปอาจทำให้ผู้เรียนไม่สามารถแยกแยะสิ่งที่ถูกต้องหรือเป็นประโยชน์ได้ ทำให้เกิดการสับสนหรือข้อมูลผิดที่อาจทำให้เข้าใจผิดในหลักธรรมได้ (พนม คลี่ฉาย, 2561)

3. แนวทางการพัฒนาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัล ใช้ภาษาที่เข้าใจง่ายและเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายเป็นสิ่งสำคัญ เช่น การอธิบายคำสอนในรูปแบบที่เรียบง่าย, การสร้างกราฟิกหรือการ์ตูนเพื่ออธิบายหลักธรรม, หรือการทำวีดีโอที่เป็นการสาธิตการปฏิบัติธรรม การใช้เทคโนโลยีเช่น Virtual Reality (VR) หรือ Augmented Reality (AR) เพื่อสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่มีชีวิตชีวาและสมจริง เช่น การทำเสมือนจริงที่ช่วยให้ผู้คนสามารถเยี่ยมชมวัดหรือสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา หรือการสอนการปฏิบัติสมาธิผ่านแอปพลิเคชัน เช่น การจัดกลุ่มสนทนาออนไลน์หรือห้องสนทนาผ่านโปรแกรมต่าง ๆ เช่น Zoom หรือ Line Groups เพื่อให้ผู้คนสามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ในการปฏิบัติธรรม รวมถึงการตอบคำถามเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา การสวดมนต์ร่วมกันออนไลน์, การบรรยายธรรมทางออนไลน์, หรือการจัดงานเทศกาลพุทธศาสนาในรูปแบบดิจิทัล เพื่อให้ผู้คนมีส่วนร่วมและได้รับประโยชน์จากกิจกรรมเหล่านั้น เพื่อให้ผู้ที่สนใจสามารถเรียนรู้ได้ในรูปแบบที่สะดวกและยืดหยุ่นตามความต้องการของแต่ละบุคคล การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัลควรให้ความสำคัญกับการปรับตัวและใช้

เทคโนโลยีให้เหมาะสมกับการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายและสร้างความเข้าใจในหลักธรรมที่ง่ายและสามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้

ดังนั้น ในยุคที่เทคโนโลยีดิจิทัลได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันของผู้คน การสื่อสารผ่านโลกออนไลน์กลายเป็นวิถีใหม่ที่เข้าถึงได้ง่าย สะดวก และรวดเร็ว พระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาแห่งปัญญาและความสงบภายใน ก็ได้ปรับตัวเข้าสู่บริบทของยุคดิจิทัลอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ ซึ่งนับเป็นแนวทางสำคัญในการนำธรรมะเข้าสู่ใจคนรุ่นใหม่ในโลกยุคไร้พรมแดน การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในโลกออนไลน์ ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่การเทศน์สอนหรือการถ่ายทอดพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น หากแต่เป็นการเปิดพื้นที่สำหรับการเรียนรู้ การสื่อสาร และการแลกเปลี่ยนความเข้าใจในหลักธรรมกับกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย ทั้งในด้านเพศ วัย เชื้อชาติ หรือศาสนา ผู้สนใจสามารถเข้าถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าได้จากทุกมุมโลก ผ่านอุปกรณ์เพียงเครื่องเดียว เช่น สมาร์ตโฟน แท็บเล็ต หรือคอมพิวเตอร์ โดยไม่จำเป็นต้องเดินทางไปวัดหรือเข้าร่วมพิธีกรรมตามแบบแผนดั้งเดิม

แพลตฟอร์มที่ใช้ในการเผยแผ่ธรรมะมีความหลากหลาย ทั้งเว็บไซต์ที่รวบรวมเนื้อหาพุทธประวัติ หลักธรรม คำสอน บทสวด และการบรรยายธรรมออนไลน์ ไปจนถึงโซเชียลมีเดียยอดนิยมอย่าง Facebook, Instagram, TikTok และ YouTube ที่พระสงฆ์และผู้เผยแผ่ธรรมสามารถสื่อสารกับผู้ติดตามได้โดยตรง ไม่ว่าจะเป็นการไลฟ์สด การโพสต์วิดีโอธรรมสั้น หรือการตั้งกลุ่มสนทนาธรรมออนไลน์ นอกจากนี้ ยังมีแอปพลิเคชันด้านธรรมะที่พัฒนาขึ้นเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เช่น แอปแนะนำบทสวดมนต์ประจำวัน แอปฝึกสมาธิ หรือแอปที่เสนอข้อธรรมะให้พิจารณาทุกเช้าเย็น เช่นเดียวกับสื่อเสียงอย่าง Podcast ที่ช่วยให้ผู้คนสามารถฟังธรรมะได้ระหว่างการเดินทางหรือทำกิจกรรมอื่น ๆ

อย่างไรก็ตาม แม้การเผยแผ่ธรรมะผ่านสื่อดิจิทัลจะมีข้อดีในด้านการเข้าถึงที่กว้างขวางและการสื่อสารที่ทันสมัย แต่ก็มีข้อควรระวังที่ไม่อาจมองข้าม เช่น ความน่าเชื่อถือของเนื้อหา การตีความธรรมะอย่างไม่ถูกต้อง การนำเสนอในเชิงพาณิชย์เกินขอบเขต และการใช้เนื้อหาธรรมะเป็นเพียงเครื่องมือในการสร้างกระแสทางสังคมมากกว่าการส่งเสริมศีลธรรม การปรับใช้สื่อดิจิทัลจึงควรอยู่ภายใต้กรอบแห่งสติปัญญา และความรับผิดชอบ โดยควรมีการวางแผนอย่างเป็นระบบ มีผู้รู้หรือพระสงฆ์คัดกรองเนื้อหาธรรมะให้ถูกต้องตามหลักพระไตรปิฎก และนำเสนอด้วยภาษาที่เข้าใจง่ายแต่ลึกซึ้งในแก่นสาระ เพื่อรักษาเอกลักษณ์ของพระพุทธศาสนาไว้ท่ามกลางกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลงของโลกสมัยใหม่

กล่าวโดยสรุป การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัลผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์คือพลังแห่งโอกาสที่ช่วยนำธรรมะมาสู่ผู้คนอย่างทั่วถึง เป็นการนำคำสอนอันลึกซึ้งของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวันของผู้คนยุคใหม่ได้อย่างเหมาะสม หากดำเนินการอย่างมีสติและรอบคอบ ก็จะเป็นหนทางใหม่ที่ช่วยให้พระพุทธศาสนายังคงดำรงอยู่ และเป็นที่พึ่งทางจิตใจของมนุษย์ได้อย่างยั่งยืนตลอดไป

องค์ความรู้ใหม่

1. การปรับเปลี่ยนบทบาทของการเผยแผ่ธรรมะในยุคดิจิทัล การเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้เปลี่ยนรูปแบบจากการถ่ายทอดแบบดั้งเดิมในวัดหรือสถานที่ประกอบพิธีกรรม มาเป็นการสื่อสารผ่านโลกดิจิทัล ซึ่งสามารถเข้าถึงผู้คนได้มากขึ้น ครอบคลุมทั้งในและต่างประเทศ โดยไม่จำกัดด้วยกาลเวลาและสถานที่

2. การใช้แพลตฟอร์มออนไลน์เป็นเครื่องมือเผยแผ่ธรรมะอย่างมีประสิทธิภาพพบว่าการใช้เว็บไซต์ โซเชียลมีเดีย แอปพลิเคชัน วิดีโอออนไลน์ และ Podcast ช่วยให้การเผยแผ่ธรรมะเป็นไปในรูปแบบที่หลากหลาย เข้ากับพฤติกรรมผู้บริโภคสื่อยุคใหม่ และสามารถสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ฟังกับพระสงฆ์หรือผู้รู้ได้โดยตรง

3. โอกาสในการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายใหม่และการฟื้นฟูศรัทธาในพระพุทธศาสนา สื่อดิจิทัลทำให้สามารถเข้าถึงกลุ่มเยาวชน คนรุ่นใหม่ และชาวต่างชาติที่มีความสนใจในพระพุทธศาสนาได้ง่ายขึ้น โดยเฉพาะผู้ที่อาจไม่มีโอกาสเข้าวัดหรือเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาแบบดั้งเดิม

4. การสร้างสังคมธรรมะออนไลน์ การใช้สื่อออนไลน์มิใช่เพียงช่องทางในการเผยแผ่เท่านั้น แต่ยังสามารถสร้าง “พื้นที่” หรือ “ชุมชน” แห่งธรรมะ เช่น กลุ่มสนทนาธรรมออนไลน์ หรือกิจกรรมเวิร์กช็อปธรรมะแบบไลฟ์สด ช่วยให้ธรรมะกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันและสร้างแรงบันดาลใจในการปฏิบัติจริง

สรุป

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัลผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ เป็นกระบวนการปรับตัวของพระพุทธศาสนาให้ทันกับบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในศตวรรษที่ 21 โดยอาศัยเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นเครื่องมือหลักในการสื่อสารคำสอนของพระพุทธเจ้าไปยังประชาชนทั่วไปอย่างกว้างขวาง สื่อดิจิทัลช่วยให้การเผยแผ่ธรรมะมีประสิทธิภาพมากขึ้น ทั้งในแง่ของความรวดเร็ว การเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย และการสื่อสารแบบสองทาง โดยเฉพาะการใช้แพลตฟอร์มยอดนิยม เช่น Facebook, YouTube, TikTok, แอปพลิเคชันธรรมะ และ Podcast ที่สามารถปรับรูปแบบเนื้อหาให้เข้าใจง่ายและสอดคล้องกับพฤติกรรมของคนยุคใหม่ อย่างไรก็ตาม ยังมีข้อจำกัดและความท้าทายที่ต้องตระหนัก ได้แก่ ความเสี่ยงจากการนำเสนอเนื้อหาที่คลาดเคลื่อนจากหลักธรรม ความน่าเชื่อถือของข้อมูล การบริโภคธรรมะอย่างผิวเผิน และการขาดบริบทเชิงลึกในคำสอน สิ่งเหล่านี้อาจนำไปสู่ความเข้าใจผิดและบั่นทอนคุณค่าที่แท้จริงของพระพุทธศาสนา

ดังนั้น การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัลจึงควรดำเนินไปอย่างมีระบบ มีการคัดกรองเนื้อหาโดยผู้รู้ ใช้สื่ออย่างสร้างสรรค์ และมุ่งเน้นการรักษาแก่นแท้ของคำสอนให้อยู่ครบถ้วน พร้อมทั้งส่งเสริมการเรียนรู้และการปฏิบัติธรรมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้คนในยุคสมัยใหม่อย่างยั่งยืน สาระสำคัญที่ได้จากการวิเคราะห์นี้ คือ พระพุทธศาสนาสามารถอยู่ร่วมกับความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีได้อย่างสันติและมีพลัง หากผู้เผยแผ่ธรรมะตระหนักถึงหน้าที่อย่างมีปัญญา ใช้เทคโนโลยีเป็น “เครื่องมือ” มิใช่ “จุดมุ่งหมาย” และรักษาคุณค่าแห่งธรรมะให้คงอยู่คู่สังคมโลกยุคใหม่ต่อไป.

บรรณานุกรม

บริษัท ปังปอนด์ จำกัด. (2568). *Digital Platform แพลตฟอร์ม ออนไลน์.* สืบค้น 22 กุมภาพันธ์ 2568 จาก https://www.pangpond.com/platform

พนม คลี่ฉาย. (2561). บทบาทของสื่อดิจิทัลในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา. *วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา*. 5 (2), 63–78.

พระครูสุวิธานพัฒนบัณฑิต. (2555). *รูปแบบการสร้างเครือข่ายการเผยแผ่พระพุทธศาสนเชิงรุกของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช***.** ขอนแก่น: คลังนานาธรรม.

เพื่อนคู่คิดธุรกิจออนไลน์. (2568). *ทำความเข้าใจกับ "DIGITAL PLATFORM.* สืบค้น 22 กุมภาพันธ์ 2568 จาก https://www.wynnsoft-solution.com/-Digital-Platform

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต. (2568). *วิชาเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อชีวิต.* สืบค้น 22 กุมภาพันธ์ 2568 จาก http://dusithost.dusit.ac.th/~librarian/it107/C6.htm

สมชาย สุรชาตรี. (2563). *การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัล.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.

เสถียรพงษ์ วรรณปก. (2543). *คำบรรยายพระไตรปิฎก.* พิมพ์ครั้ง 2. กรุงเทพฯ: บรรลือธรรม.

Go Digita lASEAN. (2568). *แพลตฟอร์ม*. สืบค้น 22 กุมภาพันธ์ 2568 จาก https://godigitalasean-thailand.org

หลักธรรมในพระไตรปิฎกเพื่อส่งเสริมสิทธิมนุษยชน

Dharma Principles in Tripitaka for Promotiong Human Rights

[1]ธรรมวลี ศรีแช่ม, [2]พระครูสิริรัตนบัณฑิต (สุขสันติ์ สุขวฑฺฒโน)

และ[3]พระมหาลำพัน ปุญญามโน

[1]Thammawalee Srichaem, [2]Phrakhrusirirattanabundit

(Sooksan Sukhawatthano) and [3]Phramaha Lampan Puññāmano

[1,2]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajaviddayalaya University.

[3]วัดภูจวง จังหวัดอุทัยธานี

[3]PhuJuang Temple, Uthai Thani Province.

[1]Corresponding Author's Email: Noodee53@live.com

Received: May 29, 2025; **Revised:** July 23, 2025; **Accepted:** August 14, 2025

บทคัดย่อ

หลักธรรมในพระไตรปิฎกเพื่อส่งเสริมสิทธิมนุษยชน ผลจากการศึกษาพบว่า สิทธิมนุษยชน เป็นสิทธิต่าง ๆ ที่มนุษย์ควรได้มาเริ่มตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย และทุกคนควรปฏิบัติสิทธิมนุษยชนได้โดยชอบธรรม มีลักษณะดังนี้ 1) เป็นสิทธิที่ติดตัวมากับมนุษย์ 2) เป็นสิทธิที่เป็นสากล 3) เป็นสิทธิที่ไม่อาจถ่ายโอนให้แก่กันได้ และ 4) เป็นสิทธิที่ไม่ถูกแยกออกจากกัน สิทธิดังกล่าวนี้มีความเป็นสากลและเป็นนิรันดร ฉะนั้น จุดมุ่งหมายของสิทธิมนุษยชน เกิดขึ้นเพื่อประโยชน์สุข ความเสมอภาคของมวลมนุษยชาติในโลก สิทธิมนุษยชนสามารถแบ่งเป็น 5 ประเภท ได้แก่ 1) สิทธิที่จะมีชีวิตอยู่ 2) สิทธิที่ได้รับการศึกษา 3) สิทธิที่จะทำงาน 4) สิทธิแห่งเสรีภาพ 5) สิทธิแห่งทรัพย์สิน สิทธิมนุษยชนมีขอบเขตเพียง 2 ข้อคือ 1) สิทธิมนุษยชนโดยทั่วไป เป็นการปฏิบัติต่อกันด้วยความเป็นพี่เป็นน้องระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ 2) สิทธิมนุษยชนโดยธรรม หมายถึง การปฏิบัติต่อกันระหว่างมนุษย์กับสรรพสิ่งที่อยู่ในโลก เสมือนว่าสรรพสิ่งนั้นล้วนเป็นพี่น้องกันและได้พึ่งพาอาศัยในการดำรงชีวิตอยู่ หลักธรรมที่ส่งเสริมสิทธิมนุษยชนในพระไตรปิฎก เป็นแนวปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของมนุษย์โดยไม่มีประมาณ ไม่แบ่งเชื้อชาติหรือฐานะ เช่น ความเชื่อ หลักกรรม จัดเป็นหลักปฏิบัติที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้ปฏิบัติ ซึ่งมีอยู่หลายระดับแห่งการเข้าถึง ตามความรู้สามารถด้านสติปัญญาของแต่ละบุคคล มีความสอดคล้อง สนับสนุนกันจากระดับต้นไปสู่ระดับกลางไปสู่ระดับสูงตามลำดับ ด้วยปฏิบัติฝึกฝนพัฒนาตนให้เกิดประโยชน์ 3 อย่างคือ 1) ประโยชน์ส่วนตน 2) ประโยชน์ของผู้อื่น และ 3) ประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย การนำหลักธรรมในพระไตรปิฎกที่ส่งเสริมสิทธิมนุษยชนมาใช้ในสังคมปัจจุบัน สรุปลงใน 1) ทาน การเสียสละแบ่งปัน ซึ่งเป็นไปเพื่อลดละความตระหนี่ เป็นไปเพื่อควบคุมมิให้เกิดการประทุษร้ายเบียดเบียนกัน 2) สมาธิเป็นไปเพื่อความสงบตั้งมั่นของจิตใจ พร้อมจะทำงาน และ 3) ปัญญา

เป็นไปเพื่อความรู้เห็นจริงซึ่งสภาวธรรมทั้งหลาย ดังนั้นทั้งสิทธิมนุษยชนในพระไตรปิฎกช่วยส่งเสริมให้ปฏิเสธความชั่ว สนับสนุนให้กระทำความดีต่อกันในฐานะที่เป็นมนุษย์ และพัฒนาชีวิตมวลมนุษย์ให้เข้าถึงสันติสุข

คำสำคัญ: พระไตรปิฎก; ส่งเสริม; สิทธิมนุษยชน

Abstract

Dhamma principles in the Tipitaka for promoting Human Rights. As a result of the study, it was found that the rights of human refer to various rights that humans should deserve from birth to death, and everyone should respect the rights rightfully. The rights have common characteristics are as follows 1) rights that attached to humans; 2) rights that are universal; 3) rights that cannot be transferred to each other. And 4) it is a right that is not deprived. Such rights are universal and eternal. Therefore, the purpose of human rights are to be created for the sake of happiness, the equality of all humanity in the globe. It is divided into six categories: 1) the right to live, 2) the right to receive education, 3) the right to work, 4) the right to freedom, 5) the right to holding wealth. Moreover, human rights have only two boundaries: 1) Human Rights in general is a fraternal interaction between each other 2) Legitimate Rights refer to the act of treating each other between humans and all things in the world as if they were brothers and have mutual relationship for living. Dhamma principles for promoting Human Rights in the Tipitaka are a practice that is for the benefit of human well-being unlimitedly and regardless of race or status, such as beliefs or karmic law. The Rights are as series of practices intended for benefit of the practitioners, who have many levels of access, according to their knowledge and intellectual abilities. There are accordance and support from beginning to middle to high by practicing self-development contributing three benefits that are 1) self-benefits, 2) others' benefits and 3) mutual benefits. The way to apply the Dhamma principles in the Tipitaka for promoting Human Rights in current society are summarized as follows 1) Giving, sacrificing and sharing is to reduce stinginess and to control bullying. 2) Meditation is to be for peace of mind and ready to work; and 3) Wisdom is for the realization of all moral conditions. Therefore, Human Rights in the Tipitaka can help encouraging the denial of evil and urging people to do good to each other as a human-being and to develop human life into peace.

Keywords: Tipitaka; Promoting; Human rights

บทนำ

มนุษย์ที่เกิดในโลกนี้ล้วนมีศักดิ์ศรีในการดำเนินชีวิตทุกด้านหรือจะใช้ชีวิตแบบไหนก็ตามและควรมีสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน เช่นการปกครองในระบบประชาธิปไตย เป็นระบบสากลที่ถือว่า ให้สิทธิกับมนุษย์ในสังคมมากที่สุดภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญตามแต่รัฐนั้นๆ แต่เมื่อพวกเขาเหล่านั้นออกมาเรียกร้องสิทธิ์อันจะพึงมีพึงได้ตามสิทธิที่ควรได้ ตามกลไกที่รัฐมอบให้ภายใต้รัฐธรรมนูญว่า “มนุษย์ทุกคนควรมีสิทธิประจำตัวไม่อาจถูกทำลายโดยอำนาจใดๆ ไม่ว่าอำนาจนั้นจะได้มาโดยชอบธรรมหรือไม่ก็ตาม” การเรียกร้องความชอบธรรมตาม สิทธิที่พึงมีพึงได้ ควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของมนุษยธรรมด้วยทั้งไม่ควรทำผิดกฎหมายของรัฐหรือกฎระเบียบประเพณีตามแต่สังคม เพราะการเรียกร้องตามสิทธิของเรา อาจล่วงล้ำสิทธิของคนอื่น ดังนั้น ควรมีมาตรการในการควบคุมสิทธิทั้งสองด้านให้มีมาตรฐานเดียวกัน คานท์อธิบายว่า “หลักการอันเป็นปฐมหรือบ่อเกิดที่แท้จริงในการกระทำความดี หรือการประพฤติดีของมนุษย์นั้นคือ เหตุผล และได้อธิบายเพิ่มเติมว่าเป็นเพราะมนุษย์มีเหตุผลเกิดขึ้นมาพร้อม ๆ กับหลักการในการกระทำของมนุษย์ มนุษย์จึงสามารถแยกแยะได้ว่าอะไรคือสิ่งที่ดี อะไรคือสิ่งที่เลว อะไรถูก อะไรผิด (Kant, Immanuel and Paton, 1964)

ทั้งนี้คำสอนในพระไตรปิฎกช่วยให้มนุษย์ได้ปฏิบัติตามหลักธรรมอย่างมีคุณค่า และมีความสำคัญสูงสุดได้โดยประกอบกับความพยายามและความรับผิดชอบที่ไปมีความสอดคล้องกับการพัฒนามนุษย์ (สิทธิ์ บุตรอินทร์, 2554) เพราะเน้นถึงความเป็นตัวตนของตัวเอง สนับสนุนและส่งเสริมความสำคัญของมนุษย์ในสังคมที่อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขที่มีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ทั้งโดยตรงและโดยอ้อมแต่อย่างไรก็ตาม หลักคำสอนพื้นฐาน คือ ศีล 5 ธรรม 5 เพราะศีล 5 คือองค์ประกอบพื้นฐานในการดำเนินชีวิตให้ตั้งอยู่บนความชอบธรรมในสังคมมนุษย์ การศึกษาเปรียบเทียบหลักสิทธิมนุษยชนในระดับสากล กับหลักมนุษยธรรมทางพระไตรปิฎก เป็นการศึกษาถึงความเหมือนและความต่างในแต่ละด้าน เพื่อนำมาเป็นรูปแบบอย่างและเป็นหลัก ในการสร้างความเข้มแข็งให้กับสังคม เพราะคุณค่าของความเป็นมนุษย์ หรือศักดิ์ศรีความเป็นคนเป็นสิ่งที่ทุกคนมีติดตัวมาแต่กำเนิด โดยไม่แบ่งแยกเชื้อชาติ เพศ สีผิว ภาษา ศาสนา ความคิดเห็นทางการเมืองหรือแนวคิดอื่น ๆ เผ่าพันธุ์ หรือสังคม ทรัพย์สิน ถิ่นกำเนิด ดังนั้นสิทธิมนุษยชนจึงมีความหมายอย่างยิ่งสำหรับสังคมทุกสังคม หากสังคมใดไร้สิทธิมนุษยชน สังคมนั้นย่อมเต็มไปด้วยความอยุติธรรม การเอารัดเอาเปรียบการละเมิดสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานตลอดจนการทารุณกรรมโหดร้าย (คณะกรรมการประสานงานองค์กรสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย, 2527)

แนวคิดหลักที่ว่า “มนุษย์ทั้งหลายเกิดมาเท่าเทียมกัน มนุษย์มีสิทธิบางประการที่ติดตัวมนุษย์มาแต่กำเนิดจนกระทั่งถึงแก่ความตาย สิทธิดังกล่าวได้แก่สิทธิในชีวิต เสรีภาพในร่างกาย และความเสมอภาคซึ่งเป็นสิทธิที่ไม่อาจโอนให้แก่กันได้และใครจะล่วงละเมิดมิได้ หากมีการล่วงละเมิดก็อาจจะก่อให้เกิดอันตราย หรือกระทบกระเทือนเสื่อมเสียต่อสภาพของความเป็นมนุษย์ (สมชาย กษิติประดิษฐ์, 2544)

หลักธรรมในพระไตรปิฎก เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าที่คอยอบรม ขัดเกลาความเป็นมนุษย์ในแง่ที่ว่าหลักจริยธรรมไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อให้มนุษย์มีสิทธิเพื่อมีชีวิตอยู่ตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติเท่านั้น หากแต่ความเป็นมนุษย์ควรมีเป้าหมายที่สูงส่งกว่า คือการมีศีลธรรมใช้การดำเนินชีวิตให้เป็นสุขและการใช้ศีลธรรมในการดำรงตนอยู่ร่วมกันในสังคม ให้มีการพัฒนาตน สังคมให้สามัคคี กลมเกลียวโดยยึดหลักการพัฒนาตนให้เกิด

ความหลุดพ้นจากโลกที่เรียกว่า “วัฏจักร” (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2536) และคำสอนในพระไตรปิฎกได้แบ่งหลักมนุษย์ทั้งหลายควรมีหลักธรรมเพื่อนำไปใช้การปกครองเป็นระบบที่ชัดเจน ธรรมสำหรับผู้ปกครองในระบอบประชาธิปไตย คือ อปริหานิยธรรม ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อมนี้ มีไว้เพื่อความเจริญงอกงามฝ่ายเดียว สำหรับหมู่ชนหรือผู้บริหารบ้านเมือง ได้แก่ หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ พร้อมเพรียงกันประชุม ไม่บัญญัติ สิ่งที่มิได้บัญญัติไว้ อันขัดต่อหลักการเดิม ไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/136/82-83)

ความหมายและขอบเขตของสิทธิมนุษยชน

คำว่า “สิทธิมนุษยชน” หมายถึง สิทธิขั้นพื้นฐานที่มนุษย์พึงมี เช่นสิทธิเพื่อดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี สิทธิในชีวิตเป็นสากลที่ได้รับโดยเท่าเทียม รวมถึงสถานะทางสังคมหรือเงื่อนไขเช่นใด นี้เป็นสิทธิที่ติดตัวมนุษย์มาแต่กำเนิดโดยถือว่ามนุษย์ทุกคนมีศักดิ์ศรี มีคุณค่าและเสมอกันโดยธรรมชาติ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2554) ส่วนวศิน อินทสระให้ความหมายสิทธิมนุษยชนแบ่งเป็น 6 ประเภทคือ 1) สิทธิที่จะมีชีวิตอยู่ 2) สิทธิที่จะได้รับการเรียนรู้ 3) สิทธิที่จะทำงาน 4) สิทธิเสรีภาพ 5) สิทธิในทรัพย์สินและ 6) สิทธิในสัญญาประชาคม (วศิน อินทสระ, 2529) แต่ชะวัชชัย ภาติณธุให้ความหมายสิทธิมนุษยชนว่ามนุษย์เกิดมาพร้อมกับความเท่าเทียมกันในแง่ศักดิ์และสิทธิ เพื่อดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีโดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างในเรื่องภาษา เชื้อชาติ (ชะวัชชัย ภาติณธุ, 2548) เมื่ออธิบายความหมายด้านภาษาบาลีคำว่า “สิทธิมนุษยชน” ได้แยกออกเป็น 3 คำ คือ สิทธิ แปลว่า สำเร็จหรือเสร็จ (ป.หลงสมบุญ, 2540) ส่วนคำว่า “มนุษย์ แปลว่า ผู้มีใจสูง (ป.หลงสมบุญ, 2540) และคำว่า “ชน” แปลว่า ชนหรือคน (ป.หลงสมบุญ, 2540) รวมความหมายคือมนุษย์ผู้มีใจสูงหรือศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ต่อมาเมื่ออธิบายขอบเขตของสิทธิมนุษยชนตามหลักสากลโดยมีขอบเขตครอบคลุมทั้งด้านพลเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม เช่นสิทธิพลเมืองมีเสรีภาพการชุมนุม สิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมเช่นทำงานที่ยุติธรรม ในการศึกษา การเข้าถึงบริการสุขภาพและสภาพความเป็นอยู่ที่เหมาะสม โดยอธิบายตามหลักของกฎหมาย ควรทราบถึงผู้ปฏิบัติงานด้านความมั่นคง สิทธิมนุษยชนหมายถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคของบุคคลที่ได้รับการรับรองหรือคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย หรือกฎหมายไทย หรือสนธิสัญญาที่ประเทศไทยมีพันธกรณีที่ต้องปฏิบัติตาม มนุษย์ทั้งหลายที่เป็นชายหรือหญิงที่เกิดมา ล้วนมีอิสระและเสมอภาคกันในศักดิ์ศรีและสิทธิ ส่วนขอบเขตหมายถึงสิทธิมนุษยชนที่ได้รับการรับรองทั่วโลก ว่ามาตรฐานขั้นต่ำของการปฏิบัติต่อมนุษย์นั้นสามารถจำแนกได้ครอบคลุมสิทธิ 5 ประเภท ได้แก่ สิทธิพลเมือง สิทธิทางการเมือง สิทธิทางเศรษฐกิจ สิทธิทางสังคม และสิทธิทางวัฒนธรรม (คณะกรรมการประสานงานองค์กรสิทธิมนุษยชน,2544) เพราะฉะนั้นดังนั้นสรุปว่ามนุษย์ควรมีศักดิ์ศรีต่อการดำเนินชีวิตขั้นพื้นฐาน หรือการปฏิบัติต่อกันด้วยความเป็นเพื่อนมนุษย์ร่วมชาติ รวมไปถึงสิทธิในการมีชีวิตและมีความมั่นคงต่อการใช้ชีวิตอยู่บนโลกอย่างมีเกียรติมีศักดิ์ศรีของการเป็นมนุษย์เท่ากัน

หลักธรรมในพระไตรปิฎกที่ส่งเสริมหลักสิทธิมนุษยชน

สิทธิมนุษยชน (Human Rights) ตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ได้บัญญัติความหมายของสิทธิมนุษยชน หมายถึง ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคลที่ได้รับการรับรอง หรือคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย หรือตามกฎหมายไทย หรือตามสนธิสัญญาที่ประเทศไทยมีพันธกรณีที่ ต้องปฏิบัติตามศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หรือศักดิ์ศรีความเป็นคนเป็นสิ่งที่ทุกคนมีติดตัวมาแต่กำเนิดโดยไม่แบ่งแยกเชื้อชาติ สีผิว เพศ ภาษา ศาสนา ความคิดเห็นทางการเมืองหรือแนวคิดอื่นๆ เผ่าพันธุ์ หรือสังคม ทรัพย์สิน ถิ่นกำเนิด หรือสถานะอื่น ๆ เช่น การครอบครองทรัพย์สินความเป็นจริงเหล่านี้หากไม่เป็นไปตามสิทธิขั้นพื้นฐาน ย่อมทำให้เกิดการเรียกร้องขึ้นในด้านศีลธรรมว่าเป็นสิทธิที่มีมาแต่กำเนิดไม่สามารถถ่ายโอนให้กันได้ ดังนั้น ผู้วิจัยจะยกหลักธรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ได้แก่ พรหมวิหาร 4 คือ 1) เมตตา ที่เป็นหลักธรรมแห่งความรัก ความเอื้ออาทร, 2) กรุณา ความเข้าใจผู้อื่น ส่งเสริมให้เคารพผู้อื่นในฐานะมนุษย์ที่มีคุณค่าเท่าเทียมกัน, 3) มุทิตา หลักยินดีกับความสำเร็จผู้อื่น, 4) อุเบกขาส่งเสริมความเป็นกลางอย่างมีสติ ไม่ลำเอียงหรือเลือกปฏิบัติ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2554) ทั้งนี้เมื่ออาศัยซึ่งพรหมวิหารแล้ว ควรอาศัยซึ่งสังคหวัตถุ 4 ประการคือ 1) ทาน คือการแบ่งปัน เน้นการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขและเกื้อกูลกัน, 2) ปิยวาจา คือการพูดด้วยถ้อยคำที่ดี, 3) อัตถจริยา คือการช่วยเหลืออย่างจริงใจ, 4) สมานัตตตา คือการวางตนเสมอกัน ไม่ถือตัวเหนือผู้อื่น สอดคล้องกับหลักความเสมอภาคในสิทธิมนุษยชน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2554) และอวิหิงสา ความไม่เบียดเบียนกัน เป็นสาระสำคัญยิ่งต่อการอยู่ร่วมกันเป็นสุข เบียดเบียนสัตว์อื่น” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/304/255)

พื้นฐานของหลักสิทธิมนุษยชนกับหลักธรรมในพระไตรปิฎก

หลักสิทธิมนุษยชนที่นานาประเทศต่างได้ปฏิบัติยึดถือนั้น จัดเป็นสิทธิขั้นพื้นฐาน ของชีวิตมนุษย์ กล่าวคือเป็นสิทธิที่เน้นถึงการกระทำระหว่างมนุษย์กับมนุษย์เท่านั้น ส่วนพื้นฐานของหลักธรรมในพระไตรปิฎก มีพื้นฐานมาจากการเข้าถึงความจริงของชีวิตมนุษย์และสรรพสัตว์ เช่น เรื่องกรรม เรื่อง ศรัทธา หลักธรรมในพระไตรปิฎกจึงมุ่งเน้นไปที่การลงมือประพฤติปฏิบัติด้วยตนเอง เพื่อความผาสุกในชีวิตด้านส่วนตัวและสังคมส่วนรวม อันหมายถึงชีวิตของคนอื่น สัตว์อื่นและสิ่งแวดล้อมทั้งหลาย ซึ่งถือเป็นขั้นพื้นฐานเช่นเดียวกัน แต่โดยรวมหลักธรรมในพระไตรปิฎกขั้นพื้นฐานได้แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะสำคัญ คือ มีลักษณะที่เป็นคำสอนให้บุคคลเว้นจากการทำความชั่วที่เรียกว่า วินัยหรือศีล โดยมีลักษณะที่เป็นการสอนให้บุคคลทำความดีที่เรียกว่าธรรม เรื่องของศีลหรือสิกขาบทและหลักธรรมต่างๆ จึงถือเป็นมาตรการพื้นฐานทางศีลธรรมที่มีความสำคัญและมีผลเสมอต่อการดำเนินชีวิตของบุคคลในสังคม เพราะฉะนั้นหลักธรรมในพระไตรปิฎกจึงเกี่ยวข้องกับสังคมมนุษย์โดยตรง และกล่าวได้ว่าเป็นแนวความคิดที่ได้รับการพัฒนาอย่างสมบูรณ์ เพราะจะพบว่าในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาเถรวาทมีกล่าวไว้อย่างพร้อมมูลถึงธรรมชาติของสังคม บ่อเกิดสังคมและสาเหตุของความเปลี่ยนแปลงของสังคม นอกจากนี้ยังกล่าวถึงหน้าที่ของรัฐบาล รูปแบบของการจัดระเบียบสังคมในอุดมคติ ตลอดจนวิธีที่จะนำหรือเสริมสร้างสังคมว่าควรทำ

อย่างไรด้วย (สุเชาวน์ พลอยชุม, 2537) พื้นฐานทางหลักธรรมคำสั่งสอนของพระไตรปิฎกจึงตั้งอยู่บนฐานแห่งการยอมรับในเรื่องข้อเท็จจริง ดังนี้

1. เจตน์จำนงเสรีหรือเสรีภาพของบุคคล

2. สันตติของบุคคลภาวะ

3. การทำความดี ความชั่วมีผลทำให้ธรรมชาติของมนุษย์ดีขึ้นและเลวลงได้จริง

4. ภาวะของจิตที่บริสุทธิ์จากกิเลส อาสวะทั้งปวงเป็นภาวะแห่งความสุขสมบูรณ์ รู้แจ้งในอันติมะและเป็นเสรีภาพอันยอดเยี่ยม

หลักสิทธิมนุษยชนและหลักธรรมในพระไตรปิฎกต่างมีความเห็นคล้ายคลึงกันว่ามนุษย์แต่ละคนต่างมีสิทธิในการกระทำต่างๆ ซึ่งอยู่ในขอบข่ายแห่งความดี ซึ่งสรุปลงในด้านพื้นฐานได้ 3 ประการ ได้แก่

1. ทั้งหลักสิทธิมนุษยชนและพระไตรปิฎกต่างถือเอาหลักแห่งการกระทำ (หลักกรรม) เป็นหลักแห่งการประพฤติปฏิบัติที่ดีงาม เพื่อละความชั่ว เพื่อกระทำความดี และเพื่อประโยชน์สุขทั้งส่วนตนและส่วนรวมเป็นที่ตั้ง

2. หลักสิทธิมนุษยชนและหลักธรรมในพระไตรปิฎกล้วนมีลักษณะพื้นฐานคลายคลึงกันในแง่ต่างๆ เช่น มนุษย์ต้องรักเมตตาต่อกัน ไม่ควรเบียดเบียนคนอื่น ไม่ทำร้าย ไม่ลักขโมย ไม่ประพฤติล่วงทางกาม โดยเน้นปฏิบัติเรื่องศีล 5 หรือเรื่องการส่งเสริมการศึกษา เป็นต้น เพื่อให้มนุษย์ได้เข้าใจถึงการอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวที่มีพื้นฐานของความรักที่ดีต่อกัน สมดังพุทธพจน์ที่ว่า “บุคคลค้นหาด้วยจิตตลอดทิศทั้งหมด ไม่ได้พบใครซึ่งเป็นที่รักยิ่งกว่าตนในที่ไหนๆ เลย สัตว์ทั้งหลายเหล่าอื่นก็รักตนมากเช่นนั้นเหมือนกัน ฉะนั้น ผู้รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนสัตว์อื่น” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำ.ส. (ไทย); 15/348/95)

3. ถือว่ามนุษย์เป็นผู้เลือก ผู้กระทำและผู้รับผล ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับตัวของมนุษย์เป็นประมาณ โดยมีกาย วาจา และสติปัญญาเป็นเครื่องมือปฏิบัติเพื่อความสุขของตนและส่วนรวม

ขอบเขตของหลักสิทธิมนุษยชนกับหลักธรรมในพระไตรปิฎก

ขอบเขตของหลักสิทธิมนุษยชน ก็คือ จุดมุ่งหมายของความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้รับสิ่งต่างๆ เท่าเทียมกันในฐานะที่เป็นมนุษย์ สิทธิมนุษยชนจึงเป็นแนวคิดและหลักการปฏิบัติที่เกี่ยวกับมนุษย์ที่ว่ามนุษย์นั้นมีสิทธิหรือสถานะสากล เป็นสิทธิที่ติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่กำเนิด ซึ่งไม่สามารถจำหน่าย จ่าย โอน หรือแจกให้กับผู้หนึ่งผู้ใดได้ สิทธิดังกล่าวนี้มีความเป็นสากลและเป็นนิรันดร ฉะนั้น สิทธิมนุษยชน เกิดขึ้นเพื่อประโยชน์สุข ความเสมอภาคของมวลมนุษยชาติในโลกเท่านั้น กล่าวได้ว่า สิทธิมนุษยชนก็คือสิทธิทางศีลธรรม คือสิทธิที่อยู่ในตัวของมนุษย์เอง คือความดีหรือมโนธรรมนั่นเอง ซึ่งในหลักมนุษยธรรมเป็นหลักธรรมที่สอนให้มนุษย์มีจิตใจเมตตาและการไม่เบียดเบียนกันเป็นหลักที่นำสันติภาพมาสู่โลกอย่างแท้จริง

ส่วนขอบเขตของหลักธรรมในพระไตรปิฎก ชี้ไปที่ความประพฤติของสรรพสัตว์ว่าต่างก็มีผลของการกระทำ (กรรม)เท่าเทียมกัน และผลดังกล่าวก็มาจากกรรมต่างๆ ที่มนุษย์และสัตว์นั้นได้กระทำเพราะความที่มนุษย์และสัตว์นั้นมีจิตหรือวิญญาณ ดังนั้นขึ้นชื่อว่าสัตว์ผู้มีชีวิต พฤติกรรมที่แสดงออกจึงมีค่าเท่ากันไม่ว่าสัตว์เดรัจฉาน,มนุษย์ก็สามารถที่จะประกอบความดีความชั่วได้ โดยที่พระไตรปิฎกมีขอบเขตของหลักธรรมคำสอนที่ชัดเจน โดยมี

จุดมุ่งหมายและสั่งสอนเฉพาะสิ่งที่จะนำมาใช้ปฏิบัติให้เป็นประโยชน์ในชีวิตจริงได้ ส่วนที่จริงแต่ไม่มีประโยชน์นั้นไม่ได้นำมาสั่งสอน ขอบเขตที่ชัดเจนทางหลักธรรมในพระไตรปิฎก เช่น

1. มุ่งให้เกิดประโยชน์ครบทั้ง 3 ด้านของชีวิต ซึ่งก็เป็นการเน้นย้ำถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงของหลักจริยศาสตร์ของพระไตรปิฎก กล่าวคือ ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ประโยชน์ในปัจจุบัน สัมปรายิกัตถประโยชน์ ประโยชน์ในอนาคต ปรมัตถประโยชน์ ประโยชน์อย่างยิ่ง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.จู. (ไทย); 30/673/261-262)

2. มุ่งให้เกิดความรู้ ความเข้าใจและสามารถนำไปปฏิบัติได้ผลจริง

3. เน้นทางสายกลาง ไม่เอนเอียงไปในทางมัวเมา (กามสุขัลลิกานุโยค) และทางลำบากเหนื่อยเปล่าไร้ประโยชน์ (อัตตกิลมถานุโยค) (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.ม.(ไทย); 4/13/16) ก่อให้เกิดประโยชน์ 3 ด้านครอบคลุมสังคมมนุษย์ ได้แก่ อัตตัตถประโยชน์ ประโยชน์ส่วนตน ปรัตถประโยชน์ ประโยชน์ของผู้อื่น อุภยัตถประโยชน์ ประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.จู. (ไทย); 30/673/261-262)

ดังนั้น ขอบเขตของหลักธรรมในพระไตรปิฎกมีขอบเขตที่ชัดเจนทั้งในด้านการกระทำ ผลของการกระทำมีความเสมอภาคต่อเวไนยสัตว์ทั้งหลาย ใครทำอย่างไรก็ย่อมได้รับผลอย่างนั้น คำสอนในพระไตรปิฎกมีทัศนะแตกต่างจากหลักสิทธิมนุษยชนตรงที่ว่า พระไตรปิฎกให้ความสำคัญต่อการประพฤติปฏิบัติที่กล่าวถึงสิ่งไหนถูก,สิ่งไหนผิด,สิ่งไหนควรทำ,สิ่งไหนไม่ควรทำและกล่าวต่อไปอีกว่าที่ควรทำนั้นควรทำสิ่งไหนก่อนสิ่งไหนหลัง มีจุดมุ่งหมายที่การตัดสินว่าถูกหรือไม่ถูก,ควรหรือไม่ควร หลักต่าง ๆ เหล่านี้จึงมีความสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายสูงสุดเสมอ นั่นก็คือการปฏิบัติละเว้นความชั่วการกระทำความดี และการทำจิตใจให้หลุดพ้นจากกิเลสตัณหาของมนุษย์ทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน

เพราะหลักสิทธิมนุษยชนเมื่อนำแนวคิดในเชิงปัญหาได้พบว่ามี 4 ประการ เพื่อเป็นแนวทางแก้ไขปัญหาซึ่งสิทธิมนุษยชนควรยก 3 บริบทนี้มาอธิบาย ได้แก่ 1) คุณค่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หมายถึงคุณค่าอันมีลักษณะเฉพาะและเป็นคุณค่าที่มีความผูกพันอยู่กับความเป็นมนุษย์ตามฐานะที่มนุษย์ทุกคนควรได้รับคุณค่าดังกล่าวโดยไม่คำนึงถึงเพศเชื้อชาติวรรณะหรือศาสนาเป็นต้น โดยที่ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นเป็นส่วนหนึ่งของสิทธิมนุษยชน (วิชัย ศรีรัตน์, 2548) เมื่อสรุปศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ล้วนเกิดจากคุณค่าอันมีลักษณะเฉพาะที่ผูกพันอยู่กับความเป็นผู้มีจิตใจสูงโดยไม่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขอื่นใดทั้งสิ้น, 2) สิทธิเสรีภาพ หมายถึง มนุษย์ที่เกิดมาพร้อมกับเสรีภาพทางความคิด มนุษย์ทุกคนปรารถนาความเป็นอิสระในการคิด การค้นหา การเรียนรู้การเลือก การตัดสินใจ การแสดงออกมนุษย์ไม่สามารถอยู่ได้โดยไม่ทำตัวเป็นอิสระเป็นเสรีชน เราจะบังคับคนให้เป็นหุ่นยนต์ก็ไม่ได้การบังคับ ควบคุม หรือกดขี่ข่มเหง เสรีภาพของมนุษย์จึงเท่ากับการลดคุณค่าความเป็นมนุษย์ลงมนุษย์นั้นย่อมมีอิสระในตัวของมนุษย์เองอย่างสมบูรณ์การมีอิสระทางความคิดจะก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างคนในสังคมอย่างกว้างขวาง (เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, 2547) และ 3) ความเสมอภาค เพราะในสังคมประชาธิปไตย ควรมีความเสมอภาพ คือภาวะเท่าเทียมกันในสิ่งที่มนุษย์ควรจะมีในฐานะการเป็นประชากรของรัฐ มีสิทธิ เสรีภาพ ไม่มีการแบ่งชนชั้น หรือการเลือกปฏิบัติ แม้แต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยที่ได้บัญญัติหลักการเรื่องความเสมอ

ภาคไว้ 3 ประการคือ 1) มนุษย์ทุกคนมีความเสมอภาคด้วยกฎหมาย 2) ชายและหญิงมีความเท่าเทียมกันตามกฎหมาย 3) บุคคลย่อมไม่ถูกเลือกปฏิบัติหรือมีอภิสิทธิ์เพราะเหตุในเรื่องเพศ ชาติกำหนดเชื้อชาติภาษาชาติถิ่นกำเนิด สรุปหลักการความเสมอภาคจึงหมายถึงความเสมอภาคตามกฎหมาย หน้าที่การงานและในหน้าที่หรือภาระการงาน (หลวงประดิษฐ์มนูธรรม, 2526) และ 4) ภราดรภาพ หมายถึง ความเป็นพี่น้องกัน รวมถึงคนในสังคมพึงปฏิบัติต่อกันดุจพี่น้อง ช่วยเหลือเอื้ออาทรต่อกัน ไม่ปฏิบัติเป็นประดุจศัตรู เพราะความแตกต่างกันจะช่วยให้สังคมเกิดความสงบสุข การปกครองที่แยกมิตรแยกศัตรูเพื่อให้คนต่อสู้กันเป็นกลุ่ม ๆ นั้นสังคมจะไม่สงบสุขแต่สังคมจะอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขต้องมีภราดรภาพโดยมองกันอย่างเป็นพี่น้อง ฉะนั้นเมื่อสรุปสังคมของมนุษย์เชิงอารยะที่อยู่ด้วยกันอย่างเป็นพี่น้องมีโอกาสช่วยเหลือกัน ที่สำคัญความสัมพันธ์แบบเป็นพี่เป็นน้องไม่จำกัดขอบเขตแค่เพื่อนบ้านของเรา แต่ขยายความเป็นภราดรภาพไปยังประเทศเพื่อนบ้าน ภูมิภาคตลอดจนถึงมนุษย์ทุกคนในโลกนี้ ถ้าโลกนี้มีความสัมพันธ์กันด้วยความรู้สึกแบบพี่น้อง แบบญาติมิตร โลกนี้ก็จะมีแต่สันติภาพทุกภาคส่วน (วรพจน์ วิศรุตพิชญ์, 2543)

ส่วนหลักสิทธิมนุษยชนมุ่งสร้างสันติสุขให้เกิดในสังคมมนุษย์ โดยเน้นที่การสนับสนุนส่งเสริม การมีความรักความเมตตา การปฏิบัติดีงามต่อกัน โดยย้ำความสำคัญของความรับผิดชอบที่มีแฝงอยู่ในความสัมพันธ์ของมนุษย์ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับรัฐ และแม้กระทั่งความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวเดียวกัน อาจกล่าวได้ว่าขอบเขตของหลักสิทธิมนุษยชน ก็คือ หลักแห่งความเมตตากรุณาเป็นที่ตั้ง อันเป็นความรักใคร่โดยไม่จำกัดขอบเขตไม่มีการแบ่งแยก ซึ่งสอดคล้องตรงกับหลักธรรมคำสอนในพระไตรปิฎก ดังศาสนสุภาษิตที่ว่า “เมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนโลก” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2546) เมตตาจึงเป็นความรักใคร่ปรารถนาดีต่อผู้อื่น คุณธรรมข้อนี้เป็นการลดความสำคัญของตัวเอง ไม่เห็นแก่ตัว มุ่งที่ความสุขของผู้อื่นเป็นสำคัญ ทำให้บุคคลช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สร้างสรรค์ประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น เพราะการที่สังคมดำรงอยู่ได้อย่างสันติสุขทุกผู้ทุกนามก็เพราะความเมตตาที่มีต่อกัน เช่น บุตรธิดาเติบโตเจริญงอกงามก็เพราะเมตตาของบิดามารดา เป็นต้น หลักเมตตาในพระไตรปิฎกนั้นก็มีปรากฏอยู่แห่ง เช่น ในพรหมวิหาร 4 ได้แก่ “เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/ 228/174) และในสาราณียธรรม 6 ประการ (ธรรมที่ทำให้มนุษย์ระลึกคิดถึงกันในแง่แห่งความดีงาม) ได้แก่

1. เมตตากายกรรม ได้แก่ กระทำต่อกันด้วยเมตตา คือ แสดงไมตรีและความหวังดี โดยเต็มใจ แสดงอาการกิริยาสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

2. เมตตาวจีกรรม ได้แก่ พูดต่อกันด้วยเมตตา คือ กล่าวแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอนหรือแนะนำตักเตือนกันด้วยความหวังดีและแสดงความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

3. เมตตามโนกรรม ได้แก่ คิดถึงต่อกันด้วยเมตตา คือ การตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กันมองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

4. สาธารณโภคี ได้แก่ การแบ่งกันกินแบ่งกันใช้ คือ แบ่งปันลาภผลที่ได้มาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อยก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน

5. สีลสามัญญตา ได้แก่ การพยายามประพฤติให้ดีเหมือนเขา คือ มีความประพฤติสุจริต ดีงาม รักษาระเบียบวินัยของส่วนรวม ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจ หรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

6. ทิฏฐิสามัญญตา ได้แก่ ปรับความคิดเห็นเข้ากันได้ คือ เคารพ รับฟังความคิดเห็นกัน มีความเห็นชอบร่วมกัน ตกลงกันได้เพื่อจุดหมายสูงสุดอันเดียวกัน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.ฉกฺก. (ไทย); 22/282/22)

หลักธรรมทั้ง 6 ประการนี้ ถือเป็นหลักธรรมเครื่องประกันความประพฤติของปัจเจกบุคคลทุกคนในสังคมประเทศได้เป็นอย่างดี ดังนั้น แนวคิดเกี่ยวกับขอบเขตของหลักสิทธิมนุษยชนทางสังคม การเป็นอยู่และการเมืองก็เน้นเพียงให้ทุกคนปฏิบัติหน้าที่ของตนเองให้ถูกต้อง โดยเน้นที่มนุษย์ทุกคนเป็นจุดยืนหรือศูนย์กลางของกิจกรรมทุกอย่าง แต่ถือว่าสรรพสิ่งขึ้นอยู่กับการกระทำของมนุษย์ทั้งหมดด้วยความเมตตาธรรม ดังพุทธพจน์ที่ว่า หากว่าภิกษุเจริญเมตตาจิต ชั่วเวลาแม้เพียงลัดนิ้วมือเดียว ภิกษุนี้เรากล่าวว่าย่อมไม่ห่างฌาน ทำตามคำสอนของพระศาสดาปฏิบัติตามโอวาท ไม่ฉันอาหารของชาวเมืองเสียเปล่า ก็จะป่วยกล่าวไปใยถึงคนทั้งหลายที่เจริญเมตตาจิตให้มากไปกว่านี้เล่า (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.เอกก. (ไทย); 20/55/9) พึงแผ่ไมตรีจิตในสัตว์ทั้งหลายว่าขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้มีสุข มีความเกษม มีตนถึงความสุขเถิด สัตว์มีชีวิตเหล่าใดเหล่าหนึ่งมีอยู่เป็นผู้สะดุ้งหรือเป็นผู้มั่นคง ผอมหรือพี และสัตว์เหล่าใดมีกายยาวหรือใหญ่ ปานกลางหรือสั้น ที่เราเห็นแล้วหรือมิได้เห็นอยู่ในที่ไกลหรือที่ใกล้ ที่เกิดแล้วหรือแสวงหาที่เกิด ขอสัตว์ทั้งหมดนั้นจงเป็นผู้มีตนถึงความสุขเถิดฯ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ขุ. (ไทย); 25/10/9-10) จากพุทธพจน์ข้างต้นแสดงถึงผลของเมตตาธรรมว่ามีอยู่ 11 ข้อได้แก่ 1) ย่อมนอนหลับเป็นสุข 2) ตื่นก็เป็นสุข 3) นอนไม่ฝันร้าย 4) เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย 5) เป็นที่รักของอมนุษย์ทั้งหลาย 6) เทวดาย่อมรักษา 7) ไฟ ยาพิษ หรือศาสตราไม่กล้ำกราย 8) จิตย่อมตั้งมั่นเป็นสมาธิได้เร็ว 9) ผู้เจริญมุทิตาย่อมมีผิวหน้าที่ผ่องใส 10) ไม่ หลงตาย 11) เมื่อยังไม่สามารถแทงตลอดธรรมที่สูงยิ่งได้ ก็ย่อมเป็นผู้เข้าถึงพรหมโลก (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.เอกาทส. (ไทย); 24/222/316) ดังนั้น ความแตกต่างกันด้านขอบเขตของหลักสิทธิมนุษยชนและหลักธรรมในพระไตรปิฎกพอสรุปได้ ดังนี้ 1) พระไตรปิฎกมีขอบเขตที่ชัดเจนและแน่นอนกว่าหลักสิทธิมนุษยชน 2) ขอบเขตของหลักธรรมในพระไตรปิฎกกว้างขวางครอบคลุมทั้งมนุษย์และสัตว์ ส่วนหลักสิทธิมนุษยชนหมายเอาเฉพาะมนุษย์เพื่อมนุษย์โดยมนุษย์เท่านั้น 3) ขอบเขตของหลักการทั้งสองถือว่าการทำความดีนั้นก็เพื่อความดี มิใช่ทำความดีบนความทุกข์ของคนอื่น เมื่อตนเป็นสุข คนอื่นก็ย่อมสุขด้วย เป็นต้น

เมื่อสรุปขอบเขตของหลักสิทธิมนุษยชน ก็คือ จุดมุ่งหมายของความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้รับสิ่งต่างๆ ที่เท่าเทียมกันในฐานะที่เป็นมนุษย์ รวมถึงสิทธิที่ครอบคลุมการดำรงชีวิตเป็นอยู่ของมนุษย์เพื่อชีวิตที่ดีงามในสังคม โดยมีหลักการสำคัญ 3 ข้อ คือเรื่องสิทธิในชีวิต สิทธิในการยอมรับนับถือ และสิทธิในการดำเนินชีวิต พร้อมกับการพัฒนาตนเองตามแนวทางอันชอบธรรม ฉะนั้น สิทธิมนุษยชน เกิดขึ้นเพื่อประโยชน์สุข ความเสมอภาคในความเป็นคนที่เป็นของทุกคน ไม่ว่าจะมีเชื้อชาติแหล่งกำเนิด มีเพศ อายุ สีผิว ความคิดเห็นที่แตกต่างกัน จะร่ำรวยหรือยากจน ซึ่งเป็นสิทธิตามธรรมชาติของมนุษย์ทุกคนที่ติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด สิทธิมนุษยชน จึงเป็นสิ่งที่ไม่สามารถถ่ายโอนไป

ให้แก่กันได้ เพราะเป็นสิ่งไร้พรมแดน ฉะนั้น จึงไม่มีบุคคล องค์กร หรือแม้แต่อำนาจรัฐที่จะมาล่วงละเมิดสิทธิมนุษยชน หรืออิสรภาพของความเป็นมนุษย์นี้ได้

ระดับของหลักสิทธิมนุษยชนกับหลักธรรมในพระไตรปิฎก

ระดับของหลักสิทธิมนุษยชน เป็นการแสดงอ้างถึงสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ความเป็นมนุษย์ถึงความเชื่อมั่นในสิทธิมนุษยชนในระดับพื้นฐานในศักดิ์ศรีและคุณค่าตัวบุคคลในความเสมอกันแห่งสิทธิทั้งบุรุษและสตรี เช่น การปฏิบัติตนตามหน้าที่ด้วยความรัก ความเมตตา ปัญญาของตน อย่างไรก็ตาม สรุประดับของหลักสิทธิมนุษยชนมี 2 ระดับ ได้แก่

1. ระดับปัจเจกชน หมายถึง หลักความประพฤติของมนุษย์แต่ละคน เพราะสังคมจะมีความสุขสันติสุข ความเจริญก้าวหน้าได้จะต้องเริ่มที่ตัวของมนุษย์ทุก ๆ คนเสียก่อน

2. ระดับสังคม หมายถึง มนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่จะต้องมีการปฏิสัมพันธ์กันและกันความเป็นมนุษย์จะมีคุณค่าที่แท้จริงก็ต่อเมื่อทุกคนทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ ซึ่งก่อให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีต่อกันทั้ง 2 ระดับนี้ยังสรุปลงเป็นระดับหลักสิทธิเสรีภาพทางกายและทางใจ ดังนั้น จากการวิจัยหลักสิทธิมนุษยชนสรุปดังนี้

1. หากยึดระดับพื้นฐานและระดับกลางแห่งหลักธรรมในพระไตรปิฎกแล้วหลักสิทธิมนุษยชนก็จัดอยู่ในนี้

2. ระดับนี้ ไม่ถึงระดับสูงสุด และแม้จะจัดเข้าได้ก็ยังมีเนื้อหาไม่ครอบคลุมเท่าหลักธรรมพระไตรปิฎกเลยด้วยซ้ำไป

3. หากยึดเอาเรื่องมนุษย์เป็นที่ตั้งแล้ว ทั้งพระไตรปิฎกและหลักสิทธิมนุษยชนล้วนอยู่ในระดับเดียวกันนั่นก็คือ มนุษย์ล้วนปฏิบัติทำงานเพื่อความสุขความเจริญของมวลมนุษย์นั่นเอง

คำสอนในพระไตรปิฎกแม้ไม่ได้มีคำสอนสิทธิมนุษยชนโดยตรง แต่สาระสำคัญมีนัยคำสอนให้มีความเคารพสิทธิมนุษยชนในด้านต่างๆ โดยแบ่งระดับของหลักคำสอนออกเป็น 3 ระดับด้วยกัน ได้แก่ ระดับพื้นฐาน ระดับกลาง และระดับสูงสุดตามความเหมาะสมของผู้ฟังคำสอนแล้วนำไปปฏิบัติ แต่เมื่ออธิบายโดยสาระสำคัญของเนื้อหาพระไตรปิฎกแล้ว ควรแบ่งระดับหลักธรรมออก 2 ประเภท ได้แก่ ระดับที่เป็นพื้นฐานแก่บุคคลทั่วไป (ฆราวาส) และระดับสำหรับเพศบรรพชิตในพระพุทธศาสนา ซึ่งสรุปลงในพุทธบริษัท 4 ได้แก่ ภิกษุภิกษุณีและอุบาสกอุบาสิกา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.จตุกฺก. (ไทย); 21/ 129/132-133) เพราะระดับพื้นฐานเป็นปัจจัยของหลักสิทธิมนุษยชนก็คือจุดมุ่งหมายของความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยคุณมีศีลเป็นต้น ได้สิทธิเท่าเทียมกันในฐานะที่เป็นมนุษย์ ส่วนระดับกลางเป็นปัจจัยสิทธิมนุษยชน เป็นการส่งเสริมให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีศักดิ์ศรี ไม่ใช่แค่การมีชีวิตรอด แต่รวมถึงมีการเรียนรู้คำสอนเชิงสัมมาทิฏฐิ มีคุณธรรม และสามารถพัฒนาไปสู่ความดีงามต่อไป รวมทั้งเป็นแนวคิดและหลักการปฏิบัติที่เกี่ยวกับมนุษย์ที่ว่ามนุษย์นั้นมีสิทธิหรือสถานะสากลเป็นสิทธิที่ติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่กำเนิดซึ่งไม่สามารถ จำหน่ายจ่ายโอนหรือแจกให้กับผู้หนึ่งผู้ใดได้ สิทธิดังกล่าวนี้มีความเป็นสากลและเป็นนิรันดร ฉะนั้น สิทธิมนุษยชนเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์สุข ความเสมอภาคของมวลมนุษยชาติในโลกเท่านั้น กล่าวได้ว่าสิทธิมนุษยชน ก็คือ สิทธิทางศีลธรรม คือ สิทธิที่อยู่ในตัวของมนุษย์เอง คือมโนธรรมอันเป็นความดีนั่นเอง ซึ่งในหลักมนุษยธรรมเป็นหลักธรรมที่สอนให้มนุษย์มีจิตใจเมตตาและการไม่เบียดเบียน

กันเป็นหลักที่สันติภาพมาสู่โลกอย่างแท้จริง (เสน่ห์ จามริก, 2545) ดังนั้นแม้หลักธรรมในอาธิปเตยยสูตร คือ 1)อัตตาธิปไตย ถือตนเป็นใหญ่ คือถือเอาตนเอง ฐานะ ศักดิ์ศรี เกียรติภูมิของตนเป็นใหญ่ กระทำด้วยการปรารภตนและสิ่งที่เนื่องด้วยตนเป็นประมาณ 2) โลกาธิปไตย ถือโลกเป็นใหญ่ คือ ถือความนิยมของชาวโลกเป็นใหญ่ อันมีลักษณะคล้ายคลึงกับประชาธิปไตย ที่ยึดถือเอาความเห็นของประชาชนเป็นสำคัญ 3) ธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ คือถือหลักการความจริง ความดีงาม ความถูกต้อง เหตุผลเป็นใหญ่ กระทำด้วยปรารภสิ่งที่ได้ศึกษา ตรวจสอบตามข้อเท็จจริง และความเห็นที่รับฟังอย่างกว้างขวาง แจ่มชัด และพิจารณาอย่างดีเต็มขีดด้วยสติปัญญา มองเห็นได้ด้วยความบริสุทธิ์ใจ เป็นไปโดยชอบธรรม ทั้งมีความเคารพกฎระเบียบ กติกาทางสังคมและหลักการ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: องฺ.ติก. (ไทย); 20/40/201)ฉะนั้นพระสูตรนี้ยังอาศัยซึ่งธรรมาธิปไตย คือนำธรรมเป็นหลักการความจริงที่ช่วยให้มนุษย์จรรโลงประโยชน์สุขไว้

สรุปว่า หลักธรรมพระสูตรนี้มีความสำคัญในการยกระดับสิทธิมนุษยชนให้มีความสามัคคีต่อกันโดยการปฏิบัติตนตามหน้าที่ด้วยความรัก การปฏิบัติที่ถูกต้องดีงามต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเพื่อให้มนุษย์ทั่วโลกมีความสุข ความเจริญของมวลมนุษย์นั่นเอง

วิเคราะห์หลักธรรมในพระไตรปิฎกที่ส่งเสริมหลักสิทธิมนุษยชน

คำสอนในพระไตรปิฎกมีการอธิบายว่ามนุษย์ทุกคนเกิดมาเท่าเทียมกัน แน่นอนว่าต่างได้รับสิทธิถึงการใช้ชีวิต เสรีภาพ การแสวงหาความสุข ความเสมอภาค ภารดรภาพและเกียรติศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ดังที่ปรากฏในพรหมชาลสูตร(พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.สี. (ไทย); 9/7-27/3-10) ว่าปุถุชนเมื่อยกย่องพระพุทธเจ้าพึงกล่าวว่าพระสมณโคดมทรงละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางทัณฑาวุธและศัสตราวุธ มีความละอาย มีความเอ็นดู มุ่งหวังประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์ทั่วไป เว้นขาดจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ รับเอาแต่ของที่เขาให้ ละพฤติกรรมอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ ประพฤติพรหมจรรย์ เว้นขาดจากการพูดเท็จ คือ ตรัสแต่คำสัตย์เป็นต้นนี้ คำตรัสของพระพุทธเจ้าที่แสดงให้เห็นถึงการประพฤติปฏิบัติตามจูฬศีลดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงการหยุดการกระทำอันเป็นการละเมิดในทรัพย์สินของผู้อื่น คือการไม่ปล้นจี้ชิงทรัพย์ ซึ่งจะทำให้เกิดความไม่ปลอดภัยในทรัพย์สินของตัวเอง แจะอาจนำมาซึ่งการทำร้ายร่างกายเจ้าของทรัพย์สินทั้งหลายได้ นอกจากนั้นยังเป็นการแสดงให้เห็นว่าพระพุทธองค์ได้หยุดการกระทำโดยการไม่ฆ่าสัตว์ วางอาวุธ ไม่ฆ่าฟัน จองจำผู้อื่น และมีเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์ การไม่จองจำแสดงให้เห็นถึงการไม่กักขัง หน่วงเหนี่ยวอันเป็นการละเมิดสิทธิในร่างกาย การวางอาวุธ การไม่ฆ่าฟัน การไม่ฆ่าสัตว์ ก็แสดงให้เห็นถึงการวางอาวุธทั้งหลายที่ใช้ในการนำไปทำร้ายผู้อื่น เพื่อที่ผู้คนจะได้อยู่อย่างปลอดภัย ไม่ต้องกลัวว่าจะมีผู้ใดหยิบอาวุธขึ้นมาทำร้ายกัน การไม่ฆ่าฟันและการไม่ฆ่าสัตว์ ถือเป็นการแสดงถึงการคำนึงและเคารพในสิทธิแห่งการมีชีวิตอยู่ สิทธิในชีวิตร่างกายโดยไม่ต้องถูกกระทำต่อกันอย่างป่าเถื่อน อันอาจนำมาซึ่งการสิ้นสุดสิทธิแห่งความเป็นมนุษย์นั้นคือเสียชีวิตในที่สุด ตามคำสอนในพระไตรปิฎกคือการประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างซึ่งผู้อื่นสามารถนำข้อสรรเสริญยกย่องได้ ตามจูฬศีลข้อที่ 1 และจูฬศีลข้อที่ 2 ที่ปรากฏในพรหมชาลสูตร ทั้งนี้จึงแสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องกับแนวคิดสิทธิมนุษยชน ตามคำปรารภที่ 2 ในปฏิญญาสากลฯ ในการไปนำพาและเหยียดหยามต่อมนุษยชน ยังผลให้มีการกระทำอย่างป่าเถื่อน ซึ่งเป็นการละเมิดมโนธรรมของมนุษยชาติอย่างร้ายแรง พร้อมกับอิสรภาพพ้นจากความหวาดกลัว และความต้องการ และ

สอดคล้องตามข้อที่ 5 ของปฏิญญาสากลฯ ในการประพฤติตนไม่ให้ผู้คนต้องถูกปฏิบัติ ถูกทรมานหรือถูกลงโทษที่โหดร้ายผิดมนุษยธรรมหรือต่ำช้า เพราะเหตุนั้นจากยังเป็นความเคารพกันเป็นกติกาสังคมขั้นพื้นฐาน ชาวพุทธทุกคนจะทราบดี เพราะมีกฎของศีล 5 และหลักพรหมวิหารธรรม เป็นสิ่งยืนยัน โดยเชื่อว่าประเภทของหลักธรรมคำสอนในพระไตรปิฎกที่จำแนกออกไป 3 ประเภท ได้แก่ 1) ประเภทของหลักธรรมระดับต้น ได้แก่ เบญจศีลและเบญจธรรม 2) ประเภทของหลักธรรมระดับกลาง ได้แก่ กุศลกรรมบถ 10 ประการ 3) ประเภทของหลักธรรมระดับสูงสุด ได้แก่ อริยสัจ 4 เพราะหลักธรรมประเภทระดับต้นสามารถแบ่งออก 2 ขั้นได้ดังนี้ 1) ขั้นหยาบ เป็นลักษณะที่ต้องละเว้นการประพฤติชั่วทางกาย วาจาเรียกว่าเบญจศีล, 2) ขั้นละเอียด เป็นคุณลักษณะที่ดีงามทางจิตใจ 5 อย่างเรียกว่า เบญจธรรม ถือเป็นหลักธรรมปฏิบัติของพระไตรปิฎกที่เกื้อกูลและส่งเสริมในการรักษาเบญจศีลของมนุษย์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น เพื่อความผาสุกในชีวิตส่วนตัวและสังคมส่วนรวม ส่วนหลักสิทธิมนุษยชน เมื่อจำแนกออกเป็น 6 ประการ ได้แก่ 1) สิทธิที่จะมีชีวิตอยู่ 2) สิทธิที่จะได้รับการศึกษา 3) สิทธิที่จะทำงาน 4) สิทธิแห่งเสรีภาพ 5) สิทธิในทรัพย์สิน 6) สิทธิในสัญญาประชาคม ทั้ง 6 ประการ เมื่อพิจารณาแล้ว สรุปได้ว่าเป็นหลักปฏิบัติเท่านั้น เป็นการแสดงจำแนกประเภทระหว่างหลักสิทธิมนุษยชนกับหลักธรรมในพระไตรปิฎก

สรุปว่า ตามพรหมชาลสูตรแสดงถึงมนุษย์ควรเท่าเทียมกัน การใช้ชีวิต การแสวงหาความสุข ความเสมอภาคแห่งความเป็นมนุษย์โดยมีหลักสิทธิมนุษยชนที่สอดคล้องกับหลักเบญจศีลและเบญจธรรมในพระไตรปิฎกจัดเป็นหลักปฏิบัติขั้นพื้นฐานที่ถูกต้องซึ่งเป็นกฎระเบียบที่สามารถควบคุมผลักดันและประคับประคองการใช้สิทธิเสรีภาพให้หลีกเว้นสิ่งที่ไม่ดีให้กระทำในสิ่งที่ดีหรือมีความรู้สึกในศีลธรรมอย่างที่เรียกว่าความรับผิดชอบทางศีลธรรมนั่นเอง เมื่อเป็นเช่นนี้กฎแห่งสิทธิมนุษยชนกับหลักเบญจศีลและเบญจธรรมในพระไตรปิฎกสามารถนำมาประสมประสานความสัมพันธ์กันได้ในรูปแบบที่เรียกว่า “เป็นธรรม” และเป็นมาตรฐานรองรับความพอเหมาะในการกระทำต่าง ๆ ของมวลมนุษยชาติในสังคมได้ กล่าวคือด้านหนึ่งคือ เบญจศีลมิให้ล่วงละเมิด ด้านหนึ่งคือเบญจธรรมให้ปฏิบัติตาม เมื่อสามารถปฏิบัติได้ตามนี้แล้วสิทธิมนุษยชนก็ถือว่าบรรลุผลสำเร็จตามที่มุ่งหมาย กล่าวคือประโยชน์สุขของมวลมนุษยชาติในโลก

หลักธรรมที่ส่งเสริมหลักสิทธิมนุษยชนขั้นกลาง ประเภทของหลักธรรมในพระไตรปิฎกที่ส่งเสริมหลักสิทธิมนุษยชนคือหลักธรรมระดับกลางได้แก่ กุศลกรรมบถ 10 ประการ สรุปลงใน 3 ทาง ได้แก่ ทางกาย ทางวาจาและทางใจสามารถสรุปได้ว่า สิทธิมนุษยชน 6 ประการ สามารถสรุปรวมลงในกุศลกรรมบถ 2 ทาง ได้แก่ ทางกายและทางวาจาเท่านั้น เพราะประเภทของสังคหวัตถุ 4 แม้จะสรุปลงได้ก็จริง แต่ใจความจริงแล้ว สิทธิมนุษยชนยังมีเนื้อหาแคบกว่าทางพระไตรปิฎกด้วยซ้ำ ทั้งนี้พระพรหมคุณาภรณ์ได้อธิบายสังคหวัตถุ 4 ว่าเป็นธรรมยึดเหนี่ยวใจบุคคลและประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคีด้วยหลักการสงเคราะห์ 4 คือ 1) ทาน การให้คือเอื้อเฟื้อเสียสละแบ่งปันช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของตลอดถึงให้ความรู้แนะนำสั่งสอน 2) ปิยวาจา วาจาเป็นที่รัก วาจาดูดดื่มน้ำใจหรือวาจาซาบซึ้งอันมีความสุภาพอ่อนหวานสมานสามัคคีให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือตลอดถึงค่าแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยอมตาม 3) อัตถจริยา การประพฤติประโยชน์คือขวนขวายช่วยเหลือกิจการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ตลอดถึงช่วยแก้ไข ปรับปรุง ส่งเสริมในด้านจริยธรรม 4) สมานัตตตา ความมีตนเสมอคือทำตนเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอกันในชนทั้งหลาย

พร้อมกับร่วมสุขทุกข์โดยร่วมรับรู้ร่วมแก้ไขตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะภาวะบุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อมตามธรรมตามแต่ละกรณี (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต, 2554)

หลักธรรมที่ส่งเสริมหลักสิทธิมนุษยชนขั้นสูงสุด หลักธรรมในพระไตรปิฎกที่ส่งเสริมหลักสิทธิมนุษยชนที่ช่วยส่งเสริมให้มนุษย์เข้าใจกัน หรือมีความเคารพต่อกันในเรื่องที่ไม่ขัดกับความรู้สึกแก่ตนเอง ไม่ขัดต่อความรู้สึกของผู้อื่น คือหลักธรรมระดับสูงสุดเป็นความกลมกลืนกันแบบครบวงจร โดยใช้สิทธิเสรีภาพที่ตรงจุด เพราะว่าหลักธรรมที่ส่งเสริมการประพฤติปฏิบัติในข้อนี้ จัดเป็นระบบจริยศาสตร์ จริยธรรม หรือทฤษฎีปฏิบัติที่ประสานสัมพันธ์กันระหว่างหน้าที่ วิถีทาง และจุดหมายปลายทาง เมื่อเป็นเช่นนี้ หลักธรรมขั้นสูง เท่ากับว่าเป็นหลักแห่งการกระทำเพื่อตนและบุคคลอื่นรอบทิศทาง เรียกว่า “การใช้เสรีภาพแบบมัชฌิมาปฏิปทา”(พระครูปทุมกันทรากร (บุญแทน มะลิอ่อง), 2555) ได้แก่ อริยสัจ 4 ประการอันได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรคที่จะระบบของหลักสิทธิมนุษยชนให้สอดคล้องกับการดำรงอยู่ในโลกมีสิทธิเท่าเทียมกัน เมื่อผู้วิจัยจะสามารถสรุปได้ว่า สิทธิมนุษยชนกลับหลักการใช้เสรีภาพขั้นสูงตามนัยแห่งหลักไตรสิกขา 3 ประการ คือ 1) การส่งเสริมสิทธิมนุษยชนตามแนวศีลสิกขา หมายถึงการกระทำที่สามารถควบคุมตนเองได้อย่างถูกต้องด้วยกายและวาจา โดยเล็งเห็นประโยชน์ของความเป็นระบบระเบียบเรียบร้อยที่ปราศจากโทษทั้งแก่ตนและหมู่คณะ เมื่อได้ดำเนินตนที่สมบูรณ์ตามข้อนี้ เท่ากับว่าบุคคลเป็นผู้ทำตนให้สมบูรณ์ในอริยมรรค 3 ประการ ได้แก่ 1) สัมมาวาจา เจตนาไม่พูดเท็จ สัมมากัมมันตะ เจตนาไม่ประพฤติผิด สัมมาอาชีวะ เจตนาใช้ชีวิตที่พอเหมาะ, 2) การส่งเสริมสิทธิมนุษยชนตามแนวจิตสิกขา คือการกระทำการกระทำที่สามารถควบคุมตัวเองได้อย่างถูกต้องด้านจิตใจเพราะเล็งเห็นความสำคัญภายในจิตใจว่าเป็นสิ่งสำคัญต่อตนเองในทุกระดับของการดำเนินชีวิต ซึ่งการดำเนินตนที่สมบูรณ์ในข้อนี้ เท่ากับว่า บุคคลเป็นผู้ทำตนให้สมบูรณ์ในอริยมรรค 3 ประการ ได้แก่ สัมมาวายามะ เพียรระวังความชั่ว สัมมาสติ พิจารณากาย สัมมาสมาธิ การตั้งมั่นจิตให้ได้ชั่วขณะ, 3) การส่งเสริมสิทธิมนุษยชนตามแนวปัญญาสิกขา คือ การส่งเสริมตนเองให้มีความสมบูรณ์ด้านปัญญาเพื่อความรู้แจ้งในความจริงตามสภาพแวดล้อม ซึ่งการดำเนินตนที่สมบูรณ์ ในข้อนี้เท่ากับว่าบุคคลเป็นผู้ทำตนให้สมบูรณ์ในอริยมรรค 2 ประการ ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ คือมีความเห็นถูกต้องตามแนวอริยสัจ สัมมาสังกัปปะ คือคิดที่จะปลีกตัวออกจากกาม (พระครูปทุมกันทรากร (บุญแทน มะลิอ่อง), 2555) ส่วนต่อมาผู้วิจัยเมื่อสามารถสรุปลงในอริยสัจ 4 ลงได้กับสิทธิมนุษยชน ดังนี้ 1) สิทธิที่จะมีชีวิตอยู่ จัดอยู่ในสัมมากัมมันตะและสัมมาอาชีวะ 2) สิทธิที่จะได้รับการศึกษา จัดอยู่ในสัมมาทิฏฐิ สัมมาอาชีวะ สัมมากัมมันตะ 3) สิทธิที่จะทำงาน จัดอยู่ในสัมมาทิฏฐิ สัมมาอาชีวะ สัมมากัมมันตะ 4) สิทธิแห่งเสรีภาพ จัดอยู่ในสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ 5) สิทธิในทรัพย์สิน จัดอยู่ในสัมมาทิฏฐิ สัมมาอาชีวะ สัมมากัมมันตะ และ 6) สิทธิในสัญญาประชาคม จัดเข้าได้ทุกอริยมรรคในระดับโลกียะหรือขั้นพื้นฐาน

สรุปว่าหลักธรรมคำสอนในพระไตรปิฎกจะไม่ได้กล่าวถึงแนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนและหน้าที่ไว้อย่างชัดเจน แต่สามารถแสดงให้เห็นได้ว่า หลักธรรมพระไตรปิฎกอธิบายถึงสิ่งที่ตรงกับความหมายของสิทธิมนุษยชนในแนวคิดของชาวตะวันตกและสามารถพูดได้ว่าพระไตรปิฎกอธิบายถึงเรื่องสิทธิ ทั้งนี้เพราะมีหลักหลักธรรมต่าง ๆ มากมายที่เป็นข้อปฏิบัติที่มนุษย์พึงปฏิบัติต่อกัน ในลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคลอื่น ๆในสังคมอันเป็นไปด้วยความเข้าใจ เห็นอกเห็นใจและเข้าใจธรรมชาติของเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งพระพุทธองค์ทรงเน้นความสำนึกทางด้านจิตใจตามธรรมชาติของมนุษย์โดยตัวมนุษย์เอง ดังนั้น สิทธิของมนุษย์ตามแนวคิดของพระไตรปิฎกจึง

ตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ว่า ในเบื้องต้นมนุษย์ควรมีสัมพันธภาพต่อกันด้วยความเห็นอกเห็นใจกันและกัน และรวมถึงการเข้าใจธรรมชาติของสิทธิของมนุษย์ด้วย หมายถึงการพิจารณาถึงความรู้สึกของบุคคลอื่นจากมุมมองของตน นั่นคือการเอาความรู้สึกไปพิจารณาถึงบุคคลอื่นว่า บุคคลอื่นก็มีความรู้สึกที่เป็นไปในลักษณะเดียวกันกับตน

จะเห็นได้ว่า พระไตรปิฎกเน้นให้มนุษย์ปฏิบัติต่อกันด้วยความรู้สึกเอาใจเขามาใส่ใจเรา ซึ่งจะทำให้มนุษย์ปฏิบัติต่อกันอย่างมีถูกต้องเหมาะสม ไม่ละเมิดกันและกันทั้งด้านร่างกายและทรัพย์สิน เป็นหลักการที่ก่อให้เกิด “สิทธิ” ในตัวมันเองโดยพฤตินัย อนึ่ง เบญจศีล เบญจธรรมและหลักธรรมทั้งมวล ก็มุ่งสนับสนุนให้มนุษย์มีสิทธิที่ไม่ควรจะถูกละเมิดจากบุคคลอื่น และในขณะเดียวกันก็มีหน้าที่ที่จะปฏิบัติต่อบุคคลอื่นอย่างถูกต้องเหมาะสมด้วย กล่าวคือ

1. พระไตรปิฎกอธิบายถือเอาการลด ละ ดับกิเลสตัณหาได้ตามลำดับชั้นว่าเป็นจุดหมายสูงสุด กล่าวคือ หากละกิเลสได้หมด ก็ถือว่าได้บรรลุจุดหมายสูงสุด (ปรมัตถประโยชน์)

2. ในระหว่างที่ไม่สามารถละกิเลสตัณหาได้หมดนั้น ชีวิตก็มีความสุขตามอัตภาพและผลที่ตนได้ประพฤติปฏิบัติตามความเหมาะสมแก่ความเพียรพยายามของตน เช่น ได้เสพเสวยความสุขต่างๆ ทางโลก (ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์) และการได้ไปบังเกิดในสวรรค์หลังสิ้นชีวิตไปแล้ว (สัมปรายิกัตถประโยชน์)

ส่วนหลักสิทธิมนุษยชนนั้นมีความไม่แน่นอนในเรื่องจุดหมายสูงสุด แต่อาจสรุปได้จากความมุ่งหมายเพื่อความเท่าเทียมกันอันจะนำไปสู่สงบสุขของปัจเจกชนและสังคม กล่าวคือ

1. หลักสิทธิมนุษยชน เน้นการพัฒนาศักยภาพของมวลมนุษย์ซึ่งกำหนดตามบทบาท หน้าที่ในสังคมตามที่ได้ถูกกำหนดไว้ในสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน 6 ประการ

2. หลักสิทธิมนุษยชน เป็นหลักปฏิบัติที่มุ่งแต่มนุษย์โดยเฉพาะมากเกินไป จนละเลยบริบทของสรรพสัตว์และสิ่งแวดล้อมของมวลมนุษย์

สรุปว่า หลักการในพระไตรปิฎกที่มีพระสูตรกล่าวถึงการใช้ชีวิตอย่างมีความสุข มีเสรีภาพโดยเห็นได้ว่ามีการนำหลักศีล 5 เป็นปัจจัยเบื้องต้นของการละ การเบียดเบียนผู้อื่น ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับหลักสิทธิมนุษยชนที่ได้มองในแง่เดียวกันที่ว่ามนุษย์ทุกคนควรปฏิบัติต่อกันอย่างถูกต้องเหมาะสม ควรทำดีต่อกันและกัน ตนไม่ชอบสิ่งใดคนอื่นก็คงเหมือนกับตน มนุษย์ทุกคนไม่ควรที่จะละเมิดผู้อื่นทั้งในทางร่างกายและทรัพย์สิน เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว สิทธิก็จะเกิดขึ้นมาเอง นั่นก็คือว่า สิทธิที่จะได้รับการปฏิบัติตอบอย่างถูกต้องเหมาะสมเหมือนกัน

องค์ความรู้ใหม่

การนำเสนอใช้หลักสิทธิมนุษยชนกับหลักธรรมในพระไตรปิฎกจึงมีอยู่ 2 ลักษณะด้วยกัน โดยนำไปประยุกต์การดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมด้านสังคม แต่ละประเทศควรได้องค์ความรู้ดังนี้

1. การใช้สิทธิเสรีภาพขั้นต้น (ทางกายและวาจา) พระไตรปิฎกมุ่งส่งเสริมความเป็นส่วนตัว และมุ่งเปิดเผยให้ปัจเจกชนรับทราบว่าธรรมชาติของสรรพสิ่งเป็นหลักประกันของการใช้สิทธิมนุษยชนกับหลักธรรมในพระไตรปิฎก ดังนั้น การประยุกต์ใช้หลักสิทธิมนุษยชนกับหลักธรรมในพระไตรปิฎกสามารถสังเกต พิสูจน์และตรวจสอบได้จากพฤติกรรมต่าง ๆ ด้านการคิด การทำและการพูด ที่เรียกว่า “กรรม” และทั้งสาม 3 กาย

วาจาและใจ ในเบื้องต้นนี่เองที่ผลักดันออกไปสู่กระแสสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ เป็นการใช้หลักสิทธิมนุษยชนที่ขึ้นอยู่กับสิ่งชักจูง และสิ่งชักจูงเหล่านั้น และถือได้ว่า เป็นปัจจัยที่สำคัญที่ก่อให้เกิดการใช้สิทธิมนุษยชน ซึ่งตรงกับหลักเบญจศีลและเบญจธรรมในพระไตรปิฎกนั่นเอง

2. การใช้สิทธิเสรีภาพขั้นสูง (ปัญญา) หลักสิทธิมนุษยชนกับหลักธรรมในพระไตรปิฎก เป็นสิทธิที่มุ่งเน้นถึงการปฏิบัติเพื่อบรรลุผล ด้วยเหตุนี้ หลักการทั้ง 2 จึงมีจุดนัดพบที่การใช้สิทธิเสรีภาพออกไปและเป็นการใช้สิทธิที่ถูกต้อง เป็นสิทธิที่มีลักษณะชักชวนให้กระทำ หรือให้พิสูจน์ตนเองด้วยตนเองเป็นสำคัญ นอกจากนี้ เพื่อเป็นหลักประกันของการพิสูจน์ตนเองได้อย่างถูกต้อง คือ ไม่ก้าวก่าย ไม่เบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่น หลักคำสอนในพระไตรปิฎก ดังที่กล่าวมาแล้วว่าเป็นสิทธิที่ส่งเสริมสิทธิมนุษยชนการอยู่ร่วมกัน และย้ำถึงสื่อพฤติกรรม การกระทำ และการทำดีเป็นพื้นฐาน ประคับประครองตนเองไม่ให้ตื่นตาตื่นใจกับความเจริญทางด้านวัตถุเกินขอบเขต เมื่อเป็นเช่นนี้ ในการเปรียบเทียบมาตรฐานการใช้สิทธิขั้นสูงนี้ ถึงการใช้สิทธิหรือการประพฤติปฏิบัติเพื่อการพัฒนาปัจเจกภาพของบุคคลตามหลักโอวาทปาฏิโมกข์ อันได้แก่ 1) การไม่กระทำความชั่ว การไม่กระทำความชั่วในพระไตรปิฎกทั้งทางกาย วาจาและจิตใจ ย้ำถึงการใช้สิทธิเสรีภาพอันพึงประสงค์ เป็นหลักธรรมคำสอนที่ส่งเสริมการดำเนินชีวิตของบุคคลให้รู้จักละเว้นความชั่วทั้งหลาย เช่น ยับยั้งชั่งใจจากการทำที่ไม่ดี ทั้งนี้เพราะการไม่กระทำความไม่ดีหรือความชั่วถือได้ว่า เป็นการใช้สิทธิเสรีภาพที่ดีงามและควรกระทำเป็นอย่างยิ่ง เป็นหลักธรรมที่มุ่งเน้นให้บุคคลในสังคมกระทำร่วมกันเพื่อความอยู่ร่วมกัน ไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน นอกจากนี้ยังรับรองได้ว่า การมีศีลธรรม (เบญจศีลและเบญจธรรม) คือ จุดเริ่มต้นในการแก้ปัญหาร่วมกันหรือแม้แต่การดับทุกข์ เป็นต้น, 2) การกระทำความดี หลักธรรมในพระไตรปิฎกนอกจากจะส่งเสริมหลักสิทธิมนุษยชนแล้วและยังปฏิเสธสิ่งที่ไม่ดีทั้งหลายออกไป เพื่อการพัฒนาของบุคคลในสังคมให้เจริญก้าวหน้า สิทธิตามคำสอนในพระไตรปิฎกจึงมุ่งส่งเสริมแต่การกระทำแต่ความดีทั้งหลาย จากการศึกษาได้สะท้อนให้เห็นว่ามนุษย์ได้ตระหนักถึงการทำความดีทั้งหลาย เพราะความดีหรือความชั่วเป็นสิ่งที่มีอยู่จริง เป็นคุณภาพของการกระทำที่เกิดจากมนุษย์โดยตรงหรือโดยอ้อมก็ตาม และผู้ที่สามารถกระทำถูกเท่านั้นจึงเรียกว่าคนดี ส่วนผู้ที่กระทำผิดนั้น คือ คนเลว, 3) การพัฒนาจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ หลักสิทธิมนุษยชนกับหลักธรรมในพระไตรปิฎกในการพัฒนาจิตใจนี้เมื่อละเว้นความชั่วและการกระทำความดีดังกล่าวแล้ว ก็แสดงให้เห็นถึงความสำคัญภายในจิตใจว่าเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญอย่างมากในฐานะที่ส่งเสริมสิทธิมนุษยชนเพราะเป็นการส่งเสริมปัจเจกบุคคลภายในจิตใจให้คิดเป็นเข้าใจถูกต้องดำริเป็นประโยชน์ บนฐานสิทธิเสรีภาพของมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันในสังคม คือสามารถส่งเสริมให้บุคคลพัฒนาตนเอง เพื่อความดีเพื่อความเจริญก้าวหน้าในทุกด้านของชีวิต ดังความสัมพันธ์ระหว่างหลักสิทธิมนุษยชนกับหลักธรรมในพระไตรปิฎกในการประยุกต์ใช้ร่วมกันสังคมไทยควรนำหลักการทั้ง 2 มาปรับใช้ใน 2 ด้าน ได้แก่

1. ด้านหลักภราดรภาพเกี่ยวกับการใช้สิทธิเสรีภาพในการอยู่ร่วมกัน เล็งเห็นความสำคัญของกันและกัน อย่างไรก็ดี เพื่อความพอเหมาะแก่การมีสิทธิเสรีภาพร่วมกัน จำต้องตั้งอยู่บนหลักภราดรภาพ หรือความเป็นพี่น้องกันซึ่งความสำคัญในข้อนี้ เมื่อศึกษาตามหลักธรรมคำสอนในพระไตรปิฎกแล้ว จะเห็นได้ว่าในสังคมใด ถ้าขาดหลักภราดรภาพเสียอย่างเดียว ในสังคมนั้น ๆ จะเกิดความวุ่นวายอยู่เนือง ๆ ดังจะเห็นได้

จากความวุ่นวายต่าง ๆ ในปัจจุบัน เหตุที่เป็นเช่นนี้ เพราะปัจเจกชนมองข้ามความเป็นพี่น้องกัน หรือไม่ก็เป็นผลจากการที่ประชาธิปไตยมักย้ำอยู่เสมอกับสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคและในบางครั้งความเสมอภาคยังถูกลืมเลือนไป ในขณะเดียวกัน สิทธิเสรีภาพกับถูกใช้แบบเกินขอบเขต อย่างไรก็ดี ปัญหาต่าง ๆ จะไม่มีวันยุติลงได้ ถ้าหากคนในสังคมไม่มีหลักภราดรภาพ เพราะตามความจริงในสังคมประชาธิปไตยกล่าวถึงสิทธิเสรีภาพความเสมอภาค แต่ในการใช้ออกไปจะต้องตั้งอยู่บนหลักการภราดรภาพ รักใคร่ ช่วยเหลือ เจือจุนกัน

2. ด้านหลักความเสมอภาค สิทธิเสรีภาพตามแนวของหลักสิทธิมนุษยชนและหลักธรรมในพระไตรปิฎก ต้องเป็นสิทธิเสรีภาพที่ประกอบด้วยหลักภราดรภาพและความเสมอภาคไปพร้อมกันด้วย นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงความพอเหมาะแก่ระบบการเมืองการปกครองที่ย้ำถึงปัญหาสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคว่าเป็นสิ่งที่จำเป็น ดังจะเห็นในทัศนะที่มองมนุษย์ในฐานที่เป็นปัจเจกชนในสังคม มีความเท่าเทียมกัน และควรที่จะได้รับการปกครองสิทธิและสิทธิเสรีภาพอย่างแท้จริงและควรที่จะได้รับการปกป้องสิทธิอย่างเท่าเทียมกันได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกันจากรัฐในฐานะที่เป็นพลเมืองความเสมอภาคในโอกาสและในความเสมอภาคระหว่างบุคคล เป็นต้น

สรุป

คำสอนในพระไตรปิฎกซึ่งกอปรด้วยพระวินัย พระสูตรและพระอภิธรรมโดยเห็นได้จากการเผยแผ่หลักคำสอนให้ประชาชนในสังคมสมัยนั้นได้สนใจถึงสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ ที่ผู้วิจัยนำพรหมชาลสูตรว่าด้วยจูฬศีล มัชฌศีลและมหาศีล รวมถึงศีล 5 ที่มีแนวคิดเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ละพฤติกรรม ซึ่งคำสอนในพระสูตรนี้สอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชนที่มีเป้าหมายเพื่อให้มนุษย์ในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เพราะคำสอนในพระไตรปิฎกได้วางรากฐานด้านสิทธิมนุษยชนไว้ โดยสอดแทรกไว้ตามพระสูตรต่าง ๆ มีพรหมชาลสูตรเป็นต้น จนกระทั่งมีการเปรียบเปรยว่าสิทธิมนุษยชนตามคำสอนพระไตรปิฎกนั้นเทียบได้กับศีล 5 และเบญจธรรม 5 และทิศ 6 รวมถึงยกระดับเป็นเรื่องพื้นฐานต่อการก้าวไปสู่อริยสัจ 4 ที่ช่วยเรียนรู้สมาธิและปัญญาในที่สุด เพียงเท่านี้ก็เพียงพอที่จะทำให้สังคมอยู่รวมกันได้อย่างสงบสุข

หลักสิทธิมนุษยชนกับหลักธรรมในพระไตรปิฎก ล้วนได้แสดงให้เห็นถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน มนุษย์ควรมีเมตตากรุณาต่อกันให้อภัยซึ่งกันและกันผ่านการกระทำที่สอดคล้องกันระหว่างกาย วาจา และใจ ซึ่งอยู่ในกรอบของหลักศีลธรรม ฉะนั้น หลักสิทธิมนุษยชนและหลักธรรมในพระไตรปิฎก จึงมีนัยเดียวกัน กล่าวคือ เป็นหลักการที่สอดคล้องกับการพัฒนาชีวิต จิตใจ สติปัญญา อารมณ์และสังคมของมวลมนุษย์ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม หลักสิทธิมนุษยชนเป็นเรื่องทางโลก ส่วนหลักธรรมเป็นเรื่องทางธรรม ซึ่งทั้งสองจะเดินทางร่วมกันตลอดในฐานะสนับสนุน ส่งเสริม และพัฒนาชีวิตมวลมนุษย์ให้เข้าถึงสันติสุขทั้งด้านส่วนตัวและส่วนรวมตลอดไป บนฐานแห่งหลักมัชฌิมาปฏิปทา คือ สายกลาง โดยแบ่งเป็น 2 ภาค ได้แก่ 1)ภาคโลกิยธรรม ได้แก่ คำสอนที่จะอำนวยสันติสุขอย่างโลกิยวิสัยมีการเมืองที่โปร่งใส สังคมที่ดีงาม ธรรมะว่าด้วยการปกครองธรรมะว่าด้วยการเศรษฐกิจ ธรรมะในการครองชีพ ปกครองครอบครัวเป็นต้น 2) ภาคโลกุตรธรรม ได้แก่ คำสอนที่จะอำนวยสันติสุขถาวรชนิดที่พ้นจากโลกิยวิสัย มีหลักอริยสัจ 4 เป็นต้น ที่เป็นคำ

สอนสามารถทำให้ผู้ปฏิบัติตามหลุดพ้นจากกิเลสตัณหาทุกชนิด เพราะเหตุที่คำสอนในพระไตรปิฎกมีคำอธิบายที่สมบูรณ์ทุกด้านอย่างนี้ รวมถึงครอบคลุมทุกศาสตร์ทั้งปวงที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ สังคมมนุษย์

ในแง่ของการปฏิบัติหลักสิทธิมนุษยชนมีเป้าหมาย คือ ให้นานาชาติยึดหลักสิทธิมนุษยชน คือ ให้มีกฎหมายรองรับและคุ้มครองมนุษย์อย่างเท่าเทียมกันไม่มีการแบ่งชนชั้น วรรณะ เพศ ศาสนา เชื้อชาติเพื่อป้องกันการเอารัดเอาเปรียบกัน การเข่นฆ่ากันเบียดเบียนกัน และมีจุดมุ่งหมายเพื่อต้องการให้มวลหมู่มนุษย์พบกับความสันติสุข ส่วนหลักธรรมในพระไตรปิฎกเป็นหลักธรรมที่มุ่งส่งเสริมคุณธรรมให้มีอยู่ในจิตใจของมนุษย์เป็นหลักธรรมที่คุ้มครองโลกให้มวลหมู่มนุษย์พบกับความสุขในการดำเนินชีวิตอย่างมีอิสรเสรี เพราะเป็นหลักธรรมที่ประกอบด้วยหลักธรรมขั้นพื้นฐาน ขั้นกลางและขั้นสูงสุด เป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมสันติภาพในมวลหมู่มนุษย์และมีจุดมุ่งหมายที่สูงขึ้นไปอีก คือ มุ่งไปสู่โลกุตรธรรม คือ พระนิพพาน หลักธรรมในพระไตรปิฎกมีพื้นฐานจากความต้องการพ้นทุกข์ มีขอบเขต ระดับและการปฏิบัติที่ชัดเจน รวมทั้งมีผลหรือจุดหมายปลายทางที่ครอบคลุมชีวิตมนุษย์และสรรพสัตว์ สิ่งแวดล้อม ส่วนหลักสิทธิมนุษยชนแม้ว่าจะเน้นเพื่อความเสมอภาค ความเท่าเทียม ความปรองดองสามัคคีของผู้คนในสังคม เป็นต้น ก็มีจุดมุ่งหมายอยู่ที่ประโยชน์สุขของมวลมนุษยชาติเช่นกัน ซึ่งถ้ามนุษย์สามารถปฏิบัติตามก็จะบรรลุผลที่พึงประสงค์ในระดับปัจจุบันได้

บรรณานุกรม

เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์. (2547). *หลักกฎหมายว่าด้วยสิทธิเสรีภาพ*. กรุงเทพฯ: วิญญูชน.

คณะกรรมการประสานงานองค์กรสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย. (2527). *สิทธิราษฎรไทย*. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.

ชะวัชชัย ภาติณธุ. (2548). *กระบวนการเรียนรู้และปฏิบัติการสิทธิมนุษยชน*. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮ้าส์.

ป.หลงสมบุญ. (2540). *พจนานุกรม มคธ-ไทย*. กรุงเทพฯ: อาทรการพิมพ์.

พระครูปทุมกันทรากร (บุญแทน มะลิอ่อง). (2555). *หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับการส่งเสริมสิทธิมนุษยชน*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2536). *พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ 21*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2554). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 20. กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2546). *พุทธศาสนสุภาษิต*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น จำกัด.

วรพจน์ วิศรุตพิชญ์. (2543). *สิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ*. กรุงเทพฯ: วิญญูชน.

วศิน อินทสระ. (2529). *จริยศาสตร์*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: บรรณาคาร.

วิชัย ศรีรัตน์. (2548). *แนวคิดและพัฒนาการของกฎหมายสิทธิมนุษยชน. เอกสารการสอนชุดกฎหมายสิทธิมนุษยชนหน่วยที่ 1-4 สาขาวิชานิติศาสตร์*. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

สมชาย กษิติประดิษฐ์. (2544). *สิทธิมนุษยชน*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

สิทธิ์ บุตรอินทร์. (2554). *ปรัชญาเปรียบเทียบ มนุษยนิยมตะวันออกกับตะวันตก*. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์.

สุเชาวน์ พลอยชุม. (2537). *จริยศาสตร์แนวพุทธ*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

เสน่ห์ จามริก. (2531). *พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน*. กรุงเทพฯ: ธรรมศาสตร์.

หลวงประดิษฐ์มนูธรรม. (2526). *คำอธิบายกฎหมายปกครอง, ในประชุมกฎหมายมหาชนและเอกชนของปรีดี พนมยงค์*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Knat. Immanuel. Paton. H.J. (1964). *Groudwork of the Metaphysic of Morals*. New York: Happer&Row.

ราสลีลาในภาควตปุราณะ: ลีลาการเต้นรำอันศักดิ์สิทธิ์ของพระกฤษณะ

Rāsalīlā in Bhagavata Purana: The Sacred Dance of God Krishna

[1]สุปรีชญา จับใจ และ [2]สมบัติ มั่งมีสุขศิริ

[1]Supreechaya Chabchai and [2]Sombat Mangmeesukhsiri

[1,2]คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

[1,2]Faculty of Archaeology, Silpakorn University.

[1]Corresponding Author's Email: supreechayach@hotmail.com

Received: May 15, 2025; **Revised:** July 8, 2025; **Accepted:** August 14, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาความสำคัญของ ราสลีลา หรือราสปัญจธยายะ (อัธยายะที่ 29-33) ใน คัมภีร์ภาควตปุราณะ สกันธะที่ 10 ซึ่งเป็นคัมภีร์หลักในไวษณพนิกาย ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของลัทธิภักติ คัมภีร์ปุราณะมีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่คำสอนทางศาสนาฮินดูให้แก่คนทุกวรรณะที่อาจเข้าไม่ถึงคัมภีร์พระเวท โดยเฉพาะภาควตปุราณะได้นำเสนอแนวคิด ภักติ (Bhakti) คือความรักและความศรัทธาอันบริสุทธิ์ต่อพระเจ้า ซึ่งเป็นหนทางสู่โมกษะที่เข้าถึงได้โดยไม่ต้องยึดติดกับพิธีกรรมที่ซับซ้อน ลัทธิภักติส่งเสริมความเท่าเทียมและต่อต้านระบบวรรณะ ทำให้ทุกคนสามารถเชื่อมโยงกับพระเจ้าได้โดยตรงผ่านความสัมพันธ์ทางอารมณ์และจิตวิญญาณ สกันธะที่ 10 ของภาควตปุราณะมีความโดดเด่นอย่างยิ่งด้วยเนื้อหาที่ครอบคลุมชีวิตและ "ลีลา" ของพระกฤษณะ โดยเฉพาะการเต้นรำราสลีลา ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความรักอันศักดิ์สิทธิ์ระหว่างพระกฤษณะกับเหล่าโคปี การเต้นรำนี้ไม่ใช่เพียงความรักทางกาย แต่เป็นการแสดงออกถึงความรักแบบภักติ การละลายอัตตา และการแสดงความศักดิ์สิทธิ์ ที่นำไปสู่การรวมเป็นหนึ่งเดียวกับพระเจ้า พระกฤษณะในราสลีลาแสดงบทบาทสำคัญในฐานะ อวตารของพระวิษณุ ผู้เป็นศูนย์กลางจักรวาล ผู้สร้างความสัมพันธ์ในอุดมคติกับมนุษย์ ผู้สอนหลักธรรม และ นักรักผู้มีวาทศิลป์ ซึ่งทั้งหมดนี้สะท้อนความสามารถของพระองค์ในการตอบสนองความปรารถนาทางจิตวิญญาณของสาวกเป็นรายบุคคลและนำพาทุกคนไปสู่ความหลุดพ้น

คำสำคัญ: กฤษณะ; ศาสนาฮินดู; ปุราณะ; ปรัชญา; วรรณคดีสันสกฤต

Abstract

This article aims to examine the significance of Rasa Lila, or Rasapañcādhyāya (Chapters 29-33), within the Tenth Canto of the Bhāgavata Purāṇa, a foundational scripture in the Vaiṣṇava tradition and a core component of the Bhakti movement. The Purāṇas played a vital role in disseminating Hindu religious teachings to all social classes, including those traditionally excluded from Vedic knowledge. Specifically, the Bhāgavata Purāṇa introduced

the concept of Bhakti, pure love and devotion to God, as an accessible path to moksha (liberation) that transcends complex rituals. The Bhakti movement promoted equality and opposed the caste system, allowing individuals to connect directly with the Divine through emotional and spiritual relationships. The Tenth Canto of the Bhāgavata Purāṇa is particularly notable for its comprehensive depiction of Krishna's life and divine "līlā" (pastimes), especially the Rasa Lila dance. This dance symbolizes the sacred love between Krishna and the Gopis, representing more than just physical affection; it embodies Bhakti love, the dissolution of the ego, and a manifestation of divinity leading to ultimate union with God. Krishna's multifaceted role in the Rasa Lila is paramount: he is portrayed as an avatar of Vishnu and the cosmic center, an ideal relational figure for humanity, a spiritual preceptor, and a charismatic lover. These aspects highlight his profound ability to fulfill the individual spiritual aspirations of devotees and guide them toward liberation.
Keywords: Krishna; Hinduism; Puranas; Philosophy; Sanskrit Literature

บทนำ

คัมภีร์ปุราณะเป็นวรรณกรรมสันสกฤตประเภทหนึ่งที่เชื่อกันว่ามีมาตั้งแต่ในสมัยพระเวท และไม่มีหลักฐานชัดเจนว่าปุราณะแต่งขึ้นครั้งแรกเมื่อใด เนื้อหาในปุราณะมีเอกลักษณ์ โดยเฉพาะความรู้สาขาสำคัญทางศาสนาฮินดูอย่างเรื่องการสร้างโลก วงจรของกาลเวลา และยังมีเนื้อหาเรื่องการสืบเชื้อสายของราชวงศ์ วีรกรรมของเทพเจ้าและวีรบุรุษ รวมทั้งคำสอนทางศาสนา ตำนาน ประวัติศาสตร์ และความรู้อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเทพเจ้าและจักรวาล ปุราณะในยุคต้นมีเนื้อหาแตกต่างจากปุราณะที่ตกทอดมาถึงปัจจุบันซึ่งเชื่อกันว่าอาจมีการแต่งเติมเนื้อหาเข้าไปในยุคหลัง จึงกล่าวได้ว่าปุราณะเป็นวรรณกรรมที่มีพัฒนาการ มีการเปลี่ยนแปลงตามสภาพสังคมและยุคสมัยที่แตกต่างกัน ทำให้กลายเป็นวรรณกรรมที่มีเนื้อหาหลากหลายและเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญสำหรับใช้ศึกษาค้นคว้าความรู้ในสมัยโบราณของประเทศอินเดีย

เนื่องจากคัมภีร์พระเวทเป็นคัมภีร์ของพวกพราหมณ์ มีแต่พวกชนชั้นสูงเท่านั้นที่ศึกษาคัมภีร์พระเวท คัมภีร์ปุราณะจึงแต่งขึ้นเพื่อขยายความหรืออธิบายเนื้อหาในคัมภีร์พระเวทเพื่อใช้สั่งสอนคนวรรณะอื่น ได้แก่ ศูทร และสตรี (Winternitz, 1990) และเชื่อกันว่าคัมภีร์ส่วนใหญ่เป็นคัมภีร์ที่เกี่ยวเนื่องกับไศวนิกายและไวษณพนิกาย ได้รับยกย่องว่าเป็นสารานุกรมรวบรวมเรื่องราวต่าง ๆ ในอดีตไว้มากมาย ถือเป็นหลักฐานสำคัญที่สะท้อนให้เห็นความแตกต่างกันของลัทธิต่าง ๆ ในศาสนาฮินดูที่ดำรงอยู่มากว่าหลายร้อยศตวรรษ (Hopkins, 1966) ด้วยเหตุนี้ทำให้คัมภีร์ปุราณะกลายเป็นงานวรรณกรรมที่ได้รับการศึกษาค้นคว้ามากที่สุด จึงได้รับการยกย่องว่ามีความสำคัญเทียบได้กับสารานุกรม (Encyclopedia) เพราะเป็นงานเขียนบันทึกเรื่องราวในอดีตมากมาย ทั้งเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญทางวิชาการแขนงต่าง ๆ เช่น ตำนาน เทพนิยาย นิทานของเทพเจ้า เรื่องวีรบุรุษและฤๅษี ปรัชญา อภิปรัชญา นาฏยศาสตร์ ดนตรี สถาปัตยกรรม ดาราศาสตร์ เป็นต้น (Cornelia and Ven Buitenen, 1996)

ในบรรดาคัมภีร์ปุราณะทั้งหลาย “ภาควตปุราณะ” มีความโดดเด่นเป็นพิเศษในฐานะคัมภีร์สำคัญของไวษณพนิกาย ที่มุ่งเน้นการเผยแพร่ลัทธิภักติ หรือความรักและความศรัทธาอันบริสุทธิ์ต่อพระเจ้า โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระกฤษณะ ซึ่งเป็นอวตารของพระวิษณุ จุดประสงค์หลักของการแต่งภาควตปุราณะคือการเปิดโอกาสให้คนทุกชนชั้นได้เข้าถึงหนทางสู่ความหลุดพ้น ซึ่งแตกต่างจากการศึกษาพระเวทที่จำกัดอยู่เฉพาะ

วรรณะพราหมณ์เท่านั้น เนื้อหาในภาควตปุราณะจึงถูกนำเสนอในรูปแบบที่เข้าใจง่าย เช่น เรื่องราวการเต้นรำราสลีลา ระหว่างพระกฤษณะกับเหล่าโคปี ซึ่งเป็นหนึ่งในลีลาสำคัญที่โดดเด่นที่สุดของพระกฤษณะ ราสลีลานี้เป็นสัญลักษณ์อันลึกซึ้งของความรักอันศักดิ์สิทธิ์ระหว่างพระเจ้ากับผู้ศรัทธา แสดงถึงแนวคิดของลัทธิภักติอย่างแท้จริง การศึกษาราสลีลาจึงเปรียบเสมือนการเข้าถึงแก่นแท้ของปรัชญาภักติเพื่อบรรลุถึงโมกษะด้วยนั่นเอง

ภาควตปุราณะกับลัทธิภักติ

คัมภีร์ “ภาควตปุราณะ” เป็นคัมภีร์ปุราณะในไวษณพนิกาย โดยชาวอินเดียและผู้นับถือศาสนาฮินดูถือว่าฤๅษีวยาส (Vyāsa) เป็นผู้แต่งคัมภีร์ปุราณะทั้ง 18 คัมภีร์ ในภาควตปุราณะมีบทสนทนาระหว่าง ฤๅษีนารท (Nārada) และฤๅษีวยาสที่สนทนากันเรื่องปรัชญาชีวิตและความหลุดพ้น ฤๅษีวยาสมีความกังวลว่าสตรีและวรรณะศูทร รวมถึงคนที่ตกจากวรรณะสูงทั้งหลายยังไม่มีโอกาสได้รับความรู้ที่จะไปสู่ความหลุดพ้นได้ ฤๅษีนารทจึงได้ให้ความรู้และสร้างแรงบันดาลใจโดยใช้เรื่องราวของพระหริหรือพระกฤษณะซึ่งเป็นอวตารของพระวิษณุ ชี้ให้เห็นว่าบุคคลธรรมดาที่มีศรัทธาและมีความภักดีต่อพระเป็นเจ้าอย่างสูงสุดก็สามารถบรรลุโมกษะได้ คำพูดของฤๅษีนารทได้ทำให้ฤๅษีวยาสตกลงที่จะเขียนคัมภีร์ภาควตปุราณะที่แสดงเนื้อหาเรื่องภักติ (Bhakti) ต่อพระเป็นเจ้าหรือพระวิษณุ เพื่อจะได้ให้คนทั้งหลายหลุดพ้นจากบาปทั้งปวงและบรรลุโมกษะ (Tagare, 1976) จึงเชื่อกันว่าหลังจากที่ได้เขียนมหากาพย์มหาภารตะแล้ว ฤๅษีวยาสได้แรงบันดาลใจจากเรื่องพระกฤษณะ จึงได้แต่งคัมภีร์ภาควตปุราณะและกลายเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ของลัทธิกฤษณะภักติมาจนถึงปัจจุบัน (จิราพร โชติเธียระวงศ์, 2547)

ลัทธิภักติ (Bhakti Movement) คือขบวนการทางศาสนาและจิตวิญญาณที่เกิดขึ้นในอินเดีย เน้นการบูชาพระเจ้าและความศรัทธาอย่างลึกซึ้ง (ภักติ) ต่อพระเจ้าองค์ใดองค์หนึ่ง โดยไม่เน้นพิธีกรรมที่ซับซ้อนหรือกฎเกณฑ์ทางศาสนามากมาย เนื้อหาของลัทธิภักติมุ่งเน้นความสัมพันธ์ทางอารมณ์และจิตวิญญาณระหว่างผู้ศรัทธากับพระเจ้า ซึ่งถือเป็นการแสวงหาทางแห่งความรอดผ่านความรัก ความซื่อสัตย์ และการบูชาพระเจ้าอย่างเต็มใจ ลัทธิภักติมักจะเน้นการบูชาพระเจ้าองค์ใดองค์หนึ่ง เช่น พระกฤษณะ พระราม พระวิษณุ หรือพระศิวะ ขึ้นอยู่กับภูมิภาคและความเชื่อของแต่ละกลุ่ม นอกจากนี้ ยังมีลัทธิภักติที่บูชาพระแม่ทุรคา พระแม่ลักษมี ในรูปแบบของศักติ (Britannica, 2015) ลัทธินี้ส่งเสริมความเท่าเทียมและการเข้าถึงพระเป็นเจ้าของทุกชนชั้นและสถานะในสังคม ไม่ว่าจะเป็นคนวรรณะใดหรือเพศใด ต่อต้านระบบวรรณะและแนวคิดทางศาสนาที่มีการแบ่งแยกชนชั้น จุดเด่นของลัทธิภักติ คือ ความศรัทธาส่วนบุคคล เน้นการบูชาพระเจ้าด้วยความรักและอารมณ์ทางจิตใจ สาวกเข้าถึงพระเจ้าได้ง่าย ลดความซับซ้อนของพิธีกรรม เน้นความเชื่อว่าทุกคนสามารถบรรลุการเชื่อมต่อกับพระเจ้าได้โดยตรง (Britannica, 2015) สิ่งสำคัญคือการต่อต้านระบบวรรณะและส่งเสริมความเท่าเทียมในศาสนา ลัทธิภักติมีอิทธิพลอย่างมากต่อวรรณกรรม เพลง และวัฒนธรรมของอินเดีย นำไปสู่การเกิดบทกวีและเพลงสวดที่เรียกว่า “ภชัน” ในศาสนาฮินดูคือบทเพลงสวดมนต์ที่ใช้ร้องเพื่อสรรเสริญเทพเจ้า

เป็นส่วนสำคัญของประเพณีทางศาสนาและจิตวิญญาณของชาวฮินดู โดยใช้เป็นวิธีการแสดงความศรัทธา (ภักติ) และความรักต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ลักษณะเด่นชัดที่เป็นเอกลักษณ์ของภาควตปุราณะ คือ มีเนื้อหาสำคัญที่เน้นถึงลัทธิภักติ หมายถึง ผู้ที่ยึดมั่นความภักดี นับถือศรัทธาพระวิษณุและอวตารปางต่าง ๆ ของพระวิษณุเป็นพระเจ้าสูงสุด เนื้อหาเกี่ยวกับภักตินี้ มีปรากฏอย่างต่อเนื่องและมีพัฒนาการ มีการบรรยายถึงผู้ศรัทธาที่นับถือพระวิษณุจนในที่สุดรวมเป็นหนึ่งเดียวกับพระเป็นเจ้า ปรัชญาคำสอนของลัทธินี้เชื่อว่ามีเพียงสภาวะเดียวที่จะบรรลุโมกษะ อันเป็นสภาวะที่มั่นคง ถาวร และมีคุณค่า ผู้ที่ภักดีต่อพระองค์จะได้รับผลตอบแทนที่ดีคือเมื่อมีชีวิตอยู่บนโลกก็มีความสุข เมื่อตายก็จะได้ขึ้นสวรรค์ และรวมเข้าเป็นหนึ่งเดียวกับพระเจ้า ดังนั้น คัมภีร์ภาควตปุราณะเป็นคัมภีร์สำคัญและศักดิ์สิทธิ์ของนิกายภาควตะที่เคารพนับถือพระกฤษณะเป็นพระเจ้าสูงสุด มีผู้ยึดมั่นศรัทธา และสวดคัมภีร์นี้กันอย่างแพร่หลายจนทุกวันนี้ (จิราพร โชติเธียระวงศ์, 2547) แสดงให้เห็นว่าภาควตปุราณะและแนวคิดของลัทธิภักติยังคงมีอิทธิพลอย่างลึกซึ้งในศาสนาฮินดูและสังคมอินเดียปัจจุบัน การเน้นความศรัทธาส่วนบุคคลและลดทอนความซับซ้อนของพิธีกรรม ทำให้แนวทางนี้ยังคงเป็นที่นิยมในหมู่ผู้คนหลากหลายชนชั้น นอกจากนี้การที่ลัทธิภักติส่งเสริมความเท่าเทียมและไม่แบ่งแยกชนชั้นได้ส่งผลต่อการปฏิรูปสังคมในหลายด้าน และยังคงเป็นรากฐานสำคัญของการเคลื่อนไหวทางสังคมที่มุ่งเน้นความเป็นธรรมและความเสมอภาค การเผยแพร่ภชันก็เป็นอีกหนึ่งตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงการหลอมรวมศาสนาเข้ากับวิถีชีวิตประจำวันของผู้คน ทำให้การแสดงออกถึงศรัทธาเป็นเรื่องที่เข้าถึงง่ายและเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน ด้วยคุณค่าเหล่านี้ การศึกษาลัทธิภักติจากภาควตปุราณะจึงไม่ได้เป็นเพียงการศึกษาประวัติศาสตร์ทางศาสนา แต่ยังเป็นพลังขับเคลื่อนทางจิตวิญญาณและทำให้เข้าใจสังคมอินเดียด้วย

ความพิเศษของภาควตปุราณะสกันธะที่ 10

คัมภีร์ภาควตปุราณะมี 12 เล่มหรือสกันธะ รวมทั้งสิ้น 332 อัธยายะหรือบท มีความยาว 18,000 โศลก รูปแบบการประพันธ์ในคัมภีร์ปุราณะแต่งด้วยฉันท์เป็นโศลก “อนุษฏุภ์” (anuṣṭubh) มีร้อยแก้วแทรกปนบ้าง ในบางครั้งแทรกด้วยฉันท์ที่ไพเราะชนิดต่าง ๆ เช่น จตุษปทีฉันท์ (catuṣpadī) อินทิราฉันท์ (indira) วสันตดิลกฉันท์ (vasantatilaka) เป็นต้น ความพิเศษของภาควตปุราณะมีการปรากฏในสกันธะที่ 1 อัธยายะที่ 3 โศลกที่ 43 ความว่า

कृष्णे स्वधामोपगते धर्मज्ञानादिभिः सह ।
कलौ नष्टदृशामेष पुराणार्कोऽधुनोदितः ॥४३॥

แปลว่า “ภาควตปุราณะนี้เจิดจ้าดุจดวงอาทิตย์ และเกิดขึ้นหลังจากพระกฤษณะเสด็จยังที่ประทับของพระองค์ พร้อมด้วยธรรมะและความรู้ บุคคลที่ตาบอดเนื่องจากความมืดมิดอันหนาแน่นของอวิชชาในกลียุคจะพบแสงสว่างจากปุราณะนี้”

เนื้อหาในแต่ละเล่มเป็นบทสนทนาหรือการถามตอบของพระราชาปรีกษิตะกับฤาษีศรีศุกเทวะ หรือในบางครั้งพระราชาปรีกษิตะก็ขอให้เล่าเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับพระกฤษณะที่เคยได้ฟังมา รวมถึงสูตะและตัวละครอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเนื้อเรื่อง ภาควตปุราณะจึงประกอบด้วยบทสนทนา คำสอน รวมถึงข้อความทางปรัชญาที่กล่าวถึงพระผู้เป็นเจ้า เนื่องจากภูมิปัญญาทางปรัชญาเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในเนื้อหาของเรื่อง โดยเฉพาะภาควตปุราณะ สกันธะที่ 10 ซึ่งมักได้รับการขนานนามว่า “ปรมัตถประโยชน์” (The Summum Bonum) คิดเป็นสัดส่วนประมาณหนึ่งในสี่ของเนื้อหาทั้งหมดในภาควตปุราณะ มีจำนวนเกือบ 4,000 โศลก จากทั้งหมด 18,000 โศลก ซึ่งเป็นการเน้นย้ำถึงความสำคัญอย่างยิ่งของสกันธะนี้ เนื้อหาส่วนนี้อุทิศให้กับการเล่าเรื่องราวชีวิตและลีลาของพระกฤษณะเป็นหลัก สกันธะนี้ได้รวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตของพระกฤษณะไว้อย่างครอบคลุมที่สุด โดยพรรณนาถึงพระองค์ในทุกช่วงวัยและทุกสภาวะของชีวิตมนุษย์ ซึ่งเรื่องราวเหล่านี้ล้วนเปี่ยมไปด้วยความหมายทางจิตวิญญาณอันลึกซึ้ง อภยะ จรณารวินทะ ภักติเวทานตะ สวามี ปรภุปาทะ ได้กล่าวถึงสกันธะที่ 10 ว่าเป็นดั่ง “พระพักตร์อันงดงามของพระกฤษณะ” (Bhaktivedanta Swami Prabhupada, 2012) ซึ่งสะท้อนถึงธรรมชาติอันน่าดึงดูดใจและเป็นสาระสำคัญของสกันธะนี้ เรื่องเล่าต่าง ๆ ในสกันธะที่ 10 จึงไม่ได้เป็นเพียงชีวประวัติของพระกฤษณะเท่านั้นแต่เป็นส่วนสำคัญในการเสริมความเข้าใจและอธิบายเรื่องภักติให้ชัดเจนขึ้นด้วย

ในภาควตปุราณะ สกันธะที่ 10 มีจำนวนทั้งหมด 90 อัธยายะ เป็นสกันธะที่มีความยาวที่สุด เนื้อหาในคัมภีร์นี้มีชื่อเสียงและได้รับการเผยแพร่อย่างมากในประเทศอินเดียและต่างประเทศ มีการนำไปแปลเป็นภาษาพื้นเมืองของอินเดียหลายภาษา เป็นคัมภีร์ที่ได้รับความนิยมจากชาวตะวันตกและถูกนำมาอ่านและศึกษามากที่สุด กล่าวสรรเสริญวีรกรรมของพระองค์อันประกอบไปด้วยคุณธรรม ความเมตตากรุณา และคุณงามความดีทั้งหลายทั้งปวง ดังปรากฏในสกันธะที่ 10 อัธยายะที่ 1 โศลกที่ 16 ความว่า

वासुदेवकथाप्रश्नः पुरुषांस्त्रीन् पुनाति हि ।
वक्तारं प्रच्छकं श्रोतॄंस्तत्पादसलिलं यथा ॥१६॥

แปลว่า “เช่นเดียวกับน้ำจากเท้าของพระองค์ (คงคา) เรื่องราวเกี่ยวกับกิจกรรมของพระกฤษณะสามารถทำให้ทั้งจักรวาลบริสุทธิ์ได้ ผู้พูด ผู้ถาม และผู้ฟังต่างก็ได้รับความบริสุทธิ์”

ภาควตปุราณะเริ่มต้นด้วยการกล่าวถึงแหล่งกำเนิดอันสูงสุดคือพระเป็นเจ้า เนื้อหาของสกันธะที่ 10 แตกต่างจากสกันธะอื่น ๆ เนื่องจากมีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับกิจกรรมอันพิสดารและลีลาของพระกฤษณะ ภาควตปุราณะมีทั้งหมด 12 สกันธะ และมีอัธยายะย่อยแยกกันออกไป กิจกรรมอันงดงามทั้งหลายหรือ “ลีลาพระกฤษณะ” ได้บรรยายไว้ตั้งแต่อัธยายะที่ 1-35 เมื่อพระกฤษณะอาศัยอยู่ที่โคกุละ (gokula) และวฤณทาวนะ (vṛndāvana) ในอัธยายะที่ 36-46 บรรยายลีลาพระกฤษณะที่เมืองมถุรา (mathurā) และอัธยายะที่เหลือจึงเป็นลีลาพระกฤษณะที่เมืองทวารกา (dvārakā) โดย 4 อัธยายะแรกบรรยายถึงคำอธิษฐานของพระพรหมาเพื่อบรรเทาภาระอันหมายถึงความชั่วบนโลก และยังบรรยายถึงรูปลักษณ์ของบุคลิกภาพสูงสุดแห่งพระผู้เป็น

เจ้าสูงสุดด้วย อัธยายะที่ 5-39 กล่าวถึงวีรกรรมของพระกฤษณะในวฤนทาวนะ และในอัธยายะที่ 29-33 หรือราสปัญจธยายะ บรรยายถึงการเต้นรำของพระกฤษณะกับโคปีที่เรียกว่า “ราสลีลา”

ราสลีลา

ราสลีลา หรือราสปัญจธยายะ คือ การเต้นรำที่มีความสำคัญทางจิตวิญญาณและศาสนาในวัฒนธรรมฮินดู การเต้นรำนี้เป็นสัญลักษณ์ของความสัมพันธ์ระหว่างพระกฤษณะกับเหล่าโคปี (หญิงเลี้ยงวัว) ซึ่งถือเป็นการแสดงถึงความรักและความศรัทธาอย่างลึกซึ้งที่มีต่อพระเจ้า บรรยายถึงเหตุการณ์ที่พระกฤษณะเต้นรำกับโคปีในยามค่ำคืนในป่าที่วฤนทาวนะ ราสลีลาเกิดขึ้นในคืนหนึ่ง เมื่อโคปีได้ยินเสียงขลุ่ยของพระกฤษณะ ก็แอบหนีจากบ้านและครอบครัวไปที่ป่าเพื่อเต้นรำกับพระองค์ตลอดทั้งคืน ดังปรากฏในอัธยายะที่ 33 โศลกที่ 5 ความว่า

वलयानां नूपुराणां किङ्किणीनां च योषिताम् ।
सप्रियाणामभूच्छब्दस्तुमुलो रासमण्डले ॥५॥

แปลว่า “เสียงอึกทึกดังขึ้นจากกำไลแขน กระดิ่งที่ข้อเท้า และกระดิ่งเอวของเหล่าสตรี ขณะอยู่กับผู้เป็นที่รัก (กฤษณะ) ของพวกนาง ในวงเต้นรำราสะ (ราสมณฑล)”

ราสลีลาถือเป็นภาพความรักที่เต็มไปด้วยจิตวิญญาณที่สวยงามที่สุดภาพหนึ่ง และเป็นความยินดีของพระกฤษณะที่จะสนองความต้องการของโคปีที่มอบความภักดีอันบริสุทธิ์ให้พระองค์ ในภาควตปุราณะกล่าวว่าใครก็ตามที่ได้ยินหรือบรรยายถึงราสลีลาอย่างตั้งใจ จะบรรลุถึงความจงรักภักดีอันบริสุทธิ์ต่อพระเป็นเจ้า พระกฤษณะกล่าวถึงความรักและแสดงราสลีลากับโคปีแต่ละคนหลายรูปแบบ เรื่องราวจบลงด้วยการที่พวกโคปีไม่ยอมกลับบ้าน ทำให้เห็นว่าเรื่องนี้เป็นสัญลักษณ์ของ “ความจงรักภักดีต่อพระเจ้าอย่างแรงกล้า” ดังปรากฏในอัธยายะที่ 29 โศลกที่ 45-46 ความว่า

नद्या: पुलिनमाविश्य गोपीभिर्हिमवालुकम् ।
जुष्टं तत्तरलानन्दिकुमुदामोदवायुना ॥ ४५ ॥
बाहुप्रसारपरिरम्भकरालकोरुनीवीस्तनालभननर्मनखाग्रपातै: ।
क्ष्वेल्यावलोकहसितैर्व्रजसुन्दरीणामुत्तम्भयन् रतिपतिं रमयां चकार ॥४६॥

แปลว่า “ที่ริมฝั่งยมุนาที่ซึ่งเม็ดทรายเย็นตัวลง และสายลมอันมีชีวิตชีวาด้วยคลื่นแห่งแม่น้ำส่งกลิ่นหอมของดอกบัว ที่นั่นทรงวาดแขนโอบกอดโคปีไว้ พระองค์ทรงปลุกเร้ากามเทพในหมู่หญิงสาวแสนสวยด้วยการสัมผัสมือ ผม ต้นขา เข็มขัด และหน้าอกของพวกนาง ด้วยเล็บมืออย่างสนุกสนาน ทั้งยังหยอกล้อ เหลือบมอง และหัวเราะไปกับพวกนาง”

การเต้นรำนี้ไม่ใช่เพียงแค่การเต้นตามจังหวะ แต่เป็นการแสดงออกถึงความรัก ความผูกพัน และการรวมเป็นหนึ่งเดียวกันระหว่างผู้ศรัทธากับพระเจ้า จึงถูกนิยามว่าเป็น “การเต้นรำแห่งความรักอันศักดิ์สิทธิ์” หรือ “การกระทำอันแสนหวานของพระกฤษณะ” ที่ถือเป็นกิจกรรมที่ให้ความรู้ทางด้านปรัชญาของ

พระกฤษณะที่โดดเด่นที่สุด ซึ่งพระกฤษณะเต้นรำกับราธาและเหล่าโคปี ยังส่งอิทธิพลในการเป็นต้นแบบการแสดงนาฏยศิลป์ยอดนิยมอื่น ๆ ของอินเดีย เช่น ภารตนาฏยัม, โอดิสสี, มณิปุรี, กุจิปุฑี และกถัก (Shanker, 2022) เป็นต้น

เนื้อหาก่อนเข้าสู่ราสลีลาเริ่มต้นด้วยอัธยายะ 21 บรรยายถึงพระกฤษณะเสด็จเข้าสู่วฤนทาวนะในฤดูใบไม้ร่วง ทรงเป่าขลุ่ยและดึงดูดเหล่าโคปี อัธยายะ 22 บรรยายถึงโคปีอธิษฐานต่อพระแม่กาตยายนีเพื่อขอให้ได้พระกฤษณะเป็นสามี และต่อมาพระกฤษณะทรงขโมยเครื่องแต่งกายของโคปีขณะที่พวกนางกำลังอาบน้ำในแม่น้ำยมุนา เหตุการณ์เหล่านี้เป็นการปูทางสำหรับความศรัทธาอันเข้มข้นที่นำไปสู่ราสลีลา ในอัธยายะ 29 บรรยายโดยเฉพาะว่าพระกฤษณะทรงสนทนากับโคปีก่อนที่จะทรงแสดงราสลีลา และจากนั้นพระองค์ก็ทรงหายตัวไปจากที่เกิดเหตุ มีเนื้อหาตามลำดับโดยสรุปดังนี้

อัธยายะ 29 พระกฤษณะทรงสนทนากับโคปีและทรงหายไป ต่อมาโคปีมาหาพระกฤษณะตามเสียงขลุ่ย พระกฤษณะทรงทดสอบความรักของพวกนางและทรงหายตัวไปอีกครั้ง

อัธยายะ 30 โคปีค้นหาพระกฤษณะและพบร่องรอยของราธา โคปีครุ่นคิดและค้นหาพระกฤษณะพบร่องรอยที่บ่งบอกว่าพระองค์ทรงอยู่กับโคปีคนหนึ่ง (โดยนัยคือราธา)

อัธยายะ 31 โคปี-คีตา บทเพลงแห่งการพลัดพราก โคปีแสดงความปรารถนาอย่างรุนแรงผ่านบทเพลงอันไพเราะถึงพระกฤษณะ

อัธยายะ 32 พระกฤษณะทรงปรากฏตัวอีกครั้งและปลอบโยนโคปี พระกฤษณะทรงปรากฏตัวต่อโคปีที่กำลังครุ่นคิดและทรงปลอบโยนพวกนาง

อัธยายะ 33 การเต้นรำอันศักดิ์สิทธิ์ที่พระกฤษณะทรงเต้นรำกับโคปีแต่ละนางพร้อมกัน โดยแต่ละนางรู้สึกว่าพระองค์อยู่กับตนเองเท่านั้น

เนื้อเรื่องย่อของราสลีลามีดังต่อไปนี้

อัธยายะที่ 29 ราตรีแห่งการเรียกหาและทดสอบศรัทธา พระกฤษณะทรงนึกถึงคำสัญญาที่เคยให้ไว้กับเหล่าโคปีเมื่อครั้งขโมยเสื้อผ้า จึงใช้พลังโยคะมายาเพื่อเป่าขลุ่ยดึงดูดพวกนาง เมื่อได้ยินเสียงขลุ่ย พวกโคปีละทิ้งทุกสิ่งและรีบออกไปหาพระองค์ พระกฤษณะทรงสร้างร่างจำแลงให้โคปีอยู่กับสามีชั่วคราว จากนั้นเมื่อพวกโคปีมาถึง พระองค์กลับทดสอบพวกนางด้วยการเตือนให้กลับบ้าน อ้างถึงหน้าที่ภรรยาและแม่ และชี้ว่าการจะรักพระองค์อย่างบริสุทธิ์นั้นต้องมาจากภายในไม่ใช่แค่ความใกล้ชิดทางกาย พวกโคปีเสียใจและโกรธแต่ก็ยืนยันความรักและศรัทธาอันบริสุทธิ์ที่มีต่อพระองค์ว่าเป็นการบรรลุหน้าที่ทางศาสนาที่แท้จริง พร้อมวิงวอนให้พระองค์บรรเทาความทุกข์จากการพลัดพราก พระกฤษณะทรงตอบรับคำวิงวอนด้วยความยินดี และทรงร่วมกิจกรรมสนุกสนานกับพวกนางริมฝั่งยมุนา แต่เมื่อทรงเห็นว่าโคปีบางนางเริ่มเย่อหยิ่ง พระองค์ก็หายตัวไปทันทีเพื่อทำให้พวกนางอ่อนน้อมลง

อัธยายะที่ 30 การตามหาและการเลียนแบบ เมื่อพระกฤษณะหายไปอย่างกะทันหัน พวกโคปีที่จิตใจจดจ่ออยู่กับพระองค์อย่างเต็มที่ก็เริ่มออกตามหา ถามหาสัตว์ต่าง ๆ ในป่า และในที่สุดก็เริ่มเลียนแบบกิจกรรมของพระองค์ด้วยความว้าวุ่นใจ เมื่อพบรอยเท้าของพระกฤษณะผสมกับรอยเท้าของนางราธา พวกโค

ปีก็เข้าใจว่าราธาต้องเป็นผู้ที่บูชาพระองค์อย่างพิเศษยิ่ง เพราะได้รับสิทธิพิเศษให้อยู่กับพระองค์เพียงคนเดียว เมื่อตามรอยเท้าไปพวกนางก็พบว่ารอยเท้าของราธาหายไป และสรุปว่าพระกฤษณะคงจะแบกนางไว้บนบ่า พวกโคปียังสังเกตเห็นรอยเท้าที่บ่งบอกว่าพระองค์ทรงเก็บดอกไม้มาประดับให้ราธา หรือกำลังมัดผมให้นาง ซึ่งทั้งหมดนี้นำมาซึ่งความเจ็บปวดในใจของโคปี ขณะเดียวกัน ราธาที่คิดว่าตนเองโชคดีที่สุดเพราะพระกฤษณะเอาใจใส่นางเป็นพิเศษ ก็ขอให้พระองค์แบกนาง แต่พระกฤษณะก็หายตัวไปต่อหน้านางทันที ราธาเสียใจอย่างมากและกลับมาหาเพื่อนโคปี เล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้น ทั้งหมดจึงออกตามหาพระกฤษณะในป่าอีกครั้ง แต่ไม่สำเร็จ จึงกลับไปที่ริมฝั่งยมุนาและร้องเพลงสรรเสริญพระองค์ด้วยความสิ้นหวัง

อัธยายะที่ 31 ความเจ็บปวดที่แฝงด้วยความสุขอันเป็นทิพย์ แม้จะทนทุกข์จากการพลัดพรากจากพระกฤษณะ แต่โคปีก็ยังคงรวมกันด้วยความเจ็บปวดที่แท้จริงแล้วคือความสุขอันเป็นทิพย์ แต่ละนางเริ่มปราศรัยกับพระกฤษณะด้วยความปีติยินดีและภาวนาขอความเมตตา ขณะที่กิจกรรมของพระกฤษณะวนเวียนอยู่ในความคิด พวกนางก็ร้องเพลงบรรเทาความเจ็บปวดของผู้ที่ต้องทนทุกข์จากการพลัดพราก พวกนางรำพึงถึงรอยยิ้ม การสบตา และกิจกรรมวัยเด็กของพระองค์ รวมถึงพระพักตร์รูปดอกบัวและพระบาทอันอ่อนโยนที่ตามโคไปในป่า ซึ่งทำให้พวกนางผูกพันกับพระองค์อย่างไม่อาจถอนตัวได้ โคปีถือว่าทุกช่วงเวลาที่ต้องแยกจากพระองค์นั้นช่างยาวนาน และแม้แต่การกระพริบตาเพียงเล็กน้อยก็เป็นเรื่องที่ทนไม่ได้ เพราะบดบังการมองเห็นพระองค์ แม้ความรู้สึกปีติยินดีของโคปีอาจดูเหมือนตัณหา แต่แท้จริงแล้วคือความปรารถนาอันบริสุทธิ์ที่จะสนองสัมผัสทางจิตวิญญาณของพระผู้เป็นเจ้า ไม่มีร่องรอยของตัณหาในอารมณ์เหล่านี้เลย

อัธยายะที่ 32 การปรากฏตัวอีกครั้งและการอธิบายรสแห่งความรัก เมื่อโคปีแสดงความปรารถนาอย่างแรงกล้า พระกฤษณะก็ปรากฏตัวอีกครั้งในอาภรณ์ผ้าไหมสีเหลืองและพวงมาลัยดอกไม้อันสวยงาม บางโคปีรู้สึกปลาบปลื้มใจเมื่อได้จับพระหัตถ์หรือได้รับหมากที่ทรงเคี้ยว บางคนยังคงไม่พอใจแม้จะจ้องมองพระองค์อย่างต่อเนื่อง แต่บางนางก็วางพระกฤษณะไว้ในใจ หลับตา และโอบกอดพระองค์ซ้ำแล้วซ้ำเล่า จนซึมซับความสุขอันเป็นทิพย์ ขจัดความเจ็บปวดจากการแยกจากพระองค์ไป พระกฤษณะเสด็จไปยังริมฝั่งยมุนากับเหล่าโคปี พวกนางจัดที่นั่งให้พระองค์และแสดงความรัก แต่เนื่องจากโคปียังเสียใจที่พระองค์หายตัวไป พระกฤษณะจึงอธิบายว่า การหายไปของพระองค์นั้นก็เพื่อเพิ่มพูนความรักของพวกนางให้เข้มข้นขึ้น เหมือนคนยากจนที่ได้และสูญเสียสมบัติไป ทำให้จดจ่ออยู่กับสิ่งนั้นมากขึ้น พระองค์ทรงย้ำว่าแม้จะหายไปแต่ก็ไม่เคยหยุดรักพวกนาง และทรงอยู่ภายใต้การควบคุมของการอุทิศตนด้วยความรักของโคปีเสมอไป

อัธยายะที่ 33 ราสลีลาและการสลายความสงสัย พระกฤษณะผู้เชี่ยวชาญในอารมณ์ทิพย์ ทรงขยายพระองค์เองเป็นหลายรูปแบบเพื่อร่วมเต้นรำราสลีลากับโคปีที่เปี่ยมด้วยความรักและอุทิศตน พวกโคปีเมามายด้วยความกระตือรือร้นในการเต้นรำและร้องเพลง เสียงหวานของพวกนางก้องกังวาน แม้พระกฤษณะจะทรงสำแดงหลายร่าง แต่โคปีแต่ละนางก็รู้สึกว่าพระองค์อยู่เคียงข้างตนเองเท่านั้น เมื่อเหนื่อยล้าจากการเต้นรำ พวกนางก็โอบแขนบนไหล่ของพระองค์ บางนางจูบแขนอันหอมหวล ขณะที่บางนางกอดพระองค์ด้วยความรัก พระกฤษณะผู้เป็นสัจธรรมสูงสุดและเป้าหมายแห่งความเพลิดเพลิน ทรงขยายพระองค์เพื่อเพิ่มกิจกรรมส่วนตัว มหาราชปรีกษิตะสงสัยในกิจกรรมสังวาสของพระกฤษณะที่ดูเหมือนคนธรรมดา แต่ฤษีศรีศุกเทวะได้

ขจัดข้อสงสัยโดยอธิบายว่า กิจกรรมของพระกฤษณะผู้เป็นผู้เพลิดเพลินอย่างแท้จริงนั้นบริสุทธิ์ไร้มลทิน หากผู้อื่นพยายามเลียนแบบจะนำมาซึ่งความทุกข์ระทม พระองค์ทรงดำรงอยู่เป็นพยานในจิตใจของทุกคน และทรงปรากฏในโลกมนุษย์เพื่อประทานความเมตตาแก่ผู้ศรัทธา ชายหนุ่มคนเลี้ยงโคซึ่งถูกพลังมายาของพระกฤษณะปกคลุมอยู่จึงเชื่อว่าภรรยาของตนยังอยู่ที่บ้าน ทำให้ไม่มีความรู้สึกอิจฉาใด ๆ เมื่อราตรีผ่านไป พระกฤษณะทรงแนะนำให้โคปีกลับบ้าน แม้พวกนางจะไม่ต้องการ แต่ก็ปฏิบัติตามพระบัญชา ผู้ใดก็ตามที่ฟังหรือบรรยายเรื่องราวอันศักดิ์สิทธิ์ของพระกฤษณะกับโคปีด้วยศรัทธา ย่อมบรรลุถึงการรับใช้พระเจ้าอย่างบริสุทธิ์ เอาชนะตัณหาอันเป็นโรคของใจได้ในที่สุด

จากเนื้อหาในทั้ง 5 อัธยายะ สามารถวิเคราะห์สาระสำคัญของราสลีลาที่ปรากฏในภาควตปุราณะได้ 3 ประการ ดังนี้ 1. ความรักแบบภักติ คือความรักที่ไม่ใช่เรื่องทางกาย แต่เป็นการแสดงออกทางจิตวิญญาณระหว่างพระเจ้าและผู้ศรัทธา 2. การละลายอัตตา ในราสลีลาโคปีทุกนางรวมตัวกันเต้นเป็นหนึ่งเดียวกับพระกฤษณะ แสดงถึงการละทิ้งอัตตาและการรวมตัวกับพลังศักดิ์สิทธิ์ และ 3. การแสดงความศักดิ์สิทธิ์ถือเป็นศาสนพิธีที่เชื่อมโยงกับพระเจ้า การเข้าร่วมราสลีลาถือเป็นวิธีหนึ่งในการบรรลุโมกษะ

ความรักของเหล่านางโคปีที่มีต่อพระกฤษณะนั้นมีลักษณะพิเศษคือ เป็นความรักที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ (ราคะ) ปราศจากความเห็นแก่ตัว และครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิต จนถึงขั้นที่สามารถก้าวข้ามขอบเขตของตรรกะ เหตุผล และบรรทัดฐานทางสังคมได้ ความรักเช่นนี้เรียกว่า ราคานุคาภักติ (rāgānugābhakti) หรือความภักดีที่ดำเนินตามแรงดึงดูดอันเป็นธรรมชาติ หรือ “ความโลภทางจิตวิญญาณ” (lobha) ที่ปรารถนาจะรับใช้และทำให้พระกฤษณะพึงพอใจ (Bryant, 2017) เป้าหมายสูงสุดคือการได้ใกล้ชิดพระกฤษณะนั้นสำคัญเหนือกว่าการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์อย่างเคร่งครัด การกระทำนี้สะท้อนถึงพลังแห่งราคะของพวกนาง การที่ความรักความปรารถนาอันบริสุทธิ์และแรงกล้าต่อพระผู้เป็นเจ้าสามารถอยู่เหนือกฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้นี้แสดงให้เห็นว่า ความภักดีที่ขับเคลื่อนด้วยหัวใจอย่างเป็นธรรมชาติและเกิดขึ้นเองนั้นดำรงอยู่ในสถานะอันพิเศษและมีคุณค่าอย่างสูง ตัวอย่าง การตัดสินใจออกจากบ้านกลางดึกเพื่อไปหาพระกฤษณะเมื่อได้ยินเสียงขลุ่ย (อัธยายะที่ 29 โศลกที่ 4-5) ความว่า

निशम्य गीतं तदनङ्गवर्धनंव्रजस्त्रिय: कृष्णगृहीतमानसा: ।
आजग्मुरन्योन्यमलक्षितोद्यमा:स यत्र कान्तो जवलोलकुण्डला: ॥४॥
दुहन्त्योऽभिययु: काश्चिद् दोहं हित्वा समुत्सुका: ।
पयोऽधिश्रित्य संयावमनुद्वास्यापरा ययु: ॥५॥

แปลว่า “เมื่อหญิงสาวแห่งวฤนทาวนะได้ยินบทเพลงขลุ่ยของกฤษณะซึ่งกระตุ้นความรู้สึกแห่งรัก เกิดความหลงใหลในพระเจ้า พวกเธอไปยังสถานที่ที่คนรักรออยู่อย่างรวดเร็วมากจนตุ้มหูแกว่งไปมา โดยแต่ละคนไม่รู้จักกัน โคปีบางคนกำลังรีดนมวัว เมื่อพวกเธอได้ยินเสียงขลุ่ยของกฤษณะ พวกเธอหยุดรีดนมและออกไปหาพระองค์ บางคนทิ้งนมไว้บนเตา และบางคนทิ้งเค้กไว้ในเตาอบ”

หรือการบูชาเทวีองค์อื่นเพื่อพระกฤษณะและการละทิ้งกิจกรรมทุกอย่างแม้แต่สามี ล้วนชี้ให้เห็นว่าความรักต่อพระกฤษณะคือแรงผลักดันหลักที่อยู่เหนือข้อพิจารณาอื่นใด การเลือกเล่าเรื่องในลักษณะนี้เป็นการ

ยกย่องความรักอันเข้มข้นและไม่เห็นแก่ตัวว่าเป็นหนทางตรงอันทรงพลังในการเชื่อมต่อกับพระเจ้า ราสลีลาจึงถือเป็นเหตุการณ์สำคัญยิ่งในสกันธะที่ 10 นอกเหนือจากการที่พระกฤษณะทรงเป่าขลุ่ยเรียกเหล่านางโคปีมารวมกัน ยังมีอานุภาพแห่งโยคมายาหรือพลังภายในอันศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์ พระองค์ได้ขยายพระวรกายออกเป็นจำนวนมาก เพื่อสามารถเต้นรำกับนางโคปีแต่ละนางได้พร้อม ๆ กัน ทำให้แต่ละนางรู้สึกว่าพระองค์ประทับอยู่เคียงข้างนางเพียงผู้เดียว ถือเป็นการตอบสนองความปรารถนาส่วนลึกของแต่ละดวงวิญญาณที่ต้องการความใกล้ชิดสนิทสนมกับพระองค์ ราสลีลาเป็นลีลาที่เกิดขึ้นโดยโยคมายา ซึ่งเป็นพลังงานฝ่ายจิตวิญญาณภายในของพระกฤษณะ แตกต่างจากการปฏิสัมพันธ์ทางโลกซึ่งอยู่ภายใต้อิทธิพลของมายา หรือพลังงานฝ่ายวัตถุ

ราสลีลาจึงไม่ใช่เรื่องของกามารมณ์ทางโลก แต่เป็นสภาวะแห่งความรักอันบริสุทธิ์และการแลกเปลี่ยนความสุขทางจิตวิญญาณระหว่างพระผู้เป็นเจ้าและเหล่าสาวกผู้ภักดีสูงสุด การที่พระกฤษณะทรงขยายพระองค์ออกไปเพื่อให้แต่ละนางโคปีรู้สึกถึงการประทับอยู่เฉพาะตน เป็นการตอบสนองโดยตรงต่อความปรารถนาอันลึกซึ้งของสาวกที่ต้องการความสัมพันธ์ส่วนตัวกับพระองค์ เป็นสภาวะอุดมคติของการแลกเปลี่ยนความรัก ดังนั้น ราสลีลาจึงไม่ใช่เพียงเหตุการณ์ปกติ แต่แสดงถึงศักยภาพของดวงวิญญาณมนุษย์ในการมีความสัมพันธ์อันใกล้ชิด เป็นส่วนตัว และเปี่ยมสุขกับพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด และแสดงให้เห็นถึงความสามารถของพระองค์ในการตอบสนองความรักเป็นรายบุคคลแม้อยู่ท่ามกลางเหล่าสาวกจำนวนนับไม่ถ้วน ปัจจุบันราสลีลายังคงเป็นส่วนสำคัญของเทศกาลในอินเดีย โดยเฉพาะในช่วงเทศกาลนวราตรีและโฮลี อาจเรียกได้ว่าเรื่องพระกฤษณะที่มีอยู่ในภาควตปุราณะมีความสำคัญในฐานะพระเป็นเจ้าที่ทรงแสดงธรรมแก่มนุษย์ด้วยกิจกรรมทั้งหลายของพระองค์เอง

บทบาทของพระกฤษณะในราสลีลาและรสในลัทธิภักติ

ความเข้าใจเรื่องรส (rasa) เป็นหัวใจสำคัญของสุนทรียศาสตร์อินเดียโบราณ และได้รับการปรับใช้อย่างลึกซึ้งในเทววิทยาฝ่ายไวษณพ เพื่ออธิบายความศรัทธาอันหลากหลายระหว่างมนุษย์กับพระผู้เป็นเจ้า ทฤษฎีรสมีลักษณะเฉพาะ อัธยายะที่ 6 ในคัมภีร์นาฏยศาสตร์ซึ่งเป็นคัมภีร์โบราณเกี่ยวกับศิลปะจากสหัสวรรษที่ 1 ก่อนคริสตกาล ที่รจนาโดยภรตมุนี (Bharata Munī) ตามทฤษฎีรสของนาฏยศาสตร์ ความบันเทิงเป็นผลที่ต้องการของศิลปะการแสดงแต่ไม่ใช่เป้าหมายหลัก เป้าหมายหลักคือการกระตุ้นประสบการณ์ทางสุนทรียะ การปรับใช้ทฤษฎีรสในลัทธิภักติของไวษณพนิกายนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยรสต่าง ๆ ได้ถูกนำมาใช้แทน “ประเภทของความสัมพันธ์เชิงความรักและศรัทธา” ที่มนุษย์สามารถมีต่อพระกฤษณะ คัมภีร์ภาควตปุราณะเป็นตัวอย่างสำคัญของคัมภีร์ที่ใช้รสในการนำเสนอภักติในเชิงสุนทรียศาสตร์ โดยบทบาทของพระกฤษณะในภาควตปุราณะนั้นแสดงให้เห็นถึงความเป็นเทพที่มีทั้งความรัก ความเมตตา และทรงปัญญา พระองค์ทรงเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้ศรัทธาดำเนินชีวิตตามหลักธรรมะ และเตือนให้ทุกคนมีความเชื่อและศรัทธาในพระเป็นเจ้า

ราสลีลามีอิทธิพลต่อไวษณพนิกาย โดยเฉพาะราสลีลาในภาควตปุราณะกลายเป็นคัมภีร์ที่ลัทธิในไวษณพต่าง ๆ ให้ความสำคัญ เช่น ปุษฏิมารคะของวัลลภะ และ เคาฑียะของไจตันยะ ซึ่งเน้นการบรรยายถึงความรักอันศักดิ์สิทธิ์และมุ่งเน้นไปที่การบูชา (ภักติ) ในบริบทของศาสนาและปรัชญาบางสำนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระบบศาสนาฮินดู หรือแนวคิดเรื่องความรักต่อพระเจ้าในลัทธิภักติ หมายถึงประเภทหรือรูปแบบของความรักและความใกล้ชิดระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า (Bennett, 2016) ได้แก่ รส หมายถึงรูปแบบของความสัมพันธ์หรือความรักที่มนุษย์สามารถมีต่อเทพเจ้า ซึ่งมีลักษณะเป็นลำดับขั้นของความรักที่มีต่อพระเจ้าขั้นแรก ๆ ของรสอาจหมายถึงความรักที่นับถือหรือเคารพบูชา ในขณะที่ขั้นที่สูงขึ้นเรื่อย ๆ จะหมายถึงความรักที่มีความเข้มข้นและใกล้ชิดมากขึ้น รสเหล่านี้แบ่งออกเป็น 5 ประเภทตามลำดับขั้นของความรัก ซึ่งแต่ละประเภทจะมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกัน (Schweig, 2005) ดังนี้

1. ศานตรส (Śāntarasa) ความสงบเย็น เป็นรสแห่งความสงบและความพึงพอใจ เป็นความรักที่นิ่งและสงบ ไม่มีกิเลสหรือความหวังใด ๆ เป็นความรักที่ยอมรับในพระเจ้าอย่างสมบูรณ์และพึ่งพาพระเจ้าในทุกสิ่ง เหมือนกับการรู้สึกพอใจในความสงบและการอยู่ร่วมกับความเป็นหนึ่งเดียวกับพระเจ้า

2. ทาสยรส (Dāsyarasa) ความรักแบบผู้รับใช้ เป็นความรักที่เกิดขึ้นเมื่อบุคคลรู้สึกว่าตนเองเป็นผู้รับใช้ของพระเจ้าอย่างสมบูรณ์ มีความภักดีและเคารพนบนอบ เหมือนกับความสัมพันธ์ระหว่างเจ้านายกับผู้รับใช้ โดยเน้นไปที่การทำหน้าที่รับใช้เพื่อถวายเกียรติพระเจ้า

3. สาขยรส (Sākhyarasa) ความรักแบบเพื่อน เป็นความรักที่ใกล้ชิดกว่าการรับใช้ โดยบุคคลมองว่าตนเองเป็นเพื่อนสนิทกับพระเจ้า รสนี้เป็นการแสดงออกถึงความรักที่มีความสบายใจและสนุกสนาน เป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการและเต็มไปด้วยความไว้วางใจ เหมือนกับความรักที่เพื่อนสนิทมีต่อกัน

4. วาทสลยรส (Vātsalyarasa) ความรักแบบบิดามารดาและบุตร บุคคลมองว่าตนเองเป็นผู้ปกป้องและดูแลพระเจ้า เหมือนกับพ่อแม่ที่รักและดูแลลูกของตนเอง รสนี้เน้นถึงความห่วงใยและการให้ความเอาใจใส่แบบไม่มีเงื่อนไข เป็นความรักที่ให้โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน

5. ศฤงคารรส (Śṛṅgārarasa) หรือ มธุรยรส (Madhuryarasa) ความรักแบบคู่รัก เป็นรสแห่งความรักที่ลึกซึ้งและเร่าร้อนระหว่างคู่รัก บุคคลที่มีความรักแบบนี้มองว่าตนเองเป็นคู่รักของพระเจ้า ความรักนี้ถือเป็นความสมบูรณ์แบบสูงสุดของความสัมพันธ์ เพราะเป็นความรักที่แสดงถึงความหลงใหลและอารมณ์ที่ลึกซึ้งที่สุด ซึ่งมักจะเปรียบได้กับความรักระหว่างคู่รักหรือคู่สมรส และเป็นรสที่เหล่าโคปีมีต่อพระกฤษณะ

ในราสลีลา เหล่าโคปีแสดงออกอย่างรุนแรงเพราะรสรักที่พวกนางมีต่อพระกฤษณะ โดยเฉพาะในตอนที่พวกนางได้ยินเสียงขลุ่ยของกฤษณะจากที่ไกล พวกนางไม่สามารถต้านทานความรู้สึกของตนเองได้ และความรักที่พวกนางมีต่อกฤษณะก็ทวีความรุนแรงขึ้นจนไม่สามารถบรรยายออกมาเป็นคำพูดได้ ความรู้สึกดังกล่าวนี้เป็นวงจรที่ไม่มีที่สิ้นสุด เมื่อพวกนางได้ยินเสียงขลุ่ยของพระกฤษณะ จึงจมดิ่งในความรักที่มีต่อพระเจ้าครั้งแล้วครั้งเล่า เสียงขลุ่ยของพระองค์ไม่ใช่แค่เสียงเพลง แต่เป็นเครื่องมือที่เชื่อมโยงจิตใจของโคปีเข้ากับความรักและความปรารถนาอันลึกซึ้งของพวกนาง

ดังนั้น บทบาทของพระกฤษณะในราสลีลา จึงเป็นหัวใจสำคัญและมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับพระเป็นเจ้าในศาสนาฮินดู โดยเฉพาะแนวคิดของวิษณุอวตาร ภาควตปุราณะมุ่งเน้นการเล่าเรื่องราวและคำสอนที่เกี่ยวข้องกับพระกฤษณะในหลายมิติ ดังนี้

1. อวตารสำคัญของพระวิษณุในฐานะองค์ภควาน พระกฤษณะในฐานะผู้นำการเต้นราสลีลา ผู้เป่าขลุ่ยเรียกเหล่าโคปีออกจากบ้าน เป็นการแสดงความเคลื่อนไหวอันสมบูรณ์แบบ มีโคปีเป็นผู้ตาม แสดงถึงการเต้นรำแห่งชีวิตที่ถูกควบคุมโดยพระเจ้า หนึ่งในช่วงเวลาที่สำคัญคือราสลีลาเกิดขึ้นในคืนพระจันทร์เต็มดวง โดยพระกฤษณะทรงปรากฏกายและเต้นรำร่วมกับโคปี แต่ความมหัศจรรย์ของราสลีลาก็คือ พระกฤษณะสามารถปรากฏตัวพร้อมกันในหลาย ๆ สถานที่และเต้นรำกับโคปีทุกนางได้พร้อมกัน แสดงถึงการที่พระเจ้าเป็นผู้ที่อยู่เหนือกาลเวลาและจักรวาล สื่อถึงความรักบริสุทธิ์และการเชื่อมต่อระหว่างจิตวิญญาณมนุษย์กับพระเป็นเจ้า พระกฤษณะในฐานะศูนย์กลางของจักรวาลระหว่างราสลีลา แสดงถึงความเป็นองค์ภควานที่อยู่ในทุกแห่งหนพร้อมกัน และสามารถเชื่อมโยงกับผู้ศรัทธาได้ทุกคนในแบบเฉพาะตัว ตัวอย่างใน อัธยายะที่ 33 โศลกที่ 3 ความว่า “การเต้นรำราสลีลาอันรื่นเริงเริ่มขึ้น โดยมีโคปียืนเรียงกันเป็นวงกลม กฤษณะขยายพระองค์เองและเข้าไประหว่างโคปีแต่ละคู่ และเมื่อปรมาจารย์แห่งโยคะวางแขนของพระองค์ไว้รอบคอพวกนาง เด็กสาวแต่ละคนคิดว่าพระองค์ทรงยืนอยู่ข้างๆ นางเพียงคนเดียว เหล่าทิวา(เทวดา) และดารา(ภรรยา) ต่างพากันกระตือรือร้นที่จะได้เห็นการเต้นรำราสลีลา และในไม่ช้าพวกเขาก็เบียดเสียดอยู่บนท้องฟ้าด้วยวิมานหลายร้อยลำ”

2. ความสัมพันธ์ระหว่างพระเป็นเจ้าและมนุษย์ในอุดมคติ พระกฤษณะในภาควตปุราณะแสดงถึงความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างพระเป็นเจ้าและมนุษย์ พระองค์ทรงเป็นทั้งเทพและเพื่อนของผู้ศรัทธา โดยเฉพาะบทบาทของพระกฤษณะในการเป็นเทพผู้ให้การช่วยเหลือและให้ความรักอย่างไม่มีเงื่อนไข เช่น พระกฤษณะทรงแสดงความเมตตาและการให้อภัย พระกฤษณะในฐานะผู้ชี้ทางแห่งความรักและภักดี โดยราสลีลาเป็นตัวอย่างที่สมบูรณ์แบบของภักติโยคะ ซึ่งโคปีทุ่มเทความรักทั้งหมดให้กับพระกฤษณะ พระกฤษณะรับบทเป็นเทพผู้ที่ตอบรับความรักอันบริสุทธิ์นี้โดยที่ราสลีลาไม่ใช่ความรักในเชิงโลกียะ แต่เป็นความรักในเชิงจิตวิญญาณซึ่งเป็นเส้นทางนำไปสู่การหลุดพ้น เป็นสัญลักษณ์แห่งความสุขอันไม่มีที่สิ้นสุดที่เกิดจากการรวมกันระหว่างจิตวิญญาณมนุษย์กับพระเจ้า

ตัวอย่าง ในอัธยายะที่ 32 โศลกที่ 20 พระกฤษณะทรงอธิบายว่า “แต่เหตุผลที่ข้าพเจ้าไม่ตอบสนองความรักของสิ่งมีชีวิตในทันทีแม้ว่าพวกเขาจะบูชาข้าพเจ้าก็ตาม โอ โคปี ก็เพราะว่าข้าพเจ้าต้องการเพิ่มพูนความรักของพวกเขาให้เข้มข้นขึ้น พวกเขาจึงกลายเป็นเหมือนคนยากจนที่ได้ทรัพย์สมบัติมาบ้างแล้วก็สูญเสียไป และเกิดความวิตกกังวลเกี่ยวกับทรัพย์สมบัตินั้นมากจนไม่สามารถนึกถึงสิ่งอื่นใดได้อีก” ซึ่งเน้นย้ำถึงบทบาทของพระองค์ในฐานะผู้ตอบรับความรักอันบริสุทธิ์และส่งเสริมการบรรลุธรรม

3. ผู้สอนหลักธรรมในศาสนา ในภาควตปุราณะพระกฤษณะทรงทำหน้าที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ โดยมีคำสอนที่เชื่อมโยงกับความสำคัญของการปฏิบัติตามหลักคำสอนทางศาสนาให้แก่โคปีอยู่ตลอดทั้ง 5 อัธยายะ เช่น การไม่ยึดติดกับสิ่งต่าง ๆ ทางโลก และการบูชาพระเป็นเจ้าอย่างบริสุทธิ์ใจ กล่าวคือการละทิ้งตัวตน

และอัตตา โดยโคปีได้มอบหัวใจและวิญญาณทั้งหมดให้กับพระกฤษณะ การเชื่อมโยงทางจิตใจที่เกิดขึ้นแสดงถึงการขจัดอัตตาตัวตน และผลของการอุทิศทุกสิ่งทุกอย่างให้กับพระเจ้า

ตัวอย่าง ในอัธยายะที่ 29 โศลกที่ 27 พระกฤษณะทรงให้คำสอนแก่โคปีเมื่อพวกนางมาเข้าเฝ้า โดยตรัสว่า “ท้ายที่สุดหน้าที่หลักทางศาสนาของผู้หญิงคือการรับใช้สามีและลูก ๆ... ความรักที่มีต่อเราเกิดขึ้นจากการสักการะด้วยการฟังเกี่ยวกับเรา เห็นรูปแบบแห่งพระเจ้าของเรา นั่งสมาธิภาวนาถึงเรา และสรรเสริญรัศมีภาพของเราอย่างซื่อสัตย์ ผลลัพธ์เดียวกันนี้ไม่ได้เกิดขึ้นด้วยความใกล้ชิดทางกายเท่านั้น ดังนั้นโปรดกลับไปยังบ้านของเธอ” ซึ่งเป็นการสอนให้ละทิ้งการยึดติดทางโลกและมุ่งเน้นการบูชาพระเป็นเจ้าอย่างบริสุทธิ์ใจ และในอัธยายะที่ 32 โศลกที่ 21 พระองค์ทรงอธิบายว่า “สาวๆ ที่รัก เข้าใจว่าเพียงเพื่อเห็นแก่ข้าพเจ้า เธอได้ปฏิเสธอำนาจแห่งความเห็นทางโลก ของพระเวท และญาติของเธอ ข้าพเจ้าจึงทำอย่างนั้นเพียงเพื่อเพิ่มความผูกพันของเธอต่อข้าพเจ้า แม้ว่าข้าพเจ้าจะหายตัวไปจากสายตาของเธออย่างกะทันหัน ข้าพเจ้าก็ไม่เคยหยุดรักเธอ ดังนั้น โคปีที่รักของข้าพเจ้า โปรดอย่าเก็บความรู้สึกไม่ดีต่อข้าพเจ้าผู้เป็นที่รักของเธอเลย” เป็นการชี้ให้เห็นถึงการอุทิศตนและการขจัดอัตตาตัวตนอย่างชัดเจน

4. ตัวละครเอกนักรักผู้มีวาทศิลป์ พระกฤษณะ จึงมักถูกมองว่าเป็นนักรัก ผู้มีความสามารถด้านวาทศิลป์อย่างล้ำลึกในเรื่องเล่าและตำนานต่าง ๆ ในศาสนาฮินดู โดยเฉพาะในช่วงที่เกี่ยวข้องกับชีวิตวัยหนุ่มของพระองค์ บทบาทนี้ของพระกฤษณะสะท้อนถึงความเป็นเทพเจ้าที่มีความงามสง่า มีปัญญาล้ำลึก และมีความสามารถในการสร้างความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งกับผู้คนโดยเฉพาะกับโคปีที่ทรงมีเสน่ห์ดึงดูดอย่างรุนแรง แต่การที่พระกฤษณะเป็นนักรักนั้น ไม่ได้หมายถึงความรักในทางโลกียะหรืออารมณ์ทางกาย แต่เป็นการแสดงถึงความสัมพันธ์เชิงจิตวิญญาณที่พระกฤษณะมีต่อผู้ศรัทธา โคปีทุกคนที่รักพระกฤษณะอย่างลึกซึ้งเป็นตัวแทนของผู้ศรัทธาทุกคนที่มอบหัวใจให้กับพระองค์ พระกฤษณะเข้าใจความลึกซึ้งของจิตใจมนุษย์และความต้องการของความรักในแบบต่าง ๆ พระองค์เป็นนักรักที่ไม่ได้สร้างความเจ็บปวด แต่กลับให้ความหมายเชิงสัญลักษณ์ของความรักที่นำไปสู่การบรรลุธรรม พระองค์สามารถใช้คำพูดที่ทำให้ผู้คนรู้สึกเป็นที่รักและเป็นที่ต้องการดังปรากฏในราสลีลา พระกฤษณะใช้คำพูดเพื่อให้โคปีรู้สึกว่าพระองค์อยู่เคียงข้างพวกนางเสมอ แม้พระองค์จะอยู่กับโคปีทุกนางในเวลาเดียวกัน แต่ทุกนางกลับรู้สึกว่าพระองค์ให้ความสำคัญและรักตนอย่างลึกซึ้ง

ตัวอย่าง ในอัธยายะที่ 29 โศลกที่ 19-20 พระกฤษณะทรงใช้วาทศิลป์ในการทดสอบโคปี โดยตรัสถามว่า “คืนนี้ค่อนข้างน่ากลัวและมีสิ่งมีชีวิตที่น่าสะพรึงกลัวกำลังซุ่มซ่อนอยู่ กลับไปยังที่วรชะ แม่สาวเอวบาง นี่ไม่ใช่สถานที่ที่เหมาะสมสำหรับผู้หญิง หากไม่พบเธอที่บ้าน พ่อแม่ ลูกชาย พี่ชาย และสามีของเธอก็จะตามหาอย่างแน่นอน อย่าสร้างความวิตกกังวลให้กับสมาชิกในครอบครัวของเธอเลย” ซึ่งเป็นการใช้คำพูดที่ลึกซึ้งเพื่อกระตุ้นความรู้สึกและทดสอบความศรัทธาของพวกนาง และในอัธยายะที่ 32 โศลกที่ 22 พระกฤษณะทรงใช้วาทศิลป์ในการปลอบประโลมโคปีหลังจากที่ทรงหายตัวไป โดยกล่าวว่า “ข้าพเจ้าไม่อาจชดใช้หนี้บุญคุณสำหรับการรับใช้ที่บริสุทธิ์ของพวกเจ้าได้เลย แม้ตลอดชั่วชีวิตของพระพรหม ความผูกพันของพวกเจ้ากับข้าพเจ้านั้นไร้ที่ติ พวกเจ้าบูชาข้าพเจ้าโดยตัดขาดจากพันธะทางบ้านเรือนทั้งหมด ซึ่งยากจะตัดได้ ดังนั้น ขอจง

ให้การกระทำอันรุ่งโรจน์ของพวกเจ้าเป็นสิ่งตอบแทนแก่พวกเจ้าเองเถิด” แสดงให้เห็นถึงความสามารถของพระองค์ในการสร้างความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งและให้ความหมายเชิงสัญลักษณ์ของความรักที่นำไปสู่การบรรลุธรรม

สรุป

ภาควตปุราณะ ซึ่งเป็นคัมภีร์หลักของไวษณพนิกาย โดดเด่นด้วยการเน้นย้ำแนวคิดภักติ ซึ่งเป็นการบูชาพระเจ้าด้วยความศรัทธาและความภักดีอย่างลึกซึ้ง โดยไม่เน้นพิธีกรรมที่ซับซ้อน ลัทธิภักตินี้ส่งเสริม ความเท่าเทียม และ ต่อต้านระบบวรรณะ ทำให้การเข้าถึงพระเป็นเจ้าเป็นเรื่องส่วนบุคคลและเปิดกว้างสำหรับทุกคน ความสัมพันธ์ระหว่างพระกฤษณะและโคปีในภาควตปุราณะ โดยเฉพาะใน สกันธะที่ 10 และเหตุการณ์ราสลีลา (อัธยายะที่ 29-33) เป็นภาพสะท้อนที่ชัดเจนที่สุดของภักติโยคะ พระกฤษณะกับราสลีลาในภาควตปุราณะ เป็นหนึ่งในเรื่องราวที่โดดเด่นและมีความสำคัญทางศาสนาในศาสนาฮินดู เรื่องราวของราสลีลาถือเป็นสัญลักษณ์ของความสัมพันธ์ระหว่างพระเป็นเจ้าและมนุษย์ เป็นการเต้นรำศักดิ์สิทธิ์ที่แสดงความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นระหว่างพระกฤษณะและเหล่าโคปีในวฤนทาวนะ ความรักที่เกิดขึ้นในราสลีลาไม่ใช่ความรักทางโลก แต่เป็นความรักที่บริสุทธิ์และสูงส่ง ซึ่งโคปีเหล่านี้เป็นตัวแทนของผู้ศรัทธาที่รักและเชื่อมั่นในพระเจ้าอย่างหมดใจ รสแห่งความรักของผู้ศรัทธาอย่างโคปีมีต่อพระกฤษณะเป็นความรักที่เหนือธรรมชาติและเป็นความรักที่ไม่หวังผล ซึ่งแสดงถึงภักติหรือความศรัทธาที่บริสุทธิ์ในศาสนาฮินดู ผู้ศรัทธาต้องปล่อยวางความยึดมั่นทางโลกและมอบความรักและศรัทธาให้แก่พระเป็นเจ้าโดยไม่หวังสิ่งใดตอบแทน ในบริบททางจิตวิญญาณ ราสลีลาไม่ได้เป็นเพียงการเต้นรำทางร่างกาย แต่ยังเป็นการสื่อถึงการเดินทางของจิตวิญญาณสู่พระเจ้า เป็นการสะท้อนถึงความสอดคล้องกันระหว่างจิตวิญญาณของมนุษย์และพลังของพระเจ้าซึ่งเชื่อมโยงกันอย่างลึกซึ้ง อีกทั้งบทบาทของพระกฤษณะในภาควตปุราณะ ไม่ใช่เพียงแค่เทพเจ้า แต่ยังเป็น ผู้นำทางจิตวิญญาณ ผู้สอนหลักธรรมแห่งการ ละทิ้งความยึดติดทางโลก และเป็น นักรักผู้มีวาทศิลป์ ซึ่งใช้คำพูดที่ลึกซึ้งและแสดงความเมตตาเพื่อนำพาผู้ศรัทธาสู่การบรรลุธรรม

การศึกษาภาควตปุราณะและราสลีลาจึงไม่ได้เป็นเพียงการทำความเข้าใจตำนานทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นการเข้าถึง ปรัชญาแห่งความรัก การอุทิศตน และความเท่าเทียม ซึ่งยังคงเป็นพลังขับเคลื่อนทางจิตวิญญาณและมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมและสังคมอินเดียอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ทำให้ภาควตปุราณะเป็นคัมภีร์ที่ยังคงมีความสำคัญในฐานะแหล่งรวมภูมิปัญญาอันล้ำค่าของลัทธิภักติ

บรรณานุกรม

จิราพร โชติเธียระวงศ์. (2547). คัมภีร์ภาควตปุราณะ. *วรรณวิทัศน์*. 4(1), 174-207.

Bennett, J. (2016). *Bhakti Yoga: Understanding Bhakti Through Rasa Sentiment. Master dissertations*. Loyola Marymount University.

Bhaktivedanta Swami Prabhupada, A. C. (2012). ***Śrī**mad Bh**ā**gavatam tenth Canto*. form the Bhaktivedanta Book Trust.

Britannica. (2015). *bhakti*. Retrieved 18 September 2024 from https://www.britannica.com/topic/bhakti

Bryant, E. F. (2017). *Bhakti Yoga: Tales and Teachings from the Bhagavata Purana*. New York: North Point Press.

Cornelia, D., & Van Buitenen, J. A. B., (Eds.). (1996). *The Purāṇa: An Introduction. In Classical Hindu Mythology: A Reader in the Sanskrit Purāṇas*. Delhi: Motilal Banarsidass.

Hopkins, T. J. (1966). *The Social Teaching of The Bhāgavata Purāṇa. In Krishna: Myths, Rites and Attitudes*. United States of America: East-West Center Press.

Schweig, G. M. (2005). *Dance of Divine Love, The Rāsalīlā of Krishna from the Bhagavata Purana, India's Classic Sacred Love Story Introduced. Translated, and Illuminated*. USA: Princeton University Press.

Shanker, G. V. (2022). *KRISHNA is a favorite in Indian Classical Dance*. Retrieved 12 March 2024 from https://www.esamskriti.com/e/Culture/Indian-Dance-Forms/KRISHNA-is-a-favourite-in-Indian-Classical-Dance--1.aspx

Tagare, G. V. (1976). *The Bhāgavata Purāṇa: Ancient Indian Tradition & Mythology Series. Vol 7-11.* Delhi: Motilal Banarsidass.

Winternitz, M. (1990). *A History of Indian Literature*. Delhi: Motilal Banarsidass.

ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดนิตินิยมของสำนักฟาเจีย

Study and Analyze the Legalism Concepts of the Fajia School

[1]กฤต ศรียะอาจ, [2]ชาตรี ชุมเสน และ [3]ธนาคม บรรเทากุล

[1]Krit Sriya-at, [2]Chatree Chumsen and [3]Thanacom Bantaokul

[1,3]คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,3]Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[2]สำนักวิชาศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

[2]School of General Studies, Udon Thani Rajabhat University.

[1]Corresponding Author's Email: kit.sri@mcu.ac.th

Received: April 19, 2025; **Revised:** August 26, 2025; **Accepted:** August 28, 2025

บทคัดย่อ

ฟาเจี๋ยเป็นลัทธิเคร่งครัด ฟาเจีย (ลัทธิฟาเจีย) เป็นสำนักคิดที่สำคัญในปรัชญาจีนโบราณ ที่ถือกำเนิดขึ้นในช่วงยุคสงครามระหว่างรัฐ (ศตวรรษที่ 5 ถึง 3 ก่อนคริสตศักราช) ประเพณีทางปรัชญานี้ มีความเกี่ยวข้องเป็นหลักกับผลงานของหาน เฟย์ จื่อ และครอบคลุมแนวทางปฏิบัติและสัจนิยมในการกำกับดูแลและการปกครองของรัฐ หลักการสำคัญของลัทธิหาน เฟย์ จื่อ หรือฟาเจีย ได้แก่ หลักนิติธรรมที่เข้มงวด การธำรงอำนาจแบบรวมศูนย์ ระบบคุณธรรม ลัทธิปฏิบัตินิยม และการให้ความสำคัญกับธรรมาภิบาลที่ปฏิบัติได้จริงมากกว่าหลักการในอุดมคติทางศีลธรรมหรือจริยธรรม ลัทธิฟาเจีย สนับสนุนการใช้กฎหมายที่มีการกำหนดชัดเจน ตลอดจนการให้รางวัลและการลงโทษอย่างสม่ำเสมอ ถือเป็นรากฐานของรัฐบาล โดยเน้นย้ำถึงการรวมอำนาจไว้ในมือของผู้ปกครอง อิทธิพลของสำนักฟาเจียนี้ สามารถสังเกตได้จากการปกครองของราชวงศ์ฉิน ซึ่งรวมจีนเป็นหนึ่งเดียวภายใต้หลักการที่เคร่งครัด แม้ว่า ลัทธินี้ จะเผชิญกับการต่อต้านเนื่องจากมีแนวโน้มด้านเผด็จการก็ตาม แต่มรดกของลัทธิฟาเจีย ก็ดำรงอยู่ในฐานะองค์ประกอบสำคัญในการพัฒนาความคิดทางปรัชญาการเมืองของจีน และมีการถกเถียงอย่างต่อเนื่องระหว่างธรรมาภิบาลเชิงปฏิบัติและหลักจริยธรรม

คำสำคัญ: นิตินิยม; ฟาเจีย; การเมืองการปกครอง

Abstract

Fajia is Legalism, a significant school of thought in ancient Chinese philosophy that emerged during the Warring States period (5th to 3rd Centuries BCE). This philosophical tradition is primarily associated with the works of Han Fei (Han Feizi) and encompasses a pragmatic and realist approach to governance and statecraft. Key tenets of Fajia include the strict rule of law, centralized authority, meritocracy, pragmatism, and a focus on practical governance rather than idealistic or moralistic principles. Fajia advocates the use of well-defined laws and consistent rewards and punishments as the foundation of government,

emphasizing the centralization of power in the hands of the ruler. This school's influence can be observed in the governance of the Qin Dynasty, which unified China under Legalist principles, though it also faced resistance due to its authoritarian tendencies. Fajia's legacy endures as a crucial element in the development of Chinese political thought and the ongoing debate between pragmatic governance and ethical rule.
Keywords: Legalism; Fajia; Politics

บทนำ

ฮั่น เฟย (韩非) หรือที่รู้จักในชื่อ หาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) (Wikipedia, 2566) เป็นนักปรัชญาและนักทฤษฎีการเมืองชาวจีนที่อาศัยอยู่ในยุคสงครามของจีนโบราณ ประมาณศตวรรษที่ 3 ก่อนคริสตศักราช เขาเป็นหนึ่งในบุคคลที่สำคัญที่สุดในสำนักความคิดที่เรียกว่า ลัทธิเคร่งครัดฟาเจีย (Fajia) ซึ่งเป็นหนึ่งในสำนักปรัชญาที่แข่งขันกันในยุคนั้น (Henrique Schneider, 2018) แนวคิดและงานเขียนของหาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) มุ่งเน้นไปที่การปกครองทางการเมืองและหลักการของรัฐเป็นหลัก เขาเชื่อในการรวมศูนย์อำนาจและหลักนิติธรรมที่เข้มงวดเป็นองค์ประกอบสำคัญในการรักษารัฐบาลที่มั่นคงและมีประสิทธิภาพ ปราชญ์หาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) เชื่อว่า ผู้ปกครองควรใช้ระบบการให้รางวัลและการลงโทษเพื่อควบคุมเจ้าหน้าที่ของรัฐ และเขาไม่เชื่อในบทบาทของจริยธรรมและศีลธรรมในการปกครอง ตรงกันข้ามกับลัทธิขงจื๊อ (Confucius) และความเชื่อทางปรัชญาอื่นๆที่เชื่อว่า บรรทัดฐานในการปกครองที่ดี ต้องเน้นย้ำไปที่คุณธรรมและศีลธรรม (Watson, 2003) ลัทธิเคร่งครัดฟาเจีย (Phagia Legalism) เป็นแนวคิดที่ผสมผสานชุดความคิดทางอุดมการณ์ของกลุ่มปรัชญาร่วมสมัยต่างๆมากมาย มุ่งสร้างสันติภาพทางการเมืองและสังคม ท่านเป็นหนึ่งในผู้มีชื่อเสียงของกลุ่ม ปราชญ์หาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) ไม่เห็นด้วยกับเม่งจื่อ (Mèng Zǐ) ในกรณีที่ว่า "มนุษย์เป็นคนดีมาตั้งแต่กำเนิด และมีพื้นฐานทางธรรมชาติมีความบริสุทธิ์ดุจผ้าขาว แต่สาเหตุที่ทำให้บุคคลเปลี่ยนไป ก็เพราะปัจจัยแวดล้อมทางสังคมโดยเฉพาะเกิดจากการกระทำของผู้นำรัฐ (ผู้ปกครอง)" (Quale, 1975) เพราะปราชญ์หาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) เชื่อว่า "ทุกคนเกิดมาพร้อมนิสัยเชิงลบ จึงจำเป็นต้องมีกฎหมายเพื่อบังคับใช้การกำกับดูแล"

ผลงานที่โด่งดังที่สุดของหาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) คือ ชุดบทความและงานเขียนที่เชื่อมโยงปรัชญาการเมืองและกฎหมายของเขา แนวความคิดของเขามีอิทธิพลอย่างมากต่อแนวคิดทางกฎหมายและการเมืองของจีนในเวลาต่อมา และลัทธิเคร่งครัดฟาเจีย (Phagia Puritanism) นี้ ก็กลายเป็นองค์ประกอบสำคัญของอุดมการณ์การปกครองของราชวงศ์ฉิน ซึ่งทำให้จีนรวมเป็นรัฐหนึ่งเดียวในห้วงเวลา 221 ก่อนคริสตศักราช ภายใต้การนำของจิ๋นซีฮ่องเต้ (จักรพรรดิฉินฉื่อ (จีน: 秦始皇帝; Qín Shǐ Huángdì; 260–210 ปีก่อนคริสตกาล)) แม้จะเกี่ยวข้องกับลัทธิเผด็จการ แต่ลัทธิเคร่งครัดฟาเจีย (Phagia Puritanism) นี้ ก็มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาระบบราชการของจีน ในเวลาต่อมา

คำว่า "ฟาเจี๋ย" (法家) หมายถึง สำนักปรัชญาแห่งลัทธิการบังคับใช้กฎหมายเคร่งครัดในระบอบการปกครองจีนโบราณ เป็นหนึ่งในสำนักความคิดหลักที่เกิดขึ้นในช่วงยุคสงครามของประเทศจีนยุคโบราณ (ประมาณศตวรรษที่ 5 ถึง 3 ก่อน คริสตศักราช) สำนักฟาเจี๋ยหรือฟาเจีย (Fajia) มีความเกี่ยวข้องกับนัก

ปรัชญาชื่อหาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) เป็นหลัก แต่ก็ยังมีนักคิดคนอื่นๆ มีบทบาทร่วมด้วยเช่นกัน (Wikipedia, 2566)

ทฤษฎีหลักของสำนักเคร่งครัดฟาเจีย (Fajia Legalism)

แนวคิดหลักและหลักการของสำนักเคร่งครัดฟาเจีย (Fajia Legalism) มีชุดความเชื่อประกอบไปด้วย

1. หลักนิติธรรม (Rule of law) พวกเขาเชื่อว่า ประมวลกฎหมายที่มีโครงสร้างดีและเข้มงวดควรเป็นรากฐานของรัฐบาล พวกเขาเน้นย้ำถึงความสำคัญของกฎหมายที่กำหนดไว้อย่างชัดเจน บังคับใช้อย่างเท่าเทียมกัน และได้รับการสนับสนุนด้วยรางวัลและการลงโทษที่สม่ำเสมอ

2. รวมศูนย์อำนาจ (Centralized power) นักคิดของสำนักฟาเจียนี้ เห็นพ้องกันว่า การสนับสนุนรัฐบาลที่เข้มแข็งและรวมศูนย์โดยมีอำนาจเบ็ดเสร็จขึ้นอยู่กับผู้ปกครอง เป็นการส่งเสริมความมั่นคงและความรุ่งเรือง จะช่วยรักษาความสงบเรียบร้อยและเสถียรภาพภายในของรัฐ

3. มีคุณธรรม (Morality) พวกสำนักคิดฟาเจียเห็นเสริมว่า ตำแหน่งที่มีอำนาจ ควรยกให้ผู้มีคุณธรรมและมีผลงาน มากกว่าจะมอบให้ตามสถานะทางสังคมและชาติตระกูล แนวคิดนี้ ยืนหยัดตรงข้ามกับลัทธิขงจื๊อ (Confucius) ที่เน้นเรื่องคุณธรรม แต่ก็ยังส่งเสริมสถานะทางสังคมมากกว่าความสามารถพาะตัว

4. ปฏิบัตินิยม (Pragmatism) ลัทธิเคร่งครัดฟาเจีย มักนำเสนอแนวทางปฏิบัติในการกำกับดูแลด้วยกฎเกณฑ์ของรัฐบาลกลาง เชื่อว่า ผู้ปกครองควรเต็มใจปรับนโยบายและวิธีการเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย แม้ว่าบางกรณีจะหมายถึงการใช้มาตรการที่รุนแรงหรือการหลอกลวง ก็ตาม

5. ความสมจริง (Realism) สมาชิกฟาเจียเห็นว่า พวกตนไม่มั่นใจในแนวทางอุดมคติและศีลธรรมต่อรัฐบาล พวกเขาเชื่อว่า ผู้ปกครองควรมุ่งเน้นไปที่แง่มุมที่เป็นประโยชน์ในการปกครอง เช่น การรักษาความสงบเรียบร้อย การเพิ่มอำนาจของรัฐ และประกันความอยู่รอดของรัฐ มากกว่าที่จะคำนึงถึงอุดมการณ์ที่มองไม่เห็น เช่นศีลธรรมและจริยธรรม

ลัทธิเคร่งครัดฟาเจียนี้ มีอิทธิพลสำคัญต่อความคิดและประวัติศาสตร์ทางการเมืองของจีน ได้กลายมาเป็นอุดมการณ์ที่โดดเด่นในสมัยราชวงศ์ฉิน ซึ่งประสบความสำเร็จในการรวมจีนเป็นหนึ่งเดียว ภายใต้การนำฮ่องเต้จิ๋นซีผู้ซึ่งนำหลักการของพวกเขามาปฏิบัติ ดังกล่าวแล้ว อย่างไรก็ตาม การเน้นย้ำถึงกฎเกณฑ์ที่เข้มงวดและการลงโทษที่รุนแรงของลัทธิเคร่งครัดฟาเจียนี้ ยังนำไปสู่การวิพากษ์วิจารณ์และการต่อต้านอย่างรุนแรงอีกด้วย แม้ว่า ราชวงศ์ฉินจะล่มสลายลงอย่างรวดเร็ว แต่แนวความคิดแบบสำนักฟาเจีย ก็ยังคงกำหนดรูปแบบการปกครองและระบบราชการของจีนตลอดประวัติศาสตร์ ลัทธิเคร่งครัดฟาเจีย มักถูกมองว่า เป็นแนวทางการปกครอง ที่เน้นการปฏิบัติแบบเผด็จการ ตรงกันข้ามกับลัทธิขงจื๊อ (Confucius) ซึ่งเน้นเรื่องจริยธรรม ศีลธรรม และการปกครองที่มีเมตตา

แนวคิดของหาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) มีอิทธิพลอย่างลึกซึ้งและยาวนานต่อระบบการเมืองและการปกครองของจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบททางระบบกฎหมาย การเน้นย้ำของหาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) ต่อประมวลกฎหมายที่กำหนดไว้อย่างดี การบังคับใช้กฎหมายที่เข้มงวด และการให้รางวัลและการลงโทษอย่างสม่ำเสมอ มีบทบาทสำคัญในการกำหนดรูปแบบระบบกฎหมายและการบริหารการเมืองของจีนโบราณ หลักการเหล่านี้ถูกนำมาใช้อย่างโดดเด่นในสมัยราชวงศ์ฉิน ภายใต้ปรัชญาลัทธิเคร่งครัดฟาเจียนี้ ราชวงศ์ฉินเน้นย้ำมาตรการที่เป็นมาตรฐานต่อประมวลกฎหมายที่เหมือนกัน และระบบราชการแบบรวมศูนย์ที่ยึดตามระบบคุณธรรม หาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) มุ่งเน้นการสนับสนุนอำนาจแบบรวมศูนย์และการรวมอำนาจไว้ในมือของผู้ปกครอง มีผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญต่อโครงสร้างของรัฐบาลจีนตลอดประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา การรวมศูนย์อำนาจ กลายมาเป็นประเด็นถกเถียงที่เกิดขึ้นในราชวงศ์ต่างๆของจีนอย่างมีนัยสำคัญ และระบบจักรวรรดิจีน มักสะท้อนถึงหลักการเหล่านี้ด้วย แนวคิดในการเลือกเจ้าหน้าที่รัฐและผู้บริหาร จะถูกพิจารณาจากคุณวุฒิ และความสามารถมากกว่าคำนึงถึงอายุ หรือสถานะทางสังคม ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญของปรัชญาหาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) ด้วยแนวคิดนี้ จึงมีอิทธิพลต่อการพัฒนาระบบการสอบราชการของจีน ระบบนี้อนุญาตให้บุคคลสามารถก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งข้าราชการ ผ่านการสอบแข่งขัน เรียกว่า จอหงวน (Zhuàngyuán) ซึ่งเป็นแนวทางปฏิบัติที่คงอยู่มานานหลายศตวรรษ แนวคิดของหาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) ก่อให้เกิดการถกเถียงและการอภิปรายอย่างต่อเนื่องในแวดวงปัญญาชนและการเมืองของจีน ปรัชญาของหาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) เปิดมุมมองหลากหลายมิติ ทำให้ได้เห็นทางเลือกแก่ลัทธิขงจื๊อและลัทธิเต๋า ที่อ้างวาทกรรมเกี่ยวกับการกำกับดูแล จริยธรรม และบทบาทของรัฐ แม้ว่าราชวงศ์ฉิน จะมีอายุค่อนข้างสั้น แต่แนวความคิดแบบหาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) ยังคงมีอิทธิพลต่อราชวงศ์ถัดมาอย่างโดดเด่น นอกจากนี้ แนวทางการปกครอง กฎหมาย รัฐศาสตร์ รวมถึงหลักการทางกฎหมายต่างๆ มักปรากฏให้เห็นในช่วงของการรวมศูนย์และการปฏิรูปประวัติศาสตร์จีน งานเขียนหาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) ยังคงเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญสำหรับการศึกษาความคิดทางการเมืองของจีน นักวิชาการและนักปรัชญายังคงวิเคราะห์และตีความแนวคิดของเขาในบริบททางประวัติศาสตร์และองค์ความรู้ลากหลายร่วมสมัยอีกด้วย ความสำคัญของหลักนิติธรรมและระบอบคุณธรรม ยังคงมีการพูดคุยกันในประเทศจีนในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของการปฏิรูปกฎหมายและการเมือง

โดยสรุป แนวคิดของ หาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) ในฐานะตัวแทนของสำนักแห่งความคิดแบบพวกเขา ได้ประทับร่องรอยให้กับประเพณีทางการเมืองและกฎหมายของจีนมาอย่างยาวนาน การที่เขาให้ความสำคัญกับอำนาจแบบรวมศูนย์ ระบบกฎหมายที่มีโครงสร้างดี และการกำกับดูแลแบบมีคุณธรรม ได้กำหนดแนวทางปฏิบัติในการกำกับดูแลของจีน และยังคงมีอิทธิพลต่อการอภิปรายเกี่ยวกับธรรมาภิบาลและปรัชญาการเมืองในประเทศ แม้ประธานาธิบดีคนปัจจุบัน คือ นายสีจิ้น ผิง (Xí Jìnpíng) ก็ได้นำแนวคิดแบบนิตินิยมมาปรับใช้ในการปราบปรามการทุตจริตของเจ้าหน้าที่รัฐด้วย (Wikipedia, 2566)

บทความและงานเขียนที่เชื่อมโยงปรัชญาการเมืองและกฎหมายของเขามีคุณค่าต่อแนวคิดหลักของลัทธิเคร่งครัดฟาเจียเป็นอย่างมาก เนื้อหาของบทความจะเริ่มต้นด้วยบริบทที่เกี่ยวกับชีวิตของเขาเอง มาจนถึงภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ และบรรยากาศทางปรัชญาในยุคแห่งสงครามระหว่างรัฐ แนวคิดพื้นฐานของลัทธิเคร่งครัดฟาเจีย เช่น หลักนิติธรรม อำนาจแบบรวมศูนย์ ระบบคุณธรรม และลัทธิปฏิบัตินิยม ได้แยกอธิบายไว้อย่างชัดเจน เมื่อเราเปรียบเทียบกับลัทธิขงจื๊อ จะเห็นว่า ลัทธิเคร่งครัดฟาเจีย มีความแตกต่างจากลัทธิขงจื๊อ ซึ่งเป็นสำนักปรัชญาที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของจีนโบราณในแง่ของการปกครอง จริยธรรม และบทบาทของผู้ปกครอง บทบาทของผู้ปกครองในทรรศนะของหาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) นั้น เห็นว่า นักปกครองมีสิทธิ์ต่อการรับผิดชอบในหน้าที่ด้วยตนเอง พวกเขาควรใช้ทุกวิธีการเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยและธำรงอำนาจของรัฐ รัฐมีความสำคัญและควรดำรงอยู่เหนือความสำคัญอื่นใด ประชาชนต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่รัฐมอบให้ เขาเสนอว่า ควรสนับสนุนรางวัลและการลงโทษ ระบบการให้รางวัลและการลงโทษ ต้องมีความสอดคล้องกันเพื่อควบคุมพฤติกรรมภายในรัฐ พวกลัทธิเคร่งครัดฟาเจีย เน้นสนับสนุนการมีอำนาจแบบรวมศูนย์ เพราะจะสามารถขับเคลื่อนและกำกับดูแลระบบและกลไกของรัฐได้อย่างมีประสิทธิภาพ พวกเขาเชื่อว่า ประชาชนท้องถิ่นไม่สามารถดำเนินกิจการของรัฐได้เองอย่างมีประสิทธิภาพเพียงพอ จึงไม่สมควรมีอำนาจเอง แต่ควรมอบอำนาจใดๆ ก็ตามให้กับผู้ปกครองได้ใช้แทนในการพัฒนาประเทศ

ความเชื่อในระบบคุณธรรมของสำนักฟาเจีย

พวกเขาเชื่อว่า วิธีการจัดสรรตำแหน่งที่มีประสิทธิภาพนั้น ควรพิจารณาจากความสามารถและการปฏิบัติงาน และผู้ปฏิบัติงานควรมีอำนาจได้เต็มที่ในการปฏิบัติงาน เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพต่อการปกครองและนำประโยชน์มาสู่ประชาชนด้วยดียิ่ง สำนักคิดเคร่งครัดฟาเจียจีนโบราณนี้ ไม่นิยมการเน้นระบบศีลธรรมหรือจริยธรรมแบบดั้งเดิมในลักษณะเดียวกับที่ลัทธิขงจื๊อหรือลัทธิเต๋านิยมสอนกัน แต่ลัทธิเคร่งครัดฟาเจียนี้สนับสนุนแนวทางที่ชัดเจนในการกำกับดูแลและการปกครองโดยให้ความสำคัญกับการปฏิบัติจริงตามกฎหมายและความเป็นระเบียบมากกว่าการพิจารณาทางศีลธรรมหรือจริยธรรม พวกเขาเชื่อว่า มนุษย์ไม่สามารถมีศีลธรรมหรือจริยธรรมโดยปราศจากกฎเกณฑ์ของรัฐได้ พวกเขามักไม่ค่อยเชื่อในประสิทธิภาพของหลักการทางศีลธรรมและจริยธรรมในการปกครองรัฐ และมักเชื่อว่า การอาศัยคุณธรรมและศีลธรรมของผู้ปกครองหรือเจ้าหน้าที่นั้นไม่น่าเชื่อถือ และระบบกฎหมายที่มีการกำหนดชัดเจนเป็นวิธีการรักษาความสงบเรียบร้อยและประกันการเชื่อฟังของประชากรที่มีประสิทธิภาพมากกว่า เป็นที่ทราบกันดีว่า สำนักเคร่งครัดฟาเจียนี้ นิยมให้ความสำคัญกับหลักนิติธรรม เป็นวิธีการหลักในการควบคุมพฤติกรรมภายในสังคม พวกเขาเชื่อว่า กฎหมายที่ชัดเจนและเป็นมาตรฐานพร้อมผลตอบแทนและการลงโทษที่สม่ำเสมอ เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคม พวกเขาสนับสนุนให้มีการรวมศูนย์อำนาจทางการเมืองไว้ในมือของผู้ปกครองหรือผู้มีอำนาจส่วนกลางที่เข้มแข็ง เพราะรัฐบาลกลางที่มีอำนาจสามารถบังคับใช้กฎหมายและรักษาการควบคุมได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าการพึ่งพาลักษณะทางศีลธรรมของผู้นำแต่ละคน ผู้ปกครองควรมุ่งเน้นไปที่การบรรลุวัตถุประสงค์เชิงปฏิบัติ เช่น ความมั่นคงของรัฐ ความเข้มแข็ง และการปราบปรามความขัดแย้ง แทนที่จะ

ยึดมั่นในอุดมคติทางศีลธรรมที่เป็นนามธรรมแม้ว่า จะไม่ใช่ระบบทางศีลธรรมในความหมายดั้งเดิม แต่พวกเขาก็ให้ความสำคัญกับการได้รับคุณธรรม บุคคลควรได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งในรัฐบาลโดยพิจารณาจากความสามารถและผลงานมากกว่าสถานะทางสังคมหรือภูมิหลังทางครอบครัว (Wikipedia, 2566)

ลัทธิเคร่งครัดฟาเจียนี้ เห็นแย้งต่อระบบคุณธรรมและจริยธรรมแบบดั้งเดิมในทรรศนะของขอของจื๊อและ เม่งจื้อ แต่กลับให้ความสำคัญกับหลักนิติธรรม การรวมศูนย์อำนาจ และลัทธิปฏิบัตินิยม เพื่อเป็นแนวทางในการบรรลุธรรมาภิบาลที่มีประสิทธิผลและรักษาระเบียบทางสังคม แนวทางปฏิบัติด้านศีลธรรมของลัทธิเคร่งครัดฟาเจีย มีพื้นฐานมาจากการปฏิบัติได้จริง และเชื่อว่า ระบบกฎหมายและการเมืองที่มีโครงสร้างดีมีความจำเป็นต่อความมั่นคงและความแข็งแกร่งของรัฐ

นโยบายยืดหยุ่นเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของรัฐ

ผลกระทบทางประวัติศาสตร์โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงการปกครองของราชวงศ์ฉิน และมรดกในความคิดทางการเมืองของจีนได้รับอิทธิพลจากลัทธิเคร่งครัดฟาเจียนี้อย่างมีนัยสำคัญ และแนวความคิดของหาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) ได้รับการตอบรับในช่วงเวลาที่เขามีชีวิตอยู่ตลอดจนคำวิพากษ์วิจารณ์รวมถึงการโต้เถียงที่เกี่ยวข้องกับลัทธิของพวกเขา

การปกครอง หลักนิติธรรม และปรัชญาการเมือง

บทความนี้จะให้ความเข้าใจอย่างครอบคลุมเกี่ยวกับปรัชญาการเมืองและกฎหมายของลัทธิเคร่งครัดฟาเจีย รวมถึงความสำคัญที่ยั่งยืนในขอบเขตของปรัชญาและความคิดทางการเมืองของโลกจีนปัจจุบัน ปรัชญาการเมืองและกฎหมายของหาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) มีความคล้ายคลึงกับบางแง่มุมของสำนักปรัชญาร่วมสมัยเช่นเดียวกับปรัชญาทางการเมืองและกฎหมายอื่นๆของวัฒนธรรมที่แตกต่างกันของจีน อย่างไรก็ตาม ปรัชญาเหล่านี้ มีต้นกำเนิด บริบท และจุดเน้นที่แตกต่างกัน เราจะระบุความคล้ายคลึงและความแตกต่างระหว่างลัทธิเคร่งครัดของหาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) รวมถึงปรัชญาการเมืองและกฎหมายที่โดดเด่นแห่งหนึ่ง นั่นก็คือลัทธิสโตอิกนิยม (Stoicism) ของกรุงโรมโบราณ (Ancient Rome)

ลัทธิลัทธิสโตอิกนิยม (Stoicism)

ลัทธิสโตอิกนิยม (Bobzien, 2006) เป็นสำนักแห่งความคิดเชิงปรัชญาที่สอนหลักการสำคัญเกี่ยวกับสารสำคัญทางศีลธรรม ถือเป็นความดีสูงสุด เน้นย้ำถึงคุณธรรมส่วนบุคคล ความมีเหตุผล และการควบคุมตนเอง สอนการยอมรับระเบียบธรรมชาติ และเหตุการณ์ที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของเรา แยกความแตกต่างระหว่างสิ่งที่อยู่ในการควบคุมของเราและสิ่งที่อยู่ภายนอก ส่งเสริมการดำเนินชีวิตตามหลักเหตุผลและหลักศีลธรรม ชาวสโตอิก พยายามที่จะดำเนินชีวิตแบบมีคุณธรรม ปลูกฝังความยืดหยุ่นทางอารมณ์ และค้นหาความสงบสุขโดยมุ่งเน้นไปที่สิ่งที่พวกเขาสามารถควบคุมได้ และยอมรับสิ่งที่พวกเขาทำไม่ได้ (Algra, 2003)

ลัทธิเคร่งครัดฟาเจียของหาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) กับลัทธิลัทธิสโตอิกนิยม (Stoicism)

หากจะกล่าวถึงแนวคิดเชิงรัฐศาสตร์การเมืองการปกครอง ทำให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างแนวคิดแบบตะวันตกของโรมัน เรียกว่า ลัทธิสโตอิก (Stoicism) หากพิจารณาเราจะเห็นได้ว่า แนวคิดของสำนักทั้งสองนี้ มีความคล้ายคลึงกันในแง่ของเจตนารมณ์ แต่อาจมีรายละเอียดอย่างอื่นแตกต่างกันบ้างขึ้นอยู่กับเบื้องหลังของแต่ละสำนัก เราจะได้พิจารณาในแง่ความเหมือนและความแตกต่างของสำนักทั้งสองนี้ พอให้เห็นนัยสำคัญของความหมายพอสังเขป

1. คุณลักษณะความเหมือน

1.1 ความเข้มงวดทางศีลธรรม ทั้งสองลัทธิแสดงให้เห็นถึงความแข็งแกร่งทางศีลธรรมในบริบทของตน ลัทธิเคร่งครัดฟาเจีย เน้นการปฏิบัติตามกฎหมายและอำนาจแบบรวมศูนย์อย่างเข้มงวดเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยและควบคุมพฤติกรรม ในขณะที่ลัทธิสโตอิก เน้นย้ำหลักศีลธรรมและจริยธรรมแบบปัจเจกชนที่เข้มงวด

1.2 มุ่งเน้นไปที่วินัย ลัทธิเคร่งครัดของหาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) เน้นย้ำถึงวินัยและการควบคุมตนเองซึ่งจำเป็นต่อความมั่นคงทางสังคมและการเมือง ลัทธิทั้งสองนี้ สนับสนุนให้มีการปกครองอย่างเข้มงวดตามกฎหมาย ในขณะที่บางกลุ่มอาจเน้นย้ำถึงความมีวินัยในตนเองของแต่ละบุคคลตามหลักการทางจริยธรรม

2. คุณลักษณะความแตกต่าง

2.1 จริยธรรม ลัทธิทั้งสองนี้ ขับเคลื่อนขบวนการทางจริยธรรมและวัฒนธรรม เป็นหลักซึ่งเกิดขึ้นในบริบทของจริยธรรมทางปรัชญาในยุคนั้น ครอบคลุมไม่เพียงแต่ประเด็นทางการเมืองและกฎหมายเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงความเชื่อทางจริยธรรม โดยเน้นถึงความอยู่รอดและความนับถือจริยธรรม ในทางกลับกัน เราถือว่าเป็นปรัชญาทางโลกที่เน้นเรื่องธรรมาภิบาลและรัฐศาสตร์เป็นหลัก แต่ลัทธิของหาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) มักจะเน้นอำนาจที่เกิดจากรัฐ แต่ไม่คำนึงคุณธรรมแบบปัจเจกชน สโตอิก อาจเน้นไปที่คุณธรรมเกิดจากปัจเจกชนและอำนาจทางศาสนามากกว่า เป็นต้น

2.2 แหล่งที่มาของอำนาจ ลัทธิทั้งสองนี้ มองว่า ตำราทางจริยธรรมและอำนาจจากสวรรค์เป็นแหล่งศูนย์กลางของการชี้แนะทางศีลธรรมและกฎหมาย ในทางตรงกันข้าม มนุษย์ ก็จำเป็นต้องอาศัยอำนาจของรัฐและผู้ปกครองในฐานะแหล่งที่มาของกฎหมายและความสงบเรียบร้อยขั้นสูงสุด

2.3 ลัทธิปฏิบัตินิยม ลัทธิทั้งสองนี้ ให้ความสำคัญกับหลักจริยธรรมและการแสวงหาความศักดิ์สิทธิ์ ในขณะที่แม้ว่า จะมีหลักจริยธรรมที่เกี่ยวข้องกับการปกครองอยู่แล้ว แต่ลัทธิหาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) กลับเน้นการปฏิบัติและเกี่ยวข้องกับการบรรลุวัตถุประสงค์ทางการเมืองมากกว่า โดยมักจะใช้วิธียึดประโยชน์สูงสุดของรัฐ ในขณะที่กลุ่มสโตอิก จะเน้นคุณกธรรมที่มาจากปัจเจกชนร่วมกับอำนาจรัฐด้วย (William, 2025)

การยึดถือกฎของหาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) กับลัทธิสโตอิกนิยม

ทั้งลัทธิเคร่งครัดฟาเจียและลัทธิสโตอิกนิยมของโรมันให้ความสำคัญกับคุณธรรม แม้ว่า จะนิยามคุณธรรมต่างกันก็ตาม ลัทธิสโตอิกนิยม เน้นย้ำถึงคุณธรรมส่วนบุคคลและความสงบภายใน ในขณะที่ลัทธิปรัชญาทั้งสองก็ตระหนักเห็นถึงความสำคัญของกฎหมายและความสงบเรียบร้อยในสังคม ลัทธิสโตอิกนิยมของโรมัน สนับสนุนการดำเนินชีวิตตามกฎธรรมชาติและเหตุผล ในขณะที่ลัทธิเคร่งครัดฟาเจีย เน้นหลักนิติธรรมเป็นวิธีการปกครองรัฐ ลัทธิสโตอิกนิยมของโรมัน มักเน้นเนื้อหาเกี่ยวข้องกับหลักจริยธรรมส่วนบุคคล การพัฒนาส่วนบุคคล และคุณธรรมภายใน ลัทธิเคร่งครัดฟาเจีย ในฐานะปรัชญาการเมือง ก็จะมุ่งเน้นไปที่การปกครองของรัฐและพฤติกรรมของเจ้าหน้าที่ที่ให้บริการแก่รัฐ (เจ้าหน้ารัฐ) ลัทธิสโตอิกนิยมให้ความสำคัญกับจริยธรรม ความสงบภายใน และการใช้ชีวิตร่วมกับธรรมชาติ ลัทธิเคร่งครัดฟาเจียตามที่กล่าวไว้ข้างต้น มีความเป็นเชิงปฏิบัติมากกว่า และเกี่ยวข้องกับการใช้กฎหมายในทางปฏิบัติและการแสวงหาวัตถุประสงค์ทางการเมือง

โดยสรุป แม้ว่า จะมีความคล้ายคลึงกันอย่างผิวเผินระหว่างลัทธิเคร่งครัดฟาเจียกับลัทธิสโตอิกนิยมของโรมัน แต่ปรัชญาเหล่านี้ ก็มีรากฐาน วัตถุประสงค์ และบริบทที่แตกต่างกัน ลัทธิเคร่งครัดฟาเจียโดยหลักแล้ว เป็นปรัชญาการเมืองและกฎหมายที่เน้นเรื่องธรรมาภิบาล ในขณะที่ลัทธิสโตอิกนั้น เป็นขบวนการทางจริยธรรมและวัฒนธรรม และลัทธิสโตอิกนิยม เป็นปรัชญาแห่งจริยธรรมส่วนบุคคลและความสงบภายใน ความเหมือนและความแตกต่างสะท้อนถึงวัตถุประสงค์ที่แตกต่างและต้นกำเนิดทางประวัติศาสตร์ด้วย ลัทธิเคร่งครัดฟาเจีย มีทั้งผลกระทบเชิงบวกและเชิงลบต่อการเมืองและการปกครองของจีนในช่วงที่มีอิทธิพลทางประวัติศาสตร์ ข้อดีและข้อเสียของลัทธิเคร่งครัดนั้นขึ้นอยู่กับการตีความและอาจแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับบริบทและการประยุกต์ใช้เฉพาะ

การยึดถือกฎหมายต่อการเมืองจีน

ลัทธิเคร่งครัดฟาเจีย สนับสนุนรัฐบาลที่เข้มแข็งและรวมศูนย์โดยมีผู้ปกครองที่มีอำนาจเป็นผู้นำ การเน้นย้ำถึงอำนาจแบบรวมศูนย์ช่วยให้จีนเป็นหนึ่งเดียวและสร้างธรรมาภิบาลที่มั่นคงในช่วงเวลาแห่งการแตกแยกและความขัดแย้ง เป็นการส่งเสริมแนวคิดที่ว่ากฎหมายควรมีการกำหนดไว้อย่างชัดเจน นำไปใช้อย่างเท่าเทียมกัน และได้รับการสนับสนุนจากรางวัลและการลงโทษที่สม่ำเสมอ แนวทางนี้ มีส่วนช่วยในการสร้างสังคมที่คาดเดาได้และมีระเบียบมากขึ้น ปรัชญาของหาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) ให้ความสำคัญกับระบบคุณธรรม โดยที่บุคคลต่างๆ ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งในรัฐบาลโดยพิจารณาจากความสามารถและผลงาน มากกว่าชาติกำเนิด หรือสถานะทางสังคม แนวทางนี้ช่วยให้มั่นใจได้ว่าบุคคลที่มีความสามารถควรอยู่ในตำแหน่งที่มีอำนาจ หลักการทางกฎหมาย เช่น การมุ่งเน้นไปที่การปฏิบัติจริง และลัทธิปฏิบัตินิยม มุ่งเป้าไปที่การบรรลุวัตถุประสงค์ของรัฐ ซึ่งมักรวมถึงการพัฒนาเศรษฐกิจ ความเข้มแข็งทางทหาร และเสถียรภาพทางสังคม การมุ่งเน้นไปที่ประสิทธิผลและการกำกับดูแลที่มุ่งเน้นผลลัพธ์มีส่วนทำให้รัฐจีนเติบโตและมีเสถียรภาพมากขึ้น หลักการของนักกฎหมายแห่งชาวลัทธิฟาเจีย สนับสนุนให้มีการกำหนดมาตรฐานในด้านต่างๆ เช่น

การบริหาร การปกครอง การสนับสนุนเจ้าหน้าที่ของรัฐ เน้นส่งเสริมประสิทธิภาพและลดความแตกต่างในระดับภูมิภาค พวกเขาตระหนักถึงความสำคัญของการรักษากองทัพที่เข้มแข็งและการรักษาผลประโยชน์ของรัฐ ซึ่งสามารถช่วยปกป้องจีนจากภัยคุกคามภายนอก แนวคิดฝ่ายนิติบัญญัติ โดยเฉพาะแนวคิดที่นำมาใช้ในสมัยราชวงศ์ฉิน มีผลกระทบยาวนานต่อโครงสร้างของรัฐบาลจีน และระบบราชการ องค์ประกอบของลัทธิเคร่งครัดฟาเจียยังคงมีอิทธิพลต่อหลักธรรมาภิบาลในราชวงศ์ต่อๆมา อย่างไรก็ตาม เราจำเป็นต้องเข้าใจว่าลัทธิของหาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) ก็มีข้อเสียและการวิพากษ์วิจารณ์ที่สำคัญเช่นกัน ยังรวมไปถึงการถูกวิจารณ์ถึงการเป็นลัทธิเผด็จการ เพราะการเน้นย้ำต่ออำนาจแบบรวมศูนย์และการปกครองที่เข้มงวดตามกฎหมายอาจนำไปสู่การเป็นเผด็จการได้โดยแทบไม่มีที่ว่างสำหรับเสรีภาพส่วนบุคคลหรือความขัดแย้งใดๆ เพราะถูกจัดการโดยรัฐ การใช้บทลงโทษอย่างรุนแรง เป็นวิธีการควบคุมและการป้องปราม ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของปรัชญาลัทธิเคร่งครัดนี้ อาจนำไปสู่ความโหดร้ายและการใช้อำนาจในทางที่ผิด ลัทธิเคร่งครัดนี้ ถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นเพราะขาดคำแนะนำทางศีลธรรมหรือจริยธรรมในการกำกับดูแล โดยเน้นไปที่การปฏิบัติจริงและการเชื่อฟังมากกว่าการพิจารณาด้านจริยธรรม นโยบายและแนวปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ผู้เคร่งครัด มักเผชิญกับการต่อต้านและไม่เป็นที่นิยมในหมู่ประชากร นำไปสู่ความไม่สงบในสังคมและการท้าทายอำนาจรัฐ

โดยสรุป แม้ว่า ลัทธิเคร่งครัดของหาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) จะมีประโยชน์บางประการในแง่ของการกำกับดูแลแบบรวมศูนย์ การบริหารงานที่มีประสิทธิผล และความมั่นคง แต่ก็มีข้อบกพร่องที่สำคัญเช่นกัน รวมถึงเป็นลัทธิเผด็จการและการขาดคำแนะนำทางศีลธรรม ผลกระทบโดยรวมของลัทธิเคร่งครัดฟาเจียต่อการเมืองจีนมีความซับซ้อนและขึ้นอยู่กับการตีความทางประวัติศาสตร์ ปรัชญาการเมืองของหาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) และการเมืองของจีนในปัจจุบันมีความคล้ายคลึงกันบางประการ เนื่องจากลัทธิหาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) มีอิทธิพลยาวนานต่อการปกครองของจีน อย่างไรก็ตาม ยังมีความแตกต่างที่สำคัญซึ่งสะท้อนถึงวิวัฒนาการของความคิดและการปฏิบัติทางการเมือง เมื่อเวลาผ่านไป ส่วนข้อแตกต่างที่สำคัญบางประการระหว่างลัทธิเคร่งครัดของหาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) และการเมืองจีนในปัจจุบัน เราจะได้พิจารณาดังต่อไปนี้

1. รากฐานทางอุดมการณ์ ลัทธิเคร่งครัดของ หาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) นิยมแนวคิดด้วยกฎหมายดังที่ หาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) อธิบายไว้ชัดแจ้ง เพราะเป็นปรัชญาเชิงปฏิบัติและเผด็จการที่มุ่งเน้นไปที่อำนาจแบบรวมศูนย์ การปกครองที่เข้มงวดตามกฎหมาย และการใช้รางวัลและการลงโทษเพื่อรักษาการควบคุม ไม่ได้หยั่งรากลึกในอุดมการณ์หรือหลักศีลธรรม

2. การเมืองในปัจจุบันของจีน ในขณะที่พรรคคอมมิวนิสต์จีน (CCP) และรัฐบาลจีนได้นำแง่มุมต่างๆของการกำกับดูแลแบบเคร่งครัดมาใช้ พวกเขาก็ได้รับอิทธิพลจากอุดมการณ์มาร์กซิสต์-เลนินนิสต์และลัทธิสังคมนิยมจีนที่มีลักษณะเฉพาะของจีน การผสมผสานอุดมการณ์นี้ รวมถึงองค์ประกอบของทั้งการรวมศูนย์อำนาจและการแทรกแซงของรัฐในระบบเศรษฐกิจด้วย

3. ระบบการเมือง ลัทธิเคร่งครัดของหาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) ไม่ได้กำหนดระบบการเมืองที่เฉพาะเจาะจง แต่เน้นย้ำถึงอำนาจแบบรวมศูนย์ มีความเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติธรรมาภิบาลมากกว่ารูปแบบ

ของรัฐบาล การเมืองปัจจุบันของจีน ปัจจุบันจีนดำเนินกิจการในฐานะสาธารณรัฐสังคมนิยมพรรคเดียว โดยมีพรรคคอมมิวนิสต์จีน (CCP) เป็นพลังทางการเมืองที่มีอำนาจเหนือกว่า ในขณะที่พรรคคอมมิวนิสต์จีน (CCP) ยังคงควบคุมรัฐอย่างเข้มงวด แต่ก็ยังมีนโยบายเศรษฐกิจที่มุ่งเน้นไปยังตลาดโลกด้วย

4. ระบบเศรษฐกิจ ลัทธิกฎหมายของหาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) ไม่ได้ให้นโยบายหรือคำแนะนำทางเศรษฐกิจโดยละเอียด โดยเน้นที่การควบคุมของรัฐและการรวมอำนาจอำนาจเป็นศูนย์เป็นหลักเท่านั้น

5. การเมืองปัจจุบันของจีน การเมืองปัจจุบันของจีนครอบคลุมองค์ประกอบของระบบทุนนิยมของรัฐและเศรษฐกิจแบบตลาดผสม ในขณะที่รัฐยังคงควบคุมอุตสาหกรรมและภาคส่วนหลักๆ อย่างมีนัยสำคัญ ยังมีภาคเอกชนและการปฏิรูปที่มุ่งเน้นตลาดที่กำลังเติบโตอีกด้วย

6. บทบาทของอุดมการณ์ ลัทธิยึดถือกฎหมายของหาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) ยึดถือกฎเกี่ยวข้องกับการรักษาความสงบเรียบร้อยและการควบคุมด้วยวิธีการเชิงปฏิบัติมากกว่าการส่งเสริมอุดมการณ์ที่เฉพาะเจาะจง ในขณะที่การเมืองจีนในปัจจุบันเน้นให้ความสำคัญอย่างยิ่งต่ออุดมการณ์ของตน รวมถึงลัทธิมาร์กซิส-เลนินและลัทธิสังคมนิยมที่มีลักษณะเฉพาะของจีน ในฐานะพลังแห่งความชอบธรรม การศึกษาเชิงอุดมการณ์และการโฆษณาชวนเชื่อถือเป็นหัวใจสำคัญของการปกครองของพรรคสังคมนิยมจีน (CCP)

7. การมีส่วนร่วมทั่วโลก ลัทธิยึดถือกฎหมายของหาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) ไม่ได้กล่าวถึงประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างประเทศหรือการมีส่วนร่วมระดับโลก เนื่องจากมุ่งเน้นไปที่ธรรมาภิบาลแห่งรัฐภายในประเทศเป็นหลัก ในขณะที่ประเทศจีนในปัจจุบัน มีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในด้านการเมืองและเศรษฐศาสตร์ระดับโลก โดยดำเนินนโยบายโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจ ในขณะเดียวกันก็แสดงความสนใจในเวทีระหว่างประเทศด้วย

แม้ว่า ลัทธิเคร่งครัดของหาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) มีผลกระทบยาวนานต่อหลักการของอำนาจแบบรวมศูนย์และการปกครองตามกฎหมายในการปกครองของจีน แต่การเมืองในปัจจุบันของจีนได้รวมเอาปัจจัยทางอุดมการณ์ เศรษฐกิจและระหว่างประเทศในวงกว้างเข้าไว้ด้วยกัน การผสมผสานหลักการปกครองแบบจีนโบราณเข้ากับอุดมการณ์ร่วมสมัยและภูมิทัศน์ทางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้เกิดความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญระหว่างหาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) และระบบการเมืองแบบจีนในปัจจุบัน

สรุป

โดยสรุปแนวคิดเรื่องลัทธิเคร่งครัดแห่งสำนักความคิดของหาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) แสดงถึงแนวทางที่โดดเด่นและเน้นการปฏิบัติในการปกครองจีนโบราณ ดังที่หาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) และนักคิดคนอื่นๆ ได้เน้นหลักการสำคัญหลายประการ เช่น อำนาจแบบรวมศูนย์ด้วยการสนับสนุนรัฐบาลที่เข้มแข็งและรวมศูนย์โดยมีอำนาจเบ็ดเสร็จตกเป็นของผู้ปกครอง การรวมอำนาจไว้ที่ศูนย์กลางถูกมองว่า เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการรักษาความสงบเรียบร้อยและความมั่นคงภายในรัฐ นักกฎหมายของลัทธินี้ เน้นย้ำถึงความสำคัญของประมวลกฎหมายที่มีการกำหนดไว้อย่างดี ซึ่งนำไปใช้อย่างสมดุล และได้รับการสนับสนุนรางวัลและการลงโทษที่

สม่ำเสมอ หลักนิติธรรมถือเป็นวิธีการควบคุมพฤติกรรมและประกันการเชื่อฟัง นอกจากนี้ พวกเขายังส่งเสริมแนวคิดระบอบคุณธรรม กล่าวคือ บุคคลควรได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งในรัฐบาลโดยพิจารณาจากคุณธรรมและความสามารถมากกว่าสถานะทางสังคมหรือชาติกำเนิด ลัทธิเคร่งครัดนี้ เน้นการปฏิบัตินิยมมีลักษณะเฉพาะด้วยแนวทางที่เน้นการปฏิบัติ และเน้นผลลัพธ์เป็นหลักในการกำกับดูแล ผู้ปกครองได้รับการสนับสนุนให้ปรับนโยบายของตนเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์เชิงปฏิบัติ แม้ว่า จะหมายถึงการใช้มาตรการที่รุนแรงหรือการหลอกลวงก็ต้องปฏิบัติ พวกเขามักจะเน้นความเป็นจริงในแนวทางการทูตและนโยบายต่างประเทศ โดยเน้นถึงความสำคัญของการรักษากองทัพที่เข้มแข็งและการรักษาผลประโยชน์ของรัฐ และพวกจะไม่เห็นด้วยต่อบทบาทของคุณธรรมและจริยธรรมในการปกครอง แต่มุ่งเน้นไปที่การปฏิบัติจริงของการปกครองแทน อิทธิพลของลัทธิหาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) ต่อการเมืองและการปกครองของจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยราชวงศ์ฉิน มีส่วนทำให้เกิดการรวมประเทศจีนและการสถาปนาระบบการบริหารแบบรวมศูนย์ แม้ว่า จะมีประโยชน์บางประการในแง่ของความมั่นคงและความสงบเรียบร้อย แต่ลัทธิเคร่งครัดของหาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) ยังต้องเผชิญกับคำวิพากษ์วิจารณ์ถึงแนวโน้มเผด็จการและการขาดคำแนะนำทางศีลธรรม แนวคิดเรื่องลัทธิเคร่งครัดของหาน เฟย์ จื่อ (Han Feizi) ทำหน้าที่เป็นจุดอ้างอิงทางประวัติศาสตร์สำหรับการทำความเข้าใจแนวทางต่างๆ ในการกำกับดูแลและความตึงเครียดระหว่างอำนาจแบบรวมศูนย์ หลักนิติธรรม และสิทธิและเสรีภาพส่วนบุคคล แม้จะมีบริบททางประวัติศาสตร์ที่เชื่อมโยงกัน แต่ลัทธิเคร่งครัดนี้ ก็ยังคงเป็นประเด็นที่ต้องศึกษาและถกเถียงกันในสาขาปรัชญา รัฐศาสตร์ และประวัติศาสตร์จีน โดยเน้นย้ำความสำคัญที่ยั่งยืนในภูมิทัศน์ทางปัญญาด้วย

บรรณานุกรม

Algra, K. (2003). *Stoic theology.* In: B. Inwood (ed.) The Cambridge Companion to the Stoics. Cambridge University Press.

Bobzien, S. (2006). *Ancient logic. Stanford Encyclopedia of Philosophy.* Retrieved 22 December 2015 from http://plato.stanford.edu/ entries/logic-ancient/

Henrique, S. (2018). *An Introduction to Hanfei's Political Philosophy: The Way of the Ruler.* N.P.: n.p.

Quale, G.R. (1975). *Eastern Civilization* (Prentice Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey.

Watson, B. (2003). *Han Feizi – Basic Writings.* Columbia University Press. ISBN 9780231521321. OCLC796815905

Wikipedia. *The Free Encyclopedia. Han Feizi.* Retrieved 25 September 2023 from https://en.wikipedia.org/wiki/Han_Feizi.

Wikipedia. *The Free Encyclopedia. Legalism (Chinese philosophy).* Retrieved 25 September 2023 from https://en.wikipedia.org/wiki/Legalism_ (Chinese_philosophy)

William O. Stephens. Retrieved 25 May 2025 from https://iep.utm.edu/stoiceth/

นิติศาสตร์แนวพุทธ : Buddhist Law

[1]โอภาส ศุภจิตเมตตา และ [2]ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม

[1]Ohpas Supajitmetta and [2]Thanarat Sa-ard-iam

[1,2]วิทยาเขตสุรินทร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1,2]Surin Campus, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[2]Corresponding Author's Email: thanarat.mcusr@gmail.com

ผู้แต่ง: สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

สำนักพิมพ์: สถาบันกฎหมายอาญา สำนักงานอัยการสูงสุด

ปีที่พิมพ์: ธันวาคม 2539

จำนวนหน้า: ความหนา 132 หน้า จำนวน 3 บท

ISBN: 974-8239-34-9

บทนำ

หนังสือนิติศาสตร์แนวพุทธ เขียนโดยสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) พิมพ์ครั้งแรก ปี 2539 โดยสถาบันกฎหมายอาญา สำนักงานอัยการสูงสุด พิมพ์เป็นธรรมทาน ในเดือนธันวาคม จำนวน 133 หน้า เป็นหนังสือที่มีการนำเสนอ ด้วยวิธีการยกหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้กับอธิบายประกอบกฎหมาย และกระบวนการยุติธรรมซึ่งเป็นศาสตร์สมัยใหม่

แรงบันดาลใจของผู้วิจารณ์ในการเลือกหนังสือเล่มนี้มาวิจารณ์นั้น คือ เนื่องจากเกี่ยวข้องกับหลักนิติศาสตร์ อันว่าด้วยการศึกษาวิชากฎหมาย โดยเฉพาะเนื่องจากผู้วิจารณ์มีความรู้ทางด้านนิติศาสตร์และมีประสบการณ์ในการใช้กฎหมายมาเป็นเวลายาวนาน เพื่อจะได้เห็นประโยชน์ในการใช้กฎหมายกับหลักการพระพุทธศาสนาว่า มีความสอดคล้องและเอื้อประโยชน์กันอย่างไร ซึ่งโดยข้อเท็จจริงแล้ว หลักกฎหมายกับหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนามีความเกี่ยวข้องกันเสมอ คือ เป็นหลักที่ให้ทุกคนปฏิบัติตามหลักกฎหมาย ส่วนหลักธรรมก็ให้คนปฏิบัติตามหลักธรรม ทั้งนี้ เพื่อที่จะให้บุคคลทุกคนอยู่ในสังคมอย่างปกติสุข ด้วยการ

ปฏิบัติตามหลักกฎหมายและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา กฎหมายกับหลักศีลธรรมนั้นมีความผสานกันอย่างกลมกลืน

เหตุผลที่เลือกวิจารณ์หนังสือเล่มนี้เพราะว่าผู้เขียนเป็นผู้ที่มีชื่อเสียงในทางวิชาการแนวพุทธศาสนามาเป็นเวลายาวนานแล้ว และในการศึกษานิติศาสตร์ก็เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและนำหลักธรรมมาปฏิบัติติด้วยกันได้อย่างกลมกลืนกัน นิติศาสตร์แนวพุทธ คือ แนวคิดการศึกษากฎหมายที่นำหลักคำสอนและปรัชญาของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้กับกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม แนวทางนิติศาสตร์แนวพุทธให้ความสำคัญกับการพัฒนาจิตใจของบุคคลและเสริมสร้างความเป็นธรรม ตามหลักอริยสัจ 4 คือ การเข้าใจทุกข์ การรู้ถึงของเหตุของทุกข์ การรู้วิธีการดับทุกข์ และการปฏิบัติตามอันมีศีล สมาธิ สติ ปัญญา หนังสือเล่มนี้ชี้ให้เห็นว่า การจัดความยุติธรรมไม่ควรเป็นเพียงแต่การบังคับใช้กฎหมายตามตัวบท ต้องคำนึงถึงความกรุณาและประโยชน์ของผู้เกี่ยวข้องด้วย

ภาพรวมทั้งหมดในหนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือที่เกี่ยวกับหลักธรรมในพุทธศาสนากับนิติศาสตร์ผสมกลมกลืนกันอยู่อย่างชัดเจน เพื่อให้สะดวกต่อการอ่านให้เข้าใจง่ายขึ้น มีเนื้อหาสำคัญ แบ่งเป็น 3 บท บทที่ 1 เกี่ยวกับหลักการพื้นฐาน บทที่ 2 หลักแห่งการปฏิบัติการ และบทที่ 3 เป็นบทส่งท้าย หนังสือนิติศาสตร์แนวพุทธช่วยให้ผู้อ่านได้รับมุมมองใหม่ในการพิจารณากฎหมาย และการปฏิบัติตามกฎหมายโดยใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนา ที่ให้ผู้อ่านมีมุมมองที่เอื้อประโยชน์ต่อผู้อื่นและเป็นเครื่องมือในการประสานระหว่างความยุติธรรมตามหลักกฎหมายกับความยุติธรรมทางศีลธรรมอย่างกลมกลืนกัน หนังสือนิติศาสตร์แนวพุทธ ผู้อ่านจะได้เรียนรู้วิธีคิดและการวิเคราะห์ที่ไม่เน้นเพียงการบังคับใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัด แต่ยังพิจารณาถึงความถูกต้องในเชิงศีลธรรมและคุณธรรม ซึ่งสอดคล้องกับกับความเชื่อทางพุทธศาสนาที่เน้นการปฏิบัติชอบเพื่อสันติสุขและสมานฉันท์ในสังคมไทย นอกจากนี้การศึกษาแนวคิดพุทธศาสตร์แนวพุทธยังช่วยให้ผู้อ่านสามารถพัฒนาการตัดสินใจอย่างรอบคอบมากขึ้น โดยอาศัยหลักของคำสอนในพระพุทธศาสนามากขึ้นเพื่อนำไปสู่ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผล

นิติศาสตร์กับธรรมศาสตร์

นิติศาสตร์ หมายความว่า วิชากฎหมายโดยเฉพาะ ส่วนธรรมศาสตร์ หมายถึง เป็นกฎหมาย หรือ กติกาของสังคมที่สืบกันมาตั้งแต่ดั้งเดิม นิติศาสตร์แนวพุทธ หมายถึง วิชากฎหมายในทางปฏิบัติที่วางไว้ตามผู้ตรัสรู้ผู้ตื่นแล้ว ผู้เบิกบานแล้ว เพื่อให้สะดวกต่อการอ่านให้เข้าใจง่ายขึ้น คือ มีหลักการพื้นฐาน หลักแห่งการปฏิบัติการและบทส่งท้าย กฎหมายกับแนวพุทธเกี่ยวข้องกันเสมอ หนังสือนิติศาสตร์แนวพุทธ ช่วยให้ผู้อ่านได้รับมุมมองใหม่ในการพิจารณากฎหมาย และการปฏิบัติตามกฎหมายโดยใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนา เป็นเครื่องมือในการประสานหลักกฎหมายกับทางศีลธรรมอย่างกลมกลืน

1. หลักการพื้นฐาน

นิติศาสตร์แนวพุทธ คือ แนวคิดการศึกษากฎหมายที่นำหลักคำสอนและปรัชญาของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้กับกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม โดยเน้นการเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ ความยุติธรรม

ความกรุณา และจริยธรรมที่เกิดจากความรู้แจ้งในทุกข์และการดับทุกข์ การนำนิติศาสตร์แนวพุทธมาใช้มีเป้าหมายให้กฎหมายมีความยุติธรรมโดยแท้จริง สอดคล้องกับหลักธรรมะที่เน้นความมีเมตตา กรุณา ความไม่เบียดเบียนและความเคารพในสิทธิและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ซึ่งต่างจากกฎหมายทั่วไปที่เน้นการบังคับใช้และบทลงโทษเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคม สำหรับนักกฎหมายนั้นปรัชญากฎหมายธรรมชาติย่อมเป็นเสมือนหนึ่งหลักศีลธรรมประจำใจที่จะคอยเตือนให้ระลึกอยู่เสมอว่าจุดมุ่งหมายของการใช้กฎหมายก็คือ การสร้างเสริมความยุติธรรมและความดีงามให้แก่สังคมมิใช่นำเอากฎหมายมาใช้เพื่อการแสวงหาประโยชน์และอำนาจให้แก่ตนเองเพราะนักกฎหมายต่างพากันประพฤติปฏิบัติเช่นนั้น กันเช่นนั้นหมดทุกคนแล้วทั้งกฎหมายและนักกฎหมายเองก็จะมีคุณค่าเป็นเพียงเครื่องมือสำหรับการสร้างความยุติธรรมและความชั่วร้ายให้กับสังคมโดยไม่มีขอบเขตจำกัดแต่อย่างใดนั่นเอง

2. หลักแห่งการปฏิบัติการ

หลักแห่งการปฏิบัติการของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ท่านได้พูดถึงหลักธรรมบังคับหรือประยุกต์และปฏิบัติตามหลักธรรมจะได้ประโยชน์ การปฏิบัติตามหลักธรรมะมากมายในชีวิต กฎหมายและนิติศาสตร์มีความสำคัญต่อชีวิตและสังคมจึงต้องมีหลักนิติธรรม (The Rule of Law) เกิดขึ้น หลักนิติธรรม เป็นถ้อยคำในอุดมคติซึ่งมีผู้กล่าวขวัญกันมานานรูปคำมีลักษณะเป็นนามธรรมทำให้รู้สึกเคลือบคลุมหรือว่างเปล่า เหมือนกับความรู้สึกที่ได้เกิดขึ้นเมื่อพยายามทำความเข้าใจต่อคำว่า ความยุติธรรม ความเป็นธรรม ความเสมอภาค หลักนิติธรรมต้องเข้าใจปรัชญาทางสังคมหรือการเมืองด้วยซึ่งโดยพื้นฐานทั่วไปแล้วหลักนิติธรรมจะสัมพันธ์วนเวียนอยู่กับเรื่อง กฎหมาย เหตุผล และศีลธรรม เสรีภาพ ของประชาชนและรัฐ ความยุติธรรมความเสมอภาคในรูปแบบซึ่งเน้นถึงความเสมอภาคที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรในบทบัญญัติของกฎหมาย อาทิในกฎหมายรัฐธรรมนูญที่ปรากฏรูปแบบภายนอกที่เชิดชูถึงความเสมอภาคของบุคคลที่จะได้รับการปฏิบัติต่อหน้ากฎหมายอย่างเท่าเทียมกันโดยไม่มีการแบ่งแยกหรือเลือกปฏิบัติหรือความเสมอภาคในเนื้อหา ซึ่งหมายถึง ความเสมอภาคที่มีผลปรากฏขึ้นจริง ๆ ในตัวบุคคลทั่วไปในสังคม มิใช่ความเสมอภาคที่ปรากฏอยู่แต่เพียงเป็นตัวอักษร หรือคำพูดหรู ๆ ในกฎหมาย ดังนั้นหลักกฎหมายและนิติบัญญัติมีความสำคัญต่อชีวิตและสังคมอย่างมาก การศึกษาด้านนิติศาสตร์จึงเป็นเรื่องใหญ่ขอบข่ายกว้างขวางลึกซึ้งมากจึงต้องใช้หลักธรรมะต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้าช่วยในการเกลาจิตใจผู้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขตลอดไป

มองอดีตถึงปัจจุบัน เพื่อสร้างสรรค์อนาคต

การลงโทษทางอาญา คือ มาตรการที่กำหนดไว้ สำหรับลงโทษแก่ผู้กระทำความผิดตามประมวลกฎหมายอาญา ได้แก่ โทษประหารชีวิต โทษจำคุก โทษกักขัง โทษปรับ และโทษริบทรัพย์สิน เป็นต้น การลงโทษทางอาญาพระภิกษุสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ทุกฉบับในอดีตกาลไม่มีการลงโทษจำคุกทางอาญาแก่พระภิกษุสงฆ์แต่อย่างใดมีการการลงโทษทางพระวินัยเท่านั้น หากพระภิกษุสงฆ์กระทำผิดวินัยร้ายแรงก็มีเพียงลงโทษตามพระวินัยของพระภิกษุตามศีล 227 ข้อเท่านั้น ต่อมามีบทบัญญัติลงโทษพระภิกษุสงฆ์ตาม พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และแก้ไขเพิ่มเติม มาตรา 42 , 43 , 44 , 44

ทวิ โดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 การลงโทษจำคุกพระภิกษุสงฆ์ถือว่าเป็นโทษที่ร้ายแรงแก่พระภิกษุในกฎหมายอาญา ดังนั้น พระภิกษุสงฆ์เป็นตัวแทนเป็นบุตรของพระพุทธเจ้าอยู่ในสถานะที่อุบาสก อุบาสิกาให้การเคารพศรัทธานับถือกราบไหว้ในศาสนาพุทธ การลงโทษทางอาญาจึงเป็นการลงโทษที่ร้ายแรงและเป็นโทษที่ซ้ำซ้อนอยู่กับประมวลกฎหมายอาญา

บทวิจารณ์ : คุณค่าของหนังสือ

ในหนังสือเล่มนี้ ผู้วิจารณ์ได้ทราบถึงคุณค่าของหนังสือในจุดเด่นที่ควรสนับสนุนอย่างยิ่งและในส่วนที่เป็นจุดควรพัฒนาของหนังสืออันควรนำไปแก้ไขดังต่อไปนี้

1. จุดเด่นของหนังสือ

หนังสือนิติศาสตร์แนวพุทธเป็นหนังสือที่มีคุณค่าต่อการอ่านและเพิ่มพูนปัญญาความรู้จากเนื้อหาและความศรัทธาทางพระพุทธศาสนา โดยเรียบเรียงจากเนื้อหาในหลักธรรมหลายด้าน และนำหลักธรรมมาเรียบเรียงให้อ่านง่ายขึ้น แต่ละบทแทรกเนื้อหาให้เกิดความเข้าใจและเกิดจินตนาการในขณะอ่านกลมกลืนกันซึ่งสามารถสรุปจุดเด่น 3 ด้าน

1.1 ด้านรูปแบบการเขียน

เป็นการเขียนโดยอาศัยหลักธรรมในพระไตรปิฎกเขียนภาษาบาลีซึ่งเหมาะสมกับหนังสือดังกล่าว ภาษาที่เรียบเรียงนั้นเข้าใจได้ง่ายและชัดเจน มีความเชื่อมโยงทางด้านเนื้อหาและเหตุผล โดยมีการเสนอแนะในหนังสือในปัญหาที่แท้จริงแนวทางชัดเจน ผู้เขียนได้อาศัยข้อมูลในพระไตรปิฎกเปรียบเทียบ เพื่อแนะแนวทางต่อไป หนังสือเล่มนี้แม้จะเป็นภาษาบาลีซึ่งยากต่อการแปลและเข้าใจมากก็ตามแต่ผู้เขียนได้พยายามยกตัวอย่างในเรื่องต่าง ๆ ให้เห็นและเข้าใจมากมาย แต่การอ่านก็เข้าใจยากเหมือนเดิมเพราะการเขียนยกตัวอย่างมาจากพระไตรปิฎกซึ่งผู้อ่านไม่สามารถสืบค้นได้ทันใจในเวลาอ่านหนังสือเล่มนี้ จึงควรแปลภาษาบาลีเป็นภาษาธรรมดาทั่วไปให้ผู้อ่านได้เข้าใจมากกว่านี้ เมื่อผู้อ่านเข้าใจจะได้นำหลักธรรมต่าง ๆ นำสู่การปฏิบัติให้รู้เห็นแจ้งต่อไป

1.2 ด้านเนื้อหาและภาษา

หนังสือเล่มนี้ มีการวางเนื้อหาในหลักธรรมในพระไตรปิฎกอ้างอิงตลอดและมีภาษาบาลียกตัวอย่างให้เข้าใจตลอดตามแนวหลักธรรม ตามประสบการณ์ที่มากของผู้เขียนในเรื่องด้านพระพุทธศาสนาของเราพยายามยกตัวอย่างเปรียบเทียบเหตุการณ์นอกประเทศให้ผู้อ่านเข้าใจมากขึ้นเหมาะแก่การอ่านอย่างยิ่ง และผู้เขียนพยายามกล่าวถึง พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ทุกฉบับเน้นการใช้อำนาจหลักการบังคับมากเกินไปไม่เป็นไปตามหลักการของพระพุทธศาสนา ผู้เขียนไม่ได้เสนอแนะให้แก้ไขอย่างไรจึงจะเป็นการถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา เพียงแต่กล่าวว่า ถ้าสถาบันสงฆ์ไม่มีประสิทธิภาพก็ไม่สามารถเป็นปัจจัยปรุงแต่งสร้างสรรค์สังคมในทางที่ดีได้และยังเสนอแนะพัฒนาคนในด้านพฤติกรรมต่อกฎหมาย พร้อมกับการพัฒนาด้านจิตใจและปัญญาพร้อมกัน และผู้เขียนได้กล่าวถึงหลักนิติธรรม คือปกครองกันด้วยกฎหมาย คือกฎหมายเป็นใหญ่ในแผ่นดินคือเป็นธรรมาธิปไตย และยกปัญหาในสังคมต่างประเทศ เช่น อเมริกา มีปัญหาการแบ่งแยกผิว

ปัญหาการทารุณเด็ก ปัญหาการฟ้องเรียกค่าเสียหายต่างๆ ซึ่งในสังคมไทยไม่มีแบบนี้ ผู้เขียนได้ฝากหลักต่าง ๆ ไว้พิจารณาเท่านั้น

1.3 ด้านรูปเล่ม

ด้านรูปเล่ม หนังสือมีขนาดพอประมาณ ขนาดพกพาสะดวก มีเนื้อหาหลักธรรมที่เป็นประโยชน์และนำไปปฏิบัติได้ มีการยกตัวอย่างเปรียบเทียบอย่างมากมายในหนังสือเล่มนี้ มีหัวข้อเนื้อหาในสารบัญติดตามได้สะดวกต่อการอ่านและค้นหาข้อมูลต่อไป และเป็นการเขียนอาศัยการรวบรวมข้อมูลทางการการศึกมาเพื่อสร้างความสมบูรณ์ของหนังสือ เนื้อหาที่เรียบเรียงนั้นเข้าใจได้ง่ายขึ้นและมีความชัดเจน มีความเชื่อมโยงทางด้านเนื้อหาและเหตุผล โดยมีเสนอการเสนอปัญหาที่แท้จริง แนวทางชัดเจน ผู้เขียนได้อาศัยข้อมูลในพระไตรปิฎกและประสบการณ์ เพื่อศึกษาวิเคราะห์ เปรียบเทียบ วิพากษ์ เพื่อสร้างแนวทางให้ความรู้แก่ผู้อ่านหนังสือเล่มนี้ในด้านนิติศาสตร์แนวพุทธ กับ พระพุทธศาสนาจะเชื่อมโยงกันและได้ประโยชน์สูงสุดอย่างไร

2. จุดที่ควรพัฒนา และข้อเสนอแนะ

ในหนังสือเล่มนี้ผู้วิจารณ์มีความเห็นว่ามีจุดควรพัฒนาและข้อเสนอแนะที่ควรแก่การแก้ไขบางประการ 2 ด้านดังนี้

2.1 ด้านเนื้อหา

การใช้ภาษาบาลี ในเนื้อหามากเกินไป เนื้อหาทางด้านนิติศาสตร์มีน้อยเกินไป และไม่ได้เปรียบเทียบนิติศาสตร์แนวพุทธ กับนิติศาสตร์ให้เห็นชัดเจนมีแต่ข้อเสนอแนะในหนังสือเท่านั้น หนังสือเล่มนี้เรียบเรียงขึ้นมาให้ผู้อ่านเข้าใจหลักธรรม และหลักกฎหมายทางด้านนิติศาสตร์บางอย่างเท่านั้น ซึ่งผู้อ่านต้องศึกษาเพิ่มเติมหาคำแปลภาษาบาลีและแปลเป็นภาษาที่เข้าใจง่ายกว่านี้ด้วยตนเองประกอบในหนังสือเล่มนี้ด้วย และการพัฒนาทางจิตใจ และ ปัญหา คืออะไรจะพัฒนาอย่างไร ต้องหาหนังสือต่าง ๆ มาประกอบการอ่านหนังสือเล่มนี้ด้วยจึงจะเข้าใจโดยง่าย ส่วนด้านกฎหมายต้องไปอ่านหนังสือเพิ่มเติมในด้านกฎหมาย อย่างคำว่าหลักนิติธรรม (RULE OFF LAW) และต้องอ่านพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และ ปีปัจจุบันที่แก้ไขใหม่ประกอบด้วยจึงจะเข้าใจกฎหมายคณะสงฆ์ดียิ่งขึ้น ผู้อ่านจะได้เข้าใจในการศึกษาอย่างต่อเนื่องต่อไป

2.2 ด้านสำนวนการเขียน

ผู้เขียนใช้หลักธรรมในพระไตรปิฎกใช้ภาษาบาลีมากเกินไป และเปรียบเทียบหลักกฎหมายน้อยเกินไป ใช้หลักธรรมในการโน้มน้าวให้ผู้อ่านได้คิดตามยากเกินไปและไม่ได้เขียนแนวนิติศาสตร์ให้เห็นชัดเจนมากกว่านี้ ใช้หลักธรรมรวม ๆ มาในหนังสือซึ่งทำให้ผู้อ่านไม่สามารถนำไปเชื่อมโยงกับแนวนิติศาสตร์ได้มาก และภาษาที่ใช้ต้องไม่ใช้ทางวิชาการมากเกินไปควรใช้ภาษาแบบชาวบ้านที่อ่านเข้าใจง่ายมากกว่านี้ การเขียนยกหลักธรรมและภาษาบาลีนั้น ต้องยกตัวอย่างให้เห็นชัดเจนมากกว่านี้ ภาษาที่ใช้ต้องเป็นภาษาที่ชาวบ้านเข้าใจได้ง่าย และด้านนิติศาสตร์นั้น ควรยกตัวอย่าง พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตราใดข้อใด ที่ไม่ได้เชื่อมโยงกับหลักพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน เพื่อจะได้เป็นแนวทางปรับปรุงแก้ไขในวาระต่อไปเพื่อให้เข้ากับหลักพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริงต่อไป

สรุป

นิติศาสตร์แนวพุทธ คือ แนวคิดการศึกษากฎหมายที่นำหลักคำสอนและปรัชญาของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้กับกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม แนวทางนิติศาสตร์แนวพุทธให้ความสำคัญกับการพัฒนาจิตใจของบุคคลและการเสริมสร้างความเป็นธรรม ตามหลักอริยสัจ 4 คือ การเข้าใจทุกข์ การรู้ถึงของเหตุของทุกข์ การรู้วิธีการดับทุกข์ และการปฏิบัติตามทางอันมีศีล สมาธิ สติ และปัญญา หนังสือนิติศาสตร์แนวพุทธมีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง เพราะเป็นการประยุกต์หลักธรรมคำสอนของพระพุทธสาสนาเข้าสู่ระบบกฎหมาย โดยใช้หลักการของศีลธรรม และเมตตาเป็นแก่นหลัก หนังสือนี้ชี้ให้เห็นว่า การจัดความยุติธรรมไม่ควรเป็นเพียงแต่การบังคับใช้กฎหมายตามตัวบทแต่ต้องคำนึงถึงความกรุณา และประโยชน์สุขของผู้เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ยังช่วยสร้างจิตสำนึกทางศีลธรรมให้กับผู้ปฏิบัติงานในกระบวนการยุติธรรมซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของพระพุทธศาสนาที่เน้นการละวางจากอัตตา และการทำเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม ที่จะช่วยส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน และทั้งยังช่วยให้ผู้อ่านมีมุมมองที่เอื้อประโยชน์ต่อผู้อื่นและรักษาความสงบสุขในสังคมตลอดไป

บรรณานุกรม

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2539). *นิติศาสตร์แนวพุทธ.* กรุงเทพฯ: สถาบันกฎหมายอาญา สำนักงานอัยการสูงสุด.

กลุ่มไลน์สมาชิกวารสาร

ติดต่อ :

1. พระมหาดวงเด่น ตุนิน, ผศ.ดร.: หัวหน้ากองบรรณาธิการ, โทร. 092-556-4635

2. พระจาตุรงค์ อาจารสุโภ, ผศ.ดร. : ผู้ช่วยบรรณาธิการ, โทร. 092-739-1727

3. พระมหาอนันต์ สุรเตโช : ผู้ช่วยบรรณาธิการ, โทร. 096-790-7373